RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 10

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)
ISBN 10. Cilt: 978-605-5456-14-6 (10.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ
فِيهِ لِيُقْضٰٓى أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
(٦٠) وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰٓى إِذَا
جَآءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ (٦١) ثُمَّ
رُدُّوٓا إِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ
(٦٢) قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِّنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجٰىنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ (٦٣) قُلِ اللّٰهُ
يُنَجِّيكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ (٦٤) قُلْ هُوَ
الْقَادِرُ عَلٰٓى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ
أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ
كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ (٦٥) وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ
وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (٦٦) لِكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ
وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٦٧) وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِٓي اٰيٰتِنَا
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ (٦٨)

Allah-u Tealâ, kullarını uyutması, uyandırması, hafaza melekleri ile koruması ve eceli gelenleri öldürmesi gibi, ilminin, kudretinin ve fazl-u rahmetinin delillerinden bazısını beyan ettikten sonra, bunların eserlerinden bir kısmını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (٦٣)

KELİME MANASI (63)

(قُلْ) (Habibim)! **De ki,** (مَنْ) **kim,** (يُنَجِّي) **kurtarır,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neden? (مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ) **karanın karanlıklarından,** daha? (وَالْبَحْرِ) **denizin,** ne olduğunuz hâlde? (تَدْعُونَ) **dua eder olduğunuz hâlde,** kime? (هُ) **ona,** neyle? (تَضَرُّعاً) **açıkça** (yalvararak) daha? (وَخُفْيَةً) **sirren** (gizliden), şöyle deyici olduğunuz hâlde, (لَئِنْ أَنْجٰيْ) **eğer kurtarırsa,** kimi? (نَا) **bizi,** neden? (مِنْ هٰذِهِ) **bundan** (bu tehlikelerden), (لَنَكُونَنَّ) **elbette olacağız,** kimlerden? (مِنَ الشَّاكِرِينَ) **şükredenlerden,**

MEÂL-İ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından** (tehlikelerinden) **sizi kim kurtarır? O'na açıkça ve gizliden yalvararak 'Eğer bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız' diye dua edersiniz.**

İ Z A H A T

Fahrurrâzî, Bahru'l-Muhît, Zâdü'l-Mesîr, Ruhu'l-Beyan, Mazharî ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiği üzere; ayeti celile'deki: (مَنْ يُنَجِّيكُمْ) **"Sizi kim kurtaracak?"** kavli şerifiyle varid olan istifham (soru) dan, müşriklerin, zora düştüklerinde sığındıkları zaman kendilerini kurtaran Allah-u Tealâ'yı bırakıp, putlara tapmaları hususundaki kötü inançlarına karşı onları inkar, tevbih (red ve azarlama), tevkîf ve takrir (yanlışlarına vakıf kılıp doğruyu söyletme) manaları kastedilmiştir.

Ayeti celilede geçen: (مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) **"Karanın ve denizin karanlıklarından"** ifade-i celilesindeki, "Karanlıklar" tabiri hakkında dört görüş vardır:

1- Korku ve dehşet veren şeyleri anlatan mecazî bir ifadedir. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bu karanlıklardan maksat, karada ve denizde bulunup, hisleri iptal eden ve akılları dehşete düşüren zorluklar ve tehlikelerdir.

Zeccâc *(Rahimehullah)* ın da ifade ettiği gibi, kendisinde zorlukla karşılaşılan güne, (يَوْمٌ مُظْلِمٌ) **"Karanlık gün"** denilir, hatta araplar gece gibi karanlık olan güne: (يَوْمٌ ذُو كَوَاكِبَ) **"Yıldızlı gün"** derler.

Karşılaştığı zorluktan dolayı gündüzü kendisine kararan kişi hakkında (رَأَى الْكَوْكَبَ ظُهْراً) **"Öğlen vakti yıldız gördü"** demek, emsal-i kadîme (eski ata sözlerin) dendir. Buna göre işi zorlaşan, çıkış yolları karışan ve kurtuluş kendisine kararan kimseler hakkında bu ifadelerin kullanılması, gerçek karanlık anlamında olmayıp, mecazdır.

2- Alimlerden, bu tabiri hakiki manasına hamledip şöyle diyenler de vardır; burada karanlığın hakikatı murad edilmiş, fakat maddeleri itibarıyla cemilenmiştir, nitekim karada ve denizde, gecenin karanlığı, bulutun karanlığı, ayrıca karada; tozların karanlığı, rüzgârın karanlığı, denizde ise korkunç dalgaların karanlığı yüzünden insanlar nasıl kurtulacaklarını bilemez hale gelirler.

3- Ulemadan bir kısmı; karanın karanlığını; yere batmakdan, denizin karanlığını ise, boğulmakdan kinaye olarak kabul etmişlerdir.

4- Bazıları da hakikatle mecazın arasını birleştirmeyi caiz görerek; karanlıkları, gecenin, bulutun, denizin, çölün gerçek karanlıklarıyla, düşmanın hücumundan duyulan şiddetli bir endişe ve doğru yolu bulamamadan nâşi şiddetli biçimde korkmaktan ibaret olan mecazî karanlıklarla tefsir etmişlerdir.

Ayeti celilede geçen: (تَدْعُونَهُ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً) **"Yalvararak ve gizlice O'na dua edersiniz"** kavli şerifine gelince, bundan maksat şudur: Şiddetli korkuları gerektiren sıkıntı verici sebepler bir araya geldiğinde insan ancak Allah-u Tealâ'ya rucû eder ki onun bu dönüşü, hem zahiren hem de batınen (içiyle ve dışıyla) olur.

Çünkü böyle bir hal içinde insanın Allah-u Tealâ'ya karşı olan ihlası (samimiyeti) artar ve O'ndan başka bütün varlıklardan ümidi kesilir. İşte Mevlâ Tealâ'nın, **"Yalvararak ve gizlice O'na dua edersiniz"** kavli şerifinden kastedilen mana da budur.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ bu ayeti celile'siyle şunu beyan etmektedir ki; fıtrat-ı selîme ve hılkat-ı asliyye (kusursuz bir tabiat ve aslî yaratılış) bu durumda Allah-u Tealâ'dan başka sığınak ve O'nun fazl-u kereminden başka dayanak olmadığına şahitlik ettiğine göre, bu ihlasın, bütün hallerde ve zamanlarda devam etmesi gerekir, fakat bu böyle olmaz.

Çünkü insan selamet ve necat (kurtuluş) a ulaştıktan sonra bu selametini maddi sebeplere bağlayarak şirke yönelir. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendi aralarında gönderildiği Kureyş, karada ve denizde yolculuğa çıkarlar, yolu kaybedip helâktan korkunca ihlaslı bir şekilde Allah-u Tealâ'ya yalvarırlar, O, onları kurtarınca ise yine şirk koşarlardı.

Müfessirlerden bazısı "Bu ayeti celile'den maksat, kendilerine tapınılan put ve heykellerin ilahlığını ta'n (tenkit) etmektir" demişlerse de, Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

Ubûdiyyet yolunda Allah-u Tealâ'dan başka bir varlığa bağlanmak, bir puta bağlanmaya yakın bir şeydir. Zira ehli tahkik, bu hali "Şirk-i hafî (gizli şirk)" olarak isimlendirmişlerdir.

Ayet-i celile'nin lafzı, böyle sıkıntılı hadiselerin meydana gelmesi anında insanın şu dört şeyden üçünü yaptığına, birini de vaad ettiğine delalet etmektedir.

1- **"Dua"** ki bu, başı sıkışan kişilerin zorluk anında ihlaslı bir şekilde sadece Allah-u Tealâ'ya yalvarmalarından ibarettir.

2- **"Tadarru' "**, bu da Allah-u Tealâ'ya karşı tezellülü (alçalmayı) ve şiddetli ihtiyacı açıklayarak, istemekte son derece ısrarlı olmak ve yalvarıp yakarmaktır ki, bu bir nevi yalvarışı açık yapma anlamına gelmektedir.

Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; **"Tadarru' "**, boyun bükmek ve uslu durmak manasındadır.

3- **"Hufye"**, kalben ihlas manasındadır ki bu da, gizlice yalvarmaktan ibarettir. Çünkü Ebû Mûsâ el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَا اَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلَىٰ اَنْفُسِكُمْ ، فَاِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ اَصَمَّ وَلَا غَائِباً ، اِنَّهُ مَعَكُمْ ، اِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ »

1 - **"Ey insanlar!** (Sesli zikrederek yorulmamak için) **kendinize acıyın, çünkü siz sağıra ve uzaktakine dua etmiyorsunuz. Şüphesiz ki O** (dua ettiğiniz Allah-u Tealâ) **sizinle beraberdir, muhakkak O ziyade işiticidir, pek yakındır."** *(Buharî, Cihat:129, No:2830, 3/1091, Müslim, Zikir:13, No:2704, 4/2076, Ebû Davud, Salât:361, No:1526, 1/478, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:19537, 7/129)* hadisi şerifinden dolayı gizlilik, dua ve zikrin sünneti, aynı zamanda riyadan daha uzak ve ihlasa daha ziyade delildir.

Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; **"Hufye"**; dünya ve ahiret işlerinden muhtaç olduğunuz şeyler hakkında eziklik duyup sükûnetle talepte bulunmaktır.

4- Şükredicilerden olmayı vaad etmek ki ayeti celilede geçen:

(لَئِنْ اَنْجٰيـنَا مِنْ هٰـذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰاكِرِينَ) **"Eğer bizi bundan** (bu karanlıklar ve zorluklardan) **selamete erdirirse, andolsun şükredenlerden olacağız"** kavli şerifiyle murad edilen mana da budur.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i celile'yi okuyarak "Bir kul yolunu şaşırdığında **'Eğer bizi bundan selamete erdirirse, andolsun şükredenlerden olacağız'** diye Allah-u Tealâ'ya duada bulunur." şeklinde mana vererek, karanın ve denizin karanlıklarından muradın, her ikisinde de yolu kaybedip hayrete kapılmak olduğunu beyan etmiştir. *(Taberî, No:13345, 5/216, İbni Ebî Hâtim, No:7394, 4/1308)*

Ayet: 63

Başı derde düşenler bu ayeti celilede beyan edildiği üzere, şükredicilerden olacaklarını vaad etmişlerdir ki bu; "Özellikle içine düştükleri sıkıntıdan kurtarılma nimeti veya diğer bütün nimetlere karşı şükürde rasih ve müdavim (ayağı sabit ve devamlı) olacakları" hususunda verdikleri bir sözdür.

Şükür; hakkını yerine getirmekle birlikte nimeti itiraf etmektir. Allah-u Tealâ'nın nimetinin hakkı ise, nimet sahibine, hiçbir şeye gücü yetmeyen putları ortak koşmak şöyle dursun, itaat olunup isyan olunmamasıdır.

Fakat bir sonraki ayeti celilede de beyan edileceği üzere, ekseriyet itibarıyla insan cinsi, bu vaadinde sadık kalmayarak şirke kaymıştır.

Gerçek manada şükredenlerin tariflerini, Mu'az ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* ın arkadaşlarından olan Ebu'l-Afîf *(Radıyallahu Anh)* şu sözüyle açıklamıştır:

Cennet ehli cennete dört sınıf üzere gireceklerdir;

1- Muttekîn (takva sahipleri),

2- Şakirîn (şükrediciler),

3- Hâifîn (Allah-u Tealâ'dan korkanlar),

4- Eshabu'l-Yemîn (sağ elinden defterlerini alanlar).

Bunun üzerine ravi Ebû Hamza, Ebu'l-Afîf'e, bu kullara "Şakirîn" isminin ne sebeple verildiğini sorunca, o: "Bolluk zamanında Allah-u Tealâ'ya şükrettiler, bela anında da kendilerini sabra alıştırdılar, bu yüzden onlar, muttekîlerin peşine (cennete girecek) dirler." buyurdu. *(İbni Ebî Hâtim, No:7395,4/1308)*

İŞARÎ MANALAR

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; nimeti hatırlatmak, sevgide ziyadeliği gerektirir, çünkü kişi, kendisine iyilik yapan birini tanıdığında, sevgisi kalbinde yerleşir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiği üzere; akıllı kişi, zorlukları başından defetmek için Allah-u Tealâ'ya dua ve niyazda bulunmalı ve günah üzere ısrar etmemelidir, çünkü günaha devam etmek belaya düşmenin sebebidir. Her karanlık, ancak nefsi emmâre'nin karanlıklarından gelmektedir.

Nitekim "Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

« هر چه بر تو آید از ظلمات غم * آن ز بی پاکی و کستاخیست هم »

"Karanlıklardan ve gamdan her ne gelirse,
O, senin pak olmayışından ve küstahlığındandır."

Ayet-i celilede geçen: (اَلْبَرُّ) **"Kara"**, cisimlere, (اَلْبَحْرُ) **"Deniz"** ise, ruhlara işaret etmektedir. Ruhlar cisimlere nisbetle nûrânî iseler de, Hak Teala'ya ve O'nun Ulûhiyyetinin nuruna nazaran zulmânî (karanlık)tırlar. Nitekim:

٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ خَلْقَهُ فِى ظُلْمَةٍ فَاَلْقىٰ عَلَيْهِمْ مِنْ نُوْرِهِ ... »

2 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki Allah-u Azze ve Celle, mahlukatı karanlık içinde yarattı, sonra onlara kendi nurundan saldı..."** *(Tirmizî, İman:18, No:2642, 5/26, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6871, 2/634)*

Buna göre ayet-i celilenin manası: "Ben sizi yaratılış karanlığı içerisinde varettiğime göre, siz bana cisminizle açıkça ve ruhunuzla gizlice 'Bizi bundan kurtarırsan elbette şükredenlerden olacağız' diye yalvarırken sizi beşeriyyet karasının ve ruhaniyyet denizinin karanlıklarından kim kurtarır?" demektir.

KARANIN ve DENİZİN KARANLIKLARINDA, YOL GÖSTERİCİNİN KİM OLDUĞUNU BEYAN EDEN AYET-İ KERİME'LER:

« وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٩٧) »

"O (Allah-u Tealâ) **karanın ve denizin karanlık** (karışık yol) **larında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Hakikaten biz** (bütün bu yaratılanların, istediğini yaratmakta serbest olan bir yaratıcının varlığına, birliğine, bilgisinin olgunluğuna ve gücünün sonsuzluğuna delâlet ettiğini) **bilen bir toplum için ayetleri** (tevhidin delillerini) **tafsil ettik** (geniş geniş açıkladık)." *(En'âm Sûresi:97)*

« اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٦٣) »

"(Müşriklerin taptıkları mı daha hayırlı) **yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yol gösteren, rahmetinin** (yağmurun) **önünde rüzgarları müjdeci olarak gönderen mi? Allah** (-u Tealâ) **dan başka bir ilah mı var! Allah** (-u Tealâ) **onların ortak koştuklarından çok yüce** (münezzeh) **dir."** *(Neml Sûresi:63)*

Başı Sıkışanların Allah-u Tealâ'ya İhlasla Yalvarışları:

« قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٤٠) »

"(Habibim) de ki, bana haber verir misiniz: Size Allah'ın azabı gelse veya o kıyamet size geli (p çatı) **verse, Allah'tan başkasına mı dua eder** (yalvarır) **sınız? Eğer** (putlarınızın şefaatçı olduğunu söylemekte) **sadık** (doğru sözlü kimseler) **iseniz** (çağırın onları bakalım)." *(En'âm Sûresi:40)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'âm Sûresi 41. ayet-i kerimesinin tefsirinde (R.F. 9/245) mevcuttur, burayla birlikte mutâleâ oluna!

Ayet: 64

Mevlâ Tealâ, kullarının zora düştükleri zaman, ancak kendisine dua ettiklerinde, onları kendisinden başka kimin kurtarabileceğini sorduktan sonra cevaben şöyle buyuruyor:

قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ (٦٤)

KELİME MANASI (64)

(قُلْ) (Habibim!) **De ki,** (اَللّٰهُ) **Allah,** (يُنَجِّي) **kurtarır,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neden? (مِنْهَا) **ondan,** daha? (وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ) **her sıkıntıdan,** (ثُمَّ اَنْتُمْ) **sonra siz,** (تُشْرِكُونَ) **ortak koşuyorsunuz .**

MEÂL-İ ŞERİFİ

(Habibim!) **De ki: Sizi ondan ve her sıkıntıdan Allah kurtarır da sonra siz** (yine O'na) **ortak koşarsınız.**

İ Z A H A T

Fahrurrâzî, Kâdî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde beyan edildiği vechile; Mevlâ Tealâ bu ayet-i celile'de, sıkıntıya düştüklerinde, taptıkları batıl ilâhları unutup, sadece Allah-u Tealâ'ya yalvaran kişileri, hiç bir aracı ve yardımcı bulunmaksızın yalnızca kendisinin, bütün tehlikelerden ve sıkıntı sebeplerinden kurtardığını, fakat rahata kavuştuklarında yine şirke döndüklerini beyan etmiştir.

Gerçekten de kulların ekserisinin hali budur, dehşetli bir işle karşılaştıklarında ihlas ederler, o halden emniyyet ve refah durumuna intikal ettiklerinde ise hiç bir fayda ve zararı olmadığını bildikleri şeyleri işrâk eder (Allah-u Tealâ'ya ortak koşar)lar.

Ayet-i celile'de geçen: (كَرْبٌ) **"Kerb"**, insanın canını darlatan şiddetli sıkıntı manasına gelmektedir.

Bir önceki ayet-i celile'de zikredilen:

« لَئِنْ اَنْجٰيْنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰاكِرِينَ »

"Bizi bu sıkıntıdan kurtarırsan elbette şükredenlerden oluruz." sözüne münasip olarak bu ayet-i celile'de "Sonra siz şükretmezsiniz" buyrulması yerine: (ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ) **"Sonra siz şirk koşarsınız"** buyrularak iki önemli konuya dikkat çekilmek istenmiştir:

1- Şirk koşmak, ahde vefasızlık ederek şükrü tamamen terk etmektir.

2- Allah-u Tealâ'ya ibadette başkasını ortak koşmak, sanki O'na ibadeti tümüyle terketmektir.

İŞARÎ MANALAR

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şöyle buyurmuştur; Sizi yaratma gücüne sahip olmakta tek olan ancak Allah-u Tealâ'dır. Bütün kaçırdıklarınızın yerine geçecek olan ancak Allah-u Tealâ'dır.

Bütün sıkıntılardan kurtuluşunuza karar veren de ancak Allah-u Tealâ'dır. Ayağınız her ne vakit kaysa elinizden tutan da sadece Allah-u Tealâ'dır.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu işari manaya yer vermiştir:

Kara'nın karanlıkları, maddi şeylerden dolayı kalbe girip onu karartan şeylerdir. Denizin karanlıkları ise, hakikatlar ilmiyle meşgul olduğunda veya tevhid ilminde bir müşkille karşılaştığında ruha dehşet veren ilimlerdir.

Bir salik, bu iki karanlıktan herhangi biriyle karşılaştığında, Allah-u Tealâ'ya müracaat eder ve hakikat ilmini iyi bilen kamil bir şeyhe yapışırsa, Allah-u Tealâ onu bu iki karanlıktan da kurtarır.

Bundan sonra Allah-u Tealâ'ya şükredip, bütün nimetlerin sadece O'ndan geldiğini bilirse, kurtuluşu daim olur. Amma Allah-u Tealâ'dan gayrına yönelirse eski haline dönmesinden korkulur. Muvaffakıyyet Allah-u Tealâ'nın yardımıyladır.

ALLAH-U TEALÂ'NIN TEK KURTARICI OLDUGU, KULLARIN İSE KURTULDUKTAN SONRA ŞİRKE DÖNDÜGÜ HAKKINDA DİGER AYET-İ KERİME'LER:

« قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٤٠) بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَاتَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَاتُشْرِكُونَ (٤١) »

"Bilakis (putlarınıza değil) **yalnız O'na** (Allah'a) **yalvarırsınız. O da kendisin** (i açması için Allah-u Tealâ hazretlerin) **e yalvardığınız** (belây) **ı dilerse açar** (giderir) **ve siz ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz."**

"(Habibim!) **De ki, bana haber verir misiniz: Size Allah'ın azabı gelse veya o kıyamet size geli** (p çatı) **verse, Allah'tan başkasına mı dua eder** (yalvarır) **sınız? Eğer** (putlarınızın şefaatçı olduğunu söylemekte) **sadık** (doğru sözlü kimseler) **iseniz** (çağırın onları bakalım)." *(En'âm Sûresi:40, 41)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'âm Sûresi 41. ayet-i kerimesinin tefsirinde (R.F. 9/245-246) mevcuttur, burayla birlikte mutâleâ olunmasında büyük faydalar mülâhaza edilmektedir.

Ayet: 65

Mevlâ Tealâ, kullarını bütün sıkıntılardan kurtardığını açıkladıktan sonra yine de kendilerini güvende görerek şirke düşmemelerini, zira korkmaları gereken ilâhî gücün daimi olduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰىٓ اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ (٦٥)

KELİME MANASI (65)

(قُلْ) (Habibim!) **De ki,** (هُوَ) **O** (Allah-u Tealâ), kimdir? (الْقَادِرُ) **kadir** (gücü yeten) **dir,** neye? (عَلٰىٓ اَنْ يَبْعَثَ) **göndermeye,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** neyi? (عَذَابًا) **bir azabı,** nereden? (مِنْ فَوْقِكُمْ) **üstünüzden** (gökten), (اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ) **ya da ayaklarınızın altından** (yerden), (اَوْ يَلْبِسَ) **yahutta karıştırmaya,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne olduğunuz hâlde? (شِيَعًا) **fırka fırka olduğunuz hâlde,** daha? (وَيُذِيقَ) **tattırmaya,** kime? (بَعْضَكُمْ) **bazınıza,** neyi? (بَاْسَ بَعْضٍ) **bazınızın şiddetini** (hıncını), (اُنْظُرْ) **bak,** (كَيْفَ نُصَرِّفُ) **nasıl türlü türlü açıklıyoruz,** neyi? (الْاٰيَاتِ) **ayetleri,** (لَعَلَّهُمْ) **umulur ki onlar** (يَفْقَهُونَ) **anlarlar,**

MEÂL-İ ŞERİFİ

(Habibim!) **De ki: O** (Allah-u Tealâ) **size üstünüzden** (gökten) **veya ayaklarınızın altından** (yerden) **bir azap göndermeye ya da sizi fırkalar hâlinde** (bir birinize düşürüp) **karıştırarak kiminize kiminizin be'sini** (hıncını) **tattırmaya kâdir** (gücü yeten) **dir. Bak! Anlasınlar diye ayetleri türlü türlü nasıl açıklıyoruz.**

İ Z A H A T

Taberî, Kurtubî, Fahrurrâzî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu ayet-i celile tevhid delillerinin bir başka çeşidi olup bir nevi korkutmayla karışıktır. Şöyleki; Allah-u Tealâ kullarına değişik yollardan azabını ulaştırmaya kadir olduğunu beyan etmiştir.

Azabın, insanlara bazen üstlerinden, bazen de ayaklarının altından gönderilmesi hususunda iki görüş bulunmaktadır:

1- Lafzı hakikate hamletmek, yani ayet-i kerime'yi zahiren anlaşılan manasına göre yorumlamak. Buna göre korkutulan azapların mahiyeti hakkında ulemanın bir kaç görüşü bulunmaktadır:

a) Nuh *(Aleyhisselâm)* ın kıssasında olduğu gibi üstlerinden yağan yağmur,

b) Üstten gelen **"Sâ'ika"** (yıldırım), nitekim Âd ve Semûd kavimleri böyle helâk olmuşlardır,

c) Korkunç bir gürültü, nitekim Semûd kavmini helâk eden azaplardan biri bu **"Sayha"** olduğu gibi, Şuayb *(Aleyhisselâm)* ın kavmi olan Medyen ehli de bu korkunç sesle helâk olmuşlardır,

d) Uğultulu, kasıp kavuran, başlarına taşları savuran fırtına, nitekim Âd ve Lût kavimlerini helâk eden azaplardan biri de budur.

e) Üzerlerine taş yağdırılması, nitekim Lût *(Aleyhisselâm)* ın kavminin memleketlerinin altı üstüne çevrildikten sonra, ayrıca Allah-u Tealâ üzerlerine taş yağdırmıştır.

Eshab-ı Fîl (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğduğu sene Kabe'yi yıkmak isteyen Ebrehe'nin fillerle donattığı ordu) da, Ebâbîl kuşlarının üzerlerine attığı pişkin tuğladan yapılmış taşlarla helâk edilmişlerdir ki bütün bu zikredilenler, üstten gelen azaba birer örnek mahiyetindedir.

f) Ayakların altından gelen azap, **"Hasf"** (yere batırılma) şekliyle vuku bulmuştur ki, Kârûn'un helâki bu kabildendir.

g) **"Racfe"** (zelzele), Şuayb ve Salih *(Aleyhimesselâm)* ın kavimlerini helak eden azaplardan biri de, bu şiddetli depremdir.

h) Alttan gelen azap çeşitlerinden biri de, yanardağların harekete geçmesidir, nitekim bu yüzden, bu dağların civarında bulunan birçok milletler helâk olmuştur.

ı) **"İğrâk"** (boğma) azabı da alttan gelen helak çeşitlerinden sayılmıştır ki, Firavn ve kavminin helâki Kızıldeniz'de boğulmalarıyla gerçekleşmiştir.

i) Bu azapların, yağmurun yağdırılmaması nedeniyle meydana gelen kuraklık şeklinde olduğu da söylenmiştir.

j) Üstlerinden gelen azap, kulların ellerinde olmayan nedenlerle meydana gelen semâvî hadise (doğal afet)ler, ayaklarının altından gelen ise, kulların kendi yaptıkları olaylardır, zira yer hepsinin ayaklarının altındadır.

Bu manaların bir çoğu; Mücahid, İbni Cübeyr, Ebû Mâlik, Ali ibni İsa *(Rahimehumullah)* gibi büyük müfessirlerden nakledilmiştir.

Özetle; bu ayet-i celile, gökten inmesi ve yerden ortaya çıkması mümkün olan her türlü azabı içine alır. Çünkü ayet-i celilede geçen **"Azab"** lafzı mübhem olduğundan kendisinden genel bir mana kastedilmiştir, dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in indiği devirde insanların bilmediği azap çeşitlerine de delalet etmektedir.

Zira, Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte beyan edildiği üzere:

٣ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « كِتَابُ اللهِ فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ ... وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ »

3 - **"Allah** (-u Tealâ) **nın kitabı** (olan Kur'an-ı Kerim'i)**nde sizden öncekilerin önemli kıssa**(lar)**ı ve sizden sonrakilerin haber** (ler)**i mevcuttur..... Kur'an'ın acaiplikleri bitmez..."** *(Dârimî, Fezâil'ül-Kur'an:1, No:3211, 2/893, Tirmizî, Fezâil'ül-Kur'an:14, No:2906, 5/172)*

Bu ayet-i celile'nin tefsiri, evvelce beşerin bilmediği ve misli görülmemiş şekilde cereyan eden, son devrin harplerinde açıkça zuhur etmiştir, şöyle ki; Allah-u Tealâ, zamanımızda harbe giren ümmetler üzerine, uçakların ve füze rampalarının attığı, yakıcı ve yok edici madenlerden ve patlayıcı maddelerden derlenmiş tonlarca bombalar göndererek azap etmektedir.

O bombalar, yüzlerce kilometre giderek kastedilen hedeflerine ulaşmakta, şehirleri ve köyleri harab ederek altını üstüne getirmektedir. O derece ki, bombaların yağdırdığı maddelerden ve meydana getirdiği ateşlerden dolayı görenler sanki onları, etrafındakileri yutan bir yanardağ gibi zannetmektedir.

Yine böylece, uzun menzilli topların atıp üstten gönderdiği öldürücü maddelerin bir benzerini de insanlar yakın tarihe kadar bilmemekteydiler.

Alttan gelen yeni azaplara misal olarak da; denizaltıların gönderdiği torpiller sebebiyle ne kadar büyük ve sağlam yapılı olsa da isabet aldığı anda denizlerin dibine gömülen gemileri ve balıklara yem olan insanları söyleyebiliriz.

Dolayısıyla ayet-i celilede geçen: (هُوَ الْقَادِرُ عَلىٰ اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ) **"Üstünüzden ve ayaklarınızın altından size azap göndermeye Allah** (-u Tealâ) **kadirdir"** ifade-i celile'sinde azabın belli bir misalle tahsis edilmeyip umûmî bırakılması, hem o dönemde bilinen hem de müstakbelde meydana çıkacak azap çeşitlerinin tümüne şamil olsun içindir.

Zira ayet-i celilenin iniş zamanında bu azapların bazısı gerçekleşmiş, bir kısmı ise sonradan tahakkuk etmiştir, günümüzde hala gerçekleşmeyip zamanını bekleyen azap türleri de mevcuttur ki bunları yaşayanlar görecektir.

Nitekim Sa'd ibni Ebî Vakkâs *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bu ayet-i celile hakkında sorulduğunda O:

٤ – عَنْ سَعْدِ بْنِ اَبِى وَقَّاصٍ (رضى الله عنه) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « اَمَا اِنَّهَا كَائِنَةٌ وَلَمْ يَأْتِ تَأْوِيلُهَا بَعْدُ »

4 - **"Şüphesiz ki o** (ayet-i celile'de bahsedilen dört türlü azap, kıyamet gününden evvel) **olacaktır, fakat bunların te'vili** (meydana gelecek azapların vakti) **henüz gelmemiştir"** diye cevap buyurmuştur. *(Tirmizî, Tefsir:7, No:3066, 5/262, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1466, 1/361)*

Sâvî ve Cemel tefsirlerinde, beyan edildiği üzere, ayet-i celile'deki dört azaptan son ikisi sahabe-i kiram'ın asrından itibaren vukua gelmeye başlamıştır, ilk ikisinin vukuu ise, Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremi ile kıyamete yakın zamana kalmıştır.

Binaenaleyh ayet-i celile'deki azaplar, kıyamete kadar meydana gelecek bütün azap çeşitlerine şamil kabul edilip, hepsinden Allah-u Tealâ'ya sığınmak gerekir.

Bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, sabah-akşam şu kelimeleri hiç terketmediği İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* tarafından rivayet edilmiştir:

٥ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْئَلُكَ الْعَافِيَةَ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ، اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْئَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِى دِينِى وَدُنْيَاىَ وَ اَهْلِى وَمَالِى ، اَللّٰهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِى . وَ آمِنْ رَوْعَاتِى ، اَللّٰهُمَّ احْفَظْنِى مِنْ بَيْنِ يَدَىَّ وَمِنْ خَلْفِى ، وَعَنْ يَمِينِى وَعَنْ شِمَالِى وَمِنْ فَوْقِى ، وَاَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ اَنْ اُغْتَالَ مِنْ تَحْتِى ، قَالَ: – يَعْنِى الْخَسْفَ »

5 - **"Ey Allah'ım! Ben dünya ve ahirette senden afiyet isterim. Ey Allah'ım! Senden af, dinimde, dünyamda, ehlimde ve malımda afiyet isterim. Ey Allah'ım! Önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan ve üstüm** (den gelecek bela ve musibetler) **den beni muhafaza et.**

Altımdan (yere batırılarak) **helâk olmamdan da senin azametine** (büyüklüğüne) **sığınırım."** *(Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:4785, 2/253, Ebû Dâvûd, Edeb:110, No:5074, 2/739, İbni Mâce, Dua:14, No:3871, 2/1273, Hâkim, el-Müstedrek, No:1902, 1/698)*

2- Bu lafızlar mecazî manaya da hamledilebilirler ki; Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan gelen bir rivayette, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*; **"Üstten gelen azabı"**, "Kötü yöneticilerden gelen baskı", **"Ayakların altından gelecek azabı"** da "Köleler ve ayak takımından gelecek olan sıkıntılar olarak" tefsir etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim,No:7408,4/1311)*

Ayet-i celile'de geçen: (اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ) **"Ya da sizi birbirinize katar da, size birbirinizin hıncını tattırır"** kavli şerifinde geçen (اَلشِّيَعْ) **"Şiya' "** kelimesi, (اَلشِّيعَة) **"Şî'a"** kelimesinin cemisidir, "Bir şey üzere birleşen, ittifak eden her topluluğa": **"Şî'a"** denir.

Bu kelime, (اَلْاَشْيَاعْ)**"Eşyâ' "** şeklinde de cemilenir ki; (كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ) **"Bundan evvel benzerlerine yapıldığı gibi"** *(Sebe' Sûresi:54 den)* ayet-i kerimesinde bu sîğa kullanılmıştır, buna göre **"Şî'a"** kelimesi,"Birbirlerine tabi olan, birbirini izleyen insanlar" anlamına gelmektedir.

Taberî, Kurtubî ve Fahrurrâzî gibi birtakım müfessirler bu cümle-i celile hakkında bir kaç türlü mana zikretmişlerdir:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre, **"Lebs"** (karıştırma) fiili; "Allah-u Tealâ'nın, kullarını farklı görüşlere sahip kılarak birbirine düşürmesi" manasındadır.

İmam-ı Zeccâc *(Rahimehullah)* ın, bu ayet-i celile'nin tefsirindeki;

"Sizin işlerinizi öylesine karıştırır ki, bu karışıklıktan sonra bir daha bir araya gelemezsiniz. Böylece O, sizi çeşitli fırkalar haline getirir de artık bir daha tek bir fırka olamazsınız. Fırka fırka olduğunuz zaman da birbirinizle savaşırsınız.

İşte, **'Kiminize kiminizin hıncını tattırır'** kavl-i şerifinin manası budur" şeklindeki beyanı, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın sözünün izahı mahiyetindedir.

Nitekim Mâverdî tefsirinde, **"Size birbirinizin azabını tattırır"** kavli şerifi, "Farklı mezheb sahiplerinin birbirini tekfir etmesi (kâfir sayması)," diye izah edilmiştir. Muâviye ibni Ebi Süfyan *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

٦- عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ اَبِى سُفْيَانَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلاَ انَّ مَنْ قَبْلَكُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ افْتَرَقُوا عَلىٰ ثِنْتَيْنِ وَ سَبْعِينَ مِلَّةً ، وَانَّ هٰذِهِ الْمِلَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلىٰ ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ؛ ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِى النَّارِ ، وَ وَاحِدَةٌ فِى الْجَنَّةِ ، وَهِىَ الْجَمَاعَةُ »

6 - **"Dikkat! Sizden önce geçen kitap ehli** (Yahudi ve Hristiyanlar) **yetmişiki fırkaya ayrıldılar. Şüphesiz ki şu millet** (benim ümmetim) **yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Yetmişikisi ateşte, bir fırkası cennettedir. O da** (Ehl-i Sünnet ve'l) **cemaat'tır."** *(Ebû Dâvud, Sünnet:1, No:4597, 2/608, Tirmizî, İman:18, No:2641, 5/26, İbni Mâce, Fiten:17, No:3992, 2/1322, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:12481, 4/292)* hadisi şerifi de, bu ümmet içerisinde itikat yönünden farklı fırkalar çıkacağına delalet etmektedir ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ğayba dair verdiği bu haber aynen tahakkuk etmiştir.

Nitekim İmam-ı Şehristânî'ye ait "el-Milel ve'n-Nihal" isimli kıymetli eserde ve bu hususta yazılmış olan daha nice eserlerde bu fırkaların isimleri ve inançları tek tek tesbit edilerek, hadisi şerifte belirtilen sayıya ulaşılmıştır.

Tabi ki, Cumhûr'un da görüşü üzere bütün bu manaların neticesi olarak, ayet-i celilede geçen **"Size birbirinizin azabını tattırır."** cümle-i celile'si, insanlar arasında çıkan harpler ve katliamlar sebebiyle halkın birbirini kırması şeklinde yorumlanmıştır.

2- İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* ın beyanına göre mana: "Sizin aranıza birtakım fitne ve ihtilaflar sokarak sizi birbirinizle savaştırır" demektir ki bu iki mana arasındaki fark, birincisi, itikat farklılıkları nedeniyle çıkacak mezheb çatışmalarına işaret etmekte, ikincisi ise, aynı inançta olanlar arasında dahi dünya hırsı yüzünden meydana gelen kargaşalara temas etmektedir.

3- Mâverdî tefsirinde buraya; "Size kendi adamlarınızı ve hizmetçilerinizi musallat eder, böylece onlar evvelki dostluklarından sonra size düşman olurlar" şeklinde diğer bir mana verilmiştir ki küçüklerin büyüklere musallat olması kabilinden olan bu azap, intikam çeşitlerinin en şiddetlilerindendir.

Ayet-i celile'deki **"Sizi birbirinize katar"** ifade-i celile'sinin zahiri, insanları çeşitli hevâ ve isteklere; birbirine zıt görüşlere sevk edenin ancak Allah-u Tealâ olduğunu ifade etmektedir. Bu çeşitli görüşlerden sadece birisinin hak ve gerçek olup, diğerlerinin ise batıl ve yanlış olduğu açıkça bellidir.

Bu ise, Allah-u Tealâ'nın, mükellefi (bazı kullarını, kendilerine verilen cüz'î iradeyi kötüye kullanmaları sebebiyle) batıl itikatlara sevketmiş olmasını gerektirir.

Mevlâ Tealâ'nın, **"Size birbirinizin azabını tattırır"** buyruğuna gelince, tattırılan bu hınç ve kötülüklerin, bir çoğunun zulüm ve günahtan ibaret olduğu şüphesiz bir gerçektir ki bütün bunlar, Allah-u Tealâ'nın, hayrın da şerrin de tek yaratıcısı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu görüşe muhalif olan (Mu'tezile fırkası) bu hususta "Ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın buna kâdir olduğuna delalet eder, bizce de Allah-u Tealâ kabîh (çirkin) olan fiillere kâdirdir, fakat esas münakaşa noktası Allah-u Tealâ bunu yapar mı yapmaz mı meselesidir." diye beyanda bulunmuşlarsa da Ehl-i Sünnet olarak biz onlara şöyle cevap veririz:

Bizim inancımızın doğruluğuna dair, ayet-i celile'de tutunacağımız bir başka yön daha vardır ki o da şudur: Mevlâ Tealâ'nın ﴿ هُوَالْقَادِرُ ﴾ buyruğu **"Hasr"** (ait kılma) manasını ifade etmektedir, dolayısıyla bu işlere Allah-u Tealâ'dan başka hiç kimsenin kâdir olmaması gerekir.

İnsanlar arasında görüş ayrılıkları daima mevcut olduğuna göre, bahsedilen hasr ifadesiyle de bunu ancak Allah-u Tealâ'nın yarattığı sabit olduğundan, hayrın da şerrin de yaratılış cihetinden ancak Allah-u Tealâ'dan sadır olduğuna inanmamız vacip olur ki elde etmek istediğimiz netice bundan ibarettir.

Ayet-i celile'nin kimler hakkında indiği noktasına gelince; bu hususta Hasan-ı Basrî, İbni Atıyye, Zâdü'l-Mesîr, Mâverdî ve Âlusî tefsirlerinde üç görüş nakledilmiştir:

1- Bu ayet, namaz ehli müslümanlar hakkında inmiştir. Bu, İbni Abbas, Ebu'l-Âliye ve Katâde *(Radıyallahu Anhum)*ün görüşleridir ki, onların bu görüşlerinin doğruluğuna delalet eden bir çok hadisi şerif ve rivayetler mevcuttur.

Ebû Musa el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٧–عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فَنَاءُ اُمَّتِى بِالطَّعْنِ وَالطَّاعُونِ »

7 - "Ümmetimin yok olması, ta'n ve tâ'un (harpler, saldırılar ve veba gibi salgın hastalıklar) **yüzünden olacaktır."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19764, 7/175, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, No:3446, 4/253, Ebû Ya'lâ, Müsned, No:7226, 13/194)* buyurmuş ve buyurduğu gibi de olmuştur.

٨ – عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْاَرَتِّ (رضى الله عنه) وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْراً مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ قَالَ: رَاقَبْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِى لَيْلَةٍ صَلاَّهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ كُلَّهَا حَتّٰى كَانَ مَعَ الْفَجْرِ ، سَلَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ صَلاَتِه جَاءَهُ خَبَّابٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! بِاَبِى اَنْتَ وَاُمِّى لَقَدْ صَلَّيْتَ اللَّيْلَةَ صَلاَةً مَا رَاَيْتُكَ صَلَّيْتَ نَحْوَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَجَلْ ، اِنَّهَا صَلاَةُ رَغَبٍ وَرَهَبٍ ، سَاَلْتُ رَبِّى تَبَارَكَ وَتَعَالٰى ثَلاَثَ خِصَالٍ: فَاَعْطَانِى اثْنَتَيْنِ ، وَمَنَعَنِى وَاحِدَةً ، سَاَلْتُ رَبِّى تَبَارَكَ وَتَعَالٰى اَنْ لاَيُهْلِكَنَا بِمَا اَهْلَكَ بِهِ الْاُمَمَ قَبْلَنَا ، فَاَعْطَانِيهَا . وَسَاَلْتُ رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ اَنْ لاَ يُظْهِرَ عَلَيْنَا عَدُوّاً غَيْرَنَا ، فَاَعْطَانِيهَا . وَسَاَلْتُ رَبِّى تَبَارَكَ وَتَعَالٰى اَنْ لاَ يَلْبِسَنَا شِيَعاً فَمَنَعَنِيهَا »

8 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile Bedr'de bulunmuş olan Habbâb ibni Erett *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Bir gece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gözledim, O, bütün geceyi namazla geçirdi. Fecr (imsak vaktinin girmesi) ile namazından selam verince, "Ya Resulallah! Anam babam sana feda olsun, bu gece öyle namaz kıldın ki böyle kıldığını hiç görmemiştim" dedim. O da şöyle buyurdu:

"Evet! Şüphesiz ki bu, istek ve korku namazıdır (bu namazda, reddedilmesinden korkup kabul edilmesini umarak duada bulundum). **Rabbim - Tebareke ve Tealâ-dan üç haslet istedim, bana ikisini verdi, birini vermedi.**

Rabbim -Tebareke ve Tealâ-dan bizi, bizden önce geçen ümmetleri helâk ettiği (kıtlık, tûfan, maymun ve domuza dönüştürülme gibi ümmetin kökünü kazıyacak azaplar) **ile helâk etmemesini istedim, bunu bana verdi.**

Rabbim -Azze ve Celle-den bizim üzerimize bizden ğayrı düşman (kafirler)**i musallat etmemesini istedim, bunu da bana verdi.**

Rabbim -Tebareke ve Tealâ- dan bizi, çeşitli fırkalar haline getir (ip birbirimizle muharebe ettir)**memesini istedim, fakat bunu bana vermedi."** *(Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:21109, 21112, 7/449-450, No:12488, 4/294, Tirmizî, Fiten:14, No:2175, 4/471, İbni Mâce, Fiten:9, No:3951, 2/1303, Nesâî, Kıyamü'l-leyl:16, No:1637, 3/239)*

Ali el-Karî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu namaz, sevap ümidi ile azaptan korkma maksadını içinde toplayan bir namazdı. Diğer namazlarda ise bu iki maksattan biri ağır basıyordu. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu namazdaki gayesi ümmeti için dua etmekti, bu dua sırasında kabul olunup olunmamasını nazarı dikkate alarak namazı uzattı.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yaptığı duada üç şey istemiştir:

a) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yapmış olduğu birinci duada, Nûh *(Aleyhisselâm)* ın kavmi gibi ümmetinin tamamının suda boğulmamasını dilemiş,

Allah-u Tealâ onun bu dileğini kabul buyurmuştur. Bu sebeple müslümanlar hiçbir devirde seller, su baskınları ve deniz faciaları gibi umûmî su felaketlerine, tümü helâk olacak şekilde maruz kalmamışlardır.

Yine böylece geçmiş ümmetlerin başına gelen, umumî kuraklık, maymun ve domuza dönüştürülme gibi, tümünün birden kökünü kazıyacak azaplara da uğramamışlardır.

Ruhul Beyan Tefsirinde Üftade Efendi *(Kuddise Sırruhu)* dan nakledildiğine göre, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın tufanının tesiri her otuz senede bir kere, hafif de olsa zuhur eder, bu yüzden o sene çok yağmurlar yağarak bazı memleketler ve haneler sellere gark olur.

b) Ümmetinin tamamının, düşmanları olan kafirler tarafından imha edilmemesini istemiş, bu duası da kabul edilmiştir, zira kendi cinsinden olan düşman daha kolaydır, çünkü müslümanlar arasında çıkan savaşlarda, islam ümmetinin toptan helâki söz konusu olmayacağı gibi, küfrün kelime-i süflâ'sının i'lâsı (alçak davasının yüceltilmesi)de mevzubahis olmaz.

c) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* üçüncü duasında ise ümmeti arasında iç savaşların olmamasını dilemiş, fakat bu dua kabul edilmemiştir. *(Mubârekfûrî,Tuhfetü'l-Ahvezî, 6/331)*

Bilindiği üzere; Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* ın şehit edilmesi ile müslümanlar arasında başlayan fitneler ve iç savaşlar islam tarihi boyunca süre gelmiştir ki halen de müslüman milletler arasında zaman zaman bu gibi hadiseler vuku bulmaktadır.

Nitekim yakın tarihte İran ve Irak arasında yaşanan savaşta milyonlarca müslüman birbirini öldürmüşlerdir.

Bu duanın eseri günümüzde dahi görülmektedir, hakikaten bugün dünya müslümanları ittifak içinde olsalar hiçbir kafir düşman tarafından mağlup edilemezler, fakat kendi aralarında birbirine girdiklerinden güçleri zayıflamakta ve küffara mağlup düşmektedirler.

Nitekim, "Kızıl ordu" diye anılan ve yetmişli yıllarda dünyanın en büyük ordusu olan Ruslar, Afganistan'a en modern silahlarla girdiklerinde, yıllarca süren savaş sonucu Afgan mücahitlerine mağlup düşerek Sovyetler birliği dağılmış, neticede Rus işgali altında bulunan Özbekler, Kazaklar gibi bir çok müslüman halk bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Fakat Rusların ardından ırkçılık yüzünden birbirine düşen Afgan mücahitleri yıllarca da kendi aralarında savaşarak birliklerini ve güçlerini kaybetmiş, bu yüzden bizim bu satırları yazdığımız sırada bazı kafir milletler Afganistan üzerinde hesap yapmaya başlamışlardır ve henüz binlerce müslümanın öldürülmesine sebep olan Haçlı savaşları sona ermemiştir.

Hasılı; Allah-u Tealâ Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in üçüncü dileğini kabul etmediği için, islâm âlemi asırlar boyunca kendi aralarında zuhur eden büyük felaketlerle boğuşmaktadırlar ki bunun asıl sebebi tefrikadır.

Ayet: 65

Allah-u Tealâ mümin kullarına, birbirlerinden ayrılmalarını yasakladığı halde onlar bu emrin tam tersine hareket ederek parçalana parçalana bu günkü hale gelmişlerdir. Bu tefrikanın biteceği de yoktur. Aksine gün geçtikçe biraz daha artmakta ve yeni ayrılık filizleri yeşermektedir, bu yüzden günümüzde, değil bir memleket halkı, beraberce sofraya oturan bir aile dahi aynı fikir etrafında birleşemez hale gelmiştir.

٩ – عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ تَعَالَىٰ زَوَىٰ لِيَ الْاَرْضَ فَرَاَيْتُ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا ، وَاِنَّ مُلْكَ اُمَّتِي سَيَبْلُغُ مَا زُوِيَ لِي مِنْهَا ، وَاُعْطِيتُ الْكَنْزَيْنِ؛ الْاَحْمَرَ وَالْاَبْيَضَ . وَ اِنِّي سَاَلْتُ رَبِّي لِاُمَّتِي اَنْ لَا يُهْلِكَهَا بِسَنَةٍ بِعَامَّةٍ ، وَلَا يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا مِنْ سِوَىٰ اَنْفُسِهِمْ فَيَسْتَبِيحَ بَيْضَتَهُمْ ، وَاِنَّ رَبِّي قَالَ لِي: يَا مُحَمَّدُ! اِنِّي اِذَا قَضَيْتُ قَضَاءً فَاِنَّهُ لَا يُرَدُّ ، وَلَا اُهْلِكُهُمْ بِسَنَةٍ بِعَامَّةٍ ، وَلَا اُسَلِّطُ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا مِنْ سِوَىٰ اَنْفُسِهِمْ فَيَسْتَبِيحَ بَيْضَتَهُمْ ، وَلَوِاجْتَمَعَ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِ اَقْطَارِهَا ، حَتَّىٰ يَكُونَ بَعْضُهُمْ يُهْلِكُ بَعْضاً ، وَحَتَّىٰ يَكُونَ بَعْضُهُمْ يَسْبِي بَعْضاً ، وَاِنَّمَا اَخَافُ عَلَىٰ اُمَّتِي الْاَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ ، وَاِذَا وُضِعَ السَّيْفُ فِي اُمَّتِي لَمْ يُرْفَعْ عَنْهَا اِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ تَلْحَقَ قَبَائِلُ مِنْ اُمَّتِي بِالْمُشْرِكِينَ ، وَ حَتَّىٰ تَعْبُدَ قَبَائِلُ مِنْ اُمَّتِي الْاَوْثَانَ ، وَاِنَّهُ سَيَكُونُ فِي اُمَّتِي كَذَّابُونَ ثَلَاثُونَ كُلُّهُمْ يَزْعَمُ اَنَّهُ نَبِيٌّ ، وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي ، وَلَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ اُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّىٰ يَاْتِيَ اَمْرُ اللهِ تَعَالَىٰ »

9 - Sevbân *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ benim için yeri dürdü (bütün dünyayı toplayıp önüme getirdi)**de ben onun meşrık ve mağrib** (doğu ve batı)**larını gördüm. Muhakkak ki benim ümmetimin mülkü, ondan benim için dürülüp toplatılan alanlara kadar ulaşacaktır.**

Bana kırmızı ve beyaz olan iki hazine (altın ve gümüş)**de verildi. Ben Rabbim'den ümmetim için, onları umumi bir kıtlıkla helâk etmemesini ve onlara ortalarını mubah sayacak** (en özel ve kıymetli varlıklarını, mal ve canlarını helâk ederek köklerini kazıyacak), **kendileri dışındaki** (müslüman olmayan) **düşmanları musallat etmemesini istedim.**

Rabbim de bana; 'Ya Muhammed! Ben bir hüküm verdiğim zaman artık o, reddolunmaz. Ben onları (bütün ümmeti) **kaplayacak bir kıtlıkla helâk etmeyeceğim ve onlara karşı dünyanın her köşesinden** (bütün insanlar) **toplansa da ortalarını mubah sayacak** (mal ve canlarını telef etmeyi serbest görecek) **kendileri dışında bir düşmanı musallat etmeyeceğim.**

Şu kadar ki onların (müslümanların) **bazısı diğer bir kısmını helâk edecek, bir takımı da diğer bir kısmını esir edecektir.' buyurdu.** (Dolayısıyla bütün ümmetimin kafirler tarafından imha edilmesinden korkmuyorum). **Ben ancak ümmetim üzerine saptırıcı liderler** (in musallat olmasın) **dan korkuyorum.**

Ümmetimin arasına kılıç konulduğu (iç savaş başladığı) **vakit, kıyamet gününe kadar bir daha kaldırılmaz. Ümmetimden bir takım kabileler müşriklere katılmadıkça ve ümmetim içinden bazı kabileler putlara tapmadıkça kıyamet kopmayacaktır.**

Şu bir gerçek ki, ümmetim içinde peygamber olduğunu iddia eden otuz tane yalancı türemedikçe kıyamet kopmaz. Ben peygamberlerin sonuncusuyum, benden başka hiç bir nebi yoktur.

Ümmetimden bir cemaat hak üzere zahir (yollarının doğruluğuna delalet eden delillerle üstün) **olacaklardır, o kimselere muhalefet edenler, onlara zarar veremeyecektir, ta ki** (erkek ve kadın her bir müminin ölümüyle ilgili) **Allah-u Tealâ'nın emri gelinceye kadar** (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat taifesi devam edecektir)." *(Ebû Dâvûd, Fiten:1, No:4252, 2/499, Müslim, Fiten:5, No:2889, 4/2215, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:22458, 8/326, Tirmizî, Fiten:14, No:2176, 4/472, İbni Mâce, Fiten:9, No:3952, 2/1304, Hâkim, el-Müstedrek, No:8390, 4/496, Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, 11/323)*

Bu hadis-i şerif mucizelerdendir, zira geleceğe ait verilen tüm haberler hamdolsun aynen gerçekleşmiştir.

Hadis-i şerifin başında zikredilen yer kürenin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* için dürülüp, şarkın ve garbın kendisine gösterilmesi, ya hakikaten bütün dünyanın toplanıp sofra gibi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in önüne konmuş olması veya manevî idrâk ile oraları görmesi şeklinde te'vîl edilebilir.

Nevevî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, **"Doğu ve batı"** cihetlerini zikretmesi, bu ümmetin genişlemesinin, Hicaz topraklarına nisbetle daha doğu ve batı taraflarına uzanacağına işaret etmektedir.

Nitekim öyle de olmuştur. İslam ülkelerinin güney ve kuzeye doğru gelişmesi, doğu ve batı taraflarına olan genişlemesine nisbetle azdır. Zira doğu ile batı arasında müslümanlar bir okyanustan diğerine kadar hüküm ve saltanat tesis etmişlerdir.

Hadis-i şerifte geçen, **"Kırmızı ve beyaz iki hazine"** ; Acem Şahı Kisrâ ile Rum İmparatoru Kayser'in altın ve gümüş hazineleridir.

"en-Nihaye" de zikredildiği üzere, **"Kırmızı"**; Şam (Rum), **"Beyaz"** ise; Acem mülküdür. Acemlerin rengi beyaz, nakit paralarının çoğu da gümüş, Rumların ise renkleri kırmızı, mallarının ekseriyeti de altın olduğundan böyle buyrulmuştur.

Ayet: 65

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu duası bereketiyle Allah-u Tealâ, bu ümmete umûmî bir kuraklık musallat etmemiştir. Bazı yerlerde zaman zaman kıtlık olmuşsa da umûmî islam beldelerine nisbetle bunun ehemmiyeti yoktur.

Yine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duası hürmetine, islâm ümmetinin tamamını helak edecek şekilde küffar onlara musallat edilmemiştir.

Gerçi bazı yerlerde, günümüzde Yahudilerin, Filistin ahalisine, Rusların Çeçenlere, Çinlilerin, Doğu Türkistan müslümanlarına, Hindûların Keşmir halkına musallat olması gibi bir takım münferit vakalar mevcutsa da bir buçuk milyara yaklaşan islâm âleminin tümünü tehdit edecek şekilde bir tasallut vaki değildir.

Fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de duasında belirttiği üzere müslümanların kendi içinde çıkacak savaşlar bitmek bilmeyecektir, nitekim bir önceki hadis-i şerifte de geçtiği gibi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ümmetinin birbiriyle çarpışmaması yolundaki duası kabul edilmeyip, İlâhî takdirin bunun aksine olduğu ifade edilmiştir.

"Tuhfetü'l-Ahvezî"de zikredildiği üzere; Allah-u Tealâ'nın, yaratıkları hakkında, mübrem ve muallak olmak üzere iki kısım kazası (hükmü) vardır.

Kaza-i muallak; "Felan kişi şunu yaparsa şöyle olur, yapmazsa öyle olmaz (sadaka verirse ömrü uzun olur, vermezse olmaz)" gibi mahv ve isbat (silinip yazılman)ın söz konusu olduğu takdirlerdir ki:

« يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ... (٣٩) »

"Allah (-u Tealâ) **dilediğini siler,** (istediğini de) **sabit bırakır."** *(Ra'd Sûresi:39'dan)* kavli şerifi buna işaret etmektedir.

Kaza-i mübrem'e gelince; bu Allah-u Tealâ'nın, hiç bir şeyin olup olmamasına bağlamaksızın, ezelde takdir buyurduklarından ibarettir ki, bu türlü hükümler son derece geçerli olup hiç bir şekilde değişmeyeceği gibi, aleyhine veya lehine hüküm verilenlere de hiç bir yönden bağlı kalmaz.

Çünkü Allah-u Tealâ, olmuş ve olacağı en iyi şekilde bilmektedir ki, O'nun bildiğinin tersinin olması muhaldir. İşte bu kabilden olan İlâhî kaza;

« ... وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ... (٤١) »

"Allah (-u Tealâ) **hüküm verir, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur."** *(Ra'd Sûresi:41'den)* kavli şerifiyle bildirilmiştir ki bu hadis-i şerifte geçen **"Ben bir hüküm verdiğimde, o reddolmaz"** buyruğu bu kabilden olduğu için, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ümmeti arasında iç savaş olmaması hakkındaki talebi Mevlâ tarafından kabul görmemiştir.

Zaten peygamberlerin duaları, kaza-i mübrem'in dışında mutlaka makbuldür. *(Mubârekfûrî,Tuhfetü'l-Ahvezî,6/333)*

Bu yüzden hadis-i şerifte de beyan edildiği üzere; ümmetin içine kılıç konulduktan yani savaş patlak verdikten sonra kıyamete kadar sürecektir. Bu mucize de aynen tahakkuk etmiştir.

Sahabe-i Kiram devrinde başlayan çarpışmaların devamı hâlâ görülmektedir. İslâm âleminin bir bölgesinde huzur ve sükûn sağlanınca, bir başka tarafta huzursuzluk ve çatışma meydana gelmektedir. Şu yirmi birinci asrın başında dahi islâm âleminin hali budur.

Hadis-i şerifin daha sonraki bölümlerinde müslüman kabilelerden bazılarının müşriklere iltihak ederek dinden çıkacakları haber verilmiştir ki bunun bir kısmı Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* zamanında meydana gelmiştir, hatta Hazreti Sıddık *(Radıyallahu Anh)* bu mürtedlerle savaşmıştır. Bu kabileler hakkında malumat, Mâide Suresi:54. ayet-i kerimesinin tefsirinde (R.F. 7/200-201) beyan edilmiştir. Dolayısıyla bu mucize de gerçekleşmiştir.

Tabi ki bu haber-i nebevî, sadece o zamanki mürtedlerle sınırlı kalmayıp, kıyamete kadar dinden döneceklere işaret etmektedir.

Nitekim "Bezlü'l-mechûd" sahibi Ahmed Sehârenfûrî'nin de beyanı vechile; Tunus'a hristiyanların tasallutu neticesinde müslümanlardan bir kısmı orayı terketmiş, bazısı da hristiyanlığa geçmiştir.

Ya da bu ifade-i nebeviyye, Ebû Hüreyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٠ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ تَضْطَرِبَ أَلَيَاتُ نِسَاءِ دَوْسٍ عَلَىٰ ذِي الْخَلَصَةِ »

10 - "(Yemen'de Tebâle denen yerde bulunan) **Devs kabilesinin kadınlarının kalçaları** (cahiliyyet devrinde taptıkları) **Zü'l-Halasa'nın etrafında** (tavaf ederken ve ona tapmaya giderken) **birbirine çarpmadıkça kıyamet kopmaz."** *(Buhârî, Fiten:22, No:6699, 6/2604, Müslim, Fiten:17, No:2906, 4/2230, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:7681, 3/100)*

Hadis-i şerifinde de zikredildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, âhir zamanda olacaklara işaretidir ki bu hadis-i şerif bir gün gelip Devs kabilesinin tekrar putperestliğe döneceğini haber vermektedir.

"Devs"; Ebû Hüreyre *(Radıyallahu Anh)* ın kabilesidir.

"Zü'l-Halasa"; Yemen'de bir puthanenin veya onun içinde bulunan bir putun ismidir. Buna Yemen Kâ'be'si denilirdi. Asıl Kâ'be'ye de "el-Kâ'betü'ş-Şâmiyye" denilirdi. "Halasa" kelimesi "Halis" ismi failinin cemisidir. Güya orada tavaf ve ibadet edenler, halis ve temiz olurlarmış da onun için böyle isimlendirilmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Yemen'deki bu put evini, Cerîr İbni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* kumandasında yüzelli kişilik süvari göndererek yıktırıp yok ettirmişti.

İbni Battâl *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Bu hadis ve benzerlerinden murat, dinin bütün yeryüzünde tamamen kesilip hiçbir eseri kalmayacak demek değildir. Çünkü İslam dininin kıyamete kadar baki kalacağı sabittir. Ancak din zayıflayıp başladığı gibi garipliğe dönecektir.

Aişe *(Radıyallahu Anha)* şöyle buyurmuştur; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

١١ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « لاَ يَذْهَبُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ حَتَّىٰ تُعْبَدَ اللاَّتُ وَالْعُزَّىٰ » فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! انْ كُنْتُ لاَظُنُّ حِينَ انْزَلَ اللهُ: ﴿ هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴾ اَنَّ ذٰلِكَ تَامًّا . قَالَ: « انَّهُ سَيَكُونُ مِنْ ذٰلِكَ مَا شَآءَ اللهُ . ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ رِيحاً طَيِّبَةً ، فَتَوَفّىٰ كُلَّ مَنْ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ اِيمَانٍ . فَيَبْقىٰ مَنْ لاَ خَيْرَ فِيهِ ، فَيَرْجِعُونَ اِلىٰ دِينِ آبَائِهِمْ »

11 - **"Lât ve Uzza'ya tapılmadıkça gece ile gündüz gitmeyecek** (zaman bitmeyecek, kıyamet kopmayacak)**tır."** buyurduğunu işittiğimde; "Ya Resulallah! Allah-u Tealâ, **"Hak dinini müşrikler hoşlanmasa da bütün dinlerin fevkine çıkarmak için Resulünü hidayet ve hak diniyle gönderen O'dur"** *(Tevbe Sûresi:33)* ayetini indirdiği vakit, ben bu işin tamam olduğunu zannetmiştim" dedim.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Şüphesiz ki bundan** (İslam hakimiyetinden) **Allah** (-u Tealâ)**nın dilediği olacaktır. Sonra Allah** (-u Tealâ) **güzel bir rüzgar gönderecek te o rüzgar kalbinde hardal tanesi kadar iman olan herkesi öldürecek, yalnız hayırsız olanlar kalacaktır. Bunlar da babalarının dinine döneceklerdir."** buyurdu. *(Müslim, Fiten:17, No:2907, 4/2230, Hâkim, el-Müstedrek, No:8381, 4/494)*

Hadis-i şerifte daha sonra, kıyamete yakın otuz tane çok yalancı deccalların türeyeceği bildirilmiştir. Hafız İbni Hacer *(Rahimehullah)* Buhârî şerhinde kendi zamanına kadar türemiş olan bazı deccalların adlarını ve hallerini anlatmıştır.

Sehârenfûrî'nin izahına göre; yakın tarihte ortaya çıkan deccallardan biri de, Hindistan'da Pencap eyaletinin Kâdiyân beldesindeki Mesih-i Kâdiyânî'dir. Bu kişi Mehdi ve Mesih olduğunu iddia etmiş, İsa *(Aleyhisselâm)* ın gökten ineceğini inkar etmiş, İsa *(Aleyhisselâm)* ın vefat ettiğini ve kabrinin Keşmir'de bulunduğunu savunmuştur.

Herhalde bu otuzdan henüz çıkmamış olanlar vardır. Ancak Ebû Hüreyre *(Radıyallahu Anh)* tarikiyle gelen:

١٢ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يُبْعَثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ ، قَرِيباً مِنْ ثَلاَثِينَ كُلُّهُمْ يَزْعَمُ اَنَّهُ رَسُولُ اللهِ »

12 - **"Kendisinin Allah** (-u Tealân)**ın resulü olduğunu iddia eden otuza yakın son derece yalancı deccallar gönderilmedikçe kıyamet kopmaz."** *(Buhârî, Menâkıb:22, No:3413, 3/1320, Müslim, Fiten:18, No:157, 4/2240, İbni Mâce, Fiten:9, No:3952, 2/1304, Tirmizî, Fiten:43, No:2218, 4/498)* hadis-i şerifinden dolayı, burada otuz sayısının takriben söylenmiş olduğu, dolayısıyla fazla noksan olabileceği anlaşılmaktadır.

Müslümanlardan bir zümrenin de kıyamete dek, hak üzere kaim olacakları hadis-i şerifin sonunda belirtilmiştir ki; bu taifeden maksat Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensuplarıdır.

"Allah-u Tealâ'nın emri gelinceye kadar" ifadesindeki, "Emr-i İlâhî" den maksat, "Fethu'l-Vedûd" isimli eserde beyan edildiği üzere, bütün müslümanların ruhunu bir anda alacak olan rüzgarın gönderilmesidir.

Ömer ibni Hattab ve Câbir *(Radıyallahu Anhuma)* tarikiyle:

« اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ اَوْ حَتّٰى تَقُومَ السَّاعَةُ »

"Kıyamet gününe kadar" yahut; "Kıyamet kopuncaya kadar" *(Müslim, İman:71, No:156, 1/137, Hâkim, el-Müstedrek, No:8389, 4/496)* şeklinde varid olan ifade-i nebeviyye'leri, Münâvî *(Rahimehullah)* : "Kıyamet kopmasının yakınına kadar" diye şerh etmiştir, zira Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٣–عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَتَقُومُ السَّاعَةُ عَلٰى اَحَدٍ يَقُولُ اَللّٰهُ اَللّٰهُ »

13 - **"'Allah! Allah!' diyen üzerine kıyamet kopmaz"** *(Müslim, İman:66,No:148,1/131,)* buyurmuştur ki bu ifade, kıyamet kopma anında müslüman kalmayacağını ve kıyametin kafirler üzerine kopacağını açıklamaktadır. Bu mealde başka sahih hadisler de mevcuttur. *(Tirmizî, Fiten:35, No:2207, 4/492, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:12043, 4/214, Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd, 11/325)*

١٤ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ: ﴿ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ ﴾ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَعُوذُ بِوَجْهِكَ » . قَالَ: ﴿ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ ﴾ قَالَ: « اَعُوذُ بِوَجْهِكَ » ﴿ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ﴾ قَالَ: رَسُولُ اللهِ ﷺ: « هٰذَا اَهْوَنُ ، اَوْ هٰذَا اَيْسَرُ »

14 - Câbir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre: **"De ki; O** (Allah-u Tealâ) **size üzerinizden bir azap göndermeye kadirdir."** ayet-i celilesi inince Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Zat'ına sığınırım."** buyurdu.

"Ya da ayaklarınızın altından," kavli şerifi gelince yine: "**Sana sığınırım.**" diye duada bulundu.

"**Ya da sizi fırkalara katarak bazınıza bazınızın azabını tattırır.**" cümle-i celilesi nazil olduğunda ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: "**Bu ehven veya eyser** (kulların birbirine musallat olması, Allah-u Tealâ'nın azabından daha kolay ve daha hafif) **dir.**" buyurdu. *(Buhârî, Tefsir:125, No:4352, 4/1694, Tirmizî, Tefsir:7, No:3065, 5/261, Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Tefsir:133, No:11164-65, 6/340, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:14320, 5/40, Abdürrezzâk, Tefsir, No:815, 2/54)*

١٥ – عَنْ اَبِى الْعَالِيَةِ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا جَاءَ جِبْرِيلُ اِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَاَخْبَرَهُ بِمَا يَكُونُ فِى اُمَّتِهِ مِنَ الْفُرْقَةِ وَالْاِخْتِلَافِ ، فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِ ، ثُمَّ دَعَا فَقَالَ: « اَللّٰهُمَّ اَظْهِرْ عَلَيْهِمْ اَفْضَلَهُمْ بَقِيَّةً »

15 - Ebû'l-Âliye *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Cibrîl *(Aleyhisselâm)* Nebî *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelip, ümmeti içerisinde olacak ayrılık ve ihtilafları haber verdiğinde, bu durum Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e çok üzüntü verince: "**Ey Allahım!** (Madem ki ümmetim birleşemeyip, birbirine girecekler, o halde) **onlara akılca en faziletlilerini hakim et** (en iyileri üstün kıl)." diye dua buyurdu. *(Taberî, Câmiü'l-Beyan, No:13379, 5/222)*

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i kerime hakkında şöyle demiştir:

١٦– عَنْ اُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: هُنَّ اَرْبَعٌ وَكُلُّهُنَّ عَذَابٌ وَكُلُّهُنَّ وَاقِعٌ لَا مَحَالَةَ فَمَضَتْ اثْنَتَانِ بَعْدَ وَفَاةِ النَّبِيِّ ﷺ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ سَنَةً ، فَاُلْبِسُوا شِيَعاً ، وَذَاقَ بَعْضُهُمْ بَاْسَ بَعْضٍ . وَثِنْتَانِ وَاقِعَتَانِ لَا مَحَالَةَ الْخَسْفُ وَالرَّجْمُ .

16 - "**Bunlar dört** (haslet) **tir ki hepsi azaptır ve her biri kıyamet gününden evvel vuku bulacaktır. Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in vefatından yirmibeş sene sonra ikisi meydana gelmiştir, şöyle ki; O'nun ümmeti fırkalara ayrılarak birbirinin azabını tatmıştır.**

Hasf ve recm (yere batırılma ve kafalarına taş yağdırılmasın)**dan ibaret olan diğer ikisi de mutlaka vaki olacaktır.**" *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:21285, 8/46, Taberî, Câmiü'l-Beyân, No:13364, 5/220)*

١٧ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « يَكُونُ فِى اٰخِرِ هٰذِهِ الْاُمَّةِ خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ » قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: اَنَهْلَكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ؟ قَالَ: « نَعَمْ اِذَا ظَهَرَ الْخَبَثُ »

17 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "**Bu ümmetin sonunda hasf** (bir takım günahkâr-

ların yere batırılması), **mesh** (suretlerinin maymuna ve domuza döndürülmesi) **ve kazf** (gökten taş yağdırılması şeklinde te. llî edecek azaplar) **olacaktır.**

Aişe *(Radıyallahu Anha)* diyor ki: O zaman ben: 'Ya Resulallah! Aramızda salih kişiler olduğu hâlde biz helâk edilir miyiz?' deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet!**

Pislik(ler) **zuhur ettiği vakit** (çirkin haller, günahlar, özellikle zina ve veled-izina yaygınlaştığında helâk olursunuz)." buyurdu. *(Tirmizî, Fiten:21, No:2185, 4/479, İbni Mace, Fiten:29, No:4059-4062, 2/1349, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6532, 2/561)*

١٨ – عَنْ صُحَارَ الْعَبْدِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ يُخْسَفَ بِقَبَائِلَ فَيُقَالُ مَنْ بَقِيَ مِنْ بَنِي فُلاَنٍ »

18 - Suhâr el-Abdî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bir takım kabileler yere batırılmadıkça kıyamet kopmayacaktır. O vakit 'Felan oğullarından** (yerin dibine batmayan) **kim kaldı?' diye sorulacaktır."** *(Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:15956, 5/403, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37201, 7/459, Hâkim, el-Müstedrek, No:8375, 4/492, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:7404, 8/73)*

١٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَيَبِيتَنَّ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عَلَىٰ أَشَرٍ وَبَطَرٍ وَلَعِبٍ وَلَهْوٍ فَيُصْبِحُوا قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ بِاسْتِحْلاَلِهِمُ الْمَحَارِمَ وَالْقَيْنَاتِ وَشُرْبِهِمُ الْخَمْرَ وَأَكْلِهِمُ الرِّبَا وَلُبْسِهِمُ الْحَرِيرَ »

19 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Muhammed'in canı** (kudret) **elinde olan Allah'a yemin ederim ki, elbette ümmetimden bir takımları aşırı sevinç, taşkınlık, azgınlık, oyun ve eğlence ile geceleyecekler de, haramları,** (özellikle) **çalgıcı kadınları helâl görmeleri, içki içmeleri, faiz yemeleri ve ipek giymeleri yüzünden sabaha maymunlar ve domuzlar şeklinde çıkacaklardır."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22854, 8/423, Hafız Münzirî, Tergib ve Terhib, No:3520, 3/259, İbni Ebiddünya, Zemmü'l-Melâhî, Mevsû'a, 1/67)*

İbni Zeyd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, İbni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)* minber üzerinde **"Dikkat! Ey insanlar! Şüphesiz ki size büyük bir musibet indi. Allah** (-u Tealâ) **şöyle buyuruyor:**

'De ki; O (Allah-u Tealâ) **size üzerinizden bir azap göndermeye kadirdir.' Eğer size gökten azap gelecek olsa sizden bir fert kalmazdı.**

'Ya da ayaklarınızın altından' buyuruyor ki; sizi yere batıracak olsa hepinizi birden helak eder, tekinizi bile bırakmazdı.

'Ya da sizi fırkalara katarak bazınıza bazınızın azabını tattırır.' buyurmaktadır ki bunu yapacaktır, ne varki başınıza üçün en kötüsü indi.' diye bağırırdı. *(Taberî, Câmiü'l-Beyan, No:13351, 5/217)*

Bütün bu sahih hadis ve rivayetlerin delaletiyle, ayet-i celile'de geçen azapların hepsinin, fasık müslümanlar hakkında varid olduğu görüşü kuvvet bulmaktadır. Fakat bu hadisi şerifler arasında, çelişki gibi görülen bazı hususları İbni Hacer ve Âlûsî *(Rahimehumallah)* gibi âlimler şöyle izah etmişlerdir:

Hadisi şeriflerin bazısında geçmiş ümmetlere yapılan hasf ve mesh gibi azapların Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in duası bereketiyle bu ümmetten kaldırıldığı bildirilmiş, diğer bir kısmında da bu ümmetten bir takımlarının da eski ümmetler gibi helâk olacakları açıklanmıştır.

Ancak burada hiç bir tezat söz konusu değildir, çünkü geçmiş ümmetlere yapılan azapların bu ümmete olmayacağına dair rivayetler, isti'sâl vechi üzere yani ümmetin tamamının kökünü kazıyacak şekilde umûmunun toptan helâk edilmeyeceğini açıklamaktadır.

Bu azapların vaki olacağına dair rivayetler ise, belli bir zamanla mukayyed olmaksızın ümmetin bazı fertlerine ve kavimlerine kıtlık, kafir düşman tasallutu, yere batırılma, kafalarına taş yağdırılması ve suretlerinin değiştirilmesi gibi azapların gönderileceğine delalet etmektedir.

Bu ayet-i celilenin tefsirinde Taberî, Dürrü'l-Mensûr, İbni Kesîr gibi rivayet tefsirlerinde bu konuda değişik lafızlarla nakledilen hadisi şeriflerde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, vuku bulmaması için Allah-u Tealâ'ya sığındığı felaketleri toplayacak olursak şöyle özetleyebiliriz:

1- Gökten recm (taş yağdırılması),
2- Yerden hasf (batırılmak),
3- Umûmî kıtlık,
4- Su ile boğulmak,
5- Açlıktan kırılmak,
6- Geçmiş ümmetleri helâk eden umûmî azaplar,
7- Ümmetin toptan kafir olması,
8- Ümmetin sapıklıkta birleşmesi,
9- Kafirlerin musallat olması,
10- Ümmetin itikat yönünden fırkalara bölünmesi,
11- Ümmetin birbiriyle savaşması.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu isteklerinden son ikisi hariç diğerleri kabul edilmiştir. Diğer kabul edilenler ise bazen ümmetin bir kısmına isabet edebilirse de eman hasıl olan (ümmetin güvence altında olduğu) husus, bu azapların genel manada vuku bulmayacağıdır. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, 8/142-143, Taberî, Câmi'ü'l-Beyan, No:13347-13384, 5/217-223, Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/283-290, İbni Kesîr, 2/130-133, Âlûsî, 7/181)*

Ruhu'l Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; iç savaş çıkmasının ve düşman tasallutunun sebebi, idarecilerin, Allah-u Tealâ'nın kitabıyla hükmetmemeleri, ayrıca kulların Allah-u Tealâ ve O'nun Resûlüne verdikleri ahdi (sözü) bozmalarıdır. Nitekim:

٢٠ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَمْسٌ بِخَمْسٍ » قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا خَمْسٌ بِخَمْسٍ؟ قَالَ: « مَا نَقَضَ قَوْمٌ الْعَهْدَ إِلاَّ سُلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوُّهُمْ، وَمَا حَكَمُوا بِغَيْرِ مَا أَنْزَلَ اللهُ إِلاَّ فَشَا فِيهِمُ الْفَقْرُ ، وَلاَ ظَهَرَتْ فِيهِمُ الْفَاحِشَةُ إِلاَّ فَشَا فِيهِمُ الْمَوْتُ ، وَلاَ طَفَّفُوا الْمِكْيَالَ إِلاَّ مُنِعُوا النَّبَاتَ وَأُخِذُوا بِالسِّنِينَ ، وَلاَ مَنَعُوا الزَّكَاةَ إِلاَّ حُبِسَ عَنْهُمُ الْقَطْرُ »

20 -İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Beş şey, beş şeye karşılıktır."**

Bunun üzerine Sahabe-i Kiram "Bu, 'Beş şey, beş şeye karşılıktır' sözü ne demektir" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"Bir kavim, ahdi (Mevlâ Tealâ'ya veya insanlara verdikleri sözü) **bozarsa, mutlaka düşmanları onlara musallat kılınır. Bir millet, Allah'ın indirdiğinin gayrı** (başkası) **ile hükmederlerse, mutlaka onların içinde fakirlik yayılır. Bir toplumda zina yayılırsa, mutlaka onların içinde ölüm çoğalır.**

Bir kavim, ölçüyü (ve tartıyı) **eksik ederlerse, mutlaka nebattan men olunur ve** (kurak) **senelerle yakalanırlar** (rızık onlardan kesilir ve kıtlık başgösterir). **Bir cemaat, zekâtı meneder** (vermez) **lerse, mutlaka yağmur onlardan hapsolunur** (yağdırılmaz)." *(Taberanî, Mu'cemü'l-Kebir:10992, 11/45, Münâvi, Feyzu'l-Kadir, Şerhu Camii's-Sagir: 3945, 3/602)*

٢١ – عَنْ بُرَيْدَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا نَقَضَ قَوْمٌ الْعَهْدَ قَطُّ إِلاَّ كَانَ الْقَتْلُ بَيْنَهُمْ »

21 - Büreyde *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Bir kavim ahdi (Allah ve Resûlüne yahut insanlara verdikleri sözü) **bozarsa, mutlaka aralarında katil** (iç savaş) **meydana gelir."** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:18850, 9/386, Hâkim, el-Müstedrek, No:2577, 2/136)*

Bu hadisi şeriflerden de anlaşıldığı üzere; müslümanlara, kafirlerin musallat olması, onların, Allah ve Resûlünün ahdini bozmaları, kendi aralarındaki birliği dağıtmaları, dünya sevgisi, cihattan kaçmak gibi yasakları işlemelerine bağlıdır.

Nitekim Endülüs İslam devletinin yıkılması, Filistin topraklarının ekseriyetinin yahudilerin eline geçmesi gibi, müslümanların bazı beldelerde mülk ve saltanatlarını kaybetmeleriyle ilgili hadiseler, kendi aralarında tefrikaya düşerek saflarını ayırmaları yüzündendir, yoksa müslümanların sayıca azlığından değildir. Nitekim:

٢٢ – عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُوشِكُ الْأُمَمُ اَنْ تَدَاعَىٰ عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْاَكَلَةُ اِلَىٰ قَصْعَتِهَا » فَقَالَ قَائِلٌ: وَمِنْ قِلَّةٍ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: « بَلْ اَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ ، وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمُ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ ، وَلَيَقْذِفَنَّ اللهُ فِى قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ » فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: « حُبُّ الدُّنْيَا ، وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ »

22 - Sevbân *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Yemek yiyenler, çanaklarına eğilerek** (sofra başında) **toplandıkları gibi yakında** (kafir) **milletler sizin aleyhinize toplanacaklardır."**

Bunun üzerine bir zat "O gün biz sayıca az mı olacağız?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Hayır! Siz o gün çoksunuz, fakat siz, selin taşıdığı çör çöp gibi (dağınık olacak)**sınız. Andolsun ki, Allah** (-u Tealâ) **sizin korkunuzu düşmanlarınızın kalbinden çıkaracak ve Allah** (-u Tealâ) **sizin kalbinize vehn** (zafiyet ve korku) **atacaktır."** diye cevap buyurdu.

O zaman bir kişi "Vehn nedir? Ya Resûlallah!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Dünyayı sevmek ve ölümü istememektir"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Melâhim:5, No:4297, 2/514, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:22460, 8/327)*

٢٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا عَظَّمَتْ اُمَّتِى الدُّنْيَا ، نُزِعَتْ مِنْهَا هَيْبَةُ الْاِسْلَامِ . وَاِذَا تَرَكَتِ الْاَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْىَ عَنِ الْمُنْكَرِ حُرِمَتْ بَرَكَةَ الْوَحْىِ . وَاِذَا تَسَابَّتْ اُمَّتِى ، سَقَطَتْ مِنْ عَيْنِ اللهِ تَعَالَىٰ »

23 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ümmetim dünyaya ta'zim ettiği zaman, İslâmın heybeti onlardan alınır. İyiliği emredip, kötülükten nehyetmeyi bıraktığı zaman vahyin** (Kur'an'ın) **bereketinden mahrum olurlar. Ümmetim birbirine sövdüğü** (birbirinin aleyhine gittiği) **zaman Allah-u Tealâ'nın gözünden** (nazarından) **düşerler."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, 2/270, Süyûtî, Camiu's-Sagir, el-Fethu'l-Kebîr, No:1286, 1/128, Feyzu'l-Kadîr, No:760, 1/518)*

Şamil tefsirinde zikredildiğine göre, tevhid dinine mensup olan müslümanların, vahdet ve ittifaka herkesten ziyade riayet etmeleri gerekirken, dünya sevgisi ve şehvetlere düşkünlük gibi azgınlık sebeplerine takılmaları yüzünden, kendilerini, parçalanmaya ve birbirleriyle savaşmaya çağıran şeytanın nidasına uymaları, maalesef Ümmet-i Muhammed'in *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* başına çok işler açmıştır.

Bu yüzden şeytan onları istila ederek, farklı fırkalar haline getirmiş, saflarının vahdetini bozmuş, nefsin hazzı da onlara galip gelerek birçok müslümanın ölümüne sebep olan nice harpler meydana gelmiştir ki bütün bunlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Refîk-ı A'lâ'ya iltihak (en yüce dost olan Allah-u Tealâ'ya kavuşmas)ından sonra gerçekleşmiştir. Halbuki:

٢٤ – عَنْ جَرِيرٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: « اِسْتَنْصِتِ النَّاسَ » فَقَالَ: « لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّاراً ، يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ »

24 - Cerîr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* veda haccında ona: "**İnsanlardan, sus**(up benim söyleyeceklerime kulak ver)**melerini iste!**" buyurduktan sonra:

"**Benden sonra birbirinizin boyunlarını vurarak kafirler** (in fiili gibi yapanlar halin)**e dönmeyin!**" *(Buhârî, İlim:43, No:121, 1/56, Müslim, İman:29, No:65, 1/81, İbni Mâce, Fiten:5, No:3942, 2/1300, Nesâî, Tahrîm:29, No:4136, 7/143, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:19188, 7/57)* buyurmuştur.

Ulemadan bazısı ise; ayet-i celilede geçen azaplardan bir kısmıyla şirk ehlinin, bazısıyla da islam ehlinin kastedildiğini söylemişlerdir ki bunların başında Hasen-i Basrî *(Radıyallahu Anh)* gelmektedir. Nitekim Hafs İbni Süleyman'ın rivayetine göre Hasen *(Radıyallahu Anh)* :

"**De ki; O** (Allah-u Tealâ) **size üzerinizden ya da ayaklarınızın altından bir azap göndermeye kadirdir**" kavli şerifi hakkında "Bu, müşrikler hakkındadır" buyurmuş,

"**Ya da sizi fırkalara katarak bazınıza bazınızın azabını tattırır**" cümle-i celilesi hakkında ise "Bu, müslümanlara aittir" diye beyanda bulunmuştur. *(Taberî, Câmiü'l-Beyan, No:13382, 5/223, Tefsîru'l-Haseni'l-Basrî, 1/356)*

Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre: Bu ayet-i kerime indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kalkıp abdest alarak Rabbinden, ümmetine üstlerinden veya ayaklarının altından azap göndermemesini ve onları birbirine muhalif fırkalara ayırarak, İsrailoğullarına yaptığı gibi bazısına bazısının hıncını tattırmamasını istedi.

Bunun üzerine Cibrîl *(Aleyhisselâm)* inerek:

« يَا مُحَمَّدُ! اِنَّكَ سَاَلْتَ رَبَّكَ اَرْبَعاً فَاَعْطَاكَ اثْنَتَيْنِ ، وَمَنَعَكَ اثْنَتَيْنِ؛ لَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ مِنْ فَوْقِهِمْ وَلاَ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ يَسْتَأْصِلُهُمْ ، فَاِنَّهُمَا عَذَابَانِ لِكُلِّ اُمَّةٍ اجْتَمَعَتْ عَلَىٰ تَكْذِيبِ نَبِيِّهَا وَرَدِّ كِتَابِ رَبِّهَا . وَلَكِنَّهُمْ يَلْبِسُهُمْ شِيَعاً ، وَيُذِيقُ بَعْضَهُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ، وَهٰذَانِ عَذَابَانِ لِاَهْلِ الْاِقْرَارِ بِالْكِتَابِ ، وَالتَّصْدِيقِ بِالْاَنْبِيَاءِ ، وَلٰكِنْ

يُعَذَّبُونَ بِذُنُوبِهِمْ . وَأَوْحَىٰ إِلَيْهِ: ﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ (٤١) أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ (٤٢)﴾

"Ya Muhammed! Şüphesiz ki sen Rabbinden dört şey istedin, sana ikisini verdi, ikisini vermedi. Onların kökünü kazıyacak, üstlerinden ve ayaklarının altından bir azap asla onlara gelmeyecektir. Çünkü bu ikisi, peygamberlerini inkar ve Rablerinin kitabını reddetmek üzere birleşen her ümmetin azabıdırlar.

Velakin Rabbin onları birbirine muhalif fırkalara ayırarak bazısına bazısının azabını tattıracaktır. Bu ikisi de kitabı ikrar ve peygamberleri tasdik edenlerin azabıdır. Onlar da günahları sebebiyle azap olunacaklardır" buyurdu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: **"Biz seni** (dünyadan alıp) **götürsek de şüphesiz onlardan intikam alıcılarız. Ya da onlara vaadettiğimiz azabı sana** (hayattayken) **gösteririz, çünkü biz onlara karşı iktidar** (güç) **sahipleriyiz."** *(Zuhruf Sûresi:41-42)* ayet-i celilesi vahyedilince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kalkıp Rabbine müracaat etmek üzere:

« اَىُّ مُصِيبَةٍ اَشَدُّ مِنْ اَنْ اَرىٰ اُمَّتِى يُعَذَّبُ بَعْضُهَا بَعْضاً »

"Ümmetimin birbirine azab etmesini görmemden daha şiddetli hangi musibet olabilir?" buyurdu.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ:

« اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لاَ يُفْتَنُونَ (٢) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ (٣) »

"İnsanlar, fitnelenmeden (dinleri hususunda türlü türlü belalarla imtihan olunmadan sadece) **'Biz inandık' demeleriyle bırakılacaklarını mı zannettiler? Andolsun ki biz onlardan öncekileri de imtihan etmişizdir. Elbette Allah** (-u Tealâ) **doğruları bilecek** (ortaya çıkaracak), **yalancıları da mutlaka bilecek** (seçip ayıracak)**tır."** *(Ankebût Sûresi:2-3)* ayet-i celile'lerini ona vahyederek, bu fitnelerin sadece onun ümmetine mahsus olmayıp, eski ümmetler gibi onların da imtihana tabi tutulacağını bildirdi.

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e:

« قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّى مَا يُوعَدُونَ (٩٣) رَبِّ فَلاَ تَجْعَلْنِى فِى الْقَوْمِ الظّٰالِمِينَ (٩٤) »

"De ki; 'Ey Rabbim! Eğer bana onların tehdit edilmekte oldukları (dünya ve ahiret azabı)**nı mutlaka göstereceksen; o halde, Rabbim! Beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma!"** *(Müminûn Sûresi:93-94)* ayet-i celileleri inince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Allah-u Tealâ'ya sığındı.

Allah-u Tealâ'da onu bu sığındıklarından koruduğu için o, ümmetinden ancak cemaat, ülfet ve taat (birlik, kaynaşma ve boyun eğme) gördü. Sonra Allah-u Tealâ, ona, ashabını fitneden sakındırmak üzere:

« وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لاَ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (٢٥) »

"İçinizden özellikle zulmedenlere isabet etmeyecek olan bir fitneden sakının ve bilin ki Allah (-u Tealâ), **azabı çok şiddetli olandır."** *(Enfal Sûresi:25)* ayet-i celile'sini indirerek, bu fitnelere herkesin değil, birtakımlarının uğratılacağını haber verdi ve böylece de oldu.

Şöyle ki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den sonra onun ashabından bir takımlarını bu fitnelere maruz bıraktı, diğerlerini ise korudu. *(Taberî, Câmi'u'l-Beyan, No:13378, 5/221, Tefsîru'l-Haseni'l-Basrî, 1/354)*

İmam-ı Mücahid*(Radıyallahu Anh)*; üstten gelen azabı, Cibrîl-i Emîn'in öldürücü sesi, taş yağması ve kasırgalarla, alttan geleni ise; zelzele ve yere batırılma ile tefsir ettikten sonra; "Bu ikisi, inkarcıların azabıdır" demiş,

"Bazınıza bazınızın azabını tattırır" kavli şerifi hakkında ise "Bu, ikrar ehlinin (müslümanların) azabıdır" demiştir. *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/283)*

3- İbni Cerîr et-Taberî ve Ebû Süleyman ed-Dimeşkî *(Rahimehumullah)* a göre, bu ayet-i celile'deki bütün tehditler puta tapan şirk ehlini korkutma mahiyetindedir, zira bu ayet-i celile müşriklere hitab eden iki ayetin arasında gelmiştir, şöyleki:

Bir önceki ayet-i celile'de:

« قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ (٦٤) »

"Allah sizi bundan ve her beladan kurtarır, sonra siz yine şirk koşarsınız" *(En'âm Sûresi:64)* buyrulmuş, bir sonraki ayet-i celilede ise,

« وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ . . . (٦٦) »

"Kavmin onu yalanladı, halbuki o haktır" *(En'âm Sûresi:66 dan)* buyrulmaktadır ki inananların bu hitaplara muhatap olması caiz değildir.

Tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celile'nin, bu iki ayet-i kerime'nin arasında zikredilmiş olması sebebiyle, bu ayet-i celilenin, yakınlarda bahsi geçmemiş olan müminlere değil de, vasfı geçen müşriklere ait olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Ne var ki, müslüman oldukları halde Allah ve Resûlüne karşı gelen, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini yalanlayan kafirlerin yoluna giden herkes hakkında bu tehditler geçerlidir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda: (اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ) **"Bak! Ayetleri iyice anlasınlar diye nasıl türlü türlü açıklıyoruz."** buyurmuştur ki, bu açıklama ya his veya akıl yada gaybdan haber verme yollarıyla

Mevlâ Tealâ tarafından, kulların bu delilleri iyice düşünüp ibret alarak inançlarını ve hallerini düzeltmeleri için yapılmıştır. Ama bu ayetleri düşünmekten yüz çevirip inat eden kimseler bunlardan istifade edememiştir.

Ebû Hayyan'ın beyanına göre; bu cümle-i celile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i, müşriklerin haline taaccübe (şaşıp kalmasına) davet etmektedir ki, buna göre mana:

"Habibim! Biz onların, Allah-u Tealâ'nın kelamını iyice anlamaları için ayetleri gönderirken türlü türlü yolları takip ediyoruz." demektir, zira ayetlerin değişik üsluplarla ifade edilmesi, insanların anlayışını kolaylaştırmaktadır, nitekim, bir ayetten kastedilen manayı anlayamayan, başka bir yerde değişik şekilde ifade edilmesiyle maksut manayı anlayabilir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre; "Ayetlerin tasrifi", manayı izah edip akıllara yaklaştırmak için sözü değişik şekillere çevirmekten veya sözü vaadden, va'îde (müjdeden tehdide) döndürmekten ibarettir.

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bu ayet-i celile indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٥ – عَنْ زَيْدِ بْنِ اَسْلَمَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ بِالسُّيُوفِ! » فَقَالُوا وَنَحْنُ نَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ ، وَاَنَّكَ رَسُولُ اللهِ! قَالَ: « نَعَمْ » فَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ: لاَ يَكُونُ هٰذَا اَبَداً! فَاَنْزَلَ اللهُ ﴿ ... اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ (٦٥) وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (٦٦) لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٦٧) ﴾

25 - **"Benden sonra birbirinizin boyunlarını kılıçlarla vurarak kafirler** (in fiili gibi yapanlar halin)**e dönmeyin!"** buyurunca, insanlar: "Biz Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir ilah olmadığına ve senin, Allah-u Tealâ'nın resûlü olduğuna şahitlik ederken (bu duruma düşer miyiz?)" dediler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet!"** buyurunca, bazıları: "Böyle bir şey ebediyyen olamaz, biz müslümanken birbirimizi öldüremeyiz" demeleri üzerine, Allah-u Tealâ:

"Bak! Ayetleri iyice anlasınlar diye nasıl türlü türlü açıklıyoruz. O (Kur'an-ı Kerim) **hak olduğu halde kavmin onu yalanladı. De ki; ben sizin üzerinize bir vekil** (yaptıklarınıza kefil) **değilim.**

Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de (gerçeği) **bileceksiniz."** *(En'am Sûresi:65-67)* ayet-i celilelerini indirdi. *(Taberî, Câmi'u'l-Beyan, No:13381, 5/222, İbni Ebî Hâtim, No:7418, 4/1312)*

İŞARÎ MANALAR

Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile'nin tefsirinde şu manalara değinmiştir:

Allah-u Tealâ bir kavmi helâk etmek istediği zaman, belaya emreder de o azap, dumanlarıyla onları çepeçevre kuşatır, nitekim yarın kafirleri ahiret azabı kapladığında, hepsi birbirinin aleyhine dönerek tâbi' metbû'dan, uyulan da uyanından uzaklaşma gayreti içine girecektir.

(وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ) **"Size birbirinizin acısını tattırır."** kavli şerifi hakkında da şöyle buyurmuştur: İnsan için, insan tadından daha kötü hiç bir tat olamaz, bu isterse dostluk, isterse de düşmanlık yönünden olsun farketmez.

Çünkü, insanlarla kötü geçinenin dünya yaşantısı bozulur, arkadaşlarının sevgisine tutulanın ise Mevla'sı ile arası bulanır. Allah-u Tealâ kimi halktan (insanların sevgisi veya nefretine mübtela olmaktan) muhafaza etmişse işte korunmuş ve her türlü eziyetten afiyet bulmuş olan ancak odur.

Âlûsî tefsirinde zikredilen işari manaya göre; üstten gelen azap, kulların, ruhanî hicaplar ve akılla bilinecek ilimlerle meşgul olarak, melekût âlemine bakmaktan perdelenmeleridir.

Alttan gelecek azap ise; tabi'î perdeler (maddi engeller) yüzünden, Rab Teâlâ'nın kapısında gerektiği şekilde hizmet ve kulluk yapamamak, bu sebeple de O'na kavuşma talebinden geri kalmaktır.

Ruhu'l Beyan tefsirinde, bir önceki ayet-i celileyle birleştirilmiş olarak şu tasavvufî manalar nakledilmiştir: **"Allah** (-u Tealâ) **sizi her sıkıntıdan kurtarır da, sonra siz yine şirk koşarsınız"** Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının nurlarından bir nur size tecellî ettiğinde (parladığında) bazınız; (اَنَا الْحَقُّ) "Ben Hakk'ım" diyerek, bazınız da; (سُبْحَانِى مَا اَعْظَمَ شَانِى) "Ben, beni tenzih ederim! Şânım ne yücedir" diyerek Allah-u Tealâ'ya kendinizi ortak edersiniz.

"De ki! (Siz bu lafları söylerken) **O** (Allah-u Tealâ) **size, üzerinizden bir azap göndermeye** (izzet ve gayretiyle, ululuk ve kıskançlığı sebebiyle sizinle Zatı arasına, kendisiyle size azap edeceği bir perde sarkıtmaya),

Ya da ayaklarınızın altından (nefsin hevasını, üzerinize musallat ederek beşeriyetinizin vasıflarından bir perde çekmeye),

Veya sizi fırkalara karıştırmaya (sizin hakkınızda insanları farklı görüşlere sahip kılarak bazısını size, "Onlar sıddıklardır", bir kısmını da "Onlar zındıklardır" dedirtmeye),

Bazınıza bazınızın azabını tattırmaya (kiminizin eliyle kiminizi 'dürtmeye, astırtmaya ve damarlarını koparttırmaya) **kadirdir."**

Nitekim Hallâc ibni Mansûr *(Kuddise Sırruhu)* nun başına gelenler bunun en z örneğidir, şöyle ki;

Hallâc *(Kuddise Sırruhu)* dan, halife Muktedir'in veziri Hâmid ibni Abbâs'ın meclisinde, kadı Ebû Ömer'in huzurunda bir söz sudûr etti. Bunun üzerine kadı onun kanının helal olduğuna dair fetva vererek bunu yazıya döktü, mecliste bulunan diğer fukaha da buna imza koydular.

Hallâc *(Kuddise Sırruhu)*, kadıya; **"Benim sırtım korunmuş, kanım haramdır** (Ben bir müslüman olup, şeriata göre öldürülmemi icab edecek bir suç işlemediğimden kanımı akıtmanız caiz değildir). **Kanımı mubah sayacak şekilde benim aleyhime tevillere kalkmanız size helal olmaz.**

Benim inancım İslam, mezhebim ise Ehl-i Sünnet, Hulefâ-i Râşidin olan dört imamı ve Aşere-i Mübeşşere'den geri kalanları diğer sahabe'den üstün tutmaktır. Benim, sünnete dair yazdığım kitaplar sahaflarda mevcuttur.

Kanım hakkında Allah'tan korkun! Allah'tan!" şeklindeki sözlerini tekrarlamaya devam ettiyse de onlar onu öldürtmek için muhtaç oldukları delilleri tamamlayıncaya dek yazılarını sürdürdüler.

Derken meclis dağıldı ve Hallâc *(Kuddise Sırruhu)* hapise yollandı. Vezir, halife Muktedir'e, o mecliste cereyan eden durumu bildirmek üzere bir mektup yazdı, Muktedir'in buna cevabı:

"Kadılar onun öldürülmesine fetva verdilerse, şurtî (polis)e teslim edilsin, önce bin kamçı vurulsun, ölürse ne âlâ, ölmezse bin kamçı daha vurulduktan sonra boynu vurulsun." şeklinde oldu.

Bu ferman üzerine vezir onu polise teslim ederek halifenin yazdıklarını söyledikten sonra "Dövülmekle telef olmazsa önce eli sonra ayağı kesilsin, daha sonra başı kopartılıp cesedi yakılsın.

Eğer 'Ben sana Fırat ve Dicle'yi altın ve gümüş akıtacağım' diyerek seni aldatmaya kalkışırsa sakın kabul edip cezasını kaldırma!" dedi.

Polis onu geceleyin teslim alıp üçyüzdokuz senesinin Zi'l-Hıcce ayının salıya rastlayan yirmidördüncü gününün sabahı, "Bâbu't-Tâk" mevkiine götürürken o, zincirler içinde salınarak gidiyordu. İdam merasimini izlemek için sayısız halk toplandı.

Cellat ona bin kamçı vurduğu halde o, "Âh!" bile demedi. Darb işlemi bitirilince dört tarafı (kol ve bacakları) kesildikten sonra başı koparıldı ve cesedi yakıldı. Kül haline geldikten sonra Dicle'ye atıldı, başı Bağdat'ta köprü üzerine dikildi.

Müridlerinden bazısı, onun öldürülmediğini, ancak İsa *(Aleyhisselâm)* hakkında vuku bulduğu gibi, Allah-u Tealâ'nın düşmanlarından birinin ona benzetilerek öldürüldüğünü iddia etmişlerdir ki veliler, peygamberlerin varisleridir.

Ruhu'l Beyan sahibi bu nakilleri yaptıktan sonra şöyle demiştir:

Bu teşbih (Allah-u Tealâ'nın düşmanlarından birinin, dostlarından birine benzetilerek öldürülmesin)in, meşayıhın hikayelerinde örnekleri mevcuttur, araştıran bunları bulacaktır. Benim maksadım, Hallâc *(Kuddise Sırruhu)* hakkında böyle bir inanca sahip olmak değil, bunun mümkün olduğunu açıklamaktır.

Eğer sen: "Hallâc *(Kuddise Sırruhu)* nun veliliğinin hakkı, yanmaması ve kül olmamasıydı" diyecek olursan, ben derim ki: Böyle bir şey gerekli değildir, zira cesetler, arıza ve afetleri kabul etmekte müşterektir, Eyyûb, Yahya ve diğer Enbiya*(Salavâtullahi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* hazaratının başına gelenleri görmez misin?

Tefsir ehlinin naklettiklerine göre; "Ashab-ı Ress" denen kavim, kendilerine gönderilen peygamberleri öldürüp, azgınlıklarından onların etlerini yemişler, kemikleriyle de kuyularını bina etmişlerdir.

Evet! Bu âlemde âdet dışı bazı işler vuku bulmuştur, nitekim öldürüldükten sonra Allah-u Tealâ'nın dirilttiği bazı nebî ve velilerin halleri buna örnek teşkil etmektedir. Kabir âlemine gelince, toprağın, peygamberlerin ve onlara hakkıyla tabi olanların cesetlerini yemeyeceği meselesi, sabit olmuş bir hakikattır.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile'deki işareti şu şekilde izah etmiştir: Bu ayet-i celile'deki hitap, seyr-ü sülûk esnasında olan müritlere veya vasıl (ermiş) olanlaradır. Allah-u Tealâ bu ayet-i kerime'siyle onları, üst ve alt cihette görünen azametinin eserlerini müşahede etmelerine mani olmasıyla korkutmuştur.

Şöyle ki, onlara, yukarı veya aşağı cihetten **"Fark"** (Allah-u Tealâ'nın bir olan Zat'ına ait şanlarının çokluğunu görme) azabı indirir de, onlar ancak bütün âlemlerin kendilerini kuşattığını görürler.

Ya da iltifat yönlerinin arasını ayırarak, onları fırkalar haline sokar. Yönler ayrılınca ekseriyetle kalpler de dağılır. Bu hale düşmekten Allah-u Tealâ'ya sığınırız.

Çünkü bütün fetihler ve yardımlar **"Cem' "** (bütün varlıkları Allah-u Tealâ ile görüp, kendi güç ve kuvvetinden berî olma) makamına bağlıdır.

Nitekim Mevlâ Tealâ Habibine hitaben:

(قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ... (٢٦)) **"De ki; Rabbimiz aramızı birleştirir. Sonra hak ile aramızı açar."** *(Sebe' Sûresi:26'dan)* buyurmuştur ki, Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile, bu ayet-i kerime, cem' makamına ermenin, manevi fetihlere ulaşmaya vesile olduğuna işaret etmektedir.

O halde müride lazım olan, her şeyde mevcut olan **"Safâ"** (Allah-u Tealâ'nın yaratığı olmaları itibarıyla olan arınmışlık) halini görüp, herkese kendini sevdirmesidir ki, **"Fark"** (ayrılık) tan bir şey kendisinde kalmasın.

ALLAH-U TEALA'NIN, GÖKTEN VE YERDEN
AZAP GÖNDERMEYE KADİR OLDUĞU HAKKINDA
DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِباً ثُمَّ لاَتَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلاً (٦٨) اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفاً مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لاَتَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعاً (٦٩) »

"O'nun sizi kara tarafına (yerin dibine) batırmasından, yahut bir hâsıbı (taşları söküp fırlatan bir kasırgayı) üzerinize göndermesinden emin mi oldunuz? Sonra kendinize (o belâyı sizden çevirebilecek) hiçbir vekil de bulamazsınız.

Yahut O'nun sizi bir kez daha oraya iade edip (denize geri döndürüp) üzerinize (gemileri) kıran bir rüzgâr (kasırga) yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmasından emin mi oldunuz? Sonra, bundan dolayı bizim aleyhimize kendiniz için bir tebî' (intikamınızı almak için bizi arayıp soracak bir destekçi) de bulamazsınız." *(İsra Sûresi:68-69)*

« اَفَلَمْ يَرَوْا اِلىٰ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنْ نَشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفاً مِنَ السَّمَآءِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (٩) »

"Gökten ve yerden (bir de onların içerisinde bulunanlardan ibaret olan) önlerinde ve arkalarındakilere bakmıyorlar mı? Dilesek, onları yere batırırız, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz ki bunda (Allah-u Tealâ'ya) yönelici her bir kul için elbette bir ayet (ibret) vardır." *(Sebe' Sûresi:9)*

« ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَآءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ (١٦) اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِى السَّمَآءِ اَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِباً فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (١٧) »

"(Kudret ve saltanatı) gökte olan (Allah-u Tealâ'n)ın, sizi yere batırıvermesinden emin mi oldunuz? Bir de o (yer) çalkalanmaktadır (o zaman toprak sizi sarstıkça sarsar).

Yahut siz (mülk ve saltanatı) gökte olan (Allah-u Tealâ'n)ın, üzerinize taş yağdıran (bir fırtınay)ı göndermesinden emin mi oldunuz? İşte tehdidimin nasıl (ne demek) olduğunu yakında bileceksiniz!" *(Mülk Sûresi:16-17)*

ALLAH-U TEALA'NIN, KULLARINA BİRBİRLERİNİN HINCINI VE KÖTÜLÜKLERİNİN AZABINI TATTIRMASI:

« وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ (٥٣) »

"İşte, 'Aramızdan Allah'ın (bula bula) **kendilerine lutfettiği** (iman nasibettiği) **kimseler bunlar mı?' demeleri için onların bir kısmını** (zenginlerini), **diğerleriyle** (fakirleriyle) **böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri** (iman ve Kur'an nimetinin kıymetini bilenleri) **ziyadesiyle bilen değil midir?"** *(En'âm Suresi:53)*

« وَكَذٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ الظّٰلِمِينَ بَعْضاً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (١٢٩) »

"İşte böylece, işledikleri (günahlar) **sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takar** (musallat eder)**iz."** *(En'âm Sûresi:129)*

« ظَهَرَ الْفَسَادُ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِى النّٰاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِى عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٤١) »

"İnsanların ellerinin kazandığı (bizzat kendi işledikleri suçlar) **yüzünden karada ve denizde fesat zuhur etti** (karışıklıklar meydana geldi) **ki, Allah yaptıklarının bir kısmını** (ın cezasını dünyada) **onlara tattırsın; umulur ki onlar** (tuttukları kötü yoldan) **dönerler."** *(Rum Suresi:41)*

Bu hususdaki diğer münasip ayetler, En'âm Sûresi:53.ayet-i kerimenin tefsirinde (R.F. 9/353) geçmiştir.

Ayet: 66

Mevlâ Tealâ, kullarının anlaması için ayetleri tasrif ettiğini beyandan sonra, onların anlayıp inanmak yerine, tekzip ve inkarı seçtiklerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (٦٦)

KELİME MANASI (66)

(وَكَذَّبَ) **Yalanladı,** neyi? (بِهِ) **onu,** yani Kur'anı veya azabı, kim? (قَوْمُكَ) **senin kavmin,** (وَهُوَ) **halbuki o,** nedir? (الْحَقُّ) **haktır** (gerçektir), (قُلْ) **de ki,** (لَسْتُ) **ben olmadım,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** nedir olmadım? (بِوَكِيلٍ) **vekil** (işleriniz bana ısmarlanmış değildir ki, sizi inkârdan kurtarıp, imana zorlayayım).

MEÂL-İ ŞERİFİ

O (Kur'an) **hak olduğu hâlde, senin kavmin onu yalanladı. De ki : Ben sizin üzerinize vekil değilim** (ki yaptıklarınızın karşılığını vereyim, ben ancak bir korkutucuyum, bu vazifemde de hiç bir şeyi eksik etmedim, cezanızı verecek ancak Allah-u Tealâ'dır).

İ Z A H A T

Mâverdî, Zâdü'l-Mesîr, Fahrurrâzî, Hâzin ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre (بِهِ) zamirinin mercii hakkında üç görüş bulunmaktadır:

1- Bir önceki ayet-i celile'de bahsi geçen azaba raci olabilir ki buna göre mana; "Kavminin inatçıları tehdit olundukları azabı tekzip ettiler" demektir. Müfessirlerin ekserisi bu görüştedir.

2- Zamir, Kur'an'a raci olabilir ki buna göre mana; "Senin kavminin kafirleri, azabın geleceğini söyleyen Kur'an-ı Mecîd'i yalanladılar" demek olur. Bu görüş Hasen, Süddî, Mukâtil ve Ezherî *(Radıyallahu Anhum)* tarafından tercih edilmiştir.

3- "Tasrîf-i âyât"a raci olmasına göre mana; "Ayetlerin açıklanmasının, Allah-u Tealâ tarafından olduğunu kavmin inkar etti" şeklinde olur. Bu görüş Cübâî, Belhî ve bazı müteahhir ulema *(Rahimehumullah)* tarafından tercih görmüştür.

Ayet-i celile'deki: (قَوْمُكَ) **"Senin kavmin"** ifadesinden maksat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kavmi olan Kureyş veya onlarla birlikte diğer araplardır, her halükârda bu kavimden maksat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yaşadığı toplum içinde bulunan inatçı kafirlerdir.

Ebussuud Efendinin beyanına göre, inkarcıların, bu ünvanla anılmaları her halde durumlarının çirkinliğinin kemale ulaştığını bildirmek içindir, zira bu kişilerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kavminden oldukları halde Kur'an'ı inkarları, son derece azgın ve kibirli olduklarına hükmedilmesini gerektiren unsurlardandır.

(وَهُوَ الْحَقُّ) **"O haktır"** cümle-i celile'sindeki **"Vav"**, hâliyye (hal manasını ifade etmekte)dir. İsti'nâf (başlangıç manasını ifade etmek) için de olabilir, her iki durumda da, inkarcıların suçlarının büyüklüğüne ve son derece çirkinliğine delalet etmektedir.

Buradaki zamirin mercii de geridekine uygun olarak üç türlü değerlendirilebilir:

1- "Azab"a raci olmasına göre mana; "Onlar azabı yalan saydılar ama o, mutlaka vaki olacaktır" demektir.

2- "Kur'an"a ait olması durumunda; "Onlar Kur'an'ı yalanladılar, halbuki o, her söylediğinde doğru olan bir kitaptır" manası anlaşılır.

3- "Ayetlerin tasrîfi" ne yönelmesi halinde ise bu cümle-i celile; "Onlar öyle bilmese de ayetlerin açıklanması, Allah-u Tealâ tarafından bir haktır" diye tefsir edilir.

Mâverdî'nin beyanına göre; arapçada doğru manasına gelen **"Hak"** ve **"Savab"** lafızları arasındaki fark; hakk'a bazen, talepsiz de ulaşılabilirse de, savab'a ancak bir talep ve gayret neticesinde kavuşulabilir.

Dolayısıyla: **"Kur'an-ı Kerim'in hak oluşu"**, talebinden dahi aciz olduğumuz bir hakikatin Allah-u Tealâ tarafından bize lutfedilişi anlamına gelmektedir.

(قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) **"De ki! Ben sizin üzerinize bir vekil değilim."** kavli şerifindeki **"Vekil"** tabiri iki manaya gelmektedir.

1- Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre; **"Hafîz** (koruyucu, muhafız)" anlamına gelmektedir ki, mana:

"Ben sizin üzerinize bir muhafız değilim ki, yalanlamanız ve delilleri kabulden yüz çevirmenize karşılık sizi cezalandırayım. Ben ancak bir uyarıcıyım. Amellerinize karşılık sizi cezalandıracak olan ise ancak Allah-u Tealâ'dır." demektir. Nitekim Şura Suresinin 6. ayeti bunun delilidir.

2- İmam-ı Mukâtil ve Zeccâc *(Rahimehumallah)* a göreyse, bu kelime, **"Musaytır** (musallat)" manasına gelmektedir ki bu durumda mana;

"Ben sizi zorla inandırmak için size harb açarak üzerinize musallat olmam. Ancak sizi, Allah-u Tealâ'ya davet eder geçerim. Size, inanmamanız halinde başınıza gelecekleri bildirdiğim için ben uhdeden çıktım (mesuliyetten kurtuldum)" şeklinde anlaşılabilir.

Nitekim: (وَ قُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ) **"De ki: Hak, Rabbinizdendir, artık dileyen iman etsin, isteyen inkâr etsin."** *(Kehf Sûresi: 29'dan),*

(... وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ (٤٥)) **"Sen onlar üzerine bir cebbar** (imana zorlayıcı) **değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver."** *(Kaf Sûresi:45'den),*

Ayet: 66

(فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ (٢١) لَسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ (٢٢)) **"O halde öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onlar üzerine** (inanmaları için) **musallat** (edilmiş bir kimse) **değilsin."** *(Gaşiye Sûresi:21-22)* gibi ayet-i kerimeler bu manadadır.

İbni Abbâs *(Radıyallahu Anhuma)* ve bazı diğer müfessirlerin beyanına göre bu ayet-i celile, (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ... (٥)) **"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün"** *(Tevbe Sûresi:5'den)* manasına gelen kıtâl ayeti ile **"Mensuh"** (hükümsüz)dür.

İbni Cüreyc *(Rahimehullah)*, "Bu ayetin, islamın bidayetinde geçerli olduğunu, daha sonra seyf (geride zikredilen kılıç) ayetiyle geçerliliğini kaybettiğini" söylemiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)*, bu ayet-i kerime'nin mensuh olmasını uzak saymışsa da, Âlûsî'nin de beyan ettiği gibi ikinci manaya göre nesh'i uzak görecek bir durum yoktur, zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Mekke devrinde harple emrolunmayıp, bilakis kafirlere karşılık vermemekle memur kılınışı, İslamın kuvvet kazandığı Medine döneminde hükümsüz kalmıştır.

Fakat İbni Cevzî'nin de beyanı vechile; ayet-i celile, "Kafirlere uyarıdan başka bir şey yapmamak" manasında anlaşılması halinde, Tevbe Sûresi'nin ayetiyle mensuh kabul edilirse de, "Kulların beyanları ve görünen amelleriyle iktifa edip, kalplerini Allah-u Tealâ'ya havale etme" şeklinde tefsir edildiği takdirde **"Muhkem"** (hükmü geçerli)dir.

"Mukatil ibni Süleyman" tefsirini tahkik eden Doktor Abdullah Mahmud'un burada çok yerinde bir tesbiti vardır, şöyleki; aslında bu gibi ayetlerde gerçek manada bir, **"Nesh"** (hükümsüzlük) söz konusu değildir, ancak bu, Allah-u Tealâ'nın, şeriat hükümlerini vaz' ederken kullarının içinde bulundukları ortama, zaman ve zemine göre teşrî'de bulunmasından ibarettir.

Bu durumda müslümanlar, davet ve tebliğin ilk devresinde kafirlere mukavemetten aciz oldukları için barış yolunu seçip sabır ve tahammülle emrolunmuşlar, sonra kendilerini savunacak güce sahip olduklarında nefsi müdafaa emriyle karşılaşmışlardır.

Daha sonra, kuvvet ve zorbalıklarıyla davet ve tebliğ yolunu tıkayan kafirlerin tümüyle cihat etmeleri emrini almışlardır ki, onlarla savaşmak, bir manada düşmanlığı defetmek, tebliğ yolundaki engelleri aşmak ve herkesin bir baskıya maruz kalmadan Allah-u Tealâ'nın dinini serbestçe dinleyip değerlendirmesine imkan sağlama anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın, her zaman dilimi için koyduğu hükümler, o günün şartlarına göredir, zafiyet halinde sabır ve müsâleme merhalesi (barış dönemi), savunma gücü bulunduğunda, müdafaa-i nefis, kuvvet bulunca da şer güçlerini ortadan kaldırma gibi hükümler meşru edilmiştir.

Gerçi ulema, **"Takyîd-i mutlak"** (kayıtsız bir ifadeyi kayıtlamak), **"Tahsîs-i âmm"** (umûmi bir ifadeyi özelleştir ek), **"Tefsîr-i mücmel"** (kısa bir ibareyi açıklamak) ve **"Şeriatta tederrüc"** (hükümleri zaman ve zemine göre yavaş yavaş, basamak basamak tesbit etmey)e de **"Nesh"** tabirini kullanmışlarsa da bu, o hükümlerin tamamen geçersiz olduğu anlamına gelmez.

Zira kıyamet kopuncaya kadar aynı şartlar bulunup, aynı ortamlar husule geldiğinde aynı hükümler geçerli olur. Fakat alimler, bu değiştirmeleri de **"Nesh"** olarak değerlendirmişlerdir. Gerçekte **"Nesh"**, bir hükmü hiç bir surette ve hiç bir zaman kendisiyle amel edilemeyecek şekilde tamamen ortadan kaldırmaktan ibarettir.

İŞARÎ MANALAR

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu manaya yer vermiştir:

Habibim! Onlara de ki, bana düşen ancak teblîğ-i risalet (elçilik vazifesini yerine getirmem)dir. Vücud ve hal ile vuslat-ı tahkik (ellerinden tutarak kulları Allah-u Tealâ'ya bilfiil ulaştırmak) ise, kudretin hasâisinden ve meşî'et-i ezeliyye'nin ahkamı (Allah-u Tealâ'nın gücünün özelliklerinden ve evveli olmayan iradesinin hükümleri)ndendir.

KAFİRLERİN, HAKKI İNKAR ETTİKLERİNİ BEYAN EDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

﴿ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (٥) ﴾

"Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanladılar. Fakat yakında onlara, alay eder oldukları şeyin haberleri gelecektir." *(En'âm Sûresi:5)*

﴿ فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا إِنَّ هَـٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ (٧٦) ﴾

"Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakit, 'Şüphesiz bu elbette açık bir sihirdir' dediler." *(Yûnus Sûresi:76)*

﴿ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٩٠) ﴾

"Doğrusu biz onlara hakkı (gerçeği) **getirdik; onlar ise gerçekten yalancıdırlar."** *(Mü'minûn Sûresi:90)*

﴿ ... وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَـٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (٤٣) ﴾

"Kafirler, hak kendilerine geldiğinde 'Bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir' dediler." *(Sebe' Sûresi:43'den)*

﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَـٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ (٣٠) ﴾

"Hak kendilerine gelince 'Bu bir büyüdür ve muhakkak biz onu inkar edicileriz' dediler." *(Zühruf Sûresi:30)*

Ayet: 66

« لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ (٧٨) »

"Andolsun ki biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz hakkı kerih görücü (doğrudan hoşlanmayan) **kişilersiniz."** *(Zühruf Sûresi:78)*

« بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ (٥) »

"Hak kendilerine geldiğinde yalanladılar. Artık onlar karışık bir işte (kendilerine gelen hakikatler hakkında ne diyeceklerini şaşırmış bir halde) **dirler."** *(Kaf Sûresi:5)*

RESULULLAH *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* İN, İNSANLAR ÜZERİNE VEKİL OLMADIGI:

« وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ (١٠٧) »

"Eğer Allah (-u Tealâ) **dileseydi, onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bir gözcü kılmadık. Sen onların vekili** (onlar tarafından işlerini görmen için görevlendirilmiş bir kimse) **de değilsin."** *(En'âm Sûresi:107)*

« قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (١٠٨) »

"(Habibim!) **De ki: Ey insanlar! Muhakkak size Rabbinizden hak** (Kur'an) **gelmiştir. Artık hidayet bulan ancak kendisi için hidayete erer** (doğru yola gelir). **Sapan da ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizin üzerinize bir vekil değilim."** *(Yûnus Sûresi:108)*

« ... وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا (٥٤) »

"Biz seni onlar üzerine bir vekil olarak göndermedik (kafirleri imana zorlama işini sana havale etmedik. Seni sadece Allah-u Tealâ'nın rahmetini müjdeleyici ve azabından sakındırıcı olarak gönderdik)." *(İsrâ Sûresi:54'den)*

« وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ (٦) »

"Kendisinden başka dostlar edinenler (e gelince), **Allah** (-u Tealâ) **onlar üzerine bir hafiz** (yaptıklarını gözetleyici)**dir. Sen ise onlar üzerine bir vekil değilsin."** *(Şûra Sûresi:6)*

Mevlâ Tealâ, Habibine, kafirler üzerine vekil olmadığını söylemesini emrettikten sonra, bu kadar açık ve çok delillere rağmen, başlarına gelmeden evvel azap tehditlerinin onların kalplerinde yer bulmadığını velakin her haberin çıkacağı bir zaman bulunduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٦٧)

KELİME MANASI (67)

(لِكُلِّ نَبَأٍ) **Herbir haber için vardır,** ne? (مُسْتَقَرٌّ) **istikrar zamanı** (çıkacağı bir vakit), (وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ) **yakında bileceksiniz.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

(Kur'an'ın açıkladığı) **her bir haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır, yakında siz de** (bu haberler meydana çıktığında gerçeği) **bileceksiniz.**

İ Z A H A T

Mehâyimî tefsirinde zikredildiğine göre, bundan evvelki ayet-i celile'nin sonunda Mevlâ Tealâ, Habibi'ne hitaben: (قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) **"De ki: Ben sizin üzerinize bir vekil değilim."** buyurmuştur ki bunun, bu ayet-i celileyle birleştirilmiş şekilde manası:.

"Ben sizi, Kur'an-ı Kerim'i tasdike zorlayacak durumda değilim. Sizi imana mecbur edecek olan, tehdit olunduğunuz azabın gelmesidir. Fakat, Kur'an-ı Kerim'in hak olduğuna dair bu kadar açık ve çok deliller mevcut olduğu halde onun verdiği haberlerin doğruluğu henüz kalplerinize yerleşmemiştir.

Velakin, her haberin doğru olup olmadığının belireceği bir zaman vardır ki, siz de yakında, Kur'an-ı Kerim'in buyurdukları başınıza geldiği zaman onun hak olduğunu anlayacaksınız" demek olur.

Sâvî haşiyesinde zikredildiğine göre,"Celâleyn" tefsirindeki ifade, (مُسْتَقَرٌّ) kelimesinin ismi zaman olduğunu iş'âr etmekteyse de, bu kelime masdar mîmi veya ismi mekan olarak da kabul edilebilir, bu üç ihtimale göre farklı manalar şöyle sıralanır:

1- Her haberin gerçekleşeceği bir zaman mevcuttur,

2- Her haberin bir istikrarı (vuku bulması) vardır,

3- Her haberin tahakkuk edeceği bir yer bulunur.

Zâdü'l-Mesîr, Beğavî, Kurtubî ve İbni Kesir tefsirlerinde zikredildiğine göre bu ayet-i celile'ye müfessirler bir kaç türlü mana vermişlerdir:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ve diğer bazı müfessirlerin beyanına göre mana; "Allah-u Tealâ'nın verdiği her bir haberin bir gerçeği vardır ki, zamanı geldiğinde ileri geri yapmaksızın mutlaka gerçekleşir" demektir.

Nitekim, Kur'an-ı Kerim'in, müşrikleri tehdit ettiği azap, Kureyş'in başına Bedir günü gelmiştir. Mevlâ Tealâ'nın:

(وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ (٨٨)) **"Andolsun ki onun** (Kur'an'ın verdiği) **haber** (in gerçekliğ)**ini bir zaman sonra elbette çok iyi bileceksiniz"** *(Sâd Sûresi:88)* ve:

(لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ... (٣٨)) **"Her müddet için bir yazı vardır"** *(Ra'd Sûresi:38'den)* kavli şerifleri aynı manada, kafirleri tehdit mahiyetinde gelmişlerdir ki özet mana: "Her vakit ve müddetin Allah-u Tealâ katında ayrı ayrı bir yazısı, hikmeti gereği verilmiş özel bir hükmü vardır. Bu zaman zarfında kurtuluşa ermeleri veya azaba müstehak olmaları için insanlara mühlet ve müsaade verilmiştir" demektir.

2- Bazı müfessirlere göre mana; "Her amelin bir cezası vardır." şeklindedir. Fakat Ebû Hayyan'a göre bu, pek zahir değildir.

3- Tenvîru'l-Mikbâs tefsirinde buraya "Sizden sudûr eden her söz ve hareketin bir hakikatı vardır, bütün bu hakikatlerin karar kıldığı yer ise kalptir." şeklinde mana verilmişse de, bu da zahire muvafık görülmeyip, işârî manalardan kabul edilebilir.

4- Bu cümle-i celile, sadece Kur'an'ın verdiği haberler olarak değil de, genel anlamdaki bütün haberleri ifade etmekteyse, o zaman mana:

"Konuşulan ve duyulan her haberin, doğrusunun, yalanından, gerçek olanının, asılsız olanından seçilip ayrılacağı bir nihâî nokta mevcuttur ki, dünyada veya ahirette, hangi haberin hak, hangisinin ise batıl olduğu açığa çıkacaktır, işte o zaman o haber hakkında ihtilafa mecal kalmayacaktır" şeklinde anlaşılabilir.

Buna göre kafirler, Allah-u Tealâ'nın haberlerinin doğruluğunu, yine Allah-u Tealâ'nın kendilerine göstereceği dahilî ve haricî ayetler neticesinde anlayacaklardır. Nitekim:

« قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ (٥٢)
سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ
اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (٥٣) »

"De ki: Gördünüz mü (söyleyin bana bakayım, ne dersiniz)**? Eğer o** (Kur'an) **Allah** (-u Tealâ) **tarafından ise, siz de onu inkar etmişseniz,** (o zaman haktan) **uzak bir ayrılık içinde olandan daha sapık kimdir?**

Yakında onlara ufuklarda ve nefislerinde (insanı kuşatan dış âlemde ve kendi iç bünyesinde) **ayet** (delil)**lerimizi göstereceğiz de nihayet onun** (Kur'an'ın) **hak olduğu şüphesiz kendileri için apaçık belirecektir.**

Rabbinin her şeye hakkıyla şahit olması kâfî değil mi (sana yetmez mi)**?"** *(Fussilet Sûresi:52-53)* kavli şeriflerinde Mevlâ Tealâ, insanların neticede

gerçekleri anlayacaklarını fakat vaktinde elde edilmeyen imanın, sonunda faydası olmayacağını açıklamıştır.

5- Hasen-i Basrî tefsirinde nakledildiği üzere; kendisi, bu ayet-i celileyi okuduktan sonra: "Her günahın, Allah-u Tealâ yanında bekletilen bir cezası vardır ki, o günah işlenince cezası gönderilir" buyurmuştur.

Ayrıca Hasen *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i celile'yi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vefatından sonra ashabı arasında vuku bulacak fitne (kargaşa ve iç savaş) ile tevil ederdi.

Nitekim Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen şu haber de bu görüşü teyid eder mahiyettedir:

(قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلىٰ اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ) **"De ki: O** (Allah-u Tealâ)**, üstünüzden ve ayaklarınızın altından size azap göndermeye ya da sizi birbirinize katıp bazınıza diğer bir takımlarının hıncını tattırmaya kadirdir."** ayet-i celilesi indiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٢٦ – عَنْ زَيْدِ بْنِ اَسْلَمَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ بِالسُّيُوفِ! » فَقَالُوا وَنَحْنُ نَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ ، وَاَنَّكَ رَسُولُ اللهِ! قَالَ: « نَعَمْ » فَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ: لاَ يَكُونُ هٰذَا اَبَدًا! فَاَنْزَلَ اللهُ.

26 - **"Benden sonra birbirinizin boyunlarını kılıçlarla vurarak kafirler** (in fiili gibi yapanlar halin)**e dönmeyin!"** buyurunca, insanlar: "Biz Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir ilah olmadığına ve senin, Allah-u Tealâ'nın resûlü olduğuna şahitlik ederken (bu duruma düşer miyiz?)" dediler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Evet!" buyurunca, bazıları: "Böyle bir şey ebediyyen olamaz, biz müslümanken birbirimizi öldüremeyiz" demeleri üzerine, Allah-u Tealâ:

(اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ . وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ)

"Bak! Ayetleri iyice anlasınlar diye nasıl türlü türlü açıklıyoruz. O (Kur'an-ı Kerim) **hak olduğu halde kavmin onu yalanladı. De ki; ben sizin üzerinize bir vekil** (yaptıklarınıza kefil) **değilim.**

(لِكُلِّ نَبَاءٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ) **Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de** (gerçeği) **bileceksiniz."** *(En'am Sûresi:65-67)* ayet-i celilelerini indirdi. *(Taberî, Câmiu'l-Beyan, No:13381, 5/222, İbni Ebî Hâtim, No:7418, 4/1312)*

Mâverdî, Bahru'l-Muhît ve Bahru'l-Ulûm tefsirlerinde beyan edildiği üzere; ayet-i celile'nin sonunda geçen:

(وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ)"**Yakında bileceksiniz**" kavli şerifi, Allah-u Tealâ tarafından kafirleri tehditte mübalağa manasına gelmektedir ki, bu tehdide birkaç türlü anlam verilmiştir:

1- Hasen *(Radıyallahu Anh)* bu ifade-i celilenin, dirilmeyi ikrar etmeyen kafirleri tehdit ettiğini söylemiştir.

2- Zeccâc *(Rahimehullah)* bunun, kafirlerin başına dünyada gelecek azaplara işaret etmesinin caiz olabileceğini açıklamıştır.

3- Süddî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, bu tehdit haberi Bedir günü kafirlerin başına gelen azaplarla gerçekleşmiştir.

4- Bu ifade, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, onları harp ile tehdidi anlamına da gelebilir ki, buna göre mana; "Yakında vakti gelince ben sizinle harbetmekle emrolunacağım" demek olur.

5- İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)* buraya: "Kur'an'ı Kerim'in verdiği bütün haberlerin hak olduğunu yakında mutlaka bileceksiniz. Bu haberlerden dünyaya ait olanını Bedir günü gözünüzle göreceksiniz, ahirette ise cehenneme gireceksiniz" diye mana vermişse de, bu tehdit, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sağlığında ve vefatından sonra şirki, Hicaz topraklarından söküp atan bütün harplere işaret etmektedir.

Gerçi bu tehditler kafirlere aitse de, müslümanlar da, "Nasılsa bize bir şey yok" diye şımarmamalıdırlar, zira Kur'an-ı Kerim'le amel etmedikleri takdirde onlar da azaba müstehak olurlar, çünkü Kur'an'la amel etmemek, onu inkara yakın bir suç olduğundan bu tehditler onları da içine almaktadır.

Kurtubî tefsirinde, Sa'lebî'nin, bazı tefsirlerde muttali olduğu vechile, bu ayet-i celile'nin bir kağıt üzerine yazılıp ağrıyan diş üzerine konduğunda faydalı olacağı nakledilmiştir.

İŞARÎ MANALAR

Nîsâbûrî ve **Âlûsî** tefsirlerinde şu işârî manaya yer verilmiştir:

(Manevi yolda) her giden ve duran için, kurb (Allah-u Tealâ'ya yakınlık) derecelerinden veya bu'd (Allah-u Tealâ'dan uzaklık) derekelerinden bir makam ve mevki vardır. Yakında bedenlerinizin perdeleri açıl (ıp işlerin gerçek yüzü ortaya çık)tığı zaman siz de (hakikati) bileceksiniz.

Mevlâ Tealâ, geçen ayetlerde, Resûlünün, inkarcılar üzerine vekil ve gözcü olmadığını, ancak vazifesinin tebliğden ibaret olduğunu ve Kur'an'ın her haberinin, zamanı geldiğinde çıkacağını beyan ettikten sonra, Kur'an ayetleri hakkında itiraz ve istihzada bulunanlardan yüz çevirmek gerektiğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ (٦٨)

KELİME MANASI (68)

(وَاِذَا رَاَيْتَ) **Gördüğün zaman,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يَخُوضُونَ) (inkâr ve alaya) **dalıyorlar,** ne hakkında? (فِى اٰيَاتِنَا) **bizim ayetlerimiz hakkında,** yani bizim ayetlerimizle alay eden ve inkâr edenleri görürsen (فَاَعْرِضْ) **yüz çevir,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** ne zamana kadar? (حَتّٰى يَخُوضُوا) **dalıncaya kadar,** nereye? (فِى حَدِيثٍ) **bir söze,** öyle söz ki, (غَيْرِهِ) **ondan başka,** (وَاِمَّا يُنْسِيَنَّ) **eğer unutturursa,** kime? (كَ)**sana,** kim? (الشَّيْطَانُ) **şeytan,** (فَلَا تَقْعُدْ) **oturma,** neden sonra? (بَعْدَ الذِّكْرٰى) **hatırladıktan sonra,** kimlerle? (مَعَ الْقَوْمِ) **kavimle,** öyle kavim ki, (الظّٰلِمِينَ) **zulmediciler.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

Bizim ayetlerimiz hakkında (ileri geri konuşmaya, inkâr ve istihzaya) **dalanları gördüğünde, ondan başka bir söze dalıncaya kadar hemen onlardan yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile beraber oturma.**

İ Z A H A T

Mehâyimî tefsirinde bu ayet-i celile'nin geriyle çok ince bir münasebetine temas edilmiştir, şöyle ki: Kur'an'ın her haberinin bir istikrar zamanı ve mekanı vardır.

Bunun böyle olduğuna dair birçok deliller mevcut olup, Kur'an-ı Kerimin kendisi i'câz vasfına sahip iken, diğer mucizeler de onu tasdik ederken hâla inkarcıların kalplerinde, onun hak olduğu inancı yerleşmemiştir.

Kur'an'ın haberlerinin kalplerde yerleşmemesinin sebeplerinden biri de, Kur'an ayetlerine karşı alay ve tenkitte bulunan kişilerle düşüp kalkmaktır. İşte bu yüzden Mevlâ Tealâ, inkar yollarını kapatmak için, inkarcılarla oturmayı nehyetmek üzere bu ayet-i celileyi indirmiştir.

Taberî tefsirinde, Süddî, İbni Cüreyc, İbni Cübeyr, Katâde ve Mücahid *(Radıyallahu Anhum)* gibi zatlardan nakledildiğine göre; müşrikler, müminlerle oturdukları zaman, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve Kur'an ile alay ve hakarete

başlarlardı, ayrıca Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna geldiklerinde ondan birşeyler dinlemek isterler, ayetleri işitince de dalga geçmeğe başlarlardı.

İşte bunun üzerine bu ayet-i celile inerek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i ve bütün müminleri, onlar ayetler hakkında inkar ve istihza ile konuşmayı bırakıp, başka konulara geçinceye kadar onlarla birlikte oturmaktan nehyetti.

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiğine göre, Mevlâ Tealâ bundan önceki ayet-i celile'lerde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bu dini yalanlayanların peşini bırakmayıp onlar üzerinde daima gözcü olması gerekmediğini beyan buyurmuştu.

Bu ayet-i celile'de ise, bu inkarcılar, küfür ve tekziplerine, dinle alay ve peygamberi tenkit gibi cürümleri eklemeleri halinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onlarla bir arada bulunmaktan kaçınması ve meclislerini terketmesi gerektiğini açıklamıştır.

Ayet-i celile'deki: (وَاِذَا رَاَيْتَ) **"Gördüğün zaman"** hitabı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yöneltilmiş olmakla beraber, esas maksat ümmeti olduğu söylendiği gibi, bu hitabın esasen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den başkalarına tevcih edilerek: "Ey dinleyen kimse! Ayetlerimiz hakkında (uygunsuz sözlere) dalanları gördüğün zaman" manasının kastedildiği de söylenmiştir.

"Havz" arapçada, oyun ve eğlence olarak bir şeye dalmak, bir konuya daldırmak, bir mevzudan bahsetmek manasını ifade eder. Nitekim Mevlâ Tealâ, ahirette kafirlere cehenneme giriş sebepleri sorulduğunda:

(وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ (٤٥)) **"Biz de** (batıla) **dalanlarla beraber dalardık"** *(Müddessir Sûresi:45)* diyeceklerini haber vermiştir.

Bir kimseye, bir kısım insanın ne yaptığı sorulup ta o kimse: (تَرَكْتُهُمْ يَخُوضُونَ) "Ben onları dalmış oldukları halde bıraktım" derse, bu söz, o insanların yakışıksız sözleri konuşmaya dalmış olduklarını ifade eder.

Se'âlibî ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre bazı muhakkık alimlerden nakledildiği üzere, **"Havz"**ın asıl lügatı; yüzmeksizin suya girmektir.

Sonra, hakikatı meçhul işler, dibi gözükmeyen yoğun suya benzetilerek, meselenin iç yüzünü bilmeden laf olsun diye mevzuya dalmak manasında isti'mal edilmiştir ki, Kur'an-ı Kerim'deki isti'malinin ekserisi zem (kötülemek) içindir.

Bu ayet-i kerimede Allah-u Tealâ'nın ayetlerine dalmaktan bahsedilmekte olup, bu dalışın ne yolla olduğu bildirilmemiştir. Dolayısıyla burada geçen, **"Allah'ın ayetlerine havz"**ın, "İnkâr ve istihza ile ayetler hakkında konuşmaya dalmak" manasına geldiği, diğer ayet-i kerime'de geçen:

« وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ ...(١٤٠) »

"**Muhakkak O** (Allah-u Tealâ) **size, kitapta 'Allah** (-u Tealân) **ın ayetlerinin inkar edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman başka bir söze dalıncaya kadar onlarla** (alaycı kafirlerle) **oturmayın!' diye** (bir ayet) **indirmiştir.**" *(Nisâ Sûresi:140'dan)* kavli şerifinden anlaşılmaktadır.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde zikrolunduğuna göre; bu ayet-i celile'de kimlerden bahsedildiği hakkında üç söz vardır:

1- Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında konuşmaya dalanlardan maksat, müşriklerdir. Onların "**Havz**"ı, ayetleri yalanlayıp alay etmeleridir. Nitekim geride zikretmiş olduğumuz sebeb-i nüzül de bu görüşü takviye etmektedir.

2- Ayetler hakkında mevzuya girenlerden maksat, yahudilerdir. Onların "**Havz**"ı da, müşriklerinkine yakın bir inkâr ve istihza çeşitidir.

3- Hevâ ve bid'at ehli (Ehl-i Sünnet mezhebinin inancı dışındaki yetmiş-iki fırka)nın "**Havz**"ı ise, kendi yanlış mezheplerini ve batıl fikirlerini tervic (üstün tutmak) için, ayetleri uygunsuz manalarla tevil etmek üzere mücadele ve münazaralara girişmeleridir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayeti okuduktan sonra,

« ... إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا (١٥٩) ... »

"**Şüphesiz ki, dinlerini parça parça edip, fırkalara ayrılanlar...**" *(En'am Sûresi:159'dan)* ,

« ... وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ (١٠٥) ... »

"**Kendilerine açık deliller geldikten sonra ayrılıp ihtilafa düşenler gibi olmayın...**" *(Âli Imran Sûresi:105'den)*,

« ... أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ... (١٣) »

"**... Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin....**" *(Şûrâ Sûresi:13'den)* gibi ayetler hakkında şöyle buyurmuştur:

Allah-u Tealâ, bu gibi ayet-i kerime'lerde müminlere birliği emretmiş, onları ayrılığa düşmekten nehyetmiş ve onlara, kendilerinden evvel geçenlerin ancak, Allah-u Tealâ'nın dininde mücadele ve münakaşalara dalmaları yüzünden helâk olduklarını bildirmiştir. *(Taberî, No:13396, 5/226)*

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, âlemde bulunan her şey, Mevlâ Tealâ'nın varlık ve birliğine delalet ettiğinden, O'nun ayetleridir. Bu ayet-i celile'de geçen: "**Ayetlere havz**" ifade-i celilesi, Allah-u Tealâ'nın herhangi bir ayeti hususunda yanlış konuşmalara ve mücadelelere girmektir.

Tabi ki, Allah-u Tealâ'nın en büyük ayeti olan Kur'an'a havz da buna dahildir ki, bu, "Kur'an'ın muhdes veya kadim (ezelî veya sonradan) olup olmadığı" yahut "Bu mushaflarda yazılı olup ağızlarda okunanın Allah-u Tealâ'nın kelamının aynısı olup olmadığı, değilse Allah-u Tealâ'nın kelamının aynısının ne olduğu" gibi konular, Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında havz (batıla daldırmak) anlamına gelmez.

Ayet: 68

Allah-u Tealâ Hazretleri, Kur'an-ı Kerim hakkında, bu ve benzeri ayet-i kerimelerde **"Hadis"** tabirini kullanmıştır. Fakat bu, muhdes (sonradan olma) manasına gelmemektedir. Çünkü, "Hadis" haber demektir, Kur'an-ı Kerim ise, Allah-u Tealâ'nın haberidir.

"Kur'an hakkında yanlış konuşanlardan i'raz" emriyle ilgili hükümler:

1- Mevlâ Tealâ'nın: (فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Onlardan i'raz et"** kavli şerifindeki "Yüz çevirme", onların yanından kalkıp uzaklaşmak suretiyle olabilir.

Nitekim bundan sonraki: (فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) **"O halde, hatırladıktan sonra artık zalimler topluluğu ile oturma!"** buyruğu, buradaki i'raz'ın, onların yanından kalkıp uzaklaşmak suretiyle yüz çevirme olduğunu ifade eden bir delildir.

Fakat yüz çevirmenin, onların meclisinden kalkıp gitmenin dışında bir şekli bulunup bulunmadığını soranlara şöyle cevap veririz: Lafızların zahirlerine tutunup, kelimeleri, lugat manalarına hamletmek gerektiğini söyleyenler, bunu caiz görmemektedirler.

Asıl muteber olanın, mana olduğunu söyleyenler ise, bunu tecviz ederek: "Yüz çevirmekten maksat, inkarı izhar (onların fikrine katılmamayı ortaya koymak) olduğundan, bu maksadı ifade eden her yol caizdir" demişlerdir.

2- Cessâs *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu ayet-i celile, küfür, şirk ve Allah-u Tealâ hakkında caiz olmayan şeyleri açıkladıkları zaman, bizim de korku veya başka nedenlerle, elimizle veya dilimizle o yanlışlığı değiştirme imkanımız bulunmadığı takdirde, mülhid ve kafirlerle oturmamamız gerektiğine delalet etmektedir.

Zira, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e mahsus olduğuna dair bir delil bulunmadığı sürece, Allah-u Tealâ'nın, Habibine emrettiği bütün hükümlerde bizim de ona uymamız vaciptir.

Zalimlerle birlikte bulunmanın yasaklığı, onların, bir mecliste zulüm ve günahları aşikâre işleyip işlememelerine göre değişmez, zira burada nehiy umumidir. Bir de onlara karşı gelmeksizin kendi isteği ile onlarla birlikte bulunan kişi onların icraatına razı geliyor demektir. Nitekim şu ayet-i kerimeler bunun nazîridirler:

« لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (٧٨) كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (٧٩) »

"İsrail oğullarından kâfir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdir. İşte bu; İsyan etmeleri ve haddi aşar olmaları sebebiyledir. Onlar yaptıkları herhangi bir kötülük (e dönmek) **den birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yapar oldukları şey ne kötü oldu."** *(Mâide Suresi:78-79)*

« وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ... (١١٣) »

"Zulmedenlere azıcık dahi meyletmeyin, sonra size ateş dokunur! (Cehennemde yanarsınız)." *(Hûd Sûresî:113'den) (Cessas, Ahkâmü'l-Kur'an, 3/3)*

3- İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilesiyle Habibine, kafirlerle oturmak suretiyle beraberliğini haram kılmıştır ki, bu durumda, onlarla, ayetler hakkında konuşması yahut kerih görmesi eşittir. Bu da münker ehli (şeriata muhalif söz veya fiilde bulunanlar) ile oturmanın helal olmadığına delalet etmektedir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkamü'l-Kur'an, 2/739)*

Büyük günah işleyen fasıklarla bir mecliste bulunmanın hükmü ve bir münkeri görenin ne yapması gerektiği konusunda diğer bazı önemli hükümler, (Nisâ Sûresi:140.) ayet-i kerimesinin tefsirinde (R.F. 5/881-886) zikredilmiştir ki, burayla birlikte gözden geçirilmesinde, özellikle münkerlere çok rastlayan günümüz insanı için büyük faydalar vardır.

4- Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilesiyle Nebi'sini te'dip buyurmuştur. Çünkü o, müşriklerden bir takımlarıyla davet ve vaaz için otururdu, onlar da Kur'an'la alay ederlerdi.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ, Habibine, bir münkerden yüz çevrilmesi gerektiği gibi onları terketmesini emir buyurdu.

Bu da delalet etmektedir ki, bir kişi diğerinin bir münker işlediğini ve kendisinin nasihatını kabul etmeyeceğini bildiği takdirde, onunla uğraşmayıp yüz çevirmesi gerekmektedir.

5- Bu ayet-i celile, "Lider ve yönetici konumundakilerle, onların yakınlarının, takiyye olarak (kandırmak için) fasıklarla oturup kalkmaları ve onların görüşlerini doğrulamaları caizdir" diyenleri açıkça reddetmektedir.

Dolayısıyla günümüzde de bazılarının yanlış anladığı gibi güya islama hizmet gayesiyle, içki-kumar gibi yasakların işlendiği meclislerde bulunmak veya takiyye yolu üzere de olsa, şeriatı inkar edenlerin yahut dinin herhangi bir hükmünü beğenmeyenlerin görüşlerine katılır gibi görünmek, can veya bir uzuv telefi gibi tehlikeler söz konusu olmadığı sürece asla caiz değildir.

Zaten ikrah (zorda kalma) durumunda, kalb iman dolu olduğu halde, dille küfür lafzının söylenmesine dahi izin verilmiştir ki bu, mevzumuzun haricindedir.

Bizim konumuz ise, hiçbir icbâr yokken, bu gibi yasakları işleyip "Biz, bu yolla düşmanlarımıza yakınlaşarak, dinimize destek olma imkanı bulacağız" gibi sözlerle kendilerini avutanlar hakkındadır.

6- Ebû Cafer Muhammed ibni Ali *(Radıyallahu Anhum)*: **"Husûmât ehli ile oturmayın, çünkü Allah** (-u Tealâ)**nın ayetleri hakkında** (yanlış yorumlara) **dalan onlardır."** *(Taberî, Câmi'u'l-Beyan, No:13395, 5/226)* buyurmuştur.

Ayet: 68

İbni Huveyzemendâd *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında yanlış yorumlara dalanlar, mümin veya kafir kim olursa olsun terk edilmeli ve yanlarında oturulmamalıdır.

Yine böylece fukaha, küfür topraklarına, kilise ve havra gibi ibadet yerlerine girmeyi, kafirlerle ve (Ehl-i Sünnet dışı yanlış inançlara sahip olan) bid'at ehliyle oturmayı, onlarla dostluk kurmayı, onların yanlış fikirlerini dinlemeyi ve onlarla münâzara (ilmî mücadeleye girme)yi yasaklamışlardır.

Bid'at ehlinden biri, Ebû İmrân en-Neha'î Hazretlerine: "Benim bir kelimemi dinle de yine yüz çevirirsin" deyince, o, "Yarım kelime bile dinlemem" buyurdu.

Eyyüb es-Sahtiyânî *(Rahimehullah)* ın başına da böyle birşeyin geldiği nakledilmiştir.

Fudayl ibni İyâd *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: "(Ehl-i Sünnet dışı yanlış inançlara sahip olan) **Bid'at ehlini sevenin, Allah** (-u Tealâ) **amelini habt eder** (sevaplarını siler) **ve İslam nurunu kalbinden çıkarır.**

Kızını bir mübtedi' ile evlendiren, rahmini kesmiş olur (sapık inançlı bir kişiye kız veren, Allah-u Tealâ'nın ulaştırılmasını emrettiği akrabalık bağını koparmıştır).

Bid'at sahibiyle oturana hikmet verilmez (Ehl-i Sünnet dışı, sapık yetmişiki fırka ehlinden biriyle oturup kalkan kişiye İslamın incelikleriyle ilgili ilimler bahşedilmez).

Allah (-u Tealâ), **bir kulun, bid'at sahibine kızdığını bilirse, Mevlâ Tealâ'nın, onu affetmesini umarım."** *(Kurtubî, 7/16)*

Ebû Ca'fer, babasının, kendisine beş kişiyle görüşmemesini ve yol arkadaşlığı yapmamasını vasiyet etmek üzere şöyle dediğini nakletmiştir:

"Fasık biriyle arkadaş olma! Çünkü o, seni bir lokmaya hatta daha da aşağısına satar. Zira bazen tamah ettiği bir lokmaya da ulaşamaz. Cimriyle arkadaşlık etme! O, seni en muhtaç olduğun zamanda mahrum eder.

Yalancıyla arkadaşlık etme! O, serap gibi; yakını senden uzaklaştırır, uzağı sana yaklaştırır. Ahmakla arkadaşlık yapma! Çünkü o, sana fayda vereyim derken zarar verir. Sıla-i rahmi kesenle de arkadaş olma! Zira ben onun mel'un olduğunu Kitabullah'ın üç yerinde buldum." *(İthaf, Zebidî: 6/202)*

Günümüzde de bir takım ilahiyat profesörleri, ekranlarda katıldıkları açık oturumlarda, aynı bu ayette zemmedilenler gibi, Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında batıl tevillere dalmakta ve muhkem nasları dahi tahrif (hükmü açık olan ayet ve hadisleri dahi değiştirmey)e kalkışmaktadırlar.

Halkın çoğu ise, hakkı batıldan ayıracak bir ilme sahip olmadıkları halde "Bakalım bunlar ne diyor?" diye sabahlara kadar bunları izlemektedirler. Halbuki, bu ayeti celilenin açık beyanı ile bu kişilerden yüz çevrilmesi, bir kelimelerinin dahi dinlenmemesi emredilmektedir.

Yukarıdaki nakilleri zikrettikten sonra, Kurtubî *(Rahimehullah)*: "Bu anlatılanlardan, **'Kulakları korumak** (etkilenmemek) **şartıyla bid'at ehliyle oturmak caizdir'** diyenlerin sözünün yanlışlığı ortaya çıkmıştır" demiştir ki, her halükârda sapık fikirlilerin toplantılarına iştirak caiz değildir.

Bu nehyin sırrı ise şöyle anlaşılabilir: Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında tekzip veya batıl tevillere dalanlara itibar edip onlarla oturmak veya onları izlemek, onları, yaptıkları yanlışta ısrarlı olmalarına teşvik eder.

Ayrıca bu, onların yaptıklarına rıza ve iştirak anlamına gelir ki, bu konuda onlarla hemfikir olmak, ancak açıkça kafir yahut riyakâr münafığın irtikâb edeceği, belirgin bir inkar demek olur. Nitekim yanlış görüşleri ve uydurma fikirleri desteklemek için ayetleri tevile kalkışmak, ayetleri inkârın vereceği zarardan daha ziyade dini tahrip eder.

Çünkü nefisleri, kendilerinin hakka yardım ettiği ve şeriata hizmet ettiği gerekçesiyle bu sapıkları aldatmaktadır. Bundan dolayı selef (geçmiş büyükler), kafirlerle oturmaktan sakındırmalarından ziyade, bu gibi ehvâ ehli (dinde itikadî yönden yenilik peşinde olanlar, bu sebeple ayet ve hadisleri kendi uygunsuz arzularına göre manalandıranlar) ile birlikte bulunmaktan kaçındırmışlardır.

Çünkü bunlar azgınlık ve kıskançlıklarından dolayı kendi arzularınca Allah-u Tealâ'nın ayetlerini yanlış manalar vermek suretiyle tahrif ederek kendi görüşlerinde olmayan müslümanları tekfir etmek (kafir saymak) yahut mühtedîleri tadlîl etmek (doğru yoldakileri sapıklıkla nitelemek)tedirler, bu yüzden bir mümin hakkında bir mübtedi'in fitnesinden korkulduğu kadar kafirin fitnesinden korkulmaz.

Evvelce bu tahrifçiler batıl tevillerini, herkesin anlayamayacağı, ancak muhakkık alimlerin keşfedebileceği gizli işaretlerle yaparlardı. Fakat günümüzdeki proflar, herkesin anlayacağı şekilde bariz ve fahiş tahrif ve teviller yaparak cahillerin kafasını karıştırmaktadırlar.

Mesela; kadınların baş örtüsünün Kur'an-ı Kerim'in emri olmadığını iddia eden bir sapık ilahiyat dekanı:

(... وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ... (٣١)) **"Başörtülerini yakalarının üzerine örtsünler."** *(Nûr Sûresi:31'den)* ayet-i celile'sinin, başın örtülmesini emretmediğini, ancak gerdanlıkları görünüp te çalınmasın diye, fular gibi boyun üzerine atılmasını emrettiğini söylemektedir ki, bu hususta geniş malumat inşaallah Nur suresindeki bu ayetin tefsirinde gelecektir.

Yine başka bir zındık prof:

(... اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ (١٩٧)) **"Hac, bilinen aylardır"** *(Bakara Sûresi:197'den)* kavli şerifinden yola çıkıp, Arefe günü, vakfe izdihamını önlemek için Şevval, Zü'lka'de ve Zü'lhıcce ayının onuna kadar, istenilen günde Arafat'a çıkılabileceğini savunarak, bu zamana kadar hiçbir sapığın ortaya atmadığı bir fikri meşrulaştırmaya çalışmakta ve böylece haccın üç farzından birini değiştirmeye yeltenmektedir.

Halbuki, bu ayet-i celilede bahsedilen aylar, haccın farzlarından sadece ihrama girmekle ilgili olup, farz tavaf, bayram günleriyle, vakfe de Arefe günüyle sınırlıdır.

Yine böylece, ilahiyatçı bir mürted prof, Bakara Sûresi:62 ile Mâide Sûresi:69. ayetleri yanlış yorumlayarak yahudi ve hristiyanların da cennete gireceğini iddia etmektedir.

Biz bu konudaki reddiyelerimizi bu ayetlerin tefsirinde (R.F.1/367-371, R.F.7/345-359) genişçe beyan ettik.

İşte bu gün, Ehl-i Sünnet ulemasının sesi kesilip, öne çıkarılan bu gibi batıl görüş sahiplerinin İslama zararı, en büyük kafirlerin zararından daha kuvvetli olduğu için, Allah-u Tealâ bu ve benzeri birçok ayet-i celilesinde, bunlarla oturmaktan, sözlerini dinlemekten ve programlarını izlemekten bütün müminleri menetmiştir.

Artık "Biz dinimizi biliyoruz, biz kimseden etkilenmeyiz, ama yine de dinleyelim bakalım ne diyorlar?" diyerek bunların sözlerine kulak verenler, bu sapıkların arada bir söyledikleri doğrulara da kapılarak ister istemez tesirlenmekte ve neticede kendi hak bildiklerinden dahi şüphelenmektedirler.

Zaten, dinde yenilik fikrini savunan bu sapıkların esas gayeleri, inananları, kendilerine tam döndüremeseler de, bağlı oldukları Ehl-i Sünnet inancından şüpheye düşürmektir ki, maalesef zaman ve zemin onların bu kötü emellerine ulaşmaları için çok müsait bulunmaktadır.

İmam-ı Gazalî *(Rahimehullah)* "Allah-u Tealâ için kızılması gereken kişilerin sınıflarını ve onlarla muamele şeklini beyan" için açmış olduğu babta şu beyanlarda bulunmuştur:

Bil ki; Allah-u Tealâ'nın emrine muhalif olan kişinin bu muhalefeti, itikatta veya amelde olmak üzere ikiye ayrılır:

a) - İtikatta muhalif olan; bu, ya kafir veya mübtedi'dir. Mübtedi' ise, ya sapık inancına insanları çağırıcıdır veya susucudur. Suskun duran da, ya acizliğinden susmuş veya kendi ihtiyarıyla sükût durmayı tercih etmiştir.

Birincisi: Kafirdir. Bu, eğer muharip (küfür diyarında bulunmakta) ise köle yapılmaya ve öldürülmeye müstehaktır ki, bu iki muameleden öte bir ihanet (kafirleri alçaltma) düşünülemez.

Zimmî (müslümanların güvencesi altında bulunan kafir)lerin durumu ise farklıdır, şöyle ki; onlara eziyet etmek caiz değildir, ancak kendilerine itibar etmemek, meclislerde hakaret etmek, yolda yürürken (can ve malına zarar vermeksizin) kenara itmek, selam vermemek suretiyle kendilerinden i'raz edilir.

Evlâ olan, onlarla karışıp görüşmekten, iş görmekten ve birlikte yeyip içmekten geri durmaktır. Zira bu türlü muameleler, onlara bir nevi i'zâz ve ikram yerine geçer.

Zimmî de olsa kafirlerle, dostlarla olduğu gibi ahbablık kurup sohbet etmek, muhabbet yapmak, hoşgörülü olup sempatik davranmak o derece şiddetli bir mekruhtur ki, bu denli kuvvetli olan bir ilişki neredeyse haram haddine yakın düşmektedir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« لاَتَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ ...(٢٢) »

"Allah (-u Tealây)**a ve ahirete inanan bir toplumun- babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resulüne muhalefet** (zıtlık ve düşmanlık) **edenlerle dostluk ettiğini göremezsin."** *(Mücadele Sûresi:22'den)* buyurmuştur. Diğer bir ayet-i kerimesinde ise:

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ ...تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ (١) »

"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, ... gizli muhabbet besleyerek, onları dost edinmeyin." *(Mümtehine Sûresi:1'den)* buyurmaktadır.

٢٧ – عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَنَا بَرِيئٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ اَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ » قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ لِمَ؟ قَالَ: « لاَتَرَائَى نَارَاهُمَا »

27 - Cerir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben müşriklerin arasında duran her bir müslümandan beriyim** (uzağım)" buyurmuş, bunun sebebi sorulunca da:

"Onların ateşleri dahi birbirini görmez." diye cevap buyurmuştur. *(Ebû Davud, Cihat:105, No:2645, 2/52, Tirmizî, Siyer:42, No:1604, 4/155, Nesâî, Kasâme:26-27, No:4794, 8/404, Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:2264, 2/303, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:16471, 8/225)*

İkincisi: Bid'atına davet eden mübtedi' dir ki, onun inancındaki bidat, kendisini kafir edecek derecedeyse, onun durumu zimmîden daha beterdir. Çünkü o, açıktan kafir olmadığı için cizye vermeyi kabul etmez.

Eğer itikadındaki bid'at, kendisini kafir etmeyecek derecede ise, onun, Allah-u Tealâ ile arasındaki durumu şüphesiz ki, kafirin durumundan daha hafiftir, fakat kendisine karşı çıkılma hususunda durumu kafirden beterdir, zira kafir kendisininin müslüman olduğunu iddia etmediği için müslümanlar onun kafir olduğunu bildiklerinden sözüne itibar etmezler, bu yüzden onun şerri bulaşıcı olmaz.

Amma bidat'a (Ehl-i sünnet dışı bir inanca) çağıran kişi, kendisinin haklı olduğunu iddia ettiğinden insanları yoldan çıkarmağa sebep olacağı için, onun zararı müteaddi (başkasına geçici) olur.

Bu yüzden ona karşı nefret ve düşmanlığı açıklayıp, onunla ilişkileri tamamen kesmek, onu hakir görüp, sapık inancından dolayı rezil ederek insanları ondan nefret ettirmek, Mevlâ Tealâ'nın sevdiği işlerdendir.

Böyle bir kişi, kimsenin görmediği tenha bir yerde iken selam vermesi halinde selamına cevap vermekte bir beis yoktur. Fakat ondan yüz çevirip, selamını almamanın, onu yanlış inancından döndürme hususunda daha tesirli olacağı anlaşılırsa, selamına cevap vermemek daha evlâdır.

Gerçi selam almak vacip ise de en ufak bir fayda mülahâzasıyla bu vacip düşebilir. Nitekim hamamda bulunan veya kaza-i hacet durumundaki kimselerin selam alması vacip olmadığı gibi, yemekle meşgul olanın durumu da böyledir.

Sapık bir inancın sahibini bu fikrinden vaz geçirme gayesi hiç şüphesiz ki daha önemlidir. Zaten cemaat içinde selam vermesi halinde, insanları ondan nefret ettirmek ve inancını halkın nazarında çirkin göstermek için selamını almamak daha evlâdır.

Yine böylece ona iyilik ve yardımı kesmek, özellikle de insanların göreceği hallerde ona karşı soğuk durmak daha uygundur. Nitekim:

٢٨ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ اَعْرَضَ عَنْ صَاحِبِ بِدْعَةٍ بِوَجْهِهِ بُغْضاً لَهُ فِى اللهِ مَلأَ اللهُ قَلْبَهُ اَمْناً وَاِيمَاناً . وَمَنْ نَهىٰ عَنْ صَاحِبِ بِدْعَةٍ اَمَّنَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْفَزَعَ الْاَكْبَرَ ، وَمَنْ سَلَّمَ عَلىٰ صَاحِبِ بِدْعَةٍ ، وَلَقِيَهُ بِالْبُشْرىٰ وَاسْتَقْبَلَهُ بِالْبُشْرىٰ فَقَدِ اسْتَخَفَّ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ عَلىٰ مُحَمَّدٍ ﷺ ، وَمَنْ اَهَانَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ رَفَعَهُ اللهُ فِى الْجَنَّةِ دَرَجَةً »

28 -İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim, bir bid'at** (Ehli sünnet dışı bir inanç) **sahibine, Allah için kızdığından dolayı yüz vermezse, Allah** (-u Tealâ) **onun kalbini emniyet ve imanla doldurur. Her kim, bir bid'at sahibini** (bozuk inancından) **men ederse Allah** (-u Tealâ) **kıyamet günü onu, feza-i ekber** (en büyük korku) **dan emin kılar.**

Her kim de, bid'at sahibine selam verir ve onu güleç yüzle karşılarsa, muhakkak Allah (-u Tealâ) **nın Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **e indirdiğini hafife almış olur. Her kim bir bidat sahibini alçaltırsa Allah** (-u Tealâ) **onun cennette bir derecesini yükseltir."** *(Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 8/200)*

٢٩ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ اَعَانَ عَلىٰ هَدْمِ الْاِسْلَامِ »

29 - Abdullah İbni Büsr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim, bidat sahibine tazim ve hürmet ederse, muhakkak İslâmı yıkmaya yardım etmiş olur."** *(Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 5/218, Zebîdî, İthaf, 6/196, Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No:6768, 7/396)*

Zamanımızda da maalesef, bir takım Ehl-i sünnet kişilerin hoşgörü adına, kadınların örtünmesini inkar, namaz vakitlerini değiştirme, abdestsiz namaza ve Kuran-ı Kerim'i tutmaya müsaade vermek, Yahudi ve Hristiyanların cennete gireceğini iddia gibi bazı sapık inançlara sahip ilâhiyat profesörle-rine ödül verdikleri müşahede edilmektedir.

Halbuki, bu hadis-i şeriflerin beyanına göre, bu kişileri adam yerine koyup sözlerine kulak vermek, son derece sakıncalı olup, İslamı yıkmakla eş değerdir. Hele hakkı batıldan ayıracak kadar ilmi olmayan kişilerin bunlara cevap verecek durumları da olmadığından "Bakalım ne diyorlar?" diye sözlerini dinlemeleri asla caiz değildir.

Üçüncüsü: Sıradan bir mübtedi'dir ki bu kişi, milleti sapık inançlarına davet etme imkanına sahip olmadığından, başkalarının, kendisine uymasından korkulmadığı için onun işi daha hafiftir.

Evlâ olan, böyle kimselere çok sert davranmayıp, yumuşaklıkla nasihatta bulunmaktır. Çünkü avamın kalpleri çabuk değişir, fakat nasihat kâr etmezse, kendisinden yüz çevirmek de onun yanlış inancını kendi nazarında kötü gösterecekse, ona iltifat etmemek son derece güzel olur.

Eğer o kişinin sert tabiatlı oluşu ve yanlış inancı kalbinde yerleşmiş olmasından dolayı hiçbir şeyin kendisine tesir etmeyeceği anlaşılırsa bu durumda yine ondan yüz çevirmek daha uygun olur. Zira yanlış bir inancı reddetmekte mübalağa yapılmazsa o fikir, insanlar arasında yaygınlaşacağından fesadı umumî olur.

b) - İnanç yönünden değil de fiil ve ameliyle isyana düşmüş olan kimsenin durumu da ikiye ayrılır:

aa) Ya onun isyanı başkalarına eziyet verir ki, zulüm, gasp, yalan yere şahitlik, gıybet, insanları birbirine vurdurmak, söz gezdirmek gibi günahlar bu kabildendir.

Bu kısım isyan sahiplerinden yüz çevirip, onlarla oturup kalkmamak daha uygun olur. Zira bunların isyanı millete eziyet hususunda çok şiddetlidir. Sonra, bunlar da kanlar, mallar ve ırzlara ait zulümler olmak üzere kısımlara ayrılır ki, bunların bazısı diğerinden daha ağırdır.

Bunlara hakaret edip, kendilerinden yüz çevirmek cidden çok önemlidir. Bunların kendilerini veya başkalarını engellemek hususunda ne türlü ihanet ve hakaretin tesirli olacağı ümid edilirse ona göre davranmak gerekir.

bb) Ya da onun isyanı kendisine bağlı kalıp başkalarına eziyet vermez.

Bu da, başkasını kendi kötü ameline davet edip etmeme itibarıyla ikiye ayrılır:

Erkek ve kadınları bir araya toplayıp, içki ve zina ortamını hazırlayan genelev işletenlerin durumu, birinciye misal olup, kendi kendine içip zina edenin hali ise ikinciyi temsil eder.

Fısk-ı fücur sebeblerini hazırlayan kişi, halkın dünyalığına zorla zarar vermese de, fiiliyle onların dinlerini çalıp kapmaktadır. Eğer bu hareketi onların rızasıyla yapıyorsa bu birincisine yakınsa da yine de ondan daha hafiftir, çünkü günah, kul ile Mevlâ Tealâ arasında kaldığı müddetçe affa daha yakındır.

Fakat bu kimse, az da olsa başkasının hakkına tecavüz etmesi bakımından yaptığı işin kötülüğü çok şiddetli olduğu için, tahkir edilmeyi, kendisinden yüz çevirmeyi ve kendisiyle selamı, sabahı kesmeyi gerektirir.

Eğer kendisinde veya başkasında olumlu bir etki bırakacağı kanaatı hasıl olursa böyle bir kimsenin selamına cevap terkedilir.

Başkasını kendi isyanına davet etmeyenin günahı büyük veya küçük olabilir. Bu günahlarda ısrar edip etmeyebilir. Dolayısıyla bunların her birinin kendilerine göre dereceleri vardır ki, bir kısmı diğerinden daha şiddetlidir. Biz hepsini aynı derecede mütalaa etmeyiz.

cc) Sadece kendi nefsine zarar veren kimsedir. İçki kullanmak, farzı terketmek veya zararı sadece kendisine olan bir işi yapmak gibi... bunun hakkındaki iş daha hafiftir.

Fakat bu kimseye, bu yasakları işlediği zaman rastlanırsa, dövmek veya rezil etmek suretiyle olsa bile onu, bunları yapmaktan menetmek için gerekenin yapılması farz olur. Zira münkeri yasaklamak farzdır. Fakat adam bunu alışkanlık haline getirmişse, nasihatın da ona fayda vereceği biliniyorsa, nasihat etmek farzdır.

Eğer böyle bir kanaat mevcut değilse, fakat nasihattan ibret alacağı umuluyorsa, bu sefer yumuşak veya -menfaati varsa- şiddetle kendisine nasihat etmek ve o fiilinden alıkoymak en faziletli bir hareket olur.

O günaha ısrar ettiği ve nasihatın kendisine fayda vermeyeceği bilindiğinde, onun selamını almamak, kendisiyle selamı sabahı kesmek hususuna gelince; bu hususta düşünmek gerekir.

Ulemanın bu konudaki görüşleri farklıdır. Doğrusu bu, kişinin niyetine göre değişir. İşte böyle bir harekette **"Ameller niyetlere bağlıdır"** denilir. Zira arkadaşlık yapmak ve halka merhamet gözüyle bakmakta bir nevi tevazu vardır.

Şiddet göstermek ve yüz çevirmekte ise, bir nevi ürkütme vardır. Burada fetva mercii kalptir, yani kalpten fetva istenmelidir. Bu bakımdan kişinin, kalbin hevasına ve tabiatın isteğine daha meyilli gördüğü tarafı bırakıp, onun tam tersine yapışması daha evlâdır.

Zira kişinin, asi bir kimseyi hafife alması, ona karşı zor kullanıp bazen gurur ve büyüklük göstermesi, salih bir kimse olduğunu belirtmekten ve nazlanmaktan gelen bir şeydir.

Bazen de arkadaşlık yapması, müdâhene (yağcılık)tan, kalbi tesir altına almaktan ve bu vasıtayla gayesine ulaşmaktan ileri gelir veya kendisinden ürktüğü takdirde mertebesine veya malına herhangi bir eksiklik geleceği korkusundan dolayı meydana gelir.

Bütün bunlar, yakın veya uzak bir zan ile meydana gelen mahsüllerdir ve yine bunlar şeytanın işaretleri üzerinde dönmekte olup, ahiret ehlinin emellerinden uzaktırlar.

Bu bakımdan dinî amellere rağbet gösteren herkes, nefsiyle beraber bu incelikleri araştırmaya, bu hal ve durumları muhafaza altına almaya var kuvvetiyle çalışmalıdır.

Fakat bu sahada fetva veren kalptir. Kalp de, bazen ictihadında hakka isabet eder, bazen de yanılır, bazen bildiği halde hevasına tabi olur, bazen gururun hükmüne uyarak, Allah rızası için çalıştığını zannedip, ahiret yolunun yolcusu olduğunu sanarak ileri atılır.

İmam-ı Gazalî *(Kuddise Sırruhu)* arkadaş edinilecek kimsede aranan vasıfları sayarken:

"1- Akıllı olmak,
2- Güzel ahlâklı olmak,
3- Fasık olmamak,
4- Bid'atçı olmamak,
5- Dünyaya fazla düşkün olmamak" şeklinde beş hasleti şart koşmuştur.

Bu vasıflar içerisinde konumuzla ilgili olarak şu iki vasfın izahını nakledelim:

Fasık olmamak:

Fıskına ısrar ile devam eden günahkâra gelince, onun sohbet ve arkadaşlığında hiçbir fayda yoktur. Zira Allah-u Tealâ'dan korkan bir kimse, büyük bir günaha ısrarla devam etmez. Allah-u Tealâ'dan korkmayan bir kimsenin tehlikesinden hiçbir zaman emin olunmaz, dostluğuna güvenilmez, çünkü o, menfaati neredeyse oraya yönelir.

Nitekim Allah-u Tealâ, bir ayet-i celile'de şöyle buyurmuştur:

« وَلاَ تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ... (٢٨) »

"Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız ve hevâsına (kötü arzularına) **uyan kimseye boyun eğme!"** *(Kehf Sûresi:28'den)* Diğer bir ayet-i kerime'de:

« وَلاَ يَصُدُّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لاَ يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ... (١٦) »

"O (kıyamet günü) **ne inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimse sakın seni ondan** (kıyamete inanmaktan) **alıkoymasın!**" *(Tâhâ Sûresi:16'dan)* buyurmuştur. Başka bir ayet-i celile'sinde de Mevlâ Tealâ:

« فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا (٢٩) »

"Onun için sen, bizim zikrimizden yüz çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir." *(Necm Sûresi:29)* buyuruyor.

Yine Allah-u Tealâ başka bir ayet-i kerime'de:

« ... وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ... (١٥) »

"Bana yönelenin yoluna tabi ol!" *(Lokman Sûresi:15'den)* buyurmuştur.

Bu ayetlerin mefhumunda, fasık bir kimseden kaçmanın gerekli olduğuna dair işaretler vardır.

Bid'at sahibi olmamak:

Bid'atçıya gelince; onun sohbetinde, (kendi uydurduğu) bid'atının başkasına sirayet etme (o bid'atın kötülüğünün başkasına geçme) tehlikesi vardır. Bu bakımdan bid'atçı bir kimse terkedilmeyi haketmiştir. Nerede kaldı ki onunla arkadaş olmak.

Nitekim Said İbni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)*, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın:

« عَلَيْكَ بِإِخْوَانِ الصِّدْقِ تَعِشْ فِي أَكْنَافِهِمْ فَإِنَّهُمْ زِينَةٌ فِي الرَّخَاءِ وَعُدَّةٌ فِي الْبَلَاءِ ، وَضَعْ أَمْرَ أَخِيكَ عَلَىٰ أَحْسَنِهِ حَتَّىٰ يَجِيئَكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ ، وَاعْتَزِلْ عَدُوَّكَ وَاحْذَرْ صَدِيقَكَ إِلَّا الْأَمِينَ مِنَ الْقَوْمِ وَلَا أَمِينَ إِلَّا مَنْ خَشِيَ اللّٰهَ ، فَلَا تَصْحَبِ الْفَاجِرَ فَتَتَعَلَّمَ مِنْ فُجُورِهِ وَلَا تُطْلِعْهُ عَلَىٰ سِرِّكَ وَاسْتَشِرْ فِي أَمْرِكَ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ اللّٰهَ تَعَالَىٰ »

"Sadık kimseleri arkadaş edin! Böyle yaptığın takdirde onların himayesinde yaşarsın. Çünkü onlar genişlik zamanında ziynet, bela anında ise (yardıma) **hazırlıktırlar.**

(Kötülüğüne dair) **sana kendisinden galip olan** (kanaatını ağır bastıran) **bir şey** (kesin bilgi) **gelmedikçe kardeşinin işini en iyi manaya hamlet** (yor). **Düşmanından uzak dur! Çok emin olmayan dostundan da sakın. Emin kimse ise, ancak Allah'dan korkan kimsedir.**

Sakın facir ve fasık bir kimseyle arkadaş olma ki ondan sadece fısk ve fücur öğrenirsin. Onu sırrına muttali kılma. İşlerinde, ancak Allah'dan korkanlarla istişare et!" buyurduğunu söylemiştir. *(İmam-ı Gazalî, İhya, Kitabu Âdâbi'l-ülfet, Bab:1, 2/183-185, 186)*

7- Ayet-i celile'de geçen: (حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ) **"Ondan başka bir söze daldırıncaya kadar"** kavli şerifi, "Kur'an-ı Kerim ayetleri hakkında mücadeleden vazgeçip başka bir mevzuya geçinceye kadar" demektir.

Nitekim Taberî tefsirinde beyan edildiği üzere; müşrikler, Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında inkâr ve istihzaya daldırdıklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, onların yanından kalkıp gitmesiyle emrolunmuştur.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, onların yanından kalkıp gitmesi, onların istemedikleri bir durumdu. Bundan dolayı Allah-u Tealâ ona, "Onlar, Allah-u Tealâ'nın ayetleri hakkında inkâr ve alaya daldırırlarsa yanlarından kalk git ki, bu yaptıkları işten sakınsınlar da vazgeçsinler" buyurdu.

Ayet-i celile'ye muhatap olan, başta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve onunla beraber bulunan müminlerdir. Sonra, her zamanda yaşayan bütün müminler de bununla muhataptırlar. Buna göre toplu mana şu şekilde ifade edilebilir:

"Ey mümin kişi! Sen bizim indirdiğimiz ayetler hakkında mücadeleye girişen inkârcı kafirleri yahut sapık görüşlü fırkaların mensuplarını görürsen, onlar başka bir konuya geçinceye kadar, onlardan yüzünü çevir ve onlarla oturmayıp kalk git!"

Böylece mümin kişi, kafirler, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini inkâr ve onlarla istihzadan başka bir konuya geçinceye kadar, yahut Ehli sünnet dışı sapık fırkalar, batıl yollarla mücadele ederek hak görüşleri iptal ve kendi uydurdukları yanlış fikirleri destekleme amacıyla ayetler hakkında yaptıkları batıl te'vil (yanlış yorum)ları bırakıncaya kadar onlarla oturmaktan nehyolunmuştur.

Başka konuya girdiklerinde ise onlarla oturmakta bir zarar mevzubahis değildir.

8- Sapık fırkalardan olan Haşviyye'den bazıları, Allah-u Tealâ'nın Zat'ı ve sıfatları hakkında tefekkür ve istidlâlin yasak olduğuna dair bu ayete sarılmışlardır. Çünkü bu, onlara göre bir nevi Allah-u Tealâ'nın ayetlerine dalma demektir ki, bu ayet-i celile'nin hükmünce Allah-u Tealâ'nın ayetlerine dalmak haramdır.

Buna şöyle cevap verilir; ayet-i celile'de geçen "Havz" tenkit ve alay maksadıyla Allah-u Tealâ'nın ayetlerine dalma ve onlardan bahsetme manasına gelmektedir, yoksa hakkı isbat edip, batılı iptal için yapılan mücadelelerin caiz olup olmaması konusunda münakaşa şöyle dursun, gerekliliğinde hiçbir akıllı şüphe etmez.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'nin sonunda geçen: (وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ) **"Eğer şeytan sana unutturursa"** kavli şerifindeki hitap, farz-ı muhal üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e yönelmiştir, zira ondan böyle bir şey vaki olmamıştır. Şeytanın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i meşgul etmeye yolu yoktur. Bundan dolayı ayet-i celile'de tabir, şart manasını ifade eden, (ما) ziyadeli (إن) le gelmiştir.

Bazı muhakkık âlimlere göre burada hitap, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait ise de, maksat ümmetidir.

Hitabın, ibtidâen (ayet-i celile'nin başından beri) başkalarına ait olabileceği de söylenmiştir ki, buna göre mana; "Ey dinleyen kişi! Bizim ayetlerimiz hakkında (batıla) dalanları gördüğün zaman.... Ey işiten! Şeytan sana unutturursa..." şeklindedir.

Bu cümle-i celîle ile ilgili bazı hükümler vardır:

1 - İmam-ı Âlûsî bu beyandan sonra şöyle devam etmiştir: Ulema arasında münakaşa konusu olan unutma, iç âleminin vesveseler ve şeytanî düşüncelerle meşgul olmasından kaynaklanmayan unutmadır, zira bu manada unutkanlığın Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında düşünülmesinin imkansız olduğu konusunda hiçbir mümin şüphe etmez.

Muteber kitaplarımızda, bu hususdaki kelamın tafsili şu şekildedir: Cumhur-u ulemanın mezhebi; şeriat ahkamı hususunda şeytan vesvesesi olmaksızın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in unutmasının mümkün oluşudur ki, ayet ve hadislerin zahirî ifadeleri buna delalet etmektedir. Nitekim Mevlâ Tealâ,

« وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ ... (٢٤) »

"Unuttuğun zaman Rabbini hatırla!" *(Kehf Sûresi:24'den)* buyurmuştur.

Âdem *(Aleyhisselâm)* hakkında da,

« ... فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً (١١٥) »

"Unuttu, biz onda azim (günahta kasıt) **da bulamadık."** *(Tâhâ Sûresi:115'den)* buyurulmuştur.

Musa *(Aleyhisselâm)* da,

« ... لاَ تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ ... (٧٣) »

"Unuttuğum şeyden dolayı beni muâhaze etme (sorumlu tutma)." *(Kehf Sûresi:73'den)* demiştir.

Lakin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, o unutkanlık hali üzere bırakılmayıp, mutlaka Allah-u Tealâ tarafından uyarılacağı hususunda ulema ittifak etmişlerdir. Nitekim Allah-u Tealâ,

« سَنُقْرِئُكَ فَلاَ تَنْسَىٰ (٦) اِلاَّ مَا شَآءَ اللهُ ... (٧) »

"Muhakkak biz seni okutacağız, artık sen Allah (-u Tealâ n)**ın dilediğinden başkasını unutmayacaksın."** *(A'lâ Sûresi:6-7'den)* buyurmuştur.

٣٠- عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: سَمِعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يَقْرَأُ فِي سُورَةٍ بِاللَّيْلِ فَقَالَ:

« يَرْحَمُهُ اللهُ ، لَقَدْ اَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً ، كُنْتُ اُنْسِيتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا »

30 - Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edildiği üzere, bir gece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bir sûre okuyan kişiyi duyduğunda: **"Allah ona rahmet**

etsin, felan-felan sureden unutturulmuş olduğum şu-şu ayeti bana hatırlattı." *(Buharî, Fezailü'l-Kur'an:26, No:4751, 4/1922, Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn:33, No:788, 1/543, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:24389, 9/328)* buyurdu.

٣١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَنْسىٰ كَمَا تَنْسَوْنَ ، فَاِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِى »

31 -Abdullah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Ben ancak sizin gibi bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unutursam bana hatırlatın."** *(Buharî, Kıble:4, No:392, 1/156, Müslim, Mesacid:19, No:572, 1/400, Ebu Davud, Salat:197, No:1020, 1/333, Nesâî, Sehv:25, No:1243, 3/34, İbni Mace, İkamet'üs-salat:133, No:1211, 1/382, AhmedİbniHanbel, Müsned, No:4032, 2/110, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, No:9828, 10/26)* buyurmuştur.

٣٢– عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَ نَسِىَ آدَمُ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ »

32 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Âdem unuttu, zürriyeti de unutur."** *(Tirmizî, Tefsir:8, No:3076, 5/267)*

2 - Ekseri ulema, "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir meseleyi unutsa da o hadisenin peşine hiç gecikme olmaksızın hemen uyarılması şarttır" demişlerse de, bir taife, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hayatı müddetince uyarılmasını caiz görmüşlerdir, İmamü'l-Haremeyn bunu tercih etmiştir.

Tebliğ edilmesi gereken sözlerde, uyarılmanın gecikmesinin mümkün olmadığı hususunda ulema söz birliği yaptığı gibi, bazısı, tebliği gereken fiiller ve ibadetlerde de gecikmeyi kabul etmemiş ve bu hususta gelen rivayetlerin zahirî ifadelerini tevil etmişlerdir. Üstad Ebû İshak el-İsferâînî bu görüşe meyletmiştir.

Nevevî *(Rahimehullah)* ilk görüşü doğrulamıştır, zira bu, peygamberlik makamına ters bir şey değildir, hele ki bu hal devamlı olmayıp, uyarılma gerçekleştiğine göre bundan hiçbir zarar meydana gelmez. Ayrıca bu, peygambere uyulma emrine de zıt düşmez, bilakis bundan, unutan kişiyle ilgili fıkıh hükümlerinin beyanı gibi önemli bir fayda hasıl olur.

3 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında sehv (yanılma)nın cevazı hususunda ise ulema ihtilaf etmiştir. Ümmete tebliği gerekmeyen ve şeriat hükümleriyle alâkalı olmayan, kendisine mahsus fiilleri, âdetleri, kalp zikirleri konusunda cumhur-u ulema sehvi caiz görmüştür.

Kasten bir yanılma olmayacağı hususunda ittifak ettikleri gibi, tebliği gereken sözlerde de yanılmayı icma' ile reddetmişlerdir.

Şeriat hükümleri ve kıyamet haberleri gibi vahye dayanan konuların dışında, bir de dünya ile alakalı sözlerde bir zarar söz konusu olmadığı için bir takım ulema sehvi caiz görmüşlerse de, kendisinde şüphe olmayan gerçek şudur ki, hiçbir haber hususunda peygamberlerin sehve düşmeleri imkansızdır.

Nitekim, peygamberlerin, ne sıhhat, ne hastalık, ne rıza, ne de gazap hallerinde verdikleri herhangi bir haberin kasten veya sehven yanlış çıkması asla mümkün değildir.

Bu hususta en büyük delil şudur ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bütün sözleri, işleri ve siyeri asrı saadetten günümüze kadar itina ile toplanıp yazılmış ve inanan inanmayan herkesin eline geçmiş, fakat hiçbir sözünü düzelttiği veya yanlışını itiraf ettiği bir kelime bile olsa nakledilmemiştir, olsaydı elbette nakledilirdi.

Nitekim, namazın rekatlarındaki yanılgısı, bir kere ashabıyla birlikte sabah namazından uyuya kalması, hurma aşlama konusunda fikir değiştirmesi gibi konular bize nakledilmiştir.

Demek oluyor ki, her ne halde söylenmiş olursa olsun, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sözlerinin hiç birinde kasten veya sehven de olsa yanlış ihtimali bulunmamaktadır. Nitekim:

٣٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ اَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ اَسْمَعُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اُرِيدُ حِفْظَهُ ، فَنَهَتْنِى قُرَيْشٌ وَقَالُوا: اَتَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ تَسْمَعُهُ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِى الْغَضَبِ وَالرِّضَا ، فَاَمْسَكْتُ عَنِ الْكِتَابِ، فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَاَوْمَأَ بِاِصْبَعِهِ اِلٰى فِيهِ فَقَالَ: « اُكْتُبْ فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْهُ اِلَّا حَقٌّ »

33 - Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

"Ben ezberlemek niyetiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den işittiğim herşeyi yazıyordum ki, Kureyş 'Sen duyduğun her şeyi nasıl yazarsın? Halbuki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bir insandır, öfkeli anında da neşeli anında da konuştuğu olur' diye beni nehyedince, ben yazmaktan vazgeçtim.

Sonra bunu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e arzettiğimde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mübarek parmağıyla ağzı şerifine işaret buyurarak: (Ey Abdullah!) **Yaz! Nefsim yed-i kudretinde** (canım, kudret elinde) **olan Allah-a yemin ederim ki, bu ağızdan hakkın dışında bir şey çıkmaz."** buyurdu. *(Ebû Dâvud, İlim:3, No:3646, 2/342,Dârimî, Mukaddim:43, No:490, 1/132, Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned, No:6520, 2/558, Hâkim, el-Müstedrek, No:357, 1/186, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:26419, 5/314)*

4 - Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, ayet-i celile'de geçen şeytandan maksat, iblis veya onun büyük komutanlarından herhangi biridir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in karini (yakını) olan şeytan müslüman olduğundan ona hayırdan başka bir şeyi emretmez. Ümmet fertlerinin herhangi birinin karini olan şeytan ise böyle değildir. Nitekim:

٣٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فُضِّلْتُ عَلٰى آدَمَ عليه السلام

بِخَصْلَتَيْنِ؛ كَانَ شَيْطَانِي كَافِراً ، فَأَعَانَنِيَ اللهُ حَتّىٰ أَسْلَمَ ، وَكُنَّ أَزْوَاجِي عَوْناً لِي . وَكَانَ شَيْطَانُ آدَمَ كَافِراً ، وَزَوْجَتُهُ كَانَتْ عَوْناً لَهُ عَلىٰ خَطِيئَتِهِ »

34 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"İki hasletle Adem *(Aleyhisselâm)* **a üstün kılındım. Şeytanım kafirdi, Allah (-u Tealâ) bana yardım etti de müslüman oldu. Ailelerim de bana yardımcı oldular. Adem'in şeytanı kafir idi, hanımı da kendisine hatasında yardımcı oldu."** *(Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve:5/488, Müslim, Sıfatü'l-Münafıkîn:16, No:2814-15, 4/2167-68)*

5 - Şeytanın insana bazı şeyleri unutturması, insan hakkında her türlü tasarrufa sahip olduğu ve onu tam manasıyla istila ettiği anlamına gelmez, fakat Yuşa' *(Aleyhisselâm)* ın da:

(...وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلاَّ الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ... (٦٣)) **"Onu** (pişmiş olduğu halde canlanıp denize dalan balığı) **hatırlamamı bana ancak şeytan unutturdu."** *(Kehf 63'den)* kavliyle temas ettiği üzere, şeytan bazı şeyleri unutturmaya sebep olabilirse de, bu, tamamıyla insana musallat olabileceği şeklindeki anlaşılmamalıdır. Nitekim:

« إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (٩٩) إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ (١٠٠) »

"Gerçek şu ki, iman edip de yalnız Rablerine güvenenler üzerinde onun bir sultanı (şeytanın bir hakimiyeti) **yoktur. Onun tasallutu ancak onu dost edinenlere ve** (onu) **O'na** (Allah-u Tealâ'ya) **ortak koşanlaradır."** *(Nahl Sûresi:99-100)* ayet-i celileleri bu hakikatı natıktır.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda,

(فَلاَ تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) **"O halde, hatırladıktan sonra zalimler gürûhuyla oturma!"** kavli ile zamir yerine ismi zahir koyarak yani "Onlarla oturma" buyuracak yerde, "Zalim kavimle oturma" tabirini kullanarak, Allah'ın ayetleri hakkında batıl yolla mücadeleye girişenlerin, tasdik ve tazim yerine, tekzib ve istihzayı koyduklarından (inanıp hürmet edecek yerde, inkâr edip alay ettiklerinden) dolayı zalim olduklarına işaret buyurmuştur.

Ayet-i celile'de geçen **"Hatırladıktan sonra"** ifadesi, unutanın mazur olduğunu açıklamaktadır. Bundan dolayı,

٣٥ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ »

35 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) benim ümmetimden yanılgıyı, unutkanlığı ve zorla yaptırıldıkları (şeylerin mesuliyeti)ni kaldırmıştır"** buyurdu. *(İbni Mâce, Talak:16, No:2045, 1/659)*

Tâcü't-Tefâsîr'de zikredildiği üzere, akıllı kişi, haktan yüz çevirenlerle düşüp kalkmaktan sakınmalıdır, çünkü onlarla sohbet ve oturmada son derece büyük şerler mevcuttur. Nitekim, en büyük hayırlar hakka yönelenlerin sohbetinde bulunur. Haberde şöyle varid olmuştur:

« وَ فِي الْخَبَرِ: اِنَّ اللهَ كَتَبَ كَلِمَتَيْنِ وَوَضَعَهُمَا تَحْتَ الْعَرْشِ ، اِحْدَاهُمَا لَوْ كَانَ الرَّجُلُ يَعْمَلُ بِعَمَلِ جَمِيعِ الْعَالَمِينَ وَصُحْبَتُهُ مَعَ الْفُجَّارِ ، فَاَنَا الَّذِي اَجْعَلُ عَمَلَهُ اِثْماً وَاَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْفُجَّارِ. وَالْاُخْرىٰ رَجُلٌ يَعْمَلُ بِعَمَلِ الْاَشْرَارِ، وَبَعْدَ اَنْ تَكُونَ صُحْبَتُهُ مَعَ الصَّالِحِينَ وَالْاَبْرَارِ وَيُحِبُّهُمْ ، فَاَنَا الَّذِي اَجْعَلُ اِثْمَهُ حَسَنَاتٍ وَاَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْاَبْرَارِ »

"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) iki kelime (hüküm) yazmış ve onları Arş'ın altına koymuştur. Bunlardan biri (şudur): Bir kişi, kötülerle birlikte olduğu halde, bütün âlemlerin ibadeti kadar amel işlese, ben, onun bütün amellerini günah kabul eder ve onu kıyamet günü facirlerle birlikte haşrederim.

Diğeri (ise şudur): Bir adam da, kötülerin yaptığını yapar, fakat salih ve iyi kimselerle sohbette bulunur ve onları severse, ben de onun günahını sevaplara çevirir ve onu kıyamet günü ebrar kullarla haşrederim." *(Muhammed Osman Mirğanî, Tâcü't-Tefâsîr:1/278)*

İŞARÎ MANALAR

Ruhu'l Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i celile şuna işaret etmektedir. Evliyaullah'ın halleri hususunda mevzulara daldırıp da onların şekline girmek ve hırkalarını giymekten başka, makamlarından nasibi olmayan kimselerle oturup kalkmak, sadık bir müride uygun düşmez.

Çünkü tabiat, tabiattan çalar (insan birlikte olduğu kişinin huyunu alır), bu yüzden hayırlı kimselerle sohbet yapıp, büyüklerin sözlerinden öğüt almak lazımdır.

Abdullah ibni Ahnef şöyle anlatmıştır: Meşayıh'tan Rûzebârî'yi ziyaret için Mısır'dan çıkıp Remle'ye doğru hareket ettim. Yolda beni, İsa ibni Yûnus el-Mısrî görerek "Sana yol göstereyim mi?" deyince, ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine o:

"Sen (Mardin yakınında bir dağın tepesinde bulunan, çok muhkem, acayip görünüme sahip bir kale olan *(Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân:3/493)*) Savr'a git! Çünkü orada, murâkabe hali üzere bulunan bir ihtiyar bir de genç vardır ki, sen onlara bir kere baksan, elbette o bakış, sana geri kalan ömründe yeter" dedi.

Bu söz üzerine ben, aç ve susuz bir vaziyette, üzerimde de beni güneşten koruyacak bir elbise bulunmadığı halde yola düştüm. Nice yolları katettikten sonra yanlarına girdiğimde onları kıbleye yönelmiş halde buldum, selam verdim ve konuştum, fakat onlar benimle konuşmadılar.

Ben, "Size Allah'ın adını veriyorum, mutlaka benle konuşmalısınız" deyince, şeyh efendi başını kaldırarak "Ey Ahnef oğlu! Senin ne kadar da az işin varmış ki, bize gelmeye vakit buldun" dedi, sonra başını eğdi.

Ben onların yanında öğleni ve ikindiyi kılacak kadar durdum, bu sırada hissettiğim açlık ve susuzluk kaybolunca genç olana, "Bana faydalanacağım bir vaaz yap" dedim, o da bana, "Biz musibetlerin ehliyiz, biz de vaaz dili yok" dedi. Böylece ben onların yanında üç gün üç gece bir şey yeyip içmeden kaldım.

Üçüncü günün akşamı olunca kendi kendime, "Mutlaka bunlardan, geri kalan ömrümde faydalanacağım bir nasihat istemeliyim" diye içimden geçirirken, o genç başını bana doğru kaldırarak "Sana, bakışıyla Allah'ı hatırlatan, söz lisanıyla değil, amel diliyle vaaz eden kimselerin sohbeti gerekir" dedi. Sonra dönüp baktığımda ikisini de göremedim. O sırada lisanı halim:

« شَدّوُا الْمَطَايَا قُبَيْلَ الصُّبْحِ وَارْتَحَلوُا * وَخَلَّفُونِى عَلَى الْاَطْلَالِ اَبْكِيهَا »

"Sabahın biraz öncesinde yüklerini bağlayarak geçip gittiler,
Beni ise, harabeler üzerinde, onlara ağlar vaziyette, geride bıraktılar."
mısralarını söyledi.

Sonra şu bilinsin ki, nasihat etmek ve dinlemek kolay olup, zor olan onun kabulüdür. Allah-u Tealâ her kimin hidayetini dilemiş ve kendisi tarafından o kişi hakkında bir inayet sebkat etmiş (ezelî bir yardım kararı geçmiş) ise, mutlaka o kişiyi, dışının ve içinin ıslahı hakkında kendisine nasihat edecek olan bir zatın kapısına çekip götürür.

Böylece o kul, vaa'z-u nasihat nuruyla, herşeyden haberdar olan Allah-u Tealâ'ya ulaşma yollarına erişir de, çocuklar gibi oynayan nefsin arzusunun çukurundan yükselerek, vakar, itmi'nan ve yüce şan sahibi olan ruhun hidayet burcuna yükselir.

İşte bu ayet-i kerime, nefsin derdini de devasını da açıklamaktadır, onun ıslahı hususunda yardım, ancak Allah-u Tealâ'dandır.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu işari manaya yer vermiştir:

Eğer senden bir unutma meydana gelirse, hemen güzelce hatırlayıp iyice uyanmak suretiyle onu telafi et! Aman dikkat et ki, aynı hataya ayağın ikinci kere düşmesin, sonra tarafımızdan acıklı bir azap çekersin!

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l-Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur:

Defalarca belirtildiği üzere; mâlâya'nî şeylere daldıranlarla oturup kalkmak ve avam nâs ile sohbet etmek yasaklanmıştır. Nisbet ehli (tarikata girerek bir mürşid-i kâmile bağlı) olmayanlardan da kaçınılmalıdır.

Eğer onlarla birlikte olmak zoraki icab ederse, bu duruma düşen kişi onları uyarmalı, vaaz etmeli, sözüyle veya haliyle gücü yettiği kadar kendilerini Allah-u Tealâ'ya irşad etmelidir.

KUR'AN AYETLERİYLE ALAY EDEN KİMSELERİN KÖTÜ HALLERİNİ BEYAN EDEREK, ONLARLA OTURMAYI NEHYEDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ... (١٤٠) »

"Muhakkak O (Allah-u Tealâ) **size kitapta ' Allah** (-u Tealân)**ın ayetlerinin inkar edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman başka bir söze dalıncaya kadar onlarla** (alaycı kafirlerle) **oturmayın!' diye** (bir ayet ve hüküm) **indirmiştir."** *(Nisâ Sûresi:140 dan)*

Bu hususta diğer ayet-i kerimeler, Nisa Sûresi 140. ayet-i celile'sinin tefsirinde (R.F. 5/886) zikredilmiştir.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا
وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا
كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ
تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا
كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا
يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي
اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ
يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ
وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَاتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ
قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

Mevlâ Tealâ, Kur'an ayetlerini ta'n edenlerden yüz çevirmek gerektiğini açıkladıktan sonra, zaruret halinde veya vaaz-u nasihat yapmak için, bu gibi kimselerle birlikte olanların, onların yaptıklarından mesul olmayacaklarını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (٦٩)

KELİME MANASI (69)

(وَمَا عَلَى الَّذِينَ) **O kimseler üzerine yoktur ki,** (يَتَّقُونَ) (küfürden ve şirkten) **sakınıyorlar,** yani müttakîler üzerine yoktur, neden? (مِنْ حِسَابِهِمْ) **onların** (ayetleri inkâra dalanların) **hesabından,** ne yoktur? (مِنْ شَيْءٍ) **hiç bir şey** (mesuliyet), (وَلَكِنْ ذِكْرَىٰ)**lâkin** (onlara düşen) **hatırlatmaktır,** (لَعَلَّهُمْ) **umulur ki onlar** (inkâra dalanlar, onların öğütleriyle), (يَتَّقُونَ) (ayetler hakkında ileri geri konuşmaktan) **sakınırlar.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

(Kur'an ayetleriyle alay etmekten ve onları inkâr etmekten) **sakınanlar üzerine, onların** (inanmayanların) **hesabından hiç bir şey** (her hangi bir sorumluluk) **yoktur. Fakat** (üzerlerine düşen, alay edenlere, yaptıkları işin çirkinliğini) **hatırlatmaktır. Belki onlar** (bunların öğütleri sebebiyle utanarak veya onları üzmemek için inkâr ve alaydan) **sakınırlar.**

İ Z A H A T

Beğavî, Zâdü'l Mesîr, İbni Ebî Hatim tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celile'nin sebebi nüzûlü hakkında üç görüş vardır:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur:

"Ayetlerimiz hakkında (inkar ve istihzaya) **dalanları gördüğün zaman, onlardan yüz çevir"** ayet-i celilesi inince, müslümanlar: "Bunlar devamlı inkâr ve istihzaya daldırdıklarına göre, biz Mescid-i Haram'da nasıl oturuz ve Beyt'i nasıl tavaf ederiz?" dediler.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirerek, **"Takva üzere olanlara, ayetler hakkında batıla dalanların günahından bir mesuliyet olmadığı"** nı beyan etti.

2- Müslümanlar: "Biz, müşrikleri inkar ve istihzalarından vazgeçirmeye çalışmayıp, halleri üzere bırakırsak günaha düşeceğimizden korkarız" demeleri üzere, Allah-u Tealâ bu ayet-i celile'yi indirdi.

3- İnananlar: "Onlar inkar ve alaya daldırdıklarında yanlarından kalksak bile daha sonra onlarla birlikte oturmaktan dolayı günahkâr olacağımızdan korkarız" dediklerinde bu ayet-i celile inmiştir. İlk iki görüş, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan, üçüncüsü ise Mukatil *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

(يَتَّقُونَ) **"İttika edenler."** kavli şerifinin mukadder mef'ûlü (kimden veya neden sakındıkları) hakkında iki söz vardır:

1- Mef'ûlün, Lâfza-i Celâl olması durumunda üç tevil vardır:

a) Kafirlerin yaptığı alay ve inkardan dolayı, emir ve yasaklarına riayet hususunda Allah-u Tealâ'dan sakınanlara bir mesuliyet yoktur, velakin müslümanlara düşen, müşriklerin, istihza ve tekzibden sakınmaları ümidiyle onlara, Allah-u Tealâ'yı ve ayetlerini hatırlatmalarıdır.

b) Kıyamet gününün muhasebesinden dolayı, Allah-u Tealâ'dan sakınanlara, kafirlerin tutulacağı şiddetli ve zor hesaptan bir nasip yoktur, çünkü müttakîlerin muhasebesi, zikrâ (dünyada yaptıklarını hatırlatmak) ve tahfif (kolaylık gösterme), kafirlerin hesabı ise teşdîd ve tağlîz (zor kullanma ve katı davranma)dır.

Umulur ki kafirler bu durumu bilip de kendilerini bu zorluğa düşürecek kötülüklerden sakınırlar.

c) Kafirlerin yaptığı engellemelerden dolayı, Allah-u Tealâ'dan korkanlara bir sorgu yoktur. Velakin ey müslümanlar siz, icraattan önce onlara sözlü vaaz yapma yolunu tutun ki, bildikleri zaman belki sakınırlar.

2- Mef'ûlün, Lâfza-i Celâl'den başka olması halinde ise iki takdir vardır:

a) Şirkten sakınanlara,

b) Havz (ayetler hakkında batıla dalmak)dan kaçınanlara.

Ayet-i celilede geçen: (مِنْ حِسَابِهِمْ) **"Onların hesabından"** kavli şerifindeki zamirin mercii, bundan evvelki ayet-i celilede geçen: (خَائِضُونَ) (batıl şeylere dalanlar)dır.

Ayet-i kerime'deki hesap, ya onların kafirlikleri ve günahlarıdır veya batıla dalmalarının cezasıdır.

"Zikrâ" ifade-i celile'si, (وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ ذِكْرَىٰ) takdirindedir. Yani, "Fakat size gereken, onlara öğüt ve nasihat etmenizdir" demektir.

Onlara hatırlatılacak şeylerin ne olduğu hususunda da iki görüş vardır:

1- Genel manada vaazlardır,

2- Müslümanların, yanlarından kalkmalarının sebebini onlara açıklamalarıdır.

İmamı Mukatil'in beyanına göre, müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabı ile birlikte oturmaktan hoşlanıyorlardı, ne zaman ayetlerle alay konusuna girseler, müslümanlar onların yanından kalkıyorlardı ki bu, müşriklerin utanmalarına ve alayı bırakmalarına sebep oluyordu.

İşte bundan dolayı Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonundaki: (لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) **"Umulur ki onlar sakınırlar."** kavl-i şerifiyle; Siz onlara vaaz edin ve alaya daldıkları takdirde onlarla oturmayacağınızı ifade edin ki bu sayede belki onlar alay etmekten kaçınırlar" buyurmak istemiştir.

Buraya: "Belki bu nasihatlar sayesinde onlar azaptan korunurlar" şeklinde mana verenler de olmuştur.

Zâdü'l Mesir, Hâzin, Kurtubî ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, ulemadan bir kısmı bu ayet-i kerimenin mensuh olduğunu söylemişlerdir, zira bu, ayetleri inkar ve istihzaya dalanlarla sadece vaaz-u nasihat niyetiyle, beraber oturmanın caiz olduğunu ifade etmektedir. Sonra, Medine'de inen:

« وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ ...(١٤٠) »

"Muhakkak O (Allah-u Tealâ) **size kitapta 'Allah** (-u Tealân)**ın ayetlerinin inkar edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze dalıncaya kadar onlarla** (alaycı kafirlerle) **oturmayın!' diye** (bir ayet ve hüküm) **indirmiştir."** *(Nisâ Sûresi:140 dan)* ayet-i kerimesi bunu neshetmiştir.

Birtakım ulema bu görüşteyse de, cumhur'a göre doğru olan, bu ayetin muhkem olduğudur. Çünkü bu ayet-i celile, haber mahiyetindedir ki, nesh hükümlerde geçerli olup, haberlerde söz konusu değildir. Zaten bu ayet-i celile, herkesin kendi hesabıyla mesul tutulacağını bildirmektedir ki bu, her zaman geçerli olan bir hükümdür.

Se'âlibî tefsirinde zikredildiğine göre, mümin kişi bu ayet-i celile'nin hükmüne imtisal ederek, mülhid, zındık, cedel ve havz ehli (Allah-u Tealânın ayetleri hakkında batıl yollarla mücadeleye girişenler) ile, haklı da olsa tartışmaya girmemelidir. Nitekim:

٣٦ – عَنْ اَبِى اُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اَنَا زَعِيمٌ بِبَيْتٍ فِى رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَاِنْ كَانَ مُحِقّاً . وَبِبَيْتٍ فِى وَسَطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَاِنْ كَانَ مَازِحاً . وَبِبَيْتٍ فِى اَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ »

36 - Ebu Ümame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Haklı da olsa mücadeleyi terkeden kişiye, cennetin kenarlarında bir köşk yapılacağına, şaka için de olsa, yalanı terkedene cennetin ortasında bir köşk yapılacağına, ahlâkını güzelleştirene ise, cennetin a'lâsı** (en üstün yeri) **nde bir köşk yapılacağına ben kefilim."** *(Ebû Dâvûd, Edep:8, No:4800, 2/668, Tirmizî, Birr:58, No:1993, 4/358, İbni Mâce, Mukaddime:7, No:51, 1/19, Nesâî, Cihad:19, No:3133, 6/328)*

İŞARÎ MANALAR

Âlûsî tefsirinde, bu ve bir önceki ayet-i kerime hakkında şu işarî manalara yer verilmiştir:

"Nefislerinin sıfatlarını açıklamak ve ilim, kudret gibi vasıfları kendilerinden bilmek sebebiyle bizim ayetlerimize dalanları görürsen, onlardan yüz çevir. Çünkü onlar mahcub ve şirk içindedirler.

Yani Mevlâ'yı görmeyip nefislerini gördükleri için, Allah-u Tealâ'dan perdeli ve üstün vasıflarını Allah-u Tealâ'dan bilmeyip, kendilerinden bildikleri için manevi manada şirk içindedirler.

Fakat kendi sıfatlarından soyularak, takva sahibi olanlar üzerine, bu mahcub (perdeli)lerin hesabından bir mesuliyet yoktur, velâkin bu hallerinden onları menetmek suretiyle kendilerine nasihatta bulunmaları gerekir, ola ki bu sayede, 'Havz' dan sakınırlar."

Burada şöyle bir mana da caiz görülmüştür; "Mütecerrid (nefsani sıfatlarından arınan)lar, mahcublarla muhâlata (karışıp görüşme)leri vasıtasıyla hicaplanmaz (perdelenmez)ler. Velâkin biz onlara böyle bir nasihatta bulunduk, ola ki takvada artış kaydederler."

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu işarî manaya yer vermiştir:

Kimin eteği, cürümleri işlemekten arınmış ise, mahşer günü acılarla karşılaşmaktan uzak tutulur.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur:

Bu ayet-i celile'nin beyanı vechile; din ile istihzaya dalanlarla birlikte oturmak, şirk ve büyük günahlardan sakınmak şartıyla müminlere serbest edilmiştir. Zira geçim talebinde vesair önemli görevlerinde onlara işleri düşeceğinden onlarla tamamen ilişkiyi kesmek, umumi müslümanlara zor gelebilir.

Ama Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* böyle değildir. Zira Allah-u Tealâ kendi yardımıyla onu her şeyden müstağnî kıldığından, İslam aleyhinde bulunanlarla umumi manada birlikte olmaktan kendisini nehy etmiştir.

Mevlâ Tealâ, bundan önceki ayet-i celilelerde, ayetlerini inkar ve alaya daldıranlarla, vaaz-u nasihat etmenin dışında oturmayı menettikten sonra, dinlerini, oyun ve eğlence edinenleri tamamen terketmesini, fakat yine de nasihatı terketmemesini Habibine emretmek üzere şöyle buyuruyor:

وَذَرِالَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِباً وَلَهْواً وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَاشَفِيعٌ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَايُؤْخَذْ مِنْهَا اُولٰئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَاكَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (٧٠)

KELİME MANASI (70)

(وَذَرْ) **Terket,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (اتَّخَذُوا) **edindiler,** neyi? (دِينَهُمْ) **dinlerini,** nedir edindiler? (لَعِباً) **bir oyuncak,** daha? (وَلَهْواً) **bir eğlence,** daha o kimseleri terket ki, (وَغَرَّتْ) **aldattı,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne? (الْحَيٰوةُ) **hayat,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın,** yani dünya hayatının aldattığı kimseleri bir tarafa bırak, (وَذَكِّرْ) **vaaz et,** neyle? (بِهِ) **onunla** (Kur'an'la), niçin? (اَنْ تُبْسَلَ) **helâke teslim edilmemesi** (azaba düçar edilmemesi) **için,** kim? (نَفْسٌ) **hiç bir nefis,** Bu manaya göre (اَنْ تُبْسَلَ) mef'ûlün leh olup, (لِاَنْ لَا تُبْسَلَ) demektir. Ne sebebiyle helâke teslim olunmasın? (بِمَا) **o şey sebebiyle ki,** (كَسَبَتْ) **kazandı,** öyle nefis ki, (لَيْسَ) **olmadı,** kim için? (لَهَا) **onun için,** kimden başka? (مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **Allah'tan başka,** ne? (وَلِيٌّ) **hiç bir dost,** daha? (وَلَاشَفِيعٌ) **ne de bir şefaatçi,** (وَاِنْ تَعْدِلْ) **eğer fidye verse,** neyle? (كُلَّ عَدْلٍ) **bütün fidyeleri vermekle,** (لَايُؤْخَذْ) **alınmaz** (kabul edilmez), kimden? (مِنْهَا) **ondan,** (اُولٰئِكَ) **işte onlar** (dinlerini eğlence ve oyuncak edinenler) kimlerdir? (الَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (اُبْسِلُوا) **helâke teslim edildiler** (azaba sürüklendiler), ne sebebiyle? (بِمَا) **o şey sebebiyle ki,** (كَسَبُوا) **kazandılar** (işledikleri günahlar sebebiyle), (لَهُمْ) **onlar için vardır,** ne? (شَرَابٌ) **bir içecek,** neden? (مِنْ حَمِيمٍ) **çok sıcak sudan,** daha? (وَعَذَابٌ) **bir azap vardır,** öyle azap ki, (اَلِيمٌ) **acı verici,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** ne olmaları? (يَكْفُرُونَ) **küfreder** (inkâr ettiklerinden dolayı).

MEÂL-İ ŞERİFİ

Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) **bırak. Her türlü fidyeyi verse de kendisinden kabul edilmeyecek olan, kendisi için Allah'dan başka hiç bir dost ve**

şefaatçı bulunmayan bir nefse (her hangi bir kimseye), **kazandığı** (işlediği günahlar) **sebebiyle helâke teslim edilmemesi** (felâkete sürüklenmemesi) **için onunla** (Kur'an'la) **vaaz et.**

İşte onlar (dini eğlenceye alanlar), **kazandıkları** (günahlar) **sebebiyle helâke teslim edilmiş** (azaba maruz bırakılmış) **kimselerdir. Küfür** (inkâr) **larından dolayı onlar için hamîm** (kaynar sudan ibaret olan) **bir şarap** (içecek) **ve acı verici bir azap vardır.**

İ Z A H A T

Fahrurrâzî ve Ruhu'l Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu ayet-i celile'de terkedilmesi emredilenler, bundan iki önceki ayet-i kerime'de **"Ayetlerimiz hakkında** (batıla) **dalanlar"** buyruğuyla anlatılan kimselerdir.

Buradaki: (ذَرْ) **"Bırak"** kelimesinin manası; "Gereklerini ikame etmeleri emrolunan dinlerini oyun ve eğlence edinip, dünya hayatıyla mağrur olan kimselerden yüz çevir, onlarla hoş geçinmeyi terket, inkar ve istihzalarına aldırma ve kalbini onlarla meşgul etme!" demektir.

Yoksa bundan maksat, "Onları uyarmayı bırak" demek değildir. Zira bundan sonra Mevlâ Tealâ, **"Sen yalnız onlara, Kur'an'la vaaz et."** buyurmaktadır.

Bunun bir benzeri de:

« اُولٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ ... (٦٣) »

"İşte bunlar! Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir." *(Nisa Sûresi:63'den)* kavli şerifidir. Bilakis bundan murad, onlarla içli dışlı olmamak ve onlara hoşgörüde bulunmamaktır.

Şu bilinsin ki Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, iki sıfatla mevsuf olan kimseleri terketmesini emretmiştir:

1- Dinlerini oyun ve eğlence edinmeleridir. Bu sıfatın izahı hususunda bir kaç vecih vardır:

a- Onlar, mükellef tutuldukları ve davet olundukları dinleri olan din-i İslamı, oyun ve eğlence edinmişlerdir, zira onlar, o dinin hükümlerini maskaralığa almış ve onunla alay etmişlerdir.

b- Onlar, putlara tapmak gibi oyun ve eğlence kabilinden olan şeyleri kendilerine din edinmişlerdir, nitekim Dahhâk *(Rahimehullah)* tan, ayet-i celilenin iniş sebebi olarak nakledilen şu rivayet bu manayı teyid etmektedir:

Kureyş kafirleri, Mescid-i Haram'daki putlarını Harem-i Şerif'in ağaçlarına yaslayıp, onlara küpe taktılar, deve kuşu yumurtalarını da boyunlarına astılar. Bunun üzerine Allah-u Tealâ;

(وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِباً وَلَهْواً) **"Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri bırak"** meâlindeki bu ayet-i celileyi indirdi.

c- Bazı müfessirler buraya "Dini, oyun ve eğlenceden ibaret olan işlerin mecmu'u yaptılar" diye mana vermişlerdir ki,

Putların yanındaki eğlenceleri, ziyaret mevsimlerinde kurdukları panayırlarda eğlence merasimleri tertip etmeleri ve Ka'be'nin yanında ıslık çalıp, alkış tutarak dolaşmaları bunun başlıca örneklerindendir. Nitekim;

« وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ... (٣٥) »

"Onların Beyt (Ka'be'n)in yanındaki duaları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka değildir." *(Enfâl Sûresi:35'den)* ayet-i celilesi bu hakikate temas etmektedir.

d- Kafirler: "**Sâibe** (put namına serbest bırakılan ve sütünden yalnızca misafirlerin faydalandığı develer)" ve, "**Bahîre** (beş kere doğuran ve beşinci yavrusu erkek olan develer)"i haram kılmak gibi, sırf şehvet ve arzularına göre Allah-u Tealâ'nın dini hakkında hüküm veriyorlar, din konusunda hiç ihtiyatlı davranmıyorlar ve böyle önemli bir mevzuda sırf taklitle iktifa ediyorlardı.

Bundan dolayı Allah-u Tealâ, onlar hakkında;

(الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا) **"Dinlerini oyun ve eğlence edinenler."** tabirini kullanmıştır.

e- İbni Abbâs *(Radıyallahu Anhuma)*, Kelbî ve Ferrâ *(Rahimehumellah)* burada şunu demişlerdir: Allah-u Tealâ her kavme, kendisine saygı duyacakları, kendisinde namaz kılıp, Allah'ın zikriyle mamur kılacakları bir bayram vermiştir. Sonra müşriklerden ve ehli kitaptan olan bir çok insanlar, bu bayramlarını oyun ve eğlenceye çevirerek, onlarda hiçbir dînî mahiyet bırakmamışlardır.

Müslümanlarsa böyle değildir, çünkü onlar, kendilerine ait olan cuma, Fıtır ve Edhâ (Ramazan ve Kurban) Bayramlarında, cuma ve bayram namazlarında cemaatte hazır bulunmak, bayram namazlarına gelirken yolda, arefe ve Kurban Bayramı günlerinde farz namazların akabinde tekbir getirmek, fitre vermek vesair sadaka ve hayırlarda bulunmak, kurban kesmek gibi dini vazifeleri ifa ederek, bayramlarını, Allah-u Tealâ'nın meşru kıldığı şekilde bayram edinmişlerdir.

f- Hâzin tefsirinde zikredildiğine göre, kafirler Kur'an'ı işittikleri vakit, oyun ve eğlenceye dalarak gürültü patırtı ederler, böylece insanların ondan etkilenmesine mani olmaya çalışırlardı.

g- Doğruya en yakın görüş bu olup, buna göre hakiki dindar kimse, kendi dininin hak, doğru ve gerçek olduğuna dair delil bulunduğu için dinine yardım eden kimsedir. Ama, makam ve riyaset elde etmek, hasmına üstün gelmek ve mal yığmak için dinlerine yardım edenler, dünyaları için dinlerine yardım etmiş demektir. Halbuki Allah-u Tealâ;

« اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ... (٢٠) »

"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir." *(Hadîd Sûresi:20'den)* gibi bir çok ayet-i kerimesinde dünyanın bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğuna hükmetmiştir.

Dolayısıyla, **"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen, kendilerini dünya hayatı aldatmış bulunan kimseleri bırak!"** kavli şerifinden maksat, dinini, dünyasını elde etmeye vesile ve âlet edinen kimselere bir nevi işaret etmektir. İnsanların ekserisinin hali düşünülse, onların bu sıfatla vasıflanmış olup, bu hükme dahil oldukları görülür.

2- Kendilerini dünya hayatı aldatmış olmasıdır. Bu da, geride zikredilen vecihlerin sonuncusu olan (f) maddesindeki görüşü kuvvetlendirmektedir. Buna göre Mevlâ Tealâ sanki;

"Dünya hayatı onları mağrur ettiği için dinlerini oyun ve eğlence ittihaz etmişler, dünya sevgisi kalplerini isti'lâ ettiği için de, dinin hakikatinden yüz çevirmiş, böylece dünya malını elde etmek için zavahiri tezyin (dış görünüşlerini süslemek)le iktifa etmişlerdir" buyurmak istemiştir.

Se'âlibî tefsirinde zikredildiğine göre, akıllıların en akıllısı, ölümü gözünün önüne getirerek, ahiretine yönelen ve ahmakların aldandığı gibi dünyanın yaldızlarına aldanmayıp bilakis tek derdini ahireti olarak görendir.

Nitekim:

٣٧- عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا وَاحِداً كَفَاهُ اللهُ مَا اَهَمَّهُ مِنْ اَمْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ تَشَاعَبَتْ بِهِ الْهُمُومُ لَمْ يُبَالِ اللهُ فِى اَىِّ اَوْدِيَةِ الدُّنْيَا هَلَكَ »

37- İbni ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Her kim dertleri bir dert yaparsa** (o dert de Allah-u Tealâ'yı bilme ve razı etme derdi olursa), **Allah** (-u Tealâ) **o kişinin dünya ve ahiret hususundaki mühim işlerine kâfi gelir** (onu kimseye muhtaç etmez), **her kimin de dertleri çeşitli olursa, o kişi, dünyanın hangi vadisinde helâk olsa Allah** (-u Tealâ) **ona aldırmaz** (Allah-u Tealâ'dan başka dertleri olanlar hangi derde düşseler, Allah-u Tealâ, onları kurtarmaz)." *(Hakim, el Müstedrek : 4/328-329, İbni Mâce, Zühd:2, No:4106, 2/1375)*

Mâverdî, Hâzin, Beydâvî, Cemel ve Bahru'l-Muhît tefsirlerinde zikredildiğine göre, Katâde ve Süddî *(Rahimehumellah)*; bu ayet-i celilenin, "Seyf (müşriklerin bulunduğu yerde öldürülmesini emreden, Tevbe Sûresinin 5.) ayeti" ile nesholunduğuna hükmetmişlerdir.

Tabi ki onların bu hükmü, ayet-i celileyi "Bu kişileri terket, onlara dokunma, taarruzda bulunma, işlerine karışma" gibi manalarla tefsir etmelerine göredir. Yoksa bu ayet-i kerimeyi;

« ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً (١١) »

"Tek başıma yarattığım kişiyi bana bırak!" *(Müddessir Sûresi:11),*

« ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٣) »

"Bırak onları; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. (Kötü sonucu) **yakında bilecekler!"** *(Hicr Sûresi:3)* ayeti celileleri gibi, tehdit manasına yorsalar mensuh demezlerdi. Nitekim İmam-ı Mücahid bu şekilde anlamış ve buna göre ayet-i celile'yi muhkem kabul etmiştir.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, dinlerini, oyun ve eğlence edinen bir kavmi zemmetmiştir.

Bu zamanda onlar, (tasavvuf ehli sayıldıkları halde) semâ' ashabı (nağme dinlemeye düşkün kimseler), def ve zurna ehlidir. Hizlân (Allah-u Tealâ'nın muvaffak kılmasından mahrum olmak)dan Allah-u Tealâ'ya sığınırız.

« مَا الدِّينُ بِالدُّفِّ وَالْمِزْمَارِ وَاللَّعِبِ * لٰكِنَّمَا الدِّينُ بِالْقُرْاٰنِ وَ الْاَدَبِ »

"Din; def, zurna ve oyunla değildir,
Lakin din, Kur'an ve edepledir."

Sâvî tefsirinde zikredildiğine göre, İslam dinini oyun ve eğlenceye çeviren ve onda olmayan şeyleri ona katan herkes bu ayetin umumi tehdidine dahildir.

Nitekim Haricîler ve salihlere intisab iddiasında olanların (tarikat ehli geçinenlerin) bazısı bu durumdadır. Çünkü onlar, Allah-u Tealâ'ya ulaştıran tarikatı davul ve zurnaya çevirdiler ve Allah'ın dininde helal olmayan birtakım işler icat ettiler.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, **"Sen, yalnız onunla öğüt ver"** buyurmuştur, müfessirler burada: (به) kelimesindeki zamirin mercii hususunda birkaç görüş üzere ihtilaf etmişlerdir:

1- Bu zamir, Kur'an'a raci olup, mana;

« ... فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ (٤٥) »

"Sen, Kur'an'la, tehdidimden korkanlara öğüt ver!" *(Kaf Sûresi:45'den)* ayet-i celilesinin ifade ettiği şekildedir.

2- Mevlâ Tealâ, **"Dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen .... kimseleri bırak"** kavli şerifiyle, din olarak kabul etmeleri ve doğruluğuna itikat etmeleri gereken dini kastetmiştir. Buna göre zamir, bahsedilen "Din"e gidebilir ki o zaman mana; "Yalnız bu din ile vaaz-u nasihat yap!" demek olur.

Zamirin, kendinden önce geçenlerin en yakınına irca' edilmesi gerekir, burada da zikredilenlerin en yakını "Din"dir.

Ayet-i celilede geçen: (اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ) **"Ta ki hiçbir kimse kazandığı yüzünden helâke sürüklenmesin"** kavli şerifindeki: (اِبْسَالْ) "İbsâl" fiilinden evvel (لا) harfi gizlidir ki, (اَنْ لاَ تُبْسَلَ) takdirindedir. Nitekim:

(...يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا... (١٧٦)) **"Allah size, sapıtmayasınız diye beyan ediyor."** *(Nisa Sûresi:176'dan)* kavli şerifindeki: (تَضِلُّوا) fiilinden önce de bu durum söz konusudur. Burada: (كَرَاهَةَ) veya (مَخَافَةَ) gibi muzaflar da takdir edilebilir.

(اِبْسَالْ) kelimesinin aslı; men etmek, yasaklamak manasındadır. Nitekim: (هٰذَا عَلَيْكَ بَسْلٌ) tabiri "Bu sana yasak ve sakıncalıdır" demektir. Hasmına karşı imtina' (korunma) sahibi olduğu için yahut yüzünü çok ekşittiği (vakarlı ve dokunulmaz göründüğü) için, cesur kimseye de, (اَلْبَاسِلْ) denilir.

Bundan sonra: **"Ta ki hiçbir kimse kazandığı yüzünden helâke sürüklenmesin"** kavli şerifi hakkında ulema sekiz türlü mana vermişlerdir:

1- "Her nefis dünyada kazandığı şeyler sebebiyle helâke teslim olunmasın" yani "Muradından men olunup (isteği verilmeyip), yardımsız bırakılmasın ve tehlikeye maruz kalmasın" demektir. Bu mana Hasen, Mücahid, Ikrime ve Süddî *(Radıyallahu Anhum)* Hadaratından nakledilmiştir.

2- "Hiç bir nefis hapsolunmasın (cehennemde alıkonulmasın)." Bu mana Katâde *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir.

3- "Rezil-ü rüsvay olmamaları için" şeklindeki mana, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklolunmuştur.

4- İbni Zeyd'in beyanına göre; "Yaptığıyla yakalanmasın" demektir.

5- Kelbî'den; "Cezalandırılmasın" manası gelmiştir ki bu mana, İbni Sâib ve Kisâî'den de menkuldür.

6- Ferrâ, buraya; "Rehin alınmasın" şeklinde bir mana vermiştir ki bu, "Herhangi bir kimse dünyada kazandığı şeyler sebebiyle cehennemde rehin tutulmasın" demektir. Bundan dolayı, avını rehin almış gibi kaçırmayan aslana: (اَسَدٌ بَاسِلٌ) denilir.

Nitekim İbni Kesir *(Rahimehullah)* bunu:

(كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ) **"Her nefis, kazandığı şey mukabilinde bir rehindir"** *(Müddessir Sûresi:38)* ayet-i kerimesine benzetmiştir.

7- Dahhâk buraya; "Yakılmasın" manasını vermiştir.

8- (اِبْسَالْ) kelimesine "Tahrim" manası da verilmiştir ki bu, "Kurtuluş ve cennete girmek ona haram kılınmasın" anlamına gelir.

Bütün bu manaların birleşeceği hulâsa meal; "Onlara Kur'an ile ve dinin gerekleriyle vaaz-u nasihatta bulun! Ola ki onlar, cinayet (işledikleri suç)ları yüzünden cehennemde hapsolunmaktan endişe eder de, şirk ve sair günahlardan sakınırlar" şeklindedir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ: (لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيٌّ وَلاَ شَفِيعٌ) **"O nefs için Allah (-u Tealâ) dan başka, ne bir dost ne de bir şefaatçı yoktur"** kavli şerifiyle, helâke teslim edilen kişinin bu iflasının sebebini açıklamış olmaktadır. Zira o gün Allah-u Tealâ'dan başkasının, O'nun izni olmadan hiçbir şekilde şefaat ve yardım hakkı yoktur.

Bu gibi kişilere Allah-u Tealâ'nın kendisi yardım etmeyeceğini beyan buyurduktan sonra, O'nun dışında ne melek, ne peygamber, ne de bir velinin şefaatı söz konusu olamayacağından, bu kişilerin her yönden kurtuluş ümidinden mahrum oldukları sabit olmuş demektir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, kurtuluş çarelerinden biri olan fidye verme yolunun da kapalı olduğunu beyan etmek üzere:

(وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لاَ يُؤْخَذْ مِنْهَا) **"O kişi, bütün varını fidye olarak verse, yine ondan alın**(ıp kabul olun)**maz"** buyurmuştur ki, bu cümle-i celîle'de geçen, (عَدْلٌ) fidye demektir. Buradaki: (اُخِذْ) kelimesi de:

(وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ) **"O, sadakaları alır."** *(Tevbe Sûresi:104'den)* kavli şerifinde olduğu gibi, "Kabul etme" manasındadır.

Bu ayet-i celileden maksat, inkâr ve isyan yüzünden kendini helâke teslim etmiş olan kişiye bütün kurtuluş yollarının kapalı olduğunu beyan etmektir. Şöyle ki; o kişinin başından bu belayı kaldıracak hiçbir veli (dost) bulunmadığı gibi, kendisine şefaat edecek hiçbir aracı da bulunmayacaktır.

Kabul edildiğinde kurtuluşa vesile olacak bir fidye de bulunmadığı, hatta Allah-u Tealâ'nın azabından kurtulmak için bütün dünya fidye olarak verilse bile o azaptan kurtulma hususunda kişiye fayda vermeyeceği açıklanmıştır.

Dolayısıyla dünyada kurtuluş sebebi olan ve bazı mühim işleri çözen bu üç şeyin ahirette kafirler hakkında kesinlikle hiçbir şey ifade etmeyecekleri sabit olmuştur.

Bu durumda, rehin tutulma, hapsedilme ve teslim edilme demek olan **"İbsal"**den başka birşeyin bulunmadığı gerçeği ortaya çıktığına göre, kafir olan nefsi, Allah-u Tealâ'nın azabından kurtarabilecek hiçbir şey yoktur.

Bunu bilen kişi azabın keyfiyetini düşündüğünde, Allah-u Tealâ'ya karşı isyana kalkıştığı zaman neredeyse tir tir titrer bir hal alır. İşte bu ayet-i celile, puta tapanların temel kaidelerinden olan "Aracıların şefaatıyla ahirette kurtuluş veya Allah-u Tealâ'ya fidye takdim etme" gibi batıl esasları iptal etmekte olduğu gibi, dini bir esası da takrir etmek (yerleştirmek)tedir ki o da şudur:

Ahirette kurtuluş, Allah-u Tealâ'nın rızasını elde etmek ve O'na yakınlık kazanmak, ancak kendisinin, peygamberlerinin diliyle meşru kıldığı iman ve nefsi tezkiye eden salih amelle hasıl olur.

Ama nefsini şirk ve günah çukuruna gömen, kötülükleri irtikabı sebebiyle kendisini azaba teslim eden, Allah'ın dinini eğlence ve oyun kabul edip

dünya hayatıyla mağrur olana hiçbir şefaat fayda vermeyeceği gibi kendisinden hiçbir fidye de kabul olunmaz.

Ancak burada müminler hakkında şefaatın inkârı söz konusu değildir. Nitekim Allah-u Tealâ'nın izniyle, peygamberlerin, âlimlerin ve şehitlerin şefaatının makbul olacağı hususunda birçok sahih hadisi şerifler mevcuttur. (Bak! R.F. 1/322-324, 580-583)

Daha sonra Mevlâ Tealâ, bu "İbsal"in, kendi kötü işleri sebebiyle olduğunu açıklamak üzere; (أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا) **"İşte onlar, kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir."** buyurmuştur ki bu, şu manaya gelmektedir:

"Dinlerini alay ve eğlence edinerek dünya hayatıyla mağrur olanlar, sevaptan mahrum edilen, azaba teslim edilen ve saadet yurdundan menedilen kimselerin ta kendileridir.

Bunun da sebebi, işlemiş oldukları günahlar ve isyanlardır, o derece ki hataları onları her taraflarından çepeçevre kuşatmış ve alaya aldıkları dinlerinde bulunan hiçbir caydırıcı tehdide aldırış etmemişlerdir.

Halbuki o dini ciddiye alıp inceleselerdi, kendilerini o çirkin amellerden dönmeye irşad edecek ve yanlış inançlarından onları döndürecek nice hakikatlere ulaşırlardı."

Mevlâ Tealâ ayet-i celilenin sonunda, bu kişilerin ahirette karşılacakları cezayi beyan etmek üzere: (لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ) **Onlar için, inkâr etmekte oldukları şeylerden dolayı kaynar su ve acı verici bir azap vardır."** buyurmuştur.

"Hamîm" hararette son dereceye ulaşmış kaynar bir sudur ki, karınları onunla kaynar ve bağırsakları onunla parçalanır.

"Azab-ı elîm" den maksat; hayatları boyunca ısrar ettikleri küfürleri sebebiyle bedenlerini tutuşturan, acısı şiddetli bir ateştir.

Hulâsa; onların, kafirlikte sabit olmaları fıtratlarını bozmuş, bu sebeple onlarda, hakka ve hayra bir isti'dad kalmamıştır.

Bunda, Kur'an'ı kendisine imam, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sünnetini de rehber edinen kimseler için büyük bir ibret vardır. Çünkü, Kur'an'ı iyi anlayıp, İslamın ismiyle yetinmeyen gerçek müslüman, kuruntu ve evhama kapılmaz ve Allah-u Tealâ'nın izni olmadan birtakım yardımcıların aracılığına güvenmez.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ'nın ayetlerini inkâr edip onlarla alay etmek kafirliğin ta kendisidir, küfrün akıbeti ise azab-ı elîmdir. Yine böylece günahlara ısrar etmek de günahkâr müminlerin çoğunu kafir olarak ölmeye götürmektedir, bundan Allah-u Tealâ'ya sığınırız.

Ebû İshak el-Fezârî *(Rahimehullah)* ın şöyle anlattığı nakledilmiştir: Bir adam, yüzünün yarısı örtülü olarak bizim meclisimize sıkça gelirdi. Ben ona, "Sen bizim yanımıza yüzünün yarısı örtülü olarak çok geliyorsun, bunun hikmetini bana anlat" dedim. O da, "Bana eman (anlattığımda bana zarar gelmeyeceğine dair güvence) verir misin?" dedi.

Ben, "Evet" deyince, o: "Ben nebbaş (kefen soyucu) idim, bir kadın defnedildiğinde onun kabrine varıp eşeledim, kerpiçlere ulaştıktan sonra elimi en üst kefene uzattım, onu açtıktan sonra ikinci sargıya el uzattığımda o da çekmeye başladı.

Ben, 'Sen beni yeneceğini mi sandın?' diyerek diz üstü çöktüm ve son kat kefeni çekiştirirken, elini kaldırıp bana bir tokat attı." diye anlattı. Bir de yüzünü açtığında beş parmağın izi suratına çıkmıştı. (Ondan dolayı sohbetlere yüzü peçeli geliyordu).

Ebû İshak şöyle devam etti: "Bunun üzerine ben ona 'Sonra ne yaptın?' diye sorunca"; "Kefeninin katlarını geri örttüm, sonra toprağı üzerine kapatırken yaşadığım müddetçe bir daha kefen soymayacağıma dair kendi kendime söz verdim." diye cevap verdi.

Ben bu kişinin halini,Evzâ'î *(Rahimehullah)* a mektupla bildirdiğimde o bana "Yazık sana! Sen ona Ehl-i sünnet'ten ölüp de mezarında yüzü kıbleye dönük olarak kaç kişiyi bulduğunu sor" diye yazdı. Ben de ona, bu durumu sorunca o, "Ekserisinin yüzü kıbleden döndürülmüştü" dedi.

Ben, bu haberi Evzâ'î *(Rahimehullah)* a bildirmem üzere, bana gönderdiği mektupta üç kere: (انّا لله وانّا اليه راجعون) dedikten sonra, "Yüzü kıbleden çevrilenler; sünnetin gayri üzere ölenlerdir" diye yazdı ve sünnetten, İslam dinini kastetti. Yani bu haberi, "Dünyada müslüman görünenlerin ekserisi, dünyadan, İslam dininin dışında ayrıldılar" şeklinde yorumlayarak derin üzüntüsünü belirtti. Allah-u Tealâ'dan afv-u mağfiret ve rızasını dileriz. Âmin!

İŞÂRÎ MANALAR

Mehâyimî tefsirinde bu ayet-i celile'ye şöyle mana verilmiştir: "Dünya işlerini dinleri haline getirenleri terket. Çünkü onlar dünyayı saadetin sonu kabul ettiklerinden, dünya işleri de oyun ve eğlenceden hariç olmadığı için onların dinleri de oyun ve eğlence haline dönüşmüştür.

Bu gibi kimseler tüm mutluluğun dünya lezzetlerinde olduğunu sanarak dünya hayatıyla aldandıklarından bunlarla birlikte olan kişiler de onların huylarına meylederek Allah'ın ayetleri hakkında düşünmez ve onlarla amel etmeye iltifat etmez bir hal takınırlar.

Nihai hedefi oyun ve eğlenceden ibaret olan dünya saadeti ile mağrur oldukları için, hakiki saadetten uzak olan bu kişiler, kesbettikleri bu aldanmayla birlikte ahireti inkâr ve haram şehvetlere düşkünlükleri yüzünden, hiçbir şeyin engelleyemeyeceği şekilde helâke teslim edilmişlerdir.

Onlar için, yaptıklarına uygun bir ceza olmak üzere, içtikleri haram içkilerin karşılığı, bağırsaklarını parçalayacak derecede kaynar bir içecek, dünyada tattıkları yasak şehvetlere mukabil de canlarını yakacak bir azap vardır."

Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda, "Hamîm şarabını"; "Müminlerin oradaki sevincinden kafirlerin duyacağı üzüntüyle" , "Azab-ı elîmi" de; "Müminlerin Allah katındaki makamlarının yüksekliğini gören kafirlerin çekeceği ızdırap" la tevil etmiştir.

Âlûsî tefsirinde bu ayet-i celile hakkında şu işarî manalar kaydedilmiştir: **"Âdetleri oyun ve eğlence olanları terket!"** çünkü onlar içlerinde kök salan kötü huyları sebebiyle tehditleri duyup tesirlenmekten perdelenmişlerdir.

"Herhangi bir nefis, yaptıkları sebebiyle perdelenmesin" yani yaptığı kötülükler kendisi için bir meleke (âdet ve alışkanlık) haline gelmesin diye Kur'an'la vaaz et.

Daha açık bir ifadeyle; "Dinleri oyun ve eğlence olmayanlara vaaz et ki dinleri bu hale dönmesin. Ama bu raddeye varanlara zaten öğüt kâr etmez" demektir.

"İşte onlar, kazandıkları sebebiyle perdelenen kimselerdir. Onlar için hamîm'den bir şarap vardır." ki o, kemâlât kazanmaya ve manevi olgunluğa erişmeye son derece istekli olmaktır. **"Ve azab-ı elîm vardır"** ki o da, kazandıkları sebebiyle perdelenmeleri yüzünden kemâlâttan mahrum kalmalarıdır.

Nîsâbûrî tefsirinde zikredildiği üzere; bu ayet-i celileye şu işarî mana verilmiştir: **"Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri terket!"** Çünkü onların hırka giyip mürid kılığına girmelerinden maksatları, ancak dünyayı kazanmak ve halkın kendilerini kabul etmesini sağlamaktır.

"Kur'an'la vaaz et ki, herhangi bir nefsin isti'dâdı tamamen iptal edilmesin."

"Allah dostlarının vusul ve visal (Allah-u Tealâ'ya kavuşma, manen ulaşma) makamlarını inkar etmeleri yüzünden, onlar için can yakıcı bir azap vardır."

Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu işârî manaya yer vermiştir:

Onları seçtikleriyle başbaşa bırak! Çünkü biz onlara öyle gizli tuzaklar hazırladık ki, başlarına, onları musallat ettiğimizde vehim ve ğılzat humarını (hakikatı anlayınca ayıldıklarında, dünyada daldırdıkları din aleyhtarı bozuk düşünceleri ve Allah dostlarına karşı takındıkları sert tavırlarından elde ettikleri keyiflerini) bozacağız.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: Kafirler, inkarları sebebiyle, karınlarında kaynayan hararetli su ile bedenlerini yakan ateş arasında acıklı bir azaba çarptırılacaklardır.

Bu ayet-i celile'de işaret edildiği üzere; şeyh olan veya vaaz eden kişi, müridlerinin son derece sâfî (mâsivâdan arınmış) olduğunu görse de nasihatta bulunmaktan usanmamalı, mürit de, nefsini tasfiye hususunda ulaşabileceği

son noktaya ulaşsa da yahut nefsi ona, ne kadar istikamet üzere olduğunu gösterse de tasfiye ve teşmîr (nefsini kötü huylardan arındırmak için kolu paçayı sıvamak)tan bıkmamalıdır.

Çünkü Mevlâ Tealâ: (وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لاَ يُؤْخَذْ مِنْهَا) "(Nefis) **her türlü adaleti gösterse de ondan kabul edilmez.**" buyurmuştur.

Ebû Hafs-ı Nîsâbûrî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

Her kim devamlı bir şekilde nefsini itham etmez, bütün hallerinde ona ters çıkmaz ve onu her daim istemediği şeylere sevketmezse aldanmış olur.

Her kim nefsinin herhangi bir halini güzel görürse, muhakkak o nefis kendisini helak etmiş olur.

Akıllı bir kişi nasıl nefsinden razı olabilir ki, kerim (İbrahim *(Aleyhisselâm)*) oğlu, kerim (İshak *(Aleyhisselâm)*) oğlu, kerim (Ya'kub *(Aleyhisselâm)*) oğlu, kerim (Yusuf *(Aleyhisselâm)*) bile:

(وَ مَا اُبَرِّئُ نَفْسِي اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ (٥٣) **"Ben nefsimi temize çıkaramam. Şüphesiz nefis elbette kötülüğü çokça emredicidir."** *(Yusuf Sûresi:53'den)* demiştir.

Ebû Hafs-ı Nîsâbûrî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle devam etmiştir:

Kırk senedir nefsim hakkındaki itikadım, Allah-u Tealâ'nın bana gazap nazarıyla baktığıdır. Amellerim de bunu göstermektedir.

Cüneyd *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Nefsin, Rabbine itaat hususunda ne kadar senin sözünü dinlese de, sen ona aldanma!

Ebû Süleyman-ı Dârânî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Göz açıp kapayacak kadar az bir zaman dahi nefsimden razı olmadım.

Daha bir çok sözler, ehlullah'ın, nefislerinden razı olmadığına ve ortaya attığı tasfiye haliyle kanaat etmediklerine delalet etmektedir.

Kutb İbni Meşîş *(Kuddise Sırruhu)*, tilaveti sırasında bu ayet-i kerime'ye ulaşınca, vecd'e gelerek hislerini durduracak şekilde büyük bir hal onu kapladı ve sağa sola doğru sallanmaya başladı.

Yakınında olan bir dağ da onunla beraber sallanmaya başladı. Allah-u Tealâ onların zikirleriyle bizi menfaatlandırsın. Amin!

Eğer "Arif olan zat, Allah-u Tealâ'yı müşahededе fani (eriyip gitmiş) olduğu için onun itham edeceği bir nefsi zaten kalmamıştır" diyecek olursan, ben derim ki: "Kamil bir arif o kimsedir ki, cem'i, fark'ına farkı da cem'ine hicab olmaz (Mevlâ Tealâ'yı müşahedesi mahlukatı görmesine, yaratıkları görmesi de Mevlâ Tealâ'yı müşahedesine engel olmaz).

Böyle bir zat, Mevlâ Tealâ'dan gayrını görmeye yönelirse, nefsinin sonsuz noksanlıklarla sıfatlanmış olduğunu görür. Bundan dolayı büyükler şöyle demişlerdir:

« لِلنَّفْسِ مِنَ النَّقَائِصِ * مَا لِلّٰهِ مِنَ الْكَمَالَاتِ »

"Allah-u Tealâ'nın ne kadar kemalatı varsa, nefsin de o kadar noksanlıkları vardır."

Nefis ne kadar temizlense de, onun bu temizliği kabul edilmez. Ama cem' vasfına bakarsa, nefsini Mevlâ Tealâ'nın huzurunda toplanmış olduğu halde sonsuz kemalata sahip olarak görür de, Allah-u Tealâ'nın Rubûbiyyetinin azameti karşısında kendi ubûdiyyetini görmez olur.

Fakat, kemal sahibi olduğu için Mevlâ Tealâ'nın azametini müşahede etmesi, yaratıklarını görmesine engel olmaz. Nitekim Tâcuddîn ibni Atâillah el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)* "El-Hikem" isimli eserindeki şu sözleriyle bu manaya işaret etmiştir:

« لَا نِهَايَةَ لِمَذَامِّكَ اِنْ اَرْجَعَكَ اِلَيْكَ * وَلَا تَفْرُغُ مَدَائِحُكَ اِنْ اَظْهَرَ جُوْدُهُ عَلَيْكَ »

"Seni sana bırakırsa, kötülüklerinin sonu yoktur. Fazl-u keremini senin üstünde ızhar ederse o zaman da iyiliklerin son bulmaz."

DİNİ, OYUN VE EĞLENCE EDİNENLERİ DOST EDİNMEMEK GEREKTİĞİNİ VE ONLARIN AHİRETTEKİ KÖTÜ HALLERİNİ BEYAN EDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَاتَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَكُمْ هُزُوًا وَّلَعِبًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ (٥٧) »

"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun (konusu) **edinenleri ve kâfirleri dostlar edinmeyin. Eğer** (gerçekten) **mümin kimselerseniz** (kâfirlerle dostluk hususunda) **Allah'tan korkun."** *(Maide Suresi 57)*

« وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ النَّارِ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيْضُوْا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ (٥٠) الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَهْوًا وَّلَعِبًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسٰىهُمْ كَمَا نَسُوْا لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا وَمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ (٥١) »

"Cehennem ehli, cennet ashabına; 'Sudan veya Allah'ın sizi rızıklandırdıklarından biraz da bize akıtın!' diye nida ederler. Onlar da: 'Allah bunları kafirlere haram kılmıştır', derler.

O kafirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de, dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günlerine kavuşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkâr eder oldukları gibi biz de, bu gün onları unuturuz (terkederiz)**."** *(A'râf Sûresi:50-51)*

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ (١٣) »

"Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kafirlerin, kabir ehlin (in dirilmesin)**den ümit kesmesi gibi ahiretten ümit kesmişlerdir."** *(Mümtehine Sûresi:13)*

ALLAH'U TEALÂ'DAN BAŞKA HİÇBİR VELİ VE ŞEFAATÇI BULUNMADIGI VE HİÇ BİR FİDYENİN KABUL OLUNMAYACAGI:

« وَ اتَّقُوا يَوْماً لَا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَاهُمْ يُنْصَرُونَ (١٠٧) »

"Ve öyle bir gün (ün hesap ve azabın) **dan korkun ki,** (o günde) **hiç bir şahıs** (imanlı kişi), **hiç bir kimsenin** (imansız kişinin) **namına en ufak bir şey ödeyemez. Ve ondan** (imanlı kişiden, imansız kişi hakkında) **herhangi bir şefaat** (yardım) **kabul edilmez. Onlar** (kafir olan kişiler Allah-u Tealâ'nın azabından kurtulmak için) **hiç bir şekilde yardım da olunmazlar."** *(Bakara Sûresi:48)*

« وَ اتَّقُوا يَوْماً لَا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَاهُمْ يُنْصَرُونَ (١٠٧) »

"Ve öyle bir gün (ün azabın) **dan sakının ki,** (o günde) **hiç bir şahış, hiç bir şahıs için, hiç bir şey ödeyemez** (kimse kimsenin yerine hiç bir şey yapamaz) **ve ondan** (kimseden) **hiç bir fidye kabul edilmez ve ona** (hiç bir kişiye) **hiç bir şefaat** (yardım) **da fayda vermez ve onlar** (hiç bir şekilde) **yardım da olunmazlar."** *(Bakara Sûresi:123)*

« ... وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ »

"Sizin için, Allah'tan başka ne bir veli, ne de bir yardımcı yoktur." *(Bakara Sûresi:107'den, Tevbe Sûresi:116'dan, Ankebût Sûresi:22'den, Şûra Sûresi:31'den)*

« ... مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (١٢٠) »

"Senin için, Allah'tan (gelecek azaptan seni kurtaracak) **ne bir veli, ne de bir yardımcı yoktur."** *(Bakara Sûresi:120'den)*

« وَ اَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (٥١) »

Ayet: 70

"Kendileri için O'ndan (Rablerinden) **başka ne bir dost ne de bir şefaatçı olmadığı hâlde, Rablerin** (in huzuru manevisin) **e haşrolunacak** (toplanacak)**larından korkanları onunla** (Kur'an'la) **inzar et** (uyar)**.Umulur ki** (küfür ve isyanlardan) **sakınırlar."** *(En'âm Suresi:51 den)*

« ... وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ... (٧٠) »

"Onlar için, Allah'tan başka velilerden (bir fert dahi) **yoktur."** *(Hûd Sûresi:20'den)*

« ... وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ (١١٣) »

"Sizin için, Allah'tan başka velilerden (bir fert bile) **yoktur. Sonra yardım olunmazsınız."** *(Hûd Sûresi:113'den)*

« ... مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ (٣٧) »

"Senin için, Allah'tan (gelecek azaptan seni kurtaracak) **ne bir veli, ne de bir koruyucu yoktur."** *(Ra'd Sûresi:37'den)*

« ... مَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ ... (٢٦) »

"Onlar için, O'ndan (Allah'tan) **başka hiçbir veli yoktur."** *(Kehf Sûresi:26'dan)*

« ... مَا لَكُم مِّن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (٤) »

"Sizin için, O'ndan (Allah'tan) **başka ne bir veli, ne de bir şefaatçı yoktur. Hala düşünmeyecek misiniz?"** *(Secde Sûresi:4'den)*

« ... وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (١٧) »

"Kendileri için, Allah'tan başka ne bir sahip, ne de bir yardımcı bulamazlar." *(Ahzab Sûresi:17'den)*

« ... مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ (١٨) »

"Zalimler için ne müşfik bir yakın, ne de itaat edilecek (sözü dinlenecek) **bir şefaatçı yoktur."** *(Mümin Sûresi:18'den)*

« وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ اللهِ ... (٤٦) »

"Onlar için, Allah'tan başka kendilerine yardım edecek velilerden (bir tane bile) **yoktur."** *(Şûra Sûresi:46'dan)*

Bu hususta diğer bazı münasip ayet-i kerimeler, Bakara Sûresi: 255. ayet-i kerimenin münasiplerinde zikredilmiştir. Burayla birlikte mutâlâ'a oluna!.

Mevlâ Tealâ, dinlerini oyun ve eğlence edinen kafirlerin cehennemde hapsolunacaklarını beyandan sonra, din yerine koydukları putperestliği red ve iptal etmek üzere şöyle buyuruyor:

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَالَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰيـنَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٧١)

KELİME MANASI (71)

(قُلْ) **Habibim de ki,** (اَنَدْعُوا) **biz tapar mıyız?** kimden başka, (مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **Allah'tan başka,** neye? (مَا) **o şeye** (putlara) **ki,** (لَا يَنْفَعُ) **fayda vermez,** kime? (نَا) **bize,** daha? (وَلَا يَضُرُّ) **zarar da vermez,** kime? (نَا) **bize,** daha? (وَنُرَدُّ) **döndürülür müyüz,** ne üzerine? (عَلٰى اَعْقَابِنَا) **ökçelerimizin üzerine** (gerisin geri şirke), neden sonra? (بَعْدَ اِذْ هَدٰيـ) **hidayet ettikten** (islâm dinine kavuşturduktan) **sonra,** kimi? (نَا) **bizi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** kim gibi olduğumuz hâlde? (كَالَّذِى) **o kimse gibi ki,** (اسْتَهْوَتْ) **düşürmek istedi,** kimi? (هُ) **onu,** kim? (الشَّيَاطِينُ) **şeytanlar,** nereye? (فِى الْاَرْضِ) **yere** (çöle), ne olduğu hâlde? (حَيْرَانَ) **hayran** (şaşkın) **olduğu hâlde,** öyle şaşkın ki, (لَهُ) **onun için vardır,** kimler? (اَصْحَابٌ) **arkadaşlar,** öyle arkadaşlar ki, (يَدْعُونَ) **davet ederler,** kimi? (هُ) **onu,** nereye? (اِلَى الْهُدَى) **dosdoğru yola,** onu davet etmelerinden bedel ona şöyle derler, (ائْتِ) **gel,** kime? (نَا) **bize,** (قُلْ) **Habibim de ki,** (اِنَّ هُدَى اللّٰهِ) **şüphesiz ki Allah'ın hidayeti** (bizi kavuşturduğu islâm yolu), nedir? (هُوَ الْهُدٰى) **dosdoğru yolun tâ kendisidir,** ve dahi şunu da de ki, (وَاُمِرْنَا) **biz emrolunduk,** neyle? (لِنُسْلِمَ) **teslim olmamızla,** Bu manaya göre (لام), (با) manasındadır veya zâidedir yahutta (اَنْ) i masdariyye manasındadır. kime teslim olmamızla emrolunduk? (لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbine.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

(Habibim!) **De ki: Allah bizi hidayet ettikten** (dosdoğru yol olan İslâma ulaştırdıktan) **sonra, şeytanların saptırıp şaşkın olarak yere** (çöle) **düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise, "Bize gel" diyerek dosdoğru yola çağırdıkları kimse gibi ökçelerimizin üzerine** (gerisin geri inkârcılığa ve şirke) **mi döndürülelim ve Allah'ı bırakıp da bize fayda vermeyecek, zarar da edemeyecek şeylere** (putlara) **mı tapalım?**

De ki: Şüphesiz Allah'ın hidayeti dosdoğru yolun tâ kendisidir ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunmuşuzdur.

Ayet: 71

İ Z A H A T

Ayet-i celile'nin iniş sebebi hakkında muteber tefsirlerde iki görüş zikredilmiştir:

1- İbni Cerir ve İbni Ebî Hâtim'in, Süddî *(Rahimehumullah)* dan naklettiklerine göre; müşriklerin, müminlere: "Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dinini bırakın, bizim yolumuza uyun!" demeleri üzerine,

Allah-u Tealâ Habibine hitaben: **"De ki; 'Allah'ı bırakıp da bize ne fayda ne de zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım?'....."** ayet-i celile'sini indirdi.

2- Sem'ânî, Semerkandî, Mâverdî, Ebussuûd ve Âlûsî tefsirlerinde, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre ayet-i celile, Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ve hanımı Ümmü Rûmân *(Radıyallahu Anha)* hakkında inmiştir.

Şöyle ki; oğulları Abdurrahman, onları putlara tapmaya, onlar ise onu, İslama davet ediyorlardı. Bu durumda ayet-i celilenin başındaki **"De ki!"** emrinin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e tevcihi, birinci sebebi nüzûle göre, müminlerin şanına tazimi ifade etmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ, müminler adına cevap verme işini Habibine bırakmıştır.

İkinci iniş sebebine göreyse; bu yönlendirme, Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın şanını yüceltmek için, Habibi ile arasındaki ittisal ve ittihadı (birlik ve beraberliği) açıklamaktadır.

Fahrurrâzî ve Ebussuûd *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre ayet-i celilenin gayesi putperestleri reddetmektir ki, bu daha önceki

(... نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ ... ﴿٥٦﴾) **"Allah'ı bırakıp ta taptığınız şeylere tapmaktan nehyolundum."** *(En'âm Sûresi:56'dan)* ayet-i celile'sini tekid etmektedir. Bundan dolayı ayet-i celilede Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e hitaben: **"De ki; 'Allah'ı bırakıp da bize ne fayda, ne de zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım?' ....."** buyurmuştur ki bu:

"Fayda ve zarar vermeye güçlü olmak sıfatının da içlerinde bulunduğu ulûhiyyet sıfatlarının cemisini cami olan (tapılmaya lâyık olmak için gerekli olan niteliklerin tümünü kendinde toplamış bulunan) Allah-u Tealâ'nın ibadetini bırakıp da, kendilerine taptığımızda bize fayda sağlamaya, ibadetlerini terkettiğimizde ise bize zarar vermeye güçleri olmayan şeylere mi tapalım? Halbuki mabudiyet mertebelerinin en aşağısı bu kadar bir şeye gücü yetmektir" anlamına gelmektedir.

Daha sonra: (وَنُرَدُّ عَلىٰ اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰيـنَا اللهُ) **"Allah bizi hidayete eriştirdikten sonra ökçelerimizin üzerinde gerisin geri mi döndürülelim?"** buyrulmuştur ki, buradaki, "Ökçeler üzerine geri döndürülme" tabiri, geçmişte sahip oldukları şirk haline işaret etmektedir.

Bu şekilde tabir edilmesinin hikmeti ise, çirkinlikte alem haline gelen bir suretle şirki tasvir ederek, çirkinliğini daha çok ortaya koymak suretiyle şirkin sırt arkasına itilip terkedilmesi gereken bir hal olduğuna işaret etmektir.

Burada: (نُرَدُّ) **"Biz döner miyiz?"** ifadesi yerine: (نُرَدُّ) **"Döndürülür müyüz?"** tabirinin tercih edilmesinin sebebi, döndürücü olmadan kendiliğinden dönmenin, ihtimal dahilinde bile olmadığı için nefy-ü inkârına lüzum dahi olmadığını beyanla, saptırıcıların aykırılıklarını sarahaten ortaya koymak ve onların boş ümitlerini kursaklarında bırakmaktır.

Haktan yüz çevirip batıla dönen herkese, "Arkaya döndü, ökçeleri üzeri gerisin geri döndü, geriye döndü" denilir ki bunun sebebi şudur; insanda aslolan cehalettir, sonra insan terakkî ve tekâmül ettiğinde ilim elde etmiş olur. Nitekim Mevlâ Tealâ:

« وَ اللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لاَ تَعْلَمُونَ شَيْئاً وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٧٨) »

"Allah sizi analarınızın karınlarından, hiçbir şey bilmez olduğunuz halde çıkardı. Size şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve gönüller verdi" *(Nahl Sûresi:78)* buyurmuştur.

Dolayısıyla ilimden sonra tekrar cehalete dönen kişi, sanki tekrar başa dönmüş olur. Bu sebepten dolayı: (فُلاَنٌ رُدَّ عَلىٰ عَقِبَيْهِ) "Felanca topukları üzere gerisin geriye döndürüldü." denilir.

Ayrıca, **"Allah bizi hidayete eriştirdikten sonra"** buyrulması, "Kendisinden başka Hâdi (hidayet edici) bulunmayan Allah-u Tealâ, bizi şirkten kurtarıp İslama kavuşturduktan sonra, biz herhangi bir saptırıcının idlâli ile şirke döndürülür müyüz?" manasını taşımaktadır.

Allah-u Tealâ'nın: (كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا) **"Şeytanların saptırıp da şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri ve arkadaşlarının 'Bize gel!' diye hidayete çağırdıkları kimse gibi** (ökçeleremizin üzere gerisin geri şirke mi döndürülelim?)" kavli şerifinin izahına gelince:

Ebulbeka *(Rahimehullah)*, cümle-i celile'nin başındaki: (اَلَّذِى) nin, (رَجُلٌ) veya (فَرِيقٌ) "Adam veya fırka" manasına gelerek müfred olmasını caiz gördüğü gibi, cins manası düşünülerek: (كَالَّذِينَ) "O kimseler ki" anlamına gelmesini de tecviz etmiştir.

Allah-u Tealâ bu ayet-i celilede, ökçeleri üzere şirke geri döndürülen kimseleri teşbih ettiği bu kişiyi, üç vasıfla tanıtmıştır:

1- "Şeytanların saptırıp da çöle düşürmek istedikleri kimse" tabiridir. Bu fiilin neden iştikâk ettiği (türediği) hususunda alimler üç farklı görüş belirtmişlerdir:

a) Bu kelime, (هَوىٰ فِى الْاَرْضِ) "Yere yuvarlandı" tabirinden alınmıştır ki bu, yüksek bir yerden, yerin içindeki derin ve alçak bir çukura düşmek demektir. İşte böylece Allah-u Tealâ, hidayetten sonra şirke dönerek sapıtan kimsenin durumunu bu kişinin haline benzetmiştir ki;

(... وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ (٣١))

"Kim Allah'a şirk koşarsa sanki o, gökten düşüp (parçalanmış da) **kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgar onu uzak bir yere sürüklemiş** (nesne) **gibidir."** *(Hac Sûresi:31'den)* ayet-i celilesinde ifade edilen husus budur.

Şüphesiz ki bu duruma düşen bir insanın yüksek bir zirveden karanlık ve derin bir çukura yuvarlanma anındaki hali, son derece ızdıraplı, zafiyet ve dehşet verici bir surette olur.

b) Bu kelime, nefsin kötü arzusuna uyup, haktan sapmak anlamına gelen: (هوي)kelimesinden müştak (türemiş)tir. Zira bu durumda olan herkes, çoğu kez son derece şaşkın bir halde bulunur.

c) (اسْتَهْوَاهُ) lugatta bilindiği üzere: (هَوَىٰ فِي الْأَرْضِ) "Yeryüzünde yürüyüp gitti" tabirinden alınma bir (اسْتَفْعَلَ) veznidir ki bu, sanki yer onun gezinmesini hırsla talep etmiş gibi bir anlam taşır.

Buna göre mana: "Azgın cinlerin, karabasanların ve şeytanların, ovalara, çöllere ve sahralara çekip götürdüğü kimse gibi" demek olur ki, bu durumda şirkten kurtulup sonra ökçeleri üzere gerisin geri tekrar şirke dönenin hali, evvelce dosdoğru cadde üzere bulunduktan sonra, şeytanların saptırıp çöllere sürüklediği kimsenin vahim durumuna benzetilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* birinci manayı daha uygun görmüşse de, Âlûsî *(Rahimehullah)* bu isti'mali lugat yönünden uzak bulup, üçüncü görüşü benimsemiştir. Beydâvî ve Nesefî *(Rahimehumellah)* ın tercih ettikleri mana da budur.

İbni Cerir ve İbni Kesir tefsirlerinde zikredildiğine göre; (غيلان) (halk arasında karabasan, karakoncula gibi tabirlerle ifade edilen, insanların önüne gelip şekilden şekile girebilen birtakım hususi cinler), kişiye kendi adı, babasının ve dedesinin de isimleriyle çağrıda bulunurlar, o kişi de doğru bir iş yapıyorum sanarak onların izince gider.

Sabaha çıktığında ise kendini bir uçuruma atılmış halde bulur. Bazı kere onu yedikleri de olur. Ya da onu uzak çöllere bırakırlar ki orada susuzluktan helak olur. İşte Allah-u Tealâ'dan başka tapınılan ilahların davetine icabet edenin hali budur.

Bu gibi rivayetler, hayal mahsulü olmayıp, bir takım yaşanmış hakikatlere mebnidir, nitekim;

٣٨ – رُوِيَ أَنَّ عُمَرَ (رضي الله عنه) سَأَلَ رَجُلاً اسْتَهْوَتْهُ الْجِنُّ ، فَقَالَ: مَا كَانَ طَعَامُهُمْ؟ قَالَ: الْفُولُ وَمَا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ . قَالَ: فَمَا كَانَ شَرَابُهُمْ؟ قَالَ: الْجَدَفُ.

38 -Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, cinlerin kapıp götürdüğü adama; **"Yiyecekleri neydi?"** diye sorduğunda o, "Ful (bakla) ve üzerine Allah-u Tealâ'nın adının anılmadığı şeyler" diye cevap vermiş; **"İçecekleri neymiş?"** dediğinde ise, "Üstü açık bırakılmış olan içecekler" demiştir. *(İbnü'l-Esîr, en-Nihâye:1/240)*

Ruhul Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; cinler; muhtelif şekillere girebilen ve cisimlerin içine havanın nüfûz etmesi gibi canlıların içlerine sirayet etmeye muktedir olan latîf (yoğunluğu olmayan) cisimlerdir.

Nitekim Kehf Sûresinin ellinci ayet-i kerimesinde, aslının cinlerden olduğu belirtilen şeytanın, insanda kanın ulaştığı her yere girebileceği sahih hadisi şeriflerde bildirilmiştir. Şöyle ki:

٣٩ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنَ الْاِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ »

39 - Ali ibni Huseyn *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivavetle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Şüphesiz ki şeytan, insandan kan mecrasında akar."** *(Buhârî, İ'tikâf:11, No:1933, 2/717)* buyurmuştur.

2- Bu sıfat, Mevlâ Tealâ'nın: (حَيْرَانَ) **"Şaşkın bir halde"** ifadesidir. Hayretin manası; bir işte çıkış yolu bulamayacak bir halde tereddüde düşüp şaşkın bir vaziyette dönüp dolaşmaktır. Bu manada olmak üzere: (اَلْمَاءُ يَتَحَيَّرُ فِى الْغَيْمِ) "Su, bulutta dönüp dolaşıyor." denilir.

Bu benzetme son derece yerinde olup, yukarıdaki manalara göre üç türlü değerlendirilebilir:

a) Yüksek bir yerden derin bir çukura yuvarlanan bir şey, oraya dönerek düşer ki bu, şaşkınlık ve tereddüt içinde dönüp dolaşmanın son derece mükemmel olmasını gerektirir. Ayrıca düşüş esnasında nereye düşse, belasının artacağını yada azalacağını bilemez ki bu da hayret ve tereddüt sebebidir.

Bütün bu haller yekün halinde göz önüne alındığında, şaşırıp korkan hayret içindeki bir kimse için, bundan daha güzel ve mükemmel bir misal bulunamayacağı takdire şâyân bir şekilde anlaşılmış olur.

b) Geride de belirtildiği üzere; nefsinin hevâsına uyup doğru yoldan ayrılan kişinin, hayretler içinde bocalaması, izaha muhtaç olmayacak şekilde âşikârdır.

c) Şeytanların kapıp çöllere sürükledikleri kimsenin şaşkınlığı da çok açıktır.

Nitekim Hâzin tefsirinde zikredildiği gibi, üçüncü sıfatta da belirtildiği üzere; bir arkadaş grubu içerisinde yola çıkan kişiyi dosdoğru yoldan ve yoldaşlarından ayırıp tehlikeli çöllere sürüklemeye kalkışan şeytanların çağrısına uyan o kişi, diğer taraftan arkadaşlarının da davetine kulak verdiğinde, nereye gideceğini bilmez bir halde hayretler içerisinde kalakalır. Bu durumda şeytanlara icabet ederse sapıtıp helak olacak, arkadaşlarının davetine uyması halindeyse hidayete erip kurtulacaktır.

3- Bu da Mevlâ Tealâ'nın, (لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا) **"O kişinin, 'Bize gel!' diye kendisini hidayete çağıran arkadaşları vardır."** ayet-i celilesinin ifade ettiği hususdur.

Ayet: 71

Şeyhulislam Ebussuûd *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile; bu kişilerin, doğru yola çağırdıkları kimseye, "Yola gel!" demeyip te, **"Bize gel!"** tabirini kullanmaları, çağıranların, tarîki müstakim üzere sabit mühtediler olup, çağrılanın ise, dosdoğru yolu bilenlerden olmadığı için ancak çağıranın semtini ve sesin geldiği yönü idrak edecek durumda olduğuna işaret etmektedir.

Bundan dolayı o kişiye yola gelmesi için davet yapılmamıştır, nitekim ışıklar aniden sönüp karanlıkta kalanlar, düşme tehlikesi olan küçüklere "Bana doğru gel, sesime gel!" derler.

Geride de nakledildiği üzere ulemadan birçoğu, bu ayet-i celilenin, Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın oğlu Abdurrahman *(Radıyallahu Anh)* hakkında nazil olduğunu, şu sebeple ki; onun, babasını küfre, babasının ise onu imana davet ettiğini ve ona cahillerin yolundan hidayete, küfrün karanlığından imanın nuruna dönmesini emrettiğini söylemişlerdir.

Buna göre: **"O kişi"** den maksat Abdurrahman, **"Eshab"**ından murad ise ana-babasıdır ki, babasının büyüklüğünü açıklamaya hacet yoktur. Annesi ise, Hâris kızı Ümmü Rûman *(Radıyallahu Anha)* dır. İsminde ihtilaf varsa da Zeyneb olduğu söylenmiştir.

Evvelce Abdullah ibni Hârisi'l Ezdî'nin nikahı altında iken, sonra Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ile evlenmiştir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında vefat etmiştir. Vefat tarihi hakkında ihtilaf mevcut olup, hicrî altı, dört veya beş olduğu nakledilmiştir.

Bu durumda Abdurrahman *(Radıyallahu Anh)*, Aişe *(Radıyallahu Anha)* nın öz kardeşidir. Evvelce ismi Abdül'ka'be iken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona Abdurrahman ismini vermişti. Hudeybiye musâlâhasında islama girmiş ve islamı güzel yaşamıştır. Kendisi sahabe-i kiramın en hayırlılarından, cesurlarından ve ok atıcılarından idi.

Yemâme'de bulunmuş, kafirlerin ileri gelenlerinden yedi kişiyi gebertmiştir. Yemâme kalesini sağlamlaştıran İbni Tufeyl kale duvarındaki bir çatlağı tamir ederken, Abdurrahman *(Radıyallahu Anh)*, göğsüne isabet ettirdiği bir okla onu katletmiş ve müslümanlar o yarıktan girerek kaleyi fethetmişlerdir.

Mekke'ye on mil mesafede bulunan Hubşiyy namlı mevkide ansızın vefat etmiş ve Mekke-i Mükerreme'ye götürülerek orada defnedilmiştir. Elliüç senesi Yezid ibni Muâviye'ye biat tamamlanmadan önce Mekke'de uyuduğu bir uykuda vefat ettiği de söylenmiştir. *(İbni Abdilberr, el-İstî'âb, No:1402, 2/368-370, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, No:3338, 3/361-364, İbni Hacer, el-İsâbe, No:5143, 4/168-169)*

Kâdî Ebu Muhammed ibni Atıyye *(Rahimehullah)*, babası vasıtasıyla, Mekke'de mücavir bulunan Nahvî namıyla maruf, Fakîh, İmam, Ebû Abdillah *(Rahimehumellah)* ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ehli sünnet dışı sapık fırkalara mensup olanlardan biriyle münâza'aya girişen kimse, ona Kur'an ve hadisle cevap vermelidir. Böyle yapan kişi, **"Bize gel!"** sözüyle onları hidayete davet eden gibi olur.

Onlara karşı aklî delillerle münâzaraya kalkışıp mantık yönünden mücadele meclisi kuranlar ise, açık yoldan çok uzaklaşmış olurlar. Zira bu durumda o kişi, sapık fikirli şahsın görüşlerini reddedeyim derken karşısındaki de (karşı gelemeyeceği ayet, hadis gibi naslarla karşılaşmadığı için) hak üzere olan bu kişinin (mantık yönünden) sapıtmasından korkmaktadır."

İbni Atıyye *(Rahimehullah)* bu söz hakkında "Bu, cidden hasen bir intizâ' (ayet-i kerime'den çıkarılan güzel bir yorum)dur." demiştir.

Gerçi bu görüş, Kur'an ve sünnet dışındaki bütün cedel (delile karşı delille mücadele) yollarını kapatmaktaysa da, Teftâzânî, Fahrurrâzî gibi Ehli sünnet âlimlerinin, hak ve doğruyu araştırıp bulmak için usulü dairesinde fikir te'âtîsinde (görüş alışverişinde) bulunmaları ve birtakım aklî delillerle Mu'tezile, Cebriyye gibi sapık fırkalara reddiyelerde bulunmaları, yasaklanan cedele dahil olmaz. Nitekim İbni Esîr *(Rahimehullah)* ın beyanına göre;

٤٠ – عَنْ أَبِي أُمَامَةَ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوتُوا الْجَدَلَ »

40 - Ebû Ümâme *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Hidayet üzere bulunduktan sonra sapıtan bir kavim, mutlaka cedele tutulmuşlardır."** *(Tirmizî, Tefsir:45, No:3253, 5/378, İbni Mâce, Mukaddime:7, No:48, 1/19, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:22226, 8/275)* hadisi şerifinde zemmedilen cedel, batıl yolla mücadeleye girip hasmını yenmeye çalışmaktır. Yoksa hakkı açıklamak için münâzaraya tutuşmak,

(... وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ... (١٢٥)) **"Onlarla, en güzel olan yolla mücadele et."** *(Nahl Sûresi:125'den)* ayet-i celile'sinin hükmünce mahmûd (övülen bir iş)tir. *(en-Nihâye, 1/240)*

Mübarekfôrî *(Rahimehullah)* bu hadisi şu şekilde şerh etmiştir: Onların sapıtmaları ve küfre düşmeleri, peygamberlerine karşı batıl mücadeleye girişmeleri ve inadına ondan mucize istemeleri sebebiyle olmuştur.

Bundan maksadın, Kur'an ayetlerinin birbirine zıtmış gibi gösterilmesi olduğu da söylenmiştir.

Nitekim hakka yardım gayesi olmaksızın kendi mezheplerini yüceltme ve şeyhlerinin görüşlerine revaç verme kastıyla yapılan bütün mücadeleler haramdır. Fakat hakkı izhar gibi sağlam bir gayeyle yapılan münâzara, farzı kifayedir. *(Tuhfetü'l-Ahvezî:9/93)*

Günümüzde de, ondokuz mucizesi gibi asılsız bir takım iddialarla, Kur'an'ın şifresini çözdüklerini iddia edip, Mehdî *(Aleyhirrıdvan)* ın zuhur vakti, kıyametin kopma zamanı, deprem, kasırga gibi dünyada meydana gelecek önemli hadiselerin zaman tesbiti şeklinde, Allah-u Tealâ'dan ve bildirdiklerinden başka kimsenin bilemeyeceği ğaybî konuları karıştıran ve kendi hesaplarını doğru çıkartmak için ayet ve hadisleri yanlış yorumlayan kimselerin bu yaptıkları da, şüphesiz ki haram olan cedele dahildir.

Ayet: 71

Mevlâ Tealâ şirkten menetmesinin akabinde, hidayete uymaya teşvik ve bir sonraki "İslama girme emri"ne hazırlık olmak üzere: **"De ki; Allah'ın hidayeti, ancak odur hidayetin ta kendisi."** buyurmuştur ki bu:

"Allah-u Tealâ'nın bizi hidayet ettiği İslam, kamil, faydalı ve şerefli olan hidayetin ta kendisidir, onun dışındakiler ise, halis bir sapıklık ve karışıksız bir azgınlıktır" demektir ki bu,

(... فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلاَّ الضَّلاَلُ...(٣٢)) **"Haktan sonra sapıklıktan başka ne vardır?"** *(Yunus Sûresi:32'den)* ayet-i celilesinin ifade ettiği husus gibidir. Nitekim "İlim, Zeyd'in ilmidir" sözünde, diğerlerinin ilmine göre onun ilminin çok kıymetli ve mükemmel olduğu anlatılmak istenmiştir.

Burada hidayetin, sadece Allah-u Tealâ'nın hidayetine tahsis edilişi, kendisinden sonra gelen emirlere imtisali icab ettiren hususlardandır ki, (وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Ve biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."** kavli şerifi, ilk emri beyan etmektedir.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şunları söylemiştir: **"Allah-u Tealâ'nın hidayeti, gerçek hidayettir"** buyruğu; "Allah-u Tealâ'nın beyanı gerçek açıklamadır" demektir. Peygamberlerin Allah-u Tealâ tarafından getirdiklerinin dışında, bizim Allah-u Tealâ'dan bir şey öğrenme imkanımız yoktur.

Dolayısıyla gerçek beyan, aklın kendi anlayışında tesbit ettiği deliller olmayıp, Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri vasıtasıyla açıkladıklarıdır. Çünkü gerçek beyan, kendisinde hiçbir ihtimal bulunmayıp, kat'î olandır.

Artık kimin aklı, fikri ve tesbit ettiği delilleri, şeriatı saf dışı bırakırsa, o kişi kendine iyilik etmemiş olur ve kıyamet günü perdeler açıldığında hasreti ne kadar da büyük olur.

Şu bilinmelidir ki, (اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدىٰ) **"Allah-u Tealâ'nın hidayeti, şüphesiz hidayetin ta kendisidir."** kavli şerifinin muhtevasına, emredilen şeylerin tümünü yapmak ile, nehyedilen şeylerin tamamından sakınmak dahildir ki bu, şu şekilde izah edilebilir: Kendisine, Allah-u Tealâ'nın emrinin tealluk etmiş olduğu herşey, ya yapmak, ya da yapmamak cinsinden olur.

Birinci kısma gelince; bu, ya kalbî amellerden, ya da uzuvlara ait fiiller türünden olur. Kalbin amellerinin reisi; Allah-u Tealâ'ya iman edip ona teslim olmaktır. Buraya kadarı bu ayet-i celile'de açıklanmıştır.

Uzuvların amellerinin önde geleni olan namaz ile, terkedilecek şeyleri ifade eden takvanın beyanı ise bir sonraki ayet-i celilede gelecektir.

İŞARİ MANALAR:

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu işârî manaya yer vermiştir:

Kafirler müslümanları, dinden vazgeçip şirke dönmeye davet ediyorlardı. Allah-u Tealâ'da onlara söylenmek üzere Habibine şöyle demesini

emir buyurdu: Güneş gibi deliller parladıktan sonra sapıklığı hidayete tercih eder miyiz? Huccet zahir olduktan sonra en şerefli yolu bırakır mıyız?

Cennetin civarına yerleşmişken onu terkedip de, şerrinden korunduğumuz cehennemi kendimize ikamet mahalli olarak tercih eder miyiz?

Şüphesiz ki bu, akıldan çok uzak, zanlar içinde de muhal olanıdır (düşünülmesi dahi imkansız olan bir şeydir).

Şeytanın adamları, onların sohbetinden kurtulma imkanına sahip olan ve onların azgın vasıflarını gören kişiye nasıl musallat olabilir ki?

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: Kul, her şeyden kesilip bütünüyle Allah-u Tealâ'ya yönelerek, O'nun marifet ve rızasını taleb ederse, bazen fakirlik, kulların eziyetine katlanmak ve değişik üzüntüler gibi zamanın şiddetlerinden herhangi biriyle imtihan edilir.

O zaman kendisine deneme maksadıyla: "Başına gelen musibetlerden bir kısmını defetmek için Allah-u Tealâ'dan gayrı bir şeye tutun" denir.

İşte o zaman o kişinin **"Allah'ı bırakıp da bize faydası ve zararı dokunamayan şeylere mi dua edelim?** Rabbimiz bizi tevhid ve marifetine hidayet buyurduktan sonra, O'ndan gayrine müracaat edip de **şeytanların çöllerde yolunu şaşırtarak, nereye gideceğini bilmez bir halde bıraktığı kimse gibi ökçelerimizin üzerine geri mi döndürülelim?"** demesi gerekir.

De ki; Allah-u Tealâ'nın hususi hidayeti ki, o da, bütün zorluklarda sadece O'na yönelmektir, **işte o gerçek hidayettir.** Biz, bütünümüzle Rabbimize boyun eğmekle emrolunduk ve başımıza bir felaket geldiğinde yardım sebebi olan takva ile kurtuluş anahtarı olan namazı ikameyle memur kılındık.

Şüphesiz ki Allah-u Tealâ takva sahipleriyle beraberdir. İşimizin sonu, ölüp Allah-u Tealâ'nın huzurunda haşrolmak ve manevi rahatlığa ve rızka kavuşarak istirahata çekilmektir.

ALLAH'TAN BAŞKA TAPILANLARIN FAYDA VE ZARARA MALİK OLMADIKLARINI BEYAN EDEN DİĞER AYET-İ KERİMELER:

﴿ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٧٦) ﴾

"(Habibim!) De ki: "Allahı bırakıp da size ne bir zarar (ulaştırmaya) **ne de bir fayda** (sağlama) **ya gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki Allah, hakkıyla işiten, ziyade bilenin tâ kendisidir."** *(Mâide Suresi:76)*

﴿ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ... (١٠٦) ﴾

"Allah'ı bırakıp da sana fayda veya zarar vermeyecek şeylere tapma!" *(Yunus Sûresi:106'dan)*

Ayet: 71

« قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لاَ يَنْفَعُكُمْ شَيْئاً وَلاَ يَضُرُّكُمْ (٦٦) »

"(İbrahim *(Aleyhisselâm)* şöyle) dedi: Allah'ı bırakıp ta size hiçbir şeyle fayda ve zarar vermeyenlere hâla tapacak mısınız?" *(Enbiya Sûresi:66)*

« يَدْعُواْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لاَ يَضُرُّهُ وَمَا لاَ يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلاَلُ الْبَعِيدُ (١٢) »

"O (sapık kişi) Allah'ı bırakıp, kendisine ne zarar, ne de fayda vermeyecek olan şeylere tapar. Bu, (haktan) tamamen uzak olan sapıklığın ta kendisidir." *(Hac Sûresi:12)*

« وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لاَ يَنْفَعُهُمْ وَلاَ يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلىٰ رَبِّهِ ظَهِيراً (٥٥) »

"Allah'ı bırakıp, kendilerine ne fayda, ne de zarar veremeyecek olan şeylere kulluk ediyorlar. Kafir kimse Rabbine karşı (putlara tapmakla şeytana) yardımcıdır." *(Furkan Sûresi:55)*

HİDAYETİN ANCAK ALLAH'IN HİDAYETİ OLDUĞU VE İSLAMA GİRME EMRİ:

« ... قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدىٰ ... (١٢٠) »

"De ki; doğru yol ancak Allah'ın yoludur." *(Bakara Sûresi:120'den)*

« ... قُلْ اِنَّ الْهُدىٰ هُدَى اللّٰهِ ... (٧٣) »

"De ki; hüdâ, ancak Allah'ın hidayetidir." *(Âli Imran Sûresi:73'den)*

« ... قُلْ اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٤) »

"... (Habibim!) De ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve "Sakın müşriklerden olma!" (denildi)." *(En'âm Suresi:14 den, Zümer Suresi:12 den)*

« ... وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٦٦) »

". . . Ben müslümanlardan olmamla emrolundum." *(Yunus Suresi:72 den, Neml Suresi:91 den)*

« ... وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٦) »

"Ben, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum." *(Mümin Sûresi:66'dan)*

Allah-u Tealâ bir önceki ayet-i celile'de fayda verecek hidayetin ancak kendi hidayeti olduğunu açıklayıp, bu küllî kelamın ardından hidayet kısımlarının en şereflisi olan İslamı zikrettikten sonra, sırayla İslamın diğer şerefli kısımları olan namaz ve takvayı açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَ اَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَ اتَّقُوهُ وَهُوَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٧٢)

KELİME MANASI (72)

(وَ اَنْ) **Ve şununla emrolunduk ki,** (اَقِيمُوا) **ikame edin** (dosdoğru kılın), neyi? (الصَّلٰوةَ) **namazı,** daha? (وَ اتَّقُوهُ) **korkun,** kimden? (هُ) **O'ndan** (âlemlerin Rabbine karşı gelmekten), (وَهُوَ) O (Allah-u Tealâ), kimdir? (الَّذِى) **öyle bir Zat'tır ki,** (اِلَيْهِ) **ancak O'na** (manevî huzuruna), (تُحْشَرُونَ) **haşrolunacak** (toplanacak) **sınız.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan (Allah-u Tealâ'dan) **korkun** (diye emrolunduk). **Kendisine** (manevî huzuruna) **haşrolunacağınız** (varıp toplanacağınız yüce Zat) **O'dur.**

İ Z A H A T

Bu ayet-i celile, bir önceki ayet-i celile'nin sonuyla irtibatlı olup, âlemlerin Rabbine teslim olma emrinden sonra namaz ve takvayı emretmektedir.

Önceki ayet-i celile'de kalp amellerinin reisi olan, Allah-u Tealâ'ya iman edip O'na teslim olma emredildikten sonra, bu ayet-i celilede ef'al (yapılacak işler) ve türûk (terkedilmesi gereken şeyler) cinsinden olmak üzere iki şey emredilmiştir:

1) Amellerin en önde geleni olan namazdır. Nitekim:

٤١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَوَّلُ مَا افْتَرَضَ اللهُ عَلٰى اُمَّتِى الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ ، وَاَوَّلُ مَا يُرْفَعُ مِنْ اَعْمَالِهِمُ الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ ، وَاَوَّلُ مَا يُسْأَلُونَ عَنْهُ الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ »

41 - Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

"Allah'ın, ümmetime ilk farz ettiği şey beş vakit namazdır. Onların amellerinden ilk kaldırılacak (terkedilecek) **olan da beş vakit namazdır. İlk sorulacak oldukları şey de, beş vakit namazdır."** *(Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya, 5/233)* hadisi şerifi, namazın ehemmiyetine delalet etmekte kâfîdir.

٤٢ – عَنْ اَبِى قَتَادَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: افْتَرَضْتُ عَلَىٰ اُمَّتِكَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ . وَعَهِدْتُ عِنْدِى عَهْداً اَنَّهُ مَنْ حَافَظَ عَلَيْهِنَّ لِوَقْتِهِنَّ اَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ . وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهِنَّ فَلاَ عَهْدَ لَهُ عِنْدِى »

42 - Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Allah-u Tealâ'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **"Ümmetine beş vakit namaz farz ettim. Bunlara vakitlerinde devam edenleri cennete koyacağıma dair kendi katımda bir ahid yaptım. Bunları vaktinde kılmaya devam etmeyenler için benim yanımda hiçbir söz yoktur."** *(İbni Mâce, İkâmetü's-Salât:194, No:1403, 1/450)*

Ebû Davud şerhi, "Menhel" sahibi Mahmud Muhammed Hattab *(Rahimehullah)* bu hadisi şerife şöyle mana vermiştir:

Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ve onun ümmetine, her gün ve gece beş vakit namazı farz etmiş ve bunları zamanında sıhhatli bir şekilde kılmaya devam eden müminleri, azaba sokmadan cennete kavuşturacağını vaad etmiş, namaza devam etmeyenler için ise cennete azapsız kavuşturmayı vaad etmemiştir. Namazı kaçıran veya kılmayan müminleri, dilerse affeder, isterse cezalandırır.

٤٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ بِصَلاَتِهِ ، فَاِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ اَفْلَحَ وَاَنْجَحَ ، وَاِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَ خَسِرَ . فَاِنِ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيضَتِهِ شَىْءٌ قَالَ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِى مِنْ تَطَوُّعٍ . فَيُكَمَّلُ بِهِ مَا نَقَصَ مِنَ الْفَرِيضَةِ ، ثُمَّ يَكُونُ سَائِرُ عَمَلِهِ عَلَىٰ نَحْوِ ذٰلِكَ »

43 - Ebû Hüreyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki kulun, kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey, namazıdır. Namazı düzgün olursa, muhakkak felah bulmuş ve kurtulmuştur. Namazı bozuk olursa, kesinlikle hüsrana uğramış ve kaybetmiştir.**

Farzlarından bir şey eksik kalırsa, Allah (-u Tealâ) **'Bakın! Kulumun nafilesi var mıdır ki, onunla farzdan eksik kalan tamamlansın?' buyurur. Sonra diğer amelleri buna göre olur** (mesela; zekat eksiği sadakayla tamamlanır)." *(Nesâî, Salât:9, No:464, 1/251)*

٤٤ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ ؛ فَاِنْ صَلَحَتْ صَلَحَ لَهُ سَائِرُ عَمَلِهِ ، وَاِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ سَائِرُ عَمَلِهِ »

44 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kulun, kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey, namazdır. O, düzgün olursa diğer amelleri de düzgün olur, o bozuk olursa diğer amelleri de bozuk olur."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l Evsat, No:1880, 2/512)*

Namaz hakkındaki diğer bazı hadisi şerifler, Bakara Sûresinin 3. ayet-i kerimesinin tefsirinde (R.F. 1/135-140), 43. ayet-i kerimenin tefsirinde (R.F. 1/302-310), 238. ayet-i kerime'sinin tefsirinde (R.F. 2/706-717) de zikredilmiştir. Burayla birlikte mütâla'asında büyük faydalar mülahaza edilmektedir.

2) Terkedilmesi gereken şeylerden sakınmayı tek kelimeyle ifade eden: "Takva" dır ki bu, uygun olmayan şeylerin tümünden sakınıp onları yapmamaktan ibarettir.

Mevlâ Tealâ, ilk önce fayda verecek olan kamil hidayetin, ancak kendi hidayeti olduğunu beyan ettikten sonra, bu küllî ve umumî olan kelamın peşinden, tertip üzere (sırayla) o hidayetin kısımlarının en şereflisini zikretmiştir ki bu da, manevî taatların en başta geleni olan, **"İslam"** (iman ederek kendini Allah'a teslim etme) ile, maddî ibadetlerin başı olan, **"Namaz"** ve uygun olmayan şeylerin tümünden ihtiraz (sakınma) faslının reisi olan, **"Takva"** dır.

Daha sonra Mevlâ Tealâ bu amellerin hayırlı neticesini beyan etmek üzere; **"Kendisine haşrolacağınız** (huzuruna varıp toplanacağınız) **O** (Allah-u Tealâ) **dır."** buyurarak, o amellerin faydalarının, ancak haşr (öldükten sonra dirilme) gününde ortaya çıkacağını ifade buyurmak istemiştir.

İŞARÎ MANALAR

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu makamda şu işarî manaya yer vermiştir: Allah-u Tealâ bize, münacât mahalline mülâzemeti (kendisine yalvarma yeri olan namaza devamı) emretmiştir. Çünkü dil, padişahla konuşmaya alışırsa, basit kişilerle konuşmaktan çekinir.

Âlûsî *(Rahimehullah)* bu ve bir önceki ayet-i celile'ye şu işarî manaları vermiştir: Gerçekte varlığı olmadığı için **hiçbir şeye gücü olmayan nesnelere hiç biz tapar mıyız? Allah bizi** hakiki tevhide **eriştirdikten sonra** şirke düşerek **ökçelerimiz üzere geri döndürülür müyüz?**

O kimse gibi ki vehim ve hayal **şeytanları onu** kapıp tabiat **arazisine** ve nefsin çöllerine, **nereye gideceğini bilmez bir halde bırakmışlar, halbuki onun** akıl, fikir gibi **arkadaşları da mevcuttur ki, onlar onu "Bize gel! Çünkü hak yol bizim yanımızdadır" diyerek gerçek hidayete çağırmaktadırlar,** o ise hiç duymamaktadır.

De ki; "Allah'ın hidayeti olan tevhid yolu **gerçek hidayettir,** ondan gayrısı hidayetin gayrıdır. **Biz** kendi nefsanî sıfatlarımızı mahvederek, **âlemlerin Rabbine teslim olmamızla emrolunduk."**

Ayrıca bize, "Kalp huzurundan ibaret olan gerçek **namazı kılın,** kendi varlığınızdan kurtularak Allah-u Tealâ'yı kendinize koruma yapın" diye emredildikten sonra, "Kendisinde fani olarak (benliğinizi kaybedip eriyip giderek) **Zât'ına haşrolunacağınız, ancak O Allah-u Tealâ'dır" diye bildirildi.**

İbni Atâ *(Rahimehullah)* buyurmuştur ki, namazın ikamesi, bütün sırlarını gözeterek, Allah-u Tealâ ile beraber huzuru sağlamak suretiyle onu muhafaza etmekten ibarettir.

Nîsâbûrî tefsirinde zikredildiği üzere bu ve bir önceki ayet-i celile'lere şu işarî manalar verilmiştir: "De ki, fayda veren ve zararı yaratan Allah-u Tealâ-dan başkasını mı taleb edelim? Hakiki fayda, Allah-u Tealâ'ya ulaşmaya nail olmak, gerçek zarar ise Allah-u Tealâ'dan uzak kalmaktır."

"Allah-u Tealâ, bizi vahdete (birliğine) kavuşturduktan sonra, insan ve cin şeytanlarının, nefsin hevasına uydurarak beşeriyet çöllerinde saptırıp, iğvâ (azdırma)larıyla şaşkın bir halde bıraktıkları kimse gibi, evvelce içinde bulunduğumuz isneyniyyet (ikilik gözeterek Allah-u Tealâ'dan başkasını görmek yüzünden manevi şirke düşme) haline hiç biz döndürülür müyüz?"

"Biz kudret meydanında, savlecan oyununda (top, kendisine vuran sopaya teslim olduğu gibi) kaza ve kadere hiç itirazsız boyun eğerek, varlıktan geçip, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduğumuz gibi, sırları yabancılardan koruyarak namazı ikame etmemiz ve takva yani Allah-u Tealâ ile beraber olup, O'nun gayrından sakınmamız ile emrolunduk, ta ki cennete veya cehenneme değil de Allah-u Tealâ'nın Zat'ına haşrolunalım!

Nitekim O, (اَلاَ مَنْ طَلَبَنِى وَجَدَنِى) **"Âgâh olun! (Cenneti değil de) beni arayan beni bulur."** buyurmuştur. *(Nîsâbûrî, Garâibü'l-Kur'an:3/101)*

Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayete şu manayı vermiştir: "Namazı dosdoğru kılın, yani Allah-u Tealâ'nın manevi canibine meyl ve tekarrubu (yaklaşmayı) devam ettirin. Yasaklarını işlemek yüzünden O'nun azap ve gazabına uğramaktan sakının.

Ve şunu da iyice bilin ki, O yüce Mevla, öyle mûcid ve muzhir (yoktan yaratan ve açığa çıkaran) bir Zattır ki, zıll ve akis (gölge ve yansıma) vesilelerine değil de ancak O'nun Zatına döndürüleceksiniz."

NAMAZ VE TAKVA'YI EMREDEN DİGER AYET-İ KERİMELER:

« وَ اَقِمِ الصَّلٰوةَ ... »

"Namazı hakkıyla kıl!" *(Hud Sûresi:114'den, İsrâ Sûresi:78'den, Ankebût Sûresi:45'den, Lokman Sûresi:17'den)*

« ... وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى (١٤) »

"Namazı, beni hatırlayasın için kıl!" *(Tâhâ Sûresi:14'den)*

« قُلْ لِعِبَادِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ ... (٣١) »

"İnanan kullarıma söyle, namazı hakkıyla kılsınlar!" *(İbrahim Sûresi:31'den)*

« وَ مَا اُمِرُوا اِلاَّ ... وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَ يُؤْتُوا الزَّكَاةَ ... (٥) »

"Kullar ancak.... namazı dosdoğru kılmakla ve zekat vermekle emr-olundular." *(Beyyine Sûresi:5'den)*

« ... وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ... »

"Namazı hakkıyla kılın ve zekatı verin!" *(Bakara Sûresi:43'den, 83'den, 110'dan, Nisa Sûresi:77'den, Hac Sûresi:78'den, Nur Sûresi:56'dan, Ahzab Sûresi:33'den, Mücadele Sûresi:13'den, Müzzemmil Sûresi:20'den)*

« ... فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ... (٨٧) »

"Rahata kavuştuğunuzda namazı hakkıyla kılın." *(Nisa Sûresi:103'den)*

« ... وَ اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ... (٨٧) »

"Evlerinizi kıble (namaz kılınacak yerler) **yapın ve namazı ikame edin!"** *(Yunus Sûresi:87'den)*

« مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَ اتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٣١) »

"Hepiniz O'na yönelerek, O'n(a karşı çıkmak)**dan sakının, namazı hakkıyla kılın ve müşriklerden olmayın."** *(Rum Sûresi:31)*

« يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ ... »

"Ey insanlar! Rabbinizden sakının!" *(Hac Sûresi:1'den, Lokman Sûresi:33'den)*

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ ... »

"Ey inananlar! Allah'tan sakının!" *(Nisa Süresi: 1 den, Bakara Sûresi:278'den, Maide Sûresi:35'den, Tevbe Sûresi:119'dan, Ahzab Sûresi:70'den, Hucurat Sûresi:1'den, Hadid Sûresi:28'den, Haşr Sûresi:18'den)*

« ... وَ اتَّقُوا اللّٰهَ ... »

"Allah'tan korkun!" *(Bakara Sûresi:231'den, 233'den, 282'den, Âli İmran Sûresi:50'den, 102'den, 123'den, 130'dan, 200'den, Nisa Sûresi:1'den, 131'den, Maide Sûresi:2'den, 4'den, 7'den, 8'den, 11'den, 57'den, 88'den, 96'dan, 100'den, 108'den, 112'den, Enfal Sûresi:1'den, 69'dan, Hud Sûresi:78'den, Hıcr Sûresi:69'dan, Şu'arâ Sûresi:108'den, 110'dan, 126'dan, 131'den, 144'den, 150'den, 163'den, 179'dan, Ahzab Sûresi:70'den, Hucurat Sûresi:12'den, Haşr Sûresi:7'den, 18'den, Mümtehıne Sûresi:11'den, Teğabun Sûresi:16'dan, Talak Sûresi:1'den, 10'dan)*

« قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ... (١٠) »

"De ki: Ey inanan kullarım! Rabbiniz'den korkun!" *(Zümer Sûresi:10'dan)*

Takva ve namaz hakkında diğer birçok ayet-i kerime, Bakara Sûresi 2 ve 3. ayetlerinin tefsirinde (R.F. 1/127-145) mevcuttur. Birlikte mutâla'a olunabilir.

KULLARIN VE BÜTÜN CANLILARIN,
ANCAK ALLAH-U TEALA'YA
HAŞROLUNACAĞI:

« ... وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٢٠٣) »

"Allah'tan sakının ve bilin ki, şüphesiz siz, ancak O'na haşrolunacak (huzurunda toplanacak)**sınız."** *(Bakara Sûresi:203'den)*

« وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ (١٥٨) »

"Andolsun ki, ölseniz de, öldürülseniz de (evinizde veya yolculuk hâlinde herhangi bir sebeple ölecek olursanız olun) **elbette ancak Allah** (-u Tealâ'nın huzurun) **a haşrolunacak** (toplanacak) **sınız.** (O hâlde O'nun taatıyla amel ederek ve yolunda cihat ederek, sizi ona manen yaklaştıracak ve rızasını kazandıracak olan faziletleri tercih edin, dünyaya meyletmeyin)." *(Âli Imran Suresi:158)*

« لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْداً لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعاً (١٧٢) »

"Ne Mesih (İsa *(Aleyhisselâm)*), **ne de mukarreb** (Allah'a en yakın) **melekler Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Her kim ona** (Allah'a) **kulluk etmekten çekinir ve büyüklenirse, yakında** (Allah) **onların hepsini kendisine haşredecek** (huzuruna toplayacak) **tır."** *(Nisa Suresi:172)*

« ... وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٩٦) »

"Kendisine haşrolunacağınız Allah'tan korkun!" *(Maide Sûresi:96'dan, Mücâdele Sûresi:9'dan)*

« وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ (٣٨) »

Yer yüzünde hiç bir hayvan ve (gökyüzünde) **iki kanadıyla uçan hiç bir kuş hariç olmamak üzere** (hepsi) **sizin gibi ümmetler** (topluluklar) **dır. Biz o kitapta** (Kur'an-ı Kerim'de) **hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet** (bütün ümmetler) **ancak Rablerine haşrolunurlar** (O'nun huzuruna toplanıp getirilirler)." *(En'âm Suresi:38)*

Allah-u Tealâ, en nihayet haşrın ancak kendisine olacağını beyan ettikten sonra, bunun sebebini beyan etmek için, bidayetin (yaratmanın başlangıcının) da kendisinden olduğunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَ هُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَ لَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (٧٣)

KELİME MANASI (73)

(وَ هُوَ) O, kimdir? (الَّذِى) öyle bir Zat'tır ki, (خَلَقَ) yarattı, neyi? (السَّمٰوٰتِ) gökleri, daha? (وَالْاَرْضَ) yeri, neyle? (بِالْحَقِّ) hakka mültebis olan bir yaratışla (yaratılması gereken bir hikmetle), Bu manaya göre (بِالْحَقِّ) gizli olan mef'ûl-ü mutlağın sıfatıdır (خَلْقاً مُلْتَبِساً بِالْحَقِّ) demektir. (بِالْحَقِّ) nın (خَلَقَ) nın fâi'linden veya mef'ûlünden hâl olması da caiz görülmüştür. (وَيَوْمَ يَقُولُ) diyeceği gündür (Allah-u Tealâ'nın yaratmak istediği bir şeye buyuracağı an) dır, ne buyuracağı? (كُنْ) ol, daha?(فَيَكُونُ) onun da oluvereceği (zaman) dır, ne? (قَوْلُهُ) onun sözü (hükmü), öyle sözü ki, (الْحَقُّ)hak olan (hikmete uygun olarak cereyan eden), Bu manaya göre (قَوْلُهُ) mübteda, (الْحَقُّ) onun sıfatı olup, sıfat mevsûfu ile birlikte muahhar mübteda (وَيَوْمَ يَقُولُ) ise mahzuf bir (كَائِنٌ) a taaluk eden mukaddem haberdir.

Mananın özeti: "Allah-u Tealâ'nın hak olan hükmü, eşyadan her hangi bir şeye (ol) buyurup da, onun da hemen oluverdiği anda meydana gelicidir." demektir. (وَ لَهُ) O'na mahsustur, ne? (الْمُلْكُ) mülk (hükümranlık), ne vakitte? (يَوْمَ يُنْفَخُ) üfürüleceği günde, neye? (فِى الصُّورِ) sûr'a, (عَالِمُ الْغَيْبِ) (O) bütün gizlileri bilicidir, daha? (وَالشَّهَادَةِ) bütün açıkları da, (وَهُوَ) O, kimdir? (الْحَكِيمُ) ziyade hikmet sahibidir, daha kimdir? (الْخَبِيرُ) hakkıyla haberdârdır.

MEÂL-İ ŞERİFİ

O (Allah-u Tealâ), gökleri ve yeri hak (yaratılmalarını gerektiren bir hikmet) ile yaratandır. O'nun hak olan sözü (gerçek olan hükmü, yaratmak istediği bir şeye) "Ol" deyip de (o da) hemen oluverdiği günde (anda) gerçekleşici) dir.

Sûr'a üfürüleceği günde mülk (hükümranlık) O'nundur. (O) gizli ve açık her şeyi bilicidir ve O (her yaptığı işte) ziyade hikmet (isabet) sahibidir, (gizli açık her şeyden) hakkıyla haberdârdır.

Ayet: 73

İ Z A H A T

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ önceki ayetlerde putperestlerin yollarının fesadını beyan edince, burada, bir olan Allah-u Tealâ'dan başka ibadete müstehak olan kimse bulunmadığına delalet eden bu ayet-i kerimeyi zikretmiştir.

Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilede çok çeşitli delillerden bahsetmiştir.

Birinci delil: (وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰـوٰاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ) **"O, gökleri ve yeri hak ile yaratandır"** kavli şerifinin ifade ettiği husustur.

Allah-u Tealâ'nın, göklerin ve yerin yaratıcısı oluşu hakkındaki malumat, En'am Sûresinin birinci ayeti olan:

(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰـوٰاتِ وَالْاَرْضَ) **"Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur"** kavli şerifinin izahında (R.F. 8/388-397'de) zikredilmiştir.

Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre; göklerin ve yerlerin yaratılışıyla, onların içerisinde bulunan bütün mahlukatın yaratılışını da kastetmiş olabilir. Bunu açıkça ifade etmemesi ise, gök ve yerin, cemî' ulviyyât ve süfliyyât'a (yüksek ve alçak yaratıkların tümüne) delaleti açık olduğundandır.

Allah-u Tealâ'nın gökleri ve yeri hak ile yaratması;

(رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰـذَا بَاطِلاً) **"Ey Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın."** *(Âli Imran Sûresi:191'den),*

(وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلاً) **"Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri batıl olarak yaratmadık."** *(Sad Sûresi:27'den)*

(وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰـوٰاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (٣٨) مَا خَلَقْنَاهُمَا اِلاَّ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ (٣٩))

"Göğü, yeri ve bunların arasında bulunan şeyleri, oynayıcılar olarak (eğlenmek için) **yaratmadık. Biz bunları ancak hak ile** (gerçek bir gayeyle) **yarattık. Fakat onların çoğu bilmezler."** *(Duhan Sûresi:38-39)* ayet-i celilelerinde belirtilen hususun ta kendisidir.

"Hak" aslında; "Sabit oldu" manasındaki: (حَقَّ) fiilinin masdarıdır. Sonra masdarı, ismi fail yerine kullanma kabilinden, inkarı kabil olmayacak derecede kesin sabit olan herhangi bir şeyin ismi olmuştur.

Hakkın zıttı, batıldır. Hak şâyi' bir ıtlak (yaygın bir kullanım) ile; doğru olan iş veya söz ve hak sahibine hakkını verme manalarında isti'mal edilmiştir ki bu durumda "Adl" kelimesinin mürâdifi (eş anlamlısı) olmuş olur. O zamanda mukabili (zıt anlamlısı); cevr ve zulüm manasına gelen, "Batıl" kelimesi olur.

Hak, bazen de, itkan ve savab haddine baliğ olan (sağlamlık ve doğrüluk derecesine ulaşmış) doğru ve elverişli iş veya söz hakkında da kullanılır ki, bu durumda **"Hikmet"** ve **"Hakikat"** kelimeleriyle eş anlam taşır. O zaman, abes ve laib (eğlence ve oyun) manalarıyla eş anlam taşıyan, "Batıl" ona mukabil olur.

Allah-u Tealâ'nın, mahlukatı: "**Hak ile yaratması**"na, Mâverdî, Zâdü'l-Mesîr, İzzübn-ü Abdisselam, Fahrurrazi ve Hâzin tefsirlerinde birkaç türlü mana verilmiştir:

a) Allah-u Tealâ'nın yaratma fiilinin, kamil kudretinin, her şeye şamil olan ilminin ve yaptığı her şeyi itkân üzere yani muhkem ve sağlam yapma sıfatının hak olması.

b) Hikmet üzere yaratmış olup, batıl ve abes yani faydasız ve lüzumsuz olmaması.

Âli İmran Sûresinde de açıklandığı üzere;

Batıl: Hiç bir fayda ve menfaatı olmayan, elden çabuk çıkan lüzumsuz bir şey demektir. Bu büyükler: "**Ey Rabbimiz! Sen bu mahlûkatı batıl olarak yaratmadın.**" sözleriyle, gökleri, yerleri ve içindekileri faydasız ve manasız olarak halketmedin, gece ve gündüzün ihtilâfı içerisinde yokluğa doğru devam edip giden şu kadar değişik yaratıklar ne bir yokluktur, ne de hiç bir faydası olmaksızın yokluğa doğru geçip giden fani bir şeydir.

Bu ne yalandır, ne oyundur, ne de düzensiz, neticesiz, semeresiz, hikmetsiz boş bir şeydir. Bilakis bu ilk yaratılış, ikinci bir yaratılışın öncüsü ve bundaki her hadise, sonsuz ahiret hâllerinin vesilesidir.

Eğer şu dünyadaki hadiselerin kıymetleri yalnızca ilk yaratılışları itibarıyla ölçülse ve aldatıcı bir meta' olan bu dünya hayatı üzerine gelecekte hiçbir hüküm bağlanmasaydı, elbette şu yaratılanların tamamı boşuna ve fuzuli yaratılmış demek olurdu.

Halbuki. Mevlâ Tealâ, abesle iştigalden (manasız ve faydasız işlerle uğraşmaktan) münezzeh (son derece uzak) tır. Dolayısıyla bu dünya ve içindekiler batıl olarak yaratılmamış bilakis, kullara bir dar-ı imtihan, dünya ve ahiretlerini kazanacakları bir karargâh olmak gibi nice büyük hikmetlerle yaratılmışlardır.

c) Hakkı izhar için yaratmış olması. Buna göre, (بِ) harfi (لِ) manasında kullanılmıştır. Çünkü Allah-u Tealâ bu yaratma sanatını vahdaniyetine delil kılmıştır.

Allah-u Tealâ, gökleri, yeri ve içindekileri yokluktan varlığa büyük hikmetler için çıkartmış ve bütün mahlukata, yaratılış gayeleri olan birtakım neticelere sebep olacak bazı güçler ve özellikler yerleştirmiş, ayrıca bütün kâinatı, türlerini koruyacak ve yaratılış hikmetlerini açıklayacak nizam ve düzenler üzerine tertip etmiştir.

Bunların en büyüğü ise, insanın yaratılışı ve ona akıl ve ilim nimetlerinin ihsan edilişidir ki, bunda cezanın isbatına bir temhid (herkesin yaptığının karşılığını bulacağı gerçeğine bir ön hazırlık) vardır.

Zira mükelleflerin amelleri karşılıksız bırakılarak ihmal edilecek olsaydı, göklerin ve yerin kendisine mülâbis olarak yaratıldığı hak ve adalet yerini bulmamış olurdu.

Bundan dolayı ayet-i celile'nin sonunda, sûra üfürüleceği günden bahsedilerek, dirilme ve ceza günü isbat edilmiş ve böylece yok oluşundan sonra bu âlemin ve bütün mahlukatın tekrar diriltileceğini inkâr eden müşriklerin bu batıl fikirleri açıkça reddedilmiştir.

d) Kullara ihsanda bulunmak. Burada Mutezile'nin görüşü olan "Murâ'ât-ı aslah'ın Allah-u Tealâ üzerine vücûbu (kullarının fayda ve menfaatlerine uygun olanı gözetmesinin gerekliliği)" gibi bir mana çıkarılmamalıdır.

Zira Ehli sünnetin görüşüne göre; Allah-u Tealâ bütün muhdes (sonradan yaratılan) varlıkların ve bütün kâinatın malikidir. Malikin, mülkündeki tasarrufu ise her halükârda güzel ve yerindedir.

Dolayısıyla gökleri ve yerleri yaratması hususundaki tasarrufu da güzel ve hak olmuş olur. Ancak bu, Allah-u Tealâ üzerine vacip olmayıp, bilakis diğer bütün tasarrufları gibi fazl-u keremiyle meydana gelmiştir.

e) Allah-u Tealâ'nın, gökleri ve yeri hak olan kelimesiyle yaratmış olmasıdır ki o kelime de "كُنْ" "**Ol!**" emr-i celilidir. Taberî bu kelamı, Allah-u Tealâ'nın yeri ve göğü yaratmak istediğinde onlara hitaben sarfetmiş olduğu,

(... ائْتِيَا طَوْعاً اَوْكَرْهاً ...) "**İsteyerek veya istemeyerek** (meydana) **gelin!**" *(Fussilet Sûresi:11'den)* kavli şerifi olarak zikretmiştir.

Taberî'nin de beyanı vechile bunda, Allah-u Tealâ'nın kelamının mahluk (yaratılmış) olmadığına dair bir delil bulunmaktadır. Zira, eşyayı yaratan şey, yaratılanlardan başka bir şeydir. Böyle olunca da, Allah-u Tealâ'nın, mahlukatı kendisiyle yarattığı kelamının, ğayrı mahluk (yaratılmamış) olması gerekir.

f) İslam hukemâsı (feylosofları)nın bu makamda başka bir izah tarzları mevcuttur, buna göre Allah-u Tealâ'nın gökleri ve yeri hak ile yaratması, bu ecrâm-ı azîmeye (büyük kütlelere) birtakım imkanlar ve özellikler koymuş olmasıdır ki, kâinatın işleyişine uygun faydaların, hareket ve tesirlerin meydana gelmesi bu kuvvet ve imkanlar sayesinde olmaktadır. Nitekim;

(وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ ...(١٧)) "**Andolsun ki biz, sizin üzerinizde yedi yol yarattık.**" *(Mü'minûn Sûresi:17'den)*

(... وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ (٢٧)) "**Dağlardan** (geçen) **beyaz, kırmızı, renkleri değişik ve simsiyah caddeler** (yollar yaptık)." *(Fatır Sûresi:27'den)* ayetlerinde belirtildiği üzere; Allah-u Tealâ'nın, en sarp dağların üzerinde geniş yollar yapılacak imkanlar, havada uçakların gideceği yollar, füzelere, uzay mekiklerine ve uydulara müsait olan yollar ve kıyamete kadar meydana çıkacak bütün teknolojik gelişmelere müsait alanlar ve imkanlar yaratması da ayet-i celilede beyan edilen "**Hak ile yarattı**" ifadesinin hikmetlerine dahildir.

İkinci delil: Mevlâ Tealâ'nın: (وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ) "**O'nun, 'Ol!' diyeceği gün,** (her şey) **oluverir.**" kavli şerifidir.

Bu ayet-i celile'nin izahı hakkında dört türlü açıklama yapılmıştır:

a) Burada: (يوم) zarfı, gizli bir (فَذَكِّرْ) emri ile mensup olabilir, nitekim bir sonraki ayet-i celilenin başında da aynı takdir geçerlidir. Buna göre mana; **"O'nun, 'Ol!' deyip de herşeyin oluvereceği günü hatırla!"** şeklinde olur.

Bu mana, İbni Cevzî vasıtasıyla Zeccâc *(Rahimehullah)* dan nakledilmiş olup, Hazin tefsirinde de tercih edilmiştir.

b) Ayet-i celile'deki, (يوم) zarfı, gizli bir (خَلَقَ) fiiliyle de mensup olabilir ki bu durumda mana; "Allah-u Tealâ gökleri ve yeri yaratan olduğu gibi, 'Ol' deyince herşeyin hemen oluvereceği günü de yaratandır" demek olur.

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bundan maksat şudur:

Allah-u Tealâ, dünyanın ve onda bulunan bütün feleklerin, tabiatların ve unsurların yaratıcısı olduğu gibi, (كُنْ فَيَكُونُ) "Ol deyince hemen meydana getirme" usûlüyle de kıyamet gününü, ruhları bedenlere iade etme suretiyle öldükten sonra dirilmeyi yaratandır.

Zâdü'l-Mesir tefsirinde Zeccâc *(Rahimehullah)* ın beyan ettiğine göre; özellikle o günün, bir şeyi yaratmanın çabukluğu ile birlikte anılması, diriltme işinin çok çabuk olacağına delalet etsin içindir.

Vâhidî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile, bu diriltme emrinin sürati; "Bütün mahlukata **'Ölün!'** buyuracağı günde hep birden ölürler, **'Dirilin!'** buyurduğunda da, bir anda, göz açıp kapayacak kadar hatta ondan da az bir vakitte diriliverirler." şeklinde anlaşılmalıdır.

c) Mâverdî *(Rahimehullah)* ın, Mukatil *(Rahimehullah)* dan naklettiğine göre mana; "Allah-u Tealâ, kıyamet gününe hitaben **'Ol!'** diye emir buyurduğunda, o da bu emri ikiletmeden hemencecik meydana geliverir" şeklinde de anlaşılabilir ki bu durumda: **"Ol!"** emrinin muhatabı, Allah-u Tealâ'nın yaratmak istediği umumi varlıklar olmayıp, özellikle kıyamet günüdür.

d) Ayet-i celilede, bu cümle-i celilenin ilerisinde gelecek olan **"O'nun kavli haktır** (buyruğu yerindedir)" kavli şerifindeki (الْحَقُّ) kelimesi mübteda, (وَ يَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ) **"O'nun, 'Ol!' diyeceği gün,** (her şey) **oluverir."** ifade-i celilesi ise habere delalet eden bir zarf olarak kabul edilir ki, bu durumda kelamın takdiri;

(قَوْلُهُ الْحَقُّ وَاقِعٌ يَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ) "O'nun hak olan sözü, kendisinin **'Ol!'** deyip te, (herşeyin) oluverdiği günde meydana gelecektir." şeklindedir.

Bu, bir kişinin, (يَوْمَ الْجُمُعَةِ الْقِتَالُ) "Savaş, cuma günü olacaktır." demesi gibidir ki, **"Allah-u Tealâ'nın kelamının, bu günde hak oluşun"** dan maksat; Allah-u Tealâ'nın ancak hak ve doğru ile hükmettiğidir. Zira O'nun bütün hükümleri zulümden ve abesten münezzehtir.

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Mevlâ Tealâ'nın " كُنْ " **"Ol!"** buyruğu bir hitap ve emir değildir. Çünkü bu emir, eğer ma'dûma (yok olan

bir varlığa) yapılmış ise bu, muhal (yok olan bir şeye emrin yönelmesi imkansız)dır. Eğer var olan bir şeye emir ise, o zaman zaten var olan bir şeye var olması hususunda yöneltilmiş bir emir olur ki bu da imkan haricindedir.

Dolayısıyla bu emirden maksat, kâinatın yaratılması ve varlıkların icadı konusunda Allah-u Tealâ'nın kudret ve meşî'eti (gücü ve dilemesi)nin son derece geçerli olduğuna tenbih etmek (dikkat çekmek) dir.

Üçüncü delil: Allah-u Tealâ'nın; (وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّوْرِ) **"Sûra üfürüleceği günde mülk** (saltanat, hakimiyyet) **O'nundur"** kavli şerifidir ki, burada bir hasr ifadesi mevcut olup mana;

"Sûra üflendiği gün, bütün meliklerin ve saltanat sahiplerinin ellerinden mülk ve devletleri alınıp, zahirde de hakimiyyet, sadece Allah-u Tealâ'ya kalacaktır." şeklindedir. Nitekim:

(مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ (٤)) **"Din gününün maliki** (ceza gününün yegâne sahibi) **dir."** *(Fatiha Sûresi: 4)*

(اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ... (٢٦)) **"O gün hak olan mülk** (gerçek hükümranlık), **sadece Rahman** (Tealây')**a mahsustur."** *(Furkan Sûresi:26'dan)*

« وَمَا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ (١٧) ثُمَّ مَا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ (١٨) يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ (١٩) »

"Ceza gününün ne olduğunu sana kim bildirdi? Sonra, ceza gününün ne olduğunu sana bildiren kimdir? O gün hiçbir kimse, başkası için hiç bir şeye malik (fayda veya zarar verme yetkisine sahip) **olamaz. O gün emr** (bütün tasarruf ve yetkiler) **sadece Allah'a mahsustur."** *(İnfitâr Sûresi:17-19)* ayet-i celileleri, aynı manayı ifade etmektedirler.

Dolayısıyla bu son iki cümle-i celile'den murat, abes ve batıl olmaktan münezzeh olan hak hükmün, ne olduğunu ifade etmekle birlikte, karşı gelinemeyen ve engellenemeyen tam ve mükemmel bir kuvvetinde neden ibaret olduğunu anlatmaktır.

Eğer bir kimse, "Allah-u Tealâ'nın sözü her zaman hak, kudreti ise her vakit mükemmeldir. O halde bu iki vasfın kıyamet gününde özellikle söz konusu olduğunun ifade edilmesindeki hikmet nedir?" derse, buna şöyle cevap verilir:

Bunun hikmeti, o gün hiçbir kimsenin fayda ve zarar veremeyeceği bir gün oluşudur. Dünyada zahirde bir takım zengin ve yetki sahibi kişilerin mecazen de olsa fayda ve zarar verdikleri müşahede edilmektedir, fakat o gündeki durum,

(وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ... (١٩)) **"O gün emr** (bütün tasarruf ve yetkiler) **sadece Allah'a mahsustur."** *(İnfitâr Sûresi:19'dan)* kavli şerifinde anlatıldığı üzere, görünüşte bile olsa kimsenin elinde yetki kalmayıp, bütün hüküm ve tasarruflar

hakikatte ve zahirde sadece Allah-u Tealâ'ya mahsus olacağından, böyle bir tahsis güzel ve yerinde olmuştur.

Zâdü'l Mesîr ve Kurtubî tefsirlerinde beyan edildiği üzere; ayeti celile'de geçen: **"Sûr'a üfleneceği gün"** kavli şerifiyle, şüphe yok ki haşr günü murad edilmiştir. Ehl-i İslama göre, Mevlâ Tealâ'nın, bir meleğin üfleyeceği bir boynuz yaratmış olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Bu boru, Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde, Allah-u Tealâ'nın burada da zikrettiği gibi **"Sûr"** diye isimlendirilmiştir. Bir yerde de, *(Müddessir Sûresi:8)* **"Nâkûr"** diye adlandırılmıştır.

Bu **"Sûr"**, İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, boru şeklindedir. *(Buharî, Rikâk:43, 5/2388)*

İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* ın naklettiğine göre ise; Yemen ehlinden bir kavmin lugatında boynuz demektir.

Ebu'l Heysem *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Sûr'un bir boynuz olduğunu inkar eden kimse, Arş'ı, Mîzan'ı ve Sırât'ı inkar edip teviller arayan gibidir.

Dolayısıyla bu hususta başka teviller arayanlar, Kur'an-ı Kerim'deki ifadelerin ne anlama geldiğini en iyi şekilde tefsir eden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sarih beyanlarına karşı gelmiş olurlar.

Nitekim, ileride zikredeceğimiz hadis-i şerif ve rivayetler bu konuda tevilin mümkün olmadığını göstermektedir.

Sûr ve İsrafil *(Aleyhisselâm)* Hakkındaki Hadis-i Şerif ve Rivayetler:

٤٥ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنهما) قَالَ: جَاءَ اَعْرَابِىٌّ اِلَى النَّبِىِّ ﷺ فَقَالَ: مَا الصُّوْرُ ؟ قَالَ: « قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ »

45 - Abdullah ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anhuma)* nın rivayetine göre; bir keresinde bir a'râbî (çölden gelen bir arap), Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek "Sûr nedir" diye sorduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Kendisine üflenilen bir boynuzdur." diye cevap buyurmuştur. *(Tirmizî, Sıfetü'l-Kıyame:8, No:2430, 4/260, Ebu Davud, Sünnet:24, No:4742, 2/649, Dârimî, Rikâk:79, No:2695, 2/780, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:6517, 2/557, İbnü'l-Mübarek, Zühd, No:1599, Sh:434)*

٤٦ – عَنْ اَبِي سَعِيدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « كَيْفَ اَنْعَمُ وَصَاحِبُ الْقَرْنِ قَدِ الْتَقَمَ الْقَرْنَ وَاسْتَمَعَ الْاِذْنَ مَتَىٰ يُؤْمَرُ بِالنَّفْخِ ، فَيَنْفُخُ » فَكَاَنَّ ذٰلِكَ ثَقُلَ عَلَىٰ اَصْحَابِ النَّبِىِّ ﷺ ، فَقَالَ لَهُمْ : « قُولُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا »

46 - Ebû Saîd *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir keresinde: **"Sûr'un sahibi** (İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*) **onu ağzına almış, ne zaman üflemesi emrolunacak da üfleyecek diye izin** (verecek emr)**e kulak vermişken, ben nasıl rahat edeyim."** buyurunca, sanki bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabına çok ağır geldi ki, bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir, biz ancak Allah'a tevekkül ettik' deyin." buyurdu. *(Tirmizî, Sıfetü'l-Kıyame:8, No:2431, 4/260, Hâkim, Müstedrek, No:8677-78, 4/603, Taberânî, Evsat, No:3676, 4/398, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:3010, 1/699, İbni Ebî Şeybe, Musannef, No:29578, 6/77, İbnü'l-Mübarek, Zühd, No:1597, Sh:433, Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l Azame, No:396-97, 3/851-854)*

٤٧ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ طَرْفَ صَاحِبِ الصُّوْرِ مُذْ وُكِّلَ بِهِ مُسْتَعِدٌّ يَنْظُرُ نَحْوَ الْعَرْشِ مَخَافَةَ اَنْ يُؤْمَرَ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْهِ طَرْفُهُ ، كَاَنَّ عَيْنَيْهِ كَوْكَبَانِ دُرِّيَّانِ »

47 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Hiç şüphesiz ki, sûr'un sahibinin (İsrafil *(Aleyhisselâm)* ın) **gözü, sûr görevi kendisine verildiğinden beri, Arş tarafına doğru hazırlıklı bir şekilde bakmaktadır. Gözünü kırpmadan önce kendisine sûra üfürme emri verilir korkusundan** (dolayı, Allah-u Tealâ kendisini yarattığı günden beri hiç gözünü kırpmamıştır). **Sanki onun iki gözü inciye benzeyen yıldızlardır."** *(Hâkim, Müstedrek, No:8676, 4/603)*

٤٨ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ مِنًى اِجْتَمَعُوا عَلَى الْقَرْنِ عَلَىٰ اَنْ يُقِلُّوهُ مِنَ الْاَرْضِ مَا قَدَرُوا عَلَيْهِ »

48 - Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Eğer Mina ehli (şeytan taşlama günlerinde Mina'da toplanan hacıların tamamı) **sûr'u yerden kaldırmağa hep birlikte teşebbüs etseler, asla onu yerinden oynatamazlar."** *(Taberî, Câmiu'l-Beyan, No:23377, 8/291, İbni Ebî Hatim, No:16620, 9/2928, Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/297)*

٤٩ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ صَبَاحٍ اِلاَّ وَمَلَكَانِ يُنَادِيَانِ: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ . وَمَلَكَانِ يُنَادِيَانِ: اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا ، وَاَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا . وَمَلَكَانِ مُوَكَّلَانِ بِالصُّوْرِ يَنْتَظِرَانِ مَتَىٰ يُؤْمَرَانِ فَيَنْفُخَانِ .

وَمَلَكَانِ يُنَادِيَانِ: يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ هَلُمَّ ، وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ اَقْصِرْ . وَمَلَكَانِ يُنَادِيَانِ: وَيْلٌ لِلرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ ، وَ وَيْلٌ لِلنِّسَاءِ مِنَ الرِّجَالِ »

49 - Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Her sabah mutlaka iki melek; 'Mukaddes olan padişahı tesbih ederiz' diye nida ederler. İki melek de; 'Ey Allah'ımız! İnfak edene halef ver, imsak edene telef ver (senin yoluna verenin yerini doldur, vermeyenin malını helâk et)' **diye seslenirler.**

Sûr ile görevli iki melek de, ne zaman emrolunacaklar da üfleyecekler diye beklerler. Ayrıca iki melek; 'Ey hayır arayan gel (hayra koş)**! Ey şer arayan vaz geç!' diye nida ederler.**

İki melek de; 'Vay erkeklere, kadınların yüzünden! Yazık kadınlara, erkeklerin yüzünden!' diye seslenirler." *(İbni Hacer, Muhtasar-u Zevâid-iMüsnedi'l-Bezzâr, Kitabü'l-Ba's, No:2231, 2/469, Hakim, Müstedrek, No:8679, 4/604)*

٥٠ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) وَعِنْدَهَا كَعْبُ الْحِبْرِ (رضى الله عنه) فَذَكَرَ اِسْرَافِيلَ ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا كَعْبُ اَخْبِرْنِي عَنْ اِسْرَافِيلَ ، فَقَالَ كَعْبٌ: عِنْدَكُمُ الْعِلْمُ ، فَقَالَتْ: اَجَلْ! اَخْبِرْنِي. قَالَ: « لَهُ اَرْبَعَةُ اَجْنِحَةٍ؛ جَنَاحَانِ فِي الْهَوَاءِ ، وَجَنَاحٌ قَدْ تَسَرْبَلَ بِهِ ، وَجَنَاحٌ عَلَىٰ كَاهِلِهِ ، وَالْعَرْشُ عَلَىٰ كَاهِلِهِ ، وَالْقَلَمُ عَلَىٰ اُذُنِهِ ، فَاِذَا نَزَلَ الْوَحْيُ كَتَبَ الْقَلَمُ ، ثُمَّ دَرَسَتِ الْمَلٰئِكَةُ . وَمَلَكُ الصُّوَرِ جَاثٍ عَلَىٰ اِحْدَىٰ رُكْبَتَيْهِ ، وَقَدْ نَصَبَ الْاُخْرَىٰ ، فَالْتَقَمَ الصُّوَرَ مُحْنِيٌّ ظَهْرُهُ ، شَاخِصٌ بَصَرُهُ اِلَىٰ اِسْرَافِيلَ ، وَقَدْ اُمِرَ اِذَا رَأَىٰ اِسْرَافِيلَ قَدْ ضَمَّ جَنَاحَهُ اَنْ يَنْفُخَ فِي الصُّوَرِ . فَقَالَتْ عَائِشَةُ (رضى الله عنها) : هٰكَذَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ »

وَفِي رِوَايَةٍ: عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رِبَاحٍ (رضى الله عنه) عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) اَنَّ كَعْبًا رحمه الله تعالى قَالَ لَهَا: هَلْ سَمِعْتِ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي اِسْرَافِيلَ شَيْئًا؟ قَالَتْ نَعَمْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « لَهُ اَرْبَعَةُ اَجْنِحَةٍ ، مِنْهَا جَنَاحَانِ اَحَدُهُمَا بِالْمَشْرِقِ وَالْاٰخَرُ بِالْمَغْرِبِ ، وَاللَّوْحُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ ، فَاِذَا اَرَادَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ اَنْ يَكْتُبَ الْوَحْيَ يَنْقُرُ بَيْنَ جَبْهَتِهِ »

50 -Abdullah ibni Haris *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatıyor: Bir kere ben, Aişe *(Radıyallahu Anha)* nın yanındayken, onun yanında Ka'bü'l Ahbâr *(Radıyallahu Anh)* bulunmaktaydı. Bir ara İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* dan bahsederken, Aişe *(Radıyallahu Anha)* "Ey Ka'b! Bana İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* dan bahset." deyince, Ka'b, "İlim sizin yanınızda," dedi.

Bunun üzerine Aişe *(Radıyallahu Anha)* "Olsun sen yine bana bildir" deyince, Ka'b Hazretleri şöyle anlatmaya başladı: **"Onun dört kanadı vardır, iki kanadı havada, bir kanadını elbise gibi kuşanmış, diğer kanadı ise boynunun üzerindedir. Arş da onun boynu üzerinde durmaktadır.**

Kalem onun kulağındadır. Vahiy indiğinde kalem yazar, sonra melekler okur. Sûr meleği, bir dizi üzerine çökmüş, diğerini dikmiş bir haldedir, sırtı eğilmiş, gözünü İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* a çevirmiş bir vaziyette sûr'u ağzına almıştır. İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ı kanadını kapatmış halde görünce sûr'a üfürmekle emrolunmuştur."

O zaman Aişe *(Radıyallahu Anha)*, "Ben de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in böyle dediğini işittim." buyurdu.

Abdullah ibni Ribah'dan gelen bir rivayette ise; Kâ'b *(Rahimehullah)* Aişe *(Radıyallahu Anha)* ya, 'Sen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in İsrafil hakkında bir şey dediğini işittin mi?' diye sorduğunda, Aişe *(Radıyallahu Anha)* "Evet! Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i şöyle buyururken işittim;

"Onun dört kanadı vardır, onlardan ikisi vardır ki, biri doğuda biri batıdadır, Levh (-i Mahfûz) onun iki gözü arasındadır. Allah (-u Tealâ) vahiy yazmak istediğinde, onun alnına nakşeder." demiştir." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No:9279, 10/131, Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l Azame, No:385, 3/820)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ sûr'u, cam gibi parlak beyaz bir inciden yaratmış, sonra Arş'a **'Sûr'u al ve ona tutun'** diye emir buyurmuş, daha sonra da, **'Ol!'** emriyle İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* meydana gelmiştir.

Akabinde, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* a sûr'u almasını emretmiş, o da almıştır. Sûr'da her yaratılmış ruh ve her doğrulmuş beden sayısınca delikler vardır, iki ruh bir delikten çıkmaz. Sûr'un ortasında, gökle yerin yuvarlaklığı gibi bir delik vardır ki İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ağzını, o delik üzerine koymuştur.

Sonra Rab Tealâ ona, **'Ben seni sûr ile görevlendirdim, artık sen nefha ve sayha** (insanların ölmesi ve tekrar dirilmesi için sûr'a iki defa üflemek) **ile görevlisin.'** buyurmuştur.

Bunun üzerine İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*, Arş'ın ön tarafına girip sağ ayağını Arş'ın altına sokmuş, solu ise öne atmıştır. Sûr'a üflemesi ne zaman emrolunacak diye dikkatle beklediği için, Allah-u Tealâ kendisini yarattığından beri hiç göz kırpmamıştır. *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/298, Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l Azame, No:389, 3/840)*

Medine ehlinin Kadısı olan İsmail ibni Râfi'in, Muhammed ibni Ziyad ve Muhammed ibni Ka'b el-Kurazî *(Radıyallahu Anhüm)* vasıtasıyla Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* a dayandırdığı isnadla, birçok hadisi şeriften toplayıp bir araya getirdiği sûr hadisi şerifini, İbni Kesir *(Rahimehullah)*, Hafız Ebu'l Kasım et-Taberânî *(Rahimehullah)* ın "Mutavvelât" isimli kitabından naklen şöyle rivayet etmiştir.

Ayrıca bu hadisi şerifi İbni Ebî Hâtim, Zümer Sûresi:68. ayet-i kerimesinin tefsirinde, Suyûtî *(Rahimehullah)* da yine aynı ayet-i kerimenin izahında ed-Dürrü'l-Mensûr isimli me'sûr (nakle dayanan) tefsirinde tamamıyla nakletmişlerdir.

٥١ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ فِى طَائِفَةٍ مِنْ اَصْحَابِهِ فَقَالَ: « انَّ اللهَ لَمَّا فَرَغَ مِنْ خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ، خَلَقَ الصُّوَرَ فَاَعْطَاهُ اِسْرَافِيلَ ، فَهُوَ وَاضِعُهُ عَلٰى فِيهِ ، شَاخِصاً بَصَرُهُ اِلَى الْعَرْشِ ، يَنْتَظِرُ مَتٰى يُؤْمَرُ ».

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: وَمَا الصُّوَرُ؟ قَالَ: « الْقَرْنُ » قُلْتُ كَيْفَ هُوَ؟ قَالَ: « عَظِيمٌ . وَالَّذِي بَعَثَنِى بِالْحَقِّ ، انَّ عِظَمَ دَارَةٍ فِيهِ كَعَرْضِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ، يُنْفَخُ فِيهِ ثَلَاثُ نَفَخَاتٍ؛ اَلنَّفْخَةُ الْاُولٰى نَفْخَةُ الْفَزَعِ ، وَالثَّانِيَةُ نَفْخَةُ الصَّعْقِ ، وَ الثَّالِثَةُ نَفْخَةُ الْقِيَامِ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ .

يَأْمُرُ اللهُ تَعَالٰى اِسْرَافِيلَ بِالنَّفْخَةِ الْاُولٰى فَيَقُولُ: انْفُخْ ، فَيَنْفُخُ نَفْخَةَ الْفَزَعِ ، فَيَفْزَعُ اَهْلُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللهُ ، وَيَأْمُرُهُ فَيُطِيلُهَا وَيُدِيمُهَا وَلَا يَفْتُرُ ، وَهِىَ كَقَوْلِ اللهِ: ﴿ وَمَا يَنْظُرُ هٰؤُلَاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَالَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴾ فَيُسَيِّرُ اللهُ الْجِبَالَ ، فَتَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ فَتَكُونُ سَرَاباً .

ثُمَّ تَرْتَجُّ الْاَرْضُ بِاَهْلِهَا رَجّاً ، فَتَكُونُ كَالسَّفِينَةِ الْمَرْمِيَّةِ فِى الْبَحْرِ تَضْرِبُهَا الْاَمْوَاجُ ، تَكْفَأُ بِاَهْلِهَا كَالْقِنْدِيلِ الْمُعَلَّقِ بِالْعَرْشِ تُرَجْرِجُهُ الرِّيَاحُ ، وَهُوَ الَّذِى يَقُولُ: ﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴾ فَيَمِيدُ النَّاسُ عَلٰى ظَهْرِهَا وَتَذْهَلُ الْمَرَاضِعُ ، وَتَضَعُ الْحَوَامِلُ وَتَشِيبُ الْوِلْدَانُ ، وَتَطِيرُ الشَّيَاطِينُ هَارِبَةً مِنَ الْفَزَعِ حَتّٰى تَأْتِى الْاَقْطَارَ ، فَتَأْتِيهَا الْمَلٰئِكَةُ فَتَضْرِبُ وُجُوهَهَا فَتَرْجِعُ ، وَيُوَلِّى النَّاسُ

مُدْبِرِينَ ، مَا لَهُمْ مِنْ اَمْرِ اللهِ مِنْ عَاصِمٍ ، يُنَادِى بَعْضُهُمْ بَعْضاً ، وَهُوَ الَّذِي يَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ: ﴿ يَوْمَ التَّنَادِ ﴾ .

فَبَيْنَمَاهُمْ عَلَىٰ ذٰلِكَ اِذِ انْصَدَعَتِ الْاَرْضُ مِنْ قُطْرٍ اِلَىٰ قُطْرٍ ، فَرَاَوْا اَمْراً عَظِيماً لَمْ يَرَوْا مِثْلَهُ ، وَاَخَذَهُمْ لِذٰلِكَ مِنَ الْكَرَبِ وَالْهَوْلِ مَا اللهُ بِهِ عَلِيمٌ . ثُمَّ يَنْظُرُ اِلَى السَّمَاءِ فَاِذَا هِيَ كَالْمُهْلِ ، ثُمَّ انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَانْتَثَرَتْ نُجُومُهَا ، وَانْخَسَفَتْ شَمْسُهَا وَقَمَرُهَا » .

قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « اَلْاَمْوَاتُ لَا يَعْلَمُونَ بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ » .

قَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) : يَا رَسُولَ اللهِ مَنِ اسْتَثْنَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ حِينَ يَقُولُ: ﴿ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللهُ ﴾ قَالَ: « اُولٰئِكَ الشُّهَدَاءُ ، وَاِنَّمَا يَصِلُ الْفَزَعُ اِلَى الْاَحْيَاءِ ، وَهُمْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ، وَقَاهُمُ اللهُ فَزَعَ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَاٰمَنَهُمْ مِنْهُ ، وَهُوَ عَذَابُ اللهِ يَبْعَثُهُ عَلَىٰ شِرَارِ خَلْقِهِ » قَالَ: « وَهُوَ الَّذِى يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ* يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيدٌ ﴾ فَيَكُونُونَ فِى ذٰلِكَ الْبَلَاءِ مَا شَاءَ اللهُ اَنْ يَطُولَ .

ثُمَّ يَاْمُرُ اللهُ اِسْرَافِيلَ بِنَفْخَةِ الصَّعْقِ ، فَيَنْفُخُ نَفْخَةَ الصَّعْقِ ، فَيَصْعَقُ اَهْلُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللهُ ، فَاِذَاهُمْ قَدْ خَمَدُوا ، وَجَاءَ مَلَكُ الْمَوْتِ اِلَى الْجَبَّارِ عَزَّ وَجَلَّ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! قَدْ مَاتَ اَهْلُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شِئْتَ . فَيَقُولُ اللهُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ بَقِىَ: < فَمَنْ بَقِىَ؟ > .

فَيَقُولُ: يَا رَبِّ بَقِيتَ اَنْتَ الْحَىُّ الَّذِي لَا يَمُوتُ ، وَبَقِيَتْ حَمَلَةُ الْعَرْشِ ، وَبَقِىَ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ ، وَبَقِيتُ اَنَا . فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: < لِيَمُتْ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ > فَيَنْطِقُ اللهُ الْعَرْشَ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ يَمُوتُ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ .

فَيَقُولُ: < اسْكُتْ فَانِّي كَتَبْتُ الْمَوْتَ عَلىٰ كُلِّ مَنْ كَانَ تَحْتَ عَرْشِي > . فَيَموتَانِ ، ثُمَّ يَأْتِي مَلَكُ الْمَوْتِ الِىَ الْجَبّارِ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ قَدْ مَاتَ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ . فَيَقُولُ اللّٰهُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ بَقِيَ: < فَمَنْ بَقِيَ ؟ >

فَيَقُولُ: بَقِيتَ اَنْتَ الْحَيُّ الَّذِي لاَ يَمُوتُ وَبَقِيَتْ حَمَلَةُ عَرْشِكَ وَبَقِيتُ اَنَا . فَيَقُولُ اللّٰهُ: < لِيَمُتْ حَمَلَةُ الْعَرْشِ > فَيَموتُوا. وَيَأْمُرُ اللّٰهُ الْعَرْشَ فَيَقْبِضُ الصُّوَرَ مِنْ اِسْرَافِيلَ ، ثُمَّ يَاْتِي مَلَكُ الْمَوْتِ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ قَدْ مَاتَ حَمَلَةُ عَرْشِكَ . فَيَقُولُ اللّٰهُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ بَقِيَ: < فَمَنْ بَقِيَ ؟ >

فَيَقُولُ: يَا رَبِّ بَقِيتَ اَنْتَ الْحَيُّ الَّذِي لاَ يَمُوتُ وَبَقِيتُ اَنَا . فَيَقُولُ اللّٰهُ: < اَنْتَ خَلْقٌ مِنْ خَلْقِي ، خَلَقْتُكَ لِمَا رَأَيْتَ ، فَمُتْ >، فَيَمُوتُ.

فَاِذَا لَمْ يَبْقَ اِلاَّ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهّارُ الاَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ كَانَ اٰخِراً كَمَا كَانَ اَوَّلاً ، طَوىٰ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ طَيَّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ، ثُمَّ دَحَاهُمَا ، ثُمَّ تَلَقَّفَهُمَا ثَلاَثَ مَرّاتٍ ، ثُمَّ يَقُولُ: < اَنَا الْجَبّارُ ، اَنَا الْجَبّارُ ، اَنَا الْجَبّارُ > ثَلاثاً .

ثُمَّ هَتَفَ بِصَوْتِهِ: ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ ثَلاَثَ مَرّاتٍ ، فَلاَ يُجِيبُهُ اَحَدٌ ، ثُمَّ يَقُولُ لِنَفْسِهِ:﴿لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهّارِ﴾ يَقُولُ اللّٰهُ:﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ﴾ فَيَبْسُطُهُمَا وَيَسْطَحُهُمَا ، ثُمَّ يَمُدُّهُمَا مَدَّ الْاَدِيمِ الْعُكَاظِيِّ: ﴿لاَتَرىٰ فِيهَا عِوَجاً وَلاَاَمْتاً﴾ ثُمَّ يَزْجُرُ اللّٰهُ الْخَلْقَ زَجْرَةً وَاحِدَةً ، فَاِذَاهُمْ فِي هٰذِهِ الْاَرْضِ الْمُبَدَّلَةِ مِثْلَ مَا كَانُوا فِيهَا مِنَ الْاَوَّلِىٰ ، مَنْ كَانَ فِي بَطْنِهَا كَانَ فِي بَطْنِهَا ، وَمَنْ كَانَ عَلىٰ ظَهْرِهَا كَانَ عَلىٰ ظَهْرِهَا، ثُمَّ يُنْزِلُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَاءً مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ ، ثُمَّ يَاْمُرُ اللّٰهُ السَّمَاءَ اَنْ تُمْطِرَ فَتُمْطِرُ اَرْبَعِينَ يَوْماً حَتّىٰ يَكُونَ الْمَاءُ فَوْقَهُمْ اِثْنَىٰ عَشَرَ ذِرَاعاً ، ثُمَّ يَأْمُرُ اللّٰهُ الْاَجْسَادَ اَنْ تَنْبُتَ ، فَتَنْبُتُ كَنَبَاتِ الطَّرَاثِيثِ اَوْ كَنَبَاتِ الْبَقْلِ ، حَتّىٰ اِذَا تَكَامَلَتْ اَجْسَادُهُمْ فَكَانَتْ كَمَا

كَانَتْ ، قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: < لِيَحْيَ حَمَلَةُ عَرْشِي فَيَحْيَوْنَ ، وَيَأْمُرُ اللّٰهُ اِسْرَافِيلَ فَيَأْخُذُ الصُّوَرَ فَيَضَعُهُ عَلَىٰ فِيهِ.

ثُمَّ يَقُولُ:<لِيَحْيَ جِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ فَيَحْيَيَانِ ثُمَّ يَدْعُو اللّٰهُ الْاَرْوَاحَ فَيُؤْتَىٰ بِهَا ، تَتَوَهَّجُ لَرْوَاحُ الْمُسْلِمِينَ نُوراً وَاَرْوَاحُ الْكَافِرِينَ ظُلْمَةً فَيَقْبِضُهَا جَمِيعاً ثُمَّ يُلْقِيهَا فِي الصُّوَرِ .

ثُمَّ يَأْمُرُ اللّٰهُ اِسْرَافِيلَ اَنْ يَنْفُخَ نَفْخَةَ الْبَعْثِ ، فَيَنْفُخُ نَفْخَ الْبَعْثِ ، فَتَخْرُجُ الْاَرْوَاحُ كَاَنَّهَا النَّحْلُ قَدْ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ ، فَيَقُولُ: < وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَيَرْجِعَنَّ كُلُّ رُوحٍ اِلَىٰ جَسَدِهِ >. فَتَدْخُلُ الْاَرْوَاحُ فِي الْاَرْضِ اِلَى الْاَجْسَادِ ، فَتَدْخُلُ فِي الْخَيَاشِيمِ ، ثُمَّ تَمْشِي فِي الْاَجْسَادِ كَمَا يَمْشِي السَّمُّ فِي اللَّدِيغِ .

ثُمَّ تَنْشَقُّ الْاَرْضُ عَنْكُمْ ، وَاَنَا اَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ الْاَرْضُ عَنْهُ ، فَتَخْرُجُونَ سِرَاعاً اِلَىٰ رَبِّكُمْ تَنْسِلُونَ: ﴿ مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴾ حُفَاةً عُرَاةً غُلْفاً غُرْلاً ، فَتَقِفُونَ مَوْقِفاً وَاحِداً مِقْدَارُهُ سَبْعِينَ عَاماً ، لاَ يُنْظَرُ اِلَيْكُمْ وَلاَ يُقْضَىٰ بَيْنَكُمْ فَتَبْكُونَ حَتَّىٰ تَنْقَطِعَ الدُّمُوعُ ، ثُمَّ تَدْمَعُونَ دَماً ، تَعْرَقُونَ حَتَّىٰ يُلْجِمَكُمُ الْعَرَقُ ، اَوْ يَبْلُغَ الْاَذْقَانَ .

وَتَقُولُونَ: مَنْ يَشْفَعُ لَنَا اِلَىٰ رَبِّنَا فَيَقْضِيَ بَيْنَنَا ، فَتَقُولُونَ مَنْ اَحَقُّ بِذٰلِكَ مِنْ اَبِيكُمْ آدَمَ؛ خَلَقَهُ اللّٰهُ بِيَدِهِ ، وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَكَلَّمَهُ قُبُلاً ، فَتَاْتُونَ آدَمَ فَتَطْلُبُونَ ذٰلِكَ اِلَيْهِ فَيَاْبَىٰ ، وَيَقُولُ: مَا اَنَا بِصَاحِبِ ذٰلِكَ ، فَيَسْتَقْرِؤُنَ الْاَنْبِيَاءَ نَبِيّاً نَبِيّاً ، كُلَّمَا جَاؤُا نَبِيّاً اَبَىٰ عَلَيْهِمْ .

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « حَتَّىٰ يَاْتُونِي فَاَنْطَلِقُ اِلَى الْفَحْصِ فَاَخِرُّ سَاجِداً » قَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) يَا رَسُولَ اللّٰهِ! وَمَا الْفَحْصُ؟ قَالَ: « قُدَّامَ الْعَرْشِ حَتَّىٰ يَبْعَثُ اللّٰهُ اِلَيَّ مَلَكاً ، فَيَاْخُذُ بِعَضُدَيَّ وَيَرْفَعُنِي فَيَقُولُ لِي: < يَا مُحَمَّدُ!> فَاَقُولُ: « نَعَمْ يَارَبِّ» فَيَقُولُ اللّٰهُ

عَزَّ وَجَلَّ: < ما شَأْنُكَ ؟ > وَهُوَ اَعْلَمُ فَيَقُولُ: « يَا رَبِّ وَعَدْتَنِى الشَّفَاعَةَ فَشَفِّعْنِى فِى خَلْقِكَ فَاقْضِ بَيْنَهُمْ » قَالَ اللّٰهُ: <قَدْ شَفَّعْتُكَ اَنَا آتِيكُمْ اَقْضِى بَيْنَكُمْ >.

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « فَارْجِعُ فَاَقِفُ مَعَ النَّاسِ ، فَبَيْنَمَا نَحْنُ وُقُوفٌ ، اِذْ سَمِعْنَا مِنَ السَّمَاءِ حَسّاً شَدِيداً ، فَهَالَنَا ، فَنَزَلَ اَهْلُ السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمِثْلَى مَنْ فِى الْاَرْضِ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ، حَتّٰى اِذَا دَنَوْا مِنَ الْاَرْضِ ، اَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِهِمْ وَاَخَذُوا مَصَافَّهُمْ ، وَقُلْنَا لَهُمْ: أَفِيكُمْ رَبُّنَا؟ قَالُوا: لاَ ، وَهُوَ آتٍ .

ثُمَّ يَنْزِلُ اَهْلُ السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ بِمِثْلَى مَنْ نَزَلَ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ ، وَبِمِثْلَى مَنْ فِيهَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ، حَتّٰى اِذَا دَنَوْا مِنَ الْاَرْضِ ، اَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِهِمْ وَاَخَذُوا مَصَافَّهُمْ ، وَقُلْنَا لَهُمْ: أَفِيكُمْ رَبُّنَا؟ فَيَقُولُونَ: لاَ ، وَهُوَ آتٍ .

ثُمَّ يَنْزِلُونَ عَلٰى قَدَرِ ذٰلِكَ مِنَ التَّضْعِيفِ ، حَتّٰى يَنْزِلُ الْجَبَّارُ عَزَّ وَجَلَّ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰئِكَةُ ، وَ يَحْمِلُ عَرْشَهُ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ وَهُمُ الْيَوْمَ اَرْبَعَةٌ ، اَقْدَامُهُمْ فِى تُخُومِ الْاَرْضِ السُّفْلٰى ، وَالْاَرْضُ وَ السَّمَاوَاتُ اِلٰى حُجَزِهِمْ .

وَالْعَرْشُ عَلٰى مَنَاكِبِهِمْ لَهُمْ زَجَلٌ فِى تَسْبِيحِهِمْ يَقُولُونَ: سُبْحَانَ ذِى الْعَرْشِ وَالْجَبَرُوتِ، سُبْحَانَ ذِى الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ ، سُبْحَانَ الْحَيِّ الَّذِى لاَ يَمُوتُ ، سُبْحَانَ الَّذِى يُمِيتُ الْخَلاَئِقَ وَلاَ يَمُوتُ ، سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ ، سُبْحَانَ رَبِّنَا الْاَعْلٰى رَبِّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ ، سُبْحَانَ رَبِّنَا الْاَعْلٰى الَّذِى يُمِيتُ الْخَلاَئِقَ وَلاَ يَمُوتُ.

فَيَضَعُ اللّٰهُ كُرْسِيَّهُ حَيْثُ يَشَاءُ مِنْ اَرْضِهِ ، ثُمَّ يَهْتِفُ بِصَوْتِهِ: < يَامَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ! اِنِّى قَدْ اَنْصَتُّ لَكُمْ مُذْ خَلَقْتُكُمْ اِلٰى يَوْمِكُمْ هٰذَا ، اَسْمَعُ قَوْلَكُمْ وَ اُبْصِرُ اَعْمَالَكُمْ ، فَاَنْصِتُوا اِلَىَّ فَاِنَّمَا هِىَ اَعْمَالُكُمْ وَصُحُفُكُمْ تُقْرَأُ عَلَيْكُمْ ، فَمَنْ وَجَدَ خَيْراً فَلْيَحْمَدِ اللّٰهَ ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذٰلِكَ فَلاَ يَلُومَنَّ اِلاَّ نَفْسَهُ >.

ثُمَّ يَأْمُرُ اللّٰهُ جَهَنَّمَ فَيَخْرُجُ مِنْهَا عُنُقٌ سَاطِعٌ ، ثُمَّ يَقُولُ: ﴿ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِى آدَمَ اَنْ لاَتَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلاًّ كَثِيراً اَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴾ اَوْ بِهَا تُكَذِّبُونَ . ﴿ وَ امْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴾ فَيَمِيزُ اللّٰهُ النَّاسَ وَتَجْثُوا الْاُمَمُ.

يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَىٰ: ﴿ وَتَرَىٰ كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعَىٰ اِلَىٰ كِتَابِهَا اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ فَيَقْضِى اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَ خَلْقِهِ اِلاَّ الثَّقَلَيْنِ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ ، فَيَقْضِى بَيْنَ الْوُحُوشِ وَالْبَهَائِمِ حَتّٰى اِنَّهُ لَيَقْتَصُّ لِلْجَمَّاءِ مِنْ ذَاتِ الْقَرْنِ .

فَاِذَا فَرَغَ مِنْ ذٰلِكَ فَلَمْ تَبْقَ تَبِعَةٌ عِنْدَ وَاحِدَةٍ لِلْاُخْرَىٰ ، قَالَ اللّٰهُ لَهَا: ﴿ كُونِى تُرَاباً ﴾ فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَقُولُ الْكَافِرُ: ﴿ يَا لَيْتَنِى كُنْتُ تُرَاباً ﴾ . ثُمَّ يَقْضِى اللّٰهُ بَيْنَ الْعِبَادِ ، فَكَانَ اَوَّلُ مَا يُقْضَىٰ فِيهِ الدِّمَاءَ.

وَيَأْتِى كُلُّ مَنْ قُتِلَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَحْمِلُ رَأْسَهُ وَتَشْخَبُ اَوْدَاجُهُ فَيَقُولُونَ: يَا رَبَّنَا قَتَلَنَا فُلاَنٌ وَفُلاَنٌ ... فَيَقُولُ اللّٰهُ وَهُوَ اَعْلَمُ: ﴿ اَقُتِلْتُمْ؟ ﴾ فَيَقُولُونَ: يَا رَبَّنَا قُتِلْنَا لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ ، فَيَقُولُ اللّٰهُ لَهُمْ: ﴿ صَدَقْتُمْ ﴾ فَيَجْعَلُ لِوُجُوهِهِمْ نُوراً مِثْلَ نُورِ الشَّمْسِ، ثُمَّ تُوصِلُهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اِلَى الْجَنَّةِ .

وَيَأْتِى مَنْ كَانَ قُتِلَ عَلَىٰ غَيْرِ ذٰلِكَ يَحْمِلُ رَأْسَهُ وَتَشْخَبُ اَوْدَاجُهُ فَيَقُولُونَ: يَا رَبَّنَا قَتَلَنَا فُلاَنٌ وَفُلاَنٌ ... فَيَقُولُ: ﴿لِمَ؟﴾ وَهُوَ اَعْلَمُ. فَيَقُولُونَ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ ، فَيَقُولُ اللّٰهُ: ﴿ تَعِسْتُمْ ﴾.

ثُمَّ لاَ تَبْقَىٰ نَفْسٌ قَتَلَهَا اِلاَّ قُتِلَ بِهَا وَ لاَ مَظْلِمَةٌ ظَلَمَهَا اِلاَّ اُخِذَ بِهَا ، وَكَانَ فِى مَشِيئَةِ اللّٰهِ اِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَاِنْ شَاءَ رَحِمَهُ .

ثُمَّ يَقْضِى اللّٰهُ تَعالىٰ بَيْنَ مَنْ بَقِىَ مِنْ خَلْقِهِ حَتّىٰ لاَ تَبْقىٰ مَظْلَمَةٌ لاَحَدٍ عِنْدَ اَحَدٍ اِلاَّ اَخَذَهَا اللّٰهُ لِلْمَظْلُومِ مِنَ الظّالِمِ حَتّىٰ اِنَّهُ لَيُكَلَّفُ شَائِبُ اللَّبَنِ بِالْمَاءِ ثُمَّ يَبِيعُهُ اَنْ يُخْلِصَ اللَّبَنَ مِنَ الْمَاءِ .

فَاِذَا فَرَغَ اللّٰهُ مِنْ ذٰلِكَ نَادىٰ مُنَادٍ يُسْمِعُ الْخَلاَئِقَ كُلَّهُمْ: اَلاَ لِيَلْحَقْ كُلُّ قَوْمٍ بِآلِهَتِهِمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ . فَلاَ يَبْقىٰ اَحَدٌ عَبَدَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شَيْئاً اِلاَّ مُثِّلَتْ لَهُ آلِهَتُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ ، وَيُجْعَلُ يَوْمَئِذٍ مَلَكٌ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ عَلىٰ صُورَةِ عُزَيْرٍ، وَيُجْعَلُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ عَلىٰ صُورَةِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ، ثُمَّ يَتْبَعُ هٰذَا الْيَهُودُ ، وَهٰذَا النَّصَارىٰ .

ثُمَّ قَادَتْهُمْ آلِهَتُهُمْ اِلَى النّارِ وَهُوَ الَّذِى يَقُولُ: ﴿ لَوْ كَانَ هٰؤُلاَءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ فَاِذَا لَمْ يَبْقَ اِلاَّ الْمُؤْمِنُونَ فِيهِمُ الْمُنَافِقُونَ ، جَاءَهُمُ اللّٰهُ فِيمَا شَاءَ مِنْ هَيْئَتِهِ فَقَالَ: < يَا اَيُّهَا النّاسُ ذَهَبَ النّاسُ فَالْحَقُوا بِآلِهَتِكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ >.

فَيَقُولُونَ: وَاللّٰهِ مَالَنَا اِلٰهٌ اِلاَّ اللّٰهُ وَمَاكُنّا نَعْبُدُ غَيْرَهُ فَيَنْصَرِفُ عَنْهُمْ وَهُوَ اللّٰهُ الَّذِى يَأْتِيهِمْ فَيَمْكُثُ مَاشَاءَ اللّٰهُ اَنْ يَمْكُثَ ، ثُمَّ يَأْتِيهِمْ فَيَقُولُ: <يَااَيُّهَا النّاسُ ذَهَبَ النّاسُ فَالْحَقُوا بِآلِهَتِكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ >. فَيَقُولُونَ: وَاللّٰهِ مَالَنَا اِلٰهٌ اِلاَّ اللّٰهُ وَمَا كُنّا نَعْبُدُ غَيْرَهُ .

فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: < اَنَا رَبُّكُمْ > فَيَقُولُونَ اِنّا نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْكَ . فَيَقُولُ: < هَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ مِنْ اٰيَةٍ تَعْرِفُونَهَا؟ > فَيَقُولُونَ: نَعَمْ ، فَيَكْشِفُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمْ عَنْ سَاقِهِ وَيَتَجَلّىٰ لَهُمْ مِنْ عَظَمَةِ اللّٰهِ مَا يَعْرِفُونَ بِهِ رَبَّهُمْ ،

فَيَخِرُّونَ لِلاَذْقَانِ سُجَّداً عَلىٰ وُجُوهِهِمْ ، وَيَخِرُّ كُلُّ مُنَافِقٍ عَلىٰ قَفَاهُ ، وَيَجْعَلُ اللّٰهُ اَصْلاَبَهُمْ كَصَيَاصِى الْبَقَرِ ، ثُمَّ يَأْذَنُ اللّٰهُ لَهُمْ فَيُرْفَعُونَ ، وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الصِّرَاطَ بَيْنَ ظَهْرَانَىْ جَهَنَّمَ كَحَدِّ الشَّفْرَةِ اَوْ كَحَدِّ السَّيْفِ ، عَلَيْهَا كَلاَلِيبُ وَخَطَاطِيفُ وَحَسَكٌ كَحَسَكِ السَّعْدَانِ ، دُونَهُ جِسْرٌ دَحِضٌ مَزِلَّةٌ ، فَيَمُرُّونَ كَطَرْفِ الْعَيْنِ ، اَوْ كَلَمْحِ

الْبَرْقِ اَوْ كَمَرِّ الرِّيحِ ، اَوْ كَجِيادِ الْخَيْلِ ، اَوْ كَجِيادِ الرِّكَابِ ، اَوْ كَجِيادِ الرِّجَالِ ، فَنَاجٍ سَالِمٌ ، وَنَاجٍ مَخْدُوشٌ ، وَمُكَرْدَسٌ عَلىٰ وَجْهِهِ فِى جَهَنَّمَ .

فَاِذَا اَفْضىٰ اَهْلُ الْجَنَّةِ اِلَى الْجَنَّةِ قَالُوا: مَنْ يَشْفَعُ لَنَا اِلىٰ رَبِّنَا فَنَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ فَيَقُولُونَ: مَنْ اَحَقُّ بِذٰلِكَ مِنْ اَبِيكُمْ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ خَلَقَهُ اللّٰهُ بِيَدِهِ ، وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ ، وَكَلَّمَهُ قُبُلاً. فَيَأْتُونَ آدَمَ فَيُطْلَبُ ذٰلِكَ اِلَيْهِ ، فَيَذْكُرُ ذَنْباً وَيَقُولُ: مَا اَنَا بِصَاحِبِ ذٰلِكَ ، وَلٰكِنْ عَلَيْكُمْ بِنُوحٍ ، فَاِنَّهُ اَوَّلُ رُسُلِ اللّٰهِ .

فَيُؤْتىٰ نُوحٌ فَيُطْلَبُ ذٰلِكَ اِلَيْهِ ، فَيَذْكُرُ ذَنْباً وَيَقُولُ: مَا اَنَا بِصَاحِبِ ذٰلِكَ وَيَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِاِبْرَاهِيمَ؛ فَاِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَهُ خَلِيلاً ، فَيُؤْتىٰ اِبْرَاهِيمُ فَيُطْلَبُ ذٰلِكَ اِلَيْهِ ، فَيَذْكُرُ ذَنْباً وَيَقُولُ: مَا اَنَا بِصَاحِبِ ذٰلِكَ وَيَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِمُوسىٰ؛ فَاِنَّ اللّٰهَ قَرَّبَهُ نَجِيّاً وَكَلَّمَهُ وَاَنْزَلَ عَلَيْهِ التَّوْرَاةَ ، فَيُؤْتىٰ مُوسىٰ فَيُطْلَبُ ذٰلِكَ اِلَيْهِ ، فَيَذْكُرُ ذَنْباً وَيَقُولُ:لَسْتُ بِصَاحِبِ ذٰلِكَ وَلٰكِنْ عَلَيْكُمْ بِرُوحِ اللّٰهِ وَكَلِمَتِهِ عِيسى ابْنِ مَرْيَمَ ، فَيُؤْتىٰ عِيسى ابْنُ مَرْيَمَ فَيُطْلَبُ ذٰلِكَ اِلَيْهِ ، فَيَقُولُ: مَا اَنَا بِصَاحِبِكُمْ وَلٰكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُحَمَّدٍ »

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «فَيَأْتُونِى وَلِىَ عِنْدَ رَبِّى ثَلَاثُ شَفَاعَاتٍ وَعَدَنِيهِنَّ فَاَنْطَلِقُ فَآتِى الْجَنَّةَ فَآخُذُ بِحَلْقَةِ الْبَابِ فَاَسْتَفْتِحُ فَيُفْتَحُ لِى فَاُحَيَّا وَيُرَحَّبُ بِى فَاِذَا دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَنَظَرْتُ اِلىٰ رَبِّى خَرَرْتُ سَاجِداً ، فَيَأْذَنُ اللّٰهُ لِى مِنْ تَحْمِيدِهِ وَتَمْجِيدِهِ بِشَىْءٍ مَا اَذِنَ بِهِ لِاَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ ، ثُمَّ يَقُولُ: < اِرْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ! وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ وَسَلْ تُعْطَ >.

فَاِذَا رَفَعْتُ رَأْسِى يَقُولُ اللّٰهُ –وَهُوَ اَعْلَمُ– <مَا شَأْنُكَ؟> فَاَقُولُ: يَا رَبِّ وَعَدْتَنِى الشَّفَاعَةَ فَشَفِّعْنِى فِى اَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ . فَيَقُولُ اللّٰهُ: < قَدْ شَفَّعْتُكَ وَقَدْ اَذِنْتُ لَهُمْ فِى دُخُولِ الْجَنَّةِ > »

وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: « وَالَّذِي نَفْسِى بِيَدِهِ مَا اَنْتُمْ فِى الدُّنْيَا بِاَعْرَفَ بِاَزْوَاجِكُمْ

وَمَساكِنِكُمْ مِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ بِاَزْواجِهِمْ وَمَساكِنِهِمْ ، فَيَدْخُلُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ عَلىٰ اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ زَوْجَةً ؛ سَبْعِينَ مِمّاَ يُنْشِئُ اللّٰهُ عزَّ وَجَلَّ ، وَاثْنَتَيْنِ آدَمِيَّتَيْنِ مِنْ وُلْدِ آدَمَ لَهُما فَضْلٌ عَلىٰ مَنْ اَنْشَأَ اللّٰهُ لِعِبادَتِهِمُ اللّٰهَ فِي الدُّنْيا .

فَيَدْخُلُ عَلَى الْاُولىٰ مِنْهُنَّ فِي غُرْفَةٍ مِنْ ياقُوتَةٍ ، عَلىٰ سَرِيرٍ مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلٍ بِاللُّؤْلُؤِ ، عَلَيْها سَبْعُونَ زَوْجاً مِنْ سُنْدُسٍ وَاسْتَبْرَقٍ ، ثُمَّ اَنَّهُ يَضَعُ يَدَهُ بَيْنَ كَتِفَيْها ، ثُمَّ يَنْظُرُ اِلىٰ يَدِهِ مِنْ صَدْرِها ، وَمِنْ وَراءِ ثِيابِها وَجِلْدِها وَلَحْمِها ، وَاِنَّهُ لَيَنْظُرُ اِلىٰ مُخِّ ساقِها ، كَما يَنْظُرُ اَحَدُكُمْ اِلَى السِّلْكِ فِي قَصَبَةِ الْياقُوتِ كَبِدُها لَهُ مِرْأةٌ وَكَبِدُهُ لَها مِرْأةٌ .

فَبَيْنا هُوَ عِنْدَها لاَ يَمَلُّها وَلاَ تَمَلُّهُ ، ما يَأْتِيها مِنْ مَرَّةٍ اِلاَّ وَجَدَها عَذْراءَ ، ما يَفْتُرُ ذَكَرُهُ وَما يَشْتَكِي قُبُلُها ، فَبَيْنا هُوَ كَذٰلِكَ اِذْ نُودِيَ: اِنّاَ قَدْ عَرَفْنا اَنَّكَ لاَ تَمَلُّ وَلاَ تُمَلُّ اِلاَّ اَنَّهُ لاَ مَنِيَ وَ لاَ مَنِيَّةَ اِلاَّ اَنَّ لَكَ اَزْواجاً غَيْرَها فَيَخْرُجُ فَيَأْتِيهِنَّ واَحِدَةً واَحِدَةً ، كُلَّماَ اَتىٰ واَحِدَةً قالَتْ لَهُ: وَاللّٰهِ ما اَرىٰ فِي الْجَنَّةِ شَيْئاً اَحْسَنَ مِنْكَ وَلاَ فِي الْجَنَّةِ شَيْءٌ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْكَ .

وَاِذا وَقَعَ اَهْلُ النّارِ فِي النّارِ ، وَقَعَ فِيها خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ رَبِّكَ اَوْبَقَتْهُمْ اَعْمالُهُمْ ، فَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُ النّارُ قَدَمَيْهِ لاَ تُجاوِزُ ذٰلِكَ ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ اِلىٰ اَنْصافِ ساقَيْهِ ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ اِلىٰ رُكْبَتَيْهِ ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ اِلىٰ حَقْوَيْهِ ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُ جَسَدَهُ كُلَّهُ اِلاَّ وَجْهَهُ ، حَرَّمَ اللّٰهُ صُورَتَهُ عَلَيْها »

قالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « فَاَقُولُ يا رَبِّ شَفِّعْنِي فِيمَنْ وَقَعَ فِي النّارِ مِنْ اُمَّتِي . فَيَقُولُ: ‹اَخْرِجُوا مَنْ عَرَفْتُمْ .› فَيُخْرَجُ اُولٰئِكَ حَتّىٰ لاَ يَبْقىٰ مِنْهُمْ اَحَدٌ ، ثُمَّ يَأْذَنُ اللّٰهُ فِي الشَّفاعَةِ ، فَلاَ يَبْقىٰ وَلِيٌّ وَلاَ شَهِيدٌ اِلاَّ شَفَعَ ، فَيَقُولُ اللّٰهُ: ‹ اَخْرِجُوا مَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ زِنَةَ دِينارٍ اِيماناً › فَيُخْرَجُ اُولٰئِكَ حَتّىٰ لاَ يَبْقىٰ مِنْهُمْ اَحَدٌ .

ثُمَّ يَشْفَعُ اللهُ فَيَقُولُ: ‹ اَخْرِجوا مَنْ وَجَدْتُمْ فِى قَلْبِهِ اِيمَانًا ثُلُثَيْ دِينَارٍ› ثُمَّ يَقُولُ: ‹ثُلُثَ دِينَارٍ › ثُمَّ يَقُولُ: ‹رُبُعَ دِينَارٍ› ثُمَّ يَقُولُ: ‹قِيرَاطًا ›. ثُمَّ يَقُولُ: ‹حَبَّةً مِنْ خَرْدَلٍ › فَيُخْرَجُ اُولٰئِكَ حَتّٰى لاَ يَبْقٰى مِنْهُمْ اَحَدٌ ، وَحَتّٰى لاَ يَبْقٰى فِى النّارِ مَنْ عَمِلَ لِلّٰهِ خَيْراً قَطُّ ، وَلاَ يَبْقٰى اَحَدٌ لَهُ شَفَاعَةٌ اِلاَّ شَفَعَ حَتّٰى اِنَّ اِبْلِيسَ يَتَطَاوَلُ مِمّا يَرٰى مِنْ رَحْمَةِ اللهِ رَجَاءَ اَنْ يُشْفَعَ لَهُ ،

ثُمَّ يَقُولُ: ‹بَقِيتُ وَاَنَا اَرْحَمُ الرّاحِمِينَ › فَيُدْخِلُ يَدَهُ فِى جَهَنَّمَ فَيُخْرِجُ مِنْهَا مَا لاَ يُحْصِيهِ غَيْرُهُ كَاَنَّهُمْ حُمَمٌ ، فَيُلْقَوْنَ عَلٰى نَهْرٍ يُقَالُ لَهُ نَهْرُ الْحَيَوَانِ فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِى حَمِيلِ السَّيْلِ ، فَمَا يَلِى الشَّمْسَ مِنْهَا اُخَيْضِرُ ، وَمَا يَلِى الظِّلَّ اُصَيْفِرُ ، فَيَنْبُتُونَ كَالدُّرِّ ، مَكْتُوبٌ فِى رِقَابِهِمُ الْجَهَنَّمِيّونَ عُتَقَاءُ الرَّحْمٰنِ ، يَعْرِفُهُمْ اَهْلُ الْجَنَّةِ بِذَالِكَ الْكِتَابِ مَا عَمِلُوا خَيْراً لِلّٰهِ قَطُّ ، فَيَمْكُثُونَ فِى الْجَنَّةِ مَا شَاءَ اللهُ وَذَلِكَ الْكِتَابُ فِى رِقَابِهِمْ ، ثُمَّ يَقُولُونَ: رَبَّنَا امْحُ عَنّا هٰذَا الْكِتَابَ ، فَيَمْحُوهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُمْ ».

51 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ashabından bir cemaat arasında bulunuyorken bize şöyle anlattı:

"Şüphesiz ki Allah (-u Tealâ) gökleri ve yeri yaratma işini bitirince, sûr'u yaratarak onu İsrafil'e verdi. O, onu ağzı üzerine koyup ne zaman (üflemekle) **emrolunacak diye gözünü Arş'a dikmiştir."**

O zaman ben: "Sûr nedir?" diye sorduğumda, **"Boynuzdur"** buyurdu. Bu sefer ben, "O nasıl bir şeydir?" deyince:

"Çok büyüktür! Beni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, şüphesiz ondaki bir odanın büyüklüğü, göklerle yerin eni gibidir (ya boyu ne kadar olur?). **Ona üç kere üflenecektir.**

Birinci üfleyiş, 'Nefhatü'l-feza' (duyduğunda, herkesin dehşete kapılarak feryat edeceği üfleme)',

İkincisi; 'Nefhatü's-sa'k (duyduğunda, herkesin öleceği üfleme)',

Üçüncüsü ise; 'Nefhatü'l Kıyam li-Rabbi'l Âlemîn (duyduğunda herkesin âlemlerin Rabbi için dirilip kalkacağı üfleme)' **dir.**

Allah (-u Tealâ) İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* a, birinci nefhayı emretmek üzere 'Üfle!' buyurur, o da hemen feza' nefhasını üflediğinde Allah (-u Tealân) ın diledikleri müstesna gök ve yer ehlinin hepsi dehşete kapılır. Allah (-u Tealâ) ona, üflemeyi uzatmasını emreder, o da hiç aralık vermeden uzun süre onu devam ettirir. Bu, Allah (-u Tealân)ın:

'Bunlar (belalarını bekleyen kafirler), ancak, iki sağım aralığı (bir an bile) gecikmesi olmayan bir tek korkunç sesi bekliyorlar.' *(Sâd Sûresi:15)* kavli şerifi gibidir. İşte o zaman Allah (-u Tealâ) dağları harekete geçirir de onlar, bulutlar gibi yürümeye başlarlar ve neticede serap (uçuşup dağılan toz duman) haline gelirler.

Sonra yeryüzü, ehlini şiddetli bir sarsıntı ile sarsar da, denize atılmış (fırtınaya tutulmuş), dalgaların kendisine çarptığı, tavana asılı bir kandili rüzgarlar salladığı gibi içindekileri sallayan bir gemiye benzer. Bu hususta Allah (-u Tealâ) :

'Birinci üflemenin (kâinatı) sarstığı, ikinci üflemenin onu takip ettiği gün, işte o gün kalpler korkuyla titreyecektir' *(Nâzi'ât Sûresi:6-8)* buyurmuştur.

Bu durumda insanlar yerin üstünde sallanacak, emzikliler (emzirdikleri çocuklarından) gafil olacak (unutacak), hamileler düşük yapacak, çocuklar ihtiyarlayacak, şeytanlar dehşetten uçuşarak göğün kenarlarına geldiğinde, hemen melekler onlara yetişip yüzlerine vurunca geri dönecekler, insanlar arkalarına dönüp kaçacaklar, halbuki onlar için Allah'ın (azap) emrinden hiçbir kurtarıcı yoktur.

O zaman insanlar birbirine bağırıp çağırmaya başlar. İşte bu, Allah (-u Tealân)ın 'Tenâd (bağrışıp çağrışma) günü' diye bahsettiği gündür. *(Mümin Sûresi:32'den)*

Onlar o haldeyken, birden yer, bir uçtan bir uca yarılıp çatlamaya başlayınca, onlar mislini görmedikleri büyük bir hadiseyi görmüş olurlar ki, bu yüzden onları yakalayacak olan sıkıntı ve şiddeti ancak Allah (-u Tealâ) bilir.

Sonra göğe baktıklarında onu erimiş maden gibi bulurlar. Sonra gök yarılarak yıldızları dökülür, güneşi ve ayı tutul (up katlanıp dürül)ürler. Bu hadiselerin hiç birinden ölülerin haberi olmaz.

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* "Ya Resulallah! Allah-u Tealâ'nın 'Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde olanlar dehşete kapılırlar.' *(Neml Sûresi:87'den)* kavli şerifinde istisna ettikleri kimlerdir?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Onlar şehitlerdir! Dehşet ancak dirilere ulaşır. Şehitler ise Rableri katında rızıklandırılan dirilerdir. Allah (-u Tealâ) onları o günün dehşetinden koruyup emin kılmıştır. O günün şiddeti, Allah (-u Tealân)ın öyle bir azabıdır ki onu mahlukatının en şerlilerine gönderir. İşte Allah(-u Tealân)ın;

'Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin sarsıntısı çok büyük bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli dişi, emzirdiğini unutur, her gebe, çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş bir halde görürsün. Halbuki onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok şiddetlidir.' *(Hac Sûresi:1-2)* ayetlerinde bahsettiği budur.

O azap içerisinde bütün kullar, Allah'ın uzamasını dilediği kadar kalırlar. Sonra Allah (-u Tealâ) İsrafil *(Aleyhisselâm)* a; nefha-i sa'k ile emreder, o da ölüm üfürüşünü üfler. Bunun üzerine Allah'ın diledikleri müstesna, gök ve yer ehlinin tümü birdenbire düşüp ölürler ve sönerler.

Ozaman ölüm meleği, Cebbâr Tealâ'ya gelerek 'Ya Rabbi! Senin dilediklerin müstesna gök ve yer ehli öldü' der. Allah (-u Tealâ) kimin kaldığını en iyi bilen olduğu halde, 'Öyleyse kim kaldı?' diye sorar, o da,

'Ya Rabbi! Hiç ölmeyecek diri olan sen kaldın, Arş'ı taşıyan melekler kaldı, Cibril ve Mikâil ile birlikte bir de ben kaldım' der. Bunun üzerine Mevlâ Tealâ 'Cibril ve Mikâil'de ölsün!' buyurunca, Allah (-u Tealâ) Arş'ı dile getirerek o,

'Ya Rabbi! Cibril ve Mikâil de ölecek mi?' der. Allah (-u Tealâ) da, 'Sus! Şüphesiz ki ben Arş'ımın altında bulunan herkes üzerine ölümü yazdım' buyurur. Böylece Cibril ve Mikâil ölürler.

Sonra ölüm meleği Cebbâr Tealâ'ya gelerek, 'Ya Rabbi! Cibril ve Mikaîl de öldü' der. Allah (-u Tealâ) kimin kaldığını en iyi bilen olduğu halde, 'Öyleyse kim kaldı?' diye sorar, o da,

'Ya Rabbi! Hiç ölmeyecek diri olan sen kaldın, Arş'ı taşıyan melekler kaldı, bir de ben kaldım' der. O vakit Allah (-u Tealâ) 'Hamele-i Arş da ölsün!' buyurunca onlar da ölürler. Ondan sonra Allah (-u Tealâ) Arş'a, sur'u İsrafil'den almasını emreder.

Sonra ölüm meleği gelerek, 'Ya Rabbi! Arş'ını taşıyanlar da öldü' deyince, Allah (-u Tealâ) kimin kaldığını en iyi bilen olduğu halde, 'Öyleyse kim kaldı?' diye sorar, o da,

'Ya Rabbi! Hiç ölmeyecek diri olan sen kaldın, bir de ben kaldım' der. Bunun üzerine Allah (-u Tealâ), 'Sen de benim yarattıklarımdan birisin, seni de gördüğün şey için yarattım, öyleyse hemen öl!' buyurur, o da hemen ölüverir.

Ne zaman ki, doğurmayan, doğrulmayan, bir olup kimseye muhtaç olmayan, tek ve Kahhâr olan Allah (-u Tealâ) kalır, işte o zaman Evvel olduğu gibi Âhir de O olmuştur. Gökleri ve yeri, yazılı kağıtların tomarını dürer gibi dürüp, onları döşer sonra üç kere onları (kudret eliyle) yakalayıp dürmesinin akabinde üç defa; 'Cebbar (istediğini zorla da olsa yaptıran) benim! Cebbar benim! Cebbar benim!' buyurur.

Sonra üç kere, (harften ve sesten münezzeh olan) bizzat kendi kelamıyla 'Bu gün mülk kimindir?' diye nida eder, (herkes öldüğü için) kimse cevap vermeyince, Zat'ına hitaben 'Vahid ve Kahhar (tek olan ve karşı konulamayan bir güce sahip) olan Allah'ındır.' *(Mü'min Sûresi:16'dan)* buyurur.

(Bu hususta) Allah (-u Tealâ) şöyle buyuruyor: 'Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) haline dönüştürüldüğü ... gün'. *(İbrahim Sûresi:48'den)*

Sonra Allah (-u Tealâ) gök ve yeri iyice döşeyip yayar ve onları, Ukâz çarşısına götürülüp satılan deri gibi uzatıp dümdüz eder. 'Orada ne bir iniş ne de bir yokuş göremezsin'. *(Taha Sûresi:107)*

Bundan sonra Allah (-u Tealâ) bütün mahlukata tek bir sayha ile nida eder etmez birden hepsi, evvelce onda bulundukları gibi, o değiştirilen arazide, içinde olan içinde, üstünde olan üstünde olmak üzere bulunurlar.

Sonra Allah (-u Tealâ) onlar üzerine Arş'ın altından bir su indirip, göğe yağdırmasını emreder, o da kırk gün yağdırır. Neticede su, onların üstüne oniki arşın yükselir, bunun üzerine Allah (-u Tealâ) cesetlere bitmelerini emreder de onlar, (mantara benzeyen) kalkan otu veya yeşilliklerin bitmesi gibi biterler ve böylece cesetleri tekamül ederek eski haline dönüşür.

Allah (-u Tealâ) 'Arş'ımı taşıyanlar dirilsinler!' buyurur, onlar hemen dirilirler, sonra Allah (-u Tealâ) İsrafil'e emreder, o da sur'u alıp ağzına koyar. Daha sonra Allah (-u Tealâ) 'Cibril ve Mikail dirilsin!' buyurur, onlar da hemen dirilirler.

Sonra Allah (-u Tealâ) ruhları çağırır, müslümanların ruhları nur gibi parlayarak, kafirlerin ruhları ise kapkaranlık bir halde getirilirler de hepsini (kudret eliyle) yakalar ve sûr'un içine atar.

Sonra Allah (-u Tealâ) İsrafil *(Aleyhisselâm)* a, nefha-i ba'si üflemesini emreder, o da dirilme üfürüşünü üfler de bütün ruhlar, gökle yer arasını dolduran arılar (kovanlarından çıktığı) gibi (sûr'da bulunan yerlerinden) çıkarlar.

O zaman Allah (-u Tealâ) 'İzzim ve Celâlim hakkı için, elbette her ruh cesedine dönecektir!' buyurur buyurmaz, ruhlar, yerin içinde bulunan cesetlerine girmeye başlarlar, önce burunlardan girip sonra bedenlerin içerisinde, (akrep veya yılan tarafından) sokulan kişinin içinde zehir yürüdüğü gibi yürürler, neticede üzerlerinden toprak yarılıp açılır.

Ben, toprağın kendisinden yarılacağı kimselerin ilkiyim. O zaman hepiniz (kabirlerinizden) çıkıp, Rabbinize doğru çabucak gideceksiniz. 'Davetçiye koşarak. Kafirler <bu, çok çetin bir gündür!> derler.' *(Kamer Sûresi:8)*

Yalınayak, çırılçıplak, sünnetsiz bir halde, süresi yetmiş sene olan bir yerde duracaksınız ki, ne size bakılacak ne de aranızda hüküm verilecek. O kadar ağlayacaksınız ki, göz yaşlarınız bitecek sonra kan ağlayacaksınız, o kadar terleyeceksiniz ki, ter ağzınıza kadar çıkıp dayanacak veya çenelere ulaşacak.

Ayet: 73

O zaman siz, 'Bizim için Rabbimize kim aracı olacak ki aramızda hüküm versin' diyeceksiniz de neticede ' Allah (-u Tealân) ın kudret eliyle yarattığı, kendisine ruhundan üflediği ve kendisiyle karşılıklı konuştuğu babanız Âdem'den bu hususta daha hak sahibi kim olabilir?' diyerek, hep birden Âdem *(Aleyhisselâm)* a gelip, kendisinden bu hususta talepte bulunacaksınız da o, 'Ben bu işin sahibi değilim' demek suretiyle bundan çekinecek.

Böylece (insanlar) bütün peygamberleri tek tek araştırıp dolaşacaklar, fakat her peygambere geldiklerinde o, onlara karşı bu aracılığa yanaşmayacaktır. Ta ki bana gelecekler, ben de 'Fahs'a' giderek secdeye kapanacağım.

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)*, 'Ya Resulallah! Fahs nedir?' diye sorduğunda; 'Arş'ın ön tarafıdır' diye cevap buyurduktan sonra şöyle devam etti: 'Ta ki Allah (-u Tealâ) bana bir melek gönderir, o benim pazularımdan tutarak beni kaldırır ve Allah (-u Tealâ) bana 'Ya Muhammed!' der, ben de 'Evet! Ya Rabbi!' derim.

Allah (-u Tealâ) en iyi bilen olduğu halde, 'Halin nedir?' diye sorar, ben de, 'Ya Rabbi! Bana şefaatı vaad ettin, öyleyse beni yaratıkların hakkında şefaatçı kıl da onlar arasında hüküm ver!' derim.

Allah (-u Tealâ): 'Muhakkak seni şefaatçı kıldım, ben (hareketten münezzeh olduğum halde) size gelip aranızda hüküm vereceğim' buyurur. Bunun üzerine ben de dönerek insanlarla birlikte dururum. Biz o halde dururken, gökten şiddetli bir gürültü duyarız da o bizi korkutur.

Derken birinci kat semanın ehli, yeryüzünde bulunan cin ve insanların iki misli olarak inerler, yere yaklaştıklarında yer onların nuruyla parlar ve saflarını tutarlar. Biz onlara 'Rabbimiz sizin aranızda mı?' deriz, onlar; 'Hayır! O gelecektir' derler.

Sonra ikinci kat semanın ehli, evvelce inmiş olan meleklerin iki misli ve yeryüzünde bulunan cin ve insanların iki katı olarak inerler, yere yaklaştıklarında yer onların nuruyla parlar ve saflarını tutarlar. Biz onlara 'Rabbimiz sizin aranızda mı?' deriz, onlar; 'Hayır! O gelecektir' derler.

Sonra (yedinci kat dahil bütün sema tabakalarının ehli olan melekler) bu tad'îf (katlanarak artma) üzere inerler. Neticede Cebbar Tealâ, buluttan gölgeler içinde, meleklerle birlikte iner.

O gün O'nun Arş'ını sekiz melek taşır, bugün ise onlar dört tanedir. Ayakları yedi kat yerin son hududunda olup, yer ve gökler onların bellerine gelmekte, Arş ise onların omuzları üzerindedir. Onlar sesli yaptıkları tesbihlerinde:

'Arş'ın ve azametin sahibini tesbih ederiz,

Mülk ve melekût'ün (maddi ve manevi bütün âlemlerin) sahibini tenzih ederiz,

Hiç ölmeyecek diriyi tesbih ederiz,

Yaratıkları öldürüp kendi ölmeyen Zatı tenzih ederiz, O, son derece tesbih edilen, son derece mukaddes olan, ziyadesiyle münezzeh olan, Kuddûs'dür,

Meleklerin ve Ruh'un (Cibril-i Emin'in) Rabbi olan, o yüce Rabbimizi tenzih ederiz, Mahlukatı öldürüp kendi ölmeyen yüce Rabbimizi tesbih ederiz' derler.

Bundan sonra Allah (-u Tealâ) kürsüsünü dilediği yere koyarak kendi kelamıyla kullarına: 'Ey cinler ve insanlar topluluğu! Ben sizi yarattığım günden bu gününüze kadar sizi dinledim, sözlerinizi duyuyor, amellerinizi görüyordum, şimdi siz de beni dinleyin:

İşte bunlar sizin amelleriniz ve defterlerinizdir ki size okunmaktadır, artık hayır bulan Allah'a hamdetsin, başkasını bulan ise kendini tenkit etsin' diye nida eder.

Sonra Allah (-u Tealâ) cehenneme emreder de ondan uzun ve karanlık bir boyun çıkar. Bundan sonra Allah (-u Tealâ): 'Ey Âdemoğulları! Size: <Şeytana tapmayın, çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır ve bana kulluk edin, dosdoğru yol budur> demedim mi?

(Şeytan) sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. O vakit niye akıl etmiyordunuz? İşte bu size vaad edilen cehennemdir. Ey günahkârlar! Bu gün siz (bir tarafa) ayrılın.' *(Yasin Sûresi:60-63, 59)* buyurur.

Böylece Allah (-u Tealâ) insanları ayırır ve ümmetler dizüstü çöker, bu hususta da Allah (-u Tealâ) şöyle buyuruyor: 'Ve sen her ümmeti diz çökmüş bir halde görürsün. Her ümmet kitabına çağrılacak (ve onlara) 'Bu gün size (dünyada) yapmış olduklarınızın karşılığı verilecektir.' (denilecektir).' *(Câsiye Sûresi:28)*

Bundan sonra Allah (-u Tealâ) cinler ve insanlar hariç, bütün mahlukatı arasında hüküm verir, vahşi hayvanlar ve diğer hayvanlar arasında hükmeder, o kadar ki, boynuzlu aleyhine boynuzsuz için hükmeder (yani dünyada boynuzlu olduğu için boynuzsuz olana toslayıp canını yakandan boynuzunu alıp, boynuzsuza vererek kısas olmak üzere ona toslatır).

Bütün bunlar bitip hiçbir hayvanın diğerinde alacağı kalmadığında Allah (-u Tealâ) onlara 'Toprak olun!' buyurunca, kafir; 'Ah ne olaydı ben de toprak olaydım' *(Nebe' Sûresi:40'dan)* der.

Sonra Allah (-u Tealâ) kulları arasında hükmetmeye başlar. İlk hükmolunan konu kan davaları olur. Allah yolunda öldürülenlerin hepsi şah damarları kan fışkırdığı halde başlarını taşıyarak gelirler ve (katillerini göstererek) 'Ey Rabbimiz! Felan felan kimseler bizi katletti' derler.

Allah (-u Tealâ) en iyi bilen olduğu halde 'Siz öldürüldünüz değil mi?' diye sorar, onlar da 'Ey Rabbimiz! Biz izzet senin olsun diye öldürüldük' derler, Allah (-u Tealâ) da onlara: 'Doğru söylediniz' buyurarak, yüzlerine güneşin nuru gibi bir nur verir, sonra melekler onları cennete ulaştırır.

Allah yolundan başka niyetlerle öldürülenler de, şah damarları kan fışkırdığı halde başlarını taşıyarak gelirler ve (katillerini göstererek) 'Ey Rabbimiz! Felan felan kimseler bizi katletti' derler.

Allah (-u Tealâ) en iyi bilen olduğu halde: '(Siz) niçin (öldürüldünüz)?' diye sorar, onlar da 'Ey Rabbimiz! Biz izzet senin olsun diye öldürüldük' derler, Allah (-u Tealâ) da onlara 'Siz (benim yolumda öldürülmüş görünseniz de, niyetiniz benim rızam olmadığı için) helak oldunuz' buyurur.

Sonra, öldüren her bir kişi mutlaka öldürdüğüne karşılık öldürülür, zulüm yapan herkes de yaptığı zulme karşı cezalandırılır. Yine de her şey Allah (-u Tealân) ın dilemesindedir, dilerse kuluna azap eder, isterse rahmet eder.

Sonra Allah (-u Tealâ) kalan kulları arasında hüküm verir, o derece ki kimsenin yanında kimsenin hakkı kalmaz, mutlaka Allah, mazlumun hakkını zalimden alır, hatta süte su karıştırıp satanı, sütü sudan ayırması için zorlar.

Allah (-u Tealâ) bundan da fâriğ olunca, bütün mahlukata sesini işittiren bir münadi: 'Dikkat! Her kavim, kendi ilahlarının ve Allah'ı bırakıp da taptıklarının yanına gitsin!' diye seslenir. O zaman Allah'dan başka bir şeye tapan herkesin önüne ilahları, bir surete sokularak mutlaka çıkartılır.

O gün meleklerden bir melek Uzeyr *(Aleyhisselâm)* ın suretine, diğer biri de Meryem oğlu İsa *(Aleyhimesselâm)* ın şekline sokulur, yahudiler ona, hıristiyanlar da buna tabi olurlar, sonra ilahları onları cehenneme çeker. Bu hususta Allah (-u Tealâ):

'Eğer bunlar ilahlar olsaydı, ona girmezlerdi, halbuki (tapılanların ve tapanların) hepsi de orada ebedi kalıcıdırlar' *(Enbiya Sûresi:99)* buyuruyor.

Artık içlerinde münafıkların da bulunduğu müminlerden başkası kalmayınca, Allah (-u Tealâ) onlara dilediği bir hey'ette (şekilden münezzeh olan bir görünüşte, hareketten münezzeh olduğu halde) gelerek 'Ey insanlar! İnsanlar (ilahlarının peşine) gitti, siz de ilahlarınıza ve tapar olduklarınıza tabi olun!' buyurur.

Onlar da 'Vallahi bizim Allah'dan başka ilahımız yoktur, biz ondan başkasına tapmazdık' deyince, Allah (-u Tealâ) onlardan ayrılır. İşte onlara gelen (hareketten münezzeh olan) Allah (-u Tealâ) dır.

Allah (-u Tealâ) beklemeyi dilediği kadar bekledikten sonra tekrar onlara gelerek: 'Ey insanlar! İnsanlar (ilahlarının peşine) gitti, siz de ilahlarınıza ve tapar olduklarınıza tabi olun!' buyurur.

Onlar da 'Vallahi bizim Allah'dan başka ilahımız yoktur, biz ondan başkasına tapmazdık' derler. O zaman Mevlâ Tealâ, 'Ben sizin Rabbinizim!' deyince, onlar 'Biz senden Allah'a sığınırız' derler, sonra Allah (-u Tealâ) 'Sizinle Rabbinizin arasında, onunla kendisini tanıyacağınız bir nişan var mıdır?' diye sorar, onlar da 'Evet' derler.

O zaman Allah (-u Tealâ) onlara sâk'ından keşfedip (heybetini gösterip), azametiyle tecelli buyurunca, O'nun Rableri olduğunu anlayarak, çeneleri üzerine yüzükoyun secde eder oldukları halde yere kapanırlar.

Her münafık da (secde etmek isteyince) ensesi üzere geri düşer. Allah (-u Tealâ) onların bellerini sığır boynuzları gibi yapar (da eğilmeye güç bulamazlar). Sonra Allah (-u Tealâ) onlar (ın yerden kaldırılmaları) için izin verir de kaldırılırlar.

Allah (-u Tealâ) cehennemin ortasına, bıçağın veya kılıcın keskin tarafı gibi olan sırat'ı kurar ki, onun üzerinde (üstünden geçeni aşağı doğru çeken) kancalar, çengeller ve sa'dân (her tarafında demir gibi dikenleri olan, devenin otladığı bir bitki) dikeni gibi dikenler vardır. Onun önünde çok kaygan, ayakların üzerinde sabit duramayacağı bir köprü vardır.

(İnsanların iyileri, onun üzerinden) göz açıp kapama, yahut şimşek çakma veya rüzgâr esmesi gibi ya da, iyi cins koşucu atlar veya süratli koşan süvariler yahut piyadeler gibi (kısa bir zamanda fakat amellerine göre farklı hızlarla) geçerler. (Onlardan kimi) selametle kurtulur, kimi yarabere içinde kurtulur, kimi de yüzü üstü cehenneme şiddetle atılmıştır.

Cennet ehli cennete vardığında 'Bizim için Rabbimize kim aracı olur da (onun şefaatıyla) cennete gireriz' derler, neticede 'Allah (-u Tealân) ın kudret eliyle yarattığı, kendisine ruhundan üflediği ve kendisiyle karşılıklı konuştuğu babanız Âdem'den bu hususta daha hak sahibi kim olabilir?' derler.

Hep birden Âdem *(Aleyhisselâm)* a gelip, kendisinden bu hususta talepte bulunacaklarsa da o, bir günahını anlatarak 'Ben bu işin sahibi değilim, lakin siz Nuh'a gidin, çünkü o, Allah'ın Resullerinin ilkidir' der.

Bunun üzerine Nuh *(Aleyhisselâm)* a gidilip ondan da şefaat talep edildiğinde, o da bir günahını bahsederek 'Ben bu işin yetkilisi değilim, siz İbrahim'e gidin. Çünkü Allah onu Halil (dost) seçmiştir' der.

Böylece İbrahim *(Aleyhisselâm)* a varılıp ona da aynı talep iletildiğinde o da bir günahını zikrederek 'Ben bu işin sahibi değilim, siz Musa'ya gidin. Çünkü Allah onu sırdaş olarak kendine yaklaştırmış, onunla konuşmuş ve ona Tevrat indirmiştir' der.

O vakit Musa *(Aleyhisselâm)* a gidilip kendisinden şefaat istendiğinde, o da bir günahını anlatarak 'Ben bunun ehli değilim, lakin siz Allah'ın ruhu ve kelimesi olan Meryem oğlu İsa'ya başvurun' der.

Meryem oğlu İsa'ya gelinip, bu talep arzedildiğinde o da 'Ben sizin sahibiniz değilim velakin siz Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gidin' der.

Derken bana gelirler, Rabbim katında benim üç şefaat hakkım vardır ki onları bana vaad etmiştir. Ben de yürüyüp cennete gelirim, kapının halkasından tutup açılmasını isterim, hemen kapı bana açılarak selamlanır ve 'Merhaba' denilerek karşılanırım.

Cennete girdiğimde Rabbime bakınca secdeye kapanırım, Allah (-u Tealâ) bana mahlukatından hiç birine izin vermediği şekilde hamd ve tazimde bulunmam için müsaade ettikten sonra, 'Ya Muhammed! Başını kaldır! Şefaat et! Kabul olunacaksın, iste! Verileceksin!' buyurur.

Başımı kaldırdığımda, Allah (-u Tealâ) en iyi bilen olduğu halde, 'Hâlin nedir?' diye sorar, ben de 'Ya Rabbi! Bana şefaatı vaad ettin, öyleyse beni cennete girecekler hakkında şefaatçı kıl ki, cennete girebilsinler' derim. Bunun üzerine Allah (-u Tealâ): 'Muhakkak ki ben seni şefaatçı kıldım ve onlara cennete girmeleri için izin verdim.' buyurur.

Canım (kudret) elinde olan Zat'a yemin ederim ki, cennet ehli, ailelerini ve evlerini bildiği kadar siz, dünyadaki ailelerinizi ve evlerinizi bilemezsiniz. Onlardan her biri yetmişiki zevcesinin yanına girer ki, bunlardan yetmişini Allah (-u Tealâ) yoktan yaratmış, ikisi ise Adem *(Aleyhisselâm)* ın çocuklarından olan dünya hatunlarıdır, onlar Allah (-u Tealâ'y)a dünyada ibadet ettikleri için, Allah (-u Tealâ'n)ın yoktan yarattıkları üzerine üstünlükleri vardır.

Yakuttan bir köşkte bulunan hanımlarından ilkinin yanına girdiğinde, onu incilerle bezenmiş altından bir taht üzerinde otururken bulur ki, üstünde ince ve kalın ipek kumaşlarından yetmiş kat elbise bulunur.

Sonra o kişi, elini onun iki omuzu arasına koyup baktığında (şeffaflığından dolayı) elbiselerinin, derisinin ve etinin ötesinden kendi elini, onun göğsünden görür. Şüphesiz ki o, sizin biriniz içi boş yakutun ipini gördüğü gibi hanımının bacağındaki iliği görür. Onun göbeği kocası için bir ayna, kocasınınki de onun için bir aynadır.

O, hanımının yanındayken ne o, hanımından usanır, ne de hanımı ondan bıkar. Her defa onunla birleşmek istediğinde mutlaka onu bakire olarak bulur. Ne onun tenasül uzvu gevşer, ne de hanımınınki acı çeker.

O sıra kendisine 'Muhakkak biz anladık ki, sen usanmazsın da, usanılmazsın da (sen de hanımın da birbirinizden usanmayacaksınız), fakat burada hastalık ve ölüm yok, senin başka hanımların da var' diye nida edilir.

O da hanımının yanından çıkarak diğer hanımlarına tek tek uğrar, her birine geldiğinde, hanımı ona, 'Vallahi cennette senden güzel bir şey göremiyorum ve cennet içinde bana senden daha sevgili hiç bir şey yoktur' der.

Cehennem ehli cehenneme düştüğünde, cehenneme Rabbinin yarattığı kullardan, amellerinin kendilerini helak ettiği bir takımları düşer ki, ateş onlardan kiminin sadece ayaklarını yakalar, daha ileri geçmez. Bazısını ateş, yarı dizlerine kadar, kimini dizlerine, bir kısmını da bellerine kadar tutar. Kiminin de yüzü müstesna bütün vücudunu kaplar. Ancak Allah (-u Tealâ, imanına hürmeten) yüzünü ateşe haram kılmıştır.

O zaman ben, 'Ya Rabbi! Ümmetimden ateşe düşenler hakkında beni şefaatçı kıl!' derim, Allah (-u Tealâ) da, 'Tanıdıklarınızı çıkarın!' buyurur, bunun üzerine içlerinden tek fert kalmayacak şekilde onlar (geride zikre-

dilen kötü amel sahiplerinin hepsi) çıkartılır. Sonra Allah (-u Tealâ) şefaat izni verince, şefaat etmeyen hiç bir peygamber ve şehit kalmaz. Allah (-u Tealâ) 'Kalbinde bir dinar ağırlığınca iman bulunanı çıkarın' buyurur.

Böylece onlardan bir fert kalmayacak şekilde hepsi çıkarılırlar. Sonra Allah-u Tealâ şefaat ederek 'Kalbinde bir dinarın üçte ikisi kadar iman bulduğunuzu çıkarın' buyurur. Sonra 'Üçte biri kadar' buyurur. Sonra 'Dörtte biri kadar' buyurur. Sonra 'Bir kîrat (yirmide biri) kadar' ve en sonunda 'Hatta bir hardal tanesi kadar iman bulduğunuzu çıkarın!' buyurur.

Bunun üzerine onlar da çıkarılır, ta ki içlerinden bir kişi bile kalmaz, nihayet Allah için bir hayır yapan bile asla ateşte kalmaz ve şefaat hakkı olan hiç bir fert de şefaat etmemiş kalmaz. O kadar ki, Allah'ın bu rahmetini gören iblis bile kendisine şefaat edilir ümidiyle uzanır (beni de unutmayın dercesine boynunu uzatır).

Sonra Allah (-u Tealâ), '(Artık şefaat etmemiş bir) ben kaldım! Ben ise acıyanların en ziyade acıyıcısıyım!' buyurarak, (kudret) elini cehenneme sokup, kendisinden başka kimsenin sayamayacağı miktarda çok kimseleri, kömür gibi oldukları halde oradan çıkarır.

Onlar, hayat ırmağı denilen bir nehre atılırlar ve dere kenarında yetişen tane gibi biterler ki onlardan güneş görenler yeşil, gölgede kalanlar sarı olur, böylece onlar inci misali yetişirler de boyunlarında 'Rahman Tealâ'nın azatlısı olan cehennemlikler' diye yazılır.

Cennet ehli onları bu yazıyla tanır. Halbuki Allah için hiç bir hayır işlememişlerdi. Bu yazı boyunlarında olarak, Allah'ın dilediği kadar cennette bekledikten sonra 'Ey Rabbimiz! bu yazıyı bizden sil!' derler, Allah (-u Tealâ) da onlardan o yazıyı siler." *(İbni Kesir, Tefsir, 2/136-139, İbni Ebî Hâtim, No:18412, 10/3256, Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l-Azame, No:386, 3/821, Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 7/256-262, İbni Cerir et-Taberî, Câmiu'l Beyan, No:27117, 27118, 10/19, No:30236, 11/28)*

٥٢ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: سَمِعَ النَّبِيُّ هَدَّةً فَقَالَ: « يَا جِبْرِيلُ! اَقَامَتِ السَّاعَةُ؟ » قَالَ: لاَ، هٰذَا اِسْرَافِيلُ هَبَطَ اِلَى الْاَرْضِ .

52 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* büyük bir gürültü işittiğinde; "Ey Cibril! Kıyamet mi koptu?" diye sorunca, o,"Hayır! Bu İsrafil'dir, dünyaya indi." diye cevap verdi. *(Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l Azame, No:398, 3/855)*

Evzâ'î *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ'nın yarattıkları içinde İsrafil *(Aleyhisselâm)* dan daha güzel sesli kimse yoktur. O tesbihe başladığı zaman, onu dinlemek için yedi kat gök ehli namazlarını ve tesbihlerini bırakırlar.

O, tesbihi bitirince Rab Tealâ şöyle buyurur:

﴿ وَعِزَّتِى لَوْ كَانَ عِبَادِى يَعْلَمُونَ مِنِّى مَا يَقُولُ مَا عَبَدُوا غَيْرِى ﴾

"İzzetim hakkı için! Kullarım, onun, benim hakkımda dediklerini bilseydiler, benden başkasına tapmazlardı." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l Azame, No:399-400 ,3/856)*

Saîd *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Bize ulaşan habere göre, İsrafil *(Aleyhisselâm)* gök ehlinin müezzinidir. Gece ve gündüz oniki saat olmak üzere her saat başı bir ezan okur ki, cinler ve insanlar müstesna, yedi kat gökte ve yedi kat yerde olanların hepsi onun ezanını işitir. Sonra meleklerin büyüğü (Cibrîl *(Aleyhisselâm)*) onlara imam olarak namaz kıldırır.

Yine bize ulaşan habere göre; kıyamet günü, Mîkâîl *(Aleyhisselâm)* Beyt-i Ma'mûr'da olacaktır. *(Ebu'ş-Şeyh, Kitabü'l Azame, No:401, 3/857)*

Ruhu'l Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; nefha üç keredir. Birinci üflemeyi işittiklerinde, dünyanın günlerinden hiç bir şey kalmadığını ve öleceklerini yakînen bileceklerinden, Allah-u Tealâ'nın huzuruna arzediliş, hesap ve azap endişesiyle büyük bir dehşet onları yakalar.

İkinci üfleyişte, Allah-u Tealâ'dan başka kimse kalmayarak bütün yaratıklar ölür ve böylece;

(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ... (٨٨)) **"O'nun Zat'ı müstesna, her şey yok olacaktır."** *(Kasas Sûresi:88'den)* sırrı tecellî etmiş olur.

Üçüncüsü ise, kabirlerden dirilme nefhasıdır ki:

٥٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ اَرْبَعُوْنَ ، وَيَبْلَى كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْاِنْسَانِ اِلاَّ عَجْبَ ذَنَبِهِ ، فِيهِ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ »

53 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte belirtildiği üzere: **"İki nefha arasında kırk** (sene) **vardır."** (Bütün yaratıklar öldüğü vakit ruhları sûr'a konur), **insanın kuyruk sokumu müstesna bütün bedeni çürür.** (Kıyamet günü insan), **o** (çürümeyen tek kemiği) **nden terkib edilir** (derlenir). *(Buhari, Tefsir:299, No:4536, 4/1813)*

Allah-u Tealâ, insanların cesetlerinden dağılan parçaları, yırtıcı hayvanların ve suda yaşayan canlıların karınlarından, yerin içinden, ateşlerin yaktıklarından, suların boğduklarından, güneşin çürüttüğünden ve rüzgârların savurduğundan toplayarak yeniden diriltir.

Dördüncü Delil: Bu ayet-i kerimede, Allah-u Tealâ'dan başka ibadete müstehak hiç bir kimse bulunmadığına delalet eden çeşitli delillerden dördüncüsü de; (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) **"O, görünmeyeni de, görüneni de bilendir."** kavli şerifidir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, ne zaman kıyametteki dirilmenin hallerini anlatsa, mutlaka şu iki aslı zikretmiştir:

1) **Bütün mümkinata kadir oluşu,**
2) **Her türlü malumatı bilici olması.**

Zira, O'nun imkan dahilinde olan her şeye gücü yetmediği farzedilecek olursa, diriltmeye, haşra ve ruhları bedenlere geri döndürmeye de kadir olmaması gerekir.

Yine böylece bütün cüziyyatı (en ince ayrıntıya kadar her şeyin tafsilatını) bilmemesi halinde, yine bunları yapamaması gerekir.

Çünkü bu durumda itaat edenle isyan edeni; müminle kafiri, sıddıkla zındığı çoğu kere karıştıracağından, ba's (diriliş) ve kıyametin asıl maksadı gerçekleşmemiş olur.Ama delillerle, bu iki sıfatın Allah-u Tealâ'da mevcut olduğu sabit olunca, gaye ve maksat kemale ermiş bulunur.

Dolayısıyla, ayet-i celile'deki: (وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِى الصُّورِ) **"Sur'a üfürüleceği günde hakimiyet O'nundur."** kavli şerifi, Allah-u Tealâ'nın kemal-i kudretine (mükemmel gücüne); (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) **"O, görünmeyeni de, görüneni de bilendir."** cümle-i celilesi ise, O'nun kemal-i ilmine (üstün bilgisine) delalet eder.

İşte böylece hiç şüphe yok ki, bu iki sıfatın toplamından, Allah-u Tealânın sözünün hak, hükmünün doğru, bütün kaza ve kaderlerinin de zulümden, fuzuli ve batıl olmaktan son derece uzak olduğu ortaya çıkmıştır.

Semerkandî, Süyûtî ve Zadü'l Mesir tefsirlerinde zikredildiğine göre; **"Gayb"** ve **"Şehadet"** hakkında dört türlü mana verilmiştir:

1) Kullardan, görmedikleri için gizli olan ve kulların görerek bildikleri,
2) Gizli ve açık olan her şey,
3) Olacak ve olmuş olan her şey,
4) Ahiret işleriyle, dünya işleri.

Allah-u Tealâ ayet-i celilenin sonunda; (وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ) **"O, ziyade hikmet sahibi,** (her şeyden) **hakkıyla haberdardır."** buyurmuştur ki, **"Hakîm"** olmasından maksat, yaptığı işlerin yerli yerinde ve tam isabetli olması, **"Habîr"** oluşundan murad ise, bütün işlerin gerçek mahiyetlerini, birbirine karıştırmaksızın ve tereddüde düşmeksizin bilmesidir.

Kâdî Beydavî'nin beyanına göre; bu cümle-i celile, ayet-i celilenin tümünün fezlekesi (tafsilatlı şekilde anlatılanların özeti) gibidir. Zira geride zikredilenlerin tümü, Allah-u Tealâ'nın **"Hakîm"** ve **"Habîr"** olmasına bağlıdır ki, ayet-i celile'nin sonunda bu vasıfların Allah-u Tealâ'ya isnadı, ayet-i celilenin tümünde beyan edilen şeylere Allah-u Tealâ'nın kadir olduğunu isbat etmektedir.

İŞARÎ MANALAR

Âlûsî tefsirinde zikredilen işarî manaya göre; Allah-u Tealâ, göklerle tabir edilen ruhları ve yerlerle işaret edilen cisimleri, Zatı'nın muktezası olan adaletle kaim olduğu halde yaratmıştır.

"Ol! Deyip de her şeyin olacağı gün." O vakit, Allah-u Tealâ'nın kadim olan iradesinin, vakti geldiğinde her şeyin meydana çıkmasına tealluk etme zamanıdır.

"O'nun kavli haktır." Zira, her şeyi en güzel bir nizam üzere yaratmıştır, yaratılanlar içerisinde, şu anda olduğu halden daha güzeli olamaz.

"Sûr'a üfürüldüğü günde mülk O'nundur." O da, varlığı ve hayatı olmayıp haddi zatında ölü olan gizli suretlere ruhların akıtılma (cansız varlıklara hayat verme) vaktidir.

"Gaybı ve Şehadeti bilendir." Âlem-i ervah'ın hakikatlarını bilendir ki ona "Melekût" denir. Âlem-i eşbah'ın (cesetler âleminin) suretlerini de bilicidir ki ona da "Mülk" denir.

"O Hakîm'dir." Bu yüzden, istidatlarına göre her şeye kabul edebileceği kadar lütufta bulunur.

"Habîr'dir." Her şeyin hallerini ve kabiliyetlerinin ölçüsünü ziyade bilendir.

Nisabûrî tefsirinde bu ayet-i celile hakkında şu tasavvufî tevillere yer verilmiştir: Allah-u Tealâ kendi sıfatlarını açıklamak için gökleri ve yeri hikmetle yaratandır. O, bütün mahlukatı Cemaline ve Celaline ayna yapmıştır.

Bu sıfatlarından birini kullarından birine göstermek istediğinde ona; "Görücü ol!" buyurur, o da olur. Fakat kişi asla kendi gayretiyle görücü olamaz, çünkü insan hakkında Allah-u Tealâ'nın "Görücü ol!" buyruğu, hakkın ta kendisidir. Gösterme yetkisi ve görme mülkü O'na aittir, kalp sûr'una göstermeyi O üfler.

O, ayetlerini gösterme hususunda, insana tahsis ettiklerinde hikmet sahibidir, insanlar içinde o ayetleri kime göstereceğini seçerken de herkesden haberdardır.

Nahcuvânî tefsirinde şu işarî manalar verilmiştir: O, gökleri ve yeri, yokluğun gizliliğinden açığa çıkarıp, sağlam olan hikmeti gereğince yaratmıştır, bu yüzden onlarda hiç bir yarık, çatlak ve noksanlık göremezsin.

Allah-u Tealâ'nın irade ve meşîeti (dilemesi) gök ve yerin meydana gelmesine tealluk ettikten sonra **"Ol!"** der, onlar da Allah-u Tealâ'nın hükmünün ne kadar çabuk yerine geldiğini infaz etmek için hiç mühlet ve bekleme olmaksızın hemen oluverirler.

Sonra kıyamet kopacağı vakit, gökleri ve yeri yok etmek için Allah-u Tealâ'nın buyruğu haktır yani; vakıa mutabık olup, hiç bozulmaksızın yerine gelecektir.

Mülk ve melekûtün tamamı bizzat kendisine ait olup, icat, i'dâm, irade ve ihtiyar (var edip yok etme, arzulama ve seçme) hususlarında müstakillen tasarruf yetkisine sahip olan bir zatın buyruğunda tehallüf (yerine gelmeme) nasıl tasavvur edilebilir?

Kudret-i galibesini (üstün gücünü) ortaya çıkarmak için, varlık âlemindeki görünen ve görünmeyen her şeyi yok etmek üzere sûr'a üfleneceği günü hatırla!

Çünkü O, gayb âleminde cereyan etmiş ve bundan sonra cereyan edecek olanların tümünü bildiği gibi, âlemi şehadette ezelden ebede kadar zuhur etmiş ve zuhur edecek her şeyi ziyadesiyle bilendir.

Ve O, bizatihi "Hakîm" yani; kudretinin mezahiri (görünme yeri) olan bütün mahlukatını gayb âleminden şehadet âlemine çıkartırken sağlam iş yapandır ve bütün mahlukatı öldürüp tekrar dirilttikten sonra, şehadet âleminde neler hakettiklerinin tümünden ziyade haberdardır.

ALLAH-U TEALA'NIN YERİ VE GÖĞÜ HAK İLE YARATMASI HAKKINDAKİ DİĞER AYET-İ KERİMELER:

« اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ... (١٩) »

"Allah'ın, gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi?" *(İbrahim Sûresi:19'dan)*

« خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (٣) »

"O, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Onların koştukları ortaklardan yücedir." *(Nahl Sûresi:3)*

« خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ (٤٤) »

"Allah, gökleri ve yeri hak olarak (yerli yerince) **yarattı. Şüphesiz ki bunda inananlar için bir ayet** (Allah'ın varlık ve kudretine bir delil) **vardır."** *(Ankebût Sûresi:44)*

« اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِى اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى وَاِنَّ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ (٨) »

"Allah'ın, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve belirli bir müddet ile yarattığını kendi içlerinde hiç düşünmediler mi? Şüphesiz ki insanların bir çoğu Rablerine kavuşmayı elbette inkâr edicidirler." *(Rum Sûresi:8)*

« خَلَقَ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ... (٥) »

"(Allah-u Tealâ), gökleri ve yeri hak (büyük bir hikmet) **ile yarattı."** *(Zümer Sûresi:5'den)*

« وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (٢٢) »

"Allah, gökleri ve yeri hak (kın ikamesine sebep) **olarak yaratmıştır. Böylece herkes kazandığına mukabil karşılık görür ve onlar haksızlığa uğratılmazlar."** *(Casiye Sûresi:22)*

« خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ (٣) »

"Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Size suret verdi ve şekillerinizi güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır." *(Teğabun Sûresi:3)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN EMRİNİN GEÇERLİLİĞİ:

« اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٤٠) »

"Biz bir şeyi (n olmasını) istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece 'Ol!' dememizdir. O da hemen oluverir." *(Nahl Sûresi:40)*

« ... اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٣٥) »

"O, bir işe hükmettiği zaman, ona sadece 'Ol!' der, o da hemen olur." *(Meryem Sûresi:35'den)*

« اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٨٢) »

"O, bir şeyi (yaratmak) istediği zaman, O'nun emri ona sadece 'Ol!' demekten ibarettir. O da hemen oluverir." *(Yasin Sûresi:82)*

« هُوَ الَّذِى يُحْيِى وَيُمِيتُ فَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٦٨) »

"O, dirilten ve öldürendir. O, bir işe hükmettiği zaman, ona yalnız 'Ol!' der, o da hemen olur." *(Gafir Sûresi:68)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN KAVLİNİN HAK OLDUĞU:

« ... وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ (٤) »

"Allah, hakkı söyler ve doğru yola eriştirir." *(Ahzab Sûresi:4'den)*

MÜLKÜN ALLAH-U TEALÂ HAZRETLERİNE AİT OLDUĞU:

« اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ... (٢٦) »

"O gün hak olan mülk, Rahman'a aittir." *(Furkan Sûresi:26'dan)*

« اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ... (٥٦) »

"O gün mülk Allah'ındır. Onlar arasında O hüküm verir." *(Hac Sûresi:56'dan)*

SUR'A ÜFLENDİĞİNDE ZUHUR EDECEK HALLER:

« ... وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَجَمَعْنَـٰهُمْ جَمْعًا (٩٩) »

"Sur'a da üfürüldü, böylece onları cem ederek bir araya getirdik." *(Kehf Sûresi:99'dan)*

« يَوْمَ يُنفَخُ فِى الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا (١٠٢) »

"O günde, sur'a üflenir ve biz o gün günahkârları, gözleri (korkudan) gök renkli (koyu mavi) bir halde haşreder (mahşerde toplar)ız." *(Taha Sûresi:102)*

« فَإِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ (١٠١) »

"Sur'a üflendiği zaman artık o gün aralarında nesepler (akrabalık bağları) kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar." *(Mü'minûn Sûresi:101)*

« وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِى السَّمَـٰوَٰتِ وَمَن فِى الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ اللَّهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ (٨٧) »

"Sur'a üfürüleceği gün, Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerlerde bulunanlar dehşete kapılır. Hepsi hor ve hakir olarak O'na gelirler" *(Neml Sûresi:87)*

« وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ (٥١) »

"Nihayet sur'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden (kalkıp) Rablerine doğru koşup gidiyorlar." *(Yasin Sûresi:51)*

« وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِى السَّمَـٰوَٰتِ وَمَن فِى الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ (٦٨) »

"Sur'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere, göklerde ve yerdekiler (in hepsi) ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de (ne göresin?) onlar ayağa kalkmış bakıyorlar." *(Zümer Sûresi:68)*

« وَنُفِخَ فِى الصُّورِ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ (٢٠) »

"Sur'a üfürülür; işte bu, tehdit (in tahakkuk etme) günüdür." *(Kaf Sûresi:20)*

« فَإِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ (١٣) وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً (١٤) فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (١٥) »

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي
أَرٰىكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُرِي إِبْرٰهِيمَ
مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ
قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ
هٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ
الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّي
هٰذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يٰقَوْمِ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ
﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَآجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَآجُّونِّي
فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدٰىنِ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ
رَبِّي شَيْـًٔا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم
بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا فَأَيُّ
الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

Ayet: 73

"Artık sur'a bir defa üflendiği, yer yüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş) tur." *(Hâkka Sûresi:13-15)*

« فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ (٨) فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ (٩) عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ (١٠) »

"O sur'a üfürüldüğü zaman (var ya), **işte o gün zorlu bir gündür. Kafirlere** (hiç de) **kolay değildir."** *(Müddessir Sûresi:8-10)*

« يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا (١٨) »

"Sur'a üflendiği gün bölük bölük (Allah-u Tealâ'ya) **gelirsiniz."** *(Nebe' Sûresi:18)*

ALLAH-U TEALÂ'NIN GAYBI VE ŞEHADETİ BİLDİĞİ

Bu hususta diğer ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:59. ayet-i celilenin münasiplerinde R.F. 9/421'de geçmiştir.

ALLAH-U TEALÂ'NIN HAKÎM VE HABÎR OLUŞU:

« وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (١٨) »

"O, (mekândan münezzeh olduğu hâlde) **kullarının üzerinde kâhir** (her türlü tasarruf ve yetkiye sahip) **dir. Ve O, ziyade hikmet sahibi** (her şeyi aslı üzere bilen, yerli yerinde yapan ve hükümlerini muhkem - sağlam - kılandır), (kullarının gizli hallerinden ve işlerinden) **ziyade haberdârdır."** *(En'âm Suresi:18)*

« الر ۚ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ (١) »

"Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen,) **ziyade hikmet sahibi** (ve) **her şeyden, son derece haberdar olan** (Allah) **tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır."** *(Hûd Sûresi:1)*

« ... وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (١) »

"O, ziyade hikmet sahibidir, (kulların gizli işlerinden) **hakkıyla haberdardır."** *(Sebe' Sûresi:1)*

Mevlâ Tealâ, birliğine delalet eden delilleri açıkladıktan sonra, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, müşrik olan babasına karşı yapmış olduğu müdafaayı beyanla, müşriklerin sözlerini red ve davalarını iptal etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَاِذْ قَالَ اِبْرَاهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٧٤)

KELİME MANASI (74)

(وَاِذْ قَالَ) **Dediği vakti hatırla,** kim? (اِبْرَاهِيمُ) **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*, kime? (لِاَبِيهِ) **babasına,** kimdir o? (اٰزَرَ)**Azer'dir,** ne dediği vakit? (اَتَتَّخِذُ) **edinir misin?** neyi? (اَصْنَامًا) **putları,** neler? (اٰلِهَةً) **ilâhlar,** (اِنِّي)**muhakkak ben,** (اَرٰى) **görüyorum,** kimi? (كَ) **seni,** daha? (وَقَوْمَكَ) **kavmini,** nerede? (فِي ضَلَالٍ) **dalâlet (sapıklık) içerisinde,** öyle dalâlet ki, (مُبِينٍ) **apaçık.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

Bir vakit İbrahim *(Aleyhisselâm)*, **babası Azer'e: "Bir takım putları ilâhlar mı ediniyorsun? Şüphesiz ki ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum." demişti.**

İ Z A H A T

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ çok kere arap müşriklerine karşı delil olarak İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın hallerini zikretmiştir.

Çünkü, bütün milletler ve taifeler onun faziletini itiraf edicidirler. Bunlardan olmak üzere müşrikler, onun üstünlüğünü kabul edip, kendilerinin onun soyundan olduğunu söylemekteydiler.

Yahudiler, hristiyanlar ve müslümanların hepsi ona tazim etmekte ve onun kadr-ü kıymetinin yüceliğini itiraf etmektedirler. İşte bu yüzden Allah-u Tealâ, müşriklere karşı delil getirme sadedinde onun durumunu nakletmiştir.

Şu bilinsin ki; dünya halkının ekserisinin, fazilet ve mertebesinin yüceliğini kabul etmesinden ibaret olan bu büyük makam, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a nasip olduğu şekilde başka hiçbir kimseye nasip olmamıştır.

Bunun sebebi ise,

(اَوْفُوا بِعَهْدِي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ) **"Siz benim ahdimi yerine getirin ki, ben de sizin ahdinizi ifa edeyim."** *(Bakara Sûresi:40'dan)* ayet-i celile'sinde ifade edildiği üzere; Rab Tealâ ile kul arasında bir muahede (sözleşme) meydana gelmiştir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* kulluk ahdini hakkıyla yerine getirmiştir. Allah-u Tealâ da buna bazen icmâlen (kısaca), bazen de tafsilen (ayrıntılı şekilde) şahitlikte bulunmuştur.

İcmâlî şahitliği şu üç ayet-i kerime'de yerini bulmuştur:

1) (وَ اِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ) **"Vakta ki Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etti de o, bunları tamamen yerine getirdi..."** *(Bakara Sûresi:124'den)*

2) (اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Rabbi ona, '(Kendini bana) teslim et!' dediğinde o, 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' demiştir."** *(Bakara Sûresi:131)*

3) (وَ اِبْرٰهِيمَ الَّذِى وَفّٰى) **"Ahdine çokça vefa gösteren İbrahim..."** *(Necm Sûresi:37)*

İşte bütün bu ayet-i kerime'lerde Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, ubûdiyyet ahdini tamamladığına dair şahitlikte bulunmuştur.

Mufassal olarak şehadetine gelince; Bu da İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bir çok makamda, tevhidi isbat; Allah-u Tealâ'ya eş ve ortak koşma fikrini iptal hususunda yaptığı münâzaralardır.

Bu babta; **Birinci Makam:**

(يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لاَ يَسْمَعُ وَلاَ يُبْصِرُ وَلاَ يُغْنِى عَنْكَ شَيْئاً) **"Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir şeyle faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?"** *(Meryem Sûresi:42 den)* ayet-i celile'lerinde belirtildiği üzere, babasıyla yapmış olduğu münâzaradır.

İkinci Makam: Bir sonraki ayet-i kerime'de gelecek olan;

(فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَا كَوْكَباً قَالَ هٰذَا رَبِّى) **"Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, 'Bu mu benim Rabbim?' dedi..."** *(En'am Sûresi:76-79)* ayet-i celile'lerinde zikredildiği gibi, kavmine karşı yapmış olduğu mücadeledir.

Üçüncü Makam:

(رَبِّىَ الَّذِي يُحْيِى وَيُمِيتُ) **"Benim Rabbim, diriltip öldürendir."** *(Bakara Sûresi: 258'den)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, devrinde dünyanın en büyük kralı olan Nemrud ile yapmış olduğu münâzaradır.

Dördüncü Makam:

Onun bilfiil kafirlere karşı yapmış olduğu münâzaralardır ki bu da Mevlâ Tealâ'nın:

(فَجَعَلَهُمْ جُذَاذاً اِلاَّ كَبِيراً لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ) **"Derken o, bunları (putları) parça parça etti. Yalnız belki kendisine müracaat ederler diye onların büyüğünü bıraktı."** *(Enbiya Sûresi:58)* kavli şerifinde ve diğer ayet-i kerime'lerde ifade ettiği hususdur.

Daha sonra kavmi onun hakkında;

(قَالُوا حَرِّقُوهُ وَ انْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ) **"Onlar 'Onu yakın! Eğer (bir iş) yapacaksanız tanrılarınıza yardım edin.' dediler."** *(Enbiya Sûresi:68)*

Bu hadiseden sonra İbrahim *(Aleyhisselâm)* çocuğunu cömertçe Rabbine feda ederek,

(يَا بُنَيَّ اِنِّى اَرٰى فِى الْمَنَامِ اَنِّى اَذْبَحُكَ) **"Ey oğulcağızım! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum."** *(Sâffât Sûresi:102'den)* demiştir.

İşte bu durumda İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın fityan (gözü pek kimseler)den olduğu sabit olmuştur. Çünkü o, kalbini irfana (Allah-u Tealâ'yı bilmeye); dilini burhana (huccet ve delile); bedenini nîrana (Nemrud'un ateşine); çocuğunu kurbana, malını da zîfana (misafirlere) teslim etmişti.

Daha sonra İbrahim *(Aleyhisselâm)* (وَاجْعَلْ لِى لِسَانَ صِدْقٍ فِى الْاٰخِرِينَ) **"Sonrakiler arasında benim için lisan-ı sıdk ver** (iyi namımı daima yaşat)**."** *(Şuarâ Sûresi:84)* diye talepte bulunmuştur. Bu yüzden Allah-u Tealâ'nın fazl-u kereminde onun duasına icabet etmesi ve bu istekle elde etmek istediği gayeyi gerçekleştirmesi vacip olmuş (Allah-u Tealâ'nın kendi isteği ile kesinleşmiş) tir.

Bundan dolayıdır ki Mevlâ Tealâ, onun nidasını kabul etmiş, duasına icabet etmiş ve onu kıyamete kadar, din mensubu bütün fırkalar ve cemaatler nezdinde makbul bir zat kılmıştır.

Araplar, onun üstünlüğünü kabul ettiklerinden dolayı, şüphesiz Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kavmiyle yapmış olduğu münâzarasını arap müşriklerine karşı bir huccet kılmıştır.

Burada şunu ifade edelim ki; bu âlemde, vücub (varlığı zorunlu olmak), kudret, ilim ve hikmet bakımından Allah-u Tealâ'ya denk olacak bir şerikin bulunduğunu Seneviyye'den başka hiçbir kimse söylememiştir.

Sadece onlar, iki ilah bulunduğunu; bunlardan birinin, hikmetli tanrı olup, hayırlı işlerde bulunduğunu, diğerinin ise, sefih tanrı olup, şerli işler yaptığını söylemişlerdir.

Allah-u Tealâ'dan başkasına ibadet ile meşgul olanlar ise pek çoktur. Mesela bunlardan birisi, yıldızlara tapanlardır. Bunlar da iki kısma ayrılırlar:

Birinci Kısım'da olanların görüşü şöyledir: Allah-u Tealâ yıldızları yaratmış ve bu süflî âlemin işlerini tedbir etmeyi, yönetmeyi o yıldızlara havale etmiştir. Bu yıldızlar, bu âlemin yöneticileri olduğundan bizim de bu yıldızlara ibadet etmemiz gerekir. Sonra bu felek ve yıldızlar, Allah-u Tealâ'ya ibadet ve O'na itaat ederler.

İkinci Kısım ise; bir yaratıcının varlığını kabul etmeyen aşırı kimselerdir. Bunların görüşleri; bu felekler ve yıldızlar, zatları gereği vacibü'l vücûd (varlığı zorunlu) olan bir takım yıldızlardır. Bunların yok olmaları imkansızdır. İşte bunlar, en aşağı derecedeki âlemin (bu dünyanın) hallerini tedbir edip yönetenlerdir. Bu görüşte olanlar halis Dehriyye fırkasıdır.

Allah-u Tealâ'dan başkasına ibadet edenlerden bir fırka da, Mesih (İsa *(Aleyhisselâm)*)a tapan hristiyanlardır. Bunlardan puta tapanlar da vardır.

Şirkin Yaygınlığının Düşündürdüğü Bazı Meseleler:

Şu bilinsin ki, burada mutlaka bahsedilmesi gereken bir husus vardır ki o da şudur; putperestlik'den daha eski batıl bir inanış şekli yoktur. Bunun delili ise; tafsilatlı bir şekilde tarihî bilgileri bize kadar ulaşan en eski peygamber, Nuh *(Aleyhisselâm)* dır. O ise ancak putperestliği reddetmek için gönderilmiştir.

Nitekim Mevlâ Tealâ, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın kavminin şöyle dediğini nakletmiştir:

« وَ قَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (٢٣) »

"Onlar 'Sakın taptıklarınızı bırakmayın! Hele Ved'den, Süvâ'dan, Yağûs'dan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin' dediler" *(Nuh Sûresi:23)*

İşte bu, putperestliğin Nuh *(Aleyhisselâm)* dan önce de bulunduğuna delalet etmektedir. Bu inanış, bu zamana kadar da devam etmiştir. Zira yeryüzünün değişik bölgelerinde bulunan insanların pek çoğu, putperestliğe devam etmektedirler.

Asırlar boyu süregelen bir inanışın batıl olduğunu akıl, bedâheten (düşünmeden, ilk anda) anlayamaz. Ne varki, şu anda yontulan bu taşın, insanı, göğü ve yeri yaratmadığını bilmek, zarurî bir ilim (kesin bir bilgi) dir. Halbuki, büyük bir topluluğun zaruri bir nesneyi inkar etmekte birleşmeleri imkansızdır.

İşte bu sebeple putperestlik itikadında, putların, gök ve yerin yaratıcısı olmadığı ortaya çıkmış olur. Bilakis onların bu konuda bir açıklama ve izah şekillerinin bulunması gerekir.

Yıldızlara Tapanların Şirklerinin Menşeinde Üç Türlü İzah Vardır:

Birinci İzah: En kuvvetlisi olan bu izaha göre, insanlar, en aşağıda olan bu âlemin hallerinin değişmesinin, yıldızların durumlarının değişmesine bağlı olduğunu görmüşlerdir.

Zira güneşin,**"Semtü'r-ra's"** (tepe noktasın) a uzaklığına ve yakınlığına göre dört mevsim meydana gelmektedir. Bu dört mevsimin meydana gelmesi sebebiyle de, bu âlemde farklı farklı durumlar oluşur.

Sonra bu insanlar, diğer yıldızların hallerini de gözetlemiş, bunun neticesinde de bir takım mutluluk ve uğursuzlukların ve insanların farklı farklı hallerde olmalarının, hangi yıldızda doğduklarına bağlı olduğuna inanmışlardır. Onlar buna inanınca, insanların pek çoğu zann-ı galiple, bu âlemde meydana gelen hadiselerin başlangıcının bu felek ve yıldızlarla ilgili haller olduğuna inanmışlardır.

Böylece, bu felek ve yıldızlara saygı duyma hususunda aşırı gitmişler, sonra ise onlardan bazıları, bu felek ve yıldızların zatları gereği "Vacip" olduğuna; bazıları da bu yıldızların hadis olup, en büyük ilahın mahlukları olduklarına inanmışlardır. Ancak ne varki onlar "Bunlar, en büyük ilahın mahlukları ise de, bu âlemin hallerini idare edenler bunlardır" demişlerdir.

İşte bu görüşte olanlar, en büyük ilah ile, bu âlemin muhtelif halleri arasında vasıtalar bulunduğunu kabul eden kimselerdir. Her iki takdire göre de, putperestler topluluğu, bu yıldızlara ibadet etme ve onlara tazimde bulunmakla meşgul olmuşlardır.

Sonra onlar, bu yıldızların; çoğu zaman insanların görüşlerinden uzaklaşıp kaybolduklarını görünce, her yıldız için o yıldıza mensup olan cevherden bir put edinmişlerdir.

Mesela onlar, güneş putunu altından yapmışlar ve o putu, güneşe (güneşin cevherine) mensup olan taşlarla süslemişlerdir ki bu taşlar, yakut ve elmastır. Yine onlar, ay putunu da gümüşten yapmışlardır. Diğerleri de buna kıyaslanabilir.

Daha sonra ise bu kimseler, bu putlara tapmaya yönelmişlerdir ki, onların bu putlara tapmalarının maksadı, aslında o yıldızlara ibadet etmek ve bu yolla onlara yaklaşabilmektir. İşte bu noktada, "Bu putlara tapmaktan asıl gayenin, yıldızlara tapma olduğu" hususu ortaya çıkmaktadır.

Şirke Karşı Peygamberlerin İzledikleri Yol:

Peygamberler *(Salavâtullahi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecmaîn)* e gelince, onların bu hususta iki türlü makam ve usûlü vardır:

Birinci Makam: Bu yıldızların, bu âlemin hal ve durumları hususunda katiyyen bir tesir ve etkilerinin bulunmadığı hakkında delil getirmektir. Nitekim Mevlâ Tealâ,

(اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ ... وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهِ ...) **"Şüphesiz sizin Rabbiniz... güneş'i, ay'ı, yıldızları da emriyle müsahhar** (buyruğuna itaatkâr) **olarak yaratandır..."** buyurarak bu yıldızların da ilahî emre boyun eğmiş olduklarını beyan ettikten sonra;

(... اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ...) **"Haberiniz olsun ki; yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur."** *(A'râf Sûresi:54'den)* buyurmuştur.

İkinci Makam: Bu yıldızların, bir şeyler yaptıkları ve bu âlem hakkında onlardan bir takım tesir ve etkilerin meydana geldiği farzedilse dahi, bunların sonradan var olduklarına dair deliller bulunmaktadır.

Buna binaen, onların mahluk olmaları gerekir, böyle olunca da asıl olana ibadet etmekle meşgul olmak icap eder. Fer' olana ibadetle meşgul olmak ise asla yerinde ve uygun bir iş değildir.

Putperestlik dininin daima bulunduğuna dair diğer bir delil de şudur: Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babası Âzer'e:

« ... اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّى اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (٧٤) »

"..."Bir takım putları ilâhlar mı ediniyorsun? Şüphesiz ki ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum." *(En'âm Suresi:74)* dediğini nak-

letmiştir ki böylece o, putlara tapmanın bir cehalet eseri olduğu hususunda fetva vermiş olmaktadır.

Daha sonra İbrahim *(Aleyhisselâm)*, huccet getirme sadedinde, yıldızlar, ay ve güneşten hiç birinin ilâh olmaya lâyık olmadıklarına delil getirmiştir ki, işte bu da, putperestlik dininin neticesinin, bu yıldızların ilâhlığını kabul etmeyi benimseme noktasına vardığına delalet eder. Aksi halde, bu ayetler birbirini nefyettikleri için birbirlerine zıt olurlardı.

Bu iyice anlaşıldığında, putperestlik itikadını iptal etme yolunun, ancak güneşin, ayın ve diğer yıldızların, bu âlemi yöneten ilahlar olmalarının geçersiz kılınması olduğu ortaya çıkar.

İkinci izah: Putperestlik itikadının gerçek yüzünü ortaya koyma hususundaki ikinci izah ise, Ebu Ma'şer Cafer ibni Muhammed el-Müneccim el-Belhî *(Rahimehullah)* ın bazı kitaplarında zikretmiş olduğu şu hususdur:

Çinli ve Hindlilerin pek çoğu, ilahın ve melâikenin bulunduğunu kabul ederler. Ancak ne varki onlar ilahın cisim olduğuna ve en güzel bir surette bulunduğuna, meleklerin de çok güzel bir şekli bulunduğuna, fakat gökler sebebiyle kendilerine görünmediklerine inanırlar.

İşte bu sebeple de, manzarası son derece hoş, görünüşü ve şekli çok güzel bir takım heykeller ve putlar yaparlar. Böylece de, son derece güzel olan bir suret, bir şekil elde eder, bunun "İlah'ın heykeli olduğunu" söylerler.

Birincisinden daha aşağı olan diğer bir şekil daha edinir, bunu da meleğin (tehayyül ettikleri) şekline göre yaparlar. Daha sonra onlar, bu ibadetleriyle Allah-u Tealâ'ya ve meleklere yaklaşmayı kastederek, putlara ibadetlerini sürdürürler.

Binaenaleyh, eğer Ebu Ma'şer'in ileri sürdüğü bu husus doğru ise, putlara ibadet etmenin sebebinin, Allah-u Tealâ'nın cisim olduğuna ve O'nun bir mekanda bulunduğuna dair olan inanç olduğu ortaya çıkmış olur.

Bu konuda **üçüncü İzah** da şudur: Kafir kimseler, Allah-u Tealâ'nın, yeryüzünün her bir bölgesinin idaresini, muayyen bir meleğe bıraktığına, bu âlemin mülkünün her bir parçasının idaresini de, bizzat semavi olan bir takım ruhlara bırakmış olduğuna inanarak, şöyle demektedirler:

Denizlerin idarecisi bir melektir; dağların idarecisi de bir başka melektir. Bunun gibi, bulutların, yağmurların, rızıkların, harp ve savaşların idarecileri de başka başka meleklerdir.

Onlar, buna inanınca o meleklerin her biri için, hususi bir put ve hususi bir heykel yapıp; böylece her puttan, o semavi ruha uygun düşen tesir ve tedbirler talep ederler.

Gerçi, (فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْراً) **"İşleri yönetenler"** *(Nâziât Sûresi:5)* kavli şerifinin de beyan ettiği üzere, melekler bir takım işleri Allah-u Tealâ'nın emriyle yönetme yetkisine sahiptirler. Nitekim bir çok sahih hadisi şeriflerde de bazı meleklerin, özellikle dört büyük meleğin görev alanları belirtilmiştir.

Fakat, onların kendiliklerinden hiç bir şeyi yaratmaya güçleri olmayıp, hakikatte her şeyi yaratan ve yöneten,

(... خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ... (١٠٢)) **"Her şeyi yaratan O'dur"** *(En'am Sûresi:102'den)* ve:

(... يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ... (٣)) **"Bütün işleri O yönetiyor"** *(Yunus Sûresi:3'den)* ayet-i celile'lerinin açık beyanına göre ancak Allah-u Tealâ'dır.

Fakat müşrikler bu farkı farkedemediklerinden, yıldızlar gibi yaratıklara, yaratma ve tapınma ehliyeti verdikleri gibi, meleklere de, kendilerinde olmayan böyle bir hakkı isbat etmişlerdir. Halbuki Allah-u Tealâ her şeyi sebeplerle yaratıp yönetmektedir. Bu hususta; güneş, ay ve yıldızlar gibi akılsız varlıklarla melekler arasında hiç bir fark yoktur.

Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; geride zikredilen bu görüşler, putlara ilk tapınmanın başlangıcı hakkındadır. Arapların putlara tapmasının sebebi ise başkadır.

Nitekim bu hususdaki bazı rivayetler Maide Sûresi:103. ayet-i kerimenin tefsirinde (R.F. 8/182,184-185) zikredilmiştir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Babasının İsmi:

Bu ayet-i celile'de, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası, Âzer diye isimlendirilirken, Tevrat'ta ve diğer İbrânî kaynaklarda ona "Târah" adı verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim ve hadisi şerifler dışındaki islamî kaynaklarda, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasından hem Âzer, hem de Târah bin Nâhûr adlarıyla söz edilmektedir ki, bu ikinci isim Ehli Kitaptan intikal etmiştir.

Zeccac, "Nesep âlimleri arasında İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının isminin Târah olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur" demiştir.

Mülhid (zındık)lardan bazıları "Kur'an'da bildirilen nesep yanlıştır" diyerek, Kur'an-ı Kerim hakkında ta'n ve tenkide kalkışmışlardır. Ulemanın bu konuda iki türlü tavrı vardır:

1) Bazı âlimlerin, "İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının isminin Târah olduğu hususunda nesepçilerin ittifakı vardır" şeklindeki iddiaları zayıftır. Zira bu ittifak ancak onların birbirlerini taklit etmelerinden meydana gelmiştir ki, neticede bu icma' denilen şey, Vehb, Ka'b gibi ehl-i kitap ulemasından müslüman olan bir kaç kişinin görüşüne dayanmaktadır. Bunlar ise çoğu kez, yahudi ve hristiyanlardan gelen haberlere sarılmışlardır ki, Kur'an-ı Kerim'in açık ifadesi karşısında buna itibar yoktur.

Daha açık bir ifadeyle; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının adı hakkında Âzer veya Târah olmak üzere mevcut olan bilgilerin biri, yani Âzer; Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflere, diğeri ise sonuç itibarı ile Tevrat'a dayanmaktadır.

Vahiy neticesi olan Kur'an-ı Kerim'in, Tevrat gibi tahrife uğramamış olması gerçeği karşısında Âzer adının, ya doğrudan veya lakap ve benzeri yollarla İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasına ait bir isim olduğunu kabul etmek en uygun tercih olarak görülmektedir.

2) Onun isminin Târah olduğu kabul edilse bile, burada bir kaç izah şekli bulunmaktadır ki, islam alimleri bu iki ismi telif için çeşitli yorumlar yapmışlardır:

a) Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın, hem Ya'kub, hem de İsrâîl diye iki adı olduğu gibi, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının da, Âzer ve Târah olmak üzere iki adı olabilir.

b) Bu ikisinden Târah; isim, Âzer; lakap olabilir. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının adı, Târah'dır; Nemrud, veziri olan Târah'ın görüş ve tavsiyelerine güvendiği, kendisine işlerini gördürdüğü için ona, Âzer adını lakap olarak vermiştir. Lakabı daha fazla şöhret bularak, ismi gizli kalmış, Allah-u Tealâ'da onu lakabıyla anmış olabilir.

Bunun aksi de düşünülebilir ki bu durumda, Âzer, aslî ismi, Târah'da onun ekseriyetle kullanılan lakabı olması muhtemeldir.

c) Âzer kelimesi; Harzemcede, ihtiyar manasına gelmektedir. Bu izah, Kur'an-ı Kerim'de az da olsa arapça olmayan kelimeler bulunabileceğini söyleyenler tarafından yapılabilir.

d) Âzer, Târah'ın hizmetinde bulunduğu putun adı olup, hizmeti sebebiyle kendisi de, bu putun adıyla anılmıştır. O kendisini, o puta ibadete adayıp onu sevmede çok aşırı gittiğinden, sevdiğinin adı kendisine verilmiştir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ... (٧١)) **"O gün, her bir insan sınıfını imamlarıyla çağıracağız"** *(İsra Sûresi:71'den)* buyurmuştur.

e) "Sapıklığa düşen" manasındaki Âzer, Târah hakkında hakaret maksadıyla kullanılmıştır ki, buna göre sanki ayet-i kerime'nin manası, "İbrahim hatalı olan babasına dedi ki..." şeklindedir.

f) Mukatil ve Semerkandî tefsirlerinde zikredildiğine göre, kendi kavminin lügatında ismi Târah olup, diğer lügatlarda Âzer olabilir.

g) Bu konudaki tevillerden biri de Kur'an-ı Kerim'deki **"Eb"** (baba) kelimesinin **"Amca"** manasında kullanıldığı, dolayısıyla Âzer'in İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası değil, amcası olduğu şeklindedir, ancak bu yorum bir çok Ehl-i Sünnet uleması tarafından tercihe şayan görülmemiştir.

Zira İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasını hak dine davetiyle ilgili diğer ayet-i celile'lerde -Meryem Sûresi:42-45, Enbiya Sûresi:52, Şuarâ Sûresi:70, 86, Sâffât Sûresi:85, Zühruf Sûresi:26- ve Allah-u Tealâ'dan onun affını talep etmesine dair ayet-i kerime'lerde -Tevbe Sûresi:114, Mümtehıne Sûresi:4- **"Eb"** (baba) kelimesi tekrar edilmiş, ayrıca Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde bu kelime, **"Baba"** anlamında kullanılmıştır.

Şuarâ Sûresinin 219. ayetinden hareketle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ecdadında kafir bulunmadığını, dolayısıyla kafir olan Âzer'in de İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası olamayacağını ileri süren görüş ise, Kur'an-ı Kerim'in zahirine aykırı bir görüştür.

Ancak şunu ifade edelim ki, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının isminin Âzer olmadığı hususunda çok açık bir delil olsaydı, o zaman bu gibi tekellüflere girmek gerekirdi. Halbuki böyle bir delil yokken hangi ihtiyaç bizi bu türlü tevillere sevkedebilir?

Ayet-i Kerime'nin zahirinin delalet ettiği mananın doğruluğuna dair en kuvvetli delil, yahudi, hristiyan ve müşriklerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i yalanlama ve O'na karşı kızgınlıklarını açıklamada son derece hırslı olmalarıdır.

Eğer İbrahim *(Aleyhisselâm)* hakkında belirtilen bu nesep yalan olsaydı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in düşmanlarının bu hususta sessiz kalmaları adeta imkansız bir şey olurdu, dolayısıyla onlar Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i bu konuda tekzib etmediklerine göre, bu nesebin doğruluğu kesinlikle anlaşılmış olur.

Burada şunu da belirtelim ki, Âzer'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın amcası olduğunu söyleyenlerin kendilerine göre bir çok delilleri varsa da, biz burada onların tümünü tafsilatıyla zikretmeye ihtiyaç duymamaktayız. Fakat Âlûsî'nin de beyanı vechile, Fahrurrazi'nin iddia ettiği gibi bu delillerin tümü sapık Şî'a fırkası tarafından ortaya atılmış değildir.

Zira, Süyûtî *(Rahimehullah)* ın el-Hâvî isimli eserinde (2/366-404) ve Mazharî *(Rahimehullah)* ın tefsirinde (3/256) muttali olduğumuz vechile; Şihab-ı Heysemî, Mevahib şerhinde, İbni Münzir, tefsirinde, Âzer'in İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın amcası olduğunu açıkça beyan etmişlerdir.

Ayrıca Süyûtî *(Rahimehullah)*, İbni Abbas, Mücahid, İbni Cerir ve Süddî *(Radıyallahu Anhum)* un, Âzer'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası olmadığını söylediklerini bir takım isnadlarla rivayet etmiştir. Dolayısıyla Fahrurrazi'nin bu iddiası, Âlûsî'nin ifadesiyle, kıllet-i tetebbu'dan nâşî (araştırma azlığından meydana gelmiş) dir.

Amcası olduğunu söyleyenlerin asıl gayeleri, hiç şüphesiz ki, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nesebini şirkten ve küfürden berî tutmaktır. Ancak Dahhak, Kurtubî, Hatîb-i Şirbînî, Hazin, Şeyhzade, Ruhu'l-Beyan ve diğer bir çok tefsirlerde zikredildiği üzere; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası olan Âzer'in kafir olması, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şanına bir zarar getirmez.

٥٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَيْنَ كُنْتَ وَآدَمُ فِي الْجَنَّةِ؟ فَتَبَسَّمَ حَتَّىٰ بَدَتْ نَوَاجِذُهُ ثُمَّ قَالَ: «إِنِّي كُنْتُ فِي صُلْبِهِ، وَهَبَطَ إِلَى الْأَرْضِ وَأَنَا فِي صُلْبِهِ، وَرَكِبْتُ السَّفِينَةَ فِي صُلْبِ أَبِي نُوحٍ وَقُذِفْتُ فِي النَّارِ فِي صُلْبِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَلَمْ يَلْتَقِ أَبَوَايَ قَطُّ عَلَىٰ سِفَاحٍ، لَمْ يَزَلِ اللهُ يَنْقُلُنِي مِنَ الْأَصْلَابِ الطَّيِّبَةِ إِلَى الْأَرْحَامِ الطَّاهِرَةِ مُصَفًّى مُهَذَّبًا لَا تَتَشَعَّبُ شُعْبَتَانِ إِلَّا كُنْتُ فِي خَيْرِهِمَا»

54 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Bir kere ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, "Annem babam sana feda olsun! Adem *(Aleyhisselâm)* cennetteyken sen neredeydin?" diye sorduğum da, mübarek azı dişleri çıkacak kadar tebessüm ettikten sonra:

"Şüphesiz ki ben onun sulbünde idim. Yeryüzüne indiğinde yine ben onun sulbünde idim. Babam Nuh *(Aleyhisselâm)* **ın sulbünde gemiye bindim, babam İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **ın sulbünde ateşe atıldım. Ana-babam hiç bir kere zina üzere birleşmemiştir.**

Allah (-u Tealâ) **beni daima temiz sulplerden, temiz rahimlere, pak edilmiş ve arındırılmış olarak naklede geldi.** (Nesebim her ne zaman çatallaşıp) **iki dala ayrılsa mutlaka ben onların en hayırlılarında bulundum..."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l Mensûr, 6/332, Ebu Nu'aym, Delailünnübüvve, No:15, 1/57)* buyurdu ki işte bu rivayet, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nesebinde zinadan doğmuş hiçbir kimse bulunmadığı manasına mahmul (yorumlanmış)tır. Zira:

٥٥ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا وَلَدَنِى مِنْ سِفَاحِ اَهْلِ الجَاهِلِيَّةِ شَيْئٌ ، وَمَا وَلَدَنِى اِلاَّ نِكَاحٌ كَنِكَاحِ الْاِسْلَامِ »

55 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifteki: **"Cahiliyyet ehlinin zinasından hiç bir şey beni doğurmamıştır. Beni ancak İslam nikahı gibi bir nikah doğurmuştur."** *(Taberani, el-Mu'cemü'l Kebir, No:10812, 10/329, el-Mu'cemü'l Evsat, No:4725, 5/366, Ebu Nu'aym, Delailünnübüvve, No:14, 1/57, Beyhakî, es-Sünenü'l Kübra, No:14076, 7/307, İbni Hacer, Telhisu'l Habîr, No:1537, 3/176, Abdürrezzak, el-Musannef, No:13273, 7/303)* ifadesi, cahiliyyet ehlinin nikahının sahih olduğuna delalet etmektedir.

Celâleyn tefsirine haşiye yazan Allame Sâvî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile, bazı müfessirler: "Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babalarının şirkten korunması, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nuru onların sulbünde kaldığı sürecedir. O nur, diğerine intikal ettikten sonra kafir olmaları ise mümkün görülmüştür" şeklindeki ifadeleriyle meseleyi vuzuha kavuşturmuşlardır.

Âzer'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın amcası olduğuna ve Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* dan gelen akrabasının şirke düşmediğine dair, Ehl-i Sünnet âlimlerinin bir kısmı tarafından delil getirilen ayet-i kerimeler, diğer bir çokları tarafından şu vecihlerle izah edilmiştir:

1) (اَلَّذِى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ (٢١٨) وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ (٢١٩)) **" O** (Allah-u Tealâ) **ki,** (gece namaza) **kalktığında seni görüyor, secde edenler arasında dolaşmanı-da** (görüyor)." *(Şuarâ Sûresi:218, 219)*

Bu ayet-i kerime'ye İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın verdiği;

"Allah, senin bir peygamberin sulbünden diğer bir peygamberin sulbüne intikal ede ede nihayet nasıl bir nebi olarak ortaya çıktığını görendir" şeklindeki manaya dayanarak, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babalarının hiç birinin müşrik olmadığını ve her birinin secde ehlinden olduğunu

söyleyenler olmuşsa da, bu ayet-i kerime'nin manası sadece bu olmayıp, diğer izah yönlerine de ihtimali vardır.

Nitekim Şeyhzade'nin beyanına göre; buradaki vecihler şöyle sıralanmaktadır:

a) Teheccüd namazının farziyyeti neshedildiği gece, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ashabının ibadetine son derece düşkün olduğundan ne yaptıklarına bakmak için onların evlerini dolaştı ve onlardan duyduğu kıraat, tehlil ve tesbih seslerinin çokluğundan evlerini arı kovanları gibi buldu.

İşte ayet-i celile'de geçen: **"Secde edenler arasında dolaşmanı da** (görüyor)" kavli şerifinden maksat, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, o gece ashabı secdedeyken onları dolaşmasıdır.

b) Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namazlarını devamlı cemaatle kıldığından, bunun manası; O'nun kıyam, rukü' ve secdede ashabıyla birlikte olması ve secde edenler arasında bulunmasıdır.

c) Bundan murad, "Din işleriyle uğraşmak için her kalktığın ve secde edenlerle birlikte dolaştığındaki halin Allah'a gizli değildir" manası olabilir.

d) Bu, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mübarek gözünün, arkasında kılanları görmesidir. Nitekim:

٥٦ - « فَإِنِّي أَرَاكُمْ خَلْفَ ظَهْرِي »

56 - **"Şüphesiz ben sizi arkamdan da görüyorum."** *(Buharî, Cemaat:42, No:686, 687, 1/253, Müslim, Salât:28, No:434, 1/324, Nesâî, Tatbîk:60, No:1116, 2/565, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11997, 4/205)* hadisi şerifi buna delalet etmektedir.

Dolayısıyla, ayet-i celile'nin zahir ifadesi bütün bu manalara ihtimalli olduğundan, müşterek (birden çok manaya gelen) bir lafız ise bütün manalarına birden hamledilemeyeceğinden ve yine bir lafzı aynı anda hem hakikî hem mecazî mana ile tefsir etmek caiz olmayacağından, bu ayeti delil getirenlerin, "Ayet-i kerime bu manaların hepsine birden hamledilir" şeklindeki sözleri itibardan sakıt olmuştur.

2) (وَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِناً وَ اجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ (٣٥) **"Hatırla ki İbrahim: 'Ey Rabbim! Bu şehri** (Mekke'yi) **emniyetli kıl. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!' demişti."** *(İbrahim Sûresi:35)*

Bu ayet-i celile'nin zahiri, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın sulbünden gelen oğullarının putlara tapmaktan korunduğuna delalet etmektedir, yoksa bütün neslinin şirkten beri olacağına delil olmaz. Hadi torunlarına delaleti bile kabul edilecek olsa, bütün nesline delaleti doğru olmaz. Nitekim onun neslinden geldiği sabit olan Kureyş'in şirke düştüğü zahirdir.

3) (وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٢٨) **"(İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **) bu** (tevhid) **sözü** (nü) **ardından geleceklerde baki kalacak bir kelime kıldı** (bir miras olarak bıraktı) **ki, onlar** (insanlar onun dinine) **dönsünler."** *(Zuhruf Sûresi:28)*

Bu ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın tevhid kelimesini, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın neslinde baki kılacağına delalet etmekteyse de bu, bütün neslinin ve ahfadının imanlı olacağı anlamına gelmeyip, ancak onun nesep silsilesinin, dünyanın hiç bir döneminde tevhid ve iman ehlinden boş kalmayacağına delalet etmektedir.

Dolayısıyla, "Âzer, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası değil amcasıdır." diyerek, ayet-i celile'nin zahiri ifadesini bozmaya ve lafızlarla oynamaya hiç bir lüzum olmadığı gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in de, Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

٥٧ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « يَلْقَىٰ اِبْرَاهِيمُ اَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَىٰ وَجْهِ آزَرَ قَتَرَةٌ وَغَبَرَةٌ ، فَيَقُولُ لَهُ اِبْرَاهِيمُ: اَلَمْ اَقُلْ لَكَ لاَ تَعْصِنِى ، فَيَقُولُ اَبُوهُ: فَالْيَوْمَ لاَ اَعْصِيكَ، فَيَقُولُ اِبْرَاهِيمُ: يَا رَبِّ اِنَّكَ وَعَدْتَنِى اَنْ لاَ تُخْزِيَنِى يَوْمَ يُبْعَثُونَ ، فَاَىُّ خِزْىٍ اَخْزَىٰ مِنْ اَبِى الْاَبْعَدِ ؟ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ: اِنِّى حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ ، ثُمَّ يُقَالُ: يَااِبْرَاهِيمُ: مَا تَحْتَ رِجْلَيْكَ؟ فَيَنْظُرُ فَاِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ ، فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ فَيُلْقَىٰ فِى النَّارِ »

57 -**"İbrahim, babası Âzer'e kıyamet günü, Âzer'in yüzünde siyahlık ve toz bulunduğu halde kavuşur ve ona, 'Ben sana** (dünyada) **<bana karşı gelme!> dememiş miydim?' der. Babası da ona, 'İşte bu gün sana asi olmayacağım' der.**

Bunun üzerine İbrahim, 'Ey Rabbim! Şüphesiz sen bana insanların diriltilecekleri gün beni rüsvay etmeyeceğini vaad etmiştin. Şimdi (senin rahmetinden) **ziyadesiyle uzak olan babam**(ın bu durumun)**dan benim için daha utandırıcı hangi rüsvaylık olabilir?' der.**

Allah-u Tealâ da, 'Şüphesiz ben cenneti kafirlere haram kılmışımdır' buyurur. Bundan sonra (Allah-u Tealâ tarafından)**: 'Ey İbrahim! Şu iki ayağının altındaki nedir?' denilir. Bir de bakar ki** (ne görsün?)**, ayakları arasında** (kana) **bulanmış bir sırtlan! Derken onun ayaklarından tutulur ve ateşe atılır."** *(Buhârî, Enbiya:11, No:3172, 3/1223)* hadis-i şerifinde, "Babası" tabirini kullanması, meseleyi netleştirme açısından yeterli olsa gerektir.

İbni Hacer *(Rahimehullah)* bu hadisi şerifin şerhinde, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının isminin Âzer oluşunun, Kur'an-ı Kerim'in zahirine muvafık olduğunu belirtmiştir. *(Fethu'l Bârî, No:3350, 6/445, No:4768-69, 8/357)*

Hâzin *(Rahimehullah)* ın da beyanı vechile; Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu hadisi şerifte İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının ismini Âzer olarak zikretmiştir.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Neseb-i Şerifi:

Rivayet olunduğuna göre; Havva *(Radıyallahu Anha)* Şîs *(Aleyhisselâm)* ı doğurduğunda, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nuru onun alnından Şîs *(Aleyhisselâm)* ın cephesine intikal etti.

O, büyüyüp ergenlik çağına ulaşınca, Âdem *(Aleyhisselâm)* bu sırrın temiz erkeklere ulaşması için ancak namuslu, tertemiz kadınlara tevdî' edilmesi hakkında ondan ahd-ü misak aldı.

Böylece o nur, Enüş (Yâneş)e, Kaynân'a, Mehlâîl'e, Yârid'e, Ahnûh'a, Mettûşelah'a, Lemk'e, Nuh *(Aleyhisselâm)* a, Sâm'a, Erfahşez'e, Şâlâh'a, Âbir'e, Fâniğ'a, Erğû'ya, Sârûğ'a, Nâhûr'a, Târah (Âzer)'e, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, İsmail *(Aleyhisselâm)* a, Kayzâr'a, Hamel'e, Nebt'e, Selâmân'a, Hümeysa'a, Elyesa' *(Aleyhisselâm)* a, Üded'e, Üdd'e, -buraya kadar olan isimlerde ehli nesep arasında ihtilaf söz konusudur, fakat bundan sonrasında hiç bir ihtilaf yoktur.-

Sonra Adnan'a, Me'add'e, Nizâr'a, Mudar'a, İlyas *(Aleyhisselâm)* a, Müdrike'-ye, Huzeyme'ye, Kinane'ye, Nadr'a, Malik'e, Fihr'e, Galib'e, Lüeyy'e, Kâ'b'a, -Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* ile Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nesebi şerifi Kâ'b'da birleşmektedir.-

Sonra Mürre'ye, -Ebu Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ile Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nesebi şerifi Mürre'de birleşmektedir.-

Sonra Kilâb'a, Kusayy'a, Abd-i Menâf'a, Haşim'e, Abdulmuttalib'e, sonra sırrı masûn ve dürrü meknûn (korunmuş sır ve gizlenmiş inci) olan Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babası Abdullah'a intikal etmiştir.

- -- -

Ulema, "**İlâh**" kelimesinin tefsiri hususunda bir kaç görüş üzere ihtilaf etmişlerse de, en doğru görüş, bunun, mabud (tapılan şey) manasına geldiğidir ki bu ayet-i kerime de buna delalet etmektedir. Çünkü İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavmi ibadet etmek kastıyla putlar yapmışlardı. İbrahim *(Aleyhisselâm)* da bu sebeple babasına; **"Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun?"** demiştir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu ayet-i celile'de geçen sözü iki bakımdan puta tapanların görüşlerinin fasit ve batıl olduğuna dair aklî delil ihtiva etmektedir:

1) **"Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun?"** sözü, müşriklerin bir çok ilâhının bulunduğuna delalet etmektedir ki bu,

(لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللَّهُ لَفَسَدَتَا ... (٢٢)) **"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı elbette ikisi de fesada uğramıştı** (gökler ve yerler yıkılıp gitmişti)" *(Enbiya Sûresi:22'den)* ayet-i celile'sinden anlaşılan aklî delil ile batıldır.

2) Bu putların, şayet hayra ve şerre güçleri yeterli olsaydı tek put ta yeterdi. Tek bir put kâfî olmadığına göre, bu, çok olsalar dahi kendilerinde kesinlikle hiç bir faydanın bulunmadığına delalet eder.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ayet-i celile'nin sonunda babasına hitaben: **"Şüphesiz ben, seni ve kavmini apaçik bir dalalet içinde görüyorum."** demiştir. Ulemadan bazısı bu ifade-i celileye dayanarak, Allah-u Tealâ'yı bilmenin ve O'na şükretmenin vacip oluşunun, naklî delille değil de aklî delille bilindiğini söylemişlerdir.

Zira İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle, onların sapık olduklarına hükmetmiştir ki, eğer Allah-u Tealâ'yı bilmek nakil ulaşmaksızın akılla vacip olmasaydı, bu hüküm yerinde olmazdı. Çünkü onların bu yolu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın tebliğinden önce de bulunuyordu.

Gerçi, biri çıkıp "Bu yol İbrahim *(Aleyhisselâm)* dan önceki peygamberlerin şeriatlarının hükmüne göre sapıklık sayılmıştır" da diyebilir.

Görüldüğü üzere, İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu ifadesiyle babasına sert bir şekilde hitap etmiştir. Bundan yola çıkarak bazı âlimlerin, "Amcası değil de gerçek babası olsaydı, böyle konuşmazdı" şeklindeki istidlalleri diğer bir çok ulema tarafından tasvip görmemiştir.

Nitekim ulema; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babasına sert davranmasının sebeb-i hikmeti hakkında bir kaç görüş açıklamışlardır:

a) İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası, küfründe çok ısrar ettiği için bu sertliği hak etmiş olabilir.

b) Mâverdî tefsirinde zikredildiği üzere; İbrahim *(Aleyhisselâm)*, babasına Allah-u Tealâ'nın hakkını zayi ettiği için hakarette bulunmuştur ki, Allah-u Tealâ'nın hakkını zayi etme noktasında baba hakkının ortadan kalkacağı, herkesin bildiği bir hakikattir.

c) İbrahim *(Aleyhisselâm)* :

﴿ ... يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لاَ يَسْمَعُ وَلاَ يُبْصِرُ وَلاَ يُغْنِي عَنْكَ شَيْئاً (٤٢) يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَآءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَالَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطاً سَوِيّاً (٤٣) يَاأَبَتِ لاَتَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَـنِ عَصِيّاً (٤٤) يَاأَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَـنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيّاً (٤٥) قَالَ سَلاَمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيّاً (٤٧) ﴾

"...Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir şeyle faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Ey babacığım! Şüphesiz, ilimden sana gelmeyen bana geldi. Öyleyse bana uy ki, seni dümdüz bir yola ileteyim.

Ey benim babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahman'a âsi olmuştur. Babacığım! Rahman (olan Allah-u Tealâ tarafın)**dan sana bir azap dokunup ta senin, şeytanın yakını olmandan korkuyorum....**

Dedi ki: Selam sana! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütuf sahibidir." *(Meryem Sûresi:42'den-45,47)* ayet-i celile-

lerinde beyan edildiği üzere, evvelce babasına çok yumuşak bir surette davet ve tebliğde bulunmuş, fakat onun küfürde ısrarını görünce, belki biri diğerinden daha çok tesir eder ümidiyle nasihat yollarının tümünü denemek için, babasına karşı sertlik yolunu tutmuştur.

Ayrıca, yumuşaklığın her yerde daha etkili olduğu da mutlak manada kabul edilen bir şey değildir.

Zira Mevlâ Tealâ bazı kere: (وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ .... ١٢٥) ... **"Onlarla en güzel yolla mücadele et!"** *(Nahl Sûresi:125'den)* buyurduğu halde, bazı kere de,

(وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ... ٩) ... **"Onlara sert davran!"** *(Tahrîm Sûresi:9'dan)* buyurmaktadır, dolayısıyla makamlar farklıdır, Allah-u Tealâ'nın elçileri, hiç şüphe yok ki kime nasıl konuşulacağını ve hangi hitap şeklinin daha etkili olacağını kullar içersinde en iyi bilenlerdir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu davranışında, babasına iyi muamele etmesine zıt düşen bir tavır yoktur. Zira sövüp saymadan ve haddi aşmadan hakkı haykırmak, iyiliğe ters düşmez.

Nitekim ulemadan bir çoğu, hakaret etmeksizin, ilmî meselelerde babalarının, hatta hocalarının dahi hatalarını açıklayagelmişlerdir.

Mesela; Aristo, Eflatun'a yaptığı itirazda: "Eflatun dosttur, doğru da dosttur, lakin hak daha ileri bir dosttur" demiştir. Üstelik ana-babaya iyilikte bulunma mertebeleri şeriatlara göre farklılık arzedebilir.

Nitekim Ya'kûb *(Aleyhisselâm)* ın oğulları, babalarına karşı çok saygılı oldukları halde: (تَا اللهِ اِنَّكَ لَفِى ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ... ٩٥) **"Allah'a yemin olsun ki, elbette sen hâlâ eski şaşkınlığındasın."** *(Yusuf Sûresi:95'den)* demişlerdir, belki de o zamanın örfünde babaya karşı kullanılan bu ifade normal karşılanacak bir hitab şekli olabilir.

İŞÂRÎ MANALAR

Kuşeyrî ve **Ruhu'l Beyan** tefsirlerinde bu makamda şu işârî manalar zikredilmiştir: Allah-u Tealâ, ölüden diri çıkartma hususunda kudretini ortaya koymuş, böylece Âzer gibi birinin sulbünden İbrahim *(Aleyhisselâm)* gibi, peygamberlik ağacının aslını yaratmıştır. Babanın kalbi ölü olduğu için inkâra daldırmış, çocuğun kalbi diri olduğu için ise, Mevlâ Tealâ'yı müşâhedede eriyip gitmiştir. Mevlâ Tealâ dilediğini yapandır.

Zemahşerî'nin belîğ ifadelerindendir;

« يَحْدُثُ بَيْنَ الْخَبِيثَيْنِ ابْنٌ لاَ يُؤْبَـنُ * وَالْفَرْثُ وَالدَّمُ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِهِمَا اللَّبَنُ »

"İki pis arasında, hiç ayıplanmayan nice çocuklar zuhur eder,
Gübre ile kan arasından da, halis süt hurûc eder."

Âlusî tefsirinde de buraya şu işarî mana verilmiştir:

Vakta ki İbrahim *(Aleyhisselâm)*, babası Âzer'i, mülk âleminin zahirine takılıp, melekût âleminin hakikatlerinden ve Allah-u Tealâ'nın her şeyi terbiye ettiğini bilmekten perdelenmiş ve manevî âlemden gafil olup, gök cisimlerinin ve bazı yaratıkların tesirine inanıcı olarak gördü, işte o zaman:

"Kendilerinde hiç bir hayat eseri bulunmayan bir takım karaltıları ilahlar mı ediniyorsun da, onların âlemde bir etkisi olduğuna inanıyorsun? Şüphesiz ben, seni ve kavmini, gözünden bulanıklık kaldırılanlar nezdinde açık olan bir sapıklık içinde görüyorum" dedi.

Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* , burada şunları söylemiştir: "Ey resullerin en kamili! Sana uyan müminlere, ceddin İbrahim Halil'in, gaflet uykusundan ve unutkanlığın uyuşukluğundan uyanıp kendine geldiğinde, Âzer isimli putlara tapan babasına:

'Ey babacığım! Ellerinle yonttuğun putları, var etmeye ve yok etmeye gücü olan, ibadet olunmaya müstehak bulunan ilahlar mı ediniyorsun? Vallahi ben, bu işi bitik heykellerin hiçbir manada Ulûhiyyet ve Rubûbiyyete lâyık olmadığını iyice anladım.

Çünkü ilâhın mutlaka kamil vasıfların tümüne sahip olup, teğayyür ve zeval, tehavvül ve intikal (değişiklik, kaybolma, dönüşüm ve naklolma) ayıplarının hepsinden son derece uzak olması gerekir. Şüphesiz ben, seni ve kavmini, bu atıl ve batıl timsalleri ibadete lâyık mabutlar kabul edip onlara tapmanız sebebiyle büyük bir azgınlıkta görüyorum.' dediği vakti anlat!"

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: Her kim Allah-u Tealâ'dan başka bir şeye yönelirse, yahut aşk ve mehabbetle ona meylederse, o onun hakkında bir puttur. Eğer onun sevgisinden vazgeçmez ve onunla tatmin olmaktan kendini alamazsa o şey, kişiyle, tevhid sırlarını müşahede etmesi arasında bir hicab teşkil eder.

Nitekim Tâcuddîn ibni Atâillah el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)* "El-Hikem" isimli eserindeki şu sözleriyle bu manaya işaret etmiştir:

« مَا اَحْبَبْتَ شَيْئاً اِلاَّ كُنْتَ لَهُ عَبْداً * وَهُوَ لاَيُحِبُّ اَنْ تَكُونَ لِغَيْرِهِ عَبْداً »

"Sen herhangi bir şeyi seversen mutlaka onun kulu olursun. Halbuki O (Allah-u Tealâ), **senin kendinden başkasına kul olmanı istemez."**

٥٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ »

58 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Dinarın ve dirhemin** (paranın ve pulun) **kulu helak oldu** (zarar ve ziyana uğradı)...." *(Buharî, Cihad:69, No:2730, 3/1057, İbni Mâce, Zühd:8, No:4136, 2/1386)*

Allah-u Tealâ bir kulunun kalbine muttali olup da onu kendinden başkasına meyilli görürse, mukaddes nurlarını ondan perdeler.

Şüşterî *(Kuddise Sırruhu)* bu hususu ne güzel ifade etmiştir:

« لِی حَبِیبٌ اِنَّمَا هُوَ غَیُورٌ* یُطِلُّ فِی الْقَلْبِ کَطَیْرٍ حَذُورٌ* اِذَا رَاٰی شَیْئًا امْتَنَعَ اَنْ یَزُورَ »

"Benim çok kıskanç bir sevgilim var,
Kaçan kuş gibi kalbe uğrar bakar,
Kendinden başka bir şey onda görürse, uğramadan kaçar."

İBRAHİM *(Aleyhisselâm)* IN BABASINI VE KAVMİNİ HAK DİNE DAVET ETTİĞİNE DAİR AYET-İ KERİMELER:

﴿ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (٤١) اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا (٤٢) يَا اَبَتِ اِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (٤٣) يَا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا (٤٤) يَا اَبَتِ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا (٤٥) ﴾

"Kitapta İbrahim'i an. Zira, şüphesiz ki o, çok sadık bir peygamber idi. Bir zaman babasına dedi ki; 'Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiç bir fayda sağlamayan şeylere niçin taparsın?

Babacığım! Şüphesiz ki sana gelmeyen bir ilim bana geldi, öyleyse bana uy ki, seni dümdüz bir yola ulaştırayım. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan, ziyade acıyıcı olan (Allah)a asi olmuştur. Babacığım! Rahman tarafından sana bir azap dokunup da, şeytanın dostu olmandan korkuyorum."
(Meryem Sûresi:41-45)

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (٥١) اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (٥٢) قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (٥٣) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٥٤) قَالُوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (٥٥) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (٥٦) ﴾

"Andolsun ki biz, İbrahim'e daha önce rüşdünü (hidayet ve doğruluğu) vermiştik. Biz onu (n buna ehil olduğunu) bilenlerdik. O, babasına ve kavmine 'Şu tapmaya devam ettiğiniz heykeller nedir?' demişti.

Onlar da, 'Biz babalarımızı bunlara tapıcılar olarak bulduk' dediler. O da 'Andolsun ki, siz de, babalarınız da, kesinlikle açık bir sapıklık içindesiniz' dedi.

Dediler ki, 'Bize hakkı mı getirdin, yoksa sen oynayıcılar (bizimle dalga geçenler) den misin?' O da, 'Hayır! Sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir ki, bunları, O yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim' dedi."
(Enbiya Sûresi:51-56)

Ayet: 74

﴿ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيمَ (٦٩) اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (٧٠) قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَاماً فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (٧١) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَ (٧٢) اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ (٧٣) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا اٰبَآءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ (٧٤) قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (٧٥) اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمُ الْاَقْدَمُونَ (٧٦) فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (٧٧) ﴾

"(Habibim!) Onlara İbrahim'in haberini oku! Hani o, babasına ve kavmine 'Neye tapıyorsunuz?' demişti. Onlar, 'Bir takım putlara tapıyoruz ve onlara tapmakta daim olacağız' dediler.

O, 'Dua ettiğinizde sizi işitiyorlar mı?

Yahut (taparsanız) size fayda ya da (tapmazsanız) zarar verebiliyorlar mı?' dedi. Onlar, 'Hayır! Ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.' dediler. O da, 'Sizin ve önceki atalarınızın tapar olduğunuz şeyleri gördünüz mü? Şüphesiz ki, onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur) .... " *(Şuara Sûresi:69-77)*

﴿ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (٨٥) اَئِفْكاً اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُرِيدُونَ (٨٦) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٨٧) ﴾

"Vakta ki (İbrahim *(Aleyhisselâm)*) babasına ve kavmine 'Neye tapıyorsunuz? Allah'tan başka bir takım uydurma ilahlar mı istiyorsunuz? Öyleyse âlemlerin Rabbi hakkındaki zanınız (düşünceniz) nedir?' demişti" *(Sâffât Sûresi:85-87)*

﴿ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ اِنَّنِي بَرَآءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ (٢٦) اِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَاِنَّهُ سَيَهْدِينِ (٢٧) ﴾

"Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine, demişti ki; 'Şüphesiz ben, sizin taptıklarınızdan uzağım. Ancak beni yaratan (a taparım). Çünkü O, beni hidayet edecek (doğru yola iletecek) tir." *(Zuhruf Sûresi:26-27)*

﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَآؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَداً حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ . . . (٤) ﴾

"Muhakkak İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki; 'Şüphesiz biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Bir tek Allah'a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir'..." *(Mümtehıne Sûresi:4'den)*

Mevlâ Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, putları ilah edinmenin sapıklık olduğuna dair delilleri göstermesi neticesinde, onun, pederini hak dine davet edip, putları tenkit ettiğini beyan ettikten sonra, göklerin ve yerin melekûtunu ve garip hallerini gösterdiğini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَكَذٰلِكَ نُرِىٓ اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (٧٥)

KELİME MANASI (75)

(وَكَذٰلِكَ) **İşte böylece,** (نُرِىٓ) **gösteriyorduk,** kime? (اِبْرٰهِيمَ) **İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **a,** neyi? (مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ) **göklerin melekût'unu** (büyük mülkünü, inceliklerini, manevî taraflarını) daha? (وَالْاَرْضِ) **yerin de,** niçin? bu gördükleriyle delil alsın için, daha? (وَلِيَكُونَ) **olsun için,** kimlerden? (مِنَ الْمُوقِنِينَ) **yakînen** (gözle görür gib) **inananlardan.**

MEÂL-İ ŞERİF

İşte böylece biz, yakînen (gözle görür gibi kesinen) **iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekût'unu** (büyük mülkünü, Allah-u Tealâ'nın göklerdeki ve yerlerdeki saltanatını) **gösteriyorduk.**

İ Z A H A T

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; "كذالك" tabirindeki "كاف", teşbih harfidir ki, daha önce geçen bir gaibe işarettir. Bu ise, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babasına hitaben yapmış olduğu: **"Şüphesiz ki seni ve kavmini apaçık bir dalalet içinde görüyorum"** kavli şerifinden anlaşıldığı üzere, onun putlara tapmayı çirkin saymasıdır.

Bu durumda mana; "İbrahim'e putlara tapmanın çirkinliğini gösterdiğimiz gibi, ona göklerin ve yerin büyük mülkünü de gösteriyoruz" şeklinde olur.

Burada akılla anlaşılabilecek bir şey vardır ki, o da şudur; Allah-u Tealâ'nın Celalinin nuru, asla inkıta'a uğramaksızın ve kaybolmaksızın daima parlayıcıdır. Beşeri ruhlar, bu nurları müşahededen, ancak bir perde sebebiyle mahrum olurlar ki bu hicab, Allah-u Tealâ'nın gayriyle meşgul olmaktan başka bir şey değildir. Hal böyle olunca, bu perde aradan kalktığı nisbetle, İlâhî tecellî zuhur eder.

Dolayısıyla İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, **"Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun?"** sözü, Allah-u Tealâ'dan başkasına ibadetle meşgul olmanın çirkinliğini anlatmaya bir türlü işarettir, çünkü Allah-u Tealâ'dan başka her şey, O'ndan alıkoyan bir perde demektir.

O perde aradan kalktıkça, göklerin melekûtu ona tamamıyla tecelli eder (parlar, görünür). İşte **"Böylece biz İbrahim'e, göklerin ve yerin büyük mülkünü gösteriyorduk"** kavli şerifi, "Allah-u Tealâ'dan başkasıyla meşgul olmak son bulduktan sonra, Allah-u Tealâ'nın Celalinin tecellîsinin nuru ona hasıl oldu" demektir ki, ayet-i celile'de geçen **"İşte böylece"** kavli şerifi, bu şerefli ve ruhanî faydanın menşeine işaret olmuştur.

Ayet: 75

Bir kimse, "Bu gösterme işi daha önce de mevcut olduğuna göre, burada daha uygun olan, 'Böylece biz İbrahime, göklerin ve yerin melekûtunu göstermiştik' tabirini kullanmak iken, niçin bunun yerine 'Böylece biz ... gösteriyoruz' tabiri seçilmiştir?" diyecek olursa, buna şu şekillerde cevap verilebilir:

a) Ayet-i celile'nin takdiri "...وَكَذٰلِكَ كُنَّا نُرِى" "Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk" şeklinde olabilir ki, böylece bu ifade, mazînin hikayesi (geçmişin nakledilmesi) olmuş olur.

Buna göre kastedilen mana şudur: Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, hak dine taassubu (kuvvetli bağlılığı)ndan dolayı babasının yüzüne sert sözler söylediğini nakledince, sanki:

"İbrahim, din kuvveti hususunda bu yüksek dereceye nasıl ulaşmıştır?" denilmiş, bunun üzerine de, "Büluğa erdiği vakit mûkin (kesin ilme eren)lerden olsun için biz ona çocukluğundan beri göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk" şeklinde cevap verilmiştir.

Zira İbrahim *(Aleyhisselâm)* tevhid üzere mecbul (yaratılmış)tır, nitekim Sâvî *(Rahimehullah)* ın beyanı üzere; o, doğar doğmaz ayakları üzere dikilerek:

« لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِى وَيُمِيتُ ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰيـنَا لِهٰـذَا »

"Allah-u Tealâ'dan başka hiç bir ilah yoktur. O tektir, hiç bir ortağı yoktur. Mülk O'na mahsustur, hamd O'na aittir. Diriltir ve öldürür. Bütün hamdler bizi buna (tevhide) **hidayet eden Allah-u Tealâ'ya mahsustur."** demiştir.

b) Bu izah, önce geçenden daha a'la ve kıymetlidir ki, o da şudur: Allah-u Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a göklerin ve yerin melekûtunu göstermesinden maksat; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın sırf bu melekûtu görmesi olmayıp bilakis, o yüce mülkü görmesini vesile ederek, Allah-u Tealâ'nın, **Celal, Kuds, Ulüvv ve Azamet**'inin marifetine (O'nun, yücelik, kudsiyet, ululuk ve büyüklüğünü bilmeye) ulaşmasıdır.

Malum olduğu üzere, Allah-u Tealâ'nın mahlukatı, her ne kadar zat ve sıfatları itibarıyla (kendileri ve nitelikleri bakımından) mütenâhî (sonlu) ise de, zat ve sıfatlara delalet etme yönleri nâmütenâhî (sonsuz)dur.

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* şöyle devam etmiştir: Babam Şeyh İmam Ömer Ziyauddin *(Rahimehullah)* ın, Şeyh Ebu'l-Kasım el-Ensari vasıtasıyla İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* ın şöyle dediğini naklettiğini işittim:

Allah-u Tealâ'nın malumatı sonsuzdur. O'nun, o bildiklerinden her biri hakkındaki malumatı da sonsuzdur. çünkü, cevher-i ferd (bir kere daha bölünemeyecek derecede küçük ve tek kalan parçan) ın, bedeliyet (yer değiştirmesinin düşünülmesi) yolu üzere (farzedilecek olan) sonsuz yerlerde bulunması ve aynı yol üzere, sınırsız sıfatlarla vasıflanması mümkündür ki o farzedilen hallerin hepsi, Allah-u Tealâ'nın hikmet ve kudretine delalet etmektedirler.

Cevher-i ferd ve cüz-ü lâ yetecezzâ (bir daha bölünemeyecek şekilde tek kalan varlık, atom) böyle olursa, Allah-u Tealâ'nın melekûtunun tamamı hakkındaki söz ya nasıl olur?

İşte böylece Allah-u Tealâ'nın mülk ve melekûtunun, O'nun Celalinin sıfatlarına, azamet ve izzetinin alâmetlerine delaletinin sonsuz olduğu sabit olmuştur. Halbuki, sonsuz malumatın, insanların akıllarında bir kerede bulunması muhal (imkansız)dır.

Allah-u Tealâ iyisini bilir ya, bu sebepten dolayı "Böylece biz İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik" buyurmayıp, "Böylece biz İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz" buyurmuştur ki, işte bu, muhakkık (tasavvuf hususunda derin ilme sahip olan) âlimlerin;

"Allah'a seferin nihayeti vardır, ama Allah'da seferin nihayeti yoktur (Allah-u Tealâ'ya doğru yolculuğun sonu vardır, ama Allah-u Tealâ'da yolculuğun sonu yoktur)" sözlerinden murad edilen mana -Allah'u a'lem- budur.

(اَلْمَلَكُوْتُ) kelimesi, mülk demek olup, sonundaki "ت" harfi mubalağa için getirilmiştir. Bu tıpkı rağbet etmek anlamındaki "رَغْبَةْ" kelimesinden "اَلرَّغَبُوتْ", korkmak manasındaki, "رَهْبَةْ" kelimesinden de "الرَّهْبُوتْ" gelmesi gibidir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, Melekûtun Gösterilmesi:

Bu gösterme işinin keyfiyeti hakkında iki görüş vardır:

1) Allah-u Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a melekûtu bizzat gözüyle göstermesidir ki, bu hususta İbni Ebi Hatim, Mâverdi ve Süyûtî tefsirlerinde yedi görüş vardır:

a) Göklerin ve yerin yaratılışı,

b) Göklerin ve yerlerin saltanatı, bu iki mana İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilmiştir.

c) Göklerde ve yerlerde bulunan ayetler, bu görüş, Said ibni Cübeyr, Mücahid ve Mukatil *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

d) Güneş, ay ve yıldızlar, bu mana, Dahhak *(Rahimehullah)* dan mervîdir.

e) Göklerin melekûtu; ay, yıldızlar ve güneş, yerlerin melekûtu ise; dağlar, ağaçlar ve denizlerdir, bu görüş, Katade *(Rahimehullah)* dan nakledilmiş olup, İbni Cerir *(Rahimehullah)* tarafından da evlâ görülmüştür ki, buna göre Mevlâ Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, göklerde ve yerde yarattığı mahlukatı, onlarda bulunan büyük saltanatını göstermiş ve ona bütün işlerin görünen ve görünmeyen taraflarını açıklamıştır.

f) Süddî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı bir sahranın üzerine dikip, Arş'ı, Kürsi'yi, ve madde âleminin en üst tarafının son bulduğu yere kadar olan kısmı görsün diye, yedi kat gökleri ve maddî âlemin son bulduğu yedi kat yerleri yarıp açtı.

Böylece İbrahim *(Aleyhisselâm)* göklerin ve yerin içindeki son derece şaşırtıcı ve harikulâde şeyleri gördü, hatta cennetteki yerini ve yedi kat yerin, üzerinde durduğu kayayı gözüyle gördü. İşte:

(وَ اٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِى الدُّنْيَا ... (٢٧)) **"Biz ona ecrini dünyada verdik"** *(Ankebût Sûresi:27'den)* kavli şerifinin ifade ettiği husus budur. *(İbni Ebi Hatim, No:7501-02, 4/1326, Taberi, Camiu'l Beyan, No:13452-53-54-55, 5/242, Suyûtî, Dürrü'l Mensûr:3/301)*

Vehb ibni Münebbih'den rivayet edildiğine göre; Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* a göklerin ve yerin melekûtunu gösterince, o, Rabbinden kendisine Sebe' bahçelerini ve Dimeşk (Şam-ı Şerif)in yemyeşil vadisini göstermesini istedi. *(İbni Ebi Hatim, No:7506, 4/1327)*

g) Amellerin arzedilmesi: Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* Rabbinden, kendisine yerlerin ve göklerin melekûtunu göstermesini istediğinde, Allah-u Tealâ Cibrîl'e, kulların amellerini görsün diye onu melekûta kaldırmasını emretti.

Taberî'nin, Üsame *(Radıyallahu Anh)* dan naklettiğine göreyse, İbrahim Halîlü'r-Rahman kendi kendine, mahlukatın en merhametlisi olduğunu düşündü. O zaman Allah-u Tealâ onu âlem-i melekût'a yükselterek yer ehlini ve amellerini gösterdi.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* onların isyanlar işlediğini görünce: "Ey Allahım! Onları helak et." dedi. Bunun üzerine Rabbi ona:

﴿ اَنَا اَرْحَمُ بِعِبَادِى مِنْكَ اهْبِطْ فَلَعَلَّهُمْ اَنْ يَتُوبُوا اِلَىَّ وَيُرَاجِعُوا ﴾

"Ben kullarıma senden daha merhametliyim! (Bu makamdan aşağı) **in! Ola ki onlar tövbe edip bana dönerler."** buyurdu. *(Taberî, Cami'u'l-Beyan, No:13458, 5/242)*

Bu hadise, Muaz İbni Cebel *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından şöyle anlatılmıştır:

٥٩ـعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « لَمَّا رَأَىٰ اِبْرَاهِيمُ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَبْصَرَ عَبْدًا عَلَىٰ خَطِيئَةٍ ، فَدَعَا عَلَيْهِ ، ثُمَّ اَبْصَرَ عَبْدًا عَلَىٰ خَطِيئَةٍ فَدَعَا عَلَيْهِ . فَاَوْحَى اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا اِبْرَاهِيمُ اِنَّكَ عَبْدٌ مُسْتَجَابُ الدَّعْوَةِ فَلَا تَدْعُ عَلَىٰ اَحَدٍ . فَاِنِّى مِنْ عَبْدِى عَلَىٰ ثَلَاثٍ؛ اِمَّا اَنْ اُخْرِجَ مِنْ صُلْبِهِ ذُرِّيَّةً يَعْبُدُونَنِى ، وَاِمَّا اَنْ يَتُوبَ فِى آخِرِ عُمْرِهِ فَاَتُوبُ عَلَيْهِ ، وَ اِمَّا اَنْ يَتَوَلَّىٰ فَاِنَّ جَهَنَّمَ مِنْ وَرَائِهِ »

59 - **"İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **göklerin ve yerin melekûtunu görünce, hata üzere olan** (zina eden) **bir kul gördü ve ona beddua etti** (ve o kişi yerin dibine batırılarak helak oldu). **Sonra diğer bir kulu aynı hata üzere gördüğünde ona da beddua etti,** (o da helak oldu).

Bunun üzerine Allah (-u Tealâ) ona 'Ey İbrahim! Sen duası kabul olunan bir kişisin, o halde (yavaş ol!) **hiç bir kimseye beddua etme, çünkü ben kuluma karşı üç** (haslet) **üzereyim.**

Ya onun sulbünden bana ibadet eden (ve onun için dua ve istiğfarda bulunan) **bir zürriyet çıkarırım. Veya âhir ömründe ona tövbe nasip ederek, tövbesini kabul ederim. Ya da, yüz çevirir** (de eski haline devam eder), **o zaman da ötesinde cehennem vardır.' diye vahyetti."** *(Beyhakî, Şuabu'l-İman, No:6700. 5/293, Taberî, Cami'u'l-Beyan, No:13456 5/242, İbni Ebî Hatim No:7497 4/1324, Semerkandî, Bahru'l-Ulum 1/491, Sem'ânî, Tefsîrü'l-Kur'an, 2/118, Süyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr 3/302)*

Kurtubî'de zikredilen bir rivayette ise Mevlâ Tealâ ona:

﴿ يَا اِبْرَاهِيمُ اَمْسِكْ عَنْ عِبَادِى اَمَا عَلِمْتَ اَنَّ مِنْ اَسْمَاءِى الصَّبُورَ ﴾

"Ey İbrahim! Kullarım (a beddua)**dan** (dilini) **tut! Bilmezmisin ki benim isimlerimden biri de 'Sabûr** (son derece sabreden)**'dir"** diye vahyetti. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an, 7/27)*

Kadî'nin, "Göktekiler, mukarreb meleklerdir. Halbuki onlar Allah'a isyan etmezler, dolayısıyla İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın göğe kaldırıldığında kötü iş yapan bir kul görüp ona beddua etmesi uygun değildir." şeklindeki beyanıyla bu rivayeti tenkidi yerinde değildir. Zira İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın gördüğü kişi bir melek olmayıp, ancak bir beşerdir ki, Mevlâ Tealâ ona, yerde isyan edenlerin halini göklerde keşfettirmiştir.

Nitekim sahih hadis-i şeriflerde, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mirac gecesi, zina eden, faiz yiyen ve namazı terkeden kimselerin azap içindeki hallerini göklerde gezerken gördüğü rivayet edilmiştir.

2) Allah-u Tealâ'nın İbrahim *(Aleyhisselâm)* a melekûtu basiret gözüyle ruhanî olarak göstermesidir ki, bu görüşü savunanların bu hususta birkaç delili vardır.

a) Göklerin melekûtu, göğün mülkünden ibarettir. Mülk ise, kudret demektir. Allah-u Tealâ'nın kudreti görülemez, ancak akıl ile anlaşılır.

b) Allah-u Tealâ bu gösterme işini ayet-i celile'nin başında icmalî olarak: (وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ) **"Böylece biz İbrahim'e gösteriyorduk."** kavli şerifiyle zikretmiştir ki, bundan sonra da bu gösterme işini,

(فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَا كَوْكَبًا) **"Üzerine gece kararınca bir yıldız gördü."** kavli şerifiyle tefsir etmiştir ki bu da, o gösterme işinin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yıldıza bakarak Allah-u Tealâ'nın birliğine istidlâl (delil almas)ından ibaret olduğunu göstermektedir.

c) Bu ayet-i kerime'lerden sonra gelen,

(وَ تِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ) **"İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccetlerdir."** *(Enâm Suresi:83 den)* kavli şerifi de bu göstermenin basiretle olduğuna delalet eder, çünkü göz görmesi kavminin aleyhine bir huccet

olamaz, zira kavmi de bu huccet gösterilirken orada bulundukları halde bu hususta İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı yalanlıyorlardı.

d) Âlemin tamamını göstermek, onun, her türlü mümkinata kadir olan bir İlahının bulunduğu hususunda zaruri bir ilim (kesin bilgi) ifade eder. Halbuki böyle bir durum sebebiyle insan, methe ve tazime müstehak olamaz.

Kafirler ahirette Allah-u Tealâ'yı zaruri olarak bilir ve tanırlar, halbuki onlar için bu tanımadan dolayı bir mükâfat ve bir övgü söz konusu değildir. Ancak yaratılanların sıfatlarıyla bir yaratıcının varlığı, kudret ve hikmeti hususunda istidlâl etmeye gelince, işte methi ve tazimi gerektiren budur.

e) Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* hakkında, **"Böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin büyük mülkünü gösteriyorduk..."** buyurmuştur. Tıpkı bunun gibi, bu ümmet hakkında da,

(سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ ... (٥٣) **"Gerek âfakda, gerek kendi nefislerinde ayetlerimizi onlara göstereceğiz..."** *(Fussilet Sûresi:53'den)* buyurmuştur. İşte bu gösterme işi, maddi gözle olmayıp, kalp gözüyle olduğu gibi, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a yapılan gösterme işinin de böyle olması uzak ihtimal değildir.

f) İbrahim *(Aleyhisselâm)* yıldız, ay ve güneş ile istidlâlde bulunmayı tamamlayınca bundan sonra: (اِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ... (٧٩) **"Şüphesiz ben hanîf olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan** (Allah-u Tealâ'y)**a çevirdim.."** *(En'am Suresi: 79 dan)* diyerek, göklerin ve yerin yaratılmış olduklarına, yıldız, ay ve güneş hakkında zikretmiş olduğu delilden dolayı hükmetmiştir.

Şayet bu delil, göklerin ve yerin tümüne şamil olmasaydı, o zaman umumi olan hüküm, hususi bir delile bina edilmiş olurdu ki bu yanlıştır. Bu delilin umumiliği sabit olduğundan, yıldız, ay ve güneşin zikredilmesi, **"Melekût"**un gösterilmesine bir misal gibi olur.

Binaenaleyh: **"Melekûtun gösterilmesi"**nden murad, varlıkların değişime uğramaları, varlık ve yoklukları mümkün ve var oluşları hadis (sonradan) olması sebebiyle, Âlim, Kâdir ve Hakîm olan bir ilahın varlığına, nasıl delalet ettiklerini bildirmek olmalıdır. Böylece bu gösterme işi göz ile değil, kalp ile olmuş olur.

g) **"Yakîn"**; kendisinden önce bir şek ve şüphe bulunduğu zaman, düşünme ve tefekkür neticesinde elde edilmiş olan ilimden ibarettir. Mevlâ Tealâ'nın **"Kesin ilme erenlerden olması için..."** buyruğu, bu göstermenin bir maksat ve gayesi gibi olmuş olur. Böylece bu ayet-i celile'nin takdiri;

(نُرِى اِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لِاَجْلِ اَنْ يَصِيرَ مِنَ الْمُوقِنِينَ) **"Kesin ilme erenlerden olsun diye, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz..."** şeklinde olur. Binaenaleyh, **"Yakîn"**, delilden elde edilen ilim olunca, bu göstermenin de yapılan istidlâlden ibaret olması gerekir.

h) Mevlâ Tealâ'nın bütün yaratıkları, tek bir itibarla, yaratıcının varlığına ve kudretine delalet etmektedirler ki bu da, yaratıkların **"Muhdes ve Mümkin"** olmalarıdır. Var olması da ve yoklukda kalması da mümkin iken, var edilme tarafı tercih edilerek (ağır bastırılarak) sonradan var edilen her yaratık bir yaratıcıya muhtaçtır.

İnsan, işin bu yönünü iyice bilip anladığı zaman, işte bu, o kimseye yaratıcının varlığı hususunda istidlâlde bulunması için kâfîdir. Binanenaleyh o kimse, bu iki mukaddimeyi bilmekle, aklının gözü ve aklının kulağı ile bütün melekûtun başkasına muhtaç olduğunu gözüyle görmüş gibi bilmiş olur.

İşte bu **"Ru'yet"**, kesinlikle zeval bulmayan devamlı bir görmedir. Bir de bu, insanı Allah-u Tealâ'dan alıkoymaz. Aksine, kalbin ve ruhun Allah-u Tealâ ile meşgul olmasını sağlar.

Maddi gözün görmesine gelince; insanın, bu gözüyle tek bir bakışla pek çok şeyi tastamam görmesi mümkün değildir. Şöyle ki; yazılmış bir sayfaya bakan herkes, o sayfanın ancak tek bir kelimesini tam olarak görebilir.

Eğer o, bakışını diğer bir kelimeye yöneltir ve gözünü onunla meşgul ederse, önceki ilk kelimeyi idrak etmekten veya görmekten mahrum olur. Böylece pek çok şeyin bir bakışla görülmesinin mümkün olmadığı sabit olmuştur. Bunun mümkün olduğu farzedilse bile, devamlı olmaz. Devamlı olduğu farzedilse dahi bu, insanı Allah-u Tealâ'dan alıkor.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, gözünü, Allah-u Tealâ'dan gayrını görmekle meşgul etmediği için:

(مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ (١٧)) **"(Onun) gözü kaymadı ve şaşmadı"** *(Necm Sûresi:17)* ayet-i celile'siyle Rabbi tarafından methedilmiştir. Bütün bu delillerle, bu "Gösterme" işinin, maddi göz bakımından değil, akıl ve kalp gözü yönünden olduğu sabit olmuştur.

Şeyhulislam Ebussuûd *(Rahimehullah)* da: "Buradaki **"İrâet"** (gösterme), İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, sadece görülebilecek şeyleri görme imkanı sağlamaktan ibaret olmayıp, ayrıca Allah-u Tealâ'nın şan ve sıfatlarına delalet etmeleri açısından, onların hakikatlerine muttali kılıp, her şeyin gerçeğini ve manevi tarafını tanıtmak demektir. Şüphe yok ki bu tarif (tanıtım), hisler yoluyla idrak edilecek şeylerden değildir.

Nitekim ayet-i celile'nin başında geçen; " كَذٰلِكَ " **"İşte böylece"** ismi işareti, müşarün ileyhin (bahsedilen gösterme işinin), eşsiz bir iş olduğunu ifade etmektedir ki alışılagelen göz görmesi, bu mertebeden çok uzaktadır" yolundaki beyanlarıyla, **"Gösterme"** işinin, ruhânî olduğu görüşünü tercih ettiğini ifade etmiştir.

Zikredilen Görme İşinin Ruhani Olmasına İtiraz:

Eğer, "Bu açıklamaya göre kalbin görmesi, tevhid ehli olan herkes hakkında geçerlidir. O halde hangi sebepten dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)* için böyle bir üstünlük söz konusu olmuştur?" denilirse, buna şöyle cevap verilir:

"Bütün tevhid ehli, her ne kadar bu delilin aslını biliyorlarsa da, bu âlemdeki her bir mahlukatta, cinslerine, türlerine, çeşitlerine, şahıslarına ve hallerine göre, Allah-u Tealâ'nın hikmetinin farklı tezahürlerine muttali olmak, ancak büyük peygamberler için söz konusudur.

İşte bundan dolayı, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* duasında:

٦٠ - « اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْاَشْيَاءَ كَمَاهِيَ »

60 - **"Ey Allahım! Bize bütün varlıkları oldukları gibi göster."** *(Fahrurrazî, Mefatîhu'l-Gayb, 13/37)* buyurmuştur. Dolayısıyla bu müşkil ortadan kalkmış olur. Allah-u Tealâ en doğrusunu bilir!

Âlimler, ayet-i celile'deki: (وَ لِيَكُوْنَ مِنَ الْمُوْقِنِيْنَ) **"Ve kesin ilme erenlerden olması için..."** buyruğunun başındaki "Vav" harfi hususunda ihtilaf ederek şu izahları yapmışlardır:

a) Bu "Vav" zaiddir, buna göre takdiri, **"Biz, kesin ilme erenlerden olması için İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk"** şeklindedir.

b) Bu ifade, göstermenin sebebini açıklayan müste'nef (yeni başlayan) bir cümledir. Buna göre manası; **"O, kesin ilme erenlerden olsun diye, İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz"** şeklindedir.

c) Bu gösterme işi bazen gerçekleşir ve Firavun'da da olduğu gibi, dalaletin artmasına sebep olur. Nitekim Mevlâ Tealâ,

(وَ لَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى (٥٦ **"Celâlim hakkı için, biz ona, ayetlerimizin hepsini gösterdik de o yine yalanladı ve dayattı."** *(Taha Sûresi:56)* buyurmuştur. Bazen de bu gösterme, hidayetin ve yakînin artmasına sebep olur.

Bu mana her iki duruma da muhtemel olduğu için, Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* hakkında "O, inkar edenlerden olsun diye değil, onları görsün ve mukînînden (kesin ilme ulaşanlardan) olsun diye bu ayetleri ona gösteriyoruz" buyurmak istemiştir. Allah-u Tealâ ziyadesiyle bilendir!

"Yakîn", düşünme ve tefekkür sebebiyle şüphe zail olduktan sonra hasıl olan bir ilim manasındadır. İşte bundan dolayı, Allah-u Tealâ'nın ilmi, "Yakîn" diye tavsif edilemez. Çünkü Allah-u Tealâ için, ilminden önce bir şüphe söz konusu değildir ve bu ilim, düşünme ve tefekkür yoluyla elde edilmemiştir.

Şu bilinsin ki; istidlâlde bulunduğu hususun başlangıcında insanın kalbi, bazı bakımlardan şek ve şüphe içindedir. Ama deliller iyice çoğalıp, hepsi birbiriyle uyum sağlayıp ve birbirini desteklediğinde, bu durum o hususta yakînin meydana gelmesine sebep olur ki, bu birkaç yönden böyledir:

a) Bu delillerden her birinin bir çeşit tesiri ve gücü vardır ki, bu tesir ve güç, gittikçe artıp katlanarak kesinlikle zirveye ulaşır.

b) Fiilin çokça tekrarlanması, bir melekenin meydana gelmesine sebep olur, dolayısıyla çeşitli ve değişik delilleri ayı. şeye delil getirmek, âdeta bir dersi tekrar etme gibi olur. Çokça tekrar, kalpten silinmeyecek çok güçlü bir ezberi sağladığı gibi burada da aynı şey olur.

c) Kalp, istidlâl sırasında (varılacak netice hakkında) bir karanlık (kararsızlık) içindedir. Bundan dolayı kalpte iki delil ile elde edilen bir inanç meydana geldiği zaman, bu istidlâlin nuru, kalpteki diğer sıfatların karanlığına karışır.

Böylece, nur ve karanlığın karışımı olan o durum sebebiyle kalpte bir şüphe meydana gelir ve ikinci bir istidlâl yapılınca, bunun nuru birinci hale karışır. Böylece gitgide kalbin aydınlığı ve parlaklığı tastamam olur.

Güneş doğarken, önce onun ışıkları görünür, işte bu, sabah vaktidir. Aynen bu şekilde ilk istidlâl, sabah vakti gibi olur. Sonra sabahın aydınlığı, güneşin gitgide tepe noktasına yükselmesi sebebiyle devamlı artar. Binaenaleyh güneş tepe noktaya ulaştığında, aydınlık en mükemmel halini alır, insan da böyledir.

İnsan ne zaman, Mevlâ Tealâ'nın mahlukatının mertebelerini çokça düşünür ve tefekkür ederse, onun marifet ve tevhid nurunun aydınlığı da o nisbette parlak olur. Fakat âlemin güneşiyle ilim güneşi arasında şu fark vardır:

Âlemin güneşinin yükselmesinde ve ışığının fazlalaşmasında, daha ileriye geçemeyeceği belli bir sınır vardır. Ama marifet, akıl ve tevhid güneşinin yükselmesinin bir nihayeti ve ışığının artmasının bir sonu yoktur. İşte bundan dolayı Mevlâ Tealâ'nın;

"Böylece Biz İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk" buyruğu, delil ve beyyine'lerinin mertebelerine; **"Kesin ilme erenlerden olması için.."** ifadesi de, tecellî nurları ile marifet ve tevhid güneşinin parlamasının derecelerine bir işaret olmuş olur. Allah-u Tealâ ziyadesiyle bilendir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın, bu cümle-i celile'nin tefsirinde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Allah-u Tealâ gizli ve açık her şeyi İbrahim *(Aleyhisselâm)* a gösterip, kulların amellerinden hiçbir şey ona gizli kalmayınca, günahkârlara lanet etmeğe başladığında, Allah-u Tealâ:

« إِنَّكَ لَا تَسْتَطِيعُ هٰذَا »

"Şüphesiz sen buna güç yetiremezsin." buyurdu. *(İbni Ebî Hatim, No:7507, 4/1327, İbni Cerîr-i Taberî, Cami'u'l-Beyan, 13464, 5/243)*

Sâvî tefsirinde zikredildiğine göre; Melekût'ten mülk manası kastedildiğinde, mülk ve melekût aynı manaya gelmektedir. Sofiyye ise bu ikisi arasında şöyle bir fark tesbit etmişlerdir: Mülk bize görünen, melekût ise, gökler ve içindekiler gibi bizden gizlenen şeylerdir.

Buna göre, geride "İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bir kaya üzerine çıkartılarak, kendisine göklerin, Arş ve Kürsî'nin, hatta cennetteki yerinin gösterildiği ve yedi kat yerin dibine kadar her şeyin kendisine keşfettirildiği" hakkında

zikredilen rivayetler de göz önüne alınarak, bu kelimeyi zahirî manası üzerine bırakmak daha evla olur.

Muhyiddin İbni Arabi *(Kuddise Sırruhu)* melekût âlemi hakkında şu izahları yapmıştır:

Şu bilinsin ki, âlem-i melekût, âlem-i şehadeti muharrik (manevî âlem maddî âlemi harekete geçiren) dir. Bu görünen âlem, melekût âleminin kahr ve teshîr'i (üstün gücü ve yönetimi) altındadır. Tabiki bu, manevî âlemin kendiliğinden hak ettiği bir şey olmayıp, Allah-u Tealâ'nın hikmeti icabıdır.

Bu maddî âlemde meydana gelen hareket ve duruş, yemek ve içmek, konuşmak ve susmak gibi ne varsa hepsi âlem-i gaybdan sudûr etmektedir. Çünkü bütün canlıların hareketleri, kasıt ve iradeden doğmaktadır ki, bu kararlılık ve arzu, kalp işidir. Kalp işleri gayb âleminden, hareket ve onun gibiler ise şehadet âlemindendir.

Âlem-i şehadet bizim genel manada hisle idrak ettiğimiz (duyularla anladığımız) şeylerdir. Âlem-i gayb ise, her zaman hisle anlaşılamayan hususlarda şer'î bir haber yahut fikrî bir nazar (düşünceyle alâkalı bir anlayış) ile idrak ettiklerimizdir.

O halde şöyle diyebiliriz; şehadet âlemi, basar (kafa gözü) ile idrak edildiği gibi, gayb âlemi de basîret (gönül gözü) ile anlaşılır.

Nasıl ki karanlık perdeler veya ona benzeyen engeller ortadan kalkmadıkça göz maddî âlemi dahi göremiyor, maniler kalkıp nurlar, gözle görülebilecek şeyler üzerine yayılınca, göz, görülebilecek şeyleri görüyorsa ki gözün bu idraki, hem kendisinde bulunan bir nur, hem de kandil ve benzeri aydınlatıcı âletler vasıtısıyladır.

Aynı böylece basiret gözünün perdesi de, günahlardan meydana gelen manevî kirler, bulanıklıklar, şehvetler ve Allah-u Tealâ'dan başkasını düşünmek gibi perdelerdir ki, duyu organlarıyla, gayb âleminden ibaret olan melekûtu anlamanın arasına girip engel olurlar.

İnsan, kalbinin aynasına yönelip, türlü türlü riyazat ve mücahede (açlık, susuzluk ve uykusuzluğa katlanarak nefisle muharebe) lerle onu parlatarak bütün perdeler kalp aynasından kalkar da, gayb âlemine yayılan nurla kalbin nuru birleşirse ki, o nur, maddî âlemdeki güneş mesabesinde olup, melekût ehlinin görmesine sebebtir.

İşte o zaman basîret gözünün nuru, temyîz nuru (gördüklerinin arasını ayırma duyusunun ışığı) ile birleşmiş olur ki bu durumda gaybî (kafa gözüyle görülemeyen) şeyleri gerçek manada keşfeder.

Ancak aralarında şöyle bir ince fark vardır; duvar, perde, aşırı yakınlık, aşırı uzaklık ve görmek isteyenle görmek istediği şeyler arasına giren katı cisimler gibi bir takım engeller, göz görüşüne mani olur ki bu onun kendi kusurundandır.

Fakat bazen bir peygamber veya bir veli hakkında bu âdet bozulabilir. Nitekim Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٦١- عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «اَقِيمُوا الصُّفُوفَ فَاِنِّي اَرَاكُمْ خَلْفَ ظَهْرِي»

61 - **"Safları düzeltin, çünkü ben sizi arkamdan da görüyorum."** *(Buharî, Cemaat:42, No:686, 687, 1/253, Müslim, Salât:28, No:434, 1/324, Nesâî, Tatbîk:60, No:1116, 2/565, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:11997, 4/205)* buyurmuştur.

Velilerde keşiflerin başlaması, sülûk (manevi yola giriş)lerinin başında meydana gelir. Şöyle ki, müride ilk önce hislerle idrak edilebilen şeyler keşfettirilir.

Mesela kendisiyle arasında aşırı uzaklık ve katı cisimler bulunan bir kişiyi kendisine yönelici veya yakın bir hal üzere görür. Hatta Mağrib (Fas)ın en ücra köşesindeyken Mekke'de bulunan bir kişiyi görebilir, yahut Kâ'be'yi açıkça görebilir ki, ilk hallerinde müritlerin çoğuna bu gibi keşifler vaki olur.

Basîret âlemine gelince, bunlar söz konusu değildir, çünkü gayb âlemiyle basîret gözü arasında ne bir mesafe, ne de aşırı bir uzaklık ve yakınlık engel olamaz. Onun perdesi ancak, günahlardan meydana gelen manevi kirler, kilitler ve lekelerdir ki, bunlar zaten nefisle yapılan cihatlar sayesinde ortadan kalkmıştır ve böylece gayb bayrakları parlak bir şekilde görünmüştür.

Lakin burada anlaşılabilecek bir iş vardır ki o da şudur: Anlattığımız gibi basîret gözü parlasa da bu makamda başka bir İlâhî hicap vardır.

Hazreti Cûd (sonsuz cömertlik sahibi olan Allah-u Tealâ)dan, varlık âleminde bulunan gaybî şeylere yayılan nur, ancak, Allah-u Tealâ'nın, kuluna açmayı dilediği kadarına şamil olur, isterse, o kul paklığın ve parlaklığın zirvesinde bulunsun ki, o da vahiy makamıdır. Bu hususta delilimiz, Mevlâ Tealâ'nın, Habibine hitaben yapmış olduğu:

(قُلْ . . . وَمَا اَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ ... (٩)) **"De ki; . . . ben, ne bana, ne de size ne yapılacağını bilemem, ben ancak bana vahyedilene uyarım!"** *(Ahkaf Sûresi:9'dan)* buyruğudur.

Halbuki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in safâsı (paklığı) herkesin malumudur. Bu yoldan kendisine bir iğne deliği dahi açılmamış olan velinin hali ya nasıl olur?

İşte bu, gayb (gizlilik) âleminden kendisine açılanın miktarıdır ki, şehadet (görüntü) âleminde bunun tesirini müşahede ederek, gördüklerini o ölçüde konuşmaya başlar ve; **"Şu olacak! Şu olmayacak! Şu işin neticesi buna varacak"** şeklinde, keşfine göre beyanlarda bulunur.

Kişi, manevi sahada hedeflerin en üstününe ulaşsa da bu İlâhî perdenin ortadan kalkması aklen mümkün değildir, çünkü bu İlâhî hicap, sonsuz malumatla ilgili olan ilm-i ezelî (Allah-u Tealâ'nın, evveli olmayan bilgisi) dir.

Varlık âleminin sınırladığı her şey, son bulucudur. Basîret gözüyse, varlık mertebelerinin her hangi biri itibarıyla da olsa mutlaka vücûda dahil olan (var olma vasfı altına giren) şeyleri keşfedebilir.

Bu makamdan her hangi bir şahsın zahirine bir şey aksederse işte o, ferasettir ki bu, keşif derecelerinin en üstünüdür. Bunun içindir ki Mevlâ Tealâ: (وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰـوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ) **"Yakîn derecesine ulaşanlardan olsun diye İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk"** buyurmuştur. Çünkü o, gözle görmek neticesinde meydana geldiği için, **"Ayne'l Yakîn"** makamından ibarettir.

Ruhul Beyan sahibi, Te'vîlât-ı Necmiyye isimli eserden naklen bu makamda şu hakikatleri zikretmiştir:

Şu bilinsin ki, bu âlemde var olan her şeyin bir zâhiri (görünen tarafı), bir de bâtını (görünmeyen tarafı) vardır.

Zâhire gelince; ona değişik itibarlarla bir takım farklı isimler verilir:

1) Üç sebepten dolayı **"Cismânî"** denilir.

a) En, boy ve derinlikten ibaret olan üç boyutu olduğu için,

b) Mekan kapladığı için,

c) Taksim ve tecezzî (bölünme)yi kabul ettiği için,

2) Hisse yakın olması hasebiyle **"Dünya"** denir,

3) Şekil kabul ettiği ve hisle idrak olunduğu için **"Sûret"** denilmiştir,

4) Duyularla müşahede edilmesinden dolayı **"Şehadet"** diye isimlendirilmiştir,

5) Başkaları tarafından mülk edinildiği (sahiplenildiği) ve kendisinde his ile tasarruf olunulması itibarıyla **"Mülk"** denilmiştir.

Bâtın'a gelince, değişik sebeplerden dolayı onun hakkında şu farklı tabirler kullanılmıştır:

1) Üç sebepten dolayı **"Ruhânî"** denilmiştir:

a) Üç boyuttan uzak olduğu için,

b) Mekan kaplamadığı için,

c) Hissen bölünmeyi kabul etmediği için,

2) Hisden geri kaldığı için **"Ahiret"** denilmiştir,

3) Şekil kabul etmekten uzak olduğu için **"Mana"** ismi verilmiştir,

4) Hisden uzak olduğu için **"Gayb"** tabiri kullanılmıştır,

5) Mülk ve sûret âlemi (görülen varlıklar) kendisiyle kaim (var) olduğundan dolayı da **"Melekût"** diye anılmıştır.

Çünkü mülk âleminin kıyamı melekût ile (maddî âlemin ayakta durması manevî âlemle), melekût âleminin kıyamı ise Allah-u Tealâ'nın kudretiyledir.

Nitekim Allah-u Tealâ: (فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٨٣)) **"Her şeyin melekût** (maddi ve manevi mülk ve tasarruf)**u, kendi** (kudret) **elinde olan Zat'ı** (şanına yakışmayan bütün vasıflardan) **tesbih etmek** (suretiyle, hakkıyla tenzih et!)**. Siz de ancak O'na döndürüleceksiniz."** *(Yasin Sûresi:83)* buyurmuştur.

Melekût, Allah-u Tealâ'nın: (كُنْ) **"Ol!"** emriyle yoktan yarattığı evveliyyat (ilkler) dendir. Çünkü Allah-u Tealâ varken O'nunla beraber hiç bir şey yoktu. Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

(أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَاخَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ... (١٨٥)) **"Göklerin ve yerin melekûtuna** (yoktan var edilen manevi mülküne) **ve Allah'ın bir şeyden yarattıklarına.... bakmıyorlar mı?"** *(A'râf Sûresi:185'den)* ayet-i celile'si, melekûtun bir şeyden yaratılmadığına, onun dışındaki varlıkların ise bir şeyden yaratıldıklarına delalet etmektedir.

Allah-u Tealâ, maddi bir şey olmaksızın sadece emriyle yarattıklarına **"Emr"**, bir şeyden yarattıklarına ise **"Halk"** ismini vermek üzere;

(... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ... (٥٤)) **"Âgâh olun! Halk ve emr O'na mahsustur"** *(A'râf Sûresi:54'den)* buyurmuştur.

Netice itibarıyla; Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, bütün eşyanın melekûtunu (manevi tarafını) ve onlara konmuş olan tevhide delalet edici ayetleri göstermiştir.

Ruhul Beyan sahibi bu nakillerinden sonra şöyle devam etmiştir:

Ulema, basar (göz)le görülebilenlere; "Mülk", basîret (gönül gözü) ile idrak edilenlere de; "Melekût" tabirini kullanmışlardır. Melekût âlemi, akıl erbabına değil de, kalp ashabına keşfolur. Çünkü akla verilen, ancak eksik bir anlayıştır ki, keşif buna benzemez.

Bu mükâşefe (manevi gözün gerçekleri görmesi), ancak mücahede ehline verilir, çünkü o, nefisle muharebenin meyvasıdır. Bu ise, ulaşılması cidden zor ve kıymetli olan şeylerdendir. Ey Allah'ımız! Bizi eserleri dinleyenlerden değil de, ehl-i ayân (görenler)den eyle! Amin!

Şu bilinmelidir ki melekûtun gösterilmesi, sadece İbrahim *(Aleyhisselâm)* a mahsus olmayıp, bütün peygamberlere verilenler, kendi nurundan onlara ulaşmış olan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, göklerde ve yerde bulunan her şeyin mülkü ve melekûtu -maddi ve manevi tarafları- tecellî etmiş (açılıp gösterilmiş)tir. Nitekim:

٦٢ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَائِشٍ (رضى الله عنه) عَنْ بَعْضِ اَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ خَرَجَ عَلَيْهِمْ ذَاتَ غَدَاةٍ ، وَهُوَ طَيِّبُ النَّفْسِ مُسْفِرُ الْوَجْهِ –اَوْ مُشْرِقُ الْوَجْهِ– فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! اِنَّا نَرَاكَ طَيِّبَ النَّفْسِ مُسْفِرَ الْوَجْهِ –اَوْ مُشْرِقَ الْوَجْهِ– فَقَالَ:

« وَمَا يَمْنَعُنِي وَاَتَانِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ اللَّيْلَةَ فِي اَحْسَنِ صُورَةٍ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! قُلْتُ: لَبَّيْكَ رَبِّي وَسَعْدَيْكَ ، قَالَ: فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْاَعْلٰى؟ قُلْتُ: لَا اَدْرِي اَيْ رَبِّ ، قَالَ ذٰلِكَ مَرَّتَيْنِ اَوْ ثَلَاثًا ، قَالَ: فَوَضَعَ كَفَّيْهِ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَوَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ ثَدْيَيَّ حَتّٰى تَجَلّٰى لِي مَافِي السَّمٰوَاتِ وَمَافِي الْاَرْضِ ، ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْاٰيَةَ: ﴿ وَكَذٰلِكَ نُرِي اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴾ ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْاَعْلٰى؟ قَالَ: قُلْتُ فِي الْكَفَّارَاتِ ، قَالَ: وَمَا الْكَفَّارَاتُ؟ قُلْتُ: الْمَشْيُ عَلَى الْاَقْدَامِ اِلَى الْجَمَاعَاتِ ، وَالْجُلُوسُ فِي الْمَسْجِدِ خِلَافَ الصَّلَوَاتِ ، وَاِبْلَاغُ الْوَضُوءِ فِي الْمَكَارِهِ . قَالَ: مَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ عَاشَ بِخَيْرٍ وَمَاتَ بِخَيْرٍ وَ كَانَ مِنْ خَطِيئَتِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ اُمُّهُ ، وَ مِنَ الدَّرَجَاتِ طِيبُ الْكَلَامِ وَبَذْلُ السَّلَامِ وَاِطْعَامُ الطَّعَامِ وَالصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ ، قَالَ يَا مُحَمَّدُ: اِذَا صَلَّيْتَ فَقُلْ: اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَسْأَلُكَ الطَّيِّبَاتِ ، وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ ، وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ وَاَنْ تَتُوبَ عَلَيَّ ، وَاِذَا اَرَدْتَ فِتْنَةً فِي النَّاسِ فَتَوَفَّنِي غَيْرَ مَفْتُونٍ .

62 - Abdurrahman ibni Âiş *(Radıyallahu Anh)*, bir sahabîden şöyle rivayet etmiştir: Bir sabah Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, yüzü aydın (sevinçli) ve neşeli bir halde yanımıza çıkageldi, biz: "Ya Resulellah! Gerçekten biz seni yüzü parlak ve şen olarak görmekteyiz (bunun hikmeti nedir?)" dedik.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"Bana ne mani olabilir (neşelenmeme ne engel olabilir ki)**? Ulu ve yüce Rabbim bu gece en güzel surette bana geldi ve 'Ya Muhammed!' diye nida buyurdu. Ben de, 'Buyur ya Rabbi! Emrine âmâdeyim' dedim. Bunun üzerine, 'Mele-i A'lâ ne hususta muhâsame** (en yüce melek topluluğu hangi konularda birbirleriyle müzakere) **ediyorlar' buyurdu. Ben de, 'Ey Rabbim! Bilmiyorum' dedim.**

Mevla Tealâ iki veya üç defa bu soruyu tekrarladı. Bunun üzerine iki (kudret) **el ayasını benim iki omuzum arasına koydu ve ben** (kudret) **ellerinin soğukluğunu iki göğsüm arasında hissettim, ta ki göklerde ve yerlerde olan her şey bana tecellî etti** (açılıp gözüktü).

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **'İşte böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteri-**

yorduk' mealindeki bu ayet-i celile'yi okudu. Daha sonra Mevlâ Tealâ, 'Ya Muhammed! Mele-i A'lâ ne hususta muhâsame ediyor (konuşup, görüşüyor) lar' diye sordu. Ben 'Keffâretler hakkında' dedim.

O, 'Keffâret (günahları örten haslet)ler nedir?' buyurunca, ben, 'Cemaatlere ayaklar üzerinde yürümek, namazların ardından mescitte oturmak ve (şiddetli soğuk, hastalık ve imkansızlıklar gibi) istenmedik haller (güçlükler)de abdest suyunu (yıkanması farz ve sünnet olan yerlere hakkıyla) ulaştırmaktır. Bunu yapan hayırla yaşar, hayırla ölür ve hatalarından, anasının kendisini doğurduğu gün gibi (uzak) olur.

Yumuşak konuşmak, selâmı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uykudayken geceleyin namaz kılmak, derece (leri yükselten amel) lerdendir. Sonra, Mevlâ Tealâ: 'Ya Muhammed! namaz kıldığında (bitirdiğin zaman veya selamdan önce): <Ey Allahım! Ben senden temiz işleri (yapmayı), kötülükleri bırakmayı ve fakirleri sevmeyi, bir de benim tevbemi kabul etmeni isterim. İnsanlar içinde bir fitne dilersen beni o fitneye uğramamış olarak vefat ettir.> diye söyle (bu duayı yap)' buyurdu."

Âcurî, Tirmizî ve Hâkim'in, diğer bir rivayetlerinde ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« فَتَعَلَّمُوهُنَّ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُنَّ لَحَقٌّ »

"Bu duaları öğrenin (ders yaparak öğretin)! Nefsim, yedinde (canım, kudret elinde) olan Zat'a yemin ederim ki, bunlar elbette haktır." buyurdu. *(Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:16621, 5/584, Tirmizî, Tefsir:39, No:3233-35, 5/366-68, Âcurî, eş-Şerî'a, No:1009, Sh.397, Hakim el-Müstedrek, No:1912-13, 1/702, Hatîb, Tarih-u Bağdâd, No:4253, 8/146, İbni Huzeyme, et-Tevhîd, No:321, 2/542, Ebu Ya'lâ, Müsned, No:2608, 4/475, Darimî, Ru'yâ:12, No:2073, 1/567, Hatîb-i Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, No:725, 26, 1/230)*

Ali el-Karî *(Rahimehullah)* Mişkât şerhinde bu hadisi şerifi izah ederken şöyle demiştir: Mevlâ Tealâ'nın mekandan münezzeh olarak gelişi, zahire göre uykuda olmuştur. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan gelen rivayette ravinin; "Zannedersem uykuda" sözü, ayrıca:

٦٣ – عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « ... إِنِّي قُمْتُ مِنَ اللَّيْلِ فَتَوَضَّأْتُ ، فَصَلَّيْتُ مَا قُدِّرَ لِي ، فَنَعَسْتُ فِي صَلَاتِي فَاسْتَثْقَلْتُ ، فَإِذَا أَنَا بِرَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ ... »

63 - Muaz İbni Cebel *(Radıyallahu Anh)* dan gelen rivayetteki: "Geceleyin kalkıp abdest aldım ve bana takdir edildiği (nasibim olduğu) kadar namaz kıldım. Derken namazda uyuklamaya başladım o dereceki ağırlaştım (ağır uyku bastırdı). Bir de Ulu ve Yüce olan Rabbimi en güzel surette gördüm." *(Tirmizî, Tefsir:39, No:3235, 5/368)* ifade-i nebeviyye'si, bunun böyle olduğuna delalet etmektedir.

Eğer bu hadise rü'yada ise, o takdirde bir müşkilat yoktur, çünkü rüya gören kişi, şekilli olmayanı şekilli olarak, şekilli olanı da kendi şeklinin dışında bir şekille görebilir ki bu, ne görülen rüyada, ne de görenin hafızasında bir bozukluk sayılmaz. Bilakis bunun, tabir ilminde anlatılan bir takım sebepleri vardır. Eğer bu sebebler olmasaydı peygamberlerin rüyaları tabire muhtaç olmayıp, görüldüğü gibi çıkardı.

Nitekim Hazreti Ömer hakkında gördüğü entarisinin uzunluğunu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* din (dininin sağlamlığı) ile tabir etmiştir. *(Buharî, İman:13, No:23, 1/17)*

Ayrıca Uhud harbine çıkmaya hazırlanırken kılıcının ucunda gördüğü kırıklığı, hezimet (bozgun) a yormuştur. (R. F. 4/139, No:99) Yoksa bu rüyalarda görülenlerin aynıyla çıkması söz konusu değildir. Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın, rüya âleminde herhangi bir güzel surette görülmesi, Zat'ının suret sahibi olmasını gerektirmediği gibi, şekilden münezzeh olma vasfına da ters düşmez.

Eğer bu görüş uyanıkken ise, nitekim Ahmed İbni Hanbel'in: **"Derken namazda uyuklamaya başladım. Uyanınca, bir de Ulu ve Yüce olan Rabbimi en güzel surette gördüm."** *(Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:22170, 8/258)* şeklindeki rivayetinin zahiri buna delalet etmektedir.

Bu gibi hadislerin sıhhati sabit olduğu takdirde, selefin mezhebi; bunların zahirine inanıp, mahlukatın sıfatlarına uygun şekilde tefsir edilmeyerek, herhangi bir keyfiyet ve şekil Allah-u Tealâ'nın Zat'ından nefyedilmek(uzak tutulmak) suretiyle, bu hususdaki gizli ilmi Allah-u Tealâ' ya havale etmektir.

Çünkü Allah-u Tealâ ğayb perdelerinin arkasından Resulüne, dilediği şeyleri gösterebilir ki, bizim akıllarımız için onları anlamaya yol yoktur. Lâkin bu zamanda sapık inançlar yaygınlaştığı için te'vili terketmek (işi zahirine bırakıp yorum yapmamak) insanların itikadı bakımından fitne mahallidir.

Bu yüzden, kesin hüküm vermemekle birlikte, ihtimalli konuşarak şeriata uygun yorumlarla te'vil yapıp, şer'an hiç caiz olmayan manalarla yorumlanmasının önünü kesmeye müsaade vardır. Dolayısıyla: **"Rabbimi en güzel şekilde gördüm."** hadis-i şerifi, birkaç şekilde te'vil edilebilir.

1) Burada yapılan bir tevil; "Ben Rabbimin, son derece in'am ve lütuflarına mazhar olduğumdan dolayı en güzel suret ve sıfatta bulunduğum halde Rabbimi gördüm" şeklindedir ki bu tevile göre, **"En güzel surette bulunma"** vasfı, Mevlâ Tealâ'ya ait olmayıp, Rabbini gören Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e aittir.

2) Diğer bir tevil ise, "Rabbim en güzel surette iken ben O'nu gördüm" şeklindedir. Bir şeyin sureti demek, onu başkalarından ayıran şey demektir ki bu, o şeyin zatının aynı da olabilir, onun mümeyyiz bir cüz'ü veya sıfatı (onu başkalarından ayıran parçası veya niteliği) de olabilir.

Ayrıca bu ifade, cisim ve cüsseler hakkında kullanılabildiği gibi, manalarda da kullanılır. Nitekim "Meselenin sureti şu şekildedir" ve "Halin sureti bu şekildedir" denilir.

Bu durumda -Allah'u a'lem- Allah-u Tealâ'nın sureti; **"Kendisi dışında olan varlıklara benzemekten son derece münezzeh olup, kemal mertebelerinin zirvesine ulaşmış bulunan hususî Zatı veya kendisine mahsus olan sıfatı"** demektir ki buna göre mana; "Rabbim, ikram ve lütuf bakımından bana, diğer vakitlerden daha güzel muamelede bulundu" demek olur.

3) Hadisi şerifte geçen "Gördüm" ifadesinin manasının; "O'nu en güzel surette bildim ve tanıdım" şeklinde anlaşılması da ihtimal dahilindedir.

Şeyhimiz Atıyye es-Sülemî'nin, şeyhi Hasen Bekrî'den şöyle naklettiğini işitmiştim: Allah-u Tealâ'nın bir olan Zatı, sonradan halketmiş olduğu yaratıklarından herhangi birine benzemekten son derece münezzeh olmakla birlikte, sûrî (bir şekle girmiş olarak görülebilen) tecellîleri vardır. Kur'an ve hadiste geçen müteşabihattan bir çoğu hakkında varid olan sualler böylece ortadan kalkmış olur.

Mele-i A'lâ; mukarreb (Allah-u Tealâ'ya ziyade yaklaştırılmış) meleklerdir. Onların bu **"En yüce"** sıfatıyla vasıflanmaları hakkında bir kaç sebep açıklanmıştır:

a) Bulundukları yerin yüksekliği,

b) Allah-u Tealâ katındaki şereflerinin yüceliği.

Bu meleklerin aralarındaki muhâsame ve müzakerelerinden ne kastedildiği hakkında da bir kaç görüş vardır:

a) Hadisi şerifte faziletleri bildirilen hayırlı işleri, amel defterine kaydedip, göğe kaldırma hususunda hangisi evvel davranacak diye birbirleriyle yarış etmeleri,

b) Bu amellerin fazilet ve şerefi hakkında birbirleriyle çekişircesine karşılıklı konuşmaları,

c) Şehvetlere mübtela oldukları halde bu faziletler insanlara mahsus olduğu için meleklerden üstün olduklarından ötürü onlara gıpta edip, mücadele eden iki kimse arasında cereyan eden konuşmalara benzer şekilde münazarada bulunmalarıdır.

Bu konu soru-cevap şeklinde bir konuşmaya sahne olduğundan muhâsame ve mübâhaseye benzemiştir ki bu yüzden onların bu konuşmalarından **"Muhâsame"** lafzıyla bahsedilmesi güzel ve yerinde olmuştur.

Nitekim bu manalarda; (... وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (٢٦)) **"İşte yarışanlar ancak bunda yarışsınlar"** *(Mutaffifîn Sûresi:26'dan)* ayet-i celile'sine de bir îma (işaret) bulunmaktadır.

Hadisi şerifte geçen: **"Bunun üzerine iki** (kudret) **el ayasını benim iki omuzum arasına koydu"** ifade-i nebeviyye'si, Allah-u Tealâ'nın, Habibini son derece üstün faziletlerle seçkin kılması ve ona feyiz ulaştırmasından kinayedir.

Çünkü, lütuf sahibi kişinin, iyilik yapmak istediği şahsa karşı takındığı tavır, elini onun iki omuzu arasına koymaktır ki, böylece onu desteklediğini ve kendisine ikramda bulunmak istediğini göstermiş olur.

Ayet: 75

"Ve ben ellerinin soğukluğunu iki göğsüm arasında hissettim" kavli nebevî'si ise, Allah-u Tealâ'nın lütuf ayasının serinliğini kalbinde veya göğsünde hissetmesidir ki bu, Allah-u Tealâ'dan gelen feyizlerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbine ulaşması, rahmetlerin yağması ve ilimlerin dökülmesi neticesinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kalbi şerifinde bunların yerleşmesi sebebiyle, sadr-ı nebevî'nin bundan etkilenmesi ve bu hakikatleri iyice kavramasından kinayedir.

Nitekim bir şeyin gerçeğini iyice bilen kimse hakkında "Ona kesin inancın serinliği geldi" ve "Göğsü serinledi, sükûnet ve rahata kavuştu" denilir.

"Ta ki göklerde ve yerlerde olan her şey bana tecellî etti (açılıp gözüktü)." sözüyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* , Allah-u Tealâ'dan kendisine ulaşan feyiz sebebiyle Allah-u Tealâ'nın, göklerde ve yerde bulunan melekler, ağaçlar ve diğer mahlukatı kendisine bildirdiğini kastetmiştir ki bu, Allah-u Tealâ'nın kendisine açmış olduğu geniş ilminden ibarettir.

"Sonra, 'İşte böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk' mealindeki bu ayet-i celile'yi okudu." cümlesine gelince; burada okuyanın Allah-u Tealâ da olabileceği söylenmiştir ki, buna göre mana:

"Ya Muhammed! Sana din hükümlerini, gökler ve yerdeki acayiplikleri gösterdiğimiz gibi, İbrahim'e de göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik" demek olur. Burada geçen **"Melekût"**; ma'kûlât (hislerle idrak edilemeyip, akılla bilinenler) âlemidir.

Yani; "Biz ona Rubûbiyyet ve Ulûhiyyeti (Allah-u Tealâ'nın mahlukatını terbiye etmesini ve ilâhlığını) gösterdik ve onu bunları bilmeye muvaffak ettik" demektir.

Ayet-i celile'yi okuyanın Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* olduğu da söylenmiştir ki, Tîbî *(Rahimehullah)* ın, "Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ayeti delil olarak okudu" sözü bu görüşü teyid etmektedir, buna göre mana;

"Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* a göklerin ve yerin melekûtunu gösterip bunların hakikatlerini ona keşfettiği gibi, bana da gayb (Kendisinden başka kimsenin bilmediği ilimlerin) kapılarını açtı" demek olur.

Ulema şöyle buyurmuştur: Halil *(Aleyhisselâm)* evvela melekûtu gördü, sonra onu yaratanın varlığına dair kendisinde îkan (şüphesiz inanç) hasıl oldu. Habîb *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ise, önce yaratıcıyı gördü, sonra göklerde ve yerde olanları bildi ki, aralarında ne kadar fark edilecek bir fark vardır. Zira, müessirden esere geçenle, eserden müessire intikal edenin arası birbirinden çok uzaktır. Bundan dolayı âriflerden biri:

« مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَرَأَيْتُ اللهَ بَعْدَهُ »

"Ne gördümse mutlaka onun ardından Allah'ı gördüm" deyince, diğer bir ârif:

« مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَرَأَيْتُ اللهَ قَبْلَهُ »

"Ne gördümse mutlaka ondan evvel Allah'ı gördüm" diyerek daha mubalağalı bir şekilde mukabelede bulunmuştur.

Günahlara keffaret olarak hadisi şerifte zikredilen, **"Namazlardan sonra camilerde oturmak"** ameli bir kaç şekilde açıklanmıştır:

a) Bir namazın ardından diğer namazı beklemek için oturmak,

b) İtikâf niyetiyle oturmak,

c) Halktan uzaklaşıp, Hak Tealâ ile meşgul olmak için uzlet niyetiyle oturmak.

"Bunu yapan hayırla yaşar, hayırla ölür ve hatalarından, anasının kendisini doğurduğu gün gibi (uzak) **olur."** hadisi şerifinin ifade ettiği faziletlere:

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ (٩٧) ﴾

"Erkekten veya kadından her kim, mümin olduğu halde iyi amelde bulunursa, elbette onu tertemiz bir hayatla yaşatırız ve muhakkak ki, onları yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız" *(Nahl Sûresi:97)* ayet-i celile'si delalet etmektedir.

Burada geçen **"Hayat-ı tayyibe"** bir kaç şekilde tefsir edilmiştir:

a) İbadet lezzeti,

b) İbadetlere muvaffakıyyet,

c) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya göre; helal rızık,

d) Kanaat ve takdir edilen taksime rıza göstermek ki bu, dünyevî nimetlerin sonudur.

En güzel amele göre mükâfatlandırmanın manası ise, fazileti düşük olan bütün amellerinin, en üstün ameli mesabesinde kabul edilmesidir ki bu da, ahiret nimetlerinin nihayetidir. Bunun mukaddimesi ise hayırla yani İslam ve tevbe üzere cennet müjdesi alarak ölebilmektir. Allah-u Tealâ cümlemize nasîb-ü müyesser eylesin. Amin!

"Yumuşak konuşmak, selâmı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uykudayken geceleyin namaz kılmak, derece (leri yükselten amel) **lerdendir."** cümle-i celilesi hakkında İbni Melek *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur:

Bu ameller vacip olanlar üzerine ziyade olduğundan, şüphesiz fazilete müstehak olmuşlardır ki, bu da yüksek derecelere nail olmaktır. *(Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtîh, No:725, 2/427-29, Mübârekfôrî, Tuhfetü'l Ahvezî, 9/73-75)*

İŞARÎ MANALAR

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celile hakkında şunları söylemiştir. Allah-u Tealâ ezelî inayetiyle İbrahim *(Aleyhisselâm)* a lütufta bulunmuş, sonra kendisine kavuşan hidayetle onun keşfini açarak tevhidinin delillerinden öyle şeyler göstermiştir ki, o keşfettiği şeyler sebebiyle sırrının fezasında (iç âleminin genişliğinde) ayıp tozlarından bir nebze bile kalmamıştır.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* mecaz bulutlarından ayılınca (akıl ve his dairesiyle sınırlı kalma ayıbından kurtulunca), sırrı sümüvv bularak (manevi tarafı yücelerek) Mevlâ'dan gayri herşeyin tümüyle yokluğuna hükmetmiş ve hepsinden uzaklaşarak, kendisinde mâsivaya ait bir töhmet bile bırakmamıştır.

Âlûsî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celileye şu işarî manayı vermiştir:

Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu göstererek onu ulvî ve süflî (yüksek ve alçak) âlemleri kendileriyle yönettiği ruhânî güçlere vakıf kılmışızdır ki, böylece o, Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin yaratmakta tesiri olmadığını ve O'nun bütün işleri, isim ve sıfatlarıyla yönettiğini yakînen bilenlerden olsun.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur:

"Mülk", şehadet âleminde zuhur eden mahsûsât (beş duyu organıyla idrak edilebilen varlıklar)dan ibarettir.

"Melekût", yine yaratılmış olup, mahlukatın bir kısmı tarafından görülemeyen Rubûbiyyet sırlarının manalarıdır.

"Ceberût" ise, tekvin âlemine dahil olmayan ezelî manaların sırlarıdır.

MELEKÛT TABİRİNİN GEÇTİĞİ DİĞER AYET-İ CELİLE'LER:

﴿ أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ ... (١٨٥) ﴾

"Göklerin ve yerin melekûtuna (yoktan var edilen manevi mülküne) **ve Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ... bakmıyorlar mı?"** *(A'râf Sûresi:185'den)*

﴿ قُلْ مَن بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٨)
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ (٨٩) ﴾

"(Habibim! O müşriklere:) **'Eğer biliyorsanız** (söyleyin), **her şeyin melekûtu** (mülkiyeti, maddi ve manevi tasarruf ve yönetimi, kudret) **elinde olan, kendisi** (her şeyi) **koru**(yup kolla)**yan, fakat kendisine karşı** (kimse) **himaye edilemeyen** (istediğini, istediğinin elinden kurtaran, fakat kendisinin elinden kimsenin kimseyi kurtaramadığı Zat) **kimdir?' diye sor.**

'(Bu sıfatların hepsi) **Allah'a aittir' diyecekler. 'Öyleyse nasıl olup ta böyle büyülen**(miş gibi, Allah-u Tealâ'yı bırakıp da putlara tapıyor ve dirilmeyi inkar ed)**iyorsunuz?' de."** *(Mü'minûn Sûresi:88-89)*

﴿ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٨٣) ﴾

"Her şeyin melekût (maddi ve manevi mülk ve tasarruf)**u, kendi** (kudret) **elinde olan Zat'ı** (şanına yakışmayan bütün vasıflardan) **tesbih etmek** (suretiyle, hakkıyla tenzih et!). **Siz de ancak O'na döndürüleceksiniz."** *(Yasin Sûresi:83)*

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, göklerin ve yerin melekûtunu göstererek onu, yakînî imana sahip olanlardan kıldığını beyan ettikten sonra, Allah-u Tealâ'nın birliğine dair kavmine karşı ne şekilde delil getirdiğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (٧٦)

KELİME MANASI (76)

(فَلَمَّا جَنَّ) **Ne zaman ki örttü,** kimi? (عَلَيْهِ) **onu,** ne? (اللَّيْلُ) **gece,** (رَأَى) **gördü,** neyi? (كَوْكَبًا) **bir yıldızı,** (قَالَ) **dedi,** (هَٰذَا) **işte bu,** nedir? (رَبِّي) **benim rabbimdir,** yani sizce benim rabbim budur, (فَلَمَّا أَفَلَ) **ne zaman ki battı,** (قَالَ) **İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **dedi,** (لَا أُحِبُّ) **ben sevmem,** neyi? (الْآفِلِينَ) **batanları.**

MEÂL-İ ŞERİF

Gece onu örtünce (karanlığıyla İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı kaplayınca) **bir yıldız gördü** "(sizin zannınızca) **bu benim rabbimdir"** dedi. (Yıldız) **batınca: "Ben batanları** (hâlden hale değişen, yerden yere gezinen rableri) **sevmem" dedi.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Mukatil ve Tarih-i Taberi'de zikredildiği üzere; İbrahim *(Aleyhisselâm)* Kûfe civarındaki, Kûsâ denen karyede doğmuştur veya Musul -Şam ve Rum yolu üzerinde olan Harran şehrinde doğmuştur ki orası, tufandan sonra yeryüzünde kurulan ilk şehirdir.

Harran'ı ilk defa kuran İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kardeşi Hârân olduğu için oraya Harran adı verilmiştir. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası, Harran'da kıtlıkla karşılaşınca, evini Nemrud'un oturduğu Kûsâ'ya nakletmişti.

İbni Mes'ud ve diğer bazı ashab *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre; o devrin hükümdarı olan Nuh oğlu, Sâm oğlu, Kûş oğlu, Ken'ân oğlu Nemrud, dünyanın şark ve garbının tümüne hakim olan ilk hükümdardır.

Yeryüzünün tümüne malik olan meliklerin tamamı dörttür. Bunlardan ikisi mümin, ikisi kafirdir.

Mümin olanlar; Davud *(Aleyhisselâm)* ın oğlu Süleyman *(Aleyhisselâm)* ile, Zülkarneyn *(Aleyhisselâm)* dır. Kafirler ise; Nemrud ile Buht-u Nassar'dır. *(Taberî, Tarih, 1/234, Suyutî, ed-Dürrü'l Mensûr, 3/304, İbni Kesîr, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 1/152)*

Süddî *(Rahimehullah)* dan gelen rivayete göre: Nemrud o sıralarda rüyasında bir yıldızın doğduğunu görmüştü ki, o yıldızın parlaklığı, ayın ziyasını ve güneşin ışığını bastırıyordu Nemrud, bundan son derece korktu. Sihirbazları, kâhinleri ve kaif (iz ve yüz çizgilerinden anlayan)ları davet edip bunun sırrını sordu.

Onlar da: **"Ülkende şu yılda bir çocuk doğacak, halkın dinini değiştirecek, senin ölümün, saltanatının zevali onun eliyle olacaktır!"** dediler.

O sırada Nemrud, Kûfe civarındaki Babil'de oturmakta idi, o köyden ayrılıp başka bir yere taşındı. Oradan bütün erkekleri çıkarıp yalnız kadınları bıraktı. Her on erkeğin üzerine güvenilir bir murakıp tayin etti, kadın hayız olunca kocasıyla onun arasını serbest bırakıyorlardı, çünkü onlar hayız halinde cima etmiyorlardı, kadın temizlendiğinde ise aralarına engel koyuyorlardı.

Derken, Nemrud'un o şehirde önemli bir işi çıktı. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası Âzer'den başkasına güvenmediği için onu çağırdı, "Ben sana bir işimi havale etmek istiyorum, seni oraya ancak sana olan güvencimden dolayı gönderiyorum, ailenin yanına varmamak, kendisiyle münasebette bulunmamak üzere ant veriyorum! Bak! Eşinle, sakın münasebette bulunmaya kalkma!" dedi.

Âzer: "Ben bu hususta dinimden fedakarlık yapmakta çok cimriyimdir." deyince Nemrud yapacağı işi ona havale etti. Âzer, şehre girip Nemrud'un işini hallettikten sonra kendi kendine "Ailemin yanına bir varsam da, ne yapıyorlar bir baksam" dedi.

Ailesinin yanına vardığında onu hayızdan yeni temizlenmiş buldu ve kendine malik olamadığından sözünde duramadı. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın annesiyle cima ettiği anda o, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a hamile kaldı.

Bir rivayete göre ise; Âzer, hanımıyla putların bulunduğu bir evde birleşti, hanımı hamile kaldığı anda putlar yüz üstü düştü.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın annesi ona hamile kalınca, kâhinler Nemrud'a "Sana söylediğimiz çocuğa bu gece anası hamile kaldı" dediklerinde, Nemrud doğan erkek çocukların hepsinin öldürülmesini emretti ve doğan bütün erkek çocuklar öldürüldü.

Bunun üzerine ailesini, Kûfe ile Basra arasında "Evr" denilen bir köye kaçırarak bir mağaraya yerleştirdi ve onların yiyeceğini, içeceğini vesair ihtiyaçlarını karşıladı.

Aradan, uzun bir müddet geçip te bir şey zuhur etmeyince, Nemrud: "Demek bu, yalancı sihirbazların sözü imiş! Yurtlarınıza dönünüz!" dedi. Onlar da döndüler.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Doğması ve Mağarada Büyümesi:

Nuh tufanıyla İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın doğumu arasında binikiyüzaltmışüç sene vardır ki bu, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratılışından üçbinüçyüzotuz sene sonrasına denk gelmektedir. İbrahim *(Aleyhisselâm)*, İsa *(Aleyhisselâm)* ın doğumundan -yaklaşık olarak- ikibin yıl önce doğmuştur.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın annesi; doğum yapma zamanı gelince geceleyin evinden çıkarak yakınlarında bulunan bir mağaraya gitti, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı orada doğurdu. Annesi, yeni doğan bir çocuk için ne yapmak lazımsa hepsini yaptıktan sonra, mağaranın kapısını kapatarak evine döndü.

Zaman zaman mağaraya uğruyor, oğlunun, sağ ve baş parmağını emip durduğunu görüyordu. İbrahim *(Aleyhisselâm)* bir parmağından su, bir parmağından süt, birinden yağ, diğerinden bal, öteki parmağından da hurma suyu emiyordu.

Âzer, gebeliğini ne yaptığını sorduğu zaman İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın annesi "Bir oğlan doğurmuştum, öldü" dedi. Âzer onu doğruladı ve sustu.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* mağarada, bir günde bir haftalık gibi, bir haftada bir aylık gibi, bir ayda bir yıllık gibi hızlı bir şekilde büyüyordu. Mağarada ancak onbeş ay kaldı. Âzer, oğlunun mağarada gizlice nasıl doğurulduğunu ve büyütüldüğünü öğrenince son derece sevindi.

Nemrud bütün olan bitenleri unutmuş, İbrahim *(Aleyhisselâm)* da büyümüştü, kendisi, anne ve babasından başka, yaratıklardan henüz hiç birini görmemişti.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Anne ve Babasına İlk Soruları:

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, mağarada annesine **"Benim rabbim kimdir?"** diye sordu. Annesi, **"Benim"** dedi. İbrahim *(Aleyhisselâm)*, **"Senin rabbin kimdir?"** diye sorması üzerine o, **"Babandır"** diye cevap verdi.

Bu sefer İbrahim *(Aleyhisselâm)*, **"Babamın rabbi kimdir?"** diye sorunca, annesi,**"Nemrud'dur"** karşılığını verdi. İbrahim *(Aleyhisselâm)*, **"Nemrud'un rabbi kimdir?"** diye sorunca, o,**"Sus!"** dedi. İbrahim *(Aleyhisselâm)* da sustu.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın annesi, kocasının yanına dönüp, "Gördün mü? Halkın dinini değiştireceği söylenen çocuk, işte senin oğlundur" dedi ve İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın söylediklerini, Âzer'e haber verdi.

Âzer, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yanına gidince ona da, **"Ey babacığım! Benim rabbim kimdir?"** diye sordu. Âzer, **"Annendir"** dedi. İbrahim *(Aleyhisselâm)* **"Annemin rabbi kimdir?"** diye sorması üzerine, **"Benim"** dedi, Bu sefer o, **"Senin rabbin kimdir?"** diye sorunca, **"Nemrud'dur"** dedi. **"Nemrud'un rabbi kimdir?"** diye sorduğunda ise, Âzer, ona bir tokat vurup, **"Sus!"** dedi.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Mağaradan Çıkarılışı:

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası, arkadaşlarına "Benim bir oğlum vardır ki, onu kralın öldürme emrine rağmen saklamıştım. Kendisini, saklı bulunduğu yerden çıkarıp getirmemi korkulu ve sakıncalı bulur musunuz?" diye sordu.

Arkadaşları "Hayır! Git getir" dediler. Âzer, gidip İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı, yerin altındaki mağaradan dışarı çıkardı.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Görüp Şaşırdığı Hayvanlar Hakkındaki Soruları:

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, mağaradan çıkınca yeryüzünde gezip dolaşan hayvanlara, yaratıklara bakıyor, ve gördüğü deve, sığır, at ve koyun hakkında, bunların ne olduğuna dair sorular soruyor, babası da bunlar hakkında İbrahim *(Aleyhisselâm)* a bilgi veriyordu.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın İrşad Olunuşu ve Rabbini Buluşu:

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, yeryüzünde gezip dolaşan hayvanları görünce, kendi kendine, **"Herhalde şu yaratıkların bir Rabbi olması gerekir"** dedi. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın mağaradan çıkışı, güneşin batışından sonra idi, başını göklere doğru kaldırıp baktığı zaman, bir yıldız görmüştü ki, o, Müşteri yıldızı idi.

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yıldızı, ayı ve güneşi görüşünü ve hakka erişini şöyle beyan etmiştir:

﴿ وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (٧٥) ﴾

"Böylece biz, (gerçeği nasıl gösterdiysek, istidlâlde bulunması ve) **yakînen** (şüphesiz) **iman edenlerden olması için İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk."** *(En'am Sûresi:75)*

﴿ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَا كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّى فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ (٧٦) فَلَمَّا رَا الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّى فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِى رَبِّى لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّينَ (٧٧) فَلَمَّا رَا الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّى هٰذَا اَكْبَرُ فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّى بَرِىٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٧٨) اِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٧٩) ﴾

"Gece onu örtünce (karanlığıyla İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı kaplayınca) **bir yıldız gördü** '(sizin zannınızca) **bu benim rabbimdir'** dedi. (Yıldız) **batınca: 'Ben batanları** (hâlden hale değişen, yerden yere gezinen rableri) **sevmem' dedi.**

Ayı doğarken görünce: '(size göre) **rabbim budur.' dedi. O da batınca: 'Rabbim beni hidayet etmezse** (bana kendisini buldurmazsa) **elbette ben sapıtanlar gürûhundan olurum.' dedi.**

Güneşi doğarken görünce de: '(size sorsam) **rabbim budur** (zira) **bu daha büyüktür', dedi. O da batınca: 'Ey kavmim! Şüphesiz ki ben, sizin** (Allah'a) **ortak koştuklarınızdan uzağım.**

Şüphesiz ki ben hanif (batıl dinleri bırakıp Allah'ı birleyici) **olarak yüzümü o gökleri ve yeri yoktan yaratan** (Allah) **a yönelttim ve ben ortak koşanlardan değilim,' dedi."** *(En'âm Suresi:76-79)*

﴿ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (١٣١) ﴾

"Rabbi ona, 'Müslüman ol' dediği zaman o, 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti." *(Bakara Sûresi:131)*

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Halkı Uyarmaya Başlaması:

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kavminin putlara tap nasına şaşıyor ve onlara **"Elinizle yonttuğunuz şeylere ne diye tapıyorsunuz?"** diyor, kavmi de ona, "Bunu bize senin baban öğretti" diyorlardı. O da, **"Muhakkak benim babam da yolunu sapıtan kimselerdendir"** diyordu.

İbrahim peygamberin babası Târah, kavminin taptıkları putları yapar, götürüp satması için öteki oğullarıyla birlikte ona da verir ve "Bu putlardan, büyüğünü şu fiyata, küçüğünü de şu fiyata sat!" derdi.

O da, onları babasından alınca, ayaklarından bir iple sıkıca bağlar, arkasından çeker götürür, **"Ne zarar, ne de fayda veremeyen bu putları alan var mı?"** diyerek seslenir, hiçbir kimse kendisinden put satın almazdı.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* putları satamayacınca bir ırmağın kıyısına götürüp, başlarını suya sokar, **"İçiniz"** der, hiç satamadan onları eve geri getirirdi. Kardeşleri ise, götürdüklerinin hepsini satmış olarak eve dönerlerdi.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* geçimini put satarak değil, kumaş ve elbise ticaretiyle ve hicretten sonra da çiftçilik yaparak sağlamıştır.

Âzer'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı Nemrud'a Götürüşü:

İbrahim *(Aleyhisselâm)* , **"Allah'dan başka ilah yoktur. O, benim Rabbimdir! O, her şeyin Rabbidir!"** dedikçe, annesi ve babası, Nemrud'dan, korkarak ağlarlar, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı uyarmaya çalışırlardı.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ise, **"Benim hakkımda Nemrud'dan hiç korkmayınız. Beni, küçüklüğümde koruyan, büyüklüğümde de korur"** derdi. Fakat Âzer, kendisini birisinin Nemrud'a ihbar edeceğinden korkarak ona gidip:

"Ey Kral! Senin, doğmasından sakındırdığın çocuk benim oğlumdur. Kendisi evimden başka bir yerde doğmuş, yanıma gelinceye kadar ondan haberim olmamıştır. Şimdi onu sana haber veriyorum. Kendisi hakkında istediğini yap, sonra beni kınama!" dedi.

Nemrud, "Onu bana getir" dedi. Âzer, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı annesinin yanından alıp, Nemrud'a götürdü, Nemrud, meclisini süslemiş, askerlerini sıra sıra dizdirmişti. İbrahim *(Aleyhisselâm)* sağına soluna bakıp, **"Ey kavim! Siz neye tapıyorsunuz?"** diye sordu. Nemrud, "Ey İbrahim! Sen, benim dinime gir ki, seni, ben yaratmışımdır ve rızkını da ben veriyorum" dedi.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* **"Ey Nemrud! Sen yalan söylüyorsun, benim Rabbim, O Rab'dir ki, beni yaratan, bana doğru yolu gösteren O'dur! Beni yediren, içiren de O'dur"** deyince, Nemrud'da, halk da şaşırıp kaldılar. Bunun üzerine Nemrud Âzer'e dönüp,

"Ey Âzer! Bu oğlun, daha küçüktür, ne söylediğini, benim kadr-u kıymetimi, mülk ve saltanatımın ululuğunu bilmiyor, sen onu hemen al götür de kendisini azabımın şiddetiyle korkut! Ola ki üzerinde saplanıp kaldığı şeyden döner" dedi.

O sırada Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a Cebrail *(Aleyhisselâm)* ı gönderip, dinini öğretti ve kendisini, kavmine peygamber olarak gönderdi.

Bundan sonra İbrahim *(Aleyhisselâm)* babasından başlayarak bütün kavmini dine davet edip, korkutma görevini üstlendi. Bir keresinde putların bulunduğu eve girdiğinde onları büyük bir salonda yanyana sıralanmış oldukları halde buldu ki, salonun kapısına doğru büyük bir put dikilmiş, diğerleri sırayla küçülerek kapıya kadar dizilmişlerdi.

Müşrikler putların önüne yemek koymuşlar ve "Biz dönerken ilahlarımız, yiyeceğimize bereket yağdırmayı bitirmiş olurlar da biz yemeğe başlarız" demişlerdi. İbrahim *(Aleyhisselâm)* onlara ve önlerindeki yemeklere bakınca:

﴿ فَرَاغَ اِلٰى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ (٩١) مَالَكُمْ لَا تَنْطِقُوْنَ (٩٢) ﴾

"Yavaşça onların putlarının yanına vardı ve 'Yemiyor musunuz?' (diye sordu. Onlar cevap vermeyince) **'Neden konuşmuyorsunuz?' dedi"** *(Sâffât Sûresi:91-92)*

İbrahim *(Aleyhisselâm)* Enbiya Sûresi:58-67. ayet-i kerime'lerde belirtildiği üzere; putları parçalayıp, baltayı büyük putun başına sapladıktan sonra, Nemrud'un adamları tarafından yakalanarak bir evde hapsedildi ve kendisinin yakılması için verilen emri uygulama hazırlıkları yapılmak üzere odunlar yığılmaya başlandı.

O derece ki, bir kadın hastalansa, "Allah bana afiyet verirse İbrahim'in yakılması için odun toplayacağım" diye adakta bulunur hale geldi.

Ne zaman ki odunları çokça yığdılar ve alevler göğe doğru yükseldi, hatta üstünden geçen kuşlar sıcaklığın şiddetinden yanmaya başladı.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı alarak yüksek binaların üstüne çıkarttılar ve kendileri ateşe yaklaşamadıklarından mancınıkla onu atmaya karar verdiler, işte o zaman İbrahim *(Aleyhisselâm)* başını semaya kaldırınca, gökler, yerler, dağlar ve melekler: **"Ey Rabbimiz! İbrahim senin uğrunda yakılıyor."** diye münâcâtta bulundular.

Mevlâ Tealâ da: ﴿ اَنَا اَعْلَمُ بِهٖ ، فَاِنْ دَعَاكُمْ فَاَغِيْثُوْهُ ﴾ **"Ben onun durumunu sizden iyi biliyorum. Eğer size dua ederse, ona yardım edin!"** buyurdu.

٦٤ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « لَمَّا اُلْقِىَ اِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِى النَّارِ قَالَ: اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ وَاحِدٌ فِى السَّمَاءِ ، وَاَنَا فِى الْاَرْضِ وَاحِدٌ اَعْبُدُكَ »

64 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **ateşe atıldığında: 'Ey Allah'ım! Sen semada teksin, ben ise yerde tekim** (Sen, kendisine tapılmakta teksin, ben ise sana ibadet etmekte yalnızım, tek başıma), **sana ibadet ediyorum.' diye dua etti"** *(Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya, 1/19, İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye:1/151)*

İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu sözü söylediğinde, Allah-u Tealâ üçbin melek indirdi de o, onlara üç gün imamlık yaptı.

٦٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَمَّا اُلْقِىَ اِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِى النَّارِ قَالَ: « حَسْبِىَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ »

65 -Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **ateşe atıldığında: 'Allah bana yeter, O ne güzel vekildir' dedi."** *(Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya, 1/19)*

Bekr ibni Abdillah el-Müzenî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ateşe atılınca bütün mahlukat Rablerine yalvararak, "Ey Rabbim! Dostun ateşe atılıyor, bize izin ver de onu söndürelim" dediler. Mevlâ Tealâ da:

﴿ هُوَخَلِيلِى لَيْسَ لِى فِى الْاَرْضِ خَلِيلٌ غَيْرُهُ، وَاَنَا رَبُّهُ لَيْسَ لَهُ رَبٌّ غَيْرِى فَاِنِ اسْتَغَاثَكُمْ فَاَغِيثُوهُ ، وَاِلاَّ فَدَعُوهُ ﴾

"O benim dostumdur. Yeryüzünde ondan başka dostum yoktur, Ben onun Rabbiyim, onun Ben'den başka Rabbi yoktur. Sizden yardım isterse ona yardım edin, yoksa bırakın!" buyurdu.

Bunun üzerine; yağmur yağdırmakla görevli olan melek gelerek: "Ya Rabbi! Dostun ateşe atılıyor, bana izin ver de onu söndüreyim" dedi. Mevlâ Tealâ da:

﴿ هُوَ خَلِيلِى لَيْسَ لِى فِى الْاَرْضِ خَلِيلٌ غَيْرُهُ، وَاَنَا رَبُّهُ لَيْسَ لَهُ رَبٌّ غَيْرِى. فَاِنِ اسْتَغَاثَكَ فَاَغِثْهُ ، وَاِلاَّ فَدَعْهُ ﴾

"O benim dostumdur. Yeryüzünde ondan başka dostum yoktur, Ben onun Rabbiyim, onun Ben'den başka Rabbi yoktur. Senden yardım isterse ona yardım et, yoksa bırak!" buyurdu.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ateşe atılırken Mevlâ Tealâ'ya dua edince, O:

(... يَا نَارُ كُونِى بَرْداً وَسَلاَماً عَلَىٰ اِبْرٰهِيمَ (٦٩)) **"Ey ateş! İbrahim'e serinlik ve esenlik ol!"** *(Enbiya Sûresi:69'dan)* diye nida eder etmez, ateş, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a güllük gülistanlık oldu. İşte o gün, doğu ve batı ehlinin tümüne ateş o kadar soğuk oldu ki, onunla bir parça et bile pişmedi. *(Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya, 1/19)*

Mukatil ve Said *(Rahimehumellah)* şöyle demişlerdir: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ateşe atılmak üzere getirilip, elbiseleri soyularak kemeri bağlandıktan sonra, mancınığa konunca, gökler, yerler, dağlar, güneş-ay, Arş-Kürsî, bulutlar, rüzgar ve meleklerden her biri: "Ya Rabbi! İbrahim kulun ateşle yakılacak, ona yardım etmek için bize izin ver" diyerek ağlamaya başladılar.

Bunun üzerine ateş ağlayarak: "Ey Rabbim! Sen beni Âdemoğullarının emrine verdin, kulun ise benimle yakılacak" deyince, Allah-u Tealâ onlara:

﴿ اِنَّ عَبْدِى اِيَّاىَ عَبَدَ ، وَفِى جَنْبِى اُوذِىَ ، اِنْ دَعَانِى اَجَبْتُهُ وَاِنِ اسْتَنْصَرَكُمْ فَانْصُرُوهُ ﴾

"Şüphesiz Benim kulum ancak Bana ibadet etti ve Benim uğrumda eziyet çekti, Bana dua ederse icabet ederim, sizden yardım isterse siz ona yardım edin" diye vahyetti.

Ayet: 76

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ateşe atıldığı anda, Cibrîl *(Aleyhisselâm)*, mancınıkla ateş arasında onu karşılayarak: "Ey İbrahim! Sana selam olsun! Ben Cibrîl'im, bir isteğin var mıdır?" deyince, İbrahim *(Aleyhisselâm)*: (اَمَّا اِلَيْكَ فَلَا! حَاجَتِى اِلَى اللهِ رَبِّى) **"İhtiyacım sana değil, ancak Rabbim olan Allah'adır"** diye cevap verdi.

Ateşe düştüğünde ise, İsrafil *(Aleyhisselâm)* ondan evvel davrandı, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın sadece kemeri yandı. O anda Mevlâ Tealâ:

(... يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ اِبْرٰهِيمَ (٦٩)) **"Ey ateş! İbrahim'e serinlik ve esenlik ol!"** *(Enbiya Sûresi:69'dan)* diye ateşe soğumasını emretti.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: "Eğer **'Soğuk'** lafzının peşine **'Selamet'** tabiri gelmeseydi, elbette İbrahim *(Aleyhisselâm)* soğuktan ölürdü."

O gün yeryüzündeki bütün ateşler, bu emirden kendisinin kastedildiğini sanarak söndü. Bunu gören Nemrud ve adamları İbrahim *(Aleyhisselâm)* a baktıklarında, onun yanında başka birinin bulunduğunu, başı onun kucağında olup, yüzünden terini sildiğini gördüler ki, rivayete göre o kişi gölgeyle görevli melektir.

Dünyada ateş kalmayıp insanların düzeni bozulunca, Allah-u Tealâ tekrar insanların faydalanması için ateş indirdi.

Minhal ibni Amr şöyle demiştir: Bana bildirildiğine göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ateş içerisinde elli veya kırk gün kalmıştır ve o günleri hakkında: **"Ben, hayatım boyu, ateş içerisinde bulunduğum günler ve gecelerden daha iyi bir vakit geçirmedim ve bütün yaşantımın ve hayatımın, orada geçmesini istedim"** demiştir.

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının söylediği en güzel kelime, onun ateş içerisinde yanmadığını gördüğü vakit söylemiş olduğu: **"Ey İbrahim! Senin Rabbin ne güzel bir Rab'miş!"** sözüdür.

İbni Asakir'in Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet ettiğine göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın annesi oğlunu o halde görünce; "Ey yavrucuğum! Ben sana gelmek istiyorum, Allah'a yalvar da beni senin etrafındaki ateşin hararetinden kurtarsın" diye seslendi. İbrahim *(Aleyhisselâm)* **"Olur"** deyince, annesi, en ufak bir ateş kendisine değmeden onun yanına vardı ve onu öperek kucakladıktan sonra geri döndü.

İşte böylece Nemrud ve adamları, "İntikam alalım" derken rezil oldular, "Yükselelim" derken alçaldılar, "Galip olalım" derken mağlup oldular.

Nitekim bu hususta Allah-u Tealâ: (وَ اَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَ (٧٠)) **"Onlar, ona hile (yapmak) istediler de, biz onları son derece zarara uğrayanlar kıldık."** *(Enbiya Sûresi:70)*, diğer ayet-i celile'de ise:

(... فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلِينَ (٩٨)) **"Biz onları son derece alçaklar kıldık"** *(Saffat Sûresi:98'den)* buyurmuştur ki bu, dünyada başlarına gelenler hakkındadır. Ahirette ise onların ateşi kendilerine serin ve esenlik olmayacak ve onlar orada selam ve ikramla karşılanmayacaklardır.

Bilakis ateş, onlar hakkında: (اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقَامًا (٦٦)) **"Şüphesiz o (cehennem) yerleşme ve ikamet yeri olarak ne kötüdür!"** *(Furkan Sûresi:66)* ayet-i celile'sinde buyrulduğu gibi olacaktır.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Nemrut'la yaptığı diğer münazaraları ve Nemrudun helakıyla ilgili rivayetler Bakara Sûresi:258. ayetin tefsirinde (R.F. 3/71-75) zikredilmiştir. Burayla birlikte mütâlâasında birçok faydalar mülâhaza edilmektedir. *(Taberî, Tarih, 1/233-237, Câmi'u'l Beyân, No:13468, 5/245, İbni Sa'd, Tabakat, 1/46-48, Mukatil İbni Süleyman, Tefsir, 1/569-570, Abdurrezzak, Tefsiru'l Kur'an:1/105-106, İbni Manzûr, Muhtasar-u Tarih-i Dımeşk, 3/344-348, Hûd ibni Muhakkem, Tefsir-u Kitabillâhi'l-Azîz, 1/538-539, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzil, 2/108-109-110, Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya, 1/19-20, Suyutî, ed-Dürrü'l Mensûr,3/303-306, Hazin, Mecmu'atü't-Tefâsîr, 2/432-433, İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye:1/144-152)*

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın mağarada doğup, annesinin onu orada bıraktığı ve Cibril *(Aleyhisselâm)* ın onu büyüttüğü şeklinde zikredilen kıssanın tamamı, rivayet bakımından sabit olduğu gibi, aklen de mümkündür.

Mutezile'ye göre; mucize yerine geçecek şeylerin peygamberlikten önce gösterilmesi caiz olmadığından, onlar bu gibi hadiseleri o devirde bulunan peygambere ait mucizeler olarak değerlendirmektelerse de, Ehli sünnet katında **"İrhas"** (peygamber olacak kişide, peygamberlik öncesi zuhur eden harikulâdelikler) caiz olduğundan, bu konuda bir karışıklık söz konusu değildir.

Fahrurrazî, Beğavî, Hazin, Mazharî ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre müfessirler, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, "هذا ربي" **"Bu yıldız, benim rabbimdir"** sözünün, ne vakit sadır olduğu hakkında iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir.

1) Bazıları bu hadisenin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın baliğ olup, mükellefiyet çağına ulaşmasından sonra olduğunu söylemişlerdir.

2) Bazıları ise, büluğ çağından önce meydana geldiğini ifade etmişlerdir.

Muhakkık âlimlerin pekçoğu birinci görüşün yanlışlığı hususunda ittifak ederek şu delilleri getirmişlerdir:

a) Yıldızların rab olduğunu söylemek, ittifakla küfürdür. Halbuki peygamberler hakkında kafirliği düşünmenin caiz olmadığı hususu, icma' ile sabittir.

b) İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Rabbini bu hadiseden önce, delillerle tanıyıp bilmişti. Bunun doğruluğunun delili, Allah-u Tealâ'nın bu hadiseden önce onun, babası Âzer'e: (... اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّى اَرٰاكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلٰلٍ مُبِينٍ (٧٤)) **"Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu seni ve kavmini apaçık bir dalalet içinde görüyorum"** *(En'am Sûresi:74'den)* demiş olduğunu haber vermesidir.

c) Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, putlara ibadeti bırakıp tevhide gelmesi için babasını, yumuşaklıkla çağırdığını nakletmiştir. Çünkü İbrahim *(Aleyhisselâm)*, babasına:

(يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنْكَ شَيْئًا (٤٢)) **"Ey babacığım! İşitmez, görmez ve sana hiçbir faydası olmaz şeylere niçin tapıyorsun?"** *(Meryem Sûresi:43)* demişti. Halbuki Mevlâ Tealâ burada, onun, babasını putlara ibadeti bırakmaya ve tevhide, sert sözlerle ve çekindirici kelimelerle davet ettiğini anlatmıştır.

Malumdur ki, başkasını Allah yoluna davet eden, yumuşaklığı sertliğe, iyi ve güzel davranmayı kabalığa tercih eder. Sertliğe ve kabalığa ancak, uzunca süren bir tebliğ döneminden ve karşı taraftan tamamen ümit kesildikten sonra girişir. İşte bu da, istidlâl hadisesinin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babasını defalarca ve değişik üsluplarla tevhide çağırmasından sonra olduğunu gösterir.

Hiç şüphesiz İbrahim *(Aleyhisselâm)* kendisi için en mühim iş olan, **"Rabbini bulma"** faziletini elde ettikten sonra, babasını çağırmaya yönelmiştir. Bundan dolayı bu hadisenin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Allah-u Tealâ'yı bilip tanımasından bir müddet sonra meydana geldiği sabit olur.

d) Bu hadise, Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a göklerin ve yerin melekûtunu gösterdikten sonra meydana gelmiştir. O, böylece Arş'ın ve Kürsî'nin üstünde olanları ve bu ikisinin aşağısından, yerin altına kadar olan şeyleri de görmüştür. Dini bakımdan böyle bir mertebede bulunan ve Allah-u Tealâ'yı bu şekilde bilen bir kimsenin, yıldızların ilah olabileceğini düşünmesi nasıl yakışık alır?

e) Gök cisimlerinin mahluk olduklarının delilleri, onbeş ve hatta daha fazla yönden açık olarak mevcuttur. Binaenaleyh bu kesin delillere rağmen, akıllıların en akıllısı ve âlimlerin en bilgini olan İbrahim *(Aleyhisselâm)* şöyle dursun, akıl ve anlayış bakımından nasibi çok az olan kimselerin bile, yıldızların "Rab" olduğunu söylemesi uygun düşmez.

f) Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı anlatırken:

(اِذْ جَآءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾) **"Çünkü O, Rabbine tertemiz bir kalple gelmişti"** *(Sâffât Sûresi:84)* buyurmuştur. Derece bakımından kalbin temiz ve selim oluşunun en azı, küfürden temiz ve selim olmasıdır.

Yine Allah-u Tealâ İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı övmek üzere:

(وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾) **"Celalim hakkı için, Biz, daha evvel İbrahim'e rüşdünü verdik ve Biz, onu** (n her türlü halini) **bilenlerdik"** *(Enbiya Sûresi:51)* buyurarak, ona rüşt ve kemalini, tefekkür çağına ulaştığı ilk andan beri verdiğini beyan buyurmuştur.

"Biz, onu bilenlerdik" buyruğu, "Biz, onun temizliğini ve kemalini biliyorduk" demektir. Bu ayetin bir benzeri de,

(... اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ... ﴿١٢٤﴾) **"Allah risaletini nereye vereceğini çok iyi bilendir"** *(En'am Sûresi:124'den)* ayet-i kerime'sidir.

g) Allah-u Tealâ: (وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾) **"Böylece biz,** (gerçeği nasıl gösterdiysek, istidlâlde bulunması ve) **yakînen** (şüphesiz) **iman edenlerden olması için İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk."** *(En'am Sûresi:75)* buyurmuştur.

Bu ayet-i celile, "İbrahim, bu gösterme sebebiyle mûkinîn (kesin ilme erenler)den olsun diye..." demektir.

Allah-u Tealâ bundan sonra: **"Gecenin karanlığı onu kaplayınca..."** buyurmuştur ki, ifadenin başındaki "Fâ" harfi, tertibi (bu işlerin peşpeşe olduğunu) gösterir. Böylece bu hadisenin, İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Rabbini tanıyan kesin ilim sahibi kimselerden olduktan sonra vâki olduğu sabit olmuş olur.

h) Bu vakıa, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavmi ile münazara etmesi sebebiyle olmuştur. Bunun delili şudur: Allah-u Tealâ bu kıssayı anlattıktan sonra:

(وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ ... (٨٣)) **"İşte bu, kavmine karşı İbrahim' e verdiğimiz huccetimiz idi"** *(En'am Sûresi:83'den)* kavli şerifinde; **"Kavmine karşı"** buyurmuş, ama **"Kendi için"** dememiştir.

Netice itibarıyla, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, bu münâzarayı kendisine din ve mârifetullah kazandırmak için değil, kavmini iman ve tevhide irşad etmek üzere yapmış olduğu anlaşılmış oldu.

ı) Bu sözün, büluğdan önce olduğunu iddia eden müfessirler; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın mağarada iken yıldızlara, aya ve güneşe bakmakla meşgul olduğunu söylemektedirler ki bu, yanlıştır.

Zira, eğer durum böyle olsaydı, mağarada ne onun kavmi ne de herhangi bir put olmadığı halde, o daha nasıl, **"Ey kavmim, ben sizin** (Allah' a) **şirk koştuğunuz şeylerden katiyyen uzağım"** demiş olabilir?

i) Mevlâ Tealâ: (وَحَآجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَآجُّوٓنِّى فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ... (٨٠)) **"Kavmi ona huccet getirmeye kalkıştı. O dedi ki: 'Allah beni doğru yola iletmişken, siz benimle O' nun hakkında hâla çekişiyor musunuz?"** *(En'am Sûresi:80'den)* buyurmuştur.

Halbuki ne onlar İbrâhim *(Aleyhisselâm)* ı, ne de İbrâhim *(Aleyhisselâm)* onları henüz görmemiş iken, onlar, onunla nasıl çekişip münakaşa edebilirler? İşte bu da, İbrâhim *(Aleyhisselâm)* ın, kavminin içine girip, onların putlara taptıklarını gördükten ve kendisini de o putlara ibadete çağırmalarından sonra, yıldızlara, aya ve güneşe bakarak istidlâl etmekle meşgul olduğunu gösterir.

İşte böylece o, onları reddetmek ve görüşlerinin batıl oluşuna dikkatlerini çekmek için, **"Ben böyle sönüp batanları sevmem!"** demiştir.

j) Allah-u Tealâ, kavmine İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın:

﴿ وَكَيْفَ اَخَافُ مَآ اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا ... (٨١) ﴾

"Hem siz, Allah' ın size haklarında (tanrılıklarına dair) **hiçbir burhan** (delil) **indirmediği şeyleri O'na eş tanımış olmanızdan korkmazken, ben sizin Allah' a eş tuttuğunuz o nesnelerden niçin korkayım?"** *(En'am Sûresi:81'den)* dediğini nakletmiştir. Bu ifade, kavminin onu, putları ile korkuttuklarını gösterir.

Nitekim Mevlâ Tealâ, Hûd *(Aleyhisselâm)* ın kavminin, ona:

(اِنْ نَّقُولُ اِلَّا اعْتَرٰىكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ... (٥٤)) **"Biz, 'Tanrılarımızdan kimi, seni fena çarpmış!'** (demekten) **başka birşey söylemeyiz"** *(Hûd Sûresi:54'den)* dediklerini anlatmıştır. Binaenaleyh bu sözün, İbrahim *(Aleyhisselâm)* henüz mağarada iken söylenemeyeceği malumdur.

k) Bu istidlâl hadisesinin geçtiği geceden önce, bir gündüz geçmiştir ve güneş o gündüzde doğup batmıştır. Bundan dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın, güneşin o geceden önceki batışı ile, bir ilah olamayacağına istidlâl etmiş olması gerekirdi. Bu delil ile güneşin ilah olamayacağı anlaşılınca, bu, ay ve yıldızlar hakkında da rahatlıkla söz konusudur.

Bu izah, ancak: "Bu hadiseden maksat, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kendisi için marifetullahı elde etmesidir" dersek, geçerli olur. Ama "Bundan maksat, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kavmini hakkı kabule mecbur bırakmasıdır" dersek, böyle bir soru vârid olmaz.

Çünkü şöyle denilebilir: "İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavmi ile münâzarası, yıldızlar doğarken başlamış ve ay ile güneş doğuncaya kadar devam etmiştir." Mananın böyle olması halinde, bu soru vârid olmaz.

Netice olarak; bütün bu açık delillerle, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kesin böyle olduğuna inanarak, **"Bu, benim rabbimdir"** demiş olmasının söylenilemeyeceği sabit olmuştur.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, **"İşte bu, benim rabbimdir"** sözleriyle, yıldızın, ayın ve güneşin ilâhlığına inandığını ifade ettiği şeklindeki anlayışın yanlış olduğu sabit olunca, burada geriye şu iki ihtimal kalır:

Birinci İhtimal: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu sözleri, büluğa erdikten sonra söylemiş olmasıdır. Fakat onun bu sözlerden maksadı, yıldızların rab olduğunu söylemek değil, aksine şu sekiz şeyden birisidir:

a) Denilebilir ki; İbrahim *(Aleyhisselâm)*, **"Bu, benim rabbimdir"** ifadesini, bir haber olarak söylememiştir. Aksine bundan maksadı, yıldıza tapanlarla münâzara etmektir. Çünkü onların inancına göre, onların rableri ve ilâhları yıldızlardır. Bundan dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)* , onların söyledikleri bu sözü, onların kullandığı lafız ve ibareyle aynen söylemiştir ki, böylece o sözü iptal edebilsin.

Bunun bir benzeri de şudur: İçimizden biri, maddenin kadîm (ezelî ve ebedî) olduğunu söyleyen bir kimse ile münâzara ederken, (önce) **"Madde kadimdir"** der. (Sonra ilave eder ve) **"Eğer madde kadim ise, niçin biz onun mürekkep** (parçalardan meydana gelmiş) **olduğunu ve değiştiğini görüyoruz?"** der ki, böylece bu kimse, hasmının sözünü önce tekrar edip, sonra bunun imkansız olduğunu göstermek için, **"Madde kadimdir"** demiş olur, işte burada da böyledir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, hasmının sözünü nakletmiş olmak maksadı ile, **"Bu, benim rabbim"** demiş, sonra da bunun peşinden, o görüşün batıl ve yanlış olduğunu ifade etmek üzere: **"Ben, böyle sönüp batanları sevmem."** demiştir. İşte cevap olarak, itimad edilebilecek tarz budur.

Bunun delili, Mevlâ Tealâ'nın bu münâzaraya işaret eden:

(وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ ... (٨٣)) **"İşte bu, kavmine karşı İbrahim' e verdiğimiz hüccetimiz idi"** *(En'am Sûresi:83'den)* buyruğudur.

b) İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, **"Bu, benim rabbim'dir"** sözü, "Bu, sizin inancınıza ve iddianıza göre benim rabbim'dir" manasına gelir.

Bunun bir benzeri de, tevhid ehli olan bir kimsenin, Mücessime'den birine, istihza ile **"Onun ilahı, sınırlı bir cisimdir"** demesidir. Bu ise, "Onun iddia ve inancına göre böyledir" manasındadır. Nitekim Allah-u Tealâ'nın, Musa *(Aleyhisselâm)* ın, Samirî'ye hitaben söylemiş olduğu:

(... وَانْظُرْ الىٰ الٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفاً ...(٩٧)) **"Kendisine tapmaya devam ettiğin ilâhına bak!..."** *(Taha Sûresi:97'den)* sözünü hikaye etmesi bu kabildendir. Ayrıca:

(وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَآئِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (٦٢)) **"O gün** (Allah-u Tealâ) **onlara, 'Hani batıl zan ile iddia edip durduğunuz ortaklarım nerede?' diye nida edecek"** *(Kasas Sûresi:62)* buyurmuştur.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: (يَا اِلٰهَ الْاٰلِهَةِ) **"Ey ilâhlar ilâhı!"** *(Fahrurrâzî, Tefsir-i Kebir, 13/41)* derdi ki bu, "Allah-u Teâlâ, kafirlerin iddiasına göre ilâh kabul edilenlerin ilâhı" demektir.

Yine, Allah-u Tealâ'nın, cehennemde yanan kişiye hitaben:

(ذُقْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ (٤٩)) **"Tat** (o azabı)**! Çünkü sen, çok ulu, çok şerefli idin"** *(Duhan Sûresi:49)* buyurması, "Kendine göre böyleydin" demektir.

c) Bu ifadenin başında, mahzuf bir istifham-ı inkârî vardır. Fakat sözden anlaşıldığı için, ihtiyaç hissedilmediğinden dolayı istifham (soru) harfi düşürülmüştür. Yani **"Bu mu benim rabbim?!"** manasındadır.

d) İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın, bu sözü istihza yollu söylemesidir. Nitekim, bir topluluğa önder olan aciz bir kimseye, istihza yoluyla,"Bu sizin liderinizdir, önderinizdir!.." denilir.

e) İbrahim *(Aleyhisselâm)* onların, yıldızların rab olduğu şeklindeki görüşlerini iptal etmek istemiş olabilir. Ne var ki, İbrahim *(Aleyhisselâm)* onların, atalarını taklit etmekte olduklarını ve tabiatlarının, delilleri kabul etmekten uzak olduğunu biliyordu. Bu yüzden, Allah-u Tealâ'yı tanımaya davet etmek işini açıktan açığa yapmış olsaydı, sözünü kabul etmeyip ona iltifat etmeyebilirlerdi. İşte bu nedenle, tedrîcî olarak onların, delili dinlemelerine imkan verecek bir usule yönelmiş olabilir.

Çünkü İbrahim *(Aleyhisselâm)* kalbi imanla mutmain olduğu halde, önce, onların, yıldızların rububiyyetine inanmaktan ibaret olan dinlerini reddetmediği zannını uyandıran bir söz söylemiştir. Bundan maksadı ise, bunun batıl ve bozuk olduğuna delil getirmek, böylece de onların kendi sözünü dinlemelerini temin etmekti.

Bu görüşün tam izahı şöyledir: İbrahim *(Aleyhisselâm)* dine davet etmekle yükümlü olup, Allah-u Tealâ'ya davet etmeye bu yolun dışında başka bir yol da bulamayınca, küfür ifade eden bir kelimeyi söylemek zorunda kalan kimse gibi olmuş oldu. Halbuki, ikrah (zorlama, mecburiyet) anında, sadece dille küfür kelimesini telaffuz etmenin caiz olduğu malumdur. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(... اِلاَّ مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ ...(١٠٦)) **"Kalbi iman üzere mutmain olduğu halde, zorlananlar müstesna..."** *(Nahl Sûresi:106'dan)* buyurmuştur.

Binaenaleyh, tek bir şahsın yaşamasını sağlamak gibi bir faydayı temin için küfür kelimesini lisanla söylemek caiz olduğuna göre, büyük bir insan grubunu küfürden ve ebedi azaptan kurtarmak için küfür kelimesini sadece lisanen söylemek, haydi haydi caiz ve yerinde olur.

Yine, namaz kılmamaya zorlanan bir kimse şayet namaz kılsa da bu yüzden öldürülse, muhakkak ki büyük bir ecir kazanır. Ama, kafirle savaşma vakti geldiği zaman namaz kılması halinde islam ordusunun hezimete uğrayacağını anladığında, bu kimsenin o anda namazı terk etmesi ve düşmanla savaşa tutuşması vacip olur, hatta, savaşmayıp namaz kılsa günahkâr olur.

Şayet namaz kılmayıp da savaşa dalsa bir mükâfata müstehak olur. Bundan da öte, denilir ki; namazda olan bir kimse, bir çocuğun veya bir âmânın, boğulma veya yanma ile yüzyüze geldiğini görünce, o kimsenin namazı bozması ve onları kurtarması vacip olur, işte burada da böyledir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kendisinin o kavme muvafakat ettiğini belirtmek için, önce bu ifadeyi söylemiştir. Böylece onlara, görüşlerini iptal eden delili getirince, bu delili kabul etmeleri daha tam ve bunu dinlemekten elde ettikleri fayda da daha mükemmel olmuş olur.

Allah-u Tealâ'nın, bir başka yerde de İbrahim *(Aleyhisselâm)* dan bu usulü yine nakletmiş olması bu izahı kuvvetlendirir. Bu da Mevlâ Tealâ'nın:

(فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى النُّجومِ (٨٨) فَقَالَ اِنّى سَقيمٌ (٨٩)) **"Derken yıldızlara bir nazar etti de, 'Ben, muhakkak hastayım' dedi."** *(Sâffât Sûresi:88-89)* ayetlerinde belirttiği hususdur.

Çünkü o kavim, **"Yıldız ilmi"**ne dayanarak ilerde meydana gelecek hadiseler hakkında istidlâlde bulunuyorlardı. Binaenaleyh İbrahim *(Aleyhisselâm)*, rûhen ve kalben bundan son derece uzak olduğu halde, şeklen bu usulde onlara muvafakat etmişti ki, onun bundan maksadı da bu yolla putları kırabilmekti.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* iç âleminde, yıldızlara bakıp gelecekte olacakları tesbit etme fikrinden son derece uzak olduğu halde, burada şeklen bir muvafakat ve mutabakatı caiz saydığına göre, buradaki meselemiz hakkında da aynı olması niçin caiz olmasın?

Hem kelamcı (itikat ilmiyle uğraşan)lar şöyle demektedirler: "Ulûhiyyet iddia eden kimselerin elinde, Mevlâ Tealâ'nın harikulâde haller ortaya koyması mümkün olabilir. Çünkü iddiacının şekli ve biçimi, onun yalancı olduğunu zaten gösterir.

Böylece o kimsenin elinden harikulâde şeylerin zuhur etmesi sebebiyle, bu hususta herhangi bir karışıklık meydana gelmez. Ancak, Mevlâ Tealâ'nın bu harikulade şeyleri, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin elinde izhar etmesi imkan dahilinde olmaz. Zira bu bir karışıklığa sebebiyet verir. İşte burada da böyledir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın **"Bu benim rabbimdir"** ifadesi, bir sapıklığı gerektirmez. Çünkü, yıldızların ilâhlığının batıl olduğunun delilleri gayet açık ve nettir. Böyle söylenilmesinde ise büyük bir menfaat bulunmaktadır ki bu da,

onları tedrici olarak delili kabul etmeye yöneltmektir. Böyle söylenilmesi bu yüzden caiz görülmüştür. Allah-u Tealâ en iyisini bilir.

Nitekim İsa *(Aleyhisselâm)* ın Antakya'ya gönderdiği elçilerden ikisinin yakalanması üzerine onları te'yid için üçüncü olarak gönderdiği Şem'un isimli havarî *(Radıyallahu Anhum)*, puta tapan bir kavmin yanına vardığında putlara tazim ve hürmette bulunarak, müşriklerin ikram ve iltifatını kazandı.

O derece ki, bir çok işlerinde ona danışır oldular, neticede güç yetiremeyecekleri bir düşmanla beklemedikleri bir anda aniden karşılaştıklarında, o düşmana karşı takınacakları tavır hakkında onunla istişarede bulundukları vakit, o: "Benim önereceğim tek çare, bu taptığımız puta dua edip, onun da başımıza gelen bu felaketi açmasıdır" dedi.

Onlar da bu meşvereye uyarak, putun etrafında toplanıp ona yalvarmaya başladılar, fakat o, onlardan hiçbir belayı def edemedi. Onlar, o putun kendilerine fayda ve zarar veremeyeceğini ve kendilerinden hiçbir musibeti kaldıramayacağını yakînen anlayınca, o havarî kendilerine, Allah-u Tealâ'ya yalvarıp, başlarına gelen azabı açmasını O'ndan istemelerini teklif etti.

Onlar, bu daveti kabul ederek ihlaslı bir şekilde Allah-u Tealâ'ya yalvardıklarında, Allah-u Tealâ, kendilerinden, sakındıkları belayı çevirince içlerinden müslüman olanlar oldu.

f) İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavmi, onu yıldızlara tapmaya davet edince, onlar da bu münâzarayı, en parlak yıldız doğuncaya kadar sürdürdükleri için, İbrahim *(Aleyhisselâm)* **"Bu benim rabbimdir..."** demiştir. Yani, **"Beni kendisine davet ettiğiniz rab budur"** demiş, sonra bir müddet susmuş; yıldız batınca da, **"Ben böyle sönüp batanları sevmem!..."** demiştir.

g) Kurtubî tefsirinde, Nehhas *(Rahimehullah)* ın şöyle dediği nakledilmiştir: Bu bapta söylenilenlerin en güzellerinden biri de, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın:

(... نورٌ عَلىٰ نورٍ ... (٣٥)) **"Nur üzerine nur..."** *(Nur Sûresi:35'den)* ayet-i celilesinin tefsirinde söylediği sahih olarak nakledilen şu beyanıdır: "Müminin kalbi de işte böylecedir. Önce kalbiyle Allah-u Tealâ'nın varlığına ve birliğine dair delilleri düşünür, sonra Rabbini tanır, O'nu tanıdığında ise, nur üzerine nuru artar.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* da, Rabbinin birliği hakkında bir çok deliller bulduktan sonra kalbiyle Rabbini tanıdı ve kendisinin bir Rabbi ve Halikı (yaratıcısı) olduğunu bildi. Allah-u Tealâ ona kendisini tanıtınca, bu marifeti daha da artarak: (... أَتُحَآجُّونِّى فِى اللهِ وَقَدْ هَدٰيـنِ (٨٠) ...) **"O, beni hidayete erdirmişken Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz?"** *(En'am Sûresi:80'den)* dedi."

h) Bu ifadenin başında mahzuf bir kavl bulunabilir ki, buna göre takdir: (قَالَ يَقُولُونَ هٰـذَا رَبِّى) **"Onlar, 'Bu benim rabbimdir' derler"** şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'de kavlin izmarı (gizlenmesi) çoktur, nitekim:

(وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ...(١٢٧)) **"Hani İbrahim o beytin temellerini İsmail'le birlikte yükseltiyordu. 'Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur' ..."** *(Bakara Sûresi:127'den)* ayet-i celile'si: (يَقُولُونَ رَبَّنَا) **"...'Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur'... diyorlardı"** demektir.

Birinci ihtimale karşı verilen cevapların izahlarının tamamı budur ki, birinci ihtimal, İbrahim *(Aleyhisselâm)* 'ın **"Bu benim rabbimdir"** şeklindeki sözünü, büluğa erdikten sonra söylemiş olduğudur.

İkinci ihtimal: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu sözü büluğa ermeden, büluğa yaklaştığı bir sırada söylemiş olmasıdır. Bunun izahı da şöyle yapılabilir: Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a mükemmel bir akıl ve tertemiz bir zeka vermişti. İşte bu sebeple onun kalbine, daha büluğa ermeden önce, yaratıcı olan Mevlâ Tealâ'nın ispat edilmesi hususu gelmiş, bunun akabinde tefekküre dalmış, derken yıldızı görmüş, hemen bunun peşinden de, **"Bu benim rabbimdir"** demiştir.

Tabiki bu, Rab Tealâ'yı bilme hususunda kuvvetli bir fikir sahibi olmadan vuku bulmuştu ki, **"Rabbim beni hidayet etmeseydi, muhakkak sapanlar topluluğundan olurdum."** sözü de, büluğa ererek kendisine huccet kaim olmadan ve teklif kalemi cereyan etmeden (günahı sevabı yazılmaya başlamadan) önce bir nevi hayret ve şaşkınlık geçirdiğine delalet etmektedir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, bu arayışı esnasında onu büluğa erdirmiş, o anda da İbrahim *(Aleyhisselâm)*: (... إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٧٨)) **"Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım..."** *(En'âm Sûresi:78'den)* demiştir.

Tefsir-i Kebir'de bu ihtimalin ardından şu izah yer almaktadır. Bu mübâhasenin, İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın, kavmini, tevhide davetle meşgul olduğu sırada geçtiğine dair zikretmiş olduğumuz pek çok delilden dolayı, birinci ihtimal daha fazla kabule şayan ise de, bu ihtimalde de bir beis bulunmamaktadır. Allah-u Tealâ en iyisini bilendir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* dahil bir takım âlimler böyle demekteyse de, özellikle Hazin ve Âlûsî *(Rahimehumellah)* bu sözün doğru ve makbul olmadığını şu sözleriyle açıklamışlardır: Peygamberler bütün hallerinde masumdurlar. Allah-u Tealâ'nın herhangi bir resulünün, büluğa ermeden önce veya sonra, nübüvvet ile müşerref olmasından önce veya sonra hiçbir vakitte Allah-u Tealâ'yı tanımamalarının düşünülmesi caiz değildir.

Her resul ve nebi kendini bildi bileli mutlaka, Allah-u Tealâ'yı da bilir, O'nu birler, bütün noksan sıfatlardan O'nu tenzih eder ve O'ndan başka her mabuddan berî (uzak) olur.

Allah-u Tealâ'nın, kendisini koruyup tertemiz kıldığı, daha önceden rüşd ve kemalini kendisine bahşettiği, göklerin ve yerin melekûtunu gösterdiği İbrahim *(Aleyhisselâm)* gibi bir zat, bir yıldızı görmekle mi onun ilâhlığına inanarak **"Bu, benim rabbimdir"** diyecek?

Haşa! İbrahim *(Aleyhisselâm)* bundan son derece münezzehtir, çünkü onun makamı bu gibi hallere düşmekten çok daha yüce ve şereflidir. Allah-u Tealâ'nın salât ve selamları onun üzerine olsun. Amin!

Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, evvela putların ilâhlığının muhal oluşunun mevzusunu yapmayıp, yıldızın rabliğinin imkansızlığını izah yoluna girmesinin bir kaç sebebi olsa gerektir:

1) Yıldızın rabliğinin batıl oluşu, putlarınkinden daha gizlidir, bu yüzden ilk başta hakkı haykırsaydı ki, putlara tapınmamak hakkında böyle yapmıştı, elbette karşı gelme ve azgınlığa daha fazla girişirler ve hayretler içerisinde tuğyanlarına dalarlardı. Böylece putların ilâhlığının gerçek dışı olduğunu öne alması, hafî'den ahfâ'ya terakkî (gizliden, daha gizliye geçme) kabilinden olmuş olur.

2) O topluluk, yıldızlara tapmakta olup, her bir yıldız için, kendisine mensup olan madenlerden bir put yapmışlardı.

Mesela; güneş için altını, ay için gümüşü tercih etmişler, böylece o putları kendilerine kıble gibi yaparak, onlar vesilesiyle yıldızlara manen yakınlık kazanmak istiyorlardı. Bundan dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)* zahirde görünen durum itibarıyla, evvela puta tapmalarına karşı çıktı, daha sonra ise, o putların nisbet edildikleri yıldızların ibadete lâyık olmadıklarını ortaya koyarak, putların menşe'lerini de iptal etmiş oldu.

3) Herhalde onlar, putların değil de sadece yıldızların başlı başına tesir gücüne sahip olduklarına inanıyorlardı ki, bu sebeple İbrahim *(Aleyhisselâm)* putlar hakkında itikad edilen ilâhlık ve rablik davasının butlanına taarruzda bulundu (bu iddianın asılsızlığına evvel emirde değindi).

Maverdî, Zadü'l-Mesîr ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'nin sonunda, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın,

"Ben batanları sevmem!" sözü, nakledilmiştir ki bu, "Bir halden diğer hale geçerek değişime uğrayan ve bir mekandan diğerine intikal eden rableri sevmem!" demektir.

Burada muhabbetin nefyinin neye işaret ettiği hususunda bir kaç kavil mevcuttur:

1) Bu, yıldızlar hakkında düşünülen rab olma inancını ortadan kaldırmaya işarettir.

2) Sevmemek, ibadet etmemekten kinaye olabilir, zira sevginin ortadan kaldırılması, ibadetin olmayışına evleviyetle delalet eder.

3) Bazıları burada bir muzaf takdir ederek, "Ben, putlara ibadeti sevmem" manasını vermişlerdir.

4) "Ben, ibadete lâyık olan rabbimi sevdiğim gibi, onları sevmem!" manası da çok münasip düşmektedir. Zira Mevlâ Tealâ'nın muhabbetine benzemeyecek şekilde O'nun yarattıklarını sevmekte bir beis yoktur.

Fahrurrazî ve Lübâb tefsirlerinde zikredildiğine göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)*, yıldızın batışını, onun kendisinin rabbi ve yaratıcısı olamayacağına dair delil kabul etmiştir. Burada iki şeyi konuşmak gerekir ki, bunlar da; **"Ufûl"**ün manası ve onun, yıldızın rab olmayışına ne yönden delalet ettiği hususudur.

1 - "Ufûl"; bir şeyin ortaya çıkıp göründükten sonra batıp kaybolması demektir.

Nafi' ibni Ezrak *(Rahimehullah)*, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya bu kelimenin manasını sorunca, o, "Batıp, zail olma" diye tefsir etmiş, bunun üzerine o,

"Araplar bu lügatı biliyorlar mıydı?" deyince, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*; "Evet! Ka'b ibni Malik el-Ensarî *(Radıyallahu Anh)* ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mersiyesinde söylemiş olduğu:

« فَتَغَيَّرَ الْقَمَرُ الْمُنِيرُ لِفَقْدِهِ * وَالشَّمْسُ قَدْ كُسِفَتْ وَكَادَتْ تَأْفُلُ »

' O'nu kaybettiği için parlak ayın rengi değişti,
Güneş ise tutuldu, nerdeyse batacaktı.' mısralarını işitmedin mi?" diye cevap verdi.

Burada bir kişi, "Batma, bir hareket olması yönüyle hudûse (sonradan olmaya) delalet ettiği gibi, tulû' (doğuş) da hâdisliğe delalet eder. Peki neden İbrahim *(Aleyhisselâm)* yıldızın sonradan oluşu mevzuunu, doğuşuna değil de batışına dayandırmıştır?" diyebilir ki, buna şöyle cevap verilir:

Tulû' ve ğurûb (doğuş ve batış), sonradan olmayı ifade etme bakımından müştereklerse de, peygamberlerin, bütün mahlukatı Allah-u Tealâ'ya davet etme noktasında dayandıkları delilin mutlaka zeki, aptal ve akıllı herkesin onu anlama hususunda müşterek olacakları biçimde açık ve net olması gerekir.

Hareketin, hudûsa delaleti (bir şeyin yer değiştirmesinin, onun sonradan olduğunu ifade etmesi) her ne kadar yakînî ise de, ne var ki bu, insanlar içerisinden ancak faziletlilerinin anlayabileceği bir iştir. Ama **"Ufûl"** (batıp kaybolma)nın, bunu açıklamasına gelince, bu herkesin anlayabileceği açık bir ifadedir. Çünkü yıldızın kudreti batarken yok olduğundan,"Ufûl"ün bu maksada delaleti, daha kuvvetlidir.

Kelamın en güzeli; havas, avam ve orta tabaka insanların kendisinde hissesi olan (yani bir şeyler anladıkları) sözdür.

Havas kimseler **"Ufûl"**den **"İmkân"** delilini anlarlar, şöyle ki; her mümkin muhtaç olup, muhtaç olanın da ihtiyaçlarının bir sonu olmadığından, böyle bir varlığın mutlaka, imkandan münezzeh (var olup olmamasının düşünülmesi ihtimalinden son derece uzak) olan Allah-u Tealâ'ya sonunda varması gerekir ki, O'nun varlığı sebebiyle bunun ihtiyaçları görülebilsin.

Nitekim Mevlâ Tealâ: (وَ اَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى (٤٢)) **"Şüpesiz ki en son varış, ancak Rabbinedir"** *(Necm Sûresi:42)* buyurmuştur.

Orta tabaka ise; sönüp batmaktan, mutlak hareketi anlarlar, şöyle ki; her hareket eden, muhdes (sonradan olma) olup, her muhdes de Kadir olan bir Kadîm'e (evveli olmayıp, sonsuz kudret sahibi olan Allah-u Tealâ'ya) muhtaçtır. Bundan dolayı batıp kaybolan bir şey ilah olamaz. Aksine gerçek ilah, batıp kaybolanın, kendisine muhtaç olduğu Zat'tır.

Avam tabaka ise **"Ufûl"**den, batma manasını şöyle anlarlar: Her yıldızın batmakta olduğunu müşahede edip, o yıldızların ışığının eksildiğini, azala azala nurlarının tamamen söndüğünü, görünümlerinin kaybolduğunu, sanki terkedilmiş gibi olduklarını anladıklarında, bu durumdaki hiç bir varlığın ilah olamayacağına karar verirler.

Binaenaleyh İbrahim*(Aleyhisselâm)* ın**"Ben, böyle sönüp batanları sevmem!"** sözü, sağ ve sol ashabının (mü'minlerin ve kafirlerin) anlayacağı payı ifade etmekle birlikte mukarreb (Allah-u Tealâ'ya manen en yakın kimse)lerin nasibini de içine aldığından delillerin en mükemmeli ve burhanların en üstünü olma vasfına sahiptir.

İbnü'l Hatîb *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, burada başka bir incelik daha vardır ki, o da şudur: İbrahim *(Aleyhisselâm)*, yıldızların durumlarına vakıf olan müneccim bir kavim ile münâzara etmiştir.

Müneccimlerin fikrine göre mesele şudur: Yıldız, doğuda bulunup göğün ortasına doğru yükseldiğinde, tesiri çok kuvvetli olur. Batıp kaybolmaya yüz tuttuğunda ise, tesiri zayıflayıp, kuvveti azalır. Bundan dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu inceliğe temas ederek; ilah olanın kudretinin, acziyete ve kemalinin noksanlığa doğru değişmeyeceğine dikkat çekip:

"Ey müneccimler! Sizin inancınıza göre yıldız, batıda olduğu zaman kuvveti zayıflar, idare etmekten aciz olur. Bu da, yıldızların ilah olmasının tenkit edilebileceğine delalet eder" demek istemiştir ki, böylece müneccimlerin görüşüne göre bile, batıp kaybolmada, yıldızın ilâh oluşunu zedelemesi bakımından daha fazla özellik vardır. Allah-u Tealâ iyi bilendir.

2- Burada ikinci bir incelik de yıldızların batıp kaybolmalarının, rab olmalarına mani olduğunu izah etmektir.

Birisi şöyle de diyebilir: "Bu konuda söylenebilecek en ileri söz, yıldızın batıp kaybolmasının, onun muhdes (sonradan yaratılmış) bir varlık olduğuna delalet ettiğini söylemektir. Fakat yıldızın muhdes olması, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın rabbi ve ma'bûdu olmasına mani değildir.

Görülmez mi ki; müneccimler ile putları Allah-u Tealâ'ya ulaşma vasıtası sayanlar, en büyük ilahın yıldızları yarattığını, yoktan var edip emsalsiz bir şekilde icat ettiğini, sonra bu yıldızların, en aşağı âlemdeki bitkileri ve canlıları yarattıklarını söylemektedirler.

Böylece yıldızların batıp kaybolmaları, her ne kadar kendilerinin hâdis (yaratılmış) olduklarına delalet etse de, hâdis oluşlarının, insanların rabbi ve bu âlemin ilâhları olmalarına mani olmayacağı sabit olur."

Buna karşı ileri süreceğimiz iki cevap vardır:

1- Rab ve ilâh, "İhtiyaçların, kendisiyle son bulduğu varlık" demektir. Batmaları sebebi ile yıldızların hâdis oldukları, aklın bedâheti (düşünmeye gerek duymadan ani anlayışı) ile de, her muhdes varlığın, varlığı hususunda başkasına muhtaç olduğu sabit olunca, bu yıldızların var olma hususunda, başkasına muhtaç olduklarını kesin olarak söylemek gerekir.

Bu böyle olunca, yıldızların, "İhtiyaçların, kendisiyle karşılandığı" ilah manasında, rabler ve ilâhlar olmaları imkansızdır. Şu halde, kesin olarak anlaşılmıştır ki; yıldızların batan varlıklar oluşu, onların rabler ve ilahlar olması inancını cerheder (yaralayıp zedeler).

2- Rab ve ilâh'dan maksat, o varlığın bizim yaratıcımız, zatımızın ve sıfatlarımızın (öz kendimizin ve niteliklerimizin) var edicisi olmasıdır. Buna göre deriz ki: Yıldızların batıp kaybolması, hem onların, yaratmaktan ve var etmekten aciz olduklarına, hem de onlara ibadet etmenin caiz olmayacağına delalet eder.

Bu, birkaç şekilde izah edilebilir:

a) Yıldızların batıp kaybolmaları, hâdis olduklarına delalet eder. Bunların hâdis olmaları da, kadîm ve kâdir bir fâil-i muhtar (kendi yaratılmış olmayıp, istediğini yapma gücüne sahip olan bir ilah) a muhtaç olduklarını gösterir. Binâenaleyh bu kâdir varlığın, kudretinin de ezeli olması gerekir. Aksi halde O'nun kudreti de başka bir kâdire muhtaç olur ve bu, teselsülü (sona ermeyecek şeylerin birbirine bağlı olmasını) gerektirir ki, bu imkansızdır. Dolayısıyla O ilâhın kudretinin ezelî olduğu sabit olur.

Bu sabit olunca biz deriz ki: Bu varlığın makdûru (yaratılmasını takdir ederek mahluku) olan o şey, var olması mümkün olan bir şey olduğu için Allah-u Tealâ'nın kudreti ona tealluk etmiştir. Halbuki bütün mümkün varlıklar bu hususta müşterekdir.

Netice itibarıyla her mümkin varlığın, Allah-u Tealâ'nın makdûru (kudret-i ilahiye ile yaratılmış) olması gerekir. Buna göre, mümkin varlıklardan hiçbirinin, O (ilah) olmaksızın meydana gelme imkanı yoktur. Nitekim bu konuların doğruluğu, yakînî delillerle usûl (tevhid) ilminde de açıklanmıştır.

Velhasıl; yıldızların batıp kaybolmalarının, -her nekadar bu husus ancak birçok mukaddimelerle elde edilse bile- onların muhdes olduğunu gösterdiği, delillerle sabit olmuş olur. Hem sonra o yıldızların bizzat kendilerinin muhdes oluşları, bunların yaratmaya ve var etmeye kadir olmadıklarını söylemeyi gerektirir.

Kur'an-ı Kerim'in delillerinde, mukaddimelerin ancak temel unsurları zikredilir, tafsilat ise sadece cedel (münâzara) ilmine yakışır. Allah-u Tealâ bu iki mukaddimeyi (öncü delili), remz ve işaret yoluyla zikredince, yıldızların yaratmaya ve var etmeye kâdir olamayacaklarının anlatılması hususunda bu iki mukaddime ile yetinmiştir.

İşte bu sebeple İbrahim *(Aleyhisselâm)* , batıp kaybolan varlıklar olmalarına dayanarak, o yıldızların bu âlemdeki mahlukların rableri ve ilahları olamayacaklarına dair istidlâl etmiş (delil çıkartmış)tır.

b) Yıldızların batıp kaybolmaları hâdis olduklarını, hâdis oluşları da onların, var olmaları hususunda kâdir ve hür irade sahibi bir yaratıcıya muhtaç olduklarını gösterir. Binâenaleyh O kâdir yaratıcı, feleklerin ve yıldızların da yaratıcısıdır. Vasıtasız olarak yıldızları ve felekleri yaratabilen, insanları haydi haydi yaratabilir. Çünkü en büyük varlıkları yaratabilen, en küçük ve zayıf şeyleri mutlaka halkedebilir. Nitekim:

(لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ ... (٥٧)) **"Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür"** *(Mü'min Sûresi:57'den),*

(اَوَلَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلّاقُ الْعَلِيمُ (٨١)

"Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! (Elbette kadirdir.) **O,** (bütün mahlukatı) **yaratan ve** (her şeyi) **hakkıyla bilendir"** *(Yâsin Sûresi:81)* ayet-i celile'leriyle Allah-u Tealâ, bu hususa işaret etmiştir.

Bu izah yoluyla, ilâhın, insanları yaratmaya ve felekî (semavî) kütlelerin aracılığı olmaksızın en aşağı âlemi yönetmeye de kadir olması gerektiği sabit olur. Durum böyle olunca, gerçek ilaha ibadetle meşgul olmanın, güneşe, yıldızlara ve aya tapmakla meşgul olmaktan daha uygun olduğu ortaya çıkar.

c) Eğer bazı yıldızların yaratıcı ve var edici olmaları doğru olsaydı, bu ihtimal bütün yıldızlar için de söz konusu olurdu. Bu takdirde de insan, kendisini yaratanın, şu yıldız mı, bu yıldız mı yoksa bütün yıldızlar mı olduğunu bilemez ve böylece de yaratanını bilme hususunda şüpheler içinde kalırdı.

Fakat biz, bütün yıldızları tanıyıp, yaratma, var etme ve yönetme işini, her şeyin yaratıcısına isnad edersek, gerçek yaratıcıyı ve var edeni bilmemiz mümkün olur ve O'na ibadet ve şükür ile meşgul olma imkanına sahip olabiliriz.

İşte bütün bu izahlar, yıldızların kaybolup batmasının, onların kadîm olamayacaklarını gösterdiği gibi, bu âlemin ilahları, hayvanlar ile insanların rableri olmalarının da imkansız olduğunu açıkça ifade etmektedir. Allah-u Tealâ ziyadesiyle bilir.

d) Bahru'l Muhît tefsirinde Mâtürîdî *(Rahimehullah)* ın şu izahına yer verilmiştir: Seçkin görüş şudur ki; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, gök cisimlerinin ilâhlığa müsait olmadığına dair getirdiği delil, birbirlerini kahrettiklerinden dolayıdır.

Şöyle ki; Ay'ın nuru, Zühre'nin ışığını, Güneş'in ziyası da Ay'ın nurunu bastırarak kahretmektedirler. Karanlık ise, güneşin ziyasına da galip gelerek onu kahretmektedir. Gerçek Rab ise, hiçbir şeyin kahrına maruz kalmayandır.

Sanki burada İbrahim *(Aleyhisselâm)* şöyle demiş bulunmaktadır: "Bu yüksek ve parlak cisimlerin rab olmaya elverişli olmadığı ortaya çıktığına göre, sizin odundan ve taştan yontup yapmış olduğunuz putlarınızda bu vasfın bulunmadığının meydana çıkması daha evladır."

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, onlara karşı gökteki parlak cisimlerle misal getirmesi ise, onların felekler hakkında ilim sahibi olmaları ve yıldızlarla ilgili bulunmalarından ötürüdür.

Ayet-i celile'deki, **"Ben, böyle sönüp batanları sevmem"** tabiri pekçok hükme delalet eder:

1- Bu ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın **"Cisim"** olmadığına delalet eder. Çünkü eğer Allah-u Tealâ bir cisim olsaydı, biz de O'nu göremediğimize göre, bizden ebediyyen gaib olmuş ve uzun müddet batıp kalmış olurdu ki, batıp kaybolmak Rab'liğe zıttır.

Âlusî *(Rahimehullah)*, bu hükmü naklettikten sonra şu izahı yapmıştır:

٦٦ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...حِجَابُهُ النُّورُ ... »

66 -"Ebû Musa el-Eş'arî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: "**... Örtüsü nurdur...**" *(Müslim, İman:79, No:293, 1/161, İbni Mâce, Mukaddime:13, No:195, 1/70)* hadisi şerifinde, "**Hicâb**" lafzı varid olmuşken, örtünmenin Rab'liğe zıt olduğunu söylemek nasıl doğru olur?" denemez.

Zira Kâdî İyad *(Rahimehullah)* ın da beyan ettiği gibi; bu hadisi şerifte geçen "**Perde**" tabiri, Allah-u Tealâ hakkında olmayıp, sadece kullar hakkındadır. Perdeli olan onlardır, Mevlâ Tealâ ise, kendisini örtecek olan şeylerden münezzehtir. Zaten perde denilen şey ancak, hissedilebilen ve miktarı belli olan bir şeyi kuşatabilir.

Bir çok ulema, "Burada'**Hicab**' lafzı, Mevlâ Tealâ'nın, kendisini göstermemesine bir temsil olarak zikredilmiştir." demişlerdir.

Dürer isimli eserde zikredildiğine göre; araplar, "**Hicab**" kelimesini; gizlilik ve görünmeme anlamında kullanırlar. Kişi, kendisini anlamayana, "Seninle benim aramda perde var" deyimini kullanır. Burada da maksat, Allah-u Tealâ'nın kullar tarafından hakkıyla idrak edilemeyeceğidir.

2- Aynı şekilde bu ayet-i celile, Mevlâ Tealâ'nın, bazen Arş'dan göğe inmesinin, bazen de gökten Arş'a yükselmesinin imkansız olduğuna delalet etmektedir. Aksi halde Mevlâ Tealâ için de, batıp kaybolma söz konusu olurdu. Halbuki, bir çok sahih hadis-i şerifte Mevlâ Tealâ'nın, mekandan ve cihetten münezzeh olduğu halde birinci kat semaya nüzûl buyurduğu varid olmuştur.

Âlûsî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu sahih hadisleri duyduklarında Rab'lerini nüzûl sıfatıyla vasfedenler, bunun cisimlerdeki inme gibi bir yerden bir yere intikal ve hareket etme manasında olmadığını söylemekte olup, Mevlâ Tealâ'yı yaratıklarına benzemekten tenzih ettikten sonra, kastedilen mananın tayinini Allah-u Tealâ'ya ısmarlamaktadırlar.

Dolayısıyla, Mevlâ Tealâ hakkında düşünülmesi imkansız olan "**Ufûl**" manasının bununla bir ilgisi yoktur.

3- Bu ayet-i kerime, Kerramiyye fırkasının iddia ettiği gibi, Mevlâ Tealâ'nın sonradan meydana gelme sıfatlara bir mahal olmadığına delalet eder. Aksi halde Allah-u Tealâ değişikliğe uğrayan bir varlık olup, batıp kaybolması gerekirdi, bu ise imkansızdır.

4- Bu ayet-i celile, dinin taklid üzerine değil, deliller üzerine bina edilmesi gerektiğini gösterir. Aksi halde böyle bir istidlâlde bulunmanın bir faydası olmazdı.

5- Ayet-i kerime, peygamberlerin, Rab'leri hakkındaki bilgilerinin zarûrî (hiç bir şekilde düşünmeye ihtiyaç duymaksızın, kendiliğinden) değil, istidlâlî (tefekkür ile elde edilmiş) olduğuna delalet eder. Aksi takdirde, İbrahim *(Aleyhisselâm)* istidlâlde bulunmaya ihtiyaç duymazdı.

6- Bu ayet-i celile, marifetullah'ın, ancak Mevlâ Tealâ'nın yarattığı şeylerin halleri üzerine düşünüp istidlâlde bulunma yoluyla tahsil edilebileceğine delalet eder. Çünkü bu bilgiyi bir başka yolla elde etmek mümkün olsaydı, İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu yola yönelmezdi. Allah-u Tealâ iyisini bilendir!

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın bu beyanı yerindeyse de, bu ancak nazar ve istidlâlin, zahiri manada itikat ve marifete yardımcı olması açısından ele alınması halinde doğru olur. Yoksa aklın düşünüp taşınarak anlamasından sonra kalbin, gıyaben inandığı şeylere, îkan (yakînen, gözle görür gibi) derecesine ulaşmış bir şekilde inanması neticesinde elde edilecek olan huzur ve itmi'nan, zikirden başka bir yolla asla elde edilemez.

Nitekim İmam-ı Rabbani Hazretleri *(Kuddise Sırruhu)*, birinci cildin 92. mektubunda; kalbin itmi'nânının istidlâl ile (delil arayarak) olmayıp, yalnız zikir ile olduğunu beyan sadedinde, mektubunu gönderdiği Şeyh-i Kebîr'e hitaben şöyle buyurmaktadır:

Allah-u Tealâ Hazretleri sizi ve bizi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* 'in şerî'atı üzerinde ziyadesiyle sabit kılsın!

(اَلاَ بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (٢٨)...) **"Âgâh olun ki; kalpler ancak, Allah-(u Tealâ'n)ın zikri ile mutmain olur** (huzura kavuşur, sükûnet bulur)." *(Ra'd Sûresi:28'den)* ayet-i kerimesinin beyanı vechile: Kalbin mutmain olmasının yolu, delil getirmek ve araştırmakla değil ancak zikirle bulunur.

« اَقْدَامُ اَرْبَابِ الْحِجٰى كَالْخَزَفِ * وَمَا الَّذِى تَمْكِينُهُ يَا اَسَفِى »

"Akıl erbabının ayakları çamurdan yapılmış saksı gibidir,
Teessüf ederim! Onun gücü kuvveti ne ola?"

Yani; Allah-u Tealâ'yı hakiki manada tanıma yolunda, şeriat, tarikat ve hakikat üzere seyr-u sülûk edenlerin ayakları hakiki ayaklardır ki, onlarla maksada erişilir. Fakat akıl ve mantıkla Allah'ı bulma yoluna çıkanların ayakları takma ayak olduğundan yarı yolda kalır.

Muhakkak ki zikirde, Allah-u Tealâ ile münasebet kurmak vardır, her ne kadar hakikatte hiçbir alâka yoksa da!

(مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ) **Toprak** (tan yaratılan insan)**la, rablerin Rabbi arasında ne münasebet olabilir?**

Ancak zikreden ile zikrolunan (Mevlâ Tealâ) arasında muhabbeti gerektiren bir tür irtibat ve alâka meydana gelir. Zikreden kimseyi muhabbet kapladığı zaman, kalbin mutmain olmasından başka birşey söz konusu olmaz. Durum, kalbin itmi'nânı derecesine ulaşınca, ebedi devlet en büyük kazanç ve o vaktin peşin sermayesi olur.

« عَلَيْكُمْ بِذِكْرِ الْحَقِّ دَوْمًا فَاِنَّهُ * جِلَاءُ الْقُلُوبِ وَالْغِذَاءُ لِاَرْوَاحِ »

"Daima Hakk'ın zikrine yapışın!

Çünkü o, kalplerin cilasıve ruhların gıdasıdır." Başta ve sonda selam!. *(Mektûbat 1/99)*

İŞÂRÎ MANALAR

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şu izahı yapmıştır: İbrahim *(Aleyhisselâm)* hiç şüphesiz Allah-u Tealâ'yı seviyordu. Çünkü O, kaybolup gitmiyordu. O'nun, tecellîsi daim ve tedellîsi lazım (nurlarını parlatması sürekli, mahlukatına tenezzül buyurması da devamlı) idi.

İşte bunun için İbrahim *(Aleyhisselâm)* batanları sevmedi, zira batanların alçalmayı istemekte olduklarını gördü. Onun himmetiyse, gerçek ilâha yaklaşmayı temin etmek için manen yükselmekte idi.

Nîsâbûrî tefsirinde şu işârî manalara yer verilmiştir: Beşeriyet gecesinin karanlığı, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın üzerine büründüğünde, inayet bulutu, hidayet yağmurunu onun kalp arazisine yağdırdı da, kalbinin melekûtuna tevdi' edilmiş olan hullet (dostluk) tohumunu yetiştirdi.

Böylece İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kendisinde gizlenmiş olan rüşd ve kemalin nurunu, ruhaniyyet semasının ufkundan doğan bir yıldız şeklinde gördü de, **"Bu benim rabbimdir"** diyerek, görünen yıldızı değil de, kendisi farkında olmadan içinde olan gizli sırrı kastetti. Nitekim şair ne güzel söylemiştir:

« هَوىٰ فُؤَادِى وَلَمْ يَعْلَمْ بِهِ بَدَنِى * فَالْجِسْمُ فِى غُرْبَةٍ وَالرُّوحُ فِى وَطَنٍ »

"Gönlüm sevdi, fakat bedenim bunu bilmedi,
Çünkü cisim gurbette, ruh ise vatanındadır."

Yani; kendileri hakkında ezelde güzel karar verilenlerin ruhu, ezelden beri vatanından ayrılmamış olup, bu âleme geldiklerinde cisimleri gurbete gelmiş gibi olur. Halbuki diğerleri hakkında bunun tam tersi variddir. Çünkü onların ruhları bedenin rengine bürünmüş olup nefse tam tabi olduğundan, dünyada ruhları gurbette, bedenleri vatanında olmuş olur.

Her ne kadar yıldız için demiş olduğu, **"Bu benim rabbimdir"** sözünü nefsi inkâr ettiyse de, iç âleminde müşahede ettiği nuru, gönlü tanımamazlık etmedi. Cismi ile alâkadar olmak için bazı maddi şeylere başvurması anında bedenî sıfatlarının ağır basması sebebiyle, yıldız gibi parlayan kabiliyyet nuru perdelenip, gökteki yıldız da batarak ona eşlik edince, sır latifesi: **"Ben batanları sevmem"** dedi.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre, bazı âlimler, ayet-i celile'deki "Yıldız" kelimesini "Duyular", "Ay" kelimesini "Hayal ve vehim", "Güneş"i de, "Akıl" manasına hamletmişlerdir.

İdrak edici bu üç kuvvet, kısır ve sınırlıdır. Âlemin müdebbiri olan Allah-u Tealâ ise, bunların hepsinin Hâkimi ve Kâhiri'dir.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yıldızı gördüğünde; **"Bu benim rabbim'dir"** demesi, kavminin bayram gününde putları kırmak için onlardan ayrılmak üzere:

(... إِنِّى سَقِيمٌ (٨٩)) **"Ben hastayım!"** *(Sâffât Sûresi:89'dan)* sözü, putları kırdıktan sonra suçu kendinden atmak üzere;

(... بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا... (٦٣)) **"Hayır! Onu** (kırma işini) **şu büyükleri yapmıştır."** *(Enbiya Sûresi:63'den)* şeklindeki savunmasının hiçbiri yalan değildir.

Zira peygamberler "Ismet (bütün günahlardan korunmuşluk)" sıfatına sahip olduklarından yalandan münezzehtirler, ancak onun bu sözleri tevriye (konuşanın, sözünden açıkça anlaşılan manadan başkasını kastetmesi) kabilindendir.

Nitekim Ümmü Gülsüm *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٧ – عَنْ أُمِّ كُلْثُومٍ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ وَيَقُولُ خَيْراً وَيَنْمِى خَيْراً »

67 - **"İnsanların arasını düzeltmek üzere hayır söyleyen ve iyi haber ulaştıran kişi yalancı değildir."** *(Müslim, Birr:27, No:2605, 4/2011, Buhârî, Sulh:2, No:2546)*

Fakat şefaat hadisinde *(R.F. 1/581)* İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu sözlerinden özür dilemesi, mahşerin şiddetinden dolayı en ufak şeyden bile sakınmak gerektiğindendir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* a melekût âlemi keşfettirilince, her şeyde Allah-u Tealâ'yı gördü.

Nitekim eserde varid olduğu üzere:

« مَا رَأَيْتُ شَيْئاً إِلاَّ رَأَيْتُ اللهَ فِيهِ »

"Her ne şey gördüysem, mutlaka onda Allah (-u Tealâ'nın tecellîsin)**i gördüm."** buyrulmuştur.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* **"Ben batanları sevmem!"** sözünü, eşyanın manevi cihetini görmeksizin, maddi tarafına takılıp kalmaktan sakındırmak gayesiyle söylemiştir. Çünkü manalar denizi, muttasıl ve daim (ekli ve devamlı) olup, kendisinde teğayyür ve intikal (değişim ve halden hale geçiş) söz konusu değildir.

Çünkü değişenler manalar değil, onları taşıyan kaplardır. Manalar güneşi ise, devamlı parlamakta olup, onun için batma ve kaybolma mevzu bahis değildir. Bundan dolayı şöyle buyrulmuştur:

« طَلَعَتْ شَمْسُ مَنْ أُحِبُّ بِلَيْلٍ * وَاسْتَنَارَتْ فَمَا تَلاَهَا غُرُوبُ
إِنَّ شَمْسَ النَّهَارِ تَغْرُبُ بِاللَّيْلِ * وَشَمْسَ الْقُلُوبِ لَيْسَ لَهَا مَغِيبُ »

"Sevdiğimin güneşi geceleyin doğdu,
Ardından batma gelmediğinden ziyası daim oldu.
Gündüzün güneşi geceleyin batar amma,
Kalplerin güneşi için batma yoktur asla."

Yani; onların gündüz gibi aydın olan irfan güneşi, gece gibi karanlık olan varlıklarının üzerine doğdu da, vücudlarından gelen karanlık, sevdiklerini müşahededе mahvolup gitti.

Nitekim Tâcuddîn ibni Atâillah el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)* "el-Hikem" isimli eserindeki şu sözleriyle bu manaya işaret etmiştir:

Ayet: 76

« اَنَارَ الظَّوَاهِرَ بِاَنْوَارِ اٰثَارِهِ * وَاَنَارَ السَّرَائِرَ بِاَنْوَارِ اَوْصَافِهِ
لِاَجْلِ ذٰلِكَ اَفَلَتْ اَنْوَارُ الظَّوَاهِرِ * وَلَمْ تَأْفُلْ اَنْوَارُ الْقُلُوبِ وَالسَّرَائِرِ »

"Allah-u Tealâ zahirleri, eserlerinin nurlarıyla aydınlattı, sırları ise, sıfatlarının envarıyla parlattı. Bundan dolayı zahirlerin nurları battı, kalplerin ve sırların nurları ise, hiç kaybolmadı."

Bu sebeple dendi ki; **Gündüzün güneşi geceleyin batar,**
Kalplerin güneşi ise, batar olmadı.

Abdülmecid Şernûbî *(Rahimehullah)* bu hikmetli sözleri şöyle şerhetmiştir:

Allah-u Tealâ, kudretinin eserleri olan, güneş, ay ve yıldızların nurlarıyla bütün âlemi aydınlattığı için, biz cihanı bu nurla görmekte, faydalı olanı alıp, zararlı olandan sakınmaktayız.

Ariflerin kalplerinin içlerini ise, Rabbânî sırlar ve irfânî ilimlerle parlattı. Sonradan yaratılan şeylerden elde edilen ışıklar batmaya mahkum oldu. Nitekim güneşin ziyası geceleyin, ayın nuru da gündüzleyin kaybolur.

Fakat, kadîm sıfatlardan neşet eden kalp ve sır latîfelerinin nurları asla kaybolmaz. Bu yüzden fâni ve kaybolan işlere değil de bakî olan şeylere ehemmiyet vermek lazımdır. Manevî ilimlere gösterilen ihtimam, zahirî ilimlere gösterilmemelidir.

İşte o zaman kişi, **"Ben batanları sevmem!"** sözünün sahibi olan İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın milleti üzere olmuş olur.

Bir kişi Sehl ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* a rızık manasına gelen, "Kût" tan sorunca; **"O, ölmeyen diridir"** diye cevap verdi. Bunun üzerine o kişi, "Ben sana kıvam (insanı ayakta tutan şey)dan soruyorum" deyince, o, **"Kıvam, ilimdir"** buyurdu.

Bu sefer, "Ben sana gıdadan soruyorum" dediğinde, **"Gıda zikirdir"** buyurdu. En sonunda adam, "Ben sana bedenin yiyeceğinden sordum" şeklinde son bir sual tevcih ettiğinde, **"Senin bedeninle ne işin var? Bırak! Onu evvelce** (senin ve hiç kimsenin etkisi olmaksızın) **yetiştiren, sonunda da sahiplenir"** buyurdu.

Bir Allah dostunun şu mısraları ne kadar latîftir:

« يَا خَادِمَ الْجِسْمِ كَمْ تَشْقٰى بِخِدْمَتِهِ * وَتَطْلُبُ الرِّبْحَ مِمَّا فِيهِ خُسْرَانُ
عَلَيْكَ بِالرُّوحِ فَاسْتَكْمِلْ فَضَائِلَهَا * فَاَنْتَ بِالرُّوحِ لَا بِالْجِسْمِ اِنْسَانُ »

"Ey cisminin hizmetçisi, onun hizmetinde daha ne kadar zahmet çekeceksin?
Kendisinde zarar bulunan bir işten, kâr mı bekliyorsun?
Sen, ruhunla ilgilen! Onun üstün vasıflarını tamamlamaya çalış!
Çünkü sen, cisminle değil, ruhunla insansın!"

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yıldızı gördüğündeki sözlerini ve onun ilâhlığını ne şekilde iptal ettiğini beyan ettikten sonra, ayı gördüğünde takındığı tavrı beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغاً قَالَ هٰـذَا رَبِّى فَلَمَّآ اَفَـلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِى رَبِّى لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ (٧٧)

KELİME MANASI (77)

(فَلَمَّا رَاٰ) **Ne zaman ki gördü,** neyi? (الْقَمَرَ) **ayı,** ne olduğu hâlde? (بَازِغاً) **doğucu olduğu hâlde,** (قَالَ) **dedi,** (هٰـذَا) **işte bu,** nedir? (رَبِّى) **benim rabbimdir,** (فَلَمَّآ اَفَـلَ) **ne zaman ki battı** (yıldız battığı gibi ay da batınca), (قَالَ) **dedi,** (لَئِنْ لَمْ يَهْدِ) **eğer hidayet etmezse,** kimi? (نِى) **beni,** kim? (رَبِّى) **benim rabbim,** (لَاَكُونَنَّ) **elbette ben olurum,** kimlerden? (مِنَ الْقَوْمِ) **kavimden** (topluluktan) öyle kavim ki, (الضَّآلِّيْنَ) **sapıtıcılar.**

MEÂL-İ ŞERİF

Ayı doğarken görünce: "(Size göre) rabbim budur." dedi. O da batınca: "Rabbim beni hidayet etmezse (bana kendisini buldurmazsa) **elbette ben sapıtanlar gürûhundan olurum." dedi.**

İ Z A H A T

Fahrurrazi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; arapçada, ay doğmaya başladığı zaman: (بَزَغَ الْقَمَرُ) **"Ay doğdu"** denir.

Güneş doğmaya başladığında: (بَزَغَتِ الشَّمْسُ) **"Güneş doğdu"** ifadesi kullanılır. **"Doğmuş yıldızlar"** manasında da, (نُجُومٌ بَوَازِغُ) denilir.

Ezherî *(Rahimehullah)* "Tehzîbü'l-Luğa" isimli eserinde şöyle demiştir: "Bu kelime, sanki 'Parçalamak ve yarmak' manasına gelen (البزغ) kelimesinden alınmıştır. Buna göre; sanki yıldız, doğuşu ile karanlığı yarıp parçalamaktadır."

Bundan dolayı ayet-i celile, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yıldız hakkında söylediğinin aynısını, ay hakkında da kullandığını ifade etmektedir.

Ayet-i celile'de ki **"Andolsun ki eğer Rabbim beni hidayet etmemiş olsaydı muhakkak sapanlar zümresinden olurdum"** ifadesi, hidayetin ancak Allah-u Tealâ'dan olduğuna delalet etmektedir.

"Hidayet" kelimesini, "Doğruyu bulmaya muktedir kılmak, engelleri ortadan kaldırıp, hidayetin delillerini ortaya koymak" manasına hamletmek mümkün değildir, çünkü bunların hepsi zaten İbrahim *(Aleyhisselâm)* a evvelce verilmiş şeylerdi.

Binaenaleyh; İbrahim *(Aleyhisselâm)* 'ın Allah-u Tealâ'dan istediği hidayetin, bunların üstünde bir şey olması gerekir.

Bilinmelidir ki; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu sözünün, sapık Mutezile fırkasının görüşü olan, "Kul fiilinin halikıdır (dolayısıyla hidayetini kendi yaratır)" iddiasını tekzip edip, Ehl-i sünnet inancı olan **"Hidayet ve dalaleti Allah yaratır"** görüşünü tasdik ettiği, hiç bir akıllıya şüpheli ve karışık gelmeyecek bir şekilde açıktır.

Çünkü o, bu ayet-i celile'de, hidayeti açıkça Mevlâ Tealâ'ya nisbet etmiştir. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın:

(الَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ (٧٨) **"(O Rab), beni yaratan ve beni hidayet edendir"** *(Şu'arâ Sûresi:78)* ayet-i celile'siyle,

(... وَاجْنُبْنِى وَبَنِىَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ (٣٥) **"Beni de, oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut"** *(İbrahim Sûresi:35'den)* ayet-i celile'sinde geçen sözlerinde de durum böyledir.

İŞARİ MANALAR:

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur:

İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle; nefsinin acziyetini ortaya koymuş ve hakkı bulma konusunda Rabbinden yardım dileyerek, O'nun muvaffak kılması olmaksızın kimsenin doğruyu bulamayacağı hususunda kavmini irşad etmiştir.

Ayrıca değişikliğe tabi olduğundan dolayı, Ay'ın da ilâhlığa layık olmadığı ve onu ilâh edinenin sapık olduğuna dikkatlerini çekmiştir.

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, ayın battığından yola çıkarak rab olamayacağını ifade ettiğini açıkladıktan sonra, güneşin ilahlığını iptal etmek üzere söylediklerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّى هٰذَا اَكْبَرُ فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّى بَرِئٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ (٧٨)

KELİME MANASI (78)

(فَلَمَّا رَاَ) **Ne zaman ki gördü,** neyi? (الشَّمْسَ) **güneşi,** ne olduğu hâlde? (بَازِغَةً) **doğucu olduğu hâlde,** (قَالَ) **dedi,** (هٰذَا) **işte bu,** nedir? (رَبِّى) **benim rabbimdir,** (هٰذَا) **işte bu,** nedir? (اَكْبَرُ) **daha büyüktür,** (فَلَمَّا اَفَلَتْ) **ne zaman ki battı,** (قَالَ) **dedi,** (يَا قَوْمِ) **ey benim kavmim,** (اِنِّى) **muhakkak ben,** (بَرِئٌ) **çok uzağım,** neden? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (تُشْرِكُونَ) **ortak koşuyorsunuz.**

MEÂL-İ ŞERİF

Güneşi doğarken görünce de: "(Size sorsam) rabbim budur, (zira) bu daha büyüktür" dedi. O da batınca: "Ey kavmim! Şüphesiz ki ben, sizin (Allah'a) ortak koştuklarınızdan uzağım" dedi.

İ Z A H A T

Fahrurrâzî, Lübâb, İbni Atıyye, Bahru'l Muhît ve Zâdü'l Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ, (الشَّمْسَ) **"Güneş"** kelimesi müennes olduğu halde, bunun için (müzekker olan) (هٰذَا) "Bu" ism-i işaretini kullanmış müennes olarak, (هٰذِهِ) işaretini kullanmamıştır.

Bunun birkaç izah şekli vardır:

1- "Şems" kelimesi, ışık ve aydınlık manasındadır. Bu nedenle Mevlâ Tealâ, kelimeyi bu manaya göre kullanarak müzekker kabul etmiştir. Nitekim:

(هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً ... (٥)) **"O, güneşi bir ziya olarak yaratmışır..."** *(Yunus Sûresi:5'den)* kavli şerifi de buna misal teşkil edebilir.

Zaten Muhammed ibni Mukatil'in de beyanı vechile; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın gördüğü şey, güneşin bizzat kendisi olmayıp, sadece ışığıdır.

2- "Şems" kelimesinde açık bir müenneslik alâmeti yoktur. Bu kelimenin lafzı, müzekker bir lafza benzeyip, "Nur" (ışık) manasına gelince, işte bu iki bakımdan kelimeyi müzekker kabul etmek doğru ve yerinde olmuştur. Bu iki görüşü İbnü'l Enbârî *(Rahimehullah)* zikretmiştir.

3- İbrahim *(Aleyhisselâm)* (هٰذَا الطَّالِعُ) **"Doğan şu şey..."** veya, (هٰذَا الَّذِى اَرَاهُ) **"Gördüğüm şu şey..."** manasında, bu işareti kullanmıştır. Bu görüşü Ahfeş *(Rahimehullah)* tercih etmiştir.

4- Kelimeyi bu şekilde kullanmaktan maksat, edebe riayet etmektir. Bu edep ise, Rubûbiyyeti ifade eden bir lafız kullanıldığı zaman, onu müennes yapmamaktır. Nitekim Allah-u Tealâ'nın ziyade ilim sahibi olma sıfatı hakkında, daha fazla mübalağa ifade ettiği sabit olduğu halde, "Allâme" lafzı kullanılmayıp, "Allâm" vasfı tercih edilmiştir.

5- Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Acem lügatlarının ekserisi müzekkerle müennes arasında zamir ve işaret farkı gözetmezler. Onun için İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kelamı nakledilirken, arapçada müennes olan **"Şems"** kelimesine müzekker olan (هٰذَا) lafzıyla işaret edilmiştir.

Lübab sahibi Ebu Hafs bu nakilden sonra şöyle demiştir: Bu görüş, onların lügatlarındaki bir sözün Kur'an-ı Kerim'de aynen nakledilmesi halinde geçerlidir. Ama acem lügatındaki bir kelime arap lügatıyla tabir edilirse, bu görüş daha iyi düşünülmeye muhtaç olur.

Taberî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* Nemrut'tan kaçmak üzere nehri geçerken İbranîce konuşmaya başladı. Şöyle ki, Nemrut O'nun peşine saldığı adamlarına "Süryanîce konuşana rastlarsanız onu bana getirin!" demişti. Onu yakalayıp konuşturmak istediklerinde, Allah-u Tealâ onun dilini İbranî'ceye çevirdi. Bu hadise, Filistin ırmağını ubûru (geçişi) sırasında olduğundan, o dile, "İbrâniyye" denildi.

Süryaniyye'ye gelince; İbni Selam, onların bu isimle tesmiye edilişini şöyle açıklamıştır: Allah-u Tealâ, Âdem *(Aleyhisselâm)* a bütün isimleri öğretirken bu talimi, meleklerden sirren (gizlice) yapmış ve onu bütün dillerle o zaman konuşturmuştur. Bu yüzden "Süryanîce" bu isimle anılmıştır.

İbni Atıyye, İbni Cevzî ve Ebû Hayyan *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yıldız, ay ve güneşi müşahedesinin tümü bir gece içerisinde vuku bulmuştur.

Şöyle ki; evvela Zühre (Venüs) veya Müşteri (Jüpiter) yıldızını batışa meyletmiş olduğu halde gördü, o batınca ay doğdu ve bütün gece felekte yürüyüşünü sürdürdü, güneş doğunca ayın ışığı zeval buldu, hatta güneş doğmadan önce sabahın aydınlığı yayıldığından ayın nuru daha önce batışa yanaştı da tam bir batmaya yakın olduğundan dolayı mecazen bu, "Batış" diye isimlendirildi.

Tefsir ehlinin ittifakıyla, bu tertibin aynı geceye denk gelmesi ancak ayın on beşinci gecesinden yirmi ikinci gecesine kadar vuku bulur.

Ayet-i kerime'deki, **"Bu, hepsinden de büyük"** ifadesi, "Bu, yıldızların cirm (cisim ve kütle) bakımından en büyüğü ve en kuvvetlisidir. Ilâh olmaya hepsinden daha uygundur" manasındadır.

Eğer burada, "İlâh olmaya mani olan **"Ufûl"** (batıp kaybolma), güneş için de söz konusu olduğuna göre, bu engel, ay ve diğer yıldızlar için haydi haydi söz konusudur. Bu yol ile güneş hakkında bu sözü söylemenin, aynı şeyi ay ve yıldızlar hakkında söylemeye ihtiyaç bırakmadığı aşikârdır. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ, îcaz ve ihtisar (kısa ve öz ifade) a riayet ederek, niçin bu ayet-i celile'de sadece güneşi zikretmekle yetinmemiştir?" denilirse buna şöyle cevap verilir:

"Bir meseleyi en aşağıdan yukarıya doğru kademe kademe yükselterek ele almanın, o meseleyi izah ve te'kid etmede yapacağı tesir, diğer üslûblarda bulunmaz. Bu sebeple, Mevlâ Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın beyanlarını bu şekilde anlatması daha münasip ve yerinde olmuştur."

Allah-u Tealâ'nın: (قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) **"Ey kavmim! Ben sizin (Allah-u Tealâ'ya) eş koşmalarınızdan kesinlikle uzağım demişti"** cümle-i celile'sine gelince bunun manası şudur: "Delillerin de gösterdiği gibi, bu yıldızların rab ve ilâh olamayacakları ortaya çıkınca, İbrahim *(Aleyhisselâm)* şirkten uzak olduğunu ifade etmiştir."

Birisi: "Farzedelim ki, delillerin delaletiyle yıldızların, ayın ve güneşin rab ve ilâh olamayacakları sabit olmuş olsun. Fakat bu kadarlık bir sübût ile, mutlak manada Allah-u Tealâ'nın ortakları olmadığını ve tevhidi söylemek gerekmez. O halde Allah-u Tealâ'nın bir olduğunu isbat etmek, bu yıldızların rab olamayacakları deliline nasıl bina edilmiştir?" şeklinde bir soru ortaya atarsa, buna şöyle cevap verilir:

Bu kavim, yıldızlar dışında, Allah-u Tealâ'ya eş koşulan diğer şeyleri inkâr etmeye müsaittiler. Onlar ancak bu belli hususta (güneş, ay ve yıldızların, Allah-u Tealâ'nın şerikleri olup olmadıkları konusunda) mücadeleye girişmişlerdi. İşte bu delillerle, bu varlıkların da rab ve ilâh olmadıkları ortaya çıkıp, bunların dışındaki varlıkların ilâh olamayabileceği hususunda ise ittifak olduğuna göre, mutlak manada bütün şirk koşulan şeyleri nefyetmek kesinleşmiştir.

İŞÂRÎ MANALAR:

Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile hakkında şunları söylemiştir: Bu üç nurânî cisim hakkında Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a kendi inayetiyle huccet vermiş, o da bunları kavminin akıllarının almadığı bazı şeyleri avlamak için bir tuzak olarak kullanmıştır.

Dolayısıyla onun bu üç parlak gök cismi hakkındaki sözü, itikada dayanmadığından şirk koşma sayılmamış, bilakis kavmine karşı huccet ikame etme usûlünü tanıtma kabilinden vuku bulmuştur.

Nitekim bu hususta Mevlâ Tealâ'nın **"İşte bu bizim huccetimizdir ki, kavmine karşı onu İbrahim'e biz verdik"** kavli şerifi iyi düşünülmelidir.

Burada şöyle bir işârî mana verilmiştir: "Yıldızdan ve aydan gözünü yum, güneşi gördüğünde de, 'Bu en büyüktür' deme!" Yani; Allah-u Tealâ'yı delille arama, bilakis O'ndan iste, sana seni O tanıtsın ki, o sayede sen O'nu tanıyasın.

Nitekim eserde şöyle varid olmuştur: (مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ) **"Kendini bilen muhakkak ki Rabbini bilmiştir."** *(Aclûnî, Keşfü'lhafâ, No:2532, 2/262, Muhyiddin ibni Arabi, Rahmetün mine'r-Rahman, 2/91, Suyûtî, el- Hâvî, 2/412)*

Ayet: 79

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bütün batıl ilahlardan yüzçevirdiğini beyandan sonra, kendi Zatına teveccühünü ifade eden sözlerini nakletmek üzere şöyle buyuruyor:

اِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفاً وَمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٧٩)

KELİME MANASI (79)

(اِنِّى) **Muhakkak ben,** (وَجَّهْتُ) **yönelttim,** neyi? (وَجْهِىَ) **yüzümü,** kime? (لِلَّذِى) **o Zat'a ki,** (فَطَرَ) **yoktan yarattı,** neyi? (السَّمٰوٰتِ) **gökleri,** daha? (وَالْاَرْضَ) **yeri,** ne olduğum hâlde? (حَنِيفاً) **hanif,** yani yanlış inançlardan uzaklaşıp, hak dine meyledici olduğum hâlde, (وَمَاۤ اَنَا) **ve ben olmadım,** kimlerden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşriklerden.**

MEÂL-İ ŞERİF

Şüphesiz ki ben hanif (batıl dinleri bırakıp Allah'ı birleyici) **olarak yüzümü, o gökleri ve yeri yoktan yaratan** (Allah) **a yönelttim ve ben ortak koşanlardan değilim.**

İ Z A H A T

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre; Nâf'i', İbn-i Amir ve Aşım *(Rahimehumullah)* dan rivayet eden Hafs *(Rahimehullah)*, ayet-i celile'de geçen (وَجْهِيَ) kelimesindeki "Yâ" harfini fethalı olarak (وَجْهِيَ) şeklinde; diğer kıraat imamları ise bunu fethasız olarak (وَجْهِي) tarzında okumuşlardır.

Ayet-i celile'nin ifade etmiş olduğu; **"Şüphesiz ben yüzümü, bir muvahhid olarak, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah** (-u Tealâ'y)**a yönelttim! Ben müşriklerden değilim"** kavli şerifine gelince; bu sözü, zâhirî manasına hamletmek mümkün değildir.

Bilakis bu ifadeden murad; "İbadetimi ve taatımı Allah-u Tealâ'ya yönelttim" manasıdır. Bu mecazî mananın caiz oluşunun sebebi şudur: Başkasına itaatkâr olan, onun emirlerine uyup ona inkiyad edici olduğundan dolayı yüzünü ona çevirmiş olur ki böylece "Yüzünü ona doğru döndürme" tabiri "İtaat" etme manasına gelen mecazî bir ifade olmuş olur.

Allah-u Tealâ'nın **"Gökleri ve yeri yaratmış olan** (Allah-u Tealâ'y)**a"** buyruğunda şöyle bir incelik vardır: Allah-u Tealâ burada, (اِلٰى) harf-i cerrini kullanmayıp (لِ) harf-i cerrini kullanmıştır ki, bunun hikmeti şudur:

Kalbin yüzünü Mevlâ Tealâ'ya doğru döndürmek, Allah-u Tealâ'nın Zat'ına doğru olmaz. Çünkü Allah-u Tealâ, bir mekanda ve yönde bulunmaktan münezzehtir. Bilakis kalp yüzü, Mevlâ Tealâ'ya ibadet etmek için, O'nun hizmetine ve taatına döndürülür. İşte burada (اِلٰى), "O'na doğru" kelimesinin zikredilmeyip, onun yerine "Lâm" harf-i cerrinin kullanılması, Ma'bûd Tealâ'nın mekandan ve yönden münezzeh olduğuna delalet eder.

Ayeti celile'de geçen: (فَطَرَ) kelimesi, "Bu ikisini varlık âlemine çıkardı" manasında olup, asıl anlamı "Şakk (yarmak)"tır. Nitekim arapçada, ağaç yaprak ve çiçek açtığı zaman (تَفَطَّرَ الشَّجَرُ بِالْوَرَقِ وَالْوَرْدِ) "Ağaç, yaprak ve çiçek çıkararak yarıldı" denilir.

Muhyiddin ibni Arabi *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre; göklerin ve yerin **"Fatr"**ı,

(... اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا ...) (٣٠) **"... Gökler ve yer bitişik bir haldeyken biz onları birbirinden yarıp ayırdık..."** *(Enbiya Sûresi:30'dan)* ayet-i celile'sinde geçen "Fetk" ile aynı manaya gelmektedir ki bu da, gökleri birbirinden ayırarak tabakalarının belirgin hale getirilmesinden ibarettir.

Böylece müessir ile onun tesiri altına giren şeyler birbirinden ayrılacak şekilde meydana çıkmış olur. Tabi ki burada hiçbir kitabın alamayacağı kadar geniş bir ilmî deniz mevcuttur.

Ayet-i celile'deki: **"Hanîf"** kelimesi ise, "Meyledip, sapan" manasındadır ki, bundan maksat; "Batıl dinlerin ve bozuk inançların tümünü terkedip hakka meyleden" demektir.

Ebu'l-Âliye, *(Rahimehullah)* "Hanîf, namaz kılarken Ka'be'ye meyledip yönelen kimse manasındadır" demiştir.

Yine bu kelimenin, "Allah-u Tealâ'dan başka her türlü ma'buddan yüz çevirip uzaklaşan kimse" manasında olduğu da söylenmiştir ki, bu, Allah-u Tealâ'nın, bütün kullarını kendisi üzere yarattığı hanîf din olan İslam fıtratıdır.

Nitekim İyad ibni Himar el-Mücâşı'î *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٨ – عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارِ الْمُجَاشِعِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلاَ اِنَّ رَبِّى اَمَرَنِى اَنْ اُعَلِّمَكُمْ مَاجَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِى يَوْمِى هٰذَا كُلُّ مَالٍ نَحَلْتُهُ عَبْدًا حَلاَلٌ وَاِنِّى خَلَقْتُ عِبَادِى حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ وَاِنَّهُمْ اَتَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ مَا اَحْلَلْتُ لَهُمْ وَاَمَرَتْهُمْ اَنْ يُشْرِكُوا بِى مَالَمْ اُنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا»

68 - **"Dikkat edin ki, Rabbim bana öğrettiklerinden, bilmediklerinizi bu gün size öğretmemi emretti. (Buyurdu ki) bir kula verdiğim her mal helâldır. Şüphesiz ki ben kullarımın hepsini müslüman olarak yarattım, amma onlara şeytanlar gelerek, kendilerini dinlerinden alıp götürdüler. Benim kendilerine helâl kıldıklarımı onlara haram ettiler. Benim, hakkında delil indirmediğim bir şeyi bana ortak koşmalarını onlara emrettiler."**
(Müslim, Cennet:16, No:2865, 4/2197, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:17491, 6/156)

Nafi' ibni Ezrak *(Rahimehullah)*, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya bu kelimenin manasını sorunca, o, "Halis bir din" diye tefsir etmiş, bunun üzerine o, "Araplar bu lügatı biliyorlar mıydı?" deyince, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*; "Evet! Hamza ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)* ın:

« حَمِدْتُ اللّٰهَ حِينَ هَدىٰ فُؤَادِى * اِلَى الْاِسْلَامِ وَالدِّينِ الْحَنِيفِ »

"Gönlümü, islama ve hanîf dine,
Hidayet ettiğinde, hamdettim Allah'a" mısralarını işitmedin mi?" diye cevap verdi.

Ayet-i celile'nin sonunda geçen **"Ben müşriklerden değilim!"** cümle-i celile'si hakkında müfessirler birkaç türlü izahta bulunmuşlardır:

1- Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* babasının putlara tapmasını reddedip, onun ve kavminin sapıklığını ortaya koyduktan sonra, sübutu birçok mukaddime (öncü bilgi)lere bağlı olduğu için sem'î (vahye dayanan) delilleri kabul etmeyeceklerini bildiğinden dolayı aklî delillerle onların dalaletini ortaya koymuştur.

Ayrıca bu aklî kaziyyeleri hissi sadık (sağlam duyu)larla irtibatlayarak, onların taptıklarına ibadetten berî olduğunu beyandan sonra ibadetini, bütün âlemlerin yoktan yaratıcısı olan Zat'a tahsis ettiğini açıklamış, en sonunda da **"Ben müşriklerden değilim!"** sözüyle, onlardan son derece uzak olduğunu mübalağalı bir yolla ifade etmiştir.

2- Âlûsî tefsirinde zikredildiğine göre; **"Ben müşriklerden değilim!"** cümlesi, 'Ben sözlerimin ve işlerimin hiçbirinde Allah-u Tealâ'ya hiçbir şeyi ortak koşanlardan değilim' demektir.

3- Tacü't-Tefâsîr'de zikredildiğine göre İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu sözü, "Ben, yıldızlar hakkında size söylediğim sözleri, müşriklerden olduğum için değil, sizin batıl huccetlerinizi iptal etmek için söyledim" anlamına gelmektedir.

İŞÂRÎ MANALAR:

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celile'ye şöyle mana vermiştir:

"Ben kast ve niyyetimi Allah'a ayırdım!
Kalbimi, Allah'ın gayrından son derece temizledim!
Allah için, Allah uğrunda ahdimi korudum!
Vecd (manevi haller)imi Allah ile halis kıldım!
Çünkü ben, Allah'a aidim ve Allah'la beraberim!
Hatta ben, Allah'a yemin olsun ki Allah'ta faniyim! "

Muhyiddin ibni Arabi *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile'nin, namazda teveccüh (başlangıçta Mevlâ Tealâ'ya yöneliş) ifadesi olarak Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından okunduğunun hadisi şerifte varid olduğunu zikrettikten sonra, bu teveccühte en kamil sîğanın: **"Ey Allah'ım! Melik ancak sensin..."** şeklinde devam eden dua'y-ı nebevî'nin tamamının okunması olduğunu beyan etmiştir.

Ali ibni Ebi Talib *(Radıyallahu Anh)* dan, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in namaza kalktığı vakit okuduğu rivayet edilen dua şudur:

٦٩ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ كَانَ اِذَا قَامَ اِلَى الصَّلَاةِ قَالَ: « وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ . اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَ مَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ . اَللّٰهُمَّ! اَنْتَ الْمَلِكُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ ، اَنْتَ رَبِّى وَاَنَا عَبْدُكَ . ظَلَمْتُ نَفْسِى وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِى فَاغْفِرْلِى ذُنُوبِى جَمِيعاً ، اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ . وَاهْدِنِى لِاَحْسَنِ الْاَخْلَاقِ ، لَا يَهْدِى لِاَحْسَنِهَا اِلَّا اَنْتَ . وَاصْرِفْ عَنِّى سَيِّئَهَا ، لَا يَصْرِفُ عَنِّى سَيِّئَهَا اِلَّا اَنْتَ . لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ! وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِى يَدَيْكَ . وَالشَّرُّ لَيْسَ اِلَيْكَ اَنَا بِكَ وَاِلَيْكَ ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ »

69 - **"Hak dine meylederek yüzümü, göklerle yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Şüphesiz ki benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. O'nun hiç bir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanlardanım.**

Allah'ım! Melik ancak sensin! Senden başka hiçbir İlah yoktur. Sen benim Rabbimsin, ben de senin kulunum! Nefsime zulmettim, günahımı da itiraf eyledim. Bütün günahlarımı bana bağışla! Çünkü günahları senden başka affedecek yoktur!

Beni ahlakın en güzeline hidayet buyur, onun en güzeline senden başka ulaştıracak yoktur. Kötü ahlakı benden defeyle, onu, senden başka benden defedecek yoktur. Senin emrine tekrar tekrar icabet eder; dinine tekrar tekrar tabi olurum. Bütün hayırlar Senin kudret elindedir. Şer sana ait değildir. Varlığım seninledir; sonu da sende nihayet bulur.

Mübareksin, yücesin! Senden mağfiret diler, sana tevbe eylerim!" *(Müslim, Salâtü'l-Müsafirin:26, No:771, 1/534, Dârimî, Salât:33, No:1218, 1/299, Ebu Davud, Salât:121, No:760, 1/260, Nesâî, İftitah:17, No:796, 2/467)*

Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sırruhu)* bu duada geçen lafızların bir çoğu hakkında şu işârî manaları vermiştir: Ey nemlenen tane ve ey damlayan bulut! Şüphesiz senin bütününe İlâh-ı Fâtır tecellî buyurmuştur. O halde sen kendi semana söyle ki; Letâfetiyle perde olmasın, toprağına da de ki, kesâfetiyle hiçab olmasın! Zira O İlâh'ın tecellîsi anında mutlaka, senin göğün aralanacak, yerin de sarsılacaktır.

Sakın ha! İştirak afetleri büyük olduğundan dolayı işrâk eşrâkine düşmeyesin! Yani; sebeple, onu yaratan müsebbib ve eserle müessir arasında ortak-

lık varmış gibi görünme neticesinde meydana gelen büyük tehlikeler mevcut olduğundan dolayı, eşyayı sebeplere bağlı görüp, yaratıcıyı unutarak, yarattıklarını O'na ortak koşma tuzaklarına kapılmaktan sakınmalısın!

Bütün yaratıkları müşahede ederken, onları yaratan Zat'ın vahdetini görmeye devam et ki, O'ndan gelecek yardım ve şerefe nail olasın!

Dolunay gibi parlak ve güzel yüzlü ol! Bed çehreli ve çatık kaşlı olma! Yani; güzel huylu ol, kötü ahlak sahibi olma!

Cihet-i Ka'biyye ile cihet-i kalbiyye'den hicaplanma! Yani; bedenini Ka'be'ye doğru döndürmekle yetinip de kalbini Ka'be'nin Rabbine tevcih etmekten gafil olma!

Kurban ibadetini; Allah-u Tealâ'ya kurbun (yakınlığının şuurunda olmak)dan ibaret kıl!

Amirin emrini ikrar et, keskin kılıç (uzaklık ve ayrılık azabın) dan sakınarak İslamı itiraf et (Allah-u Tealâ'ya teslim olduğunu açıkla)!

Kötü huylardan uzaklaşıp, faziletli amellere yönelmeye rağbet et!

Bütün anahtarlar O'nun kudret ellerinde olduğu için işleri O'na isnad et!

O'nun hükümlerine teslim ol ki, ehli ilimden olasın!

İstiğfar elbisesini zırh gibi kuşan ki, seninle ateş arasına hail (engel) olsun.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde, Şüşterî *(Kuddise Sırruhu)* nun şu sözünü nakletmiştir:

« لاَ تَنْظُرْ اِلَى الْاَوَانِى * وَخُضْ بَحْرَ الْمَعَانِى * لَعَلَّكَ تَرَانِى »

"Evâni'ye bakıp kalma! Me'ânî denizine dal! Ola ki beni görürsün!"

Yani; Ey kulum! Gördüğün şeylerin zahirine bağlanıp kalma!

Varlıkların perde arkasında bulunan manevi taraflarını düşün ki, bu sayede her şeyde beni müşahede edesin!

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, müşrik olan kavmine karşı delillerini beyandan sonra, kavminin onunla mücade ; ettiğini ve onun cevabını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَحَآجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَآجُّوْنِّى فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰيـنِ وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ رَبِّى شَيْئًا وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ (٨٠)

KELİME MANASI (80)

(وَحَآجَّ) **Mücadele etti** (tartışmaya girişti), kiminle? (هُ) **onunla,** kim? (قَوْمُهُ) **kavmi,** (قَالَ) **dedi,** (اَتُحَآجُّوْنَ) **mücadele ediyor musunuz?** kiminle? (نِى) **benimle,** kim hakkında? (فِى اللّٰهِ) **Allah hakkında,** (وَقَدْ هَدٰى) **halbuki O hidayet etti,** kimi? (نِ) **beni,** (وَلَآ اَخَافُ) **ben korkmam,** neden? (مَا) **o şeylerden ki,** (تُشْرِكُوْنَ) **ortak ediyorsunuz,** kime? (بِهٖٓ) **O'na,** (اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ) **ancak dilemesi vakti müstesna,** kim? (رَبِّى) **benim Rabbim,** neyi? (شَيْئًا) **bir şeyi,** yani O bana bir kötülük isabet ettirmek isterse, dilediğini yapmaya kadirdir. Bu manaya göre, istisna müferrağ olup bir vakit kelimesi mukadderdir. Yani, "Hiç bir vakitte sizin batıl ilâhlarınızdan korkmam, ancak Rabbimin bana onlar tarafından bir kötülük isabet ettirmeyi dilemesi vakti müstesna" demektir. (وَسِعَ) **kuşattı,** kim? (رَبِّى) **benim Rabbim,** neyi? (كُلَّ شَىْءٍ) **her şeyi,** ne cihetinden? (عِلْمًا) **ilim cihetinden,** (اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ) **artık düşünmez misiniz?**

MEÂL-İ ŞERİF

Kavmi onunla mücadele etti (tartışmaya girişti), **O** (onlara) **dedi ki: "Beni doğru yola kavuşturmuşken, Allah** (ın birliği) **hakkında benimle hâlâ mücadele ediyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koşmuş olduğunuz şeylerden korkmam. Ancak Rabbimin bir şey dilemesi müstesna** (o durumda başıma gelen kötülük sizin ilâhlarınızın hiç bir etkisi olmaksızın sadece Rabbim tarafından gelmiş olur). **Rabbim ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır, hâlâ düşünmeyecek misiniz?"**

İ Z A H A T

Fahrurrâzî ve Ebû Hayyan *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* kavmine, geride geçen delilleri getirince, kavmi de ona karşı kendi inançlarının doğruluğu hakkında bazı iddialar öne sürmüşlerdir ki, bunlar da başlıca; atalarını taklit ve taptıkları putların zarar vermesiyle tehdit olmak üzere ikiye ayrılır:

1- Onlar,

(... اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُّقْتَدُوْنَ (٢٣)) **"...Biz, atalarımızı bir din üzere bulduk, şüphesiz biz de onların izlerine uyucularız."** *(Zühruf Sûresi:23'den)* şeklindeki sözlerinde ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki;

Ayet: 80

(اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهاً وَاحِداً اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ) **"O, ilahları bir tek tanrı mı yapmış? Gerçekten bu elbette acayip bir iştir"** *(Sad Sûresi:5)* sözlerinde de olduğu gibi taklide tutunmuşlardır.

2- İbni Cüreyc *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre, kavmi, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı, "Sen, bu putların ilahlığını tenkit edersen onlar tarafından gelecek bir takım afet ve belalara düşersin" diyerek korkutmaya çalışmışlardır.

Bunun bir benzeri de; Hûd *(Aleyhisselâm)* ın kavminin, ona karşı söylemiş olduğu: (اِنْ نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوءٍ...)(٥٤) **"Biz, 'Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış'** (demekten) **başka** (bir söz) **söylemeyiz"** *(Hûd Sûresi:54'den)* şeklindeki hezeyanlarıdır.

İşte bu ayet-i celile'de Mevlâ Tealâ, kavminin bu sözlerine karşı İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın cevaplarını nakletmiştir ki, bu da iki cevap halinde izah edilebilir:

1- İbrahim *(Aleyhisselâm)*, onların birinci iddialarına karşı:

(وَحَآجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَآجُّوٓنِّى فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰيـنِ) **"Allah beni hidayet etmiş iken siz, benimle O'nun hakkında hâlâ çekişiyor musunuz?"** şeklinde cevap vermiştir ki bu söz, bir kaç şekilde tefsir edilmiştir:

a) "Hidayet ve yakîni gerektiren delillerle benim sözümün doğruluğu ortaya çıktığına göre, daha nasıl sizin batıl huccetlerinize ve yanlış görüşlerinize iltifat edilir?" demektir.

b) "Rabbim beni, vahdaniyetiyle ilgili size karşı deliller getirmeme muvaffak kılmış iken, siz hâlâ benimle nasıl çekişebiliyorsunuz?" manasına gelir.

c) "Farz-ı muhal sizin yolunuza girmemden sonra Rabbim beni hakka hidayet etmiş iken, sizin de müşahede ettiğiniz üzere şirkin butlanı tamamıyla ortaya çıkmış olduğu halde siz hâlâ nasıl oluyor da Allah-u Tealâ'nın birliği hakkında benimle mücadele edebiliyorsunuz?" demek olabilir.

2- İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kavminin, kendisini putların gazabıyla korkutmasına karşı ise: (وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ رَبِّى شَيْئاً وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْماً اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ) **"Ben, O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam! Ancak Rabbim bir şey dilerse o müstesna. Rabbim ilim cihetinden her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?"** diye cevap vermiştir.

Beğavî, Hazin ve Âlûsî tefsirlerinde zikredildiğine göre, İbrahim *(Aleyhisselâm)* delikanlılık çağına varıp, çocuk kesenlerin ümidi ondan kesilince, babası onu yanına almıştı. Âzer, putlar yapıp, satması için onları İbrahim *(Aleyhisselâm)* a veriyordu. O da, milletin arasına giderek; **"Kendisine zarar verip fayda veremeyen şeyleri kim alır?"** diye bağırıyordu, kimse de onları almıyordu.

Malları elinde kalınca, onları bir nehre götürüp, kafalarını suya sokarak, kavmiyle alay etmek üzere; **"İçsenize"** derdi. Onun bu şekilde putlarla istihzası kendi kavmi ve kasabasının halkı içerisinde yaygınlaşınca, onunla mücadeleye ve putların gazabına çarpılması tehdidine başladılar.

Bunun üzerine İbrahim *(Aleyhisselâm)*, ayet-i celile'de beyan edildiği şekilde onlara ilahlarından korkmadığını açıkça ifade etti.

Ayet-i celile'de geçen: (اِلاَّ اَنْ يَشَآءَ رَبِّى شَيْئًا) **"Ancak Rabbim bir şey dilerse o müstesna."** kavli şerifi hakkında bir kaç görüş vardır:

1- Bu ifade, "Ben hiç bir vakit sizin ilahlarınızdan korkmam! Çünkü onlar kendi başlarına hiç bir fayda ve zarara kâdir değildirler. Ancak benim bir günah işlemem sebebiyle Allah-u Tealâ, onlar tarafından bana bir zarar isabet ettirmeyi dileyebilir.

Nitekim başıma bir yıldız parçası düşürebilir, yahut güneş ve aydan bir şey koparıp bana isabet ettirebilir ki, bütün bunlar Rabbimin dilemesine bağlıdır" şeklinde değerlendirilebilir.

2- "Allah-u Tealâ'nın, beni bazı dünya sıkıntılarıyla imtihana tabi tutması sebebiyle benden bir takım mutad nimetlerini kesmeyi dilemesi hali müstesna" demektir.

3- "Rabbimin dileyip de sizin taptıklarınıza hayat verip, onlara zarar ve fayda temin etme gücü vermek suretiyle, onları bana hayır ve şer ulaştırmaya kadir kılması hali müstesnadır" demek olabilir ki, ayet-i celile'nin lafzı bu manaların tümüne ihtimallidir.

Hasıl-ı kelam; insanın başına müstakbel hayatında istemediği şeylerin gelmesi imkan dahilindedir. İbrahim *(Aleyhisselâm)* , bunu nazar-ı itibara alarak; ahmak olan insanlar, onun başına gelebilecek olan nâhoş bir şeyi, putların ilâhlığını tenkit etmesine bağlamamaları için bu sözü söylemiştir.

Tabi ki burada İbrahim *(Aleyhisselâm)*, "Rabbim bana istemediğim bir şeyi sizin ilâhlarınız tarafından isabet ettirmek dilerse, o şeyin icat ve ihdasında (meydana getirilmesinde) sizin ilâhlarınızın hiç bir dahl-ü tesiri bulunmamakta olup, bilakis bu hususta ki irade ve meşîet, halk ve îcad (dileme ve yaratman) ın tümü Rabbim cihetindendir" demek istemiştir.

Ayrıca, kendine raci zamire izafetle birlikte rubûbiyyet ünvanını kullanması, yani "Benim Rabbim" ifadesi; "Rabbimin bu hususta bir dileği vuku bulacak olursa da bu, beni terbiyesiyle ilgili bir faydadan hali (boş) olmaz. Çünkü ben O'nun hüküm ve emirlerine teslim olup boyun eğen ve O'nun saltanat ve Rubûbiyyeti altında olduğunu itiraf eden bir kuluyum" manalarına işaret etmektedir.

Eğer "Tılsım (sihir)lerin de bazı belirli tesirleri vardır. Dolayısıyla sihirden korkulması sözkonusu olamaz mı?" denilecek olursa; buna şöyle cevap verilir: "Sihrin tesiri yıldızların etkisine bağlıdır. Yıldızların bazı tesirler icra edebilmesi ise, ancak Allah-u Tealâ'nın yaratması ile olabileceğinden gerçekte ümit ve korku ancak Allah-u Tealâ'dan olmuş olur."

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın; (وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا) **"Rabbim ilim cihetinden her şeyi kuşatmıştır"** sözüne gelince, bu, bir önceki sözde yaptığı istisnanın illetini beyan gibidir ki, mana:

Ayet: 80

"Rabbim her şeyi hakkıyla bildiğinden, O'nun ilminde herhangi bir sebeple putlar tarafından bana bir zarar isabet edeceği sebkat etmiş olabilir. O'nun her işi hikmetli ve münasip olduğundan, insanın başına hoş olmayan şeyler gelmesi halinde bu, putların ilahlığını tenkide karşılık bir ceza olarak değil, o istenmeyen şeyde de hayırlı bir taraf bulunduğundandır" demektir.

Ayet-i celile'nin son cümlesi olan: (أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ) **"Hâlâ düşünmeyecek misiniz?"** kavli şerifine bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- "Allah-u Tealâ'nın zıtları ve ortaklarını nefyetmenin, insanın başına bir azap inmesini ve bela gelmesini icap ettirmediğini, tevhid ve tenzihi isbata çalışmanın da bir azabı haketmeyi gerektirmediğini hâlâ düşünmeyecek misiniz?"

2- "İlâhlarınızın fayda ve zararla ilgili hiçbir şeye güçleri olmadığı hususunda size açıkladığım bunca delilleri düşünüp te, onların bana zarar vermeye kadir olmadıklarını hâlâ anlamayacak mısınız?"

3- "Hâlâ düşünüp te; doğruyla yanlışın, kâdirle acizin arasını ayıramayak mısınız?"

4- "Benim size söylediklerimden vaazlanmayacak mısınız?"

Tefsir-i Kebîr'de zikredildiği üzere İbrahim *(Aleyhisselâm)*; bu sûre-i celîle'nin 76. ayet-i celile'sinden itibaren Allah uğrunda kavmiyle mücadelede bulunmuş, bu ayet-i celile'de belirtildiği üzere de kavmi, Allah-u Tealâ hakkında onunla mücadeleye kalkışmışlardır.

Bundan anlaşılan; Allah hakkında delil getirerek mücadeleye girişmek, bazen yüce bir methi ve büyük bir övgüyü icab eder ki bu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yaptığı mücadeledir.

Diğer bir kere de bu çekişme, kınanma ve engellenme çeşitlerinin en büyüğüne maruz kalmayı gerektirir ki bu da, kavminin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a karşı giriştikleri batıl mücadeleleridir.

Bu durumda şöyle bir muteber kaide sabit olmuş olur ki o da şudur: Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i şeriflerde, münâzara ve mücadelenin çirkinliğine delalet etmek üzere varid olan bütün bilgiler, batıl dini isbat etmeye yönelik çekişmelerle yorumlanmıştır.

Huccet getirme ve tartışmanın medh-ü senâ edildiğine delalet eden bütün ifadeler ise, hak dinin ve doğru mezhebin anlatılması için yapılan ilmî münakaşalara delalet eder.

İŞÂRÎ MANALAR:

Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealânın saltanatı yücelmiş ve beyanâtı ardarda gelmiş iken, siz yenlerinizi sarkıtarak güneşi örtmeyi mi kastediyorsunuz? Yahut gündüzün ziyası üzerine perdelerinizi salmak yahut eteklerinizi çekmek mi istiyorsunuz?

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: İbrahim *(Aleyhisselâm)* tevhid hususunda kendisiyle muhâsamaya girişen kavmine şöyle demiştir:

"Allah-u Tealâ beni tevhidine hidayet buyurmuş ve marifetine irşad etmiş iken O'nun vahdaniyetine iman hususunda benimle mücadeleye mi girişiyorsunuz? Ben O'ndan gayrısına iltifat etmem ve O'nun hakkında benimle çekişenlere itibar etmem."

Avam (sıradan insanlar)ın havas (özel kullar)la çekişmesi eski bir âdettir. Çünkü bir şeyi inkar eden ona düşmanlık eder. Hususî kullar kendilerini reddedenleri mazur görürler, çünkü onların ilminin, kendilerini ancak o noktaya getirdiğini bilirler.

Avam ise; özel kulların sahalarından hariç oldukları için onların içinde bulundukları manevi makamları bilemediklerinden onları mazur görmezler.

ŞİRKE DÜŞMEK DAHİL HER ŞEYİN ALLAH-U TEALÂ'NIN DİLEMESİNE BAĞLI OLDUĞU VE İLMİNİN HER ŞEYİ KUŞATTIĞI:

﴿ ... قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ (٨٨) قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (٨٩) ﴾

". . . (Şuayb *(Aleyhisselâm)*, kendisini şirke döndürmek isteyen kavminden ileri gelen kibirli kimseleri;) **dedi ki, istemesek de mi** (zorla sizin dininize döneceğiz)? **Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek, şüphesiz Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz olan Allah'ın dilemesi dışında, bizim ona geri dönmemiz olacak şey değildir.**

Rabbimiz ilim cihetinden her şeyi kuşatmıştır. Biz ancak Allah'a güvendik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasını hak ile fetheyle (aramızda adaletle hükmet). **Sen fethedenlerin en hayırlısısın."** *(A'râf Sûresi:88'den, 89)*

Ayet: 81

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kendisini putlarının çarpmasıyla tehdit eden kavmine karşı verdiği cevapların bir kısmını beyandan sonra bakıyyesi (geri kalan kısmı)nı açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَكَيْفَ اَخَافُ مَا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَاَىُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨١)

KELİME MANASI (81)

(وَكَيْفَ اَخَافُ) **Nasıl korkarım,** neden? (مَا) **o şeyden ki,** (اَشْرَكْتُمْ) **ortak koştunuz,** (وَلَا تَخَافُونَ) **halbuki siz korkmuyorsunuz,** neden? (اَنَّكُمْ) **siz,** (اَشْرَكْتُمْ) **ortak koştunuz,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allah'a,** yani siz Allah'a ortak koşmanızdan korkmuyorsunuz, neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (لَمْ يُنَزِّلْ) **indirmedi,** ne hakkında? (بِهٖ) **onun** (kendisine ortak olduğu) **hakkında,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** neyi? (سُلْطَانًا) **bir delili,** (فَاَىُّ الْفَرِيقَيْنِ) **iki fırkadan hangisi,** (اَحَقُّ) **daha lâyıktır,** neye? (بِالْاَمْنِ) **emniyete** (korkudan kurtulmaya), (اِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nedir olduysanız? (تَعْلَمُونَ) **bilir.** Şartın cezası mukaddirdir, takdiri: "Eğer bir şey biliyorsanız bana söyleyin" demektir.

MEÂL-İ ŞERİF

Siz, Allah'ın size haklarında hiç bir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmanızdan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin) **iki fırkadan hangisi emniyete** (azaptan ve korkudan güvende olmaya) **daha lâyıktır?**

İ Z A H A T

Taberî, Ebû Hayyan ve Ebussuûd *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre; ayet-i celile, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın cevabının bakıyyesi (arta kalan kısmı)ndandır.

Böylece İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Allah-u Tealâ'nın ortaklarının olmadığına dair aklî deliller getirdikten sonra, bunun naklî bir delile de dayanmadığını, dolayısıyla aklen ve naklen imkansız olan bir şeyin nazar-ı itibardan düşürülmesi gerektiğini beyan etmek istemiştir.

Buradaki istifhamın manası; teaccüb ve inkârdır. Şöyle ki;

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, müşrik kavminin, fayda ve zarar dahil bütün işlerin yegâne maliki olan Allah-u Tealâ'ya ortak koşmalarının kötü akıbetinden korkmadıkları halde, hiçbir fayda ve zararı olmayan taşlardan ve odunlardan kendisini korkutmalarının, akıllarının bozukluğundan neşet ettiğini düşünerek hayretlere düşmüş ve böyle bir şeyin olamayacağını belirtmek istemiştir ki, buna göre mana:

"Hiçbir zarar ve menfaati olmadığı için korkulmayacak şeylerden ben nasıl korkarım? Eğer fayda ve zararları olsaydı, ben baltayı kafalarına vurur-

ken kendilerini kırılmaktan kurtarırlardı. Halbuki siz, yerde ve gökte misli olmayan Allah-u Tealâ'ya en âdi bazı yaratıklarını ortak koşarak, içine düşmüş olduğunuz tehlikeli şeylerin en büyüğünden korkmuyorsunuz" şeklinde anlaşılabilir.

Görüldüğü üzere; İbrahim *(Aleyhisselâm)* bu sözünde, korkunun müteallakını farklı kılmış, kendisine nisbetle korkuyu putlara tealluk ettirmiş, onlara göreyse, korkuyu şirklerine bağlamıştır ki, böylece; "Siz Allah'tan korkmadığınız halde ben sizin putlarınızdan nasıl korkayım?" demiş olması halinde, Allah-u Tealâ'nın putlara mukabil gösterilmesinden meydana gelmesi muhtemel olan sû-i edepten sakınarak husn-i edebe riayet göstermiştir.

Ayrıca, ağaçtan ve taştan ibaret olan cansız putlara, akılsızlar için kullanılan (ما) **"Mâ"** lafzını istimal ederek onlara hakaret etmiştir.

Ayet-i celile'de geçen; **"Size** (haklarında) **hiçbir delil indirmediği şeyler"** ifade-i celilesi hakkında Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* iki türlü izah yapmıştır:

1- Bu ifade-i celile, bu türlü bir davada huccet ve sultan, delil ve burhanın bulunmasının imkansızlığından kinayedir ki,

(وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللهِ اِلٰهاً اٰخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ ... (١١٧)) **"Kim Allah ile beraber diğer bir ilâha -kendisi için buna dair hiçbir delil olmadığı halde- taparsa..."** *(Mü'minûn Sûresi:117'den)* ayet-i celile'si de bunun nazîridir. Zira her ikisinde de anlatılmak istenilen husus aynıdır ki, o da, bu konuda bir delilin bulunmasının imkansızlığını açıklamaktır.

Ebussuud Efendinin beyanı vechile; Allah-u Tealâ'ya ortak koşmaya dair hiçbir huccet ve delilin düşünülemeyeceği halde, İbrahim *(Aleyhisselâm)* putların ilahlığından bahsederken, huccet (kesin delil) manasında olan **"Sultan"** ifadesini kullanarak tehekküm ve istihza (hafife alma ve alay etme) yoluna sülûk etmiştir.

Bir de burada, **"Dinî konularda ancak Allah-u Tealâ tarafından indirilen bir delile itimat edilebileceği"** hakikati de bu vesileyle ifade edilmiştir.

2- Bu heykel ve sûretlerin, dua ve namaz için kıblegâh edinilmesini emretmek aklen imkansız bir şey değildir. Buna göre, **"Size** (haklarında) **hiçbir delil indirmediği şeyler"** tabirinin manası, bu konuda bir emrin varid olmadığıdır.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kavminin, emniyet makamında olan kendisini korkutup, korku mekanında olan (aslında korkmaları gereken) kendilerinin ise, emniyet içinde olduklarını görünce, gerçekte kesinlikle onların değil de kendisinin azaptan emin olduğunu bildiği halde, ihtimalli konuşma üslubu üzere, istifhamı açıklayarak:

(فَاَىُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ) **"İki zümreden hangisi emin olmaya daha lâyıktır?"** şeklinde kavmine sual tevcih etmiştir ki, bu sözün nihâî anlamı şudur: "Size ne oluyor ki; emniyet mevziinde (güven duyma konumunda) olan benim, kendimi emin görmemi reddediyor, ama korkulacak yerde olan kendinizi emniyette hissetmenize şaşmıyorsunuz?"

Ayet: 81

İbni Cüreyc *(Rahimehullah)*, bu cümle-i celile'ye şöyle mana vermiştir: "Bir olan Rabb'e ibadet edenler mi, yoksa bir çok tanrılara tapanlar mı?"

İbni Zeyd *(Rahimehullah)* da bu iki fırkayı şöyle tefsir etmiştir: "Allah-u Tealâ'nın gayrından korkup, O'ndan korkmayanlar mı, yoksa sadece Allah-tan korkup gayrından korkmayanlar mı güvene daha lâyıktırlar?"

Âlusî tefsirinde zikredildiğine göre; İbrahim *(Aleyhisselâm)* burada "Müşrik ve muvahhid fırkalarından hangimizin durumu emin olmaya uygun, benim mi, sizin mi?" demeyip, **"İki zümreden hangisi emin olmaya daha lâyıktır?"** tabirini kullanarak bir takım inceliklere işaret buyurmuştur:

1- Kendi nefsini tezkiye (temize çıkarmak)tan sakınmak.

2- Kendisinin emniyette olup, onların buna hak kazanmadıkları husu-sunu itirafa onları mecbur bırakmak.

3- İbrahim *(Aleyhisselâm)*, bu ifadeyi kullanarak, onları ekseriyetle mücadele ve inatçılığa sevkeden hatalarını yüzlerine vurmaktan kaçınmak istemiştir ki, böylece vermeleri gereken kararın illetini anlamaya onların dikkatini çekmek istemiştir.

4- İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kavmini tevhid inancına bağlanmaya teşvik için, dünya ve ahiret azabından kurtuluş hakkını kazanmanın, kendisine mahsus bir müjde olmayıp, her müvahhide şamil olan bir hususiyet olduğuna işaret etmek istemiştir.

5- (اَحَقُّ) **"Daha haklıdır"** manasını ifade eden sîğa-i tafdil kullanılarak, onların az da olsa bir nevi haklı olduklarının iş'âr edilmesi, sözü insaf yoluyla söyleyerek, hasmı, mükâbere (inadına mücadele) ve i'tisâf (yoldan sapma) konumundan aşağı indirebilmek içindir.

Ayet-i celile'nin sonunda geçen; **"Eğer biliyorsanız"** şartının cevabı mah-zuf olup, takdir: "Eğer siz ilim ve basîret sahiplerinden iseniz, iki fırkadan hangisinin, emin olmaya daha lâyık olduğunu bana bildirin!" demektir.

Taberî tefsirinde zikredildiğine göre; İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)*, İbra-him *(Aleyhisselâm)* ın, kavmine bu şekilde hitap etmesi hakkında: **"Bu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın huccetidir"** demiştir ki, böylece İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın inatçı kavmine karşı, işaretlerle dolu bu şekil bir kelam sanatını icra etmesinin,

(وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِه) **"İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccetlerdi..."** *(83'den)* ayet-i celile'sinde bahsedildiği üzere Allah-u Tealâ'nın bir vergisi olduğuna dikkat çekmiştir.

Nitekim, Rabî' *(Radıyallahu Anh)*, "İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kavmiyle muhâsama ederken Allah-u Tealâ onu, delil bakımından açık, sağlam ve üstün kılmıştır" buyurduktan sonra, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celile'yi okumuş, sonuna da: (وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِه) **"İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccetlerdi..."** *(83'den)* ayet-i celile'sini eklemiştir.

İŞÂRÎ MANALAR:

Kuşeyrî *(Rahimehullah)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın dilinden şu manaları naklet-miştir: Ben asla inkâra meyletmemiş ve şirki kastetmemiş iken kalbime hangi korkunun gölgesi düşebilir?

Siz ise, ömrünüz boyu tevhid kokusunu koklamamış ve geçmiş zaman-larınızda iman tadı tatmamış olduğunuz halde kötü düşünceniz sebebiyle geri durmayıp, kötülüklere cesaret ettiniz, aldırmayıp hüsrana uğradınız.

O halde hangimiz, işinin güzel neticesi veya karşılaşacağı kötü akıbeti hususunda sırrını ilâna evlâdır (gizli bildiğini açığa vurması daha uygundur)?

ALLAH'U TEALÂ'NIN, PUTLARIN ORTAKLIĞI HAKKINDA BİR DELİL İNDİRMEDİĞİ:

﴿ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ (٣٣) ﴾

"De ki; Rabbim, ancak fuhşiyatı (kötülükleri), **onlardan açık ve gizli olanını, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indir-mediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a** (karşı iftirada bulunmak üzere) **bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."** *(A'râf Sûresi:33)*

﴿ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ اَتُجَادِلُونَنِي فِي اَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا اِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (٧١) ﴾

(Hud *(Aleyhisselâm)*, müşrik kavmine) **"De'di ki: Muhakkak Rabbinizden üzerinize bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler** (in sahipleri olan putların Allah-u Tealâ'ya ortaklığı) **hususunda benimle mücadele mi ediyorsunuz? Bekleyin öyleyse** (belanızı)**! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"** *(A'râf Sûresi:71)*

﴿ مَاتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ اِلَّا اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَاَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ...(٤٠) ﴾

(Yusuf *(Aleyhisselâm)*, hapis arkadaşlarına şöyle dedi:) **"Siz Allah'ı bırakıp da ancak kendini sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlere tapıyorsunuz. Allah onlar hakkında her hangi bir delil indirmemiştir..."** *(Yusuf Sûresi:40'dan)*

﴿ اِنْ هِيَ اِلَّا اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَاَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ...(٢٣) ﴾

"Bunlar (putlar), **sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir..."** *(Necm Sûresi:23'den)*

الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ
مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ
نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا
لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى
وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى
وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ
وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ
وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ
مِنْ عِبَادِهٖ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَاِنْ يَّكْفُرْ بِهَا
هٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَّآ
اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

Ayet: 82

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın sorusunu kendisi bizzat ve yahut Halîl'inden naklen cevaplamak üzere şöyle buyuruyor:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (٨٢)

KELİME MANASI (82)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **iman ettiler,** (وَلَمْ يَلْبِسُوا) **karıştırmadılar,** neyi? (اِيمَانَهُمْ) **imanlarını,** neyle? (بِظُلْمٍ) **bir zulümle,** yani imanlarına şirk bulaştırmadılar, (اُولٰٓئِكَ) **işte onlar** (var ya), (لَهُمُ) **onlar içindir,** ne? (اَلْاَمْنُ) **emniyet** (güven), (وَهُمْ) **onlar,** kimlerdir? (مُهْتَدُونَ) **hidayete erenlerdir.**

MEÂL-İ ŞERİF

İman edip de, imanlarına her hangi bir zulüm (şirk) **karıştırmayanlar** (var ya), **işte emniyet** (korkudan emin olmak) **onlara aittir ve onlar hidayete ermiş kimselerdir.**

İ Z A H A T

Mâverdî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; ayet-i celile'nin umumi veya hususi olması hakkında iki görüş vardır:

1- Ayet-i celile'nin hükmü, kimseye mahsus olmayıp, bu vasıflara sahip olan herkesi içine almaktadır. Tahsise delalet edecek bir delil bulunmadığından bu görüşün daha doğru olduğunda hiç şüphe yoktur.

2- Hükmün hususi oluşudur ki, bu görüşün sahipleri, kimin hakkında indiği hususunda iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir.

a) Bu ayet-i kerime sadece, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a mahsus olup, bu ümmet için bundan bir şey yoktur. Bu, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir.

b) Bu, Medineye hicret edenler hakkındadır. Bu da, Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilmiştir.

Ayet-i kerime'nin kimin sözü olduğu hakkında üç görüş bulunmaktadır:

1- Bu, Allah-u Tealâ tarafından bir cevap mahiyetindedir ki, bununla, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile kavmi arasındaki hükmü bitirmiştir. Bu, İbni Zeyd ve İbni İshak'ın görüşüdür.

2- Bu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın: **"İki fırkadan hangisi emin olmaya daha lâyıktır?"** sözüne, kavminin cevabıdır ki, böylece onlar kendi aleyhlerine huccet teşkil eden bir cevap vermişlerdir. Bu görüş, İbni Cüreyc'den naklen, Taberî tarafından da zikredilmiştir.

3- Bu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın cevabı da olabilir ki, bilen bir kişinin kendi kendine sorup cevap vermesi gibi kabul edilebilir. Bu görüş, Zeccâc'dan mahkîdir.

İmam *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu ayet-i celile, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kavmine karşı huccet getirme hususundaki sözüne dahil olup, manası: "Kendileri için mutlak manada emniyetin hasıl olduğu kimseler şu iki vasfı kendilerinde toplayanlardır:

1- "İman edenler" kavli şerifinden anlaşılan **"İman"** dır ki bu, kuvve-i nazariyye'nin kemali (düşünce gücünün mükemmelliği)ni ifade eder.

2- "İmanlarını her hangi bir zulümle karıştırmayanlar" cümle-i celilesinin beyan ettiği hususdur ki, bu da kuvve-i ameliyye'nin kemali (tatbik gücünün üstünlüğü)dür."

İbni Ebî Hâtim, Bekr ibni Sevâde'den şu rivayeti yapmıştır:

Düşman safından bir adam, müslümanlara saldırarak bir müslümanı şehit etti. Sonra bir hamle daha yaparak diğer birini, son hamlede de bir diğer müslümanı şehit etti.

Sonra pişman olarak, "Bu yaptığımdan sonra İslam'a girmek bana fayda verir mi?" deyince, Sahabe, "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bunu anlatmadan bir şey bilemeyiz (bir şey diyemeyiz)." dediler ve bunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e aktardıklarında,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: « نَعَمْ »**"Evet!** (Fayda verir)" buyurdu.

Bunu duyan kişi sevinerek, atını koşturup kafirlerin arasına daldı ve kendi arkadaşları üzerine hamle yaptı, birini, sonra diğerini daha sonra bir diğerini öldürdü, sonunda kendi şehit edildi.

İşte bu ayet-i celile'nin onun hakkında indiği görüşü kabul edilmiştir. *(İbni Ebi Hatim, No:7545, 4/1333)* Nitekim:

٧٠ – عَنْ اِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ (رضى الله عنه) اَنَّ رَجُلاً سَأَلَ عَنْهَا النَّبِيَّ ﷺ فَسَكَتَ حَتّٰى جَاءَ رَجُلٌ فَاَسْلَمَ ، فَلَمْ يَلْبَثْ اِلاَّ قَلِيلاً حَتّٰى قَاتَلَ فَاسْتُشْهِدَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : « هٰذَا مِنْهُمْ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ »

70 - Abd ibni Humeyd'in, İbrahim-i Teymî'den yaptığı şu nakil bu görüşü teyid etmektedir: Bir adam gelerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bu ayeti sorduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sessiz kaldılar. O sırada birisi gelerek İslam'a girdi ve çok az bekledikten sonra cihada katılarak şehid oldu.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"İşte bu kişi onlardan, iman edip imanlarına bir zulüm karıştırmayanlardandır."** buyurdu. *(Suyutî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/310)*

Ayet-i Celile'de Geçen "Zulüm" Tabirinin; Ehl-i Sünnet ve Mutezile'ye Göre Değişik Tefsirleri:

Sapık Mu'tezile, "Menzile beyne'l menzileteyn (imanla küfür arasında bir makam)" isbatı kaideleri gereğince, bu ayet-i celile'deki **"Zulüm"** tabirini, "Kişiyi fasık yapacak büyük bir masiyet" ile tefsir etmişler, bu yüzden fasıkların, cehennem azabından emin olma vasfından mahrum olmaları gerektiğini iddia etmişlerdir.

Ehli sünnet ulemasının, onların bu görüşünü reddetme hususundaki ifadelerine gelince; Allah-u Tealâ, emniyeti gerektiren imanda, zulmün

bulunmamasını şart koşmuştur. Eğer iman diye adlandırılan şeyin cüzlerinin birisi de "Zulmü ve masiyeti terketmek" olsaydı, Allah-u Tealâ'nın imanın peşinde bu kaydı getirmesi gerçekten abes olurdu.

Bundan anlaşıldığına göre iman; Lokman Sûresi'nin ayetiyle büyük zulüm olduğu belirtilen şirkin karşıtı olup, masiyet işlemek suretiyle nefse zulmetmekten farklı ve başka bir mefhumdur ki bunun, isbat ve nefy (varlık ve yokluk) bakımından günah işlemekle bir ilgisi yoktur.

Nitekim Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanı vechile; ayet-i celile'de **"Zulüm"** kelimesinin nekre olarak getirilmesinden dolayı, Kur'an kendi dilleriyle inmiş bulunan arap kavminden olan ashab-ı kirâm bile, Allah-u Tealâ'nın ayet-i celile'deki **"Zulüm"**den kastını anlayamamış ve bu yüzden çok sıkıntı çekmişlerdir.

Tabiki onların anladığı mananın bu kelimede bulunduğu da inkâr edilemez. Zira lafızların asıl vaz'inde mevcut olan kuvvetlilik birçok manaya ihtimal verirse de, haddi zatında o kelimeden kastedilen hususî mana farklı olabilir. Çünkü burada maksat özel bir zulüm olup, nekrelik (belirsizlik), dinleyene göredir, buyurana göre değildir ki, O, kitabının tercümanı olarak gönderdiği elçisine bu manayı bildirmiştir. Nitekim:

٧١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ ﴾ شَقَّ ذٰلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّنَا لاَ يَظْلِمُ نَفْسَهُ؟ قَالَ: « لَيْسَ ذٰلِكَ إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكُ ، أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ: ﴿ يَا بُنَيَّ لاَ تُشْرِكْ بِاللهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾

71 - Abdullah ibni Mes'ud *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: **"İman edip, imanlarını zulümle karıştırmayanlar"** ayet-i celile'si inince bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabına çok zor geldi. Bunun üzerine; "Ya Resulallah! Hangimiz nefsine zulmetmedi ki?" diye sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Bu (zulüm, sizin anladığınız) **o** (günah manasında) **değil! Ancak o, şirktir. Lokman'ın, oğluna vaaz ederken dediği: 'Ey oğulcağızım! Allah'a ortak koşma! Şüphesiz ki şirk, en büyük zulümdür' sözünü duymadınız mı?"** buyurdu. *(Buharî, Enbiya:42, No:3246, 3/1262, Müslim, İman:56, No:124, 1/114 Ahmed ibni Hanbel, No:3589, 2/13, Tirmizî, Tefsir:7, No:3067, 5/262)*

Böylece biz, bu tefsirden; Allah-u Tealâ'nın, imandan, şirkin mukabili olan tevhide iman manasını kastettiğini anlamış olduk. Zira:

(وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ (١٠٦) **"Onların ekserisi Allah'a ancak müşrik oldukları halde inanırlar"** *(Yusuf Sûresi:106)* ayet-i celile'sinde belirtildiği üzere, kalbin, Allah-u Tealâ'nın varlığına inanması manasındaki iman bazen şirkle birlikte olabilir.

Fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu ayetteki **"Zulüm"** ifadesini şirkle tefsir etmesi, buradaki imanın, şirkten ârî olan halis bir inanç olduğunu ortaya koymuştur ki, bu durumda ayet-i celile'de vaadedilen, ebedî azaptan emin olma müjdesi, ne kadar günahkâr da olsalar, imanını şirkten koruyan bütün müminleri içine almaktadır. Dolayısıyla fasığın da mümin olduğu sabit olmuş, böylece Mu'tezile'nin görüşünün batıllığı da ortaya çıkmış olur.

Bu hususta diğer bir delil ise; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile kavmi arasında geçen bu kıssanın başından sonuna kadar Allah-u Tealâ'nın ortaklarını nefyetmek konusunda varid oluşudur. Burada taat ve ibadetleri işleyip günahlardan kaçma konusu hiç yapılmadığından, zulmü bu manalara hamletmek uygun olmaz.

Ayrıca sahih hadisi şerifte gelen bu tefsir, sahabe-i kiram ve tâbi'în-i izam'dan; Hazreti Ebu Bekr, Ömer, Übeyy ibni Ka'b, Selman-ı Farisî, Huzeyfe, İbni Abbas, İbni Ömer, Amr ibni Şurahbîl, Ebî Abdirrahman es-Sülemî, Mücahid, Ikrime, Neha'î, Dahhâk, Katâde ve Süddî *(Radıyallahu Anhum)* gibi birçokları tarafından nakledilmiştir ki, bu hususta hiç bir muhalif bilinmemektedir.

Nitekim bunun nazîri bir çok ayet-i kerime'lerde de sahih hadisler mübhem ayetleri açıklamış ve böylece bir çok evham bulutu açılmıştır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gibi kendisine doğrular bildirilen ve doğruyu tebliğ eden bir zat, bu ayet-i celile'yi geride zikredilen şekilde tefsir edince bu manaya sıkıca tutunulmalıdır.

Allah için ne şaşılacak şeydir ki, Keşşâf tefsirinin sahibi Zemahşerî gibi büyük bir alim, mezheb taassubundan dolayı, Buharî ve Müslim gibi en sahih kaynaklarda geçen şüphesiz sahih bir hadisi şerifi nazar-ı itibara almamış, görüş süprüntüsünü sahih sünnete mukabil tutmuştur.

Nitekim darb-ı meselde ne güzel söylenmektedir:

(اذا جاء نهر الله بطل نهر معقل ولكن من يعقل) **"Allah'ın nehri gelince, Ma'kıl'in nehri batıl olur, velakin anlayan kim?"**

Yani; kuvvetli yağmurlar yağıp, her yer nehir olunca, Basra'da Ma'kıl ibni Yesâr'a nisbet edilen ırmak ortadan kalkmış olur, bunun gibi; ayet ve hadis olan yerde görüş beyan edilmeyip, buyrulduğu yerde durulması gerekir.

Allah ve Resul'ünden utanmadan Kur'an'a yanlış mana verenleri akılları nereye götürmektedir? Hakka mı yoksa batıla mı? Lakin İbni Sehl'in dediği gibi:

(فما اضيع البرهان عند المقلد) **"Delil ne kadar kesin ve açık olsa da, mukallidin yanında ne kadar zayidir"**

İbni Receb el-Hanbelî *(Rahimehullah)* a ait tefsirleri cemeden "Revâi'u't-tefsîr" isimli eserde zikredildiği üzere, **"Zulüm"**, **"Fısk"** ve **"Şirk"** tabirleri Kur'an ve Sünnet'te; dinden çıkaran ve çıkarmayan olmak üzere iki manaya gelmektedir:

1- Dinden çıkaran zulüm:

(ان الشرك لظلم عظيم (١٣)...) **"Şüphesiz şirk, elbette pek büyük bir zulümdür."** *(Lokman Sûresi:13'den),*

Ayet: 82

(... وَ الْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ٢٥٤) **"Kafirler, zalimlerin ta kendileridir"** *(Bakara Sûresi:254'den),*

(وَ لاَ تَدْعُ مِنْ دُونِ اللهِ مَالاَيَنْفَعُكَ وَلاَيَضُرُّكَ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذاً مِنَ الظَّالِمِينَ ١٠٦) **"Allah'ı bırakıp ta, sana ne fayda ne de zarar veremeyen şeylere tapma! Eğer (bunu) yaparsan şüphesiz sen zalimlerdensin."** *(Yunus Sûresi:106)* ayet-i celile'lerinde geçen **"Zulüm"** bu manadadır.

Zira zulüm; bir şeyi mahallinin gayrine koymaktır. Bunun en büyüğü ise; yaratılanı yaratıcı yerine koyup, rablik ve ilâhlıkta mahluku Halık'a şerîk kılmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de zalimleri tehdit eder mahiyette varid olan ayet-i kerime'lerin ekserisinden kafirler kastedilmektedir. Nitekim:

(وَلاَ تَحْسَبَنَّ اللهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ... ٤٢) **"(Resulüm!) Sakın, Allah'ı, zalimlerin yaptıklarından gafil zannetme!..."** *(İbrahim Sûresi:42'den)*

(... وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ اِلَى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ٤٤) **"... Azabı gördüklerinde zalimleri: '(Dünyaya geri) dönmek için bir yol var mı?' derken görürsün."** *(Şûrâ Sûresi:44'den)* gibi birçok ayet-i kerime bu manadadır.

2- Dinden çıkarmayan zulüm:

(... فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللهِ ... ٣٢) **"... Onlardan kendine zulmeden vardır. Bazısı mutedildir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır..."** *(Fâtır Sûresi :32'den)*

(... وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَاُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ٢٢٩) **"... Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."** *(Bakara Sûresi:229'dan)* gibi ayet-i kerime'ler de bu kabildendir.

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen (71 nolu) hadisi şerif;

(اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ) **"İman edip, imanlarını zulümle karıştırmayanlar..."** ayet-i kerime'sindeki zulümden şirkin kastedildiği hususunda sarihtir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre; Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* evine girince Mushaf'ı açar okurdu. Bir gün okurken, **"İman edip, imanlarını zulümle karıştırmayanlar..."** ayet-i kerime'sine ulaştığında, ayakkabısını giyip, rida (cübbe)sini alır almaz, Übeyy ibni Kâ'b'a geldi ve ona künyesiyle hitap ederek:

« يَا اَبَا الْمُنْذِرِ اَتَيْتُ قَبْلُ عَلَىٰ هٰذِهِ الْاٰيَةِ وَقَدْ تَرَىٰ اَنَّا نَظْلِمُ وَنَفْعَلُ؟ فَقَالَ: يَا اَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!

اِنَّ هٰذَا لَيْسَ بِذٰلِكَ يَقُولُ اللهُ تَعَالَىٰ: ﴿ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ اِنَّمَا ذٰلِكَ الشِّرْكُ »

"Ya Ebe'l Münzir! Biraz önce bu ayet-i kerime'ye rastladım. Bildiğin üzere biz, ne zulüm (günah)**lar yapıyoruz."** diye sorunca, o, "Ey Müminlerin Emîri! Bu, o manada değildir. Allah-u Tealâ: (اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ) **"Şüphesiz ki**

şirk, en büyük zulümdür" buyurduğu üzere bundan maksat şirktir." diye cevap verdi. *(İbni Receb el-Hanbelî, Revâi'u't-tefsîr, 1/471, E. Mervezî, Ta'zîm-u kadri's-salât, 2/525, Hakim, el-Müstedrek, No:5330, 3/345, Suyutî, ed-Dürrü'l-mensûr, 3/303)*

Atâ *(Rahimehullah)* "Her küfür bir değil, her zulüm bir değil, her fısk bir değil." *(El-Mervezî, Ta'zîm-u kadri's-salât, 2/522)* demiştir ki, bundan kastı; fısk bazen dinden çıkarıcı olur. Nitekim Mevlâ Tealâ, İblis hakkında:

(... فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ ... (٥٠)) **"... Rabbinin emrinden dışarı çıktı..."** *(Kehf Sûresi:50'den)* buyurmuştur.

Cehennemlikler hakkında da; (وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (٢٠)) **"Fasıklar ise; onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine 'Yalanlayıp durduğunuz cehennem azabını tadın!' denir."** *(Secde Sûresi:20)* buyurmuştur.

Bazı kere de fasıklık dinden çıkarmaz. Nitekim

(... وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ... (٢٨٢)) **"... Kâtip te şahit te zarara uğratılmasın. Eğer bunu yaparsanız** (zarar verirseniz) **şüphesiz bu, sizinle ilgili bir fısktır..."** *(Bakara Sûresi:282'den),*

(... فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَجِدَالَ فِى الْحَجِّ ... (١٩٧)) **"... Hac esnasında kadına yaklaşmak, fasıklık ve kavga etmek yoktur..."** *(Bakara Sûresi:197'den)* ayet-i celile'leri, bunun misalleridir. Sahabe-i Kirâm, hacda fasıklığı bütün masiyetlerle tefsir etmişler, bazısı da ihram yasaklarına tahsis etmişlerdir.

Namuslu kadınlara iftira edenler hakkında buyrulan:

(... وَلاَتَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَداً وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (٤)) **"... Onların şahitliklerini ebedi kabul etmeyin. İşte onlar fasıkların ta kendileridir."** *(Nûr Sûresi:4'den)* ayet-i kerime'si de bu manadadır.

Şirk tabirinin de dinden çıkaranı vardır ki, bu istimal, kitap ve sünnette çoktur. Dinden çıkarmayanı da vardır, nitekim:

٧٢ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ اَشْرَكَ »

72 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah'dan başka bir şeye yemin eden kimse, muhakkak ki Allah'a ortak koşmuştur."** *(Ebu Davud, Eyman:5, No:3251, 2/342, Tirmizî, Nüzûr:8, No:1535, 4/110, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:4904, 2/274, Abdürrezzak, Musannef, No:15926, 8/468, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, Eyman:3, No:19829, 10/51, Hakim, el-Müstedrek, No:168, 1/117)* hadisi şerifi bu manadadır.

٧٣ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا هٰذَا الشِّرْكَ! فَاِنَّهُ اَخْفَىٰ مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ »

73 - Ebu Musa el-Eşarî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Ey insanlar! Bu şirkten sakının. Çünkü o, karıncanın ayak sesinden daha gizlidir."**

Ayet: 82

(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19625, 7/146, İbni Ebî Şeybe, Musannef, No:29538, 6/72, Taberânî, el-Mu'cemül Evsat, No:3503, 4/284) hadisi şerifinde de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* riyayı, şirk diye adlandırmıştır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*,(وَ مَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللهِ اِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ ١٠٦) **"Onların ekserisi, Allah'a, ancak müşrik oldukları halde inanırlar"** *(Yusuf Sûresi:106)* ayet-i kerime'sini bu mana üzere tefsir ederek, "İnsanlardan bazısı, 'Köpek olmasaydı, bu gece soyulmuştuk' diyerek, köpeği sebebiyle dahi şirke düşebilmektedir." demiştir. Mevlâ Tealâ:

(فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَداً ١١٠) **"... Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir kimseyi ortak koşmasın."** *(Kehf Sûresi:110 dan)* buyurmuştur ki, bu ayet-i celile'nin, amelde riya yapmak hakkında nazil olduğu rivayet olunmuştur.

Hasen *(Radıyallahu Anh)* a, "Buradaki şirkten, Allah'a şirk koşmak mı kastediliyor?" diye sorulduğunda, "Hayır! Lakin Allah için işlenmesi gereken bir ameli, hem Allah'ı hem de insanları düşünerek yapar. Onun için ameli kendisine reddolunur." buyurdu.

Hasıl-ı kelam; ayet-i celile'de kastedilenler, Allah-u Tealâ'ya iman edip, ibadette O'na bir ortak tanımayanlardır. En büyük günahları da işlese fasık kişiye Allah-u Tealâ'nın azap etmesi de, affetmesi de muhtemeldir.

Mevlâ Tealâ, iman edip, imanlarına zulüm karıştırmayanların müjdesini beyan etmek üzere; (... اُولَئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ) **"...İşte onlar için emniyet vardır ve onlar hidayete erenlerdir"** buyurmuştur ki bu, Allah-u Tealâ'ya ortak koşmanın, bütün korku ve endişelerin masdarı, Allah-u Tealâ'ya imanın ise iki cihanda emniyet ve huzurun menbaı olduğunu ifade eder. Dolayısıyla müşriklerin, devamlı bunalım, ızdırap ve gelecekle ilgili gaybî kader konularında endişe içinde yaşamaları garipsenmemelidir.

Muvahhid müminlere ise, imanlarını bir şirkle karıştırmamaları şartıyla, dünya ve ahirette bütün korktuklarından emniyet vardır.

Âlusî tefsirinde zikredildiğine göre; geride geçen zulüm tabiri, günah manasında bile olsa, bu cümle-i celile, azaptan kurtuluşun, âsî olmayanlara mahsus oluşundan başka bir mana ifade etmez ki bu da, günahkârların mutlaka azaba düşecek olmalarını gerektirmez.

Bilakis, azaptan korku içinde olup, azap ihtimalini göz önünde bulundurmalarını gerektirir. Müslümanların fasıklarına yapılan tehditlerde, Allah-u Tealâ'nın onlara azap etmesi, yahutta affetmesi manaları düşünülebileceğinden, her iki takdirde kesin bir güvence bulunmayıp korku söz konusu demektir.

Buradaki emniyeti: "Hiç azaba uğramamak" manasında değil de, "Azapta ebedî kalmaktan emin olma" şeklinde tefsir edenler de olmuştur ki, Hazin *(Rahimehullah)*, bu tefsirden yola çıkarak şu yorumu yapmıştır:

Bu ayet-i celile'de "Ne kadar günahkâr olsa da Allah-u Tealâ'ya hiç bir şeyi ortak koşmadan ölenin akıbetinin cehennemden emniyet olacağı" hususunda bir delil bulunmaktadır.

"Hidayete ermiş" olmalarına gelince; buna bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- İşte onlar, doğru yola erenlerdir.
2- İşte onlar, cennete kavuşanlardır.
3- İşte onlar, Allah-u Tealâ'nın dinine ulaştırılanlardır.
4- İşte onlar, dalaletten kurtulup fevz-ü necat bulanlardır.
5- İşte onlar, dünyadayken cennet yoluna ulaştırılanlardır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bu ayet-i celile'de vaadedilen emniyet ve hidayete nail olmuş ve olacak kimseler hakkında bazı hadisi şerifleri vardır.

٧٤ – عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَلَمَّا بَرَزْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ اِذَا رَاكِبٌ يُوضِعُ نَحْوَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «كَاَنَّ هٰذَا الرَّاكِبَ اِيَّاكُمْ يُرِيدُ» قَالَ: فَانْتَهَى الرَّجُلُ اِلَيْنَا فَسَلَّمَ فَرَدَدْنَا عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «مِنْ اَيْنَ اَقْبَلْتَ؟» قَالَ: مِنْ اَهْلِي، وَوَلَدِي، وَعَشِيرَتِي. قَالَ: «فَاَيْنَ تُرِيدُ؟» قَالَ: اُرِيدُ رَسُولَ اللهِ ﷺ. قَالَ: «فَقَدْ اَصَبْتَهُ» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلِّمْنِي مَا الْاِيمَانُ؟ قَالَ: «تَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ، وَاَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ وَتَحُجُّ الْبَيْتَ» قَالَ: قَدْ اَقْرَرْتُ. قَالَ: ثُمَّ اِنَّ بَعِيرَهُ دَخَلَتْ يَدُهُ فِي شَبَكَةِ جِرْذَانَ فَهَوَى بَعِيرُهُ وَهَوَى الرَّجُلُ فَوَقَعَ عَلَى هَامَتِهِ فَمَاتَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «عَلَيَّ بِالرَّجُلِ» قَالَ: فَوَثَبَ اِلَيْهِ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ وَحُذَيْفَةُ (رضى الله عنهم) فَاَقْعَدَاهُ فَقَالَا: يَا رَسُولَ اللهِ قُبِضَ الرَّجُلُ. قَالَ: فَاَعْرَضَ عَنْهُمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ لَهُمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَمَا رَاَيْتُمَا اِعْرَاضِي عَنِ الرَّجُلِ، فَاِنِّي رَاَيْتُ مَلَكَيْنِ يَدُسَّانِ فِي فِيهِ مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ، فَعَلِمْتُ اَنَّهُ مَاتَ جَائِعاً» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «هٰذَا وَاللهِ مَنَ الَّذِينَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾» قَالَ: ثُمَّ قَالَ: «هٰذَا مِمَّنْ عَمِلَ قَلِيلاً وَاُجِرَ كَثِيراً دُونَكُمْ اَخَاكُمْ» قَالَ: فَاحْتَمَلْنَاهُ اِلَى الْمَاءِ، فَغَسَّلْنَاهُ وَحَنَّطْنَاهُ وَكَفَّنَّاهُ وَحَمَلْنَاهُ اِلَى الْقَبْرِ. قَالَ: فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى جَلَسَ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ قَالَ: فَقَالَ: «الْحَدُوا وَلَا تَشُقُّوا، فَاِنَّ اللَّحْدَ لَنَا وَالشَّقَّ لِغَيْرِنَا»

74 - Cerir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber bir sefere çıkmıştık. Medine-i Münevvere'den ayrılınca, bir atlının bize doğru koştuğunu gördük. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"San-**

ki bu atlı size gelmek istiyor" buyurdu. Derken o kişi yanımıza varıp selam verdi, biz de cevap verdik, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona, **"Nereden geldin?"** diye sordu. O, "Ailem, çocuklarım ve akrabamdan (ayrılıp) geldim" dedi.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Nereyi arzuluyorsun?"** buyurunca, o, "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i arıyorum" dedi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Kesinlikle ona isabet ettin** (aradığını buldun)!" buyurdu. O kişi, "Ya Resulallah! Bana imanın ne olduğunu öğret" dedi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Allah'tan başka hiç bir ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik edersin, namazı dosdoğru kılarsın, zekatı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın ve Beyt'i haccedersin"** buyurunca, o, "Kabul ettim" dedi.

Sonra bu kişinin devesinin ön ayağı, tarla fareleri için hazırlanmış kuyu gibi derin bir tuzağa girip tökezleyince, kendisi de başı üstü düşerek (boynu kırılması neticesinde) vefat etti.

Bu durumu gören Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O kişiyi bana getirin!"** buyurunca, Ammar ibni Yasir ile Huzeyfe*(Radıyallahu Anhum)* ona doğru sıçrayıp, onu oturttular ve: "Ya Resulallah! Adam ölmüş" dediler. Hemen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlardan yüzünü çevirdi ve sonra onlara:

"Bu kişiye bakmadığımı farkettiniz değil mi? Çünkü ben, iki meleğin onun ağzına cennet meyvelerinden koyduklarını görünce onun aç öldüğünü anladım (da müteesir olduğumdan bakamadım). **Allah'a yemin ederim ki, işte bu kişi, Allah'u Teala'nın,** (haklarında):

'İman edip te imanlarını her hangi bir zulümle karıştırmayanlar (var ya), **işte onlar için emniyet vardır ve onlar hidayete erenlerdir' buyurduğu kimselerdendir. Bu kişi, az çalışıp, çok kazananlardandır. Artık kardeşinizi** (techîz-ü tekfîn için) **alın!"** buyurdu.

Bunun üzerine biz onu suya götürüp yıkadık, üzerine kokular saçtık ve kefenleyerek kabre taşıdık. Derken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gelerek kabrin kenarına oturdu ve: **"Lâhd yapın, şak yapmayın!** *(Bu hususta malumat için bak! R.F. 6/469-471)* **Çünkü lâhd** (usûlü gömmek) **bizim, şak ise, bizden başkalarınındır."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:19197-198, 7/59-60, Ebu Nu'aym Hılyetü'l Evliya, 4/203, Taberanî, el-Mu'cemu'l Kebîr, No:2329, 2/319, Beyhakî, Şu'abu'l İman, No:4318, 4/53, İbni Ebî Hatim, No:7546, 4/1334)*

٧٥–عَنْ سَخْبَرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ أُعْطِيَ فَشَكَرَ، وَابْتُلِيَ فَصَبَرَ، وَظَلَمَ فَاسْتَغْفَرَ وَظُلِمَ فَغَفَرَ» ثُمَّ سَكَتَ فَقَالُوا يَارَسُولَ اللهِ! مَالَهُ؟ قَالَ: ﴿أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾

75 - Sahbere *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Her kime** (nimet) **verilir de şükreder, belaya tutulur da sabreder, zulm** (günah) **edince mağfiret diler, zulme uğrayınca affeder"** buyurduktan sonra sustu. Bunun üzerine sahabe-i kiram: "Ya Resulallah! Onun için ne var?" diye sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"...İşte onlar için emniyet vardır ve onlar hidayete erenlerdir"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l Kebîr, No:6613, 7/138, İbni Kani', Mu'cemu's-Sahabe, No:699, 6/2354, İbni Ebî Hatim, No:7548, 4/1334)*

İŞÂRÎ MANALAR:

İmam-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile hakkında şunları söylemiştir: Allah deyip te, sonra ondan gayrisine dönmeyenler, çünkü "Allah" dedikten sonra isteklerinde, hacetlerinde yahut herhangi bir hallerinde Allah'tan gayrine başvuranların hasmı dünya ve ukbâda Allah'tır.

Zulüm, gerçekte bir şeyi mahallinin dışına koymaktır ki bunun en kötüsü, sonradan yaratılanlardan, evvelce olmayıp ta şimdi mevcut olanlar bulunduğunu sanmaktır. Çünkü, yoktan yaratan Allah'tır, her işi yöneten Allah'tır, kendisinden başka ilah olmayan da ancak Allah'tır. Böylece, Allah'ın masivâsı sakıt (O'nun dışındakiler nazar-ı itibardan düşük) tür.

Nîsâbûrî *(Kuddise Sırruhu)* ise buradaki zulmü; Allah-u Tealâ'dan gayri her hangi bir şeye yönelme şirki diye tevil etmiş, bundan kaçınmaya misal olarak ta, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, mancınığa atılırken kendisine yardıma gelen Cibril'e hitaben: **"Sana ihtiyacım yok"** demesini zikretmiştir.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: Allah-u Tealâ'nın vahdaniyetiyle hakikatlenmiş, ârif-i billah bir kimsenin kalbinde yaratıkların korkusu barınmaz. O, ancak Rabbinden sadır olana bakar. Böyle bir kişiye, ısmet ve hıfz (günahlardan koruma) sözü verilmiş olsa bile, yine de o, Allah-u Tealâ'nın ilminin genişliğinden dolayı Rabbisine yalvarıp yakarmayı bırakmaz.

Bazı kere Mevlâ Tealâ'nın bu sözü bir takım sebep ve şartlara bağlı olur ki, Kahiriyyet sıfatını açıklamak için Hak Tealâ onları gizlemiş olabilir. Bundan dolayı İbrahim *(Aleyhisselâm)* :

(وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ رَبِّى شَيْئًا وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ) **"Ben, O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam! Ancak Rabbim bir şey dilerse o müstesna. Rabbim ilim cihetinden her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?"** demiştir. Şuayb *(Aleyhisselâm)* da:

(... وَمَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَعُودَ فِيهَآ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ... (٨٩)) **Rabbimiz olan Allah'ın dilemesi dışında, bizim ona** (sizin dininize) **geri dönmemiz olacak şey değildir. Rabbimiz ilim cihetinden her şeyi kuşatmıştır."** *(A'râf Sûresi:89'dan)* demiştir.

Binaenaleyh, Allah-u Tealâ'yı bilen zatın ihtiyacı zail olmaz ve Allah'tan gayrısıyla kararı olmaz.

İyi halden kötü hale dönüşten emin olmak hususunda ise ihtilaf edilmiştir. Bazısı, bu ayet-i celile'ye temessük ederek: "Fena ve beka makamlarını elde ettikten sonra kurb (yakınlık) makamının hakikatine eren bir veli emin olabilir" demişlerdir. Bazıları ise: "Ismet sıfatına sahip olan peygamberlerin dışında hiçbir kimse için emniyet söz konusu olamaz" görüşünü savunmuşlardır.

Vertecebî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Sonradan yaratılma vasfı kendisinde bulunduğu sürece hiç bir kimseye emniyet makamı hasıl olmaz. Ubûdiyet köleliği içinde olup kendini onunla bilen, Hak Tealâ'yı ise, Kıdem, Bekâ ve Kahır vasıflarıyla tanıyan bir kişi nasıl O'ndan emin olabilir? Halbuki o:

Ayet: 82

(... وَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ الاَّ الْقَوْمُ الْخاسِرُونَ (٩٩) ...) **"Hüsrana uğrayanlar gürûhundan başkası Allah'ın mekrinden emin olmaz."** *(A'râf Sûresi:99'dan)* buyurmuştur. Kul, Allah-u Tealâ'yı mehabbet, aşk ve şevk vasıflarıyla görüp, manevi yakınlığın tadını tadarak Hakk'ın sıfatlarını takınırsa, güvenmenin ilk halleri kendisine zuhur eder.

Çünkü Mevlâ Tealâ'nın sıfatlarından olan Kıdem vasfında korku ve ümit illeti mevcut olmayıp, kurb ve visal cenneti vardır. Bu yüzden Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının hakikatine erenler, o vasıfları taşıdıkları sürece, Allah-u Tealâ'nın çok gizli mekirleriyle imtihana tabi tutulma ihtimali içinde bulunsalar da, kahır yollarından emindirler.

Bundan dolayı, Ebu'l Mevâhib *(Kuddise Sırruhu)*, "Bekâ'ya rucû' eden şekâ'dan emin olur" buyurmuştur ki bu, fenâfillah makamından sonra bekâbillah makamına ulaşanın, kötü hale dönüşten emin olduğunu ifade etmektedir.

Nevâdiru'l Usûl'de bu konu şöyle anlatılmıştır: Mevlâ Tealâ'ya yakınlık ehli içerisinde, hem Celâl hem de Cemâl'den nasibi olanlar, heybet ve üns (Allah-u Tealâ'dan korkmayla birlikte rahmetiyle sakinleşme) makamlarında tutulurlar ki, azap korkusu bunlardan kaybolmuştur.

Lakin, âdemoğullarının nefislerine konmuş olup, sahiplerini Allah'tan uzaklaştırarak, dünyaya meyletme bataklığına sürükleyen şehvetlerin mevcudiyetinden dolayı, iyi halden kötü hale dönüş ve günahlara düşme tehlikesinden korkabilirler.

Bu korku ancak, vahdaniyetle alâka kurup, ferdaniyete (Allah-u Tealâ'nın öz Zat'ının teklik vasfına) kavuşunca sakinleşir. Çünkü bu durumda onunla Mevlâ Tealâ arasındaki perde kalktığından nefsin hevası ve şehveti dağılmış olur. Yine de, korku ne kadar dinse de, peygamberlerin dışındakiler hakkında bunun hayalinin dahi mevcut olması yüzünden endişe tümüyle kaybolmaz.

Peygamberlerde ise, nefsin kötü arzusunun gölgesi dahi kalmayıp kurtuluşla müjdelendiklerinden ve nefisleri kalmadığı için bu müjdeye aldanmadıklarından, ne kadar emin olsalar da kötüye dönüş onlar hakkında tasavvur dahi edilemez. Onlardan gayrilerinin nefislerinde bir kalıntı olduğundan, kayma korkusuyla devamlı tedbirli olsunlar diye kendilerine iyilik olmak üzere akıbetleri kesin bildirilmeyerek emniyet müjdesinden mahrum edilmişlerdir.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* bu nakilleri şöyle özetlemiştir: Tahvil (iyi hali kötüye çevirme) korkusu peygamberlerin dışında hiçbir veliden kesilmez. Ancak korku sakinleşebilir. Emniyet müjdesi ancak peygamberlere verilir.

(... وَهُوَ الْقاهِرُ فَوْقَ عِبادِهِ... (١٨) ...) **"O, kullarının fevkında kahirdir."** *(En'âm Sûresi:18'den)* ayet-i celile'sinin beyanı vechile, ubudiyyet zafiyetinin fevkında Rubûbiyyetin kahrı bakîdir.

Âlusî *(Rahimehullah)* bu makamda şu manayı vermiştir: Gerçek imana nail olup, imanlarını, nefis veya kalbin kendilerini ortaya çıkarması yahut enaniyetten bir bakıyye kalması gibi herhangi bir zulümle karıştırmayanlara hakiki bir emniyet vardır ve onlar hakikaten hakka hidayet bulmuşlardır.

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavmini susturmak için ortaya koyduğu delilleri beyan ettikten sonra, bu delilleri ona kendisinin verdiğini ve bu sebeple onun derecelerini yükselttiğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَآءُ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (٨٣)

KELİME MANASI (83)

(وَتِلْكَ) **İşte bu** (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavmine karşı verdiği mücadele), nedir? (حُجَّتُنَا) **bizim delilimizdir,** ne olduğu hâlde? (اٰتَيْنَا) **biz verdiğimiz hâlde,** neyi? (هَا) **onu,** kime? (اِبْرٰهِيمَ) **İbrahim'e,** kime karşı? (عَلٰى قَوْمِهٖ) **kavmine karşı,** (نَرْفَعُ) **biz yükseltiriz,** ne cihetinden? (دَرَجَاتٍ) **dereceler cihetinden.** Bu manaya göre (دَرَجَاتٍ) temyizdir, harf-i cerr'in hazfiyle mensub da olabilir, o zaman takdiri: (اِلٰى دَرَجَاتٍ) "derecelere yükseltiriz" demek olur. kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (نَشَآءُ) **diliyoruz,** (نَشَآءُ) nün mefulu mahzuftur (مَنْ نَشَآءُ رَفْعَهٗ) takdirindedir, yani "yükseltmek istediğimizi derecelerle yükseltiriz" demektir, (اِنَّ رَبَّكَ) **muhakkak senin Rabbin,** kimdir? (حَكِيمٌ) **ziyade hikmet sahibidir,** daha kimdir? (عَلِيمٌ) **ziyade bilicidir.**

MEÂL-İ ŞERİF

İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccet (kesin delil) **imizdir. Dilediğimizi derecelere yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin** (yükseltme ve alçaltma işlerinde) **ziyade hikmet** (isabet) **sahibidir.** (Yükseltilmeye lâyık olanları, onların farklı kabiliyetlerini) **hakkıyla bilendir.**

İ Z A H A T

Cessâs, Mâverdî, İbni Cevzî ve Fahrurrazî *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına nazaran; ayet-i celile'nin başındaki (تِلْكَ) ismi işareti daha önce geçen bir söze işarettir ki bunun ne olduğu hususunda bir kaç izah şekli vardır:

a) Bu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın: **"Ben, batanları sevmem!"** sözüne işarettir. Çünkü o böylece, güneş, ay ve yıldızların değişikliğe uğradığına ve bu durumda olanların ilah olamayacağına delil getirerek kavmini mağlup etmiştir.

b) İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kavminin, onu, ilahlarının çarpmasıyla tehditlerine karşı verdiği: **"Allah'a şirk koşarak, âlemlerin yaratıcısı ve yöneticisine, yontulmuş ağaç ve elle yapılmış putları ibadet hususunda eş tuttuğunuz için asıl sizler korkmuyor musunuz?"** şeklindeki cevabıdır.

c) **"İki fırkanın hangisi emniyete daha lâyıktır?"** sözüne de işaret olabilir.

Zira bu sözüyle İbrahim *(Aleyhisselâm)* **"Tek bir ilâha ibadet eden mi, yoksa farklı ilâhlara tapan mı daha güvendedir?"** demiş olmaktadır ki, onlar buna, **"Tek bir ilâha ibadet eden"** diye cevap verince, kendi aleyhlerine itirafta bulunarak yenik duruma düşmüşlerdir.

d) İbni Ebî Hatim ve Ebu'şşeyh'in, Rabî' ibni Enes *(Rahimehumullah)* dan naklettikleri bir görüşte ise huccet, (Bakara Sûresi:258'de zikredildiği üzere) İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, cebbar Nemrud'u mağlup ettiği delilidir.

e) Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a verdiği **"Huccet"**ten, geride zikredilenlerin hepsini murad etmiş olabilir.

Bu huccetin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a zuhur sebebi hakkında iki görüş vardır:

1- Allah-u Tealâ bu delilleri onun hatırına getirmiş, o da kendi fikrini kullanarak bunları istihrac etmiştir.

2- Bizzat Allah-u Tealâ, bu huccetleri kendisine telkîn buyurup kavmine tebliğ etmesini emretmiştir.

Fahrurrazî'nin beyanına göre; bu ayet-i celile, işaret edilen delillerin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın aklında ancak Allah-u Tealâ'nın meydana getirmesiyle hasıl olduğuna delalet etmektedir ki bu da, iman ve küfrün ancak Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiğini göstermektedir.

Ayrıca bu, (نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَآءُ) **"Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz"** cümle-i celile'siyle de kuvvet kazanmaktadır. Zira bu ifade-i celile, Mevlâ Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisse-lâm)* a bu delilleri öğretmesi sebebiyle derecesini yükselttiğini ifade etmektedir.

Şayet bu delillere dair ilmin husûlü, Allah-u Tealâ tarafından değil de İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kendisinden olsaydı, o takdirde İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın derecelerini yükselten, kendisi olmuş olurdu ki, bu durumda da: **"Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz"** cümle-i celile'si manasız kalırdı.

Nesefî tefsirinde açıklandığı üzere; bu cümle-i celile, Mutezile'nin, aslah (kullar hakkında en iyi hükmü vermenin Allah-u Tealâ'ya vacip oluşu) hakkındaki sözünü bozmaktadır.

Yine bu cümle-i celile, tefekkürü, huccet açıklamayı ve delil zikretmeyi tenkit eden sapık Haşeviyye fırkasının görüşünün bozukluğuna delalet eden en kuvvetli delillerdendir.

Zira Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu yüksek dereceleri elde etmesinin, tevhid hususunda delil getirmesi, onu açıklaması ve savunması sebebiyle olduğunu açıklamıştır ki bu da, nübüvvet ve risaletten sonra, bu mertebeden daha üstün ve şerefli bir makam bulunmadığına delalet eder.

Mâverdî, Ebû Hayyan, Suyûtî, Beğavî, Hûd ibni Muhakkem ve Fahrurrazî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de geçen **"Dereceler"**in ne olduğu hususunda ulema pek çok manalar vermişlerdir:

1- Allah-u Tealâ'yı bilmek,

2- Risalet görevine seçilerek bütün yaratıklara üstünlük, bu mana Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilmiştir.

3- Cömertlik,

4- Güzel ahlak,

5- Amellerin ahiretteki dereceleri,

6- O huccetlerin kazandıracağı büyük sevaplar,
7- Amellerin halis olması,
8- Dünyada nübüvvet ve hikmet, ahirette cennet ve sevap,
9- Akıl ve fehim (anlayış gücü) sebebiyle elde edilen fazilet,
10- İlim verilmek suretiyle derecelerinin yükseltilmesi ki bu mana, Malik ibni Enes tarikiyle Zeyd ibni Eslem'den rivayet edilmiştir.

11- Mehâyimî *(Rahimehullah)*, bu cümle-i celile'ye şöyle mana vermiştir: Bazılarına kılıçla cihat etmeleri sebebiyle verdiğimiz derecelerin fevkında, kimilerine huccet ve hikmet öğreterek daha üstün dereceler veririz. Çünkü kılıç, bazılarının dışına tesir ederse de, ilim ve hikmet herkesin iç âlemine tesir eder. Tabi ki, tehakküm yolu değil de hikmet uslûbu her zaman tercihe şâyandır.

Bu maddelerin bazısını zikrettikten sonra Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, şu malumatın bilinmesi gerektiğini açıklamıştır: Bu ayet-i celile, en kamil manada erişilecek bir saadetin, maddi sıfatlardan uzaklaşıp, ruhânî sıfatlara kavuşmakta olduğuna dair en kuvvetli delillerden biridir.

Zira Mevlâ Tealâ: **"İşte bunlar, bizim, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccetlerdir"** buyurduktan sonra, **"Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz"** buyurmuştur ki bu, yüksek derecelerin elde edilmesine vesile olan şeyin, o huccetlerin kendisine verilmesi olduğunu gösterir.

Bu da, kişinin aklının, bu delillerin gerçek manalarına vakıf olup, manevî parıltılarına muttali olmasının, ruhunun, maddi âlemin en aşağı menzilinden, ruhânî âlemin zirvelerine ulaşmasına bağlı olmasını gerektirir ki, netice itibarıyla bu, rifat ve saadet (yücelik ve mutluluk) diye bilinen faziletlerin, ancak rûhâniyyât (ruhla ilgili manevî şeyler)de olduğunu gösterir.

İlmin Tarif ve Fazileti:

İbnü'l Arabî ve Süyutî'nin beyanlarına göre bu ayet-i celile; ilmin faziletine delalet etmektedir.

Ebuşşeyh, Dahhak *(Rahimehumellah)* ın: **"Şüphesiz ki âlimlerin, şehitlerin dereceleri gibi dereceleri vardır"** dediğini nakletmiştir.

İbni Vehb, İmam-ı Malik *(Rahimehumellah)* ın şu sözünü rivayet etmiştir: **"İlim çok rivayetle değildir, o ancak bir nurdur ki, Allah-u Tealâ, onu dilediği kulunun kalbine koyar."**

İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"İlim, nakillerin çokluğuyla değildir. O, ancak Allah korkusundan ibarettir."**

٧٦ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « هِمَّةُ السُّفَهَاءِ الرِّوَايَةُ ، وَهِمَّةُ الْعُلَمَاءِ الدِّرَايَةُ »

76 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Sefihlerin himmeti; rivayet (aklı ve idraki hafif olanların tek gayesi, okuduğunu, duyduğunu seçip tercih yapmadan sadece aktarmak), **âlimlerin derdi ise; dirayet** (meseleleri iyice kavrayıp, gerçeği anlamak)**tir."** *(İbnü'l Arabî, Ahkamü'l Kur'an, 2/741, Ali el-Müttakî, Kenzül Ummal, No:29337, 10/249)*

İmam-ı Malik, kızkardeşinin oğulları Ebubekir ve İsmail'e şu öğütte bulunmuştur: **"Allah-u Tealâ'nın size bu ilimle fayda vermesini istiyorsanız, az öğrenip, iyi anlamaya çalışın."**

İmam-ı Malik, bu ayet-i celile'ye **"Dilediğimizin derecelerini dünyada yükseltiriz"** diye mana vermiştir ki, bu söz doğru ve yerinde olup, dünya ilminin, ahiretin öncüsü ve onu kazanma yolu olduğuna işaret etmektedir.

Bu gerçekten böyledir, cebir, hey'et, hendese (matematik, astronomi ve mühendislik) gibi dünya ilimlerinin tümü, ahiret için kullanılabilir. Nitekim, namaz vakitlerinin, hac ve oruç gibi muayyen vakitlere bağlı ibadetlerin sıhhati için, kozmoğrafya'nın önemi büyüktür.

Miras taksimi ile ilgili ferâiz ilminin, matematikle doğrudan ilişkisi vardır. Cami, medrese, tekke, hamam ve köprü gibi yapıların inşasının sağlamlığının, mühendislik ve mimarlık dallarıyla ilgisini açıklamaya hacet yoktur. Dolayısıyla dünya ilimlerinin tümü; Allah rızası için tahsil edilip, kulların faydalanıp ahireti kazanmaları için kullanılması halinde sahibine iki cihanda fayda verecektir.

Şeyhulislam Ebussuûd Efendinin beyanı vechile; Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında ziyade lütuf ve inâyetkâr olduğunu açıklamak için, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kıssasını beyan sadedinde, azamet nûn'u yerine ("Biz" buyuracak yerde) iltifat yoluyla, **"Rab"** isimini, onun zamirine muzaf ederek: **"Şüphesiz senin Rabbin ziyade hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."** buyurmuştur ki, bunun manası:

"Mevlâ Tealâ, dilediği kimselerin derecelerini, gelişigüzel arzusuna göre değil de, ancak ilim ve hikmeti gereğince yükseltir. Çünkü O, her şeyi yerli yerine koyan ve hiçbir şey kendisine gizli kalmayan bir Zat olduğundan, O'nun ef'âli abes, fesat ve butlandan münezzehtir (bütün işleri, faydasızlıktan, hikmetsizlikten ve bozuk olmaktan son derece uzaktır)." demektir.

Bu cümle-i celile'ye; "Şüphesiz senin Rabbin, kullarının dereceleriyle ilgili her yaptığı yükseltme ve alçaltma işinde tam manasıyla isabetlidir, yükselteceği kimselerin farklı durumlarına göre değişen kabiliyetlerini en iyi bilendir." şeklinde de mana verilmiştir.

İŞÂRÎ MANALAR:

Kuşeyrî *(Rahimehullah)*, bu makamda şunları söylemiştir: Bu ayet-i celilesiyle Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, O'nun ayetlerini müşahede etmekten yükselerek, Zat'ını isbata ulaştığını işaret buyurmuştur ki, ehli sülûk'ün, Allah-u Tealâ'ya ulaşmakta riayet ettikleri tertip budur.

Şöyle ki; Allah-u Tealâ'nın fillerinden ibaret olan ayetlerinin hakikatine ermek; birinci mertebe, sıfatlarını isbat; ikinci mertebe, sonra öz Zatı ve varlığı-

nın hakikatına ermek ise; ulaşmanın nihayetidir. Kul, Allah-u Tealâ'nın ayetlerine bakarak sıfatlarını tanır, sıfatları sebebiyle de O'nun varlığını tanıma makamına erer.

Nîsâbûrî *(Kuddise Sırruhu)* , ayet-i celile'yi şu şekilde tevil etmiştir:

İşte bu, yıldızlar aynasında Rubûbiyyetin delillerini ve melekût âlemini göstermek, mâsivâdan berî olarak, Allah-u Tealâ'ya doğruca yönelmek, gözle görür gibi hakiki bir imana sahip olarak, enaniyet şirkinden kurtulmak ve böylece ef'âl'den sıfât'a, sıfât'tan Zat'a yükselmek... İşte bütün bunlar vasıtasız olarak bizim İbrahim'e verdiğimiz huccetlerdir ki, o bunları kavmine karşı delil olarak kullanmıştır.

Biz, dilediğimizi enaniyet çukurundan, ulûhiyyet cezbeleriyle çekip çıkarır ve yüksek derecelere nail kılarız.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)*, el-Bahru'l Medîd isimli tefsirinde şu beyanlarda bulunmuştur: Maddî cennetlerde, derecelerin yükselmesi; ilim, amel ve ibadet fazlalığıyla elde edilir.

Manevî cennette derecelerin üstünlüğü ise; yakînin büyüklüğü ve âlemlerin Rabbini müşahede (görür gibi olma halin)de ilerlemeye göredir ki bu da, Allah-u Tealâ'nın gayrından ayrılıp, sadece O'na yönelmek, meşgul eden görüntülerden uzaklaşmak ve Allah-u Tealâ ile ünsiyeti daim kılmakla kazanılır.

ALLAH'U TEALÂ'NIN, DİLEDİĞİ KİMSELERİN DERECELERİNİ YÜKSELTTİĞİ HAKKINDA DİĞER AYET-İ KERİME'LER:

﴿ ... مِنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ... (٢٥٣) ﴾

"... Allah, onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir..." *(Bakara Sûresi:253'den)*

﴿ ... وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ ... (١٦٥) ﴾

"...Kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur..." *(En'am Sûresi:165'den)*

﴿ ... نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّن نَّشَاءُ ... (٧٦) ﴾

"... Biz, kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz.." *(Yûsuf Sûresi:76'den)*

﴿ ... وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ ... (٣٢) ﴾

"... Onların bazısını diğer bazısına derecelerle üstün kıldık..." *(Zühruf Sûresi:32'den)*

﴿ ... يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ... (١١) ﴾

"... Allah, içinizden iman etmiş olanları (ahirette derece bakımından) **yükseltir, kendilerine ilim verilmiş olanları ise, bir çok derecelerle** (tahsis eder)..." *(Mücâdele Sûresi:11'den)*

Ayet: 84

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın ilim ve hikmet yönünden üstünlüğünü beyan ettikten sonra, kendisine verilen kıymetli zürriyet cihetinden de ayrıca meziyetlere mazhar olduğunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ (٨٤)

KELİME MANASI (84)

(وَوَهَبْنَا) **Biz hibe ettik** (bahşettik), kime? (لَهُ) **ona** (İbrahim *(Aleyhisselâm)* a), kimi? (اِسْحٰقَ) **İshak'ı,** daha? (وَيَعْقُوبَ) **Yakub'u,** (كُلًّا) **her birini,** (هَدَيْنَا) **biz hidayet ettik,** (وَنُوحًا) **Nuh'u da,** (هَدَيْنَا) **hidayet etmiştik,** kimden evvel? (مِنْ قَبْلُ) **İbrahim** *(Aleyhisselâm)* **dan evvel,** (وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ) **onun** (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın) **zürriyetinden** (hidayet ettik, kimi? (دَاوُدَ) **Davud** *(Aleyhisselâm)* **ı,** daha? (وَسُلَيْمٰنَ) **Süleyman** *(Aleyhisselâm)* **ı,** daha? (وَاَيُّوبَ) **Eyyüb** *(Aleyhisselâm)* **ı,** daha? (وَيُوسُفَ) **Yusuf** *(Aleyhisselâm)* **ı,** daha? (وَمُوسٰى) **Musa** *(Aleyhisselâm)* **ı,** daha? (وَهٰرُونَ) **Harun** *(Aleyhisselâm)* **ı,** (وَكَذٰلِكَ) **bunun misli bir mükâfatla.** (نَجْزِى) **mükâfatlandırırız,** kimleri? (الْمُحْسِنِينَ) **güzel hareket edenleri.** Bu manaya göre, (كَذٰلِكَ) nin başındaki (كَ), gizli bir mef'ul-ü mutlak'ın sıfatı olmak üzere mensuptur. Bunun takdiri (وَنَجْزِى الْمُحْسِنِينَ جَزَاءً مِثْلَ ذٰلِكَ) demektir,

MEÂL-İ ŞERİF

Biz ona (İbrahim *(Aleyhisselâm)* a) **İshak ve** (İshak'ın oğlu) **Yakub'u da hibe ettik** (bağışladık). **Her birini hidayete** (dosdoğru yola) **eriştirdik. Daha önce de Nuh'u ve onun zürriyeti** (nesli) **nden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyüb'ü, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidayete erdirmiştik. Biz güzel hareket edenleri işte böyle mükâfatlandırırız.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile, Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın tevhid hususunda Allah-u Tealâ'nın huccetlerini açıklayıp desteklediğini ve onları müdafaa ettiğini açıkladıktan sonra, ona vermiş olduğu nimet ve ihsan çeşitlerini sırayla saymıştır.

1- Bunların ilki, bundan evvelki ayet-i celile'de geçen:

(وَ تِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ) **"İşte bunlar, bizim, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccetlerdir"** cümle-i celilesinde ifade edilen hususdur ki, bundan maksat, "İbrahim *(Aleyhisselâm)* a o huccetleri biz verdik, onu biz hidayet ettik ve delillerin gerçek yüzüne onun aklını biz vakıf kıldık" demektir.

Mevlâ Tealâ, büyük sultanların, "Biz yaptık..., biz dedik..., biz bahsettik..." derken riayet ettikleri söz söyleme usûlüne münasip olarak, azamet ve ululuğa delalet eden cemi' (çoğul) zamiriyle Zat'ını zikretmiştir.

Allah-u Tealâ, burada Zat'ını azamet ve yüceliğe delalet eden bir üslubla zikrettiğine göre, bu azametin çok şerefli, üstün ve kamil bir ululuk olması gerekir ki bu da, Allah-u Tealâ'nın İbrahim *(Aleyhisselâm)* a bu huccetleri vermesinin, nimetlerin en şereflilerinden, hediye ve bahşiş mertebelerinin en üstünlerinden olduğunu ifade eder.

2- "Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz" cümle-i celile'siyle ifade edilen hususdur ki bu da, Allah-u Tealâ'nın İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı, üstün ve yüksek derecelere ulaşmaya özellikle muvaffak kıldığını beyan etmektedir.

3- Allah-u Tealâ'nın İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı dünyada aziz kılmasıdır. Çünkü Allah-u Tealâ, insanların en şereflileri olan enbiya ve resulleri, onun zürriyetinden ve neslinden getirmiş ve bu fazileti kıyamete kadar onun neslinde bakî kılmıştır.

Bir kişinin, kendi neslinden peygamber ve sultanların geleceğini bilmesi kendisini sevindirecek şeylerin en büyüklerindendir. Dolayısıyla bütün bu ayet-i kerime'lerden maksat, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın tevhid delillerini hakkıyla müdafaaya kalkışmasına bir mükâfat olarak Allah-u Tealâ'nın kendisine verdiği nimetleri saymaktır ki, bu cümleden olarak bu ayet-i celile'de: **"Biz ona İshak ve Ya'kub'u bahşettik"** buyrulmuştur.

İbni Kesir tefsirinde zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a yaşlılık çağında, kendisi ve hanımı Sâre çocuktan ümit kestiği bir zamanda İshak *(Aleyhisselâm)* ı hibe etmiştir. Melekler Lût kavmini helak etmeye giderken onlara, İshak isminde bir çocukları olacağını müjdeleyince, hanımı buna şaşırarak:

﴿ قَالَتْ يَاوَيْلَتَىٰ ءَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (٧٢) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (٧٣) ﴾

"(İbrahim *(Aleyhisselâm)* **'ın hanımı) vay halime! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken ben, çocuk mu doğuracak mışım? Şüphesiz bu, elbette şaşılacak bir şeydir!" dedi.** (Melekler) **"Dediler ki'Allah'ın emrine** (işine) **şaşıyor musun? Ey ehl-i beyt! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, ihsanı çok olandır."** *(Hud Sûresi:72-73)*

Ayrıca Mevlâ Tealâ,

(وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّٰلِحِينَ (١١٢)) **"Salihlerden bir peygamber olmak üzere O'na İshak'ı müjdeledik".** *(Sâffât Sûresi:112),*

(وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَٰقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ (٧١)) **"Ona da İshak'ı, İshak'ın ardından da Ya'kub'u müjdeledik."** *(Hûd Sûresi:71)* ayet-i celile'lerinde beyan ettiği gibi; o çocuğun peygamber olacağını ve ondan torun göreceklerini müjdelemiştir ki bu, müjde bakımından çok üstün, nimet bakımından da çok büyük bir ikramdır.

Çünkü insanın çocuğuyla gözü aydın olacağı gibi, torununun olmasıyla yaşacağı sevinç ise, neslinin devam edeceğini bilmesi açısından daha kuvvetlidir. Yaşlı iken çocuk sahibi olan bir ana-babanın, torunlarını görme ümitleri

çok zayıf olduğundan Mevlâ Tealâ, torunlarının ismini, "Zürriyet" manasına gelen, "Akib" kelimesinden türeme **"Ya'kub"** olarak müjdelemiştir ki böylece, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, putlara tapan kavminin memleketlerinden hicret edip, akrabasını terketmesine karşılık olarak, kendi dini üzere sulbünden gözünü aydın edecek salih çocuklar lutfetmiştir. Nitekim:

﴿ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا (٤٩) ﴾

"Nihayet İbrahim, onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaşıp bir tarafa çekildiği zaman biz ona, İshak ve Ya'kub'u bağışladık ve her birini peygamber yaptık." *(Meryem Sûresi:49)* ayet-i kerime'si bu hakikatı açıklamaktadır.

Burada İshak *(Aleyhisselâm)*, sulbünden gelen çocuğu olarak zikredilmiş, Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ise, oğlu İshak *(Aleyhisselâm)* dan gelen torunu olarak anılmıştır.

Cemel ve Âlusî tefsirlerinde zikredildigine göre bu ayet-i celile'lerde (83-86) onsekiz resulün ismi zikredilmiş olup, yedi tane kalmıştır ki, onlar da, Âdem, İdris, Şuayb, Salih, Hud, Zülkifl ve Muhammed *(Salavatullahi Ala Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecmaîn)* Hadaratıdır. Bu yirmibeş tane peygamberin her birisine, Kur'an-ı Azîmü'şşan'da anlatıldıkları şekliyle iman etmek farzdır.

Ebussuud Efendinin beyanına göre; **"Her birini hidayet ettik"** kavli şerifinden maksat; İshak ve Ya'kub *(Aleyhimesselâm)* dan her birinin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a verilen şeriata hidayet edilmeleridir. Çünkü onlar, o şeriata uymuşlardır.

Fahrurrazî'nin beyanına göre; ulema, Mevlâ Tealâ'nın bu peygamberleri neye hidayet buyurduğu hususunda bir kaç görüş açıklamışlardır ki bunlar; **"Evvelce Nuh'u da hidayet ettik"** kavli şerifiyle, ileride gelecek olan;

(ذٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ... (٨٨)) **"İşte bu Allah'ın hidayetidir ki buna, kullarından dilediğini eriştirir"** *(En'am Sûresi:88'den)* cümle-i celilesi hakkında da geçerlidir.

1- Bu hidayetten maksat, tahkik ehlinden bazısına göre, büyük sevaptır ki, bu da cennet yoluna ulaştırılmadır.

Çünkü Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda; **"İyilik edenleri böyle mükafatlandırırız"** buyurarak, bu hidayetin, muhsinlerin iyiliklerine karşılık verilen bir mükâfat olduğunu belirtmiştir.

İyilik edenlerin ihsanının karşılığı ise ancak sevap olabilir ki, o da, netice itibarıyla cennete hidayet eder. Dine irşad ve kalbinde Allah-u Tealâ'nın marifetini meydana getirmek manasındaki hidayet ise, Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremiyle olacağından kişinin ameline karşılık olamaz.

2- "Bu hidayetten maksat; din ve marifete erdirilmektir" denmesini uzak görmeyenler de vardır. Zira onlar hakkı aramakta son derece güzel gayret gösterdiklerinden, Mevlâ Tealâ da güzel arayışları manasına gelen ihsanlarına karşılık, onları hakka ulaştırarak mükâfatlandırmıştır. Nitekim Mevlâ Tealâ,

(وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ...(٦٩)) **"Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza hidayet edeceğiz"** *(Rum Sûresi:69'dan)* kavli şerifiyle buna işaret etmiştir.

3- Bu hidayetten maksat; nübüvvet ve risalete irşad buyurmaktır. Çünkü peygamberlere mahsus olan hidayet ancak bu olabilir.

Burada "Bu manaya göre, peygamberlik bir amel karşılığı mı verilmektedir?" denecek olursa, buna cevaben; "Burada ceza, karşılık vermek değil de, ikramda bulunmak anlamında kabul edilir ki, o takdirde bu müşkil ortadan kalkmış olur" denilir.

Mevlâ Tealâ'nın: **"Bundan evvel Nuh'u da hidayete kavuşturduk"** kavli şerifine gelince, bundan maksat, Allah-u Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı, nesepleri en şerefli olanlar arasında kıldığını açıklamasıdır.

Zira, İshak ve Ya'kub *(Aleyhimesselâm)* gibi, Benî İsrail'in bütün peygamberlerinin, nesillerinden geldiği böyle şerefli evlada sahip olması ve Nuh, İdris ve Şîs gibi temiz babaların sulplerinden gelmesi, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, hem evladı, hem de ataları cihetinden şerefini isbat etmektedir.

Ebû Hayyan'ın beyanına göre; Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın oğullarının şerefini anlattıktan sonra, babalarının şerefini beyan etmek üzere, ikinci Âdem olan Nuh *(Aleyhisselâm)* ı zikretmiştir ki, özellikle babaları arasından Nuh *(Aleyhisselâm)* ı tahsisinde şöyle bir latife vardır:

İlk olarak Nuh *(Aleyhisselâm)* zamanında putlara tapılmaya başlanılmıştır. Bu itibarla onun kavmi, putlara tapan kavimlerin ilki olmuştur. O ise putları terkedip, Allah-u Tealâ'yı tevhid etmiş ve O'na ibadete davet etmiştir.

Mevlâ Tealâ, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın kendisine yaptığı münâcâtını naklederken,

(وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (٢٣)) **"Dediler ki; ilahlarınızı sakın terk etmeyin! Hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yağûs'ü, Yaûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın!"** *(Nuh Sûresi:23)* buyurarak kavminin, şirkte ısrar etmeyi tavsiye eder nitelikte, birbirlerine neler söylediklerini zikretmiştir.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* zamanında da putlara tapılmış, o, Allah-u Tealâ'yı tevhid etmiş ve insanları putlara ibadeti bırakmaya davet etmiştir. Böylece Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı, puta tapanlar arasında tevhide hidayet ettiği gibi, Nuh *(Aleyhisselâm)* ı da hidayet buyurduğunu bahsetmiştir.

İbni Kesir *(Rahimehullah)*, Nuh ve İbrahim *(Aleyhimesselâm)* ın birbirine münasip olan büyük hususiyetlerini şöyle açıklamıştır:

(وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ... (٢٧)...) **"...Peygamberliği ve kitab** (lar) **ı, onun** (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın) **zürriyetinde kıldık.."** *(Ankebût Sûresi:27'den)*

(وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ...(٢٦)) **"Andolsun ki biz, Nuh'u ve İbrahim'i** (peygamber olarak) **gönderdik, nübüvveti de kitabı da onların soyuna verdik..."** *(Hadîd Sûresi:26'dan)*

Ayet: 84

﴿ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّداً وَبُكِيّاً (٥٨) ﴾

"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Adem'in soyundan, Nuh ile birlikte (gemide) **taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail'in zürriyetinden, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, Rahman** (çok merhametli olan Allah) **ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."** *(Meryem Sûresi:58)*

Zâdü'l Mesîr, Bahru'l-Muhît ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de geçen: **"O'nun zürriyetinden Dâvud'u, Süleyman'ı..."** kavli şerifindeki zamirin mercii hakkında iki görüş vardır:

1- Nuh *(Aleyhisselâm)* a ait olduğunu söyleyenler olmuştur. Ebû Salih'in, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* 'dan rivayeti, Ferrâ', Mukatil ve Taberî *(Rahimehumullah)* ın tercihi bu yöndedir.

Taberî, "İleride Lût *(Aleyhisselâm)* ın ismi geçtiğini ve onun, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetinden olmayıp, kardeşinin oğlu olduğunu" söyleyerek bu görüşü savunmuştur.

Ebû Süleyman-ı Dimeşkî *(Rahimehullah)*, "Lût *(Aleyhisselâm)* ın İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, zürriyeti olması cihetinden değil de, hak yolda ona yardımcı ve destekçi olması bakımından hibe edilmiş olabileceğini" söyleyerek buna cevap vermiştir.

Tîbî *(Rahimehullah)* ın dediği gibi, Lût *(Aleyhisselâm)* , onun yeğeni olarak kendisine iman edip, beraber hicret edince, tağlib yolu üzere onun zürriyetinden kılınmış olabilir. Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen şu söz de bu görüşü teyid etmektedir:

Bu ayet-i celile'lerde zikredilen peygamberlerin tümü İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetine nisbet edilmektedir. Halbuki aralarında, doğum münasebetiyle anne veya baba tarafından İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın nesebine eklenmeyenler bulunmaktadır.

Çünkü Lût *(Aleyhisselâm)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kardeşinin oğludur. Araplar, amcaya baba derler. Nitekim Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın oğulları:

(...نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهِيمَ وَ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهاً وَاحِداً ...(١٣٣)) **"Biz senin İlâh'ına ve babaların; İbrahim, İsmail ve İshak'ın İlâh'ı olan tek bir İlâh'a ibadet edeceğiz..."** *(Bakara Sûresi:133'den)* şeklindeki sözlerinde, Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın amcası olan İsmail *(Aleyhisselâm)* ı, babaları arasında zikretmişlerdir.

2- İbrahim *(Aleyhisselâm)* a ait olduğudur ki bu, Atâ *(Rahimehullah)* ın görüşüdür. Zeccac *(Rahimehullah)*, iki merci de yakın olduğundan iki görüşü de caiz görmüştür.

Ancak İbnü'l Cevzî *(Rahimehullah)*, ayet-i celile'nin sonunda geçen: **"İyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız"** cümle-i celilesinin, zamirden İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kastedildiğine dair en açık bir delil olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü başından beri mevzu, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın mükafat ve faziletleri hakkında devam etmektedir.

Mevlâ Tealâ bu ayet-i celile'de: **"Biz, ona** (İbrahim *(Aleyhisselâm)* a) **İshak ve Ya'kub'u bağışladık ve her birini hidayete erdirdik. Daha evvel de Nuh'u hidayet etmiştik. Ve Onun neslinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyüb'ü, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da hidayete kavuşturduk..."** buyurmuştur ki, böylece ayet-i celile'de ismi ve zamiri geçen peygamberlerin sayısı ondur.

Beğavî, Sıletü'l-cem', Hâzin, Cemel, Ruhu'l-Beyan, Âlusî ve Tâcü't-Tefâsîr gibi bazı tefsirlerde bu peygamberlerle ilgili olarak zirkredilen bir takım rivayetleri yeri gelmişken aktaralım:

1- Nuh *(Aleyhisselâm)* :

Nuh, acemce bir isim olup, Süryanîce; sakin kimse anlamına gelmektedir. Hakim'in Müstedrek'teki nakline göre, esas ismi "Abdülğaffar" olup, kendi haline çok üzülüp ağladığından, Nuh ile isimlendirilmiştir.

Nuh *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

Nesep âlimleri, onun; Adem oğlu, Şîs oğlu, Enüş oğlu, Kayn oğlu, Mehlâîl oğlu, Yerd oğlu, Hanûh oğlu Mettûşelah oğlu Lemk oğlu olduğunu söylemişlerdir. Onlar, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın, İdris *(Aleyhisselâm)* dan sonra olduğunu söylemekteyseler de, Hakim'in beyanı vechile; sahabe-i kiram'ın ekserisi, İdris *(Aleyhisselâm)* dan önce olduğunu söylemişlerdir. *(Hakim, Müstedrek, 2/595)* Nitekim:

٧٦ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَوَّلُ الْاَنْبِيَاءِ اٰدَمُ ثُمَّ نُوحٌ وَبَيْنَهُمَا عَشَرَةُ اٰبَاءٍ »

76 - Ebû Zerr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peygamberlerin ilki, Âdem, sonra Nuh'tur. Bu ikisi arasında on baba** (asır) **vardır..."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l Ummal, No:32274, 11/482, Âlusî, Ruhu'lme'ânî, 7/211, Hakim, Müstedrek, No:4009, 2/595)* buyurmuştur ki bu, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın, İdris *(Aleyhisselâm)* dan önce olduğuna delalet eder.

İbni Hacer *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; İbni Mes'ud ve İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan gelen: **"İlyas** *(Aleyhisselâm)* **İdris** *(Aleyhisselâm)* **ın kendisidir"** *(Buharî, Enbiya:6, 3/1216)* rivayeti de bu görüşü doğrulamaktadır.

Bundan dolayı Ebû Bekr İbnü'l Arabî; İdris *(Aleyhisselâm)* ın, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın dedesi olmadığı görüşüne gitmiştir, çünkü İlyas *(Aleyhisselâm)* ın, Benî İsrail'in peygamberlerinden olduğu sabittir.

٧٧ – وَقَالَ اَنَسٌ (رضى الله عنه) : « ... فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِاِدْرِيسَ قَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْاَخِ الصَّالِحِ ، فَقُلْتُ: مَنْ هٰذَا؟ قَالَ: هٰذَا اِدْرِيسُ ... »

77 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan: "... **Cibril** (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber) **İdris nebiye uğradığında o, 'Salih bir peygamber ve iyi bir kardeşe merhaba!' dedi. O zaman ben, 'Bu kimdir?' diye sorunca, Cibril, 'Bu İdris'tir' diye cevap verdi...**" *(Buharî, Enbiya:7, No:3164, 3/1217)* şeklinde rivayet edilen Mi'rac hadisinde İdris *(Aleyhisselâm)* ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dedeleri olan Âdem ve İbrahim'in *(Salavatullahi Ala Nebiyyina ve Aleyhim Ecmain)* :

"Salih evlada merhaba!" dedikleri gibi demeyip te, **"Kardeş"** tabirini kullanması, dedelerinden olmadığına delalet etmektedir. *(İbni Hacer, Fethu'l Bârî, 6/430)*

Nuh *(Aleyhisselâm)* kırk yaşında peygamber olarak gönderilmiş, kavminin içerisinde dokuzyüzelli sene kalmıştır. Tufandan sonra da üçyüzelli sene yaşamıştır. Üçyüzelli yaşında peygamber olduğu da söylenmiştir.

Nuh *(Aleyhisselâm)* Mekke'de defnedilmiştir, kabri, Hacer-i Esved ile Makam-ı İbrahim arasındadır.

Âdem *(Aleyhisselâm)* la Nuh *(Aleyhisselâm)* arasında binyüz sene vardır, Âdem *(Aleyhisselâm)* dokuzyüzaltmış sene yaşamıştır.

Nuh *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

Uzun boylu, esmer rengine mail, ince tenli, uzunca başlı, büyük gözlü, sakalı uzun ve enli, iri vücutlu, kolları ve bacakları ince, uylukları etli idi. Kızdığında çok hiddetliydi. Marangozlukla iştigal ederdi.

2- İbrahim *(Aleyhisselâm)* :

İbrahim *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

Adem oğlu, Şîs oğlu, Enüş oğlu, Kayn oğlu, Mehlâîl oğlu, Yerd oğlu, Hanûh oğlu Mettûşelah oğlu Lemk oğlu, Nuh oğlu, Sâm oğlu, Erfahşez oğlu, Şâlih oğlu, Âbir oğlu, Fâliğ oğlu, Erğû oğlu, Sârûğ oğlu, Nâhûr oğlu, Târah (Âzer) oğludur.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

٧٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « ...وَاَنَا اَشْبَهُ وَلَدِ اِبْرَاهِيمَ بِهِ... »

78 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Ben, İbrahim'in çocukları içinde O'na en çok benzeyeniyim."** *(Buharî, Enbiya:26, No:3214, 3/1244)* buyurarak, ayak izlerine varıncaya kadar, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kendisine, tıpatıp benzediğine işaret buyurmuştur. Nitekim:

٧٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما): « اَمَّا اِبْرَاهِيمُ فَانْظُرُوا اِلٰى صَاحِبِكُمْ ... »

79 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan gelen: **"İbrahim'e gelince, sahibinize bakın!..."** *(Buharî, Enbiya:11, No:3177, 3/1224)* hadisi şerifi, "Bana bakın, onu görün" manasındadır.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, orta boylu, ak benizli, güzel gözlü, gözleri koyu siyah ve büyücek, ak ve kıvırcık saçlı, ak sakallı, güzel ve güler yüzlü, açık alınlı, uzunca yanaklı, az tüylü, kalınca avuçluydu.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın vefatından sonra, ikinci bin senenin başında doğmuştur. Onunla Nuh *(Aleyhisselâm)* arasında on asır vardır. İbrahim *(Aleyhisselâm)* yüzyetmişbeş, bir rivayet; yüzdoksanbeş, İbni Kuteybenin rivayetine göreyse; ikiyüz sene ömür sürmüştür.

Şam'da vefat etmiş olup, kabri; Beyt-i Makdis'in yakınındaki Habrûn, bu günkü adıyla "el-Halil" şehrindedir. Kabrinin mekanını tahdit etmeksizin, O'nun, oğlu İshak ve torunu Ya'kub'un kabirlerinin, o mahalde olduğuna dair tarih ve eser ulemasının söz birliği içinde olduğunu Hafız İbni Kesir nakletmiştir.

Allah-u Tealâ, o mübarek makamı, gasbeden yahudilerin elinden halas eyleyip, hürriyet içerisinde ziyaretini cümlemize müyesser eylesin. Amin!

Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, Ramazan-ı şerif'in ilk gecesinde, İbrânî dilinde, on sahife indirmiştir ki, bu sahifelerin tümü emsâl (kıssalar ve ibretli sözler), tehlil, tesbih ve tahmid'den ibaretti.

3- İshak *(Aleyhisselâm)* :

İshak *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın oğludur.

İshak *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

İshak *(Aleyhisselâm)*, uzun boylu, kara gözlü, buğday benizli idi. Kendisinin yüzü ve konuşması çok güzel, saçı sakalı kıvırcık ve bembeyaz idi.

Hâkim'in, Ka'b *(Radıyallahu Anh)* dan nakline göre; Sîret ve sûretçe babası İbrahim *(Aleyhisselâm)* a çok benzerdi. *(Hâkim, Müstedrek, No:4043, 2/607)*

İshak *(Aleyhisselâm)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın Sâre validemizden olan çocuğudur, kardeşi İsmail *(Aleyhisselâm)* dan ondört sene sonra doğmuştur. Nedîmü'l Ferîd isimli eserde zikredildiğine göre, isminin arapçadaki manası; "Çok gülen" demektir.

Âlusî'nin beyanına göre; İsmail *(Aleyhisselâm)* ın burada bahsi geçmeyip, İshak ve Ya'kub *(Aleyhimesselâm)* ın anılmalarının hikmetini beyan hususunda bazı muhakkikler şöyle demiştir:

İsmail *(Aleyhisselâm)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a gençken hibe edilmiş olup, İshak *(Aleyhisselâm)* ın bahşedilmesi ise, kendisinin ve daha evvelce hiç doğum yapmamış olan hanımının doğurmaktan ümit kestikleri yaşlı dönemlerine rastladığından, kudret-i İlahiyye'yi göstermede daha tesirli olmuştur.

Ayrıca nesilden nesile peygamberliğin devam etmesi gibi en büyük bir nimet, Ya'kub *(Aleyhisselâm)* vasıtasıyla olacağından, onun da burada anılması, nimeti hatırlatma bakımından daha münasip düşmüştür.

İshak *(Aleyhisselâm)*, babası İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın vefatından sonra, Rafekâ valideyle evlenmiştir ki, o, rumların babası olan îs ile yahudilerin babası olan Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ı ikiz olarak doğurmuştur. Dünyaya evvel gelen îs olmuştur, doğdukları gün İshak *(Aleyhisselâm)* altmış yaşında idi.

Yaşlanınca gözünü kaybetmiştir. Yüzseksenbeş yaşında vefat etmiş ve babası İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yanına defnedilmiştir.

4- Ya'kub *(Aleyhisselâm)* **:**

Ya'kub *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

İbrahim oğlu, İshak oğludur. Ya'kub *(Aleyhisselâm)*, ikiz kardeşi îs ile birlikte doğarken, elini onun ökçesinden tutmuş olduğu halde, ardından dünyaya geldiği için "Ya'kub" diye isimlendirilmiştir.

Kardeşi tarafından öldürülme korkusuyla dayısının yanına gitmek üzere, gündüzleri saklanıp, geceleri yürürken, bu hicret sırasında isrâ'ya mazhar olduğu için "Seriyyullah (Allah tarafından yürütülen)" manasında; İsrâîl adını almıştır.

Bu ismin manasının "Allah'ın kulu" olduğu da İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan, Taberî tarafından tahric edilmiştir. Böylece bu isim, bir görüşe göre İbrânî, diğerine göre Süryânî, başka bir görüşe göre de Arapçaya muvafık düşebilir. Zaten Süryânî'ceyle arapça arasında çoğu kere ittifak veya lafızda yakınlık vuku bulmaktadır.

Nitekim, İbrahim'in tefsiri: (اَبٌ رَحِيمٌ) dür. İbrahim *(Aleyhisselâm)* çocuklara çok acıdığından bu ismi almıştır. Bu yüzden O ve hanımı Sâre, Kıyamet gününe kadar müslümanların büluğa ermeden ölen çocuklarına kefil kılınmışlardır. Nitekim:

٨٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اَوْلَادُ الْمُؤْمِنِينَ فِى جَبَلٍ فِى الْجَنَّةِ يَكْفُلُهُمْ اِبْرَاهِيمُ ، وَ سَارَةُ حَتّٰى يَرُدُّهُمْ اِلٰى اٰبَائِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

80 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Müminlerin çocukları, cennette bir dağdadır. Allah** (-u Tealâ) **kıyamet günü onları, babalarına iade edinceye kadar İbrahim ve Sâre onlara kefalet edecek** (ilgilenecek)**tir."** *(Hâkim, Müstedrek, No:1418, 1/541, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8332, 3/216)* buyurmuştur.

Ya'kub *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerifesi:**

Ya'kub *(Aleyhisselâm)*, kılsız vücutlu, zayıf yapılı, ağır başlı, vakarlı, uzun boylu, güzel yüzlü idi. Kardeşi îs'den daha güzel konuşur idi.

Ya'kub *(Aleyhisselâm)*, koyun sürüleri sahibi olup, Mısır'ın içinde veya civarındaki beldelerde, yüzkırk yaşında vefat etmiştir. Yusuf *(Aleyhisselâm)*, naaşını taşıyarak, Kuds-ü şerife getirmiş ve Mescid-i İbrahim'de, babası İshak ile dedesi İbrahim *(Aleyhimesselâm)* ın yanına gömmüştür.

5- Davud *(Aleyhisselâm)* :

Davud *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

Celâl-i Süyûtî ve İbn-i Hacer *(Rahimehumellah)* ın da beyan ettiği üzere, Ya'kub oğlu, Yehûzâ oğlu, Fâres oğlu, Hadarûn oğlu, Râm oğlu, Yârab oğlu, Selmûn oğlu, Bâ'ar oğlu, Avbed oğlu, îşâ oğludur.

Davud *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Ka'b *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre; Davud *(Aleyhisselâm)*, pembe yüzlü, başının tepesi açık (saçsız), beyaz tenli, uzun ve kıvırcık sakallı, güzel sesli ve çok yakışıklı idi. Nübüvvet ve mülk (peygamberlik ve saltanat) kendisine birlikte verilmişti.

Nevevî'nin tarihçilerden nakline göre; yüz sene yaşamış, saltanat müddeti ise kırk sene olmuştur. Oniki oğlu vardı. Ordusu, eli silah tutan, henüz tüyleri çıkmamış, kuvvetli, altmışbin genç delikanlıdan müteşekkil idi.

Adem *(Aleyhisselâm)* ın ona, ömründen kırk sene bağışladığı hakkındaki rivayet Bakara Sûresi:282. ayet-i kerime'nin tefsirinde (R.F. 3/246, No:212) zikredilmiştir.

Tâcü't-Tefâsîr'de zikredildiği üzere, Davud *(Aleyhisselâm)* a tayy-i a'mâl (amellerin dürülmesi) ihsan edilmiş ve son derece takvasından dolayı, Zebur'un kıraatı hafif edilmiş idi. Nitekim:

٨١ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خُفِّفَ عَلٰى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْقُرْاٰنُ ، فَكَانَ يَأْمُرُ بِدَوَابِّهِ فَتُسْرَجُ ، فَيَقْرَأُ الْقُرْاٰنَ قَبْلَ اَنْ تُسْرَجَ دَوَابُّهُ ، وَلَا يَأْكُلُ اِلَّا مِنْ عَمَلِ يَدِهِ »

81 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Davud *(Aleyhisselâm)* a Kur'an** (kendisine indirilen Zebur kitabını okuma) **tahfif edildi** (kolaylaştırıldı). **Hayvanlarının eğerlenmesini emreder, eğer üzerine konurken, eğerlenme işi bitirilmeden evvel Kur'an'ı okur** (Zebur'u hatmeder)**di ve ancak elinin kazancından yerdi.** *(Buharî, Enbiya:38, No:3235, 3/1256)*

İbni Hacer'in beyanına göre hadisi şerifte geçen; "Kur'an"dan maksat, Davud *(Aleyhisselâm)* a vahyedilen kitabını okumasıdır ki, bunun Zebur veya Tevrat olduğu söylenmiştir. Buradaki tereddütün sebebi, Zebur'un tamamının vaaz-u nasihattan ibaret oluşundandır. Çünkü hükümleri Tevrat'tan alırlardı.

Katâde *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Biz, Zebur'un yüzelli sûre olduğunu bahsederdik ki, bunun hepsi mev'ıza ve senâ (öğüt ve övgü)lerden ibaretti. İçinde ne helal, ne haram, ne farzlar ne de yasaklardan bir mevzu yoktu. Onun hükümler yönünden mesnedi (dayanağı) Tevrat'tı.

Hadisi şeriften anlaşıldığına göre; bazen az zamana çok bereket verilir de, kısa zamanda çok amel yapılabilir.

Bu hususta İmam-ı Nevevî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Tayy-i zaman konusunda bize ulaşan amellerin en çoğu, gece dört, gündüz de dört olmak üzere sekiz hatim okuyan kişiye ihsan edilen berekettir.

Nitekim şeyhimizin şeyhi, Bandırma'da yatan Ali Rıza Bezzaz Efendi Hazretleri (Kuddise Sırruhu) nun her gece ellibin kelime-i tevhid ve yedi cüz Kur'an-ı Kerim okumadan sabah namazına çıkmadığını;

O'nun şeyhi, Fatih Çarşamba'daki Mustafa İsmet Dergâhında medfun bulunan Halil Nurullah ez-Zeğravî (Kuddise Sırruhu) nun ise, her gece yetmişbin kelime-i tevhid ve yedi cüz Kur'an-ı Kerim okuduğunu şeyhimiz Hacı Ali Haydar Efendi (Kuddise Sırruhu) dan duymuşuzdur ki, bütün bunlar bu sahih hadisi şerifin ifade buyurduğu berekete işarettir.

Davud *(Aleyhisselâm)* ın sadece kendi elinin emeğini yemesi, bunun kazanç yollarının en üstünü olduğuna delalet etmektedir. Kendisi büyük hükümdarlardan olup, hayvanlarını eğerletecek hizmetçiler istimal ettiği halde, rızık hususunda çok vera' sahibi olduğundan ancak elinin amelinden yerdi. *(İbni Hacer, Fethu'l Bârî:6/524)*

Davud *(Aleyhisselâm)* ile Musa *(Aleyhisselâm)* arasında beşyüzaltmışdokuz sene vardır.

6- Süleyman *(Aleyhisselâm)* :

Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

Süleyman *(Aleyhisselâm)*, Davud *(Aleyhisselâm)* ın oğludur.

Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Ka'b *(Radıyallahu Anh)* onu şöyle tarif etmiştir: Süleyman *(Aleyhisselâm)* beyaz tenli, cüsseli, çok güzel yüzlü, büyük gözlü, çok tüylü, çok nurlu, yakışıklı, huşu' sahibi ve tevazulu idi. Beyaz elbise giyerdi. Akıl ve ilminin fazlalığından dolayı daha yaşı küçükken babası, bir çok işinde ona danışırdı.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere; yeryüzünün tamamının tek malikiydi. Müerrihlerin nakline göre, onüç yaşında hükümdar oldu, saltanata geçtikten dört sene sonra Beyt-i Makdis'in binasına başladı, elliüç yaşında vefat etti.

Süleyman *(Aleyhisselâm)* ile Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in doğumu arasında binyediyüz küsûr sene vardır.

7- Eyyûb *(Aleyhisselâm)* :

Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

İbrahim oğlu, İshak oğlu, îs oğlu, Rûm oğlu, Râzah oğlu, Emûs oğludur.

Eyyûb *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

Eyyûb *(Aleyhisselâm)*, uzun boylu, kısa boyunlu, kıvırcık saçlı, güzel, büyük gözlü, büyük başlı, geniş göğüslü, kalın kollu, kalın bacaklı idi.

İbni Asâkir'in beyanına göre, annesi Lût *(Aleyhisselâm)* ın kızı olup, babası da İbrahim *(Aleyhisselâm)* a iman edenlerdendir. Bu itibarla o, Musa *(Aleyhisselâm)* dan öncedir.

İbni Cerîr'in nakline göre, Şuayb *(Aleyhisselâm)* dan sonradır. İbni Ebî Hayseme'nin rivayetine göreyse, Süleyman *(Aleyhisselâm)* dan sonradır.

Taberî'nin rivayetine göre, doksanüç sene yaşamıştır.

Fakat, belaya uğramadan evvel yetmiş yıl bolluk içinde yaşadıkları, ibtila müddetinin yedi yıl, bir rivayet onbeş yıl olduğu, musibetten kurtulduktan sonra da yetmiş yıl yaşadığı göz önünde bulundurulacak olursa, yaşının yüzelli'den hayli yukarıda olduğunu kabul etmek gerekir. *(Hakim, Müstedrek, No:4113,4115, 2/635)*

٨٢ – عَنِ ابْنِ اَبْزىٰ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ دَاوُدُ نَبِيُّ اللهِ ﷺ: كَانَ اَيُّوبُ اَصْبَرَ النَّاسِ وَاَحْلَمَ النَّاسِ وَاَكْظَمَهُ لِلْغَيْظِ »

82 - İbni Ebzâ *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre; onun hakkında Davud *(Aleyhisselâm)* şöyle demiştir: **"Eyyûb, insanların en sabırlısı, en yumuşağı ve öfkesine en ziyade hakim olanıydı."** *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, No:424, Sh:131)*

Dullara çok yardım ederdi ve onları Allah rızası için giydirirdi. Alnı üzerinde "Belaya tutulup sabreden" yazılı idi.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre; bir kere hanımı, ona, "Vallahi! O kadar fakirlik ve darlık bana isabet etti ki, ailem bir pide gönderseydi de sana yedirseydim, Allah'ın sana şifa vermesi için dua ederdin." deyince, O:

٨٣ – « وَيْحَكِ كُنَّا فِى النَّعْمَاءِ سَبْعِينَ عَاماً ، فَنَحْنُ فِى الْبَلَاءِ سَبْعَ سِنِينَ »

83 - **"Yazık sana! Yetmiş senedir bolluk içindeydik. Henüz daha yedi senedir darlık içindeyiz."** *(Hâkim, Müstedrek, No:4114, 2/635)* diye cevap verdi.

8- Yusuf *(Aleyhisselâm)* **:**

Yusuf *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

İbrahim oğlu, İshak oğlu, Ya'kub oğludur.

٨٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ اَنَّهُ قَالَ: « اَلْكَرِيمُ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ اِسْحٰقَ بْنِ اِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ »

84 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen: **"Kerim oğlu, Kerim oğlu, Kerim oğlu, Kerim, İbrahim oğlu, İshak oğlu, Ya'kub oğlu, Yusuf' *(Aleyhimüsselâm)* dır."** *(Buharî, Enbiya:20, No:3202, 3/1237)* hadisi şerifi de bu nesebin sıhhatine delalet etmektedir.

Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Yusuf *(Aleyhisselâm)*, ak tenli, çok güzel yüzlü, kıvırcık saçlı, büyük gözlü, ince burunlu, kalın pazulu, kalın bacaklı, karnı ve göbeği düz, yanağı ise benli idi. Suretçe Adem *(Aleyhisselâm)* ı andırırdı. Yüzü güneş gibi parlardı. Nitekim

٨٥ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...فَفُتِحَ لَنَا ، فَاِذَا اَنَا بِيُوسُفَ ، اِذَا هُوَ قَدْ اُعْطِيَ شَطْرَ الْحُسْنِ »

85 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen İsrâ hadisinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"... Bize** (üçüncü kat semanın kapısı) **açıldığında, bir de Yusuf'la karşılaştım ki, güzelliğin yarısı ona verilmişti..."** *(Müslim, İman:74, No:162, 1/146)*

٨٦ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « ... وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ طُولَ مَا لَبِثَ يُوسُفُ ، لَاَجَبْتُ الدَّاعِيَ »

86 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Yusuf'un beklediği uzun süre ben hapiste kalsaydım, elbette** (süratle) **davetçiye icabet ederdim."** *(Buharî, Enbiya:13, No:3192, 3/1234, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:8337, 3/217, ez-Zühd, No:418, Sh:128)* hadisi şerifiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, onu methetmiştir.

Şöyle ki, Yusuf *(Aleyhisselâm)*, oniki sene hapis kaldıktan sonra hükümdarın elçisi ona geldiğinde, hemen onunla gitmeyi kabul etmemiş:

(... اِرْجِعْ اِلَىٰ رَبِّكَ فَسْئَلْهُ مَابَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ...(٥٠)) **"Efendine dön de, ellerini parçalayan kadınların halini ona sor!"** *(Yusuf Sûresi:50'den)* diyerek, kendi beraatını isbat etmek istemiştir.

Mîrğanî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu hadisi şerifi, tevazu üzere buyurmuş olup, böylece Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın birçoklarına karşı üstünlüğünü açıklamak istemiştir. Yoksa kendisi sebat cihetinden insanların en kuvvetlisidir.

Yusuf *(Aleyhisselâm)*, babasından sonra yirmiüç sene yaşamıştır. Yüzon veya yüzyirmi yaşında Mısır'da vefat etmiştir. Mısır ehli onu çok sevdiklerinden, her biri kendi mahallesine defnetmek istedikleri için, birbiriyle savaşacak duruma geldiler.

Bunun üzerine mermerden bir sandık yapıp, onu içine koyma fikrinde anlaştılar. Kurşunla mermerin etrafını bağlayıp, suyun zararını önleyecek katranla etrafını sıvayarak, Nil ırmağında, su üzerinden geçip, Mısır'a ulaşacak bir yere defnettiler ki, böylece hepsi, onun bereketine nail olsunlar.

Musa *(Aleyhisselâm)*, Allah-u Tealâ'nın vahyi ile, oradan kendisini çıkartıp, Şam'a götürerek, babalarının yanına defnedinceye kadar Yusuf *(Aleyhisselâm)* orada kalmıştır.

Bu malumatın tümünü; Taberî; Tarih'inde, ekserisini ise; Mes'ûdî; Mürûcü'z-zeheb'de ve Zemahşerî; Keşşâf'ta zikretmişlerdir.

Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın, kabrinin naklini vasiyeti ve Musa *(Aleyhisselâm)* tarafından bunun tatbiki ile ilgili kıssa Bakara Sûresi:50. ayet-i kerime'nin izahında (R.F. 1/330-331) geçmiştir.

Yusuf *(Aleyhisselâm)* ile Musa *(Aleyhisselâm)* arasında dörtyüz sene vardır.

9- Musa *(Aleyhisselâm)* **:**

Musa *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

İbrahim oğlu, İshak oğlu, Yakub oğlu, Lâvî oğlu, Fâhes oğlu, Yashür oğlu, İmran oğludur ki nesebinde hiç bir ihtilaf yoktur.

Ebuşşeyh, Ikrime tarikiyle İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* un şu sözünü tahrîc etmiştir: "Musa *(Aleyhisselâm)* a bu ismin verilmesinin sebebi, Allah-u Tealâ'nın annesine bildirmesiyle suya bırakılması neticesinde, (Firavn'ın cariyeleri tarafından) ağaçla su arasında bulunmasındandır. Çünkü Kıptî dilinde suyun ismi; 'Mû', ağacın adı da; 'Şâ'dır."

Musa *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

٨٧ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رَأَيْتُ عِيسىٰ وَ مُوسىٰ وَإِبْرَاهِيمَ ... وَأَمَّا مُوسىٰ فَآدَمُ، جَسِيمٌ، سَبْطٌ، كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ الزُّطِّ»

87 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen sahih bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Mûsa *(Aleyhisselâm)* ı şöyle tavsif etmiştir:

"İsa, Musa ve İbrahim'i gördüm... Musa'ya gelince; esmer, uzun boylu, düz saçlı, sanki (Sudan tarafında uzun boylu bir cins olan) **Zutt** (kabilesinin) **erkeklerindendir."** *(Buharî, Enbiya:49, No:3255, 3/1269)*

Kasas Sûresi'nde de (15, 26) beyan edildiği üzere, Musa *(Aleyhisselâm)*, çok kuvvetli idi. Nitekim Beğavî ve Kurtubî gibi müfessirler, kendisinin kırk erkek kuvvetinde olduğunu zikretmişlerdir.

Nerede vefat ettiği hakkında ihtilaf edilmiştir. Taberî ve Mes'ûdî'nin nakillerine göre; Tîh'de vefat etmiştir.

İbni Atıyye'de bu görüşün daha fazla menkul olduğunu zikretmiştir. Fakat Zeccâc, Tîh'de vefat etmediğini bazı tarih ulemasından hikaye etmiş, İmam-ı Belensî'de iki sebepten dolayı bu görüşü tercih etmiştir:

a) Çöle düşmeleri, cebbarlarla muharebe emri aldıklarında:

(... فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ... (٢٤)) **"Sen Rabbinle birlikte git! İkiniz savaşın!"** *(Maide Sûresi:24'den)* diyerek isyan etmelerinden dolayı, Musa *(Aleyhisselâm)* ın bedduasına çarpılmaları neticesinde, kendilerine gönderilen bir azaptır.

Musa *(Aleyhisselâm)*, onlarla birlikte Tîh'te bulunduktan sonra:

(... فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (٢٥)) **"Bizimle fasık kavmin arasını ayır!"** *(Maide Sûresi:25'den)* diye duada bulunmuştur ki, artık o azap içerisinde kalıp, çölde öldüğü görüşünü kabul etmek uzak düşer.

b) Tîh çölü, Mısır'la Beyt-i Mukaddes arasındadır. Halbuki, Buhari ve Müslim'in,

٨٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « جَاءَ مَلَكُ الْمَوْتِ اِلىٰ موسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ لَهُ: اَجِبْ رَبَّكَ . قَالَ: فَلَطَمَ موسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ عَيْنَ مَلَكِ الْمَوْتِ فَفَقَأَهَا . قَالَ: فَرَجَعَ الْمَلَكُ اِلَى اللهِ تَعَالىٰ فَقَالَ: اِنَّكَ اَرْسَلْتَنِى اِلىٰ عَبْدٍ لَكَ لاَ يُرِيدُ الْمَوْتَ . وَقَدْ فَقَأَ عَيْنِى . قَالَ: فَرَدَّ اللهُ اِلَيْهِ عَيْنَهُ ، وَقَالَ: ارْجِعْ اِلىٰ عَبْدِى فَقُلِ الْحَيَاةَ تُرِيدُ؟ فَاِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْحَيَاةَ فَضَعْ يَدَكَ عَلىٰ مَتْنِ ثَوْرٍ ، فَمَا تَوَارَتْ يَدُكَ مِنْ شَعْرَةٍ ، فَاِنَّكَ تَعِيشُ بِهَا سَنَةً . قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: ثُمَّ تَمُوتُ . قَالَ: فَالْآنَ مِنْ قَرِيبٍ رَبِّ اَمِتْنِى مِنَ الْاَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ رَمْيَةً بِحَجَرٍ » قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَاللهِ لَوْ اَنِّى عِنْدَهُ لَاَرَيْتُكُمْ قَبْرَهُ اِلىٰ جَانِبِ الطَّرِيقِ ، عِنْدَ الْكَثِيبِ الْاَحْمَرِ »

88 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet ettikleri şu sahih hadisi şerif, onun Tîh'de ölmediğine işaret etmektedir: **"Ölüm meleği, Musa *(Aleyhisselâm)* a gelerek, ona: '(Ben senin ruhunu almaya geldim, o halde ölüm emrine karşı) Rabbine icabet et!' dedi. Musa *(Aleyhisselâm)* da ona bir tokat vurarak gözünü çıkardı. Azrâîl *(Aleyhisselâm)* hemen Rabbine dönerek; 'Beni, ölümü istemeyen bir kuluna gönderdin, o benim gözümü çıkardı' diye şikayette bulundu.**

Allah (-u Tealâ) **ona gözünü iade ederek: 'Kuluma dön, de ki! Yaşamak mı istiyorsun? Eğer yaşamak istiyorsan elini bir öküzün sırtına koy, elinin örttüğü her tüy mukabilinde bir sene yaşayacaksın' buyurdu. Musa** *(Aleyhisselâm)* **: 'Sonra ne** (olacak)**?' deyince,**

Allah (-u Tealâ): **'Sonra öleceksin!' buyurdu. Musa** *(Aleyhisselâm)* **da: 'O zaman şimdi yakınken** (öleyim)**' dedi ve 'Ey Rabbim! Arz-ı Mukaddese'ye bir taş atımı** (yakınlıkta) **beni öldür!' diye duada bulundu.**

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* devamında buyurdu ki: **"Eğer onun yanında olsaydım, kırmızı kum tepesi altındaki, yol kenarında bulunan kabrini size gösterirdim."** *(Müslim, Fedâil:42, No:2372/158, 4/1843, Buharî, Cenâiz:67, No:1274, 1/449, Ahmed ibni Hanbel, No:7650, 3/95)*

İbni Hacer'in beyanına göre; İbni Huzeyme *(Rahimehumallah)* şöyle demiştir: Ehl-i Sünnet dışı bazı sapık fırkalar: "Mesele iki durumdan hâlî (boş) değildir; Musa *(Aleyhisselâm)*, kendisine gelen meleği, ya tanımış veya tanımamıştır. Tanıdıysa gözünü çıkarması, onu istihfaf (küçümsemek) olur. Tanımadıysa, o zaman da, Azrâîl *(Aleyhisselâm)* a gözünün çıkartılmasından dolayı niçin kısas hakkı tanımadı?" diyerek bu hadisi inkar etmişlerdir.

Buna şöyle cevap verilir: Bu itirazı, Allah-u Tealâ'nın, basiretini kör ettiği kimseler yapar. Hadis-i şerîfin manası sahihtir, şöyle ki; Allah-u Tealâ, ölüm meleğini Musa *(Aleyhisselâm)* a ruhunu kabzetmek için göndermemiş, ancak dünyada kalmasıyla, ahirete gitmesi hakkında tercih hakkı vermek için göndermiştir.

Nitekim Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a oğlunu kesmesini emretmiş, fakat bunun hakikatını kastetmemiştir. Eğer Musa *(Aleyhisselâm)* tokat vurduğu zaman, melek, onun ruhunu almak isteseydi, muradettiği olurdu.

Kendisi, evine giren bir adam görmüş, onun, ölüm meleği olduğunu bilememişti. Dolayısıyla Musa *(Aleyhisselâm)* ın, ölüm meleğini tanıdığı halde gözünü çıkarması imkansızdır.

Aynı şekilde melekler, İbrahim ve Lût *(Aleyhimesselâm)* a da gelmiş, onlar da, ilk görüşte onları tanıyamamışlardı. İbrahim *(Aleyhisselâm)*, tanımış olsa, meleklerin yemek yemediğini bildiği halde onlara, dana eti takdim etmesi imkansız olurdu. Lût *(Aleyhisselâm)* tanısaydı, kavminin onlara bir zarar vereceğinden korkmazdı.

Melek, Meryem validemize de gelmiş, o da, melek olduğunu tanıyamadığı için ondan Allah-u Tealâ'ya sığınmıştı. Aynı şekilde iki melek, insan suretinde, Davud *(Aleyhisselâm)* ın yanına girmiş, onun huzurunda dâvaya durmuşlar, o da, melek olduklarını tanıyamamıştı. Şu halde Musa *(Aleyhisselâm)* ın, ölüm meleğini tanıyamaması nasıl yadırganabilir?

Burada kullanılan: "Allah-u Tealâ melek için neden kısas yapmamıştır?" sözü ise, söyleyenin cehaletine delildir. İnsanlarla melekler arasında kısas cereyan ettiğini, yahut meleğin kısas isteyip de yapılmadığını kim haber vermiştir. Kaldı ki bunun kasten yapıldığına delil nedir?"

Hulâsa olarak ulemâ, mülhidlerin inkarlarına iki şekilde cevap vermişlerdir:

1) Nevevî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ'nın, Musa *(Aleyhisselâm)* a bu tokadı vurması için izin vermiş olması ve bunun melek için bir imtihan sayılması imkansız değildir. Mevlâ Tealâ, dilediğini yapar ve dilediği şekilde imtihan eder.

İbni Akîl de bu görüşü caiz görmüş, ve "Allah-u Tealâ, Musa *(Aleyhisselâm)* a Hızır *(Aleyhisselâm)* ın yaptıklarına sabretmesini emrettiği gibi, ölüm meleğine de Musa *(Aleyhisselâm)* ın yapacağına sabretmesini emretmiş olabilir." demiştir.

2) Musa *(Aleyhisselâm)*, gelenin, Allah-u Tealâ tarafından gönderilen melek olduğunu bilememiş, kendisine hücum edecek bir insan zannetmiş ve nefsini müdafaaya kalkışmıştır. Bu da kasdı olmaksızın, meleğin gözünün çıkmasına sebep olmuştur.

İbni Huzeyme ile diğer mütekaddimîn'in cevapları budur. Mâzirî ile Kâdî İyad *(Rahimehumallah)* da, bu görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü hadisi şerifte, kasıt bulunduğuna dair bir sarahat (açık beyan) yoktur.

Burada: "Musa *(Aleyhisselâm)*, birinci defa meleği tanıyamadığı halde, ikinci gelişinde nereden tanımıştır?" şeklinde bir sual hatıra gelebilir.

Buna cevaben; "İkinci defa gelişinde, melek, kendisinin ölüm meleği olduğunu gösteren bir alâmetle gelmiştir. Musa *(Aleyhisselâm)* ın derhal teslim olması bundan dolayıdır." denilebilir.

Bu Hadis-i Şerif'ten Çıkarılan Bazı Hükümler:

a) Musa *(Aleyhisselâm)* ın, Allah-u Tealâ katında büyük mertebesi vardır. Meleğin gözünü çıkardığı halde, kendisini muâheze etmemesi (sorumlu tutmaması) buna delildir.

b) Faziletli yerlere ve salih kimselerin yanına defnolunmak müstehabdır.

Musa *(Aleyhisselâm)*, Kudüs'ü alamadığı için hiç olmazsa, o topraklardan sayılacak yakın bir yerde ölmeyi istemiştir. Nitekim Beyt-i Makdis civarındaki kabri halen malumdur. Oraya defnedilmesini istemesi, orada bir çok peygamber ve salih kimselerin kabirleri bulunduğu içindir.

Bu zatlarla, hali hayatında olduğu gibi, vefatından sonra da komşu olmak istemiştir. Bir de faziletli yerleri ziyaret edip, duada bulunanlar çok olduğu için oraya defnolunmak istemiştir.

c) Melek, kendi suretinden başka bir şekle girebilir.

d) Bazıları, bu hadisi, ömrün artmasının caiz olduğuna delil getirmişlerdir. Fakat buna cevaben:

"Musa *(Aleyhisselâm)* ın eceli yaklaşmış olup, ancak ölüm meleğiyle iki defa görüşecek kadar vakti kaldığını Allah-u Tealâ, ezelî ilminde bilmiş, fakat baştan ölüm meleğini bundan haberdar etmemiştir." denilebilir.

e) Dünyanın ömründen kalan süre, cidden çoktur. Çünkü elin örteceği tüylerin sayısı, Musa *(Aleyhisselâm)* ile Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* arasında geçen müddetin iki katından çoktur. *(İbni Hacer, Fethu'l Bârî, 6/510)*

Musa *(Aleyhisselâm)* ile İbrahim *(Aleyhisselâm)* arasında beşyüzaltmışbeş sene vardır.

10 - Harun *(Aleyhisselâm)*:

Harun *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

Musa *(Aleyhisselâm)* dan daha uzun boylu, daha etli, daha beyaz tenli, daha geniş sırtlı, açık ve fasih dilli, yumuşak huylu olup, alnında da bir ben vardı.

Ebu Saidi'l Hudrî *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen Mirac hadisinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Harun *(Aleyhisselâm)* ile karşılaşmasını şöyle anlatmıştır:

٨٩ - « ... ثُمَّ مَضَيْنَا إِلَى السَّمَاءِ الْخَامِسَةِ ، فَإِذَا أَنَا بِهَارُونَ الْمُحَبَّبِ فِي قَوْمِهِ ، حَوْلَهُ تَبَعٌ كَثِيرٌ مِنْ أُمَّتِهِ » فَوَصَفَهُ النَّبِيُّ ﷺ : « طَوِيلُ اللِّحْيَةِ تَكَادُ لِحْيَتُهُ تَمَسُّ سُرَّتَهُ ، فَسَلَّمَ عَلَيَّ وَرَحَّبَ ... »

89 - **"... Sonra beşinci kat semaya geçtik. Bir de kavmi içinde çok sevilen Harun'la karşılaştım. Etrafında ümmetinden bir çok etbaı vardı.**

(Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu şöyle tarif etti:) **Sakalı göbeğine değecek kadar uzun** (sakalının yarısı beyaz, yarısı siyah), **o da bana selam verdi ve 'Hoş geldin' dedi."** *(Taberî, Câmiü'l Beyan, No:22023, 8/13, İbni Ebî Hatim, No:13184, 7/2313, Süyutî, ed-Dürrü'l Mensûr, 5/197)*

Harun *(Aleyhisselâm)*, Musa *(Aleyhisselâm)* ın şakîki (ana-baba bir kardeş) olup, Musa *(Aleyhisselâm)* dan bir yaş büyüktü.

Vefatı, Musa *(Aleyhisselâm)* dan önce, kırk sene dolaşıp durdukları Tîh'den kurtulmalarına üç sene kala, yüzonyedi veya yüzyirmi yaşında olmuştur. Musa *(Aleyhisselâm)* onun ardından üç sene daha yaşamıştır. *(Hakim, Müstedrek, No:4108, 2/632)*

Belensî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Harun *(Aleyhisselâm)*, Tûr dağını takip eden bölgede, "Şerât" dağlarına giderken, "Mevâr" veya "Mevât" ismindeki bir dağda defnedilmiştir. Kabrinin oradaki bir mağarada bulunduğu meşhurdur. Bazı gecelerde orada her canlının korkacağı büyük bir gürültü duyulur.

Mes'ûdî'nin beyanına göreyse; o mağarada defnedilmeyip, toprak üzerine bırakılmıştır.

Musa ve Harun *(Aleyhimesselâm)* vefat ettiklerinde, üzerlerinde yaşlılıktan bir eser bulunmayıp, gençlik sıfatlarından hâli kalmamışlardır.

Ebussuud ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre; Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonunda; (وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) **"İyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız"** buyurmuştur ki, buradaki müşabehet (iyi amel işleyenlerin mükâfatının, bahsi geçen peygamberlere verilene benzetilmesin)den maksat, iyiliğe iyilikle mukabelede bulunmak, hiç bir eksiklik yapmaksızın, amellerle, karşılıkları arasını denklemek hususunda benzerliktir.

Yoksa, her bakımdan mümâselet söz konusu değildir, çünkü derece yüksekliği, zürriyetinin çok olup, peygamberliğin onlara tahsisi gibi hususların, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a ihtisası meşhur bir konudur.

Dolayısıyla cümle-i celile'nin manası; "İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı iyiliklerine karşılık mükâfatlandırdığımız gibi diğer muhsinleri de mükâfatsız bırakmayız" demektir. Bu durumda ism-i işaret, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a verilen mükâfata işaret etmekte olup, muhsinlerden maksat ise, cins itibarıyla hepsidir.

Bazı tahkik ehli âlimler:

(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً ...(١٤٣)) **"İşte sizi böylece vasat bir ümmet kıldık"** *(Bakara Sûresi:143'den)* ayet-i celile'sinde olduğu gibi, " كَذٰلِكَ " ile yapılan işareti, kendisinden sonraki fiilin masdarı olan ceza fiiline raci kılmışlar, " اَلْمُحْسِنِينَ " in başındaki "Lâm"ı da ahd için kabul ederek "Muhsinler"den, geride zikredilen peygamberlerin kendilerinin kastedildiğini söylemişlerdir.

Bu durumda zamir getirecek yerde ismi zahir kullanmak onları bu mükafata mazhar kılan ihsan vasıflarından övgüyle bahsetmek içindir, zira "İhsan", zaten kendi güzel olan amelleri lâyıkı vechile eda ederek zatında olan güzelliğe vasıf güzelliğini de katmaktan ibarettir.

Nitekim Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen Cibril hadisinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* "İhsan" ı;

٩٠ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ ... »

90 - **"... İhsan, senin Allah (-u Tealây)ı görüyorsun gibi O'na ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da şüphesiz O seni görmekte** (olduğunu bilmen)**dir..."** *(Buharî, İman:3, No:50, 1/27, Müslim, İman:1, No:8, 1/36, Ebû Davud, Sünnet:17, No:4695, 2/635, Tirmizî, İman:4, No:2610, 5/6, İbni Mace, Mukaddime:9, No:63, 1/24, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:184, 367, 374, 1/66)* diye tefsir etmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, Birtakım Peygamberleri, Vahiyle Hidayet Buyurduğuna Dair, Diğer Ayet-i Kerime'ler:

﴿ اِنَّا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ كَمَا اَوْحَيْنَا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُوراً (١٦٣) وَ رُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللهُ مُوسٰى تَكْلِيماً (١٦٤) ﴾

"Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, Esbat'a (onun çocuklarına), **Isa'ya, Eyyüb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz, Davud'a da Zebur'u verdiğimiz gibi** (Habibim!) **şüphesiz sana da biz vahyettik." -"Öyle peygamberler** (gönderdik)**ki, onları** (n kıssalarını) **sana daha önce hakikaten anlattık. Öyle peygamberler de** (yolladık ki) **onları** (n kıssalarını) **sana anlatmadık. Allah, Musa ile de gerçekten** (vasıtasız bir hitabıyla) **konuştu."** *(Nisa Suresi:163, 164)*

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetinden gelen peygamberlerden bir kısmını zikrettikten sonra, diğer bir kısmını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصّٰلِحِينَ (٨٥)

KELİME MANASI (85)

(وَزَكَرِيَّا) **Zekeriyya'yı da** (hidayete erdirmiştik), daha? (وَيَحْيٰى) **Yahya'yı da,** daha? (وَعِيسٰى) **İsa'yı da,** daha? (وَاِلْيَاسَ) **İlyas'ı da,** (كُلٌّ) **hepsi,** kimlerdendi? (مِنَ الصّٰلِحِينَ) **salih** (iyi) **lerdendi.**

MEÂL-İ ŞERİF

Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (hidayete erdirmiştik). **Hepsi de salih** (iyi) **kimselerdendi.**

İ Z A H A T

Beğavî, Hazin, Ebussuud ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de dört peygamberin ismi zikredilmiştir:

1- Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* **:**

Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

Zekeriyya *(Aleyhisselâm)*, Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetinden olup, Berakyâ oğlu, Âzen oğludur.

İbni Sa'd'in nakline göre; Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın oğlu Yehûzâ neslindendir.

٩١ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « كَانَ زَكَرِيَّا نَجَّارًا »

91 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Zekeriyya marangozdu."** *(Hakim, el-Müstedrek, No:4145, 2/645)* buyurmuştur.

Oğlu Yahya *(Aleyhisselâm)* şehit edildikten sonra şehit edilmiştir. Yahya *(Aleyhisselâm)* ın doğumu kendisine müjde edildiğinde, bir rivayet doksaniki, bir rivayet doksandokuz, bir rivayet yüzyirmi yaşında idi.

Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın şehit edilme kıssası, Taberî Tarihinde şöyle zikredilmiştir: İsa *(Aleyhisselâm)* babasız olarak doğunca, Benî İsraîl: "Meryem'i Zekeriyya'dan başkası hamile bırakmadı, o devamlı onun yanına girerdi" dediler ve onu bulup öldürmek için peşine düştüler.

O kaçarken şeytan bir çoban şekline girip, karşısına çıkarak ona, "Ey Zekeriyya! Sana yetiştiler. Allah'a dua et de, şu ağaç yarılsın, sen içine giresin" dedi. O da dua eder etmez ağaç yarıldı, içine girdi, fakat cübbesinin bir ucu dışarıda kaldı.

O sıra peşine düşen israiloğulları şeytana rastladılar, "Ey çoban! Buralarda birini gördün mü?" dediler. O da "Evet birisi şu ağaca sihir yaptı, ağaç açılıp içine girdi. Şu da cübbesinin ucudur." dedi. Onlar da hemen Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın içine girdiği ağacın yanına gidip testerelerle biçtiler. *(Taberî, Tarih:1/600-601)*

Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın kabri şerifinin, Haleb'deki Emevî Câmi'inin içinde olduğu rivayet edilmektedir ve halen ziyaret edilmektedir.

2- Yahya *(Aleyhisselâm)* :

Yahya *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

Yahya *(Aleyhisselâm)*, Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın oğludur. Kısır olan annesinin rahmi onunla dirildiği için bu ismi almıştır.

Yahya *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Ka'b *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; Yahya *(Aleyhisselâm)*, Seyyid ve Hasûr idi, kadınlara yaklaşmaz ve onları canı da çekmezdi. Yüzü ve bedeni çok güzel bir delikanlı idi. Yumuşak huylu, seyrek saçlı, kısa parmaklı, uzunca burunlu, yakın kaşlı, ince sesli, çok ibadetli, Allah'ın taatında çok kuvvetli idi. *(Hakim, el-Müstedrek, No:4150, 2/647)*

Yahya *(Aleyhisselâm)* ın, Seyyid ve Hasûr vasfı için bak! (Âli İmran Sûresi:39, R.F. 3/482-485, No:320-322)

٩٢ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَا مِنْ آدَمِيٍّ إِلاَّ وَقَدْ أَخْطَأَ ، أَوْ هَمَّ بِخَطِيئَةٍ ، أَوْ عَمِلَهَا ، إِلاَّ أَنْ يَكُونَ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا لَمْ يَهُمَّ بِخَطِيئَةٍ وَلَمْ يَعْمَلْهَا »

92 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her bir insan mutlaka ya hata etmiş, ya da bir hataya niyetlenmiş yahut onu yapmıştır. Ancak Zekeriyya oğlu Yahya müstesna, çünkü o, bir hata işlemediği gibi aklından dahi geçirmemiştir."** *(Hâkim, el-Müstedrek, No:4149, 2/647, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:2294, 1/547, İbni Ebî Şeybe el-Musannef, No:31900, 6/349, Ebû Ya'lâ, Müsned, No:2544, 4/418)*

Yahya *(Aleyhisselâm)* ın şehid edilme kıssası, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* tara-fından şöyle anlatılmıştır:

Meryem oğlu İsa ile Zekeriyya oğlu Yahya *(Aleyhimüsselâm)* oniki Havâri'yi insanlara din öğretmek üzere memleketlere gönderdiler. İnsanları nehyettikleri hususlardan biri de, erkek kardeşin kızıyla evlenmekti.

Zamanın hükümdarının çok beğendiği bir yeğeni vardı ki, onunla evlenmek istiyordu. O kızın, her gün bir isteğini yerine getiriyordu. Peygamberlerin koyduğu bu yasağın haberi kızın annesine ulaşınca kızına, "Hükümdarın yanına girdiğinde ondan hacetini isteyeceğin zaman, 'Benim dileğim; Zekeriyya oğlu Yahya'yı benim için kesmendir' dileğinde bulun" dedi.

Kız da, bu isteğini melik'e arzettiğinde o, "Benden başka bir şey iste!" dediyse de kız, "İlla da bunu isterim" dedi. Kızın bu ısrarını gören melik, Yahya

(Aleyhisselâm) ı çağırtarak, önüne getirttiği bir tasın içine onun boğazını kesti. O arada kanından bir damla yere düştü. *(Taberî, Tarih, 1/585, Hakim, el-Müstedrek, No:4151, 2/647)*

Taberî Tarihinde zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ Hazretleri, Yahya *(Aleyhisselâm)* ı öldürmelerine karşılık Benî İsrail'e Acemleri musallat etti. Heredos isimli Bâbil melikini onlar üzerine saldı. Heredos, Bâbil halkını yanına alarak israiloğullarının üzerine yürüdü. Onları yenerek Şam'a girdi.

Çok adam öldürmekle meşhur, Nebuzerâzân diye anılan başkumandana: "Ben, 'Eğer Beytülmakdis halkına galib olursam, öldüreceğim bir kimse bulamayıncaya kadar, ordugâhımın ortasından, kanlarını sel gibi akıtıncaya dek, onları öldüreceğim!' diye tanrım üzerine yemin etmiştim!" dedi ve bu raddeye gelinceye kadar, onları öldürmeye devam etmesini emretti.

Nebuzerâzân, Beytülmakdis'e girdi. İsrailoğullarının, kurbanlarını takdim ettikleri yerde durunca, orada bir kanın kaynamakta olduğunu gördü ve: "Ey İsrailoğulları! Şu kaynayan kanın hali nedir? Onun haberini, bana söyleyin! Onun işinden, hiçbir şeyi benden gizlemeyin!" dedi.

İsrailoğulları: "Bu, bizim takdim ettiğimiz halde, kabul olunmayan bir kurban kanıdır. O, bundan dolayı gördüğün gibi kaynıyor. Biz, sekiz yüz yıldan beri, kurban takdim ederiz, bu kurbandan başka hepsi kabul olunmuştur" dediler.

Başkumandan: "Siz, bana doğru haber vermediniz" dedi.

İsrailoğulları: "Eğer halimiz önceki zamanımızdaki gibi olsaydı, kurbanımız kabul olunurdu.. Fakat bizden krallık, peygamberlik ve vahiy kesildi. Bunun için kurbanlarımız kabul edilmez oldu." dediler.

Başkumandan, bu kanın üzerinde İsrailoğullarının başkanlarından yediyüzyetmiş kişi boğazladı. Fakat, kan sakinleşmedi.

Bunun üzerine o, İsrailoğullarının evlatlarından ve kadınlarından yedibin kişinin, gençlerinden de yediyüz kişinin daha kanın üzerinde boğazlanmasını emretti de, hepsi öldürüldüğü halde kan, yine de soğumadı.

Nebuzerâzân, kanın sakinleşmediğini görünce: "Ey İsrailoğulları! Yazıklar olsun size, bana doğrusunu söyleyin. Rabbinizin emri üzerinde sebat edin, sizin saltanatınız yeryüzünde, istediğinizi yapıncaya kadar uzamış durmuştu.

Ben, sizden, erkek-kadın, ateş üfleyebilecek hiç bir kimse bırakmaksızın, hepinizi öldürmeye girişmeden önce, bana doğrusunu söyleyin!" dedi.

İsrailoğulları, onun işi sıkı tuttuğunu, öldürmekteki katılığını ve acımasızlığını görünce, ona, işin doğrusunu haber vermek üzere: "Bu kan, bizden bir peygamberin kanıdır ki o, bizi, Allah'ın gazap edeceği bir çok kötü işlerden nehyeder dururdu. Keşke biz ona bu hususta itaat etmiş olsaydık, muhakkak ki o, bizim için daha iyi olurdu.

Sizin şu işinizi de bize haber vermişti. Fakat biz onu doğrulamadık, kendisini öldürdük. İşte bu kaynayan kan, onun kanıdır!" dediler.

Ayet: 85

O zaman Nebuzerâzân: "Onun ismi nedir?" diye sorunca, İsrailoğulları: "Yahya İbn-i Zekeriyya'dır" dediler.

O: "İşte şimdi bana doğrusunu söylediniz. Onun için Rabbiniz sizden intikam alıyor!" dedi. Onların, kendisine doğru söylediklerini görünce secdeye kapanıp, çevresindeki kimselere: "Şehrin kapılarını kapatın ve şehirde Heredos'un askerlerinden olan herkesi dışarı çıkarın." dedi.

Onun isteğini yaptılar, içeride yalnız İsrailoğulları kalınca, Nebuzerâzân, kaynayan kana: "Ey Yahya İbn-i Zekeriyya! Benim ve senin Rabbin, senin yüzünden kavminin başına gelen belayı ve senin için onlardan ne kadar kişilerin öldürüldüğünü biliyor.

Ben, senin kavminden öldürmedik bir kimse bırakmadan önce, Allah'ın izniyle sakinleş!" dedi. Böylece Yahya *(Aleyhisselâm)* ın kanı, Allah'ın izniyle hemen sakinleşip kaynaması duruverdi.

Bunun üzerine, Nebuzerâzân onları öldürmekten el çekti ve:

"İsrailoğullarının inandığı İlah'a ben de inandım ve onu tasdik ettim. O'ndan başka Rab bulunmadığına yakînen iman ettim. O'nunla beraber başka bir ilâh olsaydı bu uygun olmazdı. O'nunla birlikte bir ortak bulunsaydı, gökler ve yerler tutunamazdı (yok olurlardı).

Eğer O'nun çocuğu olsaydı, bu da yakışmazdı. Yerleri döşeyen ve ona kaymayan dağları yerleştiren, ilim ve hikmetiyle, ceberut ve izzetiyle yedi kat göklere malik olan padişahlar padişahı ne kadar mübarek, mukaddes, münezzeh, muazzam ve uludur.

İşte benim Rabbim olacak Zat'ın bu sıfatlarla muttasıf olup, mülkünün de böyle olması gerekir." dedi.

Sonra İsrailoğullarına hitaben: "Allah düşmanı Heredos, bana, kanlarınız, ordugâhının tam ortasında sel gibi akıncaya kadar sizlerden adam öldürmemi emretti ve ben bunu yapacağım. Ona isyan etme gücüne sahip değilim." deyince,

İsrailoğulları: "Emrolunduğun şeyi yap!" dediler.

Bunun üzerine Nebuzerâzân, onlara hendek kazmalarını emretti. Bir hendek kazdılar, sonra onlara, at, katır, eşek, sığır, davar ve deve gibi hayvanlardan getirip orada boğazlamalarını emretti. Akan kanlar çoğaldı ve üzerine de su akıtıldı. O kadar ki kanlar, ordugâhın içine kadar akıp gitti.

İsrailoğullarından evvelce öldürülmüş olanların cesetlerinin getirilip, boğazlanan hayvan cesetlerinin üzerine atılmasını emretti ve atıldı.

Böylece kral Heredos, gerek hendekte bulunan cesetlerin, gerek ordugâha kadar akıp gelen kanın İsrailoğullarına ait olduğunu sandı ve Nebuzerâzân'a: "Artık onları öldürmekten el çek, akan kanları bana kadar gelip ulaşmıştır, yaptıkları şeyin intikamını onlardan almış bulunuyorum." diye haber gönderdi.

Sonra da, Bâbil arzına dönmek üzere onlardan ayrıldı ki, az kalsın İsrailoğullarını yok edip gidecekti. *(Taberî, Tarih, 1/591-592)*

٩٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: اَوْحَى اللّٰهُ اِلَىٰ مُحَمَّدٍ ﷺ: اِنِّى قَتَلْتُ بِيَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا سَبْعِيْنَ اَلْفاً ، وَاِنِّى قَاتِلٌ بِابْنِ ابْنَتِكَ سَبْعِيْنَ اَلْفاً وَسَبْعِيْنَ اَلْفاً »

93 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: **"Allah-u Tealâ, Muhammed** *(Aleyhisselâm)* **a şöyle vahyetmiştir: "Ben Zekeriyya oğlu Yahya'ya mukabil yetmişbin öldürttüm. Senin kızının oğlu** (Hazreti Hüsey) **nin kanına karşılık ise iki tane yetmişbin öldürteceğim."** *(Hakim, el-Müstedrek, No:4152, 2/648)*

Yahya *(Aleyhisselâm)* ın, Şam-ı Şerif'te bulunan Emevî Câmi'inde medfun bulunduğu bazı kitaplarda zikredilmekte olup, halen o makam, ziyaretgâhtır.

İbni Cübeyr *(Rahimehullah)*, "er-Rıhle" isimli eserinde; orada medfun bulunanın, Yahya *(Aleyhisselâm)* ın başı olduğunu zikretmiştir.

3- İsa *(Aleyhisselâm)* **:**

İsa *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

İsa *(Aleyhisselâm)*, Benî İsrail meliklerinden olan Mâsân oğullarından İmrân kızı Meryem'in oğludur.

İsa *(Aleyhisselâm)*, Beyt-i Mukaddes'e bir kaç mil mesafede olan, Beyt-ü Lahm isimli karyede, Kanun-u evvel'in yirmidördü'ne rastlayan çarşamba gününde doğmuştur. Meryem validemiz ona hamile kaldığında, onyedi yaşında idi.

İsa *(Aleyhisselâm)* göğe kaldırıldığında ise, otuzüç yaşında idi.

İbni Esir'in beyanına göre; Mâsân hanedanı, İsrailoğullarının başkanlarından, din alimleri ve istişare ehlinden idiler. Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ile İmran bin Mâsân iki kızkardeşle evli olup, Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın hanımının adı; îşâ bint-i Fâkud, İmran'ın hanımının adı da; Hanne bint-i Fâkud idi.

Hanne, İsa *(Aleyhisselâm)* ın annesi olan Meryem validemizin annesi idi. Kısır olan Hanne *(Radıyallahu Anha)* nın yaşlı çağında çocuk hevesine kapılıp duada bulunması ile ilgili malumat; Âli İmran Sûresi:35. ayet-i kerime'nin izahında (R.F. 3/467-468) nakledilmiştir.

İsa *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

٩٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنهم) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « ... لَقِيتُ عِيسىٰ فَاِذَا رَجُلٌ اٰدَمُ ، كَاَحْسَنِ مَا يُرىٰ مِنْ اُدْمِ الرِّجَالِ تَضْرِبُ لِمَّتُهُ بَيْنَ مَنْكِبَيْهِ ، رَجِلُ الشَّعَرِ ، يَقْطُرُ رَأْسُهُ مَاءً ، رَبْعَةٌ اَحْمَرُ ، كَاَنَّمَا خَرَجَ مِنْ دِيمَاسٍ – يَعْنِى الْحَمَّامَ– عَرِيضُ الصَّدْرِ ... »

94 - İbni Ömer ve Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayet edilen sahih hadisi şeriflerde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, İsa *(Aleyhisselâm)* ı şöyle tavsif etmiştir:

"...(Mi'râc'a çıkarıldığım gece) İsa ile görüştüm. **Bir de o; esmer, erkeklerin esmerliğinden görülebilecek olanın en güzeli, saçı iki omuzlarının arasına değiyor, gür ve kıvırcık saçlı, orta boylu, başından su damlıyor, (yüzü,) hamamdan çıkmış gibi kızarmış, geniş göğüslü...**" *(Buharî, Enbiya:49, No:3254-56, 3/1269)*

İsa *(Aleyhisselâm)* ın henüz ölmemiş olup, göklere kaldırıldığı, sonra Deccal'ı öldürmek için âhir zamanda, Şam-ı Şerif'te bulunan "Beyaz minare"ye ineceği, Hazreti Mehdi'ye kavuşacağı, evleneceği, çocukları olacağı, hac ve umre yapıp Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i ziyaret edeceği ve vefat ettiğinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına defnedileceği hakkındaki hadisi şerif ve rivayetlerin bir çoğu, Nisa Sûresi:159. ayet-i kerime'nin tefsirinde (R.F. 6/39-89) tafsilatla anlatılmıştır.

İbni Ebî Hatim, İbni Kesir, Kurtubî ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre; İsa *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim veya Nuh *(Salavatullahi Ala Nebiyyina ve Aleyhim Ecmain)* in zürriyeti içerisinde sayılması, bir adamın zürriyetine, kızının çocuklarının da dahil olduğuna delalet eder.

Çünkü İsa *(Aleyhisselâm)* ın babası olmadığından, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a mensubiyeti, annesi Meryem *(Aleyhesselâm)* vasıtasıyladır.

İbni Ebî Hatim, Ebû Harb ibni Ebi'l Esved'den şu nakli yapmıştır: Bir kere Haccac, Yahya ibni Ya'mûr'a elçi göndererek:

"Bana ulaşan habere göre sen, Hasen ve Hüseyn'in *(Radıyallahu Anhuma)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zürriyetinden olduğunu iddia ediyormuşsun. Bunu Allah'ın kitabında buluyor musun? Halbuki ben, onu başından sonuna kadar okuduğum halde bulamadım." dedi.

Yahya ibni Ya'mûr'da ona cevaben: "Sen En'am Sûresini okumuyor musun?" diyerek bu ayet-i kerime'yi okuduktan sonra, "İsa *(Aleyhisselâm)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* in zürriyetinden değil midir? Halbuki onun babası yoktur." diye sordu.

O, "Doğru söyledin" diyerek onun bu görüşünü kabul etti.

Âlusî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Kızın oğlunun zürriyete dahil olduğu görüşüne zahib olanlar bu ayet-i kerime'yi delil almaktadırlar. Musa Kâzım *(Radıyallahu Anh)* bu delile temessük etmiştir.

Tefsiri Kebir'de de nakledildiği üzere; Ebu Ca'fer *(Radıyallahu Anh)*, Haccac ibni Yusuf'un yanında bu ayeti delil getirmiş, ayrıca mübahele ayetinde:

(... تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَآئَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ ... (٦١)) **"Gelin! Oğullarımızı ve oğullarınızı çağıralım..."** *(Âli İmrân Sûresi:61)* kavli şerifinin inmesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Hasen ve Hüseyn'i çağırmasıyla da istidlal etmiştir.

Bazısı, bunun Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hasais (özellikler)inden olduğunu iddia etmiş, bu yüzden ulemanın bu meselede fetvaları farklılık arzetmiş ise de benim meylettiğim görüş; kızın oğullarının da zürriyete dahil olduğudur.

İbni Kesir *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bir adam zürriyeti için bir vasiyette yahut vakıf veya hibede bulunsa, kızlarının çocukları buna dahil olur. Ama oğullarına diye bir tahsisde bulunursa bu, sulbünden gelen oğullarına ve oğullarının oğullarına mahsus olur. Bir kısım ulema ise; buna, kızlarının oğullarının da dahil olduğunu söylemiş ve:

٩٥ – عَنْ أَبِي بَكْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ ابْنِي هٰذَا سَيِّدٌ ، وَلَعَلَّ اللهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ »

95 - Ebu Bekre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Şüphesiz benim bu oğlum** (Hasen) **seyyid'dir. Allah-u Tealâ'nın, onun sebebiyle müslümanlardan iki büyük cemaatın arasını bulması umulur."** *(Buharî, Sulh:9, No:2557, 2/962, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20414, 7/308)* hadisi şerifinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kızının oğlu hakkında, **"Oğlum"** buyurmasını delil getirmişlerdir.

Kurtubî *(Rahimehullah)*, "Fatıma *(Radıyallahu Anha)* nın evladı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zürriyetidir." buyurduktan sonra, şu nakilleri yapmıştır:

Ebu Hanife ve Şâfi'î *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demişlerdir: Çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına bir vakıfta bulunanın bu vakfiyesine, ne kadar nesil uzasa da kızlarının çocukları dahildir. Akrabasına yaptığı vasiyete de kızının çocukları dahil olur.

İmam-ı Azam'a göre akraba tabiri; her mahrem rahim sahibi (ebediyyen nikâhı haram) olan kimselerdir ki, amca oğlu ile hala oğlu, teyze oğlu ile dayı oğlu bu manada mahrem olmadıklarından "Karâbet" sayılmazlar. Fakat Şafiî'ye göre, mahrem olmayanlar da karâbete dahildirler.

Ruhul Beyan sahibi İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Bu ayet-i celile'de İsa *(Aleyhisselâm)* ın zikri, zürriyet tabirinin, kızın çocuklarını da içine aldığına delalet eder.

Böylece, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e intisapları anne tarafından olduğu halde, Hasen ve Hüseyn *(Radıyallahu Anhuma)* nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zürriyetinden olduğu sabit olmuştur ki, onlara eziyet eden, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zürriyetine (dolayısıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kendisine) eziyet etmiş olur.

Anne tarafından nesep sahih ve muteber olduğuna göre, baba cihetinden olduğu gibi, sadece anne tarafından seyyid olanların da seyadeti (seyyitliği) makbuldür. Çünkü itibar hangi canipten olursa olsun, silsilenin (soy zincirinin) Haseneyn'den birine ulaşmasıdır.

4- İlyas *(Aleyhisselâm)* :

İlyas *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

İmran oğlu, Harun oğlu, Ayzâr oğlu, Finhâs oğlu, Beşir oğlu, İlyas'dır.

İlyas *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Hılye-i şerifesi hakkında Ka'b *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: İlyas nebi, dağlarda ve çöllerde gezer, tenhalarda Rabbisine ibadet ederdi. Büyük başlı, yapışık karınlı, ince bacaklı idi. Başında kırmızı bir ben vardı.

Allah-u Tealâ onu semaya yükseltmemiş, Şam arazisine kaldırmıştır. Ondan sonra nübüvvet, Elyesa'*(Aleyhisselâm)* a verilmiştir. *(Hakim, Müstedrek, No:4119, 2/637)*

Semerkandî ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre; Kutbî *(Rahimehullah)*, Yûşa' *(Aleyhisselâm)* ın soyundan olduğunu, Dahhak *(Rahimehullah)* ise, İsmail *(Aleyhisselâm)* ın neslinden olduğunu nakletmişlerdir.

İbni Mesud *(Radıyallahu Anhuma)* dan, İdris *(Aleyhisselâm)* ile İlyas *(Aleyhisselâm)* ın aynı olduğu hakkında bir rivayet gelmişse de bu kabul görmemiştir. Çünkü İlyas *(Aleyhisselâm)* burada, Nuh veya İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyeti arasında sayılmış, halbuki İdris *(Aleyhisselâm)* ın Nuh *(Aleyhisselâm)* ın dedesi olduğu hakkında rivayetler şuyû' bulmuştur.

Kurtubî tefsirinde; İlyas *(Aleyhisselâm)* ın, Hadır (Hızır) *(Aleyhisselâm)* olduğu veya Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın kendisi olduğu hakkında bazı nakiller yapıldıktan sonra, bu görüşlerin uygun olmadığı beyan edilmiştir. Zira Allah-u Tealâ herbirinden ayrı ayrı bahsetmiştir ki, bu onların aynı şahıs olmadıklarını gösterir. Beğavî ve Sem'ânî'de bu görüşü tercih etmişlerdir.

Ali el-Kârî *(Rahimehullah)*, "el-Hazer fî Emri'l Hadır" isimli risalesinde, ulemanın, Hızır ve İlyas *(Aleyhimesselâm)* ın yaşayıp yaşamadıkları hakkında ihtilaf ettiklerini zikrettikten sonra şöyle demiştir:

Bazı ulema, Hızır ve İlyas *(Aleyhimesselâm)* ın diri olup, her gece Zülkarneyn-in inşa ettiği seddin yanında ve arefe günü Arafat'ta buluştuklarını rivayet etmişlerdir. Nitekim:

٩٦ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اَلْخَضِرُ فِى الْبَحْرِ وَالْيَاسُ فِى الْبَرِّ يَجْتَمِعَانِ كُلَّ لَيْلَةٍ عِنْدَ الرَّدْمِ الَّذِى بَنَاهُ ذُو الْقَرْنَيْنِ بَيْنَ النَّاسِ وَبَيْنَ يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ، وَيَحُجَّانِ ، وَيَعْتَمِرَانِ كُلَّ عَامٍ ، وَيَشْرَبَانِ مِنْ زَمْزَمَ شَرْبَةً تَكْفِيهِمَا اِلَىٰ قَابِلٍ »

96 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Hızır denizdedir, İlyas karadadır. Her gece Zülkarneyn'in, insanlarla Ye'cûc Me'cûc arasına bina ettiği seddin yanında buluşurlar. Her sene hac ve umre yaparlar ve zemzemden bir içiş içerler ki, gelecek seneye kadar onlara yeter."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l Ummâl, No:34047, 12/71, İbni Manzur, Muhtasar-u Tarih-i Dımeşk libn-i Asâkir, 5/27, Zebîdî, İthaf, 4/379)*

Ka'b *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Dört peygamber, halen diridirler. İkisi gökte, ikisi de dünyadadır. Dünyada olanlar; İlyas ile Hızır *(Aleyhimesselâm)*, gökte olanlar; İsa ve İdris *(Aleyhimesselâm)* dır. *(İbni Manzur, Muhtasar-u Tarih-i Dımeşk libn-i Asâkir, 5/24)*

Bu hususta daha geniş malumat, Kehf Sûresi'nin 65. ayet-i kerime'sinin izahında inşaallah gelecektir.

İlyas *(Aleyhisselâm)* ın Kıssası:

Hızkîl *(Aleyhisselâm)* dan sonra, İsrailoğulları içinde bir çok bidatlar ihdas edilmiş, onlar Allah-u Tealâ'nın, kendilerinden aldığı **"Ahd"** ve **"Mîsâk"**ı unutmakla kalmamışlar, putlar dikip onlara tapmaya da başlamışlardı. Bunun üzerine Allah-u Tealâ, onlara İlyas *(Aleyhisselâm)* ı, peygamber olarak gönderdi.

Mûsa *(Aleyhisselâm)* dan sonra İsrailoğullarına gönderilen peygamberler, ancak Tevrat'tan unuttuklarını, onların hatırlarına getirmekte ve yenilemekte idiler. İsrailoğulları, o zaman Şam ülkesinde dağınık bir halde yaşıyorlar ve başlarında da, bir çok krallar bulunuyordu.

Çünkü Yûşa' İbni Nûn *(Aleyhisselâm)*, Şam diyarını fethettiği zaman oraya, İsrailoğullarını hakim kılarak bu toprakları, onların arasında bölüştürmüştü. İsrailoğullarının oniki sıbtından biri olan İlyas *(Aleyhisselâm)* 'ın sıbtı da, Ba'lebek ve nâhiyelerini almış ve oralara yerleşmişti.

Şam krallarından her bir kral, hükmü altına aldığı nâhiyeyi sömürmekteydi. Bunlardan yalnız Ba'lebek kralı, diğer krallar arasında doğru yolda olduğu için, İlyas *(Aleyhisselâm)* onun yanında bulunur ve işlerini yoluna koyardı. Gerek kral ve gerekse kral'ın zevcesi, İlyas *(Aleyhisselâm)* ı dinler ve itaat ederledi.

Öteki İsrailoğulları ve kralları ise, ilah edindikleri Ba'l putuna taparlardı. Ba'l altından yapılmış bir kadın heykeli olup, gözbebekleri yakuttan yapılmış, başına da inci ve cevherlerle süslü taç konulmuştu.

İlyas *(Aleyhisselâm)*, kavmine:

(...اَلاَ تَتَّقُوْنَ (١٢٤) اَتَدْعُوْنَ بَعْلاً وَتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ الْخَالِقِيْنَ (١٢٥) اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ (١٢٦))

"Siz (Allah'tan) **korkmaz mısınız? O, halk eden** (suret veren)**lerin en güzeli, sizin ve önceki atalarınızın Rabb'i olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi tapıyorsunuz?"** *(Sâffât Suresi:124 den, 125, 126)* diyerek, onları, Yüce Allah'a iman ve ibadete davet etti.

Fakat onlar, İlyas *(Aleyhisselâm)* ı yalanladılar. Ba'lebek kralından başka hiç birisi onu dinlemediler ve söylediklerini kabul etmediler.

Ba'lebek kralının sarayının yanında, İsrailoğullarından salih bir zatın, güzel bir bahçesi bulunuyor, kendisi oradan geçimini sağlıyordu. Kral ve karısı, orada gezinirler, yerler, içerler ve istirahat ederlerdi.

Halk, orayı krala lâyık görürler, sahibinin elinden almadığına şaşarlardı. Kral, bahçe sahibine karşı komşuluk hakkını gözetir, çok iyi davranırdı. Kralın karısı ise, bahçeyi ele geçirmeyi düşünür, kralı bu hususta kandıramazdı. Kralın uzun bir sefere çıkışından yararlanarak, bahçe sahibini, krala sövme iddiası ve yalancı şahitler ikamesiyle öldürtüp, bahçesini gasbetti.

Kral seferden dönünce, karısına: "Sen, hükmünde hiç de hayra isabet etmemişsin. Ben bundan sonra hiç bir zaman felah bulacağımızı sanmıyorum. Senin ona karşı bu cür'etin, ancak cahilliğinden, kötü görüşlülüğünden, sonucu nereye varacağını düşünememenden ileri gelmiştir" diyerek, azarladı.

Kralın karısı: "Ben ona ancak senin için kızdım ve senden dolayı o hükmü verdim." deyince,

Kral: "Bir kraliçe olarak senin, bir tek adamı ve onun komşuluk hakkını korumak üzere göstereceğin büyük hoşgörülüğün ve affediciliğin nerede kaldı?" demesi üzerine, kraliçe: "Olmayacak şey oldu." dedi.

Allah-u Tealâ bu hadiseyi, İlyas *(Aleyhisselâm)* a vahiyle bildirerek; yaptıkları şeyden dolayı tevbe etmedikleri ve gasbettikleri bahçeyi, öldürülen zatın varislerine geri vermedikleri takdirde, o bahçe içinde her ikisinin de öldürülüp bırakılacaklarını ve etlerinin kemiklerinden ayrılacağını haber verince, kral, İlyas *(Aleyhisselâm)* a kızdı.

O sırada kralın yanına, putlara tapan bir topluluk gelmişti, ona: "Sen, dalalet ve boş şeyden başkasına davet olunmuyorsun, sen de kralların taptığı şu putlara tap! Üzerinde bulunduğun dini bırak!" dediler.

Bunun üzerine kral bir gün: "Ey İlyas! Vallahi ben, senin davet ettiğin şeyin batıl olmaktan başka bir şey olmadığını görüyorum." dedi ve Benî İsrâîl krallarından, Allah'ı bırakıp, puta tapanları birer birer sayarak:

"Onlar da bizim gibi yiyor, içiyor ve nimetler içinde hüküm sürüyor. Senin batıl ve boş dediğin din ve inanışları, onların dünyasından hiç bir şey eksiltmiyor. Kendimizde ise, onlara nazaran bir üstünlük görmüyoruz." deyince, İlyas *(Aleyhisselâm)* ın saçı ve vücudunun tüyleri ürpererek diken diken oldu ve:

İstircâ' ederek (başına gelen musibetten dolayı: "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn" diyerek) kralın yanından ayrıldı. Kral da putlara tapan öteki arkadaşlarının yaptıklarını yaparak, Allah-u Tealâ'yı bırakıp putlara taptı. Daha sonra da İlyas *(Aleyhisselâm)* 'ı öldürmeğe kalkıştı.

Bunun üzerine İlyas *(Aleyhisselâm)*, dağlarda ve mağaralarda yedi yıl gizlendi. Yerdeki bitkilerden ve ağaçlardaki meyvelerden yiyerek yaşadı. Kral, onu yakalatmak için, adamlar saldı ise de ele geçirmeye muvaffak olamadı.

İlyas *(Aleyhisselâm)*, kral tarafından aratıldığı sıralarda, bir gece, İsrailoğullarından bir kadının evine sığınmıştı. Kadının, Elyesa' İbni Ahtub adındaki oğlu çok hasta idi. İlyas *(Aleyhisselâm)* ın duasıyla iyileşince, Elyesa' *(Aleyhisselâm)*, İlyas *(Aleyhisselâm)* 'a iman ve onun peygamberliğini tasdik edip, artık onun yanından hiç ayrılmadı.

İlyas *(Aleyhisselâm)*, nereye giderse o da oraya giderdi. İlyas *(Aleyhisselâm)*, bir hayli yaşlanmıştı, Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ise, yetişmiş bir gençti. İlyas *(Aleyhisselâm)* , İsrailoğullarının azdıklarını görünce: "Ey **Allah'ım! İsrailoğulları, seni**

tanımamaya, senden başkasına tapınmaya başladılar. Nimetlerinden, onlara verdiklerini değiştir!" diye Allah-u Tealâ'ya arz-u halde bulundu.

Allah-u Tealâ da ona:

﴿ إِنِّي قَدْ جَعَلْتُ أَرْزَاقَهُمْ بِيَدِكَ حَتَّىٰ تَكُونَ أَنْتَ الَّذِي تَأْذَنُ لَهُمْ ﴾

"Muhakkak ben, onların rızıklarını senin eline verdim. Sen, onlara izin vermedikçe (rızık bulamayacaklar)" diye vahyedince, o: **"Ey Allah'ım! Onlardan üç sene yağmuru tut!"** diye beddua etti ve üç yıl yağmur yağmadı. Büyükbaş-küçükbaş hayvanlar, böcekler, ağaçlar, kuraklıktan helak oldu ve insanlar da, çok şiddetli bir darlık içine düştüler.

İlyas *(Aleyhisselâm)*, İsrailoğullarının yanına giderek onlara: "Siz, kuraklıktan, darlıktan mahvoldunuz, ehlî, vahşî hayvanlar, kurtlar, kuşlar, böcekler, ağaçlar da, sizin hatalarınızdan helak oldular. Siz, boş şey üzerinde aldanıp duruyorsunuz. Eğer, bu fiilinizden dolayı Allah-u Tealâ'nın, size gazabettiğini; kendisine yalvardığınız, hak ve hayırlı olduğunu söylediğiniz putların, öyle olup olmadığını öğrenmek istiyorsanız, onları çıkarın ve onlara yalvarın!

Eğer onlar, sizin duanızı kabul ederlerse, dediğiniz gibi onlar haktır. Eğer onlar, bunu yapamazsa biliniz ki siz batıl bir şey üzerindesiniz! Ondan hemen ayrılın! Ben de, üzerinizdeki belanın kaldırılması için, Allah-u Tealâ'ya dua edeyim" dedi. Onlar da, "Sen, insaflı davrandın" dediler.

Hemen putlarını çıkarıp onlara yalvardılarsa da, ne duaları kabul olundu, ne de üzerlerindeki bela kaldırıldı. Böylece onlar dalâlette ve boş bir şey üzerinde bulunduklarını anladılar. "Ey İlyas! Biz mahvolduk, Allah'a bizim için dua et!" dediler. İlyas *(Aleyhisselâm)* da, üzerlerindeki belanın kaldırılması ve yağmura kavuşmaları için Allah-u Tealâ'ya dua etti.

Allah-u Tealâ'nın izniyle, denizin arkasından, kalkan gibi bir bulut çıkıp, onlar da ona bakıp durdukları sırada buluttan, iri damlalı yağmur atıştırmaya sonra da çoğalmaya başladı ve en sonunda Allah-u Tealâ, yağdırdığı yağmurla, onları kuraklıktan kurtardı. Kuraklıktan yanıp kavrulmuş olan yurtları canlandırıldı, içinde kıvrandıkları bela üzerlerinden kaldırıldı.

Fakat onlar, ne putperestlikten ayrıldılar, ne de hakka döndüler. Üzerinde bulundukları hali, daha kötü olarak devam ettirdiler. İlyas *(Aleyhisselâm)*, böyle küfürlerinde direndiklerini gördüğü zaman, artık ruhunu kabzetmesini, onlardan kurtarıp rahata kavuşturmasını Rabb'inden dileyince, kendisine:

"Filan günü bekle! Filan yere git! Orada sana gelecek ateş gibi renkli hayvanı gördüğün zaman, ona bin! Ondan korkma!" buyruldu.

O gün geldiğinde, İlyas *(Aleyhisselâm)*, yanında Elyesa' *(Aleyhisselâm)* olduğu halde, gitmesi emrolunduğu yere gitti. At sûretinde, ateş renginde, bir şey gelip, İlyas *(Aleyhisselâm)* 'ın önünde durunca o, hemen onun üzerine sıçrayıp binerek giderken Elyesa' *(Aleyhisselâm)*, arkasından: **"Ey İlyas! Ey İlyas! Bana ne emrediyorsun?"** diyerek seslendi.

Ayet: 85

Allah-u Tealâ, İlyas *(Aleyhisselâm)* ı semaya değil, Şam'a kaldırdı. İlyas *(Aleyhisselâm)*, kilimini gökten, Elyesa' *(Aleyhisselâm)* a bıraktı ki, bu, kendisinin onu, İsrailoğullarının üzerine halife yaptığına bir alâmetti. Zaten ayrılırken onu yerine bırakmış bulunuyordu.

İlyas *(Aleyhisselâm)* gittikten sonra, Allah-u Tealâ, Ba'lebek kralı ve İsrailoğulları üzerine düşmanlarını musallat ve muzaffer kıldı. Akılları başlarından gitti, nereye gideceklerini ve kaçacaklarını bilemediler.

Kral da, kraliçe de, sahibini öldürüp gasbettikleri bostanda öldürülerek bırakıldılar. Etleri dökülünceye, kemikleri çürüyünceye kadar cesetleri orada ortada kaldı.

Allah-u Tealâ, İlyas *(Aleyhisselâm)* a kanat verdi, nur giydirdi, yeme-içme lezzetini ondan kesti. Böylece o, meleklere karışarak melekî-erazî ve semaî (hem yer ehli, hem gök ehli) bir insan oldu.

Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göre; o, ovalarla görevli, Hızır *(Aleyhisselâm)* ise denizlerle görevlidir. Birinci sayhaya kadar dünyada ebedi kalma ve her sene hac imkanı kendilerine verilmiştir. *(Taberî, Tarih, 1/461-464, İbni Manzur, Muhtasar-u Tarih-i Dımeşk libn-i Asâkir, 5/24-27)*

Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonunda, (كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ) **"Hepsi salihlerdendir"** buyurarak, geride zikri geçen peygamberlerin herbirinin salâhta kemal bulduklarını beyan etmiştir ki, salâh; gerekeni yapmak ve lüzum etmeyen işlerden sakınmaktan ibarettir.

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetinden gelen peygamberlerden bir kısmını zikrettikten sonra, diğer bir kısmını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَإِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (٨٦)

KELİME MANASI (86)

(وَإِسْمٰعِيلَ) **İsmail'i de** (hidayete nail kıldık), daha? (وَالْيَسَعَ) **Elyesa'ı da,** daha? (وَيُونُسَ) **Yunus'u da,** daha (وَلُوطًا) **Lût'u da,** (وَكُلًّا) **hepsini,** (فَضَّلْنَا) **ziyade faziletli kıldık,** kim üzerine? (عَلَى الْعَالَمِينَ) **âlemlerin üzerine.**

MEÂL-İ ŞERİF

İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). **Hepsini âlemlere ziyade üstün kıldık.**

İ Z A H A T

Bu ayet-i celile'de de dört peygamberden bahsedilmiştir.

1- İsmail *(Aleyhisselâm)* **:**

İsmail *(Aleyhisselâm)* **ın neseb-i şerif'i:**

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın oğludur. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın nesebi geride zikredilmiştir.

İsmail *(Aleyhisselâm)* **ın şemail-i şerife'si:**

İsmail *(Aleyhisselâm)*, boylu, boslu, ak saçlı, güzel ve nurlu yüzlü, kırmızımsı tenli, küçük başlı, büyük gözlü, uzun burunlu, kalın boyunlu, geniş omuzlu, uzun elli ve uzun ayaklı, çok güçlü ve kuvvetli idi.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, sulbünden oğlu olan İsmail *(Aleyhisselâm)* ın, kardeşi İshak *(Aleyhisselâm)* ile birlikte anılmayıp, bu ayet-i celile'de bahsedilmiş olmasının hikmetine gelince; burada anlatılmak istenen, Benî İsrail'in peygamberleridir ki, onların tümü, İshak ve Ya'kub *(Aleyhimesselâm)* ın evladıdır.

İsmail *(Aleyhisselâm)* ın sulbünden ise, Muhammed *(Aleyhisselâm)* dan başkası gelmemiştir ki, onun da bu makamda bahsi uygun düşmez.

Zira Allah-u Tealâ, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, araplara karşı Allah'a ortak koşmayı nefyetmesi hususunda, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, şirki bırakıp tevhide devam ettiğinde, din ve dünya hususunda kavuştuğu büyük nimetleri anlatarak delil getirmesini emretmiştir ki, dünyevî nimetlerin en büyüklerinden biri de, Allah-u Tealâ'nın İbrahim *(Aleyhisselâm)* a peygamberler ve meliklerden ibaret olan çocuklar vermesidir.

Bu delili öne süren, Muhammed *(Aleyhisselâm)* ın kendisi olduğuna göre, bu arada kendinden bahsetmesi münasip düşmeyeceğinden, İsmail *(Aleyhisselâm)*, İshak *(Aleyhisselâm)* ile birlikte anılmamıştır.

İsmail *(Aleyhisselâm)*, Mekke-i Mükerreme hareminde büyümüştür. Babası İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Allah-u Tealâ'nın emriyle, annesi Hacer'le birlikte onları Mekke-i Mükerreme'ye getirip orada bırakmıştır.

Bu kıssanın tamamı Buhârî-i Şerif'te (Enbiya:12, No:3184, 3/1227-1230) zikredilmiş olup, kısmen tercemesi, tefsirimizde Bakara Sûresi:127. ayet-i kerimenin izahında (R.F. 1/619-624) geçmiştir.

İsmail *(Aleyhisselâm)*, altı aylıkken Allah-u Tealâ, zemzemi onun için fışkırtmıştır. Otuz yaşına kadar babasıyla görüşememiştir. Görüşme anları Buharî-de şöyle anlatılmaktadır: Sonra Ka'be'yi bina etmek üzere geldiğinde, İsmail *(Aleyhisselâm)* ı zemzem'e yakın bir ağacın altında ok yontarken buldu. Babasını görünce kalkıp babanın evladına, evladın da babasına yapması gereken muameleyi yaptılar.

Sonra o, "Ey İsmail! Allah-u Tealâ, bana bir emir verdi" deyince, o, "Rabbin ne emrediyorsa hemen yap!" diye cevap verdi. "Peki bana yardım eder misin?" deyince, "Tabi ederim" dedi.

O zaman İbrahim *(Aleyhisselâm)*, etrafındaki, topraktan yüksek olan bir çıkıntıya işaret ederek, "Allah-u Tealâ, bana burada bir ev bina etmemi emretti" buyurdu.

İşte o zaman Beyt'in temellerini yükseltmeye başladılar. İsmail *(Aleyhisselâm)*, taş getiriyor, İbrahim *(Aleyhisselâm)* da binayı yapıyordu. *(Buharî, Enbiya:12, No:3184, 3/1229-1230)*

İsmail *(Aleyhisselâm)* ın ok atışındaki mahareti meşhur idi. Nitekim Seleme ibni Ekva' *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Eslem kabilesinden atış müsabakası yapan bir cemaata rastladığında onlara:

٩٧ –عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْاَكْوَعِ (رضى الله عنه) قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَىٰ نَفَرٍ مِنْ اَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «ارْمُوا بَنِي اِسْمَاعِيلَ ، فَاِنَّ اَبَاكُمْ كَانَ رَامِياً ، وَاَنَا مَعَ بَنِي فُلَانٍ» قَالَ: فَاَمْسَكَ اَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ بِاَيْدِيهِمْ ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَالَكُمْ لاَ تَرْمُونَ» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! نَرْمِي وَاَنْتَ مَعَهُمْ ، قَالَ: «ارْمُوا وَاَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ»

97 - **"Ey İsmailoğulları! Atın! Sizin babanız da mahir bir atıcıydı. Ben de felan oğulları ile beraberim."** buyurdu. Bu sefer karşı taraf atıştan ellerini çekince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Niye atmıyorsunuz?"** buyurdu.

Onlar, "Ya Resulallah! Sen onlarla beraberken, biz nasıl atalım?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Atın! Ben hepinizle beraberim!"** buyurdu. *(Buharî, Enbiya:14, No:3193, 3/1234)*

İsmail *(Aleyhisselâm)*, Cürhum kabilesinden evlendi. Oniki çocuğu oldu, onlar içinden, Nâbit, diğer bir rivayete göre; Kayzer, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dedesi, Adnan'ın babasıdır ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nuru, alnında parlardı.

Cürhum kabilesi, Mekke'de av etiyle geçinirlerdi. İsmail *(Aleyhisselâm)* da onlarla birlikte çıkar avlanırdı. Kendisi, av avlamaya, av silahıyla seğirtmeye, avları okla vurup düşürmeye çok düşkündü.

İsmail *(Aleyhisselâm)*, ata binicilikte de çok mahir idi. Yabanî atları yakalayıp ehlileştiren ilk insandı. Ondört yaşında arap lügatını fasih (açık ve düzgün) konuşmaya ilk olarak Allah-u Tealâ, onun dilini muvaffak etti. Diğer kardeşi İshak ise, bazı rivayetlere göre; babasının lisanı olan süryanî dili üzere kaldı.

Yirmi yaşlarındayken annesi Hacer valide, doksan yaşlarındavefat etti. Allah-u Tealâ, İsmail *(Aleyhisselâm)* a peygamberlik vererek, onu Amâlîk (en eski arap kabilesi kabul edilen, yarı efsanevî, göçebe, Sâmî topluluk), Cürhum (Kahtânî -arapların ayrıldıkları iki koldan, Nuh *(Aleyhisselâm)* ın oğlu Sâm'dan gelen Kahtan'a mensup- eski bir arap kabilesi) ve Yemen kabilelerine gönderdi.

O, onları putlara tapmaktan nehyedince, bir taife kendisine iman edip, ekserisi inkar etti. Harem-i Şerifi'in hakimiyeti, İsmail *(Aleyhisselâm)* ın elindeydi.

İsmail *(Aleyhisselâm)*, yüzotuzyedi yaşında vefat etmiş olup, Mescid-i Haram'da, annesinin medfun bulunduğu, "Hicr" diye anılan (bu gün Ka'be'nin bitişiğinde, yarım daire şeklinde bir duvarla çevrili) mübarek yere gömüldü.

2- Elyesa' *(Aleyhisselâm)*:

Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

İbrahim oğlu, İshak oğlu, Ya'kub oğlu, Yusuf oğlu, Efrâim oğlu, Şütlem oğlu, Adiyy oğlu, Ahtub oğlu, Elyesa' *(Aleyhimüsselam)* 'dır. Elyesa' *(Aleyhisselâm)* 'ın, İlyas *(Aleyhisselâm)* 'ın amcasının oğlu olduğu da söylenir.

Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si hakkında elimizdeki kaynaklarda, araştırmamıza rağmen bir bilgiye ulaşamadık.

Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın, İlyas *(Aleyhisselâm)* a Halef Olan Bir Peygamber Oluşu ve Bazı Faziletleri:

İlyas *(Aleyhisselâm)*, Ba'lebek kralı tarafından aratıldığı sırada, bir gece, İsrailoğullarından bir kadının evine sığınmıştı. Kadının, Elyesa' bin Ahtub adındaki oğlu çok hasta idi. İlyas *(Aleyhisselâm)* ın duasıyla iyileşince, Elyesa' *(Aleyhisselâm)*, İlyas *(Aleyhisselâm)* 'a iman ve onun peygamberliğini tasdik edip, artık onun yanından hiç ayrılmadı.

İlyas*(Aleyhisselâm)*, nereye giderse o da oraya giderdi. İlyas *(Aleyhisselâm)*, bir hayli yaşlanmıştı, Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ise, yetişmiş bir gençti.

İlyas *(Aleyhisselâm)*, kavminin inkârda direndiklerini gördüğü zaman, artık ruhunu kabzetmesini, onlardan kurtarıp rahata kavuşturmasını Rabb'inden dileyince, kendisine:

"Filan günü bekle! Filan yere git! Orada sana gelecek ateş gibi renkli hayvanı gördüğün zaman, ona bin! Ondan korkma!" buyruldu.

O gün geldiğinde, İlyas *(Aleyhisselâm)*, yanında Elyesa' *(Aleyhisselâm)* olduğu halde, gitmesi emrolunduğu yere gitti. At sûretinde, ateş renginde, bir şey gelip, İlyas *(Aleyhisselâm)* 'ın önünde durunca o, hemen onun üzerine sıçrayarak binip giderken Elyesa' *(Aleyhisselâm)*, arkasından: **"Ey İlyas! Ey İlyas! Bana ne emrediyorsun?"** diye seslendi.

Allah-u Tealâ, İlyas *(Aleyhisselâm)* ı semaya değil, Şam-ı Şerif'te bulunan "Kasiyon" dağına kaldırdı. İlyas *(Aleyhisselâm)*, kilimini gökten, Elyesa' *(Aleyhisselâm)* a bıraktı ki, bu, kendisinin onu, İsrailoğullarının üzerine halife yaptığına bir alâmetti. Zaten ayrılırken onu yerine bırakmış bulunuyordu.

Allah-u Tealâ, İlyas *(Aleyhisselâm)* gibi onu da vahiyle te'yid buyurdu. İsrailoğulları, ona iman edip, tazimde bulundular, emir ve re'yine göre hareket ettiler. O da ömrünün sonuna kadar onların arasında kalıp, İlyas *(Aleyhisselâm)* ın şeriatına sarılarak kendilerini Allah-u Tealâ'ya davet etti.

3- Yunus *(Aleyhisselâm)* :

Yunus *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

İbrahim oğlu, İshak oğlu, Yakub oğlu, Bünyamin oğlu, Mettâ oğlu, Yûnus *(Aleyhimüsselam)*'dır. Mettâ'nın Yunus *(Aleyhisselâm)* ın annesi olduğu hakkındaki görüş; Abdürrezzak tefsirinde zikredilmekteyse de, İbni Hacer ve diğer hafızlar *(Rahimehumullah)* ın beyanı vechile; "Mettâ" babasıdır.

Nitekim Sahîhayn'da bu nisbetin babasına ait olduğu tasrih edilmiştir. *(Buhari, Enbiya:36, No:3232, 3/1254, Müslim, Fezail:43, No:2376,77, 4/1846)*

Yukarıda zikredilen neseb-i şerif, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a dayanmaktaysa da, İbni Hacer *(Rahimehullah)*, nesebi hakkında tam bir ittisale vakıf olamadığını zikretmiştir.

Câmi'u'lusûl'de ise, Şa'yâ *(Aleyhisselâm)* zamanındaki Esbât'tan olduğu rivayeti sarahaten yer almaktadır. Acem taifelerinin meliklerinin zamanında yaşadığı da rivayet edilmektedir.

Yunus *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Yunus *(Aleyhisselâm)* ın ın şemail-i şerife'si hakkında elimizdeki kaynaklarda, araştırmamıza rağmen bir bilgiye ulaşamadık.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

٩٨ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ اَنْ يَقُولَ اِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتّىٰ »

98 - **"Hiç bir kul için, 'Ben Mettâ oğlu Yunus'dan hayırlıyım!' demek lâyık olmaz."** *(Buhari, Enbiya:36, No:3232, 3/1254, Müslim, Fezail:43, No:2376,77, 4/1846)* hadisi şerifi de Yunus *(Aleyhisselâm)* ın, peygamberler arasındaki seçkin yerini bildirmektedir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisinin de içinde bulunduğu herkes hakkında bu sözü uygun görmemesi ve bu konuyu peygamberler arasından Yunus *(Aleyhisselâm)* a tahsis etmesinin hikmeti hakkında ulema bazı beyanlarda bulunmuşlardır:

1- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisine, mahlukatın en üstünü olduğu bildirilmeden evvel bunu söylemişse, zaten bir işkal söz konusu değildir. Fakat bunu bilip te söylemişse, tevazu yoluyla söylemiş olduğunu anlamamak kabil değildir.

2- Yunus *(Aleyhisselâm)* ın kıssasını duyacak olanların aklına, onun hakkında bir mertebe noksanlığı fikri düşme tehlikesini gözönüne alarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu kapıyı kapamak için, onun faziletini açıklarken mübalağa yapmış olabilir.

3- Tahâvî'nin rivayetinde olduğu gibi:

« اَنَّهُ سَبَّحَ اللهَ فِى الظُّلُمَاتِ »

"O, karanlıklar (denizin, kendisini yutan balığın, onu da yutan diğer büyük balığın karnının) **içerisinde Allah'ı tesbih etmiştir."** *(İbni Hacer, Fethu'l Bârî, 6/521)* sözüyle de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Yunus *(Aleyhisselâm)* ın, hiç kimseye nasip olmamış olan özel faziletine işaret buyurmuştur.

Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetine göre; Yunus *(Aleyhisselâm)* balığın karnına düştüğünde, onun ölü olduğunu zannetti ve ayaklarını kımıldattı. O anda balık ta harekete geçince, secdeye kapanarak:

« يَا رَبِّ اتَّخَذْتُ لَكَ مَسْجِداً فِى مَوْضِعٍ لَمْ يَسْجُدْ فِيهِ اَحَدٌ قَطُّ »

"Ya Rabbi! Bu güne kadar kimsenin secde yapmadığı bir yerde Senin için mescit edindim!" dedi. *(Hakim, el-Müstedrek, No:4129, 2/640)*

Kur'an-ı Kerim (Enbiya Sûresi:87) de, Yunus *(Aleyhisselâm)* "Zü'nnûn" (balık sahibi) olarak zikredilir.

Yunus *(Aleyhisselâm)*, İlyas *(Aleyhisselâm)* dan sonra, Musul'a bağlı, Dicle kenarındaki Nînevâ karyesi halkına peygamber olarak gönderilmişti. O zaman kendisi otuz yaşlarında idi. Kavmi putlara taparlardı.

O, kavmini otuzüç yıl iman ve tevhide davet ettiği halde, kendisine iki kişiden başka iman eden olmadı. Bunlardan biri; ilim ve hikmet sahibi Rubil, diğeri ise; âbid ve zâhid Tenuh idi.

Nînevâ halkı, Yunus *(Aleyhisselâm)* ı yalanladılar ve küfürlerinde direndiler. Yunus *(Aleyhisselâm)* da: "Ey Rabbim! Sen beni, kitabını inkâr ve peygamberlerini tekzib eden bir kavme gönderdin." dedi.

Allah-u Tealâ: "Ey Yunus! Sen, benim, tevbe edeceklerin tevbelerini kabul etmemi kıskanır gibisin! Yoksa sen, benim, kalplere hidayet verip, tevbe nasip edeceğimi ve kalpleri saptırıp mühürleyeceğimi bilmiyor musun?" buyurdu.

Yunus *(Aleyhisselâm)*, halkın kâfirce tutum ve davranışlarına dayanamayarak, dağa çıkar gider ve orada kendini ibadete verirdi. Sonunda da, kavminin imana gelmesinden ümidini keserek, onlara bedduada bulundu.

Yunus *(Aleyhisselâm)* ın kavmi ile olan kıssası; İmam-ı Süddî tarafından sahih bir isnadla, İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* a dayandırılarak tefsirlerde zikredilmektedir. *(İbni Hacer, Fethu'l Bârî, 6/520-21)*

İnşaallah biz de, bu kıssanın tafsilini; Yunus Sûresi'nin 98. ayet-i kerimesinin izahına havale ediyoruz.

Yunus *(Aleyhisselâm)* ın Hacca Gidişi:

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke ile Medine arasında giderken bir tepeye geldiğinde, o tepenin adını sormuş ve Yunus *(Aleyhisselâm)* ın hacca giderken oradaki görüntüsünü bizlere nakletmiştir.

Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

٩٩ –عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ... ثُمَّ اَتىٰ عَلىٰ ثَنِيَّةِ هَرْشىٰ فَقَالَ: «اَىُّ ثَنِيَّةٍ هٰذه؟» قَالُوا: ثَنِيَّةُ هَرْشىٰ. قَالَ: «كَاَنِّى اَنْظُرُ اِلىٰ يونُسَ بْنِ مَتّىٰ عليه السلام عَلىٰ نَاقَةٍ حَمْرَاءَ جَعْدَةٍ ، عَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صوفٍ. خِطَامُ نَاقَتِهِ خُلْبَةٌ . وَهُوَ يُلَبِّى»

99 - Sonra (Cuhfe yakınında; Mekke'ye giderken, Şam yoluyla Medine yolunun kavşağındaki) Herşâ tepesine geldiğinde: **"Bu hangi tepedir?"** diye sordu. "Herşâ tepesi" denilince,

"Sanki ben Mettâ oğlu Yunus *(Aleyhisselâm)* ı görür gibiyim. Üzerinde yünden bir cübbe bulunduğu halde, yuları liften olan, sık etli, kırmızı, dişi bir devenin üzerinde (bu vadiden geçerken) **telbiye getiriyordu."** *(Müslim, İman:74, No:166, 1/152)* buyurdu.

4- Lût *(Aleyhisselâm)* **:**

Lût *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i:

Sârûğ oğlu, Nâhûr oğlu, Târah oğlu, Hâran oğlu, Lût *(Aleyhisselâm)* dır. Lût *(Aleyhisselâm)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yeğeni, yani kardeşi Hâran'ın oğlu idi.

Lût *(Aleyhisselâm)* ın şemail-i şerife'si:

Lût *(Aleyhisselâm)*, uzuna yakın orta boylu, sert bakışlı, çok heybetli, beyaz tenli, güzel yüzlü, ince burunlu, kulağı küçük, uzun parmaklı velhasıl şemail-i şerifesi çok hoş idi.

Lût *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a İmanı, Onunla Beraber Hicreti ve Bazı Faziletleri:

Lût *(Aleyhisselâm)*, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a ilk iman eden ve Allah yolunda onunla hicret etme şerefine eren, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın şeriatı üzere amel eden, ibadet ehli, cömert, sabırlı, müttakî, misafirperver, çiftçilik eden, ekip biçen, elinin emeğiyle geçinen mübârek bir zattı.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile yanındaki muhacirler, Babil'den ayrılınca, Harran'a varıp orada bir müddet oturdular. Oradan Ürdün'e, Ürdün'den de Mısır'a gittiler ve Şam'a dönmek üzere Mısır'dan ayrıldılar. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile yanındakiler, Filistinle Kudüs arasında, Şam çölündeki Seb' diye anılan yere varıp indiler.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Seb' halkının, uygunsuz tutum ve davranışları yüzünden, oradan ayrılarak Filistin toprağında "Remle" ile "îliya" (Kudüs) arasında bir yere gelip yerleşti, o zaman orası, "Katt" veya "Kıtt" diye anılmaktaydı ki elan o mahal, kendisine mensup olan "el-Halîl" namıyla maruftur. *(Taberî, et-Tarih, 1/247)*

Lût *(Aleyhisselâm)* ın, Sedûm ve Amûre' ye Yerleşmesi:

Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, rızık ve geçim bolluğu, servet ve hizmetçiler ihsan etti. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kardeşi Hâran'ın oğlu Lût *(Aleyhisselâm)* ın da orada malı çoğaldı. İbrahim *(Aleyhisselâm)* ona: "Mevlâ Tealâ, bizim mallarımızı, küçük ve büyükbaş hayvanlarımızı çoğalttı. Sen, yanımızdan ayrılıp Sedûm ve Amûre şehirlerine yerleş!" dedi.

Bu şehirler, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın oturduğu yerin yakınında idi, Lût *(Aleyhisselâm)*, oraya gidip yerleşti. O taraflara gelen bir kral, Lût *(Aleyhisselâm)* ile çarpışarak kendisini esir, mallarını da ganimet olarak aldı.

İbrahim *(Aleyhisselâm)* bunu haber alır almaz, üçyüz onsekiz kişilik maiyetiyle gidip çarpışarak Lût *(Aleyhisselâm)* ı kurtarıp, gasbedilen mallarını da geri aldı. Allah-u Tealâ ve Resûlünün düşmanlarından bir çoklarını öldürdü. Bozguna uğratarak kaçırdıklarını da, Dimeşk'ın doğusuna varıncaya kadar takip edip kovaladı.

Lût *(Aleyhisselâm)* ın, kavmiyle arasında geçen kıssa, Kur'an-ı Kerim'in birçok sûrelerinde tafsilatla zikrolunduğundan, bu konunun zikrini, ilgili ayet-i kerime'lere (A'raf Suresi:80-84) havale etmeyi uygun görüyoruz.

Bu ve sonraki ayet-i celile'ler (En'am Sûresi:86-90) de de bildirildiği üzere; Lût *(Aleyhisselâm)*, Allah-u Tealâ tarafından kendilerine, yüksek meziyetler, hüküm ve nübüvvet verilen peygamberlerdendi. Allah-u Tealâ, onu, küfür ve ahlaksızlıkları dillere destan olan; Sedûm ve diğer dört şehir halkına peygamber olarak gönderdi.

Lût *(Aleyhisselâm)*, onların arasında kaldığı yirmidokuz yıl boyunca kendilerini, tevhide, ibadete ve yapageldikleri eşcinsellik türü fuhşiyatı terketmeye davet etmekten ve bunu yapmadıkları takdirde azaba uğrayacaklarını haber vermekten geri durmadı.

Ayet: 86

Lût *(Aleyhisselâm)* ın, Kafir Kavimden Kurtuluşu ve Vefatı:

Kavminin helâk olacağı seher vakti Allah-u Tealâ, Lût *(Aleyhisselâm)* ve ev halkını, Şam'a doğru yola çıkardı. Şam ve Filistin toprağında, amcası İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile birlikte oturdu, ta ki orada vefat etti.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Lût *(Aleyhisselâm)* ın kızı ile, Katûrâ'dan doğan oğlu Medyen'i evlendirdi. Allah-u Tealâ, onun neslini de bereketlendirdi ve Medyen halkı onlardan meydana geldi.

Lût *(Aleyhisselâm)* ın, kavminin helâkinden yedi yıl sonra vefat ettiği de söylenir. Lût *(Aleyhisselâm)*, Sâre validemizle, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ve oğullarının gömüldükleri kabirlerinin civarında, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a ait, "Yakîn" diye anılan mescide bir fersah kadar uzaklıkta bulunan köydeki kabrine defnedildi.

Peygamberler Sayılırken, Tertib Gözetilmemesinin Hikmeti:

Burada, "Vav harfi, tertibe riayeti gerektirir, bu da ya fazilet, ya da zaman itibarıyla düşünülebilir. Halbuki, ayet-i kerime'lerde ikisi de nazar-ı dikkate alınmamıştır. Bunun sebebi nedir?" denecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Hakikatte, 'Vav' harfi tertibi gerektirmez. Nitekim tefsirinde bulunduğumuz ayet-i kerime'ler de, bunun böyle olduğunun delillerinden birisidir. Çünkü 'Vav' harfi burada zikredilen bütün peygamberlerin isimlerinin arasında mevcut olduğu halde, ne şeref, ne de zaman bakımından kesinlikle bir sıra ifade etmemiştir.

Ancak, Fahrurrazî, Hazin ve Ebû Hayyan gibi bazı müfessirler; burada, bu tertibi gerektiren bir inceliğin varlığını tesbit etmişlerdir.

Allah-u Tealâ, her bir peygambere, ayrı ayrı fazilet ve meziyetler tahsis etmiştir. İnsanların ekserisince, peygamberlik dışında nazar-ı itibara alınan pek çok mertebe vardır:

1- Mevlâ Tealâ evvela, Nuh, İbrahim, İshak ve Ya'kub *(Aleyhimüsselâm)* ı birlikte anmıştır. Çünkü onlar bütün peygamberlerin asılları olduklarından, cemî'-i enbiyanın nesepleri onlara ulaşmaktadır.

2- Mülk, kudret ve saltanat mertebesidir ki, Mevlâ Tealâ, Davud ve Süleyman *(Aleyhimesselam)* a, işte bu türden pek büyük bir hisse vermiştir. Bu iki peygamber, baba ve oğul aynı zamanda nebî ve melik olduklarından birlikte anılmışlar. Davud *(Aleyhisselâm)* babası olduğu için, zaman itibarıyla önceliği ve kitap sahibi olması hasebiyle Süleyman *(Aleyhisselâm)* a takdim edilmiştir.

3- Çok şiddetli belâ ve büyük sıkıntılar derecesidir ki, Mevlâ Tealâ, bu mertebeyi ve özelliği de Eyyüb *(Aleyhisselâm)* a vermiştir. Çünkü o, cesedinde büyük bir hastalığa maruz kalmış ve kavmi, kendisini uzun bir süre terketmiştir.

4- Peygamberler içinde, bahsi geçen iki mertebeyi de kendisinde toplamış olanlar bulunmaktadır ki, o da Yusuf *(Aleyhisselâm)* dır. Çünkü o, işin başında hapse atılmak, ailesinden uzak kalmak gibi çok şiddetli bir takım belalara uğramış, sonunda da mülk ve saltanata nail olmuştur.

Eyyüb ve Yusuf *(Aleyhimesselâm)* ın ikisinin de sonu, selamet ve afiyetle neticelenmiş olmakla birlikte, Eyyüb *(Aleyhisselâm)* ın imtihanı büyük olduğundan önce anılmıştır.

5- Peygamberlerin fazilet ve özelliklerinden dördüncüsü, mucizelerinin kuvvetli, aklî delillerinin çok olması, saygı uyandıran bir heybet ve görünümle, çok şiddetli, çetin bir kuvvete sahip olmaları ve Allah-u Tealâ'nın onlara, en büyük yakınlığı ve mükemmel bir ikramı tahsis etmiş olmasıdır ki, bu da Musa *(Aleyhisselâm)* ile Hârun *(Aleyhisselâm)* hakkında söz konusudur.

Kardeşlikte müşterek olduklarından birlikte anılmışlar, Allah-u Tealâ ile mükâleme şerefine nail olma, kitap ve müstakil şeriat sahibi olması hasebiyle, ülü'l-azm peygamberlerden olduğu için Musa *(Aleyhisselâm)* takdim edilmiştir.

6- Son derece zühd, dünyaya iltifat etmeme ve insanlarla ihtilatı (iç içe bulunmayı) terketme mertebesidir. Bu mertebe de, Zekeriyyâ, Yahyâ, İsa ve İlyas *(Aleyhimüsselâm)* hakkında tecelli etmiştir. İşte bundan dolayı Mevlâ Tealâ onları; (كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ) **"Hepsi de salihlerdendir"** diye tavsif etmiştir.

Zaman itibarıyla önceliklerinden dolayı, Zekeriyya ve Yahya *(Aleyhimesselâm)* ile söze başlanmış, baba olması itibarıyla, Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* asıl, Yahya *(Aleyhisselâm)* ise fer' kabul edilerek, Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* takdim edilmiştir.

Henüz ölmemiş olmakta, İsa ve İlyas *(Aleyhimesselâm)* müşterek olduklarından birlikte anılmışlar, müstakil kitap ve (etbâ'ının çokluğu itibarıyla) geniş daire sahibi olduğundan İsa *(Aleyhisselâm)* önce zikredilmiştir. *(Ebû Hayyan, el-Bahru'l Muhît, 4/574)*

7- İnsanlar arasında ümmet ve etbâ'ı (kendilerine uyan kimseleri) kalmayan peygamberlerdir. Bunlar, İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût *(Aleyhimüsselâm)* dır.

Bu incelikleri nazar-ı itibara aldığımızda bu tertibin, yapılabilecek en güzel sıralama olduğunu kolaylıkla anlarız. Yine de kendi muradını ve kitabının esrarını Allah-u Tealâ bilir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda: (وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ) **"Ve her birerlerini, âlemlere üstün kıldık."** buyurarak, nübüvvet ve risalet vasıflarına sahip olmaları itibarıyla, peygamberlerin, kendilerinden mâadâ bütün yaratıklardan üstün olduklarına işaret buyurmuştur.

Peygamberlerin meleklerden üstün olduğunu söyleyenler, bu cümle-i celileyle ihticâc etmişlerdir. Çünkü "Âlem" lafzı, Allah-u Tealâ'dan gayrı bütün varlıkların adı olduğundan, melekler de bu lafzın müsemmasına dahildirler. Dolayısıyla âlemlerden üstün olduğu bildirilenlerin, meleklerden de üstün olduğunu kabul etmek gerekir.

Ayrıca bu ayet-i celile'den istinbat edilen hükümlerden biri de, enbiya'ı ızam'ın, bütün velilerden üstün olduğuna inanmak gerektiğidir.

İbni Atıyye *(Rahimehullah)* burada; "Biz onlardan her birini, kendi zamanlarında bulunan âlemlerden üstün kıldık" manasını vermiştir ki, Beğavî,

Şeyhulislam Ebussuud Efendi, Hazin, İsmail Hakkı ve Âlusî gibi bir çok büyük müfessir bu manayı kabul etmişlerdir.

Bundan muradın; "Peygamberlerin her biri, kendi dışındaki âlemlerin hepsinden üstündürler" manası olabileceği de Kâdî tarafından nakledilmiştir. Bundan sonra peygamberlerin arasında efdaliyyet mevzusu açılabilir ki, bunun burayla ilgisi yoktur.

Bakara Sûresinin 253. ayet-i kerime'si (R.F. 3/6-24) peygamberlerin hepsinin eşit olmayıp, aralarında fazilet farkları bulunduğunu sarahaten ifade etmektedir ki, bu konuda malumat isteyenler, o bahse müracaat edebilirler.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ: Allah-u Tealâ, bu ayet-i celile'sinde, peygamberlerin tümüne yaptığı büyük iyiliği bahsetmiş ve kendisinin onları seçmesi ve son derece şeref vererek, diğer yaratıklara üstün kılması olmasaydı, onların, Allah-u Tealâ'ya karşı istîcab ve istihkak (bir şeyi vacip kılma ve kendiliğinden hak etme)leri olmadığını açıklamıştır.

İBN-İ ACÎBE: Bu büyükler, kendi zamanlarında bulunanların tümüne şu vasıflarla tafdil olundular:

a) Allah-u Tealâ'nın kendilerine ihsan ettiği tevhid nurlarıyla, tefrîd (Allah-u Tealâ'nın gayrı her şeyi gönülden çıkarıp, sadece onu müşahede etme) sırları,

b) Onlara, hususi olarak ihsan buyurduğu kemâl-i ubûdiyyet (mükemmel bir kul olma) vasfı,

c) Allah-u Tealâ'ya ve kullara karşı takınılması gereken edeplere son derece riayet,

d) Rubûbiyyet makamına lâyıkıyla tazim.

Allah-u Tealâ'nın, Peygamberleri, Âlemlerden Üstün Kıldığı ve Onların, Bundan Dolayı Hamdetmeleri:

﴿ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىٓ اٰدَمَ وَنُوحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ (٣٣) ﴾

"Şüphesiz Allah(-u Tealâ), Âdem'i Nuh'u İbrahim ailesiyle, İmran ailesini *(Salavatullahi Ala Nebiyyina ve Aleyhim Ecmaîn)* **âlemler** (kendi zamanlarında bulunan milletler) **üzerine seçmiştir."** *(Âli Imran Sûresi:33)*

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى فَضَّلَنَا عَلٰى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ (١٥) ﴾

"Andolsun ki biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar: 'Bizi, mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah (-u Tealây)a hamd olsun' dediler." *(Neml Sûresi: 15)*

Mevlâ Tealâ, onsekiz peygamberi isimleriyle ve üstünlükleriyle zikrettikten sonra, usûl ve furû' cihetiyle de onlarla ilgili olan herkese, bir tür fazilet ve mertebe tahsis ettiğini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (٨٧)

KELİME MANASI (87)

(وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ) **Onların babalarından** (bir kısmını üstün kıldık), daha? (وَذُرِّيّٰتِهِمْ) **çocuklarından,** daha? (وَاِخْوَانِهِمْ) **kardeşlerinden,** (وَاجْتَبَيْنٰهُمْ) **seçtik,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha? (وَهَدَيْنٰهُمْ) **ulaştırdık,** kimi? (هُمْ) **onları,** nereye? (اِلٰى صِرَاطٍ) **bir yola,** öyle yol ki, (مُّسْتَقِيمٍ) **dosdoğru olucu.**

MEÂL-İ ŞERİF

Onların babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarına da (üstün meziyetler verdik). **Onları seçtik ve onları dosdoğru bir yola kavuşturduk.**

İ Z A H A T

Beğavî, Fahrurrazî, Hâzin ve Fîrûzâbâdî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de bir takım delaletler mevcuttur ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Allah-u Tealâ, burada, **"Babalar", "Zürriyetler"** ve **"Kardeşler"**i zikretmiştir ki buna göre babalar; usûl (asıl olanlar), zürriyetler; furû' (tâlî olanlar), kardeşler ise; asılların fer'leridir ki, bu kavl-i ilâhî, Allah-u Tealâ'nın, bu peygamberlerle bir yönden tealluku olan herkese bir nevi şeref ve ikram bağışladığını ifade eder.

2- Ayet-i celile'nin başındaki: (مِنْ) harf-i cerri; teb'îz manasını ifade eder. Çünkü, onların babalarından ve zürriyetlerinden kafir olanlar da bulunmaktaydı.

3- Yine şu gözden kaçırılmamalıdır ki, bu ifade-i celile, "Onlardan her birinin, baba yahut oğul veya kardeşi mutlaka vardır" anlamına gelmez. Çünkü, İsa ve Yahya *(Aleyhimesselâm)* ın çocukları yoktur. Hatta İsa *(Aleyhisselâm)* ın babası dahi yoktur.

İbni Atıyye *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; ayet-i kerime'de peygamber olsun, olmasın, peygamberlerle akrabalık bağı olan bütün müminlerden bahsedilmektedir.

"Babalarından" kavlinin zamirine, İsa *(Aleyhisselâm)* da dahildir. Bundan dolayı, Muhammed ibni Ka'b, "Dayı; baba, Teyze de; annedir" demiştir.

4- "Babalarından" maksat; Âdem, Şîs, İdris, Nuh, Hud ve Salih gibi enbiya-i izamdır ki, bu Âdem *(Aleyhisselâm)* a kadar dayanır.

"Zürriyetlerinden" ifadei celile'sinden murad; Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın çocuklarıdır. Zürriyet, oğullar manasına gelmekteyse de, beşer türünün tümü, evlatlardan ibaret olduğundan, bütün insanlara zürriyet denir.

Ayet: 87

Nitekim, (وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ (٤١)) **"Bizim, onların zürriyetlerini dolu gemiye yüklememiz, kendileri için bir ayettir."** *(Yasin Sûresi: 41)* kavl-i şerifi'ndeki zürriyet tabirinden de, nev'i beşer kastedilmiştir ki, buradaki enbiya'nın zürriyetleri Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kadar ulaşır.

"Kardeşlerinden" kavl-i şerifinden ise; Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın kardeşleri kastedilmiştir.

5- Ayet-i celile'de geçen hidayet lafzının, peygamberlikle tefsir edilmesi halinde, "Allah-u Tealâ'nın, kadından peygamber göndermediği" meselesine de işaret edilmiş olur.

6- Bu ayet-i celile'de, peygamberlerin zürriyetlerinin ekseriyet itibarıyla hidayet üzere olup, maddi ve manevi bereketlere nail olduklarına da bir nevi işaret vardır.

Nitekim İmam-ı Nesâî, kendisine nisbet edilen tefsirinde bu ayet-i celile'de zürriyetin bereketiyle ilgili şu hadisi şerifi nakletmiştir:

Ebû Humeyd es-Sâ'idî *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre bir kere ashab-ı kiram: "Ya Resulallah! Sana nasıl salât edelim?" diye sorduklarında:

١٠٠ – عَنْ اَبِى حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ (رضى الله عنه) اَنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ! كَيْفَ نُصَلِّى عَلَيْكَ؟ فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « قُوْلُوا: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَاَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ ، وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَاَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ ، اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ »

100 - **"Sizler, 'Ey Allahımız! İbrahim'in âline salât ettiğin gibi; Muhammed'e, hanımlarına ve nesline de salât et! İbrahim'in ehl-i beytine bereket verdiğin gibi; Muhammed'e, hanımlarına ve zürriyetine de bereket ver! Şüphesiz sen, Hamîd** (her hal üzere son derece övgüye lâyık), **Mecîd** (ziyade şeref ve ululuk sahibi)**sin.' deyin!"** buyurdu. *(Buharî, Enbiya:12, No:3189, 3/1232, Müslim, Salât:17, No:407, 1/306, Nesâî, Tefsir, No:188, 1/476)*

Allah-u Tealâ'nın salâtı, tazimle birlikte olan bir acımadır ki, buna göre Allah-u Tealâ'dan, Habibine salât etmesini istemenin manası: "Dünyada şanını yücelterek, dinini ızhar edip, şeriatını ibkâ ederek ona tazim et! Âhirette ise, derecesini yükselterek, ecrini kat kat kılıp, ümmeti hakkında şefaatını kabul ederek, onu yücelt!" demektir. "Bereket"in manası ise; artış ve nemadır.

Bu duanın kabulünün eseri olarak; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın ehl-i beytinden onbinlerce Benî İsrâîl nebisi geldiği gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ehl-i beytinden de yüzbinlerce varis-i nebî makamında seyyidler ve şerifler gelmiştir ki; Nakşî, Kadirî, Rifâ'î, Şâzelî, Bedevî gibi, kuruldukları günden bu yana milyonlarca müntesibi bulunan tarikatların kurucuları hep ehl-i beyt'tendirler.

7- "Biz onları seçtik" kavl-i şerifi; "Biz, onları irşad ettik, özel kullarımıza kattık, imana ve Allah'ın rızasını kazanmaya muvaffak kıldık." manalarına gelmektedir.

İmam-ı Mücahid'e göre mana; "Biz onları, halis kıldık" demektir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu cümle-i celile, nübüvveti ifade eder. Çünkü, bütün ümmet hakkında varid olan:

(... هُوَ اجْتَبَاكُمْ ... (٧٨)) **"... O, sizi seçti..."** *(Hac Sûresi:78'den)* gibi ifadeler dışında, özellikle peygamberler hakkında bu tabir kullanıldığında, bunu ancak, "Nübüvvet ve risalet" manalarıyla tefsir etmek münasip düşer.

Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonunda:

(وَهَدَيْنَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"Biz, onları dosdoğru bir yola hidayet ettik."** buyurarak, 84. ayet-i kerime'de geçen:

(... كُلاًّ هَدَيْنَا وَنُوحاً هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ ... (٨٤)) **"Her birini hidayet ettik. Daha evvel Nuh'u da, onun neslinden; Davud'u Süleyman'ı ... hidayet ettik."** kavl-i şerifini te'kid eder mahiyette tekrarda bulunmuştur.

Aynı zamanda bunu bir sonraki ayet-i celile'de beyan edilecek olan, her birinin hidayet buyrulduğu tevhid akîdesini açıklamaya bir temhid (ön söz) yapmıştır.

İŞARÎ MANALAR:

ÂLUSİ: Cüneyd *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile'ye şu işari manayı vermiştir: Biz onları, kendimiz için halis kıldık, Ulu Hazretimize sığındırdık ve onlara bizden gayrı her şeyden azâd olup, sadece bizimle yetinme yolunu gösterdik.

Allah-u Tealâ'nın, Peygamberleri Hidayet Buyurup Seçtiği, Yakınlarına da Bu Nimeti Nasip Ettiği:

﴿ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّداً وَبُكِيّاً (٥٨) ﴾

"İşte bunlar (İbrahim, İshak, Ya'kub, Musa,Harun, İsa, Zekeriyya, Yahya, İsmail ve İdris); **Allah'ın, kendilerine in'am'da bulunduğu peygamberlerdir ki, Adem'in zürriyetinden, Nuh ile birlikte** (gemide) **taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail** (Ya'kub) **neslinden, hidayete eriştirdiğimiz ve seçkin kıldığımız kimselerdendirler.**

Onlara, Rahman'ın ayetleri okunduğunda, secde eder ve ağlar oldukları halde (yere) **kapanırlardı."** *(Meryem Sûresi: 58)*

Ayet: 88

Mevlâ Tealâ, peygamberleri hidayet buyurduğunu tekrar tekrar açıkladıktan sonra, bu hidayetin neden ibaret olduğunu ve kulları içerisinde kimleri ona muvaffak kıldığını beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهِ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَاكَانُوا يَعْمَلُوْنَ (٨٨)

KELİME MANASI (88)

(ذٰلِكَ) **İşte bu** (büyüklerin dini), nedir? (هُدَى اللّٰهِ) **Allah'ın hidayetidir,** (يَهْدِى) **kavuşturur,** neye? (بِهِ) **ona,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (يَشَآءُ) **diliyor,** kimden? (مِنْ عِبَادِهِ) **kullarından,** (وَلَوْ اَشْرَكُوا) **eğer** (Allah'a) **ortak koşsalardı,** (لَحَبِطَ) **elbette habtolurdu** (boşa giderdi), kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُوْنَ) **yapar,** yani yaptıkları iyi amellerin sevabı zayi olurdu.

MEÂL-İ ŞERİF

İşte bu (büyüklerin dini) **Allah** (-u Tealâ'n) **ın hidayeti** (dini) **dir ki buna kullarından dilediğini ulaştırır. Eğer onlar da** (bu kadar büyük makamlara sahip oldukları hâlde Allah'a) **ortak koşsalardı, yapmakta oldukları** (iyi amelleri) **elbette boşa giderdi.**

İ Z A H A T

Âlusî'nin beyan-ı vechile; buradaki ismi işaret üç şeye raci olabilir:

1- Dosdoğru yola hidayet,

2- Ayet-i celile'de peygamberlerin methedildiği; "Salah", "İhsan" ve "Âlemlere üstün kılınma" gibi vasıfların kaynağı olan tevfîk-ı İlâhî,

3- Peygamberlerin itikad edip, kabul ettikleri din.

Tabi ki; (ذٰلِكَ) ismi işaretinde bulunan uzaklık manası, onlara nasib edilen hidayete erişmenin, diğerlerinden uzaklığına ve yüceliğine işaret etmektedir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; bu ayet-i celile'deki "Hidayet" ten maksat; Allah-u Tealâ'nın bu büyüklere, kendisinin bir olup, ortaklardan münezzeh olduğu bilgisini ihsan etmesidir.

Nitekim, akabinde gelen:

(وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ) **"Eğer şirk koşsalardı, yapageldikleri her şey elbette onlardan habtolmuş** (kendi hesaplarına boşa gitmiş)**ti."** cümle-i celilesi, bu hidayetin, şirkin zıttı olan bir marifet olduğuna delalet eder.

Nesefî tefsirinde zikredildiğine göre; burada Mutezile'nin görüşü nakzedilmektedir. Zira onlar, "Allah, bütün yaratıklarının hidayetini dilemişse de onlar hidayete ermemişlerdir" demektedirler ki, ayet-i celile'de geçen:

"Buna, kullarından dilediğini hidayet eder" ifade-i celilesi, Allah-u Tealâ'nın, iman yaratma manasında hidayeti, herkes hakkında dilemediğini beyan etmektedir.

Tabi ki Allah-u Tealâ, bütün kullarının hidayete ermesinden razı olur. Fakat herkes kendisine verilen irade-i cüziyye ve kudreti, hidayete kavuşmaya sarfetmediği için, Allah-u Tealâ'nın kendileri hakkında hidayet halketmesine ehil olamamışlardır.

Nitekim Tenvîru'l Mikbâs'ta; **"Buna, kullarından dilediğini hidayet eder"** kavl-i şerifi: "Kulları içinden hidayete ehil olanlara hidayet yaratır" şeklinde tefsir edilmiştir.

Hazin tefsirinde ise bu makamda; "Allah-u Tealâ, kullarından dilediğini hakka hidayet eder, dinine, taatına irşad eder ve zıtlarla ortakları terketmeye muvaffak kılar" şeklinde bir izah yapılmıştır.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda,

(وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ) **"Eğer şirk koşsalardı, yapageldikleri her şey elbette onlardan habtolmuştu."** buyurarak, şirke bulaşmanın ne kadar büyük bir cürm olup, ne kötü sonuçlar doğuracağı hususuna dikkat çekmiştir.

Şöyle ki, en büyük peygamberler dahi, en güzel amelleri işlemiş oldukları halde, şirke düşmeleri durumunda bütün taat ve ibadetlerinin boşa çıkması söz konusu olursa, diğerleri hakkında hüküm nice olur? Bu iyice düşünülmelidir!

İsmail Hakkı Efendinin beyan-ı vechile; bu cümle-i celile, Allah-u Tealâ'nın mekrinden emin olmamaları için avam-havas herkese bir ihtar ve terhib (korkutma) mahiyetinde nazil olmuştur.

İbni Kesir'in beyanına göre; bu ayet-i celile:

(وَلَقَدْ اُوْحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ (٦٥)) **"Andolsun ki, sana ve senden öncekilere 'Eğer şirk koşarsan, elbette amelin habt** (sevabın mahv)**olacak ve elbette sen, hüsrana uğrayanlardan olacaksın' diye vahyedildi."** *(Zümer Sûresi:65)* ayet-i kerime'si gibidir ki, burada bir şart söz konusu olup, şart koşmak ise, şart koşulan şeyin vukuunun mümkün olmasını gerektirmez. Nitekim,

(قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَا اَوَّلُ الْعٰبِدِيْنَ (٨١)) **"De ki; Rahman'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben** (ona) **kulluk edenlerin ilki olurdum."** *(Zühruf Sûresi:81),*

(لَوْ اَرَدْنَا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَاعِلِيْنَ (١٧)) **"Eğer bir eğlence** (çocuk veya hanım) **edinmek isteseydik, elbette onu kendi tarafımızdan** (irademizin eseri olarak) **edinirdik. Eğer biz** (bunu) **yapıcılarsak** (kimseye sormadan yaparız. Ama böyle bir şey şanımıza yakışmaz)." *(Enbiya Sûresi:17),*

Ayet: 88

(لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (٤)) **"Eğer Allah, bir çocuk edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O'nu tenzih ederim. O, tek ve Kahhar olan Allah'tır."** *(Zümer Sûresi:4)* gibi bir çok ayet-i kerime'de de, konunun ciddiyet ve ehemmiyetini belirtmek için farz-ı muhal bazı şartlar yer almaktadır.

Tefsirinde olduğumuz ayet-i kerime de bunlardan biridir. İsmet sıfatına sahip olan peygamberlerden, en ufak bir günahın sudûru dahi düşünülemezken, ekberu'l kebâir olan şirkin tasavvuru nasıl mümkün görülebilir?

Habt-ı a'mâl meselesi ile ilgili bazı izahlar, Bakara Sûresi:217. ayet-i kerime'de (R.F. 2/544-545) zikredildiğinden burada tekrar iadesine ihtiyaç duyulmamıştır.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ, NîSABURÎ: Bizden başkasını düşünseler, yahut görseler veya âlemde zuhur eden en ufak bir hadiseyi bizim gücümüzden başkasına nisbet etseler, ya da Bizim Hüviyyetimizde enaniyetlerini değiştirmeseler (benliklerini bizde fani etmeseler), elbette geçmişte kazandıkları irfan ve ihsanlarının tümü dağılır giderdi.

Çünkü Allah-u Tealâ, şirkin aşağısında kalan günahları dilediklerini için bağışlarsa da, şirki hiçbir halde mağfiret etmez.

ÂLUSİ: **"İşte bu, Allah'ın hidayetidir ki, kullarından dilediğini buna hidayet eder"** işte onlar, sâbika ehli (haklarında ezelde güzel karar verilenler)dir ki, onlar ezelî isti'dât diliyle Allah-u Tealâ'dan hidayet istemişlerdir.

"Eğer şirk koşsalardı, elbette yapageldikleri ameller onlardan silinirdi" Çünkü yaptıkları suç, çok ağırdır. Zira şirk pek büyük bir zulümdür. Bu şirkten maksat, Allah-u Tealâ'dan gayrısına meyildir ki, kamillerin şirki budur.

Nitekim Seyyidim Ömer İbnü'l-Fârıd *(Kuddise Sırruhu)* :

« وَلَوْ خَطَرَتْ لِى فِى سِوَاكَ اِرَادَةٌ ✻ عَلىٰ خَاطِرِى سَهْواً حَكَمْتُ بِرِدَّتِى »

"Ey sevgili! Eğer benim hatırıma, Senden gayrı bir istek,
Sehven de düşecek olsa, riddetime hükmederim" sözüyle buna işaret etmiştir.

Mevlâ Tealâ, geride zikredilen peygamberlere yapmış olduğu bazı in'amlarını beyan ettikten sonra, diğer bazısını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْماً لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ (٨٩)

KELİME MANASI (89)

(اُولٰٓئِكَ) **İşte onlar,** kimdir? (الَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (اٰتَيْنَا) **biz verdik,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (الْكِتَابَ) **kitabı,** daha? (وَالْحُكْمَ) **hükmü** (doğru konuşmayı), daha? (وَالنُّبُوَّةَ) **peygamberliği,** (فَاِنْ يَكْفُرْ) **eğer küfrederse,** kime? (بِهَا) **ona** (peygamberlere verilen üç şeye), kim? (هٰٓؤُلَآءِ) **onlar** (Mekke müşrikleri), (فَقَدْ وَكَّلْنَا) **muhakkak biz vekil kıldık,** neye? (بِهَا) **ona,** yani bu vazifeleri yerine getirmeye, kimi? (قَوْماً) **öyle büyük bir kavmi ki,** (لَيْسُوا) **olmadılar,** neye? (بِهَا) **onlara,** nedir olmadılar? (بِكَافِرِينَ) **küfr** (inkâr) **ediciler.**

MEÂL-İ ŞERİF

İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet (doğru hüküm verme kabiliyeti) **ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar** (Mekke müşrikleri) **bunları inkâr ederse, muhakkak ki biz, inkâr etmeyen bir büyük kavmi, onlara** (kitap, hüküm ve nübüvvete hakkıyla riayet etmeye) **vekil** (görevli) **kılmışızdır.**

İ Z A H A T

Taberî, Tefsir-i Kebir, Garâibü'l Kur'an ve İrşâdü'l akli's-selîm'de zikredildiğine göre; ayet-i celile'de geçen: **"Onlar"** ifade-i celilesi, daha önce bahsi geçen onsekiz peygambere işaret olup, Allah-u Tealâ, onlara; **"Kitap", "Hüküm"** ve **"Nübüvvet"** verdiğini beyan etmiştir.

Bilinmesi gerekir ki; atıf muğayeret (birbirine atfedilen şeylerin farklı oluşunu) gerektirdiğinden burada birbirine atfedilen bu üç şeyin yani; **"Kitap", "Hüküm"** ve **"Nübüvvet"**in ayrı ayrı şeyler olması icab eder.

Bunun güzel anlaşılması için şu mukaddimeyi bilmek gerekir: İnsanlara hükmedenler üç taifedir:

a) İnsanların iç âlemlerine hükmedenler ki, bunlar; âlimlerdir.

b) İnsanların zahirlerine hükmedenler, bunlar da; maddi hakimiyeti sağlayan padişahlar ve yöneticilerdir.

c) İki işin arasını birleştirenler ki, onlar da; peygamberlerdir. Şöyle ki, Allah-u Tealâ kendilerine, insanların ruhlarında tasarruf edebilecekleri ilim ve marifetleri verdiği gibi, yaratıkların dış âlemlerini etkileyebilecekleri kudret ve imkanı da nasip etmiştir.

Bu mukaddimeden sonra buradaki üç şeyden maksat şunlardır:

1- "Kitap"tan maksat iki türlü anlaşılabilir:

a) Gökten inen kitaplardan herhangi birinin zımnında mevcut olan kitap cinsidir.

b) Bu, ilimle ilgili kesret (çokluk) ve bereket (bolluk) manasını ifade eder. Nitekim, peygamberlerden her birine müstakil kitap verilmemiş olması bu manayı kuvvetlendirir.

2- "Hüküm" de bir kaç şekilde tefsir edilmiştir:

a) Kitapta bulunan hükümleri anlamaktan ibaret olan hikmet, nitekim İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)*, **"Hükm"**e; **"Lübb"** manası vermiştir ki, bu kelime akıl manasındadır. Sanki o da bu sözüyle: "Allah-u Tealâ, onlara kitabı anlama kabiliyeti vermiştir" manasını kastetmiştir.

b) Hikmet; "Eşyanın hakikatlerini bilme" ve "Hayrı celbedip, şerri defetme yollarını bilme" manalarıyla da tefsir edilmiştir.

Nitekim Allah-u Tealâ, Yahya *(Aleyhisselâm)* hakkında:

(... وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (١٢)) **"Biz ona çocukken hüküm verdik."** *(Meryem Sûresi:12'den)* buyurmuştur. Halbuki Yahya *(Aleyhisselâm)* a, insanlar arasında kadılık yapma manasında hüküm verilmediği sabittir.

c) Hak ve adaletin gerektirdiği şekilde insanlar arasında hüküm verme, nitekim Davud ve Süleyman *(Aleyhimesselâm)* hakkındaki:

(... وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا (٧٩)) **"Her birine de hüküm ve ilim verdik."** *(Enbiya Sûresi:79'dan)* ayet-i celile'si buna işarettir.

d) Manevi olduğu gibi zahiren de insanlar arasında hükmü ve saltanatı geçerli olmak.

3- "Nübüvvet"ten murad ise; geride geçen iki mertebenin varlığı kendisine bağlı olan, şerefli ve yüce risalet mertebesidir.

Ayet-i celile'de geçen **"Kitap verilme"** tabirine bir kaç türlü mana verilmiştir:

1) "Kitap verilmesi"; yazılmaya müsait olan ayetleri indirmek anlamına gelir. Nitekim, resullere ve bazı nebilere indirilen ayetler, yazılmış olsun, olmasın, yazılabilme özelliğine sahip olmaları itibarıyla **"Kitap"** diye anılırlar.

Zira, ilk kalem kullananın ve sahifelere hikmeti ilk önce yazanın, İdris *(Aleyhisselâm)* olduğu nakledilmektedir ki, buna göre, Adem *(Aleyhisselâm)* a indirilen suhufun, yazıyla kaydedilmemiş olması gerekir. Fakat yine de Âdem *(Aleyhisselâm)* a indirilene "Kitap" denilebilir.

2) Peygamberlere **"Kitap verilmesi"**; kendilerine indirilecek kitapla ilgili vahyin başlatılması anlamına da gelebilir.

3) Bu "îtâ"dan murat; "Allah-u Tealâ'nın bir peygambere, kendisinden önceki kitap sahibi peygambere indirmiş olduğu veya kendisine indirdiği kitabı anlayıp, anlatma kabiliyeti ve o kitabın bütün hakikat ve sırlarını kuşatan bir ilim vermesi" de olabilir.

Nitekim, Musa *(Aleyhisselâm)* dan sonra gelen Benî İsrâîl peygamberlerine kitap verilmesi bu manadadır ki:

(يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ... (١٢)) **"Ey Yahya! Kitabı kuvvetle al!"** *(Meryem Sûresi:12'den)* ayet-i celile'si de, bu mananın doğruluğuna delalet eder.

Tabiki, bu üç lafız hakkında geride zikrettiğimiz manalar birlikte mülâhaza edildiği takdirde, ismi geçen peygamberlerin hepsinde, kendilerine müsait manalar mevcut olabilir.

Mesela, **"Kitap"**; vahye muhatap olmak, **"Hüküm"**; ilim, **"Nübüvvet"** de; genel anlamda peygamberlik manasında kabul edilirse, üç şeyin hepsi de peygamberlerin tümünde mevcuttur. Fakat ayrı ayrı düşünüldüğünde, bazı manaların, kiminde mevcut olmadığı anlaşılabilir.

Mesela, "Kitap"; İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın sahifeleri, Tevrat ve İncil gibi müstakil ve muayyen bir kitap, **"Hüküm"**; hükümdarlık ve saltanat, **"Nübüvvet"** ise; "Ülü'l azm" resul olma gibi özel manalarla tefsir edilirse, o zaman bu üç vasfın hepsinin, her bir peygamberde değil de, tevzî' yolu üzere yani, üç şeyin tümünün, bazı peygamberlerde, bazısının da, bir kısım peygamberlerde mevcut olduğu görülür.

Nitekim, müstakil kitap ve şeriat sahibi olmayanların resul olmadığı, bu yüzden kitap sahibi olduğu halde, yeni bir şeriat sahibi olmadığından, Davud *(Aleyhisselâm)* ın resul olmadığı, Davud ve Süleyman *(Aleyhimesselâm)* ın dışındakilere saltanat nasip olmadığı ve Yahya *(Aleyhisselâm)* gibi bazı nebilerin, insanlar arasında hüküm verme işiyle meşgul olmadıkları bilinmektedir.

Bu durumda ayet-i celile'deki ismi işaret, onların babaları, zürriyetleri ve kardeşlerine şamil olduğundan, onların tümüne bu üç şeyin verilmesi, tevzî' yolu üzere kabul edilebilir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, **"Eğer onlar, bunu inkâr ederlerse, muhakkak biz, onu inkâr etmeyen bir topluluğu buna vekil kılmışızdır."** buyurmaktadır ki, buradaki **"Onlar"** tabiriyle kimlere işaret edildiği hakkında, İbnü'l Cevzî *(Rahimehullah)* üç görüş nakletmiştir:

1- Mekke halkı, bu mana; İbni Abbas, Katade ve Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

2- Özellikle Kureyş kabilesidir, bu görüş Süddî *(Rahimehullah)* a aittir.

3- Hasen-i Basrî *(Rahimehullah)* ın kavlince, bütün ümmettir.

"Bunu inkâr ederlerse" cümle-i celilesinde geçen zamirin mercii hakkında iki görüş vardır:

1- Geride bahsi geçen üç şeyin tümü,

2- İki şeyi içine alan nübüvvet,

3- Kur'an-ı Kerim, bu manayı İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan, Taberî rivayet etmiştir.

"Muhakkak biz, bunu inkâr etmeyen bir topluluğu buna vekil kılmışızdır." cümle-i celile'sinde geçen **"Tevkîl"** ifadesi, "Bunlara inanmaya ve haklarını yerine getirmeye muvaffak kıldık ve bunları koruyup, gözetmeyi onlara emrettik" diye tefsir edilmiştir.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiğine göre bu ifade-i celile; Allah-u Tealâ'nın, herkesi imana muvaffak kılmak için yaratmadığına, ancak böyle özel kavimleri iman ve Kur'an hizmeti için yarattığına delalet etmektedir.

Çünkü Allah-u Tealâ, herkesi iman için yaratmış olsaydı, açıklama, imkan verme ve lütufta bulunma gibi ef'âl-i İlâhiyye, müminle kafir arasında müşterek olmuş olurdu ki, o zaman:

"Biz, onu inkâr etmeyen bir topluluğu buna vekil kılmışızdır." cümle-i celilesinin bir manası kalmazdı.

Buradaki **"Kavmin"** kimler olduğu hususunda, Mâverdî, İbnü'l Cevzî ve Ebussuud *(Rahimehumullah)*, yedi görüş serdetmişlerdir:

1- İbni Abbas, İbni Müseyyeb, Katade, Süddî ve Dahhak *(Radıyallahu Anhum)* a göre, bu kavimden maksat; Medine ehli olan, ensar-ı kiram'dır ki, buna göre mana; "Eğer Mekke ehli ve Kureyş tevhidi inkâr ederse, biz Medine ehlini ve ensar'ı ona inanmaya muvaffak kıldık" demektir.

2- Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bu kavimden maksat; bütün nebiler ve salihlerdir.

3- Katade *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, sadece bu ayet-i kerime'lerde ismi geçen onsekiz nebidir. Bu, Zeccâc ve Taberî'nin de ihtiyar ettiği görüştür ki, önceki ve sonraki ayetlerin onlardan bahsetmesi de, bu ayette kastedilenlerin, başkası olmaktansa, onlar olduğu görüşünü daha yakın kılar.

Buna göre ayet-i celile'nin tevili;

"Ya Muhammed! Eğer senin kavmin olan Kureyş, bizim ayetlerimizi inkâr ve tekzibe kalkışırlarsa, biz, senden evvel onları tasdik edip, doğruluğuna inanan resullere, o ayetlerin korunup tatbik edilmesi görevini vermiştik" şeklinde olur.

4- Ebu'r-Recâ *(Rahimehullah)* a göre, melâike-i kiram'dır. Fahrurrazî *(Rahimehullah)* a göre bu, uzak bir ihtimaldir. Çünkü "Kavim" kelimesinin, âdemoğlu dışındaki varlıklar hakkında kullanılması pek nadirdir.

5- Muhacir ve Ensar'ın tümünü içine alan sahabe-i kiram hadaratıdır.

6- Bazı müfessirlerin beyanına göre, bütün müminlerdir.

7- Ebû Hayyan tefsirinde, İmam-ı Mücahid'den nakledildiğine göre, bunlar; Faris milletidir ki, Maide Sûresi:54. ayet-i celile'sinde methedilen **"Kavim"** hakkındaki görüşlerden biri de onlardır. Bunların faziletleri ve İslama hizmetleri hakkındaki rivayetler, orada (R. F. 7/205-207) zikredilmiştir.

Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Ayet-i kerime'de geçen, "Kavim" hususi bir takım toplumlarla tefsir edilmişse de, manası; kıyamet gününe kadar gelecek olan din düşmanı kafirlerle, Kur'an'a inanan ve hizmet eden müminler hakkında umumidir.

Ebussuud *(Rahimehullah)* bu görüşlerin bir kısmını zikrettikten sonra şöyle demiştir: Bu cemaatların her biri peygamberlere ve onlara indirilmiş olan kitaplara imana muvaffak oldukları gibi, onlarda bulunan, değişmez temel hükümler ve bizim şeriatımızda devam eden fer'î meselelerle de amel edicidirler.

Çünkü, önceki şeriatlardan mensuh (hükmü kaldırılmış) olan meseleler, onların ahkâmından hariç sayıldığından, tevkîl ve teklif (kitap, hüküm ve nübüvveti inkar edenlere karşı onları korumakla yükümlülük) uhdesinden çıkış, böylece gerçekleşmiş olur.

Ayet-i celile'de methedilen "Kavim" hakkında geride zikredilen manalar nazar-ı itibara alındığında, "Tevkîl"in, sadece icrâyı ahkâm'dan ibaret olmayıp, kavimden murada göre değişen umumi bir anlamı olduğu sabit olur ki, bunu bir kaç maddede özetleyebiliriz:

1- Eğer geçmiş peygamberler kastediliyorsa, tevkîl; kitaplarında bulunan hükümlerle amel etmeleri ve diğer peygamberlerin kitaplarının hak olduğuna inanmalarıyla ilgili kendilerine yönelen emirdir.

2- Maksat meleklerse, o zaman ayetlerin hak olduğuna inanmaları, şeytanın bir şey karıştırmasından onları koruyarak indirmekle görevlendirilmeleridir.

3- Eğer ümmet içerisindeki mezkür taifelerden biri kastedilmekteyse, o zaman emir; ayetlere inanmaları, hükümleriyle amel etmeleri ve onlara karşı gereken her türlü hizmeti hakkıyla ifa etmeleriyle ilgilidir.

Her halükârda, "Kavim" kelimesindeki tenvin; tefhîm (kavme tazim manasını) ifade edip, şartın cevabı da makam karinesiyle bilindiği için mahzuf olduğundan takdîrî mana: "Eğer bunlar onu inkâr ediyorlarsa, bu inkârın hiç bir önemi yoktur. Çünkü biz, asla kafir olmayıp, onlara iman ve içindekilerle amele daim olan ulu bir topluluğu bu işe müvekkel kılmışızdır. Bu yüzden kafirlerin imanına, Allah ve resulünün bir ihtiyacı yoktur." demektir.

Bu ayet-i celile'de, "Mevlâ Tealâ'nın, peygamberine yardım edeceği, onu, kendisine düşman olan herkese galip, karşı çıkanlarına kahir kılacağı, dinini kuvvetlendireceği" gibi istikbale ait bir takım gaybî müjdeler bulunmaktadır.

Allah-u Tealâ'nın bu ayet-i celile'de verdiği gaybî haber aynen gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu ayet-i celile, gaipten haber verme kabilinden kabul edilerek, bir nevi mucize sayılmıştır.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ: Ya Muhammed! Senin kavmin tevhidden yüz çevirirse, bil ki, kullarımızdan çoğunun kalplerini inkârdan temiz tutmuş ve saadet suyuyla hamurlarını yoğurmuşuzdur. Bu yüzden onlar, bir an bile tevhidden dönmez, bir nefes dahi hakkı tahsil yolundan kaymazlar.

ÂLUSİ: **"Eğer bunlar Kur'an'ı inkâr ediyorlarsa, muhakkak biz ona** (hizmete) **onu inkâr etmeyen bir kavmi görevlendirmişizdir."**

Burada inkâr edenlerden maksat, mahcub (Allah-u Tealâ'ya ulaşmaktan perdeli) olanlardır. Kur'an-ı Kerim'in batınî manalarına hizmete görevli kılınanlar ise, imanın hakikatlerinin hazinelerine sahip olan ârif-i billah kimselerdir.

Nitekim Sevban *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٠١ – عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ كَذٰلِكَ »

101 - **"Ümmetimden bir kısmı hak üzere daim olacaklardır. Onları yardımsız bırakanlar, onlara zarar veremeyecektir. Allah'ın emri** (kıyamet) **gelinceye kadar, onlar o halde devam edeceklerdir."** *(Müslim, İmaret:53, No:1920, 3/1523, Buharî, İ'tisâm:10, No:6881, 6/2667, Ebu Davud, Fiten:1, No:4252, 2/499, Tirmizî, Fiten:27, No:2192, 4/485)* hadisi şerifi onlardan bahsetmektedir.

Allah-u Tealâ'nın, Dinini Yaşatmakta, Mevcut İnsalara Muhtaç Olmadığı:

﴿ ... إِلاَّ تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً أَلِيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ وَلاَ تَضُرُّوهُ شَيْئاً (٣٩) ﴾

"Eğer (gerektiğinde savaşa) **çıkmazsanız,** (Allah-u Tealâ) **sizi, pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir, siz** (savaşa çıkmamakla) **O'na hiçbir zarar veremezsiniz..."** *(Tevbe Sûresi:39'dan)*

﴿ ... وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ ثُمَّ لاَ يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ (٣٨) ﴾

"... Eğer (Allah yoluna infaktan) **yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi** (cimri) **olmazlar."** *(Muhammed Sûresi:38'den)*

Mevlâ Tealâ, enbiya-i izam'a, kitap, hüküm ve nübüvvet verdiğini beyan ettikten sonra, onların hidayet yollarına uyma. nı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e emretmek üzere şöyle buyuruyor:

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِينَ (٩٠)

KELİME MANASI (90)

(اُولٰٓئِكَ) **İşte onlar,** kimdir? (الَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (هَدَى) **hidayet etti,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (فَبِهُدٰيهُمُ) **onların yoluna,** (اقْتَدِهْ) **uy,** Burada emr-i hazır'ın sonundaki (ه) sekt (duruş) için ziyade edilmiş bir harftir, manaya tesiri yoktur, (قُلْ) (Habibim!) **de ki,** (لَآ اَسْئَلُ) **ben istemiyorum,** kimden? (كُمْ) **sizden,** ne üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** yani Kur'anı duyurmama karşılık, neyi? (اَجْرًا) **bir ücreti,** (اِنْ هُوَ) **o** (Kur'an) **değildir,** (اِلَّا ذِكْرٰى) **ancak bir öğüttür,** kim için? (لِلْعٰلَمِينَ) **âleмler için.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

İşte onlar, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir, sen de onların yoluna uy! (Habibim!) **deki: Ben sizden bunun üzerine** (tebliğimden dolayı) **bir ücret istemiyorum. O** (Kur'an) **âlemler için ancak bir öğüttür.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî ve Ebussuud *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre; ayet-i celile'deki ism-i işaret, bundan evvelki ayet-i kerime'lerde ismi geçen onsekiz peygambere işaret etmektedir. Bu mana, İbni Abbas, Süddî ve İbni Zeyd *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

İsm-i işaretteki uzaklık manası; rütbelerinin yüceliğini iş'âr etmek (bildirmek) tedir. Allah-u Tealâ'nın bu zatları neye hidayet buyurduğu hakkında iki mana vardır:

1- Allah-u Tealâ, onları, şirki iptale ve tevhidi isbata muvaffak etmiştir.

2- Allah-u Tealâ, onları, hakka ve sırat-ı müstakime irşad etmiştir.

Ayet-i celile'de geçen: (فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"Sen de onların hidayetine uy!"** emrinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait olduğunda hiç şüphe yoktur.

Fakat ihtilaf konusu, hangi hususlarda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, geçmiş peygamberlere uyması gerektiği meselesidir. Ulemanın bu hususta farklı görüşleri vardır:

1- Beydâvî'nin de beyan-ı vechile, bu emirden maksat; hepsinin üzerinde ittifak ettiği hususlarda onlara uymasıdır ki bunlar da, tevhidi ispat, Zatı, sıfatları ve fiilleri hakkında ve diğer aklî meselelerde, Allah-u Tealâ'ya yakışmayacak her türlü noksanlıktan O'nu tenzih etme konularıdır.

Tabi ki iman şartları, her dinde müşterek olduğundan, usûl-ü dinde de geçmiş peygamberlere uymak buraya dahildir. Zaten hepsinin ortak hidayetleri inanç meselelerindedir. Zira fıkıh hükümlerinde farklılık olduğundan, hepsine birlikte uyulması imkan haricindedir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, geçmiş peygamberlere uymasının emredilişi; bu tevhid inancı, aklın ve naklin kabul ettiği yol oluşundandır, yoksa sadece o büyüklerin yolu olması hasebiyle, körü körüne taklitten ibaret değildir. Böylece geçmiş peygamberlere tazim edilmiş olmakla birlikte, onların yolunun, aklî ve naklî delillere muvafık düşen bir hakikat olduğu gerçeğine dikkat çekilmek istenmiştir.

Bu suretle akla gelebilecek olan; "İnanç meselelerinde taklit muteber olmayıp, aklî ve sem'î delillere uymak vacip iken, hele de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, başkasını taklit emri verilmesi nasıl uygun olur?" veya, "Temel inanç meseleleri zaten Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bu ayet gelmeden önce de aşikâr iken, bu hususta onlara uymasının ne manası vardır?" ya da,

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, diğer peygamberlere uymasının emredilmesi, mertebesinin onlardan düşük olmasını icap ettirir" gibi sualler, kendiliğinden ortadan kalkmış olur.

Yani burada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e emredilen aslında, akla muvafık olarak kendisine vahyedilen nakle uymasıdır. Bu arada geçmiş peygamberlerin de buna uydukları hususu belirtilmiş, böylece: **"Hepinizin uyduğu hidayet birdir ki, o da, Allah-u Teâlâ'nın hidayetidir."** buyrulmak istenmiştir. Zaten ayet-i celile'de geçen: (هدىٰ) lafzı, bizzat amellerin kendisi değil, onları ifade eden delilden ibarettir.

Burada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, önceki peygamberlerin istidlâli gibi, hakka ulaşmakta delil bulması emredilmiştir ki bu, onlara uymak anlamına gelmez. Zira bir delil çıkaran kimse, kendinden evvel o delili bulanlar varsa da o, onları taklit ederek değil de, kendi gayretiyle maksada ulaştığından o hükümde kendi namına asıl olur ki, başkalarıyla bu hususta bir ilgisi söz konusu olmaz.

İktidâ ve ittibâ gibi tabirler ise ancak, bir öncekinin işi, o fiilin ikinci bir kimseye vacip olmasına sebep olduğu zaman yerini bulur. Nitekim âlem'in hâdis (sonradan) oluşu konusunu, bir yaratıcının varlığına delil getiren müslümanların, bu konuda kendilerinden evvel geçen yahudi ve hristiyanlara uyduğu söylenemez.

Konumuzda da hal böyledir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e müstakillen vahiy gelmiş olup, kendisi de sa'y-ü gayretiyle bu vahye ittiba ettiğinden, bu hususta başkasını taklit etmiş sayılmaz.

Ayrıca, geçmiş peygamberlerin tümünde dağınık olarak mevcut olan kıymetli sıfatların hepsinin, kendisine vahyedilmiş olması da ileride daha ziyade açıklanacağı üzere, enbiya'nın cümlesinden mertebece a'lâ olduğunu gösterir.

2- Âlusî tefsirinde zikredildiğine göre; bazı âlimler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in geçmiş peygamberlere iktida(uyma)sından maksadın sadece; hilim, sabır, zühd, şükür, tadarru' ve niyaz gibi faziletli ahlâk ve üstün evsafta onlara tabi olması olduğunu söylemişlerdir.

Nitekim Kutb-u Razî, Keşşaf üzerine yaptığı hâşiyesinde, emredilen iktida'nın bundan başka olamayacağı hususunu delilleriyle tahkik etmiştir.

Bu izah tarzıyla ulema, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bütün peygamberlerden üstün olduğu hususunu ispatlamışlardır, şöyle ki; geçen ayetlerde de izah edildiği üzere, kamil hasletler ve şerefli sıfatlar peygamberlerin tümünde dağınık olarak mevcuttur. Bu cümleden olarak:

Davud ve Süleyman *(Aleyhimesselâm)* da; nimetlere şükretmek,

Eyyüb *(Aleyhisselâm)* da; bela ve sıkıntılara sabretmek,

Yusuf *(Aleyhisselâm)* da; her iki vasfa birlikte sahip olmak,

Musa *(Aleyhisselâm)* da; kuvvetli ve kahir bir şeriat ve apaçık mucizeler sahibi olmak,

Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas *(Aleyhimüsselâm)* da; zühd ve takva ehli olmak,

İsmail *(Aleyhisselâm)* da; öne çıkan sadâkat vasfı,

Yunus *(Aleyhisselâm)* da da; dua, tadarru' ve yakarış ehli olma gibi vasıfları zikredebiliriz.

Böylece Allah-u Tealâ'nın, bu peygamberlerden her birini, kendisinde galip ve zahir (ağırlıklı ve açık) olan bir medih ve şeref vasfıyla zikrettiği sabit olmuştur.

Mevlâ Tealâ, bu peygamberlerin hepsini zikrettikten sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, onların tümüne uymasını emretmiştir ki, bu durumda, sanki kelamın takdiri; "Habibim! O peygamberlerin hepsine dağıtılmış olan bütün üstün sıfatlar ile, kulluk ve taat hasletlerini kendinde topla!" şeklinde olur.

Her peygamberde olduğu gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de de bulunan **"Ismet"** sıfatından dolayı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bu sıfatları tahsilde kusur etmiş olduğunun söylenmesi imkansızdır.

Bu takdirde O'nun, bütün peygamberlerde dağınık olarak mevcut olan kamil hasletlerin tümünü elde etmiş olduğu hakikati sabit olmuş olur ki, bu da onun bütün peygamberlerden, tek tek üstün olduğu gibi, mecmû'undan da kesinlikle efdal olduğunu gösterir.

Âlusî *(Rahimehullah)* da bu istinbâtı, yerinde ve güzel bulmuştur.

3- Bazı ulema, iktida emrinden muradın; "Delillerin tahsis ettiği (neshedici bir hüküm varid olarak geçerliliğini kaldırdığı) mevzular dışında, o peygamberlerin şeriatlarında bulunan hükümlere uymak" olduğunu söylemişlerdir ki, bu manaya göre ayet-i celile, usûl-ü fıkıhta geçen:

« شَرَائِعُ مَنْ قَبْلَنَا شَرْعٌ لَنَا إِذَا قَصَّهُ اللهُ فِي الْقُرْآنِ مَا لَمْ يَرِدْ نَاسِخٌ »

"Bizden önce geçenlerin şeriatları, Allah-u Tealâ, onları bize Kur'anda beyan etmiş olup, neshedici bir nass (hükmünün kaldırıldığını açıklayan ayet veya hadis) **de gelmemişse, bizim için de geçerli bir hükümdür."** kaidesine delil teşkil eder ki, bu, önce serbest olup sonra yasaklanan veya haramlığından sonra serbest bırakılan meseleler olarak iki türlü değerlendirilebilir:

1- Adem *(Aleyhisselâm)* ın şeriatında müsaade edilip, sonraki şeriatlarda haramiyeti hakkında açık nas varid olan, ayrı batından da olsa kardeş evliliğinin cevazı gibi hükümler bize delil olmaz.

Yine böylece, Beyt-i Mukaddes'e kıble olarak namazda yönelme hükmü, ikrarından sonra neshedildiğinden bize şeriat olmaz.

2- Özellikle yahudilere haram edilen iç yağları, bize haram olmaz. Yine, cumartesi günü balık avlamanın haramiyeti neshedilmiştir. Ancak, yahudilerde meşru olan Aşûre günü orucu, cana can ve uzuvlar arası kısas gibi bizim şeriatımızda bekasına delil bulunan hükümler bizim hakkımızda da geçerlidir.

Burada bilinmesi gereken husus şudur ki, Allah indinde tek din İslam olup, semavî hükümlerin tümünün masdarı, bir olan Allah-u Tealâ'dır. Bu yüzden, Allah-u Tealâ'nın birliği, ibadetin sırf O'na yapılmasının gereği, dirilmeye, Cennet, Cehennem ve meleklere iman gibi, dinin temel inanç meselelerinde hiçbir peygamberin şeriatına göre ihtilaf söz konusu olmaz. Nitekim:

﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّىٰ بِهِ نُوحاً وَالَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسىٰ وَعِيسىٰ اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ... (١٣) ﴾

"O (Allah-u Tealâ), **'Dini ikame edin!** (Yaşayıp yaşatarak, ayakta tutun!) **Ve onda ayrılığa düşmeyin!' diye, din olarak; Nuh'a tavsiye** (emr)**ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi, sizin için şeriat** (açık yol, umumi kanun) **yaptı..."** *(Şûra Sûresi:13'den)* ayet-i kerime'si, bu hakikatı natıktır.

Şeriatların, fıkıh hükümlerinden ibaret olan fer'î meselelerde ihtilaf etmesine gelince:

Zaman ve zemin itibarıyla bazı ümmetlerin özel durumları nedeniyle, helal ve haram hususlarında ihtilaflar söz konusu olmuştur. Nitekim:

«وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (١٤٦)»

"Biz yahudilere bütün tırnaklı (hayvan) **ları haram ettik, sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerlerine haram kıldık, bunların sırtlarına veya bağırsaklarına yapışan yahut kemiğe karışan yağlar müstesna. Azgınlıklarından dolayı bununla onları cezalandırdık. Şüphesiz ki biz sadık** (doğru)

larız." *(En'âm Suresi: 146)* ayet-i celile'sinde beyan edildiği gibi, yahudilere, hayvanların bazı parçalarından istifade, haram kılınmıştır.

Velakin, bizden önce geçen ümmetlerin şeriatlarındaki fıkhî meselelerle, bizim mükellef olup olmadığımız konusunda usûl-ü fıkıh ve kelam âlimleri ihtilaf etmişlerdir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğinden önce, geçmiş peygamberlerden her hangi birinin şeriatıyla amel edip etmediği konusunu da, ulemadan bir kısmı isbat, bir kısmı nefyetmiştir.

İbni Atıyye tefsirinde zikredildiğine göre; Kadî İbnü'l Bâkıllânî *(Rahimehullah)*, bu ihtilafı naklettikten sonra, isbat edenlerin de kimin şeriatıyla amel ettiği hususunda ihtilafa düştüğünü, İbrahim, Musa ve İsa *(Aleyhimüsselâm)*ın şeriatlarıyla âmil olduğu hakkında ilim ehlinin farklı görüşleri olduğunu zikretmiştir.

Bir cemaat ise, bu hususta tamamen susmayı tercih etmişlerdir. Tabi ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisinden öncekilerin şeriatıyla amel etmediğini söyleyenlerin görüşü, tevhid ve inanç meselelerinde onlara uygun itikada sahip olmadığı manasına hamledilemez.

Zira ilm-i kelam ehlinin ittifak ettiği kaide şudur ki, fıkhî hükümleri akıl bulamaz ve vacip kılamaz. Bir hükmü vacip kılan ancak şeriat olabilir. Adem *(Aleyhisselâm)* ve ondan sonra gelen bütün peygamberler, Allah-u Tealâ'nın tevhidine umumi bir davette bulunmuşlar ve bu, bütün âleme yayılmıştır.

Artık büluğa eren her insana vacip olan, Allah-u Tealâ'nın tevhidini emreden şeriatı araştırıp, gözü önüne serilen delilleri düşünerek, ona iman etmesi ve (bir peygambere kavuşmadığı için, Allah-u Tealâ'ya nasıl ibadet edeceğini bilemese de) O'ndan gayrine tapmamasıdır.

Faraza, bir kimseyi düşünsek ki; Allah-u Tealâ'yı bir kabul etmeyi emreden herhangi bir şeriat hakkında ilim tahsil edecek yol bulamasa da, Allah-u Tealâ'yı inkâr etmeyip, bir puta da tapmayarak yaşayabildiyse işte o, ilim ehlinin, çocuklar ve deliler gibi cennette olacağına hükmettikleri "Fetret ehli"dir.

Her kim, düşünce ve araştırmada eksiklik yaparak, bir puta tapıp ta kafir olursa, işte o, üzerine düşeni terkettiğinden ateşle azap olunmayı haketmiştir.

Bi'set (peygamberlik verilmesin)den önce, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve onunla birlikte olanlar; kendilerinden önce geçen peygamberlerin lisanları üzere, Allah-u Tealâ'yı tevhid etmekle muhatap iseler de, şeriatların fer'î meseleleriyle mükellef değildirler. Çünkü onlar, birbirleri arasında da farklılık arzetmekte olup, hiç bir peygamber de kendilerini o hükümlere davet etmemiştir.

Bi'setten sonra ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmetinin, geçmiş şeriatlarla muhatap olup olmadığı konusu ihtilaflıdır. Bir fırka; "Biz, geçmiş hiç bir hükümle muhatap değiliz" demekte olup, diğer bir cemaat; "Biz, önceki şeriatlarla muhatabız" demişlerdir.

Tabi ki, muhatap olduklarını kabul edenler arasından, "Ale'lıtlak (ayırım yapmaksızın) bütün hükümlerle muhatabız" diyenler; muhal bir hüküm vermiş olurlar, çünkü geçmiş şeriatların hükümleri, zaman, zemin ve ümmetlere göre farklı olduğundan hepsiyle amel etmek imkan haricindedir.

Kabul edilebilecek görüş ise; "Biz ancak, önceki şeriatlardan sahih bir nakille bize ulaşıp ta, şeriatlar arasında kendisi hakkında ihtilaf söz konusu olmayan hükümlerle amel edebiliriz" diyenlerin fikridir.

Burada mezhepler arasında ittifaklı olan iki mesele vardır:

1- Geçmiş şeriatlarda bulunup, bizim şeriatımızda da, hakkında ikrar delili varid olan hüküm bizim için de geçerlidir.

2- Neshi hakkında, bizim şeriatımızda delil bulunan bir mesele, bizim için şeriat olmaz.

Ne ikrarı, ne de neshi (geçerli bırakıldığı veya kaldırıldığı) hakkında bizim şeriatımızın sükût ettiği (açıklamada bulunmadığı) meselelerde ise, dört mezheb fukahası iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir:

1- Şafiî mezhebindeki en doğru görüşe göre; geçmiş şeriatlar bizim hakkımızda hüküm değildir.

2- Hanefî, Malikî ve Hanbelî fukahasına göre; Allah-u Tealâ'nın, ne takrir ne de inkârda bulunmaksızın Kur'an-ı Kerim'de bize beyan ettiği hükümler, bizim hakkımızda da sabit bir şeriattır. *(İbn-i Abidin: 1/62)*

Nitekim onlar: (ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً ... (۱۲۳)) **"Sonra sana 'Hanif olan İbrahim'in dinine uy!' diye vahyettik"** *(Nahl Sûresi:123'den)* ayet-i celile'siyle, tefsirinde bulunduğumuz,

(فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"Sen de onların hidayetine uy!"** ayet-i kerime'sini delil getirerek şöyle demişlerdir: Bu ve diğer bazı ayet-i kerime'ler bizden önce geçen peygamberlerin şeriatlarının, bizim için de meşru olduğuna delalet eder.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gönderilmeden evvel, bir şeriatta bir hükmün vürûduyla, o hüküm bize gerekli olmasa da, bizim şeriatımızda varid olması hasebiyle yeni bir şeriat olarak bize lazım olmuştur ki, buna bir kaç misal verebiliriz:

a) Hanefî âlimleri,

(وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ... (٤٥)) **"Biz onda, onlar üzerine** (Tevratta yahudilere şu hükmü) **yazdık. Şüphesiz ki cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da kısastır..."** *(Maide Sûresi:45'den)* ayet-i kerime'sinden yola çıkarak, zimmîyi öldüren müslümanın öldürülmesinin vücûbuna hükmetmişlerdir. *(İbn-i Abidin: 5/343)*

b) Salih *(Aleyhisselâm)* ın ümmetine hitaben söylemiş olduğu:

(هٰذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (١٥٥)) **"İşte bu dişi bir devedir ki, onun bir su içme hakkı vardır. Belli bir günün içme hakkı da size aittir"** *(Şuara Sûresi:155 den)* sözünden dolayı, İmam-ı Muhammed *(Rahimehullah)*, su payının, günlere taksim edilmesinin cevazına delil almıştır.

Çünkü Allah-u Tealâ Hazretleri, Salih *(Aleyhisselâm)* ın bu sözünü Kur'an-ı Kerim'inde bize kıssa buyurup, neshine dair peşisıra bir takipte bulunmadığından bu hüküm bizim hakkımızda yeni bir şeriat olmuştur. *(Kâsânî, Bedâyi'u's-sanâi':6/188)*

c)

١٠٢ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: اِنَّ الرُّبَيِّعَ وَهِىَ ابْنَةُ النَّضْرِ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جَارِيَةٍ ، فَطَلَبُوا الْاَرْشَ وَطَلَبُوا الْعَفْوَ فَاَبَوْا ، فَاَتَوُا النَّبِىَّ ﷺ فَاَمَرَهُمْ بِالْقِصَاصِ ، فَقَالَ اَنَسُ بْنُ النَّضْرِ: اَتُكْسَرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيِّعِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ لاَ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا، فَقَالَ: « يَا اَنَسُ ، كِتَابُ اللّٰهِ الْقِصَاصُ » فَرَضِىَ الْقَوْمُ وَعَفَوْا ، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ : « اِنَّ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ ، مَنْ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهُ »

102 - Hazreti Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Nadr'ın kızı olan Rubeyyi', bir cariyenin (genç bir kızın) ön dişini kırdı. Onlar (Rubeyyi'in kavmi, cariyenin kavminden) diyet (almalarını) istediler. Ve yine af (haklarından feragat edip diyet almamalarını) da istediler, yani "İster diyet alın, isterseniz af edin bir şey almayın" dediler. Kızın sahipleri affı kabul etmeyerek (muhakeme için) Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e geldiler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de onlara kısası emredince Enes ibni Nadr (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hükmünü red ve inkâr için değil de, Allah-u Tealâ'nın fazl-u kereminden hasmını razı edip kalbine af duygusunu atmasını ümid ederek kız kardeşi hakkında): "Ya Resulallah! Rubeyyi'in ön dişi kırılacak mı? Hayır! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, onun ön dişi kırılamaz." dedi.

O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Ey Enes! Allah-u Tealâ'nın kitabı** (nın hükmü) **kısastır."** buyurdu.

Neticede davacılar diyet'e razı olup affettiler (kısası bağışladılar). Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allah'ın kullarından öylesi vardır ki, Allah'a yemin etse, elbette Allah onu** (yemininde) **doğru çıkarır** (onun doğruluğunu ve ihlasını bildiği için onun isteğini yerine getirir)." buyurdu. *(Buharî, Sulh:8, No:2556, 2/961, Ebu Davud, Diyât:32, No:4595, 2/607, Nesaî, Kasâme:17, No:4769-4771, 8/395, İbni Mace, Diyât:16, No:2649, 2/884)*

İmam-ı Kurtubî bu hadisi şerifi zikrettikten sonra, şöyle demiştir: Kur'an-ı Kerim'de dişe diş kısas gerektiği hakkında:

﴿ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ... (٤٥) ﴾

"Biz onda, onlar üzerine (Tevrat'ta yahudilere şu hükmü) **yazdık. Şüphesiz ki cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da kısastır..."** *(Maide Sûresi:45'den)* ayet-i kerime'sinden başka bir nass yoktur.

Bu ise, Tevrat şeriatından bahsetmektedir. Bununla birlikte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* , dişi kırılıp kendisinden fetva isteyen genç kızın durumunu, bu hükme havale ederek aynı fetvayı vermiştir.

Bundan dolayı Malikî ulemasının büyük bir kısmı; "Aksine bir delil olmadıkça, geçmiş enbiyanın şeriatlarına uymanın vücubu"na kail olmuşlardır.

d) Mücahid *(Rahimehullah)*, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya, "Sâd Sûresi'nde secde var mıdır?" diye sorduğunda, o, Davud *(Aleyhisselâm)* ın isminin de zikredildiği bundan önceki ayet-i kerime'leri (84-89) okuduktan sonra: Bu ayet-i celile'de geçen:

"Sen de onların hidayetine uy!" cümle-i celile'sini okumuş ve "Sizin peygamberiniz onlara uymakla emrolunanlardandır. O (Sâd Sûresindeki secdenin sahibi olan Davud *(Aleyhisselâm)*) da, onlardan (kendilerine uyulması emredilen peygamberlerden)dir." *(Buharî, Tefsir:128, No:4356, 4/1695)* buyurmuştur ki bu sahih rivayet de, üç mezhebin görüşünün doğruluğuna açık bir delildir.

Buna benzer malumat; Maide Sûresi:45. ayet-i celile'sinin izahında (R.F.7/145-146) zikredilmiştir. Birlikte okunmasında, görüşleri teyit açısından fayda vardır.

Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, geçmiş şeriatlardaki hükümleri incelemek için onların kitaplarına müracaat etmek veya Abdullah ibni Selam *(Radıyallahu Anh)* gibi onların müslümanları cihetinden nakledilen hükümlere itibar etmek lazım gelmediği gibi, caiz de değildir.

Nitekim, ehl-i kitaba, dinle alâkalı bir şey sormanın caiz olmadığı hususundaki hadisi şerif, Nisa Sûresi:47. ayet-i celile'nin tefsirinde (R.F.5/198-199) geçmiştir.

Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e önceki peygamberlerin hidayet yoluna uymasını emretmiş olup, dine davet ve şeriatı tebliğ hususunda ücret istememek de onlara uyulması emredilen hidayet yollarından biri olduğu için, ayet-i celile'nin sonunda Habibine: **"De ki! Ben ondan dolayı sizden bir ücret istemem"** şeklinde emir buyurmuştur.

Burada geçen: (عَلَيْهِ) **"Ondan dolayı"** zamiri; "Kur'an" veya "Tebliğ"e racidir. Bu kelimelerin ayet-i celile'de bahsi geçmese de, sözün gelişi onlara delalet etmektedir. Tabi ki iyilik karşılığı ücret almamak, güzel ahlaktan ve iyi işlerdendir.

Bir çok peygamberin, ümmetlerinden dine davet hususunda ücret istemedikleri bir çok ayet-i kerime'lerde beyan edilmiştir ki biz de onları münasip ayetler bölümünde nakledeceğiz.

Âlusî tefsirinde zikredildiğine göre; bazı fukaha bu ayet-i celile'yi ders okutmak ve hükümleri tebliğ etmek için ücret almanın helal olduğuna dair delil getirmişlerdir.

İbn-i Abidin'de zikredildiğine göre; aslında herkesin kendi namazı ve orucu kendine ait olup, parayla bunu kimseye satamayacağı gibi, müslümana mahsus olan; imamlık yapma, hacca gitme, ezan okuma, cihat etme, Kur'an öğretme gibi herhangi bir taattan ücret almak caiz değildir.

Özellikle Hanefî fukahası, parayla Kur'an okumanın caiz olmadığı, okuyanın bundan bir sevap alamayacağı, alanın da verenin de günahkâr olacağı hususunda açık görüş beyan etmişlerdir. Bu yüzden kabristanlarda ve cenaze evlerinde para mukabili Kur'an okumak caiz olmadığı gibi, bu niyetle adam kiralamak da batıldır.

Nitekim, Abdurrahman ibni Şibl *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٠٣ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ شِبْلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ ، وَلَا تَسْتَكْثِرُوا بِهِ ، وَلَا تَجْفُوا عَنْهُ وَلَا تَغْلُوا فِيهِ »

103 - **"Kur'an'ı okuyun, onun sebebiyle** (para) **yemeyin! Onun vesilesiyle** (mal) **çoğaltmayın, o**(nun okunması)**ndan uzaklaşmayın ve** (başka ibadetleri bırakıp sade onu okumaya yönelerek yahut yanlış manalarla tevil ederek) **onun hakkında haddi aşmayın!"** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:15535, 5/289, İbni Ebi Şeybe, Musannef, No:7742, 2/171, Taberânî, el-Mu'cemu'l Evsat, No:8818, 9/379)*

Ancak son zamanlarda imamlık, müezzinlik ve talebe okutmak gibi vazifeleri para almadan Allah rızası için yapan çok az bulunduğundan, bu vazifeler ise ihmale gelmeyeceğinden, son devirlerin fukahası zaruretten dolayı Kur'an talimi tamamen kaybolmasın diye, Kur'an öğretme, namaz kıldırma ve ezan okuma gibi vazifelerden ücret almayı istihsânen (kaideyi bozup, insanlara daha menfaatli olanı tercih etmek üzere) caiz görmüşlerdir.

Ancak cenazeye Kur'an okumak gibi hususlarda bir zaruret söz konusu olmadığından, Malikî ve Şafiî fukahası cevaz verse de Hanefî fıkıhçıları, **"Sağlam niyet olmadığı için okuyan sevap alamazken, para verene nereden sevap gitsin?"** diyerek, bu gibi keyfî konularda para almayı caiz görmemişlerdir. *(İbn-i Abidin:5/34-35)*

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; kişi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e uyarak, talimden dolayı bir karşılık, mükâfat ve teşekkür istememelidir. Bilakis Allah-u Tealâ'ya yaklaşmak ve peygamberlere uymak niyetiyle okuyup okutmalıdır.

Nitekim, bütün peygamberler, davet ve tebliğleri öncesinde: **"Bundan dolayı ben, sizden bir ecir taleb etmiyorum"** sözlerini takdim etmişlerdir.

Esrâr-ı Muhammediyye isimli eserde zikredildiğine göre; okumak niyetinde olup, geçim engeliyle karşılaşan kişi, okumasını devam ettirebilmesi için yevmiye alırsa, bu ona helal olur. Fakat, okuma niyetinde olmayıp, yevmiye almak için okumaya başlarsa, bu haram olur.

Ayet: 90

Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonunda: (اِنْ هُوَ اِلاَّ ذِكْرىٰ لِلْعَالَمِينَ) **"O Kur'an ancak âlemler için bir öğüttür."** demesini Habîbine emretmiştir ki, böylece, Kur'an-ı Kerim'in, dünya ve ahiretleri hakkında insanların ihtiyaç duydukları her şeyi içine aldığı manasını ifade etmeyi kastetmiştir.

Bu cümle-i celile, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bi'setinin umumiyetine yani belirli bir topluma değil de bütün dünya halkına gönderildiğine delalet etmektedir.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ: Bu peygamberler o zatlardır ki, Allah-u Tealâ, iç âlemlerini inkârdan tathir buyurmuş (temizlemiş) ve bütün mahlukat üzere kadr-ü kıymetlerini terfî' buyurmuş (yüceltmiş) tir.

Ya Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ! Sen de onların yoluna uy! Çünkü (yan yolları bırakıp ta) caddeye giren, zahmetten kurtulur.

İBN-İ ARABÎ: *(Kuddise Sırruhu)* bu makamda üç işarete yer vermiştir:

1- Peygamberlerin hidayeti, devam edegeldikleri amellerdir ki, onlar da Allah-u Tealâ'ya yaklaştıran vazifelerden ibarettir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tesbih namazında selamdan önce okunmasını tavsiye ettiği:

« اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ تَوْفِيقَ اَهْلِ الْهُدىٰ »

"Ey Allah'ım! Ben senden hidayet ehlinin muvaffakıyyetini isterim..." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l Evsat, No:2339, 3/169, Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya, 1/26)* şeklindeki duasında peygamberlerin yoluna muvaffak kılınmayı Allah-u Tealâ'dan istemiştir.

Hidayet iki kısımdır:

a) Hüdâ-i tibyânî: Bu,

(وَ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْماً بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ... (١١٥)) **"Allah bir toplumu hidayet ettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayana kadar onları saptıracak değildir..."** *(Tevbe Sûresi:115'den)* ayet-i kerime'sinde bahsedilen hidayettir.

(... وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلىٰ عِلْمٍ ... (٢٣)) **"... Allah onu bir ilim üzere saptırdı..."** *(Câsiye Sûresi:23'den)* ayet-i celile'sinden anlaşılmakta olduğu üzere, bu hidayetin ilim vereceği kesinse de, saadet verip vermeyeceği şüphelidir.

b) Hüdâ-i tevfîkî: İşte bu kullara kesinlikle saadet bahşeden bir hidayettir ki o da, peygamberlerin hidayetidir. Şuayb *(Aleyhisselâm)* ın:

(... وَمَا تَوْفِيقِى اِلاَّ بِاللّٰهِ ... (٨٨)) **"... Benim muvaffakıyyetim ancak Allah(ın yardımı) iledir..."** *(Hûd Sûresi:88'den)* sözü, bu hidayete işarettir.

Beşerin Efendisine:

(اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"İşte bunlar, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Sen de onların hidayetine uy!"** buyrulduysa ümmeti hakkında ne düşünülür?

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, tabi olmayıp, metbu olduğu için, Allah-u Tealâ ona, "Peygamberlere uy!" buyurmayıp, **"Sen de onların hidayetine uy!"** buyurmuştur.

Onların hidayeti, Allah-u Tealâ'nın şeriatından başka bir şey değildir. O halde onlara şeriat tayin eden Allah-u Tealâ, bize de bu şeriatı yollamıştır. Bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, onlara tabi sayılamaz.

Tevhid ve ahirete iman gibi hususlardaki birlik inkâr edilemez, fer'î bazı meselelerdeki uygunluk ise, bizim şeriatımız olması hasebiyle uyulmaya lâyık olur.

3- Peygamberlerden her hangi birine verilen şeriatlardan her biri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in "Batın" (gizli) ism-i şerifinden gelen şeriatından alınmadır.

Nitekim Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiği üzere; sahabe-i kiram: "Ya Resulallah! Sana ne zaman nübüvvet vacip oldu? (takdir olundu)" diye sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٠٤ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! مَتىٰ وَجَبَتْ لَكَ النُّبُوَّةُ؟ قَالَ: «وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ »

104 - **"Âdem, ruh ile ceset arasında iken** (ruhu cesedine tealluk etmeden önce, ruhsuz bir suret olarak cennet arazisi üzere atılmışken bana nübüvvet sabit oldu)." *(Tirmizî, Menakıb:1, No:3609, 5/585, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:20619, 7/350, Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve, 2/129, Hakim, el-Müstedrek, No:4209, 2/665, Mübarekfûrî, Tuhfetü'l Ahvezî, No:3852, 10/56)* buyurmuştur ki, böylece, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Adem *(Aleyhisselâm)* yaratılmadan önce peygamber olduğu anlaşılmıştır.

Dolayısıyla bu ayet-i celile'sinde, geçmiş peygamberlere uymasını Habibine emreden Mevlâ Tealâ, sanki ona: "Onların hidayeti, senden onlara sirayet eden hidayet olduğuna göre, senin onların yoluna uyman, kendi hedyinle ihtida bulman demektir.

Çünkü sen, zahirde sonuncuysan da, batında birincisin. Ahiretteki evveliyyetin ise, hem zahirî hem batınîdir" buyurmak istemiştir ki böylece biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ismi geçen ve geçmeyen peygamberlerden üstün oluğunu anlamış olduk. Zira;

(... لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً ... (٤٨)) **"... Sizden her biriniz için bir şeriat ve minhâc** (usûl ve takib edilecek yol) **verdik..."** *(Maide Sûresi:48'den)* ayet-i celilesinde zikredildiğine göre, her nebiye mahsus bir şeriat vardır.

Ayet: 90

Allah-u Tealâ şeriatları nasb-u tayin etmiş, menhec ve tarikatları beyan-u izah etmiş ve bunların hepsini Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de cem etmiştir. Artık onu gören bütün mukarrebleri görmüş, onun hedy (sünnet)ine uyan bütün peygamberlerin yoluna uymuştur.

Diğer peygamberlerin şeriatlarından, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kabul ederek naklettiğini kesinlikle bildiğimiz bütün hükümler, bizim için de şeriattır. İşte bu ayet-i celile'leyle biz, şu hakikatleri anlamış bulunmaktayız:

a) Bütün şeriatlarla ilgili ilimlerin sadece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verildiği,

b) Allah-u Tealâ'nın Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, geçmiş bütün peygamberlerin şeriatlarını açıklayarak, onların hidayetine tabi olmasını emrettiği,

c) Hiç kimseye vermediği özel bir şeriatı, Habibine tahsis buyurduğu.

İBN-İ ACÎBE: **"Onların hidayetine uy!"** kavli şerifi, üstünlük kazanmak kapısını açmaktır. Zira onlara uyan herkes, kendi zamanında bulunanlardan üstün kılınır.

Allah-u Tealâ, bütün peygamberlerde dağınık olarak bulunan faziletleri, Habibinde toplamış, muhabbet ve derece yüksekliğini de ilave ederek, onu öncekilerin ve sonrakilerin efendisi kılmıştır.

Artık işlerinde, sözlerinde ve huylarında ona uyan herkes, ittibaı kadar efendilik kazanır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e tebliğ edilen, "Onlara uy!" emri, ancak edeplerle ilgilidir ki bu emir, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, onların makamlarından terakkî edip, kendine has makama yükseli-şinden evveldir.

Çünkü velilerin kendilerine uygun seyir ve terakkileri olduğu gibi nebilerin de kendilerine lâyık yürüyüş ve yükselişleri vardır.

Vertecebî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, Habibine şeriat edepleri hususunda kendinden önceki nebi ve resullere iktidayı emretmiştir. Çünkü burada vasıtalık yapacak menziller vardır.

Fakat Habibini külliyetiyle Zat'ına ulaştırıp, iç âleminin gözlerini Rubûbiyyet kuhlüyle sürmelediğinde onu, haliyle müstakim, zatıyla müstakil kılmıştır ki, o zaman o, irade sınırından çıkıp marifet ve istikamet haddine varmıştır.

İşte o vakit kendisine vasıtaları aradan kaldırmasını emrettiği için Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٠٥ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ اَنَّ مُوسىٰ ﷺ كَانَ حَيّاً مَا وَسِعَهُ اِلاَّ اَنْ يَتَّبِعَنِى »

105 - **"Nefsim yed-i kudretinde olan Zat'a yemin ederim ki, Musa sağ olsaydı bana tabi olmaktan başkası ona caiz olmazdı."** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:15158, 5/195)*

Şâzelî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendisine mahsus özellikleriyle bütün enbiyadan farklı ve üstünse de Allah-u Tealâ ona, kendisine ortak oldukları meziyetlerde geçmiş peygamberlere uymasını emretmiştir.

ÂLUSİ: Peygamberlerin hidayetlerinden maksat; şeriat, tarikat ve hakikat edepleridir. Bu ayet-i celile'de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, geçmiş peygamberlerde müteferrık olarak bulunan edeplerin tümüyle vasıflanması emredilmiştir.

Denildiği üzere bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* vesileler edinme makamındayken kendisine verilen bir emirdir. Daha sonraysa:

(قُلْ اِنَّمَا اَتَّبِعُ مَا يُوحىٰ اِلَيَّ مِنْ رَبِّى ... (٢٠٣) ...) **"De ki! Ben, ancak Rabbim'den bana vahyolunana uyarım!"** *(A'râf Sûresi:203'den)* kavli şerifi işaret buyurduğu üzere, vasıtaları aradan kaldırmakla emrolunmuştur.

Bazı âriflerin beyanına göre, aslına bakılırsa, buradaki emir dahi araya vasıta koyma hususunda değildir. Zira burada peygamberlere değil de, onların yoluna uyma emri vardır. Bunun bir nazîri de, "İbrahim'e uy!" buyrulmayıp,

(ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً (١٢٣)) **"Sonra sana, 'İbrahim'in milletine uy!' diye vahyettik"** *(Nahl Sûresi:123'den)* buyrulmuş olmasıdır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, Geçmiş Peygamberlerin Yoluna Uymasını Meşru Edip, Özellikle Millet-i İbrahim'e Uymasını Emreden Ayet-i Kerime'ler:

﴿ قُلْ اِنَّنِى هَدٰيـنِى رَبِّى اِلىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِيناً قِيَماً مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٦١) ﴾

"De ki: Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, hanîf olan İbrahim'in dinine iletmiştir. O, (hiç bir zaman Allah-u Tealâ'ya) **ortak koşanlardan değildi."** *(En'âm Suresi:161)*

Bu hususta iki ayet-i kerime, (Şura Suresi:13 ve Nahl Suresi:123) izahın içinde geçmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, Tebliğden Dolayı Ücret İstemediğini Açıklamasını Emreden Ayet-i Kerime'ler:

﴿ قُلْ مَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلىٰ رَبِّهِ سَبِيلاً (٥٧) ﴾

"(Habibim!) De ki; buna karşılık sizden, Rabb'ine (doğru) **bir yol tutmayı dileyen kimseler** (olmanız) **dışında herhangi bir ücret istemiyorum."** *(Furkan Sûresi:57)*

﴿ قُلْ مَاسَئَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَهُوَ عَلىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (٤٧) ﴾

Ayet: 90

"De ki; ben sizden bir ücret istemişsem, o sizin olsun. Benim ecrim yalnız Allah'a aittir. Ve O, herşeye hakkıyla şahittir." *(Sebe' Sûresi:47)*

﴿ قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ... (٨٦) ﴾

"De ki; ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum." *(Sâd Sûresi:86'dan)*

﴿ ... قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ... (٢٣) ﴾

"De ki; ben buna karşılık sizden yakınlık (sahibi olan akrabam) hakkında (taşıyacağınız) sevgi dışında bir ücret istemiyorum..." *(Şûrâ Sûresi:23'den)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in Dine Davetten Dolayı Bir Ücret İstemediği:**

﴿ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ... (٧٢) ﴾

"Eğer yüz çeviriyorsanız, (zaten) ben sizden bir ücret istemedim. Benim ecrim ancak Allah'a aittir..." *(Yunus Suresi:72 den)*

﴿ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ... (١٠٤) ﴾

"Sen bundan dolayı onlardan bir ücret istemiyorsun..." *(Yusuf Sûresi:104'den)*

﴿ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ (٤٠) (٤٦) ﴾

"Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da, onlar (ağır) bir borçtan mı ağırlanmışlardır?" *(Tûr Sûresi:40, Kalem Sûresi:46)*

Nuh, Hûd, Salih, Lût, Şuayb *(Salavatullahi Ala Nebiyyina ve Aleyhim Ecmain)* **Gibi Peygamberlerin de Tebliğden Dolayı Ücret İstemedikleri:**

﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠٩، ١٢٧، ١٤٥، ١٦٤، ١٨٠) ﴾

"Ben, buna karşı (peygamberlik vazifemi îfâ ettiğim için) sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrim ancak âlemlerin Rabb'i (olan Allah-u Tealâ Hazretleri) ne aittir." *(Şuarâ Sûresi:109, 127, 145, 164, 180)*

Kur'an'ın Âlemlere Öğüt Olduğu:

﴿ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (١٠٤) (٨٧) (٥٢) ﴾

"O (Kur'an), ancak âlemler için bir öğüttür." *(Yusuf Sûresi:104'den, Sâd Sûresi:87, Kalem Sûresi:52)*

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ۗ
قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى
لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ
مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ۖ قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ
﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ
وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ۗ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ
قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ
فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْ ۚ اَخْرِجُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۖ
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ
وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى
كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ
وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۚ
لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٩٤﴾

Mevlâ Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın tevhid delillerini sıralayarak, şirki iptal ettiğini açıkladıktan sonra, nübüvvetle ilg i meseleleri izah etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَمَاقَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ اِذْ قَالُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ
الَّذِى جَآءَ بِهٖ مُوسٰى نُوراً وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْراً
وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوْا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِىْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ (٩١)

KELİME MANASI (91)

(وَمَا قَدَرُوا) **Takdir etmediler,** kimi? (اللّٰهَ) **Allah'ı,** neyle? (حَقَّ قَدْرِهٖ) **hak olan kadri ile,** yani yahudiler Allah-u Tealâ'yı gereği gibi tanımadılar, ne zaman takdir etmediler? (اِذْ قَالُوا) **dedikleri zaman,** Bu mana, (اِذْ) zarfının, (قَدَرُوا) ile mensup olmasına göre verilmiştir. (اِذْ) in talil için olması ihtimali de mevcuttur. Nitekim meali şerifteki mana buna göre verilmiştir. ne dedikleri zaman? (مَا اَنْزَلَ) **indirmedi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah** (-u Tealâ), kim üzerine? (عَلٰى بَشَرٍ) **hiç bir beşer üzerine,** ne indirmedi? (مِنْ شَيْءٍ) **hiç bir şey,** yani Allah hiç bir peygambere hiç bir kitap indirmedi dediklerinde,(قُلْ) **de ki,** (مَنْ) **kim,** (اَنْزَلَ) **indirdi,** neyi? (الْكِتَابَ) **kitabı,** yani Tevratı, (الَّذِى) **o kitabı ki,** (جَآءَ) **getirdi,** neyi? (بِهٖ) **onu,** kim? (مُوسٰى) **Musa** *(Aleyhisselâm),* o kitap ne olduğu hâlde? (نُوراً) **bir nur,** yani sapıklık karanlığını aydınlatıcı bir ışık kaynağı olduğu hâlde, daha? (وَهُدًى) **bir hidayet,** yani hak ile batılın arasını ayıran bir açıklama olduğu hâlde, kim için? (لِلنَّاسِ) **insanlar için,** (تَجْعَلُوْنَ) **kılıyorsunuz,** neyi? (هُ) **onu** (kitabı), neler? (قَرَاطِيْسَ) **kağıtlar,** yani o büyük kitabı içinde hiç bir yazı bulunmayan boş kağıtlar yerine koyuyorsunuz, öyle kağıtlar ki, (تُبْدُوْنَ) **açıklıyorsunuz,** neyi? (هَا) **onları,** yani Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sıfatı kendisinde bulunmayan sayfaları, daha? (وَتُخْفُوْنَ) **gizliyorsunuz,** neyi? (كَثِيْراً) **bir çoğunu,** yani Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sıfatlarını ve recm gibi işinize gelmeyen hükümleri, ne olduğunuz hâlde böyle yapıyorsunuz? (وَعُلِّمْتُمْ) **halbuki öğretildiniz,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (لَمْ تَعْلَمُوْا) **bilmediniz,** yani bilemezdiniz, kim? (اَنْتُمْ) **siz,** daha? (وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ) **babalarınız da,** (قُلِ) **de ki,** (o kitabı indirdi), kim? (اللّٰهُ) **Allah,** Bu manaya göre lâfza-i celâl mahzuf bir, (انزل) fiilinin failidir, lâfza-i celâlin, mübteda olup haberinin mahzuf olması da caizdir, buna göre mana: "Allah onu indirmiştir" demektir. (ثُمَّ ذَرْ) **sonra bırak,** kimi? (هُمْ) **onları,** nerede? (فِىْ خَوْضِهِمْ) **daldırmaları içerisinde,** ne oldukları hâlde onları bırak? (يَلْعَبُوْنَ) **oynar oldukları hâlde,** yani sonra onları daldıkları batılları içerisinde oynar hâlde bırak, çünkü onlara hakkı duyurduktan sonra senin başka bir vazifen yoktur.

Ayet: 91

MEÂL-İ ŞERİF

(Yahudiler) **Allah'ı hak olan kadri ile** (O'na lâyık olacak bir surette, gereği gibi) **takdir etmediler** (O'nu gerektiği şekilde tanımadılar, O'na gerektiği şekilde ta'zimde bulunmadılar), **çünkü 'Allah hiç bir beşere** (peygambere) **hiç bir şey** (kitap) **indirmedi.' dediler.**

(Habibim!) **De ki, öyle ise Musa'nın insanlara bir nur** (sapıklık karanlığını dağıtan bir ışık) **ve hidayet** (doğruyu ve yanlışı açıklayan bir rehber) **olarak getirdiği kitabı** (Tevrat'ı) **kim indirdi?**

Siz onu (o kitabı parça parça) **kağıtlar yapıp** (onlardan işinize geleni) **açıklıyor,** (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sıfatları ve recm gibi işinize gelmeyenlerin) **bir çoğunu da gizliyorsunuz, hâlbuki sizin de, atalarınızın da bilemediğiniz şeyler** (hükümler, helâl ve haram bilgisi, din ve dünya işleriniz, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* vasıtasıyla Kur'an-ı Kerim'de) **size öğretilmiştir.**

(Resulüm!) **Sen** '(O kitabı) **Allah** (indirdi)' **de, sonra onları daldıkları** (batılların bataklığı) **içerisinde oynar oldukları hâlde bırak.**

İ Z A H A T

Ayet-i celîle'nin geriyle irtibatını, müfessirler iki şekilde kurmuşlardır:

1- Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Kur'an-ı Kerim'in esasının medarı (etrafında dolaştığı temel konular), tevhidi, nübüvveti ve ahireti isbattır.

Allah-u Tealâ, bundan evvelki ayet-i celile'lerde İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, tevhidi isbat ve şirki iptal delillerini nasıl takrir ettiğini açık beyanlarla bize naklettikten sonra, nübüvvet meselesini izah etmeye başlamıştır ki, nübüvvet ve risaleti inkâr edenlerin, kendisini hakkıyla takdir edemediklerini açıklamak üzere: (وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ) **"Onlar, Allah'ın kadrini, O'na lâyık olacak bir şekilde takdir edemediler"** buyurmuş olması da, nübüvvete inanmanın önemini ortaya koymak içindir.

İşte bu beyan, ayetlerin birbiriyle irtibatını izah hususunda son derece güzel bulunmuştur.

2- Ebussuud Efendi *(Rahimehullah)*, burada başka bir irtibat vechi zikretmiştir ki, Âlusî *(Rahimehullah)* bu beyanı daha evlâ bulmuştur.

Allah-u Tealâ, bir önceki ayet-i celile'nin son cümlesinde; Kur'an-ı Azimüşşan'ın şanının yüceliğini ve bütün ümmetlere ne büyük nimet olduğunu:

(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ (١٠٧)) **"Biz, seni ancak âlemlere büyük bir rahmet olarak gönderdik"** *(Enbiya Sûresi:107)* ayet-i celile'sinin mantûkuna münasip düşecek şekilde beyan ettikten sonra, insanların bu nimete ne kadar küfür ve nankörlükte bulunduklarını, hatta bu inkârın, İlahî kitapların tümünü inkâra götürecek hadde vardığını açıklamak üzere bu ayet-i celile'yi indirmiştir.

Ayet-i celile'nin iniş sebebi ile ilgili rivayetler:

Müfessirler, ayet-i celile'de geçen: **"Allah, beşerden hiç birine hiç bir şey indirmedi"** sözünün sahibi hakkında, müşriklerden mi yoksa yahudilerden mi diye ihtilaf etmişlerdir.

Yahudilerden olduğunu söyleyenler de, isminin; Malik ibni Sayf mı yoksa Finhas ibni Âzûrâ mı olduğu hakkında ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu sözün ne sebeple söylendiği de ayrıca ihtilaf konusudur ki, bu hususta rivayetleri bir kaç madde halinde sıralayabiliriz:

1- Taberî, Semerkandî, Beğavî, Kurtubî ve Âlusî tefsirlerinde, Said ibni Cübeyr'den naklen zikredildiğine göre; Kureyza yahudilerinden Malik ibni Sayf isimli bir âlim, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile mücadele etmek üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanına geldiğinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona:

١٠٦ - «اَنْشُدُكَ اللهَ تَعَالَىٰ الَّذِى اَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَىٰ موسىٰ، هَلْ تَجِدُ فِيهَا اَنَّ اللهَ تَعَالَىٰ يُبْغِضُ الحِبْرَ السَّمِينَ ، فَاَنْتَ الْحِبْرُ السَّمِينُ ، قَدْ سَمِنْتَ مِنْ مَالِكَ الَّذِى يُطْعِمُكَ الْيَهُودُ»

106 - **"Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına söyle! Sen Tevrat'ta Allah-ın şişman âlime buğz ettiğine dair bir ayet buluyor musun? İşte sen o şişman âlimsin. Yahudilerin sana yedirmekte olduğu malından şiştin."** *(Âlusî, Ruhu'l Me'ânî, 7/219, İbni Ebi Hatim, No:7597, 4/1342, İbni Cerir-i Taberî, Tefsir, No:13539, 5/262, Semerkandî, Bahru'l Ulûm, 1/500, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl, 2/114)* buyurdu.

Bunu duyan millet gülmeye başlayınca o, kızgınlıkla Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* a bakarak: "Allah, hiç bir beşere hiç bir şey indirmedi" deyiverdi. O zaman yanındaki arkadaşları: "Yazık sana! Musa'ya da mı?" dediklerinde, o: "Evet! Vallahi Allah, hiç bir beşere hiç bir şey indirmedi" dedi.

Bu haber diğer yahudilere ulaşınca, onun bu sözünü reddederek "Nedir bize senden gelen bu haberin hakikati?" dediler. O, "Muhammed beni kızdırdı, ben de böyle söyleyiverdim" diye cevap verince, onlar: "Sen her kızdığında dinini bırakıp, yalan yanlış sözler mi edeceksin?" diyerek riyaseti ondan alıp, Ka'b ibni Eşref'e verdiler.

İşte bunun üzerine Allah-u Tealâ, **"Onlar, Allah'ın kadrini, O'na lâyık olacak bir şekilde takdir edemediler. Çünkü onlar 'Allah, beşerden hiç birine hiç bir şey indirmedi' dediler"** meâlindeki bu ayet-i celile'yi indirdi.

Zâdü'l Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre; bu rivayet Ebû Salih yoluyla İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan menkuldür. İkrime *(Radıyallahu Anh)* da bu rivayeti kabul edenlerdendir.

Görüldüğü üzere, gazap ve sinir; insanı inat ve inkâra sürükleyerek, zannınca hasmını kızdırmak için inancından ve mezhebinden berî (uzak) olduğunu ifade ettirecek hale getirir, ama Allah-u Tealâ hakkında kullanılan yakışıksız ifadeler için: "Ağzımdan kaçtı" gibi bahaneler affolunacak cinsten değildir.

Bu yüzden Allah-u Tealâ, **"Onlar, Allah'ın kadrini, O'na lâyık olacak bir şekilde takdir edemediler. Çünkü onlar 'Allah, beşerden hiç birine hiç bir şey indirmedi' dediler"** buyurarak bu sözün sahibinin cehaletini açıklamıştır.

Allâme Bikâ'î *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Mülkü tam olan bir melik hakkında: "Kendini memnun etmeleri için yapmaları gereken ve onu kızdırmamaları için sakınmaları icab eden emir ve yasaklarını, mâlik olduğu yaratıklar içerisinde tebliğ edecek bir kimse göndermemiştir ve ona tebliğ edeceği bir kitap indirmemiştir." diyenler, kesinlikle ona büyük bir noksanlık nisbet etmiş olurlar. Hele de bu isnatları, yalan ve iftiradan ibaret ise, ona ne demeli?

Burada sözün sahibi bir kişiyse de, Mevlâ Tealâ'nın hepsini birden zemmetmesi, sözü sahibine reddetmeyip, süratle elini tutarak menetmedikleri içindir. Çünkü Allah-u Tealâ'nın ayetlerinden biri hakkında tenkitte bulunan bir kimseyi işiten kişinin, gücü nisbetinde o ayetleri savunması ve o ta'na mani olması vaciptir.

2- Süddî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre; bu sözün sahibi, yahudilerden Finhas'dır. *(İbni Cerir-i Taberî, Tefsir, No:13541, 5/263)*

3- Valibî'nin, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakline göre; yahudilerin, "Ya Muhammed! Allah sana kitap indirdi mi?" demeleri üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: (نَعَم) **"Evet!"** buyurunca, onlar "Vallahi Allah gökten hiç bir kitap indirmedi." dediler. Bunun üzerine bu ayet-i celile nazil oldu. *(Taberî, No:13544, 5/263, İbni Ebî Hatim, No:7591, 4/1341)*

4- Muhammed ibni Ka'b el-Kurazî *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* muhtebî (kemerle mübarek sırtını ve baldırlarını toplamış) iken, yahudilerden bir grup ona gelerek: "Ya Ebe'l Kasım! Musa Allah'ın indinden bir takım levhaları taşıyıp getirdiği gibi, sen de bize gökten bir kitap getirmeyecek misin?" demeleri üzerine, Allah-u Tealâ:

(يَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَئَلُوا مُوسٰى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً ١٥٣)

"Ehli kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler (onların bu isteğine kıymet verme ve bunu garipseme)**, çünkü onlar, Musa'dan** (bunun) **daha büyüğünü istemişlerdi de: 'Bize Allah'ı apaçık göster' demişlerdi..."** *(Nisa Sûresi:153'den)* ayet-i celile'sini indirdi.

O zaman bir yahudi dizüstü çökerek, "Allah, sana da, Musa'ya da, İsa'ya da, kimseye de bir şey indirmedi." dedi. Bunun üzerine Allah-u Tealâ:

(وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ) **"Allah'ı hakkıyla bilemediler. Çünkü, 'Allah hiç bir beşere vahiyden hiç bir şey indirmedi' dediler"** mealindeki tefsirinde bulunduğumuz ayet-i celile'yi indirdi. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, dizbağını çözerek: (وَلَا عَلٰى اَحَدٍ) "(Hadi beni inkar ediyorsun) **kimseye de indirmedi öyle mi?** demeye başladı. *(Taberî, Câmi'u'l Beyan, No:13542, 5/263)*

Bu sözün sahibinin, yahudilerden olduğu hakkında geride zikredilen bu dört rivayetle ilgili, izah edilmesi gereken bazı meseleler vardır. Şöyle ki;

a) Yahudiler, Tevrat'ın Allah-u Tealâ tarafından Musa *(Aleyhisselâm)* a indirildiğini kabul ettikleri halde, bu sözü nasıl söylemiş olabilirler? Buna şöyle cevap verilebilir:

Onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e Kur'an-ı Kerim'in indirilmesini imkansız şeyler arasında gördüler de, inkarlarında aşırı giderek, kimseye bir şey indirilmediğini iddia ettiler. Bu yüzden:

(مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِى جَآءَ بِهِ مُوسٰى) **"Peki, Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?"** buyrularak, tecvizi (Allah tarafından bir kula kitap indirilişinin mümkün oluşu) ile ilzam edildi (susturuldu)lar.

Yani böylece onlara; "Allah-u Tealâ'nın Musa *(Aleyhisselâm)* a Tevrat'ı indirdiğini siz kesinlikle bilmektesiniz ki, bunu inkar etme imkanınız yok iken, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e Kur'an-ı Kerim'i indirmesini niye caiz görmüyorsunuz?" buyrulmak istenmiştir.

b) Bu söz, geride geçen rivayetten de anlaşılacağı üzere, kızgınlık ve gafletle söylenmiştir ki, sahibi de bunu itiraf etmiştir.

c) Burada, "Bu Sûre Mekke'de nazil olmuştur. Halbuki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile yahudiler arasında vukû bulan münâzaraların tümü Medine-de olmuştur. Dolayısıyla bu ayet-i kerime'nin, yahudiler hakkında inişiyle ilgili rivayetler sahih olamaz" şeklinde bir sual yerinde olmaz.

Zira, Ebu'ş-şeyh'in; Süfyan ve Kelbî'den yaptığı tahrice göre; bu ayet-i celile Medine'de nazil olmuştur. Nitekim bu Sûre-i celile'nin başında (R.F. 8/357-58) bu ayet-i celile'nin de içinde bulunduğu dört ayetin Medenî olduğunu, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklen zikretmiştik.

Bikâî *(Rahimehullah)* ın da beyan ettiği vech üzere; bu hadisenin Mekke-i Mükerreme'de vaki olmuş olması da mümkündür. Çünkü Kureyş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaleti hakkında bazı sualler sormaları için yahudilere elçiler göndermiş, onlar da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i imtihan için Mekke'ye gelmişlerdi.

İşte o zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Musa *(Aleyhisselâm)* ın peygamber olarak gönderilmesi ve Tevrat'ın ona indirilişiyle, yahudilere karşı bu ayet-i kerime'yle ihticacta bulunması için nazil olmuş olabilir.

5- Katade *(Radıyallahu Anh)* ın, bu ayet-i kerime'yi sonuna kadar okuduktan sonra şöyle dediği nakledilmiştir: Bu ayet-i celile, yahudi ve hristiyanlar hakkında inmiştir. Çünkü onlar; Allah-u Tealâ ilim verdiği halde ondan faydalanamamışlardır. Bu yüzden Allah-u Tealâ, onların bu yaptığını zemmetmiştir.

Bize anlatılana göre; Ebu'd-Derdâ *(Radıyallahu Anh)* şöyle dermiş: Yarın ahirette hesaba çekileceğim konuların ekserisinde bana:

« يَا اَبَا الدَّرْدَاءِ! قَدْ عَلِمْتَ فَمَا ذَا عَمِلْتَ بِمَا عَلِمْتَ »

"**Ya Ebe'd-Derdâ! Muhakkak ki sen** (şeriat hükümlerini) **bildin. Peki bildiğinle ne amel ettin?**" denilecektir. *(Taberî, Câmi'u'l Beyan, No:13543, 5/263)*

6- İbni Ebî Nüceyh'in, Mücahid *(Radıyallahu Anh)* dan naklettiğine göre; ayet-i celile, Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir.

Tefsir sahibi İbni Kesir de, Kureyş hakkında indiği görüşünü daha doğru bularak şöyle bir açıklamada bulunmuştur: Yahudiler gökten kitap indirilmesini inkar etmezler. Kureyş ve arapların tümüyse, beşerden olduğu için Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğini inkar etmekteydiler.

Nitekim Mevlâ Tealâ:

(اَكَانَ للنّاسِ عَجَباً اَنْ اَوْحَيْنَا الىٰ رَجُلٍ منهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النّاسَ ... (٢)) "**İçlerinden birine 'İnsanları uyar!...' diye vahyetmiş olmamız, insanlara acep** (şaşılacak bir şey) **mi oldu?**" *(Yunus Sûresi:2'den)*

« وَمَا مَنَعَ النّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدىٰ اِلاَّ اَنْ قَالُوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَراً رَسُولاً (٩٤) قُلْ لَوْكَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ مَلَكاً رَسُولاً (٩٥) »

"**İnsanların, kendilerine hidayet** (rehberi) **geldiği zaman, ancak, 'Allah** (-u Tealâ) **peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri iman etmelerine mani olmuştur.**

(Habibim!) **De ki: Eğer yer** (yüzün) **de mutmain** (yerleşmiş, sakin) **olarak yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek indirirdik.**" *(İsra Suresi:94-95)*ayet-i kerime'lerinde onların bu inkarlarını beyan etmiştir.

7- Zadü'l Mesîr tefsirinde, Ebû Ma'bedAbdullah ibni Kesir *(Rahimehullah)* ın Mücahid'den nakline göre; ayet-i celile'nin başından:

(مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلىٰ بَشَرٍ مِنْ شَىْءٍ) "**Allah hiç bir beşere vahiyden hiç bir şey indirmedi**" kavli şerifine kadar olan kısmı, Kureyş müşrikleri hakkında,

(مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِى جَآءَ بِهِ مُوسىٰ) "**Peki, Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?**" cümle-i celilesi ise, yahudiler hakkındadır.

Burada, "Muhatapların değişik kabul edilmesi halinde, ayetin nazmının ayrımı ve terkibinin bozulması söz konusu olur. Bu ise, Allah-u Tealâ'nın kelamı bir yana, güzel sözlere bile yakışmaz" şeklinde gelecek bir itiraza şöyle cevap verenler olmuştur:

"Kureyş kafirleriyle, yahudi ve hristiyanlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğini inkâr hususunda müşterek oldukları için, aynı sözün bir kısmının Mekke kafirlerine, diğer bir kısmının da ehl-i kitab'a hitap yolu üzere gelmiş olması uzak görülecek bir mana değildir."

Bu son iki görüş, "Kureyş müşrikleri sadece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaletini inkarla kalmayıp, diğer bütün peygamberleri de inkar ettiklerine

göre, "Peki, Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?" cümle-i celilesiyle ilzam edilmeleri nasıl yerinde olabilir?" diyenler tarafından makbul görülmemiştir.

Ancak, bu müşkil şu izahla defedilebilir: Kureyş kafirleri, yahudi ve hristiyanlarla iç içe olduklarından, tevatür yolu üzere her iki fırkadan da, asânın ejderhaya dönüşmesi, denizin yarılması, dağın kaldırılması gibi kâhir mucizelerin Musa *(Aleyhisselâm)* ın elinde zuhur ettiğini işitmekteydiler.

Zaten onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetini inkâr ederken, "Sen de bize bu gibi mucizeler getirirsen, elbette sana da inanırız" diyerek, ondan bu misli mucizeleri taleb etmekteydiler. İşte bu durum onların, Musa *(Aleyhisselâm)* ın nübüvvetini itirafları olarak sayılmış olabilir.

Ayrıca, Tevrat'ın indirilmesi bütün insanlar arasında yaygın ve meşhur bir hadise olduğundan, kitapsız müşrikler bile:

(... لَوْ اَنَّآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّآ اَهْدٰى مِنْهُمْ ... (١٥٧)) **"Eğer bize de kitap indirilseydi, elbette biz onlardan daha hidayet sahibi olurduk..."** *(En'am Sûresi:157'den)* demekteydiler. Bu yüzden onların bu şekilde ilzamı (susturulması) yerinde olabilir.

Allah-u Tealâ'nın: **"Onlar, Allah'ın kadrini, O'na lâyık olacak bir şekilde takdir edemediler"** kavli şerifine, Semerkandî, Mâverdî ve Ebû Hayyan gibi bazı tefsirlerde müfessirler tarafından şu manalar verildiği nakledilmiştir:

1- "Onlar, Allah-u Tealâ'ya hakkıyla tazimde bulunmadılar." Bu mana; İbni Abbas, Hasen, Ferrâ', Sa'leb ve Zeccâc *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

2- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan gelen ikinci bir rivayete göre mana; "Onlar, Allah-u Tealâ'nın her şeye hakkıyla kâdir olduğuna inanmadılar" demektir.

3- "Onlar, Allah-u Tealâ'yı gerçek manada bilmediler." Bu mana; Ebû Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilmiştir ki, Ebû Hayyan burada, "Rahmet ve gazabını bilmeme" şeklinde iki vecih zikretmiştir:

a) "Onlar, (وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ (١٠٧)) **"Biz seni bütün âlemlere ancak büyük bir rahmet olarak gönderdik"** *(Enbiya Sûresi:107)* ayet-i celile'sinde beyan edildiği üzere, Allah-u Tealâ'nın en büyük rahmeti ve en yüce nimeti olan, gönderdiği peygamberlere vahyetmesini inkâr ederek, O'nun kullarına ne kadar acıyıp, lütufta bulunduğu hususunda O'nu hakkıyla bilmediler."

b) "Nübüvveti inkâr hususunda söyledikleri bu ağır söze cesaret ettiklerine göre, Allah-u Tealâ'nın kafirlere karşı gazabı ve şiddetli yakalayışı konusunda O'nu lâyıkıyla bilmediler."

4- Ebû Ubeyde *(Rahimehullah)* dan gelen diğer mana ise; "O'na hakkıyla ibadet etmediler" şeklindedir.

5- "Onlar, Allah-u Tealâ'yı hak ettiği sıfatlarla vasıflamadılar" Bu mana; Ebu'l Âliye *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir ki, bu, "Allah-u Tealâ hakkında nelere inanmak vacip, nelere inanmak caiz, nelere inanmanın da muhal olduğunu bilmediler" anlamına gelmektedir.

Ayet: 91

Aslında "Kadr" kelimesi; "Bir şeyin kemmiyet ve miktarını bilmek" anlamında olup, daha sonra geniş manada kullanılarak, bir şeyi sıfatlarıyla bilen herkes için, "O, onun kadrini bildi" tabiri istimal edilmiştir.

Bu yüzden ayet-i celile hakkında verilen bütün manalar, birbiriyle çelişmediği için sahih görülmüştür.

Allâme Sâvî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre burada iki mana vardır:

a) "Onlar, Allah-u Tealâ'yı, O'na lâyık bir şekilde tanıyamadılar" şeklindeki manada geçen marifete, kimse ulaşamaz.

Nitekim, Aişe *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٠٧ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « ... لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ »

107 - **"... Ben Sana, övgüyü sayıp bitiremem. Sen kendini övdüğün gibisin."** *(Müslim, Salât:42, No:486, 1/352, Tirmizî, De'avât:76, No:3493, 5/524, İbni Mâce, Dua:3, No:3841, 2/1263)* buyurmuştur ki, Allah-u Tealâ'yı en iyi bilen bir Zat tarafından söylenen bu söz, Allah-u Tealâ'yı kimsenin hakkıyla bilemeyeceğini ifade etmektedir.

Yine böylece, İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, Allah-u Tealâ'yı en iyi bilenlerden olan Melekler kıyamet günü:

١٠٨ – « سُبْحَانَكَ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ »

108 - **"Seni tenzih ederiz. Biz Sana hakkıyla ibadet edemedik"** *(Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, 4/579, Ali el-Müttekî, Kenzü'l-Ummal, No:29837, 10/366-367)* diyeceklerdir.

Matürîdî *(Rahimehullah)*, "Allah-u Tealâ'ya, büyüklüğünün gerektirdiği şekilde kim tazim edebilir? Yahut, bilinmesi icap ettiği şekilde kim O'nu hakkıyla tanıyabilir?" sözüyle bu hakikata işaret etmiştir.

Dolayısıyla bütün yaratıklar hakkında mevcut olmayan bu marifet ve tazimin, yahudilerden nefyedilmesinin bir manası olamayacağından, burada kastedilen mana bu olamaz.

b) "Onlar, Allah-u Tealâ'yı marifetiyle emrolundukları şekilde tanımadılar ve tazim etmediler" şeklindeki mana ise, müminler tarafından vaki olan marifet, iman, ibadet ve tazimin, yahudilerde bulunmadığını ifade etmektedir ki, bu, ellerinden geleni yapmadıkları için mesul olmalarını icab ettirir. Bu yüzden murat mana bu şekilde anlaşılmalıdır.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; nübüvvet ve risalet müessesesini inkâr eden herkes, gerçekte Allah-u Tealâ'yı hakkıyla tanıyamamıştır ki, bu bir kaç yönden açıklanabilir:

1- Peygamber gönderilmesini kabul etmeyen kişi, ya Allah-u Tealâ'nın hiç bir insanı asla mükellef tutmadığını söylemekte, yahut onlara bir takım mükellefiyetler yüklediğini kabul etmektedir.

Birincisi batıldır. Çünkü bu, kendisine hakaret etmek, yakışıksız vasıflar takmak, nebileri, resulleri ve dindarları hafife almak, nimet verene şükretmemek ve iyiliği kötülükle karşılamak gibi bütün yasak ve çirkin işleri serbest ettiği anlamına gelir ki, bütün bunların asılsızlığı herkesçe malumdur.

İkincisi, yani; Allah-u Tealâ'nın, mahlukatını bir takım emirler ve yasaklarla mükellef tuttuğunu kabul etme durumundaysa, bu hükümleri tebliğ eden, teşrî' ve tebyîn eden (tesbit edip, açıklayan) bir kişinin mevcudiyetini kabul etmek gerekir ki, bu da resulden başkası olamaz.

Burada "Farzları tesbit ve kötülüklerden sakınmayı îcap etme hususunda akıl yeterli olamaz mı?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "Bu fikrin kabul görmesi farzedilse bile, bu hususta aklın yapacağı tarif ve tanıtımların, nebi ve resullerin dilleriyle meşru olan tariflerle kuvvet kazanması gereksinimi imkansız görülemez.

Böylece, peygamber gönderilmesini kabul etmeyen herkesin, Allah-u Tealâ'nın hikmetine itiraz ettiği sabit olup, bu da ilahlık sıfatını bilmemek demek olacağından, bu kişiler hakkında:

(وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ) **"Onlar, Allah'ın kadrini, O'na lâyık olacak bir şekilde takdir edemediler"** ayet-i celile'sinin doğru ve yerinde olduğu meydana çıkmış olur."

2- Peygamberler göndermenin imkan haricinde olduğunu söyleyen insanlardan bir kısmı, onu tasdik eder mahiyette, iddiasına uygun bir şekilde mucize ortaya koymayı imkansız saymaktadır ki, bu görüşün sahipleri iki durumda değerlendirilebilir:

a) İmkan âleminde harikulâdelik (geçerli olan âdetin tersine şey) lerin olabileceğini kabul etmeyenler,

b) Mümkün görseler de, bu harikulâde şeylerin, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğruluğuna delalet etmeyeceğini söyleyenler ki, iki durum da Allah-u Tealâ'nın kemâl-i kudretini inkâr etme manasını taşır.

Birinci durumda, cisimlerin birbirine benzerliği sabittir. Bu yüzden bir şey için ihtimal dahilinde olanın, benzerinde de muhtemel olması gerekir.

Mesela; güneş ve ayın cirm (kütle)lerinin, dağılmaya ve parçalanmaya müsait olduğu sabit iken, Allah-u Tealâ'nın buna kâdir olmadığını söylemek, O'nu acziyet ve güçsüzlükle vasıflamak olur ki, bu sözün sahibi hakkında "Bu kişi, Allah-u Tealâ'yı hakkıyla takdir etmemiştir" sözü geçerli olur.

Allah-u Tealâ'nın buna kâdir olduğunu kabul etme durumundaysa, ayın yarılması ve diğer mucizelerin husûle gelmesi akıl cihetinden imkansız sayılamaz.

İkinci vaziyette ise; harikulâde işlerin, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin elinde, tehaddî (meydan okuma) anında vuku bulması, kendisini inkâr edenlerin, onun gösterdiğinin benzerini yapmaktan aciz kalmaları şartıyla, o kişinin doğruluğuna delalet eder. *(el-Mevsû'atü'l Fıkhiyye: 34/217)*

Çünkü Mevlâ Tealâ, gerçek peygamberine nasib ettiği; ayın yarılması, kayadan devenin çıkması ve denizin yarılması gibi herhangi bir mucizenin mislini, istidrac yoluyla imtihan etmek için bile olsa, bir sahtekârın elinde yaratmaz.

Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin gösterebileceği varsayılan herhangi bir harikulâde işin mislini ise, başkalarına da verebilir.

Böylece, peygamberlik makamını inkâr eden herkesin, Allah-u Tealâ'yı acizlik ve güçsüzlükle vasıflamış olduğu ve bu yüzden de O'nu lâyıkıyla takdir etmemiş olduğu zahirdir.

3- Bu âlemin sonradan yaratıldığı sabit olduğuna göre, bu hudûs (sonralık) bir takım şeylere delalet eder:

a) Âlemin ilahı, kudret, ilim ve hikmet sahibidir.

b) Yaratıkların tümü O'nun kullarıdır.

c) O, alelıtlak onların mâliki ve mutlak manada hepsinin melikidir.

d) Kendisine itaat edilen bir melikin, kullarına yönelen bir takım teklifleri, emir ve yasakları, itaata karşı teşviki, isyana karşı tehdidi bulunması gerekir.

İşte bütün bunlar, ancak resullerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesiyle tam ve kâmil olacağından, bunu inkâr eden herkes, Allah-u Tealâ'nın melik-i mutâ' olduğuna ta'n (itaatı gereken bir hükümdar oluşunu red) etmiş olacağı için Allah-u Tealâ'yı hakkıyla takdir etmemiş olur ki, böylece: **"Allah, hiç bir beşere hiç bir şey indirmedi"** diyenlerin, Allah-u Tealâ'yı lâyıkıyla tanımadıkları gerçeği ortaya çıkmıştır.

Mevlâ Tealâ, Habibine, bütün peygamberleri inkâr edenlerin sözünü reddetmek üzere, onlara söylemesini emir buyurduğu, **"De ki, Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?"** cümle-i celilesinden sonra, Musa *(Aleyhisselâm)* ın kitabını bir kaç sıfatla tavsif buyurmuştur:

1- "O kitabın insanlar için bir nur ve hidayet olmasıdır" Allah-u Tealâ, Tevrat'ı, yolu aydınlatan ışığa benzeterek "Nur" diye isimlendirmiştir. Bu tefsire göre, "**Nur**" olmasıyla, insanlar için "**Hidayet**" olması arasında bir fark gözetilmemiş olur. Halbuki birinin diğeri üzerine atfı, teğayürü (farklılığı) gerektirir.

Bu fark şöyle anlaşılabilir: "**Nur**"un iki sıfatı vardır:

a) Bizzat kendisinin açık ve aşikâr olması,

b) Başkasının görünmesine sebep olma özelliğini taşıması.

İşte böylece "**Nur**" ile; birinci özellik, "**Hüdâ**" ile ise; ikinci vasıf murad edilmiştir.

Nitekim Mevlâ Tealâ, (... وَلَٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا... (٥٢)) **"Lakin biz onu, kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidayete erdirdiğimiz bir nur yaptık"** *(Şûrâ Sûresi:52'den)* kavli şerifinde, Kur'an-ı Kerim'i de bu iki vasıfla tavsif etmiştir.

2- "Onu, parça parça kağıtlar haline getirip (işinize gelenleri) **açıkladığınız, çoğunu ise gizlediğiniz"** kavl-i şerifinin ifade ettiği sıfattır.

Eğer burada, "Bütün kitaplar sayfalara yazılırken, bu ayet-i celile'de yahudileri zemmetmek için, Tevrat'ı kağıtlara yazmalarının zikredilmesi ne mana ifade eder?" şeklinde varid olacak bir suale şöyle cevap verilir:

"Kınama konusu sadece bu olmayıp, bilakis maksat, onların Tevrat'ı sahifeler haline sokup, bölümlere ayırarak, bir kısmını açıklayıp, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tarifi bulunan diğer kısmını gizlemelerini tenkit etmektir.

Bu durumda eğer, "Zamanımızda Kur'an-ı Kerim'e bir şey katmak veya eksiltmek isteyen buna imkan bulamayacağı gibi, doğu ve batı ehline ulaşmış, ilim ehlinin ekserisi tarafından ezberlenip, tefsiri yapılmış olan Tevrat hakkında bunu yapmaları nasıl düşünülür?" denilecek olursa, Fahrurrazî *(Rahimehullah)* buna şöyle cevap vermiştir:

"Yahudilerin Tevrat'ı tahriflerinden maksat, onun ayetlerine batıl ve fasit manalar vererek, maksadından çıkartmalarıdır. Nitekim zamanımızda da zındıklar, Kur'an ayetleri hakkında bunları yapmaktadırlar."

Yahudilerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğine delalet eden ayetler hakkında Tevrat'tan gizledikleri konular, kitabın tümüne nazaran pek az olduğu halde, **"Çoğunu gizliyorsunuz"** buyrulmasının hikmeti sorulursa, burada şunun bilinmesi gerekir: **Onların gizledikleri sadece** Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile ilgili konularla sınırlı kalmamış, işlerine gelmeyen hükümleri de gizlemişlerdir.

Nitekim; (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ... (١٥) **"Ey ehli kitap! Kitaptan gizler olduğunuz şeylerin bir çoğunu sizlere açıklayan resulümüz muhakkak sizlere gelmiştir..."** *(Maide Sûresi:15'den)* kavli şerifi de bu hakikatı natıktır.

Mesela, evliyken zina edenin recmedilmesiyle ilgili ayeti gizlemeye kalkışmaları üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in onu açığa çıkarmasıyla ilgili rivayet, Maide Sûresi'nin 41. ayet-i kerime'sinin izahında (R.F. 7/ 108-109) zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'i parça parça cüzlere ayırma meselesine gelince, bu, hatim yapılmasında ve öğretiminde kolaylık olsun kasdıyla yapılırsa, bunda bir mahzur yoktur.

İmam-ı Malik *(Rahimehullah)* ın, bunu mekruh saydığı hakkındaki rivayet ise, bir mushafın dağınık cüzlerinden her hangi birinin bir takım cahil müslümanların eline geçip te, Kur'an-ı Kerim'in tümünün ondan ibaret olduğu zannına kapılmalarına kapı açmamak için gelmiştir.

Dolayısıyla, özellikle yeni müslüman olan bölgelere bu gibi dağınık cüzleri göndermekten sakınmak uygun olur.

3- "Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler, size öğretilmiştir" ifade-i celilesinin anlattığı vasıftır.

Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; buradaki hitabın kime yapıldığı hakkında bir kaç görüş vardır:

a) Hitap, yahudilere ait olup, maksat, bir kaç şekilde anlaşılabilir:

aa) Kendilerine ve babalarına yapılan nimetin beyanıdır. Çünkü onlar, evvelce bilmedikleri dinî ilimleri, Tevrat vasıtasıyla öğrenmişlerdir. Atalarının bir kısmı da, bu hususta ilim sahipleridir. Arapların ataları ise böyle değildir.

bb) Maksat, onları zemmetmek te olabilir. Çünkü onlar, kitapla amel etmekten yüz çevirip sapıttıkları için ondan faydalanamamışlardır.

Bu manalara göre, **"Bilmediğiniz şeyler"**den maksat; Tevrat hükümleridir. Ancak, Zemahşerî'nin burada verdiği şu manaya göre; hitap, yahudilere olmakla birlikte, **"Bilmediğiniz şeyler"**den maksat; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e vahyedilenlerdir.

Şöyleki: "Siz, Tevrat ehli olduğunuz halde, sizin de, sizden daha âlim olan önceki atalarınızın da bilmediklerini, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e vahyedilenden öğrendiniz."

Nitekim; (اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِى اِسْرَائِيلَ اَكْثَرَ الَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (٧٦)) **"Şüphesiz ki bu Kur'an, İsrailoğullarına hakkında ihtilaf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır"** *(Neml Sûresi:76)* ayet-i celile'si de bunu ifade etmektedir.

cc) Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Tevrat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gönderilmesiyle ilgili müjdelerden sıkça bahsetmekte idi. Yahudiler, bu ayetleri okur, fakat manasını anlamazlardı.

Allah-u Tealâ, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i gönderince bu ayetlerden muradın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bi'seti olduğu gerçeği ortaya çıkmış oldu. İşte **"Bilmediğiniz şeyler"**den maksat; budur.

dd)Hitap, yahudilerin içerisinde özellikle iman eden, Abdullah ibni Selam *(Radıyallahu Anh)* gibilere olabilir. Bu durumda, **"Bilmediğiniz şeyler"**den maksat; İslam dininin hükümleridir. Veya her ikisidir.

b) İbni Ebî Hâtim, Taberî ve Vahidî tefsirlerinde zikredildiğine göre; hitap, müslümanlara olabilir. İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, burada, müslümanlara olan nimetini açıklamıştır ki, mana:

"Ey araplar, özellikle Kureyş ve bütün müslümanlar! Siz, daha önce atalarınızın dahi bilmediği hidayet ve tevhid meseleleri hususunda, Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla hakka irşad edildiniz" şeklindedir.

Nitekim, (لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ ... (٦)) **"Ataları korkutulmamış olan bir kavmi uyarasın diye** (seni onlara gönderdik)." *(Yasin Sûresi:6'dan)* kavli şerifiyle,

(تِلْكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا اِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا ... (٤٩)) **"İşte bunlar gayb haberlerindendir ki, Biz, onları, sana vahyetmekteyiz. Daha önce bunları, ne sen biliyordun, ne de kavmin!..."** *(Hud Sûresi:49'dan)* ayet-i celile'si bu manaya münasip düşmektedir.

Mevlâ Tealâ, Tevrat-ı şerifi bu sıfatla vasfettikten sonra, ayet-i celile'nin sonunda: (قُلِ اللّٰهُ) **"Allah, de!"** buyurmuştur ki, bu, ayet-i celile'nin başında geçen: **"Musa'nın getirdiği, şu vasıflara sahip olan kitabı kim indirdi?"** sorusuna cevap vermesiyle ilgili Habibine emri olup, manası şudur:

Akl-ı selim ve tab'ı müstakim (karışıksız bir akıl ve bozulmamış bir fıtrat) sahibinin, Musa *(Aleyhisselâm)* gibi, kâhir ve bâhir (ezici ve açık) mucizelerle desteklenen bir peygambere verilen, **"Nur"** ve **"Hidayet"** olma sıfatlarıyla mevsuf bir kitabı indirenin ancak Allah-u Tealâ olduğuna şahitlik etmesi gerekir. Hasmın bunu ikrar edip etmemesi bir şey değiştirmez.

Bunun benzerleri de, (قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ ...(١٩)) **"De ki! Hangi şeyin şahitliği daha büyüktür? De ki! Allah!"** *(En'am Sûresi:19'dan)*,

(قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ...(٦٣) قُلِ اللّٰهُ ...(٦٤)) **"De ki! Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtaracak?... De ki! Allah!"** *(En'am Sûresi:63'den, 64'den)* ayet-i celile'leridir.

Burayı şu izah şekliyle daha iyi anlayabiliriz: Yaratıcının varlığına delil getirmeye çalışan bir kişi, "Yokluğundan sonra, hayatı var eden kimdir? Cehaletten sonra, ilmi yaratan kimdir? Gözbebeğine görme gücünü, kulak deliğine işitme gücünü koyan kimdir?" diye sorar, sonra kendisi, "Allah!" diye cevap verir ki, bundan maksadı: "Bu apaçık deliller, o hadde varmıştır ki, muhalif kabul etsin etmesin, her akıl sahibinin bunu kabullenmesi gerekir" şeklindeki gerçeği dile getirmektir.

Mevlâ Tealâ, bunun peşisıra: (ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ) **"Sonra onları, daldırmaları içerisinde oynar halde bırak!"** buyurmuştur ki, bunun manası: "Sen, onlara karşı delil getirme ve mazeretlerini ortadan kaldırma hususunda, böyle büyük bir raddeye ulaştığına göre, bu durumda onların işleriyle alâkalı sana hiç bir mesuliyet asla yoktur" demektir ki, bunun bir nazîri:

(... اِنْ عَلَيْكَ اِلاَّ الْبَلاَغُ ...(٤٨)) **"... Sana düşen ancak, tebliğ etmektir..."** *(Şûrâ Sûresi:48 den)* kavli şerîfidir.

Bazı ulema, bu ayet-i kerime'nin cihat ayetleriyle nesholunduğunu (hükümsüz kaldığını) söylemişlerse de, bu ihtimal uzak görülmüştür. Çünkü bu ayet-i celile, tehdit için söylendiğinden cihat yapılmasına mani değildir. Ancak, muvâde'a (herkesi dini üzere bırakıp, müdahale etmeme) manasında kabul edilirse, kıtal ayetleriyle mensuh sayılır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i kerime'de birtakım meseleler vardır:

1- Mahluk, Halık'ın kadrini bilemez ve isimleriyle sıfatlarından mücerred öz Zatı itibarıyla O'nu idrak edemez. Yaratılmış bir aletle Allah-u Tealâ'yı tanıyan her hangi bir kimse, hakikatte ârif değildir. Her kim kadîm bir vesileyle Rabbini tanırsa, muhakkak ki hakiki bir irfana sahip olmuştur. Nitekim:

« عَرَفْتُ رَبِّى بِرَبِّى »

"Rabbimi, Rabbimle tanıdım" diyenler, buna işaret etmişlerdir. Tabi ki yine de herkes, Allah-u Tealâ'nın Zatını ve sıfatlarını beyan eden Rubûbiyyet nurunun feyzini kabul etme isti'dâdı miktarınca Allah-u Tealâ'yı tanıyabilir.

Hakikatte Allah-u Tealâ'yı hakkıyla takdir eden, ancak Allah-u Tealâ'nın kendisidir, gayrısı değildir.

« مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْأَرْبَابِ »

"Toprakla, rablerin Rabbi arasında ne münasebet vardır?"

2- Sebeb-i nüzülde anlatıldığı üzere; bu ayet-i celile şişmanlığı zemmetmektedir. İbni Melek *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

Kötü olan şişmanlık, yaratılıştan olan değil de, çok yemekten olandır. Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٠٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، لاَ يَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ . وَقَالَ: اقْرَؤُوا إِنْ شِئْتُمْ: ﴿ فَلاَ نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴾ »

109 - **"Şu bir gerçektir ki, kıyamet günü büyük cüsseli ve şişman bir kişi** (Huzur-u İlâhî'ye) **gelir de, Allah indinde bir sivrisinek kanadı kadar değeri olmaz. İsterseniz, 'Biz kıyamet günü onlar için bir vezin ikame etmeyiz** (imanları da olmadığı için, tartılacak bir şeyleri bulunmadığından onlara bir tartı dikmeyiz)' **ayetini okuyun!"** *(Buharî, Tefsir:219, No:4452, 4/1759, Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn, No:2785, 4/2147)*

Kurtubî *(Rahimehullah)*,"Tezkire"sinde şöyle demiştir: Lezzetli yemekler yemek için tekellüflere girip, onunla uğraşırken bir çok faziletli amelleri terketmek elbette kınanmış bir şeydir. Hatta vücudu ayakta tutacak kadarından ziyade, sadece zevk ve şişmanlık arayışıyla fazla yemek haramdır.

Fıkıhta beyan edildiği üzere; yemekle ilgili dört hüküm vardır:

a) Ölmeyecek kadar yemek; farzdır.

b) Ayakta namaz kılmak ve oruç tutma gücü elde etmek için yemek; sevaptır.

c) Kuvveti artsın için doyuncaya kadar yemek; mübahtır.

d) Tokluk sınırından öte yemek; haramdır. Ancak yarının orucuna güç bulma ve misafirini utandırmama niyetiyle olursa haram olmaz.

İmam-ı Sehâvî *(Rahimehullah)*, Ka'b *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

« إِنَّ اللهَ يَكْرَهُ الْحَبْرَ السَّمِينَ »

"Şüphesiz Allah, şişman âlimi sevmez" *(Sehavî, el-Mekasıdü'l-Hasene, No:245, Sh:152, Beyhakî, Şu'abu'l İman, No:5668, 5/33)* hadisi şerifinin izahında şu nakilleri yapmıştır:

١١٠ – قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) : « اِيَّاكُمْ وَالْبِطْنَةَ فِى طَعَامٍ وَشَرَابٍ؛ فَاِنَّهَا مُفْسِدَةٌ لِلْجَسَدِ ، مُورِثَةٌ لِلْفَشَلِ ، مُكْسِلَةٌ عَنِ الصَّلَاةِ . وَعَلَيْكُمْ بِالْقَصْدِ فِيهِمَا؛ فَاِنَّهُ اَصْلَحُ لِلْجَسَدِ ، وَاَبْعَدُ مِنَ السَّرَفِ . وَاِنَّ اللّٰهَ لَيُبْغِضُ الْحِبْرَ السَّمِينَ .

110 - Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

"Yemek ve içmekten dolayı karnınızı şişirmekten sakının. Çünkü o, vücut sağlığını bozar, korkaklık iras eder, namaza karşı tembellik verir. Yeme içme hususunda orta gitmeye çalışın. Çünkü o, israftan daha uzak olduğu gibi beden için daha yarayışlıdır. Şüphesiz ki Allah, şişman âlime buğz eder." *(Sehavî, el-Mekâsıdü'l-Hasene, No:245, Sh:153)*

İmam-ı Gazalî *(Rahimehullah)*, İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* ın: "Şüphesiz ki Allah, şişman hafıza buğz eder" dediğini nakletmiştir.

Ca'de el-Cüşemî *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şişman bir adamı gördüğünde, mübarek eliyle onun karnına işaret buyurarak:

١١١ – « لَوْ كَانَ هٰذَا فِى غَيْرِ هٰذَا لَكَانَ خَيْراً لَكَ »

111 - **"Bu, başka bir yerde** (karnındaki şişmanlığa sebep olan yemek, başka bir yere sarfedilmiş) **olsaydı, elbette senin için daha hayırlı olurdu."** *(Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:15868-69, 5/379, Hakim, Müstedrek, No:7890, 4/352)* buyurdu.

İmam-ı Şafiî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Muhammed ibni Hasen dışında hiçbir şişman iflah etmemiştir." Bunun sebebi kendisine sorulunca da şöyle cevap vermiştir: Çünkü akıllı kişi iki halin birinden boş kalmaz. Ya ahiretini ve sonunu düşünür, ya da dünyasını ve geçimini dert eder. Bu düşüncelerle birlikte ise, kilo alamaz. Bu iki manadan boş olan bir kişi hayvanların konumuna düştüğünden şişmanlar.

Sonra İmam-ı Şafiî *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Geçmiş zamanda kendi işini göremeyecek kadar şişman bir hükümdar vardı. Bir keresinde, başına bütün tabipleri toplayarak, "Az da olsa benim bu şişmanlığımı hafifletecek bir çare bulun" dediyse de, hiçbir şekilde buna çare bulamadılar.

O sırada kendisine çok akıllı ve hikmetli bir doktor tavsiye edildi, o da kendisine elçi göndererek, onu huzuruna getirtti ve kendisine, "Bana çare bulursan zengin olursun" dedi. Bunu duyan tabip,

"Allah hükümdarımıza iyi hal versin, ben aynı zamanda müneccim bir doktorum. Müsaade ederseniz bu gece sizin yükseleninize (burcunuza) bakayım da hangi ilaç ona uygun düşerse size öyle şifa vereyim" dedi.

Ertesi gün gelerek, "Ey Hükümdar! Bir şey diyeceğim amma sizden eman isterim" dedi. O, eman verince, "Ben sizin ömrünüzün bir ay kaldığını gördüm, isterseniz yine de ilaç yapabilirim. Fakat sözümün doğruluğunu

anlamak isterseniz, beni yanınızda hapsediniz. Sözüm gerçek çıkarsa, beni serbest bırakırlar. Değilse, siz cezamı verirsiniz" dedi.

Böylece kral onu hapse attırdı. Sonra uzlete çekilerek, üzüntülü bir şekilde, yalnız başına günlerce kafasını kaldırmadı. Her gün geçtikçe kederi arttı ve şişmanlığı azaldı. Yirmisekiz gün sonra o kişiyi hapisten çıkartarak, "Durumumu nasıl görüyorsun?" deyince, o,

"Allah hükümdarı aziz kılsın! Ben Allah katında gaybi bilecek kadar değerli değilim. Kendi ömrümü bilmezken sizin ömrünüzü nasıl bileyim? Sizi zayıflatmak için üzüntüden başka bir ilaç bulamadım. Sizi üzmek için de başka çare bulamadım. İşte üzüntü, sizin böbrek yağlarınıza kadar eritti." diye cevap verdi. Hükümdar da ona, ihsanda bulanarak birçok caize (hediye) ler verdi.

İŞARÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ: İlimlerin, O'nun Celâl'ini kuşatabileceğini vehmedenler yanılmıştır. Çünkü na'tını ihata, imkan haricindedir. Vasfını idrak, gayrı caizdir. Zatına işraf (muttali olmak) ise, (dünya itibarıyla) muhaldir.

"Allah de! Sonra onları terket" Yani; tevhidi açıkça anlat. Onların batıla daldırmaları seni dehşete sevketmesin. Çünkü batılı hak göstermek için yapılan süslemelerin, gerçeklere hiç bir tesiri yoktur.

İBNİ ARABİ: Yahudiler, "Allah, cuma günü yaratma işini bitirdi, cumartesi günü sırtüstü uzanıp, ayağının birini diğerinin üzerine koyarak istirahata çekildikten sonra, 'Melik benim!' buyurdu" dediler.

İşte bu ve emsali yakışıksız sözler hakkında Allah-u Tealâ, **"Onlar, Allah-ın kadrini, O'na lâyık olacak bir şekilde takdir edemediler"** buyurdu. Tabi ki, bu söz haktır. Çünkü kullar Allah-u Tealâ'nın misli olmadığından O'nu tanıyamazlar. Künhü (öz Zat'ı) bilinemeyenin kadri nasıl takdir edilebilir?

Onlar O'nun misli değil, O da onlara hiç bir bakımdan benzer değildir. Onlar kendilerine kıyasla, O'na bir vasıf vermişlerse de bu, benzetmeye girmeden onlar için mümkün değildir. Onlar, misli olmayana bir benzer takdir ettiklerinden, Allah-u Tealâ'yı hakettiği makamda değerlendirememişlerdir.

Bu yüzden bilmedikleri şey hakkında hüküm verdikleri için cehaletleri anlatılarak kınanmışlardır. Halbuki, kendisinin onlara indirdiğiyle O'nun hakkında hüküm verselerdi, Mevlâ Tealâ tarafından onlara hiç bir zem tealluk etmezdi. Çünkü bir şeyi nakledene, naklettiği konu nisbet edilemeyeceğinden o hususta ne zem ne de methe mahal olmaz.

Yaratıkların Allah-u Tealâ'yı bilmeleri, kıyasla olacak şey değildir. Ancak, Hakk'ın hitabına kulak verilerek bu idrak ele geçer ki, bu da ya bizzat veya peygamberden ibaret olan bir tercüman vasıtasıyla, beraberinde duyduğu hitaptan başkasının araya giremeyeceği bir müşahede (görür gibi olma) hali üzere kulak verilerek mümkün olur.

Nitekim: (اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ) (٣٧) **"Şüphesiz bunda, kalbi** (imanla birlikte kendisine ârız ola ı halleri düşünme gücü) **olan yahut şahit** (aklen ve fikren hazır) **olarak kulak veren için elbette bir öğüt bulunmaktadır"** *(Kaf Sûresi:37)* kavli şerifi bu hakikate işaret etmektedir. Bu iki sınıfın maadâsında kullar için, Allah-u Tealâ'nın hakettiği sıfatları bilme yolu yoktur.

Allah-u Tealâ'nın kadri, tafsilatlı manada sonsuzdur. Çünkü Allah-u Tealâ'yı bilme hususundaki ilerleme dünya ve ahirette son bulmayacağından bu konu nâmütenâhidir. Fakat yahudiler ve diğer kafirler, Allah-u Tealâ'nın, kendisini, kitabında ve peygamberleri vasıtasıyla tarif ettiği şekilde dahi bilmediklerinden zemmolundular.

Bu ayet-i celile'den anlaşıldığı üzere Allah-u Tealâ, kendisinin bir kadri olduğunu belirtmiştir. Ancak bu, yaratıkları katında meçhuldür. Allah-u Tealâ'nın kadrini ancak kendi sûreti üzere yaratarak halifesi kıldığı kamil insanı tanıyanlar bilebilir.

Sonra Allah-u Tealâ Zat'ını, eller, ayaklar, gözler ve buna benzer bazı hadisi şeriflerde varid olan vasıflarla tavsif buyurmuştur ki, aklî deliller, Allah-u Tealâ'nın bundan münezzeh olmasını gerektirmektedir.

Fakat, şeriatta varid olmasaydı, bunlardan herhangi birini Allah-u Tealâ-ya nisbet etmek, hakkını takdir etmemek olacakken, kendisinin Zat'ına izafe ettiği her şeyi kabul etmek, aklın rehberliği tersini söylese de hakkını takdir etmek anlamına gelir.

Tabi ki bu vasıfları kabul ederken, şekil vermemek, sonradan yaratılan-lara hiç bir şekilde benzerlik düşünmemek ve gerçek ilmi Allah-u Tealâ'ya havale etmek gerekir.

Aklıyla, Allah-u Tealâ hakkında bir şey söyleyen, O'nu hakkıyla takdir etmemiş ve hata etmiştir. Amma Rabbisinden bir beyyine üzere olup, şeriata uygun bir müşahedeyle O'na bir şey izafe eden, O'nu hakkıyla takdir etmiştir.

İnsan-ı kamil, Allah-u Tealâ Hazretlerinin halifesi olduğundan ve O'nun sûreti üzere yaratıldığından (sıfatlarının sûretlerine sahip olduğundan), zahi-ren ve batınen, sûreten ve manen O'nu hakkıyla bilir.

Bu işin gerçeğini ancak teşbihle tenzih arasını birleştirenler, yani hem akıl ve şeriat yönünden Allah-u Tealâ'yı bütün noksan sıfatlardan ve yaratık-lara benzemekten uzak tutanlar, hem de kendisinin buyurduğu vechile, akla dayanarak değil de şeriatta geldiği kadar teşbihe kail olanlar (kullara ait olan uzuv ve sıfatlardan Kur'an ve sünnette Allah-u Tealâ'ya nisbet edilenleri şekil vermekten kaçarak kabul edenler) anlayabilmiştir.

Ayet-i celile'nin sonundan anlaşıldığı üzere, Allah-u Tealâ bize ancak "Allah" dememizi, sonra da onları daldıkları bataklıkta oynar halde terket-memizi emretmiştir. Çünkü onlar, kadrini bilmedikleri O Zat'ın emir ve nehiylerine isyan etmişlerdir.

Ayet: 91

Her kimi hakettiği yere koyarsan, onu hakkıyla takdir etmiş olursun. Bundan sonra hiç bir atıcının atışalanı yoktur. Senin, Allah indindeki kıymetin, O'nun senin yanındaki kıymetine denktir. Sen ise, kendinin Rabbinle olan münasebetini daha iyi bilirsin!

NİSABURİ: Onlar, kitap ve peygamberi inkâr ettiklerinde, Allah'ın kadrini bilemediler. Lakin, bunu kabul etselerdi yine de O'nu hakkıyla bilmiş olmazlardı. Çünkü muhat (kuşatılan bir şey) muhîti ihata edemez (kendisini kuşatanı kavrayamaz).

Fakat vasıfları hakkında bilgisi arttıkça, O'nun hakkında marifeti ziyadeleşir.

"Onu sahifeler haline getiriyordunuz" Ahlâkını takınarak, kalplerinize yerleştirmiyordunuz.

"Sizin ve atalarınızın bilmediklerini, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in talimiyle öğrendiniz"** kavli şerifi,

(... وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (١٥١) **"O size, kitabı, hikmeti öğretiyor. Ve size bilmediklerinizi talim ediyor"** *(Bakara Sûresi:151'den)* gibidir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in öğrettiği hikmetlerden biri de, kendisine uyulması sebebiyle, kalpten kalbe, gönülden gönüle sirayet eden sırrıdır ki o da,

« هُوَ اللّٰهْ فِى خَلْوَةِ مَا سِوَى اللّٰهْ »

"Mâsivâllah halvetinde, Hüvâllah hakikatıdır" Yani; Allah-u Tealâ'nın gayrını terkedip, Allah-u Tealâ'nın Zat'ına ulaşmaktır. Onun için **"Allah de! Sonra onları terket"** buyurmuştur.

RUHU'L-BEYAN **"Allah de!"** kavli şerifinde, işaret ehlinin latîf ibareleri vardır. Tefsîr-i Farisî'de Şeyh Ebu Said Ebu'l-Hayr bu cümle-i celile hakkında şu ifadeyi kullanmıştır:

« اَللّٰهُ بَسْ وَمَا سِوَاهُ هَوَسْ وَ انْقَطَعَ النَّفَسْ »

"Allah'u bes (kuluna yeter)**. O'ndan gayrısı boş heves. Kesildi nefes!"**

Şiblî *(Rahimehullah)* bazı müritlerine şöyle demiştir:

« عَلَيْكَ بِاللّٰهِ وَدَعْ مَا سِوَاهُ » **"Allah'a sarıl, gayrını terket!"**

İşte bu ayet-i kerime, Allah-u Tealâ'ya ulaşmak isteyenlerin, O'ndan gayrı her şeyden ayrılmaları gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü O'ndan gayrı her şey, oyun ve eğlenceden ibarettir. Oynayıp eğlenen ise hiç bir hakikat üzere değildir.

Kendinden gayriyle meşgul olmaktan bizi korumasını, Allah-u Tealâdan niyaz ederiz!

İBNİ ACİBE: Ayet-i kerime'den, bütün peygamberlere ve kitaplara inanıp ikrar eden kimsenin, Allah-u Tealâ'yı hakkıyla takdir ettiği anlaşılmaktadır. Tabi ki bu, kulun zafiyeti, acziyeti ve cehaleti göz önüne alınarak verilen bir hükümdür.

Yoksa, Allah-u Tealâ'ya hakkıyla tazim etmenin ve O'nu hakkıyla bilmenin nihayeti olmadığı gibi, bunun yüzde birine ulaşmak dahi mümkün değildir. Nitekim Mevlâ Tealâ, ilim ve idrak hususunda:

(﴿١١٠﴾ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ...) **"İlim cihetinden O'nu ihata edemezler"** *(Taha Sûresi:110'dan)* buyurduğu gibi, ibadet ve taat hususunda da:

(﴿٢٣﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ) **"Asla! O** (İnsan, Rabbisinin) **kendisine emrettiği şeyi yerine getirmemiştir"** *(Abese Sûresi:23)* buyurarak kulun, her sahadaki acziyetini ifade etmiştir.

Kul, ebediyyen Allah-u Tealâ'yı bilme makamlarında terakkîye devam etse de, sonsuza kadar Allah-u Tealâ'yı hakkıyla bilemez. Ve yine ebediyyen ibadete devam etse, kulluk vazifelerini hakkıyla îfâ etmiş olamaz.

"Allah de!" kavli şerifinden sûfiyye şu işaretleri çıkarmışlardır:

a) Her şeyden ayrılıp Allah-u Tealâ'ya inkıta' ve tebettül (yönelme) gereklidir.

b) İnsanların daldırdıkları, Allah-u Tealâ'dan gayrı meşgale ve kederlere iltifat etmemek lazımdır.

c) İnsanları terkedip, safâ makamına ulaşmak icab eder ki o da, vahdaniyyet sırlarına âşina olup, ferdaniyyeti (Allah-u Tealâ'nın tek oluşunu) müşahededir.

İbni Atâillah *(Kuddise Sırruhu)*, müşahede ehlinden bahsederken; **"Çünkü onlar, Allah'a aittirler. O'ndan gayrı hiçbir şey için olamazlar."** buyurmuştur.

Tasavvuf ehlinin işaretlerinden anlamayanlar, bazen zahire takılıp kaldıklarından ve kendi hissiyatsızlıklarından dolayı onların bazı sözlerini inkâr edebilirler.

Halbuki Kur'an-ı Kerim'in zahiri olduğu gibi batını (manevî tarafı) da vardır ki, onu ancak Rabbânî (Allah-u Tealâ'ya mensup) olanlar anlar. Allah-u Tealâ bizi onlarla faydalandırsın. Amin!

ÂLUSİ: Onlar, Allah-u Tealâ'nın ilminden ve kelamından hiç bir kula bir şey zuhur etmediğini iddia ettiler. Çünkü onlar, Allah-u Tealâ'yı kullarından çok uzak sayıp, bazı sıfatlarının beşerde zuhurunu çok uzak gördüler.

Halbuki gerçeği anlasalardı, Allah-u Tealâ'nın ilim ve hikmetinin kemali için insan-ı kâmil'den başka mazhar bulunmadığı hakikatini inkâr etmezlerdi. Tabi ki gözden şaşılık kalkmış olsaydı, biri, iki görmezlerdi.

Kulların Allah-u Tealâ'yı hakkıyla takdirden aciz olduklarını beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ (٧٤) ﴾

"Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Şüphesiz Allah, elbette çok kuvvetlidir, pek izzetlidir." *(Hac Sûresi:74)*

﴿ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (٦٧) ﴾

"Onlar (müşrikler) Allah (-u Tealâ) yı hakkıyla takdir edemedi (gerektiği şekilde tanıyıp bilemedi) ler. Halbuki kıyamet günü yer yüzünün tamamı O'nun kabzası (sadece O'nun mülk ve tasarrufunda) dır.

Gökler de, O'nun yemîn (kudretten ibaret olan sağ el) i ile (toplanıp) dürülmüşlerdir. O (Allah-u Tealâ, müşriklerin) ortak koşmalarından çok münezzehtir, çok yücedir." *(Zümer Suresi:67)*

Yahudilerin, kitaptan bazı ayetleri gizledikleri ile ilgili ayet-i kerime, (Mâide Suresi:15) izah arasında geçmiştir.

Bilmedikleri şeyleri Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) in öğretmesiyle ilgili ayet-i kerime, (Bakara Suresi:151) işari manalar bölümünde geçmiştir.

"Allah de!" *cümle-i celile'sinin naziri olan ayet-i kerime'ler, (En'âm Suresi:19, 64) yine izah arasında zikredilmiştir.*

Mevlâ Tealâ, bütün kitapların indirilişini inkâr edenlere, "Musa *(Aleyhisselâm)* a Tevrat'ı kimin indirdiğini" sorarak susturduktan sonra, çok faydalı ve bereketli olan Kur'an-ı Kerim'i de, öncesindeki kitapları tasdik eder mahiyette kendisinin indirmiş olduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (٩٢)

KELİME MANASI (92)

(وَهٰذَا) **İşte bu** (Kur'an) nedir? (كِتَابٌ) **büyük bir kitaptır,** öyle bir kitap ki, (اَنْزَلْنَا) **biz indirdik,** neyi? (هُ) **onu,** daha öyle kitaptır ki, (مُبَارَكٌ) **mübarektir,** yani faydaları ve menfaatleri çoktur, yine öyle bir kitaptır ki, (مُصَدِّقُ الَّذِى) **o şeyi** (kitapları) **tasdikleyicidir ki,** o kitaplar nerededir? (بَيْنَ يَدَيْهِ) **onun iki elinin arasındadır** (önündedir), yani Kur'an-ı Kerim kendisinden önce geçen kitapları doğrulayıcıdır, o kitabı niçin indirdik? Burada gizli bir (لِيُؤْمِنُوا) takdir edilmiştir ki, (اَنْزَلْنَاهُ) ya taalluk etmekte, bundan sonra gelecek olan (وَلِتُنْذِرَ) cümlesi de ona atfedilmektedir. Buna göre mana: "Biz o kitabı inanmaları için indirdik" daha? (وَلِتُنْذِرَ) **korkutasın için,** nereyi? (اُمَّ الْقُرٰى) **karyelerin annesini,** Burada bir muzaf mahzuftur takdiri: "Bütün memleketlerin annesi mesabesinde olan Mekke halkını" daha? (وَمَنْ) **o kimseleri ki,** nerededirler? (حَوْلَهَا) **onun etrafındadırlar,** (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يُؤْمِنُونَ) **inanırlar,** neye? (بِالْاٰخِرَةِ) **ahirete,** yani ahirete inananlar, (يُؤْمِنُونَ) **inanırlar,** neye? (بِهٖ) **bu kitaba,** yani Kur'an-ı Kerime, ne oldukları halde inanırlar? (وَهُمْ) **halbuki onlar,** (عَلٰى صَلَاتِهِمْ) **namazlarını,** (يُحَافِظُونَ) **muhafaza ederler,** yani namazlarına devam ederler.

MEÂL-İ ŞERİF

İşte bu (Kur'an-ı Kerim), **şehirlerin anası** (olan Mekke halkı) **nı ve çevresindekileri** (inansınlar diye, aksi takdirde azapla) **korkutman için indirdiğimiz, kendinden önceki** (kitap) **ları doğrulayıcı, mübarek** (dünya ve ahiret fayda ve menfaatlerini içine almış) **bir kitaptır. Ahirete inananlar buna** (Kur'an'a) **da inanırlar ve onlar namazlarını muhafaza ederler** (hakkıyla kılmaya devam ederler).

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilesinde Kur'an-ı Kerim'i dört sıfatla vasıflamıştır:

1- "Onu biz indirdik" kavli şerifinin ifade ettiği husustur.

Mevlâ Tealâ, Kur'an-ı Kerim'e işaret buyurup, onun bir kitap olduğunu bildirdikten sonra, onu kendisinin indirdiği noktasını açıkça ifade buyur-

muştur ki bu, Kur'an-ı Kerim'in indirilişinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in katkısı olmadığına işaret etmektedir.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e bir çok ilimleri özellikle vermesi, onun da o ilimleri değerlendirerek, fesahat vasfına sahip olan Kur'an-ı Kerim'in lafızlarını terkip (bir araya getirme) imkanı bulmuş olması uzak bir ihtimal olmadığından, bu cümle-i celilesiyle Allah-u Tealâ, işin gerçeğinin böyle olmadığını, Kur'an-ı Kerim'i, Cibrîl'in lisanı üzere vahiyle indirme işini, bizzat kendisinin üstlendiğini açıklamış olmaktadır.

2- "Mübarektir" tabir-i celilidir ki, bu vasıf hakkında Mâverdî, Semerkandî ve Nîsâbûrî tefsirlerinde bir kaç mana nakledilmiştir:

a) Kendisi delil getirilme yönüyle çok bereketlidir. Gerçekten günümüzde de maddi manevi her hangi bir konuda elde ettiği doğru bir bilginin sıhhatini isbat hususunda delil arayanların, Kur'an-ı Kerim'de mutlaka istişhad edecekleri bir ayet-i kerime bulabildiklerini görmekteyiz.

Aradıkları hususta bir delil bulamadıklarını iddia edenler ise, şairin:

« جَمِيعُ الْعِلْمِ فِى الْقُرْاٰنِ لٰكِنْ * تَقَاصَرَ عَنْهُ اَفْهَامُ الرِّجَالِ »

"Bütün ilimler Kur'an'dadır, lâkin,
İnsanların zekaları ondan kâsırdır" dediği gibi, kusuru Kur'an-ı Kerimde değil, kendi araştırmalarının ve akıllarının eksikliğinde aramalıdırlar.

b) Bereket, artış manasında olduğundan, Kur'an-ı Kerim'in bereketi, ziyade beyanı (fazlaca izahı) itibarıyladır.

c) Asıl lügatında bereket, sübût (sabit olma) anlamındadır ki, burada maksat; artarak devam eden hayır ve bereketleridir.

Kuşeyrî *(Rahimehullah)* ın; "Hiç bir kitap Kur'an'ı neshetmeyeceği için hükmü bakîdir" şeklindeki beyanı da bu lügat itibarıyladır.

d) Kelbî *(Rahimehullah)* ın nakline göre; Kur'an-ı Kerim'de, günahlardan tevbe ve mağfiret gibi büyük bereketler vardır.

e) Dahhâk *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; üzerine okunan hastanın iyileşmesi ve okunduğu evden şeytanın kaçması, Kur'an-ı Kerim'in bereketlerindendir.

f) Me'ânî ehlinin izahına göre; Kur'an-ı Kerim'in hayrı çoktur, faydası devamlıdır, sevap ve mağfiretle müjdeleyicidir, kötülük ve masiyetten kurtarıcıdır. Özetle, bereketleri sayısızdır.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, Kur'an-ı Kerim'in hayırları ve kendisinin ona hizmet etmekden gördüğü bereketler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

İlimler, nazarî (düşünceyle ilgili) ve amelî (tatbikle ilgili) olmak üzere ikiye ayrılır. Nazarî ilimlerin en üstün ve mükemmeli, Allah-u Tealâ'nın Zat'ını, sıfatlarını, isimlerini, fiil ve hükümlerini bilmektir ki, bu konular hakkında Kur'an-ı Kerim'de bulunan bilgilerden daha fazla ve üstünü hiç bir kitapta bulunamaz.

Amelî ilimlere gelince; bunlar ya uzuvların amelleri, ya da kalbin işleridir ki, ahlak güzelliği ve nefis tezkiyesi kalp amellerindendir. Bu iki ilim hakkında da Kur'an-ı Kerim'de bulunan kadar hiç bir kitapta malumat bulunmamaktadır.

Sonra Allah-u Tealâ'nın sünneti (yüce âdeti), bu güne kadar şu şekilde devam edegelmiştir ki, Kur'an ilimleri hakkında araştırma yapan ve Kur'an'a sımsıkı sarılanlar, dünya izzetiyle ahiret saadetini daima elde etmişlerdir.

Ben bu güne kadar aklî ve naklî bir çok ilimleri nakledegeldimse de, Kur'an ilmine olan hizmetim sebebiyle din ve dünya hususlarında elde ettiğim saadet ve şeref nevilerini hiç bir ilim sebebiyle kazanamadım.

Âlusî *(Rahimehullah)*, İmam'ın bu sözlerini naklettikten sonra şunları söylemiştir: Allah'a hamdolsun ki biz de, Kur'an'a hizmetimizin faydasını dünyada gördük. Allah-u Tealâ'dan niyazımız, ahiret saadetinden de bizi mahrum etmemesidir. Çünkü O, Berr ve Rahîm'dir.

3- "Kendinden öncekileri tasdik edici" vasfıdır. Bu vasıf hakkında iki mana verilmiştir:

a) Tevrat, İncil gibi kendinden önce geçen kitapları tasdik etmesidir ki, Hasen-i Basrî ve Cumhûr'un görüşü budur.

b) Ahiret hayatını tasdik etmesidir. Bunu, Ali ibni İsa *(Rahimehullah)* söylemiştir.

Kur'an-ı Kerim'in kendinden önceki kitapları tasdik etmesi meselesi, gerçekte de böyledir. Çünkü diğer İlâhî kitaplarda mevcut olan hükümler, ya itikatla ya da fıkıhla alâkalıdır.

İnanç meseleleri, zaman ve mekan değişimi sebebiyle farklılık arzetmeyeceğinden, Kur'an-ı Kerim'de bulunan itikat hükümlerinin, Tevrat, Zebur, İncil vesair semavî kitaplarda bulunan meselelere tıpatıp uygun olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz.

Fıkıh hükümlerini tasdikine gelince; önceki kitaplar, âhir zamanda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gönderileceği müjdesini ihtiva ettiğinden, kendilerinde bulunan fıkıh hükümlerinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeriatı geldikten sonra hükümsüz kalacağını açıklamaktaydılar. Böylece de Kur'an-ı Kerim'in, bütün İlâhî kitapları, hem usûl hem furû' ilimlerinin tümü itibarıyla tasdik edici vasfına sahip olduğu hakikatı sabit olmuş olur.

4- "Ümmü'l-Kurâ ve etrafındakileri uyarman için" ifade-i celile'sidir.

Bu ifade-i celilede bir mahzuf bulunduğu ve takdîr-i kelamın:

(وَلِتُنْذِرَ اَهْلَ اُمِّ الْقُرىٰ) **"Ümmü'l Kurâ halkını uyarman için..."** şeklinde olduğu ittifak konusudur.

Büreyde *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١١٢ – عَنْ بُرَيْدَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اُمُّ الْقُرىٰ مَكَّةُ »

112 - "Ümmü'l Kurâ, Mekke'dir." *(Suyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 3/316)*

Bu hadisi şerifin sarih ifadesinden de anlaşıldığı üzere, Ümmü'l Kurâ'nın, Mekke-i Mükerreme olduğu sözbirliği ile sabit olup, bu ismi almasının sebebi ihtilaf konusudur ki, âlimlerin bu hususta bir kaç sözü vardır:

a) Çocuklar annenin yanında toplandığı gibi, bütün memleketlerin halkının hac ve umre gibi ibadetleri îfâ için onun etrafında toplanması sebebiyle ona, "Karyelerin annesi" şeklinde isim verilmiş olabilir.

b) İbadet için kurulan ilk mescit orada olduğundan, sanki diğer şehirler ondan türemiştir. Bu görüş, Süddî *(Rahimehullah)* a aittir.

c) Anaya yapılması gereken tazim gibi Mekke de tazime şâyân olduğundan, böylece tesmiye olunmuştur. Bu, Zeccâc *(Rahimehullah)* ın ifadesidir.

d) Geçim yollarının en büyük temellerinden biri olan ticaret, başka şehirlerde bulunmayacak bir şekilde, bütün dünyanın hacıları arasında Mekke'de vuku bulduğundan bu ismi almış olabilir.

e) Bütün dünya halkının kıblesi olan Ka'be orada bulunduğu için bu isim ona lâyık görülmüştür. Bu itibarla sanki o bir asıl, diğer beldeler ona tabi kabul edilmiştir. Bu beyan Ebu Bekr-i Esamm'a aittir.

Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullah)* ın ifadesiyle, Mekke, bütün âlemin kıblesi, hac yeri, ictima mahalli ve karyelerin en şanlı şereflisidir. Bazı mücavirler ne güzel söylemiştir:

« فَمَنْ يُلْقِ فِي بَعْضِ الْقَرْيَاتِ رَحْلَهُ * فَأُمُّ الْقُرَىٰ مُلْقَىٰ رِحَالِي وَمُنْتَابِي »

"Kim hangi karyede yükünü indirir (yerleşir)**se, benim,**
Yüklerimin ineceği ve daim gidip geleceğim yer, Ümmü'l Kurâ'dır."

f) Yedi kat yerler onun altından ve etrafından itibaren döşenmeye başladığından, ona Ümmü'l Kurâ denmiştir ki bu yüzden, Mekke dünyanın orta noktasıdır. Bu görüş, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan menkuldür.

Atâ ve Amr ibni Dînar *(Rahimehumellah)* şöyle demişlerdir: Allah-u Tealâ, rüzgarları göndererek suyu açtırdı ve Ka'be'nin mahallini beyaz bir kaya üzerinde meydana çıkardı ve yeryüzünü döşemeye oradan başladı. *(İbni Ebi Hatim, No:7615, 4/1345)*

g) Mekke, yeryüzünde iskân olunan ilk şehirdir.

Bu manalar anlaşıldıktan sonra, **"Etrafındakiler"** ifadesine, diğer bütün belde ve karyelerin dahil olduğu, böylece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaletinin, bütün cihana şamil olduğu anlaşılmış olur.

Gerçi yahudilerden bir grup, bu ayeti delil getirerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sadece Mekke ve çevresine, en fazla arap yarımadasına gönderilmiş olduğunu söylemişlerse de, buna şöyle cevap verilir:

Mekke ve çevresinin özellikle zikredilmesi, diğer yerlere gönderilmemiş olmasına, ancak ters mana çıkartılarak delalet edebilir ki,

﴿ ... وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (٢٠) ﴾

"... Kendilerine kitap verilenlerle ümmîlere (arap müşriklerine) de ki: "Siz de İslâm'a girdiniz mi?"

Eğer İslâm'a girerlerse, muhakkak dosdoğru yolu buldular, eğer yüz çevirirlerse, artık sana düşen, ancak duyurmaktır. Ve Allah kulları (nı) çok iyi görücüdür." *(Ali İmran Suresi:20 den)*

(... وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ ... (١٩)) "...Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım diye vahyedildi..." *(En'am Sûresi:19'dan)*

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (١٥٨) ﴾

"De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ki ben sizin hepinize, göklerin ve yer(ler)in mülkü kendisine ait olan, kendisinden başka hiç bir ilâh olmayan, dirilten ve öldüren Allah'ın elçisiyim. Öyle ise Allah'a ve onun kelimelerine inanan ümmî peygamber olan resulüne inanın ve ona uyun ki hidayet bulasınız (doğru yola kavuşasınız)." *(A'râf Suresi:158)*

(... وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ... (١٧)) "Hizipler (farklı din mensupların)dan hangisi onu (Kur'an-ı Kerim'i) inkâr ederse, işte ateş onun mev'idi (cehennem varacağı yer)dir." *(Hud Sûresi:17'den)*

(تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا (١)) "Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Zat ne yüce oldu!" *(Furkan Sûresi:1)*

(وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ... (٢٨)) "Biz, seni ancak bütün insanlara, bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik..." *(Sebe' Sûresi:28'den)* gibi daha bir çok ayet-i kerime bu mefhum-u muhalifi ortadan kaldırmaktadır.

١١٣ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي ... وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَىٰ قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً »

113 - Cabir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Benden evvel kimseye verilmeyen beş şey bana verilmiştir... Benden evvel her peygamber özellikle kendi toplumuna gönderilmişken ben, tüm insanlığa gönderildim..."** *(Buharî, Teyemmüm:1, No:328, 427, Müslim, Kitabul Mesacid:1 No:521, 1/370, Darimî, Siyer:29, No:2375, 2/672, Nesâî, Gusl:26, No:430, 1/229))* hadisi şerifi de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaletinin, arabıyla acemiyle Âdemoğullarının tümüne yöneldiğini açıkça ifade etmektedir.

Ayrıca açık ve kesin bir tevatürle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kendisinin bütün âlemlere peygamber olarak gönderildiğini iddia ettiği sabittir ki, bu durumda, "**Etrafındakiler**" tabirinin içine, dünyada bulunan bütün şehirlerin dahil olduğunu kabul etmek gerekir.

Dolayısıyla Âlusî'nin de beyan ettiği gibi, yahudilerden hiç bir taifenin bu ayette tutunacak hiç bir dalı yoktur. Üstelik, özellikle arapların inzarla tahsis edilmeleri,

(وَ اَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ (٢١٤) "**Sen en yakın hısımlarını uyar!**" *(Şu'arâ Sûresi:214)* ayet-i kerime'sinde olduğu gibi, onlar uyarılmaya daha ziyade müstehak oldukları içindir. Bu yüzden her peygamberin kitabı, kavminin lisanıyla indirilmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, bu ayet-i kerime, Kur'an-ı Kerim'i methetmekte, fazilet ve faydasını beyan etmektedir.

وَقَالَ اَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ (رضى الله عنه) رَاَيْتُ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ فِى الْمَنَامِ فَقُلْتُ يَا رَبِّ مَا اَفْضَلُ مَا تَقَرَّبَ بِهِ الْمُتَقَرِّبُونَ اِلَيْكَ؟ قَالَ: بِكَلَامِى يَا اَحْمَدُ . قُلْتُ: يَا رَبِّ بِفَهْمٍ اَوْ بِغَيْرِ فَهْمٍ؟ قَالَ: بِفَهْمٍ وَ بِغَيْرِ فَهْمٍ .

Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Rüya âleminde Rabbü'l-İzzet'i gördüm ve O'na, "Ya Rabbi! Sana yaklaşmaya çalışanların en üstün vesilesi nedir?" diye sordum.

O, "**Kelamımdır ey Ahmed!**" buyurunca,"Ya Rabbi! Anlayarak (okumak) mı, yoksa anlamadan da olur mu?" dedim. O, "**Anlayarak da, anlamayarak da** (okunsa bu efdaliyet sabittir)" buyurdu. *(Zebîdî, İthaf, 4/466)*

Mushaf-ı Şerif'e bakmak, başlıbaşına bir ibadettir ki, okuma ecrinin dışında ayrıca ona sevap vardır.

Hamîd ibni A'rac *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Kur'an-ı Kerim'i okuyup hatmedenin duasına dörtbin melek "Amin" derler. Sonra (bitirdiği vakte göre) akşama veya sabaha kadar onun için dua, istiğfar ve salâtta bulunurlar. O halde akıllı kişi, onların dua ve istiğfarlarının fazlasını taleb etmek için hatmi, yaz günlerinin ve kış gecelerinin başlarında bitirmelidir.

Osman *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١١٤–عَنْ عُثْمَانَ (رضى الله عنه)قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ اَفْضَلَكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْاٰنَ وَعَلَّمَهُ »

114 - "**Sizin en üstününüz, Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir.**" *(Buharî, Fezâilü'l-Kur'an:21, No:4740, 4/1919)* hadisi şerifi, Kur'an ilimlerine hizmet etmenin faziletini beyan hususunda kâfidir.

Esrâr-ı Muhammediyye isimli eserde zikredildiğine göre; "Eskiyen Kur'an sayfalarını kitap kapağı yapmamalı, ancak suyla sildirmelidir. Geçmiş büyükler o suyun şifasını umarak içerlerdi." Tabi ki bu hüküm, yazmalar hakkında geçerlidir.

Ömer Nasuhî *(Rahimehullah)* bu hususta şu izahlarda bulunmuştur: Baskıların ise, temiz bir beze sarılarak, ayak basılmayacak temiz bir yere, direk olarak üzerine toprak atılmayıp, orada bir lâhd veya tahtalardan bir tavan yapılarak defnedilmesi gerekir. Bu gibi mushafları yakmak caiz değildir.

Sair dinî kitaplar da istifade edilemez hale geldiklerinde defnedilebileceği gibi akarsuya da bırakılabilir. İçlerindeki mukaddes isimler silindikten sonra yakılabilir. Bu gibi kitap kağıtlarına bir şey sarmak, dinî ilimlere karşı saygısızlık sayılacağından caiz görülmemiştir.

Yine böylece, Allah-u Tealâ'nın veya Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in isimlerinin yazılı olduğu kağıt parçalarına da bu isimler silinmeksizin bir şeyler sarmak mekruhtur. *(İlmihal, Kerahiyyet ve İstihsan:38-39, Sh:412)*

Kur'an okuyan kişinin, tecvit kaidelerine riayet etmesi ve sesini güzelleştirmesi gerekir. Nitekim Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١١٥ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ»

115 - **"Kur'an'la teğannî yapmayan bizden değildir."** *(Buharî, Tevhid:44, No:7089, 6/2737, Ebu Davud, Salât:355, No:1471, 1/464, Dârimî, Salât:171, No:1461, 1/372, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:1476, 1/363, Hakim, Müstedrek, No:2091, 1/758)* buyurmuştur ki, buradaki teğannî, istiğna (Kur'an'la yetinmek) manasına gelebileceği gibi, terennüm (nağmeyle okumak) anlamına da gelebilir. Lügat ehline göre bu mana daha uygundur.

Hidaye şerhinde zikredildiğine göre; Zahîrüddîn-i Merğînânî *(Rahimehullah)*, "Zamanımızdaki okuyuculara, kıraatı esnasında 'Güzel okudun' diyenlerin küfründen korkulur" demiştir. Çünkü bu sözün sahibi, bu ifadeyi Kur'an-ı Kerim'in kendisi hakkında değil de, yaptığı mûsikî makamı hakkında söylemiştir.

Fetâvây-ı Bezzâziyye'de nakledildiğine göre; mûsikî nağmeleriyle Kur'an okuyan sevap alamaz. Çünkü Mevlâ Tealâ: (قُرْآناً عَرَبِيّاً غَيْرَ ذِي عِوَجٍ ...(٢٨)) **"Pürüzsüz, arapça bir Kur'an** (indirdik)..." *(Zümer Sûresi:28'den)* buyurmuştur.

Bir kere Haccac, meclisinde bulunan bir takım insanlara, kendilerine en çok hangi sesin daha etkili olduğunu sorduğunda, birisi, "Gece yarısı güzel sesle Allah'ın kitabını okuyan bir kişinin sesinden daha tesirli bir ses duymadım" deyince, o, "Evet! O güzeldir" dedi.

Bir diğeri ise: "Hanımımı doğum sancısı tutmuş bir halde bırakıp, erkenden mescide gittiğimde, bir müjdeci gelip te oğlum olduğunu haber vermesinden daha hoş bir ses işitmedim." dedi. Bunun üzerine Haccac: "Ooo! O daha güzel!" dedi.

Bunun üzerine Şu'be ibni Alkame et-Temîmî "Hayır! Vallahi açken sofra sesi duymaktan daha sevimli bir ses işitmedim" deyince, Haccac, "Ey Temimoğulları! Yemekten başka derdiniz yok" dedi. Bu hikâyeyi anlatmamızın maksadı; insanların meşreplerinin farklılığını açıklamaktır.

Ayet: 92

Her kim Allah-u Tealâ'yı sevip, O'nun kelamıyla ünsiyet duyar ve maddî âlemden kendini soyutlar, okuyan da, mûsîkî nağmelerinden ve fasıkların okuma usûlünden sakınarak, sesini güzelleştirip, arap makamıyla okursa, bunu tenkit ve itiraza mecal yoktur.

Mevlâ Tealâ, Kur'an-ı Kerim'i dört vasıfla methettikten sonra,

(وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ) **"Ahirete inananlar, ona da inanırlar"** buyurmuştur ki, bu zamirin mercii hakkında İbnü'l Cevzî iki görüş zikretmiştir:

1- Kur'an-ı Kerim'e raci olması,

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait oluşu.

Bu ifade-i celilenin zahiri, ahirete inanmanın, peygambere ve kitaba imana sebep olmasını gerektirmektedir ki, ulema, bu sebebiyeti bir kaç şekilde izah etmişlerdir:

a) Ahirete inanan kimse, va'de, vaîde (müjdeye, tehdide), sevap ve azaba inanıyor demektir. Böyle olan kimsenin ise, sevap kazanmaya rağbeti çok olacağı gibi azaba düşme korkusu da artar. Bu yüzden tevhit ve nübüvvet delillerini iyice düşünerek, ilim ve imana vasıl olur.

b) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dini, öldükten sonra dirilmeye ve kıyamete inanma esasına dayanmaktadır. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeriatında olduğu kadar, hiç bir peygamberin şeriatında bu hususun takrir ve tesbiti için mübalağa yapılmamıştır.

İşte bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nübüvvetine inanmakla, ahiretin hak olduğuna inanış mütelazim (birbirinden ayrılmayan) iki şey olmuşlardır.

c) Bu tabir, Mekke ehlinin ileri gelenlerinin bu dini kabul etmeyeceklerine dair bir dikkat çekme de olabilir. Çünkü insanları tefekkür ve delil bulma zahmetine katlanmaya ve liderlik sevgisi ile kin ve hasedi bırakmaya ancak sevap umuduyla azap korkusu sevkedebilir.

Mekke kafirleri ise, dirilmeyi ve kıyameti inkâr ettiklerinden, haset ve riyaseti bırakıp ta bu dini kabul etmelerini ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberliğini itiraflarını beklemek, haliyle uzak bir ihtimal olur.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin sonunda,

(وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ) **"Ve onlar namazlarına devam ederler"** buyurmuştur ki, burada namazdan maksat, umumî ibadetler olabileceği gibi, dinin direği ve imanın alemi olduğu için ibadetin cüz'ü olan namazla da iktifa edilmiş olabilir.

Dolayısıyla ahirete iman etmek kişiyi, nübüvvete imana sevkettiği gibi, namazları muhafazaya da teşvik edeceğinde hiç şüphe yoktur. Yine böylece hiç bir kimsenin "Ahirete iman, bütün ibadetlere teşvik ediciyken, namazın özellikle anılmasında ne fayda vardır?" şeklinde bir soru sormaya hakkı yoktur. Çünkü bu ayet-i celile'den maksat, Allah-u Tealâ'ya imandan sonra ibadetlerin en şerefli ve en büyüğünün namaz olduğuna tenbihte bulunmaktır.

Görülmez mi ki, (... وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ (١٤٣) ...) **"Allah sizin imanı (namazı) nızı zayi edecek değildir."** *(Bakara Sûresi:143'den)* ayet-i celile'sinde ifade edildiği üzere, namaz dışında ibadetlerden hiç biri hakkında iman tabiri kullanılmamıştır.

Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١١٦ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّداً فَقَدْ كَفَرَ جِهَاراً »

116 - **"Namazı kasten terkeden, muhakkak açıkça kafir olmuştur."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No:3372, 4/211)* hadisi şerifinde de belirtildiği üzere, namazı terk dışında hiç bir masiyet hakkında, "Kâfirlik" tabiri kullanılmamıştır.

Tabi ki, Matürîdî itikadımıza göre, hafife alarak veya bînamazlığı helal sayarak değil de tembelliğinden namazı terkeden kişi kafir olmazsa da bu hadisi şerif, namazsızlara tehdit mahiyetinde yönelmiştir. Binaenaleyh, namaza bu kadar hususi şerefler verildiğinden Allah-u Tealâ bu makamda da namazı hâssaten zikretmiştir.

Namazı terkedenler hakkındaki diğer tehditler ve onlar hakkında mezhep imamlarının farklı görüşleri, Bakara Sûresi:5. ve 238. ayet-i kerime'lerin tefsirinde (R.F.1/155-156, 2/720-721) nakledilmiştir.

İbni Ebî Hatim, bu ayet-i kerime'nin tefsirinde, namazın muhafazası hakkında Mesruk ve Katade *(Radıyallahu Anhuma)* dan şu manayı nakletmiştir: "Onlar, namazlarının abdestlerini, vakitlerini, rükû' ve secdelerini muhafaza ederler." *(No:7621-22, 4/1346)*

Bikâ'î *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, namaza karşı tembel olmanın, münafıkların vasfı olduğunu defalarca açıkladığından, burada da namazı muhafazayı imanın alemi olarak açıklamıştır.

Namazın ikamesi, muhafazası ve vakitleri hakkındaki diğer bir takım malumat Bakara Sûresi:43. ve 238. ve Nisâ Sûresi:162. ayet-i kerime'lerin izahında (R.F.1/302-310, 2/702-721, 6/97-98) beyan edilmiştir.

Se'âlibî tefsirinde zikredildiği üzere, namazı muhafaza edenlerin sevabı, cemaata gitmenin fazileti ve cemaata gittiği halde kaçıranların mükâfatı hakkında sahih hadisi şerifler varid olmuştur:

Büreyde *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١١٧ – عَنْ بُرَيْدَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

117 - **"Karanlıklarda, mescitlere çokça yürüyenleri kıyamet günü tam bir nurla müjdele!"** *(Ebu Davud, Salât:50, No:561, 1/209, Tirmizî, Salât:165, No:223, 1/435, İbni Mace, Mesâcid:14, No:781, 1/256)*

١١٨ – عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ (رضى الله عنه) قَالَ: حَضَرَ رَجُلاً مِنَ الْاَنْصَارِ الْمَوْتُ فَقَالَ: اِنِّي مُحَدِّثُكُمْ حَدِيثاً ، مَا اُحَدِّثُكُمُوهُ اِلاَّ احْتِسَاباً ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « اِذَا تَوَضَّأَ اَحَدُكُمْ فَاَحْسَنَ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ خَرَجَ اِلَى الصَّلاَةِ ، لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَىٰ اِلاَّ كَتَبَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ حَسَنَةً ، وَلَمْ يَضَعْ قَدَمَهُ الْيُسْرَىٰ اِلاَّ حَطَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ سَيِّئَةً فَلْيُقَرِّبْ اَحَدُكُمْ اَوْ لِيُبَعِّدْ ، فَاِنْ اَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّىٰ فِي جَمَاعَةٍ غُفِرَ لَهُ ، فَاِنْ اَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوْا بَعْضاً وَبَقِيَ بَعْضٌ صَلَّىٰ مَا اَدْرَكَ وَاَتَمَّ مَا بَقِيَ كَانَ كَذٰلِكَ ، فَاِنْ اَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوْا فَاَتَمَّ الصَّلاَةَ كَانَ كَذٰلِكَ »

118 - Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ensar-ı Kiramdan bir zat vefat edecekken şöyle dedi: "Muhakkak ben size bir hadis rivayet edeceğim ki, sevabını ummasaydım onu size anlatmazdım. Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu işittim:

"Sizin biriniz güzelce abdest alır da, sonra namaza çıkarsa, sağ ayağını her kaldırdığında mutlaka Allah-u Tealâ ona bir hasene yazar. Sol ayağını her koyduğunda muhakkak bir günahını siler. Sizin biriniz (gideceği mescide) **ister yakın olsun isterse uzak** (farketmez).

Mescide gelip cemaatla kılarsa bağışlanır. Mescide geldiğinde, namazın bir kısmını kılmışlar, bir kısmı kalmışsa, yetiştiğini kılar, kalanı tamamlarsa yine böyle olur (günahları bağışlanır). **Camiye geldiğinde** (cemaat) **namazı bitirmişlerse, kendisi namazı tam kılarsa, yine aynı** (namazı cemaatle kılmış gibi mağfirete nail) **olur.** *(Ebu Davud, Salât:51, No:563, 1/209)*

١١٩ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « مَنْ تَوَضَّأَ فَاَحْسَنَ وُضُوئَهُ ثُمَّ رَاحَ فَوَجَدَ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا ، اَعْطَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِثْلَ اَجْرِ مَنْ صَلاَّهَا وَحَضَرَهَا لاَ يَنْقُصُ ذٰلِكَ مِنْ اَجْرِهِمْ شَيْئاً »

119 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim abdestini güzel alır da sonra mescide gittiğinde insanları namazı bitirmiş bulursa, Allah-u Tealâ ona, namazı cemaatle kılanların ecrinin bir mislini verir. Ancak bu** (tek kılana verilen sevap), **onların sevaplarından bir şey eksiltmez."** *(Ebu Davud, Salât:52, No:564, 1/210)*

Avnü'l-Ma'bûd'da zikredildiğine göre; bu hadisi şerif, Allah-u Tealâ'nın fazl-u kereminin kemalini ve rahmetinin genişliğini beyan etmektedir. Tabi ki bu müjde, cemaatı kaçırması, kişinin kendi kusurundan kaynaklanmaması şartıyladır.

Her halde Allah-u Tealâ kişiye, cemaata katılmayı niyet ettiği için, cemaat sevabının aslını, kaçırdığına üzüldüğünden dolayı da bir kat fazlasını ihsan etmektedir. Dolayısıyla bu hadisi şerifler, her halükârda cemaata kavuşmaya teşvik mahiyetinde değerlendirilmelidir. *(Azînâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, No:560, 2/273)*

Namaz ve cemaatla kılınması hakkındaki diğer bazı hadisi şerifler, Bakara Sûresi:3. ve 5. ayet-i kerime'lerin izahında (R.F.1/135-140, 153-158) zikredilmiştir.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ: Dostların kitabı, çok kıymetli ve çok tesirlidir. Vecd hali galebe çaldığında onunla teselli bulunur. Vusûlden geri kalan resule karşı zilletini izhar eder.

« وَكُتُبُكَ حَوْلِى لاَ تُفَارِقُ مَضْجَعِى * وَفِيهَا شِفَاءٌ لِلَّذِى اَنَا كَاتِمُ
كَاَنِّى مَلْحُوظٌ مِنَ الْجِنِّ نَظْرَةً * وَمِنْ حَوَالِىَّ الرُّقَىٰ وَالتَّمَائِمُ »

"Kitapların, benim etrafımda, yatağımdan ayrılmaz,
Onlarda benim gizlediğim şeye (içimdeki derde) **şifa vardır.**
Sanki ben, cinlerin bakışına hedef olmuşum da,
Etrafımda nushalar ve koruma için takılanlar var!"

RUHU'L-BEYAN: Te'vilat-ı Necmiyye'de, Kur'an-ı Kerim'in üç sınıf insan hakkındaki farklı bereketleri şöyle anlatılmıştır:

Avâmm (sıradan insanlar) için mübarektir, çünkü onları Rab'lerine davet eder.

Havâss (seçkin kullar) için mübarektir, onlara da Rab'lerine kavuşma yolunu gösterir.

Havâss'ul-Havâss (en hususî kullar) hakkındaki bereketi ise, onları Rab'lerine ulaştırır ve O'nun ahlâkını takınmalarını sağlar. Sevgilinin mektubunda, kalplerdekine şifa vardır.

NİSABURÎ: **"Ümmü'l Kurâ"**, kalbe konan bir zerredir ki, "Kalü Belâ" mîsakında muhatap olan odur. Kalp arazisinin tümü onun altından döşenmeye başlanmıştır.

"Etrafındakiler" ise, göz, kulak ve gönül gibi duyu organlarından, sıfat ve huylardan ibarettir ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kalbi ve etrafındakileri uyarmak için gönderilmiştir. Ta ki, kalp etrafındaki duyular, onun nurlarıyla münevver olsunlar, sırlarıyla faydalansınlar ve ahlâkını takınsınlar!

"Ahirete inananlar", bu yüzden kendilerine verilen bütün sıfatları ve uzuvları sadece fani dünya ve nefsin kötü isteklerine değil de, dünya ve ahireti kazandıracak işlere kullananlar, **"İşte onlar Kur'an'a inanırlar"**.

"Ve onlar namazlarını muhafaza ederler" kendi kötü sıfatlarından kurtulup yükselerek, Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmaya devam ederler. Çünkü namaz, müminin miracıdır.

İBNİ ACİBE: Kalplerin anahtarı, Allah'ın kitabıdır ki o, seyr-i sülûkün başlangıcıdır. Her kime ayetleri dinlediği vakit, manaları hakkında tefekkür kapısı açıldıysa, o, kalbinin kapısının açıldığına alâmettir. Böylece o, kelamın tatlılığını anlamakta ilerledikçe, vasıtasız olarak mütekellimi müşahedenin halâvetine erişir ki bu, seyr-i sülûkün nihayetidir.

Kur'an-ı Kerim'in mübarek oluşu hakkındaki diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (١٥٥) ﴾

"İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve (Allah'tan) korkun ki, merhamet olunasınız." *(En'am Sûresi:155)*

﴿ وَ هٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (٥٠) ﴾

"İşte bu (Kur'an) **da, bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz, onu inkâr ediciler misiniz?"** *(Enbiyâ Sûresi:50)*

﴿ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ (٢٩) ﴾

"Sana bu mübarek kitab'ı, ayetlerini iyice düşünsünler ve halis akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirdik." *(Sâd Sûresi:29)*

Kur'an-ı Kerim'in, önceki kitapları tasdik edişi:

﴿ ... فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ (٩٧) ﴾

"...Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle, öncesindeki kitapları doğrulayıcı, bir hidayet ve müminler için de bir müjde(ci) olarak, şüphesiz ki o (Cibrîl-i Emîn) **indirmiştir."** *(Bakara Sûresi:97'den)*

﴿ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ... (٣) ﴾

"O, (Allah-u Tealâ) **sana kitabı hak ve öncesindeki kitapları tasdik edici olarak indirdi..."***(Âli İmran Sûresi:3'den)*

﴿ وَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ ... (٤٨) ﴾

"Sana da, öncesindeki kitabı doğrulayıcı ve ona şahit olmak üzere hak olarak kitabı biz indirdik..." *(Maide Sûresi:48'den)*

﴿ وَ الَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ... (٣١) ﴾

"Sana vahyettiğimiz kitap, kendinden öncekini doğrulayıcı olduğu halde hakkın ta kendisidir..." *(Fâtır Sûresi:31'den)*

Kur'an-ı Kerim'in, Mekke ve havalisinin ehlini uyarmak için indirildiği:

﴿وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ قُرْاٰنًاعَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ ...(٧)﴾

"İşte böylece, şehirlerin anası (olan Mekke halkı) nı, bir de onun çevresinde bulunanları uyarman için ve toplanma günüyle onları korkutman için sana arapça bir Kur'an vahyettik..." *(Şûrâ Sûresi:7'den)*

Namazı muhafaza edenler:

﴿ وَ الَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (٩) ، (٣٤)﴾

"Ve onlar ki, namazlarına devam ederler" *(Müminûn Sûresi:9, Me'âric Sûresi:34)*

Ayet: 93

Mevlâ Tealâ, hiç bir peygambere kitap indirilmediğini iddia ederek açıkça yalan söyleyenlerden bahsettikten sonra, yalan söylemenin ne kadar ağır bir suç olduğunu, özellikle de vahiy hususunda Allah-u Tealâ'ya iftira etmenin ne büyük bir zulüm olduğunu beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْقَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَوْ تَرٰى اِذِ الظّٰلِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوا اَيْدِيهِمْ اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمُ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ (٩٣)

KELİME MANASI (93)

(وَمَنْ اَظْلَمُ) **Kim daha zalimdir,** kimden? (مِمَّنِ) **o kimseden ki,** (افْتَرٰى) **uydurdu,** kime karşı? (عَلَى اللّٰهِ) **Allah'a karşı,** neyi? (كَذِباً) **bir yalanı,** (اَوْقَالَ) **yahut dedi,** ne dedi? (اُوحِيَ) **vahyolundu,** kime? (اِلَيَّ) **bana,** yani "Bana da Allah tarafından vahiy geldi" dedi. (وَلَمْ يُوحَ) **halbuki vahyolunmadı,** kime? (اِلَيْهِ) **ona,** ne? (شَيْءٌ) **hiç bir şey,** daha? (وَمَنْ) **o kimse** (den daha zalim var mıdır?) **ki,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (سَاُنْزِلُ) **ben de indireceğim,** neyi? (مِثْلَ مَا) **o şeyin mislini ki,** (اَنْزَلَ) **indirdi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** yani "Benim de Allah'ın indirdiği gibi indirmeye gücüm yeter" diyenden daha zalim kim olabilir. (وَلَوْ تَرٰى) **Eğer görseydin,** Burada kendisinden sonrası delâlet ettiği için mef'ûl hazfedilmiştir, yani kâfirleri bir görecek olsaydın, ne vakitte? (اِذِ) **o vakit ki,** (الظّٰلِمُونَ) **o zalimler,** nerededir? (فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ) **ölümün şiddetlerindedirler,** (وَالْمَلٰٓئِكَةُ) **halbuki melekler,** nedirler? (بَاسِطُوا اَيْدِيهِمْ) **ellerini döşeyicidirler,** yani onların yüzlerine ve arkalarına vurmak suretiyle azab etmek için onlara ellerini uzatıcıdırlar, ne diyerek? (اَخْرِجُوا) **çıkartın,** neyi? (اَنْفُسَكُمْ) **nefislerinizi,** yani içinde bulunduğunuz azaptan kendinizi kurtarın. Buradaki, (اَخْرِجُوا) emri gizli bir kaville mahallen mensuptur, bu gibi yerlerde çok kere kavil (söz) gizlenir, bu gizli kavilde, (بَاسِطُوا) fiilinde bulunan zamirden hâl olmak üzere mensuptur, takdiri: (قَائِلِينَ لَهُمْ اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمْ) şeklindedir. Bu mana ayet-i celiledeki emrin kıyamet gününde verilmesine göredir. Meleklerin, bu sözü kâfirlere dünyada söylemeleri de muhtemeldir ki, buna göre mana: **"Ruhlarınızı cesetlerinizden çıkarın bize verin."** demektir. (اَلْيَوْمَ) **İşte bu gün,** (تُجْزَوْنَ) **cezalandırılacaksınız,** neyle? (عَذَابَ الْهُونِ) **alçaklık azabı ile,** ne sebebiyle? (بِمَا كُنْتُمْ) **olmanız sebebiyle,** nedir? (تَقُولُونَ) **söyler** (uydurur), kime karşı? (عَلَى اللّٰهِ) **Allah'a karşı,** neyi? (غَيْرَ الْحَقِّ)

hakkın gayrını (gerçek olmayanı), yani Allah'ın hiç bir peygambere kitap indirmediği, ortağı olduğu gibi yalanlarınız ve hakiki peygamberleri kabul etmeyip, yalan yere peygamberlik iddia etmeniz sebebiyle, daha? (وكنتم) **olmanız sebebiyle,** neden? (عن اياته) **O'nun ayetlerinden,** nedir olmanız? (تستكبرون) **kibreder,** yani düşünmeyip yüz çevirerek iman etmemeniz yüzünden. Ayet-i celilede geçen, (لو) in cevabı mahzuftur, (لرايت امرا فظيعا هائلا) yani "Kâfirlerin o korkunç hâlini bir görseydin elbette çok dehşet verici feci bir iş görmüş olurdun" demektir.

MEÂL-İ ŞERİF

Allah'a karşı ("Allah hiçbir kitap indirmedi" diyerek) **yalan uydurandan yahut kendisine hiç bir şey vahyedilmemiş olduğu hâlde** "(Allah tarafından) **bana da vahyolundu" diyenden, bir de "Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim" sözünü söyleyenden daha zalim kim vardır?**

O zalimler ölümün şiddetleri (zorlukları) **içindeyken, melekler de ellerini uzatmış** (onlara) **"Canlarınızı çıkartın, Allah'a karşı hak olmayanı** (yalanı) **söyler olduğunuz ve O'nun ayetlerinden kibreder** (yüz çevirerek inanmaz) **olduğunuz için bu gün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız."** (derken o kâfirlerin hâlini) **bir görseydin** (Habibim! Elbette çok büyük bir iş görmüş olurdun).

İ Z A H A T

Taberî, İbni Ebî Hatim, Semerkandî, Vâhidî, İbni Atıyye, Beğavî, Kurtubî, Se'âlibî, Suyûtî ve Ruhu'l-Beyan tefsirlerinde zikredildiğine göre, ayet-i celilede geçen; (ومن اظلم ممن افترى على الله كذبا اوقال اوحي الي ولم يوح اليه شيء ومن قال سانزل مثل ما انزل الله) **"Allah'a yalan iftira edenden veya kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu' diyenden, bir de 'Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim' sözünü söyleyenden daha zalim kim olabilir?"** cümle-i celile'lerinin kimler hakkında indiği hususunda müfessirler, beş görüş üzere ihtilaf etmişlerdir:

1- Katâde ve diğer bazı müfessirler *(Rahimehumullah)* bu cümle-i celile'lerden maksadın, Müseyleme ve Esved-i Ansî gibi peygamberlik taslayan kimseler olduğu görüşündedirler.

2- Süddî *(Rahimehullah)*, Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh el-Kureşî hakkında indiği görüşündedir.

3- Ikrime *(Radıyallahu Anh)*, **"Allah'a yalan iftira edenden veya kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu' diyenden"** cümle-i celile'sine kadar olan kısmın, Müseyleme hakkında,

"Bir de 'Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim' sözünü söyleyenden daha zalim kim olabilir?" cümle-i celilesinin ise Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh el-Kureşî hakkında indiğini söylemiştir.

4- Zehrâvî ve Mehdüvî *(Rahimehumallah)* a göre, Kur'an-ı Kerim'in mislini getirmeye çalışan Nadr ibni Haris hakkında inmiştir.

5- Şa'bî *(Rahimehullah)* ise, münafıkların reisi Abdullah ibni Selül hakkında indiğini söylemiştir. *(İbni Ebi Hatim, No:7628, 4/1347)*

Tabi ki bu görüşlerin bir kısmıyla ilgili iniş sebepleri hakkında şu şekilde sıralayabileceğimiz rivayetler vardır:

1- Katâde *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre bu ayet-i kerime, Müseylemetü'l Kezzab ile Esved-i Ansî hakkında inmiştir.

Müseyleme, Benû Hanife kabilesinden olup, Yemâme'de kâhinlik yapar, peygamberlik iddiasında bulunur ve yalan yanlış kafiyeler düzerek Kur'an-ı Kerim'e muaraza yapmaya kalkardı.

Dahhak *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; o, "Muhammed büyük işler için gönderildi, ben de ufak tefek işler için gönderildim." derdi.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre; o, "Muhammed, Kureyş'in resulüdür, ben ise, Benû Hanife'nin resulüyüm." derdi.

Esved ise, Benû Müdlic kabilesinden olup, Yemen'de peygamberlik iddiasına kalkışan bir kâhin idi. Yemen havalisindeki bazı bölgeleri istila edip, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zekat tahsildarlarını oralardan çıkardı.

Bu ikisi hakkındaki diğer bazı malumat, Maide Sûresi:54. ayet-i kerimenin izahında (R.F.7/199-200) zikredilmiştir.

١٢٠–عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَدِمَ مُسَيْلَمَةُ الْكَذَّابُ عَلَىٰ عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَجَعَلَ يَقُولُ: اِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الْاَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ، وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ، فَاَقْبَلَ اِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ، وَفِي يَدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قِطْعَةُ جَرِيدٍ، حَتَّىٰ وَقَفَ عَلَىٰ مُسَيْلَمَةَ فِي اَصْحَابِهِ فَقَالَ: «لَوْ سَأَلْتَنِي هٰذِهِ الْقِطْعَةَ مَا اَعْطَيْتُكَهَا وَلَنْ تَعْدُوَ اَمْرَ اللهِ فِيكَ، وَلَئِنْ اَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللهُ، وَاِنِّي لَاَرَاكَ الَّذِي اُرِيتُ فِيكَ مَا رَاَيْتُ» فَاَخْبَرَنِي اَبُو هُرَيْرَةَ اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «بَيْنَمَا اَنَا نَائِمٌ، رَاَيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ، فَاَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا، فَاُوحِيَ اِلَيَّ فِي الْمَنَامِ اَنِ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَاَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ بَعْدِي» فَكَانَ اَحَدُهُمَا الْعَنْسِيَّ، وَالْآخَرُ مُسَيْلَمَةَ الْكَذَّابَ صَاحِبَ الْيَمَامَةِ.

120 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlatmıştır: Müseylemetü'l Kezzab, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sağlığında Medine'ye gelerek, "Muhammed kendisinden sonra bu işi bana bırakırsa ona uyarım" demeye başladı. Medineye kavminden çok büyük bir kalabalıkla gelmişti.

Bunu duyan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, elinde bir hurma dalı bulunduğu halde, Sabit ibni Kays ibni Şemmâs *(Radıyallahu Anh)* ile beraber gelip, Müseyleme ile adamlarının karşısında durdu ve: **"Benden bu dalı bile istesen onu sana vermem! Ve sen asla Allah'ın senin hakkındaki hükmünü geçemeyeceksin** (beklediğin nübüvvet davasında rezil olman ve muradına eremeden helak olman hususunda Allah-u Tealâ'nın senin hakkındaki kaza ve kaderinin hükmünden çıkamayacaksın).

Eğer (bana itaattan) **yüz çevirirsen, elbette Allah seni boğazlayacaktır. Ve şüphesiz ki ben, senin hakkında gördüğümü gördüm."** buyurdu.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ne gördüğü, hakkında Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* a sorduğunu, onun da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu kendisine haber verdiğini söylemiştir:

"Bir kere ben uyurken (yeryüzünün hazineleri bana verildi), **ellerimde iki altın bilezik gördüm de onların durumu beni sıkıntıya soktu. O anda uykuda bana 'Onları üfle' diye vahyolundu. Ben de üflediğim gibi onlar uçtular. Ben, bu iki bileziği benden sonra çıkacak iki sahtekâra yordum"** Bunlardan biri; San'â'lı Ansî, diğeri ise; Yemâme'li Kezzab Müseyleme'dir. *(Buharî, Menâkıb:22, No:3424, 3/1325-26, Müslim, Rü'yâ:4, No:2273, 4/1780-81)*

Bu hadisi şerif, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mucizelerindendir. Çünkü, "**Eğer** (bana itaattan) **yüz çevirirsen, elbette Allah seni boğazlayacaktır."** buyurduğu üzere, Hazret-i Sıddık döneminde, Yemâme günü Allah-u Tealâ, cahiliyyet günlerinde, insanların en hayırlısı olan Hazreti Hamza'yı şehit eden, Hazreti Vahşî eliyle insanların en şerlisi olan Müseyleme'yi katlettirmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in iki bileziği iki sahtekârla tevil buyurmasının vechi şu olsa gerektir: Bilezik, el için bir bağ mesabesinde olup, kuvvetlice kavramasına engel olduğu gibi, bu iki sahtekâr da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeriatına karşı durarak, onun yayılmasına engel olmaya çalışmışlardır.

Hadisi şerifte geçen, "**Ben, bu iki bileziği benden sonra çıkacak iki sahtekâra yordum"** cümlesindeki **"Benden sonra"** ifadesi, "Güçleri benden sonra açığa çıkacak ve benim adamlarımla ardımdan harbedecekler" demektir. Yoksa ikisinin de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in asr-ı saadetlerinde mevcut oldukları sabittir.

2- Süddî *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre; Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh el-Kureşî hakkında inmiştir ki bu kişi, Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* ın süt kardeşi olup, bir zaman vahiy katipliği de yapmıştı. Ayet-i kerime'nin ne sebeple onun hakkında indiği hususunda bir kaç görüş vardır:

a) İbni Ebî Serh müslüman olmuştu. Bir gün Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu çağırtarak bir şeyler yazdırdı. Sonra Müminûn Sûresi inince Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ona yazdırmaya başladı. İnsanın yaratılışıyla ilgili ayetlerin sonunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

(ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ (١٤)) **"Sonra onu başka bir yaratışla yarattık** (ona ruh verdik)" *(Müminûn Sûresi: 14)* ayet-i kerime'sini yazdırdı. İnsanın yaratılışının tafsilatından taaccüb eden İbni Ebi Serh, "Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yüce oldu!" dedi. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« اُكْتُبْهَا فَهٰكَذَا اُنْزِلَتْ »

"Yaz onu. Bana öylece indirildi." *(Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, 4/584, Vâhidî, Esbâbü'n-Nüzûl, No:442, Sh:223)* buyurdu.

O zaman Abdullah vehme kapılarak, "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm" deyip mürted olarak Mekke'ye kaçtı.

b) Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e katiplik yaparken: (سَمِيعاً عَلِيماً) yazdırdığı yerde değiştirerek, (عَلِيماً حَكِيماً) yazdı. (عَلِيماً حَكِيماً) buyurduğu yerde, (سَمِيعاً عَلِيماً) yazdı.

Sonra şüpheye düşerek kafir oldu ve "Muhammed'e vahiy geliyorsa bana da vahyolundu. Eğer Allah indiriyorsa ben de Allah'ın indirdiği gibi indirdim. Muhammed, (سَمِيعاً عَلِيماً) dedi, ben de, (عَلِيماً حَكِيماً) dedim" gibi küfür sözleri sarfetti. *(Taberî, Camiü'l-Beyan, No:13560, 5/268)*

Tefsîr-i Mukatil'de zikredildiğine göre; bu kişinin şüpheye düşmesi şöyle oldu: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, okuma yazma bilmeyen bir ümmî olduğu için, baktığı halde onun değiştirdiğini farketmedi.

O da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bu işe suskun kalmasından dolayı şüphelenerek, münafıklardan bir cemaata, "Onun yazdırdığından başkasını yazdım, o da baktığı halde değiştirmedi." dedi.

Tabi ki Allah-u Tealâ, o kişi hakkında bir imtihan vesilesi olsun diye Habibine o anda bildirip, müdahale ettirmediyse de, sonra bu gibi ayet-i celile'lerle bu kişinin yaptığı yanlışlığı açığa çıkardı.

Dolayısıyla burada hiç bir kimsenin, "Kur'an-ı Kerim'de değişiklik vardır" diyerek, herhangi bir ayetin sübûtuna ta'n etme gibi bir hezeyanda bulunmasının imkanı yoktur. Çünkü Kur'an-ı Kerim bütün kelime ve harfleriyle tevatür yolu üzere bize gelmiştir.

İmam-ı Suyûtî'nin beyan-ı vechile; ümmet, Kur'an-ı Kerim'in mana ve ahkâmını anlamakla ibadet ettikleri gibi, kıraat imamlarından öğrenilen şekil üzere, kelime ve harflerini doğru okumakla da ibadet etmektedirler.

Kıraat imamlarının okuduğu şekil, bizzat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ulaşmaktadır. Bu yüzden bir insanın, doğru tilavet eden kimselerin ağzından bizzat almadan, sadece mushafa bakarak okumaya kalkışması yeterli olmaz.

Nitekim Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* bir adamı okuturken, harf hatası değil, uzatma hatasına bile müsamaha göstermemiş ve "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana böyle okutmadı" buyurarak, o kişinin kıraatını düzeltmiştir. *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:8677, 9/137-138)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında okuyucular arasında en ufak bir ihtilaf olsa, dinleyen biri onu düzeltir, ya da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in veya hafız sahabîlerin huzuruna çıkarak, doğruyu bulurlardı.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* zamanında, hafızların sayısı, bir iki kişinin yanlışıyla Kur'an-ı Kerim değişecek şekilde az olmayıp, Kur'an hafızlarından ve Kurra'dan müteşekkil ordular vardı. Sadece bir muharebede yetmiş hafız şehit olmuştur.

Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, kalplerde ezberlenmiş, diller üzere okunmuş ve dinlenmesi tevatürle sabit olmuş bir kitaptır ki, bütün âlemde her kelimesi ve harfinin muhafazası için, Kur'an-ı Kerim kadar çalışılmış bir kitap yoktur.

Bu kişinin, Mekke fethinden evvel islama geri döndüğü hakkındaki bazı rivayetleri de yeri gelmişken zikredelim: İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e katiplik yapardı. Şeytan onu kaydırdı ve o kafirlere karıştı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* fetih günü onun öldürülmesini emir buyurdu. Osman ibni Affan *(Radıyallahu Anh)* onun için eman taleb etti. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de ona eman verdi. *(Ebu Davud, Hudûd:1, No:4358, 2/532, Nesâî, Tahrim:15, No:4080, 7/123)*

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Mekke-i Mükerreme'ye girdiğinde, Ka'be'nin astarının altında yakalansalar da üç kişinin katlini emretmiştir ki, bunlardan biri bu kişi, diğerleri ise, Abdullah ibni Hatal ile Mıkyes ibni Subabe'dir.

١٢١ – عَنْ سَعْدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ اخْتَبَأَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ اَبِى سَرْحٍ عِنْدَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فَجَاءَ بِهِ حَتّٰى اَوْقَفَهُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُوْلَ اللهِ بَايِعْ عَبْدَ اللهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَنَظَرَ اِلَيْهِ ثَلَاثًا كُلُّ ذٰلِكَ يَأْبٰى فَبَايَعَهُ بَعْدَ ثَلَاثٍ ، ثُمَّ اَقْبَلَ عَلٰى اَصْحَابِهِ فَقَالَ: «اَمَا كَانَ فِيكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ يَقُومُ اِلٰى هٰذَا حَيْثُ رَآنِى كَفَفْتُ يَدَىَّ عَنْ بَيْعَتِهِ فَيَقْتُلُهُ؟» فَقَالُوا: مَا نَدْرِى يَا رَسُوْلَ اللهِ مَافِى نَفْسِكَ اَلَا اَوْمَأْتَ اِلَيْنَا بِعَيْنِكَ؟ قَالَ: «اِنَّهُ لَا يَنْبَغِى لِنَبِيٍّ اَنْ تَكُوْنَ لَهُ خَائِنَةُ الْاَعْيُنِ»

121 - Sa'd *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Mekke fethi günü Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh, Osman ibni Affan *(Radıyallahu Anh)* ın yanında gizlendi. O, onu getirip, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzurunda durdurarak, "Ya Resulellah! Abdullah'ın bey'atını kabul et!" dedi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mübarek başını ona doğru üç kere kaldırıp bakarak, her defasında bey'atını kabul etmedi. Üçüncüden sonra, kabul etmesinin akabinde (Osman *(Radıyallahu Anh)* ın ayrılmasından sonra), ashabına dönerek:

Ayet: 93

"Benim bu kişinin bey'atından ellerimi çektiğimi gördüğünde, kalkıp onu öldürecek içinizde akıllı bir kimse yok muydu?" buyurunca, onlar: "Biz senin içinde olanı ne bilelim Ya Resulellah! Bize gözünle işaret buyursaydın ya!" dediler. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gözlerin hainliği** (dilden bir şey demeyip, göz işareti yaparak insanlara açıklamadığını kalbinde gizlemek)**, bir peygambere yakışmaz!"** buyurdu. *(Ebu Davud, Hudûd:1, No:4359, 2/532, Kurtubî, Tefsir: 7/42)*

Bezlü'l-Mechûd ve Avnu'l-Ma'bud'da Sindî *(Rahimehullah)* dan naklen zikredildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hayatında, kafirlikten tevbe etmenin kabûlü, onun rızasına bağlıydı. Mürted olup, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e eziyet eden kimseye Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* eman verirse, öldürülme hükmü kalkardı. *(Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bud:12/13)*

Sehârenfûrî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu hüküm, evvelce Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, katlini ferman buyurduğu kimselere mahsus olsa gerektir. *(Bezlü'l-Mechûd:17/297)*

Ebu Hayyan ve İbni Esir *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre; Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh'in irtidadı sabitse de, sonradan müslüman olup, İslamı güzel yaşadığı da bir hakikattır.

Bu kişi, Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* ın süt kardeşidir. Mekke fethi günü, Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* onu gizleyip, Mekke ehli huzura kavuştuktan sonra getirerek Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den onun için eman almıştır. Müslüman olduktan sonra ayıplanacak hiç bir şey kendisinden zuhur etmemiş ve o, Kureyş içinde akıllı ve kerim kimselerden biri olarak anılmıştır.

Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* kendi hilafet günlerinde, Hicretin 25. yılında, Amr İbni'l-Âs'ı azlederek, onu Mısır'a vali yapmıştır. Onun elinde bir çok şehirler fethedilmiştir. Allah-u Tealâ, ona, 31. sene Afrikayı fethetmeyi nasip etmiştir.

Bu çok büyük bir fetih olmuş, atlının ganimetten hissesi, üçbin miskal, yayanın ki ise, bin miskal olmuştur. Bu fetihte, Abdullah ibni Ömer, Abdullah ibni Zübeyr ve Abdullah ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anhum)* da bulunmuştur.

Hazreti Osman *(Radıyallahu Anh)* hakkındaki kargaşadan kaçarak, onun şehadetine kadar Askalân'da veya Remle'de kalmıştır ve 37. sene orada vefat etmiştir. Duasında "Ya Rabbi! Son amelimi sabah namazı yap!" demiş ve bu duası kabul olmuştur. Bir kere sabah namazı kılarken, birinci rekatta Âdiyat Sûresini, ikinci rekatta da başka bir sûreyi okumuş ve secdede vefat etmiştir.

Diğer bir rivayete göreyse, sağına selam vermiş, soluna selam veremeden vefat etmiştir. Vefatı Hazreti Muaviye *(Radıyallahu Anh)* ın hılafetinden önce olmuştur. *(Ebu Hayyan, el-Bahru'l Muhît, 4/584, İbn-i Esir, Üsdü'l gâbe, No:2974, 3/154)*

3- Üçüncü rivayet, ilk iki rivayetin birleştirilip, ayet-i kerime'nin cümlelerinin, ilk iki maddede geçen, Müseyleme ile Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh hakkında dağılımından ibarettir ki bu rivayet Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan gelmiştir. *(Taberî, No:13559, 5/268)*

4- Zehrâvî ve Mehdüvî'nin nakillerine göre; bu ayet-i kerime, Nadr ibni Haris hakkında inmiştir. Şöyle ki o, Faris beldelerinden Acem hikayelerini ve Rüstem haberlerini nüshalar halinde Mekke'ye getirmiş ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Kur'an okurken geçmiş kavimlerin kıssalarını nakletmesi esnasında, "İstesem ben de bunun söylediği gibileri söylerdim." demiştir.

İşte, (وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَآ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (٣١) **"Bizim ayetlerimiz onlara okunduğunda 'İşittik. İstesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz. Bu, evvelkilerin masallarından başka değildir' dediler"** *(Enfâl Sûresi:31)* ayet-i kerime'si de Nadr'ın bu sözü üzerine nazil olmuştur.

Hasılı, ayet-i celile'nin iniş sebebi birtakım hususi kimselerse de, hükmü, kıyamete kadar bu manalardan birine hedef olan Tuleyha el-Esedî, Muhtar bin Ebi Ubeyd gibi bütün sahtekârlara şamildir.

Nitekim Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Kur'an-ı Kerim'de zikredilen her şeyle mutlaka sizden öncekiler amel etmiştir, sizden sonrakiler de amel edecektir. Ben:

(وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْقَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ) **"Allah'a yalan iftira edenden veya kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu' diyenden, ... daha zalim kim olabilir?"** ayet-i kerime'sine rastladığım da, "Kıble ehlinden kimse bunu yapmadı" derdim. Neticede Muhtar ibni Ebi Ubeyd çıktı. *(İbni Ebi Hatim, No:7623, 4/1346)*

Lisânü'l Mîzân ve A'lâm'da zikredildiğine göre bu kişi, Taif'te bulunan Sakîf ehlinin meşhur bahadırlarından biriydi. Hazreti Ömer zamanında babasıyla Medine'ye göçtü. Babası sahabenin kıymetlilerindendi. Hazreti Ömer'in hilafetinde, "Cisr Günü" şehit oldu. Oğlu Muhtar, Hazreti Ali'yle beraber Irak'ta bulundu, ardından Basra'ya yerleşti. Evvelce Medâin'de Hazreti Hasen'a karşı çıktı.

Hazreti Hüseyn'in şehadetinden sonra, Basra emiri İbni Ziyad'dan ayrıldı. Sonra Abdullah ibni Zübeyr'e bey'at etti ve onun güvenini alarak insanları onun bey'atına davet etmek üzere Kûfe'ye girdi. Fakat esas gayesini, Hazreti Hüseyn'i öldürenlerden intikam almak olarak gösterdi.

Sonra Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed ibni Hanefiyye'nin imametine insanları davet etti ve gizlice Şî'a'dan onyedibin kişiyle ona bey'at etti ve onlarla birlikte Kûfe valisi Abdullah ibni Mutî'e karşı çıkıp galip geldi. Derken Musul'u istila etti ve şanı büyüdü.

İbni Ziyad dahil olmak üzere, Hazreti Hüseyn'i öldürenlerden bir çoğunu öldürdü. İnsanlar arasında bunun hiç bir mezhebe bağlı olmadığı, peygamberlik ve vahye mazhariyyet iddiasında bulunduğu haberleri yayıldı.

Mus'ab İbni Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* Kûfe'ye yönelip onunla harbederek, onu ve adamlarını katletti. Bu 67 senesinde vaki oldu. İbni Hacer'in beyanına göre bu kişinin hiç bir rivayetini almak caiz değildir. Çünkü sapık ve saptırıcıdır. Cibril'in kendisine geldiğini iddia ediyordu. Bu itibarla Haccac-ı Zalim'den daha şerli oldu.

١٢٢ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فِي ثَقِيفٍ كَذَّابٌ وَمُبِيرٌ »

122 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhüma)* dan rivayet edilen: **"Sakif'te bir kezzab** (peygamberlik iddiasında bulunan büyük yalancı)**, bir de mübir** (çokça insan öldüren) **var."** *(Tirmizî, Fiten:44, No:2220, 4/499, Müslim, Fedâilü's-Sahabe:58, No:2545, 4/1972, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:4790, 2/254)* hadisi şerifinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu iki sapığa işaret buyurmuştur.

Nitekim Tirmizî *(Rahimehullah)*, "Kezzab, Muhtar ibni Ebi Ubeyd, mübîr ise, Haccac ibni Yusuf'dur." şeklindeki sözüyle bunlardan maksadı açıkça ifade etmiştir. *(İbni Hacer, Lisânü'l Mîzân, No:8319, 6/7, Ziriklî, el-A'lâm, 7/192)*

Gerçekten bu hadisi şerif mucizelerdendir. Çünkü bu ikisi de Taif'te yaşayan Sakif kabilesinden olup, birisi peygamberlik iddiasıyla yalancılıkta bulunmuş, öteki de sırf hapsederek yüzyirmibin kişiyi öldürmüştür. *(Tirmizî, Fiten:44, 4/499)*

Zâdü'l-Mesir tefsirinde zikredildiğine göre; "Burada:

(اَوْقَالَ اوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا اَنْزَلَ اللهُ) **"... veya kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu.' diyenden, bir de 'Allah'ın indirdiği gibi ben de, indireceğim.' sözünü söyleyenden daha zalim kim olabilir?"** cümle-i celile'lerindeki sözlerin sahipleri de Allah-u Tealâ'ya iftirada bulunmuştur.

Hal böyleyken, niçin bunlar; **"Allah'a yalan iftira edenden"** cümle-i celile'sine atfedilerek başka gibi gösterilmiştir?" şeklinde varid olacak bir suale, İbnü'l Enbârî *(Rahimehullah)* iki türlü cevap vermiştir:

1- Aynı adamı iki ayrı iftira vasfıyla sıfatlamak, onun Allah-u Tealâ'nın azabına karşı ne kadar cesaretli olduğuna delalet eder.

2- "Allah'a iftira" mefhumu, umumi olduğundan, **"Bana vahyolundu"** veya **"Ben de Allah gibi indiririm"** sözleriyle tahsis edilmiştir. Çünkü Allah'a iftira eden her kişi, kendisine vahiy geldiğini iddia etmeyebilir.

Tefsiri Kebir'de zikredildiğine göre, ilk iki söz arasında şöyle bir fark gözetilmiştir: Birinci sözün sahibi, kendisine vahiy geldiğini iddia etmekte, fakat Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e vahiy geldiğini inkâr etmemektedir.

İkinci sözün sahibi ise, vahyi kendisi için isbat etmiş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den ise nefyetmiş olduğundan iki büyük yalan türünü birleştirmiştir ki, o da, var olmayanı var saymak, var olanı ise yok saymaktır.

Allah-u Tealâ'ya karşı yalan iftira edenler hakkında Kâdî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bu kişiler arasına, yalandan peygamberlik iddiasında bulunanlar evleviyetle girmekteyse de, bu ifade sadece onlara hasredilemez. Çünkü itibar, lafzın umumi oluşunadır, yoksa sebebin hususi oluşuna değildir.

O halde Allah-u Tealâ'nın, Zat'ı yahut sıfatları veya fiilleri hakkında kendisinden berî (uzak) olduğu şeyleri O'na nisbet edenlerin hepsi bu tehdidin içine dahildir.

Mesela; sapık Mücessime fırkası, Allah-u Tealâ'nın Zat'ının, mekan kaplayan bir cisim olduğunu iddia ederek, O'nun, "Muhalefetün lilhavâdis (sonradan yaratılanlara benzememe)" sıfatına iftirada bulunmuşlardır.

Yine böylece, sapık Mücbire (Cebriyye) fırkası da, kulların yaptığı işleri, Allah-u Tealâ'nın cebren yaptırdığını iddia ederek, O'nun adalet sıfatına iftirada bulunmuşlar, böylece zulmün en büyük nevini işlemişlerdir."

Kurtubî *(Rahimehullah)*, Allah-u Tealâ'ya iftira edenler hakkında şunları söylemiştir:

Hadisi şeriflerden ve fıkıhtan yüz çevirip, "Hatırıma şöyle geldi, kalbim bana şöyle bildirdi" gibi sözler sarfederek, kalpleri masivadan sâfî olduğu için, İlâhî ilimlerin ve Rabbânî hakikatlerin kendilerine tecelli ettiğini, böylece küllî sırlara ve cüz'î hükümlere vakıf olduklarından, şeriat hükümlerinden bütünüyle müstağni olduklarını iddia edenler de, Allah-u Tealâ'ya iftira edenlere dahildirler.

Bu kişiler, "Şeriat hükümleri avam içindir, onlarla ancak cahillere hüküm verilir. Evliya ve havâs ise bu naslara muhtaç değildir" derler ve:

١٢٣ – عَنْ وَابِصَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... اِسْتَفْتِ نَفْسَكَ اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ ... وَاِنْ اَفْتَاكَ النَّاسُ وَاَفْتَوْكَ »

123 - Vâbisa *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"... İnsanlar sana fetva verip dursa da..., sen kendine danış, sen kalbine danış!"** *(Dârimî, Büyû':2, No:2438, 2/696, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No: 18023, 6/292, Buharî, et-Târihu'l-Kebîr, No:432, 1/144, Ebu Nu'aym, Hılyetü'l Evliya: 9/44, Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:403, 22/149, Ebu Ya'lâ, Müsned, No:1587, 3/162)* hadisi şerifine: "Bir şey hakkında ne kadar hüküm varsa da sen onlara bakma, kalbine bak!" manasını verirler.

Halbuki bu hadis-i şerif: "Hakkında nas (ayet ve hadisten açık bir hüküm) bulunmayıp, şüpheli olma ihtimali bulunan şeyleri kalbine danış, içine sinmeyen şeyi yapma!" demektir.

Ayrıca bunlar, Hızır *(Aleyhisselâm)* ın, kendisine tecellî eden ledünnî ilimler sebebiyle, Musa *(Aleyhisselâm)* ın indindeki vahiylerden müstağni kalmasıyla istidlâlde bulunurlar.

Aslında bu sözlerin tümü zındıklık (İslamı açıklayıp, küfrü gizlemek) ve kafirlik olup, sahibi, sual cevaba tabi tutulmadan ve tevbesi beklenmeden katledilmelidir. Çünkü bu sözler, şeriatın hükümlerini ortadan kaldıracağı gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den sonra başka peygamberlerin var olmasını da gerektirir.

Her ne kadar Kurtubî *(Rahimehullah)* bunu böyle söylemişse de, Hanefî ve Mâlikî mezhepleri, yakalanıp, zındıklığı tesbit edilmeden evvel tevbe edenle, sonra tevbe eden arasında ayırım yapmışlardır.

Şöyle ki, gerçekten tevbe ettiyse, Allah-u Tealâ ile kendi arasında tevbesinin kabul olunacağı hilafsızdır. Dünya hükümlerine gelince, Hanefî'lerin iki görüşü vardır:

1- Zındıklığından tevbe edip, yakalanmadan tevbesini ilan edenin tevbesi kabul edilir ve öldürülmez. Mâlikî'nin de mezhebi budur.

2- Tevbesi kabul olunmayıp öldürülür.

Bu iki görüş de yakalanmadan tevbe edenler hakkındadır. Tevbe etmeden yakalanıp hakim huzuruna çıkartılanların ise, tevbesi kabul olunmayıp katline hüküm verilir. *(İbn-i Abidin: 3/296)*

Bu kişi hakkındaki malumat üç şekilde elde edilebilir:

1- Kendi itirafıyla,

2- Bazı insanların şahitliğiyle,

3- Kendisinin, halini güvendiği kimseye gizlice bildirmesiyle. *(el-Mevsû'a: 24/4950)*

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'nin başında **"Allah'a karşı iftira edenden daha zalim kim olabilir?"** buyurarak, icmalî bir tehdit ve korkutma yaptıktan sonra,

(وَلَوْ تَرىٰ اذ الظّالِمونَ فى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ) **"Ölümün şiddetleri içinde... sen o zalimleri bir görseydin!"** kavli şerifiyle, başta zikredilen mücmel ifadeyi tafsil etmiş gibidir.

Buradaki zalimlerden kimlerin kastedildiği hakkında, Zadü'l-Mesir tefsirinde üç görüş zikredilmiştir:

1- Ebu Salih'in, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklettiğine göre bunlar, evvelce Mekke'deyken müslüman olan bir kavimdi ki, kafirler onları yanlarında Bedir harbine çıkarttılar. Onlar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabının azlığını görünce, imandan döndüler. İşte bu cümle-i celile onlar hakkında nazil oldu.

2- Bu zalimler, bir önceki ayet-i celile'de geçen, **"Allah hiç bir beşere hiç bir şey indirmedi"** sözünün sahibi olan yahudilerdir. Bu görüş, Ebu Süleyman *(Rahimehullah)* a aittir.

3- Zalimler, bu ayet-i celile'nin başında bahsi geçen üç güruhtur ki, bunlar, genel manada Allah-u Tealâ'ya iftira edenler, özellikle kendilerine vahiy geldiğini iddia edenler ve Allah-u Tealâ'nın kelamına benzer şeyleri indirebileceklerini söyleyenlerdir.

Cümle-i celilede geçen, (غَمَرَاتْ) kelimesi, (اَلْغَمْرَةُ) kelimesinin cemisidir ki, asıl lügatında; eşyayı örten ve kaplayan bir şeye "Gamra" denir. **"Suyun ğamrası"** ve **"Harbin ğamrası"** onların çokluğundan ve büyüklüğünden kinayedir.

Sonra bütün zorluklar ve istenmedik şeyler hakkında(غَمَرَاتْ) tabiri kullanılmıştır. Burada da; ölümün şiddetleri ve sekerât (sarhoşluklar)ı manasına gelmektedir.

Zeccâc *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; (لَوْ) in cevabı mahzuf olup, takdir: (لَوْ تَرىٰهُمْ فى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ لَرَاَيْتَ عَذَاباً عَظيماً) "Sen onları ölümün şiddetleri içerisinde bir görseydin, elbette büyük bir azap görmüş olurdun." şeklindedir.

Mevlâ Tealâ'nın, **"Melekler de ellerini uzatıcıdırlar."** kavli şerifindeki meleklerden maksat, ölüm meleğinin yardımcılarıdır ki, onlar hakkındaki rivayetler, En'am Sûresi:61. ayet-i kerime'nin tefsirinde (R.F.9/454-456) geçmiştir.

Meleklerin ellerini uzatmalarının manası hakkında, Mâverdî, Zadü'l-Mesir ve Kurtubî tefsirlerinde dört görüş vardır:

1- "Dayak atmak için ellerini döşeyicidirler." Bu mana, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya aittir ki,

(وَلَوْ تَرىٰ اذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلٰئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (٥٠)

"Melekler, yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'Yakıcı azabı tadın!' (diyerek) **o kafirleri**(n canlarını) **alırken bir görseydin!"** *(Enfâl Sûresi:50)* ayet-i kerime'si bu manaya uygun düşmektedir.

2- "Azap ve demir sopalarla ellerini uzatıcıdırlar" Bu mana, Hasen ve Dahhâk *(Radıyallahu Anhuma)* dan mervîdir ki, Tefsir-i Dahhak'ta da bu rivayet gelmiştir.

3- "Ruhlarını cesetlerinden almak için ellerini uzatıcıdırlar" Bu mana, Ferrâ *(Rahimehullah)* dan menkuldür.

4- "Amel defterlerini vermek için ellerini uzatıcıdırlar." manası da ihtimal dahilindedir.

Âlusî tefsirinde zikredildiğine göre, "Keşf" isimli eserde; "Ayet-i celile'de geçen meleklerin el uzatması ve sert hitapları, şiddet kullanma ve göz açtırmamalarından kinaye olup hakikatte böyle bir el uzatma ve konuşmaların olmadığı" zikredilmekteyse de, İbni Münir *(Rahimehullah)*:

"Meleklerin, zalimlere karşı bu muameleleri hakiki manada yaptıkları, (bir kısmını biz de aşağıda zikredeceğimiz üzere) bir çok sahih hadisi şerifte varid ve sabit iken, hakikat üzere kalmak mümkün olduğu halde ondan dönüp mecazî manaya yönelmek doğru değildir." diyerek bu görüşü reddetmiştir.

Meleklerin onlara bu sözü söylemesinin "Ne vakit olacağı?" hakkında da üç görüş vardır:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre bu, ölüm zamanında vuku bulacaktır. Melekler yüzlerine ve arkalarına vururken ölüm meleği canlarını alacaktır.

Hûd ibni Muhakkem tefsirinde, bir sahabînin (Ebû Ümâme *(Radıyallahu Anh)*) şöyle dediği nakledilmiştir: "Kafirin canının kolay çıktığını görseniz de, melekler onun ruhunu alırken, kendisini cehennemle tehdit ettiklerinden, canı çok zor çıkar. Müminin canının zor çıktığını görseniz de, melekler onu cennetle müjdelediğinden gerçekte onun ruhu rahat çıkar." *(Tefsir-u Kitabillahi'l-Azîz: 1/545)*

2- Ebû Salih'in, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan naklettiğine göre; kıyamet günü olacaktır.

3- Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın beyanına göreyse; cehennem içerisinde olacaktır.

Ayet-i celile'de geçen, **"Canlarınızı çıkarın."** cümle-i celile'sine iki türlü mana verilmiştir:

1- Ruhlarınızın çıkması için teslim olun.

2- Gücünüz yetiyorsa kendinizi azaptan kurtarın.

Burada "Onların kendi ruhlarını bedenlerinden çıkartmaya güçleri yetmezken, meleklerin onlara bu şekilde hitap etmesinin manası nedir?" denilecek olursa, buna Fahrurrazî *(Rahimehullah)* beş türlü cevap vermiştir:

1- Ayet-i celile'de geçen **"Ölümün şiddetleri"** tabiri, ahirette onların başına gelecek olan zorluk ve azap çeşitlerinden ibaret olduğundan, onlar cehenneme sokulduklarında melekler, azap vermek üzere ellerini uzatarak onları azarlamak ve susturmak için "Gücünüz yetiyorsa bu şiddetli azaptan kendinizi çıkarın." diyeceklerdir.

Tabi ki meleklerin bu hitapları o kişilerin yaptıkları zulümlerden dolayı onları azarlamak ve kınamak manalarına gelmektedir. Bu mana, Mâverdî tefsirinde Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan nakledilmiştir.

2- Mana şöyle de olabilir: "Daha onlar dünyadayken başlarına ölüm musibeti gelip çattığında, melekler ruhlarını almak için onlara ellerini uzatıp, 'Kendinizi bu zorluklardan çıkarın. Bu afet ve acılardan kurtarın!' derken o zalimleri bir görseydin."

3- "Nefislerinizi çıkarın." emri, "Ruhlarınızı bedenlerinizden çıkarıp bize verin" manasına gelebilir ki bu, hiç nefes aldırmadan ve zaman tanımadan can alma hususunda meleklerin uyguladığı şiddet ve zorluğu anlatmaktan ibaret olur.

Şöyle ki onlar, zalimlerin canlarını alırken onlara, borçlusunun peşini bırakmayan ve ısrarla alacağını tahsil etmek için elini borçlu şahsa uzatıp, ona mühlet tanımaksızın şiddet kullanarak, "Alacağımı bana şu anda çıkar ver, yoksa onu, senin gözbebeklerinden söküp çıkarmadıkça yerimden ayrılmayacağım." diyenin muamelesini yapacaklardır, demektir.

4- Bu lâfız; onların çok şiddetli bela içinde ve zor bir durumda oldukları için, canlarını çıkarma işini bizzat kendilerinin üstlenmelerinden kinaye olabilir.

5- Bu söz, bir emir değil, aksine bir korkutma gayesi içermek için sarfedilmiş olabilir. Bu tıpkı bir kimsenin, tehdit etmek istediği bir kişiye: "Başına gelebilecekleri görmen için git bakalım" demesi gibidir.

Ulemadan bazısı, "İnsan ruhu, bu görünen şekilden ve cesetten farklıdır" şeklindeki görüşlerine **"Ruhlarınızı çıkarın."** cümle-i celilesini delil getirmişlerdir. Çünkü bu, ruhun cesetten ayrılabilen farklı bir şey olduğuna açıkça delalet etmektedir.

Müfessirlerin beyanına göre; müminin ruhu, Rabb'ine kavuşacağı için bedenden çıkarken, neşat duyar. Kafirin ruhu ise, şiddetli azaba varacağı için can verirken zorlanır. Nitekim bu hususta bir çok hadisi şerif varid olmuştur.

Kafirlerin, ölüm anında çekecekleri zorlukları beyan eden hadisi şerif ve rivayetler:

١٢٤–عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَنْ اَحَبَّ لِقَاءَ اللهِ اَحَبَّ اللهُ لِقَائَهُ ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللهِ كَرِهَ اللهُ لِقَائَهُ » قَالَتْ عَائِشَةُ اَوْ بَعْضُ اَزْوَاجِهِ: اِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ قَالَ: « لَيْسَ ذَاكَ، وَلٰكِنَّ الْمُؤْمِنَ اِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللهِ وَكَرَامَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِمَّا اَمَامَهُ ، فَاَحَبَّ لِقَاءَ اللهِ وَاَحَبَّ اللهُ لِقَائَهُ ، وَاِنَّ الْكَافِرَ اِذَا حُضِرَ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللهِ وَعُقُوبَتِهِ ، فَلَيْسَ شَيْءٌ اَكْرَهَ اِلَيْهِ مِمَّا اَمَامَهُ ، فَكَرِهَ لِقَاءَ اللهِ وَكَرِهَ اللهُ لِقَائَهُ »

124 - Ubade ibni Samit *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kim Allah'a kavuşmak isterse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmak istemezse, Allah da onunla karşılaşmayı istemez."**

Bunu duyan Aişe *(Radıyallahu Anha)* veya başka bir hanımı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Biz ölümü kerih görüyoruz, (ölüme karşı bu isteksizliğimiz, Allah-u Tealâ'ya kavuşmayı istememe anlamına mı gelir?)" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"O değil (Allah-u Tealâ'ya kavuşmaktan maksat ölüm değil, çünkü her insan tabiatı gereği ölümün yüzünü soğuk görebilir). **Lâkin mümine ölüm geldiğinde, Allah'ın rızası ve ikramıyla müjdelenir de kendisine önündekinden** (varacağı cennetten) **daha sevgili hiçbir şey olmaz. İşte o zaman Allah'a kavuşmayı sevince, Allah da ona kavuşmayı sever.**

Kafire de ölüm geldiği zaman, Allah'ın azabı ve cezasıyla müjdelenir de ona da önündekinden (gideceği cehennemden) **daha kerih** (sevimsiz) **bir şey olmaz. İşte o zaman Allah'a kavuşmayı istemeyince, Allah da ona kavuşmak istemez"** buyurdu. *(Buharî, Rikak:41, No:6142, 5/2386, İbni Mâce, Zühd:31, No:4264, 2/1425)*

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٢٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اَلْمَيِّتُ تَحْضُرُهُ الْمَلٰئِكَةُ فَاِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَالِحاً ، قَالُوا: اخْرُجِى اَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ! كَانَتْ فِى الْجَسَدِ الطَّيِّبِ اخْرُجِى حَمِيدَةً ، وَاَبْشِرِى بِرَوْحٍ وَرَيْحَانٍ وَرَبٍّ غَيْرِ غَضْبَانَ . فَلاَ يَزَالُ يُقَالُ لَهَا ، حَتّٰى تَخْرُجَ ثُمَّ يُعْرَجُ بِهَا اِلَى السَّمَاءِ فَيُفْتَحُ لَهَا . فَيُقَالُ: مَنْ هٰذَا؟ فَيَقُولُونَ فُلاَنٌ. فَيُقَالُ: مَرْحَباً بِالنَّفْسِ الطَّيِّبَةِ كَانَتْ فِى الْجَسَدِ الطَّيِّبِ ادْخُلِى حَمِيدَةً ، وَاَبْشِرِى بِرَوْحٍ وَرَيْحَانٍ

وَرَبٍّ غَيْرِ غَضْبَانَ. فَلاَ يَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذٰلِكَ حَتّٰى يُنْتَهٰى بِهَا اِلَى السَّمَاءِ الَّتِى فِيهَا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ . وَاِذَا كَانَ الرَّجُلُ السَّوْءَ قَالَ: اخْرُجِى اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ! كَانَتْ فِى الْجَسَدِ الْخَبِيثِ اخْرُجِى ذَمِيمَةً ، وَاَبْشِرِى بِحَمِيمٍ وَغَسَّاقٍ. وَ اٰخَرَ مِنْ شَكْلِهِ اَزْوَاجٌ . فَلاَ يَزَالُ يُقَالُ لَهَا ذٰلِكَ حَتّٰى تَخْرُجَ ثُمَّ يُعْرَجُ بِهَا اِلَى السَّمَاءِ فَلاَ يُفْتَحُ لَهَا . فَيُقَالُ: مَنْ هٰذَا؟ فَيُقَالُ: فُلاَنٌ. فَيُقَالُ: لاَ مَرْحَباً بِالنَّفْسِ الْخَبِيثَةِ ، كَانَتْ فِى الْجَسَدِ الْخَبِيثِ ارْجِعِى ذَمِيمَةً . فَاِنَّهَا لاَ تُفْتَحُ لَكِ اَبْوَابُ السَّمَاءِ. فَيُرْسَلُ بِهَا مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ تَصِيرُ اِلَى الْقَبْرِ»

125 - **"Ölecek kimsenin yanında melekler hazır bulunur. Eğer ölecek kimse salih ise,** (melekler onun ruhuna hitaben) **'Ey tertemiz cesette bulunan tertemiz ruh!** (Bedeninden) **çık! Övülmüş olduğun halde çık! Rahmet, hoş koku ve kızgın olmayan bir Rab**(be kavuşmak) **ile müjdelen' derler. O ruh çıkıncaya kadar bu söz kendisine söylenmeye devam eder.**

Sonra o, göğe yükseltilerek (gök kapısı) **kendisine açılır ve 'Bu kimdir?' diye sorulur.** (Onu götüren melekler) **'Falancadır' dediklerinde, 'Tertemiz cesette bulunan tertemiz ruha merhaba! Övülmüş olarak gir! Rahmet, hoş koku ve kızgın olmayan bir Rab**(be kavuşmak) **ile müjdelen' denir.**

Bu ruh, Allah'ın (kudretinin eserlerinin tecellî ettiği ve hükümlerinin açıklanıp melekler tarafından alınmakta) **olduğu semaya götürülünceye kadar ona böyle söylenir. Eğer** (ölüm döşeğindeki) **adam kötüyse,** (görevli melek) **'Ey pis cesette bulunan pis ruh!** (Cesedinden) **çık! Kötülenmiş olarak çık! Kaynar su, cehennem halkının irini ve bunların misli çeşitli başka azapla müjdelen!' der. Ve çıkıncaya kadar bu söz kendisine söylenmeye devam eder.**

Sonra o, göğe yükseltilir de (gök kapısı) **ona açılmaz ve 'Bu kimdir?' denilir. 'Falancadır' dendiğinde, 'Pis cesette bulunan pis ruha merhaba yok! Kınanmış olarak dön! Çünkü sana gök kapıları açılmayacaktır' denilir de, neticede** (o ruh) **gökten** (yere) **gönderilir ve sonra** (cesedinin bulunduğu) **kabre varır.** *(İbni Mâce, Zühd:31, No:4262, 2/1423)*

١٢٦ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ قَاعِداً وَتَلٰى هٰذِهِ الْآيَةَ ﴿ وَلَوْ تَرٰى اِذِ الظّٰالِمُونَ فِى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوا اَيْدِيهِمْ اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ ثُمَّ قَالَ: «وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا مِنْ نَفْسٍ تُفَارِقُ الدُّنْيَا حَتّٰى تَرٰى مَقْعَدَهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ» ثُمَّ قَالَ: «اِذَا كَانَ عِنْدَ ذٰلِكَ صُفَّ سِمَاطَانِ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ ، نُظِمُوا مَا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ كَانَّ

وُجُوهُهُمُ الشَّمْسُ ، فَيَنْظُرُ اِلَيْهِ مَا يَرىٰ غَيْرَهُمْ ، وَاِنْ كُنْتُمْ تَرَوْنَ اَنَّهُ يَنْظُرُ اِلَيْكُمْ ، مَعَ كُلِّ مَلَكٍ مِنْهُمْ اَكْفَانٌ ، وَحَنُوطٌ . فَاِذَا كَانَ مُؤْمِناً بَشَّرُوهُ بِالْجَنَّةِ ، وَقَالُوا اخْرُجِي اَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ اِلىٰ رِضْوَانِ اللّٰهِ وَجَنَّتِهِ، فَقَدْ اَعَدَّ اللّٰهُ لَكِ مِنَ الْكَرَامَةِ مَا هُوَ خَيْرٌ لَكِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَافِيهَا ، فَمَا يَزَالُونَ يُبَشِّرُونَهُ وَيَحْفُونَ بِهِ ، فَلَهُمْ اَلْطَفُ وَاَرْأَفُ مِنَ الْوَالِدَةِ بِوَلَدِهَا وَيَسُلُّونَ رُوحَهُ مِنْ تَحْتِ كُلِّ ظُفْرٍ ، وَمَفْصَلٍ وَيَمُوتُ الْاَوَّلُ فَالْاَوَّلُ ، وَيَبْرُدُ كُلُّ عُضْوٍ الْاَوَّلُ فَالْاَوَّلُ . وَيَهُونُ عَلَيْهِ وَاِنْ كُنْتُمْ تَرَوْنَهُ شَدِيداً حَتّىٰ تَبْلُغَ ذَقَنَهُ فَلَهُوَ اَشَدُّ كَرَامَةً لِلْخُرُوجِ حِينَئِذٍ مِنَ الْوَلَدِ حِينَ يَخْرُجُ مِنَ الرَّحِمِ ، فَيَبْتَدِرُهَا كُلُّ مَلَكٍ مِنْهُمْ اَيُّهُمْ يَقْبِضُهَا فَيَتَوَلّىٰ قَبْضَهَا مَلَكُ الْمَوْتِ » ثُمَّ تَلاَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ﴿ قُلْ يَتَوَفّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴾ قَالَ: « فَيَتَلَقّاهَا بِاَكْفَانٍ بِيضٍ ثُمَّ يَحْتَضِنُهَا اِلَيْهِ ، فَهُوَ اَشَدُّ لَهَا لُزُوماً مِنَ الْمَرْأَةِ لِوَلَدِهَا ثُمَّ يَفُوحُ لَهَا فِيهِمْ رِيحٌ اَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ يَتَبَاشَرُونَ بِهَا ، وَيَقُولُونَ: مَرْحَباً بِالرِّيحِ الطَّيِّبَةِ وَالرَّوْحِ الطَّيِّبِ . اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ رُوحاً ، وَصَلِّ عَلَيْهِ جَسَداً خَرَجَتْ مِنْهُ ، فَيَصْعَدُونَ بِهَا وَلِلّٰهِ خَلْقٌ فِي الْهَوَاءِ لاَ يَعْلَمُ عِدَّتَهُمْ اِلاَّ هُوَ ، فَيَفُوحُ لَهَا فِيهِمْ رِيحٌ اَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ فَيُصَلُّونَ عَلَيْهَا وَيَتَبَاشَرُونَ بِهَا . وَيُفْتَحُ لَهَا اَبْوَابُ السَّمَاءِ ، وَيُصَلِّي عَلَيْهَا كُلُّ مَلَكٍ فِي كُلِّ سَمَاءٍ تَمُرُّ بِهِ حَتّىٰ تُوقَفَ بَيْنَ يَدَيِ الْمَلِكِ الْجَبّارِ فَيَقُولُ الْجَبّارُ عَزَّ وَجَلَّ: [مَرْحَباً بِالنَّفْسِ الطَّيِّبَةِ ، وَبِجَسَدٍ خَرَجَتْ مِنْهُ] فَاِذَا قَالَ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ لِلشَّيْءِ مَرْحَباً ، رَحَّبَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ ، وَذَهَبَ عَنْهُ كُلُّ ضِيقٍ. ثُمَّ يَقُولُ: [اِذْهَبُوا بِهٰذِهِ النَّفْسِ الطَّيِّبَةِ فَاَدْخِلُوهَا الْجَنَّةَ ، وَاَرُوهَا مَقْعَدَهَا وَاعْرِضُوا عَلَيْهَا مَا اُعِدَّ لَهَا مِنَ النَّعِيمِ وَالْكَرَامَةِ ، ثُمَّ اهْبِطُوا بِهَا اِلَى الْاَرْضِ ، فَاِنِّي قَضَيْتُ اَنِّي مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ ، وَفِيهَا اُعِيدُهُمْ ، وَ مِنْهَا اُخْرِجُهُمْ تَارَةً اُخْرىٰ] فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ هِيَ اَشَدُّ كَرَاهَةً لِلْخُرُوجِ مِنْهَا حِينَ كَانَتْ تَخْرُجُ مِنَ الْجَسَدِ ، وَتَقُولُ اَيْنَ تَذْهَبُونَ بِي اِلىٰ ذٰلِكَ الْجَسَدِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ .

فَيَقُولُونَ اِنَّا مَأْمُورُونَ بِهٰذَا فَلَابُدَّ لَكَ مِنْهُ ، فَيَهْبِطُونَ بِهِ عَلٰى قَدَرِ فَرَاغِهِمْ مِنْ غَسْلِهِ، وَاَكْفَانِهِ فَيُدْخِلُونَ ذٰلِكَ الرُّوحَ بَيْنَ الْجَسَدِ وَاَكْفَانِهِ . فَمَا خَلَقَ اللّٰهُ تَعَالٰى كَلِمَةً تَكَلَّمَ بِهَا حَمِيمٌ وَلَا غَيْرُ حَمِيمٍ اِلَّا وَهُوَ يَسْمَعُهَا اِلَّا اَنَّهُ لَا يُؤْذَنُ لَهُ فِى الْمُرَاجَعَةِ ، فَلَوْ سَمِعَ اَشَدَّ النَّاسِ لَهُ حُبّاً وَمَنْ اَعَزَّهُمْ كَانَ عَلَيْهِ يَقُولُ عَلٰى رِسْلِكُمْ مَا يُعْجِلُكُمْ وَاُذِنَ لَهُ فِى الْكَلَامِ لَلَعَنَهُ . وَاِنَّهُ يَسْمَعُ خَفْقَ نِعَالِهِمْ وَنَفْضَ اَيْدِيهِمْ اِذَا وَلَّوْا عَنْهُ ، ثُمَّ يَأْتِيهِ عِنْدَ ذٰلِكَ مَلَكَانِ فَظَّانِ غَلِيظَانِ يُسَمَّيَانِ مُنْكَراً وَنَكِيراً ، وَمَعَهُمَا عَصاً مِنْ حَدِيدٍ لَوِ اجْتَمَعَ عَلَيْهَا الْجِنُّ وَالْاِنْسُ مَا اَقَلُّوهَا وَهِىَ عَلَيْهِمَا يَسِيرٌ ، فَيَقُولَانِ لَهُ اقْعُدْ بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا هُوَ مُسْتَوٍ قَاعِداً ، فَيَنْظُرُ عِنْدَ ذٰلِكَ اِلٰى خَلْقٍ كَرِيهٍ فَظِيعٍ يُنْسِيهِ مَا كَانَ رَاٰى عِنْدَ مَوْتِهِ ، فَيَقُولَانِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: اَللّٰهُ ، فَيَقُولَانِ: فَمَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: اَلْاِسْلَامُ ، ثُمَّ يَنْتَهِرَانِهِ عِنْدَ ذٰلِكَ انْتِهَارَةً شَدِيدَةً ، ثُمَّ يَقُولَانِ: فَمَنْ نَبِيُّكَ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ ﷺ ، وَيَعْرَقُ عِنْدَ ذٰلِكَ عَرْقاً يَبْتَلُّ مَا تَحْتَهُ مِنَ التُّرَابِ ، وَيَصِيرُ ذٰلِكَ الْعَرَقُ اَطْيَبَ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ ، وَيُنَادٰى عِنْدَ ذٰلِكَ مِنَ السَّمَاءِ نِدَاءً خَفِيّاً: [صَدَقَ عَبْدِى فَلْيَنْفَعْهُ صِدْقُهُ] ثُمَّ يُفْسَحُ لَهُ فِى قَبْرِهِ مَدَّ بَصَرِهِ ، وَيُنْبَذُ لَهُ فِيهِ الرَّيْحَانُ وَيُسْتَرُ بِالْحَرِيرِ ، فَاِنْ كَانَ مَعَهُ مِنَ الْقُرْاٰنِ شَىْءٌ كَفَاهُ نُورُهُ ، وَاِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ جُعِلَ لَهُ نُورٌ مِثْلَ الشَّمْسِ فِى قَبْرِهِ ، وَيُفْتَحُ لَهُ اَبْوَابٌ وَكُوًى اِلَى الْجَنَّةِ فَيَنْظُرُ اِلٰى مَقْعَدِهِ مِنْهَا مِمَّا كَانَ عَايَنَ حِينَ صُعِدَ بِهِ. ثُمَّ يُقَالُ: نَمْ قَرِيرَ الْعَيْنِ فَمَا نَوْمُهُ ذٰلِكَ اِلٰى يَوْمِ يَقُومُ اِلَّا كَنَوْمَةٍ يَنَامُهَا اَحَدُكُمْ شَهِيَّةً لَمْ يَرْبَ مِنْهَا يَقُومُ وَهُوَ يَمْسَحُ عَيْنَيْهِ فَكَذٰلِكَ نَوْمُهُ فِيهِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ .

وَاِنْ كَانَ غَيْرَ ذٰلِكَ اِذَا نَزَلَ بِهِ مَلَكُ الْمَوْتِ ، صُفَّ لَهُ سِمَاطَانِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ نُظِمُوا مَا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ ، فَيَخْطَفُ بَصَرَهُ اِلَيْهِمْ مَا يَرٰى غَيْرَهُمْ ، وَاِنْ كُنْتُمْ تَرَوْنَ اَنَّهُ يَنْظُرُ اِلَيْكُمْ ، وَيُشَدَّدُ عَلَيْهِ وَاِنْ كُنْتُمْ تَرَوْنَ اَنَّهُ يَهُونُ عَلَيْهِ فَيَلْعَنُونَهُ ، وَيَقُولُونَ: اُخْرُجِى اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ! فَقَدْ اَعَدَّ اللّٰهُ لَكِ مِنَ النَّكَالِ وَالنِّقْمَةِ ، وَالْعَذَابِ كَذَا وَكَذَا سَاءَ

مَا قَدَّمْتَ لِنَفْسِكَ ، وَلاَ يَزَالُونَ يَسُلُّونَهَا فِى غَضَبٍ وَتَعَبٍ وَغَلَظٍ وَشِدَّةٍ مِنْ كُلِّ ظُفُرٍ وَعُضْوٍ، وَيَمُوتُ الْاَوَّلُ فَالْاَوَّلُ، وَتَنْشِطُ نَفْسُهُ كَمَا يَصْنَعُ السَّفُّودُ ذُو الشُّعَبِ بِالصُّوفِ حَتّٰى تَقَعَ الرُّوحُ فِى ذَقَنِهِ فَلَهِىَ اَشَدُّ كَرَاهِيَةً لِلْخُرُوجِ مِنَ الْوَلَدِ حِينَ يَخْرُجُ مِنَ الرَّحِمِ مَعَ مَا يُبَشِّرُونَهُ بِاَنْوَاعِ النَّكَالِ وَالْعَذَابِ حَتّٰى تَبْلُغَ ذَقَنَهُ ، فَلَيْسَ مِنْهُمْ مَلَكٌ اِلاَّ وَهُوَ يَتَحَامَاهُ كَرَاهِيَةً لَهُ فَيَتَوَلّٰى قَبْضَهَا مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِهَا ، فَيَتَلَقّاهَا» اَحْسِبُهُ قَالَ: « بِقِطْعَةٍ مِنْ بِجَادٍ اَنْتَنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ وَاَخْشَنَهُ فَيُلْقٰى فِيهَا وَيَفُوحُ لَهَا رِيحٌ اَنْتَنُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ وَيَسُدُّ مَلَكُ الْمَوْتِ مِنْخَرَيْهِ وَيَسُدُّونَ آنَافَهُمْ، وَيَقُولُونَ: اَللّٰهُمَّ الْعَنْهَا مِنْ رُوحٍ وَالْعَنْهُ جَسَداً خَرَجَتْ مِنْهُ . فَاِذَا صُعِدَ بِهَا غُلِّقَتْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ دُونَهَا فَيُرْسِلُهَا مَلَكُ الْمَوْتِ فِى الْهَوَاءِ حَتّٰى اِذَا دَنَتْ مِنَ الْاَرْضِ انْحَدَرَ مُسْرِعاً فِى اَثَرِهَا فَيَقْبِضُهَا بِحَدِيدَةٍ مَعَهُ يَفْعَلُ بِهَا ذٰلِكَ ثَلاَثَ مَرّاَتٍ» ثُمَّ تَلاَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ :﴿ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِى بِهِ الرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ﴾ « والسَّحِيقُ الْبَعِيدُ . ثُمَّ يُنْتَهٰى بِهَا فَتُوقَفُ بَيْنَ يَدَىِ الْمَلِكِ الْجَبّاَرِ فَيَقُولُ: [لاَ مَرْحَباً بِالنَّفْسِ الْخَبِيثَةِ وَلاَ بِجَسَدٍ خَرَجَتْ مِنْهُمْ] ثُمَّ يَقُولُ: [انْطَلِقُوا بِهَا اِلٰى جَهَنَّمَ فَاَرُوهَا مَقْعَدَهَا مِنْهَا وَاعْرِضُوا عَلَيْهَا مَا اَعْدَدْتُ لَهَا مِنَ الْعَذَابِ ، وَالنِّقْمَةِ وَالنَّكَالِ] ثُمَّ يَقُولُ الرَّبُّ: [اهْبِطُوا بِهَا اِلَى الْاَرْضِ فَاِنِّى قَضَيْتُ اَنِّى مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ ، وَفِيهَا اُعِيدُهُمْ ، وَ مِنْهَا اُخْرِجُهُمْ تَارَةً اُخْرٰى] فَيَهْبِطُونَ بِهَا عَلٰى قَدْرِ فَرَاغِهِمْ مِنْهَا ، فَيُدْخِلُونَ ذٰلِكَ الرُّوحَ بَيْنَ جَسَدِهِ وَاَكْفَانِهِ . فَمَا خَلَقَ اللّٰهُ حَمِيماً وَلاَ غَيْرَ حَمِيمٍ مِنْ كَلِمَةٍ يَتَكَلَّمُ بِهَا اِلاَّ وَهُوَ يَسْمَعُهَا اِلاَّ اَنَّهُ لاَ يُؤْذَنُ لَهُ فِى الْمُرَاجَعَةِ ، فَلَوْ سَمِعَ اَعَزَّ النَّاسِ عَلَيْهِ وَاَحَبَّهُمْ اِلَيْهِ يَقُولُ اَخْرِجُوا بِهِ وَعَجِّلُوا وَاُذِنَ لَهُ فِى الْمُرَاجَعَةِ لَلَعَنَهُ وَوَدَّ اَنَّهُ تُرِكَ كَمَا هُوَ لاَ يُبْلَغُ بِهِ حُفْرَتَهُ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ . فَاِذَا دَخَلَ قَبْرَهُ جَاءَهُ مَلَكَانِ اَسْوَدَانِ اَزْرَقَانِ فَظّاَنِ غَلِيظَانِ وَمَعَهُمَا مِرْزَبَّةٌ مِنْ حَدِيدٍ ، وَسَلاَسِلُ وَاَغْلاَلٌ ، وَمَقَامِعُ الْحَدِيدِ ، فَيَقُولاَنِ لَهُ: اُقْعُدْ بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا هُوَ مُسْتَوٍ قَاعِداً

قَدْ سَقَطَتْ عَنْهُ اَكْفَانُهُ وَيَرىٰ عِنْدَ ذٰلِكَ فَظِيعاً يُنْسِي بِهِ مَا رَأىٰ قَبْلَ ذٰلِكَ ، فَيَقُولاَنِ لَهُ:مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: اَنْتَ! فَيَفْزَعَانِ عِنْدَ ذٰلِكَ فَزْعَةً وَيَقْبِضَانِ وَيَضْرِبَانِهِ ضَرْبَةً بِمِطْرَقَةِ الْحَدِيدِ ، فَلاَ يَبْقىٰ مِنْهُ عُضْوٌ اِلاَّ وَقَعَ عَلىٰ حِدَةٍ فَيَصِيحُ عِنْدَ ذٰلِكَ صَيْحَةً فَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ مِلَكٍ اَوْ غَيْرِهِ اِلاَّ يَسْمَعُهَا اِلاَّ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ . فَيَلْعَنُونَهُ عِنْدَ ذٰلِكَ لَعْنَةً وَاحِدَةً ، وَهُوَ قَوْلُهُ ﴿ اُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللاَّعِنُونَ ﴾ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوِ اجْتَمَعَ عَلىٰ مِطْرَقَتِهِمَا الْجِنُّ وَالْاِنْسُ مَا اَقَلُّوهَا وَهِيَ عَلَيْهِمَا يَسِيرٌ ، ثُمَّ يَقُولاَنِ: عُدْ بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا هُوَ مُسْتَوٍ قَاعِداً ، فَيَقُولاَنِ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ اَدْرِي! فَيَقُولاَنِ: فَمَنْ نَبِيُّكَ؟ فَيَقُولُ: سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ مُحَمَّدٌ ، فَيَقُولاَنِ: فَمَا تَقُولُ اَنْتَ؟ فَيَقُولُ: لاَ اَدْرِي! فَيَقُولاَنِ: لاَ دَرَيْتَ ، وَيَعْرَقُ عِنْدَ ذٰلِكَ عَرَقاً يَبْتَلُّ مَا تَحْتَهُ مِنَ التُّرَابِ فَلَهُوَ اَنْتَنُ مِنَ الْجِيفَةِ فَيَكُمُّ وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتّىٰ تَخْتَلِفَ اَضْلاَعُهُ ، فَيَقُولاَنِ لَهُ: نَمْ نَوْمَةَ الْمُسْهِرِ ، فَلاَ يَزَالُ حَيَّاتٌ وَعَقَارِبُ اَمْثَالُ اَنْيَابِ الْبُخْتِ مِنَ النَّارِ يَنْهَشْنَهُ ، ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابُهُ فَيَرىٰ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ ، وَتَهُبُّ عَلَيْهِ اَرْوَاحُهَا وَسَمُومُهَا وَتَلْفَحُ وَجْهَهُ النَّارُ غُدُوّاً وَعَشِيّاً اِلىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ »

126 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* otururken, (وَلَوْتَرىٰ اِذِ الظّٰالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰئِكَةُ بَاسِطُوا اَيْدِيهِمْ اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَاكُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ) **"Ölümün şiddetleri içinde, meleklerin de ellerini uzatarak,** (kendilerine) **'Canlarınızı çıkarın! Allah'a karşı haksız olanı söyleyegeldiğiniz ve O'nun ayetlerinden kibirlendiğiniz için bu gün alçaklık azabıyla cezalandırılacaksınız'** (dedikleri zaman) **sen o zalimleri bir görsen!"** ayet-i kerime'sini okuduktan sonra şöyle buyurdu:

"Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Zat'a yemin ederim ki hiç bir nefis, cennet ve cehennemdeki yerini görmedikçe dünyadan ayrılmaz. O vakit geldiğinde, meleklerden yüzleri güneş gibi parlak olan iki büyük cemaat saf tutup, doğu ile batı arasına dizilirler. Siz ölecek kişinin size baktığını zannetseniz de o sadece onlara bakar, başkasını görmez.**

Her bir meleğin yanında kefenler ve kokular vardır. Ölecek kişi mümin ise, onu cennetle müjdeleyerek, 'Ey temiz ruh! Allah'ın rızası ve

cennetine çık! Muhakkak Allah-u Tealâ sana, dünya ve içindekilerden senin için daha hayırlı ikramlar hazırladı.' derler.

Böylece onu müjdelemeye ve etrafını çevirmeye devam ederler ve onlar ona karşı, bir annenin çocuğuna davranmasından daha yumuşak ve esirgeyici muamelede bulunurlar ve her tırnak ile mafsalın altından ruhunu kolayca çekmeye başlarlar. Böylece her uzuv sırayla ölmeye ve soğumaya başlar.

Siz onu zorda görseniz de, ölüm ona çok kolay gelir. Ta ki ruh, çenesine dayanır. O zaman o, bedeninden çıkmakla, ana rahminden çıkan çocuk(un hissettiği rahatlık)tan daha çok rahatlar. O sırada meleklerden her biri, onu hangisi alacak diye öne atılırsa da ruhunu alma işini ölüm meleği üstlenir.

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

(قُلْ يَتَوَفّيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (١١)) "De ki, sizin (canlarınızı almak) ile görevlendirilen ölüm meleği canlarınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." *(Secde Sûresi:11)* ayet-i kerime'sini okuyup şöyle buyurdu: "Ölüm meleği o ruhu beyaz kefenlerle karşılayıp, bağrına basar ve o, annenin çocuğuna sarılmasından daha şiddetlice ona sarılır. Sonra o ruhun melekler içerisinde miskten daha hoş kokusu yayılır.

Böylece onlar, ona kavuşmakla aralarında müjdelenip, 'Tertemiz koku ve tertemiz ruha merhaba! Ey Allah'ımız! Onun ruhuna da salât et, çıktığı cesedine de rahmet et!' deyip, onu yükseltirler.

Havada Allah-u Tealâ'nın öyle mahlukatı vardır ki sayılarını ancak kendi bilir. Yükselen ruhun miskten hoş kokusu onların arasına da yayılınca, onlar da ona kavuşmakla müjdelenip ona salât ederler. Derken o ruha gök kapıları açılır da, uğradığı her kat semadaki bütün melekler ona salât ederler.

O ruh Melik-i Cebbar'ın huzurunda durdurulunca, Cebbar Tealâ, 'Tertemiz ruha ve çıktığı cesede merhaba!' buyurur ki, Aziz ve Celil olan Rab, bir şeye 'Merhaba' derse, her şey ona merhaba eder ve bütün darlıklar ondan gider.

Sonra Allah-u Tealâ 'Bu temiz ruhu götürüp cennete sokun, makamını ona gösterin, kendisi için hazırlanan nimet ve ikramları ona arzedin, akabinde onu yere indirin. Çünkü ben, <Onları topraktan yarattım, ona iade edeceğim ve tekrar ondan kendilerini çıkartacağım> diye hüküm verdim.' buyurur.

Muhammed'in canı (kudret) elinde olan Zat'a yemin ederim ki, o, cesedinden ayrılırken çıkmayı hiç istemediği halde, bu sefer (çıktığı bedene geri dönmek istemediğinden) 'Evvelce içinde bulunduğum cesede mi beni geri götürüyorsunuz?' der. Melekler de,

'Biz bununla görevliyiz, mutlaka senin için bu muamele gereklidir.' derler ve (yakınları onun cesedini) yıkayıp kefenleme işini bitirmelerine göre o ruhu indirerek, cesediyle kefenleri arasına sokarlar.

O zaman Allah-u Tealâ'nın yarattığı yakın dostunun veya başkasının konuştuğu bir kelimeyi mutlaka duyar fakat cevap vermesine izin verilmez.

Bu durumda en sevdiği ve en çok değer verdiği kimsenin bile (onun biraz daha yanlarında kalmasını istediği için) 'Yavaş olun! Sizi acele ettiren nedir?' dediğini işitse de, kendisine, konuşma izni verilse elbette onu lanetlerdi. (Yani, iyi niyetle bile olsa, makamına çabuk gitmesine engel çıkaran kimseden, en sevdiği dahi olsa nefret eder).

(Derken defin işlemleri başlar) ve o (kendisini gömenlerin, mezarı)ndan ayrılırlarken (topraktan) ellerini silkmelerinin ve (giderken çıkarttıkları) ayakkabılarının sesini işitir.

İşte o zaman sert tabiatlı, sert sözlü, (eşi benzeri görülmediği için) 'Münker' ve 'Nekîr' diye isimlendirilen iki melek, ellerinde demirden bir sopa bulunduğu halde onun yanına gelirler ki, o değnekleri bütün cinler ve insanlar bir araya gelse de kaldıramayacakları kadar ağırken, onlara taşıması kolay gelir.

Melekler ona, 'Allah'ın izniyle otur' der demez, o düzelip oturduğu anda, ölürken gördüklerini kendisine unutturacak çok çirkin ve feci yaratıklar görür. Melekler ona, 'Rabbin kim?' diye sorunca o, 'Allah!' der. 'Dinin ne?' dediklerinde, 'İslam!' diye cevap verir.

O anda onu (imtihan etmek için) şiddetle azarlayarak kızdırdıktan sonra, 'Peygamberin kim?' derler, o, 'Muhammed' diye cevap verir amma, bir ter atar ki, altındaki toprak ıslanır ve o ter, misk kokusundan daha hoş olur. O anda gökten gizli bir nida ile, 'Kulum doğru söyledi, doğruluğu ona fayda versin!' diye seslenilir.

Sonra kabri, gözü alabildiğine genişletilir, içine reyhan saçılır, ipekle örtülür, yanında Kur'an'dan bir şey varsa onun nuru ona yeter. Yoksa, güneş gibi bir nur kabrine yerleştirilir. Kendisi için cennete bakan kapılar ve pencereler açılır da o, evvelce semaya yükseltildiğinde gördüğü makamına bakakalır.

Sonra ona, 'Gözün aydın olarak uyu!' denir. Onun, kabrinden kalkacağı güne kadar olan uykusu; ancak sizin birinizin istekle uyuyup, uykusuna kanmadan gözlerini silerek uyanması gibidir ki, onun kabirdeki uykusu kıyamet gününe kadar böylecedir.

Eğer ölecek kişi mümin değilse; ölüm meleği yanına geldiğinde, doğuyla batı arasına dizilmiş meleklerden iki cemaat, onun karşısına saf tutar da, onun size baktığını zannetseniz de o, gözünü onlara takar. Siz ona ölümün kolay geldiğini görseniz de, ölüm ona çok şiddetli kılınır.

Melekler ona, 'Ey pis ruh, çık! Muhakkak Allah sana, işkence, bela ve azap çeşitlerinden neler hazırladı, neler! Kendin için takdim ettiklerin (dünyada yaptıkların) ne kötü oldu!' derler ve her tırnakla uzvundan, zorluk, şiddet, sıkıntı ve nefret içerisinde ruhunu almaya başlarlar da sırayla uzuvları ölür.

Dikenli şişlerin yüne yaptığı (ıslak yünden, dikenli şişler zorla sıyrıldığı) gibi ruhu çıkarak çenesine varır ve o, çocuğun ana rahminden

çıkmak istemeyişinden daha isteksizdir. Üstelik onu, azap ve işkence çeşitleriyle melekler müjdelemektedir. Ta ki ruh, çenesine vardığında, ona karşı olan nefretlerinden dolayı bütün melekler onu almaktan kaçınır.

Netice bu işe görevli olan ölüm meleği onu almayı üstlenir de onu, Allah'ın yarattığı en sert ve pis kokulu bir kilim parçasına sarar. Allah'ın yarattığı en pis bir koku o ruhtan yayılmaya başlayınca, ölüm meleği burun deliklerini tıkar. Bütün melekler de burunlarını kapatırlar ve 'Ey Allah'ımız! Bu ruha da lanet et, çıktığı cesede de lanet et!' derler.

O ruh yükseltildiğinde, gök kapıları o gelmeden kapatılır, ölüm meleği onu havaya salar, yere yaklaşınca süratle peşine düşüp, yanındaki bir demir parçasıyla onu yakalar. Bunu ona üç kere yapar.

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

(وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِى بِهِ الرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ (٣١))

"Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapmış yahut rüzgar onu uzak bir yere düşürmüş gibidir." *(Hac Sûresi:31'den)* ayet-i kerime'sini okudu.

Sonra o götürülüp, Melik-i Cebbar'ın huzurunda durdurulunca O: 'Pis ruha da, çıktığı cesede de merhaba yok!' buyurduktan sonra, meleklere,

'Bunu cehenneme götürün, oradaki yerini gösterin, ona kendisi için hazırladığım azap, gazap ve işkenceleri arzedin. Akabinde onu yere indirin. Çünkü ben, <Onları topraktan yarattım, ona iade edeceğim ve tekrar ondan kendilerini çıkartacağım> diye hüküm verdim.' buyurur.

Onlar da (yakınları onun cesedini) yıkayıp kefenleme işini bitirmelerine göre indirerek, o ruhu, cesediyle kefenleri arasına sokarlar. O zaman Allah-u Tealâ'nın yarattığı yakın dostunun veya başkasının konuştuğu bir kelimeyi mutlaka duyar fakat cevap vermesine izin verilmez.

Bu durumda en sevdiği ve en çok değer verdiği kimsenin bile 'Onu çabuk götürün.' dediğini duysa, kıyamete kadar terkedilip, çukuruna götürülmemeyi istediği için bu kişiye konuşma izni verilse, elbette ona la'net ederdi.

Kabrine girdiğinde, korkunç görünüşlü, sert sözlü, siyah renkli, gözleri mavi (şimşek gibi çakan) iki melek, yanlarında demirden balyoz, zincirler, bukağılar ve demir kamçılar bulunduğu halde onun yanına gelerek, 'Allah'ın izniyle otur!' der demez o, üzerinden kefenleri düşmüş halde doğrulup oturur.

İşte o zaman evvelce görmüş olduğu şeyleri kendisine unutturacak dehşet verici bir manzarayla karşılaşır. Melekler ona, 'Rabbin kim?' dediklerinde o, 'Sensin!' diye cevap verince, Melekler dehşetle irkilerek, yakalayıp, demir bir tokmakla ona bir darbe indirirler ki bütün uzuvları darmadağın olur. İşte o zaman bir nara atar ki, cinler ve insanlar dışında melek ve gayrı bütün mahluklar onu işitir ve ona aynı anda lanet yağdırırlar. İşte:

(...اُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللّٰعِنُوْنَ (١٥٩)) **"Allah onlara lanet eder, lanet ediciler de onlara lanet eder."** *(Bakara Sûresi:159'dan)* **ayet-i kerime'si bunu anlatmaktadır.**

Muhammed'in nefsi, yedinde olana yemin ederim ki, onların elinde bulunan tokmağı cinler ve insanlar bir araya gelse de kaldıramazken o, onlara çok hafif gelir. Sonra, 'Allah'ın izniyle geri dön (toplan)**!' der demez o, düzelip oturur.**

Tekrar 'Rabbin kim?' dediklerinde o, 'Bilmiyorum' der. 'Peki ya peygamberin kim?' diye sorduklarındaysa, 'İnsanların, <Muhammed> dediklerini işitirdim' der. Melekler, 'Peki sen ne diyorsun?' deyince, 'Bilmiyorum' der, onlar da 'Bilmez ol!' derler. O zaman öyle bir ter atar ki, altındaki toprak ıslanır ve o, sizin aranızda (kokan) **leşten daha pis kokuludur.**

Sonra kabri ona o kadar daraltılır ki, kaburgaları birbirine geçer ve ona 'Gözüne uyku girmeyenin uykusu gibi uyu!' derler. Artık develerin azı dişleri gibi olan, ateşten yılan ve akrepler onu devamlı sokarlar. Sonra ona (cehennemin) **kapısı açılarak ateşteki yeri gösterilir. Ateşin rüzgarları ve harareti ona esmeye başlar ve kıyamet gününe kadar, sabah-akşam cehennem ateşi onun yüzüne vurur."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/318-321)*

İşte bu hadisi şeriften de anlaşıldığı üzere kafirler, ölüm anında çok sıkıntı çekeceklerinden melekler, ruhlarını çıkarmak hususunda onları zorlarlar.

Bu ayet-i kerimede, cemi sîğasıyla: **"Melekler ellerini uzatıcıdırlar"** buyrulması, ruhu alma işini sadece Azrail *(Aleyhisselâm)* üstlenmeyip, onun bu vazifede yardımcıları olduğuna delalet etmektedir.

Nitekim Muhammed ibni Kays *(Rahimehullah)*, "Şüphesiz ölüm meleğinin, meleklerden yardımcıları vardır" dedikten sonra bu ayet-i kerime'yi okumuştur. *(İbni Ebi Hatim, No:7633, 4/1348)*

Vehb *(Rahimehullah)*: "İnsanlara yakın olan (kişiyi korumakla, amellerini yazmakla görevli olan) melekler, onların canlarını alan meleklerin ta kendileridir ki, onların ecellerini yazarlar, vakti gelince de canlarını alırlar." dedikten sonra bu ayet-i kerime'yi okumuştur.

Bunun üzerine Vehb'e, "Allah-u Tealâ:

(قُلْ يَتَوَفّٰىكُمْ مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِىْ وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ (١١)) **"De ki, sizin** (canlarınızı almak) **ile görevlendirilen ölüm meleği canlarınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."** *(Secde Suresi:11)* buyurmadı mı?" denilince, o, "Evet! Melekler bir ruhu aldıkları zaman onu, ölüm meleğine teslim ederler. Ölüm meleği, âkıb yani, aşağı kademedeki görevlilerin, ödemeleri kendisine yaptığı tahsildar gibidir." dedi. *(İbni Ebi Hatim, No:7634, 4/1348)*

Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonunda,

(اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ) **"Allah'a karşı haksız olanı söyleyegeldiğiniz ve O'nun ayetlerinden kibirlenir oldu-**

ğunuz için bu gün hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız." buyurmuştur ki bu, meleklerin, ölüm anında kafirlere diyeceği sözlerin devamındandır.

Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın "Kafir, henüz dünyadayken ölüm anında iki ayetle (istihza yolu üzere) müjdelenir." buyurduktan sonra, bu ayet-i kerime'yi sonuna kadar okuduğu mervîdir. *(İbni Ebi Hatim, No:7638, 4/1349)*

Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; (اَلْيَوْمَ) **"Bu gün"** kelimesinden hangi gün kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1- "Bu, dünyada olacaktır." diyenlere göre, bu vakit iki türlü düşünülebilir:

a) Canlarının alınma anı, çünkü onlar o vakit çok şiddetli acılarla karşılaşacaklardır,

b) Hâlet-i nez'lerinden başlayıp, berzah (kabir âlemin)de başlarına gelecek azapları da içine alan uzun zaman.

2- "Kıyamette olacaktır" diyenlere göre de, iki vakit söz konusudur:

a) Kıyamet gününün tümünden ibarettir,

b) Cehenneme girdiklerinde bu hitapla karşılaşacakları zamandır.

Sâvî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; en güzel olanı, en umumî olan mananın murad edilmesidir.

Suyûtî tefsirinde zikredildiğine göre; cümle-i celile'de geçen: (اَلْهُونُ) kelimesi; şiddetli ve devamlı bir alçaklık manasına gelir.

Nitekim Nafi' ibni Ezrak, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya, "Araplar bu manayı biliyor mu?" deyince, o, "Şairin:

« اِنَّا وَجَدْنَا بِلاَدَ اللهِ وَاسِعَةً * تُنْجِى مِنَ الذُّلِّ وَالْمَخْزَاتِ وَالْهُونِ »

"Biz Allah'ın beldelerini geniş bulduk ki onlar,
Zilletten, rüsvaylıktan ve alçaklıktan kurtarırlar" sözünü duymadın mı?" dedi.

Ebu Hayyan ve Sâvî *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre; azabın, alçaklığa izafeti, o azabın içerisinde hakaret manası iyice yerleştiğindendir. Çünkü azap üç gayeyle yapılabilir:

1- Zecr ve te'dip yolu üzere ki bu, azarlayıp terbiye vermek anlamına gelir,

2- Azab-ı tathir ki bu da, bazı günahkâr müminlerin çektikleri azap neticesinde, affa mazhar olmalarına sebebiyet verir,

3- Hevân yolu üzere olan azaptır ki bu, kafirlere yapılan hakaret içerikli bir azaptır. Çünkü bundan maksat, Allah-u Tealâ'nın acı vermeyle, hor ve hakir kılmayı birleştirdiği azaptır.

Nasıl ki mükâfâtın, tazim ve saygıyla birlikte olan bir menfaat olarak düşünülmesi şartsa, cezanın da ihanet (alçaltma) ile birlikte olan bir zarar şeklinde tasavvur edilmesi gerekir. Bu yüzden müminin başına gelen azaba "Hûn" denemez.

Müfessirlerin beyanına göre; bu cezanın sebebi olarak iki şey gösterilmiştir:

1- Allah-u Tealâ'ya karşı haksız olanı söylemek ki bu, kafirliğin bütün çeşitlerini içine almakla birlikte,**"Allah'a yalan iftira edenlerin"** geride bahsi geçen:

a) Allah'ın herhangi bir peygambere kitap indirdiğini inkâr etmek,

b) Kendisine vahiy geldiğini iddia etmek,

c) Gerçek peygamberden nübüvveti nefyedip, kendisi için isbat etmek,

d) Allah-u Tealâ'ya, eş, evlat ve ortak isnat etmek gibi şirk ve küfür manalarını içeren sözleri evleviyetle buna dahildir.

2- Allah'ın ayetlerinden kibretmek ki bu, Ebussuud *(Rahimehullah)* ın da beyanına göre, ayetlerden yüz çevirip, iyice düşünmemek yüzünden, onlara iman etmemelerinden ibarettir.

Bikâ'î *(Rahimehullah)* ın beyan ettiği üzere; bir ayete inanmaktan kibreden kişi, hepsine inanmaktan istikbâr etmiş sayılır.

Vâhidî *(Rahimehullah)*, buradaki: **"Allah'ın ayetlerinden kibirlenmekte olduğunuz için"** cümle-i celilesini, "O'nun rızası için namaz kılmadığınızdan dolayı" diye tefsir etmiş ve buna delil olarak da İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

١٢٧–عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ سَجَدَ لِلّٰهِ سَجْدَةً فَقَدْ بَرِئَ مِنَ الْكِبْرِ»

127 - **"Allah için bir kere secde eden, muhakkak kibirden uzaklaşmış olur."** *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:19017, 7/308)* hadisi şerifini nakletmiştir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu makamda şunları söylemiştir: Bu ayet-i celile, bu şiddetli azabın ancak, "Allah-u Tealâ'ya iftira etme" ile, "O'nun ayetlerine karşı kibirlenme"den ibaret olan iki şeyin mecmuu sebebiyle meydana geldiğini ifade etmektedir.

Ben derim ki, ilim vasfıyla şöhret bulmuş kimselerin bir çoğunun, bu iki çeşit afet ve belaya derinlemesine düştüklerini ve bu hallerini sürdürdüklerini görürsün. Bu hale düşmekten, eser ve neticelerinden Allah-u Tealâ'ya sığınırız.

Gerçekten Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın bu tesbiti çok yerindedir. Maalesef günümüzde de hoca geçinen bir çok kimseler, değişik nedenlerle bir çok ayet-i kerime ve hadisi şeriflerin açık hükümlerini tahrife kalkışarak, Allah-u Tealâ'ya iftira etmekte ve kendilerine hak söylendiğinde kabûlünden kibirlenmektedirler. Nitekim:

١٢٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «... اَلْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ»

128 - Abdullah İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kibir, hakkı kabul etmemek ve insanları hakir görmekten ibarettir."** buyurmuştur. *(Müslim, İman:39, No:91, 1/93, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:17207, 6/97)*

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRİ: İç âlemlerine hususi hitaplar gönderilmediği halde, kendilerini muhaddes (ilham gelen kimse)ler yerine koyanlardan Allah-u Tealâ berîdir.

Nitekim Esma *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٢٩–عَنْ اَسْمَاءَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْمُتَشَبِّعُ بِمَالَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَى زُورٍ»

129 - **"Verilmediği şeyle süslenmeye kalkan, iki emanet elbise giyen gibidir."** *(Buharî, Nikah:105, No:4921, 5/2001, Müslim, Libas:35, No:2130, 3/1681)*

Bu hadisi şerife iki türlü mana verilmiştir:

1- Kendisinin olmadığı halde, yanına emanet bırakılan iki elbiseyi kendine aitmiş gibi gösteren gibidir.

2- Üzerinde bir elbise olduğu halde, gösteriş ve gurur için yenlerine iki ayrı yen daha taktıran gibidir.

Tabi burada maksat; içinde zühd, takva ve salâhtan eser olmadığı halde zahidlerin elbisesini giyerek kendisini sûfî gibi gösterenleri zemmetmektir.

Bu manada şu beyti inşâd etmişlerdir:

« اِذَا اشْتَبَكَتْ دُمُوعٌ فِى خُدُودٍ * تَبَيَّنَ مَنْ بَكَىٰ مِمَّنْ تَبَاكَىٰ »

"Gözyaşları yanaklarda birbirine karışınca,
Ağlayanın, ağlar gibi yapandan farkı belli olur."

İBN-İ ARABİ: Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٣٠–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «...وَمَنْ كَذَبَ عَلَىَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

130 -**"...Kasten benim aleyhime iftira eden, cehennemden yerini hazırlasın"** *(Buharî, İlim:38, No:110, 1/53, Müslim, Mukaddime:2, No:2-3-4, 1/10, Ebu Davud, İlim:3, No:3651, 2/343, Tirmizî, Fiten:70, No:2257, 4/524, İbni Mace, Mukaddime:4, No:30-31-32-33, 1/13)* buyurmuştur.

Kendisi bir vazifeyi âdet edip te, "Allah'tan başka fail yoktur, kullarını konuşturan O'dur" gibi yorumlarla o işi Allah-u Tealâ'ya nisbet ederek, O'na karşı iftiraya cüret edenler de bu ayetin zemmine dahildir. Bu kişinin tertip ettiği virdler, haddizatında güzel olsa da o, insanlarla birlikteyken bunun, evliyaullah'a geldiği gibi, kendisine de Allah katından geldiğini ima eder.

Melek kendisine bu ayeti hatırlattığında ise, "Ben bununla muhatap değilim, bunun muhatabı, işleri kendilerine nisbet eden iddia ehlidir. Çünkü ayet-i kerime'de **'İftira etti'** buyrularak, iftira sözün sahibine isnad edilmiştir.

Ben ise, 'Bütün işler Allah'a aittir, bana değil, benim dilim üzere konuşan hakikatte O'dur' diyorum. O kişi **'Bana vahyolundu'** diyerek sözü kendine nisbet ediyor, ben kimim ki 'Bana' diyeyim. Çünkü konuşan ve dinleyen ancak Allah-u Tealâ'dır.

Sonra o, **'Ben de Allah'ın indirdiği gibi indiririm'** diyor. Ben ise böyle söylemiyorum, bilakis inzal işinin tümünü Allah-u Tealâ'dan biliyorum" der. Fakat bütün bu sözleri hakkında kendi kendine iyice düşünmüş olsa, Allah-u Tealâ'ya yalan iftira etmiş olduğunu ve kötü ameli kendisine süslü gösterildiği için onu güzel gördüğünü anlar.

NîSABÛRî ve RUHU'L-BEYAN: Hakiki hallerden nasipleri olmadığı halde, gösteriş için ah vah edip, tecelliye mazhar olduklarını ima etmeye çalışarak, manevi haller izhar etmeye kalkışanlarla, kendileri hiç bir ilhama mazhar olmadığı halde manevi işaretlere muhatap olduğunu iddia edenler,

Bir de çenelerini zorlayarak, Allah'ın kâmil ve vasıl kullarının kalplerine indirdiği hakikat ve sırların mislini konuştukları iddiasıyla gevezelik edenlerin hepsi zalimlerdendir.

Bu kişilerde mevcut olan şehvet ve lezzet takıntılarıyla riyaset sevdasından dolayı ruhları bedenlerinden alâkayı kesip, kalıbından ayrılırken zorlanacağı için onların zulüm ve iftiralarının zararı, ölüm sekerâtında meydana çıkar ki, maddi şeylerle alâkalarının çokluğu ve azlığına göre canının çıkması zor veya kolay olur.

İşte o gün onlara: **"Allah'a karşı haksız olanı söyleyegeldiğiniz ve O'nun ayetlerinden kibirlenir olduğunuz için bu gün hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız."** denilecektir ki bunun manası, "Nefislerinize konmuş olan ayetlerden yüz çevirip, kendinizde olmayan şeyleri göstermeye kalkışmanız sebebiyle" demektir.

Ruhun bedenden alâkasını kesme esnasında çektiği acı, bir veya iki, bilemedin üç günde tamamen kesilirse de, yaratıkların vasıflarıyla olan ilgisinden sıyrılma acısı senelerce kesilmez. Belki de haşr'a kadar sürer.

Kafirler hakkındaysa bu acı ebedi devam eder. Bu yüzden onlar, can çekişme azabını sonsuza kadar hissederler ki işte bu, acı verici bir azaptır. Kabir azabı da bunun neticelerindendir. Bu konu cidden iyice düşünülmelidir!

Nakledildiğine göre; günahkârlardan biri vefat etmişti, ona kabir kazdıklarında içinde büyük bir yılan buldular, başka bir kabir kazınca yine aynı manzarayla karşılaştılar. Böylece otuz kadar kabir yeri açtılarsa da hepsinde aynı yılanı buldular.

Allah'tan kimsenin kaçamayacağını ve kimsenin O'na galip gelemeyeceğini anladıklarında onu o yılanla birlikte defnettiler ki, o yılan onun amelini temsil etmekteydi.

ALUSİ: Hakiki manada mürşit olmadığı halde, kendisini ehl-i irşattan zannedip, Allah-u Tealâ ile birlikte olduğunu iddia eden, nefsin bir çok sıfatlarından kurtulup, gerçek tevhide ulaşarak kemale erdiğini savunan ve böylece **"Allah-u Tealâ'ya yalan iftira etmiş olan"**,

Vehim ve hayallerinin uydurduklarını, akıl ve fikrinin yonttuklarını, mukaddes ruhtan gelen vahiy ve feyiz diye adlandırıp, peygamberlik iddiasına kalkışarak,**"Kendisine bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahiy geldi'**

diyen", Bir de, firavunlaşıp ilâhlık taslayarak, **"Ben de Allah'ın indirdiği gibi indiririm diyenden daha zalim yoktur"**.

İşte bu üç sınıftan ibaret olan zalimlerin canlarını almak için melekler şiddetle ellerini uzattıklarında onlara, "Enaniyet ve firavunluk perdelerinizin katılığından, nefislerinizin kötü sıfatlarının ve karanlık şekillerinin mevcudiyetinden dolayı, **"Bu gün alçaklık azabıyla cezalandırılacaksınız"** denilecektir.

Allah-u Tealâ'ya yalan iftira edenlerin en büyük zalim olduklarını beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ (٢١) ﴾

"Allah'a karşı bir yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şu muhakkak ki, o zalimler felâh bulmayacak (muratlarına ermeyecek) **tir."** *(En'am Sûresi:21)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerime'ler En'am Sûresi:21'in münasiplerinde (R.F. 9/41-43) zikredilmiştir.

Ölüm meleğinin yardımcıları bulunduğu ve müminlerle kafirlerin canlarını alırken yaptıkları farklı muameleler:

﴿ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُوْنَ (٦١) ﴾

"O (Allah-u Tealâ, mekândan münezzeh olduğu hâlde) **kullarının üstünde Kahir** (yegâne kudret ve tasarruf sahibi) **dir. Sizin üzerinize hafaza** (koruyucu melekler) **gönderir. Nihayet sizden birinize ölüm gelince resullerimiz** (elçilerimiz olan görevli melekler) **onu** (n canını) **alırlar. Onlar** (emrolundukları vazifede)**kusur etmez** (ölecek kimseyi bir saniye tehir etmez)**ler."** *(En'am Sûresi:61)*

Bu hususta diğer bazı münasip ayet-i kerime'ler En'am Sûresi:61'in münasiplerinde (R.F. 9/465-66) zikredilmiştir.

Kafirlere canları alınırken yapılan hitabın bir mislinin ahirette cehenneme arzları esnasında yapılacağı:

﴿ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَلَى النَّارِ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبٰتِكُمْ فِيْ حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُوْنَ (٢٠) ﴾

"O kâfirler, ateşe arz edilecekleri (cehennemin karşısına getirilip, azabın kendilerine gösterileceği) **gün** (onlara): **' Siz bütün güzel şeylerinizi dünya hayatınızda giderdiniz** (tükettiniz) **ve onlarla meta'landınız** (zevk-ü safâ sürdünüz). **Bu gün ise, yer yüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve fasıklık yapmanız** (doğru yoldan çıkmanız) **dan dolayı rezalet azabı** (alçaltıcı bir acı) **ile cezalandırılacaksınız. '** (denilecektir)." *(Ahkaf sûresi:20)*

Ayet: 94

Mevlâ Tealâ, kendisine iftiraya kalkışanların bu zulme kibirleri sebebiyle cüret ettiklerini beyandan sonra, huzuruna vardıklarında bütün kibir sebeplerinin kendilerinden uzaklaşacağını, şefaatçilerinin de bulunmayacağını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ
وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ
وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ (٩٤)

KELİME MANASI (94)

(وَلَقَدْ جِئْتُمُو) **Andolsun ki elbette muhakkak ki geldiniz,** kime? (نَا) **bize,** ne olduğunuz hâlde? (فُرَادَىٰ) **münferitler** (yapa yalnızlar) **olarak,** yani mal ve evlâdınızdan, dost ve yâranınızdan ayrılmış olduğunuz hâlde tek başınıza. ne gibi bir gelişle geldiniz? (كَمَا خَلَقْنَا) **yarattığımız gibi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne zamanda? (أَوَّلَ مَرَّةٍ) **ilk zamanda,** (أَوَّلَ مَرَّةٍ) zarf-ı zaman olmak üzere mensuptur. *(ed-Dürrü'l-Mesûn: 5/46)* daha ne olduğunuz hâlde bize geldiniz? (وَتَرَكْتُمْ) **bıraktığınız hâlde,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (خَوَّلْنَا) **biz verdik,** kime? (كُمْ)**size,** nereye bıraktınız? (وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ) **sırtlarınızın arkasına,** (وَمَا نَرَىٰ) **biz görmüyoruz,** (مَعَكُمْ) **sizinle beraber,** neyi? (شُفَعَاءَكُمْ) **şefaatçilerinizi** (Allah'tan başka taptıklarınızı), (الَّذِينَ) **öyle şefaatçileriniz ki,** (زَعَمْتُمْ) **yalan yere iddia ettiniz,** neyi? (أَنَّهُمْ) **şüphesiz ki onlar,** kim hakkında? (فِيكُمْ) **sizin hakkınızda** (ibadet ve kulluğunuzda) nelerdir? (شُرَكَاءُ) **ortaklardır,** (لَقَدْ تَقَطَّعَ) **andolsun ki kesilmiştir** (parça parça kopmuştur), ne? (بَيْنَكُمْ) **aranız,** Bu mana: (بَيْنَكُمْ) zarfının fail düşmesine göre verilmiştir. Burada hakkı ötre olmaksa da, ekseri hâline itibaren mensub olarak bırakılmıştır, burada failin, (شُرَكَاءُ) lâfzından anlaşılan bir "İttisal" kelimesine ait olan zamir olması, (بَيْنَكُمْ) ün de zarfiyet üzere kalması caizdir, buna göre mana: (لَقَدْ تَقَطَّعَ الْاتِّصَالُ بَيْنَكُمْ) yani "Aranızdaki ilişki kesilmiştir" takdirindedir. *(ed-Dürrü'l-Mesûn: 5/48)* (وَضَلَّ) **kaybolmuştur,** kimden? (عَنكُم) **sizden,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كُنتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَزْعُمُونَ) (onların şefaatçiler olduğunu) **zanneder.**

MEÂL-İ ŞERİF

Andolsun ki sizi, ilk zaman (doğumunuzda) **yarattığımız gibi** (ahirette de) **yapayalnız olarak** (malsız, arkadaşsız, sünnetsiz, çırıl çıplak) **bize geldiniz** (huzurumuza geleceksiniz), **size verdiğimiz şeyleri** (malları) **da sırtlarınızın arkasına bıraktınız.**

Kendiniz (yaratılışınız ve ibadetinize lâyık olma) **hakkında hakikaten onların ortaklar olduğunu boş yere iddia ettiğiniz şefaatçilerinizi de sizinle**

beraber (şimdi yanınızda) **görmüyoruz. Andolsun aranızdaki** (bağ) **kesilmiş** (kopmuş) **ve** (Tanrı) **sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Allah-u Tealâ'nın kafirlerle aracısız olarak konuşup konuşmayacağı meselesi ulema arasında görüş ayrılığına mahal olduğundan, ayet-i celile'deki sözün kim tarafından söylendiği hususu da buna dayalı olarak ihtilaflı olmuştur.

Mevlâ Tealâ'nın, kafirler hakkındaki,

(... وَ لَايُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ ...(٧٧)) **"...Allah onlarla konuşmayacak..."** *(Âli İmran Sûresi:77'den)* kavli şerifi, onlarla konuşmayacağını ifade etmekteyse de,

(فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ (٦)) **"Elbette kendilerine** (peygamber) **gönderilen kimselere de soracağız, gönderilen** (peygamber)**lere de mutlaka soracağız."** *(A'râf Sûresi:6),*

(فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ (٩٢)) **"Rabbine kasem ederim ki elbette onların hepsine soracağız."** *(Hicr Sûresi:92)* gibi ayet-i kerime'ler ise onlarla bizzat konuşacağını iktiza etmektedir.

Buna göre ulema,

(وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادىٰ) **"Andolsun ki muhakkak bize tek tek geldiniz."** kavli şerifindeki sözün sahibi hakkında iki görüş serdetmişlerdir:

1- Bu söz, meleklerin gerideki sözleri üzerine atfedilmiştir ki, böylece Mevlâ Tealâ, meleklerin onlara azarlama yolu üzere **"Canlarınızı çıkarın...."** dediklerini beyan ettikten sonra, Allah-u Tealâ namına onlara, **"Andolsun ki muhakkak bize tek tek geldiniz"** dediklerini de zikretmiştir ki, bu durumda sözün tümü meleklerden bir nakil mahiyetini taşır.

Bu durumda bu sözü söyleyen melekler hakkında da iki ihtimal mevcuttur:

a) Canlarını almakla görevlendirilen melekler,

b) Kafirlere azap etmekle müvekkel melekler.

2- Bu sözün sahibi bizzat Allah-u Tealâ olup, kafirlere bu şekilde ahirette hitap edecektir.

Âlusî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, Fahrurrazî *(Rahimehullah)* birinci görüşü daha evlâ ve akvâ sandıysa da, bu sözün Mevlâ Tealâ'nın müste'nef (geriyle irtibatı olmayan yeni) bir kelamı olması daha uygundur. Çünkü Allah-u Tealâ'nın kafirlerle bizzat konuşmayacağı hakkındaki ayet-i kerime, ya onlara karşı gazabından kinaye, ya da onlara fayda verecek bir söz söylememesiyle tevil edilmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de mazi sîğasıyla geçen, **"Andolsun ki, muhakkak bize geldiniz."**, cümle-i celilesi, müstakbel manasında olup "Andolsun ki, hesap ve ceza için bize geleceksiniz." demektir.

(أَتَىٰ أَمْرُ اللهِ... (١)) **"Allah'ın emri geldi"** *(Nahl Sûresi:1'den)* ayet-i kerime'sinde olduğu gibi, tahakkuku vukuundan dolayı yani kulların Allah-u Tealâ'nın huzuruna çıkması kesinlikle gerçekleşeceği için, mazî sûretinde sanki olup bitmiş gibi gösterilmiştir.

Ayet-i celile'de geçen: (فُرَادَىٰ) kelimesi cemî' olup, müfredi hakkında üç görüş vardır:

a) (سَكْرَانَ) ve (سُكَارَىٰ) da olduğu gibi müfredi, (فَرْدَانَ) dır. Bu, İbni Kuteybe'nin görüşüdür

b) (رَدِيفْ) ve (رُدَافَىٰ) da olduğu gibi (فَرِيدْ) in cem'idir.

c) Ferra'ya göreyse bu kelime; (فَرِيدْ , فَرْدَةْ ، فَرْدْ) ve (فَرْدَانْ) kelimelerinin cemisidir.

Mâverdî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiğine göre; müfessirlerin, bu kelimenin manası hakkında birbirine yakın beş görüşü vardır:

1- "Aileden, maldan ve evlattan ayrı." Bu, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın görüşüdür.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredilen sebeb-i nüzül de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Şöyle ki bu ayet-i celile, Kureyş kafirlerinin, fakirleri hafife almak ve insanlara karşı gururlanmak için,

(وَ قَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالاً وَاَوْلاَداً وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ (٣٥)) **"Biz** (dünyada) **mal ve evlat bakımından daha fazlayız,** (ahirette de) **azaba uğrayacak değiliz."** *(Sebe' Sûresi:35'den)* demeleri üzerine inmiştir.

2- "Herkes kendi başına." Bunu Hasen *(Radıyallahu Anh)* söylemiştir.

3- "Beraberinizde dünyadan hiç bir şey bulunmadığı halde." Bu, Mukâtil *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

4- "Herkes azgınlık yolundaki yakın arkadaşından ayrı olarak." Bunu Zeccâc *(Rahimehullah)* söylemiştir.

5- "Taptıkları batıl ilâhlarından ayrı olarak." Bu mana, İbni Kîsân *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir ki, Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen sebebi nüzül ile ayet-i celile'nin sonundaki,

(وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَآءُ) **"Sizin, hakkınızda ortaklar olduğunu iddia ettiğiniz şefaatçilerinizi de beraberinizde görmüyoruz."** cümle-i celile'si bu manayı teyid eder mahiyettedirler.

Nitekim Taberî *(Rahimehullah)* ın, senediyle Ikrime *(Radıyallahu Anh)* a dayandırdığı bir rivayete göre bu ayet-i celile, Nadr ibni Haris'in "Yakında Lât ve Uzzâ bana şefaat eder" demesi üzerine inmiştir. *(Cami'u'l-Beyan, No:13577, 5/274)*

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu ayet-i celile'den murad; "Azarlama ve kınama" manalarıdır. Çünkü kafirler dünyadaki bütün gayret-

lerini iki şeyi elde etmeye harcamışlardır ki, bunlardan biri; mal ve rütbe, ikincisi ise; putlara taparak Allah-u Tealâ indi.. .e şefaatlarını elde etmektir.

Sonra onlar, kıyamet mahfiline geldiklerinde, dünyadaki mallarından hiçbir şey beraberlerinde bulunmayacağı gibi, taptıklarının da Allah-u Tealâ katında bir şefaat hakları olmadığını görünce, dünyada itimat ettikleri ve tahsili için gayret sarfettikleri her şeyden tamamen ayrı kalırlar.

İman ehli ise, bu duruma düşmez. Çünkü onlar, ömürlerini, hak olan marifetleri ve salih olan amelleri kazanmaya harcamışlardır ki, o inançları ve amelleri kabirlerinde kendilerine enis ve yoldaş olduğu gibi, kıyamet sahasında da onlarla birlikte mevcut olacağından gerçekte onlar mahşere yalnız olarak değil aksine azıklarıyla birlikte gelmiş olacaklardır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; insanın dört düşmanı vardır ki, bunlar; mal, evlat, akraba ve asdıkâ (yakın dostlar)dır. Bunlar, ölenle birlikte kabre girmeyeceğinden, o tek başına onlardan ayrı kalır.

İnsanın dört te dostu vardır ki bunlar; kelime-i şehadet, namaz, oruç ve zikrullah'dır. İşte onlar kabre girip, Allah'ın izniyle şefaat edeceklerinden ölüye refakat ederler ve onu yalnız bırakmazlar.

O halde akıllı kişi, kendisine kabirde arkadaş olmayacak şeylerden, onlar onu bırakmadan sıyrılıp ayrılmayı iyice düşünmeli de kendisine en hayırlı elbise olacak olan takva ile en iyi arkadaş olacak olan salih ameli tahsile gayret etmelidir.

Nitekim Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣١ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلاَثَةٌ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَىٰ مَعَهُ وَاحِدٌ ، يَتْبَعُهُ اَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ ، فَيَرْجِعُ اَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَىٰ عَمَلُهُ »

131 - **"Ölünün peşine üç şey düşer de, ikisi döner, biri onunla kalır. Ailesi, malı ve ameli ona tabi olur. Ehli ve malı döner, ameli kalır."** *(Buharî, Rikak:42, No:6149, 5/2388, Müslim, Zühd, No:2960, 4/2273)*

Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٢ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ ، عِلْماً عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ ، وَوَلَداً صَالِحاً تَرَكَهُ . وَمُصْحَفاً وَرَّثَهُ ، اَوْ مَسْجِداً بَنَاهُ ، اَوْ بَيْتاً لاِبْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ ، اَوْ نَهْراً اَجْرَاهُ ، اَوْ صَدَقَةً اَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ . يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ »

132 - **"Ölümünden sonra mümine, amelinden ve hasenatından kavuşacak olanlardan bazısı; öğretip yaydığı ilim, bıraktığı salih evlat, miras bıraktığı bir mushaf, bina ettiği bir mescit, yolcular için yaptığı bir ev** (veya diktiği bir hurma <meyve> ağacı), **akıttığı bir ırmak** (veya kazdığı bir kuyu), **sıhhat ve hayatında malından çıkarttığı bir sadaka,** (işte bütün bunlar) **ölümünden sonra ona kavuşacaktır."** *(İbni Mâce, Mukaddime:20, No:242, 1/88, Ebu Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya, 2/344)*

Hadisi şerifte şöyle varid olmuştur:

١٣٣ – وَفِى الْحَدِيث: « انَّ عَمَلَ الْانْسَانِ يُدْفَنُ مَعَهُ فِى قَبْرِهِ ، فَانْ كَانَ الْعَمَلُ كَرِيماً اَكْرَمَ صَاحِبَهُ ، وَانْ كَانَ لَئِيماً اَسْلَمَهُ . وَانْ كَانَ عَمَلاً صَالِحاً آنَسَ صَاحِبَهُ ، وَبَشَّرَهُ وَوَسَّعَ عَلَيْهِ قَبْرَهُ وَنَوَّرَهُ وَحَمَاهُ مِنَ الشَّدَائِدِ ، وَالْاَهْوَالِ ، وَالْعَذَابِ ، وَالْوَبَالِ . وَانْ كَانَ عَمَلاً سَيِّئاً فَزَّعَ صَاحِبَهُ وَرَوَّعَهُ ، وَاَظْلَمَ عَلَيْهِ قَبْرَهُ ، وَضَيَّقَهُ وَعَذَّبَهُ وَخَلّٰى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الشَّدَائِدِ ، وَالْاَهْوَالِ ، وَالْعَذَابِ وَالْوَبَالِ »

133 - **"İnsanın ameli, kendisiyle beraber kabrine gömülür. Amel iyiyse sahibine ikram eder, kötüyse onu** (azaba) **teslim eder. Salih amel, sahibine enis ve yoldaş olur, onu müjdeler, kabrini genişletir, nurlandırır ve onu şiddetlerden, dehşetlerden, azaptan ve vebalden korur.**

Kötü amel, sahibini ürkütür, korkutur, karartır, daraltır, acı verir ve onu zorluklara, sıkıntılara, azap ve vebale teslim eder." *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan:3/69)*

İmam-ı Yâfi'î'nin, Yemen beldelerinde bulunan salih bir zattan naklettiğine göre; o, bir ölü gömülüp, insanlar mezar başından döndükten sonra, kabirde şiddetli bir ses ve sert bir darbe duydu, sonra kabirden siyah bir köpek çıktı.

O zat ona, "Yazık sana! Nesin sen?" deyince o, "Ben ölünün ameliyim." dedi. Tekrar o, "Bu darbe sana mıydı, yoksa ona mıydı?" deyince o, "Sopayı ben yedim, onun yanında Yasin ve diğer bazı sûreler bulundu da, benimle onun arasına girdiler, ben de dövülüp, kovuldum" dedi.

İşte salih ameli kuvvetli olduğundan, talih (kötü) ameline galip geldi de, Allah-u Tealâ'nın keremiyle onu ölüden uzaklaştırdı. Eğer kötü ameli daha kuvvetli gelseydi elbette iyi amelini mağlup edecek ve ölüyü korkutarak azaba teslim edecekti.

Ayet-i celile'de geçen, (كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ) **"Sizi ilk yarattığımız gibi"** ifade-i celile'sine, Zâdü'l-Mesîr tefsirinde üç türlü mana verilmiştir:

1- "Mal, evlat ve aileden ayrı olarak yarattığımız gibi" demektir ki, ahirete çıkışla, dünyaya geliş arasındaki teşbihte bulunan önemli nokta, yalnızlıktır.

Nitekim: (وَ كُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَرْداً (٩٥)) **"Onların hepsi de kıyamet günü O'na** (Allah-u Tealâ'nın huzuruna), **tek başına** (yapayalnız) **gelecektir."** *(Meryem Sûresi:95)* ayet-i kerime'si de bu manadadır.

2- "Yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak yarattığımız gibi" demektir ki, Aişe *(Radıyallahu Anha)* validemiz de bu ayet-i kerime'yi okuduğunda bu manayı anlamıştır. Nitekim,

١٣٤ – عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْقُرَظِيِّ (رضى الله عنه) يَقُولُ: قَرَأَتْ عَائِشَةُ (رضى الله عنها) قَوْلَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ وَا سَوْأَتَاهْ! انَّ الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ يُحْشَرُونَ جَمِيعاً ، يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ الىٰ سَوْأَةِ بَعْضٍ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ، لاَ يَنْظُرُ الرِّجَالُ الىٰ النِّسَاءِ وَلاَ النِّسَاءُ الىٰ الرِّجَالِ ، شُغِلَ بَعْضُهُمْ عَنْ بَعْضٍ »

134 - Osman ibni Abdirrahman el-Kurazî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

Bir kere Aişe *(Radıyallahu Anha)*, Allah-u Tealâ'nın, **"Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi tek tek bize geldiniz..."** ayet-i kerime'sini okuduğunda, "Vay ne çirkin iş! Erkeklerle kadınlar birlikte haşrolunurken birbirinin avretine bakacak ha!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"Onlardan her birinin, kendisine yetip artacak işi vardır. Erkekler kadınlara, kadınlar da erkeklere bakamaz. Bazısı bazısından meşgul edilmiş (başındaki sıkıntıdan dolayı alıkonmuş)**tur."** *(Hakim, Müstedrek, No:8689, 4/609, Taberî, Tefsir, No:13574, 5/273, İbn-i Ebî Hatim, No:7639, 4/1349)* buyurdu.

3- "Diri olarak yarattığımız gibi" Nitekim:

(... كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا...(١٠٤)) **"İlk yaratışa başladığımız gibi üzerimize bir va'd olarak onu iade edeceğiz."** *(Enbiya Sûresi:104'den)* ayet-i kerimesi de bunun bir naziridir.

Se'âlibî *(Rahimehullah)* bu makamda şu hitap tarzını kullanmıştır:

Ey kardeş bil ki! Bu ve benzeri ayet-i kerime'lerin iniş sebepleri kafirlerse de, yakînî imana sahip olan müminler için de bunlarda ibret ve nasihat vardır. Bu yüzden, "Kabir, pişmanlıklar denizidir." denilmiştir. Nitekim,

١٣٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ اَحَدٍ يَمُوتُ الاَّ نَدِمَ. قَالُوا: وَمَا نَدَامَتُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « انْ كَانَ مُحْسِناً نَدِمَ اَنْ لاَ يَكُونَ ازْدَادَ ، وَانْ كَانَ مُسِيئاً نَدِمَ اَنْ لاَ يَكُونَ نَزَعَ »

135 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ölen herkes mutlaka pişman olacaktır."** buyurmuştur. Bunun üzerine "Onun pişmanlığı nedir, ya Resulallah?" denilince,

"Eğer iyi bir kimseyse (iyiliğini) **artırmadığına pişman olur. Kötüyse de vazgeçmediğine pişman olur."** *(Tirmizî, Zühd:58, No:2403, 4/604, Ebu Nu'aym, Hılye:8/178)* buyurmuştur.

Ayet-i celile'deki, (وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ) **"Size ihsan ettiğimiz malları da arkanızda bıraktınız"** cümle-i celilesine, "Dünyada size bahşettiğimiz nimetler sebebiyle, ahirete hazırlıktan geri kaldınız. Bu gün ise onlardan hiçbirini yüklenip, yanınızda getiremediniz. Dünyadayken de hiçbir şeyi ahirete göndermediniz." diye mana verilmiştir.

Nitekim İbni Kesir tefsirinde bu ayetle alâkalı olarak zikredilen şu sahih hadisi şerif de, Âdemoğlunun geriye bıraktığı malından hiç istifade edemeyeceğini açıkça ifade etmektedir.

١٣٦ – عَنْ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يَقْرَأُ: ﴿ أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴾ قَالَ: « يَقُولُ ابْنُ آدَمَ: مَالِي مَالِي (قَالَ) وَهَلْ لَكَ ، يَا ابْنَ آدَمَ! مِنْ مَالِكَ إِلاَّ مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ ، أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ ، أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ؟ »

136 - Mutarrif, babasının *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e geldim, kendisi (أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ) **"Sizi çokluk meşgul etti."** suresini okuyordu. **"Âdemoğlu 'Malım, malım' diyor. Acaba ey Âdemoğlu! Yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka verip** (ahiret hesabına) **geçirdiğinden başka malından sana bir fayda var mı?"** buyurdu. *(Müslim, Zühd, No:2958, 4/2273, Tirmizî, Zühd:31, No:2342, 4/572, Nesâî, Vasâyâ:1, No:3615, 6/548, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:16327, 5/501)*

١٣٧ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « يُجَاءُ بِابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ بَذَجٌ . فَيُوقَفُ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ ، فَيَقُولُ اللهُ لَهُ: [أَعْطَيْتُكَ وَخَوَّلْتُكَ وَأَنْعَمْتُ عَلَيْكَ ، فَمَاذَا صَنَعْتَ؟] فَيَقُولُ: يَا رَبِّ جَمَعْتُهُ وَثَمَّرْتُهُ فَتَرَكْتُهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ ، فَارْجِعْنِي آتِكَ بِهِ ، فَيَقُولُ لَهُ: [أَرِنِي مَا قَدَّمْتَ] فَيَقُولُ: يَا رَبِّ جَمَعْتُهُ وَثَمَّرْتُهُ فَتَرَكْتُهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ ، فَارْجِعْنِي آتِكَ بِهِ ، فَإِذَا عَبْدٌ لَمْ يُقَدِّمْ خَيْراً فَيُمْضَى بِهِ إِلَى النَّارِ »

137 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kıyamet günü Âdemoğlu, kuzu gibi getirilecek de, Allah-u Tealâ'nın huzurunda durdurulacak. Allah-u Tealâ ona, 'Ben sana** (ne nimetler) **verdim, mülkler bahşettim ve** (birçok) **in'amda bulundum. Peki sen ne yaptın?' diye soracak. O da: 'Ya Rabbi! Ben onu**

yığdım, artırdım ve onu en bol zamanında bıraktım (geldim). **Beni geri döndür de sana onu getireyim' der. Bunun üzerine** Allah-u Tealâ **ona:**

'Ne takdim ettiğini bana göster?' buyurunca, o yine (başka cevap bulamadığı için) **'Ya Rabbi! Ben onu yığdım, artırdım ve onu en bol zamanında bıraktım** (geldim). **Beni geri döndür de sana onu getireyim.' der. Bir de o kul hiçbir hayır yapmamış** (olarak bulununca), **ateşe götürülür."** *(Tirmizî, Sıfetü'l-Kıyame:6, No:2427, 4/618)*

Hasen *(Radıyallahu Anh)* bu hadisi şerifi rivayet ettikten sonra, tefsirinde bulunduğumuz **"Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi tek tek bize geldiniz, size ihsan ettiğimiz malları da arkanızda bıraktınız."** mealindeki bu ayet-i kerime'yi okudu. *(İbni Ebi Hatim, No:7641, 4/1349, Tefsîru'l Haseni'l-Basrî, 1/359)*

Mevlâ Tealâ, kafirlere kıyamet günü yapacağı hitapların bir kısmını naklettikten sonra, diğer kısmını hikaye etmek üzere: **"Sizin hakkınızda ortaklar olduğunu iddia ettiğiniz şefaatçilerinizi de beraberinizde görmüyoruz. Andolsun ki, aranızdaki** (bağlar) **tamamen koptu ve** (size şefaat edeceklerini) **sandığınız şeyler** (putlar) **sizden kayboldu."** buyurmuştur.

Bu cümle-i celilede geçen **"Şefaatçileriniz"** tabirinden kimler kastedildiği hakkında, Mâverdî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde iki görüş mevcuttur:

1- Bunlar, onların dünyada tapageldikleri putlarıdır. Kelbî *(Rahimehullah)* bu görüştedir. Nitekim Nadr'ın, geride zikredilen "Lât ve Uzzâ bana şefaat eder." sözü, bu görüşü teyid etmektedir. *(İbni Ebi Hatim,No:7644, 4/1350)*

Süddî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Müşrikler, taptıkları putların, Allah-u Tealâ'nın ortakları olduğunu, bu sebeple kendilerine Allah katında şefaatçı olacaklarını ve bu yüzden onlara taptıklarını iddia etmekteydiler. Allah-u Tealâ, onların bu sözlerinden son derece münezzehtir. *(İbni Ebi Hatim, No:7645, 4/1350)*

2- Bunlar, şefaatlerine inandıkları meleklerdir. Bu söz, Mukatil *(Rahimehullah)* a aittir.

"Sizin hakkınızda şeriklerdir." cümle-i celile'sine dört türlü mana verilmiştir:

1- "Şefaatçilerdir." Bunu Kelbî *(Rahimehullah)* söylemiştir.

2- "Ortaklar birbirinin yükünü çektiği gibi onlar da sizin günahlarınızı taşıyıcılardır."

3- "Size rab olmak ve ibadetinize müstehak olma hususlarında Allah-u Tealâ'nın şerikleridir."

4- "Sizi yaratmakta Allah-u Tealâ'nın ortaklarıdır." Bu manayı İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* vermiştir.

(لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ) **"Andolsun ki, aranızdaki** (bağlar) **tamamen koptu."** cümle-i celile'sine dört türlü mana verilmiştir:

1- "Sizinle ilâhlarınız arasındaki irtibat koptu." Bu mana, Dahhâk *(Rahimehullah)* dan mervîdir.

2- "Dünyadaki dostluklarınız gitti." Bunu, Mücahid *(Rahimehullah)* söylemiştir.

3- "Akraba ilişkileriniz ve rütbe riyaset bağlantılarınız koptu." Bu mana, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledilmiştir ki,

(اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ (١٦٦)) **"O kendilerine uyulanlar, uyanlarından uzaklaşıp, azabı gördüklerinde onlardan** (aralarındaki) **bütün bağlar kopup, parçalandığı zaman."** *(Bakara Sûresi:166)* ayet-i kerime'si de bunun naziridir.

4- "Dünyadaki topluluğunuz ahirette dağılmıştır."

(وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ) **"Ve** (size şefaat edeceklerini) **sandığınız şeyler** (putlar) **sizden kayboldu."** cümle-i celile'sinde geçen batıl zanlarının neden ibaret olduğu hakkında da iki görüş vardır:

1- Dirilme ve cezanın olmayışı hakkındaki boş iddiaları,

2- Putlarının kendilerine şefaat edeceğine dair yanlış itikatları.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu ayet-i kerime'nin, kıyamet hallerinin bilinmesi hususunda çok kıymetli kaideleri ihtiva ettiğini zikrettikten sonra bunları şöyle sıralamıştır:

1- İnsan ruhu, hiç şüphe yok ki gerçek marifetleri ve üstün ahlakı kazanmasına bir alet olsun diye bu bedenle alâka kurmuştur. Fakat ruh bu iki gayeyi elde edemeden bedeninden ayrılırsa mutlaka pişmanlıkları büyük ve musibetleri kuvvetli olmuş olur.

Çünkü o, ebedi saadeti kazanmasına imkan sağlayacak olan böyle şerefli bir vesileye sahip olmuşken, onu zayi edip boşa çıkarmış ve hiç faydasını görememiştir. İşte **"Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi tek tek bize geldiniz..."** kavli şerifinden kastedilen mana budur ki bu,

"Sizi evvelce marifet ve üstün ahlaktan yoksun olarak yaratıp, bunları kazanmak için dünyaya göndererek, bedenle ilginizi sağladık. Fakat siz, bu uğurda hiç çaba sarfetmeksizin ilk yaratıldığınız cehalet ve mehanet (bilgisizlik ve alçaklık) hali üzere bize geldiniz." anlamına gelmektedir.

2- Bu ruh, ceset aletini kullanarak, ruhanî saadet ve kemal kazanmamakla kalmayıp, bir de bu suçundan daha adi bir cürm işlemiştir ki o da, bütün ömrünü mal ve makam elde etmeye harcayıp, bu hususlarda aşk ve muhabbetini artırmaya ve güçlendirmeye sarfetmiş olmasıdır.

Gerçekte insan, maddi âlemden ruhanî âleme yöneliciyken, bu miskin kişi, kazıyyeyi tersine çevirip, ruhanî maksatlardan uzaklaşarak, cismânî âleme yönelmeye başlamış, gerçek gayesini unutarak, maddi lezzetlerle mağrur olmuştur.

Tabi ki öldüğünde ister istemez iş tersine döndüğünden, maddi âlemi bırakıp, manevi âleme yönelmeye başlamış, tahsili için ömrünü tüketerek elde ettiği bütün mallar ise, faydalanamayacağı bir şekilde gerisinde kalmıştır.

Bu insan, son derece merak ettiği halde mallarından istifade imkanına sahip olmadığı için, çoğu kez boynu bükük, başı eğik bir halde kalakalır ki

işte bu, son derece zarar, üzüntü ve pişmanlık gerektiren bir durumdur ki, **"Size verdiklerimizi, sırtlarınızın arkasına bıraktınız."** kavli şerifinde anlatılmak istenen mana budur.

Bundan da anlaşılacağı üzere; insanın kazanıp ta hayır yerlerine harcamadığı bütün mallarının durumu bu ayet-i kerime'de, Allah-u Tealâ'nın bahsettiği şekilde olacaktır. Ama kişi, "Allah'ın emrine tazim ve yaratıklarına şefkat" kaidesine uymayı gerektiren yerlere mal harcamışsa, elbette onları arkasına bırakmış olmayıp, önüne yollamıştır.

Nitekim, (... وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللهِ ...(۱۱۰)) **"Kendileriniz için önden ne hayır yollarsanız onu, Allah katında bulursunuz."** *(Bakara Sûresi:110'dan)* kavli şerifi bu manayı açıkça ifade etmektedir.

3- Bu aciz ve miskin kişiler, asılsız dinlerin ve bozuk mezheplerin müdafaası uğrunda kendilerini bir çok zahmetlere sokmuşlar ve kıyamet mahfiline vardıklarında bundan bir fayda temin edeceklerini sanmışlardır.

Mahşer sahasına gelip, tuttukları yolların kendilerini ne türlü zor azaplara ve devamlı cezalara sürüklediğini gördüklerinde ise, bir çok acıyı birden tadacaklardır ki bunlar şöyle özetlenebilir:

a) "Hasret ve nedamet azabı." ki bu, azap ve sıkıntıdan başka kendisine bir şey kazandırmayan yollara nasıl cömertçe malını harcadığını düşündüğünde tadacağı pişmanlık azabıdır.

b) "Rüsvaylık azabı." ki bu da, dünyada doğruluğuna inandığı her şeyin, orada karşısına sırf bir cehalet ve açık bir dalalet olarak çıkmasıdır.

c) "Ümitsizlik azabı" ki bu da, büyük ümitler bağladığı ve kendilerine bel bağladığı şeylerin akıbetinin kuvvetli bir ümitsizlikle neticelenmesidir. Bu durumların hepsinin birden bir kişide toplanmasının, şiddetli vicdan azabını ve ruhanî büyük acıları gerektireceğinde hiç şüphe yoktur.

İşte, **"Sizin hakkınızda ortaklar olduğunu iddia ettiğiniz şefaatçilerinizi de beraberinizde görmüyoruz."** ayet-i kerime'sinin ifade ettiği mana budur.

4- Hayırları kazanma imkanını kendisiyle elde ettiği vesilelerinin kaybolduğunu anlayıp, bir çok zararlara düçâr olduğunu farkeden kişide bazı yönlerden telafi ümidi belirirse acısı bir mikdar hafifleyip, üzüntüsü azalabilir. Ama, telafinin imkansız olduğu hususunda kesin bir inanç zuhur ederse işte o zaman üzüntü artar ve bela cidden büyük olur.

İşte **"Aranız kesildi."** kavli şerifiyle buna işaret edilmektedir ki mana, "Ruhla beden arasında var olan irtibat kopmuştur ve bir daha kazanılmasına da yol yoktur" demektir. Bu mertebelerin gerçek manalarına vakıf olan kişi iyice anlar ki, bu sapıkların hallerinin izahı hakkında bu açıklamanın fevkında bir beyan olamaz.

Şu bilinmelidir ki, ayet-i celile'de geçen: **"Aranızdaki ilişkiler kopmuştur."** ifade-i celilesi, soy-sop ilişkilerinin ve dostluk bağlantılarının ahirette bir şeye yaramayacağını ifade etmektedir. Nitekim:

(فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّوْرِ فَلَا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُوْنَ (١٠١)) **"Sûra üfürüldüğünde, artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır ve birbirlerini de arayıp sormazlar."** *(Müminûn Sûresi:101),*

(لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ (٣)) **"Rahimleriniz** (yakınlarınız) **ve çocuklarınız kıyamet günü size asla fayda vermeyecektir, çünkü** (Allah) **aranızı ayırır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."** *(Mümtehine Sûresi:3)* gibi bir çok ayet-i kerime bunun böyle olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ancak, Allah için olan dostlukların devam edeceği,

(اَلْاَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِيْنَ (٦٧)) **"O gün takva sahipleri dışında, dost olanlar birbirlerine düşman kesilirler."** *(Zühruf Sûresi:67)* ayet-i kerimesinden açıkça anlaşılmaktadır.

Yine böylece, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile alâkalı olan neseb-i şerifin (kıymetli soy bağının) da ahirette kesilmeyip, devam edeceğine dair sahih rivayetler mevcuttur. Nitekim:

١٣٨ – عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: تَزَوَّجَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ اُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنهم) فَجَاءَ اِلٰى اَصْحَابِهِ فَدَعَوْا لَهُ بِالْبَرَكَةِ فَقَالَ: اِنِّى لَمْ اَتَزَوَّجْ مِنْ نَشَاطٍ بِى ، وَلٰكِنْ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ: « اِنَّ كُلَّ سَبَبٍ وَنَسَبٍ مُنْقَطِعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اِلَّا سَبَبِى وَنَسَبِى » فَاَحْبَبْتُ اَنْ يَكُوْنَ بَيْنِى وَبَيْنَ نَبِيِّ اللّٰهِ ﷺ سَبَبٌ وَنَسَبٌ .

138 - Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)* yaşlı olduğu halde, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* ın kızı Ümmügülsüm'le genç yaşında evlenince, arkadaşları gelip onu tebrik ettiğinde o:

"Ben, kadına ihtiyacımdan dolayı evlenmedim. Velakin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in: 'Benim sebebim ve nesebim dışında, kıyamet gününde bütün sebepler ve nesepler kesilecektir.' buyurduğunu işittim de, benimle Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **arasında, sebep** (evlilik ilişkisi) **ve nesep** (soy ilişkisi) **bulunsun istedim."** dedi. *(Abdürrezzak, el-Musannef, No:10354, 6/163, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:18959, 6/486, Hakim, Müstedrek, No:4684, 3/153, Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:2633, 3/44)*

Bu Ümmügülsüm, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kızı Fatıma'dan olmadır. Ömer *(Radıyallahu Anh)* onunla evlenmiş ve Zeyd isimli bir çocukları olmuştur. Emevî halifelerinden Abdülmelik ibni Mervan'a, "Bu hem Ali'nin, hem de Ömer'in oğludur." denilince, onun büyüyüp te mülkünü elinden alacağından korkarak, anasıyla birlikte ikisini de zehirledi. Cenazelerini Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* kıldırdı. *(Abdürrezzak, el-Musannef, 6/164)*

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRİ: Dünyaya bir bezle girdin, ondan bir bezle de çıktın, o bez de senin değil O'nundur. Tecerrüd (çıplaklık) vasfıyla girdin, teferrüd (yalnızlık) hükmüyle çıktın. Sonra sayılıp sınırlanamayacak kadar ağırlıklar, yükler ve kirlerle ahirete gittin.

Artık ne malınız sizi kurtarır, ne makamınız belayı sizden kaldırır, ne de şefaatçiniz sizin hakkınızda bize hitap edebilir? Muhakkak ki aranız kopmuş, birleşiminiz ayrılmış, cemaatınız dağılmış, kuruntularınız yok olmuş ve çalışmalarınız boşa gitmiştir.

RUHU'L-BEYAN: Tevilat-ı Necmiyye'de zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ'ya varmak, evvela tecrid, sonra tefrid, daha sonra da tevhidle olur.

1- Tecrid, dünya ve onunla ilgili şeylerden sıyrılmak.

2- Tefrid, ilk yaratılışta iki cihan alâkalarından uzak olan ruh-u mücerred gibi sonradan da dünya ve ahiretle ilgiyi kesip, sadece Allah-u Tealâ'ya dönmek.

Nitekim, **"Sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek tek geldiniz."** kavli şerifi, ruhun bedenle alâkası olmadan önceki ilk halinden bahsetmektedir. Çünkü,

(ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ... ﴿١٤﴾) **"Sonra onu diğer bir yaratışla yarattık."** *(Müminûn Sûresi:14'den),*

(وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ... ﴿١١﴾) **"Andolsun ki sizi yarattık, sonra size şekil verdik."** *(A'râf Sûresi:11'den)* kavli şeriflerinin beyanı vechile; ruhun bedenle alâka kurduktan sonraki yaratılışı, hılkat-i sâniye (ikinci yaratılış)tır.

Dolayısıyla kulun, seyr-i ilallah (Allah'a giden manevi yolculuk)ta tecrid ve tefrid usüllerine riayet etmek üzere kesb ve sa'yi (kazanıp, çalışması) gerekmektedir.

Nitekim: **"Size verdiklerimizi sırtlarınızın arkasına bıraktınız"** kavli şerifi, "İki cihanla alâkayı kestiniz." demektir.

"Kendiniz hakkında ortaklar olduğunu zannettiğiniz şefaatçilerinizi beraberinizde görmüyoruz. Muhakkak aranız kesilmiştir ve zannettiğiniz şeyler sizden kaybolup gitmiştir." cümle-i celilesi,

"Sizi Allah-u Tealâ'ya ulaştıracağını sandığınız salih amellerle manevi halleri yanınızda görmüyoruz. Çünkü manevi yolculuğunuz bittiği anda onlarla ilginiz kesilir ve sizi Allah-u Tealâ'ya kavuşturacağını sandığınız şeyler kaybolup gider." demektir.

Gerçekten de kul, izzet perdelerine ulaşınca, Miraç Gecesi Cibril'in seyri "Sidretü'l-müntehâ"da bittiği gibi onun da manevi yolculuğu son bulur, çünkü orası melekten olsun, insandan olsun yürüyenlerin seyrinin son durağıdır.

3- Tevhid, bu ise Vahidiyyet sıfatlarının tecellîsiyle, Vahdâniyyet feyzini kabul etmek için tevahhud (Allah-u Tealâ'nın sıfatlarından olan birlik vasfın)a ermektir ki bu tecellîler,

Ayet: 94

(٢٨) ... ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ) **"Rabbine dön!"** *(Fecr Sûresi:28'den)* cezbesiyle kulu, vahdet makamına ulaştırırlar. Eğer Rubûbiyyet cezbeleriyle inayet-i ezeliyye (Allah-u Tealâ'nın terbiye edicilik vasfının manevi çekişleriyle ulaşan ezeli yardım) kula yetişmiş olmasaydı, elbette o salik seyr-i fillah yapamaz, (melekler gibi) Sidre'de kalarak:

((١٦٤) وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ) **"Bizden her birimiz için belli bir makam vardır** (onu aşamayız)." *(Sâffât Sûresi:164)* sözünü tekrarlayıp dururdu.

İBN-İ ACİBE: **"Tek tek bize geldiniz."** ayet-i celile'si, Allah-u Tealâ'ya kavuşmanın ancak bütün ilgi ve engelleri ve meşgul eden şeyleri geçtikten ve hem zahiren hem de batınen (içli, dışlı) tecridi (bütün âlemlerden sıyrılmayı) gerçekleştirdikten sonra ele geçeceğini ifade etmektedir. Çünkü bunlar olmadan ferdaniyet tahakkuk etmez (yalnız kalma manası gerçekleşmez).

Vertecebî *(Kuddise Sırruhu)*, şöyle demiştir: Burada benim anladığım çok farklı, ince bir mana vardır ki, o da şudur:

Nasıl ki bana işin başında, yokluk âleminde size kendimi: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** *(A'râf Sûresi:172'den)* diye tanıttığım anda:

(بَلَىٰ) **"Evet! Rabbimizsin"** diyerek geldinizse, ve

١٣٩ – « كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ »

139 - **"Her çocuk fıtrat üzere doğrulur."** *(Buharî, Cenâiz:91, No:1319, 1/465, Müslim, Kader:6, No:2658, 4/2047)* hadisi şerifindeki vasfınız üzere teşbih ve ta'tîle (bir şeye benzetme veya sıfatlarımızı inkar etmeye) kaçmadan kulluk alâmetine yapıştınızsa, şimdi de bize vahdaniyyetimi kabul edenler, şehadetime şahitlik edenler olarak, evvelce gayben inandığınızı şimdi keşfen müşahede ederek ve gaibe yaptığınız hitapların muhatabına ererek geldiniz.

Bu sözün özeti şudur: Kulların Allah-u Tealâ'ya tek tek gelmeleri, ruhlarını takdis ve tathir (kutsayıp, temizledik)ten sonra mukaddes huzura girmelerinden kinayedir.

Bu durumda onlar, ilk yaratılışlarında ezelî fıtrat üzere bulunup, duyuların hissettiklerinden arınmış ve Allah-u Tealâ'dan gayrısıyla alâka kurma kirinden tertemiz oldukları gibi Allah-u Tealâ'ya geri dönmüşlerdir ki böylece, şeriat ve tarikat vazifelerine çalışarak nefis ve ruhlarını temizledikten sonraki ikinci gelişleri, ilk yaratılışlarındaki aslî taharete benzetilmiştir.

İbni Acîbe *(Kuddise Sırruhu)*, bu sözü şöyle şerhetmiştir: **"Size verdiklerimizi arkanıza bıraktınız"** kavli şerifi, "Zahirî ilimleri, bedenî taatları ve maddî kerametleri bıraktınız." Yani; "Yaptıklarınızla değil ancak fazl-u rahmetimizle Bize erebildiniz." demektir ki;

"Sizinle birlikte şefaatçilerinizi de görmüyoruz." cümle-i celilesi de, huzur-u İlâhi'ye kabul olunmalarının, amel babından değil de kerem kapısından olduğuna işaret etmektedir.

Kulların ilk yaratılışlarındaki gibi, Allah-u Tealâ'nın huzuruna tek tek gelecekleri hakkında diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا (٤٨) ﴾

"(Habibim!) **Hepsi saf saf** (sıra sıra) **senin Rabbinin huzuruna arzedilmişlerdir.** (O vakit biz onlara:) **'Andolsun ki! Sizi ilk defasında yarattığımız gibi muhakkak bize geldiniz. Oysa sizin için bir mev'id** (vaad edilenlerin gerçekleşeceği bir zaman) **tayin etmediğimizi zannetmiştiniz** (değil mi?)' **diyeceğiz."** *(Kehf Sûresi:48)*

﴿ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا (٩٥) ﴾

"Onların hepsi, kıyamet günü O'n(un huzurun)**a tek başına gelicidir."** *(Meryem Sûresi:95)*

Kıyamet günü şefaatçi sandıkları putlarının müşriklere fayda veremeyeceği ve böylece batıl iddialarının boşa çıkacağı:

﴿ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا (٨١) كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا (٨٢) ﴾

"Onlar kendilerine bir şeref (vesilesi) **olsun diye Allah'tan başka ilahlar edindiler. Hayır!** (Taptıkları putları) **onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara zıt** (hasım) **olacaklar."** *(Meryem Sûresi:81-82)*

﴿ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ (٢٥) ﴾

"(İbrahim *(Aleyhisselâm)*, puta tapan kavmine dedi ki:) **Siz sırf aranızdaki dünya hayatına mahsus bir sevda uğruna Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü** (karşılaştığınızda) **ise, kiminiz kiminizi tanımayacak ve birbirinizi lânetleyeceksiniz. Varacağınız yer cehennemdir! Ve sizin için yardımcılardan** (bir fert dahi) **yoktur."** *(Ankebût Sûresi:25)*

﴿ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ (٩١) وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ (٩٢) مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ (٩٣) ﴾

"Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir ve onlara: 'Allah'tan gayrı tapar olduklarınız nerede? Size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?' denilir." *(Şu'arâ Sûresi:91-93)*

﴿ ... وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢٤)،(٥٣)،(٣٠)،(٢١)،(٨٧)،(٧٥) ﴾

"Ve (putlarının kendilerine şefaat edebileceği gibi) **uyduragеldikleri şeyler de onlardan** (uzaklaşıp) **kaybolmuştur."** *(En'am Sûresi:24'den, A'râf Sûresi:53'den, Yunus Sûresi:30'dan, Hûd Sûresi:21'den, Nahl Sûresi:87'den, Kasas Sûresi:75'den)*

﴿ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ (٦) ﴾

"İnsanlar haşrolunduğu zaman (mahşer günü bir araya toplandıklarında, kendilerine tapınılan putlar) **onlara** (tapıcılarına) **düşman olurlar ve** ('Biz onları kendimize ibadete çağırmadık' diyerek) **onların ibadetlerini inkar edici olurlar."** *(Ahkaf Sûresi:6)*

Bu hususstaki diğer ayet-i kerime'ler, Bakara Sûresi:166'nın izahında ve münasiplerinde (R.F. 2/180-185) ve En'am Sûresi:24. ayet-i kerime'nin münasiplerinde (R.F. 9/59) zikredilmiştir.

﴿ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢٨) ﴾

"Allah'tan başka, (kendilerini Allah-u Tealâ'ya) **yaklaştıracak vesile olmak üzere ilahlar edindikleri şeyler, onlara yardım etselerdi ya! Hayır! Onlardan** (uzak olduklarını belirterek taptıkları) **kaybolmuştur.**

Bu (putların, onlara yardım edecekleri iddiası) **ise, onların yalanları ve uydurup durdukları şeydir** (ki, o gün asılsızlığı ortaya çıkmıştır)." *(Ahkaf Sûresi:28)*

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ
مِنَ الْحَيِّ ۚ ذٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۚ وَجَعَلَ الَّيْلَ
سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ
فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ
حَبًّا مُتَرَاكِبًا ۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
وَجَنّٰتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ ۗ انْظُرُوا إِلٰى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذٰلِكُمْ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ
تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

Mevlâ Tealâ, tevhid delillerini tafsilatlı olarak izah etmesinin peşinde, sanat ve hikmetinin letâfetine, ilim ve kudretinin kemaline delalet eden bazı acaip fiillerinin takrir ve beyanına başlamak üzere şöyle buyuruyor:

اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ (٩٥)

KELİME MANASI (95)

(اِنَّ اللّٰهَ) **Muhakkak ki Allah,** (فَالِقُ الْحَبِّ) **taneyi** (tohumu) **yarıcıdır,** daha? (وَالنَّوٰى) **çekirdeği,** yani Allah-u Tealâ ot bitirmek için taneleri, ağaç çıkarmak için çekirdekleri çatlatandır. (يُخْرِجُ) **çıkartır,** neyi? (الْحَىَّ) **diriyi,** neden? (مِنَ الْمَيِّتِ) **ölüden,** Bu cümle ekseri ulemaya göre kendinden evvel geçen: (اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى) cümlesini beyan eden bir cümle-i müste'nefedir, bundan dolayı gerideki cümleye atfedilmemiştir. Çünkü Allah-u Tealâ'nın, meni, tane ve çekirdek gibi ölü şeylerden canlı varlıkları, otları ve ağaçları yetiştirmesi, tane ve çekirdeği yarmasının açıklamasıdır. Allah-u Teala daha kimdir? (وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ) **ölüyü çıkartıcıdır,** neden? (مِنَ الْحَىِّ) **diriden,** (ذٰلِكُمْ) **o Zat'a işaret eder, size hitabederim,** yani işte o şanı büyük ve kudreti yüce olan Zat kimdir? (اللّٰهُ) **Allah'tır,** yani tek olarak ibadete lâyık olan, varlığı vacip olan Zat'tır. (فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ) **nasıl döndürülüyorsunuz?** yani, bu kadar açık deliller karşısında nasıl olup da o Allah'ı bırakıp başkasına döndürülüyorsunuz?

MEÂL-İ ŞERİF

Şüphesiz ki Allah (ot bitirmek için) **taneyi** (tohumu, ağaç çıkarmak için de) **çekirdeği yarandır. Ölüden diriyi O çıkarır, diriden de ölüyü çıkarıcıdır. İşte** (vasıfları size anlatılan) **O zat Allah'dır. O hâlde** (bunca delillere rağmen O'na imandan) **nasıl çevriliyorsunuz?**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, tevhid bahsinden sonra nübüvvet konusunu beyan edip, daha sonra bu asıl itikat meselelerinin bazı teferruatı hakkında izahlarda bulunmuş ve neticede bu ayet-i kerimeleriyle yaratıcının varlığına, ilminin, hikmet ve kudretinin mükemmelliğini ifade eden delilleri anlatmaya başlamıştır.

İşte bu da, dikkatleri şu hususa çekmektedir ki, aklî ve naklî bütün konuların ve her türlü hikmetli hedeflerin asıl gayesi, ancak Allah-u Tealâ'yı, Zat'ı, sıfatları ve filleri itibarıyla tanımaktır.

Ayet-i celile'de geçen: (اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى) **"Şüphesiz ki Allah, tane ve çekirdeğin fâlıkıdır."** kavli şerifiyle ilgili, Mâverdî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde iki görüş vardır:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen, Dahhak ve Mukatil *(Radıyallahu Anhuma)* tarafından da tercih edilen görüşe göre burada, "Fâlık" "Halık" manasındadır.

Aslında, (فَلْق) kelimesiyle, (فَطْر) kelimesi, "Yarmak" manasına gelmekteyse de, varlık âlemine çıkmadan evvel her şeyin aslı katışıksız bir yokluktur ki, akıl bu yokluğu, kendisinde hiç bir çatlak, yarık ve delik bulunmayan bütünüyle ekli bir karanlık olarak hayalinde canlandırır.

Eşsiz yaratıcı, bir şeyi yokluktan varlık sahasına çıkarınca, hayal ve vehim sanki O'nun o yokluğu yarıp ta varettiği şeyi o yarıktan çıkarttığını düşünebilir ki, bu itibarla bu kelimenin, Mûcid, Muhdis ve Mübdi' (var eden, yoktan yaratan ve eşsiz yaratan) manalarında kullanılması hiç de uzak görülemez.

2- Ekseri müfessirlerin görüşüne göre; (فَلْق) "Yarmak" manasında olduğundan bu istimali terketmeye gerek yoktur. Ancak bunun ne anlama geldiği hususunda da iki görüş vardır:

a) Bu, "Taneyi başaktan, çekirdeği hurma ağacından yarıp çıkaran" anlamına gelmektedir ki, bu, Allah-u Tealâ'nın bütün tohumları, kendisinden meydana gelen bitkilerden yarıp çıkarttığına, bütün çekirdekleri de kendilerinden vücut bulan ağaçlardan meydana getirdiğine bir nevi işarettir.

Bu manayı Ebu Salih, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakletmiş olup, Hasen, Süddî ve İbn-i Zeyd *(Radıyallahu Anhum)* bu görüşü tercih etmişlerdir.

b) "Tane ve çekirdeği çatlatandır." şeklindeki manayı ise, Mücahid ve Ebu Malik *(Rahimehumellah)* kabul etmişlerdir ki, buna göre, Allah-u Tealâ'nın tohumdaki yarıktan otu, çekirdekteki yarıktan da ağacı yetiştirdiğine işaret edilmiştir.

İbni Sâib'in beyanına göre, (اَلْحَبّ), buğday, arpa gibi çekirdeği olmayan bizzat tane ve tohum manasınadır. (اَلنَّوىٰ) ise, şeftali ve hurma gibi şeylerin çekirdeği anlamındadır.

Ebu Hayyan tefsirinde zikredildiğine göre; tane ve çekirdek tabiri umumi manada olup, bütün tane ve çekirdekleri içine almaktadır.

Mâtüridî şöyle demiştir: Taneyle çekirdeğin özellikle anılmaları, dünyada bulunan bütün mahsullerin bu ikisinden meydana gelmesi itibarıyladır. Nasıl ki Allah-u Tealâ, (... اَلَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ (١) ...) **"O, sizi tek bir nefisten yarattı."** *(Nisa Sûresi:1'den)* kavli şerifinde, insan neslinin tümünün yaratılışını tek bir nefse nisbet ettiyse, burada da,

(اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوىٰ) **"Allah, tane ve çekirdeği yarandır."** buyurarak, bütün ekinlerin kendilerinden meydana geldiği tohum ve çekirdeği yaratma işini kendisine izafe etmiştir ki bu sanki "Allah bütün bitki ve ağaçları yaratandır." manasına gelmektedir.

Ayrıca sert çekirdeği yarıp, ondan yumuşacık, yemyeşil bir filiz çıkarması, Allah-u Tealâ'nın kudret-i bahiresi (açık ve üstün gücü)ne dikkat çekmektedir ki bu onun, ölüleri diriltme gücüne sahip olduğuna da bir nevi işarettir.

Bu yüzden Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* gibi zatlar yeminlerini, Allah-u Tealâ'nın bu vasfıyla yapmışlardır. Nitekim:

١٤٠ – عَنْ زِرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ (رضى الله عنه): وَالَّذِى فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ اِنَّهُ لَعَهِدَ النَّبِىُّ الْاُمِّىُّ ﷺ اِلَىَّ « اَنْ لاَ يُحِبَّنِى اِلاَّ مُؤْمِنٌ وَلاَ يُبْغِضَنِى اِلاَّ مُنَافِقٌ »

140 - Zirr *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"Taneyi yaran ve insanı yaratan'a yemin ederim ki! Nebiyy-i Ümmî bana: 'Beni ancak müminlerin seveceği ve bana ancak münafıkların buğzedeceği' hususunda ahidde bulunmuş** (söz vermiş) **tir."** *(Müslim, İman:33, No:78, 1/86, Tirmizî, Menakıb:21, No:3717, 5/635, Nesâî, İman:19, No:5033, 8/490, İbn-i Mâce, Mukaddime:11, No:113, 1/42)*

Bu konuda diğer bir misal, Maide Sûresi:67. ayet-i kerime'nin izahında (R.F. 7/319, No:231) geçmiştir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; tane veya çekirdek rutûbetli bir toprağa düşüp, üzerinden bir zaman geçtikten sonra, Allah-u Tealâ o tane ve çekirdeğin üst ve alt kısımlarında birer yarık meydana getirir ki, üst taraftaki, havaya doğru yükselen fidan, aşağıda beliren ise, ağacın kökleri diye adlandırılan kısımdır.

İşte böylece o çekirdek veya tohum, havaya yükselen fidan kısmının yere inen kök kısmıyla birleşmesine sebep olur.

Sonra burada çok acayip şeyler vardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Çekirdeğin tabiatı yerin derinliğine inmeyi gerektiriyorsa, yukarı doğru yükselen fide ondan nasıl doğuyor? Yok eğer havaya doğru yükselmeyi icap ediyorsa, aşağı doğru inen kökler ondan nasıl tevellüt ediyor?

His ve akıl, fide ile kökten her birinin özelliğinin diğerininkine zıt olduğunu müşahede etmekteyken, ikisinin de aynı çekirdekten meydana gelmesinden bizler, bunun bir tabiat ve doğa kuralı olmayıp, îcad, ibdâ', tekvîn ve ihtirâ' (var etme, eşsiz yaratma, meydana getirme ve yoktan çıkartma) gereği olduğunu anlamış bulunuyoruz.

2- Yeryüzünün iç kısmı, kuvvetli bir çuvaldızın giremeyeceği ve keskin bir bıçağın batamayacağı kadar kesif bir cirm (sert bir cisim) olduğu halde biz o toprağa nüfuz eden köklerin uçlarının bir insanın parmağıyla en ufak bir güç sarfederek ovalaması halinde su haline gelecek derecede çok ince ve zarif olduğunu görmekteyiz.

Sonra bunlar, son derece latîf oldukları halde o katı ve sert toprağa nüfuz edip, o yoğun kütlelerin içlerine kadar işleme gücüne sahiptirler ki, böyle zayıf cisimlerde bu şekil kuvvetli güçlerin meydana gelmesi, Azîz ve Hakîm olan bir Zat'ın takdiri olmadan düşünülemez.

Yine böylece, kedi bassa kırılacak kadar güçsüz olan bir fidenin, bazen kaya kadar sert topraklarda hatta kayalarda yetiştiğini görmekteyiz ki bu:

(ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾) **"Sonra biz yeri tam manasıyla yardık."** *(Abese Sûresi:26)* buyuran Zat'ın yol açması olmadan hiç mümkün olabilir mi?

3- Çekirdekten bir ağaç çıkmakta ve o ağaçta farklı unsurlar bulunmaktadır. Mesela; gövdesinin kabuğunun tabiatı farklıdır, bu kabuğun içinde ağacın kütlesi mevcut olup, o kütlenin ortasında ise, hallaç pamuğuna benzeyen zayıf ve yumuşak bir kısım vardır.

Sonra bu ağacın gövdesinden dallar, onların üzerinde de önce yapraklar, sonra çiçekler ve tomurcuklar, üçüncü olarak ta meyveler meydana gelir. Meyvenın bazen dört çeşit kabuğu bulunur.

Mesela cevizin en üstünde yeşil kabuk, altında ağaç gövdesi gibi sert bir kabuk, onun da altında özünü çevreleyen ince bir zar, onun altında da lübb (cevizin özü) bulunur. Bu öz de tıpkı kabuğu gibi kesif bir madde ile yağından ibaret olan latîf bir varlığı içinde bulundurur ki, asıl maksat ta o yağı elde etmektir.

Tabiatların (doğa kurallarının), yıldız ve gezegenlerin, dört mevsimin ve su, hava, toprak, ateşten oluşan dört temel unsurun tesirleri eşit olmasına rağmen, özellikleri, vasıfları, renkleri, şekil ve tatları farklı farklı olan bu cisimlerin meydana gelmesi bunların, tabiat ve unsurların yönetimiyle değil de;

Hakîm, Rahîm, Muhtar ve Kadîr (her işi yerinde olan, ziyade acıyan, istediğini yapabilen ve her şeye gücü yeten) bir Zat'ın tedbiriyle yaratıldıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

4- Bazen dört unsur tek bir meyvede bulunabilir. Mesela; turunçgillerin kabuğu, hem sıcak hem kuru, yenen kısmı, serin ve yaş, asiti, serin ve kuru, tohumu ise sıcak ve kurudur.

Üzüm de böyledir, onun kabuğu ve çekirdeği serin ve kuru, suyu ve içi, sıcak ve rutûbetlidir. Yapıları birbirine zıt ve özellikleri birbirine ters olan bu unsurların tek bir taneden meydana gelmesi, kesinlikle bir Fail-i Muhtar'ın îcâdı (istediğini yapabilen bir Zat'ın yaratması) ile olabilir.

5- Meyvelerin halleri farklı farklıdır. Bazısında öz içerde kabuk dışarıda olur, ceviz ve badem böyledir. Bir kısmındaysa, aranan meyve dışarıda, kabuk içerisinde olur, şeftali, erik ve zerdali (bir çeşit kayısı) böyledir.

Zerdalinin ve şeftalinin çekirdeklerinde olduğu gibi bir kısmının çekirdeğinin özü vardır, hurmanın çekirdeğinde görüldüğü üzere bazısının çekirdeğinin özü yoktur.

Bir kısım meyvelerin ise, ne içinde ne dışında kabuk bulunmayıp, her tarafı yenilir ki, incir buna örnek olabilir. İşte bütün bunlar, meyvelerdeki muhtelif hallerden ibarettir.

6- Yine böylece, tane ve tohumların şekil ve suretleri de farklıdır. Buğday, yarım daire şeklinde, arpa, alt kısımları birbirine bitişik iki koni gibi, mercimek, tam daire gibi, nohutunki ise daha farklıdır.

İşte bu farklı biçimler ve şekiller mutlaka bir takım sır ve hikmetlerden dolayı mevcutturlar ki, yaratan, onların terkiplerinin ancak bu şekil üzere olmaları durumunda tamam olacağını bildiği için böyle yapmıştır.

7- Halık Tealâ hububatın her bir türüne farklı bir hususiyet ve değişik bir menfaat yerleştirmiştir. Bir canlı için gıda olan bir yiyecek, diğerine zehir olabilir. Doğa kurallarının ve gezegenlerin tesirleri bir olduğu halde, yaratıkların, sıfat, şekil ve hallerinin bu derece farklı farklı olması, elbette bütün bunların hür irade ve hikmet sahibi bir işleyicinin sanatının eseri olduklarını ortaya koyar.

8- Ağaç yapraklarından her hangi birini ele alan, onun ortasında dümdüz bir çizgi bulur ki, sanki o yaprağa nisbetle o çizgi, insan bedenindeki omurga içinde bulunan sinir gibidir.

İnsan omurgasında bulunan ilikten, sağ ve sola doğru bedene bir çok damarlar ayrılıp dağıldığı ve sonra her bir sinirden başka başka dallar ayrılıp, küçüklüğü sebebiyle görülemeyecek derecede ince kılcal damarlara kadar bu uzantı devam eder.

Yaprakta da ortasındaki büyük çizgiden farklı hatlar ayrılıp, onların her birinden de bir öncesinden daha ince muhtelif çizgiler bölünür ve netice itibarıyla o çizikler duyudan ve gözden kaybolur.

Allah-u Tealâ, bunu böyle yapmıştır ki, o yaprağın kütlesinde yerleştirilmiş olan kuvay-ı cazibe (çekim güçleri), bu ince kılcal damarlar vasıtasıyla toprak içinde bulunan çok ince maddeleri çekip emebilsin.

Yaratıcının, tek bir yaprağı îcâd ederken ne kadar özel ihtimam gösterdiğini anlayan, O'nun, ağacın bütününü yaratırken gösterdiği inayetin daha mükemmel olduğunu, bütün bitkileri îcâdındaki ihtimamı (özenip bezenmesi)nin ise, ne kadar üstün olduğunu daha iyi idrak eder.

Sonra Allah-u Tealâ'nın, bütün bitkileri canlıların menfaati için yarattığını anlayan, O'nun, canlıları yaratmasındaki inayetinin ne kadar mükemmel olduğunu anlar, bütün canlıları yaratmasındaki esas maksadının insan olduğunu bilen ise, Allah-u Tealâ'nın insanı yaratma hususundaki ihtimam ve itinasının son derece kâmil olduğunu kavrar.

Allah-u Tealâ, bu âlemdeki bütün bitki ve canlı türlerini, bedeni yönünden insan için bir gıda ve ilaç olsun diye yaratmıştır, insanı yaratmasındaki asıl gayeyse,

(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾) **"Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler için yarattım!"** *(Zâriyat Sûresi:56)* kavli şerifinde beyan ettiği üzere, marifet, muhabbet ve hizmet (kendisini tanıması, sevmesi ve kulluk vazifelerini îfâ etmesi)dir.

Dolayısıyla aciz insan, kafasının gözüyle o ağacın tek bir yaprağına bakmalı ve onda bulunan damar ve kirişlerin yaratılış şekline vakıf olmalı, sonra daha üst mertebeye intikal ederek, bu sanat hârikalarının yaratılışındaki son gayenin, insanların ruhlarında yaratıcıya karşı bir marifet ve muhabbetin meydana gelmesi olduğunu anlamalıdır.

İşte bunu anlayan kişiye, sonsuz keşif kapıları açılır ve:

(وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لاَ تُحْصُوهَا ... (٣٤)) **"Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız."** *(İbrahim Sûresi:34'den)* ayet-i kerime'sinde buyurulduğu üzere, kendisi hakkında, Allah-u Tealâ'nın nimet çeşitlerinin nâmütenâhî olduğu belirir ki bütün bunlar, tohum ve taneden o yaprağın nasıl çıkarılıp yaratıldığını tefekkür etmekten ortaya çıkar.

Bütün bu izahlar, **"Şüphesiz tane ve çekirdeği çatlatıp açan Allah'tır."** ayet-i celile'sinin tefsiri hakkında çok kısa ve özet olan sözlerdir ki, bu kadarına vakıf olan insanın, bu ilimleri, nihayetsiz bir şekilde sınıflandırıp dallara ayırması mümkündür. Allah-u Tealâ'dan tevfîk ve hidayet dileriz.

Allah-u Tealâ'nın, bundan sonraki gelen:

(يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ) **"O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarıcıdır."** kavli şerifinde geçen **"Hay"** tabiri, dirilik sıfatına sahip olanın, **"Meyyit"** ise, bu sıfattan boş kalanın ismidir ki, bu durumda bitkilere diri denemez.

Burada geçen, "Hay" ve "Meyyit" tabirlerinin tefsiri hakkında müfessirlerin iki görüşü vardır:

1- Bu iki lâfzı hakiki manaları üzere değerlendirmek ki bu, bir kaç şekilde izah edilmektedir.

a) "Diri olan insanın, ölü olan meniden, ölü olan meninin de diri olan insandan çıkartılması"yla tefsir edilmiştir.

Zâdü'l-Mesîr tefsirinde zikredildiğine göre bu görüş, İbni Mesud, İbni Abbas, Mücahid, İbni Cübeyr ve cumhur *(Radıyallahu Anhum)* a (tefsir ehlinin ekseriyetine) aittir.

Bazıları burada, "İnsan suyunda binlerle ifade edilen canlı hücreler varken, ona nasıl ölü denebilir?" şeklinde bir sual sorabilirlerse de, buradaki hayattan maksat; eseri zahirde görülen bir canlılıktır ki, menide ve yumurtada bu şekil bir hayat eserinin bulunmadığı aşikârdır.

Nitekim Taberî *(Rahimehullah)* bu manayı en doğru tevil olarak kabul ettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: "Her hangi bir dirinin cesedinden ayrılan parça ölüdür. Bu yüzden çıktığı bedene yabancılaşan meni de ölüdür ki, Allah-u Tealâ o ölüden diri insan ve canlı hayvanlar yaratmaktadır. Kendisinden bir parça kopan her diri hakkındaki hüküm de böyledir.

Bunun bir benzeri de, (كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ... (٢٨)) **"Siz ölülerken sizi dirilten .... Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz?"** *(Bakara Sûresi:28'den)* ayet-i kerime'sidir. Çünkü burada ölü olarak bahsedilenler, kendilerine ruh üflenmeden önceki meni halinde bulunan varlıklardır.

Burada yapılan 'Başaktan taneyi, taneden başağı, tavuktan yumurtayı, yumurtadan tavuğu, kafirden mümini, müminden kafiri çıkartmak' gibi tevillerin anlaşılan manaları mevcutsa da bunlar, insanların ekseriyetle kullandığı mefhumlar değildir.

Bu yüzden Allah-u Tealâ'nın kitabının manalarını, insanlar tarafından kullanımı çok olan açık mefhumlara yönlendirmek, istimali az olan gizli manalara tevcihden daha evladır." *(Taberî, Tefsir, 3/225-26)*

b) "Ölü olan yumurtadan diri olan civcivin, diri olan tavuktan da ölü yumurtanın çıkartılması" da bu manaya misal teşkil etmektedir.

c) Son devrin bazı müfessirleri tarafından buraya: "Dirinin ölü şeyler yiyerek büyümesi ve dirinin ölü atıkları ifrazatta bulunması" diye de mana verilmiştir.

Mesela; canlı olan küçük bir çocuk süt ve diğer ölü gıdaları yiyerek büyümektedir ki, yenilen ölü bir şeyi, diri bir varlığın cismini büyütecek türden unsur ve maddelere dönüştürme gücü, ölü bir cisimden diri bir cismi ayırıp çıkartmanın en mühim alâmetidir.

Yine böylece, diri bir insandan, içinde diri bir cüz bulunmayan sütün çıkması ve canlı hayvan ve bitkilerin et ve mahsül vermeleri de, diriden ölü çıkartılmasına en güzel örneği teşkil etmektedirler ki, hangi misali ele alırsak alalım burada, asıl anlatılmak istenen husus şudur:

Diri ve ölü birbirine zıt ve tersdir. Birbirine benzeyen şeylerin birbirinden meydana gelmesi, onun doğal kanunlar ve özellikler sebebiyle meydana geldiğini akla getirebilirse de, zıttın zıttan meydana gelmesi bu düşünceyi ortadan kaldırıp, bunun Mukaddir-i Hakîm ve Müdebbir-i Alîm (yerli yerinde ayarlama yapan ve ilme dayalı yönetim uygulayan) bir Zat'ın takdiriyle yaratılmış olduğunu açıkça belirtir.

2- Bu lafızların mecâzî manalarla yorumlanmasıdır ki, bu da birkaç türlü olabilir:

a) Zeccac *(Rahimehullah)* a göre mana; "Allah-u Tealâ, yeni, taze ve yeşil bir bitkiyi kuru bir taneden çıkarır; kuruyu da, canlı ve büyüyen bitkiden meydana getirir." demektir ki, burada diri ve ölü tabirleri, nâmî ve camidden kinayedir. Şöyle ki, büyüyen ve gelişen bitkiler diriye, büyümeyen donuk varlıklar da ölüye benzetilmişlerdir.

b) Dahhak *(Rahimehullah)* ın İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan naklettiğine göre; "İbrahim *(Aleyhisselâm)* ve babası misalinde olduğu gibi, kafirden mümin çıkarır, Nuh *(Aleyhisselâm)* ile oğlu hakkında görüldüğü üzereyse, müminden kafiri çıkarır." İtaatkârdan isyankârı, günahkârdan da salih bir zatı yetiştirmesi buna farklı bir misaldir. Hasen ve Atâ *(Rahimehumellah)* da bu manayı kabul edenlerdendir.

١٤١ – عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنهما) اَنَّ خَالِدَةَ بِنْتَ الْاَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ (رضى الله عنها) دَخَلَتْ عَلَىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ ، فَقَالَ: « مَنْ هٰذِهِ؟ » قِيلَ: اُخْتُ خَالَاتِكَ يَا رَسُولَ اللهِ ، قَالَ: « اِنَّ خَالَاتِي بِهٰذِهِ الْبَلْدَةِ لَغَرَائِبُ فَمَنْ هِيَ؟ » قِيلَ: خَالِدَةُ بِنْتُ الْاَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ. فَقَالَ: « سُبْحَانَ اللهِ! ﴿ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ ﴾ »

140 - Ubeydullah ibni Abdillah *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Abd-i Yağus oğlu Esved kızı Halide *(Radıyallahu Anha)*, hanımlarından birinin yanında bulunan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in huzuruna girince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bu kimdir?"** diye sordu. "Teyzelerinden biridir Ya Resulallah" denilince, **"Şüphesiz ki bu şehirde benim teyzelerim elbette gariptirler. Peki bu hangisidir?"** diye sordu. O zaman: "Abd-i Yağus oğlu Esved kızı Halide'dir." denilince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, (babası kafir olan bu sâliha hanım hakkında): **"Allah'ı tesbih ederim! O, ölüden diri çıkarır."** *(İbn-i Ebi Hatim, No:7655-57, 4/1351-52, Taberî, Tefsir, No:7816, 3/225)* buyurmuştur ki, böylece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu ayet-i celile'yi bir nevi tefsir etmiş olmaktadır. Nitekim:

(أَوَمَنْ كَانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْنَاهُ ... (١٢٢)) **"O kimse ki, ölüydü de biz onu dirilttik"** *(En'âm Sûresi:122'den)* kavli şerifinde Mevlâ Tealâ, kafirin ölü, müminin ise diri olduğunu beyan etmiştir ki,

(وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ (٢٢)) **"Dirilerle ölüler bir olmaz."** *(Fâtır Sûresi:22'den)* ayet-i celile'sinin manası da "Müminlerle kafirlerin eşit olmadığı" nı beyandır.

Nitekim Hasen *(Radıyallahu Anh)* bu ve benzeri ayet-i kerime'lere, "Kafirden mümin, müminden kafir yaratır." şeklinde mana verdikten sonra, "Mümin, gönlü diri olan bir kuldur, kafir ise, gönlü ölü bir kuldur." demiştir. *(Taberî, Tefsir, No:6812, 3/225)*

c) Süddî *(Rahimehullah)* dan nakledilen, "Ölü taneden diri başak ve ölü çekirdekten diri hurma yetiştirmesi" de, dirilik ve ölümün mecazî anlamda kullanıldığı manalardan bir diğeridir.

d) Cahilden âlim, âlimden cahil, ahmaktan akıllı, akıllıdan ahmak yaratması da mecazî manalardandır. Nitekim şair:

« حَيَاةُ الْقَلْبِ عِلْمٌ فَاغْتَنِمْهُ * وَمَوْتُ الْقَلْبِ جَهْلٌ فَاجْتَنِبْهُ »

"Kalbin diriliği ilimdir, onu ganimet bil!
Kalbin ölümü cehalettir, ondan sakın!" mısralarıyla, cehaletin ölüm, ilminse hayat olduğunu açıklamıştır.

e) Adiyy ibni'r-Ra'lâ'ya nisbet edilen:

« لَيْسَ مَنْ مَاتَ فَاسْتَرَاحَ بِمَيْتٍ * إِنَّمَا الْمَيْتُ مَيِّتُ الْأَحْيَاءِ
إِنَّمَا الْمَيْتُ مَنْ يَعِيشُ شَقِيّاً * كَاسِفاً بَالُهُ قَلِيلَ الرَّجَاءِ
فَنَاسٌ يُمَصَّصُونَ ثِمَاداً * وَ نَاسٌ حُلُوقُهُمْ فِي الْمَاءِ »

"Ölüp de dinlenen, ölü değildir, Ölü ancak, dirilerin ölüsüdür.
Ölü kimse, bedbaht olarak yaşayan, Ümidi az ve tasalı olandır.
Bir takımlarına azıcık su emdirilirken, Diğerlerinin boğazları sudadır."
(İbn-i Manzur, Lisanü'l-Arab:2/91) beyitlerinde de, "Ölü" ve "Diri" tabirlerine değişik mecazî anlamlar yüklenmiştir.

f) Zararlı olduğu kesin olarak bilinen bir şeyin, bazen büyük bir faydaya sebebiyet vermesi, bazen de bunun tersinin vuku bulması da bu cümle-i celilenin değişik bir anlamının tezahürlerindendir.

Tıp ve hikmet ilminde zikredildiği üzere; adamın birinin içeceğine ölsün diye çok afyon katılmıştı. O şahıs bu afyonu alınca yanındakiler, "Nasıl olsa kısa zaman içinde ölecek" diye onu bulunduğu yerden alıp, karanlık bir eve götürdüler. Derken oradan büyük bir yılan çıkarak adamı soktu ve yılanın sokması, afyonun zararının ortadan kalkmasına sebep oldu.

Çünkü afyon, kuvvetli soğukluğu sebebiyle öldürücü, engerek yılanının zehiri ise, hararetinin kuvveti sebebiyle öldürücü olduğundan yılan sokmasının getirdiği sıcaklık, afyonun soğukluk etkisini giderdi ki, böylece büyük zarar verileceğine inanılan şeyden hayırların en büyüğü meydana geldi. Bunun tersi de olabilir ki, en büyük hayır beklenen yerden, büyük bir şer de doğabilir.

İşte bütün bu farklı haller ve birbiriyle çelişen işler, bu âlemin, yarattıklarının menfaatlarını gözardı etmeyen ve onları başıboş terketmeyen hikmet sahibi bir yöneticisi bulunduğuna açıkça delalet etmektedirler.

Eğer burada, "İsmin, fiil üzerine atfı uygun düşmezken,

(وَ مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ) **'Diriden ölü çıkarıcıdır.'** cümlesinin,

(يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ) **'Ölüden diri çıkarır'.** cümlesine atfedilmesindeki hikmet ne olabilir?" denilecek olursa, buna üç türlü cevap verilir:

1- Ayet-i celile'de geçen: **"Diriden de ölüyü çıkarıcıdır."** kavli şerifi, **"Şüphesiz ki Allah, tane ve çekirdeğin fâlıkıdır."** kavli şerifi üzerine matuf kabul edilerek, isim isim üzerine atfedilmiş olduğundan burada böyle bir soru varid olamaz.

Bu durumda **"Ölüden diri çıkarır."** cümlesi, **"Tane ve çekirdeği yarıcıdır."** cümlesinin tefsir ve beyanı mahiyetindedir. Çünkü bitki ve büyüyen ağacı yetiştirmek için tane ve çekirdeği yarmak, ölüden diri çıkartma cinsindendir. Zira nâmî olan (büyüyen) bitkiler canlı hükmündedir. Nitekim:

(... وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ... (١٩)) **"Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir."** *(Rûm Sûresi:19'dan)* kavli şerifiyle,

(وَ آيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا ... (٣٣)) **"Bizim dirilttiğimiz ölü toprak, onlar için bir ayettir."** *(Yasin Sûresi:33'den)* ayet-i celile'si bunun böyle olduğuna delalet etmektedir.

2- Fiil lâfzı, failin yaptığı işe her an ve zaman itina gösterdiğine delalet etmekte olup, isim cümlesiyse her an yenilenmeyi ve kendisine itina gösterilmeyi ifade etmez. Abdü'l-Kâhir-i Cürcânî *(Rahimehullah)* "Delâilü'l-İ'câz" isimli eserinde buna misal olarak:

(هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ ... (٣)) **"Allah'tan gayrı bir yaratıcı var mıdır ki, gökten sizi rızıklandırsın?"** *(Fâtır Sûresi:3'den)* ayet-i kerime'sini konu

yapmıştır. Şöyle ki burada geçen, **"Sizi rızıklandırır."** kavli şerifinin fiil sîğasıyla getirilmesi, Mevlâ Tealâ'nın, yarattıklarını anbean aralıksız ve kesintisiz olarak rızıklandırmaya devam ettiğini ifade etmektedir.

İsim cümlesinin misali de: (... وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ... (١٨)) **"...Köpekleri de, giriş yerinde iki kolunu uzatıcıydı."** *(Kehf Sûresi:18'den)* kavli şerifidir ki, buradaki "Bâsıt" kavli, aynı hal üzere kalmayı ifade eder.

Hal böyle olunca, dirinin ölüden daha kıymetli olduğu sabit olduğuna göre ölüden diri çıkartma işine verilecek önemin, diriden ölü çıkartmaya gösterilecek itinadan daha çok olması gerekir.

İşte bu manadan dolayıdır ki, birinci kısım fiil sîğasıyla, ikincisiyse isim cümlesiyle tabir edilerek, ölüden diri îcat etmeye verilen değerin, diriden ölü çıkartmaya gösterilen itinadan daha fazla ve mükemmel olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir.

3- Kur'an-ı Kerim'in; Rûm Sûresi:24, Yunus Sûresi:31 gibi bir çok yerinde bu iki kısım diğerine fiil cümlesiyle atfedilmiştir ki, bu atıf, ikisinin birbirine çok yakın ikiz manalar taşıdığını göstermektedir.

Tabi ki burada asıl olan, öncesindeki, (فَالِقُ) ile sonrasındaki, (مُخْرِجُ) ve (فَالِقُ) sıfatlarına uygun olarak ism-i fâil sîğasıyla gelmesi idiyse de, sadece bu vasıfta fi'l-i muzari'ye dönüş bir hikmete mebnidir ki, o da ölüden diri çıkartma işini, dinleyenin zihninde şekillendirip canlandırmasını temin etmektir. Bu tasvir ve istihzar, ism-i fâil ve fi'l-i mâzî sîğalarıyla değil de sadece fi'l-i muzari'le elde edilebilir. Nitekim:

(أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ... (٦٣)) **"Görmez misin? Allah gökten su indirdi de, yeryüzü** (onunla) **yemyeşil oluyor."** *(Hac Sûresi:63'den)* kavli şerifinde, **"İndirdi"** fi'l-i mazî'sine mutabakat aranmayıp, zihinde canlandırma gayesini tahsil için, **"Yeryüzü yeşeriyor."** tabirine dönülmüştür.

Kudrete delalette ölüden diri çıkartmak daha manalı olduğundan, bu konunun zihinde canlandırılmasına daha çok önem verilmiştir.

Mevlâ Tealâ ayet-i kerime'nin sonunda: (فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ) **"İşte Allah O'dur. Daha nasıl döndürülüyorsunuz?"** buyurmuştur ki, sûre-i celile Mekke'de indiği için hitap, Kureyş kafirlerine aittir.

Buradaki istifham inkârî olup, neyi inkâr ettiğine göre cümle-i celile'ye bir kaç türlü mana verilmiştir:

1- Allah-u Tealâ ile birlikte putlara tapınmaları inkâr edilmektedir ki, buna göre mana; "Yöneten, yaratan, fayda ve zarar veren, diriltip öldüren Allah, işte O'dur. O halde nasıl olup ta sizler putlara tapınılması gerektiğini savunarak haktan döndürülüyorsunuz?" demektir.

2- Ba's'i, haşr ve neşr'i inkâr etmeleri reddedilmektedir ki bu takdirde murat mana:

"Allah-u Tealâ'nın, diriden ölü, ölüden diri çıkardığını gözünüzle görmüşken, sonra canlı bedeni ölü meniden bir defada çıkardığını müşahede ettiğiniz halde, daha nasıl olur da ölü topraktan bir defada diri bedeni çıkarabileceğini uzak görürsünüz?" şeklinde olur ki, bundan maksat, onların diriltilip mahşere çıkartılacaklarını inkâr etmelerini reddetmektir.

Ayrıca bu iki zıt şey, nisbet hususunda birbirine eşdeğerdir. İki zıddın birinden diğerine geçiş nasıl mümkünse, ikinciden birinciye geçişin de mümkün olması gerekir. Yani, dirilikten sonra ölümün meydana gelmesi imkan dahilinde hatta vaki olduğu gibi, ölümden sonra tekrar hayatın vukuu da imkansız sayılamaz. İki takdirde de öldükten sonra dirilmenin kabul edilmesi gerektiği hükmü çıkar.

Sapık Mutezile, **"Nasıl döndürülüyorsunuz?"** kavli şerifine tutunarak, kulun fiilini Allah-u Tealâ'nın yaratmadığını, çünkü dönme işini kendisi yaratmış olsaydı bu sözü söylemesinin yakışmayacağını savunmuşlardır.

Ehl-i sünnet uleması buna şöyle cevap vermiştir: İki zıt şeyden herbirini yapma gücü müsavi iken, bir müreccih (taraflardan birini ağır bastıran) olmaksızın iki işin biri meydana gelmişse bu tercih kul tarafından olmayıp, sırf rastlantı eseri olmuş olur ki bu durumda kullara, **"Daha nasıl döndürülüyorsunuz?"** denmesi nasıl yakışık alır?

Yok eğer bir tarafın ağır basması, bir müreccihin bulunmasıyla olmuşsa ki o da, o işin meydana gelmesine sürükleyen sebepten ibarettir, işte o sebebin meydana gelişi Allah-u Tealâ tarafından olmuş olur ki, o sebep bulunduğu anda o fiil mutlaka gerçekleşir.

İŞARİ MANALAR:

MÂVERDÎ: Derin mana erbabından bazısı bu ayet-i celile hakkında şu tevili yapmışlardır: Allah-u Tealâ kalp tanesinde bulunan ihlas ve riya filizlerini açığa çıkarıcıdır.

KUŞEYRÎ: Allah-u Tealâ bu âlemde bulunan zat ve eserleri, iz ve kalıntıları yoktan yaratıcıdır. Mahlûkatından dilediklerine yokluğu musallat eder, masnûatından murad ettiklerinin de bekasına hükmeder. Ne O'nun hükmü reddedilebilir, ne de hakkı inkâr edilebilir.

İBN-İ ARABÎ: Allah-u Tealâ, tane ve çekirdeği yararak içlerindekini açığa çıkarmaktadır. Böylece, tohum, çekirdek ve tanelerde nelerin gizli olduğu, büyüyen bitkilerinden anlaşılır.

Çünkü tohum, Allah-u Tealâ'nın kendi içinde gizlediklerini ancak yere gömüldükten sonra dışarı verir de, gövde, yaprak ve çekirdekse çekirdekten, taneyse tanelerden, tohumsa tohumlardan içinde gizli bulunanlar böylece yarılıp açığa çıkar ki bu durumda tohumun kendisi, kendinden çıkanların bir çoğunda açığa çıkmış olur.

İşte burada, bu âlemin gayptan şehadete (gizliden açığa) çıkmasına sebep olan tanenin ne olduğu iyice düşünülmelidir. O tane ki, yarılıp emsalini çıkartmış ve bu cihanda onun eşkâlinden başkası belirmemiştir.

NİSABURİ: Allah-u Tealâ, kendisinden ahd-ü misak aldığı kalp tanesine konmuş olan zerre ve tohumu yarıp, muhabbet bitkisi çıkarmıştır. Ve kalp arazisinde bulunan kelime-i tevhid zikrinden ibaret çekirdeği yarıp, iman ağacı yeşertmiştir.

Kelime-i tayyibe, şecere-i tayyibe gibidir. Hayy-u Kayyûm'un sıfatlarından olan muhabbet nebatını ölü insan zerresinden çıkarır, ölü kafirlerin sıfatlarından olan tabii fiilleri de iki cihanda diri olan müminden çıkarıcıdır.

Yine böylece, diri hurma ağacı gibi olan imanı, "Lâilâhe illallâh" kelimesindeki ölü harflerin çekirdeğinden çıkarır. Ölü olan münafıklığı da, diri olan tevhid kelimesinden çıkarıcıdır.

İBN-İ ACİBE: Allah bir kulu severse, aşk ve muhabbetiyle kalp tanesini, kudretinin acayipliğini tefekkürle de akıl çekirdeğini yarar. Böylece onun kalbi Allah-u Tealâ'nın huzuruna meyleder, O'nun eşsiz azametini tefekküre dalarak aklının nurları parlar.

Ta ki bu sayede irfan güneşi doğarak, insanın kendi varlığını görmesinden ibaret olan gece karanlığından, sabahının direğini yarıp çıkarır da o kişi, evvelce cehalet ve gafleti yüzünden ölüyken, Allah-u Tealâ'nın marifetine kavuşarak hayat bulur. Artık Allah-u Tealâ onu, kendisini görmekten öldürüp, Zat'ının müşahedesiyle diriltir. Zaten O, ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarandır.

ALUSİ: Allah-u Tealâ, ruhun nuruyla kalp tohumunu yarıp, ilim ve marifetler çıkardığı gibi, kalbin nuruyla da nefis çekirdeğini yarıp, güzel ahlâk ve evsafı meydana çıkarır.

Allah-u Tealâ ezeli muhabbet tanesini, aşıkların ve sıddıkların kalplerinde, ezel nurlarının ağacının çekirdeğini de ariflerin gönüllerinde çatlatır. Böylece o kalpler ve gönüller, tertemiz ameller, çok şerefli makamlar ve pek yüce halleri semere verirler.

O, ölüden diri çıkarır, kendisini bilmeyenden, Zat'ını tanıyanları yetiştirdiği gibi, diriden de ölü çıkarıcıdır. Kendisini bilenden cahilleri yaratır. Bazı kere O, ruhun nurunu nefse musallat ederek, ölü nefisten diri kalp çıkarır, bazen de nefsin kötü sıfatları ve hevâsı kalbi istîlâ edip, kalbin de onlara ikbali sebebiyle, diri kalpten ölü nefis çıkarır.

Allah-u Tealâ'nın taneyi yarıp, ondan türlü bitkiler yaratmasıyla ilgili diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَهُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا ... (٩٩) ﴾

"O, gökten su indirdi de, biz her şeyin nebatını (her çeşit bitkiyi) **onunla çıkardık** (bitirdik). **O bitkiden de bir yeşillik çıkardık ki, ondan üstüste binmiş taneyi çıkarıyoruz..."** *(En'am Sûresi:99'dan)*

﴿ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ (٣٣) ﴾

"Ölü toprak onlar için mühim bir ayettir. Biz ona (yağmurla) hayat verdik, ve ondan tane(ler) çıkardık da ondan yeyip duruyorlar." *(Yasin Sûresi:33)*

﴿ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا (١٤) لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا (١٥) ﴾

"Kendisiyle tohum(lar) ve bitki(ler) çıkaralım (yetiştirelim) diye üst-üste yığılıp şıkışan bulutlardan bolca dökülen su (yağmurlar) indirdik." *(Nebe' Sûresi:14-15)*

﴿ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (٢٦) فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (٢٧) ﴾

"Sonra yeri tam bir yarmakla yarıverdik. Artık onda tane(ler) bitirdik." *(Abese Sûresi:26-27)*

Allah-u Tealâ'nın, ölüden diri, diriden de ölü çıkardığı:

﴿ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (٢٧) ﴾

"Geceyi gündüze girdirir, gündüzü de geceye girdirirsin. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin." *(Ali İmran Sûresi:27)*

﴿ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٣١) ﴾

"(Habibim!) De ki: Gökten ve yerden size kim rızık veriyor? Ya da kulak ve gözlere kim malik (hakim) bulunuyor?, Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) **işi kim yönetiyor? 'Allah' diyecekler. De ki: Öyleyse** (O'na asi olmaktan) **sakınmıyor musunuz?"** *(Yûnus Sûresi:31)*

﴿ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ (١٩) ﴾

"O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır, yeryüzünü de ölümünün ardından O canlandırır. İşte siz de (kabirlerinizden) **böyle çıkarılacaksınız."** *(Rum Sûresi:19)*

Allah-u Tealâ'nın, kulların haktan dönmelerine taaccübü:

﴿ ... فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ (٣٤)، (٣)، (٦٢) ﴾

"Artık nasıl (tevhitten şirke) **döndürülüyorsunuz?"** *(Yunus Sûresi:34'den, Fâtır Sûresi:3'den, Gâfir Suresi:62'den)*

﴿ ... ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (٧٥)، (٣٠)، (٦١)، (٨٧)، (٤) ﴾

"... Sonra da bak (gör) **ki, nasıl çevriliyorlar?"** *(Maide Sûresi:75'den, Tevbe Sûresi:30'dan, Ankebût Sûresi:61'den, Zühruf Sûresi:87'den, Münafıkûn Sûresi:4'den)*

Mevlâ Tealâ, bitki ve canlılarla ilgili kudretinin huccetlerini beyandan sonra gök cisimleriyle ilgili ilim, kudret ve hikmetinin delillerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

فَالِقُ الْاِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَناً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَاناً ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٩٦)

KELİME MANASI (96)

Ayet-i celile'nin başındaki: (فَالِقُ الْاِصْبَاحِ) mahzuf mübtedanın haberidir. Takdiri: **"O Allah-u Tealâ kimdir?"** (فَالِقُ الْاِصْبَاحِ) **sabahı yarıcıdır,** yani, gecenin karanlığından sabahı yarıp çıkaran, açıp aydınlatandır. (وَجَعَلَ) **kıldı,** neyi? (الَّيْلَ) **geceyi,** nedir kıldı? (سَكَناً) **dinlenme** (zamanı), (وَالشَّمْسَ) **güneşi de** (yaptı), daha? (وَالْقَمَرَ) **ayı,** ne yaptı? (حُسْبَاناً) **bir hisab,** yani vakitlerin tayini için birer hesap ölçüsü, (ذٰلِكَ) **İşte bu,** yani, sabahın aydınlatılıp, gecenin istirahat zamanı, güneş ve ayın da birer hesap ölçüsü yapılmaları nedir? (تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ) **Aziz** (hiç bir şey kendisine karşı gelemeyen, istediğini istediği şekilde yapmaya güçlü) **olan Zat'ın takdiri** (ayarlaması) **dır,** daha kimin? (الْعَلِيمِ) **ziyade bilenin** yani herşeyi özellikle dünya ve ahiret yaşantısının maslahatlarını son derece bilen Zat'ın takdiridir.

MEÂL-İ ŞERİF

(O Allah-u Tealâ) **Sabahı** (gecenin karanlığından) **yar** (ıp çık) **arandır. O, geceyi dinlenme** (zamanı), **güneş ve ayı da** (vakitlerin tayini için) **birer hesap** (ölçüsü) **kılmıştır. İşte bu, Aziz** (mülkünde mutlak galip ve Kâhir) **olan,** (her şeyi) **hakkıyla bilen Zat** (Allah) **ın takdiri** (düzenlemesi) **dir.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre bu ayet-i celile; yaratıcının varlığı, ilmi, kudret ve hikmetine dair delillerden diğer bir çeşidi açıklamaktadır.

Önceki ayette geçen delil türü, bitki ve canlıların halleriyle ilgili olup, bu ayet-i kerime'de anlatılan ise, ahval-i felekiyye (gökteki cisimlerin hallerin)den alınmadır.

Çünkü gecenin karanlığını sabahın nuruyla yarmak, Allah-u Tealâ'nın gücünün mükemmelliğini gösterme açısından bitki ve ağaçla, tohum ve çekirdeği yarmaktan daha büyüktür. Ayrıca felekteki hallerin, yeryüzünün ahvaline göre kalplerde daha büyük ve tesirli yeri olduğu kesinlikle bilinen konulardandır.

Mâverdî ve Zadü'l-Mesîr tefsirlerinde: (اَلْاِصْبَاحُ) kelimesine üç mana verilmiştir:

1- Sabahın aydınlığıdır. Bu mana Mücahid *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

2- Gündüzün ışığıdır. Bunu Dahhak *(Rahimehullah)* söylemiştir.

3- Gündüz, güneşin, gece ise, ayın ışığıdır. Bunu İbni Ebi Talha, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakletmiş olup, Buharî *(Rahimehullah)* da bu rivayeti zikretmiştir. *(Ta'bir:1, No:6581, 6/2562)*

Hazin tefsirinde zikredildiğine göre; eğer burada "Sabahın gelmesiyle gecenin karanlığı yarılmaktayken, ayet-i kerime'nin zahiri; Allah-u Tealâ'nın sabahı yardığını ifade etmektedir. Bunun manası nedir?" denecek olursa, âlimler burada bir kaç farklı cevap vermişlerdir:

1- Sabah iki çeşittir:

Birincisi; kurdun kuyruğu gibi ufukta dikine uzanıp, ardından koyu bir karanlık kaplayandır ki bu, doğu ufkunda belirdikten sonra kaybolup gittiğinden "Fecr-i kâzib (yalancı sabah)" diye isimlendirilir.

İkincisi ise; önce belirip kaybolan beyazlığın sonrasında bütün ufka enlemesine yayılan aydınlığın belirdiği sabahdır ki, bunun peşinde karanlık olmadığından "Fecr-i sadık (gerçek sabah)" denilir.

Kâdî Muhhaşşî'leri Şihab ve Konevî *(Rahimehumellah)* ın da beyanı üzere buna göre mana iki türlü olabilir:

a) Sabahtan, kâzib olan kastedilirse mana: "Allah-u Tealâ, birinci sabahın ardından gelen karanlığı, ikinci sabahın nuruyla yarıcıdır." demek olur ki, bu manaya göre burada, (اَلْاِصْبَاحِ) lafzının başına, (ظُلْمَةَ) lafzından ibaret bir muzaf takdir edilmiştir.

Tefsir-i Kebir'de zikredildiği üzere; geceleyin, kuzey, batı ve güney canibinde ufkun tamamı karanlıkla dolu olup, aydınlık sadece doğu tarafında belirir ki, bu durumda sanki ufuk karanlıkla dolu bir deniz olup, Allah-u Tealâ, kendisinde nurdan harklar açarak o karanlık denizi yarmaktadır. Ayet-i celile'de bu mananın murad edildiği malum olduğundan böyle bir hazif ve takdir güzel olmuş olur.

b) Fecr-i sadık kabul edildiğinde ise murad mana; "Sabahı yarıp ondan gündüzün beyazını çıkarıcıdır." demek olur ki, bu durumda sanki gerçek sabah yarılmış da, ondan ciddi manada gündüzün aydınlığı çıkmıştır..

2- Allah-u Tealâ, gecenin karanlığını sabahın nuruyla yardığı gibi sabahın nurunu da gündüzün ziyasıyla yarmaktadır. Buna göre, **"Sabahı yarıcıdır."** kavli şerifinin manası: "Gündüzün nuruyla sabahın ışığını yarıp, yayıcıdır." demektir.

3- "Sabahın direği (ufukta dikine olarak ilk beliren birinci sabahın aydınlığı)nı gecenin karanlığından yarıp çıkarıcıdır." demektir ki buna göre (اَلْاِصْبَاحِ) lafzının öncesinde, (عَمُودُ) muzafı takdir edilmiştir. Kâdî ve Nesefî *(Rahimehumellah)* bu manaya öncelik vermişlerdir.

4- (فَلْقُ) kelimesi (خَلْقُ) manasında kabul edilmesi durumunda, bu cümle: "Sabahı yaratıcıdır." demek olur ki, bu durumda sabah gündüzün evvelinde beliren aydınlıktan ibarettir. Buna göre murad mana: "Allah-u Tealâ, sabahın ışığını yaratandır, belirgin hale getirendir ve gündüzün evvelini aydın kılandır" şeklinde olur ki, bu mananın anlaşılması için takdirlere ihtiyaç olmadığından bir zorluk söz konusu değildir. Bu mana, Mâverdî *(Rahimehullah)* tarafından Dahhak *(Rahimehullah)* a nisbet edilmiştir.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu makamda, Allah-u Tealâ'nın kudretine delalet eden bir çok konular anlatmışsa da, bunların bazısı astronomi ilminin ilgi alanına dahil olup, bu hususdaki bilgiler de, her yeni heyet tarafından değişime tabi olduğundan biz bunların teferruatına girmeyi münasip görmedik.

Özellikle de Nîsâbûrî *(Rahimehullah)* onun delillerinden bazısını, kozmoğrafya ilminden menkul olup, ekseri nas indinde makul olana zıt bulduğundan, bu konuların tafsilatına girmek, birçoklarına gerekli değildir.

Ayrıca, Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın üzerinde durduğu en büyük konu, sabahın aydınlığının, güneşin ışınlarının, havanın bütün cüzlerine yayılması sebebiyle olmayıp, Fail-i Muhtar'ın kudretiyle olduğunu açıklamaktır.

Burada görüş ihtilafı olmakla birlikte, güneşin ışınlarının, koni gibi olan yerin gölgesinin doğu tarafında kalan kenarına vurması sebebiyle sabahın aydınlandığı fikri kabul edilecek olsa bile, güneşin cirminin ufuktan doğmasıyla gündüzün meydana gelmesi, gündüzü Allah-u Tealâ'nın yarattığı itikadına ters düşmez.

Nitekim sabahın ışığının belirmesinin bir sebebe bağlı olup olmadığı konusu da, gerçekte gecenin karanlığından sabahın ziyasını yarıp çıkartanın ancak Allah-u Tealâ olduğu inancına zıt düşmez.

Ancak burada bilinip inanılması gereken husus şudur ki, Allah-u Tealâ'nın yaratması olmadan ne nurlar var olabilir, ne de karanlıklar kalıcı olabilir. Nitekim sûre-i celile'nin başındaki:

(وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ) **"... Karanlıkları ve nuru yaratan O'dur..."** ayet-i celilesi, bu hakikati açıkça ortaya koymaktadır.

Sonra bütün cisimler asıl yaratılışları ve zatî mahiyetleri itibarıyla birbirine benzeyici olup, farklılıkları ancak vasıflarındadır. O halde bir cisim hakkında düşünülen şeyin, diğeri hakkında da geçerli olması gerekir.

Bütün cisimler bedeliyet (birinin yerine diğerinin geçmesi) yoluyla bütün sıfatları kabul edebilme hususunda birbirine eşit olduklarına göre, güneşin cismine bu aydınlatma vasfının verilmesi mutlaka bir Fail-i Muhtar'ın tahsisiyle olmuş demektir.

Dolayısıyla (فَالِقُ الْاِصْبَاحِ), hakikatte ancak Allah-u Tealâ'dır ki bizim de isbat etmek istediğimiz gaye budur. Bu gayeyi izahta bir vecih daha vardır ki o da şudur:

Karanlık yokluğa benzeyicidir, hatta karanlığın, ademî bir mefhum (yoklukla ilgili bir mana) olup, nurun, mahza vücut (aydınlığın ise, katışıksız bir varlık) olduğuna dair kesin deliller mevcuttur. Bu yüzden gece karanlığı bastığında herkesin kalbinde korku ve telaş belirip, üzerlerine uyku istila eder ki böylece onlar ölüler gibi olurlar, hareketli şeyler sakinleşir, etkiler boşa çıkar, tesirler ortadan kalkar.

Sabahın ziyası bu âleme ulaştığında ise, sûra canlılık maddesi ve anlayış gücü üflenmiş gibi uyku zayıflar, uyanıklık hali belirmeye başlar. Sabahın

nurunun kuvvet ve kemali arttıkça bütün canlılardaki his ve hareket gücünün belirginliği de daha mükemmel hale gelir.

Allah-u Tealâ'nın, mahlukatı üzerindeki en büyük nimetinin hayat, his ve hareket gücü olduğu, bilinen bir hakikattir. Bu hallerin meydana gelmesinin aslî sebebi ışık olduğundan, nurun yaratılmasına Allah-u Tealâ'nın kudretinin tesir etmesi, nimet kısımlarının en büyüklerinden ve fazl-u kerem çeşitlerinin en yücelerinden olur.

Bu hakikatler iyice anlaşılınca, Allah-u Tealâ'nın, sabahın aydınlığını gecenin karanlığından yarıp çıkarıcı oluşunun, kemal-i kudretine en büyük delil ve mahlukatına karşı fazl-u rahmet ve ihsan türlerinin en şereflisi olduğu meydana çıkmış olur.

Ayet-i celile'de geçen:

(وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَناً) **"Geceyi bir seken kıldı."** kavli şerifine gelince, evvela şu bilinmelidir ki; Allah-u Tealâ bu ayet-i celile'de, kendi tevhidine dair felekle ilgili üç delil açıklamıştır.

Birincisi: Sabahın zuhurudur ki bu, anlaşıldığı kadar tefsir edilmeye çalışıldı.

İkincisi: Bu cümle-i celile'nin ifade etmiş olduğu **"Gecenin sükûnet vesilesi kılınışı"** ile ilgili delildir.

Âlusî tefsirinde zikredildiği üzere; gecenin **"Seken"** oluşu, gündüzleyin yorulanın dinlenmek için kendisiyle sükûnete erip, rahatlık duymasından ibarettir. İnsanın eşi ve dostu gibi, yanında sükûnete erip huzur duyduğu kişilere de **"Seken"** denir.

Aslında: **"Seken"**, insanın kendisinde sükûnete eriştiği herhangi bir şey olabilir. Nitekim:

(وَ اللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَناً ... (٨٠)) **"Allah, evlerinizden sizin için bir seken yaptı..."** *(Nahl Sûresi:80'den)* kavli şerifi de bu manadadır.

Işığı ve sıcaklığı sayesinde kendisiyle ünsiyet kazanıldığı için ateşe de **"Seken"** denmiştir. Bu yüzden araplar ateşe, ünsiyet ve huzur veren anlamında **"Mûnise"** ismini takmışlardır. Gündüzleyin kendisini yoran ve istirahata çekileceği bir vakte muhtaç olan kişinin sükûnete kavuşmak için beklediği zaman da gecedir.

Mâverdî tefsirinde bu kelimeye iki türlü mana verilmiştir:

1- Gündüzleyin hareket eden herşey kendisinde sükûnete erdiğinden geceye **"Seken"** denmiştir.

2- Her canlı geceleyin meskenine sokulmaktadır.

İbn-i Ebî Hatim'in, Katade *(Radıyallahu Anh)* dan bu ayetin tefsirinde rivayet ettiği, "Her çeşit kuş ve hayvan dahi geceleyin sakinleşir." sözü de bu manaya gelmektedir.

Sâvî tefsirinde, böceklerin hatta suların dahi geceleyin sükûnete kavuştuğu nakledilmektedir.

Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e hitaben buyurmuş olduğu: (إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيلاً (٧) وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً (٨)) **"Şüphesiz senin gündüz vaktinde uzun meşguliyetin var.** (Bu yüzden geceleyin) **Rabbinin ismini zikret ve tamamen O'na yönel!"** *(Müzzemmil Sûresi:7-8),*

(وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً (٢٦)) **"Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et!"** *(İnsan Sûresi:26)* ifade-i celile'lerinden anlaşıldığı üzere, ibadet ehli için gece **"Seken"** olmayıp, ibadette **"Te'ab** (yorulma)" zamanıdır.

Nitekim Abdulaziz ibni Ebî Revâd *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetine göre, Suheyb *(Radıyallahu Anh)* geceleri çok uzun zaman uykusuz kalıp, ibadetle meşgul olduğunda, hanımı ona: "Rahatlığını ifsat ettin" deyince, o:

"Allah, geceyi, Suheyb'in dışındakiler için istirahat zamanı kılmıştır. Şüphesiz ki Suheyb, cenneti hatırladığında hasret ve şevki artar, cehennemi aklına getirdiğinde ise uykusu kaçar." demiştir. *(İbn-i Ebi Hatim, No:7676, 4/1354)*

Eğer burada "Cennette insanlar en rahat bir yaşantı içerisinde, en tatlı zamanları geçirecekleri halde orada gece bulunmayışından, gece ve gündüz mefhumlarının, hayatın lezzet ve hayırları bakımından zaruri olmadığı anlaşılmaktadır." denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Gece ve gündüzün faydaları hakkındaki konular bu âlem itibarıyladır. Çünkü onlar:

(وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٧٣)) **"Rahmetinden dolayı O** (Allah-u Tealâ)**, geceyi ve gündüzü sizin için yarattı ki onda** (geceleyin) **sükûnet bulasınız** (dinlenesiniz, gündüz ise)**, O'nun fazlından** (rızkınızı) **arayasınız ve ola ki şükredersiniz."** *(Kasas Suresi:73)* ayet-i kerimesinin beyan-ı vechile, insanlar için bu dünya açısından faydalı ve gereklidirler.

Ahirette ise, bu gibi âdetler kalıcı olmadığından iki âlem arasındaki fark açıkça ortaya çıkmıştır."

Üçüncüsü: Ayet-i celile'de, Allah-u Tealâ'nın birliğine dair zikredilen felekî delillerin sonuncusu,

(وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَاناً) **"Güneşi ve ayı husban** (hesap vesilesi) **yaptı."** cümle-i celile'sinin açıklamış olduğu hususdur ki, buna Mâverdî tefsirinde üç türlü mana verilmiştir:

a) "Güneş ve ay, kendilerine ait burçlarında rastgele değil de bir hesap ve nizam üzere dolaşmaktadırlar ki, başlangıç ve durakları, ziyade ve noksanları tesbitlidir." demektir. Bu mana, İbni Abbas ve Süddî *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiş olup,

(الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ (٥)) **"Güneş ve ay bir hesapladır."** *(Rahman Sûresi:5)* ayet-i celile'si de aynı manadadır ki, bu konuda kelamın tahkiki şudur:

Allah-u Tealâ, güneşin hareketini, çabukluk ve yavaşlık bakımından devrini bir senede tamamlayacak şekilde bel. li bir zaman dilimiyle tahsis buyurmuştur. Çünkü güneş, bütün burçları 365 gün 6 saat zarfında katedip evvelki mekanına avdet eder.

Ayın devrini ise, dolaşmasını bir ayda bitirecek biçimde tesbit etmiştir. Çünkü ay, bütün burçları 28 günde dolaşır ki, ancak bu ölçüler sebebiyle dört mevsimle ilgili dünyanın maslahatları düzene girmektedir ve böylece insanlar günlerin, ayların ve yılların hesabını bilmektedir.

Meyvelerin olgunlaşması, ekip-biçme ve üretme, kazanç ve kârların elde edilmesi gibi dört mevsimle ilgili hususlar, her şeyin zaman ölçüsünün belirlenmesi, borçların ödenme zamanının tesbiti gibi insanların muhtaç oldukları daha bir nice konular da güneş ve ay için takdir edilen bu ayarlamalara bağlıdır.

Dolayısıyla, şu anda mevcut olandan daha hızlı veya yavaş süreçler farzedecek olursak elbette bütün âlemin nizam ve intizamı bozulur. Nitekim:

(لاَ الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلاَ الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ (٤٠)) **"Ne güneş'e aya yetişmesi lâyık olur, ne de gece gündüzü geçicidir. Her biri bir felek** (yörünge)**de yüzerler."** *(Yasin Sûresi:40)* ayet-i kerime'sinde Mevlâ Tealâ bu hakikati ne güzel açıklamıştır.

Çünkü güneşin aya yetişmesi farzedildiğinde yani ay gibi hızlanarak devrini bir ayda tamamladığı düşünüldüğünde bir ay içerisinde yaz ve kış mevsimlerinin bir arada yaşanması ve hangi sebze ve meyvenin ne vakit yetişeceğinin karışması gibi bir çok hayatî meselenin birbirine gireceği ve böylece âlemin, nizamdan çıkacağı izaha muhtaç değildir.

b) "Allah-u Tealâ, ay'ı ve güneşi, ayların ve yılların hesabının bilinmesine vesile kılmıştır" manasıdır ki,

(هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ... (٥)) **"Güneşi bir ziya, ay'ı da bir nur yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir eden** (ay'a burçlar belirleyen) **O** (Allah-u Tealâ) **dır."** *(Yunus Sûresi:5'den)* ayet-i celile'si de bu manayı açıklamaktadır.

Gün içerisindeki vakitlerin tesbiti, ayların ve yılların hesabının tutulması, hiç şüphesiz ki insanların ibadetleriyle yakından ilgilidir. Nitekim:

(... انَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً (١٠٣)) **"Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belirlenmiş bir farz oldu."** *(Nisa Sûresi:103'den),*

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ... اَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ ... شَهْرُ رَمَضَانَ ... (١٨٣، ١٨٤، ١٨٥)) **"Ey iman edenler! Oruç size farz kılındı... Sayılı günler... Ramazan ayı..."** *(Bakara Sûresi:183'den, 184'den, 185'den)*

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ ... (١٩٧)) **"Hac bilinen aylardır..."** *(Bakara Sûresi:197'den)* gibi birçok ayet-i kerime, İslam'ın en önemli vazifelerinin, zamanla ne kadar ilgili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca zekatın tesbitinde senenin geçmesi, boşanma ve ölüm iddeti bekleyen kadınların ayları hesap etmesi, kurbanın belli zamana tahsisi ve işrak, kuşluk gibi, nafile namazların kılınması için kerahat vakitlerinin bilinip gözlenmesi gibi, İslamiyetin birçok fıkhî hükümleri vakitle mukayyettir ki, hadisi şeriflerde, zikir, namaz vesair ibadetlerini vakti vaktine îfâ edebilmek için güneş ve ayın hallerini gözleyenler methedilmiştir.

١٤٢ – عَنِ ابْنِ اَبِى اَوْفىٰ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ خِيارَ عِبادِ اللهِ الَّذِينَ يُراعُونَ الشَّمْسَ ، وَالْقَمَرَ ، وَالنُّجومَ ، وَالاَظِلَّةَ لِذِكْرِ اللهِ »

142 - Abdullah ibni Ebi Evfâ *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki Allah-u Tealâ'nın kullarının en hayırlıları; Allah'ın zikri**(ni belli vakitlerde icra edebilmek) **için güneşi, ay'ı, yıldızları ve gölgeleri gözleyenlerdir."** *(Hakim, el-Müstedrek, No:163, 1/115, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:1781, 1/558)*

١٤٣ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ اَقْسَمْتُ لَبَرَرْتُ ، انَّ اَحَبَّ عِبادِ اللهِ الىَ اللهِ لَرُعاةُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ [يَعْنِى الْمُؤَذِّنِينَ] وَانَّهُمْ لَيُعْرَفُونَ يَوْمَ الْقِيامَةِ بِطُولِ اَعْناقِهِمْ »

143 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Yemin etsem elbette doğru olurdum ki, Allah-u Tealâ'nın kulları içerisinde, Allah-u Tealâ'nın en sevdikleri, elbette** (ezan okumak için) **güneş ve ay'ı gözleyenlerdir ve kıyamet günü onlar, boyunlarının uzunluğu ile tanınacaklardır."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, No:4805, 5/406)*

١٤٤ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ثَلاثَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِى ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ الاَّ ظِلُّهُ؛ اَلتّاجِرُ الاَمِينُ ، وَ الاِمامُ الْمُقْتَصِدُ ، وَرَاعِى الشَّمْسِ بِالنَّهارِ »

144 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı günde, Allah-u Tealâ üç kişiyi kendi gölgesinde gölgelendirir.** (Bunlar da:) **Emniyetli** (güvenilir) **tacir, adaletli lider ve gündüzleyin güneşi gözleyen**(lerdir)." *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummal, No:43259, 15/820, Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/327)*

١٤٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « اَحَبُّ عِبادِ اللهِ الىَ اللهِ رِعاءُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ ، اَلَّذِينَ يُحَبِّبُونَ عِبادَ اللهِ الىَ اللهِ ، وَيُحَبِّبُونَ اللهَ الىٰ عِبادِهِ »

145 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın kul-**

larının Allah'a en sevgili olanları; güneş ve ay'ı gözleyenler, Allah'ın kullarını Allah'a sevdirenler, Allah'ı da kullarına sevdirenlerdir." *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/327, Hakim, el-Müstedrek, No:164, 1/116, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:1782, 1/558)*

Abdullah ibni Ahmed ibni Hanbel, babasının kitabına yaptığı ilavelerden müteşekkil **"Zevâidü'z-Zühd"** isimli eserinde, Selman-ı Farisi *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

"Yedi kısım insanı Allah-u Tealâ kendi gölgesinde gölgelendirecektir ki, o gün O'nun gölgesinden başka hiçbir gölge yoktur:

1- Din kardeşiyle karşılaştığında, 'Ben seni Allah için seviyorum.' diyenle, karşılığında misliyle mukabelede bulunan,

2- Allah-u Tealâ'yı andığında, O'nun korkusundan, gözlerinden yaşlar akan,

3- Sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen,

4- Soylu ve güzel bir kadının zinaya davet etmesi üzerine, 'Ben Allah-tan korkarım.' diyen,

5- Mescitleri çok sevdiği için kalbi oralara asılı ve bağlı kalan,

6- Namaz vakitlerini tesbit için güneşi gözetleyen,

7- Konuştuğunda ilimle konuşan, sustuğundaysa hilim ve vakar üzere susmasını bilen." *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 3/327)*

c) Katade *(Radıyallahu Anh)*, **"Husban"** kelimesine **"Ziya"** manası vermiştir ki buna göre murad mana; "Allah güneşi ve ay'ı ışık kaynağı yaptı." şeklinde olur.

١٤٦ – عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « اَللّٰهُمَّ فَالِقَ الْاِصْبَاحِ ، وَجَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَناً ، وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ حُسْبَاناً ، اقْضِ عَنِّى الدَّيْنَ ، وَاَغْنِنِى مِنَ الْفَقْرِ، وَاَمْتِعْنِى بِسَمْعِى وَبَصَرِى ، وَ قُوَّتِى فِى سَبِيلِكَ »

146 - Yahya ibni Said *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey sabahı yaran, geceyi sükûnet mahalli yapan, güneşi ve ay'ı bir hesapla yürüten! Benden borcu öde, beni fakirlikten** (kurtarıp) **zengin et ve beni, kulağımı, gözümü ve gücümü senin yolunda harcamakla meta'landır!"** *(İmam-ı Malik, el-Muvatta', No:493, Sh:130)* diyerek, Allah-u Tealâ'ya bu ayet-i celile'de geçen üstün vasıflarıyla dua etmiştir.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de geçen;

(حُسْبَانْ) kelimesi, "Hesap etmek ve saymak" manasında birinci baptan mastardır. (حِسْبَانْ) ise; dördüncü baptan olup, "Zannedip, tahminde bulunma" manasındadır.

Güneşin aydan önce zikredilmesi, ziyasının fazlalığındandır. Çünkü o, ay ve yıldızlardan ibaret olan gökteki parlak cisimlerin tümünün nur kaynağıdır, bütün envar-ı felekiyye'nin nurları, kendi cirimlerinin paklığı ve güneşe karşı konumlarına göre güneşin nurundan alınmadır.

Mevlâ Tealâ ayet-i celile'sini: (ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ) **"İşte bütün bunlar, Aziz ve Alim'in takdiridir."** ifade-i celile'siyle nihayete erdirmiştir ki, bu ifade-i celile'de geçen kelimelerle ilgili bazı manalar tefsirlerde yer almıştır:

1- İsm-i işaret; Beydâvî'nin de beyan-ı vechile, Allah-u Tealâ'nın güneş ve ay'ı belli bir hesapla eşsiz bir şekilde yürütmesine işaret etmektedir.

2- "Takdir"; Varlıkları belli ölçüler üzere tayin ve tesbit etmektir ki,

(... وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيراً (٢)) "(O çok yüce olan Allah-u Tealâ ki) **her şeyi yaratmış ve tam bir takdirle onu takdir etmiş** (yarattığı her şey hakkındaki her hal ve vasfı, ta ezelden ayarlamış)**tır."** *(Furkan Sûresi:2'den)* kavli şerifiyle,

(اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ (٤٩)) **"Biz her şeyi bir kader** (nizam ve ölçü) **ile yarattık."** *(Kamer Sûresi:49)* ayet-i celile'si bu hakikati açıklamaktadır.

3- "el-Azîz" vasf-ı şerifi, kudretinin kemaline delalet etmektedir ki bu kudretiyle Allah-u Tealâ, ay'ı ve güneşi emri altına almış, kullarının hizmetine vermiş ve belirli bir nizam üzere onları yürütmüştür.

4- "el-Alîm" ism-i şerifi de ilminin son derece kâmil olduğuna işaret etmektedir ki, o büyük ilim sayesinde kendileri için mümkün olan devir ve düzen (güneş ve ayla ilgili sistem)ler içerisinde, kulların dünya ve ahiretleri için en yararlı olanını seçmiştir. İsmail Hakkı Efendi'nin nakli vechile; Hafız Sa'dî "Gülistan"da bu hakikatleri şu mısralarıyla ne güzel dile getirmiştir:

« اَبْرُ و بَادُ ومَهُ وخُورْشِيدُ وفَلَكْ دَرْ كَارَنْدْ * تَا تُو نَانِى بَكَفْ آرِى وَبَغَفْلَتْ نَخُورِى
هَمَه اَزْ بَهَرْ تُو سَرْ كَشْتَه وُ فَرْمَانْ بَرْدَارْ * شَرْطِ اِنْصَافْ نَبَاشَدْ كِه تُو فَرْمَانْ نَبَرِى »

"Bulut, rüzgar, ay, güneş ve felek çalışmaktadırlar,
Ta ki sen, bir ekmeği eline geçiresin de gafletle yemeyesin.
Senin gibi itaatsız için, onlardan her biri Allah'ın emrine uyarlarken,
Senin emir tutmaman hiç insafla bağdaşır mı?" *(Sa'dî, Şîrâzî, Gülistan, Sh.3)*

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celile'nin sonunda şu izaha yer vermiştir:

Feleklerde bulunan bu kadar büyük cirm (kütle)leri, kendilerine has sıfatlarıyla, hudutlu heyet ve durumlarıyla, yavaşlık ve sürat bakımından özel ölçü birimleriyle belirlenen hareketleriyle takdir edebilmek ancak bütün yaratıklarla ilgili üstün bir güç ve küllî, cüz'î ayırmaksızın bütün malumata nüfûz edebilen bir ilim sayesinde gerçekleşebilir.

İşte bu da, ecrâm-ı semaviyye'de bulunan bütün hal ve sıfatların, o maddelerin kendilerine has tabiat ve özellikleri sebebiyle olmayıp, ancak bir Fâil-i Muhtar (istediğini istediği gibi yapabilen Allah-u Tealâ'n)ın tahsisiyle olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRİ: Allah-u Tealâ'nın, cihanın sabahını yarması neticesinde nurlar parladığı gibi, kalplerin sabahını açması sebebiyle de sırlar nurlanmıştır.

Bedenler geçim sebeplerine başvurma yorgunluğundan dinlensin diye geceyi sükûnet mahalli kıldığı gibi, gözler mâsivâ'yı görmekten sakin kaldığında dostlar, Allah-u Tealâ'ya yalvarmanın lezzetiyle sükûnete kavuşsunlar için geceyi onlara seken yaptı.

Güneş ve ay'ı, belli bir hesapla malum bir yörüngede Allah-u Tealâ yürütmektedir. Güneş yaratıldığından beri kendine ait vasfı sürdürmekte olup, ne eksilmiş ne de artmıştır. Ay ise, tek bir gece bile aynı hal üzere kalmamış, devamlı artıp eksilmiştir.

Sonra arta arta dolunay olmuş, sonra eksilerek görülemeyecek hale gelmiş, sonra tekrar belirmeye başlamıştır ki, kıyamet gününe kadar hali böylece devam edip gidecektir.

İBN-İ ARABİ: Allah-u Tealâ, sabahı bir vasıtayla geceden yarıp çıkartıyorsa, o vasıta, güneşidir. Yok eğer bunu vasıtasız yapıyorsa, O'nun izzet ve kudsiyetinin alâmetlerinden biri de, gökler ve yerler bitişikken onları ayırdığı gibi, gecenin zulmetinden sabahın ziyasını çıkarmasıdır.

Sabahın infilakı, **"Fâliku'l-İsbah"** olan Allah-u Tealâ'dandır ki, gündüzün geceden doğumu aydın olsun da, sabahın nuruyla insanın ruhu arasında bir münasebet vuku bulsun.

İşte bu yüzden insan, gündüzle daha fazla ünsiyet kurup, işlerini görmekte ondan istifade eder ki, işte bu Azîz ve Alîm Allah-u Tealâ'nın takdir buyurduğu hükümlerin, bütün yaratıklarında cârî oluşunun eseridir.

TEFSİR-İ KEBİR: Allah-u Tealâ, yokluk karanlığını tekvin ve îcat sabahıyla falık'tır. Cansızlık karanlığını, hayat, akıl ve hidayet sabahıyla yarıcıdır. Cehalet zulmetini, akıl ve idrak sabahıyla yarandır. Cismanî âlemin zulümâtını, kudsî ruh'u kurtarıp, manevi âlemin sabahına ulaştırmasıyla yarıp açmaktadır.

Mümkinat âlemiyle meşgul olma karanlıklarını da, bütün muhdesât ve mübde'ât'ın müdebbirinin marifetinde istiğrak (sonradan yaratılan her şeyin yöneticisi olan Zatı'nı tanıma uğrunda kendini kaybetme) nurunun sabahıyla yarıp çıkarandır.

NİSABURİ: Allah-u Tealâ, beşeriyyet gecesinin karanlığından ruhun nurlarını yarıp çıkarıcıdır ve beşeriyyet gecesini, ruh güneşinin ışınlarına örtü yapıcıdır ki, hayavânî nefisle, beşerî sıfatlar onda sükûnete kavuşsun.

Ruhaniyet güneşinin tecellîsiyle kalp ayı'nın tulû'u, malum bir hesapladır ki, kalp ve kalıp işleri bozulmasın. Yine böylece Rubûbiyyet güneşinin tecellîsiyle, ruhaniyet ay'ının beşeriyet gecesine doğması, belli bir ölçüyledir ki, ifrat ve tefrite kaçarak kulun din ve dünya işleri fesada uğramasın. Çünkü marifet ve müşahede güneşlerinin aşırı şekilde doğmasının âfeti, "Ben

Hakk'ım." ve "Ben, beni tesbih ederim." gibi sözlerdir. Bu güneşin doğuşunun çok geri kalmasının âfetiyse, nefsin hevasına tapmak ve "Ben, sizin en üstün rabbinizim." gibi sözler sarfetmektir.

Allah-u Tealâ'nın izzeti, kendi yardımı olmadan kendisine kavuşulamaması, ilmi ise, kendisine kavuşmaya kimin müstehak olduğunu bilmesinden ibarettir.

RUHU'L-BEYAN: Üftade Efendi *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Ay'ın ışığı kendinden olmayıp, nurlar âlemindendir. Haddi zatında onun ışığı eksik olmayıp, tedrîcen kendisine kesafet (yoğunluk) arız olması sebebiyle böyle görülmektedir. Yoksa, aylar ve yıllar bilinemez hale gelirdi.

Güneşle ay bu âlemin yukarıya doğru bakan iki gözü mesabesindedir. Bizim gördüğümüz tarafları, dahilî cihetleridir. Bizim gibi onlar da bazen gözlerini açar, bazen de kapatırlar. Yıldızlar ve gezegenler onlarda sabitlenmiş değillerdir. Onlar ancak, ay'ın bazı ince damarlarına nurların yansıması sebebiyle belirmektedirler.

Yıldız düşmesi gibi görünen hadise, güneşin bir yerden diğerine intikali gibidir ki bu, ancak sülûk ehli tarafından anlaşılabilen bir marifet olup, filozoflar bu meselelerin hakikatine vakıf olamazlar.

Ahiret âlemindeki gece ve gündüz ise, karanlık ve aydınlıkla meydana gelmeyecektir. Ancak onların, kendilerine mahsus bir alâmetleri olacaktır ki o da, Allah-u Tealâ'nın tecellîlerinden bir tecellî ile zuhur edecek, bu sayede gece ile gündüz farkedilecektir.

Cennette gecenin alâmeti nasıl karanlık olabilir ki?

١٤٧ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « ... وَلَوْ اَنَّ امْرَأَةً مِنْ نِسَاءِ اَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ اِلَى الْاَرْضِ لَاَضَاءَتْ مَا بَيْنَهُمَا ... »

147 - Enes *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"...Cennet ehlinin kadınlarından biri, yeryüzüne bakacak olsa, elbette yerle gök arasını aydınlatır..."** *(Buharî, Rikak:51, No:6199, 5/2402)* buyurmuş,

١٤٨ –عَنْ سَعْدِ بْنِ اَبِى وَقَّاصٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « ...وَلَوْ اَنَّ رَجُلاً مِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَ فَبَدَا اَسَاوِرُهُ لَطَمَسَ ضَوْءَ الشَّمْسِ، كَمَا تَطْمِسُ الشَّمْسُ ضَوْءَ النُّجُومِ »

148 - Sa'd ibni Ebi Vakkas *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte de: **"...Cennet ehlinden biri zuhur edip bilezikleri görünse, elbette güneş yıldızların ışığını söndürdüğü gibi o da güneşin ışığını sildirirdi."** *(Tirmizî, Cennet:7, No:2538, 4/678, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:1449, 1/357)* buyurmuştur.

ALUSİ: "Faliku'l İsbah"dır. Allah-u Tealâ, sıfatlarının nurlarını, yaratıklarının ufuklarının yüzlerinde açığa çıkarıcıdır.

Ariflerden biri şöyle mana vermiştir: Ruh güneşinin sabahının ziyasını, nefsin karanlık sıfatları üzerine parlatarak onları kalpten yarıp çıkarıcıdır.

"Geceyi seken kılmıştır." Öz Zat'a hayran olup kalmaktan ibaret olan geceyi, aşıkların ruhlarının kendisiyle huzura kavuşacağı bir seken yapmıştır. Nitekim onların sözcüsü, şu beytiyle bu hakikati ne güzel dile getirmiştir:

« زِدْنِي بِفَرْطِ الْحُبِّ فِيكَ تَحَيُّرَا * وَ ارْحَمْ حَشَاً بِلَظَىٰ هَوَاكَ تَسَعَّرَا »

"Sana olan aşırı aşk ile hayranlığımı artır,
Sevginin ateşiyle tutuşan gönlüme rahmeyle!"

Allah-u Tealâ, nefsin karanlığını kalbe seken yapmıştır ki, bazen tecellîlerden bunalan kalp dinlenmek için onunla ünsiyet ve sükûnet bulur. Ya da nefsin karanlığını, beden güçlerinin kendisiyle rahatlayıp, ızdıraptan kurtulacağı bir seken kılmıştır.

"Güneşle ay'ı husban yaptı": Sıfat tecellîlerinin güneşiyle ef'âl tecellîlerinin kamerini hallere göre muteber kıldı (ki, tecellîler fazla gelip te halleri bozmasın).

Ruh güneşiyle kalp kamerini, bâkî ve şerefli varlıklar arasında mahsub ve muteber saydı. Vakitler ve hallerle ilgili ilimleri bir hesaba bağlı kıldı.

İBN-İ ACİBE: Ubûdiyyet gecesini bir seken, irfan güneşiyle, iman ay'ını da bir hüsban yapmıştır ki, felekler, maddi güneş ve ayla deveran ettiği gibi, insan fikri de marifet şemsiyle iman kamerinin nurlarıyla dönebilmektedir.

Allah-u Tealâ'nın, geceyi sükûnet mahalli yaptığına dair diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِراً اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٨٦) ﴾

"Kendisinde sükûnet bulsunlar (dinlensinler) **diye geceyi** (karanlık) **ve** (rızıklarını elde etsinler diye) **gündüzü aydınlık yaptığımızı görmediler mi? İnanan bir toplum için elbette bunda pek çok ayetler vardır."** *(Neml Sûresi:86)*

﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَداً اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ (٧٢) وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٧٣) ﴾

"De ki, söyleyin bakalım! Eğer Allah üzerinizde gündüzü kıyamet gününe kadar devamlı kılsa, Allah'tan başka, kendisinde sükûnet bulacağınız (istirahat edeceğiniz) **geceyi size getirecek ilah kimdir? Halâ görmeyecek misiniz?**

Rahmetinden dolayı O (Allah-u Tealâ), **geceyi ve gündüzü sizin için yarattı ki onda** (geceleyin) **sükûnet bulasınız** (dinlenesiniz, gündüz ise), **O'nun fazlından** (rızkınızı) **arayasınız ve umulur ki şükredesiniz."** *(Kasas Suresi:72-73)*

Güneş ve ay'ın, Allah-u Tealâ'nın emrine müsahhar olup, bir hesapla yüzdükleri:

﴿ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى ... وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهِ ... (٥٤) ﴾

"Şüphesiz ki sizin Rabbiniz, ... güneşi, ay'ı ve yıldızları emriyle müsahhar (itaatkâr) **olarak yaratan Allah'tır..."** *(A'raf Sûresi:54)*

﴿ وَ سَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (١٢) ﴾

"O (Allah-u Tealâ) **geceyi, gündüzü, güneşi ve ay'ı sizin için müsahhar kıldı** (hizmetinize verdi). **Yıldızlar da O'nun emriyle müsahhar** (emre amâde) **dirler. Şüphesiz ki bunlarda akleden bir kavim** (aklını kullanan bir topluluk) **için pek çok ayet** (delil)**ler vardır."** *(Nahl Sûresi:12)*

﴿ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَىْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً (١٢) ﴾

"Biz, geceyi ve gündüzü birer ayet kıldık da, Rabbinizden bir fazl (rızık) **aramanız ve yılların sayısıyla hesabı bilmeniz için, gece ayetini mahvettik** (geceyi, ışığı silik ve karanlık yaptık), **gündüz ayetini ise gösterici kıldık. Biz her şeyi tam manasıyla tafsil ettik** (Kur'an-ı Kerim'de her konuyu, karışıklığa mahal bırakmayacak şekilde, belağatlı bir beyan üslûbuyla açıkladık)." *(İsra Sûresi:12)*

﴿ وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٣٨) وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (٣٩) ﴾

"Güneş, kendisi için belirlenen yere (sene sonu itibarıyla, yörüngesinden varacağı son noktaya) **doğru cereyan eder** (süratlice akıp gider). **İşte bu, Aziz ve Alim'in takdiri** (ayarlaması)**dır. Ay'a** (gelince), **ona** (da) **bir takım menzil** (yörünge)**ler takdir** (tesbit ve tayin) **ettik de, nihayet o, eski urcûn** (kuru ve eğri hurma dalı) **gibi** (ince, eğri ve sarı bir hale) **döner."** *(Yasin Sûresi:38-39)*

Bütün bunların, Allah-u Tealâ'nın takdiri oluşu:

﴿ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (١٢)، (٣٨) ﴾

"İşte bu, Aziz ve Alim'in takdiri (ayarlaması)**dır."** *(Fussilet Sûresi:12'den, Yasin Sûresi:38'den)*

Mevlâ Tealâ, kudret, rahmet ve hikmetinin kemaline delalet eden bir takım delilleri serdettikten sonra, yıldızların yaratılış hikmetiyle ilgili diğer bir delili açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٩٧)

KELİME MANASI (97)

(وَهُوَ) O, (الَّذِي) öyle bir Zat'tır ki, (جَعَلَ) yarattı, kim için? (لَكُمْ) sizin için, neyi? (النُّجُومَ) yıldızları, sizden bedel? (لِتَهْتَدُوا) yol bulasınız için, neyle? (بِهَا) onlarla, nerede? (فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ) karanın karanlıklarında, daha? (وَالْبَحْرِ) denizin, yani gecenin kara ve denizdeki karanlıklarında, (قَدْ فَصَّلْنَا) muhakkak ki biz genişçe açıkladık, neyi? (الْآيَاتِ) ayetleri (birliğimizi gösteren delilleri), kim için? (لِقَوْمٍ) bir kavim (topluluk) için, öyle bir kavim ki, (يَعْلَمُونَ) bilirler, yani bu delillerden ancak, bütün yaratıkların, bir yaratıcının varlığına, ilminin ve kudretinin sonsuzluğuna delâlet ettiğini bilenler istifade eder.

MEÂL-İ ŞERİF

O (Allah-u Tealâ) **karanın ve denizin karanlıklarında** (karışık yollarında) **kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Hakikaten biz** (bütün bu yaratılanların, istediğini yaratmakta serbest olan bir yaratıcının varlığına, birliğine, bilgisinin olgunluğuna ve gücünün sonsuzluğuna delâlet ettiğini) **bilen bir toplum için ayetleri** (tevhidin delillerini) **tafsil ettik** (geniş geniş açıkladık).

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ, gücünün, acımasının ve her işi yerli yerinde yapışının mükemmelliğini gösteren bir delili daha bu ayet-i kerime'siyle beyan etmiş bulunmaktadır ki o da, yıldızları, kulların menfaatleri için yaratmış olmasıdır.

Bu faydalar bir kaç yönden ele alınabilir:

1- Allah-u Tealâ, yıldızları, kara ve denizin karanlıklarında güneş ve ay görmedikleri bir anda kullar yollarını bulsunlar diye yaratmıştır. Çünkü o zaman gitmek istedikleri yönleri yıldızlar sayesinde bulabilirler.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde, Haddâdî *(Rahimehullah)* dan nakledildiği üzere; bir şehirden diğerine gitmek için çöllere düşüldüğünde ve gemilerle seyahat ederken karanlık gecelerde deniz dalgaları arasında yol ve yön, yıldızlar sebebiyle bulunur.

Çünkü sefer eden kişi, bazen bir yıldızı önüne alarak, bazen sağına veya soluna, bazı kere de arkasına alarak ulaşmak istediği yerin yolunu bulur.

2- İnsanlar, güneşin hareketindeki farklı halleri gözönüne alarak, namaz vakitlerini belirlerler. Gündüz, kıbleyi güneşin hareketiyle bulurlar, gece de yıldızların halleriyle kıbleyi tayine delil alırlar.

3- Allah-u Tealâ, başka sûrelerde yıldızların göğün zineti olduğunu beyan etmiştir ki, buna örnek olarak şu ayet-i kerime'leri sayabiliriz:

(تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَآءِ بُرُوجاً ... (٦١)) **"Gökte burçlar yaratan Zat ne yüce oldu..."** *(Furkan Sûresi:61'den)*

(وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ (٦)) **"Biz en yakın göğü** (dünya semasını) **yıldızlar**(dan ibaret olan)**, bir zinet ile tezyin ettik** (süsledik, bezedik)**."** *(Sâffât Sûresi:6)*

(وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ (١)) **"Burçlar sahibi göğe yemin ederim."** *(Burûc Sûresi:1)*

4- Allah-u Tealâ'nın: (وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ ... (٥)) **"Andolsun ki biz,** (dünyaya) **en yakın olan göğü, kandillerle süsledik ve bunları şeytanlara recim** (mermi gibi atılan tane)**ler yaptık..."** *(Mülk Sûresi:5'den)* kavli şerifinde beyan ettiği husustur.

Şöyleki, Mevlâ Tealâ, yıldızların faydalarından biri olarak, onların, meleklerin sözlerinden bir şeyler kapmaya çalışan şeytanları izleyerek, delici ışığıyla, itaat dışına çıkan iblisleri helak eden recim vasıtaları olduğunu açıklamıştır ki bu konu, Sâffât Sûresi'nin 7-10. ayet-i kerime'lerinin izahında inşaallah tafsilatıyla beyan edilecektir.

5- Allah-u Tealâ, (وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمَـٰوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَـٰذَا بَاطِلاً ... (١٩١)) "(Halis akıl sahipleri)**... göklerin ve yerin yaratılışı hakkında iyice düşünürler, 'Ey Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın...'** (derler)**."** *(Âl-i İmran Sûresi:191'den)* buyurarak, mahlukatın her birinin varoluşunda yüce bir hikmet ve şerefli bir menfaat bulunduğuna icmalen dikkat çekmiştir.

Aklımızın ayrıntılı bir şekilde kavrayamadığı her şeyi inkâr etmek icap etmez. Allah-u Tealâ'nın mülk ve melekûtunda bulunan bütün hikmetleri, kendi hayalinin tartısı ve kıyasının ölçüsüyle takdir etmek isteyen kimse muhakkak ki açık bir dalaletle haktan uzaklaşmıştır.

Bikâ'î ve Suyûtî** (Rahimehumellah) **bu ayet-i kerime'nin tefsirinde,"İlm-i nücûm" ile meşgul olma hakkında bir çok hadis-i şerif ve rivayetler zikretmişlerdir ki, biz de yeri gelmişken bunları aktaralım:

١٤٩ – عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... اَمَّا بَعْدُ فَاِنَّ رِجَالاً يَزْعُمُونَ اَنَّ كُسُوفَ هٰذِهِ الشَّمْسِ ، وَكُسُوفَ هٰذَا الْقَمَرِ ، وَزَوَالَ هٰذِهِ النُّجُومِ عَنْ مَطَالِعِهَا لِمَوْتِ رِجَالٍ عُظَمَاءَ مِنْ اَهْلِ الْاَرْضِ ، وَاِنَّهُمْ قَدْ كَذَبُوا . وَلٰكِنَّهَا اٰيَاتٌ مِنْ اٰيَاتِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى يَعْتَبِرُ بِهَا عِبَادُهُ ، فَيَنْظُرُ مَنْ يُحْدِثُ لَهُ مِنْهُمْ تَوْبَةً »

149 - Semure ibni Cündeb *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* güneş tutulma namazı kıldırdıktan sonra okuduğu hutbesinde şöyle buyurdu: **"... İmdi bundan sonra, bir takım insanlar güneşin ve ay'ın tutulmalarının ve şu yıldızların, yerlerinden kaymalarının, yer ehlinden büyük adamların ölümü için olduğunu sanmaktadırlar. Şüphesiz ki onlar yalan söylemektedirler.**

Velakin bunlar (güneşle ay tutulması ve yıldız kayması), **Allah'ın ayetlerinden birer ayettir ki, kulları onlarla ibret alır da, böylece Allah-u Tealâ içlerinden kimin kendisine tevbe ihdas edeceği** (günahından döneceği)**ne bakar..."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:20198, 7/265)*

١٥٠ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا ذُكِرَ اَصْحَابِى فَاَمْسِكُوا ، وَاِذَا ذُكِرَتِ النُّجُومُ فَاَمْسِكُوا ، وَاِذَا ذُكِرَ الْقَدَرُ فَاَمْسِكُوا »

150 - İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ashabım anılınca,** (onların aleyhinde konuşmaktan dilinizi) **tutun! Yıldızlar zikredilince,** (onlardan yola çıkarak gayba ait konulara girmekten dilinizi) **tutun! Kader bahsi açılınca,** (sırrını araştırmaktan dilinizi) **tutun!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, No:1427, 2/96, Ebu Nu'aym, Hilye: 4/108)*

١٥١ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَخَافُ عَلَىٰ اُمَّتِى بَعْدِى تَكْذِيبٌ بِالْقَدَرِ ، وَصِدْقٌ بِالنُّجُومِ »

151 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Benden sonra ümmetim üzerine** (iki şeyden) **korkarım.** (Bunlar da,) **kaderi inkâr ve yıldızları tasdiktir."** *(İbn-i Adiyy, el-Kâmil:4/34, Ebu Ya'lâ. el-Müsned, No:4135, 7/162, İbn-i Hacer, el-Metâlib, No:2926, 3/77)*

١٥٢ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ لِىَ النَّبِىُّ ﷺ: « يَا عَلِىُّ اَسْبِغِ الْوُضُوءَ ، وَاِنْ شَقَّ عَلَيْكَ وَلَا تَاْكُلِ الصَّدَقَةَ ، وَلَا تُنْزِ الْحَمِيرَ عَلَى الْخَيْلِ ، وَلَا تُجَالِسْ اَصْحَابَ النُّجُومِ »

152 - Ali *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana şöyle buyurdu: **"Ey Ali! Sana zor da gelse abdestini tamamla** (her uzva gereği kadar suyu ulaştır). **Sadaka yeme! Ata eşeği çektirme** (atla eşeği çiftleştirme) **ve yıldız ilmiyle uğraşanlarla oturma!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:582, 1/170)*

١٥٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « مَنِ اقْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ زَادَ مَا زَادَ »

153 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Yıldızlardan bir ilim iktibas eden** (alan ve öğrenen), **sihirden bir şube almış olur. Artırdığı kadar artırır** (yıldız ilminde ilerlediği kadar sihir ilminde ilerlemiş olur)." *(Ebu Davud, Tıb:22, No:3905, 2/408, İbn-i Ebi Şeybe, el-Musannef, No:25637, 5/241)*

١٥٤ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « لاَ تَسْأَلُوا عَنِ النُّجُومِ ، وَلاَ تُفَسِّرُوا الْقُرْآنَ بِرَأْيِكُمْ ، وَلاَ تَسُبُّوا اَحَداً مِنْ اَصْحَابِى ، فَاِنَّ ذٰلِكَ الْاِيمَانُ الْمَحْضُ »

154 - Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* , "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şöyle buyurduğunu işittim" demiştir: **"Yıldızlardan sormayın** (onlar hakkında istikbale ait gaybî konular çıkartmak için araştırma yapmayın)**! Re'y** (kendi görüşünüz)**le Kur'an'ı tefsir etmeyin ve ashabımdan hiçbirini tenkit etme-yin! Şüphesiz ki bu** (bunlarla amel etmeniz), **halis iman** (eseri)**dir."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:1973, 1/387)*

١٥٥ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تَعَلَّمُوا مِنَ النُّجُومِ مَا تَهْتَدُونَ بِهِ فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ثُمَّ انْتَهُوا »

155 - İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Yıldızlardan, karanın ve denizin karanlıklarında yol bulacağınız kadarını öğrenin, sonra** (gerisini) **bırakın."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:28721, 10/142)*

١٥٦ – عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَقَدْ طَهَّرَ اللهُ هٰذِهِ الْجَزِيرَةَ مِنَ الشِّرْكِ مَا لَمْ تُضِلَّهُمُ النُّجُومُ »

156 - Abbas ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Yıldızlar** (la ilgili ilme dalmaları) **kendilerini saptırmadıkça, muhakkak Allah-u Tealâ bu cezireyi** (arap yarımada-sının ehlini) **şirkten tertemiz etmiştir."** *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/331, Cem', Muhammed Abdurrahim, Tefsîru'l-Haseni'l-Basrî:1/360)*

١٥٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ مُتَعَلِّمَ حُرُوفِ اَبِى جَادٍ وَرَاءَ فِى النُّجُومِ ، لَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللهِ خَلاَقٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

157 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Yıldızlarla ilgili** (Yemen meliklerinden) **Ebû Câdûra** (ya ait ebced) **harflerini öğrenenin, kıyamet günü Allah indinde nasibi yoktur."** *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/331, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:25639, 5/241)*

١٥٨ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: تَعَلَّمُوا مِنَ النُّجُومِ مَا تَهْتَدُونَ بِهِ فِي بَرِّكُمْ وَبَحْرِكُمْ ثُمَّ امْسِكُوا ، فَإِنَّهَا وَاللهِ مَا خُلِقَتْ إِلاَّ زِينَةً لِلسَّمَاءِ وَرُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ وَعَلاَمَاتٍ يُهْتَدَىٰ بِهَا ، وَتَعَلَّمُوا مِنَ النَّسَبِ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ ، وَتَعَلَّمُوا مَا يَحِلُّ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ وَيَحْرُمُ عَلَيْكُمْ ثُمَّ امْسِكُوا .

158 - Ömer ibni'l Hattab *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Yıldızlarla ilgili ilimden, karada ve denizde yol bulacak kadarını öğrenin, sonra durun. Çünkü onlar vallahi, gök için bir zinet, şeytanlar için taşlanma vasıtası ve kendileriyle yol bulunan alâmetler olmaktan başka bir gayeyle yaratılmış değillerdir.**

Soy ilminden, sıla-i rahim yapacak ve kadınlardan size kimlerin helâl, kimlerin haram olduğunu bilecek kadarını öğrenin, sonrasını bırakın." *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/328, Bikâ'î, Nazmü'd-dürer:7/202)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: Bir takımları, yıldızlara bakıp, burçlarla hesap yaparlar. Böyle yapanlar için (ahirette) bir nasip görmüyorum.

Meymûn ibni Mehrân *(Radıyallahu Anh)* bir kere İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya, "Bana nasihatta bulun." dediğinde, o: "Sana, Allah-u Tealâ'dan sakınmanı vasiyet ediyorum, Yıldız ilminden sakın, çünkü o, kâhinliğe götürür. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabından herhangi birini hayırdan başka bir şeyle anmaktan sakın ki, Allah-u Tealâ seni yüzünün üzerine cehenneme tökezletmesin. Çünkü Allah-u Tealâ bu dini onlarla parlatmıştır.

Kader hakkında konuşmaktan sakın. Çünkü o konuda iki kişi günahtan başka bir şey konuşamaz, yahut mutlaka biri günaha girer." diye nasihatlarda bulundu. *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/330)*

Hasen ibni Salih *(Radıyallahu Anh)*, "İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* yı şöyle derken işittim." demiştir: "Yıldız ilmi, insanların zayi ettiği bir ilimdir." *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/329)*

Bir kere Ikrime *(Radıyallahu Anh)* adamın birine yıldız hesabından sorduğunda, o, söylemekten çekinince, o, "İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın: 'O, insanların kendisinden aciz kaldığı bir ilimdir. Ben onu bilmek isterdim.' dediğini işittim" demiştir.

Hatib demiştir ki; "İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın kastettiği ilim, araplara mahsus olan mübah kısmıdır." *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/331)*

Abdullah ibni Hafs şöyle demiştir: Araplara mahsus bir takım hasletler vardır ki bunlar; kehânet (ileriye dönük haberler vermek), kıyafet (iz sürmek), ıyafet (kuşla fala bakmak), nücûm (yıldız ilmi) ve hesap (matematik)tir. İslam, kehâneti kaldırmış, geri kalanlar (dan ise, gayba ait hüküm çıkartmaya sebebiyet vermeyenler) kalmıştır. *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/329)*

Atâ *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre; Ali ibni Ebi Talib *(Radıyallahu Anh)* a, "Yıldız ilminin aslı var mıdır?" diye sorulduğunda, o şöyle anlatmıştır: "Evet! Peygamberlerden Yuşa' ibni Nûn isminde bir nebi vardı ki, kavmi ona, 'Sen bize yaratılışın başlangıcını ve mahlukatın ecellerini bildirmedikçe biz sana inanmayacağız." dediler.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ, bir buluta onlara yağmur yağdırmasını vahyetti, böylece dağın üzerinde duru su birikti. Sonra Allah-u Tealâ, güneşe, aya ve yıldızlara o suda yüzmelerini vahyetti ve Yuşa' ibni Nûn *(Aleyhisselâm)* a kavmiyle birlikte dağa çıkmalarını emretti.

Onlar, dağa çıkıp suyun başında durduklarında, gece ve gündüz saatleriyle, güneş, ay ve yıldızların akışını takip ederek, yaratıkların başlangıcını, ecellerini anlamaya başladılar. O derece ki, onlardan biri ne zaman öleceğini, ne vakit hasta olacağını, kimin çocuğu olup, kimin olmayacağını bilir hale geldi. Bir zaman böylece devam edip gitti.

Davud *(Aleyhisselâm)*, onlar(ın zürriyetleriy)le kafirliklerinden dolayı muharebeye girişince, onun karşısına eceli gelmeyenleri çıkardılar, eceli geleni ise evde bıraktılar. Bu yüzden Davud *(Aleyhisselâm)* ın adamları şehit oluyor, onlara ise hiçbir şey olmuyordu.

Bunun üzerine Davud *(Aleyhisselâm)*, "Ya Rabbi! Ben senin taatın üzere cihat ediyorum, bunlarsa, sana isyan yolunda savaşıyorlar. Böyle iken benim ashabım katlolunuyor, bunlardansa kimse ölmüyor." diye münacâtta bulununca,

Allah-u Tealâ ona: **"Ben onlara, halkın yaratılışını ve ecellerini öğrettim. Onlar eceli gelmeyenleri sana karşı çıkarttılar, eceli geleni ise evlerinde bıraktılar. Onun için senin ashabından ölenler oluyor da, onlardan kimse ölmüyor."** diye vahyetti.

O zaman Davud *(Aleyhisselâm)* "Ya Rabbi! Neye göre onlara bunu öğrettin?" diye sorunca, Allah-u Tealâ: **"Gece ve gündüz saatleriyle, güneş, ay ve yıldızların akışına göre."** buyurdu.

Davud *(Aleyhisselâm)* da Allah-u Tealâ'ya dua ederek bir müddet için güneşin akışını durdurdu da, böylece gündüz artarak, gece ve gündüzün farkı karıştı ve onlar gündüzün ne kadar uzadığını bulamadıklarından hesapları karıştı."

Bu rivayetten sonra Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* "İşte bunun için yıldızlara bakıp hesap yapmak kerih görülmüştür." buyurdu. *(Suyûti,ed-Dürrü'l-Mensûr:3/330-331)*

Hasen ibni Ali *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ peygamberine Hayber fethini nasip edince, yayını isteyerek, kirişine yaslandı. Allah-u Tealâ'ya hamdedip, kendisine nasip ettiği fetih ve yardımları zikrettikten sonra bir takım şeyleri yasakladı ki onlar da şunlardı:

1- Fuhuş parasını,

2- Altın yüzüğü,

3- (Kibirli zenginlerin kullandığı, atın eğeri üzerine konan) küçük kırmızı minderi (dinlenmek için, özellikle güçsüzler tarafından kullanılanlar, kırmızı olmazsa yasak olmaz),

4- İpekli elbiseleri giymeyi,

5- Köpeğin parasını, (Bundan dolayı Şafiî ve Hanbelî'ler, köpek satışının caiz olmadığına hükmetmişlerdir. *Münâvî, Feydu'l-Kadîr, No:4654, 4/124, el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye:35/127)*

6- Ehlî eşek etlerini yemeyi,

7- Altını altınla, gümüşü de gümüşle değiştirirken fark alıp vermeyi,

8- Yıldızlara bakmayı (yıldız ilmiyle uğraşmayı). *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/331, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, -Şuayb Arnavut tahkiki- No:14682, 23/38-39)*

Katade *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ bu yıldızları, üç haslet için yaratmıştır: Semaya zinet olsunlar için, kendileriyle yol bulunsun için ve şeytanlara recim (mermi gibi atılan tane) olsunlar için.

Her kim, onlar hakkında bundan başka bir şey aramaya kalkarsa, kendi görüşünü ortaya atmış, hazzını şaşmış, nasibini zayi etmiş ve bilgisi olmadığı konuda tekellüfe girmiş olur.

Allah-u Tealâ'nın emrini bilmeyen bir takım insanlar, "Yıldız felan burçtayken evlenenin hali şöyle olur, şu burçta yolculuğa çıkanın vaziyeti böyle olur." diyerek, bu yıldızlar hakkında kehânet ihdas etmişlerdir. Yemin olsun ki, her burçta kırmızısı da siyahı da, uzunu da kısası da, güzeli de çirkini de doğmaktadır.

Eğer bir kişi gaybı bilseydi, elbette Allah-u Tealâ'nın kudret eliyle yarattığı, meleklerini kendisine secde ettirdiği ve her şeyin isimlerini öğrettiği, Adem *(Aleyhisselâm)* bilirdi. *(Suyûti, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/328, Buharî, Bed'ü'l-Halk:3, 3/1168)*

Tabi ki, İmam-ı Katade'nin bu sözünden maksadı, yıldızlar hakkında doğru inanca zıt düşen fikirlere sahip olmaktır, yoksa yıldızlarda bu üç hususdan başka hikmet ve sırların bulunduğuna inanmak sakıncalı değildir. Zira mükevvenatın faydaları sınırsızdır. Bir varlıkta özel bir hikmetin bulunduğunu söylemek, başkası yok demek anlamına gelmez.

Mücahid *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Kişinin, karada ve denizde yol bulacak ve ay'ın burçlarını öğrenecek kadar yıldız ilmini tahsil etmesinde bir beis yoktur.

Humeyd eş-Şâmî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Yıldızlar, Adem *(Aleyhisselâm)* a verilen bir ilimdir.

Kurazî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Vallahi! Yer ehlinden hiçbir kimsenin gökte bir yıldızı yoktur. Velakin, insanlar kâhinlere uyuyorlar, yıldızları ise bahane ediyorlar.

Yıldız ilmiyle meşgul olma hakkında zikredilen hadisi şerif ve rivayetlerden çıkarılan hükümler:

1- Bikâ'î *(Rahimehullah)* ın nakline göre, "Kenzü'l-Yevâkît fi'stî'âbi'l-mevâkît" sahibi, kitabının mukaddimesinde şu açıklamaya yer vermiştir:

İlimler arasında beğenilen olduğu gibi zemmolunan da mevcuttur. Fakat hiçbir ilim içeriği açısından kınanamaz. Kullar hakkında bir ilmin zemmolunması ancak üç sebeple olabilir:

a) Zarara sebebiyet vermesi nedeniyle bazı ilimler kötü sayılabilir ki, sihir ve tılsım ilimleri bunun başlıca örneğidirler.

Bazılarının iddia ettiği gibi, büyü ve tılsım ilimleri, gerçeği olmayan şeyler değildir. Kur'an-ı Kerim'in şehadetiyle (Bakara Sûresi:102) sihir ilminin hakikati sabit olup, karı-koca arasını ayırmaya sebep olduğu bir vakıadır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sihir yapılıp, o sebeple hastalandığı ve Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ın haber vermesiyle bir kuyunun dibindeki taşın altından büyünün çıkarıldığı sahih hadiste varid olmuştur.

Sihir ilmini bir ilim dalı olarak kabul edip, Allah-u Tealâ'dan başka yaratıcı olmadığına inanarak, kötülükte kullanmamak şartıyla öğrenmek tenkit edilemez. Ancak insanlara zarar vermek için öğrenmek yasaklanmıştır, çünkü şerre vesile olan da şerdir.

b) Ekseriyetle sahibine zarar vermesi sebebiyle mezmum olan ilimler ki, yıldızlarla ilgili ilmin ikinci kısmı buna misal teşkil eder. Aslında bu, bir takım sebeplere dayanılarak neler olacağına delil çıkarma kabilinden olup, doktorun nabza bakarak, meydana gelebilecek bir hastalığa delil alması gibidir ki, netice itibarıyla bu, Allah-u Tealâ'nın, yaratıkları hakkındaki sünnet ve âdetinin nasıl cereyan ettiğini bilmekten ibarettir.

Velakin şer'i şerif, üç sebepten dolayı bu ilmi zemmetmiş ve kendisini tahsilden menetmiştir:

aa) Bu ilim ekseri insanlara zarar vermektedir. Çünkü "Şu iş yıldızların seyri sebebiyle olmuştur" denilince, aklı zayıf olanların içine, yıldızın kendiliğinden tesir sahibi olduğu gibi bir düşünce gelerek, Allah-u Tealâ'nın zikri kalbinden silinebilir.

Zira ilmi noksan olanların düşünceleri vasıtalara bağlı kalır. Rasih âlim ise, güneş, ay ve bütün yıldızların Allah-u Tealâ'nın emrine âmâde olduklarını bilir. Sebeplere takılı kalanla, Müsebbibü'l-esbab (sebepleri yaratan)a yükselen arasında büyük fark vardır.

bb) Bu ilim, kesin bir hükme varmayan bir tahminden ibaret kaldığından, hakiki ilim ifade etmez.

cc) Faydasız olduğundan, fuzuli işlere daldırmak kabilinden olur.

c) Bir ilmin zemmolunmasına sebebiyet veren üçüncü husus, insanların ekserisi tarafından anlaşılamamasıdır. Velakin bazı şahıslara zararlı diye de bir ilim inkâr edilemez. Nitekim kuş eti de emzikteki bebeğe zararlıdır.

2- Geride zikredilen birçok rivayetten anaşıldığı üzere, bu ilimlerin hepsinin sahih bir aslı vardır.

Nitekim, yıldız ve hat ilmi peygamberlerin ilimlerindendir. Yıldız ilmini, gezegenlerin burçlardaki akışlarını, gidiş ve dönüş istikametlerindeki seyirlerini ve bu hususta şüphesiz sabit olan hesabı bilen enbiya-i izam olmasaydı, asla insanlar bu ilimleri idrâk etmeye muktedir olamazlardı. Bütün bunlar, Allah-u Tealâ'nın peygamberlerine olan vahyiyle tesbit edilen ilimlerdir.

Nitekim nücûm ilmine ilk vakıf olanın Adem veya İdris *(Aleyhimesselâm)* olduğu, yine böylece hat ilminin, bir nebiye, bir rivayet İdris *(Aleyhisselâm)* a ait olduğu nakledilmektedir. Bu peygamberler olmasaydı insanlar bu ince ilimleri bilemeyeceklerdi. *(Bikâ'î, Nazmü'd-dürer:7/203-205)*

3- Âlusî tefsirinde zikredildiğine göre, burçların, güneş ve ayın menzil ve konaklarının bilinmesine vesile olması hasebiyle dinî maslahatlara ulaştıran nücûm ilmini öğrenmekte bir beis yoktur.

Allâme İbn-i Hacer *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

Yıldızlarla ilgili ilmin yasak olan kısmı, yağmurun gelişi, kar düşmesi, rüzgar esmesi, fiyatların değişmesi gibi geleceğe ait Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği gaybî haberleri bilme iddiasıdır ki, yıldızların birbirine yaklaşmaları ve ayrılmalarını hesaba katarak bu gibi hususları bildiğini iddia eden kişi öyle bir fasıktır ki, çoğu kere bu fıskı onu kafirliğe sürükleyebilir.

Amma bir kimse, "Gezegenlerin şu şekilde birbirine yakın olmaları veya ayrılmalarını Allah-u Tealâ âdet-i İlâhiyye'si gereği şu gibi hadiselerin olabileceğine alâmet kılmıştır, lakin bazen de olmayabilir." derse, günaha girmiş olmaz.

Yine böylece, zeval vaktinin tayini, kıble cihetinin tesbiti ve saatin kaç olduğunu öğrenme gibi, gözle görülerek anlaşılabilen konuları haber veren kimsenin bu yaptığı iş de günah olmadığı gibi bilakis farz-ı kifayedir.

Zeyd ibni Halid el-Cühenî *(Radıyallahu Anh)* dan, Sahîhayn'da sabit olan:

١٥٩ – عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ (رضى الله عنه) أَنَّهُ قَالَ: صَلَّىٰ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلَاةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَةِ عَلَىٰ إِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلَةِ ، فَلَمَّا انْصَرَفَ ، أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: « هَلْ تَدْرُونَ مَا ذَا قَالَ رَبُّكُمْ » قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ: « أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ وَكَافِرٌ ، فَأَمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ ، فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ . وَأَمَّا مَنْ قَالَ: بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِي وَمُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ »

159 - "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* geceleyin yağan yağmurun peşinde Hudeybiye'de bize sabah namazını kıldırdı. Bitirince insanlara dönerek: **"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?"** diye sordu.Ashab: "Allah ve Resulü daha iyi bilir." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*

"Allah-u Tealâ: 'Kullarımdan bazısı bana inanıcı, bazısı da inkar edici olarak sabahladı. Kim; <Allah'ın fazl-u rahmetiyle yağmura kavuştuk.> dediyse, işte o, bana iman etmiş, yıldızı inkar etmiştir. Kim de <Şu ve bu yıldızın doğması veya batmasıyla yağdırıldık> dediyse; o da beni inkar etmiş, yıldıza iman etmiştir.' buyurdu." *(Buharî, Sıfatü's-Salât:72, No:810, 1/290, Müslim, İman:32, No:71, 1/83, Ebu Davud, Tıbb:22, No:3906, 2/408, Muvatta', İstiska:3, No:451, Sh.119, Ahmed ibni Hanbel, Müsned, No:17060, 6/65)* rivayeti hakkındaysa, ulema şöyle demiştir:

Bir kişi yıldızın yağmuru yarattığına inanarak bu sözü söylerse kafir olur. Ama yıldızın, yağmurun inişine alâmet olduğu manasında söyleyip, yağmuru yağdıranın ancak Allah-u Tealâ olduğuna inanırsa kafir olmaz. Velakin bu söz elfaz-ı küfürden sayıldığından, kullanılması mekruhtur. *(Sehârenfûrî, Bezlü'l-Mechûd, 16/235-237, Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, 10/400-402)*

4- Âlusi *(Rahimehullah)* ın beyanına göre, yukarıda zikredilen ilmi nücûma çalışmanın yasak olduğuna dair rivayetlerin ifade ettikleri nehiy, sedd-i zerâ'i' (yasağa götürecek vesilelere engel olmak) kabilindedir. Çünkü İbni Mehran'ın rivayeti de işaret ettiği üzere; bu ilim çoğu kere şer'an mahzur (sakıncalı) olan kâhinliğe götürür.

Yine böylece yıldız ilmine çalışmanın yasaklanması, yıldızların kendi kendine bir tesiri olduğunu iddia eden kâhinlerin usûlü üzere çalışanlar hakkındadır.

Çünkü onlar, yıldızların üçlü ve dörtlü olarak birbirlerine yaklaşmaları, karşı durmaları gibi konumlarından çıkardıkları, gelecekte neler olacağıyla ilgili hükümlerin kesin bilgi ifade ettiğini ve asla bunun tersi olamayacağını iddia etmektedirler ki, Allah-u Tealâ'nın her yıldız ve gezegene koyduğu sırların tümüne vakıf olmak, Allâmü'l ğuyûb olan Allah-u Tealâ'nın dışındakiler için imkansız olan şeylerdendir.

Bazı şeyleri bilmek veya bazısı hakkındaki tüm meseleleri bilmek, bir fayda getirmeyeceği gibi zan ve tahminden öte bir mana ifade etmez ki buna tutunan, ayın ışınlarına tutunmuş gibi, bunu tutan da güneşin ziyasını tutan gibi (imkansız bir işe tevessül etmiş)tir.

Evet! Allah-u Tealâ âdeti gereği, kevn-ü fesat (düzelip bozulma) âleminde meydana gelen bazı hadiseleri ekseriyetle bir yıldızın doğuşu yahut batışı veya başka bir yıldıza yaklaşması anında icat eder. Süreyya yıldızının kaybolması ve doğuşu anında ve Süheyl'in doğuşu vaktinde görülenler, anlattıklarımıza şahittir.

Bunların esbab-ı âdiye (basit nedenler)den olmaları uzak bir ihtimal değilse de bazı kere sebep olduğu halde müsebbep meydana gelmeyebilir. İstersek burada Eş'arîlerin meşhur görüşüne uygun olarak,

"Tesir Allah-u Tealâ'dan olmakla birlikte o etkiyi o vakit yaratır." diyelim, istersek te, selef indinde tercih edilen görüş üzere, "Bu yıldızlar Allah-u Tealâ'nın izniyle kendileri müessirdir (Allah-u Tealâ o etkiyi onlara vermiştir)." diyebiliriz.

Huccetü'l İslam İmam-ı Gazalî *(Rahimehullah)* ın "Bir şeyi tecrübe ederek kendi deneyimine dayalı bir haber ve hüküm verene bir beis yoktur." sözü de konumuzu aydınlatır mahiyettedir.

Bu konuda diğer bazı malumat, En'am Sûresi:59. ayet-i kerime'nin tefsirinde (R.F. 9/411-414) zikredilmiştir.

5- Âlusi *(Rahimehullah)* bütün bu nakillerden sonra bu konuya son noktayı koymak üzere "Hasılı bu ilmi öğrenmek faydasız, öğrenmemek ise zararsızdır. Allah-u Tealâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz." demişse de, onun bundan maksadı, gaybî ilimleri öğrenmek için bu ilmin tahsilinde fayda olmadığını beyandır.

Yoksa, Allah-u Tealâ'nın kudretine delalet eden ayetlerini tefekkür kastıyla ve namaz vakitlerini, kıble cihetini tayin ve tesbit niyetiyle bu ilme çalışmanın farz-ı kifaye olduğunu, İbni Hacer *(Rahimehullah)* dan kendisinin naklettiğini geride aktarmıştık.

Marifetnâme sahibi İbrahim Hakkı Hazretlerinin:

« مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْهَيْئَةَ وَالتَّشْرِيحَ فَهُوَ عِنِّينٌ فِي مَعْرِفَةِ اللهِ »

"Hey'et ve teşrih (gök ilimleriyle alâkalı kozmoğrafya-astronomi ilmiyle, uzuvları birbirinden ayırmakla ilgili anotomi bilimin)**i bilmeyen kişi Allah-u Tealâ'yı bilmekte kısırdır."** sözü de bu hususta bize ışık tutmaktadır.

Mevlâ Tealâ, yıldızların halleriyle kendi kudretine delil çıkartmayı zikrettikten sonra, ayet-i celile'nin sonunda: (قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) **"Biz, ayetleri bilen bir kavim için gerçekten tafsilatlı bir şekilde beyan ettik."** buyurmuştur ki, buradaki ayetlerden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1- Kur'an-ı Kerim'in ayetleridir ki buna göre mana: "Allah-u Tealâ'nın nimetlerini anlatan âyât-ı metlüvve'yi (okunan Kur'an ayetlerini) açıkça beyan ettik ki, yıldızlarla ilgili nimet te bu cümledendir." demektir.

2- Yaratılanlarla ilgili ayetlerdir ki o zaman mana: "Hakîm olan yaratıcının varlığına, kudretiyle, ilminin ve yüce ef'âlinin mükemmelliğine delalet eden âyât-ı tekvîniyye'yi (cihan ayetlerini) fasıl fasıl ortaya koyduk." demek olur.

Bu cümle-i celile'de geçen: **"Bilen bir toplum için"** kavli şerifinin izahında da bir kaç vecih vardır:

1- Bu yıldızlar sayesinde karanın ve denizin karanlıkları içerisinde gidilecek yolların bulunması mümkün olduğu gibi, hikmet sahibi bir Sâni'in tanınması, kudret ve ilminin mükemmelliğine delil alınması da mümkündür.

Fakat bu istifade herkes için umumi iken, bu ayet-i kerime'de **"Bilen kavme"** tahsis edilmesi, bilmeyenlerin faydalanamaması yüzündendir. Allah-u Tealâ kimseyi ayırmadan ayetlerini herkese tafsil buyurmuşsa da bundan menfaatlenecek olanlar ancak ilim sahipleridir.

2- Buradaki **"İlim"** tabirinden "Akletme" manası da kastedilmiş olabilir ki, (انَّ فِى خَلْقِ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضِ ... لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُوْنَ (١٦٤) **"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında.... elbette akleden** (aklını kullanan) **bir kavim için bir çok ayetler vardır."** *(Bakara Sûresi:164'den),*

(انَّ فِى خَلْقِ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى الْاَلْبَابِ (١٩٠) **"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün ihtilaf edişinde elbette halis akıl sahipleri için pek çok ayetler vardır."** *(Âl-i İmran Sûresi:190)* gibi bunun naziri olan ayet-i kerime'lerde bu mana istimal edilmiştir.

3- "Bilen bir kavim için" kavli şerifinden murad mana; "Bir toplum için ki iyice düşünerek, maddi şeyler vasıtasıyla manevi şeylere delil alırlar da şahitten gaibe intikal ederler (görünen âlemden görünmeyene geçerler)." şeklinde olabilir ki, zaten bu cihan ayetleriyle amel etmenin manası, onlar hakkında tefekkür edip, yaratıcının azametine hayran olmaktan başka bir şey değildir.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRİ: Gökteki yıldızlarla sahralarda yol bulunduğu gibi, kalp yıldızlarıyla da yerlerin ve göklerin Rabbini tanıma hususunda hidayete erişilir.

SEM'ANİ: Sem'ânî tefsirinde zikredildiğine göre; Ebu'l-Huseyn ibni'l-Fâris *(Rahimehullah)* ın, bir kısım tâbi'în'den nakli vechile, burada yıldızlardan maksat, sahabe-i kiram, karanlıklardan maksat ise, şirk karanlıklarıdır.

١٦٠ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اَصْحَابِى كَالنُّجُوْمِ بِاَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ »

160 - Cabir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen: **"Sahabem yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız, hidayet bulursunuz."** *(Beyhakî, el-İ'tikad, Sh:319, İbn-i Abdi'lberr, Câmi'u Beyâni'l-ilm, No:1760, 2/925, İbn-i Hacer, Telhîsu'l-habîr, No:2098, 4/462, Mîzânü'l i'tidâl, No:1511, 1/413, Deylemî, Firdevsü'l-ahbâr, No:6799, 4/447, Nebhanî, el-Fethu'l-kebir, No:6812, 1/627)* hadis-i şerifi de bu manaya uygun düşmektedir.

Biz de buradaki yıldızlara, teba'ıyyet ve veraset yoluyla âlimlerin de dahil olduğu görüşünü ilave edebiliriz. Nitekim:

١٦١ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « اِنَّ مَثَلَ الْعُلَمَاءِ فِى الْاَرْضِ كَمَثَلِ النُّجُوْمِ فِى السَّمَاءِ يُهْتَدٰى بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ، فَاِذَا انْطَمَسَتِ النُّجُوْمُ اَوْشَكَ اَنْ تَضِلَّ الْهُدَاةُ »

161 - Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz yeryüzündeki âlimlerin hali, kendileriyle karanın ve denizin karanlıklarında yol bulunan gökteki yıldızlar gibidir. Yıldızlar kaybolunca, yol göstericilerin sapıtması yakındır."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:12600, 4/314, Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, No:6741, 4/423)*

İBN-İ ARABİ: Allah-u Tealâ'ya yakınlık, seyr-ü sülûk ve O'na doğru manevi sefer ile kesbedildiğinden, Allah-u Tealâ'nın bir ism-i şerifi de **"en-Nur"** dur ki, O'na giden yolu, O'nunla görelim.

Ayet-i celile'de geçen: **"Karanın karanlıkları"**, beden amelleriyle yapılan zahirî sülûke, **"Denizin karanlıkları"** ise, ruhî amellerle yapılan manevi ve gizli sülûke işarettir.

Şer'i şerif, sebepler âleminin karasının ve denizinin karanlıklarında, kendisiyle hidayet bulunan bir nurdan ibarettir ki, böyle amel edenin karşılığı böylecedir (o nura tabi olanın vasıl olacağı Zat, Allah-u Tealâ'dır).

TEFSİR-İ KEBİR: Ayet-i celile'de geçen; **"Kara ve denizin karanlıkları"**nın, ta'dîl ve teşbih zulûmâtıyla tevil edilmesi mümkündür. Allah-u Tealâ'nın sıfatlarını inkâr eden Muattıle, O'nun istediğini yapabilen bir Zat olduğunu reddettikleri gibi, Allah-u Tealâ'yı yaratıklarına benzeten Müşebbihe de, Allah-u Tealâ'nın bir mekana bağımlı cisim olduğunu kabul ederler.

İşte Allah-u Tealâ, bu iki çeşit karanlıktan kurtulup, hidayete erilmesi için yıldızları yaratmıştır. Allah-u Tealâ'nın sıfatlarını inkâr karanlıklarından yıldızlar sebebiyle kurtuluşun izahı şöyle yapılabilir:

Biz, yıldızların bir çok vasıflarında farklılık arzettiklerini görmekteyiz ki, buna misal olarak, bazıları seyyar (gezegen), bir kısmı sabittirler. Sabit olan yıldızların bir kısmı, orta mıntıkada olup, bazılarıysa kutuplardadır. Yine böylece, sabit olanlar parlak, gezegenler ise parlak değildir.

Bazılarının, ışığı bol, cirmleri büyük, diğerleri ise, az ışıklı, gizli ve küçüktürler. Bütün cisimler mahiyetleri itibarıyla birbirine benzeşmekteyken, her birine belirli bir özelliğin tahsis edilmesi, bu farklılığın, ancak bir Fail-i Muhtarın takdiriyle meydana gelebileceğine delil teşkil etmektedir ki, Muattıle diyarının karanlıklarında yıldızlar vasıtasıyla hidayet bulmanın manası budur.

Teşbih denizinin karanlıklarından hidayet bulmanın beyanına gelince, yıldızların ilâh olmasına engel olacak tek kusurları, cisim olmalarıdır ki, bu sebeple onlar, cüzlerden ve parçalardan derlenmiş, sonu ve sınırı olan, hareket ederek değişkenliği kabul eden ve halden hale intikal eden varlıklar olmuş olurlar.

Eğer bu sayılanlar, ilâhlık hususunda birer ayıp teşkil etmiyorlarsa, söylenecek bir şey kalmaz. Yok eğer bunlar, ilahlığa mani bir takım kusurlar olarak değerlendirilirlerse -ki öyledir- bu durumda gerçek ilâhın bütün bunlardan uzak tutulması gerekir.

İşte böylece, göklerin, yerin ve bütün âlemlerin ilâhının, cismiyetle alâkalı her şeyden, uzuvlardan, parçalardan, sınırlanmaktan, son bulmaktan, mekan ve cihette bulunmaktan münezzeh olduğuna kesinlikle hükmetmek gerekir ki, yıldızlarla hidayet bulmanın bir manası da bu olsa gerektir. Gerçi bu izah tarzı hakikatten mecaza dönüş kabul edilebilirse de, Allah-u Tealânın kitabının büyüklüğüne uygun düşen yakın bir mana olduğu kesindir.

NİSABURİ: O Allah-u Tealâ, kalplerin semalarındaki gayb nurlarının yıldızlarını, beşeriyet karasıyla, rûhâniyyet denizinin karanlıklarında Rubûbiyyet âlemine yol bulasınız diye yaratmıştır.

İBN-İ ACİBE: Allah-u Tealâ, ilim yıldızlarını yarattı ki, ahiret yolcuları, şeriat ve hakikat işlerindeki müşkillerini onlarla çözsünler. Şeriat karası için bir ilim vardır ki, ehli onunla Allah-u Tealâ'nın cennet ve rızasına yürürler.

Hakikat denizi için de bir ilim vardır ki, onu talep eden ehli, Allah-u Tealâ'nın Zatı ve sıfatlarının marifetine, Celâl ve Cemâl hallerindeki vasıflarını müşahedeye onunla seyr-ü sülûk ederler.

ALUSİ: Allah-u Tealâ, mürşitleri yarattı ki, karanın karanlıklarından ibaret olan zahirî bilgilerde ve denizin karanlıklarından ibaret olan batınî ilimlerde kendileriyle hidayet bulasınız.

Allah-u Tealâ, duyulardan ibaret olan yıldızları yarattı ki, cesetler karasının karanlıklarında onlarla yaşamın menfaatlerine eresiniz. İlimler denizinin karanlıklarında da onlarla bir çok bilgi kesbedesiniz.

Allah-u Tealâ'nın, yıldızları, semanın kandilleri yaptığı ve kendileriyle yol bulmak için yarattığı ile ilgili diğer ayet-i kerimeler:

﴿ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ (٦) ﴾

"Biz en yakın göğü (dünya semasını) **yıldızlar**(dan ibaret olan), **bir zinet ile tezyin ettik** (süsledik, bezedik)." *(Sâffât Sûresi:6)*

﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ ... (٥) ﴾

"Andolsun ki biz, (dünyaya) **en yakın olan göğü, kandillerle süsledik ve bunları şeytanlara recim** (mermi gibi atılan tane)**ler yaptık..."** *(Mülk Sûresi:5'den)*

﴿ ... وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (١٦) ﴾

"...Yıldız(lar)**la da onlar yol bulurlar."** *(Nahl Sûresi:16'dan)*

Mevlâ Tealâ, insanların yol bulmaları için yıldızları yaratma nimetini beyandan sonra, kudretine delalet eden delâilden ve kulları üzerindeki nimetlerinden bir diğerini açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ الَّذِى اَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ (٩٨)

KELİME MANASI (98)

(وَهُوَ) O, (الَّذِى) öyle bir Zat'tır ki, (اَنْشَأَ) yarattı, kimi? (كُمْ) sizi, kimden? (مِنْ نَفْسٍ) bir nefis (Âdem) den, öyle nefis ki? (وَاحِدَةٍ) tek, (sonra sizin için vardır) ne? (فَمُسْتَقَرٌّ) bir müstekarr (kalma yeri). Buradaki (مُسْتَقَرٌّ) kelimesi, muahhar müpteda olup, haber-i mukaddemi hazfedilmiştir. (فَلَكُمْ مُسْتَقَرٌّ) demektir. Yani sizin için babalarınızın sulbünde veya yer yüzünün üstünde kalma yeri vardır. daha? (وَمُسْتَوْدَعٌ) bir de emanet konulma yeri (emanet olarak konulacağınız ana rahimleri veya kabirler vardır), (قَدْ فَصَّلْنَا) muhakkak tafsil ettik (genişçe açıkladık) neyi? (الْاٰيَاتِ) ayetleri, yani Allah'ın nimetlerini anlatmakta olan bu ayetleri, kim için? (لِقَوْمٍ) bir kavim için, öyle kavim ki, (يَفْقَهُونَ) ince anlarlar.

MEÂL-İ ŞERİF

O (Allah-u Tealâ) **sizi bir tek nefis** (Âdem) **den yaratandır. Sonra** (sizin için) **bir karar yeri** (babalarınızın sulbünde veya yer yüzünde kalacak yer) **bir de emanet konulma yeri** (ana rahimlerinde veya mezarda emanet olarak konulacağınız yer vardır). **İnce anlayan bir toplum için ayetleri** (Kur'an ve cihan ayetlerini) **muhakkak biz tafsil ettik** (ayrıntılı bir şekilde açıkladık).

İ Z A H A T

Fahrurrazî ve Âlusi *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre bu ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın varlığının, kudret ve ilminin kemalinin bir diğer delilidir ki, insanın değişen halleriyle yapılan bu istidlâl, Allah-u Tealâ'nın gücünün ne kadar büyük olduğuna açıkça delalet ettiği gibi, diğer bir nimeti de hatırlatmaktadır. Zira, sayısı milyarlarla ifade edilecek kadar çok olan insan neslinin tek bir asla ve bir şahsa dönüşü, hiç şüphesiz ki, sevgi ve samimiyetin artmasına daha yakın vesiledir.

Ayet-i celile'de geçen: **"Tek nefis"** ten, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın kastedildiğinde hiç şüphe yoktur, zira o tek bir candır. Havva *(Radıyallahu Anha)*, onun kaburga kemiklerinin birinden yaratılması hasebiyle bütün insanlar, tek bir nefis olan Âdem *(Aleyhisselâm)* dan yaratılmış olmaktadır.

Burada İsa *(Aleyhisselâm)* ın durumu sorulacak olursa, onun yaratılışının başlangıcı da, ana-babasından yaratılmış olan Meryem valideden olması itibarıyla Âdem *(Aleyhisselâm)* a dayanmaktadır ki böylece, insan neslinin tamamının Âdem *(Aleyhisselâm)* dan geldiği hakikatı sabit olmuştur.

Ayet-i celile'de geçen **"İnşâ"** fiiliyle **"Halk"** fiili arasında Kâdî *(Rahimehullah)* şöyle bir fark açıklamıştır: "Halk", yoktan yaratmayı, "İnşâ" ise, ana-baba yoluyla doğrudan ilk yaratışı değil de, geliştirme ve büyütme sûretiyle yaratma manasını ifade eder. Nitekim Allah-u Tealâ'nın bitkileri inşası da, büyüyüp, olgunlaşıncaya kadar onları geliştirmesi anlamına gelmektedir.

İbni Ebi Hatim, Taberî, Mâverdî, Zâdü'l-Meşîr, Hazin ve Âlusî tefsirlerinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de geçen: (فمستقر ومستودع)**"Sonra** (sizin için) **bir müstekarr, bir de müstevda'** (vardır)" kavli şerifine bir çok mana verilmiştir:

1- "Anne rahimlerinde karargâh, babaların sulblerinde ise emanet bırakılan yer vardır." Bu manayı, Avfî, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayet etmiştir ki, Said ibni Cübeyr, Mücahid, Atâ, Dahhak, Neha'î, Katade, Süddî, İbni Zeyd, Ebû Abdirrahman es-Sülemî ve Kays ibni Ebî Hâzim *(Radıyallahu Anhum)* bu manayı kabul edenlerdendir.

Âlusî tefsirinde beyan edildiği vechile, bu manaya göre, anne rahmi, karargâh, babanın sulbü ise, emanetgâh kabul edilmiştir. Nitekim:

(... وَنُقِرُّ فِى الْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ... (٥) **"...Dilediğimizi, rahimlerde belli bir süreye kadar karar kıldırıyoruz** (yerleştirip bekletiyoruz)..." *(Hac Sûresi:5'den)* ayet-i celile'si de, ana rahminin, müstekarr manasında olduğunu destekler mahiyettedir.

Zaten lugat itibarıyla müstekarr, müstevda'a göre daha fazla durulan yerdir, çocuğun ana rahminde bekleme süresi, babanın sulbünde durmasından daha fazla olduğundan, istikrar (yerleşme) manasını, rahimde durmak, istîdâ (emanet durma) manasını da, babanın sulbünde bulunmakla tefsir etmek daha uygun düşmektedir.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen, "Nutfe (insan suyu), babanın sulbünde uzun süre kalmaz. Cenin ise, anne rahminde uzun müddet kalır." sözü de bu mananın kuvvetine delalet eder niteliktedir.

Babanın sulbüne, "Emanet bırakılan yer" denmesinin şu sebeple olabileceği hususundaki görüşünü Âlusî *(Rahimehullah)* şöyle aktarmıştır:

A'raf Sûresinin 172. ayet-i kerime'sinde açıklandığı üzere mîsak günü, Allah-u Tealâ âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini çıkartıp, kendilerine şahit kılması neticesinde "Kalû Belâ" ahd-ü peymanıyla ilgili olaylar olduktan sonra, tekrar onları kimlerin sulbünden çıkarttıysa oralara iade buyurduğu için sanki insanlar babalarının sulplerinde bir vedîa (emanet) vasfı taşımaktadırlar ki, Allah-u Tealâ dilediği vakitte onlar oradan çıkartılacaklardır.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* babanın sulbünde olana açıkça "Vedî'a" ismini kullanmıştır. Nitekim Taberî *(Rahimehullah)*, Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sakalım çıkmadan önce İbni Abbas bana, "Evlendin mi?" diye sorduğunda, ben, "Hayır! Henüz düşünmüyorum." deyince, o, sırtıma vurarak, "Sulbünde emanet olanlar yakında çıkarlar." buyurdu. *(Taberî, Tefsir, No:13636-37, 5/283)*

2- "Rahimlerde müstekarr, kabirde müstevda' var." Bu mana, İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan menkuldür. Ana rahminin müstekarr oluşu geride anlatılmıştı. Kabrin emanetgâh oluşu ise, insanın tabi karargâhı olmayıp, esas yurdu olan ahirete giderken bir süreliğine berzah (geçit) âleminde uğrak yeri olması hasebiyledir.

3- "Yerde müstekarr, sulbte müstevda' vardır." Bu manayı, İbni Cübeyr, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakletmiştir. Mevlâ Tealâ'nın:

(... وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ ... (٣٦)) **"...Sizin için yeryüzünde bir karargâh vardır..."** *(Bakara Sûresi:36'dan)* kavli şerifi de buna uygun düşmektedir.

4- "Rahimde, hem müstekarr hem müstevda' var." Bu manayı, Kabûs, babası vasıtasıyla İbni Abbas *(Radıyallahu Anhum)* dan nakletmiştir ki buna göre, anne rahminde çocuk çok kaldığı için oraya müstekarr, babanın suyunu emaneten taşıdığı için de müstevda' denmiştir.

5- "Müstekarr, barındığı yer, müstevda', öleceği yer." Bu mana, Miksem *(Radıyallahu Anh)* tarafından İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya nisbet edilmiştir ki, buna göre her insanın yeryüzünde barınak olarak kullandığı evi-barkı, onun için bir müstekarr, ölüp gömüldüğü yer de, dirilmek için emaneten bekletildiği berzahtır.

١٦٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اِذَا كَانَ اَجَلُ اَحَدِكُمْ بِاَرْضٍ ، اَوْثَبَتْهُ اِلَيْهَا الْحَاجَةُ . فَاِذَا بَلَغَ اَقْصٰى اَثَرِهِ ، قَبَضَهُ اللهُ سُبْحَانَهُ . فَتَقُولُ الْاَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَبِّ! هٰذَا مَا اسْتَوْدَعْتَنِى »

162 - Abdullah İbni Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Sizin birinizin eceli bir yerdeyse, bir işi onu, oraya sıçratır** (o yere zamanında gitmesine sebep olur). **O kişi, ömrünün nihayetine ulaşınca, Allah-u Tealâ, onu kabzeder** (o anda orada ruhunu alır). **Kıyamet günü o yer, 'Ey Rabbim! İşte bu, bana emanet ettiğin** (ceset)**dir.' der."** *(İbni Mace, Zühd:31, No:4263, 2/1424)*

6- "Dünyada müstekarr, kabirde müstevda' vardır."

١٦٣ – عَنْ عَوْفٍ (رضى الله عنه) قَالَ: بَلَغَنِى اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « اُنْبِئْتُ بِكُلِّ مُسْتَقَرٍّ وَمُسْتَوْدَعٍ مِنْ هٰذِهِ الْاُمَّةِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَمَا عُلِّمَ آدَمُ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا »

163 - Avf *(Radıyallahu Anh)* ın rivayetiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Âdem** *(Aleyhisselâm)* **a bütün isimler öğretildiği gibi, bu ümmetten kıyamete kadar gelecek olan bütün müstekarr ve müstevda'** (dünyaya emanet gönderilip, kabirde yerlerine yatan)**lar bana bildirildi."** *(Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/332)*

7- "Dünyada müstevda', kabirde müstekarr vardır." Bu iki mana, İmam-ı Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan mervî olup, birincisinde yeryüzü müstekarr,

yerin altı olan kabir ise, müstevda' kabul edilmiştir. Zira insanlar dünyada yerleşip, ev-ocak kurarlar, yerin altında ise bunlardan hiçbiri bulunmaz.

İkinci manada, yeryüzü, emanet yeri, kabir ise karargâh kılınmıştır. Çünkü dünyada kalınan süre kabirdekine nisbetle çok azdır.

Hasen *(Radıyallahu Anh)* "Ey âdemoğlu! Sen ailen içinde bir emanetsin ve yakında sahibine kavuşacaksın." der ve şair Lebid'in:

« وَ مَا الْمَالُ وَ الْاَهْلُوْنَ اِلاَّ وَدِيعَةٌ * وَلاَ بُدَّ يَوْماً اَنْ تَرُدَّ الْوَدَائِعَ »

"Mal ve aile emanetten başka bir şey değildir,
Mutlaka bir gün emanetleri iade etmen gerektir." şiirini inşâd ederdi.

Süleyman ibni Zeyd el-Adevî'nin:

« فَجَعَ الْاَحِبَّةُ بِالْاَحِبَّةِ قَبْلَنَا * فَالنَّاسُ مَفْجُوعٌ بِهِ وَمُفَجِّعُ
مُسْتَوْدَعٌ اَوْ مُسْتَقِرٌّ مُدْخَلاً * فَالْمُسْتَقِرُّ يَزُوْرُهُ الْمُسْتَوْدَعُ »

"Bizden evvel nice dostlar, sevdiklerinden ayrılıkla acı çektiler,
Demek ki insanlar birbirinin acısını çekerler,
Onlar dünyada emanettirler, sonra müstekarlarına girerler,
Her müstevda' bir gün müstekarrını ziyaret eder." mısraları da bu manadadır.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, İmam-ı Hasen'in bu sözünü şöyle şerhetmiştir: Müstekarr, insanın ölümünden sonraki halidir. Çünkü kişi saîd (iyi kimse) ise, o saadet, ölümünden sonra yerleşir.

Yok eğer şakî (kötü) idiyse, o şakâvet de istikrarlı bir hale gelir, çünkü ölümünden sonra insanın hallerinin değişmesi söz konusu olmaz. Ölümünden önce ise, haller değişebilir. Kafir bazı kere mümin haline döner, zındık da sıddık olabilir.

Dolayısıyla bu hallerin, yok olma ile yüzyüze bulundukları için, elden çıkması yakın olan vedî'aya (emanete) benzetilmeleri uzak olmaz.

8- "Dünyada müstekarr, indellah'da müstevda' vardır." Bu manayı, Mücahid *(Rahimehullah)* söylemiştir.

9- "Sulplerde müstekarr, rahimlerde müstevda' vardır." Bunu İbni Bahr *(Rahimehullah)* söylemiştir ki bu, birinci mananın aksi olarak değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılır.

Fahrurrazî'nin beyanına göre; ayet-i celile'de **"Müstekarr"**ın, **"Müstevdâ"'** dan önce zikredilmesi bu manayı doğrulamaktadır. Çünkü meninin, babanın sulbünde meydana gelişi, annenin rahmine düşmesinden öncedir.

10- "Müstekarr, erkektir, çünkü meni onun sulbünde peydalanır. Müstevda' ise, dişidir, zira anne rahmi erkeğin suyu için bir emanetgâha benzemektedir." Bu manayı, Fahrurrazî ve Âlusî *(Rahimehumellah)*, Ebû Müslim

el-Isfahanî'den nakletmiştir ki, burada sanki "Allah-u Tealâ sizi tek bir nefisten yaratandır. Artık sizden kiminiz erkek, kiminiz dişidir." buyrulmak istenmiştir.

11- "Müstekarr, yaratılanlar, müstevda', henüz yaratılmayanlar." Bu mana, Bahru'l-Muhît tefsirinde, İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan, Tefsir-i Kebir'de ise, Esamm *(Rahimehullah)* dan nakledilmiştir.

12- "Müstekarr, cennet, müstevda', cehennem'dir." Bu mana, mümine göre geçerlidir. Zira mümin cennete girdimi, bir daha çıkmamak üzere orada karar kılar.

Cehenneme giren mümin için ise orası, bir süreliğine emanet kalacağı bir yerdir, çünkü zerre kadar imanı olan neticede oradan çıkar.

13- "Müstekarr, cehennem, müstevda', dünya." Bu mana da, kafire uygun düşmektedir. Çünkü o, dünyada emanet kalıp, ahirette ise ebedî karargâh olarak cehenneme yerleşecektir. Nitekim:

(إِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (٦٦)) **"Şüphesiz o** (cehennem), **yerleşme mahalli ve ikametgâh olarak ne kötüdür."** *(Furkan Sûresi:66)* kavli şerifi de bu manaya münasiptir.

14- "Dünyada yaptığı amellere karşılık, ahirette müstekarr'ı vardır. Dünyada ise, devamlı müstevda' (halden hale geçme) **vasfına sahiptir."** Çünkü insan, doğuşundan eceline kadar geçirdiği süreçte, zamandan zamana, halden hale intikal edip durmaktadır.

15- Ebu Hayyan *(Rahimehullah)*, bu manaları şöyle özetlemiştir:

"Aslında istikrar ve istîdâ' kelimeleri, yerleşip kalma ve naklolma manalarına gelmektedir ki, bunlar insan için, babasının sulbünden, annesinin rahmine, oradan dünyaya, mezara, mahşere, cennet veya cehenneme kadar geçireceği süreçlerde arız olan hallerdir.

Her konumda insan için bir istikrar, bir de istîdâ' söz konusudur. Çünkü, insanın bulunduğu her tavır, öncesine nisbetle istikrar, sonrasına nisbetle ise intikal anlamına gelir."

Mesela; anne rahminde yerleşen çocuk, babanın sulbünde emanet durmasına nazaran orada bir istikrar elde etmişse de, çıkacağı dünyaya nisbetle orada emanet konumundadır. Anne rahmine nisbetle dünyada istikrar kazanan bir kişi, gideceği kabre göre dünyada emanet durmaktadır.

Ayrıldığı dünyaya nazaran kabirde istikrar eden ölü, çıkacağı mahşer arazisine göre oraya emanet konulmuştur. Öncesindeki berzah âlemine izafeten, mahşerde ellibin sene ikamet eden bir şahıs da, sonsuz olarak kalacağı cennet veya cehenneme göre, orada emaneten durmuş olacaktır.

Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, bütün bu farklı manaların maksadını şöyle hulâsa etmiştir: İnsanlar, bir şahıstan doğmuşlardır ki, o da Âdem *(Aleyhisselâm)* dır. Sonra âlimler yukarıda zikredilen görüşler hasebince, müstekarr ve müstevdâ' kelimelerinin manaları hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Bu konuda bizim söyleyeceğimiz söz şudur: İnsanların şahısları cisim olmak bakımından eşitse de, sıfat ve nitelikleri açısından farklılık arzetmektedirler ki, bu vasıflardan dolayı bu kelimeler hakkında muhtelif görüşler meydana gelmiştir.

Bu sıfatların ihtilafı ise mutlaka bir sebep ve müessir bulunmasını gerektirmektedir ki, bu sebep, cismiyet ve levazımı (cisim olmak ve cisim için gerekli olan sıfatlar) olamaz. Aksi halde sıfatların farklı olması imkansız hale gelirdi. Bu durumda insan nevinde bulunan farklı sıfatların varlığına sebebin, ancak Hakîm bir Fail-i Muhtar (isabetli ve hür irade sahibi bir yaratıcı) olduğu kesinleşmiştir ki, Mevlâ Tealâ'nın:

(وَمِنْ اٰيَاتِه خَلْقُ السَّمٰـوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ... (٢٢)) **"Göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin farklılığı, O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **ayetlerindendir..."** *(Rûm Sûresi:22'den)* kavli şerifi bunun bir nazîridir.

Mevlâ Tealâ ayet-i celile'nin sonunda: (قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُوْنَ) **"Biz, ayetleri, iyice anlayan bir kavim için ziyadesiyle tafsil ettik."** buyurmuştur ki, burada bahsedilen "Tafsil" tabirinden maksat, Allah-u Tealâ'nın, bu delilleri birbirinden ayrı olarak açıklamış olmasıdır.

Nitekim görüldüğü üzere Allah-u Tealâ, bu sayfanın başından beri zikrettiği 95-98. ayet-i kerime'lerde başlıca üç şeyi delil getirmiştir:

1- Tane ve çekirdekten, bitki ve ağaçların icat edilmesi,

2- Semavî deliller ki, bunlar da dört yönden ele alınmıştır:

a) Sabahın aydınlığının, gecenin karanlığından ayrılması,
b) Gecenin sükûnet mahalli kılınması,
c) Güneş ve ayın bir hesapla deveranı,
d) Karanlıklarda yol bulmak için yıldızların yaratılışı.

3- İnsanın yaratılışıyla ilgili hallerin beyanı ki, böylece Allah-u Tealâ, anlayan bir kavim için bazı delilleri diğerinden temyiz etmiş (seçip ayırmış) ve bu delilleri birbirinden tafsil etmiş (ayrı ayrı açıklamış)tır.

Bu cümle-i celile ile ilgili birtakım konular vardır:

1- Cümle-i celile'de geçen: **"İyi anlayan bir kavim için"** ifade-i celilesinin zahirine tutunarak sapık Mutezile fırkası; "Bu ayet-i kerime, Allah-u Tealânın, fiillerini bir maksat ve hikmekte mebni olarak yaptığını göstermektedir." demişlerdir ki, zaten onlara göre, "Ef'âl-i İlâhiyye hikmetlerle muallel (Allah-u Tealâ'nın fiilleri sebep ve nedenlere bağlı) dır."

Ehl-i sünnet, buna iki türlü cevap vermişlerdir:

a) "Buradaki 'Lâm', akıbet manasını ifade etmektedir." demişlerdir ki, buna göre Allah-u Tealâ, ayetlerin tafsilini herkes için yapmış, fakat netice itibarıyla bundan istifade edenler ancak iyi anlayış sahipleri olmuştur.

b) Ayet-i celile, teşbihe mahmul de olabilir ki, bu durumda Allah-u Tealâ'nın fiili, bir işi her hangi bir maksat için yapan kişinin durumuna benzetilmiş olur.

2- Mutezile'ye göre bu ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın, bütün insanlar hakkında iyi anlayış ve imanı murad edip, hiç kimsenin kafir olmasını dilemediğine delalet etmektedir.

Ehli sünnet buna şöyle cevap vermektedir: Allah-u Tealâ burada sanki, "Ben bu beyan ve izahı, bilen, doğru ve iyi anlayan ve ince kavrayan kimseler için yaptım. Onlar ise, müminlerden başkası değildir." buyurmuş olmaktadır.

3- Allah-u Tealâ'nın, bir önceki ayet-i kerime'de yıldızları zikrederken, **"Biz, ayetleri bilen bir kavim için tafsil ettik."** buyurmuş olup, âdemoğlunun yaratılışını anlattığı bu ayet-i celile'de ise, **"Biz, ayetleri anlayan bir kavim için tafsil ettik."** buyurmasının hikmetleri hakkında müfessirler çok ince hususlar açıklamışlardır ki, biz bunları özetleyecek olursak:

a) Fahrurrazî, Ebû Hayyan, Ebussuud ve İsmail Hakkı Efendi *(Rahimehumullah)* ın beyanları vechile; yıldızlarla yol bulma hususu, herkes hakkında anlaşılması açık ve kolay olduğundan, en az bir idrâke sahip olan bile onlarla menfaatlenebileceğinden, o bahisde **"İlim"** tabiri kullanılmıştır.

Bütün insanların bir nefisten yaratılıp, farklı birçok haller ve tavırlara sokulması ise, çok ince ve latîf bir sanat ve idare gerektirdiğinden, ince düşünmeye ve tedkik-i nazara muhtaç olduğu için bu hususta **"Fıkıh"** lafzı tercih edilmiştir.

Çünkü bu kelime, **"İyi anlayış, dikkatli nazar ve kuvvetli zekayı kullanma"** manalarını ifade ettiğinden, gizli manalara vâkıf olmayı iktiza ettiği için Allah-u Tealâ burada bu masdardan gelen: (يَفْقَهُونَ) tabirini istimal etmiştir.

Fıkıh terkibinin aslı, (شَقَّ وَفَتَحَ) **"Yarıp, açmak"** anlamına delalet etmektedir. Bu yüzden fakîh olan bir âlim, hükümleri inceleyip, gerçeklerini araştıran, muğlâk ve müşkillerini açıp, açıklayan kimse demektir ki, buna göre fıkıh tabiri, ancak ince anlayışlarda kullanılır.

b) Âlusî *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile, geride zikredilen görüş **"Fıkıh"** tabirinin, **"İlim"** lafzından daha mübalağalı bir anlam taşıdığına dayalıdır ki, bazıları ikisinin de aynı manayı ifade ettiğini söylemişlerdir. Onlara göreyse, iki ayrı ayet-i kerime'de aynı manaya gelen farklı tabirlerin kullanılmasının sebebi şu olabilir:

Allah-u Tealâ her ayette zikredilen konunun, birbirinden bağımsız, müstakil bir huccet olduğuna dikkat çekmek için her ayeti ayrı bir fasılayla bitirmeyi murad edip, eşit lafızlarla da fasletmeyi kerih gördüğünden, tekrardan sakınmak için farklı bir fasıla kullanmıştır ki, böylece nazımda güzellik ve üslupta farklılık usûlünü gözetmiştir.

c) Âlusî *(Rahimehullah)* ın nakli vechile, İbni Münîr *(Rahimehullah)*, bu hususta farklı bir yön açıklamıştır ki o da şudur:

Ayet-i celile'lerden maksat, Allah-u Tealâ'nın ayetlerini ince düşünmeyip, yaratıklarından ibret almayanlara tariz (dokundurma)da bulunmaktır. Evvelki ayet-i celile'de zikredilen yıldızlar, bakanların enfüs (iç âlemler)inden hariçtir. Zira yıldızları inceleyip, Allah-u Tealâ'nın onları yönetimindeki İlâhî hikmete vâkıf olmak, kişinin iç âlemiyle alâkalı değildir. Bu yüzden onlar âfâkî ayetlere dahildir.

İnsan neslinin tek bir nefisten yaratılıp, muhtelif tavırlar ve farklı haller içerisinde döndürülüp dolaştırılması hakkındaki tefekkür ise, bakan kişinin nefsinden hariç olmaz ve kendini aşıp, dışarıya taşmaz. Dolayısıyla insanın, kendi nefsini ve hallerini bilmemesi, kendi bünyesinden hariç olan yıldızlar, felekler, onların seyir ve deveran ölçülerini düşünmemesinden daha çirkindir.

Fıkıh tabiri, anlayış manasında kabul edildiğinde, bilgi derecelerinin en aşağısı olduğundan, kendi öz varlıkları hakkında düşünmeyenlerin, en ufak bir anlayış gücüne dahi sahip olmadıkları, tariz yollu ifade edilmek istenmiştir.

Çünkü en aşağı derecede bir anlayış kabiliyetine dahi sahip olmadıklarının beyanı, en üstün derecede bir ilme malik olmadıklarını ifade etmekten daha çirkin olduğundan, kendi yaratılışlarını düşünmedikleri için en kötü durumda olan fırka, fıkıhsızlıkla anılmışlardır.

Zira buradaki, (يَفْقَهُونَ) fiili, yüksek dereceyi ifade eden, "Fakîh oldu." manasındaki beşinci baptan gelen: (فَقُهَ) den değil de, "Az da olsa bir şeyler anladı." anlamındaki, dördüncü baptan gelen: (فَقِهَ) nin muzarisidir.

"Felanca bir şey bilmez" sözündense, "Filan bir şey anlamaz." tabiri, kınama bakımından örfte daha tesirlidir. Çünkü "Bir şey anlamaz." demek, "Ne kadar anlatılsa da anlayış kabiliyetine sahip değil." demektir. Ama "Bir şey bilmez." demenin gayesi, "Şu anda ilmi yoktur." demektir, fakat öğrenirse anlayıp bilme ehliyetine sahip olabilir.

Demek ki, kendi öz nefsi hakkında tefekkürü terkedenin durumu, kendi dışındakiler hakkında düşünmeyeninkinden daha cahilâne ve fenadır.

Nitekim Mevlâ Tealâ: (وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ (٢٠) وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (٢١)) **"Yeryüzünde, şüphesiz inananlar için birçok ayetler vardır. Kendi nefislerinizde de. Halâ görmeyecek misiniz?"** *(Zâriyât Sûresi:20-21'den)* buyurarak, yerde olanlara insan nefsi de dahilse de, özellikle kişinin, kendi zatı hakkında, **"Görmeyecek misiniz?"** ifadesini kullanmış ve kendi varlığı hakkında düşünmeyenlerin bu basiretsizliğini yeni bir söz başlığı ile reddetmiştir.Yine de kelamının sırlarını hakkıyla bilen, ancak Allah-u Tealâ'dır.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; geriden beri zikredilen bu âfâkî ve enfüsî ayetlerin tümü, Allah-u Tealâ'nın eşsiz sanatını açıklamakta, şirk ehlini tevhid ve imana, iman ehlini ihlasa, ihlas ehlini şühûd ve ayâna (Allah-u Tealâ'yı görür gibi olma haline), masiyet ehlini de tâata ve hem lisan hem de kalp ile tevbeye davet etmektedir.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın bu yüce nimetleri anarak, kullarına lütuflarını bildirmesi, her nimetin hakkını bilmelerini ve her birine ayrı ayrı şükretmele-

rini istemesi anlamına gelir. Her kavim ve fırkanın, ef'âl, sıfat ve Zat tevhidinden kendisine in'âm edilene göre, hakikat yoluna ulaşmak için takip ettiği bir yürüyüş şekli vardır. Artık akıllı kişiye düşen, hakkı aramaya çok çalışmasıdır.

Zira âfâkî olsun enfüsî olsun (insanın içindeki ve dışındaki), âlemlerle ilgili mukaddimeleri sıralamaktan maksat, mezâhir cihetinden Zahir'e vusûl (kudretinin eserlerinin göründüğü yerler tefekkür edilerek, ayetleriyle aşikâr olan Allah-u Tealâ'ya ulaşmak)tır. Asıl perde ise, gafletten başkası değildir.

Nakledildiğine göre; Şeyh Ebu'l-Fevâris Şahîn ibni Şucâ' el-Kirmânî *(Rahimehullah)*, Kirman meliki iken, avlanmaya çıkmıştı. Av peşinde iz sürerken tek başına bir sahraya düştü.

Bir de ne görsün? Bir genç, yırtıcı bir hayvan üzerine binmiş, etrafında da diğer yırtıcı hayvanlar bulunuyordu. Kendisini gören hayvanlar ona doğru saldırınca, o genç hayvanları engelledi. Bunun üzerine şah kendisine yanaşıp selam verince, o, ona:

"Ey Şah! Allah'tan bu gafletin nedir? Dünyandan sebep ahiretinden, lezzet ve arzuların yüzünden de Mevla'nın hizmetinden geri kaldın. Allah-u Tealâ, sana dünyayı, kendi hizmetine onu yardımcı yapasın diye verdi. Sen ise onu Rabbinden meşgul olmaya vesile kıldın" dedi.

Genç ona bu şekilde konuşmalar yaparken elinde bir içimlik su bulunan bir kocakarı çıkageldi ve o suyu gence verdi. O da içip, kalanını şaha verdi. Suyu içen şah, "Bundan daha lezzetli, serin ve tatlı bir şey içmedim" dedi.

Kocakarı ortadan kaybolduktan sonra o genç, "İşte bu dünyadır. Allah-u Tealâ onu benim hizmetime görevlendirmiştir ki, neye muhtaç olsam, aklıma gelir gelmez o, onu bana getirir. Şu rivayet sana ulaşmadımı ki, Allah-u Tealâ, dünyayı yaratınca ona:

[يَا دُنْيَا مَنْ خَدَمَنِى فَاخْدُمِيه وَمَنْ خَدَمَكَ فَاسْتَخْدِمِيه]

"Ey dünya! Bana hizmet edene sen de hizmet et, sana hizmet edeni ise, kendine hizmetçi al!" *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan:3/73, İbni Ebi'd-dünya, Kitâb-u-zemmi'd-dünya, No:439, Sh:177, Hatîb, Tarîh-i-Bağdâd:8/44)* buyurmuştur" dedi. Bunu gören şah tevbe etti ve sonra ne makamlara erdi.

Büyüklerden biri bu manada ne güzel söylemiştir:

« خُدِمْتُ لِمَا اَنْ صِرْتُ مِنْ خَدَمِكَ * وَدَارَ عَنْدِى السُّرُوْرُ مِنْ نِعَمِكَ
وَكَانَتِ الْحَادِثَاتُ تَطْرُقُنِى * فَاسْتَحْشَمَتْنِى اِذْ صِرْتُ مِنْ حَشَمِكَ »

"Ben senin hizmetçilerinden olduğum için hizmet gördüm,
Nimetlerinden gelen surûr, yanımda dönüp durdu.
Çok hadiseler bana gelip çatardı,
Ben senin haşmetlilerinden olduğum için, utanıp geri döndü."

Ey Allah'ımız! Bizi kapına yapışanlardan eyle ve asla huzurundan mahrum eyleme! Amin.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ: Allah-u Tealâ, kullarına, kendilerini Âdem *(Aleyhisselâm)* dan yarattığı zamandaki vasıflarını hatırlatmıştır. Nefis ve bedenlerin, **"Müstekarr"** ve **"Müstevda"**'ları bulunduğu gibi, iç âlemlerin ve kalplerin de **"Müstekarr"** ve **"Müstevda"**'ları vardır.

Kul vardır ki, kalbi şehvet ve nefsânî isteklerin karargâhıdır. Kul da vardır ki, gönlü, zühd ve takva mevkiidir. Öyle bir kul da vardır ki, iç âleminde, ne mesken ne de barınak vardır, onun müstekarrı ötelerin ötesidir.

NîSÂBÛRî ve RUHU'L-BEYAN: Allah-u Tealâ sizin cesetlerinizi, tek bir ceset olan Âdem *(Aleyhisselâm)* ın cesedinden yarattığı gibi, ruhlarınızı da tek bir ruhtan yaratmıştır ki o da, Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ruhudur. Nitekim o:

« اَوَّلُ ما خَلَقَ اللّٰهُ روحِی »

"Allah'ın ilk yarattığı benim ruhumdur." *(Nîsâbûrî, Garâibü'l-Kur'an:3/133, İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan:3/72)* buyurmuştur.

Ruhlardan bazısı, cesetlere takılıp kalmış ve onlarda karar kılmıştır ki, kiminin de henüz ruhlar âleminde bir müstevda'ı vardır.

Ruhlardan kiminde de, iman sıfatının nuru müstekarr bulmuş, Hak Tealâ'nın cezbelerine de kendisi müstevda' olmuştur.

Allah-u Tealâ öyle Kâdir-i Muktedir bir Zat'tır ki, sizi, tek bir nefis olan yokluk tabiatından çıkartıp, tecelli-i hubbî ile açığa çıkardı ve sizin için muhtelif tavırlar ve farklı şanlar takdir buyurdu ki, onlardan bazısı karar kılıp kalır, bir kısmı da uğrayıp geçer. Böylece siz, o farklı tavır ve tecellîlere göre halden hale intikal edip durursunuz.

Biz, kendileri için asla karar ve medâr olmayan, bizden gayrı bütün gölge ve akislerin, gerçekte varlığı olmadığına delalet eden ayetleri iyice düşünen bir kavim için tafsil ve izah buyurduk ki, onlar cihan mazharlarının safhalarına sirayet eden İlâhî hüvviyyet'in keyfiyyetini keşfedebilsinler.

İBN-İ ACİBE: Bazı ruhların müstekarrı, fenâ fi'z-Zât, müstevda'ı, fenâ fi's-sıfât'tır (Allah-u Tealâ'nın sıfatlarında fânî olma makamında emanet olarak kalmış, sonra Zatında fânî olma makamında karar kılmışlardır) ki onlar, ehl-i ihsan (Allah-u Tealâ'yı görür gibi ibadette bulunanlar)dan olan âriflerdir.

Bazısının ise, müstekarrı, fenâ fi's-sıfât olup, müstevda'ı, fenâ fi'z-Zât'a yakınlıktır ki onlar, gayba iman ehlidir.

Allah-u Tealâ'nın bütün insanları tek bir nefisten yarattığını beyan eden diğer ayet-i k rime'ler:

(يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ...(١)) **"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan Rabbinizden korkun!..."** *(Nisâ Sûresi:1'den)*

(هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ...(١٨٩)) **"O, sizi tek bir nefisten yaratandır..."** *(A'râf Sûresi:189'dan)*

(خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ...(٦)) **"(Allah-u Tealâ) sizi tek bir nefisten yarattı..."** *(Zümer Sûresi:6'dan)*

Allah-u Tealâ'nın, ayetlerini tafsil ettiği kimseler:

(... قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ (١٢٦)) **"... Biz, ayetleri, öğüt alan bir kavim için gerçekten tafsil ettik** (ayrıntılı olarak açıkladık)." *(En'am Sûresi:126'dan)*

(... كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٣٢)) **"... İşte biz, bilen bir topluluk için ayetleri böyle tafsil ediyoruz."** *(A'râf Sûresi:32'den)*

(وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥٢)) **"Andolsun ki muhakkak onlara öyle bir kitap getirdik ki, inanan bir toplum için hidayet ve rahmet olarak biz onu bir ilim üzere tafsil ettik."** *(A'râf Sûresi:52)*

(... وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (١١)) **"... Biz, bilen bir kavme ayetlerimizi açıklıyoruz."** *(Tevbe Sûresi:11'den)*

(... يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥)) **"... Bilen bir kavme ayetleri** (Allah-u Tealâ) **tafsil etmektedir."** *(Yunus Sûresi:5'den)*

(... كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٢٤)) **"... Tefekkür eden bir toplum için biz, ayetleri işte böyle tafsil ediyoruz."** *(Yunus Sûresi:24'den)*

(... كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (٢٨)) **"... Akleden** (aklını kullanan) **bir kavim için biz, ayetleri işte böylece açıklıyoruz."** *(Rûm Sûresi:28'den)*

(كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٣)) **"(Bu,) arapça bir Kur'an olarak, bilen bir kavim için ayetleri tafsil edilmiş bir kitaptır."** *(Fussilet Sûresi:3)*

Ayet: 99

Mevlâ Tealâ, insan neslinin tümünü tek bir nefisten yarattığını beyan ettikten sonra, bunu uzak görenlere delil olarak muhtelif bitkileri tek bir sudan çıkarttığını açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

وَهُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنّٰتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ اُنْظُرُوْا اِلٰى ثَمَرِهٖ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ اِنَّ فِى ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ (٩٩)

KELİME MANASI (99)

(وَهُوَ) O (Allah-u Tealâ), (الَّذِى) **öyle bir Zat'tır ki,** (اَنْزَلَ) **indirdi,** nereden? (مِنَ السَّمَآءِ) **gökten,** neyi? (مَآءً) **suyu,** (فَاَخْرَجْنَا) **sonra biz çıkardık,** ne sebebiyle? (بِهٖ) **o su sebebiyle,** neyi? (نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ) **her şeyin nebatını,** yani her türlü bitkiyi (فَاَخْرَجْنَا) **biz çıkardık,** neden? (مِنْهُ) **ondan** yani bitkilerden, neyi? (خَضِرًا) **yeşili** (taze yeşil fidanları) öyle yeşil ki, (نُخْرِجُ) **çıkartırız,** neden? (مِنْهُ) **ondan,** neyi? (حَبًّا) **taneyi,** öyle tane ki, (مُتَرَاكِبًا) **birbirinin üstüne binici,** (وَمِنَ النَّخْلِ) **hurmadan vardır,** ondan bedel? (مِنْ طَلْعِهَا) **tomurcuğundan,** ne? (قِنْوَانٌ) **salkımlar,** öyle salkımlar ki, (دَانِيَةٌ) (ele) **yakın,** o su sebebiyle daha neyi çıkardık? (وَجَنّٰتٍ) **bahçeler,** neden? (مِنْ اَعْنَابٍ) **üzümlerden,** yani üzüm bağları, daha neyi çıkardık? (وَالزَّيْتُوْنَ) **zeytini,** daha? (وَالرُّمَّانَ) **nar'ı,** onlar ne olduğu halde? (مُشْتَبِهًا) **benzeyici,** Burada "İştibah" kökü "Teşâbüh" manasındadır, zaten "İfti'âl" çok kere "Tefâ'ul" yerinde kullanılır. *(Nesefi).* daha? (وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ) **ve birbirine benzemeyici,** yani şekilde, ağırlıkta, renkte, tatta ve yaratıcısının kudretinin ve hikmetinin sonsuzluğuna delâlet eden diğer vasıflarda bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar türlerini yarattık. (اُنْظُرُوْا) **bakın,** neye? (اِلٰى ثَمَرِهٖ) **onun** (zeytin ve nar ağaçlarının) **meyvesine,** ne vakit? (اِذَآ اَثْمَرَ) **meyve verdiğinde,** daha neye bakın? (وَيَنْعِهٖ) **onun olgunlaşmasına,** yani ilk çıktığında tatsız ve faydasız iken sonradan olgunlaşıp faydalı ve tatlı bir hâle gelmesini iyice düşünerek onu o hâlden bu hâle nakleden Zat'ın büyüklüğünü anlayın. (اِنَّ فِى ذٰلِكُمْ) **şüphesiz ki burada vardır,** (لَاٰيٰتٍ) **elbette büyük ayetler,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir kavim için,** öyle kavim ki, (يُّؤْمِنُوْنَ) **inanıyorlar,** yani bunların Allah-u Tealâ'dan olduğuna inananlar için.

MEÂL-İ ŞERİF

O (Allah-u Tealâ) **gökten su indirendir. İşte biz her şeyin nebatını** (her türlü bitkiyi) **o su sebebiyle çıkardık. Sonra ondan** (o bitkiden) **kendisinden**

üst üste binmiş taneler çıkaracağımız (bitireceğimiz) **bir yeşillik çıkardık, hurmanın tomurcuğundan** (sarkan, koparmak isteyene) **yakın salkımlar vardır.**

(Yine o su sebebiyle) **Üzümlerden bağlar,** (bir kısmı) **birbirine benzeyen,** (bir kısmı da) **benzemeyen zeytin ve nar** (çıkardık). **Meyve verirken onun** (zeytin ve nar ağaçlarının) **meyvesine ve** (bir zaman sonra) **olgunlaşmasına bakın! Şüphesiz ki bütün bunlarda,** (bu bitkileri ve meyveleri yetiştirmeye kadir olanın, ölüleri diriltmeğe güçlü olduğuna) **inanan bir toplum için elbette büyük ayetler vardır.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî ve Bikâ'î *(Rahimehumellah)* ın beyanlarına göre; bu ayet-i kerimede beyan edilen; "Yağmurun semadan indirilmesi vesilesiyle her türlü nebatın yerden ihracı" konusu, Allah-u Tealâ'nın, kudret, ilim, hikmet ve rahmetinin son derece kâmil ve mükemmel olduğuna delalet eden delillerden bir diğeridir ki, aynı zamanda bu, mahlukatına yaptığı ihsan nevilerinden bir türdür.

Bu deliller, delil olmaktan öte aynı zamanda, yüce nimetler ve üstün iyiliklerdir. Bir kelam, bazı yönlerden delil, diğer yönlerden in'âm ve ihsan mahiyetini taşırsa, kalbe tesirinin büyük olacağında hiç şüphe yoktur.

Dolayısıyla halkı, Hakk'a davetle meşgul olan kişi, kalplere daha ziyade malik olması için bu yola sülûk etmeli ve Allah-u Tealâ'nın bu üslûbundan asla inhiraf etmemelidir.

Fahrurrazî ve Âlusî *(Rahimehumellah)* ın beyanı vechile; ayet-i kerime'de geçen, **"Gökten su indirdi."** kavli şerifi, yağmurun inişinin semadan olduğunu ifade etmektedir. Halbuki bilinen, yağmurların yerden yükselen buharların, havanın soğuk tabakasına ulaşması neticesinde orada birleşip, yağmur olarak indiği şeklindedir.

Dolayısıyla burada görülen çelişkiye birkaç yönden cevap verilmiştir:

1- Bu hususta insanlar farklı görüşlere sahipse de, Kur'an-ı Kerim'de geçen:

(... وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ ... (١١)) **"... Sizi kendisiyle temizlemek için üzerinize semadan su indirir..."** *(Enfâl Sûresi:11'den),*

(... وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ ... (٤٣)) **"... Gökten, onda bulunan dağlar** (misali bulutlar)**dan bir dolu indirir..."** *(Nûr Sûresi:43'den),*

(... وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوراً (٤٨)) **"... Biz, semadan tertemiz bir su indirdik."** *(Furkan Sûresi:48'den)* gibi ayetlerin tümü, Allah-u Tealâ'nın yağmuru gökten indirdiğine, yani yağmur denen maddeyi gökte yaratıp, buluta, oradan da yere inzal ettiğine delalet etmektedir. Bu durumda ayet-i kerime, zahiri üzere tefsir edilmiş olur.

2- Tabi ki, burada sema bulutla da tefsir edilebilir. Çünkü araplar üstlerindeki her şeye, "Sema" ismi verirlerdi. Allah-u Tealâ'nın:

(... كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَآءِ (٢٤)) **"... Tertemiz bir ağaç gibi ki, kökü** (yerde) **sabit, dalıysa semadadır."** *(İbrahim Sûresi:24'den)* kavli şerifi, üstteki havaya "Sema" dendiğinin delilidir.

3- Yağmurun; çok miktarda buharın, toprak içinde bir araya gelip, havaya yükselmesi neticesinde meydana gelen bulutlardan indiğini söyleyenlerin bu görüşlerini kabul etmekte de, Âlusî *(Rahimehullah)* ın beyanı üzere, hiç bir sakınca görülmemektedir. Zira bu, ayet-i kerime'ye zıt değildir.

Şöyle ki; Allah-u Tealâ, birçok şeyleri birtakım sebeplerle yarattığına göre, yağmurun meydana gelmesi de havaya yükselen buharların soğuk tabakayla karşılaşması neticesinde olması durumunda, yağmurun başlangıcı yine gök cihetinden olmaktadır.

Bütün cisimler sonradan olup, âlemin yaratıcısı onları dilediği şekilde yaratmaya kâdir olan bir Fail-i Muhtar olduğuna göre, her şeyin oluşumunun muayyen bir maddeye muhtaç olduğuna inanmak, İslam akîdesine uygun düşmez.

Nitekim İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre, **"Her bir damlayla beraber mutlaka bir melek inmektedir".** *(Fahrurrazî, Tefsir-i Kebir:13/87, Âlusî, Ruhu'l-Me'ânî:7/238)*

Hasen *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: **"Hiçbir sene diğerinden daha fazla yağmurlu olmaz. Velakin Allah-u Tealâ, onu dilediği tarafa gönderir. Yağmurla beraber birçok melek iner. Onun nereye düşeceğini, ondan neler yetişeceğini ve onu kimlerin yiyeceğini yazarlar."** *(Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr:1/87)*

Filozoflar, bu meleği, yağmurun aşağı doğru inmesini gerektiren tabiat ve doğası olarak yorumlarlar ki, bu ne kötü bir tevildir ve Allah-u Tealâ'nın kudretini bilip inananlar için buna ne hacet vardır?

Bu rivayetlerin hakikatini, zahirî gözle keşfetmek imkan haricinde olup, Allah-u Tealâ'nın herşeye kâdir olduğuna ve hiçbir işi rastgele yapmayıp,

(... وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ (٨)) **"... O'nun katında her şey bir ölçüyledir."** *(Ra'd Sûresi:8'den)* ayet-i celile'sinin mefhumunca, herşeyin bir hesap ve takdire tabi olduğuna inanmak, gayba iman gereğidir.

Nitekim Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)*,**"Hiçbir yağmur ölçüsüz yağmaz."** *(İbni Ebi Hatim, No:7700, 4/1358)* sözüyle, bu hakikate işaret etmiş olup:

(... وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ (١٨)) **"Biz, gökten suyu ölçüyle indirdik..."** *(Mü'minûn Sûresi:18'den)* ayet-i kerime'si de, bu gerçeği açıklamaktadır.

Artık bize düşen, sebeplerle ilgili tartışmalara girmeyip, onları yaratan Zat'ın kudretinin kemaline hayran olup kalmaktır.

Mevlâ Tealâ, gökten suyu indirdiğini beyan ettikten sonra, **"Biz, onun sebebiyle herşeyin bitkisini çıkardık."** buyurmuştur ki, bu cümle-i celile ile ilgili bir kaç mesele vardır:

1- Allah-u Tealâ, burada, fesahat usûlünden olan "İltifat" kaidesini uygulamıştır ki, o da ayet-i celile'nin başında gaip sîgasıyla **"İndirdi."** buyurduktan sonra, burada tekellüme geçerek, **"Biz çıkardık."** buyurmuştur.

2- Allah-u Tealâ tek olup, ortaktan münezzeh olduğu halde burada cemî sîğasını kullanmıştır.

Zira büyük bir padişah, kendinden kinaye yollu bahsederken cemî sîğası kullanarak "Biz" der ki, Kur'an-ı Kerim'de Allah-u Tealâ da birçok yerde bu üslûbu kullanmıştır. Ancak burada "Biz" ifadesi topluluk manasını ifade etmek için değil, tazim kastıyla kullanılmıştır.

3- Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Bu ifade-i celile, Allah-u Tealâ'nın, bitkileri su sebebiyle yetiştirdiğini göstermektedir ki, sebeple bir işi yapan ondan yardım almış sayılır. Halbuki Allah-u Tealâ, sebeplerden müstağnidir."

Evet! Yağmur bitkiye sebeptir, ama Allah-u Tealâ, yağmursuz da bitkileri yaratmaya kâdirdir. Sebeple iş yapan, o sebep olmadan o işi yapma imkanına sahip değilse, o zaman ondan yardım almış olur. Allah-u Tealâ'nın eşyayı bir sebebe bağlamış olması, onu, onsuz yaratamayacağı anlamına gelmez.

Nitekim Allah-u Tealâ, cennet ehli için bu nimetleri vasıta ve sebepler olmadan yaratacaktır. Bu durumda diğer bir soru akla gelebilir ki o da şudur: "Madem bu bitkileri vasıtasız olarak yaratmaya kâdirdir, bu kadar uzun zaman zarfında birçok sebeplerle yaratmasının hikmeti nedir?" Buna birkaç türlü cevap verilir:

a) Allah-u Tealâ dilediğini yapar, istediği şekilde hükmeder. Dolayısıyla hikmetinden sual olunmaz.

b) Allah-u Tealâ âdetini, bitkileri tedricen yetiştirme üzere icra buyurmuştur, zira mükellefler, ekip, biçme sıkıntılarına katlanıp, mahsul almak için nice zahmetler çekince, dünya menfaatlerini temin için bu kadar meşakkatleri tahammüle muhtaç olduklarına göre, çok daha değerli olan ahiret kârlarını tahsil uğrunda daha az ve kolay olan ibadetlerin meşakkatini çekmelerinin daha evla ve uygun olduğunu anlarlar.

Şöyle de diyebiliriz: Allah-u Tealâ, ilaç içmeden de şifa yaratmaya kâdirse de, âdet-i İlâhiyye'sini, şifayı ilaca bağlamak üzere icra etmiştir ki, böylece insan, hastalığın zararını defetmek için acı ilaçlara katlandığını düşünerek, sonsuz azapların zararından kurtulmak için ibadetlerin zorluğuna tahammül etmesinin daha lüzumlu olduğunu anlar.

c) Allah-u Tealâ, sebepler olmadan bütün bitkileri bir anda yaratacak olsa, herşeyi kendisinin yarattığına dair herkeste zorunlu bir inanç meydana gelirdi ki, bu da gayba imana, teklif ve imtihana zıt düşerdi.

Ama bu sebepleri ortaya koyarak yaratınca, mükellef kişi, bunların Allah-u Tealâ'ya isnadı hususunda ince bir düşünce ve derin bir tefekküre ihtiyaç duyacak, böylece sevap kazanacaktır. Bundan dolayı,

« لَوْلَا الْاَسْبَابُ لَمَا ارْتَابَ مُرْتَابٌ »

"Sebepler olmasa, kimse şüpheye düşmezdi." denilmiştir.

d) Çoğu kere meleklerin ve basîret ehlinin, bu yaratış şeklinden alacakları ibretler ve isabetli fikirler olabilir ki, biz bunların hepsini idrak ve ihatadan aciziz.

4- Cümle-i celile'nin zahiri, herşeyin bir bitkisi olduğunu göstermekteyse de, durum böyle değildir. Çünkü yaratıklar içinde bitkisi olmayan, taş gibi cisimler de vardır. Dolayısıyla buradaki "Şey" kelimesi, "Her yaratık" manasında olmayıp, buğday, arpa, nar ve elma gibi nebatı olan özel şeylerdir ki, buna göre mana; "Biz, o su vasıtasıyla, bitkisi olan herşeyin nebatını çıkardık." demek olur.

Nebat ve ağaç gibi, gövdesi olsun, yahut kabak gibi yere serili büyüsün, topraktan çıkan, nâmî (büyüyen) bitkilerdir.

Allah-u Tealâ'nın gökten devamlı olarak su indirip, onun sebebiyle neler yetiştirdiği hakkındaki bazı hadis-i şerif ve rivayetler:

١٦٤ – عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ حَنْطَبَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْ سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ وَلاَ نَهَارٍ إِلاَّ وَالسَّمَاءُ تُمْطِرُ فِيهَا يَصْرِفُهُ اللهُ حَيْثُ يَشَاءُ »

164 - Muttalib ibni Hantab *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Gece ve gündüz hiçbir saat yoktur ki, gök onda yağmur dökmesin. Allah onu dilediği tarafa gönderir."** *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummâl, No:21590, 7/832, Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr: 1/87)*

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; **"Allah-u Tealâ gökten indirdiği her damlayla, ya toprakta bir ot, ya da denizde bir inci yetiştirir."**

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan nakledildiğine göre; **"Sadeflerdeki inciyi, Allah-u Tealâ yağmurdan yaratır. Yağmur vakti onlar ağızlarını açarlar, büyük inci büyük damladan, küçük inci küçük damladandır."**

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: **"Yağmurun karışımı cennettendir. Bu karışım büyük olursa, yağmur az da olsa bereketi büyük olur, mizacı azsa, yağmur çok da olsa bereketi az olur."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 1/87)*

Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, Allah-u Tealâ'nın gökten su indirip, onun sebebiyle yerden her türlü nebatı çıkartmasının ne büyük nimet olduğunu beyan sadedinde şu hikmetli izahı yapmıştır:

Allah-u Tealâ, yeryüzünü sadef gibi yaratmıştır ki, onun içine konan inci, Âdem *(Aleyhisselâm)* ve evladıdır. Sonra Allah-u Tealâ onların çeşitli ihtiyaçlarını bilmiş ve sanki Âdem *(Aleyhisselâm)* ile çocuklarına hitaben şöyle buyurmuştur:

"Ey Âdem! Ben seni, anne gibi olan bu topraktan başkasına muhtaç etmeyeceğim. Bak gör ki, ey kulum! Sence en kıymetli eşya, altın ve gümüştür. Ben yeri, altın ve gümüşten yaratsaydım bu faydalar ondan elde edilebilir miydi?

Sonra ben, zindan olan bu dünyada bu kadar nimetler yarattımsa, ya cennetteki hal nice olur? Velhasıl, yer senin annendir, hatta sana annenden daha şefkatlidir. Çünkü annen sana tek çeşit süt içirmekte, toprak ise sana türlü türlü yemekler yedirmektedir.

(مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ ... (٥٥)) **"Sizi topraktan yarattık, tekrar ona döndüreceğiz."** *(Tâhâ Sûresi:55'den)* kavli şerifinin hükmünce, biz, sizi annenize iade edeceğiz, bu ise, bir tehdit sayılmaz. Çünkü kişi annesiyle korkutulmaz.

Senin annenin karnında durduğun mekanın, toprakta duracağın mezarından daha dardı. Sen annenin karnında dokuz ay kaldın da, ne açlık, ne de susuzluk çektin. Ya büyükannenin karnına girince niye rahatsız olasın! Fakat bunun şartı, büyük annenin karnına, küçük annenin karnında olduğun hal üzere girmendir.

Çünkü sen, küçük annenin karnında bulunuyorken, büyük günah şöyle dursun, zellen bile yoktu. Bilakis Allah-u Tealâ'ya o derece itâatlıydın ki, seni dünyaya çıkmaya bir defa davet ettiğinde Rabbine icabeten başınla çıktın. Bu gün ise seni, yetmiş kere namaza çağırıyor da ayağınla bile icabet etmiyorsun!"

Şu da bilinmelidir ki, bu gibi ayet-i kerime'leriyle Allah-u Tealâ, yerle gök arasında nikah akdine benzeyen bir nevi münasebeti açıklamış olmaktadır. Şöyle ki, babanın sulbüne benzeyen semadan su dökülüp, ana rahmine müşabih olan toprağa dahil olmakta ve anneden doğan çocuk misali toprağın karnından, canlılardan türeyen nesil emsali türlü türlü bitkiler çıkartılmaktadır.

Böylece insan, kendi iç âlemi hakkında, üstünde ve altında bulunan gökle yerin halleri hususunda iyice düşünüp, bu varlıkları yoktan varetmeye kâdir olanın, öz Zat'ı ve sıfatları hususunda bütün yaratıklara kesinlikle muhalif olan bir Zat olduğunu anlar ki o da, Hakîm bir Sâni' olan Allah-u Tealâ'dır.

Allah-u Tealâ, yerden nebat çıkardığını icmalen beyan ettikten sonra, bunun tafsiline başlamak üzere:

(فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِراً) **"Biz, ondan yeşil çıkardık."** buyurmuştur.

Leys *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Allah-u Tealâ'nın hitabında geçen, (خَضِرْ) "Yeşil" tabiri, ekin manasına gelmektedir. Nitekim bu konuda "Her bitki yeşildendir" şeklinde bir kelam da variddir.

Allah-u Tealâ, önce geçen (95.) ayet-i kerime'de, **"Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarandır."** buyurarak, bitkileri iki kısma ayırmıştı. Buna göre, taneden biten ekin, çekirdekten yetişen ise ağaçtır.

Allah-u Tealâ, burada da bu taksime itibar ederek, evvela ekini bahsetmiştir ki, **"Biz, ondan yeşil çıkardık."** kavli şerifiyle kastedilen budur.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanı üzere, Allah-u Tealâ bu ifadesinden, buğdayı, arpayı, çavdarı, mısır ve pirinci kastetmiştir ki, buna göre yeşilden maksat, en evvel çıkan ve üst tarafında başak bulunan yeşil saptır.

Nitekim peşinden, (فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ حَبّاً مُتَرَاكِباً) **"Biz, ondan üstüste binen taneler çıkarıyoruz."** buyurulmuştur ki, böylece önce yeşil bir sap çıkıp sonra onun üzerine sıralanan başaklar ve başaklar üzerinde dizilen taneler anlatılmak istenmiştir. Başakların üzerinde bulunan iğne gibi keskin ve ince cisimlerin yaratılmasından maksat ise, kuşların, o dizilen taneleri kapmasını engellemektir.

Allah-u Tealâ, taneden yetişenleri bahsettikten sonra çekirdekten bitirdiği ikinci kısmı anlatmak üzere, (وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ) **"Ve hurma tomurcuğundan,** (ele gelecek şekilde) **yakın salkımlar** (yetiştiriyoruz)." buyurmuştur ki, bununla ilgili birkaç konu vardır:

1- Ayet-i celile'de ekinin, hurmadan önce zikredilmesi, onun hurmadan üstün olduğuna delalet eder.

2- Ayet-i kerime'de geçen, (طَلْعٌ), hurma salkımının ilk çıkışta görülen adıdır ki, müfredi, (طَلْعَةٌ) dır. Hurmanın tomurcuk vermeden evvelki kabına da, (طَلْعٌ) denir.

3- (قِنْوَانٌ), (صِنْوٌ) in cemisi, (صِنْوَانٌ) gibi, (قِنْوٌ) in cemisi olup, salkım manasına gelmektedir ki, ayet-i celile'de geçen **"Yakın salkımlar"** tabirinin tefsiri hakkında iki görüş vardır:

a) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın beyanına göre; toplayanlara yakın olan salkımlar demektir.

b) Zeccac *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göreyse; dalı budağı yere yakın olan kısa boylu hurma ağaçları kastedilmiştir. İki zıttın birbirine delalet etmesi hasebiyle yakın olan kısım, salkımı uzak olanları, ifade ettiğinden ve yakın olanın nimeti daha kâmil ve çok olduğundan, yakının zikriyle iktifa edilmiştir.

4- Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiği üzere,

١٦٥ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِب (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَكْرِمُوا عَمَّتَكُمُ النَّخْلَةَ ، فَاِنَّهَا خُلِقَتْ مِنَ الطِّينِ الَّذِى خُلِقَ مِنْهُ آدَمُ ، وَلَيْسَ مِنَ الشَّجَرِ يُلْقَحُ غَيْرُهَا » وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَطْعِمُوا نِسَاءَكُمُ الْوُلَّدَ الرُّطَبَ ، فَاِنْ لَمْ يَكُنْ رُطَبٌ فَالتَّمْرُ ، وَلَيْسَ مِنَ الشَّجَرِ اَكْرَمُ عَلَى اللهِ مِنْ شَجَرَةٍ نَزَلَتْ تَحْتَهَا مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ »

165 - Ali ibni Ebi Talib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Halanız hurmaya ikram edin** (değer verin). **Çünkü o, Âdem** *(Aleyhisselâm)* **ın yaratıldığı çamur**(unun kalıntısın)**dan yaratılmıştır. Ağaçlar içerisinde,** (meyve vermek için) **ondan başka,** (erkeğiyle) **aşlan**(masına ihtiyaç duyul) **an** (bir ağaç) **yoktur.**

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* devamla şöyle buyurdu: **"Hamile hanımlarınıza yaş hurma yedirin, yaş bulunmazsa kuru olsun. Ağaçlar içerisinde, İmran kızı Meryem'in,** (İsa *(Aleyhisselâm)* ı doğurmak için) **altında yerleştiği ağaçtan, Allah indinde daha kıymetlisi yoktur."** *(Ebu Ya'lâ, Müsned, No :455, 1/353, Ebu Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya:6/123, Deylemî, el-Firdevs, No:198, 1/68, İbni Adiyy, el-Kâmil:6/431)*

Feydu'l-Kadîr'de zikredildiği üzere, Veliyy-i Irâkî *(Rahimehullah)*, hurmaya ikramdan maksadın, iyi sulanması, aşlanması ve bakımının iyi yapılması olduğunu söylemiştir.

İbni Arabî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, Âdem *(Aleyhisselâm)* ı yaratıp, çamurunun hamurundan biraz fazla kalınca, ondan da hurmayı yaratmıştır. Bu bakımdan o, Âdem *(Aleyhisselâm)* ın kızkardeşi, bizim de halamız sayılır. Şeriat ona "Amme" ismini vermiş ve onu mümine benzetmiştir. Onun, diğer bitkilerde olmayan çok acayip sırları vardır.

Ulemadan bazısı şöyle demiştir: Ağaçlar içinde insana en yakını hurmadır. Bu yüzden, erkeğin suyu, dişinin suyuyla beraber bulunmadan insanların çocuğu olmadığı gibi, erkeğiyle aşlanmadan hamile kalmayıp, doğru meyve vermemek sadece hurmaya mahsustur, diğer ağaçlar ise aşısız da meyve verebilir.

Haberde gelmiştir ki, "Lohusalığında hurma yiyenin çocuğu, halim, selim olur." *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:2/120-121)*

Böylece doğum yapan kadınlara yaş hurma yedirmenin sebebi de anlaşılmıştır. ki o da Meryem validemizin İsa *(Aleyhisselâm)* ı doğurduğunda ilk yediği şeyin yaş hurma olduğudur. Allah-u Tealâ, Meryem valide ve oğlu hakkında, hurmadan daha hayırlı bir yiyecek olduğunu bilseydi, onu yedirirdi.

Nitekim Mevlâ Tealâ, ona:

﴿ وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا (٢٥) ﴾

"Hurma dalını kendine doğru silkele ki, o sana, taze ve olgun hurma düşürsün (döksün)." *(Meryem Sûresi:25)* buyurmuştur.

Rivayete göre peygamberlerden biri, Allah-u Tealâ'ya ümmetinin çocuklarının çirkinliğinden şikayet edince, Allah-u Tealâ ona, **"Onlara, hamile olan hanımlarına, üçüncü ve dördüncü aylarında ayva yedirmelerini emret."** diye vahyetti. Cenin bu aylarda şekillendiği için, ayva yiyenin çocuğu güzel olur. *(İhya, İthaf hamişi, 9/519)*

Bundan sonra Mevlâ Tealâ,

(مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ) **"Birbirine benzeyen ve benzemeyen üzüm, zeytin ve nar bahçeleri**(ni de o su sebebiyle yetiştirdik)." buyurmuştur.

Görüldüğü üzere Allah-u Tealâ burada dört çeşit ağaçtan bahsetmiştir ki bunlar da, hurma, üzüm, zeytin ve nar'dır.

Hububat cinsinin ağaçlardan önce zikri, gıda niteliği taşıdıkları içindir. Çünkü insanın yaşaması için gerekli gıda, keyfî yiyecekleri olan bu ağaçların meyvelerinden, onlar için daha önemlidir.

Hurmanın diğer meyvelere takdimi, araplara nisbetle gıda yerine geçtiğindendir. Ayrıca hikmet sahibi âlimler, hurmayla canlılar arasında diğer bitki türlerinde bulunmayacak derecede pekçok özellikler bakımından benzerlik mevcut olduğunu açıklamışlardır ki herhalde bu, geride zikredilen hadis-i şerifte beyan edilen hikmete mebnidir.

İmam-ı Rabbanî (Kuddise Sırruhu), Ramazan-ı şerifin üstünlüğü ve Kur'an-ı Kerim ile münasebetini beyan sadedinde, Hâce Muhammed Sıddık'a yazmış olduğu, 1. cildin 162. mektubunda, hurmanın faziletini ve özellikle Ramazan-ı şerifte iftar ve sahur vakti yenmesinin hikmetini şöyle beyan etmektedir:

١٦٦ – عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَىٰ تَمْرٍ فَإِنَّهُ بَرَكَةٌ ... »

Ayet: 99

166 - Selman ibni Âmir *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Hazret-ü Hatemi'r-Risale *(Aleyhi's-salâtü ve's-selam ve't-tahiyye)* Efendimiz: **"Sizden biriniz orucunu açacağı zaman, hurmayla iftar etsin. Çünkü hurma berekettir..."** *(Tirmizî, Savm:10, No:695, 3/78, Ebu Davud, Sıyam:21, No:2355, 1/719)* buyurmuş ve kendisi de hurmayla oruç açmıştır.

Hurmanın bereket olması; ağacı olan nahle'nin, insan gibi câmi'ıyyet ve a'deliyyet (toplayıcılık sıfatı, dik ve düzgün durma) vasfı üzerine yaratılmış olması sebebiyledir. Âdem *(Aleyhisselâm)* ın yaratıldığı çamurunun arta kalanından yaratıldığı için, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hurma ağacını "Âdem-oğullarının halası" diye isimlendirmiştir.

١٦٧ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَكْرِمُوا عَمَّتَكُمُ النَّخْلَةَ ، فَاِنَّهَا خُلِقَتْ مِنْ فَضْلَةِ طِينَةِ اَبِيكُمْ آدَمَ . . . »

167 - Ali ibni Ebi Talib *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Halanız hurmaya ikram edin** (değer verin). **Çünkü o, babanız Âdem** *(Aleyhisselâm)* **ın çamurunun fazlasından yaratılmıştır.** *(Ebu Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya:6/123)*

Hurmaya bereket denilmesi, bu câmi'ıyyet özelliği itibarıyla olabilir. O halde, insanın parçası olması nedeniyle o ağacın meyvesi olan hurmayla iftar etmek, oruç açan kişiden bir parça olur ve hurmanın cem' edici hakikatı, insanın hakikatından bir cüz olur. Bu itibarla onu yiyen kimse; toplayıcı vasfını taşıyan hurmanın hakikatına konmuş olan, sonsuz kemâlâtı elde etmiş olur.

Bu anlatılan mana, mutlak olarak hurmanın yenmesiyle hasıl olmaktaysa da, oruçlu olan kimse engelleyici şehvetlerden ve fani lezzetlerden boş olduğu iftar vaktinde onu yeyince, tesiri çok daha fazla olur ve bu mana, iftar vaktinde en mükemmel ve en üstün bir şekilde ortaya çıkar.

١٦٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « نِعْمَ سَحُورُ الْمُؤْمِنِ التَّمْرُ »

168 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayetle, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in buyurmuş olduğu: **"Hurma, müminin ne güzel sahur yiyeceğidir!"** *(Ebu Davud, Sıyam:16, No:2345, 1/716, Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, No:778, 17/282, Ebu Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya:3/350, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:8117, 4/398, Hatîb, Tarih-u Bağdâd, No:760, 2/284, İbn-i Hibban, No:3466, 5/197)* hadis-i şerifi ile kastolunan mana; "Hurma, kendisini yiyen kişinin bir parçası olması itibarıyla, insanın hakikatını tamamlar." demek olabilir, yoksa "Gıdanın hakikatini tamamlar." demek değildir.

Bu mana, oruçluyken bulunamayınca, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu hususu telafi için, hurmayla sahur yapmaya teşvik etmiştir. Hurmanın yenmesi, tüm yiyeceklerin yenmesindeki faydayı sağlar ve câmi'ıyyeti itibarıyla, hurmanın bereketi iftar vaktine kadar devam eder.

Hurmanın, zikredilen bu gıdalanma faydasını temin etmesi, bu gıdayı alan kişinin, şer'i şerife uygun yaşayıp, kıl kadar dahi şerîatın sınırlarını geçmemesi durumunda ancak gerçekleşir.

Bu faydanın hakîkatına ermek ise, hurmayı yiyen kişinin, sûreti aşarak mana ve hakîkate ulaşmış olup, zâhir yerine bâtınla mutmein olmuş olması durumunda ancak ele geçer ki, o zaman yenilenin zâhiri, yiyenin zâhirine yardımcı, bâtını da onun batınının tamamlayıcısı olur.

Yoksa, yiyen kişi tam manasıyla eksiklik içindeyken yediğinin faydası sadece zahirî bir yardımla sınırlı kalır.

« اِجْتَهِدْ فِى جَعْلِ اَكْلٍ جَوْهَرَا * ثُمَّ كُلْ مِن بَعْدِ ذَا مَا تَشْتَهِى »

"Önce yediğini cevher yapmaya çalış,
Ondan sonra canının istediğini ye!"

İftarın acele, sahurun geç yapılmasının sırrı da, hurmanın, yiyicisinin gıdasını tekmil etmesidir. Ve's-selam! *(Mektubat:1/141-142)*

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Mevlâ Tealâ, hurmanın peşinden üzümü konu etmiştir. Çünkü üzüm meyve türlerinin en şereflisidir, ilk çıkışından son devresine kadar bütün safhalarından istifade edilen bir meyvedir.

Nitekim üzüm ağacında ilk yetişen şey, yeşil, ince, tadı mayhoş, tadımı çok lezzetli sürgünlerdir ki, bundan yemek te yapılabilir. Sonra üzümün koruğu (olgunlaşmamış şekli) belirir ki, bu da hem hastalar hem de sağlamlar için kıymetli bir yemektir. Ayrıca ondan safrası olanlara faydası olan, içimi çok latîf meşrubat ta yapılır. Yemeği de yapılabilir ki bu, mayhoş yiyeceklerin en lezzetlisi olur.

Üzüm tam olgunlaştığında, meyvelerin en lezzetlisi ve iştah çekenidir. Asılmış olan üzümü, bir sene veya daha çok yahut daha az bekletmek te mümkündür ki, bundan dört şey elde edilir, onlar da, kuru üzüm, pekmez, şarap ve sirkedir. Bunlardan bazılarının faydalarını anlatmak için ciltler dolusu kitap ister.

Şarabı şeriat haram etmişse de, vasfı hakkında

(... وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"...(Onda) insanlar için faydalar vardır..."** buyurduktan sonra, (... (٢١٩) وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِن نَفْعِهِمَا) **"...** (İçkiyle kumarın) **günahları, faydalarından büyüktür..."** *(Bakara Sûresi:219'dan)* buyurmuştur.

Üzümde bulunan şeylerin en güzeli, çekirdeğidir. Hekimler bundan, asiti zayıf mideler için hazım kolaylaştırıcı ilaçlar yaparlar ki böylece üzümün, meyvelerin sultanı gibi olduğu sabit olmuştur.

"Zeytin"e gelince; bunun da faydaları pek çoktur, çünkü olduğu gibi yenebilir. Ayrıca çok miktarda yağı çıkar ki o da, hem katık olarak hem de diğer yönlerden çok faydalı olarak istimal edilir. Nitekim Mevlâ Tealâ,

((٢٠) وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَآءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْاٰكِلِينَ) **"Tûr-î Sînâ'da yetişen bir ağaç da** (meydana getirdik) **ki, o yağı ve yiyen kimseler için bir katığı bitirir** (yetiştirir)." *(Müminûn Sûresi:20)* kavli şerifiyle bu istifadeye işaret etmiştir.

((١) وَ التِّينِ وَالزَّيْتُونِ) **"İncire ve zeytine yemin olsun ki"** *(Tîn Sûresi:1)* ayet-i celile'si de zeytinde ne büyük faydalar olduğuna delalet etmektedir.

"Nar" ın hali ise cidden hayret vericidir. Çünkü o, dört şeyden meydana gelir ki, onlar da, kabuğu, zarı, çekirdeği ve suyudur. Bunlardan ilk üç tanesi, soğuk, kuru, arzî, kesif, tutucu ve buruşturucu olmak gibi özellikler bakımından çok kuvvetlidirler.

Ancak narın suyuna gelince, bu sıfatlardan tamamen farklı olup, içeceklerin en lezzetlisi, en latîfi, itidâle en yakını, mu'tedil tabiat ve yaratılışlar için en münasip olanıdır. Narın suyunda, zayıf bünyeleri kuvvetlendirecek özellikler bulunup, bir yönden gıda, bir yönden de ilaçtır.

Nar hakkında iyice düşünüldüğünde, bu üç kısmın, yere ait tam bir yoğunlukla vasıflanmış oldukları, sudan ibaret olan dördüncü kısmın ise, letâfet ve itidâl ile nitelenmiş olduğu görülür. Sanki Allah-u Tealâ, bu narda, birbirinden tamamen farklı olan iki zıttı bir araya getirmiştir. Demek ki Allah-u Tealâ'nın rahmet ve kudretine narda bulunan delâlet, daha mükemmel ve daha tamdır.

Bitki çeşitlerinin izahı ciltlere sığmayacak kadar çok olduğundan Allah-u Tealâ, nebat türlerinin en şereflisi olan bu dört kısmın beyanıyla diğerlerine dikkat çekmek üzere iktifa etmiştir.

Mevlâ Tealâ, bu zikrettiği nebatatın özellikle de zeytin ve narın, kudret ve hikmetine delalet eden diğer bir halini açıklamak üzere: **"Birbirine benzeyen ve benzemeyen"** buyurmuştur ki, bu hususta birkaç izah yapılmıştır:

1- Burada "Hepsi birbirine aynı zamanda hem benzer, hem benzemez." gibi yanlış bir mana çıkmaması için bir muzaf takdiri yapılmıştır ki, buna göre mana; "Bazısı benzer, bazısı benzemez" şeklinde olur.

2- Meyvelerin birbirlerine benzeyip benzemeyen nitelikleri hakkında birkaç izah şekli vardır:

a) Tat ve lezzeti farklı olduğu halde renk ve şekli benzer olabilir. Bunun aksi de düşünülebilir ki, tat ve lezzeti benzerken, renk ve şekli muhtelif olabilir.

Mesela, üzüm ve nar taneleri; sûret, renk ve şekilde benzedikleri halde, tatlılık ve ekşilik hususunda farklıdırlar. Hatta, aynı renkte ve sûrette olan iki narın, biri tatlı, biri ekşi olabilmektedir.

b) Meyvelerin ekserisinde bulunan kabuk ve çekirdeklerin tat ve özellikleri birbirine benzediği halde, etli ve sıvı kısımlarının tatları farklıdır.

c) Katade *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; ağaçların yaprakları birbirine benzeyişte yakın, meyveler ise muhteliftir. Bazen de, ağaçlar benzeşir, meyveler farklı olur.

Nitekim Mukatil *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile; zeytinle nar ağaçlarının yaprakları birbirine çok benzediği halde, meyveleri hiç benzemez.

d) Fahrurrazî *(Rahimehullah)*, burada şöyle bir izah tarzı getirmiştir:

Ele alınan bir üzüm salkımının bütün tanelerinin olgunlaşmış, yetişmiş, tatlı ve güzel olduğu görülürken, bir de aralarında ilk hali üzere kalarak, yeşil, mayhoş ve ağız buruşturucu olanlara rastlanır ki, bu da aynı salkımdaki tanelerin bazısının birbirine benzeyip, bazısının benzemediği anlamına gelir.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, (اُنْظُرُوا اِلٰى ثَمَرِهٖ اِذَا اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ) **"Meyve verdiği zaman onun meyvesine, bir de olgunlaşmasına bakın!"** buyurarak, ayet-i kerime'den kastedilen istidlâl ve huccet noktasına dikkat çekmiştir.

Çünkü meyveler ve çiçekler ilk belirdiklerinde hususi bazı sıfatlar üzere olurlar, kemale erip olgunlaştıklarında ise, evvelki halleri üzere kalmayıp, geçen hallerine ters yeni hallere intikal ederler. Mesela, yeşil renkli olanlar, siyah veya kırmızı renge dönüşürler, ekşiyken tatlı olurlar, ilk başta tabiatları hasebince soğukken, sonunda yine tabiatları gereği hararetli bir hal alırlar.

Aynı toprakta yetişip, aynı suyla sulanan türlü türlü bitkilerin, bu kadar değişikliğe maruz kalmalarının mutlaka bir sebebi olmalıdır. Bu sebep ise, tabiatların, mevsimlerin, yıldızların ve feleklerin tesiri olamaz. Zira, bütün bu farklı hallerin birbirinden ayrı olan cisimlerin tümüne olan nisbet ve isnadı, birbirine denk ve benzer iken, eşit nisbetlerin, farklı hadiselerin meydana gelmesine sebep olmaları mümkün değildir.

Âlemde meydana gelen havâdisin hudûsünü, doğaya ve gezegenlere isnat etmek batıl olduğuna göre, herşeyin, bu cihanı, rahmet, hikmet ve menfaat gereği yöneten, ziyade merhametli, isabetli, hür irade sahibi bir Kâdir-i Mutlak'a dayandırılmasının gereği ortaya çıkmıştır.

Kurtubî tefsirinde zikredildiğine göre; ayet-i celile'de geçen **"Olgunlaşma"** tabiri, hurmanın satılmasının cevazı, kendisine bağlı olduğu zamanıdır ki, o durumda yenmesi hoş olduğu gibi daha öncesinde başına gelmesinden korkulan afetlerden de emin olur.

Bu da, Allah-u Tealâ'nın ilim ve kudretiyle icra buyurduğu âdet ve hikmeti üzere Süreyya yıldızının sabahleyin doğduğu, Mayıs ayının 12. gününe denk gelmektedir. Nitekim:

١٦٩ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا طَلَعَ النَّجْمُ ذَا صَبَاحٍ رُفِعَتِ الْعَاهَةُ »

169 - Ebu Hureyre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Süreyya sabahleyin doğarsa, afet kalkar."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:8503, 3/245, Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, No:104, Sh:56, Tahâvî, Şerh-u Müşkili'l-Âsâr, No:2282,2286-87, 6/53-57)*

Mevlâ Tealâ, meyvelerin ilk haliyle olgunlaşma durumlarında bulunan çok ince delalete dikkat çektikten sonra:

(اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) **"Şüphesiz ki bütün bunlarda, iman eden bir kavim için elbette pek büyük ayetler vardır."** buyurmuştur ki, Fahrurrazî ve Âlusî *(Rahimehumallah)*, buna iki türlü mana vermiştir:

1- "Allah-u Tealâ'ya iman etmek isteyenler için" Bu manayı Kâdî *(Rahimehullah)* söylemiştir, çünkü bu ayetler inanana da, henüz inanmamış olana da büyük bir delil niteliği taşımaktadır.

2- "Bilfiil mümin olanlara" demek te olabilir. Bu durumda ayetlerden delil çıkarmanın sadece inananlara tahsisi, diğerleri değil de özellikle onlar bu ayetlerden faydalandıkları içindir.

Bu anlatılanların, bir Kâdir-i Hakim'in varlığına ve birliğine ne şekilde delalet ettiğinin izahına gelince; bir kökten dallanan muhtelif cinslerin ve türlerin yoktan varolup, eşsiz bir usûl üzere, halden hale değişim ve dönüşümleri, mutlaka, herşeyin bütün tafsilatını bilen ve mümkün olan yönlerin birini diğerine hikmeti gereği ağır bastıran, karşısında engelleyici hiçbir zıttın ve nidd (eş)in duramayacağı bir yaratıcının varetmesine bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bir kişi, "Madem bu delillerin, hür irade sahibi Kâdir bir İlâh'ın varlığına delaletleri kuvvetli ve açıktır, bu netlik karşısında insanlar arasında bunca ihtilaf ne sebeple meydana gelmektedir?" diyecek olursa, buna: "Bir delil ne kadar kuvvetli olsa da, ancak Allah-u Tealâ'nın iman etmesini takdir ettiği kullarına fayda verir." diye cevap verilmiştir ki, böylece sanki;

"Bu delil olanca gücü ve açıklığına rağmen, Allah-u Tealâ tarafından haklarında iman hükmü sebkat edenlere (ezelde yazılanlara) yarar. Ama kimin hakkında kafir olacağına dair kaza sebkat etmiş (hüküm geçmiş) se, o asla bu delilden faydalanamaz." buyrulmak istenmiştir.

Böylece de ayet-i celile'de ki tahsisin, anlatılan hususa tenbih maksadıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hûd ibni Muhakkem tefsirinde, Hasen *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre; müminlerin, buradan çıkaracakları en büyük ayet, sudan türlü türlü bitkileri, yeşillikleri, bağları, bahçeleri yetiştiren Allah-u Tealâ'nın, ölüleri diriltmeye haydi haydi Kâdir olduğunu anlamalarıdır. Nitekim:

﴿ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُبَارَكاً فَأَنبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ (٩) وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ (١٠) رِّزْقاً لِّلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتاً كَذَلِكَ الْخُرُوجُ (١١) ﴾

"Gökten bereketli bir su indirdik te onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik. Kullara rızık olarak, birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları da (yetiştirdik). **Ve o su ile ölü bir beldeyi canlandırdık. İşte** (kabirlerden mahşere) **çıkış ta böylecedir."** *(Kaf Sûresi:9-11)* gibi birçok ayet-i kerime'de Mevlâ Tealâ, toprağı diriltmesini, ölüleri diriltme gücüne sahip olduğuna delil olarak zikretmiştir.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRİ: Yeryüzünün parçaları hemcins oldu, âlemin bölgeleri birbirine mutabık oldu. Böyleyken yetişen bitkiler, renkte ve tatta birbirinden farklı ve varlıklar muhtelif oldu. Böylece her mahluk, fasih bir lisan ve açık bir beyan ile kendisinin müstakil olmadığına delil oldu.

İBN-İ ARABİ: Rezzâk Tealâ, bitkilere muayyen rızkı olan gıda ve hayat olmak üzere su verdiği gibi, âlemdeki bütün canlılara da suyu rızık yaptı.

Sonra bitkileri, kendisi dışındaki bütün canlılara rızık yaptı. Bitkiler de, canlılar da hem rızık, hem merzuktur.

NİSABURİ: Allah-u Tealâ, ezelî tevfîkinin semasından hidayet suyunu indirdi de, onunla taptaze manalar ve sırlar meydana getirdi. Ve birbirine bağlı nice hakikatleri açığa çıkardı.

Öyle cennetler yetiştirdi ki onlar, zeytin kökleri gibi sağlam olan itikat meselelerini, üzüm ve nar gibi farklı olan fıkıh hükümlerini bilip, henüz velilik rütbesine ulaşmamış olan zühd ve takva erbabıdır ki, bunlar itikadî meselelerde müttefik, fıkhî hükümlerde muhteliftirler.

Velayetin meyvelerine bakın ki havas ve avam ondan nasıl faydalanıyor? Bir de o velilik semerelerinin olgunlaşmışına bakın! Şüphesiz ki bunda o büyüklerin hallerine inanan bir kavim için büyük ayetler vardır.

RUHU'L-BEYAN: Allah-u Tealâ, inayet semasından hidayet suyunu indirir de, o sebeple zühd ve fetva ehliyle, aşk ve takva ehlinin mertebelerine göre envai çeşit marifet ve sırları yetiştirir. Çünkü kalp, bir bahçe gibidir ki, onda kabiliyyetine uygun olan yetişir. Her bitki kendi toprağının tercümanıdır.

Hurma diğerlerinden üstündür. Bu sebeple onun, velayet ashabına işaret olduğu söylenmiştir. Onların veliliğinin meyvelerinden, talip ve müritlere yakın olanlar vardır ki, onlar ortada görülüp müritleri terbiye ettiğinden, velayetinin meyveleriyle faydalanılır.

Onlardan kimisi de, kendilerine bağlananlardan ayrılıp uzlete çekilmeyi tercih etmişlerdir ki, onların bütün işleri, Allah-u Tealâ'nın emir ve iznine bağlı olduğundan cahillerden başkası onları tenkit etmez. Onlar halvet ve celvet (gizli açık bütün hal)lerinde kalp bahçelerinde meyvelenirler ve lezzetli gayp taneleriyle zevklenirler. Manevi halleri ise, halkın gözlerinden örtülüdür.

Meşayıhtan biri şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kabr-i şerifinin yanında dokuz tane evliya görüp peşlerine düştüm. Onlardan biri bana dönerek, "Nereye gidiyorsun?" diye sorunca, ben, "Sizi sevdiğim için peşinizden gelmek istiyorum. Çünkü ben, ziyaret ettiğiniz zatın, **"Kişi, sevdiğiyle beraberdir."** (R.F. 5/337, No:392'de geçti) buyurduğunu işittim." dedim.

İçlerinden biri, "Sen bizim kastettiğimiz yere gitme imkanına sahip değilsin. Çünkü oraya kırk yaşına ulaşmayanlar gidemez." deyince, bir diğeri, "Bırak onu, belki Allah-u Tealâ ona nasip eder." dedi.

Böylece ben de onlarla birlikte yola çıktım, yer altımızda tamamen dürülüyordu. Ta ki, altın ve gümüşten yapılmış, sık ağaçlı, güzel ve hiç durmadan akan ırmaklara sahip, kıymetli ve büyük meyveleri olan bir şehre vardık, girip meyvelerinden yedik.

Ben yanıma üç elma aldım, bana engel olmadılar. Şehirden ayrılırken onlara oranın neresi olduğunu sordum, "Burası veliler şehridir ki, onlar her ne zaman istirahat ve gezinti isteseler, hemen bu şehir onlara belirir. Kırk yaşından önce senden başka kimse buraya girmemiştir." dediler.

Ben her acıktığımda o elmadan yedim durdum, o ise hiç değişmedi. Aileme döndüğümde yanımda kendim için sakladığımdan başka bir elma kalmıştı ki, kızkardeşim beni kucakladığında, "Yoldan bize ne getirdin?" dedi. Ben, "Dünyadan ve rahattan uzak bir haldeyken size ne getirebilirdim ki?" deyince, o, "Peki elma nerede? Onu göremiyorum" dedi.

Ben, "Hangi elma?" deyince, o, "Ey miskin! Vallahi, beni o şehre yirmi yaşında bir kızken soktular, sen ise, orayı ancak kovulduktan sonra görebildin. Ben vallahi, oraya bir cezbeyle çekildim ve davet teklifi aldım da gittim." dedi.

O zaman ben, "Ey kızkardeşim! İçlerindeki büyük veli, bana, 'Senden başka buraya kırk yaşına ulaşmayan kimse girmedi.' demişti." dedim. O "Evet! Bu söz müridler hakkında geçerlidir, muradlar ise, oraya girerler de onunla yetinmezler. Ne zaman istersen sana orayı gösterebilirim." deyince ben, "Hadi istiyorum." derdemez, o, "Ey medinem, gel, görün!" dediği anda bizzat o şehrin, ona doğru salına salına geldiğini gördüm."

O elini uzatarak, "Nerede senin elman?" deyince, başımdan aşağı elma yağdı da, o gülerek, "Yanında bu kadar saltanatı olan, senin elmana mı muhtaç olur?" dedi. O zaman ben, vallahi kendimi çok hakir gördüm. O zamana kadar kızkardeşimin onlardan olduğunu bilmiyordum.

Hafız Sa'dî ne güzel söylemiştir:

« نه هرکس سزاوار باشد بصدر * کرامت بفضلست ورتبت بقدر »

"Herkes başa geçmeye lâyık değildir,
Keramet, fazl-u keremle, rütbe ise, kaderledir."

İBN-İ ACİBE: Gözüne tevhit sürmesi çeken kişinin nazarında bütün kâinat, tevhit ve tefrid denizinde boğulup kalır. Bize görünen bütün mazahirde o Ulu Hazret'in cemalinden parlayan bir nur vardır. Bu yüzden İbni Fârıd *(Radıyallahu Anh)* :

« عَيْنِى لِغَيْرِ جَمَالِكُمْ لاَ تَنْظُرُ * وَسِوَاكُمْ فِى خَاطِرِى لاَ يَخْطُرُ »

"Gözüm, sizin cemalinizden gayrısına bakmıyor,
Sizden başkası hatırımdan gelip geçmiyor." demiştir.

Şüşterî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

« اُنْظُرْ جَمَالِى شَاهِداً فِى كُلِّ اِنْسَانٍ كَالْمَاءِ يَجْرِى نَافِذاً
فِى اُسِّ الْاَغْصَانِ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَالزَّهْرُ اَلْوَانٌ »

Her insanda görülen cemalime bak!
Dalların dibine nüfûz edip akan su gibi,
Hepsi bir suyla sulanıyor amma,
Çiçekler elvan elvan çıkıyor."

Ayniyye sahibi ne güzel söylemiştir:

« تَجَلّىٰ حَبِيبِى فِى مَرَائِى جَمَالِهِ * فَفِى كُلِّ مَرْئٍ لِلْحَبِيبِ طَلَائِعُ
فَلَمَّا تَبَدَّىٰ حُسْنُهُ مُتَنَوِّعاً * تَسَمَّىٰ بِاَسْمَاءٍ فَهُوَنَ مَطَالِعُ »

"Sevgilim, cemalinin aynalarında parlayınca,
Her aynada o dostun görüntüleri belirdi.
Güzelliği türlü türlü açığa çıkınca,
Birtakım isimler aldı ki, hepsi onun kemalinin görünme yerleridir."

Âlem-i şehadette görünen herşey, gerçekte âlem-i gaybtan gelmektedir. Melekût bahçeleri, ceberût âleminden su almaktadır.

"Allah varken onunla birlikte hiçbir şey yoktu." Bu sırrı zevken ancak ayân ve müşahede ehli anlayabilir ki, onlar varlık sahasında Allah'ı tevhit edip, şirkin açığından ve gizlisinden nefislerini tahlis etmişlerdir.

Risale-i Kudsiyye sahibi Mustafa İsmet Garibullah Büyükşeyh Efendi *(Kuddise Sırruhu)* nun, bu nebâtatın yetişmesi hakkındaki mısraları ne kadar mânidardır:

مَظَاهِرْدَه عَجَبْ كِيمْ وَارْ ارادَه اِنْكِلَهْ دِرْ قَمُو اَشْيَاءْ وَرَادَه
كُوزُكْ آچْ هَپْ سِوىٰ هَالِكْ ارادَه اِنْكِدِرْ اَمْرُو فَرْمَانْ و حُكْمُ و ارادَه
هَمَانْ اَللّٰهْ دِيُوبْ حَقَّه كِيدَه‌لِمْ جَمَالِ بَا كَمَالَه سَيْرِ ايدَه‌لِمْ

« مَظَاهِرْدَه عَجَبْ كِيمْ وَارْ ارادَه »

"Mezâhirde acep kim var arada?"

"Mezâhir ile Zâhir arasında acaba kim var?"

Mezâhir: Kelimesi, "Mazhar" kelimesinin cemisidir. Bir şeyin zuhur edeceği (belireceği) mekân demektir.

Zahir ile mazharı anlamak için bir misal verelim: Güneş zahir, güneşin ışıklarının vurduğu yer mazhardır. Allah-u Tealâ'nın isimleri zahir, o isimlerin tecellî ettiği yer mazhardır.

Allah-u Tealâ'nın isimleri insanlara, hayvanlara, cinlere, sebzelere, meyvelere, aya, güneşe vesaire canlı cansız her şeye tecellî eder. Meselâ bir üzümü ele alalım; üzümün çekirdeği, yaprağı, dalları, salkımı, gövdesi, kökleri her biri ayrı ayrı mazhardır.

Allah-u Tealâ'nın "Hâlık" ismi o üzümün köküne, gövdesine, yaprağına, salkımına, çekirdeğine vuruyor. O Hâlık ismi zahir, parladığı yer mazhar oluyor. İnsan da böyledir, insana vuran isim zahir, insan o ismin mazharıdır. Allah-u Tealâ'nın görmek sıfatı zahir, bizim gözlerimiz mazhardır. Allah-u Tealâ'nın işitme sıfatı zahir, bizim kulaklarımız mazhardır. Allah-u Tealâ'nın kelâm sıfatı zahir, bizim lisanımız mazhardır.

Allah-u Tealâ bütün herşeyi esmâ ve sıfâtı (isim ve sıfatları) ile yaratıyor. Kendisi öz Zatıyla yaratmaya tenezzül etmiyor, eğer eşyayı öz Zatıyla yaratsaydı, bütün eşya Zatının karşısında dayanamaz yanardı. Allah-u Tealâ'dan başka yaratıcı var mı? Yok.!

Büyük Şeyh Efendi *(Kuddise Sırruhu)* soruyor: "O mazhar (yaratılan) larla Mevlâ Tealâ arasında kim var ki, o yaratıyor da Mevlâ Tealâ yaratmıyor?

Yine kendisi cevap veriyor.

« انکلّه در قمو اشیاء وراده »

"Anınladır kamu eşya vera'da,"

"Bütün eşya perde arkasında Allah-u Tealâ iledir."

Yani Mevlâ Tealâ ile eşya arasında kimse yoktur. Ancak bütün eşya, perde arkasında Mevlâ Tealâ'nın esmâ ve sıfâtı ile meydana geliyor. Arada siz de yoksunuz, ben de yokum, herşeyi yaratan Mevlâ Tealâ'dır.

Vera: Perde arkası demektir.

Yani Mevlâ Tealâ'nın görülmemesi var ya o vera'dır. Mevlâ Tealâ görünmediği halde canlıları, cansızları; çiçekleri, sebzeleri, meyveleri herşeyi yaratıyor ve herşeyi o idare ediyor, biz, "Bu yaratılanları nasıl yarattı?" diye hiç düşünmüyoruz, meselâ evler inşa ediyoruz, fakat bunları onun yarattığı malzemelerle yaptığımızı hiç düşünmüyoruz.

O'nun zeytinini, peynirini, kaymağını yiyoruz, "Bunları kim yarattı?" diye hiç düşünmüyoruz. Herşeyi Allah-u Tealâ yaratıyor, eğer Allah-u Tealâ'dan başka yaratan var dersen:

« کوزك آچ هپ سوی هالك اراده »

"Gözün aç, hep siva, hâlik arada"

"Gözünü aç! Allah-u Tealâ'dan başka aradakilerin hepsi helâk olucudur."

O üzümler, asmalar, bağlar, o asmayı diken adam, o adamın ruhu, rüzgarlar, yağmurlar, ay, güneş, hepsi yok olmaya mahkumdur.

Mevlâ Tealâ:

« ... كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ ... (٨٨) »

"O'nun Zat'ından başka herşey helâk olucudur." *(Kasas Suresi:88)* buyuruyor.

Her ne şey ki helâktır, helâka mahkum olan şey, icad edebilir, bir şey yapabilir mi? Hayır! O halde kim yapıyor? Allah-u Tealâ.!

Mevlâ Tealâ, helâk olucu şeyleri arada sebep kılıyor da bu eşyayı icad ettiriyor. Büyük bir ırmaktan bahçemize yol açsak, su gelir, o bahçeye gelen su, hark'ın mı, yoksa ırmağın mıdır? Tabi ki ırmağındır, o hark, "Su benimdir." dese yalancıdır. İşte bizim bedenimiz ile yaptığımız bütün işler, yağmur, bulut vesaire hepsi o hark gibidir.

Büyük Şeyh Efendi sözü daha da kuvvetleştirerek şöyle buyuruyor:

« انکدر امرو فرمان و حکم و ارادہ »

"Anındır emr-u ferman hükm-ü irade"

"Emir, ferman, hüküm ve irade Allah-u Tealâ'nındır."

Ferman: Burada, "Emir" demektir.

Hükm: Hükmetmek, demektir.

Rüzgara bulutu taşıması için kim emrediyor? Buluta, "Suyu boşalt!" diye kim emrediyor? Yağmur sebebiyle toprak yumuşuyor, taşa bir şey olmuyor, toprağı yumuşatıp nemlendiren, çiçeklere, meyvelere, sebzelere şekil veren, tad veren, renk veren, koku veren hep Mevlâ Tealâ'dır, perde arkasından hepsini yapıyor, biz de zannediyoruz ki bahçıvan yapıyor.

« همان الله دیوب حقه کیدهلم جمال با کمالله سیر ایدهلم »

"Heman 'Allah' deyup, Hakk'a gidelim,
Cemal-i bâ kemale seyridelim."

Hemen "Allah!" diyelim, Rabbimizin hakkını ödeyemeyiz, "Allah!" demek de bizim iyiliğimizedir. Kimin lütfuyla konuşabiliyoruz, Cenab-ı Hakk'ın lütfuyla, kelimeler boğazımızdan ses hamuru olarak çıkıyor, o ses hamurunu harf kalıbına, kelime kalıbına, cümle kalıbına Mevlâ Tealâ koyuyor. Perde arkasından bütün işleri yapan Mevlâ Tealâ'dır.

ÂLUSİ: Allah-u Tealâ, ruh semasından ilim suyunu indirdi de, o sebeple türlü türlü ahlak ve faziletleri açığa çıkardı. Yine ondan, nefse zînet ve behcet veren haller ve kalbin kendisiyle kuvvet kazandığı sadık niyetlerle, birbirine bağlı şerefli ameller meydana getirdi.

Akıl hurmasının ruhla irtibatının tomurcuğundan, ruhun nuruyla parladığı için ulaşımı kolay ve açık olan marifet ve hakikat salkımları meydana gelmiştir. Bir de üzüm bağları ki, onlar sevginin özü kendisinden sıkılarak çıkartılan haller ve zevklerden ibarettir.

« وَفِی سَکْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمْرَ سَاعَةٍ ❊ تَرَی الدَّهْرَ عَبْداً طَائِعاً وَلَكَ الْحُكْمُ »

"Bir an bile manevi şarap ile sarhoş olursan,
Kendini hükme yetkili, hayatı da itaatkâr bir kul görürsün."

Zeytin, tefekkürden ibaret, nar da şerefli himmetlerin ve kıymetli niyetlerin misalidir ki bunlar, bir nevinin farklı fertleri olabileceği gibi tefekkür ve himmetten ibaret iki ayrı tür ve iki ayrı fert te olabilir.

"Henüz meyve verdiği vakit meyvesine bakın!" Manevi yola yeni başladığınızda murakabe üzere halinizi gözetleyin.

"Bir de onun olgunluğuna bakın!" ki o da, Allah-u Tealâ'nın huzuruna kavuşma anında elde edilen kemalâtın gözlenmesinden ibarettir.

Allah-u Tealâ'nın gökten indirdiği su sebebiyle türlü türlü bitkiler yetiştirdiğine dair diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ ... وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ...(٢٢) (٣٢) ﴾

"...Gökten su indirdi de, onunla size rızık olsun diye (yerin) **semere** (meyve ve mahsül)**ler**(in)**den** (bir çok çeşit) **çıkardı..."** *(Bakara Sûresi:22'den, İbrahim Sûresi:32'den)*

﴿ ... وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَاكَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا...(٦٠) ﴾

"Sizin yararınıza gökten su indirdi de, onunla (bir) **ağacını** (bile) **bitirmenize sizin için** (imkan) **olmayan güzellik sahibi bahçeler bitirdik..."** *(Neml Sûresi:60'dan)*

﴿ ...وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ (١٠) ﴾

"Gökten bir su indirdik te, orada (yerde) **her hoş nebattan çift çift bitirdik."** *(Lokman Sûresi:10'dan)*

﴿ ...حَتّٰى اِذَا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَآءَ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ...(٥٧) ﴾

"...(Rüzgarlar) **ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirip, onunla her türlü meyvelerden çıkartırız..."** *(A'raf Sûresi:57'den)*

﴿ ... وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ اَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتّٰى (٥٣) ﴾

"Gökten su indirdi de, onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık." *(Taha Sûresi:53'den)*

﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ... (٢٧) ﴾

"Görmedin mi, şüphesiz Allah gökten su indirdi de onunla renkleri farklı meyveler çıkardık..." *(Fatır Sûresi:27'den)*

Allah-u Tealâ'nın, tane yetiştirmesiyle ilgili ayet-i kerime'ler, bu sûre-i celilenin 95. ayet-i kerime'sinin münasiplerinde zikredilmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, üzüm ve hurma bahçeleri îcat ettiği:

﴿ وَهُوَ الَّذِى اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ وَلَا تُسْرِفُوْا اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ(١٤١) ﴾

"Çardaklı ve çardaksız (üzüm) **bahçeleri, meyveleri çeşitli hurmaları ve ekinleri, birbirine benzer ve benzemez bir halde zeytin**(ler)**i ve nar**(lar)**ı yaratan O'dur.** (Herbiri) **meyve verdiği zaman, meyvesinden yeyin. Hasadı gününde** (devşirilip toplandığında) **hakkını** (zekat ve öşrünü) **verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O** (Allah-u Tealâ) **israf edenleri sevmez."** *(En'am Sûresi:141)*

﴿ وَفِى الْاَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجٰوِرٰتٌ وَّجَنّٰتٌ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّزَرْعٌ وَّنَخِيْلٌ صِنْوَانٌ وَّغَيْرُ صِنْوَانٍ يُّسْقٰى

بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (٤)

"Ve yer yüzünde bir birine komşu (yakın) **kıtalar** (kara parçaları) **vardır. Üzümlerden bağlar, ekinler, çatallı** (kökü bir olup, iki veya daha ziyade başlı) **ve çatalsız** (kökleri ayrı ayrı tek başlı) **hurmalıklar vardır ki, bunların hepsi bir suyla sulandığı hâlde, yenişlerinde bir kısmını bir kısmına üstün kılarız** (tat, renk ve kıymetleri farklıdır). **Şüphesiz ki bunlarda, akıllarını çalıştıran bir kavim** (topluluk) **için elbette büyük âyet** (ibret) **ler vardır."** *(Ra'd Suresi:4)*

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ (١٠) يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (١١)

"Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem sizin için bir içecek, hem de (hayvanlarınızı) **otlatacağınız bitkiler vardır. Onunla** (suyla) **sizin için ekin-**(ler),**zeytin**(ler),**hurmalar, üzümler ve meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda, iyi düşünen bir kavim için elbette büyük bir ayet vardır."** *(Nahl Sûresi:10-11)*

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ (١٨) فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (١٩)

"Gökten bir ölçü ile su indirdik de onu yerde durdurduk. Şüphesiz ki biz onu gidermeye elbette kâdirleriz. Böylece onun (yağmurun) **sayesinde sizin faydanıza, hurma ve üzümlerden cennetler** (bağlar ve bahçeler) **meydana getirdik ki, onlarda sizin için bir çok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz."** *(Müminûn Sûresi:18-19)*

وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ (٣٣) وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ (٣٤) لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ (٣٥)

"Ölü toprak, onlar için bir ayettir. Biz onu (yağmurla) **dirilttik te ondan tane çıkardık, işte ondan yiyorlar. Biz, onda** (yeryüzünde) **hurma ve üzümlerden nice bahçeler yarattık ve onda pınarlardan** (nicelerini) **fışkırttık. Ta ki, O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **meyvesinden ve ellerinin yaptığından yesinler. Hâla şükretmeyecekler mi?"** *(Yasîn Sûresi:33-35)*

فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ (٢٤) أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (٢٥) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (٢٦) فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (٢٧) وَعِنَبًا وَقَضْبًا (٢٨) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (٢٩) وَحَدَائِقَ غُلْبًا (٣٠) وَفَاكِهَةً وَأَبًّا (٣١) مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (٣٢)

"İnsan, yemeğine bir baksın! Suyu bolca döktük, sonra toprağı tam manasıyla yardık ta, onda; tane, üzüm ve yonca, zeytin ve hurma, sık ve bol (ağaçlı) **bahçeler, meyve ve mer'a** (çayırlar) **bitirdik** (ki bütün bunlar) **sizi ve hayvanlarınızı meta'** (yarar)**landırmak için**(dir)." *(Abese Sûresi:24-32)*

Mevlâ Tealâ, tevhidine delalet eden yüce nimetlerini zikrettikten sonra, hâla kendisine ortak koşanları azarlamak üzere şöyle buyuruyor:

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ (١٠٠)

KELİME MANASI (100)

(وَجَعَلُوا) **Yaptılar,** kim için? (لِلّٰهِ) **Allah** (-u Tealâ) **için,** neler? (شُرَكَآءَ) **ortaklar,** kimi? (الْجِنَّ) **cinleri,** Burada, (جَعَلَ) nin birinci mef'ûlü, (الْجِنَّ), ikinci mef'ûlü, (شُرَكَآءَ) lafzıdır. (لِلّٰهِ) Lafza-ı Celâli, (شُرَكَآءَ) kelimesine müteallıktır. ikinci mef'ûlün birinci mef'ûlden önce getirilmesinin faydası ise, melekten, cinden veya insandan her hangi birisinin Allah-u Tealâ-ya ortak edilmesinin ne büyük bir suç olduğunu ifade etmektir, bundan dolayı Lafza-i Celâl (شُرَكَآءَ) lafzından önce getirilmiştir. (وخلق) **halbuki O yarattı,** kimi? (هم) **onları** yani ortak koşanları veya cinleri, (وَخَرَقُوا) **uydurdular,** kim için? (لَهُ) **O'nun için** yani Allah-u Tealâ'ya yakıştırdılar, neler? (بَنِينَ) **oğullar,** daha? (وَبَنَاتٍ) **kızlar,** ne o ldukları hâlde? (بِغَيْرِ عِلْمٍ) **ilmin gayrisine** (cahilliğe) **musahip oldukları hâlde,** Bu manaya göre, (بـ) musahabet (beraberlik) için olup, (بِغَيْرِ عِلْمٍ), (خَرَقُوا) nun fâil'inden hâl olmak üzere mensuptur. Yani söyledikleri şeyin yanlış veya doğru olduğunu bilmeden ve düşünmeden körlük ve cehaletlerinden dolayı bu iftirayı attılar. (سبحانه) **O'nu tesbih etmekle** (tesbih ederim). Yani Allah-u Tealâ ortağı ve çocuğu olmaktan son derece münezzehtir. (وَتَعَالَىٰ) **yüce oldu,** neden? (عَمَّا) **o şeylerden ki,** (يَصِفُونَ) **vasfediyorlar,** yani onların isnad ettiklerinden Allah-uTealâ çok uzak ve yücedir.

MEÂL-İ ŞERİF

Cinleri Allah (-u Tealây) **a ortak yaptılar. Halbuki onları** (cinleri de ortak koşanları) **da O yaratmıştır.** (Üstelik ne dediklerini) **bilmeden O'nun için oğullar ve kızlar uydurdular. O'nu** (Allah-u Tealâ'yı) **tesbih etmekle** (şanına yakışmayan şeylerden uzak tutarım) **ve O, onların vasfettiklerinden** (Allah-u Tealâ hakkında ileri sürdükleri yakışıksız vasıflardan) **yücedir.**

İ Z A H A T

Mâverdî, İbnü'l-Cevzî ve Fahrurrazî *(Rahimehumullah)* ın beyanlarına göre; Allah-u Tealâ, İlâhlığının sabit olup, kudret ve rahmetinin kâmil olduğuna delalet eden, aşağı ve yukarı âlemle ilgili başlıca beş delili zikretmesinin ardından, insanlar içerisinde kendisine ortaklar isbat edenler olduğunu açıklamıştır.

Allah-u Tealâ'ya şerik isnat eden birçok fırka ve taifeler mevcuttur:

1- Puta tapanlar: Onlar, putların ibadet olunmakta Allah-u Tealâ'nın ortakları olduğunu söylemekteyseler de, o putların birşey yaratmaya güçleri olmadığını itiraf etmekteydiler.

2- "Bu âlemi yöneten yıldızlardır." diyen müşrikler ki, bunlar da iki fırkadırlar:

a) "Yıldızların, zatı gereği vacibu'l-vücûd (varlığı zorunlu) olduğunu" kabul edenler,

b) "Yıldızların, sonradan yaratılma, zatları gereği varlıkları mümkün yaratıklar olup, Allah-u Tealâ tarafından îcat edildiklerini" kabul etmekle beraber, Allah-u Tealâ'nın, aşağı âlemin idaresini onlara ısmarladığını iddia edenler ki, (لاَ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ) **"Ben, batanları sevmem!"** sözüyle İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kendileriyle münâzarasını Allah-u Tealâ'nın nakletmiş olduğu kimseler bunlardır. Bu delilin izahı, o ayet-i kerime'nin tefsirinde beyan edilmiştir.

Ayet-i celile'den bu taife kastedilmesi halinde, onların: **"Cinleri, Allah'a şerik kılmaları"** iki şekilde değerlendirilebilir:

a) Katade, Süddî ve İbni Zeyd *(Radıyallahu Anhum)* un beyanlarına göre; burada cinlerden maksat, meleklerdir. Çünkü arap müşrikleri, melekleri Allah-u Tealâ'nın kızları kabul edip, onlara tapınmışlardır. Nitekim:

(وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً ... (١٥٨)) **"O'nunla cinler arasında bir nesep** (Allah-u Tealâ ile melekler arasında bir soy ilişkisi) **uydurdular."** *(Sâffât Sûresi: 158'den)* ayet-i kerime'si de bu konuyu anlatmaktadır.

Meleklere cin denmesi, cinler gibi gözlerden örtülü olup, görünmedikleri için mecazî bir tesmiyedir. Zaten lügatta **"İctinân"; "İstitâr."** (örtünme) anlamına gelmektedir.

b) Hasen ve Zeccac *(Rahimehumellah)* dan nakledildiğine göre; cinlerden murad, şeytanlardır. Onların, şeytanları şerikler yapması ise iki manada ele alınabilir:

aa) Müşrikler, putlara tapma hususunda onların tezyinatına aldanmışlardır.

bb) Allah-u Tealâ'ya itaat edildiği gibi şeytanlara itaat etmişlerdir ki, Allah-u Tealâ bu itaatlarını,

(اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِى اٰدَمَ اَنْ لاَ تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِيْنٌ (٦٠)) **"Ey Âdemoğulları! Size 'Şeytana tapmayın, çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.' dememiş miydim?"** *(Yasîn Sûresi:60)* kavli şerifinde şeytana ibadet olarak değerlendirmiştir.

İbni Kesir tefsirinde zikredildiğine göre; burada, "Müşrikler puta taptıkları halde cinlere ibadetlerinin nakledilişinin sırrı ne ola?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: Onların putlara tapmaları, ancak cin taifesinden olan şeytanların bu hususta kendilerine verdikleri emre itaattan kaynaklanmıştır ki, bu hususta birçok ayet-i kerime mevcuttur. Nitekim:

﴿ اِنْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ اِلاَّ اِنَاثاً وَاِنْ يَدْعُوْنَ اِلاَّ شَيْطَاناً مَرِيداً (١١٧) لَعَنَهُ اللّٰهُ وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيباً مَفْرُوْضاً (١١٨) وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيّاً مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَاناً مُبِيناً (١١٩) يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلاَّ غُرُوراً (١٢٠) ﴾

"Onlar, O'nu (Allah-u Tealâyı) **bırakıp, yalnızca bir takım dişilere** (kadın gibi süsledikleri putlara) **taparlar,** (böylece) **çok inatçı bir şeytandan başkasına tapmış olmazlar. Allah onu** (şeytanı) **lânetledi, o da: 'Yemin ederim ki! Elbette ben, senin kullarından muayyen bir nasip edineceğim.' dedi.**

(Şeytan sözlerine devamla:) **Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları** (boş) **kuruntulara düşüreceğim, kesin olarak onlara emredeceğim de, hayvanların kulaklarını yaracaklar, şüphesiz onlara emredeceğim de, Allah'ın yarattığını değiştirecekler.'** (dedi). **Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.**

(Şeytan) **onlara söz verir, onları kuruntulara düşürür** (uzun ömürlü, çok nimet içinde yaşayacaklarına dair bir takım hülyalarla onları ümitlendirir). **Halbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaadetmez."** *(Nisa Sûresi:117-120)*

﴿ وَ اِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ اَفَتَتَّخِذُونَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظّٰلِمِينَ بَدَلًا (٥٠) ﴾

"Hani biz, meleklere, 'Âdem'e secde edin! demiştik te; iblis hariç olmak üzere hemen hepsi secde etmişlerdi. O, cinlerdendi; Rabbinin emrinden hurûc etti (dışarı çıktı). **Şimdi siz, beni bırakıp ta onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Halbuki onlar, sizin için büyük düşmandır. Zalimler için bu ne kötü bir bedel** (değişme) **dir."** *(Kehf Sûresi:50)*

(يَا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا (٤٤)) (İbrahim *(Aleyhisselâm)* babasına), **"Babacığım! Şeytana ibadet etme. Çünkü şeytan, Rahman'a âsî oldu** (demiştir)." *(Meryem Sûresi:44)*

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ (٤٠) قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ (٤١) ﴾

"O gün Allah *(Celle Celalühü)* **hepsini** (idare edenleri ve edilenleri mahşerde) **toplayacak sonra, meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' buyuracak.** (Melekler de): **'Seni** (ortaktan) **tenzih** (uzak) **ederiz. Bizim velimiz** (yârimiz, yardımcımız) **onlar değil, sensin. İşin doğrusu, onlar cinlere** (şeytanlara) **tapıyorlardı, çoğu onlara iman edicilerdi.' diyecekler."** *(Sebe' Suresi:40-41)*

Burada şunu belirtelim ki, cinler ve şeytanlar onlara, kendilerine tapınmalarını alenen emretmemiş velakin vesvese yoluyla birtakım kuruntular vaadetmiş, insanların zevk-ü sefaya dalıp, Allah-u Tealâ'dan gafil olmaları da bu vesveselere kapılmalarını sağlayarak kendilerini bu bataklığa itmiştir. Nitekim:

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هٰٓؤُلَآءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ (١٧) قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِى لَنَا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَ اٰبَاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا (١٨) فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا

تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

"O gün (Rabbin) **onları da, Allah'tan başka taptıklarını da,** (mahşerde) **toplayarak: 'Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu sapıttılar? buyuracak,**

(Putlar da): **'Seni tenzih ederiz, seni bırakıp ta başka dostlar edinmek bize lâyık olmaz** (yakışmaz). **Fakat sen onları ve atalarını o kadar meta'landırdın** (bol rızık vermek ve uzun zaman onlara azap etmemek suretiyle kendilerini o kadar nimete nail kıldın) **ki, sonunda zikri** (seni anmayı, sana inanmayı, Kur'anı' ve şeriatı) **unuttular. Ve helâk** (e lâyık) **olan bir kavim oldular' dediler.**

(Bunun üzerine Mevlâ Tealâ, tapanlara hitaben): **'İşte** (taptıklarınız), **söylediklerinizde sizi kat'î surette yalancı çıkardılar. Artık ne** (azabınızı geri) **çevirmeğe, ne de** (bu hususta) **her hangi bir yardıma** (aslâ) **muktedir olamayacaksınız. Sizden** (Allah'a ortak koşmak suretiyle) **kim zulmederse, ona büyük bir azap tattıracağız.'** (buyurur)." *(Furkan Sures:17-19)*

3- Müşriklerin bu taifesi, "Gökler ve yerler dahil bütün âlemin iki ilâhı bulunduğunu, bunlardan birinin hayırları yaratıp, ikincisinin de şerlerin ilâhı olduğunu" söyleyen zındıklardır.

Ayet-i celile'den maksat; özellikle bu üçüncü gürûhun batıl görüşünü nakletmektir.

Nitekim Semerkandî ve Âlusî tefsirlerinde, İbni Abbas ve Kelbî *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledildiğine göre, ayet-i kerime, "Allah-u Tealâ ile iblis (Hâşâ!) iki kardeş olup, Allah-u Tealâ, ışığı, suyu, insanları ve bütün hayvanlarla canlı türlerini yaratmış, iblis ise karanlığı, canavarları, yılan, akrep ve şerleri yaratmıştır." diyen zındıklar hakkında nazil olmuştur.

Nur ve zulmet diye iki ilâhın varlığına kail olan mecusîlerin bu bapta tüyleri ürperten ve kulakları tırmalayan şeni' ifadeleri vardır.

Bikâ'î *(Rahimehullah)* ın beyanı vechile; iki ilâhın varlığı görüşüne giden mecusî (ateşperest)lere verilen "Zındık" lakabının aslı şudur: İyilik ve kötülük tanrılarının mücadelesi esasına dayalı mecusîliğin kurucusu olan Zerdüşt'ün, Allah-u Tealâ tarafından indiğini iddia ettiği kitabın adı, **"Zend"** olup, ona bağlı olanlara **"Zendî"** denirdi.

Sonra bu kelime arapça istimaliyle **"Zındık"** (زِنْدِيق) şeklini almıştır ki cemisi, **"Zenâdika"** (زَنَادِقه) gelir.

"Cinleri şerikler yapanlar"dan, mecusîler kastedilmekteyse ki, İmam Fahrurrazî bunu en uygun görüş olarak nakletmiştir, bu durumda cinlerden maksat, insanî ruhlara pis vesveseler ilkâ eden iblis ve etba'ıdır.

Onların, **"Cinleri Allah-u Tealâ'ya ortak koşmaları"** ise, âlem için varsaydıkları iki ilâhtan birinin şeytan olduğunu söyledikleri içindir.

Bilinmelidir ki mecusîler; "Bu âlemde bulunan bütün hayırlar, Yezdandan, cemi şerler de Ehrimen'dendir." derler ki, bizim şeriatımızda bunun

karşılığı, iblis'tir. Ekserisi onun sonradan yaratıldığını kabul etmekte, ekalliyet ise, kadîm ve ezelî olduğunu iddia etmektedirler.

Bu durumda bir kişi çıkıp ta, "Onlar, Allah-u Tealâ'ya, iblis'ten ibaret tek bir şerik isnad etmişlerken, Allah-u Tealâ'nın **'Şerikler'** buyurmasının hikmeti nedir?" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

Onlar, "Allah-u Tealâ'nın askeri, melekler, iblis'in ordusuysa, şeytanlardır. Melekler, tertemiz ve kudsî birtakım ruhânîler olup, beşerî ruhlara hayır ve taatları ilham etmektedirler, şeytanlar ise, büyük bir çoğunluğa sahip olup, ervah-ı beşeriyye'ye her türlü pis vesveseleri verirler. Allah-u Tealâ, meleklerden müteşekkil askeriyle birlikte, iblis ve onun şeytanlardan derlenmiş ordusuyla daima savaşır." derler.

İşte bu yüzden Allah-u Tealâ, mecusîlerin, kendisine, cinlerden şerikler isbat ettiğini nakletmiştir.

Ebu Hayyan *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Mutezile'den Ahmed ibni Hâit'ın ashabından olan Hâitıyye fırkası da âlemin iki sani'i olduğunu iddia etmişlerdir.

Bunlardan birinin kadîm ilâh, diğerinin ise, Allah-u Tealâ'nın yarattığı muhdes ilah olduğunu savunmuşlar, sonra Allah-u Tealâ'nın, âlemin yönetimini kendi yarattığı ilâha bıraktığını, ahirette kulları hesaba çekenin de o olacağını iddia etmişlerdir. Zalimlerin dediklerinden Allah-u Tealâ çok yücedir.

Bundan sonra Mevlâ Tealâ, **"Halbuki onları O, yaratmıştır"** buyurarak, "İblis'in, mülkünde Allah-u Tealâ'ya şerik olduğu" inancının bozukluğuna delalet eden kesin delile işaret buyurmuştur ki, bu delilin izahı iki yönlü yapılabilir:

1- Mecusîlerin ekserisinin, iblis'in kadîm olmayıp, sonradan yaratılmış olduğunu itiraf ettikleri geride nakledilmişti. Bu sabit olunca, şunu kesinlikle söyleyebiliriz:

Sonradan yaratılan herşeyin bir mûcit ve halık'ı vardır ki, o da, Allah-u Tealâ'dan başkası olamaz. Mecusîler de, iblis'in muhdes olduğunu kabul ettiklerine göre; onu yaratanın Allah-u Tealâ olduğuna hükmetmeleri gerekir.

İblis ki, bütün şerlerin, afetlerin, bozukluk ve çirkinliklerin aslıdır, mecusîler de onu yaratanın Allah-u Tealâ olduğunu kabul etmişlerdir, bu durumda onlar, âlemin ilâhının bütün şer ve çirkinliklerin esasını yaratmış olduğunu kabul etmişler demektir. Bu haldeyse, biri hayırları, diğeri şerleri yaratan iki ilâhın lüzumuna kail olmak imkansız hale gelir.

Çünkü bu yolla, hayrın ilâhının, en büyük şerri yaratanın ta kendisi olduğu ortaya çıkmıştır ki, Mevlâ Tealâ, **"Halbuki onları O, yaratmıştır"** kavli şerifiyle, mecusîlerin inancına göre de şeytanları yaratanın kendisi olduğuna işaret buyurarak, onların sözünün sakıt ve inançlarının batıl olduğuna delil getirmiştir.

2- Birin dışında herşey, zatı gereği mümkün olup, varlığı ve yokluğu imkan dahilinde olan herşey de sonradan yaratılmış olduğuna göre, netice olarak, bir olan Hak Tealâ'nın gayrı herşeyin muhdes olduğu görüşü kesinlik kazanmış olur.

İblis ve ordularının da yokluktan sonra varlık elde etme vasfına sahip oldukları katiyyen sabit olduğuna göre, anlatılan ilzam (susturma), tekrar gündeme gelir ki ayet-i kerime'den asıl kastedilen izah tarzı budur. Tevfîk Allah-u Tealâ'dandır.

Mâverdî ve Zâdü'l-Mesîr tefsirlerinde zikredildiği üzere, ayet-i celile'de geçen: **"Halbuki onları O, yaratmıştır."** cümle-i celile'sindeki **"Onları"** zamirinin mercii hakkında iki görüş vardır:

1- "Allah-u Tealâ'ya ortak koşanlar"a raci oluşudur ki buna göre mana; "Kendilerini yaratana, hiçbir şey yaratamayan şerikler isbat ettiler." demek olur ki, bu "Allah-u Tealâ, onları ortaksız yaratmışken, onlar nasıl ibadette O'na ortak koştular?" anlamına gelir.

Dahhak *(Rahimehullah)*, burada: "Siz kendi kölelerinizi, kendi mallarınıza ortak edip, onlarla eşit olmayı kabul ediyor musunuz? Peki ya niçin kendiniz için istemediğinize benim hakkımda rıza gösteriyorsunuz?" şeklinde mana vermiştir.

2- Kinayenin, cinlere ait oluşudur ki buna göre mana; "Cinleri Allah-u Tealâ yaratmışken, muhdes olan bir varlık nasıl olur da Allah-u Tealâ'ya şerik kabul edilebilir?" demek olur.

Daha sonra Mevlâ Tealâ, (وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ) **"Bilgisizce O'na, oğullar ve kızlar uydurdular."** buyurmuştur ki, böylece iblis'i, Allah-u Tealâ'ya şerik koşan bir kavmin durumunu anlattıktan sonra, Allah-u Teala'ya, oğullar ve kızlar isnat eden diğer başka toplumların bahsini açmıştır.

Allah-u Tealâ'ya oğullar isnat edenler, yahudiler'den bir kavim ve hristiyanlardır. Nitekim:

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ... (٣٠)) **"Yahudiler, 'Uzeyr, Allah'ın oğludur' dediler. Hristiyanlar da 'Mesih Allah'ın oğludur' dediler."** *(Tevbe Sûresi:30'dan)* ayet-i celile'sinde, Allah-u Tealâ onların bu sözlerini açıkça zikretmiştir.

Cemel tefsirinde zikredildiğine göre; Allah-u Tealâ'ya nisbet edilen oğul sayısı ikiyi geçmediğinden, buradaki **"Oğullar"** tabirinden, en az üç değil de, birden fazlası kastedilmiştir. Gerçi,

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ... (١٨)) **"Yahudiler ve hristiyanlar 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.' dediler."** *(Maide Sûresi:18'den)* ayet-i celile'sinin sarih ifadesiyle, onların bu işi cemîleştirdiği de anlaşılmaktadır.

Allah-u Tealâ'ya kız isnat edenler, arap müşriklerinden bazı taifelerdir.

Katade *(Radıyallahu Anh)* dan nakledildiğine göre; onlar, putlarına "Lât" ve "Uzzâ" gibi dişi isimleri takarak onlara taparlar ve onların Allah-u Tealâ'nın kızları olduğunu savunurlardı. *(İbni Ebi Hatim, No:7723, 4/1361)*

Bir kısım arap kabileleri de "Melekler, Allah'ın kızlarıdır." demişlerdir.

Benû Müdlic kabilesi, Allah-u Tealâ'nın cinlerle evlenip, cinlerin de O'na melekleri doğurduğunu (Hâşâ ve Kellâ!) uydurmuşlardır.

Ayet-i celile'de geçen, **"İlimsiz olarak"** kavli şerifi, iki manaya muhtemeldir:

1- "Allah-u Tealâ'nın oğulları ve kızları bulunduğu görüşünün doğru veya yanlış olduğuna dair ellerinde hiçbir bilgi olmaksızın, düşünüp taşınmadan, körlük ve cehaletle bu lafları ortaya atmışlardır." demektir.

2- "İddia ettikleri bu fikrin doğruluğuna delalet eden bir huccet ve delile dayanmaksızın" demek te olabilir ki, neticede bu ifade-i celile, onların cahilane iddiaları ve batıl iftiralarının çirkinliği hakkında bir nas teşkil etmektedir ki, bu konuda kesin delil niteliği taşıyacak birtakım huccetler bulunmaktadır.

1- İlâh olan zatın, lizatihi vacibü'l-vücûd (zatı gereği varlığı zorunlu) olması gerekir ki, bu durumda onun çocuğu varsayılan varlık, ya vacibü'l-vücûd olur veya olmaz. Zatı gereği varlığı zorunluysa, kendi başına mevcut olabilen, varlığında başkasıyla ilgisi bulunmayan, müstakil bir mevcut olur ki, böyle olanın da babası asla düşünülemez.

Çünkü "Çocuk olma" tabiri, bir şeye ihtiyaç duyma ve onun fer'i olma anlamını akla getirir.

Yok eğer o çocuk, zatı itibarıyla varlığı ve yokluğu imkan dahilinde bir varlık olarak kabul edilirse, o takdirde onun varlığı, vacibü'l-vücûd lizatihi'nin icadına muhtaç olduğu için, o, onun çocuğu değil de kulu olur ki, böylece ilâhın ne olduğunu anlayan kişinin, ona oğul ve kız isnat etmesinin imkansız olduğu sabit olmuştur.

2- Çocuğa duyulan ihtiyaç, babasının yokluğundan sonra yerini doldurması içindir ki, bu ancak faniler hakkında düşünülebilir. Yokluktan münezzeh olan bir Zat hakkındaysa, çocuk sahibi olduğu fikri makul olamaz.

3- Çocuk tabiri, babasının cüzlerinin herhangi birinden meydana gelme hususunu meydana getirir ki, bu da ancak parçalardan derlenmiş olup, bazı cüzlerinin kendisinden ayrılması mümkün olan varlıklar hakkında tasavvur edilebilir. Zatı gereği varlığı zorunlu olup, bir ve tek olan bir varlık hakkında, bunun düşünülmesi muhaldir.

Hasıl-ı kelam; ilâh'ın hakikatini bilen kişinin, onun çocuğu olduğu sözünü, bir ilme dayanarak telaffuz edebilmesi imkansız sayılıp, ancak yalan ve iftirayı uydurma, rastgele ortaya atma kabilinden olacağı için, Mevlâ Tealâ, **"Bilgisizce O'na, oğullar ve kızlar uydurdular."** buyurarak, bu inceliklere işaret buyurmuştur.

Çünkü, Âlusî tefsirinde, Rağıb *(Rahimehullah)* dan nakledildiği üzere, arapçada (خَرَقَ) fiili; "Bir şeyi ölçüp, biçmeden, rastgele bozuk bir şekilde kesip biçmek" anlamında kullanılmaktadır.

Hasen-i Basrî *(Radıyallahu Anh)* a bu kelime sorulduğunda, "Arapların söylediği arapça bir kelimedir. Bir kimse, bir topluluk arasında alenen yalan söylediğinde, o meclis ehlinden biri, (قَدْ خَرَقَهَا وَاللّٰه) 'Vallahi bu kişi bu sözü uydurup ortaya attı.' derdi." diye cevap vermiştir.

Mevlâ Tealâ, ayet-i celile'yi hitama erdirirken, (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ) **"O, onların vasfedegeldiklerinden çok münezzeh ve yücedir."** buyurarak,

ortak ve evlat dahil, şanına yakışmayan herşeyden Zat'ını tenzih etmekle birlikte, aynı zamanda kendisine bu şekil asılsız isnatların iftira edilmesinden dolayı şanına yakışacak şekilde teaccübünü dile getirmiştir.

Nitekim Dahhak *(Rahimehullah)* dan nakledildiğine göre; "Sübhânehü kelimesinde, aceb ve hayret manası vardır." *(İbni Ebi Hatim, No:7728, 4/1361)*

Tabi ki Mevlâ Tealâ, bizim gibi teaccüb ve şaşkınlıktan münezzeh olduğu için maksat, biz kullarını bu müşriklerin iftiralarına hayret etmeye davet etmektir.

Nitekim Meymun ibni Mehran *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; "Sübhanellah, Allah-u Tealâ'ya kendisiyle tazim olunup, kötülüklerden tenzih olunduğu bir isimdir." *(İbni Ebi Hatim, No:7727, 4/1361)*

'Sübhanellah' kelimesiyle ilgili hadis-i şerif ve rivayetler:

١٧٠ – عَنْ طَلْحَةَ (رضى الله عنه) سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ تَفْسِيرِ سُبْحَانَ اللهِ . قَالَ: « هُوَ تَنْزِيهُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عَنْ كُلِّ سُوءٍ »

170 - Talha *(Radıyallahu Anh)* ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kere ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e **'Sübhanellah'**ın tefsirini sorduğumda: **"O, Aziz ve Celil olan Allah'ı her türlü kötülükten uzak tutmaktır."** buyurdu. *(Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfat: 1/76, Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr: 1/269)*

١٧١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ عُمَرُ: لِعَلِيٍّ (رضى الله عنهما) وَأَصْحَابُهُ عِنْدَهُ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ قَدْ عَرَفْنَاهُ فَمَا سُبْحَانَ اللهِ؟ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ (رضى الله عنه) : كَلِمَةٌ أَحَبَّهَا اللهُ لِنَفْسِهِ ، وَرَضِيَهَا وَأَحَبَّ أَنْ تُقَالَ .

171 - İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiğine göre; bir kere Hazreti Ömer *(Radıyallahu Anh)*, arkadaşları yanındayken, Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* a: **"'Lâilahe illallah'ın ne demek olduğunu anladık, peki ya 'Sübhanellah' ne demektir?"** diye sorunca, o:

"Allah'ın kendisi hakkında kullanılmasını isteyip razı olduğu ve söylenmesinden hoşnut olduğu bir kelimedir." diye cevap verdi. *(İbn-i Ebi Hatim, No:7726, 4/1361)*

Yezid ibni Esamm'dan rivayet edildiğine göre; bir adam İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* ya gelerek: **" 'Lâilahe illallah'**ın, 'Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir ilâh yoktur.' manasına geldiğini biliyoruz,

'Elhamdülillah'ın manasını da şöyle biliyoruz ki, 'Bütün nimetler O'ndandır ve hepsinden dolayı ancak O'na hamdolunur.'

'Allahüekber'i de, 'O'ndan büyük hiçbir şey yoktur' manasında anlıyoruz, peki ya 'Sübhanellah' ne anlama geliyor?" diye sorunca, o:

"Onun neyini anlamıyorsun? O, Allah-u Tealâ'nın Zat'ı için beğendiği, meleklerine söylemelerini emrettiği ve mahlukatının hayırlılarını sadece kendisiyle meşgul ettiği bir kelime (mukaddes bir zikir)dir." şeklinde cevap verdi. *(Suyutî, ed-Dürrü'l-Mensûr: 1/269)*

Katade *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Müşrikler Allah-u Tealâ'ya iftira attıklarında Allah-u Tealâ kendisini bu kelimeyle tenzih eder.

Allah-u Tealâ'ya çocuk isnat etmenin, Zat'ına iftira, sövme ve hakaret içerdiğini beyan eden hadis-i kudsî, Bakara Sûresi:117. ayet-i kerime'nin tefsirinde (R.F.1/557-558) zikredilmiştir.

Hasen *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: **"Sübhanellah"** (Allah-u Tealâ'ya mahsus) öyle bir isimdir ki, insanlar onu kendilerine mal edemezler.

(سُبْحانَ) kelimesinin iştikakı ve manaları hakkında diğer bazı malumat, Maide Sûresi:116. ayet-i kerime'nin tefsirinde (R.F. 8/322) zikredilmiştir.

Fahrurrazî ve Ebu Hayyan *(Rahimehumellah)*ın beyanlarına göre; ayet-i celile'de geçen (تَعالىٰ) kelimesinden maksat, yüksek mekanda bulunma manası değildir.

Çünkü burada gaye, Allah-u Tealâ'yı bozuk sözlerden tenzih etmeye yöneliktir ki, mekan yüksekliği bu manayı ifade etmez. Bu yüzden murad mana, Allah-u Tealâ'nın her türlü yanlış inanç ve bozuk sözden mukaddes ve münezzeh olduğunu açıklamaktır.

Bu durumda "Ayet-i celile'de geçen, (تَسْبِيح) ve (تَعالِي) tabirleri arasında bir fark kalmamış olur." denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "Hayır! Aralarında açık bir fark mevcuttur. Şöyle ki, (سُبْحانَه) sözünden maksat, bu tesbihi yapan kişinin, Allah-u Tealâ'yı Zat'ına lâyık olmayan şeylerden uzak tuttuğunu açıklamısıdır.

(وتَعالىٰ) kavliyle murad ise, O'nu tesbih eden olsa da olmasa da, O'nun Zat'ı itibarıyla zaten böylesi noksan sıfatlardan müte'âlî ve mukaddes olduğunu beyan etmektir. Dolayısıyla "Tesbih" ifadesi, tenzih edenlerin sözlerine raci olup, "Te'âlî" vasfıysa, Allah-u Tealâ'nın başkası sebebiyle değil de Zat'ı gereği sahip olduğu Zatî sıfatına aittir.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRÎ: Onların basiretleri kapandığı için eksik, noksan buldukları herşeye tapınmakla iktifa ettiler. İşte bu, Allah-u Tealâ'dan gafil olanlara peşin verilmiş olan bir cezadır.

NİSABURİ: Bu ayet-i celile'nin, yağan su sebebiyle yerden türlü ürünlerin çıkarılmasını zikreden ayet-i kerime'nin peşi sıra getirilmesi işaret etmektedir ki, Allah-u Tealâ, lütuf suyuyla kalp toprağından, erbabı için kemalât nevilerini çıkardığı gibi, kahır suyuyla da nefis arazisinden ashabı için dalalât türlerini ihraç etmektedir.

ALUSİ: Onlar, Allah-u Tealâ'ya vehim ve hayal cinlerini ortak ettiler, çünkü onlara itaat ve inkıyad ettiler. O, onları yarattığı halde onlar, O'na akıllardan ibaret oğullar ve ruhlardan ibaret kızlar uydurup iftira ettiler, çünkü mücerret (bedenden soyutlanmış olan) akıl ve ruhların, Allah-u Tealâ gibi müessir

olduklarına itikat ettiler. Halbuki, Allah-u Tealâ'nın yaratması olmadan, O'nun isim ve sıfatlarının mazharı olan akıl ve nefislerinin hiçbir iş göremeyeceğini bilemediler.

Allah-u Tealâ, onların kendisini kayıtladıkları bütün bağlardan münezzeh ve yücedir.

Müşriklerin, Allah-u Tealâ'ya birtakım cinleri, şeytanları ve putları ortak ettiklerini açıklayan diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهٖ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ اَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُمٰتُ وَالنُّورُ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (١٦) ﴾

"(Habibim!) **De ki: 'Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?' De ki: 'Allah'dır'. O halde söyle ki, 'Ya siz, O'nu bırakıp ta, kendilerine** (bile) **ne bir fayda, ne de bir zarara malik olamayan dostlar mı edindiniz?' Söyle! 'Hiç körle, gören bir olur mu, ya da karanlıklarla, nur eşit olur mu?'**

Yoksa Allah'a, O'nun yaratışı gibi yaratmış olup da, yaratma işi kendilerince birbirine benzer olan (Allah-u Tealâ gibi yaratmaya kadir olup, Allah-u Tealâ'nın yarattığıyla, onların yarattıkları birbirine karışan ve böylece ibadet olunmaya hak kazanabilen kudretli) **ortaklar mı isbat ettiler? De ki:** (Hayır! Onlar hiçbirşeye güçleri yetmeyen aciz ortaklar edindiler, halbuki) **herşeyi yaratan ancak Allah'tır ve O, birdir ve Kahhar** (mağlup edilemeyen üstün bir güç sahibi)**dir."** *(Ra'd Sûresi:16)*

﴿ اَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (٣٣) ﴾

"**Her nefis üzerine, kazandığıyla ilgili olarak kaim olan** (iyi ve kötü herkesin her yaptığını gözetim altında tutan Allah-u Tealâ, hiç böyle yapamayanla ortak) **mı** (olurmuş)**? Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: Onları isimlendirin** (bunlar necidir, ne iş yaparlar?).

Yoksa siz ona yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut sözün zahiriyle mi (gerçeği olmayan boş laflarla mı kendinizi aldatıyorsunuz?). **Hayır! O kafirlere hileleri süslü gösterildi de onlar, o** (doğru) **yoldan alıkondular. Allah kimi saptırırsa artık onun için hidayet edici** (yol göstericiler)**den** (bir fert bile) **yoktur."** *(Ra'd Sûresi:33)*

(وَ جَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهٖ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ مَصِيرَكُمْ اِلَى النَّارِ (٣٠)) "**Yolundan saptırmak için, Allah'a eşler koştular. De ki: 'Meta'lanın** (şimdilik eğlenin bakalım! Nasıl olsa) **dönüşünüz hiç şüphesiz ki ateşedir.'** " *(İbrahim Sûresi:30)*

(قُلْ اَرُونِىَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَآءَ كَلاَّ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٢٧)) **"De ki: 'O'na** (Allah-u Tealâ'ya) **ilhak ettiğiniz şerikleri** (ibadette kattığınız ortakları) **gösterin bana. Hayır! Bilakis Aziz ve Hakim** (yegâne ve mutlak galip, tedbir ve idaresinde yegâne hikmet sahibi) **ancak O Allah'tır."** *(Sebe' Sûresi:27)*

(اَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ فَلْيَاْتُوا بِشُرَكَآئِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ (٤١)) **"Yoksa onların şerikleri mi var? Eğer sadık** (sözlerinde doğru) **kimseler iseler, hadi getirsinler ortaklarını!"** *(Kalem Sûresi:41)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerime'ler izahın içerisinde geçmiştir: *(Nisa Sûresi:117-120, Kehf Sûresi:50, Meryem Sûresi:44, Sebe' Sûresi:40-41, Yasîn Sûresi:60)*

Ehl-i kitabın ve müşriklerin, Allah-u Tealâ'ya, çocuk, oğullar ve kızlar isnat etmeleri:

(وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَداً سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ (١١٦)) **" 'Allah çocuk edindi.' dediler.** (Hâşâ!) **O, münezzehtir. Bilakis göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir, hepsi de O'na itaat edicidir."** *(Bakara Sûresi:116)*

﴿ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَداً سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِىُّ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَالاَ تَعْلَمُونَ (٦٨) ﴾

"(Müşrikler) 'Allah çocuk edindi.' dediler. (Hâşâ!) **O, münezzehtir, O, müstağni** (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan)**dır. Göklerde ne varsa, yerde de ne varsa** (hepsi) **O'na aittir. Yanınızda buna dair hiçbir delil yoktur. Siz Allah'a karşı bilmediğiniz** (ilimle isbat edemeyeceğiniz) **bir şeyi mi söylüyorsunuz?"** *(Yunus Sûresi:68)*

(وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ (٥٧)) **"Onlar, Allah'a kızlar isnat ediyorlar.** (Hâşâ!) **O, münezzehtir. Kendileri için ise, beğendikleri** (erkek çocuklar) **vardır."** *(Nahl Sûresi:57)*

(اَفَاَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ اِنَاثاً اِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلاً عَظِيماً (٤٠)) **"**(Ey müşrikler!) **Rabbiniz size erkek çocukları** (ayırıp) **seçti de, kendisi meleklerden dişiler** (kız çocuklar) **mı edindi? Şüphesiz ki siz elbette** (vebali) **pek büyük bir söz söylüyorsunuz!"** *(İsra Sûresi:40)*

(وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَداً (٣) مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلاَ لِاٰبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلاَّ كَذِباً (٥)) **"**(Allah-u Tealâ, Kur'an-ı Kerim'i) **'Allah çocuk edindi' diyenleri uyarmak için** (indirdi)**. Ne onların, ne de atalarının bu hususta hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan söz ne büyük oldu! Yalandan başka** (bir söz) **söylemiyorlar."** *(Kehf Sûresi:4-5)*

﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَداً (٨٨) لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئاً اِدّاً (٨٩) تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدّاً (٩٠) اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَداً (٩١) وَمَا يَنْبَغِى لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً (٩٢) اِنْ كُلُّ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلاَّ اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْداً (٩٣) لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدّاً

﴿ (٩٤) وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْداً (٩٥) ﴾

"(Müşrikler); 'Rahman, çocuk edindi.' dediler. Andolsun ki siz pek çirkin bir şey ortaya attınız. Neredeyse gökler, bundan dolayı çatlayacak, yer yarılacak, dağlar da yıkılıp düşecektir! Çünkü Rahman'a bir çocuk iddiasında bulundular. Halbuki, bir çocuk edinmek Rahman'a yakışmaz.

Göklerde ve yerde olan herkes, mutlaka Rahman'a kul olarak gelicidir. (Kullukla evlatlık ise birbirine zıt olan şeylerdir.) **Andolsun ki muhakkak O** (Allah-u Tealâ), **onları ihsâ etmiş** (hepsini ilmiyle kuşatmış) **ve tamamıyla saymıştır. Ve onların her biri kıyamet günü O** (Allah-u Tealâ'nın huzuru)**na tek başına gelicidir."** *(Meryem Sûresi:88-95)*

(وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَداً سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ (٢٦)) **"(Müşrikler); 'Rahman** (olan Allah-u Tealâ, melekleri) **çocuk edindi.' dediler.** (Hâşâ!) **O, münezzehtir. Bilakis** (melekler), **ikram olunmuş** (lütuf ve ihsana mazhar olmuş) **kullardır."** *(Enbiya Sûresi:26)*

﴿ فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (١٤٩) اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثاً وَهُمْ شَاهِدُونَ (١٥٠) اَلَآ اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ (١٥١) وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (١٥٢) اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ (١٥٣) مَالَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (١٥٤) اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (١٥٥) اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ (١٥٦) فَاْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٥٧) ﴾

"Sor onlara 'Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı?' Yoksa biz melekleri dişiler olarak yarattık ta onlar şahit midirler? Dikkat edin! Şüphesiz ki onlar, kesinlikle uydurmalarından ötürü 'Allah doğurdu' diyorlar. Şüphesiz ki onlar elbette yalancıdırlar.

O, kızları oğullara tercih mi etmiş? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin (meleklerin, Allah-u Tealâ'nın kızları olduğuna dair) **açık bir deliliniz mi var? Doğru söyleyiciler iseniz** (bunu yazan) **kitabınızı getirin!"** *(Sâffât Sûresi:149-157)*

(وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءاً اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ (١٥) اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَنِينَ (١٦))

"Kullarından bir kısmını O'nun bir cüzü kıldılar (Allah-u Tealâ'ya çocuk isnat edenler, O'nun kullarını O'nun parçası saydılar). **Şüphesiz ki insan elbette, apaçık, büyük bir kafirdir. Yoksa** (Allah-u Tealâ) **yarattıklarından kızlar** (ı kendisine evlat) **edindi de, oğulları size mi** (ayırıp) **seçti."** *(Zuhruf Sûresi:15-16)*

(وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثاً اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْئَلُونَ (١٩))

"Rahman'ın kulları olan melekleri de dişiler saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular. Onların (yalan yere olan bu) **şahitlikleri muhakkak yazılacak ve onlar sorgulanacaklardır."** *(Zuhruf Sûresi:19)*

(اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ (٣٩)) **"Yoksa kızlar O'nun, oğullar da sizin mi?** (Hâşâ! O, münezzehtir.)" *(Tûr Sûresi:39)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerime'ler izahın içerisinde geçmiştir: *(Maide Sûresi:18, Tevbe Sûresi:30, Sâffât Sûresi:158)*

Mevlâ Tealâ, müşriklerin, kendisine ortaklar ve çocuklar isnat ettiğini naklettikten sonra, onların bu görüşlerinin yanlışlığına dair delil getirmek üzere şöyle buyuruyor:

بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١٠١)

KELİME MANASI (101)

Burada bir müpteda mahzuftur, takdiri: O (Allah-u Tealâ) kimdir? (بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ) **göklerin yoktan yaratıcısıdır,** daha? (وَالْاَرْضِ) **yerin de,** (اَنّٰى يَكُونُ) **nasıl olabilir,** kim için? (لَهُ) **O'nun için,** ne? (وَلَدٌ) **bir çocuk,** (وَلَمْ تَكُنْ) **halbuki olmadı,** kim için? (لَهُ) **O'nun için,** ne? (صَاحِبَةٌ) **bir eş,** (وَخَلَقَ) **O yarattı,** neyi? (كُلَّ شَيْءٍ) **her şeyi,** (وَهُوَ) **ve O,** neyi? (بِكُلِّ شَيْءٍ) **her şeyi,** nedir? (عَلِيمٌ) **ziyade bilicidir.**

MEÂL-İ ŞERİFİ

O (Allah-u Tealâ) **göklerin ve yerin yoktan var edicisidir. O'nun bir eşi olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabilir! Herşeyi O yaratmıştır, ve O, herşeyi hakkıyla bilendir.**

İ Z A H A T

Fahrurrazî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; **"İbdâ' "**, önce geçen bir misale bakmaksızın, bir şeyi yoktan var etmekten ibarettir. Bundan dolayı, herhangi bir ilim dalında kendisinden önce kimsenin sülûk etmediği bir yol takip eden kişi hakkında (اَنَّهُ اَبْدَعَ فِيهِ) "İlk kez bu konuda o buluş yaptı." denilir.

Geçmişte nazîrine rastlanmayan hadiselere bu yüzden **"Bid'at"** denmiş olup, din hususunda kendinden önce kimsenin söylemediği bir sözü söyleyen veya bir amel işleyen kişiye de **"Mübtedi' "** denir.

Muhyiddin-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)* nun beyanına göre, **"İbtida' "**, bir işi, örneği olmaksızın meydana çıkarmaktır. Bundan dolayı Allah-u Tealâ kendisi hakkında, **"Göklerin ve yerin Bedî'idir."** buyurmuştur ki bu, "Onları evvelce mevcut olan bir misale bakmadan icat edendir" demektir.

Her hangi bir durumda ilk yaratılan mübda' dir, ikincisi ise onun misali üzere olduğundan mübda' sayılmazsa da mahluktur. Dolayısıyla Allah-u Tealâ ilk yaratışı itibarıyla **"Bedî' "** dir, birinci yaratmasına benzeyen ikinci halkı yönüyle de **"Hâlık"** tır.

Bedî' ism-i şerifiyle ilgili diğer bazı malumat, Bakara Sûresi:117. ayet-i kerime'nin tefsirinde, (R.F. 1/559) zikredilmiştir.

Allah-u Tealâ, hristiyanların, "İsa *(Aleyhisselâm)* ın babasız ve bir insan suyu olmaksızın vücûda geldiği" şeklindeki inançlarını kabul etmiş ve onlara şöyle buyurmak istemiştir: "Siz, 'İsa Allah'ın oğludur.' diyerek, üç manadan birini kastetmektesiniz:

1- Ya onun, bir babanın suyu devreye girmeksizin Allah-u Tealâ tarafından ibdâ' yoluyla yaratıldığını kastetmektesiniz.

2- Veya bu sözünüzle, herkesçe bilinip alışılagelen yol üzere, babadan evlat meydana gelmesi şeklini murad etmektesiniz.

3- Ya da bu iki mefhumdan farklı üçüncü bir mana vermektesiniz ki, bu üç ihtimal de batıldır.

Birinci ihtimalin butlanı şu şekilde izah edilir: Allah-u Tealâ'nın İsa *(Aleyhisselâm)* ı babasız olarak yaratması, kendisinin onun babası olmasını gerektirmez. Çünkü Allah-u Tealâ, her ne kadar bu aşağı âlemde meydana gelen hadiseleri bilinen birtakım sebepler ve özel vasıtalar aracılığıyla yaratıyorsa da, hristiyanlar da bu âlem-i esfelin sonradan yaratılmış olduğunu kabul etmektedirler.

Hal böyle olunca onların, Allah-u Tealâ'nın, gökleri ve yerleri herhangi bir ana maddesi bulunmaksızın ve süre geçmeksizin yaratmış olduğunu itiraf etmeleri gerekir ki, Allah-u Tealâ'nın bu icadının ibdâ' olduğunu kabullenmek gerekir.

Isa *(Aleyhisselâm)* ı sebepsiz olarak yaratması, onun babası olmasını icap ettirseydi, yoktan yarattığı göklerin ve yerin de babası olması gerekirdi ki, bunun herkes tarafından yanlışlığı malumdur. İşte **"Göklerin ve yerin yoktan varedicisidir."** kavli şerifinden asıl maksat budur.

Burada, sadece göklerle yeri zikredip, içindekilerden bahsetmemesi, onların ibdâ' yolu üzere yaratılmamaları nedeniyledir. Ama göklerle yerin bizzat kendilerinin varoluşları, yoktan varetme usûlüyle olduğundan burada istenen ilzâm (delilsiz bırakıp, susturma) içindekilerin zikriyle değil de, gök ve yerin kendilerinin konu edilmesiyle meydana gelmiştir.

İkinci ihtimal ki, o da canlılarda mutad olarak bilinen doğum usûlüdür. Bunun batıl olduğuna birçok delil vardır:

a) Doğum işi ancak bir eşi ve şehveti bulunan, kendisinden bir parça ayrılıp, eşinin karnında duran kimseler hakkında düşünülebilir ki, bu haller ancak, birleşip ayrılması, hareket edip sakinleşmesi, sınırı ve sonu, şehvet ve lezzeti var sayılabilecek olan cisimler hakkında mevzu bahistir.

Bütün bunlar, âlemin yaratıcısı hakkında düşünülmesi imkansız olan şeyler olup, Mevlâ Tealâ'nın: **"O'nun nasıl çocuğu olabilir ki, bir eşi dahi yoktur!"** kavli şerifinden murad edilen mana budur.

b) Bu yolla çocuk elde etmek ancak bir defada yaratıp icat etmeye kâdir olmayanlar hakkında düşünülür. Çocuk isteyip te, onu bir anda meydana getirmekten aciz kalan kişi elbette alışılan yola başvurur.

Ama bütün mahlukata kâdir olup, tüm mümkinatı yaratan ve bir şeyi meydana getirmek istediğinde ona sadece **"Ol!"** buyurmasıyla o şey meydana gelen bir Zat'ın, bilinen doğum yoluyla bir şahsı icat etmesinin düşünülmesi bile imkansız hale gelir ki, işte **"Her şeyi O yaratmıştır."** kavli şerifinden kastedilen mana da budur.

c) Bu çocuk, ya kadîm veya muhdes olur. Ezelî olması düşünülemez, çünkü başı ve başlangıcı olmayanın varlığının, zatı gereği zorunlu olması gerekir.

Ayet: 101

Zaten lizatihi vacibü'l-vücûd olan, başkasına muhtaç olmayacağından, kimsenin çocuğu olamaz. Geriye kalan husus ise, çocuk olanın mutlaka muhdes oluşudur. Allah-u Tealâ, bütün malumatı en iyi bilendir. Çocuk edinmekte bir meziyet ve menfaat olup olmadığını da bilmektedir.

Eğer bir fayda olduğunu ezelde bildiyse, o zaman o çocuk yaratılmadan evvel mutlaka ezelî iradesi, o ihtiyaç ve eksikliği gidermek için onu yaratmaya tealluk ederdi ki, bu da çocuğun sonradan yaratılma durumunda da babası gibi ezelî olmasını gerektirirdi. Bu ise, iki zıttın birleşmesini gerektirdiğinden imkansızdır.

Yok eğer çocuk edinmekte bir kemal ve fayda olmadığını bildiyse, zaten onu hiçbir zaman yaratmamış olması gerekir. İşte **"O, her şeyi hakkıyla bilendir."** kavli şerifinden kastedilen mana budur ki, iki ihtimale göre de Allah-u Tealâ'ya çocuk isnat etmenin mümkün olmadığı ve âlemin ilâhının evlat edinmekten münezzeh olduğu açığa çıkmıştır.

Üçüncü ihtimale göreyse; konuşulacak hiçbir mevzu yoktur. Çünkü farz-u muhal de olsa düşünülebilen bu iki ihtimalin dışında aklın tasavvur alanına girmeyen bir varsayımdan yola çıkarak, Allah-u Tealâ'nın çocuğu olduğunu söylemek halis bir cehaletin içine dalmak olur ki, bu zaten batıldır.

Dolayısıyla bu kısa ayet-i kerime, bu önemli konuyu izahta o kadar fasih ve beliğ bir ifadeye sahiptir ki, evvelkiler ve âhirkiler bu mevzu hakkında güçlülük ve mükemmellik açısından, bu kelam-ı İlahî'ye müsavi olabilecek bir söz derlemek için bir araya gelselerdi, elbette bundan aciz kalırlardı.

Bütün hamdler, bizi, bunları anlamaya hidayet eden Allah-u Tealâ'ya mahsustur. Bizi buna hidayet etmeseydi biz asla doğru inanca sahip olamazdık.

Ruhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre; bu ayet-i kerime'deki dört cümle, müstakillen (birbiriyle irtibatı olmadan da başlıbaşına) Allah-u Tealâ'dan çocuğu nefyetmektedir.

1- "Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır." Allah-u Tealâ kayıtsız şartsız fail olup, infial (etkilenme)den son derece münezzehtir. Baba, çocuğun aslî unsuru olup maddesinin kendisinden intikal etmesi nedeniyle tesir altına giren bir varlık iken, Allah-u Tealâ'nın bir çocuğu olduğu nasıl düşünülebilir?

2- "O'nun nereden çocuğu olsun ki, bir hanımı dahi yoktur." Bu cümle-i celile'den anlaşıldığı üzere; doğurma sebepleri de ortada yoktur. Çünkü İsa *(Aleyhisselâm)* gibi çocuğun babasız olması mümkünse de, bir çocuğun annesiz meydana gelmesi muhaldir. Mesnevî'de şöyle buyrulmuştur:

« لَمْ يَلِدْ لَمْ يُولَدَ اسْتْ اوْ اَزْ قِدَمْ * نِى پَدَرْ دَارَدْ نَه فَرْزَنْدُ و نَه عَمْ »

"O ezelî olan Allah-u Tealâ ne doğurmuştur, ne de doğurulmuş,
Ne pederdir, ne oğuldur, ne de amca!"

3- "Her şeyi O yaratmıştır." Allah-u Tealâ'ya çocuk olarak nisbet ettikleri de dahil bütün varlıkları Allah-u Tealâ, yoktan varetmiş iken, bir yaratılmışın, yaratıcısının çocuğu olması nasıl düşünülebilir?

Allah-u Tealâ'nın her şeyin yaratıcısı olduğu hakkındaki şu beyit ne kadar mânidardır!

« خالقِ افلاكُ و انجم بر علا * مردم و ديوو پرى و مرغ را »

"Üstümüzdeki felekleri ve yıldızları yaratan,
İnsanı, cini, periyi ve kuşu (canlı cansız her şeyi)."

4- "O, her şeyi hakkıyla bilendir." Yaratılmış ve yaratılmamış her şeyi bilmek şanından olan, olmuş ve olacak zat, sıfat ve hallerden hiçbir şey kendisine gizli kalmayan, ezelî ve ebedî sonsuz bir ilme sahip Allah-u Tealâ, kendisi hakkında düşünülmesi caiz veya muhal olan şeyleri de en iyi bilendir ki, düşünülmesi imkansız olan konuların bir ferdi de çocuk edinmiş olmasıdır.

Ebu Hayyan tefsirinde zikredildiğine göre; bu ayet-i kerime, Allah-u Tealâ'nın çocuk edinmesini üç yönden iptal etmektedir:

1- Büyük cisimlerden ibaret olan gökleri ve yerleri yoktan yaratanın, doğurmakla vasıflanması doğru olamaz. Çünkü doğurmak cisimlerin sıfatlarından biridir. Cisimleri yaratan cisim olamaz ki, baba olsun!

2- Doğurmak, ancak aynı cinsten olan iki çift arasında düşünülebilir. Allah-u Tealâ, hemcinsten münezzeh olduğu için hanımı mevcut olmadığından burada doğurma söz konusu olamaz.

3- Her şeyi yaratan ve bilen bir Zat, hiçbir şeye muhtaç olmaz. Çocuğu ise ancak muhtaç olan talep eder.

Ayet-i celile'de geçen **"Her şeyi O yaratmıştır."** cümle-i celile'sindeki **"Her şeyi"** tabiri, umûm-u muhassas (özelleştirilmiş genelleme) kabilindendir, çünkü âlemi ve bütün mahlukatı yaratmışsa da, Zat'ı ve sıfatları buna dahil değildir. Nitekim;

(... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ...(١٥٦)) **"...Rahmetim herşeyi kaplamıştır..."** *(A'râf Sûresi:156'dan)* ayet-i celile'sinde geçen **"Her şeyi"** ifadesine de, iblis ve kafir ölenler dahil değildir.

Yine böylece, Âd kavmini helak etmek için gönderilen rüzgâr hakkında kullanılan; (... تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا (٢٥)) **"...Rabbi'nin emriyle her şeyi helâk eder..."** *(Ahkaf Sûresi:25'den)* cümle-i celile'sindeki **"Her şeyi"** ifadesine gökler yerler dahil değildir.

İŞARİ MANALAR:

KUŞEYRİ: "Bedî' ", misli olmayandır ya da misalsiz yaratandır. İkisi de O'nun vasfına yakışmaktadır. Bir olanın, çocuğu olması imkansızdır. Çünkü o, cüziyyet gerektirmektedir ki, tevhit ona zıt düşmektedir.

NAHCUVANİ: Allah-u Tealâ, göklerin ve yerin Mübdi'i ve madde ve müddet, zevac ve izdivaç söz konusu olmaksızın, ancak onlara tecellî buyurup, sıfatlarının zıllerini üzerlerine uzatarak yokluğun gizliliğinden, açığa çıkarıcısıdır.

Allah-u Tealâ, Zatî evsafının gölgeleriyle, gaybî şuûnâtının akislerinin imtidadı ve hubbî tecellîleriyle aynî şanlarının yansımalarının uzanması sebebiyle her şeyi yokluktan varlığa çıkarmıştır. Ve O, sıfatlarının tecellîlerinden meydana gelen her şeyi hakkıyla bilendir.

Ayet: 101

RUHU'L-BEYAN: Allah-u Tealâ, lütuf ve hidayet suyuyla kalp arazisinden, erbabı için türlü türlü kemalatı çıkarttığı gibi, kahır ve hızlan suyuyla da nefis toprağından ashabı için envai çeşit sapıklıkları ihraç etmiştir ki bu nedenle onlar Allah-u Tealâ'ya ortak koşmuşlar ve Zat'ı, sıfatı ve ef'âliyle müteferrid olduğu halde O'nun hakkında ne çirkin sözler sarfetmişlerdir.

Artık akıllı kişi, mekrinden ve kahrından Allah-u Tealâ'ya sığınmalı, taatına devam ederek rıza ve rahmetinin ziyadesine talip olmalı, her şer ve hayırda O'ndan gayrı her şeyden sarf-ı nazarda bulunmalıdır.

Her ne kadar O, kullarının kafir olmasına razı olmasa da, yaratılma cihetinden her şey O'ndandır.

Hafız ne güzel söylemiştir:

« كُنَاهِ اَكَرْچِه نَبْوَدْ اِخْتِيَارِ مَا حَافِظْ * تُو دَرْ طَرِيقِ اَدَبْ كُوشُ و كُو كُنَاهِ مَنَسْتْ »

"Ey Hafız! Gerçi günah (sadece) **bizim ihtiyarımızla** (O'nun yaratması olmaksızın bizim irademiz günahın meydana gelmesinde yeterli) **değilse de,**

Yine de sen, edep yoluna çalış da 'Günah, benimdir.' de!"

Tarikat-ı Mevleviyye Meşayıhından, Seyyid Muhammed Vehbî el-Konevî Hazretleri, "Hafız Dîvân'ı"na yazdığı şerh-i latîf ve te'lîf-i zarîf'te, bu beytin manay-ı işaretinde şunları kaydetmiştir:

Gerçi, beşeriyet gereği itaatı terkedip masiyet işleyerek günaha düştüysek te, o günahları rıza ve kabulle ihtiyar etmedik. Bilakis nefret ve pişmanlıkla işledik. Gaffâru'z-zünûb olan Rabbim! Sen bizi kereminle affeyle!

Ey Hafız! Sen de şeytanın: (... فَبِمَا اَغْوَيْتَنِى ... (٣٩)) **"...Beni azdırmana karşılık..."** *(Hicr Sûresi:39'dan)* dediği gibi edepsizlik edip, günahını Allah-u Tealâ'ya nisbet etme! Fakat, Âdem *(Aleyhisselâm)* gibi: (رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا ... (٢٣)) **"...Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik..."** *(A'râf Sûresi:23'den)* demek suretiyle günahını kendine nisbet ederek, edebe riayet et ki, Hazreti Âdem gibi sonsuz rahmete nail olasın! *(Seyyid Muhammed Vehbî el-Konevî, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, 1/136-137)*

Ey Allahımız! Bizi mekrinden emin kılma, çünkü ondan ancak kafir kavimler emin olur!

Allah-u Tealâ'nın, göklerin ve yerin "Bedî"i olduğuna dair diğer ayet-i kerime:

(بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (١١٧)) "(Allah-u Tealâ) **göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir iş** (in meydana gelmesin) **e hükmettiğinde, ona ancak 'Ol!' der, o da hemen oluverir."** *(Bakara Sûresi:117)*

Allah-u Tealâ'nın, eşten ve evlattan münezzeh olduğunu beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَاتَغْلُوا فِى دِينِكُمْ وَلَاتَقُولُوا عَلَى اللهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ اِنَّمَا اللهُ

اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً (١٧١)﴾

Ey ehli kitap (İsa *(Aleyhisselâm)* hakkında: ""Allah'ın oğludur." veya: "Allah-ın kendisidir." yahut: "Üçün üçüncüsüdür." gibi sözler kullanarak) **dininiz hususunda aşırı gitmeyin ve Allah'a karşı hak** (doğru) **olandan başkasını söylemeyin** (Allah hakkında ittihad ve hulûl <bir yaratığı ile birleşmek veya onun içine girmek> aile ve çocuk edinmek gibi gerçek dışı şeyler söylemeyin, O'nun hakkında ancak doğru olan şeyi söyleyin).

Meryemin oğlu İsa Mesih, Allah'ın ancak resulü ve Meryem'e ulaştırdığı (كُنْ "Ol") **kelimesi** (nin eseri) **dir ve O** (nun tarafından gönderilmiş olan Cebrail tarafı) **ndan** (üfürülmüş) **bir ruhtur. O hâlde, Allah'a ve peygamberlerine iman edin,"** (ilâhlar) **üçtür." demeyin** (teslis akidesinden, üç ilâh görüşünden) **vazgeçin, sizin için hayırlı olan** (tevhid itikadın) ı (kastedin). **Allah, ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan O'nu tenzih etmekle** (tenzih ederim). **Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur, vekil olarak Allah yeter."** *(Nisa Sûresi:171)*

(وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلاَ وَلَداً (٣)) "(Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e iman eden cinler şöyle dediler:) **Gerçek şu ki, Rabbimizin şanı çok yücedir, O, ne eş, ne de çocuk edinmiştir."** *(Cin Sûresi:3)*

Allah-u Tealâ'nın, her şeyin "Hâlık"ı olduğu:

(...وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ... (٢)) **"Her şeyi** (Allah-u Tealâ) **yaratmıştır."** *(Furkan Sûresi:2'den)*

(... خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ... (١٠٢) ، (٦٢)) "(Allah-u Tealâ) **her şeyin yaratıcısıdır."** *(En'am Sûresi:102'den, Gâfir Sûresi:62'den)*

(... اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ... (١٦) ، (٦٢)) **"Allah, her şeyin Hâlık'ıdır."** *(Ra'd Sûresi:16'dan, Zümer Sûresi:62'den)*

Allah-u Tealâ'nın, her şeyi hakıyla bildiği:

(... وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (٢٣١)) **"Bilin ki, Allah** (-u Tealâ) **her şeyi hakkıyla bilendir."** *(Bakara Sûresi:231'den)*

(... وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (٢٨٢)، (١٧٦)، (٣٥)، (٦٤)، (٤٠)، (٢٦)، (١٦)، (١١)) **"Allah, her şeyi tam manasıyla bilendir."** *(Bakara Sûresi:282'den, Nisa Sûresi:176'dan, Nur Sûresi:35'den, 64'den, Ahzab Sûresi:40'dan, Fetih Sûresi:26'dan, Hucurât Sûresi:16'dan, Teğabün Sûresi:11'den)*

(... اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيماً (٣٢) ، (٩٧) ، (٧٥) ، (١١٥) ، (٦٢) ، (٥٤) ، (٧)) **"Şüphesiz ki Allah her şeyi hakkıyla bilicidir."** *(Nisa Sûresi:32'den, Maide Sûresi:97'den, Enfal Sûresi:75'den, Tevbe Sûresi:115'den, Ankebût Sûresi:62'den, Ahzab Sûresi:54'den, Mücadele Sûresi:7'den)*

(...اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (١٢))**"Şüphesiz ki O, her şeyi hakkıyla bilendir."** *(Şûra Sûresi:12'den)*

(وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (٣)) **"O, her şeyi hakkıyla bilendir."** *(Hadîd Sûresi:3'den)*

OKUYUCULARIMIZIN DİKKATİNE!

Bu ciltte geçen ayet-i kerime'lerin izahlarının son bölümünde yeralan **"İşarî Manalar"** kısmını yazarken elimize geçmemiş olan, İmam Ebû Abdirrahman Muhammed İbni Hüseyn el-Ezdî es-Sülemî *(Kuddise Sırruhu)* ya ait **"Hakaiku't-Tefsir"** namıyla maruf **"Sülemî Tefsir"**inden alıntılar yapamamıştık.

Ayrıca, Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* ya ait, Mahmud Gurab tarafından yapılan telifte yeralan bazı işarî manaları yerlerinde naklettik. Fakat sonradan elimize 2001'de basılan, Abdülvaris Muhammed Ali tahkikiyle İbn-i Arabî'nin başka bir tefsiri geçti.

Siz okuyucularımız, bu latif manalardan mahrum olmasın diye Sülemî ve İbn-i Arabî *(Kuddise Sırruhuma)* nın, bu ciltte geçen ayet-i kerime'lere vermiş oldukları işarî manaları son kısma dercetmeyi münasip gördük.

64. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Meşayıhtan bazısı bu ayet-i kerime'de Allah-u Tealâ'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **"Sıkıntıları açan benim. Her kim hacetleri ve zorlukları anında bana yönelirse onun dertlerini açarım. Benden gayrını kastedenin ise, vecahetini düşürürüm** (itibarını kaldırırım)."

İBN-İ ARABİ: **"Karanın karanlıkları"**, bedenî ihtiyaçların ve nefsanî sıfatların perdeleri, **"Denizin karanlıkları"** ise, kalplerin sıfatlarının ve akılların düşüncelerinin perdeleridir ki, siz, iç âleminizde ve sır latifenizde;

"Eğer bizi bu perdelerden kurtarırsan, istikameti ve istikrarı muhafaza ederek kurtuluş nimetine şükredenlerden olacağız." diyerek o perdelerin açılması için Allah-u Tealâ'ya yalvarırsınız.

Habibim! De ki; sıfatlarının tecellîlerinin nurlarını parlatmak sûretiyle o perdeleri açarak sizi onlardan **'Allah'** kurtarır. Her sıkıntıdan da ki, o istidadınızda kalmış olan kemâlât melekesidir, işte onları da kuvveden fiile çıkaran Allah-u Tealâ'dır.

Hatta sizin varlığınızın kalıntılarından bir bakıyye dahi fenafillah makamına ulaşmanıza engel olma açısından size sıkıntı yapsa, kabiliyetinizin güçlülüğünden ve şevkinizin kemâlinden dolayı elbette Allah sizi ondan da kurtarır. Sonra siz, bu şerefli makamı ve sizin için hazırlananları bildiğiniz halde nefislerinizi ve hevalarınızı Allah-u Tealâ'ya ortak ederek onlara tapıyorsunuz."

65. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Kasım *(Kuddise Sırruhu)* ayet-i celile'de geçen azapları şöyle tevil etmiştir: **"Üstten gelen azap"**; eğlenceler, haramlara bakmak, fuhşî sözler konuşmak, **"Ayakların altından gelen azap"**; eğlencelere ve sultanların kapılarına yürümek ve haram perdelerini yırtmak,

"Fırkalara ayırmak"; insanlar arasındaki ülfeti kaldırmak, **"Birbirinin acısını tattırmak"** ise, sapık yetmişiki fırkanın birbirini tekfir etmesinin getirdiği acıdır.

İBN-İ ARABİ: **"Üstten gelen azap"**; akıl ve mantıkla anlaşılan ilimlerlerin hicapları bir de ruhla ilgili manevî hallerin perdeleriyle hicaplanmak, **"Ayakların altından gelen azap"**; bedenî ihtiyaçlarla ilgilenme perdeleriyle hicaplanma,

"Fırkalara ayırmak"; farklı fırkalara bölünerek, ayrı dinlere bağlanıp, din erbabı arasında herc-ü merc ve muharebeler çıkması, İnançları muhtelif olan mezheplere ayrılarak, Deccal'ın yahut insan ve cin şeytanlarının yollarına uymak,

Nefislerde bulunan gazap, şehvet, tama' gibi kuvvetleri birbirine düşürüp te, her kuvvet kendisine mahsus lezzetini tatmin için kalbi istila ederek, kendi tarafına çekmesi neticesinde kalbin, aralarında âciz kalıp ellerine esir düşmesi azabıdır ki, bir kuvvet bir lezzeti tahsile yeltense, öbürü onu meneder de böylece aralarında kargaşa çıkar.

Halbuki, o kuvvetlerden her birini yerinde oturtacak ve itaatkâr hale getirecek kalp reisinin idaresi altında birleşseler, vücud memleketi düzgün hale gelir ve tek bir siyaset onları yönetir. İşte bu tevile göre, farklı dinlerdeki muhtelif fırkalar bir yana herkes kendi başına muhtelif fırkalar haline gelir.

67. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Hallac *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki; "Her davanın bir keşfi vardır." Yani, her iddianın gerçeğinin çıkacağı bir zaman vardır.

İBN-İ ARABİ: Yakında bedenlerinizin perdeleri açılıp, nefislerinizin hak ettiği sûretlerle azabın acısı belirgin hale geldiğinde hakikati bileceksiniz.

68. Ayet-i kerime:

İBN-İ ARABİ: Kendi sıfatlarını ortaya çıkarıp, nefislerine ilim ve kudret gibi sıfatlar isbat ederek, bizim sıfatlarımız hakkında batıla dalanları görürsen onlardan yüz çevir. Çünkü onlar, bizden perdeli ve manevî manada müşriktirler.

Birtakım batıl ve hurafeleri yaldızlayıp ta, şeytan sana bu hakikati unuttururda, nefsin sana bazı sıfatlarını gösterip bu kişilerle hemcins olduğuna dair vesvese verir, bu sebeple de sen onların sohbetine meyledecek olursan, bizim sana yaptığımız bu hatırlatmadan sonra, sıfatlarını benim sıfatlarım yerine koyup ta, kendi sıfatlarıyla perdelenen zalim kavimle sakın birlikte oturma!

Çünkü onlarla birliktelik, tesirli olacağından, telvin (renkten renge girme) yolu üzere onların sohbetinin uğursuzluğu yüzünden sen de ihticaba düşebilirsin (bizden perdelenebilirsin).

69. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Ebû Salih İbn-i Hamdûn *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah'a giden yegâne yol takvadır. Takva ise, helâl yemek ve uzuvları şüphelerden dahi korumaktır.

Bu makamda şöyle mana da verilmiştir: Vasıtalara güvenmeyi terkedip, hazlarını bizzat Hak'tan alanlara bir sorumluluk yoktur.

İBN-İ ARABİ: Sıfatlarının elbiselerinden soyutlanan müvahhitlere, mahcupların hesabından bir şey düşmez, yani onlarla görüşmeleri yüzünden kendilerine eşit olmayacakları için Allah-u Tealâ'dan perdelenmezler.

Velâkin yine de biz onlara uyarıda bulunuyoruz ki, nefsanî sıfatlarını görenlerin sohbetinden sakınsınlar da, onların vebaline düşme ihtimalinden kurtulsunlar.

Ayrıca onlarla görüşmeleri sırasında da kendilerine Allah-u Tealâ'nın sıfatlarını hatırlatsınlar da, sohbetleri bereketiyle onların da manevî şirk ve Allah-u Tealâ'dan hicaplı olma azabından kurtulmalarına vesile olsunlar.

70. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Hallac *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Dünyadaki yaşantılarıyla ünsiyet kesbedip, yaratıklamızla bizden meşgul olanları nazar-ı itibara alma! Çünkü onlar hakikatte ölüdürler. Diri ise, ancak Rabbiyle hayat bulandır.

71. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Kasım *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Allah'a giden yol en sağlam yoldur. Ona ulaşmayı kasteden elbette yardıma mazhar olacaktır.

Ebû Osman *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Kul teslimiyetle emrolunmuştur, teslimiyet ise, tedbir (e güvenmey)i terkedip, kaza ve kader cereyanlarına rıza göstermektir.

İBN-İ ARABİ: Biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk ki, kendi sıfatlarımızı, onlara tecellî eden Zat'ta mahvederek, Rubûbiyyet sıfatına boyun eğip teslim olalım da, huzur-u kalbî namazını ikame ederek, O'ndan ittika edelim. Yani O'nun Zat'ını kendi sıfatlarımıza karşı bize vikaye edinelim de bütün sıfatlarla mevsuf O olsun. Biz de böylece varlığımızdan kurtulup, O'nun varlığında fani olalım da, Zat'ıyla kendine haşrolan yine kendisi olsun.

72. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Meşayıhtan bazısı şöyle buyurmuştur: Namazın ikamesi, şartlarını yerine getirmekten öte, "Hizmet" (Allah-u Tealâ'ya kulluk) vasfıyla başlayıp, "Heybet" yolu üzere (Allah-u Tealâ'nın azametini tefekkür ederek) kıyama durmak,

İktisar ve zillet lisanıyla münâcatta (yetersizlik ve Allah-u Tealâ'ya karşı alçalma diliyle yakarışta) bulunma ve kullukta kusur-u ru'yet (ne kadar iyi yapmaya çalışsa da ibadetinde eksiklik görme) ile namazdan çıkmaktan ibarettir ki, görünüşte rükû ve secde yapmaktan öte, namazı hakkıyla kılmak bu demektir.

İbn-i Atâ *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Namazın ikamesi, onu eda ederken bütün latifelerini Allah-u Tealâ ile birlikte bulundurmaktan ibarettir ki, selam verene kadar Allah-u Tealâ'dan gayrısı, kişinin iç âlemine yol bulmamalıdır.

73. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Hallac-ı Mansur *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Allah-u Tealâ Hak'tır, Hak'tan zuhur eden de ancak haktır.

75. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a göklerin ve yerin melekûtunu gösterdi ki, azametini müşahedeye takat getirebilsin.

Faris *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Melekût, gayb alâmetlerinin başlangıçlarıdır ki, ruhlarda Allah'tan başkasını bırakmazlar. Ve onlar, Allah'ı tevhit ehlinin delillerinden ibarettir.

Meşayıhtan bazısı şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, Haliline melekûtu gösterdi ki, onlarla meşgul olmayıp her şeyin yegâne malikine rucû' etsin.

Bazısı da şöyle buyurmuştur: Halil'e melekûtu gösterince o, Hakk'ı bulma yolunda delil arayışıyla meşgul oldu. Kendisine hakikat keşfedildiğinde ise, her şeyden berî olarak Cibrîl'e bile "Sana ihtiyacım yok!" diyebildi.

Allah-u Tealâ, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a göklerin ve yerin melekûtunu gösterdi ki, o, âlemi çekip çeviren bir sani'i olduğuna yakînen inananlardan olsun.

Şöyle de denilmiştir: Göklerin ve yerin muhdes olup, bir müdebbiri (yöneticisi) bulunduğunu anlayınca, Allah-u Tealâ'dan başka dâfi' ve nâfi' (zararları kaldırıp, faydaları yaratan) bulunmadığına şüphesiz inananlardan oldu.

Nasrâbâzî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ burada, "İbrahim gördü." buyurmayıp, **"Biz, İbrahim'e gösteriyoruz."** buyurdu.

Çünkü fürû'dan olan melekût âlemini yine fürû'dan olan kendi görme sıfatıyla görmesi mümkün olmadığından, ancak usûl (kulun görme sıfatının asılların)dan olan Allah-u Tealâ'nın göstermesiyle görebilmiştir.

İBN-İ ARABİ: Biz İbrahim'e göklerin ve yerin işlerini kendileriyle yönettiğimiz ruhanî güçleri böylece tam manasıyla gösteriyoruz ki, Allah-u Tealâdan başka kimsenin etkisi olmadığına yakînen inananlardan olsun.

Allah-u Tealâ, Zat'ından gayrı olmayan isimlerinin her biriyle beraber olan sıfatlarıyla âlemin işlerini yönetir ki böylece âlemlerin perdelerinin ötesinde Allah-u Tealâ'nın fiilleri kesretle muttasıf olur.

Görünen âlemle perdelenip kalan, duyularıyla durduğu için, bütün işleri sebeplerinden meydana gelici olarak görür. Sebepleri geçerek cihan perdesini yırtıp aklının kaydında mahbus kalan kişi de, bütün işlerin melekût âleminden yönetilmekte olduğuna inanır.

Basiret gözü açık olup, İlahî hidayet nuruyla mühtedî olan ise, melekûta nisbetle mülk (manevî âleme kıyasla maddî âlem) ne ise, Allah-u Tealâ'nın Zat'ına nisbetle, melekûtun da hükümsüz olduğunu anlar.

Böylece tesir ve etkiyi, maddî vesilelerden görmediği gibi manevî âlemdeki yöneticilerden de görmeyip, her şeyin yegâne malik ve mükevvini (yaratıcısı ve sahibi)nden görür de, لااله الاالله sözünü hakkıyla söylemiş olur, yani; Allah-u Tealâ'dan başka ilahları nefyederken bu sözün hakikatine ermiş olur.

76. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Vasıtî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: İbrahim *(Aleyhisselâm)*, yıldıza, aya ve güneşe bakarken iç âleminde Hak Tealâ'yı müşahede ediyordu. O müşahedenin kalkmasıyla kendi vasıflarına döndüğü anda müşahede lezzetini kaybedince, **"Ben, batanları sevmem!"** diyerek:

"Bana bolca verdiği kendisini müşahede lezzetinin kaybolmasını istemem, çünkü bu durumda beni kendisinde hazır kılıp, sonra kendinden gafil etmiş olur." demek istemiştir.

Nasrâbâzî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, önce İbrahim *(Aleyhisselâm)* a kafa gözüyle yıldızın batışını göstermiş, sonra kalp gözüyle batmayanı gösterince, o, **"Ben, batanları sevmem!"** demiştir.

İBN-İ ARABİ: Cismanî tabiat âleminin gecesi, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın gençliğe adım attığı çağında kararınca, o, insan sûretinin manevî tarafını temsil etmekte olup ruh ismiyle anılan nefsi, hayat ve feyiz kaynağı olarak gördü. Çünkü o vakit Allah-u Tealâ, Muhyî ism-i şerifiyle ruha tecellî etmişti. O da lisan-ı haliyle "Bu benim rabbimdir." diyebildi.

Fakat kalp nurunun doğup, nefis makamını aydınlatmasıyla, rüşd, kemal, akıl ve marifet eserleri belirip, ruhun da cisimle irtibatı gerekli olan ve varlığı imkan dahilinde bulunan bir varlık olduğunu anlayınca, **"Ben batanları sevmem!"** yani; "Beden batısında batan, cesetle hicaplanan, başkasına muhtaç olma ve imkan vasfının karanlıklarıyla örtünenleri sevmem." dedi.

77. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Vasıtî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: "Alâmetlerinin belirmesiyle müşahede ettiğim hidayet üzere Rabbim beni sabit kılmazsa, elbette ben nefsime bakıp, sıfatlarımı görerek sapıtan kavimden olurum."

Sehl *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: "Kendi yardımıyla Rabbim beni hidayet etmezse, elbette ben de sapıklıkta sizin gibi olurum."

Bazısı şöyle mana vermiştir: "Rabbim hidayetimi artırmakla bana ikramda bulunmaz ve beni hidayet üzere sabit kılmazsa, elbette ben de ibadet konusunda sizler gibi olurum."

İbn-i Atâ *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: İbrahim *(Aleyhisselâm)*, Rabbisine karşı aşırı sevgisinden ve şiddetli ilgisinden dolayı, O'nun sanat eserlerini görünce, Zat'ına karşı olan susuzluğu ve doluluğundan dolayı, "Bu, benim Rabbimin sanatıdır." deme imkanı bulamayıp, gördüğü eserlere "Bu, benim rabbimdir." deyiverdi.

İşte cem' makamı, bundan ibarettir ki, o makamda kişi, Rabbisinden gayrısını görme veya hatırlama genişliğini bulamaz.

İBN-İ ARABİ: İbrahim *(Aleyhisselâm)*, kalp makamına ulaşarak, onun nefis ufkundan doğup parladığını müşahede edip, bir takım hakikatleri ve ilimleri onun vasıtasıyla keşfedince, terbiyesini ondan bilerek, **"Bu, benim rabbimdir."** diyebildi.

Çünkü Allah-u Tealâ o vakit kendisini ona Âlim ve Hakîm isimleriyle gösteriyordu. Ne zaman ki kalbin nurunun, ruhun güneşinden alınma olduğunu ve bazen nefis ve sıfatlarının karanlığında kaybolduğunu, dolayısıyla nurun kendisine ait olmadığını anlayınca, durduğu makamdan yüz cevirip, ruh tecellîsi yoluna sülûk ederek:

"Rabbim beni Zat'ının nuruna hidayet etmezse, elbette ben de nuranî perdelerde takılıp kalan hristiyanlar gibi manevî şeylerle hicaplanıp, O'nun Zat'ına yol bulamayanlardan olurum." dedi.

78. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bu sözlerine şöyle mana verilmiştir: "Güneş dahil bütün varlıklar, Rabbimin varlığının delilidir. Çünkü Rabbim, ezelî ve ebedî olup, zevalden münezzehtir. Bunlar ise batıp zeval bulmaya mahkumdur.

Kendi başına duramayıp, mekanlara muhtaç olan ve yerlerini daima değiştiren yaratıklar rab olamazlar. Artık ben, yaratıklardan yola çıkarak yaratanı bulma şirkinden uzağım. Çünkü kendisini bulmaya kendisinden başka bir delil olmadığını yakînen bilmekteyim. Davet benden, hidayet Allah'tandır."

İBN-İ ARABİ: Ne zaman ki ruh güneşinin doğup parladığını ve ziyasının belirdiğini gördü, bütün feyizlerinin, müşahedelerinin ve terbiyesinin ondan geldiğini hissetti. Çünkü Allah-u Tealâ o vakitte kendisini ona, eş-Şehîd, el-Alîm, el-Azîm isimleriyle gösteriyordu. Onun için güneşi görünce, nuraniyetinin şiddetinden ve azametinden dolayı, "İşte benim rabbim budur. Bu, daha büyüktür." deyiverdi.

Fakat Hak Tealâ'nın bakî olan cemalinin nurları belirip, Zat perdesi açılmak sûretiyle tecellîlerin istilası neticesinde ruh güneşi de batınca, vahdet makamına ulaşan İbrahim *(Aleyhisselâm)*, ruhu görmeyi ve onun varlığını müşahede etmeyi manevî şirk sayarak:

"Ey kavmim! Ben sizin şirk koştuklarınızdan berîyim." dedi ki, bu, "Her ne olursa olsun, Rabbime şerik olamaz, çünkü O'ndan gayrisini varlığı sabit değil", anlamına gelmektedir.

79. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Cafer *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i celile'ye şöyle mana vermiştir: "Ben, kalbimi yaratanına teslim ettim, Her türlü meşguliyetten kesilip, O'na tebettül ettim. Artık benim bütün iştigalim, gökleri direksiz yükselten, onda ve yerde eşsiz sanatlarını izhar eden Rabbimledir. Şüphesiz ki O, kötü düşüncelerden ve Zatına yakışmayan vesveselerden kalbimi korumaya elbette kadirdir.

İBN-İ ARABİ: "Ben, kendim dahil O'nun gayri her şeyden ayrılarak, zatımı ve varlığımı, ruhların semavatıyla nefis arazisini yaratan Zat'a döndürdüm ve benim şirkle hiçbir alâkam kalmamıştır. Çünkü Rabbimde fani olduğum için, bende varlığımdan bir bakıyye ve enaniyetimden bir kalıntı baki değildir."

82. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: İbni Tahir *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: **"İmanlarını zulümle karıştırmayanlar"** yani; başlarına gelen sıkıntılarında ve mühim işlerinde Allah-u Tealâ'dan gayrine müracaat etmeyenler, **"İşte onlar, emniyete mazhar olup, hidayete erenler"** yani; zoraki dönüş, ancak kendisine olacak olan Zat'a şimdiden iradeleriyle dönenlerdir.

İBN-İ ARABİ: Tevhid-i Zatî'ye iman edip, nefis, kalp ve enaniyetten bir kalıntı eserini dahi imanlarına karıştırmayanlar, böylece gizli şirkten kurtulanlar. İşte onlar, gerçek emniyete nail olanlar, beraberinde korku olmayan, hakiki güvenceye kavuşanlar ve hakikaten Hakk'a hidayet bulanlardır.

83. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: **"Dilediklerimizin derecelerini yükseltiriz."** kavl-i şerifindeki derecelere değişik manalar verilmiştir: İç âlemin saflığı ve niyetin doğruluğu,

Cafer-i Huldî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Biz, dilediğimizin derecelerini, yüce bir ahlak ve tertemiz bir himmetle yükseltiriz.

Muhammed ibni Fadl *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Dilediğimizin derecelerini, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e itaat ve sünnetine ittiba ile yükseltiriz.

Nurî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Dilediklerimize Allah'la birlikte olma ve anlayışı O'ndan alma makamlarını ihsan ederek derecelerini yükseltiriz.

Bazısı da şöyle demiştir: Dilediklerimize cömertlik vererek derecelerini yükseltiriz. Çünkü o, peygamberlerin ahlakıdır. Bundan dolayı güzel ahlâktan sayılmıştır.

84. Ayet-i kerime:

TÜSTERİ: Naklolunduğuna göre Allah-u Tealâ, Davud *(Aleyhisselâm)* a şöyle vahyetmiştir:

﴿ يَا دَاوُدُ! مَنْ عَرَفَنِي اَرَادَنِي ، وَمَنْ اَرَادَنِي اَحَبَّنِي ، وَمَنْ اَحَبَّنِي طَلَبَنِي ، وَمَنْ طَلَبَنِي وَجَدَنِي ، وَمَنْ وَجَدَنِي حَفِظَنِي ﴾

"Ey Davud! Beni tanıyan beni arzular. Beni arzulayan beni sever. Beni seven beni arar. Beni arayan beni bulur. Beni bulan beni korur."

Bunun üzerine Davud *(Aleyhisselâm)*, "Ey benim İlahım! Seni aradığımda nerede bulayım?" diye sorunca, Allah-u Tealâ:

﴿ عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ مَخَافَتِي ﴾

"Benim korkumdan, kalpleri kırık olanların yanında!" buyurdu. O zaman Davud *(Aleyhisselâm)*, "İlahî! Kullarının tabiplerine tedavi olmak için gittim, hepsi beni, sana yolladılar, rahmetinden ümit kesenlerin vay haline! Senin beni tedavi etmenin bir yolu var mıdır?" diye münâcatta bulununca, Allah-u Tealâ:

﴿ اَلَّذِينَ اَتَيْتَهُمْ كُلُّهُمْ دَلُّوكَ عَلَيَّ ﴾

"Senin müracaat ettiklerinin hepsi de seni bana mı gönderdiler?" diye sordu. Davud *(Aleyhisselâm)* , "Evet!" deyince, Allah-u Tealâ:

﴿ فَاذْهَبْ فَبَشِّرِ الْمُذْنِبِينَ ، وَاَنْذِرِ الصِّدِّيقِينَ ﴾

"Git! Günahkârları müjdele, sıddıkları korkut!" buyurdu. Bunu duyan Davud *(Aleyhisselâm)*, "Ey Rabbim! Yoksa ben yanlış mı anladım, bu nasıl olur?" diye sorunca, Allah-u Tealâ:

﴿ مَا غَلَطْتَ يَا دَاوُدُ! بَشِّرِ الْمُذْنِبِينَ بِاَنِّي غَفُورٌ ، وَاَنْذِرِ الصِّدِّيقِينَ بِاَنِّي غَيُورٌ ﴾

"Yanlış anlamadın ey Davud! Günahkârları müjdele ki ben Gafûr (son derece bağışlayan)**bir Zat'ım. Sıddıkları da korkut ki ben Gayûr** (yasaklarımın işlenmesine karşı son derece kıskanç) **bir Zat'ım."** buyurdu.

Bu sefer Davud *(Aleyhisselâm)*, "Sıddıklar kimdir?" diye sorunca, Mevlâ Tealâ:

﴿ اَلَّذِينَ عَدُّوا اَنْفَاسَهُمْ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّقْدِيسِ ، وَحَفِظُوا الْجَوَارِحَ وَالْحَوَاسَّ ، فَصَارَ قَوْلُهُمْ وَفِعْلُهُمْ صِدْقاً ، وَصَارَ ظَاهِرُهُمْ وَبَاطِنُهُمْ صِدْقاً ، وَصَارَ دُخُولُهُمْ فِي الْاَشْيَاءِ وَخُرُوجُهُمْ عَنْهَا بِالصِّدْقِ ، وَمَرْجِعُهُمْ اِلَىٰ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴾

"O kimseler ki, tesbih ve takdisle nefeslerini saydılar (hiçbir nefesi zikirsiz geçirmediler). **Uzuvlarını ve duyularını** (haramlardan) **korudular da sözleri ve işleri dosdoğru oldu, dışları ve içleri dosdoğru oldu.**

Her türlü muameleye giriş ve çıkışları doğrulukla oldu. Dönüşleri de Melîk-i Muktedir'in ind-i manevîsindeki doğruluk makamına ait oldu." diye beyan buyurdu. *(Tefsiru't-Tüsterî, Sh:61, Ebû Nu'aym, Hılye, 10/81, 4/32, 2/364, İbnü'l Cevzî, Safvetü's-safve, 2/293)*

85. Ayet-i kerime:

Bu peygamberlerin hepsi de salihlerdendir. Çünkü onlar beşerî varlıklarını yok ettikten sonra, Hakkanî olan vücûd-u mevhub (Allah tarafından kendilerine bağışlanmış olan manevî varlık)la istikamete erdiklerinden, âlemin salahı, nizam ve tedbirini üstlenen kimselerdir.

90. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: İşte bu zatları, Allah-u Tealâ kulluk edeplerine ve hizmet yollarına erdirmiştir ki, sen de ubûdiyyet edepleri hususunda onlara uy!

Vasıtî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, Zatıyla onları tehzib (ıslah ve terbiye) etmiş ve sıfatlarıyla onları takdis etmiş (kutsamış), böylece onlardan itirazları, bozuk garazları ve delil arama zorluklarını kaldırmıştır.

Artık ne onların iç âlemlerinde bir işaret kalmış, ne de makamlarını bildirecek bir ibare bulunmuştur.

Bu ayet-i kerime'den şöyle bir mana çıkarılmıştır: İrade (tarikat dersi) ancak, Meşayıhın kendilerinden ve bereketli nazarlarından alınabilir. Görülmez mi ki Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nazar-ı şerifi ashabı içerisinde iki vezirine ne kadar tesir etmiş, bu yüzden İbn-i Mesud *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٧٢ – عنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِقْتَدُوا بِالَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِى مِنْ اَصْحَابِى اَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ . . .»

172 - **"Benden sonra ashabımdan iki zata, Ebu Bekr ve Ömer'e uyun!."** *(Tirmizî, Menakıb:38, No:3805, 5/672, İbni Mace, Mukaddim:37, No:97, 1/37, Ahmed İbni Hanbel, Müsned, No:23446, 9/105, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, No:8426, 9/72, Hâkim, el-Müstedrek, No:4456, 3/80, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, No:16590, 8/264)* buyurmuştur.

Dolayısıyla, herkesin peşine uyulmayıp ancak yola girişi sahih olan büyüklerin usûlü üzere sülûk eden ve onların bakışlarının bereketlerinin tesirine mazhar olan kimselere iktidâ sahih olur.

Görülmez mi ki Ebû Ümame *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٧٣ – عَنْ أَبِي أُمَامَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «طُوبَىٰ لِمَنْ رَآنِي ...»

173 - **"Beni görene müjde olsun..."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22200, 8/268, Buharî, et-Tarîhu'l-kebîr, 2/27)* buyurmuştur ki bu, "Beni görmesi kendisine etki eden kimse kurtulmuştur." anlamına gelmektedir.

91. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Hüseyn İbni Mansur *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ'yı kim hakkıyla takdir edebilir ki, o kendi ölçüsüne göre O'nu takdir etmeye kalkışmıştır. Sonradan olma vasıfların sahibi, ezelî sıfatların sahibini nereden bilebilsin ki?

Meşayıhtan bazısı şöyle demiştir: Kullar, Allah-u Tealâ'yı hakkıyla takdir edemediler. Eğer O'nu tanısalardı, elbette O'nun sanatından kendilerine gelen her bir varid karşısında ruhları erirdi.

" 'Allah de!' Sonra onları terket!"

Meşayıhtan biri şöyle demiştir: Allah-u Tealâ bu ayet-i kerime'siyle seçkin kullarını, kendisi için olanları keşfetmeyi bırakıp, kendisiyle olanları keşfetmeye çağırmıştır. Sır latîfesinin manevî cereyanına işareten, "İç âleminde 'Allah' de, sadece dilde kalanı terket!"

Vasıtî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, iç âleminde Allah-u Tealâ'yı müşahede etmekte olduğu için, namaz kılarken, ağlamaklı iniltisi, sadr-ı şerifinden, kaynayan tencerenin sesi gibi işitilirdi. *(Ebû Davud, Salât:161, No:904, 1/300, Nesâî, Sehv:18, No:1213, 3/18, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:16317, 5/500, Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, No:307, Sh:193)*

Bu sebepten dolayı Allah-u Tealâ'nın zikrinin hakikatine eren kişinin sır latîfesinde O'ndan mâadâ her şey mahvolur gider. Nitekim Allah-u Tealâ: **" 'Allah de!' Sonra onları terket!"** buyurmuştur.

Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* nun ashabından biri şöyle nakletmiştir: Ondan ayrılırken bana vasiyette bulunmasını istediğimde, o, "Allah'a yapış, O'ndan gayrini terket ve O'nunla beraber ol!" buyurdu.

İBN-İ ARABİ: Kullar, Allah-u Tealâ'yı hakkıyla tanıyamadılar. O'nu tenzihte aşırı giderken, O'nu, kullarından uzak kabul ettiler. O derece ki, O'nun ilminden ve kelamından kullara bir şey zuhur etmesinin mümkün olmadığını iddia ettiler.

Halbuki, O'nu hakkıyla tanısaydılar, ne kullarının, ne de hiçbir yaratığın O'nsuz var olamayacağını bilirdiler. Her şey O'nun varlığıyla vardır. Allah-u Tealâ'nın bazı sıfatlarının beşerî bir mazharda görünmesinde ne sıkıntı vardır? Hatta Allah-u Tealâ'nın batın ilminin ve hikmetinin kemalinin belireceği tek mazhar, insan-ı kâmil'dir.

Dolayısıyla nübüvvetinde kâmil olan bir peygamber, Allah-u Tealâ'nın en büyük isim ve sıfatlarının mazharı olmuş olur ki, Allah-u Tealâ'nın gayb hazinelerinin kapıları ancak onun vesilesiyle açılır.

Sen bu anlayıştan mahrum olduğun için şaşıp kalırsan, bari bu hakikatleri inkâr etme! Umulur ki Allah-u Tealâ basiret gözünü açar da, hiçbir gözün görmediğini görürsün. Yahut kalbinin kulağını açar da hiçbir kulağın duymadığını duyarsın. Veya kalbini nurlandırır da hiçbir beşerin kalbine gelemeyenleri idrak edersin.

92. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Kur'an-ı Kerim'in mübarek olmasına şu manalar verilmiştir:

Kendisine iman edip, tabi olana mübarektir.

Kendisini tasdik edip, içindekilerle amel edene mübarektir.

Emir ve yasakları, Allah-u Tealâ'dan anlayanlara mübarektir.

Hürmetini büyük tutanlara mübarektir.

İnce düşünerek okuyanlara mübarektir.

Huzur-u kalp ile dinleyenlere mübarektir.

93. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Sehl ibni Abdillah *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Gafletle zikreden Allah-u Tealâ'ya iftira etmiştir.

İBN-İ ARABİ: Kendisinde nefsinin kötü sıfatları bol miktarda bakî iken, onlardan kurtulup tevhide ulaşarak kemal bulduğunu iddia eden ve Allah-u Tealâ ile birlikte olduğunu söylediği halde, bütün sözlerinde ve hareketlerinde nefsiyle beraber olan kişiden daha zalim var mıdır?

Vehim ve hayallerinin uydurduklarıyla, akıl ve fikrinin ortaya attıklarını, Allah'tan gelen bir vahiy ve Ruhu'l-Kudüs'ten gelen bir feyiz sanarak peygamberlik iddiasına kalkışandan daha zalim kim olabilir?

Enaniyetini ortaya koyup, ilim ve müşahededeki vahdeti, aynî ve hakikî vehmederek ilahlık iddia edenden daha zalim kimdir?

Kendi nefsânî işlerini ilahî zanneden, kemale erme iddiacısı hicaplı zalimlerle, peygamberlik taslayan sahtekârları ve ilahlık taslayan firavunları, ölümün zorluklarına tutulduklarında bir görecek olsaydın!

Onlar, bu iddialarının hakikatinden mahrum olup, nefislerinden fani ve beden libaslarından mücerred oldukları şeklindeki zanlarında hata ettiklerinden pişmanlıkları çok büyük olacaktır.

Çünkü onların ruhları, bedenleriyle çokça alâkalı olup, dünya sevgisi ve nefsin kötü arzusu içlerinde kök saldığı için, şehvetlerinden ve bedenî lezzetlerinden soyutlanmadıklarından, icbarî (zorunlu) ölümden evvel iradî (isteğe bağlı) ölümle ölmediklerinden ve nefislerinin kötü sıfatlarından ve gerektirdiklerinden geçmediklerinden dolayı doğal ölüm onlara kolay gelmez.

Onlar nefislerinin, fena makamına ulaşarak gökteki cisimlerin tesirlerinden soyutlanmış olduğunu zannetseler de, hayatları boyunca kendilerini istila etmiş olan yıldızlarla alâkalı ruhların kendilerine imdat ettiği zahirî güçleri, bedenlerinden ayrılma anında ölümün şiddeti ve pişmanlığın artması sebebiyle kendilerini sıkıntıya sokacaktır.

Çünkü onlar yaşadıkları sürece felekte bulunan ecramın tesirleriyle son derece alâkadar olmuşlardır.

Onlara ölürken şöyle denecektir: "Nefislerinizin kötü vasıfları, karanlık, eziyet veren şekilleri, enaniyet ve firavunluk perdeleriniz varolduğu için bu gün alçaklık azabıyla cezalandırılacaksınız ki, bunun sebebi şunlar olmuştur:

Nefislerinizin sıfatlarından ve kötü arzularından sadır olan sözleriniz ve hareketlerinizi Allah-u Tealâ'ya mal edip, O'na iftira etmeniz, enaniyet perdesiyle hicaplanmanız, kendi sıfatlarınızı bizim sıfatlarımızda eritmeye yanaşmayarak, ucüb (kendini beğenme) içinde firavunlaşmanız,

Kendi sıfatlarınızı beğenip, onları görerek bizim sıfatlarımızın varlığını kabulden kibirlenmeniz."

Nitekim Mevlâ Tealâ: (... سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ... (١٣٩)) **"Muhakkak Allah onları vasıf ve tavsifleriyle cezalandıracaktır."** *(En'am Sûresi:139'dan)* buyurmuştur.

94. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Meşayıhtan bazısı şöyle demiştir: "Kulun makamlarının en yücesi, Allah-u Tealâ'ya karşı iflasını açıklayıp, bütün ibadetlerinden halî olarak O'na dönmesidir."

Ebû Hafs *(Kuddise Sırruhu)* ya, "Allah-u Tealâ'nın huzuruna ne ile varacaksın?" diye sorulduğunda o, "Fakirin, zenginin karşısına ihtiyacını arzetmekten başka bir şeyle çıkması uygun olmaz. Nitekim Allah-u Tealâ:

"Andolsun ki bize, münferid (yani bütün amelleriniz, halleriniz ve taatlarınızdan halî) **olarak geldiniz."** buyurmuştur." demiştir.

İBN-İ ARABİ: "Elbette sizden ahd-ü mîsak alırken ezelde hüviyetlerinizin zerrelerini inşa ettiğimiz gibi, Zat-ı Pâk-i Sübhaniyye'de istiğrak üzere (kendi-nizi kaybederek) sıfatlarınızdan, ilgi ve ilişkilerinizden, aile ve akrabanızdan hatta kendi varlığınızdan mücerret olarak bize geldiniz.

Size verdiğimiz vesileleri, ilim ve faziletleri sırtlarınızın ötesine bıraktınız. Sevdiklerinizden ve taptıklarınızdan kalbinizi bağladığınız ve bize karşı tercih ettiğiniz vesile ve sebepleri sizinle birlikte görmüyoruz.

Halbuki siz onlara karşı itibar ve itimadınız, birtakım tesirleri onlardan bilmeniz sebebiyle onların size fayda edeceklerini sanmıştınız.

Tabi ki âlemlerin değişmesiyle sûret ve şekiller tebeddüle uğramış, haller de teğayyüre maruz kalarak aranızda ayrılık vuku bulmuştur. Ve her şeyin

Allah-u Tealâ'ya senada bulunduğunu müşahede edince, evvelce mevcut bir şey sandıklarınız sizden kaybolmuştur.

95. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: İbn-i Atâ *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, kalp tanesinde bulunan ihlas ve riyayı açığa çıkartıcıdır.

İBN-İ ARABİ: Allah-u Tealâ, ruhun nuruyla kalp tanesini yarıp, ondan ilim ve marifetler çıkarandır. Kalbin nuruyla da nefis çekirdeğini yararak ondan güzel ahlak ve iyi huylar çıkarır. Sizi halden hale döndürmeye ve tavırdan tavıra sokmaya muktedir olan bu Allah iken, O'ndan çevrilip nasıl başkasına döndürülüyorsunuz?

96. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Meşayıhtan bazısı şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, gayb nurlarını şerhederek kalpleri yaran ve marifet nurlarıyla sırları (iç âlemindeki latîfeleri) nurlandırandır.

İBN-İ ARABİ: Allah-u Tealâ, ruh güneşinin nurunu aydınlatıp kalbe parlatarak, nefsin karanlık sıfatlarını kalpten yarıp çıkarıcıdır.

Nefsin karanlığını kalbe bir sükûnet vesilesi kılıcıdır ki, bazen dinlenmek için kalp nefse müracaat eder.Ve nefsin karanlığını bedenî güçlerin, kendisinde sükûnet bularak ıstıraplarından kurtulacağı bir seken yapmıştır.

Ruh güneşiyle kalp ayını da kalıcı, şerefli ve muteber varlıklar arasında mahsup kılmıştır. Manevî hal ve vakitlerin ölçüsünü bilmeyi de itibarlı ilimlerden saymıştır.

İşte bütün bunlar, belirip, açılmayla, gizlenip, örtünme hallerini çok iyi bilen Zat'ın takdiridir ki, O Zat, bazen Celal perdeleriyle gizlenerek izzetini izhar eder, bazen de bütün perdeleri kahredip yok ederek, tecellîleriyle zuhur eder ki, böylece O, hikmetiyle yaptıklarını çok iyi bilendir.

97. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Ebû Ali el-Cûzecânî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ geceyi merkep ve delil yapmıştır. Merkebe, sevgilinin yakınlığını aramak için binilir, delile de, habibin hoşnutluğunun kapılarını bulmak için başvurulur.

Nitekim Allah-u Tealâ: **"O, size yıldızları** (cennet) **yol**(unu) **bulasınız diye yarattı."** buyurmuştur.

İBN-İ ARABİ: O Allah ki, duyu yıldızlarını size vererek, cesetler karasının karanlıklarında onlar vesilesiyle geçim yollarını bulmanızı, kalpler denizinde de manevî ilimler kazanmanızı sağladı. Biz, bunları bilen bir kavim için, ruh, kalp ve hâsselerden ibaret ayetleri tam manasıyla tafsil ettik.

98. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: İbn-i Atâ *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: Allah-u Tealâ, marifet ehlini tek bir yön ve tek bir makam üzere yaratmıştır. Kimisi, marifet halinde

istikrar eder de, kendisine hakikatler keşfolur, kimi de, o hale emaneten kavuşur da sırlar kendisinden setrolur.

Meşayıhtan biri burada şu manayı vermiştir: Kul hayatı boyunca Rabbisine imanla beraber, taat ve ibadeti için istikrara nail olur, ölümünden sonra ise o teklif kendisinden zail olur.

Vasıtî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle mana vermiştir: Kiminde, Zat-ı Pâk-i Sübhaniyye'nin nurları ebedî istikrar bulur, kimine de emanet verilen nur, ayrıldı mı bir daha dönmez.

Muhammed ibni İsa el-Haşimî *(Kuddise Sırruhu)* "Müstekarr" ve "Müstevda' " kelimeleri hakkında şu manaları vermiştir:

Allah-u Tealâ, yaratıklarını ezelde bilmiş ve muradını dilemiştir. Levh-i Mahfuz'a, değişmeyecek kaderlerini tevdi' etmiştir. Sonra Levh-i Mahfuz da, kaza ve kaderle ilgili mercilere kendisinde müstekarr bulunan hükümleri nakletmiştir.

Daha sonra halden hale kulun saadet veya şekavet derecesine ulaşmasına kadar bütün halleri ezeldeki tesbit üzere ortaya çıkmıştır.

İBN-İ ARABİ: O Allah ki, sizi tek bir nefis olan nefs-i külliyye (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hakikatinden ibaret, Zat-i İlahiyye'nin mazharı olan nuranî cevher)den yarattı.

Artık kiminizin ruhu, benliğinin zuhur zamanında beden arazisinde istikrar eder. Fena (varlığını, Allah-u Tealâ'nın varlığında yok etme) halindeyse, Zat-ı Pâk-i Sübhaniyye'de vedîa (emanet) olurlar. Biz, ruhun belirmesi, yerleşmesi ve emanet bırakılmasıyla ilgili ayetleri, nurlu kalpleri ve sâfî anlayışlarıyla idrak eden bir kavim için açıkça tafsil ettik.

99. Ayet-i kerime:

İBN-İ ARABİ: O Allah'ki, ruh semasından ilim suyunu indirdi de, biz onun sebebiyle her sınıf ahlak ve faziletleri yetiştirdik. Ve yine onunla taze ruhlu bir heyet ve ilm-ü ahlak ile bezenmiş bir zinet ihrac ettik ki, o taptaze nefisten birbiri ardınca gelen makbul ve şerefli amellerle kalbi kuvvetlendirecek sadık niyetler meydana getirdik.

Hurmaya müşabih olan aklın, ruhla alâkasının belirmesinden de öyle marifet ve hakikatler ortaya çıkardık ki, ruhun nuruyla onlar çok belirgin hale geldiği için sanki düşünülmeden anlaşılacak kadar istifadeleri kolaydır.

Manevî haller ve zevkler, özellikle de sıkılan suyu (manen) sarhoş etme niteliği taşıyan kalbî mehabbet türlerinden ibaret olan üzüm bahçelerini, tefekkür ve tedebbürden kastedilen zeytinleri, bir de kıymetli himmetler ve şerefli niyetler demek olan doğru düşünceleri temsil eden narları, hep o ruh semasından indirdiğimiz ilim suyuyla yetiştirdik.

Bunlardan, tefekkürlerle teakkuller, marifetlerle hakikatler, amellerle niyetler, öz Zat ve sıfatlarla ilgili mehabbetlerin, bazısı bazısına benzeyiciyse de, kalbî mehabbet türleriyle, zahirî amellerin çeşitleri birbirine müteşabih değildir. Ayrıca, sayılanların her biri de, rütbe ve mevkileri, kuvvet ve zafiyetleri, açıklık ve gizlilikleri hususunda birbirlerine hem benzer, hem de benzemezler.

Seyr-u sülûkün bidayetinde alınan neticeleri murakabe üzere gözleyin de kastınız, manevî hallerin lezzetleri olmayıp, bu semereleri tahsil olsun. Bir de, Allah-u Tealâ'ya kavuştuğunuzda elde ettiğiniz manevî huzurun kemalini gözleyin.

100. Ayet-i kerime:

İBN-İ ARABİ: Allah-u Tealâ, hususi bir teayüne mahsus, mücerred bir varlık olmaktan son derece münezzeh, beden kalıbından soyutlanmış olan ruh ve akıl varlıkları kendisinden sudûr etmiş, sonradan meydana gelen mevcudattan biri olmaktan da çok yücedir.

101. Ayet-i kerime:

SÜLEMİ: Meşayıhtan bazısı **"Bedî' "** ism-i şerifine **"Cemali ve Kemaliyle bütün varlıklardan üstündür."** manasını vermiştir.

İBN-İ ARABİ: Ruhlar âleminin semalarıyla, cesetler âleminin arazisinde Allah-u Tealâ'nın misli ve nazîri yoktur.

O, hiçbir şeyle hemcins olmadığından hanımı yoktur. Çünkü hanımın, eşinin cinsinden olması gerekir. Hiçbir şeyle aynı cinsten olmadığı için, misli bulunmadığından çocuğu da yoktur. Çünkü çocuk, babasının misli olması gerekir.

Herşeyi O yaratmıştır. Yaratıkların hepsine kendilerine mahsus bir teayyün (belirme) ve varlık vermiştir ki bu, diğer varlıkların O'nun gibi bir varlık olması demek değildir.

O, herşeyi hakkıyla bilendir. Varlığı herşeyi ihata ettiği gibi, ilmi de bütün akılları ve ruhları kuşatmıştır.

Bütün mahlukat kuşatılmış olduğundan, O'nun ilimin kuşatamazlar. O öğretmeden bilemezler. O varetmeden varolamazlar. Bu yüzden de O'nun misli olamazlar.

Çünkü herşey haddizatında yoktur. Aslı yokluk olan şeyler, mutlak mevcuda (bütün kayıtlardan münezzeh olan bir varlık sahibine) nasıl benzer olabilirler?

Hadis-i şerif ve eserlerin fihristi:

(490 - 496)

İ ç i n d e k i l e r:

(498 - 507)

Alfabetik Fihrist:

(509 - 622)

ONUNCU CİLTTE GEÇEN HADİS-İ ŞERİF VE ESERLERİN FİHRİSTİ

(الهمزة)

اجل! انها صلاة رغب 18
احب عباد الله الى الله 402
اخاف على امتى بعدى 411
...الاحسان ان تعبد الله 258
اذا افطر احدكم فليفطر 441
اذا توضأ احدكم فاحسن الوضوء 336
اذا ذكر اصحابى فامسكوا 411
اذا طلع النجم ذا صباح 445
اذا كان اجل احدكم بارض 425
ارموا بنى اسماعيل 272
استنصت الناس 31
...استفت نفسك استفت قلبك 349
اصحابى كالنجوم بايهم 420
اعطيت خمسا لم يعطهن احد 331
اعوذ بوجهك 25
اقتدوا باللذين من بعدى 480
اقرؤوا القران ولا تأكلوا به 301
اقيموا الصفوف فانى اراكم 169
اكتب فو الذى نفسى بيده ما 66
اكرموا عمتكم النخلة 440, 442
الا ان ربى امرنى ان اعلمكم 211
الا ان من قبلكم من اهل الكتاب 16
اللهم ارنا الاشياء كما هى 166
اللهم اظهر عليهم افضلهم 26
اللهم انى اسألك العافية فى الدنيا 15
اللهم فالق الاصباح 403

اما ابراهيمفانظروا الى صاحبكم 246
اما اليك فلا! حاجتى الى الله 186
اما انها كائنة ولم يأت 14
ام القرى مكة 329
...اما بعد فان رجالا يزعمون 410
اما كان فيكم رجل رشيد 345
انا ارحم بعبادى منك 162
انا بريئ من كل مسلم يقيم 57
انا زعيم ببيت فى ربض الجنة 73
ان ابنى هذا سيد 265
ان افضلكم من علم القران وعلمه 332
ان الشيطان يجرى من الانسان 93
ان الله تعالى زوى لى الارض 20
ان الله عز وجل خلق خلقه 8
ان الله كتب كلمتين ووضعهما 68
ان الله لمافرغ من خلق السموات 115
ان الله وضع عن امتى الخطأ 67
ان اول ما يحسب به العبد 100
انبئت بكل مستقر..... 425
ان خيار عباد الله الذين 402
انشدك الله تعالى الذى انزل 309
ان عبدى اياى عبد 185
ان عمل الانسان يدفن معه 372
ان طرف صاحب الصور 112
ان كل سبب ونسب منقطع 378
ان لا يحبنى الا مؤمن 385
انك لا تستطيع هذا 167
ان متعلم حروف ابى جادوراء 412
ان مثل العلماء فى الارض 420

انما انا بشر مثلكم انسى 65
ان مما يلحق المؤمن من عمله..... 371
انه ليأتى الرجل العظيم 320
انى قتلت بيحيى بن زكريا 263
...انى قمت من الليل فتوضأت 173
انى كنت فى صلبه وهبط 149
اولاد المؤمنين فى جبل فى الجنة..... 248
اول الانبياء آدم ثم نوح 245
اول ما افترض الله على امتى 99
اول ما يحاسب به العبد 100
اياكم والبطنة فى طعام وشراب 321
اى ثنية هذه؟ 276
اى مصيبة اشد من ان ارى 32
ايها الناس اتقوا هذا الشرك 229

(الباء)

بشر المشائين فى الظلم الى 335
بين النفختين اربعون 134

(التاء)

تعس عبد الدينار والدرهم 156
تعلموا من النجوم ما تهتدون 412, 413

(الثاء)

ثلاثة يظلهم الله فى ظله 402
...ثم مضينا الى السماء الخامسة 257

(الجيم)

جاء ملك الموت الى موسى 254

(الحاء)

... حجابه النور... 199

(الخاء)

خفف على داود عليه السلام 249
الخضر فى البحر والياس فى البر 266

خمس بخمس... ما نقض 29
(الراء)
رأيت عيسى وموسى وابراهيم 253
(السين)
سبحانك ماعبدناك حق‌عبادتك 314
(الطاء)
طوبى لمن رأنى 481
(العين)
عليك باخوان الصدق تعش 62
(الفاء)
فانى اراكم خلف ظهرى 151
فتعلموهن فوالذى نفسى 173
فضلت على آدم عليه السلام 66
...ففتح لنا فاذا انا بيوسف 252
... فلما مرجبريل بادريس قال 245
فناء امتى بالطعن والطاعون 17
فى ثقيف كذاب ومبير 348
(القاف)
قال الله عز وجل افترضت 100
قرن ينفخ فيه 111
قولوا: اللهم صل على محمد 282
(الكاف)
كان ايوب اصبر الناس 251
كان زكريا نجاراً 259
كأن هذا الراكب اياكم يريد 231
...الكبر بطرالحق وغمط الناس 364
كتاب الله فيه نبأ ما قبلكم 13
الكريم ابن الكريم 251
كل مولود يولد على الفطرة 380
كيف انعم وصاحب القرن 111

(اللام)

لا احصى ثناء عليك انت كما 314
لا اله الا الله قد عرفناه 461
لا ترجعوا بعدى كفارا يضرب 34, 47
لا تزال طائفة من امتى 292
لا تسئلوا عن النجوم 412
لا تقوم الساعة حتى تضطرب 23
لا تقوم الساعة حتى يخسف 27
لا تقوم الساعة على احد يقول 25
لا يذهب الليل والنهار حتى 24
لقد طهر الله هذه الجزيرة 412
...لقيت عيسى فاذا رجل آدم 263
لكل امرئ منهم يومئذ شأن 373
لما القى ابراهيم عليه السلام 184, 185
لما رأى ابراهيم ملكوت السموات 162
لو اقسمت لبررت 402
لو سألتنى هذه القطعة 342
لو كان هذا فى غير هذا لكان خيراً 321
له اربعة اجنحة منها جناحان 113
ليس الكذاب الذى يصلح 203
ليس ذلك انما هو الشرك 226
ليس منا من لم يتغن بالقران 333

(الميم)

ما ضل قوم بعد هدى كانوا 95
ما كان طعامهم 92
ما من احد يموت الا ندم 373
ما من آدمى الا وقد اخطأ 260
ما من ساعة من ليل 438
ما من صباح الا وملكان 112
ما نقض قوم العهد قط 29
ما ولدنى من سفاح اهل الجاهلية 150
ما ينبغى لعبد ان يقول انى خير 274

المتشبع بما لم يعط كلابس ثوبى 365
من احب لقاء الله احب الله لقائه 353
من اعرض عن صاحب بدعة 58
من اعطى فشكر وابتلى فصبر 232
من اقتبس علما من النجوم 411
من ترك الصلاة فقد كفر جهاراً 335
من توضأ فاحسن وضوءه 336
من جعل الهموم هما واحدا 78
من حلف بغير الله فقد اشرك 229
من سجد لله سجدة فقد برئ 364
من عرف نفسه فقد عرف ربه 209
من وقر صاحب بدعة فقط 58
من هذه؟ 389
الميت تحضره الملائكة 353

(النون)

نعم سحور المؤمن التمر 442

(الهاء)

هذا منهم من الذين امنوا 225
هل تدرون ما ذا قال ربكم 417
همة السفهاء الرواية 237
هن اربع وكلهن عذاب 26
هو تنزيه الله عز وجل عن كل 461
هو خليلى ليس لى فى الارض 185

(الواو)

وآدم بين الروح والجسد 303
...وانا اشبه ولد ابراهيم به 246
...والذى نفسى بيده لوان موسى 304
والذى نفس محمد بيده ما من 354
والذى نفس محمد بيده ليبيتن 27
وجهت وجهى للذيى فطر 213
وعزتى لو كان عبادى يعلمون 133

...ولا تقوم الساعة حتى يبعث 25
...ولو ان امرأة من نساء اهل 406
ولو ان اهل منى اجتمعوا على 112
ولو ان رجلا من اهل الجنة اطلع 406
...ولولبثت فى السجن طول ما 252
وما يمنعنى واتانى ربى عز وجل 171
...ومن كذب على متعمدا 365
ونسى آدم فنسيت ذريته 65
ويحك كنا فى النعماء سبعين 251

(الياء)

يا ابا المنذراتيت قبل على هذه 228
يا ابراهيم امسك عن عبادى 163
يا انس كتاب الله القصاص 299
يا ايها الناس اربعوا 7
يا جبريل اقامت الساعة 133
يا على اسبغ الوضوء 411
يا محمد انك سألت ربك اربعا 31
يجاء بابن آدم يوم القيامة 374
يتبع الميت ثلاثة فيرجع اثنان 371
يرحمه الله لقد اذكرنى 67
يقول ابن آدم: مالى مالى 374
يكون فى اخر هذه الامة خسف 26
يلقى ابرهيم اباه آزر 152
يوشك الامم ان تداعى عليكم 30

İÇİNDEKİLER

63. Ayet-i Kerime: (قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ ...) 5
"Karanın ve denizin karanlıkları" tabiri hakkındaki dört görüş 5
Sıkıntılı anlarda insanın yaptığı ve vaad ettiği şeyler 7
Şükür ve gerçek manada şükredenler 8
İşarî manalar 8
Münasip ayetler 9
64. Ayet-i Kerime: (قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا ...) 10
İnsanların sözlerinde durmayıp, şirke düştükleri 10
İşarî manalar 11
Münasip ayetler 11
65. Ayet-i Kerime: (قُلْ هُوَ الْقَادِرُ ...) 12
İnsanlara, **"Üstlerinden ve ayaklarının altından gönderilen azap"** çeşitleri 12
"İnsanlara birbirinin azabını tattırma" tabirinin farklı yorumları 15
Ayet-i celile'nin kimler hakkında indiği hususunda üç görüş 17,31,33
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Allah-u Tealâ'dan, ümmeti hakkında istediği üç haslet 18
Müslümanlar arasındaki fitneler ve iç savaşlar 19
Allah-u Tealâ'nın, kulları hakkındaki kaza ve kaderinin kısımları 22
Bazı müslüman kabilelerin şirke döneceği 23
Kıyamete yakın zuhur edecek deccallar 24
Ahir zamanda vuku bulacak bazı hususi azap çeşitleri 26
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, vuku bulmaması için Allah-u Tealâ'ya sığındığı felaketler 28
Beş günaha beş ceza 29
Müslümanların heybetinin azalmasının sebepleri 30
İşarî manalar 35
Münasip ayetler 38
66. Ayet-i Kerime: (وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ ...) 40
Müşrikler tarafından inkâr edilen şeyin nelerden ibaret olabileceği 40
"O, Hak'tır" cümle-i celile'sindeki zamirin mercii 41
"Vekil" tabirinin manaları 41
Ayet-i kerime'nin mensuh veya muhkem olduğu 42
İşarî manalar 43
Münasip ayetler 43
67. Ayet-i Kerime: (لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ ...) 45
Ayet-i celile'nin bir öncesiyle irtibat vechi 45
"Müstekarr" kelimesinin manaları 45
Ayet-i celile hakkında müfessirlerden nakledilen beş türlü mana 45

"Yakında bileceksiniz." kavl-i şerifine verilen beş türlü mana 48
İşarî manalar 48
68. Ayet-i Kerime: (... وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ) 49
Ayet-i kerime'nin geriyle münasebeti 49
"Havz" kelimesinin manaları 50
Ayet-i kerime'de kimlerden bahsedildiği hakkında üç görüş 51
Kur'an-ı Kerim hakkında batıla dalanlardan yüz çevirme ile ilgili sekiz hüküm 52-63
Bid'at ehliyle oturmama 53
Allah için kızılması gereken kişilerin sınıfları ve onlarla nasıl muamele edileceğinin beyanı 56
Sapık inanç sahiplerine karşı soğuk durmanın fazileti 58
Sıradan bir mübtedi'a karşı takınılacak tavır 59
Arkadaş edinilecek kimsede aranan beş vasfın açıklamaları 61
"Sana şeytan unutturursa" cümle-i celile'si ile ilgili beş mesele 64-67
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında, sehvin cevazı hususunda ulemanın farklı görüşleri 65
Şeytanın, bazı şeyleri unutturmasının ne anlama geldiği 67
İşarî manalar 68
Münasip ayetler 70
69. Ayet-i Kerime: (... وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ) 71
Ayet-i celile'nin iniş sebebi hakkında üç görüş 71
"İttikâ" fiilinin mef'ûlü hakkındaki görüşler 72
Ayet-i kerime'nin hükmünün mensuh olup, olmadığı 73
İşarî manalar 74
70. Ayet-i Kerime: (... وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ) 75
Terkedilmesi emredilen kimselerin sıfatları 76
Dini, oyun ve eğlence edinenler 76
Dünya hayatıyla mağrur olanlar 78
"Hiçbir kimse kazandığı yüzünden ibsâl olunmasın." kavl-i şerifine verilen sekiz türlü mana 80
Helâke teslim edilen kişinin iflas sebepleri 81
İşarî manalar 83
Münasip ayetler 86
71. Ayet-i Kerime: (... قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ) 89
Ayet-i celile'nin iniş sebebi hakkında iki görüş 90
Ayet-i celile'nin gayesi, putperestleri reddetmektir 90
"Topukları üzerine gerisin geriye döndürülme" tabiri 90

"Şeytanların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi" kavl-i şerifinin izahı 91
"O kişinin ashabı" tabirinden kimlerin kastedildiği 94
Ehl-i sünnet dışı fırkalarla münâzaa yapmanın hükmü 94
İşarî manalar 96
Münasip ayetler 97
72. Ayet-i Kerime: (وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ ...) 99
Ayet-i celile'de emredilen iki husus 99
Namazın önemi hakkında hadis-i şerifler 99
İşarî manalar 101
Münasip ayetler 102
73. Ayet-i Kerime: (وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ...) 105
Ayet-i kerime'de geçen, tevhide dair üç delil 106-110
"Gökleri ve yeri hak ile yaratmasın" ın altı şekilde izahı 107
"O'nun, 'Ol' diyeceği gün, (herşey) **oluverir."** kavl-i şerifinin dört türlü izahı 108
"Sûr'a üfürüleceği günde, mülk O'nundur." kavl-i şerifinin izahı 110
Sûr ve İsrafil *(Aleyhisselâm)* hakkındaki hadis-i şerifler 111-134
Sûr'a üfürülüşün üç kere oluşu 134
"O, gaybı ve şehadeti bilendir." cümle-i celile'sinin izahı 135
"O, Hakîm ve Habîr'dir." kavl-i şerifinin beyanı 135
İşarî manalar 135
Münasip ayetler 137
74. Ayet-i Kerime: (وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ ...) 141
Mevlâ Tealâ'nın, müşriklere karşı İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın hallerini zikretmesi 141
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, ahdini yerine getirdiğine dair üç ayet-i kerime 142
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, tevhidi isbat için yaptığı münâzaralarla ilgili dört makam 142
Allah-u Tealâ'dan başkasına ibadet edenlerin çeşitleri 143
Şirkin yaygınlığının düşündürdüğü bazı meseleler 144
Yıldızlara tapanların şirklerinin menşe'i hakkında üç türlü izah 144
Şirke karşı peygamberlerin izledikleri iki yol 145
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babası 147
İsminin "Târah" olduğu kabul edilmesi halinde, "Âzer" ismiyle telifi için yapılan yedi türlü yorum 148
Âzerin kafir olmasının, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nesebine zarar vermeyeceği 149
"Secde edenler arasında dolaşmanı görüyor." ayet-i kerime'sinin dört türlü tefsiri 151
Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in neseb-i şerifi 153

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babasına sert davranmasının hikmetleri 154
İşarî manalar 155
Münasip ayetler 157
75. Ayet-i Kerime: (... وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ) 159
"Böylece biz gösteriyoruz." kavl-i şerifinin seçilmesindeki hikmetler 160
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, melekûtun gösterilmesi hakkındaki iki görüş 161
Melekûtu kafa gözüyle görmesi hakkında yedi görüş 161
Basîret gözüyle gördüğüne dair sekiz delil 163
Görme işinin ruhânî olmasına yapılan itirazlar 165
Delillerin artması neticesinde yakîn hasıl olmasının üç yönden izahı 166
Mülk ve melekût arasında sûfiyyenin gözettiği fark 167
Varlıkların zahirî ve batınî taraflarına, değişik yönleri
itibarıyla verilen farklı isimler 170
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, mülk ve melekûtun gösterilmesi 171
Mevlâ Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelmesi 173
"Rabbimi en güzel sûrette gördüm." hadis-i şerifinin üç türlü te'vili 174
Namazlardan sonra camilerde oturmak 177
İşarî manalar 177
Münasip ayetler 178
76. Ayet-i Kerime: (... فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ) 179
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın doğması ve mağarada büyümesi 180
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, anne ve babasına ilk soruları 181
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, mağaradan çıkarılışı 181
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, irşâd olunuşu ve Rabbini buluşu 182
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, halkı uyarmaya başlaması 183
Âzer'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı Nemrud'a götürüşü 183
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, peygamber oluşu ve ateşe atılması 184
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yıldız hakkındaki **"Bu, benim rabbimdir."**
sözünün kendisinden ne vakit sadır olduğu hakkında iki görüş
ve büluğdan önce olduğu görüşünü teyid eden onbir delil 187-190
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yıldız hakkındaki **"Bu, benim rabbimdir."**
sözünün ne manaya geldiği hakkında sekiz vecih 190-194
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, **"Ben, batanları sevmem"** sözünün
dört türlü izahı 195
"Ufûl" kelimesinin manası ve yıldızın ilâh olmayışına delalet yönleri 195
Yıldızların batmalarının, hadis olduklarına dört yönden delalet ettikleri ...198
"Ben, batanları sevmem." sözünden çıkan altı hüküm 199
İşarî manalar 201
77. Ayet-i Kerime: (... فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا) 205
"Bezğ" kelimesinin tahlili 205
Hidayetin ancak Allah-u Tealâ'dan olduğu 205

İşarî manalar 206
78. Ayet-i Kerime: (... فَلَمَّا رَأَا الشَّمْسَ بَازِغَةً) 207
"Şems" kelimesi müennes olduğu halde kendisine müzekker ism-i işaret irca' edilişinin beş sebebi 207
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, İbranice konuşmaya başlaması 208
İşarî manalar 209
79. Ayet-i Kerime: (... إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ) 210
"Şüphesiz ben, yüzümü Allah'a yönelttim." ifadesinin, zahiri manaya hamledilemeyeceği 210
"Hanîf" kelimesinin tahlili 211
"Ben, müşriklerden değilim." cümle-i celile'sinin üç türlü izahı 212
İşarî manalar 212
80. Ayet-i Kerime: (.... وَحَآجَّهُ قَوْمُهُ) 215
Müşriklerin, inançlarının doğruluğu hakkında öne sürdükleri iki iddiaya İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, bu ayet-i kerime'yle verdiği cevaplar 215
"Allah beni hidayet etmiş iken siz benimle, O'nun hakkında hâlâ çekişiyor musunuz?" kavl-i şerifinin üç türlü tefsiri 216
"Ben, Rabbimin dilemesi müstesna, O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam!" kavl-i şerifinin söylenmesinin sebebi ve izahı hakkında üç görüş 217
"Rabbim ilim cihetinden her şeyi kuşatmıştır." kavl-i şerifinin izahı 217
"Hâlâ düşünmeyecek misiniz?" cümle-i celile'sine verilen dört türlü mana 218
İşarî manalar 219
Münasip ayetler 219
81. Ayet-i Kerime: (... وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ) 220
"Sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" kavl-i şerifindeki istifhamın manası 220
"İki zümreden hangisi emin olmaya daha layıktır?" kavl-i şerifinin işaret ettiği beş incelik 222
İşarî manalar 223
Münasip ayetler 223
82. Ayet-i Kerime: (... اَلَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ) 224
Ayet-i kerime'nin hükmünün umumî veya hususî oluşu hakkında iki görüş 224
Ayet-i celile'de geçen **"Zulüm"** tabirinin, Ehl-i sünnet ve Mutezile'ye göre değişik tefsirleri 225
"Zulüm, fısk ve şirk" tabirlerinin Kur'an ve sünnette; dinden çıkaran ve çıkarmayan olmak üzere iki manaya geldikleri 227

"İşte onlar için emniyet vardır, ve onlar hidayete erenlerdir." kavl-i şerifinin manaları 230
Ayet-i celile'de vaad edilen müjdelere nail olmuş ve olacak kimseler hakkında varid olan bazı hadis-i şerifler 231
İşarî manalar 233
83. Ayet-i Kerime: (... وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ) 235
Ayet-i celile'nin başında geçen ism-i işaretin, hangi söze işaret ettiği hususunda beş türlü görüş 235
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a zuhur eden huccetin sebebi hakkında iki görüş 236
"Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz." kavl-i şerifinin manası 236
"Dereceler" in ne olduğu hakkında onbir görüş 236
İlmin tarif ve fazileti hakkındaki rivayetler 237
İşarî manalar 238
84. Ayet-i Kerime: (... وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ) 240
Allah-u Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a verdiği üç türlü nimet ve ihsan çeşitlerini sırayla sayması 240
"İşte bu, Allah'ın hidayetidir ki, kullarından dilediğini buna eriştirir." kavl-i şerifindeki **"Hidayet"**in üç türlü izahı 242
"Onun zürriyetinden; Davud'u, Süleyman'ı...." kavl-i şerifindeki zamirin mercii hakkında iki görüş 244
Nuh *(Aleyhisselâm)* 245
İbrahim *(Aleyhisselâm)* 246
İshak *(Aleyhisselâm)* 247
Ya'kub *(Aleyhisselâm)* 248
Davud *(Aleyhisselâm)* 249
Süleyman *(Aleyhisselâm)* 250
Eyyûb *(Aleyhisselâm)* 250
Yusuf *(Aleyhisselâm)* 251
Musa *(Aleyhisselâm)* 253
Harun *(Aleyhisselâm)* 256
Münasip ayetler 258
85. Ayet-i Kerime: (... وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ) 259
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* 259
Yahya *(Aleyhisselâm)* 260
İsa *(Aleyhisselâm)* 263
İlyas *(Aleyhisselâm)* 266
86. Ayet-i Kerime: (... وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا) 271
İsmail *(Aleyhisselâm)* 271
Elyesa' *(Aleyhisselâm)* 273
Yunus *(Aleyhisselâm)* 274

Lût *(Aleyhisselâm)* 276
İşarî manalar 280
Münasip ayetler 280
87. Ayet-i Kerime: (... وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ) 281
Ayet-i kerime'de geçen, **"Babalar, zürriyetler ve kardeşler."** tabiri ile ilgili altı mesele 281
"Biz, onları seçtik." kavl-i şerifinin manası 282
İşarî manalar 283
Münasip ayetler 283
88. Ayet-i Kerime: (... ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهٖ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ) 284
İsm-i işaretin raci' olabileceği üç husus 284
"Eğer şirk koşsalardı, yapageldikleri şey elbette onlardan haptolmuştu." kavl-i şerifinin izahı 284
İşarî manalar 286
89. Ayet-i Kerime: (... اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ) 287
Ayet-i celile'de geçen **"Kitap, hüküm ve nübüvvet"** tabirlerinin farklı manaları 287
"Biz, ona inkâr etmeyen topluluğu vekil kılmışızdır." cümle-i celile'sinde geçen **"Kavim"** hakkında yedi görüş 290
"Kur'an'a vekil kılma" tabirinin ne anlama geldiği hakkında üç görüş 291
İşarî manalar 292
Münasip ayetler 292
90. Ayet-i Kerime: (... اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) 293
Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri hidayet buyurduğu şey hakkında iki mana 293
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, geçmiş peygamberlere uyması gerekip, gerekmediği hususunda ulemanın farklı üç görüşü 293
Şeriatların fıkıh meselelerindeki ihtilafının beyanı 296
İşarî manalar 302
Münasip ayetler 305
91. Ayet-i kerime: (... وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ) 307
Ayet-i celile'nin geriyle irtibatı hususunda iki vecih 308
Ayet-i celile'nin iniş sebebiyle ilgili yedi rivayet 309-313
"Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler." kavl-i şerifine verilen beş türlü mana 313
Peygamberlik müessesesini inkâr etmenin, Allah-u Tealâ'yı hakkıyla tanıyamama anlamına gelişinin üç yönden izahı 314
Ayet-i celile'de, Tevrat'ın vasfedildiği üç sıfatın izahı 316
Ayet-i kerime'den çıkan bazı meseleler 319

İşarî manalar 322
Münasip ayetler 326
92. Ayet-i kerime: (... وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ) 327
Ayet-i kerime'de Kur'an-ı Kerim'in tavsif edildiği dört sıfat 327
Kur'an-ı Kerim'in mübarek oluşunun altı türlü manası 328
Mekke'ye **"Ümmü'l-Kurâ"** denmesinin yedi sebebi 330
Kur'an-ı Kerim okumanın fazileti ve onunla ilgili bazı hükümler 332
"Ahirete inananlar ona da inanırlar ve namazlarını muhafaza ederler" cümle-i celile'lerinin manaları 334
Namazı muhafaza edenlerin sevabı ve cemaate gitmenin fazileti hakkında bazı hadis-i şerifler 335
İşarî manalar 337
Münasip ayetler 338
93. Ayet-i kerime: (... وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا) 340
Ayet-i kerime'nin, kimler hakkında indiği hususunda müfessirlerin naklettiği beş görüş 341
Sebeb-i nüzüllerin beyanı hakkında zikredilen rivayetlerin dört maddede toplanması 342-348
Allah-u Tealâ'ya karşı yalan iftira edenler hakkında Kâdî ve Kurtubî *(Rahimehumellah)* ın beyanları 348
Zındık'ın tevbesinin kabul olunması hakkında mezheplerin görüşleri 349
Ayet-i celile'de geçen **"Zalimler"**den kimlerin kastedildiği hakkında üç görüş 350
"Meleklerin ellerini uzatmaları"nın manası hakkında dört görüş 351
Meleklerin onlara bu sözü ne vakit söyleyeceği hakkında üç görüş 351
"Canlarınızı çıkarın." cümle-i celilesine verilen iki mana 352
"Meleklerin, canlarını çıkartmaktan aciz olan kimselere bu şekil hitap etmelerinin manası nedir?" sorusuna verilen beş türlü cevap 352
Kafirlerin ölüm anında çekecekleri zorlukları bildiren hadis-i şerif ve rivayetler 353-362
Ayet-i celile'de geçen **"Bu gün"** kelimesinden kastedilen gün hakkındaki görüşler 363
"Alçaklık azabı" tabirinin beyanı 363
Ayet-i celile'de azaba sebep gösterilen iki hususun izahı 364
İşarî manalar 365
Münasip ayetler 367
94. Ayet-i kerime: (... وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ) 368
Ayet-i celile'deki hitabın kim tarafından yapıldığı hususunda farklı görüşler 369

"Fürâdâ" kelimesinin müfredi hakkında üç, manası hakkında beş görüş ...370
İnsanın kabir arkadaşları hakkındaki hadis-i şerif ve rivayetler 372
"Sizi ilk yarattığımız gibi" ifade-i celile'sine verilen üç türlü mana 372
"Şefaatçileriniz" tabirinden kimlerin kastedildiği hakkında iki görüş 375
"Sizin hakkınızda şeriklerdir." cümle-i celile'sine
verilen dört türlü mana 375
"Aranızdaki tamamen koptu." cümle-i celile'sinin dört manası 375
"İlah sandıklarınız sizden kayboldu." kavl-i şerifinin iki şekilde beyanı ..376
Ayet-i kerime'nin, kıyamet hallerinin bilinmesi hakkında
ihtiva ettiği çok önemli dört kaide 376
İşarî manalar 379
Münasip ayetler 381
95. Ayet-i kerime: (... اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى) 383
"Allah (-u Tealâ) **tane ve çekirdeğin fâlıkıdır."** kavl-i şerifinin
tefsiri hakkında iki görüş 383
Çekirdek ve tohumun yarılıp, kendilerinden yetişen bitkilerde
bulunan hayret verici konularla ilgili sekiz husus 385
"Diri" ve **"Ölü"** tabirlerinin tefsiri hakkında başlıca iki, mecazî
manalarına misal teşkil eden altı görüş 388-391
İsim cümlesinin fiil cümlesine atfındaki hikmetleri açıklayan üç madde 391
"Daha nasıl döndürülüyorsunuz?" kavl-i şerifine verilen manalar 392
İşarî manalar 393
Münasip ayetler 394
96. Ayet-i kerime: (... فَالِقُ الْاِصْبَاحِ) 396
"el-Isbâh" kelimesine verilen üç mana 396
"Allah-u Tealâ'nın, sabahı yarması"na verilen dört türlü mana..... 397
"Geceyi seken kıldı." cümle-i celile'sinin izahı 399
Namaz ve zikir vakitlerini tesbit için güneş ve ayın hallerini
gözleyenleri metheden hadis-i şerif ve rivayetler 402
"İşte bunlar, Azîz ve Alîm'in takdiridir." kavl-i şerifinin tefsiri 404
İşarî manalar 405
Münasip ayetler 407
97. Ayet-i kerime: (... وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ) 409
Yıldızların faydalarının ele alındığı beş madde 409
Nücûm ilmiyle meşgul olma hakkında varid olan hadis-i şerif
ve rivayetlerle, onlardan çıkarılan başlıca beş hüküm 410-419
"Ayetleri, bilen bir kavim için tafsil ettik." cümle-i celile'sindeki
"Ayetler"den ne kastedildiği hakkında iki, **"Bilenler"**e
tahsisi hususunda üç görüş 419
İşarî manalar 420

Münasip ayetler 422
98. Ayet-i kerime: (وَهُوَ الَّذِى اَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ...) 423
Ayet-i celile'de geçen **"Tek nefis"**ten kimin kastedildiği 423
"Sonra bir müstekarr bir de müstevdâ' vardır." kavl-i şerifine verilen onbeş mana 424-427
"Biz, iyi anlayan bir kavim için ayetleri tafsil ettik." kavl-i şerifinin beyanı ve Ehl-i sünnet ile Mutezile arasındaki münâkaşalar 428
Önceki ayet-i celile'de **"Bilen bir kavim"**, burada ise **"Anlayan bir toplum"** buyrulmasının hikmetleri hakkında üç görüş 429
İşarî manalar 432
Münasip ayetler 433
99. Ayet-i kerime: (وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ...) 434
"Yağmurun gökten indirilişi" gerçeği ile, yerden yükselen buharlardan oluşumu iddiası arasında görülen çelişkiye verilen cevaplar 435
"Biz, onun sebebiyle her şeyin bitkisini çıkardık." cümle-i celile'siyle ilgili dört mesele 436
Ayet-i celile'de zikredilen **"Hurma, üzüm, zeytin ve nar"**la ilgili bazı özelliklerin beyanı 440-444
"Birbirine benzeyen ve benzemeyen" kavl-i şerifiyle ilgili birkaç izah 444
"Şüphesiz ki bunlarda, iman eden bir kavim için elbette pek büyük ayetler vardır." kavl-i şerifine verilen iki türlü mana 445
İşarî manalar 446
Münasip ayetler 452
100. Ayet-i kerime: (وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ ...) 454
Allah-u Tealâ'ya ortak isnat eden üç taife 454
"Halbuki onları O yaratmıştır." kavl-i şerifindeki delilin iki yönlü izahı ve **"Onları"** zamirinin mercii hakkında iki görüş 458-460
"İlimsiz olarak" kavl-i şerifinin muhtemel olduğu manalar 460
"Sübhanellah" kelimesiyle ilgili hadis-i şerif ve rivayetler 461
İşarî manalar 462
Münasip ayetler 463
101. Ayet-i kerime: (بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ...) 466
"Bedî' " ism-i şerifinin manaları 466
"İsa, Allah'ın oğludur." diyenlerin kastetmesi muhtemel olan üç mananın iptali 466
Allah-u Tealâ'nın, doğurmaktan münezzeh olduğunun delilleri 467
İşarî manalar 469
Münasip ayetler 470

ALFABETİK FİHRİST

(A)

Abbas ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)* 412
Abd ibni Humeyd *(Rahimehullah)* 225
Abd-i Menaf (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Abdesti güzel almak ve muhafaza etmek 335, 336, 411
Abdesti hakkıyla almak 173
Abdü'l-Kahir-i Cürcânî *(Rahimehullah)* 391
Abdülaziz ibni Ebî Revâd*(Radıyallahu Anh)* 400
Abdullah (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babası) 153
Abdullah ibni Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullah)* 403
Abdullah ibni Ahnef'in kıssası 68
Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anhuma)* 9, 66, 11, 346
Abdullah ibni Büsr *(Radıyallahu Anh)* 59
Abdullah ibni Ebî Evfâ *(Radıyallahu Anh)* 402
Abdullah ibni Hafs *(Rahimehullah)* 413
Abdullah ibni Haris *(Radıyallahu Anh)* 114
Abdullah ibni Hâris el-Ezdî 94
Abdullah ibni Hatal *(Le'anehüllah)* 345
Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)* 65, 226, 344, 347,364, 425
Abdullah ibni Mutî 347
Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* 15, 99, 346, 378
Abdullah ibni Ribah *(Radıyallahu Anh)* 114
Abdullah ibni Sa'd ibni Ebî Serh el-Kureşî *(Radıyallahu Anh)* 341
Abdullah ibni Selam *(Radıyallahu Anh)* 300, 318
Abdullah ibni Selûl *(Le'anehüllah)* 342
Abdullah ibni Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* 346, 347
Abdullah Mahmud (Mukatil tefsirinin muhakkıkı) 42
Abdülmelik ibn-i Mervan'ın, Ali *(Radıyallahu Anh)* ın kızı ve torununu zehirlemesi 378
Abdülmelik ibni Mervan 378
Abdülmuttalib (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Abdülvaris Muhammed Ali 472
Abdülmecid Şernûbî *(Rahimehullah)* 204
Abdurrahman (Ebû Bekr-i Sıddık'ın oğlu) 90, 94
Abdurrahman *(Radıyallahu Anh)* ın, İbn-i Tufeyl'i gebertmesi 94
Abdurrahman ibni Şibl 301
Abdurrahman ibni Âiş *(Radıyallahu Anh)* 172
Abdürrezzak *(Rahimehullah)* (Tefsir sahibi) 26
Âbir (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Acem hikayeleri 347
Acem lügatı 208

Acem mülkü 21
Acem şahı 21
Aclûnî *(Rahimehullah)* 209
Açlık azabı 28
Acı ilaçlara katlanmak 437
Âcurî *(Rahimehullah)* 173
Âd kavminin rüzgarı 469
Adaletle hükmetmek 288
Adaletli lider 402
Âdem *(Aleyhisselâm)* 131, 150, 180, 242, 245, 247, 249, 252, 296, 280, 281, 283, 288, 303, 415, 417, 423, 427, 438, 440
Âdem *(Aleyhisselâm)* ile Nuh *(Aleyhisselâm)* arasındaki müddet 246
Âdem *(Aleyhisselâm)* ile İbrahim *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre 180
Âdem *(Aleyhisselâm)* a isimlerin öğretilmesi 425
Âdem*(Aleyhisselâm)* a mahşerde yapılacak mürâcaat 128
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın Allah'a karşı edebe riayeti 470
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın bile gaybı bilmediği 415
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın cesedi cennet arazisine atılmışken 303
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın insan neslinin babası oluşu 423
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın kızkardeşi sayılan ağaç 440
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın ömrü 246
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın sayfaları 288
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın seçilmesi 280
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın şeriatı 296
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın, insanları Nuh *(Aleyhisselâm)* a havale edişi 131
Âdem *(Aleyhisselâm)* ın unutması 64
Âdemoğlunun mahşere kuzu gibi getirilmesi 374
Âdemoğullarının halası 442
Adhâ Bayramı 77
el-Âdiyât sûresi 346
Adiyy (Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın atası) 273
Adiyy ibni'r-Ra'lâ 390
"Adl" tabiri 106
Âd kavmi 469
Âd kavminin helâki 12
Adnan (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153, 273
Afâkî ayetler 46, 430
Afetler 13
Affetmenin fazileti 232
Afgan mücahitlerinin zaferi 19
Afiyet istemek 15
Afrikanın fethi 346
Afyonun öldürücü etkisi 391
Ahd-i İlâhi'ye mazhar olanlar 100
Ahd-ü mîsak alınırken insanların hali 483

Ahde vefasızlık 29
Ahdi korumak 212
Ahfeş *(Rahimehullah)* 207
Ahir zamanda müminlerin bir anda öleceği 24
Ahiret âlemindeki gece ve gündüz 406
Ahiret derdine düşmek 78
Ahiret gününden sakınmak 87
Ahiret ile dünya arasındaki farklar 400
Ahiret karlarını kazanmaya çalışmak 437
"Ahiret" tabiri 170
Ahirete götürülen yükler 379
Ahirete hayır göndermeyenin hali 375
Ahirete hazırlık 374
Ahirete inanmak 334
Ahirete inanmakla, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e inanmanın münasebeti 334
Ahirete yönelmek 78
Ahireti düşünmenin insanı zayıflatacağı 321
Ahireti unutanların hali 86
Ahirette kurtuluş 81
Ahirette **"Müstekarr"** bulunacağı 427
Ahirette nasibi olmayanlar 413
Ahiretteki ilk soru 99
Ahiretteki yalnızlık 372
Ahkâmü'l-Kur'an (Cessâs) 53
Ahkâmü'l-Kur'an (İbnü'l-Arabî) 53
Ahlâk güzelliği 236, 329
Ahlâk güzelliği istemek 213
Ahlâkı güzelleştirmek 73
Ahmakla arkadaş olmamak 54
Ahmaktan, akıllı yetişmesi 390
Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallahu Anh)* 7, 332
Ahmed ibni Hanbel'in rüyada, Allah-u Tealâ'yı görmesi 332
Ahmed ibni Hâıt 458
Ahmed Sehârenfûrî*(Rahimehullah)* 23
Ahnûh (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Ahtub (Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın babası)
Ailenin emanet oluşu 426
Ailenin, ölüden ayrılması 371
Aişe *(Radıyallahu Anha)* 24, 26, 64, 94, 114, 314, 353, 373
Aişe *(Radıyallahu Anha)* nın kardeşi 94
Akla dayananların yolda kalacağı 201
Akla dayanarak Allah-u Tealâ hakkında konuşmamak 323
Akleden (anlayan) toplum 420
Aklî delillerle münâzaraya kalkışmamak 95

Aklî konuların asıl gayesi 383
Aklın almadığı şeyleri inkâr etmemek 410
Aklın arkadaşlığı 101
Aklın düşünceleri 472
Aklın fıkhî hükümleri çözemeyeceği 297
Aklın, hurmaya müşabeheti 485
Aklın tesirine inananlar 462
Aklın yetersizliği 96
Aklın, hükümleri tesbitte yeterli olmayacağı 315
Akraba ilişkilerinin kopması 376
Akraba ilişkisini kesenlerin mel'ûn olduğu 54
Akrabanın düşmanlığı 371
Akrabaya yapılan vasiyet 265
Akıl 202
Akıl bağına takılıp kalan 476
Akıl çekirdeği 394
Akıl mahsüllerini vahiy sananlar 482
Akıl sabahı 405
Akılla anlaşılan ilimlerin perdesi 474
Akıllarını çalıştıranlara ayetler 453
Akıllı olmanın önemi 61
Akıllıdan ahmak yetişmesi 390
Akıllıların en akıllısı 78
Akıllının yapması gerekenler 470
Alçaklık azabı 341
Alçalma dili 475
Âlem lafzı 279
Âlem-i gayb 168
Âlem-i melekût 162
Âlem-i şehadet 168
Âlemi şehadettekilerin, âlem-i gayptan gelişi 449
Âlemin düzenini sağlayan zatlar 480
Âlemin meydana çıkmasına sebep olan tane 393
Âlemin sonradan yaratılışı 316
Âlemlerin Rabbine teslim olmak 101
Ali *(Radıyallahu Anh)* 13, 213, 224, 347, 378, 385, 411, 414, 440, 442, 461
Ali *(Radıyallahu Anh)* a münafıkların buğz edişi 385
Ali el-Karî *(Rahimehullah)* 18, 173, 266
Ali el-Muttakî *(Rahimehullah)* 238
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sırruhu)* 250
Ali ibni İsa *(Rahimehullah)* 13, 329
Ali Rıza Bezzâz *(Kuddise Sırruhu)* 250
Ali Rıza Bezzaz Efendi'nin gece amelinin bereketi 250
Âlimden cahil yetişmesi 390
Âlimler 287

Âlimlerin himmeti 238
Âlimlerin kibri 364
Âlimlerin üstünlüğü 237
Âlimlerin yıldızlar gibi oluşu 420
Âlimlerin şefaatı 82
Âlimlerin şişmanlıktan sakınması 309
Alkış tutmak 77
Allah demenin fazileti 451
Allah dostlarının makamlarını inkâr edenler 84
Allah hakkında düşünülmesi muhal olan haller 467
Allah hakkında kullanılan ifadelere dikkat 309
Allah hakkında mücadeleye girişmek 218
Allah için hayır yapmak 133
Allah için ilim tahsil etmek 238
Allah için kızılması gereken kişiler 56
Allah için olan dostluklar 378
Allah için sevmek 403
Allah ile iblis'i kardeş kabul edenler (Hâşâ!) 457
Allah ile kul arasındaki perde 159, 431
Allah ile melekût'un nisbeti 476
Allah indinde en kıymetli ağaç 440
Allah indinde nasibi olmayan 412
Allah indinde tek din 296
Allah katında bulunacak hayırlar 377
Allah korkusu 237
Allah korkusundan ağlayan 403
Allah korkusundan kalpleri kırık olanlar 479
Allah korkusundan zinayı terkeden 403
Allah yolcusunun yardıma kavuşacağı 474
Allah yolunda öldürülenlerin faziletleri 129
Allah'a ait olan kullar 325
Allah'a giden yegâne yol 474
Allah'a günah ve şer nisbet etmemek 470
Allah'a hizmet edene dünyanın hizmet edeceği 431
Allah'a iftira edenlerin ölümü 341
Allah'a iftira edenlerin zalim oluşları 367
Allah'a iftira mefhumu 348
Allah'a iftiranın manevi izahı 483
Allah'a iftiranın yasaklanması 223
Allah'a inanan kişide bazen şirk bulunabileceği 226
Allah'a inanıp yıldızı inkâr edenler 418
Allah'a isnat edilen ortakların, yaratmaktan acizliği 463
Allah'a karşı haktan başkasını söylememek 471
Allah'a karşı iflas açıklamak 483
Allah'a kavuşmak için âlemlerden sıyrılmak gerektiği 380

Allah'a kavuşmak isteyenler ve istemeyenler 353
Allah'a kızlar isnat edenler 459
Allah'a ortak koşanın durumu 361
Allah'a ortak koşma tehdidi 230
Allah'a sevgili kullar 402
Allah'a tazimde bulunmayanlar 313
Allah'a tebettül 478
Allah'a tevekkül 112
Allah'a yakınlık 421
Allah'a yönelenlerin imtihana tabi tutulacağı 97
Allah'a yönelme zamanı 400
Allah'tan gayrine tapmamak 297
Allah'tan gayri herşeyin muhdes oluşu 458
Allah ile birlikte olma 478
"Allah'ta sefer" tabiri 161
Allah'tan başka **"Dâfi' "** ve **"Nâfi' "** olmadığı 475
Allah'tan başkasına bağlanmak 380
Allah'tan başkasını görmeme makamı 477
Allah'tan bir ruh 471
Allah'tan çocuğu nefyeden cümle-i celileler 468
Allah'tan gafil olma 456
Allah'tan gayrine dua etmemek 97
Allah'tan gayrine tapanların mahşerdeki durumu 130
Allah'tan gayrine yönelme şirki 233
Allah'tan gayrinin fayda ve zarara malik olmadığı 97
Allah'tan gayrisinin, gece ve gündüzü yaratamayacağı 407
Allah'tan gayri her şeyin yokluğa mahkumiyeti 450
Allah'tan gayrini kastetmemek 472
Allah'tan gayrinin ezelî olmadığı 467
Allah'tan gayriyle ünsiyet kesbedenler 474
Allah'tan korkanlar 8
Allah'tan korkanlarla istişare etmek 62
Allah'tan perdeli olanlar 473
Allah'ı bilenler 394
Allah'ı bulmaya delilin, ancak kendisi olduğu 477
Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinenler 456
Allah'ı müşahede diriliği 394
Allah'ı tanımadan başlayıp, korumaya varan süreç 479
Allah'ı tenzih 293
Allah'ı, kullarına sevdirenler 403
Allah'ın arazisinin geniş oluşu 363
Allah'ın ayetlerinden kibretmek 364
Allah'ın baba, oğul ve amca olmadığı 468
Allah'ın bir kulu sevmesi 394
Allah'ın birliğinin delillerinden biri 400

Allah'ın Cemalinin her insanda zuhuru 448
Allah'ın çocuğu olmadığı 460
Allah'ın dini yaşatmakta insanlara muhtaç olmadığı 292
Allah'ın emrine tazim 377
Allah'ın ezelî ilmi 468-469
Allah'ın fiillerinin hikmetlerle muallel olmadığı 428
Allah'ın **"Gafur"** ve **"Gayûr"** sıfatları 479
Allah'ın gayrine yemin etmemek 229
Allah'ın gayrinden yüz çevirmek 470
Allah'ın gölgesinde gölgelenecekler 402
Allah'ın göstermesi 475
Allah'ın **"Hak"** oluşu 475
Allah'ın hanımı olmadığı 468
Allah'ın hemcinsi bulunmadığı 486
Allah'ın herşeyi hakkıyla bilmesi 471
Allah'ın hidayeti 96
Allah'ın huzuruna münferid çıkmanın manevi izahı 484
Allah'ın ilk yarattığı ruh 432
Allah'ın ilminin akıl ve ruhları ihatası 487
Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler 29
Allah'ın isimleri yazılı olan kâğıtlara tazim 333
Allah'ın isimlerinin her şeye tecellîsi 449
Allah'ın isimlerinin, kemalinin mezâhiri oluşu 449
Allah'ın kelimesi 471
Allah'ın kullarının en hayırlıları 402
Allah'ın lanet ettiği ruh 362
Allah'ın mahşerde insana nimetlerini hatırlatması 374
Allah'ın mekr ve kahrından sığınmak 470
Allah'ın mekrinden emin olmamak 234
Allah'ın **"Muhyî"** ismiyle ruh'a tecellîsi 475
Allah'ın ölüleri dirilteceğinin delili 446
Allah'ın rahmetinden ümit kesenler 479
Allah'ın sanatından gelen varidler 481
Allah'ın sıfatlarını hatırlatmak 474
Allah'ın sıfatlarını inkâr edenler 421
Allah'ın sıfatlarının hakikatine erenler 234
Allah'ın sıfatlarının zahir oluşu 449
Allah'ın teaccübünün manası 461
Allah'ın terbiye ettiği kullar 480
Allah'ın toprağı yarması 453
Allah'ın varlığına bir delil 423
Allah'ın yarattığı şekli değiştirenler 456
Allah'ın yıldızlara verdiği tesir 418
Allah'ın Zat'ının yaratmaya tenezzül buyurmaması 450
Allah'ın Zat'ının, **"Yaratılan her şey"** tabirine dahil olmadığı 469

Allah'ın zikrini unutturma endişesi bulunan ilim 416
Allah'ın şeytanı lanetlemesi 456
Allah'ın, cenneti söz verdiği kimseler 100
Allah'ın, âlemleri isim ve sıfatlarıyla yönetişi 475
Allah'ın, ayetlerini tafsil ettiği kimseler 433
Allah'ın, her şeyi isim ve sıfatlarıyla yaratışı 450
Allah'ın, herkese iman nasip etmeyeceği 290
Allah'ın, herşeyin "**Halık**"ı oluşu 471
Allah'ın, hidayetlerinden sonra saptırdıkları 302
Allah'ın, izzetini izharı 484
Allah'ın, Zat'ı için sevdiği kelime 461
Allah'ın, Zatını tenzîhi 461
Allah'ın, şişman âlime buğzettiği 309
Allah-u Tealâ arandığında, yanlarında bulunacak zatlar 479
Allah-u Tealâ hakkında yakışıksız isnatlarda bulunanlar 348
Allah-u Tealâ hakkında, kendi indirdiğiyle hüküm vermek 322
Allah-u Tealâ hakkındaki ilimler 328
Allah-u Tealâ hakkındaki marifetin artması 193
Allah-u Tealâ'da fanî olmak 212
Allah-u Tealâ'dan başka bir veli ve şefaatçi bulunmadığı 81
Allah-u Tealâ'dan başka dertleri olanlar 78
Allah-u Tealâ'dan başka her şeyin helâk olacağı 134
Allah-u Tealâ'dan başka hidayet eden olmadığı 213
Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin gaybı bilemeyeceği 417
Allah-u Tealâ'dan başka sığınak olmadığı 6
Allah-u Tealâ'dan gayrine meyletmemek 156
Allah-u Tealâ'dan gayri, bir dost ve şefaatçi bulunmadığı 87
Allah-u Tealâ'dan gayrini terketmek 324
Allah-u Tealâ'dan korkanlar 71, 103, 222
Allah-u Tealâ'dan perdeli olanlar 74
Allah-u Tealâ'dan uzak kalmak 102
Allah-u Tealâ'nın "**En güzel sûrette**" bulunma vasfının tevili 174
Allah-u Tealâ'nın adının anılmadığı şeyler 92
Allah-u Tealâ'nın ancak kendisiyle bilineceği 319
Allah-u Tealâ'nın ayetlerine havz 50
Allah-u Tealâ'nın azametine hayran olmak 420
Allah-u Tealâ'nın "**Bedî**" sıfatı 466
Allah-u Tealâ'nın bitkiler yaratması 394
Allah-u Tealâ'nın cezbeleri 380
Allah-u Tealâ'nın cisim olmadığı 349
Allah-u Tealâ'nın çocuğu olmadığı 285
Allah-u Tealâ'nın dereceleri yükseltmesi 239
Allah-u Tealâ'nın dilemesinin geçerliliği 219
Allah-u Tealâ'nın ef'âlinin, abesten tenzihi 107
Allah-u Tealâ'nın emirlerinin kısımları 96

Allah-u Tealâ'nın emrinin geçerliliği 138
Allah-u Tealâ'nın ezelî ilmi 169
Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremine mazhariyyet 86
Allah-u Tealâ'nın fazl-u rahmeti 380
Allah-u Tealâ'nın ganî oluşu 464
Allah-u Tealâ'nın gayb hazinelerinin, peygamber vesilesiyle açılacağı 481
Allah-u Tealâ'nın gayb ve şehadeti bildiği 135
Allah-u Tealâ'nın gayrinden azat olmak 283
Allah-u Tealâ'nın gazap ettiklerini dost edinmemek 87
Allah-u Tealâ'nın gecenin karanlığını yarması 396
Allah-u Tealâ'nın geniş rahmeti 133
Allah-u Tealâ'nın gökten su indirmesi 452
Allah-u Tealâ'nın günahkârlara üç türlü muamelesi 163
Allah-u Tealâ'nın hak olan buyruğu 105
Allah-u Tealâ'nın hakkının üstünlüğü 154
Allah-u Tealâ'nın hakkıyla marifetine kimsenin ulaşamayacağı 314
Allah-u Tealâ'nın her nefsi gözetmesi 463
Allah-u Tealâ'nın her şeyi takdir ettiği 404
Allah-u Tealâ'nın herkesin hidayetini dilemediği 285
Allah-u Tealâ'nın herşeyden haberdar oluşu 105
Allah-u Tealâ'nın hidayeti 284
Allah-u Tealâ'nın hikmet sahibi oluşu 238, 391
Allah-u Tealâ'nın hüküm vermek için gelişi 128, 130
Allah-u Tealâ'nın hükümlerine teslimiyet 214
Allah-u Tealâ'nın huzuruna getirilen ruh 359
Allah-u Tealâ'nın huzuruna tek tek çıkılacağı 370
Allah-u Tealâ'nın ikramına mazhar olan kullar 283
Allah-u Tealâ'nın ilâhî âdeti 437
Allah-u Tealâ'nın ilminin genişliği 215, 219
Allah-u Tealâ'nın ilminin ve kudretinin mükemmelliği 404
Allah-u Tealâ'nın imtihanı 32
Allah-u Tealâ'nın in'âmına mazhar kullar 244
Allah-u Tealâ'nın intikam alması 32
Allah-u Tealâ'nın iradesi 130
Allah-u Tealâ'nın israf edenleri sevmeyişi 452
Allah-u Tealâ'nın izzet ve ilminin manevî izahı 406
Allah-u Tealâ'nın kadri 323
Allah-u Tealâ'nın kâfirlere gazabı 369
Allah-u Tealâ'nın kâfirlerle konuşması 369
Allah-u Tealâ'nın karanlıkları ve nuru yaratması 398
Allah-u Tealâ'nın kavlinin hak oluşunun ve kudretinin,
kıyamete tahsisinin hikmetinin beyanı 110
Allah-u Tealâ'nın kelamının mahluk olmadığı 108
Allah-u Tealâ'nın kendine izafe ettiği sıfatlar 323
Allah-u Tealâ'nın kudret ve ilmi 134

Allah-u Tealâ'nın kudretinin delilleri 385
Allah-u Tealâ'nın kullarına rahmeti 162
Allah-u Tealâ'nın kulluğundan çekinenler 104
Allah-u Tealâ'nın kurtarması 10
Allah-u Tealâ'nın kıskançlığı 157
Allah-u Tealâ'nın lizâtihi vacibü'l- vücûd olması gerektiği 460
Allah-u Tealâ'nın mahşerdeki tecellisi 131
Allah-u Tealâ'nın mekrinden emin olmamak 285
Allah-u Tealâ'nın meleklerden dişiler edinmediği 464
Allah-u Tealâ'nın **"Melik"** oluşu 213
Allah-u Tealâ'nın merhaba demesi 359
Allah-u Tealâ'nın muvaffak kılması 206, 284
Allah-u Tealâ'nın nazarından düşenler 30
Allah-u Tealâ'nın nimetlerinden biri 435
Allah-u Tealâ'nın nimetlerinin sonsuzluğu 388
Allah-u Tealâ'nın nur'la perdelenmesi 200
Allah-u Tealâ'nın nüzûl vasfı 200
Allah-u Tealâ'nın ölüden diriyi çıkarması 388
Allah-u Tealâ'nın peygamberlere vahyi 258
Allah-u Tealâ'nın rahmetinin bir tecellisi 408
Allah-u Tealâ'nın rüya âleminde görülmesi 174
Allah-u Tealâ'nın rızasını elde etmek 81
Allah-u Tealâ'nın rızık verişi 395
Allah-u Tealâ'nın sabrı 163
Allah-u Tealâ'nın saptırdıklarını kimsenin hidayet edemeyişi 463
Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının beşerde zuhûru 481
Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının nurları 406
Allah-u Tealâ'nın takdiri 408
Allah-u Tealâ'nın tane ve çekirdeği yarması 384
Allah-u Tealâ'nın tecellisinin cennette zuhuru 406
Allah-u Tealâ'nın **"Tek"** ve **"Kahhâr"** oluşu 463
Allah-u Tealâ'nın terkettiği kimseler 86
Allah-u Tealâ'nın vahdetini müşahede etmek 214
Allah-u Tealâ'nın varlığının delilleri 396
Allah-u Tealâ'nın verdiği haberler 45
Allah-u Tealâ'nın yaprağı yaratmadaki ihtimamı 387
Allah-u Tealâ'nın yaratmak istediği bir şeye hitabı 138
Allah-u Tealâ'nın yeryüzünü diriltmesi 395
Allah-u Tealâ'nın Zat'ına haşrolma 102
Allah-u Tealâ'nın Zat'ının idrak edilemeyeceği 319
Allah-u Tealâ'nın şahitliğinin büyüklüğü 319
Allah-u Tealâ'nın, Arap yarımadasını şirkten temizlemesi 412
Allah-u Tealâ'nın, **"Cebbar"** oluşu 126
Allah-u Tealâ'nın, **"Evvel"** ve **"Âhir"** oluşu 126
Allah-u Tealâ'nın, gizli mekri 84

Allah-u Tealâ'nın, gizli ve açığı bilmesi 105
Allah-u Tealâ'nın, gökleri ve yeri yaratışı 105
Allah-u Tealâ'nın, gökten ve yerden azap göndermesi 38
Allah-u Tealâ'nın, hayrı da şerri de yarattığı 17
Allah-u Tealâ'nın, hiçbir şeye mecbur olmadığı 108
Allah-u Tealâ'nın, ibadete müstehak oluşunun delilleri 106
Allah-u Tealâ'nın, iki el ayasını Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in omuzları arasına koyması 175
Allah-u Tealâ'nın, işlerine kâfî geldiği kimseler 78
Allah-u Tealâ'nın, kalplere hakim oluşu 276
Allah-u Tealâ'nın, kudret elleri 172
Allah-u Tealâ'nın, kudret ve iradesinin geçerliliği 110
Allah-u Tealâ'nın, kulları yaratmasıyla ilgili hükmü 359
Allah-u Tealâ'nın, kullarına birbirlerinin hıncını tattırması 39
Allah-u Tealâ'nın, kullarını birbirine düşürmesi 15
Allah-u Tealâ'nın, kuluna kâfî olduğu 184
Allah-u Tealâ'nın, kuluna tecellîsi 213
Allah-u Tealâ'nın, kıyamet gününe hitabı 109
Allah-u Tealâ'nın, mahşer günündeki buyruğu 129
Allah-u Tealâ'nın, Musa *(Aleyhisselâm)* ile konuşması 258
Allah-u Tealâ'nın, müslümanları fırkalara ayırması 32
Allah-u Tealâ'nın, müşriklere, şeriklerini getirme çağrısı 464
Allah-u Tealâ'nın, olmasını istediği şeyin anında gerçekleşmesi 109
Allah-u Tealâ'nın, perde arkasında olmasının izahı 450
Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri hidayeti 243
Allah-u Tealâ'nın, rahmet ve gazabını bilmemek 313
Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e uykuda gelişi 173
Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i okutması 64
Allah-u Tealâ'nın, ruhları çağırması 127
Allah-u Tealâ'nın, sözünü iki etmediği kullar 299
Allah-u Tealâ'nın, sûrî tecellîleri 175
Allah-u Tealâ'nın, yeri ve göğü hak ile yaratması 137
Allah-u Tealâ'nın, Zat'ını cemi siğasıyla ifadesi 240, 436
Allah-u Tealâ'nın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* hakkındaki şahitlikleri 142
Allah-u Tealâ'ya çocuklar isnat edenler 464
Allah-u Tealâ'ya davette takip edilecek usûl 191
Allah-u Tealâ'ya haşr 104
Allah-u Tealâ'ya iftiranın manevi manası 482
Allah-u Tealâ'ya kavuşmakla müjdelenen ruh 354
Allah-u Tealâ'ya kavuşmanın yolu 379
Allah-u Tealâ'ya ortak koşanlar 10
Allah-u Tealâ'ya tazim 280
Allah-u Tealâ'ya ulaşma yolu 238
Allah-u Tealâ'ya ulaşmak 102
Allah-u Tealâ'ya yakınlık kazanmak 81

Allah-u Tealâ'ya yalvarma lezzetiyle sükûnete erme zamanı 405
Allah-u Tealâ'ya yapışmak 481
Allah-u Tealâ'ya şekil vermemek 323
Allah-u Tealâ'yı bilme derdi 78
Allah-u Tealâ'yı bilmek 236
Allah-u Tealâ'yı bilmenin yolu 322
Allah-u Tealâ'yı cisim kabul edenler (Hâşâ!) 146
Allah-u Tealâ'yı gafletle zikretmemek 482
Allah-u Tealâ'yı görüyormuş gibi ibadet etmek 258
Allah-u Tealâ'yı talep etmek 102
Allah-u Tealâ'yı tanımak 383
Allah-u Tealâ'yı tenzih 200
Allahüekber'in manası 461
"Allâme" lafzı 208
el-A'lâm 347
el-"Alîm" ism-i şerifi 404, 478
el-"Azîm" ism-i şerifi 477
el-"Azîz" vasf-ı şerifi 404
Altın hazinelerinin bu ümmete verilmesi 20
Altın yüzük 414
Altından tahtlar 132
Altından yapılmış veliler şehri 447
Altını altınla değiştirirken fark almamak 415
Alûsî *(Rahimehullah)* ın, Kur'an hizmetiyle kazandıkları 329
Amâlîk kabilesi 273
Amcaoğlunun mahrem olmadığı 265
Amel defterlerinin verilişi 129
Amel edenlere bereketler veren kitap 482
Amel gücü 225
Amel-i salih işlemek 230
Amel-i salih işleyenlerin mükâfatı 257
Amelde Allah-u Tealâ'ya karşı gelenler 56
Amelî ilimler 329
Amelin kabirde yoldaşlığı 372
Amelin kabre gireceği 372
Amelin, ölüye faydası 371
Amellerden, ilk terkedilecek olan 99
Amellere güvenmemek 483
Amelleri yazan melekler 362
Amellerin dereceleri 236
Amellerin haptının sebebi 54
Amellerin iyisinin, kötüsünü yenmesi 372
Amellerin karşılıksız bırakılmayacağı 107
Amellerin karşılığı olduğu 46

Amellerin namaza göre değerlendirileceği 101
Amellerin önde geleni 96, 99
Amellerin sonunun hayır olması için dua 346
Amellerin sûrete gireceği 366
Amellerin, sırattan geçişe etkisi 131
Ammâr ibni Yâsir *(Radıyallahu Anh)* 232
Amr ibni Dînar *(Rahimehullah)* 330
Amr ibni Şurahbîl *(Radıyallahu Anh)* 227
Amr ibni Âs'ın Mısır valiliğinden azli 346
Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* 346
Amûre (Lût *(Aleyhisselâm)* ın kavminin yeri) 277
Amûre halkının helâki 277
Ana-babaya iyiliğin şeriatlara göre farklı olabileceği 155
Anatomi ilmini bilmek 419
Anlama kabiliyeti 288
"Anlamak" ile **"Bilmek"** tabirleri arasındaki fark 430
Anlayan bir kavim için ayetlerin tafsîli 433
Anlayış gücü 237
Anlayış sahiplerine ayetlerin tafsîli 428
Anlayışı, Allah'tan alma 478
Anlaşılamayan ilimler 416
Anne karnının mezardan daha dar oluşu 439
Anne unsuru 468
Annelerin rahimleri 424
Antakya'ya gönderilen elçiler 193
Ara bulmak 203
Aracılara güvenmemek 475
Arafat 266
Arafat vakfesi 55
Arafatta buluşan peygamberler 266
Arap lügatı 208
Arap makamıyla okumak 334
Arap müşriklerinin yanlış inancı 455
Arap müşriklerinin, melekleri Allah'ın kızları kabul etmeleri (Hâşâ!) 459
Arap yarımadasının şirkten temizlenmesi 412
Araplara mahsus ilimler 413
Arapların ataları 318
Arapların gıdası yerine geçen hurma 441
Arapların İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı kabulleri 143
Arayıp sormanın olmadığı gün 378
Araştırmada eksiklik yapmamak 297
Arefe günü 55, 77
Arif olan bir zatın kemalinin alâmeti 85
Arif-i billah zatlar 292
Ariflerin gönülleri 394

Ariflerin kalpleri 204
Aristo 155
Arkadaşların ahirette terkedileceği 370
Arkadaşta aranan vasıflar 61
Arpa 384, 386, 439
Arş 112, 124, 126, 127
Arş'ı taşıyan meleklerin ölüp dirilmeleri 126, 127
Arş'ı taşıyan meleklerin sayısı, azameti ve tesbihleri 128
Arş'ın altına konan iki hüküm 68
Arş'ın altından yağan su 127
Arş'ın önü 128
Arş'ın, sûr'u İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* dan alması 126
Arş'ın, yaratılmış bir cisim olduğuna inanmak 111
Arş'ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 185
Arş'ın, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın boynunda oluşu 114
Ashab aleyhinde konuşmamak 411
Ashab arasında vuku bulan fitneler 47
Ashab-ı fîl 13
Ashab-ı kiramın yıldızlar gibi oluşu 420
Ashab-ı Ress 37
Ashab-ı yemîn 8
Ashabtan uyulacak kimseler 480
Asiti zayıf mideler 443
Asr-ı saadette kıraatla ilgili çıkan ihtilafın halli 345
Astronomi 238
Astronomi ilmini bilmek 419
Astronomi ilminin değişikliğe uğraması 397
Asılsız dinleri müdafaa 377
Asım*(Rahimehullah)* 210
At'a, eşeği çektirmemek 411
At'ın eğeri üzere konulan kırmızı minder 414
Atâ *(Rahimehullah)* 229, 244, 330, 389, 414, 424
Atâullâh el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)* 86, 156, 203
Ateşin ağlaması 185
Ateşin bütün dünya üzerinde söndüğü gün 186
Ateşin seken oluşu 399
Ateşin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a güllük gülistanlık olması 184
Atomda bulunan ayetler 161
Atıcılığın sünnet olduğu 272
Atıklar 389
Atıyye es-Sülemî *(Kuddise Sırruhu)* 175
Avam'ın havasla çekişmesi 219
Avbed (Davud *(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Avf *(Radıyallahu Anh)* 425
Avfî *(Rahimehullah)* 424

Avnü'l-Ma'bûd 25
Ay putu 145
Ay tutulmasının ayet oluşu 411
Ay'ın burçları dolaşması 401
Ay'ın, ilâhlığa lâyık olmadığı 206
Ay'ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 185
Ayakların altından gelen azap 12-37
Ayakta kılmak için yemek 320
Ayaktan gelen azap 472
Ayet karşısında konuşulmaması 227
Ayet-i kerimelerdeki fesahat ve belâğat 468
Ayetler dinlendiğinde secde yapmak 283
Ayetler hakkında cedelin hükmü 95
Ayetler hakkında inkâra dalanlardan yüz çevirmek 49
Ayetler hakkındaki tenkide cevap vermek 310
Ayetler hususunda hangi mücadelenin caiz olduğu 63
Ayetlerden delil çıkarmanın inananlara tahsîsi 446
Ayetlerden kibredenlerin ölümü 341
Ayetlere dalmaktan kastedilen mana 50
Ayetlere karşı vazifelerimiz 291
Ayetleri dinlediğinde tefekkür kapısı açılan 338
Ayetleri inkâr edenlerin cezası 86
Ayetleri iyice düşünmek 338
Ayetleri iyice düşünmemek 364
Ayetleri tahrif çeşitleri 55
Ayetleri tefekkür 238
Ayetleri yanlış tevil edenler 51
Ayetleri yanlış yorumlayanlarla tartışmaya girmemek 73
Ayetlerin gösterilmesi 46
Ayetlerin indirilmesi 289
Ayetlerin tafsîli 419
Ayetlerin tasrifi 34
Ayetlerle alay edenlerden uzaklaşmak 72
Ayetlerle alay etmenin kafirlik olduğu 82
Ayetlerle amel etmenin manası 420
Ayların sayısı 401
Aynalarda beliren Cemâl-i İlâhî 449
Ayne'l-yakîn makamı 170
Aynî şanlar 469
Ayniyye 449
Ayva yiyenin, çocuğu güzel olacağı 441
Ayzâr (İlyas *(Aleyhisselâm)* ın atası) 266
Ayı gözleyenler 402
Ayın burçlarını öğrenmek 415
Ayın dürülmesi 125

Ayın hesap aracı yapılması 400
Ayın vazifesini ifa etmesi 404
Ayın yarılması 315
Ayın ışığı 396
Ayın ışığının haddi zatında eksik olmadığı 406
Ayın, Allah'ın emrine müsahhar oluşu 145, 408
Azab-ı elîm 82
Azab-ı isti'sâl 28
Azaba hiç uğramamak 230
Azabı görenlere söylenecek olanlar 367
Azabı yalanlayanlar 40
Azabın çeşitleri 12,13
Azabın, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlı olduğu 130
Azap korkusu 334
Azap korkusundan emin olanlar 234
Azap melekleri 369
Azaplardan, henüz tahakkuk etmeyenler 14
Azapsız cennete girecekler 100
Azarlamak için yapılan azap 363
Âzer 141, 147, 180, 183,
Âzer'in cehenneme atılışı 152
Âzer'in, Nemrud'un güvenini kazanması 180
Âzer'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babası mı amcası mı olduğu 148
Âzen (Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın babası) 259
Azgınlık sebeplerine takılmak 30
Azgınlıktan sakınmak 27
Azîmâbâdî *(Rahimehullah)* 25
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* 254
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ın ölüp dirilmesi 126, 127
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ın beyaz kefenler getirmesi 359
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ın Musa *(Aleyhisselâm)* a gelişi 254
Ağaç dikmek 372
Ağaçlar içerisinde hurmanın yeri 440
Ağaçların birbirine benzeyişi 444
Ağaçların yaratılması 384
Ağacı yetiştiren 384
Ağlamanın fazileti 403
Ağızdan çıkan şirk sözünün büyüklüğü 464
Ağızdan çıkanlara dikkat etmek 309
Ağızdan gelen azap 472
Aşere-i Mübeşşere'yi üstün tutmak 36
Aşlanması gereken tek ağaç 440
Aşûre günü orucu 296
Âşıkların kalpleri 394, 447
Âşıkların ruhlarının sükûnet vakti 407

(B)

Bâ'ar (Davud *(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Ba'l putu 267
Ba'lebek 266, 270, 273
Ba'lebek kralının yoldan çıkışı 267
Baba hakkının ortadan kalkacağı durum 154
Baba unsuru 468
Babaların sulpleri 424
Babanın hatasını söylemek 155
Babasız yaratılışın, Allah'ın oğlu anlamına gelmeyeceği 467
Bâbil 180, 261, 263, 277
Babu't-Tâk mevkii 36
Badem 386
Bahîre 77
Bahru'l-Muhît 5
Bahru'l-Ulûm tefsiri 47
Bakla 92
Bakışın tesiri 69
Balığın karnında tesbih eden peygamber 275
Bandırma 250
Barış dönemi 42
Basiret gözü açık olan 168, 475
Basra 180,227,347
Batmanın, sonradan oluşa delalet yönü 196
Batıl fikirlere destek olmamak 55
Batıl ilahların, tapıcılarına yardım edemeyeceği 382
Batıl yolla mücadeleden sakınmak 95
"Batıl" tabiri 106
Batılı iptal için yapılan mücadeleler 63
Batılı isbata çalışmamak 218
Bâtınî ilimlerde mürşitler 422
Bâtınları doğru olanlar 480
Bayram günleri 56
Bayram namazı 77
Bayramları eğlenceye çevirenler 77
Bağdat 36
Bağışlanmış varlık 480
Başak çekirdeği 384
Başakların üzerindeki keskin cisimler 439
Başaktan taneyi çıkarmak 388
Başörtüsü emri 55
Bedâyi'u's-sanâ'i 299
Bedbaht yaşayan 390
Beden için elverişli olanı yapmak 321
Bedenî ameller 421

Bedenî ihtiyaçlar 472
Bedenle ruh irtibatının kopması 377
Bedenlerin "**Müstekarr**" ve "**Müstevda**' " ları 432
Bedenlerin, afetleri kabul etmekte müşterek olduğu 37
Bedevî tarikatı 282
Bedî' ism-i şerifine farklı bir mana 487
Bedî' sıfatı 466
Bedir günü 46
Bedir harbinde mürted olanlar 350
Bedr 18
Bekâ makamı kazananların emniyeti 234
Bekr ibni Abdillah el-Müzenî *(Rahimehullah)* 185
Bekr ibni Sevâde *(Rahimehullah)* 225
Bela anında ihlasa baş vurulduğu 11
Belalara sabır 295
Belensî *(Rahimehullah)* 253, 257
Belhî *(Rahimehullah)* 40
Benlikten sakınmak 101, 286
Benû Hanife 342
Benû Müdlic 342, 459
Benû Müdlic kabilesinin, Allah ve melekler hakkındaki batıl inanışları 459
Berakyâ (Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın atası) 259
Bereket kelimesinin manası 282
Bereket mefhumu 250
Bereketin çoklukla ölçülemeyeceği 438
Berzah âlemi 363, 425 427
Besmelesiz yiyecekler 92
Beyaz hazine 21
Beyaz minare 264
Beydâvî tefsiri 78
Beyhakî *(Rahimehullah)* 29
Beyt'i haccetmek 232
Beyt-i Ma'mûr 134
Beyt-i Makdis 247, 250,254, 263,
Beyt-ü Lahm (İsa *(Aleyhisselâm)* ın doğum yeri) 263
Bezlü'l-mechûd 23
Beğavî tefsiri 45
Beş vakit namaz 99
Beş şeye karşı beş şey 29
Beşere vahiy gelmesini inkâr edenler 312
Beşerî mazharda Allah'ın sıfatlarının zuhûru 481
Beşeriyet gecesinin karanlığı 405
Beşeriyet gereği işlenen günahlar 470
Beşir (İlyas *(Aleyhisselâm)* ın babası) 266
el-Bahru'l-Medîd 70

el-Bidaye ve'n-Nihaye 179
Bid'at ehlinden kaçınmak 50
Bid'at ehline kız veren 54
Bid'at ehline selam verip almanın hükmü 58
Bid'at ehlini sevmemek 54
Bid'at ehlinin kısımları 57
Bid'at sahibine hürmet edenin durumu 59
Bid'at sahibine kızmak 54
Bid'atçıyla oturanın hikmetten mahrum olacağı 54
Bidat tabiri 466
Bikâ'î *(Rahimehullah)* 310, 311, 335, 364, 410, 415, 457
Bilen bir kavim için ayetlerin tafsîli 419, 433
Bilezik 343
"**Bilmek**" le "**Anlamak**" tabirleri arasındaki fark 430
Bînamazlığı helâl sayan 335
Birin dışında zatı gereği herşeyin mümkin olduğu 458
Birinci sabah 397
Birlikteliğin etkisi 473
Birliği bozmak 29
Bitkide, tohumda gizli olanın açığa çıkması 393
Bitkilerin mahsul vermeleri 389
Bitkilerin su sebebiyle çıkarılması 436
Bitkilerin yaratılması 384
Bitkilerin yavaş yavaş yetişmesinin hikmeti 437
Böceklerin, geceleri sakinleşmesi 400
Bombalar 14
Borç duası 403
Borç ödeme zamanlarının tesbiti 401
Bozuk garazlardan kurtulanlar 480
Boğazdan çıkan ses 451
Boğulma azabı 13
Boşanma iddeti 402
Buharî *(Rahimehullah)* 7, 396
Buharların bir araya gelmesiyle meydana gelen bulutlar 436
Buht-u Nassar 179
Buluta emir veren 451
Buluta indirilen yağmur 435
Bulutların, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 185
Bulutun vazifesini ifa etmesi 404
Büluğa ermeden ölen çocuklar 248
Bünyamin *(Aleyhisselâm)* 473
Bünye kuvvetlendirecek meyve 444
Burçlara göre hesap yapmamak 413
Burçlarda güneş ve ayın dolaşması 400
Burçlarla hüküm çıkaranların, kehânet ihdâs ettikleri 415

Büreyde *(Radıyallahu Anh)* 29, 329, 335
Buruna burun 298
Büyük adamların ölümü 411
Büyüklerin usûlü üzere sülûk edenler 480
Büyüklük taslayanlar 367
Büyükşeyh efendi *(Kuddise Sırruhu)* 449, 450
Büyünün bir çeşidi 412
Büyünün tesiri 217
Büyünün varlığının sabit oluşu 416
Büyüyen bitkiler 389
Buğday 384, 439

(C)

el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an (Kurtubi tefsiri) 163
Ca'de el-Cüşemî *(Radıyallahu Anh)* 321
Cabir *(Radıyallahu Anh)* 25, 301, 331, 420
Cafer-i Huldî *(Kuddise Sırruhu)* 478
Cahilden alim yetişmesi 390
Cahiliyyet ehlinin nikahı 150
Cahiliyyet karanlığının açılması 405
Câmi'u Beyâni'l-İlm 420
Câmi'u'l-Beyân 26
Câmi'u's-Sağîr 30
Camilerde oturmak 177
Camileri seven 403
Câmiu'l-usûl 274
Camiye gelip cemaatin dağıldığını gören 336
Can çekişme azabı 366
Can çıkma anında yaşanacaklar 352
Cana can 298
Canları alan melekler 362
Canlıdan kopan parçanın ölü sayıldığı 388
Canlıların ümmet oluşu 104
Canlıların yaratılışındaki maksat 387
Canlıların, geceleri meskenlere sokuluşu 399
Cansızlık karanlığının açılması 405
Ceberût âlemi 178, 449
Cebir ilmi 238
Cebraîl *(Aleyhisselâm)* 184
Cebrâil *(Aleyhisselâm)* ın meleklere imamlığı 134
Cebriyye fırkası 349
Cebriyye'ye reddiyede bulunma usûlü 95
Cedel ehliyle tartışmaya girmemek 73
Cedelden sakınmak 95

Cehaletten sakınmak 390
Cehennem ehlinin cennet ehline nidası 86
Cehennem ehlinin kötü halleri 82, 132
Cehennem halkının ilmi 354
Cehennemde ebedî kalmaktan emin olma 230
Cehennemde rehin tutulmak 80
Cehennemde yüz üstü süründüren bir kötülük 413
Cehennemden çıkan boyun 129
Cehennemden çıkanlar 133
Cehenneme arzedilecek olanlara söylenecek olanlar 367
Cehenneme engel olan zırh 214
Cehennemi hatırlamanın uykuyu kaçırması 400
Cehennemin, azgınlara gösterilmesi 381
Cehennemin, kötü bir karargâh oluşu 427
Cehennemin, "**Müstevda'** " oluşu 427
Cehennemliklerin fasıklığı 229
Celâl-i Süyûtî *(Rahimehullah)* 249
Celâleyn tefsiri 45
Cem' makamı 37,85, 477
Cemaate gitmenin fazileti 335
Cemaate yürüyerek gitmek 173
Cemaatle namaza devam 151
Cemaatı kaçırma üzüntüsü 337
Cemâl-i İlâhî'nin mezâhiri 449
Cemel tefsiri 78
Cenaze evlerinde parayla Kur'an okumak 301
Cenin 424
Ceninin şekillendiği aylar 441
Cennet ehline verilecek huriler 132
Cennet ehlinin bileziklerinin parlaklığı 406
Cennet ehlinin kadınlarının nuru 406
Cennet ehlinin sınıfları 8
Cennet ehlinin, oradaki yerlerini bilmeleri 132
Cennet hasreti 400
Cennet köşkleri 132
Cennet müjdesi alarak ölmek 177
Cennet ve cehennemdeki yerini görmeden kimsenin ölmeyeceği 358
Cennet yoluna ulaştırılanlar 231
Cennet yoluna ulaştırılma 242
Cennete azapsız girdirecek amel 100
Cennete bakan kapıların kabre açılışı 360
Cennete girdirilen temiz ruh 359
Cennete kavuşanlar 231
Cennetin kafirlere haram kılınışı 152
Cennetin kenarı, ortası ve a'lâsında köşkü olanlar 73

Cennetin **"Müstekarr"** oluşu 427
Cennette cima 132
Cennette derece yükselten amel 58
Cennette gecenin alâmeti 406
Cennette hastalık ve ölüm olmadığı 132
Cennette uyku mefhumu olmadığı 400
Cennetteki nimetlerin sebepsiz yaratılacağı 437
Cerir ibn-i Abdillah *(Radıyallahu Anh)* 23, 31, 57, 231
Cerir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* ın seriyyesi 23
Cesetler karası 483
Cesetlerin haşrı 127
Cessâs *(Rahimehullah)* 52
Cevher-i ferd'de bulunan ayetler 160
Ceza günü 110
Cezalandırılmak 80
Cezanın hikmeti 107
Cezîretü'l arab'ın şirkten temizlenmesi 412
Cibrîl *(Aleyhisselâm)* 31, 33, 126, 127, 129, 133, 246, 328, 347, 416
Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ın ölüp dirilmesi 126, 127
Cibrîl *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı havada karşılaması 186
Cibrîl'in öldürücü sesi **33**
Cibril'in seyrinin bitişi 379
Cihadın farklı yönleri 42
Cihadın mana ve gayesi 42
Cihan ayetleri 419
Cihad etmek için ücret almak 301
Cihattan kaçmak 29
Cimrilere, meleklerin bedduası 113
Cimriyle arkadaş olmamak 54
Cin şeytanlarının yoluna uymak 473
Cinlere tapanlar 455
Cinleri Allah-u Tealâ'ya ortak edenler 454
Cinlerin çarptıkları kimse 92
Cinlerin ibadet için yaratıldıkları 387
Cinlerin tarifi 93
Cinlerin tevhid sözleri 471
Cinlerin yaratıcısı 469
Cinlerin yiyecekleri 92
Cinlerle Allah arasında soy bağı kuranlar 459
Cisimlerin birbirine benzerliği 315
Cisimlerin eşit oldukları yönler 398
Cismanî âleme yönelenler 376
Cismanî âlemin karanlıklarının açılması 405
"Cismanî" tabiri 170
Cisme hizmetle meşgul olmamak 204

Cömertlere, meleklerin duası 113
Cömertlik derecesi 236, 478
Cübâî 40
Cübbenin, peygamberlerin sünneti olduğu 276
Cuhfe 276
Cuma namazı 77
Cumartesi günü balık avlama 296
Cüneyd *(Kuddise Sırruhu)* 85, 283
Cürhum kabilesi 273
Cüz'iyyet mefhumuna tevhidin zıt düşmesi 469

(Ç)

Çalgıcı kadınlar 27
Çardaklı-çardaksız üzüm bahçeleri 452
Çavdar 439
Çayırların yetiştirilmesi 453
Çeçenler 22
Çekirdekteki acayiplikler 385
Çekirdeği çatlatan 384
Çekirdeğin yarılmasının manevi izahı 484
Çeneye dayanan ruh 359
Çiftleşmeden meyve vermeyen ağaç 441
Çinli'ler 22, 146
Çirkin hallerin baş göstermesi 27
Çocuk edinme kimler hakkında düşünülür 467
Çocukların cennete gireceği 248, 297
Çocukların fayda vermediği gün 378
Çocukların fıtrat üzere doğması 380
Çocukların güzel olması için ayva yenmesi 441
Çocuktan Allah'ın tenzîhi 461
Çocuğa duyulan ihtiyacın Allah hakkında düşünülemeyeceği 460
Çocuğun ana rahminde duruş süresi 424
Çocuğun annesiz meydana gelmeyeceği 468
Çocuğun babasına mümaseleti 486
Çocuğun halim-selim olması için hurma yenmesi 441
Çocuğun iyisi 372
Çocuğun süt ile büyümesi 389
Çocuğun, kötü ana-babadan tesirlenmeyebileceği 155
Çöllere atılan kimse 92
Çoluk-çocuğun emanet oluşu 426
Çıplak olarak mahşere çıkılacağı 373

(D)

Dahhak *(Rahimehullah)* 76, 80, 149, 161, 227, 237, 266, 290, 328, 351, 375, 384, 389, 396-97,424, 461
Dalalet nevileri 462
Dalların dibine nüfûz eden su 448
Damlaları meleklerin indirdiği 436
Damlaların inci yetiştirmesi 438
Dârimî *(Rahimehullah)* 14, 331
Davud *(Aleyhisselâm)* 179, 249, 251, 255, 258, 278, 280, 283, 289, 295, 300, 414
Davud *(Aleyhisselâm)* a gelen vahiyler 479
Davud *(Aleyhisselâm)* ın ilmi ve şükrü 280
Davud *(Aleyhisselâm)* ın muharebe ettiği toplum 414
Davud *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 249
Davud *(Aleyhisselâm)* ın resul olmadığı 289
Davud *(Aleyhisselâm)* ın secdesi 300
Davud *(Aleyhisselâm)* ın, kendisine gelen melekleri tanımaması 255
Dayının baba sayılması 281
Dayıoğlunun mahrem olmadığı 265
Dağlardaki yollar 108
Dağları devirecek şirk sözü 465
Dağların, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 184
Dağların, bulutlar gibi yürümesi 125
Deccal 264
Deccal'ın yoluna uymak 473
Deccallar 24
Dehriyye fırkasının şirki 143
Dehşet üfürüşü 124
Delâilü'l-İ'câz 391
Delâilü'n-nübüvve (Beyhakî) 67
Delâilü'n-nübüvve (Ebû Nu'aym) 150
Delil arama sırasında kalbin durumu 167
Delil arama zahmetinden kurtulanlar 480
Delile müracaatın işâri anlamı 484
Delilerin cennete gireceği 297
Delilleri tefekkür 193
Delillerin, inananlara fayda vereceği 446
Delillerin, yakînî ilme vesile oluşu 166
Deneye dayalı hüküm vermek 419
Deniz faciaları 19
Denizde yetişen inci 438
Denizde yol bulmak 415
Denizin karanlıkları 5, 409
Denizin yarılması 316
Deprem azabı 13
Depremden korunma duası 15

Dereceleri yükselten ameller 173, 236, 478
Ders okutmak için ücret almak 300
Dertleri ancak Allah'ın kaldıracağı 473
Dertleri bire indirmek 78
Devekuşu yumurtaları 76
Develerden, cahiliyyet devrinde haram sayılanlar 77
Devs kabilesi 23
Deylemî *(Rahimehullah)* 420
Değişikliğin, Allah-u Tealâ'ya bağlı oluşu 445
Dicle 36, 275
Dilde kalan zikir 481
Dilden gelen azap 472
Dileklerini Allah'tan istemek 472
Dillerin farklılığı 428
Dimeşk 162, 277
Din erbabı arasındaki kargaşa 473
Din günü 110
Din hakkında yanlış hüküm verenler 77
Din hususunda münâkaşaya dalmamak 51, 76, 86
Din ile alay edenlerden uzaklaşmak 74
Din ile vaaz-u nasihat yapmak 79
Din kardeşine sevgi açıklamak 403
Dinar ağırlığınca iman 133
Dinar ve dirhemin kulu 156
Dindar kimse 77
Dinde aşırı gitmemek 471
Dinde reform ortaya atanlar 55
Dinden çıkaran ve çıkarmayan fasıklık 229
Dinden çıkaran ve çıkarmayan zulümler 227, 228
Dinden çıkaran ve çıkarmayan şirk 229
Dine muvaffak kılınanlar 231
Dine, olmayan şeyleri katanlar 79
Dini ciddiye almak 82
Dinî kitapların, eskimesi halinde ne yapılacağı 333
Dini konularda Allah'tan gelen delile dayanmak 221
Dini konularda yapılan programlara dikkat edilmesi 54
Dini, dünyaya alet etmemek 77
Dinin delillere dayandığı 200
Dinin zayıflaması 24
Dinin, Kur'an ve edepten ibaret olduğu 79
Dinsizin ruhunun gömülmek istemeyişi 361
Dirayetin önemi 238
Diri cesetten ayrılan parçanın ölü sayılacağı 388
Diri kalp 388, 394
Diri ve ölünün kim olduğu 474

Diriden ölüyü çıkarmak 388
Dirilerin ölüşü 390
Dirilerle ölülerin eşit olmadığı 390
Dirilme anında insanların durumu 127
Dirilme günü 108
Dirilme üfürüşü 124
Dirilmek için beklenen yer 425
Dirilmenin delili 446
Dirilmeye inanma 334
Diriltme işinin çok çabuk olacağı 109
Diriltmenin nasıl olacağı 134
Diş ağrısı duası 48
Dişe diş 298
Dişilere tapanlar 456
Dişinin "**Müstevda'** " oluşu 426
Dolu indirilmesi 435
Domuza dönüştürülme 18, 27
Donuk varlıklar 389
Dört temel unsur 386
Dosdoğru yola hidayet 284
Dost edinilmeyecek kişiler 87
Dostlardan ayrılık acısı 371, 426
Dostların düşman olacağı gün 371, 378
Doğa'nın bir şey yaratamayacağı 385, 445
Doğal afetler 13
Doğru yola erenler 231
Doğruluğu şiar edinenler 480
Doğruyu söylemek 155
Doğu Türkistan müslümanları 22
Doğu ufku 397
Doğum olayının cisimlerde düşünülebileceği 467
Doğum yapan kadınlara hurma yedirmek 441
Doğurma vasfının cisimlere ait oluşu 469
Dua ehli olmak 7, 295
Duanın sünneti 7
Dullara yardım 251
Dünya halkının kıblesi 330
Dünya hayatının nelerden ibaret olduğu 78
Dünya hayatıyla mağrur olanlardan yüz çevirmek 76
Dünya ilminin ahiret için kullanılması 238
Dünya işlerini din haline getirenler 83
Dünya kadınlarının hurilerden üstünlüğü 132
Dünya lezzetlerine düşkün olanlar 83
Dünya menfaatlerini temin için çekilen zahmetler 437
Dünya nimetlerinin ahirete götürülemeyeceği 374

Dünya semasının zîneti 410
Dünya sevgisine tutulanlar 29, 78
Dünya ve ahiret arasındaki farklar 400
Dünya zevklerine kapılanların zor ölümü 482
"Dünya" tabiri 170
Dünyadaki dostlukların kaybolması 375
Dünyadaki hallerin değişkenliği 427
Dünyanın batıl olarak yaratılmayışı 107
Dünyanın emanetgâh oluşu 425
Dünyanın kocakarı sûretinde gelişi 431
Dünyanın ömründen kalan süre 256
Dünyanın orta noktası 330
Dünyanın tümüne malik olan dört melik 179
Dünyanın, gemi gibi sallanması 125
Dünyaya düşkün olmamak 61
Dünyaya geliş ve ondan ayrılış 379
Dünyaya hizmet edenleri, kendisine hizmetçi alacağı 431
Dünyaya tazim etmemek 30
ed-Dürrü'l-masûn 368
ed-Dürrü'l-Mensûr 28, 150
Duyu organları 202, 337
Duyu yıldızları 484
Duyulardaki nimet 399
Duyulardan gelen azap 472
Duyulardan ibaret yıldızlar 422
Duyularla anlaşılanlar 168
Duyularla takılıp kalan 475
Duyuların hislerinden arınma 380
Duyularını haramlardan koruyanlar 480
Düşman tasallutunun sebebi 18, 29
Düşmandan sakınmak 62
Düşmanlar 371
Düşünce gücü 225
Düşüncelerini ilham sayanlar 366
Düşüncelerini vahiy sananlar 482
Düşüncesizliğin şişmanlığa sebebiyet vereceği 321
Düşünen bir kavim için ayetlerin tafsîli 433
Düşünerek Kur'an dinlemek 482
Dışları doğru olanlar 480

(E)

Ebâbîl kuşları 13
Ebced harfleri öğrenmemek 412
Ebedî saadeti kaçırmak 376
Ebrarla haşrolunacaklar 68

Ebrehe'nin ordusu 13
Ebû Abdillah ("**Nahvî**" namıyla maruf) 94
Ebû Abdirrahman es-Sülemî *(Rahimehullah)* 227, 424
Ebû Ali el- Cûzecânî *(Kuddise Sırruhu)* 484
Ebû Bekr-i Esamm *(Rahimehullah)* 330
Ebû Bekr *(Radıyallahu Anh)* a uymak 480
Ebû Bekr (İmam-ı Mâlik'in kızkardeşinin oğlu) 238
Ebû Bekr ibnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* 245
Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın nesebi 153
Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın oğlu hakkında inen ayet-i kerime 90,94
Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın, mürtedlerle savaşı 23
Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın fazileti 90, 94, 227
Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* ın hanımı 90, 94
Ebû Bekre *(Radıyallahu Anh)*..... 265
Ebû Ca'fer Muhammed ibni Ali *(Rahimehullah)* 53
Ebû Câdûrâ (Ebced harflerini bulan) 412
Ebû Cafer*(Radıyallahu Anh)* 264
Ebû Davud(Sünen sahibi) 7
Ebû Hafs *(Kuddise Sırruhu)* 483
Ebû Hafs *(Rahimehullah)* (Lübâb tefsiri sahibi) 208
Ebû Hafs-ı Nîsâbûrî 85
Ebû Hamza *(Kuddise Sırruhu)* 8
Ebû Hanîfe *(Radıyallahu Anh)* 265
Ebû Harb ibni Ebi'l-Esved *(Rahimehullah)* 264
Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* 34, 282, 291, 363, 427
Ebû Humeyd es-Sâidî *(Radıyallahu Anh)* 282
Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* 23, 30, 65, 100, 124, 125, 134, 152, 156, 184-186, 246, 248, 249, 252, 254, 259, 264, 303, 320, 333, 336, 343 353, 365, 371, 374, 402, 436, 442, 445
Ebû Katade *(Radıyallahu Anh)* 100
Ebû Ma'bed Abdullah ibni Kesir *(Rahimehullah)* 312
Ebû Ma'şer Cafer ibni Muhammed el-Müneccim 146
Ebû Mâlik *(Rahimehullah)* 13, 384
Ebû Musa el-Eş'arî *(Radıyallahu Anh)* 7, 17, 200, 229
Ebû Müslim el-Isfahânî*(Rahimehullah)* 426
Ebû Nu'aym *(Rahimehullah)*..... 58
Ebû Ömer (Muktedir dönemi kadısı) 36
Ebû Osman*(Kuddise Sırruhu)* 474
Ebû Saidi'l-Hudrî *(Radıyallahu Anh)* 112, 257
Ebû Salih *(Rahimehullah)* 244, 309, 350, 351, 384
Ebû Salih İbn-i Hamdûn*(Kuddise Sırruhu)* 474
Ebû Süleyman ed-Dımeşkî *(Rahimehullah)* 33, 244, 350
Ebû Süleyman-ı Dârânî *(Kuddise Sırruhu)* 85
Ebû Ubeyde *(Radıyallahu Anh)* 313
Ebû Ümâme *(Radıyallahu Anh)* 73, 95, 351

Ebû Ya'lâ *(Rahimehullah)* 17
Ebû Zerr *(Radıyallahu Anh)* 245
Ebû İmrân en-Neha'î *(Rahimehullah)* 54
Ebû İshak el-Fezârî *(Rahimehullah)* 83
Ebû İshak el-İsferâînî *(Rahimehullah)* 65
Ebu'd-Derdâ *(Radıyallahu Anh)* 311
Ebu'l-Fevâris Hazretleri'nin maneviyata dönüş kıssası 431
Ebu'l Kasım el-Ensârî *(Rahimehullah)* 160
Ebu'l Âliye *(Rahimehullah)* 17, 26, 211, 313
Ebu'l-Afîf *(Kuddise Sırruhu)* 8
Ebu'l-Beka *(Rahimehullah)* 91
Ebu'l-Fevâris Şahîn ibni Şucâ' el-Kirmânî *(Rahimehullah)* 431
Ebu'l-Heysem *(Rahimehullah)* 111
Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî *(Kuddise Sırruhu)* 478
Ebu'l-Hüseyn ibni'l-Fâris *(Rahimehullah)* 420
Ebu'l-Kasım et-Taberânî *(Rahimehullah)* 115
Ebu'l-Mevâhib *(Kuddise Sırruhu)* 234
Ebu'l-Münzir (Übeyy ibni Kâ'b*(Radıyallahu Anh)* ın künyesi) 228
Ebu'r-Racâ*(Rahimehullah)* 290
Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)* 112, 236, 237, 253, 311
Ebussu'ûd Efendi *(Rahimehullah)* 40, 165, 291, 364
Ebussu'ûd tefsiri 90
Eceli gelmeyenlerin ölmeyeceği 414
Ecelin insanı ölüm yerine çekişi 425
Ecelleri bilen toplum 414
Ecelleri yazan melekler 362
Edebe riayet 280
Edebin önemi 79
Edep yoluna sülûk etmek 470
Ef'âl tecellileri 407
Ef'âl-i İlâhiyye'nin çokluğu 475
Ef'âl-i İlâhiyye'nin hikmetlerle muallel olmadığı 428
Efâl-i İlâhiyye'nin abesten tenzihi 107
Eflatun 155
Eğer üzerine konulan kırmızı minder 414
Eğlenceden sakınmak 27, 78
Eğlencelere dalmak 472
Ehl-i beyt sevgisi 306
Ehl-i beytin âlimleri 282
Ehl-i bid'atın fitnesinin, kafirinkinden kötü olduğu 56
Ehl-i ihsan 432
Ehl-i kitab'a müracaatın caiz olmadığı 300
Ehl-i kitabı tevhide davet eden ayet-i kerime 471
Ehl-i kitabın bayramları 77
Ehl-i kitabın fırkaları 16

Ehl-i kitap ulemasına karşı ihtiyat göstermek 147
Ehl-i kitaptan iman edenler 318
Ehl-i sünnet akîdesi 225
Ehl-i sünnet dışı fırkalarla münâzaa usûlü 94
Ehl-i sünnet dışı fırkalarla oturmamak 54
Ehl-i sünnet dışı inanca çağırana verilecek karşılık 57
Ehl-i sünnet dışında ölenler 83
Ehl-i sünnet itikadı 108, 206, 428
Ehl-i sünnet taifesinin kıyamete kadar bekâsı 21
Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebi 16
Ehl-i sünnet'in **"İrhas"ı** caiz gördüğü 187
Ehl-i sünnet'in müteşabih sıfatlar hakkındaki görüşü 174
Ehl-i sünnete ait **"Azabın, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlı olduğu"** görüşünün doğruluğuna bir delil 130
Ehl-i sünnetin, yanlış bir inanca reddiyesi 393
Ehlî eşek etlerini yemek 415
Ehrimen 457
Ehvâ ehlinden sakınmak 55
Ekin mevsimleri 401
Ekinlerin aslı 384, 439
Ekip biçme sıkıntılarına katlanmak 437
Ekmeği gafletle yememek 404
El çırpmak 77
El emeğinden yemek 250
Elfâz-ı küfrü, ikrah halinde söylemek 191
Elfâz-ı küfürden sayılan ifadeler 333, 418
Elhamdülillah'ın manası 461
Elyesa'*(Aleyhisselâm)* 266, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 279
Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın şecere-i nebeviyye içinde geçen neseb-i şerifi..... 153
Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın nesebi, şemâili ve bazı faziletleri 273
Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ın İlyas *(Aleyhisselâm)* ile buluşması 268
Elyesa' ve İsmail *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Emanetgâh 424
Emaneti kendisininmiş gibi gösterenler 365
Emevî Cami'i 260, 263
Emevî halifelerinin saltanat düşkünlüğü 378
Emin kimselerin vasfı 62
Emin olmamak 285
Emir tutmamanın insafla bağdaşmadığı 404
Emirleri Allah'tan alanlara mübarek kitap 482
Emniyet kazandıran ameller 232
Emniyete mazhariyetin manevî yönü 478
Emniyetli tacir 402
Emniyette olan fırka 221
Emr âlemi 171

Emr'in, Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 451
Emr-i bi'l-ma'ruf'u terkedenler 30
Emûs (Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın babası) 250
En'am sûresinden Medine'de nazil olan ayetler 311
Enaniyet kalıntısı 234
Enaniyet perdeleri 367
Enaniyetlerini ortaya koyanlar 482
Enaniyetten bir kalıntıyı imanlarına karıştırmayanlar 478
Enaniyetten sakınmak ve kurtulmak 101, 286
Endülüs İslam devletinin yıkılması 29
"Ene'l Hak" iddiası 35
Enes ibni Malik *(Radıyallahu Anh)* 25, 101, 169, 246, 252, 266, 299, 335, 371, 374, 402, 411, 420
Enes ibni Nadr *(Radıyallahu Anh)* 299
Enes ibn-i Nadr'ın yeminini Allah'ın doğru çıkarması 299
Enfüsî ayetler 46, 430
Engerek yılanının zehiri 391
Ensar-ı kiram 290
Enüş (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Erfahşez (İbrahim*(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Erkeklerin kadınlara bakmayacağı gün 373
Erkeklerin kadınlara fitne oluşu 113
Erkeğin müstekarr oluşu 426
Erğû (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Esamm *(Rahimehullah)* 427
Esbâbü'n-nüzûl 344
Esbât 258, 274
Eshab-ı kiram'ın hafızları 345
Eski Kur'an sayfalarının ne yapılacağı 332
Eslem kabilesi 272
el-Esmâ ve's-sıfat 461
Esma *(Radıyallahu Anha)* 365
Esrâr-ı Muhammediyye 301
Esved-i Ansî *(Leanehüllah)* 341
Eş'arîler'in meşhur bir görüşü 418
Eşcinsellik 277
Eşek etlerini yemek 415
Eşekle atı çiftleştirmemek 411
"Eşyâ' " kelimesi 15
Eşyanın hakikatte yoklukla ittisafı 486
Eteği temiz olmak 74
Etkiyi vesilelerden görmeyen 476
Ev-barkın **"Müstekarr"** oluşu 425
Evhama kapılmamak 82
Evladın düşmanlığı 371

Evladın iyisi 372
Evlat çokluğuyla gururlananlar 370
Evlat çoğaltma arzusu 78
Evlattan Allah'ın tenzîhi 461
Evlendirmede dikkat edilecek husus 54
Evlenmede helalı haramı tesbit için soy ilmini öğrenmek 413
Evlenmek için burç seçmenin kehânete dahil olduğu 415
Evleri kıble yapmak 103
Evlerin **"Seken"** oluşu 399
Evliya geçinenler 365
Evliya'nın korunması 233
Evliyanın da fıkha muhtaç olduğu 349
Evliyanın hallerini tartışmamak 68
Evliyanın makamlarını inkâr edenler 84
Evliyanın peşine düşen adamın kıssası 447
Evr (bir köy adı) 180
Evzâ'î *(Rahimehullah)* 83, 133
Eyyûb *(Aleyhisselâm)* 37, 250, 258, 278, 279, 295
Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 250, 251
Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın sabrı 251, 278
Eyyûb es-Sahtiyânî *(Rahimehullah)* 54
Eyyûb ve Yusuf *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Ezan okumak için ücret almak 301
Ezan okumak için vakitleri takip edenler 402
Ezanın İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* tarafından okunması 134
Ezherî *(Rahimehullah)* 40, 205

(F)

Facirlerle arkadaş olmamak 62
Facirlerle haşrolunacaklar 68
Fâhes (Musa *(Aleyhisselâm)* ın atası) 253
Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* 5, 95, 109, 134, 141, 364, 398
Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* ın, Kur'an hizmetiyle kazandıkları 329
Fahs (Arş'ın önü) 128
Fail-i Muhtar'ın takdirleri 404
Faiz yemek 27
Fakir sevgisi istemek 173
Fakirin zengine ihtiyaç arzı 483
Fakirliğin sebebi 29
Fala bakmak 413
"Fâlık" kelimesinin manası 383
Fâniğ (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Fâres (Davud*(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Faris*(Kuddise Sırruhu)* 475
Faris beldelerinden gelen hikayeler 347

Faris milleti 291
Fark azabı 37
Fark makamı 85
Farklılıkların Allah-u Tealâ'nın tercihiyle meydana geldiği 386, 445
Farz olan yeme 320
Farz-ı kifâye olan münâzaralar 95
Farz-ı kifaye olan zaman bilgisi 417
Farzları eksik olanların durumu 100
Farzların ilki 99
Fas 169
Fasık olmamanın önemi 61
Fasıkla arkadaş olmamak 54
Fasıklık yapanlar 367
Fasıklığın her zaman kafirlik anlamına gelmeyeceği 229
Fatih semti 250
"Fatr" tabiri 211
Fatıma *(Radıyallahu Anha)* 265, 378
Fatıma *(Radıyallahu Anha)* nın evladı 265
Fatıma'nın kızı Ümmügülsüm *(Radıyallahu Anhüma)* 378
Faydaya ve zarara malik olmayan ilâhlar 463
Faziletli amellere yönelmek 214
Fazl-u keremle elde edilenler 448
Fecr-i kâzib ve sâdık 397
Feleklerin yaratıcısı 469
Felekteki ecramın yardımına güvenlener 483
Felekteki haller 396
Feleğin vazifesini ifa etmesi 404
Fenâ fi's-sıfat 432
Fenâ fi'z-'Zat 432
Fena makamında emanet olan ruhlar 484
Fenâfillâh makamını aşanlar 234
Fer'in, fer'i göremeyeceği 474
Feraiz ilmi 238
Feraset makamı 170
Fermanın, Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 451
Ferrâ *(Rahimehullah)* 77, 80, 244, 313
Fetâvây-ı Bezzâziyye 333
Fethu'l-Bârî 28
el-Fethu'l-Kebîr 30, 420
Fethu'l-Vedûd 25
Fetret ehli 297
Fetva ehli 447
Fetva vermek için ücret almak 301
Feydu'l-Kadîr 29
Fidenin doğuşu 385

Fidye geçmediği gün 81
Fihr (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Fiil lafzındaki manalar 391
Fiili mazi sîğası 391
Fiili muzari' sîğası 391
Fikir mahsüllerini vahiy sananlar 482
Fikrin arkadaşlığı 101
Filistin 277, 278
Filistin ahalisi 22
Filistin topraklarının, Yahudilerin eline geçmesi 29
Filistin ırmağı 208
Filizin yeşermesi 384
Filozofların izah tarzı 108
Filozofların yanlış görüşü 436
Finhas (İlyas*(Aleyhisselâm)* ın atası) 266
Finhas ibni Âzûrâ (Yahudi âlimi) 309
Firavn 253
Firavn'ın helâki 13
Firavn'ın gördüğü ayetlerle sapıklığının daha da artışı 166
Firavunlaşma 367
Firavunluk perdeleri 483
Firdevsü'l-ahbar 420
Fîrûzâbâdî tefsiri 280
Fitneden kurtuluş istemek 173
Fiyatların değişme zamanını kimsenin bilemeyeceği 417
Fudayl ibni İyâd *(Rahimehullah)* 54
Fuhuş parası 414
Fuhşî sözler konuşmak 472
Fuhşiyyatın haramlığı 223
Fuhşiyyatın yasaklanması 223
Ful yiyeceği 92
Füze rampaları 14
Füzelerin yolları 108
Fuzûli işlere daldırmamak 416
Fıkhî hükümlerin akılla bulunamayacağı 297
Fıkhî hükümlerin vakitle bağlantısı 402
Fıkıh meselelerinde şeriatlar arası ihtilaf 294
Fıkıh tabiri 429
Fıkıhtan yüz çevirenler 349
Fırat 36
Fırkalara ayrılma acısı 473
Fırkalara bölünmek 18
Fırtına azabı 13
"Fısk" tabiri 227
Fıtrat-ı tağyir edenler 456
Fıtır Bayramı 77

(G)

Gafillere itaat edilmemesi 61
Gafillerin peşin cezası 462
Gaflet 456
Gafletin ölüm mesabesinde oluşu 394
Gafletin perde oluşu 431
Gafletle yememek 404
Gafletle zikrin iftira olacağı 482
"Gafûr" sıfatı 479
Gâlib (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Gam ve kederin sebebi 8
Ganimetlerin çok olduğu Afrika fethi 346
Garâibü'l Kur'an (Nîsâbûrî) 102
Gasp suçu 59
Gavurun canının çıkışı 351
Gayb âlemi 168
Gayb hazinelerinin kapılarının peygamberle açılacağı 480
"Gayb" tabirinin manaları 135, 170
Gayb'a ait konulara girmemek 411
Gayba iman ehli 432
Gayba imanın gerektirdiği bir inanç 436
Gayben inanılanların gözle görülmesi 380
Gaybî haber 291
Gaybî haberleri bilme iddiası 417
Gaybî hüküm çıkartma aracı olmayan ilimlerin mubah oluşu 413
Gaybî konuları karıştıranlar 95
Gaybî şuûnât 469
Gaybı kimsenin bilemeyeceği 415
"Gayûr" sıfatı 478
Gazabın sevkettiği inkâr 309
Gazâlî *(Rahimehullah)* 56, 61, 321
Gazap kuvveti 473
Gece ibadeti 400
Gece namazı kılmak 173
Gece ve gündüzün faydaları 400
Gece ve gündüzün ihtilafındaki ayetler 420
Gecenin gündüze girdirilişi 395
Gecenin karanlığı 397
Gecenin karanlığının yarılması 396
Gecenin sükûnet vesilesi kılınışı 399
Gecenin tesiri 398
Gecenin, Allah'ın emrine müsahhar oluşu 408
Gecenin, merkeb ve delil oluşu 483
Geçim derdinin insanı zayıflatacağı 321
Geçim temini için kafirlerle münasebet kurmak 74

Geçmiş ümmetlerin yaptığını bu ümmetin de işleyeceği 347
Geçmiş şeriatlar 296
Genelev işletenlerin durumu 60
Gerçek sabah 397
Gezegenler 386
Gezegenlerin bir şey yaratamayacağı 445
Gezegenlerin birbirine yaklaşmalarından hüküm çıkarmamak 417
Gezegenlerin parlak olmayışı 421
Gıda niteliği taşıyan yeşillikler 441
Gıdaların ölü oluşu 389
Gıybet 59
Giyilen şeyler 374
Gizli manalara yönelmemek 389
Gizli zikir 7
Gizli şirkten kurtulanlar 478
Gök cisimlerinin ilâhlığa müsait olmadığı 199
Gök kapısının kendisine açılacağı ruh 354
Gökle yer arasındaki nikah misali münasebet 439
Gökleri çatlatacak şirk sözü 465
Göklerin ibdâ'ı 467
Göklerin melekûtu 159, 161
Göklerin Rabbi 463
Göklerin ve yerin hak ile yaratılması 105
Göklerin yaratılışındaki ayetler 420
Göklerin yaratılışının manevi izahı 469
Göklerin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 184
Göklerin, Allah-u Tealâ'nın yeminiyle dürülmesi 326
Göklerin, dürüldükten sonra uzatılması 126, 127
Gökteki burçlar 410
Gökteki cisimlerin halleri 396
Gökteki parlak cisimlerin, nurlarını güneşten aldığı 403
Göktekilerin Allah'a ait oluşu 464
Gökten inen suyla mahsüller yetişmesi 452
Gökten kovulan ruh 354
Gökten parçalar düşürme azabı 38
Gökten yağmurun indirilişi 435
Gölgeleri gözleyenler 402
Gölgeyle görevli melek 186
Gömülme yerinin emanetgâh oluşu 425
Gömülmek için mübarek yerleri tercih etmek 256
Gönlü diri ve ölü olan kullar 390
Gönlü takva karargâhı olan kullar 432
Gönlün sevgi ateşiyle tutuşması 407
Görenle, körün bir olmadığı 463
Görmenin tesiri 480

Görünen ve görünmeyen âlemler 168
Gösteriş yapanlar 365
Gövdeli bitkiler 438
Gözden yaş akması 403
Göze göz 298
Göze tevhid sürmesi çeken 448
Gözlerin hainliği 346
Gözü Allah yolunda kullanma duası 403
Gözün keşfedemeyeceği şeyler 436
Göğün erimiş madene dönüşmesi 125
Gülistan 404
Gümüş hazinelerinin bu ümmete verilmesi 20
Gümüşten yapılmış veliler şehri 447
Gümüşü gümüşle değiştirirken fark almamak 415
Günah çukuru 81
Günah sebebiyle helâke teslim edilenler 76
Günah sildiren yürüyüş 336
Günaha sokmayan tahminler 417
Günahkârdan iyi bir insanın yetişmesi 389
Günahkârlara beddua etmemek 163
Günahkârlara müjde 478
Günahkârlarla vaaz niyetiyle oturulabileceği 73
Günahkârları tahkir etmenin usûlü 59
Günahkârların, itaatkârlardan ayrılacağı gün 129
Günahkârın kabrindeki yılan 366
Günahlar sebebiyle gelen azap 32
Günahlara düşme tehlikesi 234
Günahlara ısrar etmemek 8, 82
Günahlardan sakınma bahsinin reisi 101
Günahlardan temizlemek için yapılan azap 363
Günahları bırakmamaya pişmanlık 374
Günahları itiraf 213
Günahları örten hasletler 173
Günahların cezası 47
Günahların işlenmesine karşı Allah'ın Gayûr oluşu 477
Günahların kirleri 168
Günahların neden olduğu afetler 269
Günahların sebebiyet verdiği fesat 39
Günahların yasaklanması 223
Günahların yaygınlaşması 27
Günahta ısrar edenlerin güvensizliği 61
Günahtan dönmeye sevkeden hadiseler 411
Günahı kalbinden dahi geçirmeyen kimse 260
Günahı kendine nisbet etmek 470
Günahı sevaba dönenler 68

Günahın, şirk manasında zulüm olmadığı 226
Gündüzün geceye girdirilişi 395
Gündüzün ışığı 396
Gündüzün, Allah'ın emrine müsahhar oluşu 408
Güneş putu 145
Güneş tutulma namazı 411
Güneş tutulmasının ayet oluşu 411
Güneşi gözleyenler 402
Güneşin burçları dolaşması 401
Güneşin doğuşuyla gündüzün meydana gelişi 398
Güneşin dürülmesi 125
Güneşin hesap aracı yapılması 400
Güneşin ilâh olamayacağı 208
Güneşin vazifesini ifa etmesi 404
Güneşin ziya kaynağı oluşu 403
Güneşin ışığı 396
Güneşin, Allah'ın emrine müsahhar oluşu 145, 408
Güneşin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 185
Günlerin sayısı 401
Gürültü azabı 13
Güvence kazandıran ameller 232
Güvenilir tüccar 402
Güzel ahlâk 236
Güzel ahlâktan sayılan cömertlik 477
Güzel ahlâkın önemi 61
Güzel bir kadının zina teklifini reddeden 403
Güzel huylu olmak 214
Güzel sesle Allah'ın kitabını okuyanın sesinin etkisi 333

(H)

Habbab ibni Erett *(Radıyallahu Anh)* 18
Haberlerin bir müstekarrı olduğu 45
Haberlerin birbirinden ayrılması 46
"Habîr" ism-i ilâhisi 135, 136
Habrûn (el-Halil şehrinin eski adı) 247
Hac ayları 401
Hac yapmak 232
Hac'da yapılmaması gerekenler 229
Hacca gitmek için ücret almak 301
Haccac'ın zalimlikleri 348
Haccac-ı Zalim 264, 333, 347, 348
Haccın ayları 55
Haccın farzları 56
Hace Muhammed Sıddık *(Rahimehullah)* 441
Hâcer valide 272, 273

Hacer-i Esved 246
Haçlı savaşları 19
Hacılar arasındaki ticaret 330
Hadarûn (Davud *(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Haddâdî *(Rahimehullah)* 409
Hadis karşısında konuşulmaması 227
Hâdis olanın ilâh olamayacağı 458
Hadis rivayet ederken sevaba niyet etmek 336
Hadis uyduranlar 365
"Hadîs" tabiri 52
Hadis'te zemmedilen münâzaralar 218
Hadis-i şeriflerden yüz çevirenler 349
Hadis-i şerifleri mecazî manalara yormamak 351
Hadisler hakkında cedelin hükmü 95
Hadisleri tevile kalkışmamak 111
Hadislerin asr-ı saadette yazılıyor olduğu 66
Hadiste bahsi geçmeyen konular 349
Hadır (Hızır) *(Aleyhisselâm)* 266
Hafaza melekleri 367
Hafife alarak namaz kılmayan 335
Hafs *(Rahimehullah)* 210
Hafız Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* 404, 448, 470
Hafız sahabîler 345
Hafızların şişmanlıktan sakınması 321
Hâifîn 8
"Hak ile yaratma" kavl-i şerifi 108
Hak üzere daim olacak fırka 292
"Hak" lafzının tahlili 41, 106
Hak'tan zuhur edenin hak olacağı 475
Hakaiku't-Tefsîr 472
Hakîkat denizi 422
Hakikat edepleri 305
Hakikat salkımları 451
"Hakikat" tabiri 106
Hakikatleri inkâr etmemek 481
Hakikatlerin keşf olması 483
Hakîkî zikir 480
Hâkim 15, 247
"el-Hakîm" ism-i şerifi 135, 136, 476
"Hakîm" sıfatı 105
Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sırruhu)* 30
Hakk'a irşad edilenler 293
Hakkı isbata çalışmak 218
Hakkı ispat için yapılan mücadeleler 63
Hakkı izhar için münâzaraya tutuşmak 95

Hakkı kabul etmemenin kibir olduğu 364
Hakla hükmetmek 288
Hakların, kimsede bırakılmayacağı 130
Haktan dönmenin acayipliği 395
Halaoğlunun mahrem olmadığı 265
Haleb 260
Halet-i nez' 363
Halide binti Esved *(Radıyallahu Anha)* (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in halası) 390
Halife Muktedir 36
el-Halil 247, 277
el-Halil şehrinde bulunan peygamber kabirleri 247
Halil Nurullah Efendi *(Kuddise Sırruhu)* nun gece amelinin bereketi 250
Halil Nurullah ez-Zeğravî *(Kuddise Sırruhu)* 250
Halil'e melekûtun keşfedilmesi 474
Halis iman alâmeti olan bazı hususlar 412
Halk âlemi 171
"Halk" fiili ile **"İnşâ"** fiilinin farkı 424
Halkın kabûlünü isteyenler 84
Hallâc-ı Mansur *(Kuddise Sırruhu)* nun başına gelenler 35
Hallâc-ı Mansur *(Kuddise Sırruhu)* 472
Haller 451
Hallerin değişmesi 426
Hallerin ölçüsünü bilme ilmi 483
"Hâlık" isminin, yaratıklarda zuhûru 449
"Hâlık" sıfatı 466
Hamel (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Hamele-i Arş 126
Hamîd ibni A'rac *(Kuddise Sırruhu)* 332
Hâmid ibni Abbas (Muktedir'in veziri) 36
Hamilelere yaş hurma yedirmek 440
Hamileliğin üç ve dördüncü ayları 441
Hamîm şarabı 84
"Hamîm" 82
Hamza *(Radıyallahu Anh)* ı şehit eden 343
Hamza *(Radıyallahu Anh)* ın İslamdan dolayı hamdedişi 212
Hamza ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)* 212, 343
Hanbelî 298
Hanefî 298
Hanîf din 211
"Hanîf" kelimesi 211
Hanne binti Fâkûd (Meryem validemizin annesi) 263
Haram olan münâzaralar 95
Haram olan yeme 320
Haram perdelerini yırtmak 472

Haramlara bakmak 472
Haramları helal görenler 27
Haramların işlenmesine karşı Allah'ın Gayûr oluşu 478
Hâran (Lût *(Aleyhisselâm)* ın babası) 179, 276, 277
Hardal tanesi kadar iman 24, 133
Hareket gücü 399
Hareketin, hudûse delalet vechi 196
Hareketlerinde nefisleriyle olanlar 481
Harem-i Şerif 76, 273
Harem-i şerif'in hakimiyeti 273
Harem-i şerifi'n ağaçları 76
Haricîler 79
Harikulâde işlerin, hangi durumda sahibinin doğruluğuna delalet edeceği 315
Harikulâdelikleri kabul etmeyenler 315
"Hark" tabiri 460
Harpler 17
Harran 179, 277
Harun (İlyas *(Aleyhisselâm)* ın atası) 266
Harun *(Aleyhisselâm)* 256, 258, 279, 283
Harun *(Aleyhisselâm)* ın şemâil-i şerife'si 256
Harun ve Musa *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Hasat günü 452
Hasat mevsimleri 401
"Hasbünellah" duası 112, 185
Hasedi terkettiren ümit ve korku 334
Hasen*(Radıyallahu Anh)* (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in torunu) ..264, 265, 347
Hasen *(Radıyallahu Anh)* (Basrî) 17, 31, 40, 41, 80, 230, 270, 275, 289, 290, 313, 329, 351, 352, 370, 375, 384, 389, 390, 425, 426, 446, 455, 460
Hasen ibni Ali *(Radıyallahu Anhuma)* 414
Hasen ibni Salih 413
Hasen ve Hüseyn *(Radıyallahu Anhuma)* ın, Resulullah (*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zürriyetinden oluşu 264
Hasen-i Basrî tefsiri 47, 48
Hasen-i Bekrî 175
"Hasf" tabiri 13, 26
Hasmın sözünü nakletmek 190
Hasmına galip gelmeye dini alet etmek 77
Hâsselerin ayet oluşu 483
Hastalanacağını bilen toplum 414
Hastalara Kur'an okumanın şifa oluşu 328
Hastalıkta abdest almak 173
"Hasûr" vasfı 260
Hat ilmi 417
Hata işlemeye niyetli olmak 260

Hataların bağışlanması 173
Hatanın mazeret sayıldığı 68
Hatayı tekrar etmemek 70
Hatib-i Bağdâdî *(Rahimehullah)* 173, 413
Hatîb-i Tebrîzî *(Rahimehullah)* 173
Hatîb-i Şirbînî *(Kuddise Sırruhu)* 149, 330
Hatim duasına inen melekler 332
Hatırına Allah'dan gayrisi gelmeyen 448
Hava 386
Havadaki mahlukat 359
Havadaki yollar 108
Havârîler 193
Havarilerin dine davetleri 260
Havass'ın avam'ı mazur görmesi 219
Havralara girmemek 54
el-Hâvî 149
el-Hazer fî emri'l-Hadır 266
Havva *(Radıyallahu Anha)* 153, 423
Havva anamızın Adem *(Aleyhisselâm)* ın kaburgasından halkedilişi 423
Havz ehliyle tartışmaya girmemek 73
"Havz" tabiri 50
Hayal 202
Hayal mahsullerini ilham sayanlar 366
Hayal tartısına güvenmemek 410
Hayal şeytanları 101
Hayallerini Allah'a ortak edenler 462
Hayallerini vahiy sananlar 481
Hayat nimeti 399
Hayat sabahı 405
Hayat ırmağı 133
"Hayat-ı tayyibe"nin manaları 177
Hayattayken sadaka vermek 372
Hayatın Allah-u Tealâ'ya tahsisi 213
Hayatın itaatkâr olacağı kimse 451
Hayber 414
Hayber günü yasak edilen şeyler 414
"Hayret" tabirinin manası 93
Hayrı da şerri de aynı İlâhın yarattığı 458
Hayvanları metalandırmak 453
Hayvanların et vermeleri 389
Hayvanların haklarının birbirinden alınacağı 129
Hayvanların kendi aralarında ümmet oluşu 104
Hayvanların kulaklarını yaranlar 456
Hayvanların toprak olması 129
Hayvanların, geceleri sakinleşmesi 400

"**Hayy**" tabiri 388
Hayır arayana nida 113
Hayır söyleyenin yalancı olmayacağı 203
Hayır takdim etmeyenlerin ateşe sevki 375
Hayırları celbetme 288
Hayırların ilâhının Allah olduğu inancı 457
Hayırlı kullar 402
Hâzin 40
Hazinelerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilişi 343
Hazlarını Hak'tan alanlar 473
Hazret-i Hasen *(Radıyallahu Anh)* ın seyyid oluşu 265
Hazret-i Hüseyn *(Radıyallahu Anh)* 264, 265, 347
Hazret-i Hüseyn'in intikamının alınması 347
Hazret-i Hüseyn'in kanının değeri 263
Hazım kolaylaştırıcı ilaçlar 443
Hâıtıyye fırkasının şirki 458
Hâşim (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Haşr'ın manevi yönü 101
Haşviyye fırkasının sapıklığı 63
Haşviyye'ye reddiye 236
Helâke sürüklenmek 80
Helâl rızık 177
Helâl yemek 473
Helâle, haram diyenler 77
Hendese 238
Heredos (Bâbil meliki) 261, 262
Herşâ tepesi 276
Hesabın hangi amelden başlayacağı 100
Hesap ilmi 413
Hevâ ehlinden kaçınmak 50
Hevalarını Allah'a ortak edenler 472
Heybet makamı 234
Heyet ilmi 238
Heyet ilmini bilmek 419
Heykellerin manası 146
"**Hicab**" tabiri 200
Hicaz toprakları 21
Hicaz topraklarından, şirkin defedilmesi 48
Hicr (Ka'be'nin bitişiğindeki açık yer) 273
Hicret edenlerin fazileti 224
Hicretin zilletten kurtaracağı 363
Hidaye şerhi 333
Hidayet kısımlarının en şereflileri 101
Hidayet sabahı 405
Hidayet suyu 470

Hidayete ehil olmayanlar 285
Hidayete erenler 231
Hidayete mazhariyetin manevî yönü 477
Hidayetin ancak Allah-u Tealâ'dan olduğu 205
Hidayetin kısımları 302
Hidayetin manaları 242
Hidayetin, ancak Allah'ın hidayeti olduğu 96
Hidayetten sonra şirke dönenin hali 91
el-Hıkemü'l-Atâiyye 86
Hikmet öğretilenler 237
"Hikmet" tabiri 106
Hikmetlere kavuşma sırrı 451
Hikmetli hedeflerin asıl gayesi 383
Hilim üzere susan 403
Himmetler 451
Hindistan 24
Hindular 22
Hintlilerin itikadı 146
Hislerden arınma 380
Hitap şeklinde karşı tarafın inancına göre konuşmak 191
Hizmet vazifesini ifa 387
Hizmet ve Heybet yolu üzere kıyama durmak 473
Hizmet yolları 479
Hoca geçinen bazı sapıklar 364
Hocaların ağzından tilavet etmek 344
Hocanın hatasını söylemek 155
Hoşgörü adına yapılan yanlışlar 59
Hoşgörüde bulunulmayacak kimseler 76
Hristiyan âlimlerinin müslümanlarına müracaatın caiz olmayışı 300
Hristiyanların mahşerdeki durumu 130
Hristiyanların İsa *(Aleyhisselâm)* a Allah'ın oğlu demeleri 459
Hristiyanların şirki 143
Hristiyanların, ilimlerinden faydalanmadığı 311
Hristiyanların, İsa *(Aleyhisselâm)* ı Allah'ın oğlu kabul etmelerinin manaları ..466
Hubbî tecellîler 469
Hububat cinsinin gıda olduğu 441
Hububattaki hususiyetler 387
Hubşiyy 94
Huccet verilenler 237
Huccetü'l-İslam 419
Hûd *(Aleyhisselâm)* 189, 216, 223, 242, 281
Hûd *(Aleyhisselâm)* ın müşriklere hitabı 223
Hûd ibni Muhakkem 187
"Hüdâ" lafzı 294
"Hüdâ" ile **"Nur"** tabirinin farkı 316

Hudeybiye 94, 417
Hudeybiye sabahı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in buyurduğu 417
"Hufye" tabiri 7
Hükmün, Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 451
Hüküm tebliği için ücret almak 300
"Hüküm" ve **"Hikmet"** tabirleri 288
Hulefa-i Râşidîn'i üstün tutmak 36
Hullet makamı 202
Hülyalara dalmak 456
Humeyd eş-Şamî 415
Hümeysa' (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Hurilerin nuru 406
Hurilerin sayısı ve güzellikleri 132
Hurma ağacı dikmek 372
Hurma çekirdeği 384
Hurma tomurcuğu 439
Hurmadaki sırlar 440
Hurmanın bereket olması 442
Hurmanın satılmasının caiz olduğu zaman 445
Hurmayla iftar etmek 442
Hürmeti büyük tutulacak kitap 481
"Husbân" kelimesi 403
Hüseyin ibn-i Mansur *(Kuddise Sırruhu)* 480
Hüseyn *(Radıyallahu Anh)* 264, 265, 347
Hüsn-ü zannın sınırı 62
Husûmât ehliyle oturmamak 53
"Hüvellah" hakikatı 324
Huy güzelliğinin önemi 73
Huzeyfe *(Radıyallahu Anh)* 227, 232
Huzeyme (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Huzûr-u kalbî namazı 473
Huzur-u kalple Kur'an dinlemek 481
Huzur-u İlahî'ye kabul olunmak 380
Hılyetü'l-Evliya 58
Hırkayı kötü niyetle giyenler 84
Hısımların fayda vermeyeceği gün 378
Hızkîl *(Aleyhisselâm)* 266
Hızlan suyu 470
Hızır *(Aleyhisselâm)* 255, 266, 270, 349

(I)

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* 80, 186, 224, 227, 253, 309, 341, 344, 370, 378, 413, 438
Irmak akıtmak 372
Islaha çalışmak 203

Islık çalmak 77
Ismet sıfatı 202
Iyad ibni Himar el-Mücâşi'î *(Radıyallahu Anh)* 211
Iyâfet (kuşla fala bakmak) 413
Işığın en büyük nimetlerden oluşu 399

(İ)

İbadet ehli için gece 400
İbadet için kurulan ilk mescit 330
İbadet lezzeti 177
İbadet vakitleri 401
İbadetin Allah-u Tealâ'ya tahsisi 210
İbadetleri boşa çıkaran günah 285
İbadetleri görmemek 482
İbadetlerin halis olması 237
İbadetlerin reisi 101
İbadetlerin zorluğuna katlanmak 437
İbadette eksikliğini görmek 475
İbadette şirk koşmamak 230
"İbdâ' " tabiri 385, 466
İblis ile Allah'ı kardeş kabul edenler (Hâşâ!) 457
İblis'in cin taifesinden oluşu 455
İblis'in ilâhlığına inananlar 457
İblis'in insanlardan nasib alması 456
İblis'in, rahmete mazhar **"Her şey"** tabirine dahil olmadığı 469
İblis'in fasıklığı 229
İblis'in sonradan yaratıldığı 458
İblis'in, insanın kanında dolaşabildiği 93
İblis'leri helâk eden recimler 410
İbn-i Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* 7, 15, 27, 29, 42, 45, 51, 68, 71, 77, 80, 86, 133, 149, 150, 161, 167, 173, 180, 186, 193, 195 212, 227, 228, 230, 237, 244-246, 250, 251, 253, 260, 274, 276, 289, 290, 293, 300, 302, 309-311, 313, 330, 342, 343, 345, 350, 351, 358, 363, 364, 370, 384, 388, 389, 396, 400, 412, 413, 424-427, 436, 438-440, 457, 461
İbn-i Abdi'l-Berr *(Rahimehullah)* 94, 420
İbn-i Abidin *(Rahimehullah)* 298, 301
İbn-i Acîbe *(Kuddise Sırruhu)* 11
İbn-i Adiyy *(Rahimehullah)* 411
İbn-i Akîl *(Rahimehullah)* 255
İbn-i Asâkir *(Rahimehullah)* 186, 251
İbn-i Atâillah el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)* 86, 102, 475, 484, 325
İbn-i Atıyye *(Rahimehullah)* 17, 94, 208, 281
İbn-i Bahr *(Rahimehullah)* 426
İbn-i Battâl *(Rahimehullah)* 24
İbn-i Cerîr et-Taberî *(Rahimehullah)* 33, 149, 161, 251

İbn-i Cevzî *(Rahimehullah)* 42, 109, 208, 289
İbn-i Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* 49, 263, 388, 425
İbn-i Cüreyc *(Rahimehullah)* 42, 49, 216, 222
İbn-i Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* 34, 115, 225, 335, 399
İbn-i Ebî Hayseme *(Rahimehullah)* 251
İbn-i Ebî Nüceyh *(Rahimehullah)* 312
İbn-i Ebî Serh *(Radıyallahu Anh)* 343-346
İbn-i Ebî Serh'in mürted oluşu 344
İbn-i Ebî Talha *(Radıyallahu Anh)* 396
İbn-i Ebî Şeybe *(Rahimehullah)* 27
İbn-i Ebi'd-dünya *(Rahimehullah)* 27, 431
İbn-i Ebzâ *(Radıyallahu Anh)* 251
İbn-i Hacer *(Rahimehullah)* 24, 28, 94, 113, 152, 245, 249, 274, 255, 347
İbn-i Hibbân *(Rahimehullah)* 442
İbn-i Huveyzemendâd *(Rahimehullah)* 54
İbn-i Huzeyme *(Rahimehullah)* 173, 255, 256
İbn-i Kani' *(Rahimehullah)* 232
İbn-i Kesir *(Rahimehullah)* 28, 115, 247, 285
İbn-i Kîsân *(Rahimehullah)* 370
İbn-i Kuteybe *(Rahimehullah)* 111, 247, 375
İbn-i Mâce *(Rahimehullah)* 15
İbn-i Manzûr 187
İbn-i Mehrân *(Rahimehullah)* 418
İbn-i Melek *(Rahimehullah)* 177
İbn-i Mes'ud *(Radıyallahu Anh)* ın talim okutması 344
İbn-i Me'sud *(Radıyallahu Anh)* 27, 228, 237, 245, 266, 276, 321, 388, 406, 411
İbn-i Meşîş *(Kuddise Sırruhu)* 85
İbn-i Münir *(Rahimehullah)* 351, 429
İbn-i Münzir *(Rahimehullah)* 149
İbn-i Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* .15, 58, 67, 78, 227, 229, 252, 253, 264, 314, 348, 412
İbn-i Receb el-Hanbelî *(Rahimehullah)* 227
İbn-i Sa'd *(Rahimehullah)* 187, 259
İbn-i Sâib *(Rahimehullah)* 80, 384
İbn-i Sehl *(Rahimehullah)* 227
İbn-i Tahir *(Kuddise Sırruhu)* 477
İbn-i Tufeyl 94
İbn-i Vehb *(Rahimehullah)* 237
İbn-i Zeyd *(Radıyallahu Anh)* 27, 80, 222, 224, 293, 384, 424, 455
İbn-i Ziyad *(Le'anehüllah)*' ın katli 347
İbn-i İshak *(Rahimehullah)* 224
İbn-i Âmir *(Rahimehullah)* 210
İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* 440, 472
İbnü'l Enbârî *(Rahimehullah)* 207, 348
İbnü'l-Arabî (Ahkâm sahibi) 53
İbnü'l-Bâkıllânî *(Rahimehullah)* 297

İbnü'l-Esîr *(Rahimehullah)* (en-Nihaye sahibi) 92, 95
İbnü'l-Esîr (Üsdü'l-ğâbe sahibi) 94, 263
İbnü'l-Fârıd *(Kuddise Sırruhu)* 286
İbnü'l-Hatîb *(Rahimehullah)* 197
İbnü'l-Mübârek *(Rahimehullah)* 111
İbrahim *(Aleyhisselâm)* 85, 131, 141-143, 153-167, 246, 251, 253, 255, 256, 258, 264, 266, 271-274-278, 280, 282, 283, 289, 296, 297, 305, 307, 389
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile kavminin mücadelesi 215, 216
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ile İsa *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre 180
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ve babası 389
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a ihsan edilen makam 141
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a indirilen suhuf 247
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a melekûtun niçin gösterildiği 166
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a salât okumak 282
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a verilen huccet 208, 235
İbrahim *(Aleyhisselâm)* a, melekûtun gösterilmesi 159
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın ailesinin seçilmesi 280
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın ateşe atılması 184
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasına sert çıkışı 154
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasının ismi 147
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babasıyla kıyamet günü karşılaşması 152
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın doğduğu andaki zikri 160
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın doğum yeri 179
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın hak dine daveti 157
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın mağarada büyümesi 180
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın meleklere imamlığı 185
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın melekûtu basîret gözüyle görüşü 163
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın milletine uymak 305
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerifi 153
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 246
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın ömrü ve kabri 247
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın putlarla alay etmesi 216
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yakînen inandırıldığı konular 475
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, ahde vefası 142
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, ana-babasına soruları 181
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, ataları ve soyu cihetinden şerefi 243
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, babasına dedikleri 141
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, çocuklarına yaptığı duanın manası 151
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, insanları Musa *(Aleyhisselâm)* a havale edişi 131
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kalb-i selîme sahip olduğu 188
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, kendisine gelen meleği tanımaması 255
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Nemrud'un karşısına çıkışı 183
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, putlardan korkmaması 220
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Rabbini bulması 182
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, tevhidi isbat için yaptığı münâzaralar 142

İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yüzünü Allah-u Tealâ'ya tevcihi 210
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, yıldız, güneş ve ay hakkında
"Bu benim rabbimdir" demesinin manaları 190
İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın, yıldıza rablik isnat ettiği vakit hangi yaşta olduğu.. 187
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, şirkten berî oluşu 189
İbrahim Hakkı *(Kuddise Sırruhu)* 419
İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın, Rabbine aşırı sevgisi 476
İbrahim-i Teymî *(Radıyallahu Anh)* 225
İbrânî dili 208
İbret alınacak hadiseler 411
"İbsâl" tabirinin manaları 80
"İbtidâ' " tabiri 466
İç âlemin saflığı 477
İç âlemlerin **"Müstekarr"** ve **"Müstevda' "** ları 432
İç savaşlar ve sebebi 16, 29
İcad 385
İcad sabahı 405
İçe sinmeyen şeyi yapmamak 349
İçeceklerin en lezzetlisi 444
İçki içmek 27
İçleri doğru olanlar 479
"İctinan" tabiri 455
İddiacıların kötü hali 481
İddiaların gerçekleşme zamanı 472
İdrak sabahı 405
İdris *(Aleyhisselâm)* 242, 245, 266, 281, 283, 417
İdris *(Aleyhisselâm)* a nasip olan bir ilk 289
İdris *(Aleyhisselâm)* a verilen ilimler 417
İdris *(Aleyhisselâm)* ın, Nuh *(Aleyhisselâm)* dan sonra olduğu 245
İftarın acele yapılması 443
İftarın hurmayla açılması 442
İftiracılar 229
İftiranın en büyüğü 348
"İğrâk" tabiri 13
İhanet azabı 363
İhlas ehlini şuhûda davet eden ayetler 430
İhlas filizi 393
İhlasın açığa çıkartılması 483
İhram yasakları 229
İhrama girmek 56
İhsan ehli 432
İhsan vasfı 258
İhyâ-u ulûmi'd-dîn 62
İkan derecesi 201
İki cihanla alakayı kesmek 379

İkinci sabah 397
İkinci yaratılış 379
İkrah durumu 53
İkrah halinde küfür kelimesi telaffuz etmek 191
İktida olunacak zatlar 479
İlaçtaki şifa 437
İlâh kelimesinin tefsiri 153
İlâh mefhumunun hakikatini bilenin, ona çocuk uyduramayacağı 460
İlâh'ın nelerden münezzeh olması gerektiği 156
İlâh'ın tek olması gerektiği 458
İlah'ın uzak tutulması gereken haller 421
İlâh'ın, cisim olduğuna hükmedenler 146
İlâhî hicap 169
İlâhî hidayet nuru 474
İlahî kitapları inkâr 308
İlâhî tecellinin hicabı 159
İlahî huzura kabul olunmak 380
İlahiyat profesörlerinden tahrife kalkışanlar 54
İlâhlık iddiasında bulunanların, hârikulâdelikler gösterebileceği 192
İlahlık taslama 367
İlâhlık taslayanlar 481
İlâhta olması gereken özellikler 197, 198
İlhama mazhariyyet iddia edenler 365
İlhamları şeriata tercih edenler 349
İlim ehlinden olmanın yolu 214
İlim lafzı 429
İlim sahiplerinin ayetlerden istifadesi 419
İlim sahiplerinin dereceleri 239
İlim suyu 451, ... 451, 484
İlim yıldızları 422
İlimden sonra cehalete dönen kimse 91
İlimden zayi olan 413
İlimlerden zemmolunanlar 416
İlimleri, Allah için tahsil etmek 238
İlimlerin bırakılması 380
İlimlerin dünyada bırakılacağı 482
İlimlerin evvela peygamberlere verildiği 417
İlimlerin Kur'an'da toplanışı 328
İlimlerin kısımları 328
İlimsiz olarak şirk koşmak 460
îliyâ (Kuds-ü şerifin ismi) 277
İlk yaratılan ruh 432
İlk yaratılıştaki ezelî fıtrat 380
İlk yazıcı 288
İlm-i ezelî 169

İlm-i ilâhî'nin akıl ve ruhları ihatası 486
İlm-i nücûm hakkındaki rivayetler 410
İlmî münakaşalar 218
İlmî tartışmalarda riayet edilecek usûl 222
İlmihal (Ömer Nasûhî Efendi) 333
İlmin çok rivayetle olmayacağı 237
İlmin fazileti 237
İlmin hayat olduğu 390
İlmin illa da hidayet vermeyeceği 302
İlmin nur olduğu 237
İlmin, ölümden sonra faydası 372
İltifat kaidesi 436
İlyas *(Aleyhisselâm)* 245, 259, 266, 268, 269, 270, 273, 274, 279, 295
İlyas *(Aleyhisselâm)* hakkındaki rivayetler 266
İlyas *(Aleyhisselâm)* ile İdris *(Aleyhisselâm)* ın aynı kişi olduğu 245
İlyas *(Aleyhisselâm)* ın Elyesa' *(Aleyhisselâm)* ile buluşması 268
İlyas *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 153, 266
İlyas ve İsa *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
İmam-ı A'zam *(Radıyallahu Anh)* 265
İmam-ı Gazâlî *(Rahimehullah)* 56 419
İmam-ı Muhammed *(Rahimehullah)* 298
İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)* 201, 441
İmam-ı Şâfiî *(Rahimehullah)* 321
İmamlık yapmak için ücret almak 301
İmamü'l-haremeyn *(Rahimehullah)* 65, 160
İman 81
İman alâmeti olan bazı hususlar 412
İman ağacı 394
İman eden bir kavim için ayetlerin tafsîli 433
İman edenin, Allah-u Tealâ'yı takdir edişi 325
İman edenlere bereketler veren kitap 481
İman ehlini ihlasa davet eden ayetler 430
İman etmesi takdir edilenlere delillerin faydası 446
İman için yaratılanlar 290
İman kameri 407
İmana zulüm karıştırmamak 225
İmanlarına zulüm karıştırmayanlar 224
İmanlarını zulümle karıştırmayanların manevi hali 477
İmanlıların ahirette yalnız kalmayacağı 371
İmansıza dünyanın emanet, cehennemin ebedî oluşu 427
İmanın getirdiği emniyet 225
İmanın şerefi 132
İmanın, Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 236
İmanın, islam şartlarıyla tarifi 232
İmanın, şirkin zıttı olduğu 226

İmanını kurtaranın cehennemden çıkışı 427
İmran (İlyas *(Aleyhisselâm)* ın atası) 266
İmran (Musa *(Aleyhisselâm)* ın babası) 253
İmran İbn-i Mâsân (Meryem validemizin babası) 263, 280
İmran'ın hanımı 263
İmtihan çeşitleri 97
İmtihana tabi tutulma 32
İmtihanı fazla olan kimseler 97
İnanç hususunda taklitle yetinmemek 200
İnanç meselelerinde kitaplar ve şeriatlar arası ittifak 294, 329
İnâyet-i ezeliyye 380
İnce düşünen bir kavim için ayetlerin tafsîli 433
İncil'e müracaatın caiz olmadığı 289, 300, 329
İncir 386, 443
İncire yapılan kasem 443
İnciyi yetiştiren damla 438
İnfakın fazileti 113
İnkârcılarla oturmayı nehyetmek 49
İnkârcıların ölüm anında korkutulması 353
İnkârcıların sorumluluğundan müminlerin uzak oluşu 72
İnsan suyu 424
İnsan suyundaki hücreler 388
İnsan şeytanlarının yoluna uymak 473
İnsan-ı kâmil 481
İnsan-ı kâmilin Allah-u Tealâ'yı bilmesi 323
İnsan-ı kâmilin, Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının mazharı oluşu 325
İnsana doğumundan dirilmesine kadar arız olan haller 427
İnsana en yakın ağaç 441
İnsanda görünen Cemal-i İlâhî 448
İnsandan süt çıkması 389
İnsanlar arasındaki kaynaşmanın kalkması 473
İnsanlara hükmedenler 287
İnsanları birbirine düşürmek 59
İnsanları düşünerek amel etmemek 230
İnsanları hakir görmenin kibir olduğu 364
İnsanların arasını düzeltmek 203
İnsanların daldırdıkları meşgalelerden kurtulmak 325
İnsanların dünyada emanet oluşu 426
İnsanların faydasına yaratılanlar 453
İnsanların hanîf olarak yaratıldıkları 211
İnsanların ibadet için yaratıldıkları 387
İnsanların meleklerden üstünlüğü 175
İnsanların sevgi ve nefretinden kurtulmak 35
İnsanların tek bir nefisten yaratıldığı 423, 433
İnsanların zahiri beyanlarıyla yetinme 42

İnsanın doğum anındaki cehaleti 91
İnsanın dünyaya dönüş istemesi 375
İnsanın her uzvunun çürüyeceği 134
İnsanın kâfirliğinin büyüklüğü 465
İnsanın meniden yaratılması 388
İnsanın ruhtan ibaret olduğu 204
İnsanın toprağa ihtiyacı 438
İnsanın yaratılışındaki gaye 107
İnsanın yaratılışındaki özen 387
İnsanın, yemeği hakkında tefekkürü 453
"İnşâ" fiili ile **"Halk"** fiilinin farkı 424
İpek giymek 27
İpekten elbiseler 132, 415
İrade-i cüziyye 285
İradenin, Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 451
İradî ölümle ölmeyenlerin zor ölümü 481
İran-Irak savaşı 19
İrfan güneşi 203, 394, 407
"İrhas" tabiri 187
İrtidad meselesi 24
İrşâdü'l-Akli's-selîm (Ebussuud tefsiri) 287
el-İsâbe 94
İsa *(Aleyhisselâm)* ....., 104,130, 131, 143, 193, 264, 266, 279, 281, 283, 295-297, 310, 423, 440, 441, 466-468, 470, 471, 253, 258, 259, 263
İsa *(Aleyhisselâm)* a tapanların mahşerdeki durumu 130
İsa *(Aleyhisselâm)* ın Allah-u Tealâ'nın kulluğundan çekinmemesi 104
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, altında doğduğu ağaç 440
İsa *(Aleyhisselâm)* ın babası ve çocuğu olmayışı 281
İsa *(Aleyhisselâm)* ın babasız yaratılışının, Allah'ın oğlu olmasını gerektirmediği 467
İsa *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 263
İsa *(Aleyhisselâm)* ın nesebinin de Adem *(Aleyhisselâm)* a dayanışı 423
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, insanları Muhammed *(Aleyhisselâm)* a havale edişi 131
İsa *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a mensubiyeti 264
İsa ibni Yunus el-Mısrî *(Kuddise Sırruhu)* 68
İsa Mesîh'in ancak resûl olduğu 471
İsa ve İlyas *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
İshak *(Aleyhisselâm)* 241, 242, 247, 248, 251, 253, 258 271, 273, 274, 278, 283
İshak *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 247
İshak *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a hibe edilişi 241
İsim cümlesinin fiil cümlesine atfı 391
İskân olunan ilk şehir 330
İslam aleyhinde bulunanlarla oturmamak 74
İslam düşmanlarıyla hangi şartla oturulabileceği 74
İslam dışı ölenler 83

İslam fıtratı 211
İslam hakimiyetinin bitme zamanı 24
İslam hukemasının izah tarzı 108
İslam nurunun kaybolmasının sebebi 54
İslam ülkelerinin genişlemesi 21
İslam üzere ölmek 177
İslam vazifelerinin vakitle alakası 401
İslam şeriatında geçmiş şeriatlardan nakledilen hükümler 298
İslam'ın heybeti 30
İslam'ın tek din oluşu 296
İslam'a girenlerin hidayete erdiği 331
İslam'a girme emri 97
İslam'a girmek 225
İslam'a hizmet adı altında takıyyenin caiz olmadığı 53
İslam'a yeni girmiş bölgelere dağınık mushaf cüzleri göndermemeli 317
İslam'da bayramların önemi 77
İslam'ı açıklayıp küfrü gizleyenler 349
İslam'ı müdâfaa etmeyenin inkârcılara ortak oluşu 310
İslam'ı savunmanın fazileti 236
İslam'ın diğer dinlere galip olacağı 291
İslam'ın ismiyle yetinmemek 82
İslam'ın kuvvet kazandığı dönem 42
İslam'ın manası 101
İsm-i fail sîğası 391
İsmail *(Aleyhisselâm)* 247, 266, 271- 273, 279, 283, 295
İsmail *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 153, 271
İsmail *(Aleyhisselâm)* ın vefatı ve kabr-i şerif'i 273
İsmail *(Aleyhisselâm)* ın, atıcılık ve binicilikteki mahareti 272, 273
İsmail (İmam-ı Mâlik'in kızkardeşinin oğlu) 238
İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* 265, 285, 404
İsmail ibni Râfi' *(Radıyallahu Anh)* 115
İsmail ve Elyesa' *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
İsmailoğulları 272
İsneyniyyet'ten sakınma 102
İsraf etmemek 452
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* 112, 114, 124-127, 133, 134, 186
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın gözleri 112
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın kanatları 114
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın saat başı ezan okuması 134
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın sesinin güzelliği 133
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın sûr'a üflemesi 112
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ı ateşe düşerken karşılaması 186
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın, devamlı Arş'a bakması 112
İsraftan sakınmak 321
İsrâîl *(Aleyhisselâm)* 148, 283

"İsrâîl" isminin Ya'kub *(Aleyhisselâm)* a ait olduğu 148
İsrailoğullarının peygamberleri 282
İsrailoğullarının, Ba'l putuna tapmaları 267
İsrailoğullarının, Heredos'tan çektikleri 261
İstek namazı 18
İstekli olmanın kemali 472
İsti'dâdın meydana çıkması 472
el-İstî'âb 94
îs (Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın atası) 250
îs (Yakub *(Aleyhisselâm)* ın kardeşi) 248
İsti'sâl azabının bu ümmetten uzak oluşu 28
İstidlâl sırasında kalbin durumu 167
İstidlâlin dindeki yeri 200
İstihlâl tehlikesi 27
İstihsân 301
İstihza ehlinden uzaklaşmak 72
İstikbale ait konuları araştırmamak 412
İstiğfar duası 213
İstiğfar etmenin fazileti 232
İstiğrak hali üzere Allah'a dönüleceği 481
İstişarenin kimlerle yapılacağı 62
İsyanlar 82
îşâ (Davud *(Aleyhisselâm)* ın babası) 249
îşâ binti Fâkûd (Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın hanımı) 263
İşarî manalara ilaveler 472
İşçilerden gelen sıkıntılar 15
İşleri Allah-u Tealâ'ya isnat etmek 214
İşrak namazının vakti 402
İtaatkârdan isyankârın yetişmesi 389
İthâf'u-sâde 54
İtibar kaybetmenin sebebi 472
el-İ'tikad 420
İtikadî sapıklık içinde olanlardan sakındırmanın sırrı 55
İtikâf niyetiyle camide oturmak 177
İtikat konularında bahanelerin yeri olmadığı 309
İtikat meselelerinde ihtilaf olmadığı 296
İtikat yönünden fırkalara bölünmek 28
İtikatta Allah-u Tealâ'ya karşı gelenler 56
İtirazlardan kurtulanlar 479
İyi amel işleyenlerin mükâfatı 257
İyi amelin kötü amele galip gelmesi 372
İyi anlamanın önemi 238
İyi haber ulaştıranın yalancı olmayacağı 203
İyi halden dönme tehlikesi 234
İyilerin pişmanlığı 374

İyilerin sırattan geçişi 131
İyilerle birlikte olanların bağışlanacağı 68
İyilik karşılığı ücret almamak 300
İyilik yapmayanların ateşe sevki 375
İyilikleri yapmayı istemek 173
İyiliği emretmek 30
İyiliğin sevgiyi artırdığı 8
İyiye yormak 62
İz sürme ilmi 413
İzzübnü Abdisselam *(Rahimehullah)* 107

(J)

Jüpiter 208

(K)

Kâ'b (Efendimiz*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Ka'b *(Radıyallahu Anh)* 147, 249, 260, 266
Ka'b ibni Eşref'e, yahudilerin riyaset vermesi 309
Kâ'b ibni Mâlik el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)* 196
Kâ'be'nin inşası 272
Ka'be'nin yanında ıslık çalanlar 77
Kâ'be'nin yerinin beyaz bir kaya üzerinde izharı 330
Ka'be'ye yönelme 211
Ka'bu'l-Ahbar *(Radıyallahu Anh)* 114
Kabak gibi yere serili yetişenler 438
Kabilelerin irtidadı 21
Kabiliyet kuvveti 472
Kabir azabı 361
Kabir kazma usûlü 232
Kabir suali 360
Kabir uykusu 360
Kabir yoldaşı 372
Kabirde görülen yılan 366
Kabirde şefaat edecek ameller 371
Kabirdeki pişmanlıklar 373
Kabirden çıkan siyah bir köpek 372
Kabirden çıkışın delili 446
Kabirden duyulan gürültü 372
Kabirlerden çıkarılış 395
Kabrin emanetgâh oluşu 425
Kabristanlarda parayla Kur'an okumak 301
Kabuklar 386
Kader hakkında konuşanın günahkâr olacağı 413
Kadere rıza 177
Kaderi inkâr tehlikesi 411

Kaderin hak olduğu 404
Kaderin sırrını araştırmamak 411
Kaderle elde edilenler 448
Kâdî *(Rahimehullah)* 397
Kâdî Ebû Muhammed 94
Kâdî Iyâd *(Rahimehullah)* 200, 256
Kadirî 282
Kâdiyân beldesi 24
"Kadr" kelimesi 314
Kadın gibi putları süsleyenler 456
Kadından peygamber gönderilmediği 282
Kadınların erkeklere bakmayacağı gün 373
Kadınların erkeklere fitne oluşu 113
Kadınların fitneliğine iki misal 260, 267
Kâfir eden bazı sözler 349, 418
Kâfir eden ve etmeyen fasıklık 229
Kâfir eden ve etmeyen zulümler 227, 228
Kâfir eden ve etmeyen şirk 229
Kâfir etme tehlikesi olan bir ifade 333
Kâfir için cehennemin **"Müstekarr"** oluşu 427
Kâfir olarak ölme tehlikesi 82
Kâfir olması takdir edilenlere delillerin faydasızlığı 446
Kâfirden mümini çıkarmak 388
Kâfirin mümin olabileceği 426
Kâfirin ölü oluşu 390
Kâfirin ruhunu alan meleklerin sert tutumu 360
Kâfirlere hilelerinin tezyîni 463
Kâfirlere karşılık vermemek 42
Kâfirlere ne niyetle muvafakat yapılabileceği 192
Kâfirlere sert davranmak 155
Kâfirleri dost edinmemek 86
Kâfirleri halleri üzere bırakmak 319
Kâfirleri tehdit mahiyetinde buyrulanlar 46
Kâfirlerin ağızlarından çıkan sözün büyüklüğü 464
Kâfirlerin batıl zanları 376
Kâfirlerin birbirini lanetlemesi 381
Kâfirlerin cehenneme arzı 367
Kâfirlerin cennete giremeyeceği 152
Kâfirlerin dünyadaki gayretleri 370
Kâfirlerin fiillerini yapmamak 31, 34
Kâfirlerin iflas sebepleri 81
Kâfirlerin imanına Allah'ın muhtaç olmayışı 291
Kâfirlerin muhasebesinin zorluğu 72
Kâfirlerin ölüm anında çekecekleri zorluklar 353
Kâfirlerin ölümü 341, 351

Kâfirlerin ruhları 127
Kâfirlerin taklitçiliği 157
Kâfirlerin tasallutu 18
Kâfirlerin tasallutunun sebebi 29
Kâfirlerin toprak olma istekleri 129
Kâfirlerin zalim oldukları 227
Kâfirlerin, hakkı inkâr ettikleri 43
Kâfirlerin, müslümanların başına üşüşmesi 30
Kâfirlerin, rahmete mazhar "Her şey" tabirine dahil olmadığı 469
Kâfirlerle Allah-u Tealâ'nın konuşmayacağı 369
Kâfirlerle cihat 42
Kâfirlerle mücadele usûlü 192
Kâfirlerle mücadelenin, Allah'ın vergisi olduğu 222
Kâfirlerle münâzaraya girmemek 54
Kâfirlerle oturmamak 52
Kâfirlerle savaş anında karşılaşılan zorluk 192
Kâfirlikten tevbenin, asr-ı saadetteki şartı 346
Kâfirliğin akıbeti 82
"Kahhâr" ism-i şerifi 463
Kâhinliğe götüren ilimden sakınmak 413
Kahr-ı Ilâhî'den sakınmak 470
Kahtân 273
Kahır suyu 462, 470
Kâinattaki hikmetler 107
Kalbe fetva sormak 60
Kalbe fetva sormanın manası 349
Kalbi camilere bağlı olan 403
Kalbi kırıklar 478
Kalbi nefsâni isteklerin karargâhı olan kullar 432
Kalbi temizlemek 212
Kalbi, düşmanlarla meşgul etmemek 76
Kalbi, Ka'be'nin Rabbine yöneltmek 214
Kalbin dinlenmek için nefse müracaatı 482
Kalbin diriliği 390
Kalbin imanla dolması 58
Kalbin itmi'nanı 201
Kalbin **"Müstekarr"** oluşu 46
Kalbin nurunun akması 193
Kalbin tecellilerden bunalması 407
Kalbin yüzünü Mevlâ Tealâ'ya döndürmek 210
Kalbin, nefsin güçlerine esir düşmesi 472
Kalbin, selîm olması 188
Kalemi ilk kullanan 288
Kalemin, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın kulağında oluşu 114
Kalkan otu 127

Kalp amelleri 329
Kalp amellerinin reisi 96
Kalp arazisinde olgunlaşan kemalât 470
Kalp aynasının parlaması 168
Kalp ayının doğuşu 405
Kalp huzuru 101
Kalp kulağı 480
Kalp latîfesinin nurları 204
Kalp makamına ulaşan İbrahim *(Aleyhisselâm)* 476
Kalp sıfatları 472
Kalp tanesi 393
Kalp tanesinde bulunanların açığa çıkartılması 482
Kalp ve ruhun ayet oluşu 482
Kalp yıldızları 420
Kalpler denizi 483
Kalplerin **"Müstekarr"** ve **"Müstevda' "** ları 432
Kalplerin anahtarı 338
Kalplerin cilası 201
Kalplerin güneşi 203
Kalplerin sabahı 405
Kalplerin, Allah-u Tealâ'nın elinde oluşu 276
Kalplerinden bir kalıntıyı imanlarına karıştırmayanlar 478
Kâlû Belâ ahd-ü peymanı 424
el-Kâmil 411
Kan davaları 129
Kanaat 177
Kandillerle süslenen sema 422
Kar düşme zamanını kimsenin bilemeyeceği 417
Karabasanların çarptıkları kimse 92
Karada yol bulmak 415
Karakoncula 92
Karanlıklar 5
Karanlıklarda mescitlere yürümek 335
Karanlıklarla nurun bir olmadığı 463
Karanlıkları Allah'ın yarattığı 398
Karanlığın aydınlanması 397
Karanlığın etkisi 398
Karanın karanlıkları 5, 409
Karargâh 424
Kardeş evliliği 296
Karnı şişirmekten sakınmak 321
Karun'un helâki 13
Karyelerin annesi 330
Karı-koca arasını ayırmaya sebep olan ilim 416
Karşılık istememek 301

Kâsânî *(Rahimehullah)* 299
Kasiyon dağı (Şam-ı şerifin dağı) 274
Kasırgalar 33
Katâde *(Radıyallahu Anh)* 17, 49, 78, 161, 227, 249, 289, 290, 311, 335, 342, 399, 403, 415, 424, 444, 455, 462
Kâtibi zarara uğratmamak 229
Katillikten sakınmak 31, 34
Katilliğin cezası 130
Katt (el-Halil'in önceki ismi) 277
Katura (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın cariyesi) 278
Katûrâ'nın nesli 278
Kavlin izmarı 193
Kayadan devenin çıkması 316
Kayalarda yetişen fideler 385
Kayma tehlikesi 234
Kaynân (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Kaynar suyla korkutulan ruh 354
Kaynayan kan 261
Kays ibni Ebî Hâzim *(Rahimehullah)* 424
Kayser 21
Kayzâr (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153, 273
Kayısı 386
Kaza ve kadere teslimiyet 473
Kaza ve kaderle ilgili rivayetler 483
Kaza-i muallak 22
Kaza-i mübrem 22
Kazaklar 19
Kazanç mevsimleri 401
"Kazf" azabı 27
Kefen soyucunun kıssası 83
Keffaretler 173
Kehânet 413
Kelamın en güzelinde aranacak özellik 196
Kelbî *(Rahimehullah)* 77, 80, 311, 328, 375, 457
Kelime-i Tayyibe zikri 394
Kelime-i Tevhid zikri 394
Kelime-i Tevhidi hakikaten söyleyen 473
Kelime-i şehadet 371
Kelime-i şehadet getirmek 232
Kemâlât nevileri 462
Kemâlâtı gözlemek 451
Kemale erme iddiacıları 480
Kemiğe karışan yağlar 296
Ken'an 179
Kendilerini beğenenler 482

Kendini beğenmekten sakınmak 74
Kendini görüp Rabbini unutanların dalaleti 474
Kenzü'l-ummâl 238
Kenzü'l-yevâkît 415
Kerahat vakitlerinin tesbiti 402
Kerahatı bırakmayı istemek 173
Kerametin fazl-u keremle oluşu 448
Kerametlere örnekler 85
Kerametlerin bırakılması 380
"Kerb" tabiri 10
Kerem kapısı 380
Kerrâmiyye fırkasına reddiye 200
Kevn'ü fesat alemi 418
Keşfin akıldan üstünlüğü 171
Keşfin, müritlerin ilk hallerinden olduğu 168
el-Keşf 351
Keşfu'l-hafâ 209
Keşif derecelerinin en üstünü 170
Keşmir halkı 22
Keşşaf 253
Keşşaf sahibinin yanılgısı 227
Keşşaf tefsiri 227
Kibirden kurtaracak bir amel 364
Kibirli zenginlerin kullandığı kırmızı minder 414
Kibirlilerin ölümü 341
Kibrin tarifi 364
Kilâb (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Kiliselere girmemek 54
Kilo almanın nedeni 321
Kinâne (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Kini terkettiren ümit ve korku 334
Kisâî *(Rahimehullah)* 80
Kisrâ 21
Kitabu zemmi'd-dünya 431
Kitâbü'l-Azame 112
Kitap anlama kabiliyeti 288
Kitap ehline müracaatın caiz olmadığı 300
Kitap kâğıtlarına bir şey sarmamak 333
Kitap sahibi olmayan peygamberler 289
Kitapların indirilişini inkâr eden yahudi alimi 309
Kitapların, gönderildikleri ümmetin diliyle indirildiği 332
Kitapların, Nuh *(Aleyhisselâm)* ve İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetlerine verilmesi 243
Kocakarı sûretinde görünen dünya 431
Köklerin aşağı inişi 385

Kölelerden gelen sıkıntılar 15
Köleleri kendilerine ortak etmeyenlerin, cinleri Allah'a ortak etmeleri 459
Konevî *(Rahimehullah)* 397
Konuşmada yumuşaklık 173
Konuşmadaki sırlar 451
Konuşmasını ilme dayandıran 403
Köpek satışı 415
Köpeği sebebiyle şirke düşenler 230
Köpeğin mezardan çıkması 372
Korkaklık sebebinden sakınmak 321
Korku namazı 18
Körle, görenin bir olmadığı 463
Kötü ahlaktan sakınmak 213
Kötü amelin kabirde sahibine zararı 372
Kötü amelin yılan şeklinde tezahürü 366
Kötü son 83
Kötü yollara para harcayanlar 377
Kötü yöneticiler 15
Kötülerin ölümü 354
Kötülerin pişmanlığı 374
Kötülerle birlikte olanın ibadetlerinin reddi 68
Kötülükleri âdet edinenler 84
Kötülükleri Allah'a nisbet etmemek 470
Kötülükten nehyetmek 30
Koyunun iç yağları 296
Kozmoğrafya ilmini bilmek 238, 419
Kozmoğrafya ilminin değişikliğe uğraması 397
Kudret-i ilahiyye'nin delilleri 385
Kudüs 277
Kûfe 179, 347
Küfrün, Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 236
Küfür diyarında bulunan kafire yapılacak muamele 56
Küfür kelimesinin ikrah halinde telaffuzu 191
Küfür topraklarına girmemek 54
Kulağa kulak 298
Kulağı Allah yolunda kullanma duası 403
Kulları, Allah'a sevdirenler 403
Kulların Allah'a tek tek gelmeleri 380
Kulların hesaba çekileceği ilk ameli 100
Kulların, Allah'ın cüz'ü olmadığı 465
Kulların, tek başına Allah'a geleceği 465
Kulluk alâmetine yapışmak 380
Kulluk edepleri 479
Kulluk vasfı 280
Kullukta eksiklik görmek 474

Kulun hallerinin değişkenliği 483
Kulun, Allah-u Tealâ'yı bilmekten âcizliği 325
"Kün" emrinin manası ve muhatapları 108, 109
"Kün" kelimesi 471
Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmak 337
Kur'an ayetleri 419
Kur'an ayetlerinin fesahat ve belâğatı 468
Kur'an ayetleriyle alay edenlerden yüz çevirme 49
Kur'an dinlerken ağlamak 283
Kur'an haberlerinin doğruluğu 45
Kur'an hakkında alaya daldıranlardan yüz çevirmek 71
Kur'an hakkında haddi aşmamak 301
Kur'an hizmeti için yaratılanlar 290
Kur'an nurunun kabre gelişi 360
Kur'an okurken sesi güzelleştirmeye gayret etmek 333
Kur'an öğrenip öğretenlerin fazileti 332
Kur'an öğretmek için ücret almak 301
Kur'an tilavetiyle yapılan ibadet 344
Kur'an'a hizmet edenlere verilen saadetler 329
Kur'an'a inanmayanların hali 364
Kur'an'a yanlış mana verenler 227
Kur'an'da bahsi geçmeyen konular 349
Kur'an'da eskiler hakkında anlatılanları, bu ümmetin de işleyeceği 347
Kur'an'da geçmiş şeriatlardan nakledilen hükümler 298
Kur'an'da her şeyin tafsil edildiği 408
Kur'an'da hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı 104
Kur'an'da zemmedilen münâzaralar 218
Kur'an'daki bir mucize 291
Kur'an'la öğüt vermek 79
Kur'an'la vaaz etmek 76
Kur'an'la yetinip diğer ibadetleri terketmemek 301
Kur'an'nın indiriliş gayesi 331
Kur'an'ı inkâr edenlerin cehennemlik oluşu 331
Kur'an'ı Kerim'in tevatürle sabit oluşu 345
Kur'an'ı korumaya vekil kılınanlar 289
Kur'an'ı paraya alet etmemek 301
Kur'an'ı re'ye dayanarak tefsir etmemek 412
Kur'an'ı yanlış yorumlamamak 301
Kur'an'ın âlemlere öğüt oluşu 306
Kur'an'ın batınî manalarına hizmet edenler 292
Kur'an'ın büyüklüğüne, çok manalı olmasının uygunluğu 421
Kur'an'ın dinlenmesine mani olanlar 77
Kur'an'ın indiriliş gayesi 464
Kur'an'ın manalarını açık mefhumlara yönlendirmek 388
Kur'an'ın mislini getirmeye çalışan 341

Kur'an'ın muhdes olmadığı 52
Kur'an'ın şeytandan korunması 291
Kur'an'ın şifresini çözme iddialarına reddiye 95
Kur'an'ın, herşeyi içine aldığı 302
Kur'an'ın, israiloğullarına yaptığı açıklamalar 318
Kur'an'ın, kendilerine mübarek olduğu kimseler 482
Kur'an-ı Kerim hakkında mücadeleden sakınmak 51
Kur'an-ı Kerim hakkında yanlış konuşanlardan i'raz 52
Kur'an-ı Kerim hatmini bitirme vakti 332
Kur'an-ı Kerim'de arapça olmayan kelimeler 148
Kur'an-ı Kerim'de bulunan haberler 14
Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberler 242
Kur'an-ı Kerim'de temel unsurlara temas edildiği 198
Kur'an-ı Kerim'e sihir diyenler 43
Kur'an-ı Kerim'i cüzlere ayırma meselesi 317
Kur'an-ı Kerim'i hafife alma anlamına gelen muamele 58
Kur'an-ı Kerim'i imam etmek 82
Kur'an-ı Kerim'i müdâfaa etmenin vücûbu 310
Kur'an-ı Kerim'i yalanlayanlar 40
Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin muhkem oluşu 140
Kur'an-ı Kerim'in bereketinden mahrum olmak 30
Kur'an-ı Kerim'in bereketleri 328
Kur'an-ı Kerim'in hak olduğu 40
Kur'an-ı Kerim'in her sınıf insana ayrı ayrı bereketleri 337
Kur'an-ı Kerim'in hükmünün bakîliği 328
Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 328
Kur'an-ı Kerim'in kabirde şefaatı 372
Kur'an-ı Kerim'in mahluk olmadığı 108
Kur'an-ı Kerim'in Mekke ve havalisini uyarmak için indirilişi 339
Kur'an-ı Kerim'in mübarek oluşu 338
Kur'an-ı Kerim'in önemi 79
Kur'an-ı Kerim'in tahrife uğramadığı 344
Kur'an-ı Kerim'in temel konuları 308
Kur'an-ı Kerim'in tertibindeki güzellik 279
Kur'an-ı Kerim'in, Allah-u Tealâ'ya yaklaştırması 332
Kur'an-ı Kerim'in, manevî tarafını anlayanlar 325
Kur'an-ı Kerim'in, **"Nur"** ve **"Hidayet"** oluşu 316
Kur'an-ı Kerim'in, önceki kitapları tasdiki 329
Kur'an-ı Kerim'i Tevrat'a tercih 147
Kuraklık azabı 13
Kuraklığın nedeni 29, 269
Kurazî *(Rahimehullah)* 415
Kurban Bayramı 77
Kurban ibadetinin manevî anlamı 214
Kurban ibadetinin zamana bağlı olduğu 402

Kureyş kabilesi 76, 289
Kureyş kafirlerinin, putlarını süslemeleri 76
Kureyş müşriklerinin, yahudilere elçiler göndermesi 311
Kureyş'in başına Bedir günü gelenler 46
Kureyş'in fakirleri hafife alması 370
Kureyş'in şirke dönüşü 6
Kureyş'in şirke düşmesi 151
Kurrâ'dan müteşekkil ordular 345
Kürsî'nin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 185
Kurtubî *(Rahimehullah)* 299, 320
Kurtubî tefsiri 45
Kurtuluş çarelerinden mahrum olanlar 81
Kurtuluşun, ahirette neye bağlı olduğu 81
Kuru üzüm 443
Kurudan yeşilin çıkarılması 389
Kuruntuya kapılmamak 82, 456
Kûsâ (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın doğduğu karye) 179
Kusayy (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
"Kût" tabiri 204
Kutb-u Râzî *(Rahimehullah)* 295
Kutbî *(Rahimehullah)* 266
Kütüb-i İlâhiyye'ye karşı vazifelerimiz 291
Kuvvet üstünlüğü 279
Kuvveti Allah yolunda kullanma duası 403
Kuvveti artsın diye yemek 320
Kuvvetlerin birbirine düşmesi 473
Kuyruk sokumunun çürümemesi 134
Kuyu kazmak 372
Kuzey ciheti 397
Kuşeyrî *(Kuddise Sırruhu)* 8, 328
Kuşla fala bakmak 413
Kuşların kendi aralarında ümmet oluşu 104
Kuşların yaratıcısı 469
Kuşların, geceleri sakinleşmesi 399
Kuşluk namazının vakti 402
Kıble cihetinin tesbiti 417
Kıble ehlinden olduğu halde vahyi iddia eden sapık 347
Kıbleden yüzü döndürülenler 83
Kıbleyi bulmak 410
Kıraat esnasında teğannî yapmak 333
Kıraat imamlarının okuduğu şekil 344
Kırk yaş 447
Kırmızı hazine 21
Kırmızı minder 414
Kısa boylu hurma ağaçları 440

Kısas 296
Kısasın mahşerde tatbiki 130
Kıtal ayeti 42
Kıtaların birbirine komşuluğu 453
Kıtlık 18
Kıtt (el-Halil'in önceki ismi) 277
Kıyafet (iz sürme ilmi) 413
Kıyamet alâmetleri 24
Kıyamet günü Allah-u Tealâ'nın kudreti 110
Kıyamet günü ağırlığın cüsseyle olmayacağı 320
Kıyamet günü herkesin yalnız kalacağı 370
Kıyamet günü insanın kuzu gibi olacağı 374
Kıyamet günü kesilmeyecek mezhep 378
Kıyamet günü nasibi olmayan 412
Kıyamet günü nur kazandıran amel 335
Kıyamet günü toprağın emaneti teslimi 425
Kıyamet günü, gökle yerin durumu 126, 127
Kıyamet gününde müezzinler 402
Kıyamet günündeki meşguliyet 373
Kıyamet halleriyle ilgili kaideler 376
Kıyamet kopma zamanını tesbite kalkışmamak 95
Kıyamete inanmak 334
Kıyametin asıl maksadı 135
Kıyametin şiddetleri 125
Kıyametin, en şerliler üzerine kopacağı 125
Kıyametin, kafirler üzerine kopacağı 25
Kıyamette Allah-u Tealâ'nın kudretinin zuhuru 326
Kızgınlığın sebebiyet verdiği inkâr 309
Kızları Allah'a isnat edenler 465
Kızıldeniz 13
Kızılordu 19
Kızın oğullarının, kişinin zürriyyetine dahil olduğu 264
Kızını mübtedi'le evlendiren 54
Kış geceleri 332
Kış mevsimi 401

(L)

Lâhd yapmak 232
"Lâilâhe illallah"ın manası 461
Lanete uğrayan ruh 361
Lât 24, 370, 375, 459
Latîfeleri Allah'a bağlamak 475
Lâvî (Musa *(Aleyhisselâm)* ın atası) 253
Ledünnî ilimler 349
Lemk (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın babası) 153

Levh-i Mahfuz'a tevdî edilenler 485
Levh-i Mahfuz'un, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın gözleri arasında oluşu 114
Lezzetlere kapılanların zor ölümü 482
Lezzetlerini dünyada tüketenler 367
Liderlerin adaletli olanları 402
Liderlerin takıyye yapması 53
Liderlik sevgisini bıraktıran ümit ve korku 334
Lisânü'l-Arab 390
Lisânü'l-Mîzân 347
Lohusalıkta hurma yemek 441
Lokman-ı Hakîm *(Aleyhisselâm)* 226
Lübâb tefsiri 195
Lüeyy (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Lût *(Aleyhisselâm)* 251, 255, 271, 276-279
Lût *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 276
Lût *(Aleyhisselâm)* ın, kendisine gelen meleği tanımaması 255
Lût *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a imanı, onunla hicreti 277
Lût *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın yeğeni oluşu 244
Lût kavminin helâki 13
Lût ve Yunus *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Lütuf suyu 462, 470

(M)

el-Mekasıdü'l-Hasene 320, 321
el-Mektûbat 201
el-Menhel 100
el-Mervezî *(Rahimehullah)* 229
el-Metâlib 411
el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye 350
el-Milel ve'n-Nihal 16
el-Mu'cemu'l evsat 17
el-Mu'cemu'l-kebîr 27
el-Mu'cemu's-sağîr 445
el-Musannef (Abdürrezzak) 150
el-Musannef (İbn-i Ebî Şeybe) 27
el-Müsned 7
el-Müstedrek 15
el-Muvatta' 403
Ma'kıl ibni Yesâr *(Radıyallahu Anh)* 227
Maddeden manaya intikal edenler 420
Maddeye bağımlılık fikrinin yanlışlığı 436
Maddî alâkalar 11
Maddî lezzetlere aldananlar 376
Maddî ve manevî âlemler 168
Maddî ve manevî âlemlerin nisbeti 475

Mafsalların altından çekilen ruh 359
Mahlukatın hayırlılarının sadece kendisiyle meşgul olduğu kelime 462
Mahlukatın, karanlık içinde yaratıldığı 8
Mahmud Gurab *(Rahimehullah)* 472
Mahmud Muhammed Hattab *(Rahimehullah)* (Menhel sahibi) 100
Mahrem olmayanların akraba tabirine dahil olmadıkları 265
Mahsul almak için çekilen zahmetler 437
Mahşer süreci 427
Mahşer şiddetinin süresinin uzunluğu 126
Mahşerde ilk hükme bağlanacak konu 129
Mahşerde yaşanacak sıkıntılar 127
Mahşere çıkışın delili 446
Mahşere tek tek gelineceği 370
Mahşerin şiddetinden kimsenin kimseyle uğraşmayacağı 373
Makam kazanmaya dini alet etmemek 77
Makam-ı İbrahim 246
Mal çokluğuyla gururlananlar 370
Mal çoğaltma arzusu 78
Mal ve makam elde etmeye çabalayanlar 376
Mal yığmak 375
Mal yığmaya dini alet etmemek 77
Mâlâya'nî şeylerle meşgul olanlarla sohbet etmemek 70
Mâlik (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Mâlik *(Rahimehullah)* (mezheb sahibi) 237, 317
Mâlik ibni Enes *(Rahimehullah)* 237
Malik ibni Sayf (Yahudi âlimi) 309
Malik ibni Sayf'ın kendi kitabını da inkâr edişi 309
Malikî 298
Malların helâl oluşu 211
Malın düşmanlığı 371
Malın emanet oluşu 426
Malın faydalısı 374
"Mana" tabiri 170
Manalar denizi 203
Mancınık 184
Manevî âleme yönelmeyenler 376
Manevî âlemin sabahı 405
Manevî azaplar 35
Manevî dereceler 478
Manevî haller açıklamaya kalkışanlar 366
Manevî hallerin Allah'a kavuşturmayacağı 379
Manevî hallerin perdesi 473
Manevi hicap 74
Manevî ilimlerin önemi 204
Manevî karanlıklar 11

Manevî kirler 168
Manevi lezzetleri maksat edinmemek 487
Manevi sefer 421
Manevî yolculuğun sonu 379
Manevî yoldaki farklı mevkiler 48
Manevî zulmün anlamı 474
Manevî şarap 451
Manevî şirk 35, 74, 102, 286
Manevî şirke düşenler 474
Maneviyatın üstünlüğü 237
Mantıkla anlaşılan ilimlerin perdesi 473
Marangozluk mesleği 259
Mardin yakınında bir kale 69
Marifetullah'da ilerlemek 324
Marifet diriliği 394
Marifet ehlinin yaratıldığı makam 484
Marifet güneşinin âfeti 405
Marifet güneşinin parlaması 167
Marifet salkımları 451
Marifet vazifesini ifa 387
Marifet-i İlâhiyye'nin artması 193
Marifetname 419
Marifetullah'da istiğrak nuru 405
Marifetullah'ın tefekkürle kazanılacağı 200
Mâsân (İsa *(Aleyhisselâm)* ın anne tarafından atası) 263
Mâsivaya yönelme şirki 233
Masivayı görmekten sükûnete erme zamanı 405
Masivayı terketmek 286
Masiyet ehlini tevbeye davet eden ayetler 430
Masiyetlere düşsek de razı gelmediğimiz 470
Masiyetlerin işlenmesine karşı Allah'ın Gayûr oluşu 479
Matematik 238, 413
Mâtürîdî *(Rahimehullah)* 199, 314, 384
Matürîdî itikadı 335
Mâverdî *(Rahimehullah)* 17, 41, 109, 397
Maymuna dönüştürülme 18, 27
Mayıs ayı 445
Mayıs ayının onikisi 445
Mazharî tefsiri 5
Mâzirî *(Rahimehullah)* 256
Mazlumun hakkı 130
Mağfiret dilemenin fazileti 232
Mağrib 169
Me'add (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Me'âlimü't-Tenzîl 187

Me'cûc 266
Mecazî manalara zaruret olmadıkça yönelmemek 351
Mecmû'atü't-Tefâsîr 187
Mecûsîlerin şirki 457
Mecûsîliğin kurucusu 457
Medâin 347
Medine ehli 290
Medine-i Münevvere 231, 276, 311, 342, 347
Medyen (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın oğlu) 278
Medyen ehlinin helâki 13
Mehâyimî tefsiri 45
Mehdî *(Aleyhirrıdvân)* 95, 264
Mehdî *(Aleyhirrıdvan)* ın zuhur vaktini tesbite kalkışmamak 95
Mehdüvî *(Rahimehullah)* 341, 347
Mehlâîl (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Mekana muhtaç olanların rab olamayacağı 478
Mekke-i Mükerreme 94, 169, 246, 271 276, 311, 330, 344, 345, 392
Mekke dönemindeki hükmün neshi 42
Mekke fethi günü katli emredilenler 345
Mekke halkı 289
Mekke'deyken müslüman olan kavmin irtidadı 350
Mekke'nin emniyetli kılınışı 151
Mekke'nin, karyelerin anası oluşu 329
Mekke'ye tazim edilmesi 330
Mekr-i İlâhî'den sakınmak 470
Mekruh olan bir söz 418
Mele-i A'lâ'nın mücadelesi 172
Melekenin açığa çıkması 472
Melekler 290
Melekler topluluğunun görüştüğü konular 173
Meleklere cin denmesi 455
Meleklere söylemeleri emredilen kelime 462
Melekleri Allah'ın kızları kabul edenler 455, 459
Meleklerin, ayetleri korumaları 291
Meleklerin azap tokmağı 362
Meleklerin can almak için el uzatmaları 351
Meleklerin demir sopaları 351
Meleklerin dişi olmadığı 465
Meleklerin getirdiği kefenler ve kokular 358
Meleklerin heykellerine tapanlar 146
Meleklerin insanlara gıpta edişi 175
Meleklerin istiğfarını talep etmek 332
Meleklerin makamlarının ilerlememesi 380
Meleklerin müezzini 134
Meleklerin müslümanlara şefkati 359

Meleklerin sözlerinden kapmaya çalışan şeytanlar 410
Meleklerin tesbih ve nidaları 113, 128, 314
Meleklerin yağmur taneleriyle inişi 436
Meleklerin yetkileri 146
Meleklerin şefaat edemeyecekleri 375
Meleklerin, Allah-u Tealâ'nın kulluğundan çekinmemesi 104
Meleklerin, gök katlarına göre artışı 128
Meleklerin, kâfirin ruhundan kaçmaları 361
Meleklerin, kâfirlerin canlarını alışı 341
Meleklerin, mükrem kullar oluşu 465
Meleklerin, ölüm anında kâfirleri azarlaması 352
Meleklerin, yerde bulunanlardan fazla oluşu 128
Meleklerin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 184
Melekût âlemi 136
Melekût âleminin, gayb alâmetlerinden oluşu 475
Melekût bahçeleri 449
Melekût ile Allah'ın nisbeti 475
"Melekût" kelimesi 161, 170
Melekût'un, Allah-u Tealâ'nın yed-i kudretinde bulunduğu 178
Menideki canlı hücreler 388
Meninin, erkeğin sulbünde peydalanışı 426
Mensuh hükümler 291
Mer'aların yetiştirilmesi 453
Merhaba denilen ve denilmeyen ruhlar 354
Merkebe binilmenin işarî anlamı 484
Meryem *(Aleyhesselâm)* ın, kendisine gelen meleği tanımaması 255
Meryem oğlu İsa'nın ancak resûl olduğu 471
Meryem valide *(Aleyhesselâm)* 255, 259, 260, 263, 264, 423, 440, 441, 471
Meryem validenin, altında doğum yaptığı ağaç 440
Merğînânî *(Rahimehullah)* 333
Mes'ûdî *(Rahimehullah)* 253, 257
Mescid-i Aksa'nın inşasının başlangıcı 250
Mescid-i Aksa'nın kıbleliği 296
Mescid-i Haram 71, 273
Mescid-i İbrahim 248
Mescit yapmak 372
Mescitlere yürümek 335
Mescitleri seven 403
Mescitlerin ilki 330
Mescitte oturmak 173
"Mesh" azabı 18, 27
Mesih *(Aleyhisselâm)* 104, 143, 471
Mesih *(Aleyhisselâm)* ı Allah'ın oğlu kabul edenler 459
Mesîh'in ancak resûl olduğu 471
Mesîh'in, Allah-u Tealâ'nın kulluğundan çekinmemesi 104

Mesîh-i Kâdiyânî *(Le'anehullah)* 24
Mesnevî 8
Mesrûk *(Radıyallahu Anh)* 335
Mettâ (Yunus *(Aleyhisselâm)* ın babası) 274, 275
Mettûşelah (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Mevahib şerhi 149
Mevâr dağı (Harun *(Aleyhisselâm)* ın defnedildiği dağ) 257
Mevât dağı 257
Mevsimler 386
Mevsimlerin düzeni 401
Meymûn ibni Mehrân *(Rahimehullah)* 413, 461
Meyve ağacı dikmek 372
Meyveler 386
Meyvelerin birbirlerine benzeyip benzemeyen nitelikleri 444
Meyvelerin olgunlaşma zamanı 401
Meyvelerin olgunlaşması 445
Meyvelerin renklerinin farklılığı 452
Meyvelerin yetişme sürecinde geçirdikleri değişiklikler 445
Meyyit tabiri 388
"Mezâhir" ve **"Zahir"** mefhumları 449
Mezâhire bakıp Zâhir'e ulaşmak 431
Mezar süreci 427
Mezardan çıkan siyah bir köpek 372
Mezarın ölüye genişletilmesi 360
Mezhep çatışmaları 16
Mezhep taassubu 473
Meşayıh'ın bereketli nazarları 480
Mideler için ilaçlar 443
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)* 126, 127, 134
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)* ın ölüp dirilmesi 126, 127
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)* ın kıyamet günündeki yeri 134
Miksem *(Radıyallahu Anh)* 425
Mikyes ibni Subâbe *(Le'anehüllah)* 345
Millet-i İbrahim'e uymak 305
Mimarlık dalı 238
Mina 112
Mina ehli 112
Minhal ibni Amr *(Rahimehullah)* 186
Miraç gecesi 163
Miraç hadisi 246
Miras bırakmanın önemi 372
Miras taksimi 238
Mirkâtü'l-Mefâtîh 177
Mîrğanî 252
Misafirhane yapmak 372

Misafiri utandırmamak için yemek 320
Mîsak günü 424
Mîzan'ın, yaratılmış bir cisim olduğuna inanmak 111
Mîzânü'l-i'tidâl 420
Mişkâtü'l-Mesâbîh 173
Mu'cemu's-sahabe 232
Muamelelerini doğrulukla yapanlar 480
Muattıle'ye reddiye 421
Muaviye ibni Ebî Süfyan *(Radıyallahu Anhuma)* 16, 346
Muaz İbni Cebel *(Radıyallahu Anh)* 8, 162, 173
Mübah olan yeme 320
Mübarek yerlere defnolunmak 256
Mübtedi' kime denir 466
Mücadeleden sakınmak 73
Mücahid*(Radıyallahu Anh)* 13, 16, 33, 49, 79, 80, 111, 149, 161, 222, 227, 283, 288, 291, 300, 312, 318, 375, 384, 388, 396, 415, 424
Mücbire fırkası 349
Mücessime fırkasının sapıklığı 349
Mucizelerden biri 291
Mucizelerin çokluğu 279
Mucizelerin husûle gelmesi 315
Mucizelerin, mutlak manada hidayet vermeyeceği 166
Mucizenin mislini peygamber olmayanın gösteremeyeceği 316
Müdafa-i nefis 42
Mudar (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Müdrike (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Müezzinlerin boyunlarının kıyamet günü uzun olacağı 402
Müezzinlik yapmak için ücret almak 301
Muhabbet bitkisi 394
Muhabbet vazifesini ifa 387
Muhacirler 290
Muhalefetün lilhavâdis sıfatı 349
Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* 131
Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in rûhu 432
Muhammed Abdurrahim *(Rahimehullah)* 412
Muhammed ibn-i Fadl *(Kuddise Sırruhu)* 478
Muhammed ibn-i Hüseyn es-Sülemî *(Kuddise Sırruhu)* 472
Muhammed ibn-i İsa el-Hâşimî *(Kuddise Sırruhu)* 485
Muhammed ibni Hanefiyye *(Radıyallahu Anh)* 347
Muhammed ibni Hanefiyye'ye yapılan biat 347
Muhammed ibni Hasen (İmam-ı Muhammed) *(Rahimehullah)* 321
Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallahu Anh)* 115, 281, 310
Muhammed ibni Kays *(Rahimehullah)* 362
Muhammed ibni Mukatil *(Rahimehullah)* 207
Muhammed ibni Ziyad *(Radıyallahu Anh)* 115

Muhammed Osman Mirğanî *(Rahimehullah)* 68
Muhdes olanın ilâh olamayacağı 458
Muhsinlere vaadedilen mükâfat 257
Muhtaç olmanın ilâha yakışmayacağı 196
Muhtar bin Ebî Ubeyd *(Le'anehüllah)* 347
Muhtar ibni Ebî Ubeyd'in yaptıkları ve Haccac'dan beter oluşu 347
Muhtasar-u Tarîh-i Dımeşk 187
Muhtasar-u Zevâid-i Müsnedi'l-Bezzar 113
"Muhyî" ism-i şerifi'nin ruha tecellîsi 475
Muhyiddin ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* 51, 79, 168, 466
Mükâbere 222
Mükâfât istememek 301
Mukarreb'lerin, Allah-u Tealâ'nın kulluğundan çekinmemesi 104
Mukatil *(Rahimehullah)* 40, 41, 48, 71, 109, 161, 162, 185, 244, 370, 375, 384, 444
Muktedir (Abbâsî halifesi) 36
Mülhidlerle oturmamak 52
Mülhidlerle tartışmaya girmemek 73
Mülk âlemi 136
Mülk ve melekût nisbeti 476
Mülk ve melekûtun farkı 167
"Mülk" tabiri 170
Mülkün, Allah-u Tealâ'ya ait oluşu 127
Mümin'in cennetten çıkmayacağı 427
Müminden kâfir çıkarmak 388
Müminin başına gelen azap 363
Müminin canının çıkması 351
Müminin diri oluşu 390
Müminin kâfir olabileceği 426
Müminin kalbi 193
Müminin ruhunun kolay çıkışı 352
Müminin ruhunun, mezarına çabuk götürülme isteği 360
Müminler 290
Müminler hakkında şefaat 82
Müminlerin ahirette yalnız kalmayacağı 371
Müminlerin huzuru 230
Müminlerin sevdiği zat 385
Münafıkların alameti 335
Münafıkların kızdığı zat 385
Münafıkların mahşerdeki durumu 131
Münafıkların reisi 342
Münâvî *(Rahimehullah)* 25, 29
Münâzarada takip edilen usûl 190
Münâzaranın methe lâyık olanı 218
Müneccimlere reddiye 197

"Mûnise" ismi 399
Münker ehliyle oturmamak 53
Münker görüldüğünde takınılacak tavır 60
Münker meleği 360
Münkeri terkedenlerin kaçış nedenini açıklamaları 72
Münzirî *(Rahimehullah)* 27
"Murâât-ı aslah" kuralının reddi 108
Muradından menolunmak 80
Murakabe üzere bulunmak 451, 486
Müridin yapması gereken 68
Müridlerle muradların farkı 448
Mürid kılığına girenler 84
Mürre (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Mürted eden bazı sözler 349
Mürtedden öldürülme hükmünü kaldıran şart 346
Mürtedler 24
Mürûcü'z-zeheb 253
Mürşide bağlı olmayanlardan kaçınmak 70
Mürşitlerin yaratılışı 422
Mürşitlik iddiasına kalkışanlar 366
Mus'ab ibni Zübeyr'in, Muhtarı katletmesi 347
Musa *(Aleyhisselâm)* 131, 191, 250, 251, 253-258, 266, 279, 283, 289, 295-297, 304, 307, 308, 310, 311, 313, 316, 319, 327, 349
Musa *(Aleyhisselâm)* yaşasaydı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e uyması gerektiği 304
Musa *(Aleyhisselâm)* da bulunan açık mucizeler 295
Musa *(Aleyhisselâm)* ın Azrâîl *(Aleyhisselâm)* a tokat atması 254
Musa *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 253
Musa *(Aleyhisselâm)* ın, Sâmirî'ye hitabı 191
Musa *(Aleyhisselâm)* ın unutması 64
Musa *(Aleyhisselâm)* ın vefatı ve kabri şerifi 254
Musa *(Aleyhisselâm)* ın, insanları İsa *(Aleyhisselâm)* a havale edişi 131
Musa*(Aleyhisselâm)* ın, kendisine gelen meleği tanımaması 255
Musa Kâzım *(Radıyallahu Anh)* 264
Musa ve Harun *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Musab ibni Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* 347
Müseyleme'tü'l-Kezzab *(Leanehüllah)* 341-343
Müseylemetü'l-Kezzabın Medine'ye gelişi 342
Mushaf miras bırakmak 372
Mushafa bakmanın ibadet oluşu 332
Mushafları yakmanın caiz olmayışı 333
Mushafı dağınık cüzlere ayırmak 317
Musibet anında nelere sarılmak gerektiği 97
Müslim *(Rahimehullah)* 7
Müslümanlar arasındaki savaşlar 19

Müslümanlardan islam dışı ölenler 83
Müslümanlarla kâfirlerin eşit olmadığı 390
Müslümanların bayramları 77
Müslümanların cehennemde ebedî kalmayacağı 133
Müslümanların fasıkları 230
Müslümanların heybetinin alınması 30
Müslümanların mahşerdeki durumu 130
Müslümanların ölüm anında müjdelenmesi 353
Müslümanların ruhları 127
Müslümanların sayıca çok oldukları halde zafiyeti 30
Müslümanların tefrikaya düşmesi 29
Müslümanların yüzlerinin cehennemde yanmayacağı 132
Müslümanların, azaba müstehak olmalarının sebebi 48
Müslümanların, putlara tapmaya dönmesi 21
Müslümanların, zaman ve zemine göre hareket etmeleri 42
Müsned-ü Ebî Ya'lâ 17
Mustafa İsmet Dergâhı 250
Mustafa İsmet Garibullah Büyükşeyh efendi *(Kuddise Sırruhu)* 449, 450
Müstehcen sözler konuşmak 473
"Müstekarr" ve "Müstevda' " kelimelerinin işarî manaları 486
"Müstekarr" ve **"Müstevda' "** kelimelerinin manaları 424
Musul 179, 275, 347
Mûsıkî nağmeleriyle okumamak 333
Mutarrif *(Radıyallahu Anh)* 374
Mutavvelât 115
Mutezile'ye reddiye 108, 206, 225, 236, 284, 393, 428
Mutezile'ye reddiyede bulunma usûlü 95
Mutezileden şirke düşen fırka 458
Müteşabih hadislerin tevilleri 174
Müteşabih sıfatlar 323
Müttakîler'in muhasebesinin kolaylığı 72
Muttalib ibni Hantab *(Rahimehullah)* 438
Muttekîn 8
Müşâhede ehlini ayâna davet eden ayetler 430
Müşahede güneşinin âfeti 405
Müşâhede hali 322
Müşahede lezzetinin kaybolması 476
Müşahede makamında ilerlemek 239
Müşebbihe'ye reddiye 421
Müşriklerden olmama emri 99, 103
Müşriklere tehditler 33
Müşriklerin Allah'a imanı 226
Müşriklerin arasında kalan müslümanın durumu 57
Müşriklerin batıl zanları 376
Müşriklerin bayramları 77

Müşriklerin bunalımı 230
Müşriklerin dualarının şekli 77
Müşriklerin erkek çocukları seçmesi 464
Müşriklerin iftiralarından, Allah'ın, kendisini tenzîhi 462
Müşriklerin ilme dayanmadıkları 460
Müşriklerin meleklere tapınması 455
Müşriklerin panayırları 77
Müşriklerin taklitçiliği 215
Müşriklerin uydurmaları 381
Müşriklerin, Kur'an okunurken gürültü çıkarmaları 77
Müşriklerin, Kur'an'la alay etmeleri 49
Müşriklerin, mucize istemeleri 313
Müşriklerin, putlarla tehdidi 216
Müşriklerin sonunun ateş olduğu 463
Müşriklerle mücâdele yolları 155
Müşterî yıldızı 208
Mısır 68, 248, 252, 254, 277, 346, 439
Mısır ehlinin Yusuf *(Aleyhisselâm)* a muhabbeti 252

(N)

en-Nihaye 21, 92
"en-Nûr" ismi şerifi 421
Nâbit (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dedesi) 273
Nadr (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Nadr *(Rahimehullah)* 299
Nadr ibni Haris *(Le'anehüllah)* 341, 347, 370
Nadr ibni Haris'in, Kur'an-ı Kerim'in mislini getirmeye kalkışması 347
Nâfi' *(Rahimehullah)* 210
Nâfi' ibni Ezrak *(Rahimehullah)* 195, 212, 363
Nafilelerin önemi 100
Nahcuvânî *(Kuddise Sırruhu)* 84
Nâhûr (İbrahim ve Lût *(Aleyhimesselâm)* ın atası) 153, 276
Nakil çokluğunun ilim ölçüsü olmayacağı 237
Naklî konuların asıl gayesi 383
"Nâkûr" (sûr'un ismi) 111
Nakşî 282
Namahreme bakmak 472
Namaz hakkında iman tabirinin kullanılması 335
Namaz için vakitleri gözleyenler 402
Namaz kılmanın günah sayılacağı durum 192
Namaz vakitleri 401
Namaz vakitlerini muhafaza 335
Namaza devam etmeyenlerin Allah'la ahidleri olmadığı 100
Namaza icabet etmeyenin kötü hali 439
Namaza karşı tembellik 335

Namaza karşı tembellik veren şeyden sakınmak 321
Namaza yürüyerek gitmek 173
Namazda Ka'be'ye yönelme 211
Namazda ölen sahabi 346
Namazda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in iniltisi 482
Namazdan sonra yapılacak dua 173
Namazların ardında mescitte oturmak 173
Namazı beklemek için oturmak 177
Namazı bozmayı gerektiren haller 192
Namazı dosdoğru kılmak 232
Namazı ikame 97, 99, 102-103, 474
Namazı kasten terkedenin durumu 335
Namazı muhafaza 334
Namazın Allah-u Tealâ'ya tahsisi 213
Namazın başında okunan dua 212
Namazın dostluğu 371
Namazın ehemmiyeti 100
Namazın hakikati 101, 102
Namazın kibirden kurtarması 364
Namazın parayla satılamayacağı 301
Namazın zikre vesile oluşu 102
Namazın, diğer amellerin mihengi olduğu 101
Nâmî olan bitkiler 391
Namuslu kadınlara iftira edenler 229
Nardaki husûsiyetler 444
Nasihat kâr edeceklere yumuşak davranmak 59, 69, 155
Nasihatın önemi 72
Nasrâbâzî *(Kuddise Sırruhu)* 475
Nazarî ilimlerin en üstünü 328
Nazmü'd-dürer 413
Nazımda güzellik usûlü 429
Nebatatın yerden çıkartılması 435
Nebbaşın kıssası 83
Nebhânî *(Rahimehullah)* 420
Nebilerde bulunan farklı vasıflar 289
Nebilerin, meleklerden ve velilerden üstün oldukları 279
Nebilerin, yakınlarının seçkinliği 281
Nebt (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Nebûzerâzân (Bâbil melikinin başkumandanı) 261, 262
Nebûzerâzân'ın imana gelişi 262
Nedîmü'l-ferîd 247
Nefeslerini zikirsiz geçirmeyenler 480
Nefha 114
Nefhalar arasındaki süre 134
Nefhaların sayısı 124

Nefhatü'l-feza' 124
Nefhatü'l-kıyam 124
Nefis çekirdeği 394
Nefis tezkiyesi 329
Nefis toprağında yetişen sapıklıklar 470
Nefisle muharebe 168
Nefislerde bulunan güçler 473
Nefislerdeki ayetler 430
Nefislerin "**Müstekarr**" ve "**Müstevda'** " ları 432
Nefislerinden bir kalıntıyı imanlarına karıştırmayanlar 478
Nefislerinden kurtulanlar 234
Nefislerine üstün sıfatlar verenler 473
Nefislerini Allah'a ortak edenler 472
Nefs'in, ruh ismiyle anılması 475
Nefs-i emmârenin karanlıkları 8
Nefs-i Külliyye 485
Nefsanî işlerini ilâhî zannedenler 482
Nefsânî sıfatlar 472
Nefsânî sıfatlardan arınmak 74
Nefsanî sıfatları mahvetmek 101
Nefsanî sıfatlarını görenlere vaaz etmek 474
Nefse aldanmamak 85
Nefse fetva sormanın manası 349
Nefse zulmetmek 226
Nefse, zulmü itiraf 470
Nefsi görmeyip, Mevlâ Tealâ'yı görmek 74
Nefsi itham etmek 85
Nefsi temize çıkarmamak 85
Nefsi temizlemek 380
Nefsi tezkiyeden sakınmak 222
Nefsin acizliği 206
Nefsin çölleri 101
Nefsin kötü sıfatları 367, 394
Nefsin noksanlıkları 86
Nefsin, kalbe sükûnet vesilesi kılınışı 484
Nefsini bilenin Rabbini bileceği 209
Nefsinin hevasına uyanın hayreti 93
Neha'î *(Rahimehullah)* 277, 424
Nefhatü's-sa'k 124
Nehhâs *(Rahimehullah)* 193
Nehy'i ani'l-münker'i terkedenler 30
Nekîr meleği 360
Nemrud 179, 183, 186, 208
Nemrud'un erkek çocukları katlettirmesi 180
Nemrud'un rüyası 179

Nesâî *(Rahimehullah)* 18
Nesâî tefsiri 282
Nesefî *(Rahimehullah)* 92, 397
Nesh edilen bazı hükümler 291, 296
Nesh meselesi 42
Neshin hangi konularda geçerli olduğu 73
Nesr putu 144
Nevâdiru'l-Usûl 30
Nevevî *(Rahimehullah)* 21, 65, 249, 250, 255
Nikahı helal ve haram olanları tesbit için soy ilmini öğrenmek 413
Nil ırmağı 252
Nimeti itiraf 8
Nimetlere sabretmek 295
Nimetlerin en büyüklerinden bazıları 399
Nimetlerin sonsuzluğu 388
Nînevâ (Yunus *(Aleyhisselâm)* ın ümmetinin kasabası) 275
Nînevâ halkının Yunus *(Aleyhisselâm)* ı inkârları 275
Nîsâbûrî *(Rahimehullah)* 398
Nîsâbûrî tefsiri 48
Nisbet ehli olmayanlardan kaçınmak 70
Nitelik farklılıklarının Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 386
Niyet doğruluğu 478
Niyeti düzeltmek 212
Niyeti düzgün olmayanın sevap alamayacağı 301
Niyetin hükme tesiri 192
Niyetin önemi 130
Nizâr (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Nübüvvet makamı 283
Nücûm ilmiyle meşgul olmakla ilgili fetvalar 415
Nuh *(Aleyhisselâm)* 131, 144, 150, 180, 242, 245, 247, 258, 264, 266, 273, 278, 280, 281, 283, 296, 389
Nuh *(Aleyhisselâm)* ile oğlu 389
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i 153, 245
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın ömrü ve kabri 246
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın seçilmesi 280
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın, ikinci Âdem oluşu 243
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın, insanları İbrahim *(Aleyhisselâm)* a havale edişi 131
Nuh *(Aleyhisselâm)* ın, putperestliği red için gönderildiği 144
Nuh ile İbrahim *(Aleyhimesselâm)* arasındaki benzer hususiyetler 243
"Nuh" isminin manası 245
Nuh kavminin şirkte ısrarı 243
Nuh tufanının tesiri 19
Nur kazandıran amel 335
Nur üzerine nur 193
Nur ve zulmetten ibaret olan iki ilâha inananlar 457

"Nur" ile **"Hüdâ"** tabirinin farkı 316
Nura emaneten kavuşanlar 485
Nuranî cevher 485
Nûranî perdelere takılıp kalanlar 477
Nûrî *(Kuddise Sırruhu)* 478
Nurla karanlığın bir olmadığı 463
Nuru Allah'ın yarattığı 398
Nutfe 424

(O)

Oğlanları müşriklerin tercihi 465
Oğullara yapılan vasiyet 265
Ok atmak 272
Okutup öğretmenin faydası 372
Okuyabilmek için yevmiye alan 301
Okuyup okutmadaki niyet 301
"Ol" emrinin manası ve muhatapları 108, 109, 471
Ondokuz mucizesinin asılsızlığı 95
Ortaktan Allah'ın tenzîhi 461
Oruç tutmak 232
Oruç zamanı 401
Oruca kuvvet için yemek 320
Oruçluya hurmanın tesiri 442
Orucun dostluğu 371
Orucun parayla satılamayacağı 301
Osman *(Radıyallahu Anh)* ın şehadeti 19
Osman *(Radıyallahu Anh)* ın, İbni Ebî Serh'i Mısır'a vali yapması 346
Osman İbni Affan *(Radıyallahu Anh)* 332, 343, 345
Osman ibni Abdirrahman el-Kurazî *(Radıyallahu Anh)* 373
Otların toprakta yetişmesi 438
Oyundan sakınmak 27

(Ö)

Öfkenin sürüklediği inkâr 309
Öğrenimi faydasız olan ilim 419
Öğünme 78
Öğüt alan bir kavim için ayetlerin tafsîlî 433
Öğüt kâr etmeyen kimseler 84
Öğüt verme emri 72
"Ökçeler üzerinde geri döndürülme" tabiri 90
Ölenlerin pişmanlığı 374
Ölmeden evvel ölmeyenlerin zor ölümü 482
Ölmeyecek kadar yemek 320
Ölmüş bir kadının, kabrini açana vurması 83

Ölü evlerinde parayla Kur'an okumak 301
Ölü gıdalar 389
Ölü nefis 394
"Ölü" tabiri 388
Ölü toprak 395
Ölü toprağın ihyası 452
Ölü ve dirinin kim olduğu 474
Ölü yumurtadan diri civcivin çıkartılması 389
Ölüden diri çıkartma işinin önemi 388, 391
Ölülerin diriltileceğinin delili 446
Ölüm acısının sürekliliği 366
Ölüm anında vuku bulacak bazı hadiseler 351
Ölüm iddeti 402
Ölüm meleğinin canları alması 359
Ölüm meleğinin Musa *(Aleyhisselâm)* a gelişi 254
Ölüm meleğinin tahsildar gibi oluşu 362
Ölüm meleğinin yardımcıları 351
Ölüm üfürüşü 124
Ölüm yerinin emanetgâh oluşu 425
Ölümden önce hallerin değişebileceği 426
Ölümden sonra teklifin zail olacağı 486
Ölümle ilgili rivayetleri cemeden hadis-i şerif 354
Ölümü düşünmek 78
Ölümü istememek 30
Ölümü kerih görmek 353
Ölümün Allah-u Tealâ'ya tahsisi 213
Ölümün hayırlısı 173
Ölümün yaygınlaşmasının sebebi 29
Ölümün şiddetleri 341
Ölümün, dünya alâkalarının çokluğuna göre zorlaşacağı 366
Ölümünden sonra kişiye yarayacak ameller 372
Ölünün gerçekte kim olduğu 390
Ölünün, kendisini defnedenleri işitimesi 360
Ölünün meleklere cevabı 360
Ölüp te istirahat edenler 390
Ölüye refakat edecek ameller 371
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın nesebi 153
Ömer *(Radıyallahu Anh)* a uymak 480
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın, Ali *(Radıyallahu Anh)* a tesbih'in manasını sorması 461
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın dininin sağlamlığı 174
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın entarisi 174
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın, Ali *(Radıyallahu Anh)* ın kızıyla evlenmesi 378
Ömer *(Radıyallahu Anh)* ın, Übeyy ibni Ka'b'a sorusu 228
Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* 25, 62, 92, 227, 228, 258, 309, 321, 347, 378, 412, 413, 461

Ömer ibni'l-Fârıd *(Kuddise Sırruhu)* 286
Ömer Nasûhî *(Rahimehullah)* 33
Ömer Ziyâüddin (Fahrurrâzî'nin babası) 160
Ömer'in oğlu Zeyd *(Radıyallahu Anhuma)* 378
Ömrü son bulanın, öleceği yere gideceği 425
Ömrün uzaması 256
Ömrünü dünyayı tahsile harcayanlar 376
Önceki şeriatlar 296
Öşür vermek 452
Özbekler 19
Özelleştirilmiş genellemelere misaller 469
Özellik farklılıklarının Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği ... 386
Özler 386

(P)

Padişahlar 287
Pahalılık zamanını kimsenin bilemeyeceği 417
Para için okuyan 301
Paranın kulu 156
Parayla Kur'an okumanın günahı 301
Parçalanmanın zararı 19
Parlak cisimlerin, nurlarını güneşten aldığı 403
Patlayıcı maddeler 14
Pekmez 443
Pencap eyaleti 24
"Perde" tabiri 200
Perdelerin açılmasını Allah'tan istemek 472
Perinin yaratıcısı 469
Peygamber gönderilmesini kabul etmeyenler 314
Peygambere yakışmayan hareket 346
Peygamberin beşer olmasını inkâr edenler 312
Peygamberin yüce mazhariyeti 481
Peygamberini tanımayan kulun kabirdeki durumu 362
Peygamberler 290
Peygamberler olmasa, Allah'tan bir şey öğrenilemeyeceği 96
Peygamberlerdeki saltanat 289
Peygamberlerden, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e anlatılmayanlar 258
Peygamberlere uyma niyeti 301
Peygamberlere verilen ilimler 417
Peygamberlere verilen üç şey 288
Peygamberlerin *(Aleyhimüsselâm)* ın müşterek yönleri 279
Peygamberlerin ahlakı 478
Peygamberlerin ağlayarak secdeye kapanmaları 244
Peygamberlerin baba, oğul ve kardeş yönünden seçilmesi 281
Peygamberlerin bilgilerinin istidlâlî olduğu 200

Peygamberlerin duaları 22
Peygamberlerin dışındakilerin emin olamayacağı 233
Peygamberlerin emniyeti 234
Peygamberlerin hidayeti 302
Peygamberlerin masum oluşları 194
Peygamberlerin rüyaları 174
Peygamberlerin seçilmesi ve hidayet olunması 283
Peygamberlerin sehve düşmeleri 65
Peygamberlerin sorgusu 369
Peygamberlerin tümünde bulunanın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de toplandığı 304
Peygamberlerin ücret istemeyişi 306
Peygamberlerin üstün vasıfları 280
Peygamberlerin verdiği haberler 65
Peygamberlerin yoluna uymak 305
Peygamberlerin zürriyetleri 282
Peygamberlerin ısmeti 202
Peygamberlerin şefaatı 82
Peygamberlerin şeriatlarına uymak 300
Peygamberlerin şeriatlarının, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeriatından alındığı 303
Peygamberlerin şirke karşı tutumları 145
Peygamberlerin, meleklerden ve velilerden üstünlüğü 279
Peygamberlerini yiyen kavim 37
Peygamberlik iddia eden otuz yalancı 21
Peygamberlik iddia edenin, mucizesi olması gerektiği 315
Peygamberlik iddia edenler 341
Peygamberlik müesesesini inkâr edenler 310
Peygamberlik taslayanlar 482
Peygamberlik taslayanların, hârikulâdelikler gösteremeyeceği 192
Peygamberlikten önce görülen harikulâdelikler 187
Peygamberlikten sonra en üstün derece 236
Peygamberliğin, Nuh *(Aleyhisselâm)* ve İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın zürriyetlerine verilmesi 243
Pişmanlık azabı 377
Pişmanlıklar denizi 373
Put namına serbest bırakılan develer 77
Puta tapanlar 454
Putlara niçin tapıldığı 145
Putlara takılan küpeler 76
Putlarla yapılan tehdit 216
Putları Allah'ın kızları kabul edenler 459
Putları kadın gibi süsleyenler 456
Putları, kıble yerine koyanlar 195
Putların âcizliği 90, 154, 269

Putların Allah'ı tenzîhi 457
Putların ilâhlığına dair bir delil bulunmadığı 221
Putların, tapanlarına düşman olacakları 381
Putların şefaat edemeyeceği 370, 375
Putların, Allah'ın dilemesi dışında bir şey yapamayacakları 217
Putperestliğin kökünün eskilere dayandığı 144
Pınarların fışkırtılması 453

(R)

er-Rıhle 263
Rab'den sakınmak 103
Rabb'e teslimiyet 101
Rabb'e teslimiyetin manevî anlamı 474
Rabb'in huzuruna arz 381
"Rabb'ine dön" (cezbesi) 380
Rabbanî'lerin anlayışı 325
Rabbini tanımayan kulun kabirdeki durumu 361
Rabbiyle hayat bulan 474
Rabî' *(Radıyallahu Anh)* 222
Rabi' ibni Enes *(Rahimehullah)* 236
"Racfe" tabiri 13
Rafeka valide *(Radıyallahu Anha)* (İshak *(Aleyhisselâm)* ın hanımı) 248
Rahata erenlerin şirke döndüğü 10
Rahman'ın azatlıları 133
Rahman'ın çocuk edinmediği 465
Rahmetten ümit kesenler 479
Rahmetün mine'r-Rahman 209
Râm (Davud*(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Ramazan ayı 401, 441
Ramazan Bayramı 77
Ramazan orucu tutmak 232
Râzah (Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın atası) 250
Rağıb *(Rahimehullah)* 460
Re'y ile Kur'an'ı tefsir etmemek 412
Recimler 410
Reformistlere reddiyeler 55
Reformistlerle tartışmaya girmemek 73
Rehin alınmak 80
Remle 68, 277
Renk farklılıklarının Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 386
Renkleri farklı meyveler 452
Renklerin farklılığı 428
Resul vasfı 289
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında sehvin düşünülmesi 65
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile akrabalık 378

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile, Hazret-i Sıddık'ın beraberliği 90
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in geniş ilmi 176
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den önce yaşayanlar 297
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* den, yahudilerin levhalar halinde kitap istemeleri 310
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ait hitapla, ümmetinin de muhatap oluşu 63
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e cennet kapısının açılması 131
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e itaat 478
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ittiba'ın fazileti 304
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e ittiba'ın ne hususta vacip olduğu 52
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e kasten iftira edenler 365
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e mersiye 196
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e sihir yapıldığı 416
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, mülk ve melekûtun gösterilmesi 171
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, ümmetinin tanıtılması 425
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i görene müjde 481
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in **"Batın"** ismi 303
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Ali *(Radıyallahu Anh)* a tavsiyeleri 411
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ashabı aleyhinde konuşmamak 411
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babalarının şirkten korunması 150
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bereketli nazarları 480
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in beşer oluşu 65
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bi'setinin umumiyeti 302
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bir duası 213
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in diğer peygamberlerden farklı bir hususiyeti 331
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ehl-i beytine salâvât okumak 282
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in gece namazı 18
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, geçmiş peygamberlerin şeriatlarıyla amel edip etmediği 297
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hakikati 485
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in hanımları 67
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Hudeybiye sabahı buyurduğu 417
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ilk olarak dirileceği 127
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in isimleri yazılı olan kâğıtlara tazim 333
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in kavmi 40
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in mübarek gözünün kaymaması 165
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ne hususlarda yanılmayacağı 65
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in nesebinin zinadan tenzihi 150
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in önceliği 303
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberlerden üstünlüğü 295
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in peygamberlere uymasının manası .293,303
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in risaletinin cihan şümûl oluşu 330
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in rûhu 432

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in rüyada gördüğü iki bilezik 343
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, sahabeyi okutması 344
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in sıkıntılı rüyası 343
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in tebliğden ücret istememesi 305
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in teyzesi 389
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in üç şefaat hakkı 131
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmeti hakkında korkusu 411
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ümmî oluşu 344
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in unutması 64
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in uyarıldığı konular 65
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in vefatından yirmibeş sene sonrası 26
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanlıştan münezzeh olduğu 65
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanına mahsus bir hüküm 346
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in zamanında kıraatla ilgili çıkan ihtilafın halli 345
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şecere-i şerife'si 153
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şeytanının müslüman olduğu 66
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Âdem *(Aleyhisselâm)* dan önce peygamber olduğu 303
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Allah-u Tealâ'nın Zat'ına sığınması 25
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, arkasını görmesi 151
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, ashabının evlerini dolaşması 151
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in bir mucizesi 16
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in dört duası 32
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, dünyada rahat edemeyişinin sebebi 112
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, hiç bir kimseye tabi olmadığı 303
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, hiç terketmediği dua 15
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, insanlar üzerine vekil olmadığı 40
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, kefil olduğu kimseler 73
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, mahşerde şefaatı 128
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Mevlâ Tealâ'yı görmesi 172
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, müşriklerle kalanlardan berî olduğu 57
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, namazındaki iniltisi 481
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, öğrenilmesini emrettiği dua 173
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in üç duası 18
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, veda haccındaki tavsiyesi 31
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, Yunus *(Aleyhisselâm)* dan üstünlüğü 275
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, zorla inandırıcı olmadığı 41
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, İdris *(Aleyhisselâm)* ile karşılaşması 246
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in Âdem *(Aleyhisselâm)* dan üstünlüğü 67
Revâi'u't-tefsîr 227
Rezalet azabı 367
Rezil-i rüsvay olmak 80
Rifâî 282
Risale-i Kudsiyye 449

Risalet görevine seçilmek 236
Risalet makamı 283
Risalet müessesesini inkâr edenler 314
Rivayetçiliğin ilim ölçüsü olmayacağı 237
Riya filizi 393
Riyadan sakınmak 230
Riyanın açığa çıkartılması 484
Riyaset elde etmeye dini alet etmek 77
Riyaseti terkettiren ümit ve korku 334
Riyazatlar 168
"Ru'yet" tabiri 165
Rubeyyi' *(Radıyallahu Anh)* 299
Rubil (Yunus *(Aleyhisselâm)* a iman eden bir âlim) 275
Rubûbiyyet güneşi 405
Ruh alınırken yaşanacaklar 351
Ruh güneşinin kalbe parlaması 484
Ruh ile sabahın nuru arasındaki münasebet 405
Ruh seması 451
Ruh semasından yağan ilim suyu 485
Rûh tecellîsi 477
Ruh üflemeden önce ceninin ölü olduğu 388
Ruh ve kalbin ayet oluşu 484
Ruha dehşet veren ilimler 11
Ruhanî güçlerin yönetimi 475
"Rûhanî" tabiri 170
Rûhaniyyatın üstünlüğü 237
Rûhaniyyet denizi 422
Ruhaniyyet güneşi 405
Rûhî ameller 421
Ruhla ilgili manevî hallerin perdesi 473
Ruhları bedenleriyle çok alâkalı olanların zor ölümü 482
Ruhları eritecek varidler 481
Ruhları takdis etmek 380
Ruhların cesetlere girmesi 127
Ruhların gıdası 201
Ruhların ilk yaratılışları 381
Ruhların nûrânî oluşu 8
Ruhların sûr'un içine atılması 127
Ruhların tek bir ruhtan yaratıldığı 432
Ruhların yardımına güvenenler 483
Ruhların yerleri 114
Ruhların, Allah-u Tealâ'nın nurlarından perdelenmesinin sebebi 159
Ruhların, arılar gibi sûr'dan çıkışı 127
Ruhtan yayılan hoş kokular 359
Ruhu hayat kaynağı sananlar 475

Ruhu'l-Beyan 5
Ruhu'l-me'ânî 245
Ruhun bedenle alâkası 376
Ruhun bedenle kefen arasına girişi 359
Ruhun çeneye dayanması 359
Ruhun cesetten farklı oluşu 352
Ruhun faziletlerini elde etmeye çalışmak 204
Ruhun huzur ve istikrar dönemleri 485
Ruhun nuru 394
Ruhun tesirine inananlar 462
Ruhun, karanlıklardan kurtarılması 405
Rükûu muhafaza 335
Rûm (Eyyûb *(Aleyhisselâm)* ın atası) 250
Rum imparatoru 21
Rum mülkü 21
Rusların, Afganistanı işgali 19
Rüstem haberleri 347
Rüsvaylık azabı 377
Rütbe riyasetin kaderle oluşu 448
Rütbe riyaset bağlantılarının kopması 376
Rüyada görülenler 174
Rûzebârî *(Kuddise Sırruhu)* 68
Rüzgâr'ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 185
Rüzgâra emir veren 451
Rüzgârla gelen ölüm 24
Rüzgârları gönderen 9
Rüzgarın esme zamanını kimsenin bilemeyeceği 417
Rüzgârın vazifesini ifa etmesi 404
Rızık arama zamanı 400
Rızık darlığının sebebi 29

(S)

Sa'd *(Radıyallahu Anh)* (İbni Züeyb) 345
Sa'd ibni Ebî Vakkas *(Radıyallahu Anh)* 14, 406
Sa'leb *(Rahimehullah)* 313
Sa'lebî *(Rahimehullah)* 48
Saadet derecesine ulaşıncaya kadar hallerin değişeceği 485
Saadet mefhumunun ölümden sonra yerleşeceği 426
Saadet veren hidayet 302
Saatin kaç olduğunu öğrenme 417
Sabah namazında ölen sahabi 346
Sabah vakti nida eden melekler 113
Sabahın aydınlığı 396
Sabahın çeşitleri 397
Sabahın nuruyla insan ruhu arasındaki münasebet 405

Sabit ibni Kays ibni Şemmâs *(Radıyallahu Anh)* 343
Sabretmenin fazileti 8, 232, 295
"Sabûr" ism-i şerifi 163
Sabır mertebesi 278
Sâd Sûresindeki secde 300
Sadaka verilen şeyler 374
Sadaka vermek 372
Sadaka yememek 411
Sadâkat vasfı 295
Sadâkatı şiar edinenler 480
Sadakayı gizleyen 403
Sadeflerdeki inciler 438
Sadık kimseleri arkadaş edinmek 62
Sadık müride yakışan 68
Sadık niyetler 451
Safa hali 37
Safa makamına ulaşmak 325
Safrası olanlara faydalı bir içecek 443
Sahabe aleyhinde konuşmamak 411
Sahabe devrinde vuku bulan azaplar 14
Sahabe'nin hafızları 345
Sahabe-i kiramın müşriklerle oturmaktan sakınmaları 71
Sahabe'den bazısının fitnelere maruz kaldığı 33
Sahabe'nin evlerinden duyulan Kur'an sesleri 151
Sahabe'nin, yıldızlar gibi oluşu 420
Sahte peygamber geçinenler 341
Sahtekâr Müseyleme'nin Medine'ye gelişi 342
Sahtekârların zor ölümü 482
Sahur yiyeceği 442
Sahurun geç yapılması 443
Sâibe 77
Said *(Rahimehullah)* 185
Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* 7, 161, 309, 424
Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* 62, 289, 290, 336
Sâika azabı 12
Sakîf 347
Sakîf kabilesinden çıkacak bir **"Sahtekar"** ve bir **"Müfsit"** 348
Salât kelimesinin manası 282
Salâvât sîgası 282
Saldırılar 17
Salgın hastalıklar 17
Salih *(Aleyhisselâm)* 242, 281, 298
Salih *(Aleyhisselâm)* ın devesi 298
Salih *(Aleyhisselâm)* ın kavmi 13
Salih amel 81, 133

Salih amelde bulunanın fazileti 177
Salih amelin dostluğu 371
Salih amelin kabirde yoldaşlığı 372
Salih amelin talih amele galip gelmesi 372
Salih amellerin Allah'a kavuşturmayacağı 379
Salih amellerin faydalarının ne vakit görüleceği 101
Salih bir zattan günahkârın yetişmesi 389
Salih evlat 372
Salih kimselerin vefatı 354
Salih kimselerin yanına defnolunmak 256
Salihler 290
"Salihler" ifadesi 270
Salihlerin bile defedemeyeceği azap 27
Salihlerle birlikte olanların bağışlanacağı 68
Salkım 440
Saltanat mertebesi 278
Saltanatı devamlı olanlar 288
Sâm (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın oğlu) 273
Sâm (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Sâmirî 191
Saptırıcı liderler 21
Sapık fırkalarla mücadele usûlü 95
Sapık inançlılarla oturmamak 54
Sapık mezhepleri müdafaa edenler 377
Sapık profesörler 55
Sapık sofiler 349
Sapıklıktan kurtulanlar 231
Sâre valide *(Radıyallahu Anha)* 241, 247, 248, 278
Sâre validenin ölen çocuklara kefil olduğu 248
Sârûğ (İbrahim ve Lût *(Aleyhimesselâm)* ın atası) 153, 276
"Savab" lafzı 41
Sâvî *(Rahimehullah)* 314, 363
Sâvî haşiyesi 45, 79
Savlecan oyunu 102
"Savr" kalesi 69
Sayha 114
Sayha azabı 13
Sayılı günler 401
Sağ elinden defterini alanlar 8
Sağlığı bozan şeylerden sakınmak 321
Sağıyla verdiğini solundan gizleyen 403
Se'âlibî *(Rahimehullah)* 50, 373
Seb' (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın konakladığı bir yer) 277
Sebe' bahçeleri 162
Sebeplere dayalı iş yapmak 437

Sebeplere takılı kalanlar 416, 475
Sebeplerin Allah-u Tealâ tarafından yaratılması 393
Sebeplerin mevcûdiyetinin hikmeti 437
Sebzelerin yetişme zamanı 401
Secde ayeti 244
Secde edenler arasında bulunmak 151
Secde zamanı 400
Secdenin kibirden kurtarması 364
Secdenin önemi 131
Secdeye kapanmak 283
Secdeyi muhafaza 335
Sedd-i zerâ'i' kaidesi 418
Sedûm (Lût *(Aleyhisselâm)* ın kavminin yeri) 277
Sedûm halkının helâki 277
Sefihlerin himmeti 238
Sehâvî *(Rahimehullah)* 320, 321
Sehbare *(Radıyallahu Anh)* 232
Sehl ibni Abdillah *(Kuddise Sırruhu)* 204, 477, 482
"Seken" kelimesinin manası 399
Sekerât-ı mevt 350
Selam verene kadar namazda Allah'tan gayrini düşünmemek 475
Selam verilmeyecek haller 58
Selâmân (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Selamdan önce yapılacak dua 173
Selamı yaymak 173
Selefin, **"Allah-u Tealâ'nın sıfatları"** hakkındaki mezhebi 174
Seleme ibni Ekva' *(Radıyallahu Anh)* 272
Selman ibni Âmir *(Radıyallahu Anh)* 442
Selman-ı Fârisî *(Radıyallahu Anh)* 227, 403
Selmûn (Davud *(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Sem'ânî *(Rahimehullah)* 420
Sem'ânî tefsiri 90
Sema kapılarının kendisine kapatıldığı ruh 361
"Sema" tabiri 435
Semadaki dağlar 435
Semanın kandilleri 422
Semavî deliller 428
Semerkandî tefsiri 90
Semûd kavminin helâki 12
Semure ibni Cündeb *(Radıyallahu Anh)* 411
Senelerin yağmur bakımından eşit olduğu 436
Seneviyye fırkası 143
Seneviyye'nin şirki 143
Sert topraklarda yetişen fideler 385
Ses hamuru 451

Sesi en güzel olan melek 133
Sevabı günaha dönenler 68
Sevap kazandıran yürüyüş 336
Sevap olan yeme 320
Sevap umarak hadis rivayet etmek 336
Sevap umudu 334
Sevaplar 236
Sevbân *(Radıyallahu Anh)* 20, 30, 292
Sevgi ateşiyle tutuşan gönül 407
Sevgide ölçü 195
Sevgililerden ayrılık acısı 426
Sevginin, insanı kul yaptığı 156
Sevinmekte aşırıya kaçmamak 27
"Seyf" ayeti 78
Seyr-i fillah 380
Seyr-i ilâllah 379
Seyr-ü sülûk 421
Seyr-ü sülûkün bidayetinde gözlenmesi gerekenler 486
Seyyidlerin bereketi 282
Seyyidlik müessesesi 265
Sidretü'l Müntehâ 379
Sihir ilimleri 416
Sihr'in bir şubesi 412
Sihrin tesiri 217
Sindî *(Rahimehullah)* 346
Sinirliliğin sürüklediği inkâr 309
Sirke 443
Siyah köpeğin kötü ameli temsili 372
Sofi gibi görünenler 365
Sofra sesi 333
Sohbeti kaçınılmaz olan gafil kimselere karşı takınılacak tavır 70
Sohbetin etkisi 473
Sohbetine ihtiyaç duyulan kimseler 69
Son amelin önemi 346
Sonunu düşünmenin insanı zayıflatacağı 321
Sorulacakların ilki 99
Sovyetler birliğinin tarihe karışması 19
Soy ilminden öğrenilmesi gereken kısım 413
Soy-sop ilişkilerinin ahirette kopacağı 377
Soylu bir kadının zina teklifini reddeden 403
Söz bozma 29
Söz taşımak 59
Sözlerin önemi 309
Sözlerinde nefisleriyle olanlar 482

Soğukta abdest almak 173
Su aynı olduğu halde bitkilerin farklı zuhuru 448
Su baskınları 19
Su sebebiyle bitkilerin çıkarılması 436
Suların, geceleri sakinleşmesi 400
Suhar el-Abdî *(Radıyallahu Anh)* 27
Suheyb *(Radıyallahu Anh)* ın gece ibadeti 400
Sulpte emanet olanın evlenince çıkacağı 424
"Sübhânehû" kelimesinin manası 461
"Sübhânellah"ın tefsiri 461
Sûdan 253
Süddî *(Rahimehullah)* 40, 46, 48, 78, 80, 90, 149, 161, 179, 227, 276, 289, 290, 293, 310, 330, 341, 375, 384, 390, 400, 424, 455
Süfyan *(Rahimehullah)* 311
Süheyl yıldızının doğuş vakti 418
Sûi hatime tehlikesi 83
es- Sülemî *(Kuddise Sırruhu)* 473
Süleyman *(Aleyhisselâm)* 179, 250, 258, 259, 278, 280, 283, 289, 295
Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın ilmi ve şükrü 280
Süleyman *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 250
Süleyman ibni Zeyd el-Adevî *(Rahimehullah)* 426
Sülûk ehlinin usûlü 238
Sünnete ittiba 478
Sünneti rehber edinmek 82
Sünnetsiz olarak mahşere çıkılacağı 373
es-Sünenü'l Kübrâ 29
Sûr 124, 139, 140
Sûr hadis-i şerifi 115
Sûr'a üç kere üfürüleceği 124
Sûr'a üflenme anında zuhur edecek haller 139
Sûr'a üfürüldüğündeki dehşet 125
Sûr'a üfürüleceği gün 105, 378
Sûr'daki delikler 114
Sûr'un ağırlığı 112
Sûr'un büyüklüğü 124
Sûr'un neden ibaret olduğu 111, 114
Sûrelerin kabirde şefaatı 372
"Sûret" tabiri 170, 174
Süreyya yıldızı 418, 445
Süreyyâ yıldızının kaybolma anı 418
Süreyya yıldızının sabahleyin doğuşu 445
Sürgünler 443
Sûrî tecellîler 175
Süryânî dili 208
Süslenme isteği 78

Susmasını bilen 403
Süte su karıştıranın feci akıbeti 130
Sütün, gübreyle kan arasından çıkışı 155
Süva' putu 144
Suyun gökten ölçüyle indirilişi 453
Suyun günlere paylaştırılmasının cevazı 298
Suyun rızık oluşu 446
Süyûtî *(Rahimehullah)* 30, 149, 344, 410
Sıddık'ın zındık olabileceği 426
Sıddıklara tehdit 479
Sıddıkların kalpleri 394
Sıddıkların vasıfları 481
Sıfat tecellileri 407
Sıfat tecellîlerinin nurları 472
Sıfat-ı İlâhiyye'yi tanımak 239
Sıhhatliyken sadaka vermek 372
Sık ağaçlı bahçeler 453
Sıkıntıları açanın Allah olduğu 472
Sıla-i rahmi kesenle arkadaş olmamak 54
Sıla-ı rahim yapmak için soy ilmini öğrenmek 413
"Sıletü'l-cem' " tefsiri 244
Sır latîfesinin nurları 204
Sır latîfesiyle zikretmek 481
Sır verilmeyecek kimseler 62
Sırat'ın, yaratılmış bir cisim olduğuna inanmak 111
Sırat-ı müstekîme irşad edilenler 293
Sıratın, cehennem üzerine kuruluşu 131
Sırların setr olması 484
Sığırın iç yağları 296

(Ş)

eş- Şehid ism-i şerifi 477
eş-Şerî'a 173
Şa'bî *(Rahimehullah)* 342
Şa'yâ *(Aleyhisselâm)* 274
Şâfi'i *(Radıyallahu Anh)* 265
Şahidi zarara uğratmamak 229
Şahitlikleri kabul edilmeyecek kimseler 229
Şahitliğin mesuliyeti 465
Şahid'den gaibe intikal edenler 420
Şaka da olsa yalan söylememek 73
Şâkirîn 8
Şâlâh (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Şam'ın yemyeşil bağları 162
Şam-ı Şerif 162, 179, 247, 253, 261, 263, 264, 266, 270, 274, 277, 278

Şâmil tefsiri 30
Şarabın vasfı 443
Şâzelî *(Kuddise Sırruhu)* 282, 305
Şecere-i Tayyibe 394
Şefaatle cehennemden çıkanlar 133
Şefaattan mahrum olanlar 81
Şefaatın inkâr edilemeyeceği 82
Şeftali 386
Şeftali çekirdeği 384
Şehadet âlemi 168
"Şehadet" tabirinin manaları 135, 170
Şehitlerin dereceleri 23
Şehitlerin kıyamet dehşetinden kurtuluşları 125
Şehitlerin mahşere gelişi 129
Şehitlerin şefaatı 82
Şehitliğin fazileti 225, 232
Şehristânî *(Rahimehullah)* 16
Şehvet kuvveti 473
Şehvetler 168
Şehvetlere düşkünlük 30
Şehvetlere kapılanların zor ölümü 482
Şehvetlerinden kurtulanlar 234
Şekavet derecesine ulaşıncaya kadar hallerin değişeceği 485
Şekavet mefhumunun ölümden sonra yerleşeceği 426
Şekil farklılıklarının Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 386
Şem'ûn 193
Şem'un'un putlara hürmette bulunmasının sebebi 193
"Şems" kelimesi 207
Şer arayana nida 113
Şerat dağları 257
Şerefli ameller 451
Şerh-u Müşkili'l-âsâr 445
Şeriat edepleri 305
Şeriat hükümlerinden kimsenin müstağni kalamayacağı 349
Şeriat hükümlerinin, geçerliliğini kaybetmediği 43
Şeriat ilmi 422
Şeriat karşıtlarıyla oturmanın helal olmadığı 53
Şeriat sahibi olmayan peygamberler 289
Şeriat vazifelerine çalışmak 380
Şeriatlar arasında ihtilaflı olmayan hükümler 298
Şeriatların fıkıh hükümlerinde ihtilafları 296
Şeriatların mensuh hükümleri 291
Şeriatta tederrüc 43
Şeriatı ortadan kaldıran bazı sözler 349

Şeriatı safdışı bırakanların pişman olacağı 96
Şeriatın dışında hüküm kaynağı olmadığı 297
Şeriatın nur oluşu 421
Şeriflerin bereketi 282
Şerleri defetme 288
Şerlerin ilâhının iblis olduğuna inananlar 457
Şerr'e vesile olan şeyler 416
Şerri de hayrı da aynı ilâhın yarattığı 458
Şerri de, Allah-u Tealâ'nın yarattığı 17
Şevval ayı 55
Şeyh Ebû Said Ebu'l-Hayr *(Kuddise Sırruhu)* 324
Şeyh-i Kebîr *(Kuddise Sırruhu)* 201
Şeyhe sarılmanın lüzumu 11
Şeyhlerin vaazı bırakmaması gerektiği 84
Şeyhlik taslayanlar 366
Şeyhulislam Ebussuûd Efendi *(Rahimehullah)* 94
Şeyhzâde *(Rahimehullah)* 149
Şeytana tapmamak 154
Şeytandan korunanlar 97
Şeytanlar için taşlanma vasıtaları 413
Şeytanlara yıldızlardan atılan recimler 410
Şeytanları Allah'a ortak edenler 455
Şeytanların çağrısına uyan kişi 93
Şeytanların saptırdıkları 91
Şeytanların saptırması 129, 211
Şeytanın Allah'a karşı edepsizliği 470
Şeytanın bile rahmetten ümitleneceği 133
Şeytanın cinlerden olduğu 93
Şeytanın kimlere musallat olacağı 67
Şeytanın kuruntulara düşürmesi 456
Şeytanın nidasına uyanlar 30
Şeytanın unutturması 67
Şeytanın, Kur'an okunan evden kaçışı 328
Şeytanın, Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ı şehit ettirmesi 260
Şî'a fırkası 149
Şîa'dan, İbn-i Hanefiyye'ye biat edenler 347
Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* 324
Şiblî *(Kuddise Sırruhu)* nun nasihatları 481
Şifanın ilaca bağlanması 437
Şifrecilere reddiye 95
Şihâb *(Rahimehullah)* 397
Şihab-i Heysemî *(Rahimehullah)* 149
Şirk çukuru 81
Şirk ehlini imana davet eden ayetler 430
Şirk koşanın durumu 361

Şirk koşanın kötü hali 92
Şirk koşmanın, ahde vefasızlık oluşu 10
Şirk sözünün büyüklüğü 465
Şirk ve riddet 286
"Şirk" tabiri 227
Şirk'in, kâfir eden ve etmeyen kısımları 229
Şirk-i hafî 7
Şirke bulaşma suçu 285
Şirke döndürülmenin acayipliği 395
Şirki iptal görevi 293
Şirkin açığından ve gizlisinden kurtulanlar 449
Şirkin bağışlanmayacağı 286
Şirkin en büyük zulüm olduğu 226
Şirkin ilme dayanmadığı 460
Şirkin manevî yönü 102
Şirkin yasaklanması 223
Şirkin yaygınlığı 144
Şirkin çirkinliğinin tasviri 90
Şirkin, Hicaz topraklarından defedilmesi 48
Şirkten arap yarımadasının temizlenmesi 412
Şirkten sakınmak 229
Şîs *(Aleyhisselâm)* 281
Şîs *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerifi 153
"Şiya' " ve **"Şî'a"** kelimeleri 15
Şişman âlime edilen buğz 309
Şişman hükümdarı zayıflatan hekim 321
Şişmanlığın mezmum olan kısmı 320
Şu'abu'l-İman (Beyhakî) 163
Şu'be ibni Alkame et-Temîmî *(Rahimehullah)* 333
Şuayb *(Aleyhisselâm)* 219, 242, 251, 302
Şuayb *(Aleyhisselâm)* ın kavmi 13
Şuayb *(Aleyhisselâm)* ın, kavmine hitabı 219
Şuayb Arnavut 415
Şuhûd ehlini ayâna davet eden ayetler 430
Şükre davet eden ayet-i kerime 453
Şükretmenin fazileti 232
Şükretmek 8, 295
Şüphelerden korunmak 474
Şüpheli olan konular 349
Şüşterî *(Kuddise Sırruhu)* 157, 214, 448

(T)

et-Tabakâtü'l Kübrâ 187
et-Târihu'l-Kebîr 349
et-Tergîb ve't-terhîb (Münzirî) 27

et-Tevhîd 173
et-Tezkire 320
Ta'dîl denizinin karanlıklarından kurtuluş 421
Ta'zîm-u kadri's-salât 229
Taatlara muvaffakıyyet 177
Taatların reisi 101
Taberânî 17
Taberî *(Rahimehullah)* 28, 244, 290
Taberî Tarihi 253
Tabiatın bir şey yaratamayacağı 385
Tâcü'd-dîn ibni Atâillâh el-İskenderî *(Kuddise Sırruhu)* 86
Tâcü't-tefâsîr 68
Tahakkuk-u vukû' kaidesi 370
Tahavî *(Rahimehullah)* 275, 445
Tahminden ibaret olan ilimler 416
Tahsis-i âm 43
Tahvil korkusu 234
Taif 347
Taif'te çıkacak bir sahtekar ve bir müfsit 348
"Takdir" kelimesi 404
Taklitçilik 215
Takva ehli 447
Takva ehli olmak 295
Takva emri 103
Takva sahipleri 8
Takva sahiplerinin dostlukları 378
Takva sahiplerinin hesabının kolaylığı 72
"Takva"nın manası 101
Takva'nın nelerden ibaret olduğu 474
Takvanın dostluğu 371
Takvaya riayet edenlerin, nelerden sorumlu olmayacağı 71
Takyîd-i mutlak kaidesi 43
Takıyyenin hükmü 53
Talebe okutmak için ücret almak 301
Talha *(Radıyallahu Anh)* 461
Talimden mükâfât istememek 301
Tama' kuvveti 473
Taneden başağı çıkarmak 388
Tanelerin kuşlardan korunması 439
Tanenin yarılmasının manevi izahı 484
Taneyi çatlatan 384
"Taneyi yaran, insanı yaratan" tabiri 385
Tapılanların tapanlarına düşmanlığı 382
Târah (Lût *(Aleyhisselâm)* ın atası) 276
Târah (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın babası) 153

"Târah" ismiyle ilgili malumat 147, 148
Tarîh-i Taberî 179
Tarih-u Bağdâd 173, 431
Tarikat dersi alınacak zatlar 480
Tarikat edepleri 305
Tarikat ehli olmayanlardan ictinab 70
Tarikat ehlinin riayet ettiği tertip 238
Tarikat vazifelerine çalışmak 380
Tarikatların kurucuları 282
Tarikatı bozanlar 79
Tartışmadan uzak durmak 73
Tartışmanın methe lâyık olanı 218
Tasalı olan 390
Tasavvuf ehli geçinen sapıklar 79, 349
Tat farklılıklarının Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 386
Taun 17
Tavuktan yumurtayı çıkarmak 388
Tayy-i a'mâl 249
Taze hurma 441
Taş yağdırılması 13, 27
Taşkınlıktan sakınmak 27
Te'vilât-ı Necmiyye 169
"Teâlâ" kelimesinin manası 462
"Tebâle" denen yer 23
Tebliğde riayet edilmesi gereken usûl 435
Tebliğde sertliğe ne zaman baş vurulacağı 188
Tebliğde, tedrice riayet etmek 191
Tecellî-i hubbî 432
Tecellîlerin istilası 478
Tecelliye mazhar olduklarını ima edenler 366
Tecerrüd vasfı 379
Tecrid'in manası 379
Tecrübeye dayalı hüküm vermek 419
Tecvid kaidelerine riayet 333
"Tedarru' " tabiri 7
Tedbire güvenmeyi terketmek 474
Tefekkür eden bir kavim için ayetlerin tafsîli 433
Tefekkür edenlere ayetler 453
Tefekkür kasdıyla gök ilmine çalışmak 419
Tefekkürdeki sevap 437
Tefekküre davet eden bir açıklama 450
Tefekkürle Kur'an dinlemek 482
Tefekkürün namaz içindeki şekli 474
Tefekkürün önemi 200, 388, 420
Tefrid'in manası 379

Tefrika felaketi 19
Tefrikaya düşmemek 51
Tefsir-i Fârisî 324
Tefsîr-i Kebîr 191
Tefsîr-i mücmel 43
Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz 187
Tefsîr-u Mukatil 187, 344
Tefsiru'l-Haseni'l-Basrî 412
Tefsîru'l-Kur'an (Abdürrezzak) 187
Teftâzânî *(Rahimehullah)* 95
Teğannî'nin manası 333
Tehdit manasına gelen ayetler 79
Tehditlere aldırmayanlar 82
Teheccüt 173
Tehlikeye maruz kalmamak 80
Tehzîbü'l-luğa 205
Tekâsür Sûresi 374
Tekfîr acısı 472
Tekfîr azabı 16
Teknolojik gelişmeler 108
Tekrarlamanın önemi 167
Tekvin 385
Tekvin sabahı 405
Telafisi mümkün olmayan zararlar 377
Telhîsu'l-Habîr (İbn-i Hacer) 150, 420
Tembellik sebeplerinden sakınmak 321
Tembelliğinden dolayı namaz kılmayan 335
Temel unsurlar 386
"Tenâd günü" 125
Tenuh (Yunus *(Aleyhisselâm)* a iman eden bir zahid) 275
Tenvîru'l-Mikbâs tefsiri 46
Tenzih görevi 293
Tenzîh kelimesi 461
Tenzîh'in manevi yorumu 485
Tenzihde aşırı gidenler 480
Terbiye için yapılan azap 363
Tesbih 400
Tesbih namazında okunacak dua 302
"Tesbîh" ve **"Teâlî"** kelimelerinin farkları 462
Tesiri vesilelerden görmeyen 474
Tesirin Allah'tan olduğu 418
Teslimiyetin manası 473
Teslis akîdesini terketmek 471
Tevbe duası 213
Tevbe üzere ölmek 177

Tevbenin kabûlünü istemek 173
Tevbenin kabulüyle ilgili hükümler 349
Tevbeye sevkeden ayetler 411
Tevekkül 112
Tevhid akîdesini kastetmek 471
Tevhid delilleri 12
Tevhid ehlinin delili 475
Tevhid güneşinin parlaması 167
Tevhid sırlarını anlamaya engel 156
Tevhid yolu 101
Tevhid'den döndürülmenin acayipliği 395
Tevhid'in manası 379
Tevhid-i Zatî'ye iman edenler 478
Tevhide dair delil getirmenin fazileti 236
Tevhide hakikaten eren 475
Tevhide hidayet 284
Tevhide zıt düşen cüz'iyyet mefhumu 469
Tevhidi isbat görevi 293
Tevilin gerekli olduğu yerler 174
Tevillerden sakınmak 111
"Tevkil" tabiri 291
Tevrat 131, 147, 289, 300, 309, 311, 313, 317, 318, 327, 329
Tevrat'a müracaatın caiz olmadığı 300
Tevrat'ın tahrife uğradığı 147
Tevrat'ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i müjdelemesi 318
Tevrat'ın sayfalara yazılması 317
Tevrat'ın vasıfları 316
Teyzenin anne sayılması 281
Teyzeoğlunun mahrem olmadığı 265
Teşbih denizinin karanlıklarından kurtuluş 421
Teşbih'e kaçmamak 380
Teşbihle tenzih arasını birleştirenler 323
Teşekkür istememek 301
Teşrih ilmini bilmek 419
Tîbî *(Rahimehullah)* 244
Ticareti doğru yapanlar 402
Tîh çölü 253, 254, 257
Tilaveti ağızdan almak 344
Tirmizî *(Rahimehullah)* 9
Tohumdaki acayiplikler 385
Tohumu yaran 384
Tokluk sınırından öte yememek 320
Tomurcuklar 386
Toplar 14
Toprak 386

Toprakta yetişen otlar 438
Toprağın altın ve gümüşten üstünlüğü 438
Toprağın anne gibi oluşu 438
Toprağın kıyamet günü emaneti teslimi 425
Toprağın yarılması 453
Torun görme ümidi 241
Tufan 18
Tûfandan sonra ilk kurulan şehir 179
Tûfanla İbrahim *(Aleyhisselâm)* arasındaki süre 180
Tuhfetü'l-Ahvezî 22
Tuleyha el-Esedî *(Le'anehüllah)* 347
Tûr dağı 257
Tûr-i Sînâ 443
Tûr-i sîna'da yetişen ağaç 443
Turunçgiller 386
Tılsım ilimleri 416
Tılsımların tesiri 217
Tırnak altından çekilen ruh 359
Tırnaklı hayvanlar 296

(U)

Ubâde ibni Samit *(Radıyallahu Anh)* 353
Ubeydullah ibni Abdillah *(Radıyallahu Anhüma)* 390
Ubûdiyyet edepleri 480
Ubûdiyyet gecesi 407
Ubûdiyyet vasfı 280
Uçaklar 14
Uçakların yolları 108
Ucube düşenler 483
Ucuzluk zamanını kimsenin bilemeyeceği 417
Ufukta dikine uzanan aydınlık 397
"Ufûl" tabiri 195
Uhud harbi 174
Ukâz çarşısı 127
Umûm-u muhassas 469
Umumî azapların ümmetten uzak olduğu 28
Unutkanlığın mazeret sayıldığı 68
Uyduların yolları 108
Uydurup ortaya atma tabirinin arapçası 460
Uyku kaçıran hatırlama 400
Uykunun cennette olmadığı 400
Uykunun istila vakti 398
Uyulması gereken zatlar 480
Uzay mekiklerinin yolları 108
Uzeyr *(Aleyhisselâm)* 130

Uzeyr *(Aleyhisselâm)* a tapanların mahşerdeki durumu 130
Uzeyr *(Aleyhisselâm)* ı Allah'ın oğlu kabul edenler 459
Uzlet ehli 447
Uzlet niyetiyle camilerde oturmak 177
Uzuvlar arası kısas 296
Uzuvların sırayla ölmeye başlaması 359
Uzuvlarını haramlardan koruyanlar 480
Uzzâ 24, 459, 470, 475*4
Uzza'nın fayda verememesi 370
Uzzâ'nın, dişi ismi olduğu 459

(Ü)

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallahu Anh)* 26, 227, 228
Üç ilâh görüşünü bırakmak 471
Üdd (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Üded (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in atası) 153
Üftâde Efendi *(Kuddise Sırruhu)* 19, 406
Ülfetin kalkması 473
Ülü'l-Azim Resul olmak 289
Ümidi az olan 390
Ümitsizlik azabı 377
Ümm-ü Gülsüm *(Radıyallahu Anha)* 203, 378
Ümm-ü Rûman *(Radıyallahu Anha)* (Ebû Bekr-i Sıddık'ın hanımı) 90, 94
Ümmet içerisinde çıkacak ayrılıklar 26
Ümmet içinde hak üzere daim olacak bir fırka 292
Ümmet-i Muhammed'in saltanatı 20
Ümmetin helâk sebebi 17
Ümmetin sapıklıkta birleşmesi 28
Ümmetin toptan kâfir olması 28
Ümmetin, birbirine azap etme musibeti 32
Ümmetin, birbirinin aleyhine gitmesi 30
Ümmetin, toptan helâk olmayacağı 18
Ümmetlerin dizüstü çöküşü 129
Ümmetlerin sorgusu 369
Ümmetlerin, Rab'lerine haşrı 104
Ümmetten bir cemaatin, hak üzere kalacağı 21
Ümmî peygamber 331
Ümmü'l Kurâ'nın Mekke oluşu 329
Üns makamı 234
Ünsiyetin kime tahsis edileceği 474
Ürdün 277
Üretim mevsimleri 401
Üsâme *(Radıyallahu Anh)* 162

Üsdü'l-ğâbe 94
Üslubda farklılık usûlü 429
Üstteki herşeye **"Sema"** dendiği 435
Üstten gelen azap 12-37, 472
Üstü açık bırakılan içecekler 92
Üzüm 386, 443
Üzümün en şerefli meyve oluşu 443
Üzümün koruğu 443
Üzüntünün insanı zayıflatacağı 322

(V)

Vaaz yapmak 72
Vaazın tesirli olanı 69
Vâbisa *(Radıyallahu Anh)* 349
Vacibü'l-vücûd olanın kimseye muhtaç olmayacağı 468
Vacibü'l-vücûd lizâtihi'nin icadı 460
Vahdet makamına ulaşan İbrahim *(Aleyhisselâm)* 478
Vahdet'in gerçekte değil müşahededе olduğu 482
"Vahid" ism-i şerifi 463
Vâhidî *(Rahimehullah)* 109
Vâhidî tefsiri 318
Vahye mazhariyyet iddia edenler 341
Vahiy makamı 169
Vahiy müessesesini inkâr edenler 312
Vahye muhatap olmak 289
Vahyin bereketi 30
Vahyin gayesi 331
Vahyin, İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* ın alnına nakşedilişi 114
Vahşî *(Radıyallahu Anh)* 343
Vahşi *(Radıyallahu Anh)* ın Müseyleme'yi öldürmesi 343
Vahşî hayvanların haklarının birbirinden alınacağı 129
Vaizlerin nasihattan usanmaması gerektiği 84
Vakar üzere susan 403
Vakfenin farz oluşu 55
Vakfiye ile ilgili bir konu 265
Vakitlerin ölçüsünü bilme ilmi 484
Valibî *(Rahimehullah)* 310
Varidât karşısında ruhların erimesi 482
Varlıkların bir hesaba tabi olduğu 436
Varlıkların müstakil olmadığı 446
Varlıkların perde arkasını düşünmek 214
Varlıkların zahirî ve batınî yönleri 170
Varlıkların, Allah'ın varlığına benzemeyişi 487
Varlıktan geçmek 102, 394
Varlığı ve yokluğu imkan dahilinde olan 460

Varlığın kalıntıları 472
Vasiyetle ilgili bir konu 265
Vasıf farklılıklarının Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiği 386
Vasıtalara güvenmemek 474
Vasıtî *(Kuddise Sırruhu)* 476, 486
Veba 17
Vecd hali 337
Vecd hallerini Allah-u Tealâ'ya tahsis 212
Veda haccı 31
Vedd putu 144
Vedî'a ismi taşıyan cenin 424
Vehb ibni Münebbih *(Radıyallahu Anh)* 114, 147, 162, 362
Vehim 202
Vehim şeytanları 101
Vehimlerini Allah'a ortak edenler 462
Vehimlerini ilham sayanlar 366
Vehimlerini vahiy sananlar 482
"Vehn" tabiri 30
Vekil olarak Allah'ın kifayeti 471
"Vekil" tabiri 41
Veled-i zinanın çoğalması 27
Veli bir kız 448
Velilerde keşfin başlaması 168
Velilerin de fıkha muhtaç olduğu 349
Velilerin endişesi 234
Velilerin makamlarını tartışmamak 68
Velilerin peşine düşen adamın kıssası 447
Velilerin şirki 286
Velilerin, kendilerinden emin olup olmadıkları 233
Velilik rütbesine ulaşmayanlar 447
Veliyy-i Irâkî *(Rahimehullah)* 440
Venüs 208
Vertecebî *(Kuddise Sırruhu)* 233, 304, 380
Vesveselere kapılanlar 456
Vicdan azabı 377
Virdleri Allah'a isnat edenler 365
Vücud memleketinin düzelmesi 473
Vucûd-u mevhub 480

(Y)

Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ile îs'in ikiz oldukları 248
Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın iki ismi bulunduğu 148
Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i ve şemâil'i 248
Ya'kub *(Aleyhisselâm)* ın, İbrahim *(Aleyhisselâm)* a müjdelenmesi 241
Ya'kub isminin anlamı 242

Ya'kuboğulları 281
Ya'ûk putu 144
Yâfi'î *(Rahimehullah)* 372
Yahudi âlimlerinin müslümanlarına müracaatın caiz olmayışı 300
Yahudilere haram edilen iç yağları 296
Yahudilerin ataları 318
Yahudilerin kendi kitaplarını inkâr edişi 309
Yahudilerin mahşerdeki durumu 130
Yahudilerin Tevrat'ı tahrifleri 317
Yahudilerin Uzeyr *(Aleyhisselâm)* a Allah'ın oğlu demeleri 459
Yahudilerin zalim oluşu 350
Yahudilerin, Allah'ı takdir edemeyişleri 308
Yahudilerin, Heredos'tan çektikleri 261
Yahudilerin, ilimlerinden faydalanmadığı 311
Yahûzâ (Davud *(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Yahya *(Aleyhisselâm)* 37, 259, 260, 263, 279, 281, 283, 288, 295
Yahya *(Aleyhisselâm)* ın çocuğunun olmaması 281
Yahya *(Aleyhisselâm)* ın fetva işiyle meşgul olmadığı 289
Yahya *(Aleyhisselâm)* ın kanı 261
Yahya *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i ve şemâil'i 260
Yahya *(Aleyhisselâm)* ın şehit edilme kıssası 260
Yahya ibni Said *(Radıyallahu Anh)* 403
Yahya ibni Ya'mûr *(Radıyallahu Anh)* 264
Yahya ve Zekeriyya *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Yakîn (İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın mescidi) 278
"Yakîn" tabiri 164, 166
Yakînen inanılan meseleler 475
Yakîn'in artması 239
Yakub *(Aleyhisselâm)* 85, 148, 155, 241, 242, 247, 248, 251, 253, 258, 259, 271, 273, 274, 278, 281, 283
Yakuttan köşkler 132
Yakın salkımlar 440
Yalan yere peygamberlik iddia edenler 348
Yalan yere şahitlik 59
Yalan şahitliğin mesuliyeti 465
Yalancı deccallar 25
Yalancı olmayacak kişiler 203
Yalancı sabah 397
Yalancıyla arkadaş olmamak 54
Yalanı bırakanın müjdesi 73
Yalanın şakasından da kaçınmak 73
Yalnızlığın ahiretteki tesiri 372
Yalvarıp yakarma 7
Yalın ayak olarak mahşere çıkılacağı 373
Yanardağların harekete geçmesi 13

Yâneş (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Yapraklar 386
Yapraklardaki çizgiler 387
Yaprakların birbirine benzeyişi 444
Yaprakta bulunan damarlar ve kirişler 387
Yaptığıyla yakalanmak 80
Yârab (Davud *(Aleyhisselâm)* ın atası) 249
Yaralarda kısas 298
Yaratanın ancak Allah-u Tealâ olduğu 450
Yaratmanın maddeye muhtaç olduğu fikrinin yanlışlığı 436
Yaratıcının tek olması gerektiği 458
Yaratıklara şefkat 377
Yaratıklarda bulunan hikmetler 410
Yaratıklarda bulunan sonsuz ayetler 160
Yaratıklardaki sırlar 387
Yaratıklarla ünsiyet kesbedenler 474
Yaratıkları sevmenin ölçüsü 195
Yaratıkların boşuna olmadığı 107
Yaratıkların hayırlılarının, sadece kendisiyle meşgul olduğu zikir 462
Yaratıkların **"Müstekarr"** oluşu 427
Yaratıkların, Allah-u Tealâ'nın aynası oluşu 136
Yaratıkların, mevcut hallerinin güzelliği 136
Yaratılma cihetinden her şeyin Allah'tan olduğu 470
Yaratılışın başlangıcı 414
Yârid (Nuh *(Aleyhisselâm)* ın atası) 153
Yasak olmayan cedel 95
Yasakları Allah'tan alanlara mübarek kitap 482
Yasakların işlenmesine karşı Allah'ın Gayûr oluşu 481
Yasağa götüren vesilelere engel olmak 418
Yashûr (Musa *(Aleyhisselâm)* ın atası) 253
Yasin sûresinin kabirde şefaatı 372
Yaz günleri 332
Yaz mevsimi 401
Yazma Kur'an'ların suyunun şifası 332
Yazı ilmi 417
Yağmur azabı 12
Yağmur meleğinin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 184
Yağmura Allah'ın rahmetiyle kavuşulduğu 418
Yağmura cennetten karışan bereket 438
Yağmurla hayat bulan toprak 395
Yağmurla, yerden mahsûller yetişmesi 452
Yağmurun gökte yaratıldığı 435
Yağmurun gökten indirilişi 435
Yağmurun hapsolunması 29
Yağmurun vaktini kimsenin bilemeyeceği 417

Yağûs putu 144
Yaş hurma 440
Yaşam süresinin, kabir süresinden kısalığı 426
Yaşamın hayırlısı 173
Ye'cûc-Me'cûc'e çekilen sed 266
Yedi yol 108
Yehûzâ (Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın kardeşi) 259
Yemâme 94, 342
Yemame kalesinin fethi 94
Yeme-içme hususunda orta gitmek 321
Yemek yedirmek 173
Yemek yerken tefekkür etmek 453
Yemekle ilgili hükümler 320
Yemekte tekellüfe girmemek 320
Yemen 273, 342, 372
Yemen Kâ'be'si 23
Yemen'deki put evinin yıkılışı 23
Yemende peygamberlik taslayan 342
Yenilen şeyler 374
Yer hazinelerinin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e verilişi 343
Yerdekilerin Allah'a ait oluşu 464
Yere batırılma azabı 13, 26
Yeri yaracak şirk sözü 465
Yerin, karargâh oluşu 425
Yerin melekûtu 159, 161
Yerin Rabbi 463
Yerin üzerinde durduğu kaya 162
Yerin yaratılışındaki ayetler 420
Yerin yarılması 386
Yerin, Allah-u Tealâ'nın kabzasında oluşu 326
Yerin, dürüldükten sonra uzatılması 126, 127
Yerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e dürülmesi 20
Yerken gaflet etmemek 404
Yerle gök arsındaki nikah misali münasebet 439
Yerlerin ibdâ'ı 467
Yerlerin yaratılışının manevi izahı 469
Yerlerin, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın kurtuluşu için yalvarması 184
Yeryüzündeki ayetler 430
Yeryüzünün anne gibi oluşu 438
Yeryüzünün gölgesi 398
Yeryüzünün Mekke'den döşenmeye başladığı 330
Yetmişiki fırkanın birbirini kâfir sayması 473
Yetmişüç fırka 16
Yezdan 457
Yezid ibni Esamm *(Radıyallahu Anh)* 461

Yezid ibni Muaviye 94
Yeğenle evlenmenin yasaklığı 260
"Yeşil" tabiri 439
Yok olanın mutlak mevcuda benzer olamayacağı 487
Yokluk karanlığının açılması 405
Yokluğun karanlık olarak düşünülmesi 384
Yoktan var etme 385
Yoktan varedilen bir şeyin, var edicisine çocuk olamayacağı ....., 468
Yol göstericilerin sapıtması 420
Yol göstericinin kim olduğu 9
Yol ve yön bulmak 409
Yola çıkmak için burç seçmenin kehânete dahil olduğu 415
Yolcular için ev yapmak 372
Yolunu kaybedenler 7
Yoncaların yetiştirilmesi 453
Yöneticiler 287
Yöneticilerin kapılarına yürümek 472
Yumurtadaki hayat eseri 388
Yumurtadan tavuğu çıkarmak 388
Yumuşaklığın her yerde etkili olmadığı 155
Yunus *(Aleyhisselâm)* 258, 271, 274-276, 279, 295
Yunus *(Aleyhisselâm)* ın hacca gidişi 276
Yunus *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 274
Yunus ve Lût *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Yürüyerek namaza gitmek 173
Yusuf *(Aleyhisselâm)* 85, 223, 248, 251, 278, 279, 282
Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın hapis arkadaşlarına hitabı 223
Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın kardeşleri 282
Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın nefsini ithamı 85
Yusuf *(Aleyhisselâm)* ın nesebi ve şemâili 251-252
Yusuf ve Eyyûb *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
"Yüz çevir." emrine ait hükümler 52
Yüzü kıbleden çevrilenler 83
Yüzün şerefi 132
Yûşa*(Aleyhisselâm)* a verilen yıldız ilmi 414
Yûşa' *(Aleyhisselâm)* a şeytanın unutturması 67
Yûşa' ibni Nûn *(Aleyhisselâm)* 266, 414
Yılan sokmasının, afyonun öldürücü etkisini giderdiği 391
Yılanın kötü ameli temsil ettiği 366
Yıldırım azabı 12
Yıldız düşmesi 406
Yıldız hesabının şaşmasının sebebi 414
Yıldız ilminden öğrenilmesi gereken miktar 412
Yıldız ilminin bu ümmeti saptırması 412
Yıldız ilmiyle meşgul olmakla ilgili fetvalar 415

Yıldız ilmiyle uğraşanlarla oturmamak 411
Yıldız kaymasının ayet oluşu 411
Yıldıza inanıp Allah'ı inkâr edenler 418
Yıldızlar 161
Yıldızlar hakkında batıl inançlar 144
Yıldızlara tapanlar 143
Yıldızlara tapanların maksadı 195
Yıldızlardaki farklılıkların, sapık inançları ne yönden reddettiği 421
Yıldızları gözleyenler 402
Yıldızları tasdik etmemek 411
Yıldızların âlemi yönettiğini iddia edenler 454
Yıldızların dökülmesi 125
Yıldızların ilâh olamayacaklarının beyanı 421
Yıldızların yaratılış gayesi 409
Yıldızların yardımına güvenenler 483
Yıldızların, Allah'ın emrine müsahhar oluşu 408
Yıldızın batmasının, ilâh olmadığına delaleti 196
Yılların sayısı 401

(Z)

ez-Zühd (Ahmed ibni Hanbel'in eseri) 252
ez-Zühd (İbnü'l-Mübârek) 111
Zâdü'l-Mesîr 5
Zahid elbisesi giyenler 365
Zahir ve mazhar mefhumları 449
Zahire takılıp kalmamak 214
Zâhirî ilimlerde mürşitler 422
Zahirî ilimlerin bırakılması 380
Zahirî ilimlerin, manevî ilimlere göre önemsizliği 204
Zahirleri doğru olanlar 480
Zahîrü'ddîn-i Merğînânî *(Rahimehullah)* 333
Zalim kavmin manen kimler olduğu 473
"Zalimler" kelimesinin manevi manası 482
Zalimlerin birbirine musallat edilmesi 39
Zalimlerin ölümü 341
Zalimlerin şeytanı tercihi 456
Zalimlerle oturmamak 52
Zaman ölçülerinin tesbiti 401
Zamanlara göre hükümlerin değişmesi 42
Zamanın bereketlenmesi 250
Zarara sebebiyet veren ilimler 416
Zarara ve faydaya malik olmayan ilâhlar 463
Zararlı şeylerin bazen faydalı olabileceği 391
Zat nuruna hidayet 477
Zat'ı Pâk-i Sübhanî'ye ulaşmak 238

Zat-ı Pâk-i Sübhanî'de istiğrak 483
Zat-ı Pâk-i Sübhanî'nin, yaratmaya tenezzül buyurmaması 450
Zat-ı Pâki Sübhanî'ye hayran olmak 407
Zat-ı İlâhî'nin mazharı olan cevher 485
Zâtî sıfatlar 462, 469
Zatı gereği varlığı zorunlu olan 460
Zayi olan bir ilim 413
Zebîdî *(Kuddise Sırruhu)* 54
Zebûr 258
Zebûr'u okumanın, Davud *(Aleyhisselâm)* a tahfifi 249
Zebûr'un, vaaz-u nasihatten ibaret olduğu 249
Zeccâc *(Rahimehullah)* 5, 16, 48, 109, 147, 224, 244, 253, 290, 313, 330, 350, 370, 389, 440, 455
Zehrâvî *(Rahimehullah)* 341, 347
Zekat eksiğinin sadakayla tamamlanacağı 100
Zekat emri 103
Zekat vermek 232, 452
Zekat vermeyenler 29
Zekatın tesbit zamanı 402
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* 259, 263, 279, 283, 295
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ile İmran'ın bacanak oluşu 263
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın neseb-i şerif'i 259
Zekeriyya *(Aleyhisselâm)* ın şehit edilme kıssası 259
Zekeriyya ve Yahya *(Aleyhimesselâm)* ın müşterek yönleri 279
Zelzele azabı 13
Zelzeleden korunma duası 15
Zemahşerî 155, 227, 253, 318
Zemahşerî'nin yanılgısı 227
Zemmü'l-Melâhî 27
Zemzem 266, 272
Zemzemin, İsmail *(Aleyhisselâm)* için fışkırtılması 272
Zend isimli kitap 457
Zengine ihtiyaç arzı 483
Zenginlerin fakirlerle imtihanı 39
Zenginlerin kullandığı kırmızı minder 414
Zenginlik duası 403
Zerdüşt 457
Zerre kadar imanı olanın kurtuluşu 427
Zevâidü'z-Zühd 403
Zeval vaktinin tayini 417
Zevk için yememek 320
Zevk-ü sefaya dalanlar 367
Zevk-ü sefâya dalma tehlikesi 456
Zevkler 451
Zeyd *(Radıyallahu Anh)* (Hazret-i Ömer'in oğlu) 378

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anh)* 34, 47, 237
Zeyd ibni Halid el-Cühenî *(Radıyallahu Anh)* 417
Zeyneb *(Radıyallahu Anha)* (Ebû Bekr-i Sıddık'ın hanımı) 94
Zeytine yapılan kasem 443
Zeytinyağı 443
Zikir için vakitleri gözleyenler 402
Zikir zamanı 400
Zikirden yüz çevirenden i'raz etmek 62
Zikirsiz nefes alıp vermeyenler 480
Zikr-i hafî 7
"Zikrâ" kelimesi 72
Zikri gafletle yapmamak 482
Zikri sır latîfesiyle yapmak 481
Zikri unutanların helâkı 457
Zikri unutturma endişesi bulunan ilim 416
Zikrin dostluğu 371
Zikrin gıda oluşu 204
Zikrin hakikati 481
Zikrin kazandırdığı itmi'nan 201
Zikrin sünneti 7
Zillet lisanı 475
Zimmî'yi öldüren müslümanın öldürülmesi 298
Zimmîlere yapılacak muameleler 56
Zina eden birine, İbrahim *(Aleyhisselâm)* ın bedduası 162
Zina teklifini reddeden 403
Zinanın yaygınlaşması 27, 29
Zînet olarak yaratılan yıldızlar 413
Ziriklî (el-A'lâm sahibi) 348
Zirr *(Radıyallahu Anh)* 385
Zor zamanlarda abdest tazelemek 411
Zora düşenlerin, duaya sarıldığı 5, 9
Zorla yaptırılan şeylerin mesuliyeti olmadığı 68
Zorluklarda abdest almak 173
Zorluklarda sadece Allah'a yönelmek 97, 473
Zü'l-halasa putu 23
Zü'lka'de ve Zü'lhıcce ayları 55
Zü'lkifl *(Aleyhisselâm)* 242
Zü'nnûn (Yunus *(Aleyhisselâm)* ın lakabı) 275
Zühd ehlininmüttefik ve muhtelif olduğu konular 447
Zühre yıldızı 208
Zühd ehli olmak 295
Zülkarneyn *(Aleyhisselâm)* 179, 266
Zülkarneyn seddi 266
Zulme rıza göstermemek 52
Zulmet ve nurdan ibaret olan iki ilâha inananlar 457

Zulmü itiraf 470
Zulmün cezası 130
Zulmün, manevî açıdan tahlili 233
"Zulüm" tabirinin manaları 225, 227
"Zürriyet" tabiri 281
Zürriyet için yapılan vasiyet 265
Zutt kabilesi 253
Zındık'ın sıddık olabileceği 426
Zındıklarla tartışmaya girmemek 73
Zındıkların şirki 457
Zındığın katli 349
Zındığın tesbiti ve tevbesi 350
Zıtların aynı şeyden meydana gelişi 385, 389
Zıyâ'yı, Allah'ın yarattığı 398